Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың февраль 1 суббота № 27 (13027)

1925 чылда үндезилеттинген.

Өртээ 3 көпеек.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунда

СЭКП ТК-ның Политбюрозу өөлүгелиг хуралынга Москва хоорайның партия организациязының XXVI конференциязының шиитпирлерин кӧргеп. Конференция организастыг болган политиктиг бедик деңнелге, СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң негелдеринге дүүш. түү эрткем, ажылда четнестирни болган чедир көрбээн чүүлдерни чиглиг шүгүмүүлелдиг көөрү-биле, ажылынчы байдалзыг-биле ылгалдыг болган деп демдеглээн. Делегаттар хөй-хөй салаларны болган шүгүмүүлелдерни киргеннер. Партияның ажылдың стилин, хевирлерни болган арганы шиитпирлиг-биле эде гурузарывче, сагыш даамай-лаарының болган көөргеттинерининг илереэшкинирерин үндезинин-биле чок кылырының эргежок чүгүлааыже база катап сонгуттурган партия хоорай комитединиң кичээнгейин утландырган. Конференцияның киржикчилерининг салаларын боттандырыг чорударынче утланган хемчегерин ажылдап кылыр талазы-биле чогуур дээлгээлерин ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, эске-даа эвилелдешкен болгаш республика органнарынга берген. Ол хемчегерни боттандырып чорудары СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң доктаамал контролюнга турар. Москвадың коммунистерни совет ниитилелди шапкын хөгжүдеринче партияның үглаңныышкынын боттандырып чорудар дээш, СЭКП-ниң ам болур съездизининг хүлээп алыр шиитпирлерни амыдыралга күүседип чорудар дээш, демисел-дың мурнуку одуругунга моон сонгаар-даа чоруур ужурлуг деп онаалап демдеглээн.

Келир часкы ховуда ажылдарынга белеткелдің чорудуларыг-биле холбашкам айтырыгларны Политбюро чугаалажып көрген. Колхозтарны болгаш совхозтарны, кедээ ажыл-агыйның эскедаа бүдүүлгелерни эргежок чүгүлаа материал-техниктиг курлавырлар-биле, бедик шыңгылыг үрезиннер-биле, чеминчилиглер-биле хандырар, машина-трактор парыгырың, мелиорация системазының белеткелин чогуур үезинде доозар, ажыл-агыйларны механизатор кадрлар-биле четчелзәр талазы-биле немелде хемчегер дутайында ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң саналдарын чүүлдүгүүнүн көргеп. Кедээ ажыл-агый культуразарын болбаазырадыр кылырының интенсивтиг технологиязын улам шинай калбаа-биле иептерединиң, коллективиг керээниң болган күш-ажылды организастаарының эскедаа дешилгелиг хевирлерни калбаа-биле иептерединиң эргежок чүгүлаамыче кичээнгейни уландырган.

1986—1990 чылдарда РСФСР-ниң кара хөрээмүг эвес зонаазының бүдүүлгелеринге болган организациялырынга чүрттелга базынарыны болгаш бүдүүлгенинг база культура-амыдырал албан черлериниң тудугларын шеф арганы-биле тударының дугайында эвилелдешкен болган автономнуг чымдык республикаларның, крайларның болган облазтарның партия база совет органнарының саналдарын СЭКП ТК болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели чүүлдүгүүнүн көргеп.

Политбюро эш М. С. Горбачевтуң Италь коммунистиг партияның Чиигине секретары А. Натта-биле беседазарының түңнелдерин чүүлдүгүүнүн көргеп. Ийи партиялариың боо-чепсекти эңдере бүдүрериң соксадыры болган космосту милитаризаставаас дээш, ядролуг дайынның айылгам чайладыры болган ядролуг чепсекти бүрүнү-биле уйгуккары дээш, делегей байдалым шиитпир-биле экижердери база ССРЭ биле Италияның кады ажылдажылгаазын хөгжүдери дээш идепкейлим-биле демисежиңирге белеңни беседалар бадыткаан деп сеткил ханыышкынын-биле демдеглээн. ИКП-биле дээш эргелиг, тайбыңның болган социализмниң эрге-ажыктарынга эш хуу харылзаазарыны хөгжүдеринге СЭКП-ниң белеңни бадыткаттынган.

Японияже, КУДР-же болган МАРже аян-чоруумуң дугайында эш Э. А. Шеварднадзениң медегелериң дыңнаан болган чүүлдүгүүнүн көргеп. Японияның политиктиг болган хөй-иннин ажылдаккыларын-биле беседаларының база чугаалажышкынарының түңнелдерин совет-япон харылзаазарыны эки талазынче шилчидеринге таварымчалыг байдалдарны тургузуп турар деп демдеглээн. Япония-биле чаагай кожалебээ харылзаазарыны болган аныз-бүрүү талааларга кадызынга-даа ажыктыг кадыг ажылдажылганы хөгжүдеринге, политиктиг чугаалажышкынарыны улам шинай калбартырынга Совет Эвилелиниң принципиалдыг шугуму бадыткаттынган.

ККП ТК-ның Чиигине секретары, КУДР-ның Президентизи Ким Ир Сен-биле, а ол шыкаш КУДР-ның эскедаа удуртукчу ажылдакчылары-биле Пхеньянга болган чугаалажышкынарыны совет-корей найыралды бызыглаарының херээнге, делегей ареназынга ССРЭ-ниң болган КУДР-ның кады хөдөлешкинин улам шинай сайзыраңгайжыдарынга чүгүлә салыышкын деп үнелеп көрген. Корейниң Күшажылчы партиязының болган КУДР-ның чазааның Мурнуу Корейден америк шеригнерни үндүрериңге болган даштыкыдан холгаарлаашкын чокка демократтыг тайбың үндезинге чүрттү каттыштырарынче утганышкынынга Совет Эвилели чайгылыш чокка эп-сеткил каттыштырын турар.

МАРН ТК-ның Чиигине секретары, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Дергазы Ж. Батмунх-биле болган акы-дүшмалышкы чүрттүң эске-даа удуртукчуларының-биле Улан-Баторга болган саналдаачы солчулгаларының түңнелдерине сеткил ханыышкынын илереткен. Марксизм-ленинизминиң болган пролетаржы ынтернационализминиң принципиерине үндезилеттингеи СССР биле МАР-ның аразында найыралдың болган бүтү талаалыг кады ажылдажылганың харылзаазары бүгүнүнүн шинчилиг болу берген болган ийи чүрттүң улустарының чаагай чоруучга тайбыңнып база социализмниң эрге-ажыктарынга доктаамал хөгжүп турар деп демдеглээн.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң хуралынга партийжи тургузукшуунуң, а ол шыкаш Совет Эвилелиниң социалистиг болган хөгжүп орар чүрттер-биле кады ажылдажылганы хөгжүдеринин чимдык айтырыгларын база чугаалажып көрген.

Таңдыда «Революциянның чалбыныжы» совхозтуң тараажылары чаа беш чылдың башгайгы чылында эки шынарлыг хүжүүтү өстүрүп алыр дээш часка уткуштур белеткел ажылдарын эткээн. Ажыл-агыйның машина-трактор мастерскаязында чимдык септелге ажылдары бо хүнерде уламчылап турар. Ында хоочунналардан токарь В. Зайцев, аныяк механизатор Владимир Ярмышев, Сергей Шамарин болгаш оон-даа өскелер эки ажылдан турарлар.

ЧУРУКТА: септелгеде аныяк механизаторлар (солагай талдан) С. Шамарин биле В. Ярмышев.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Мөңгүн-Тайга райпозунуң ажыл-ишчилериниң 1986 чылда СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төлептиг үткүүр, партия ТК-ның апрель, октябрь (1985 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырары-биле Мөңгүн-Тайга райпозунуң ажыл-ишчилери оң ийиги беш чылдың башгайгы чылында дараазында социалистиг хүлээлгелерни ап тур:

Районнуң чурттакчу чонунуң бараанга негелдезин бүрүнү-биле хандырар, үүрмектеп садар бараан саарылгазының чыл планын бо чылдың декабрь 25-ке чедир күүседир, планга немей 50 мун рубльдиң бараанын чонга садар, партияның XXVII съездизининг ажыттынар хүнүнге чедир чылдың башгайгы ийи аймың планын күүседир.

Райпозунуң автомагазиннеринин ажылын улам идепкейжидер, график хажыдар чоруукту болдурбас. Бүгү садыг-сат. килериңе ай санының планныг даалгаларын 102 хуу күүседирин чедип алыр, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 3,5 хуу бедидер.

Ниитининг чемненнилге черлерин моон соңгаар-даа сайзыраңгайжыдар, белеткеп турар аъш-чемниң шынарын экижидер.

Кампилга болган хумагалаал чурумун күштелдирер. 35 тонна одаар чүүлдү, 500 литр кывар-чаар материалдарны, 600 квт-шак электри энергиязын кампил алыр.

Кадрлар белеткелинче кичээнгей салыр, оларның хөй-иннин амыдыралынга киржилгезин экижидер. Ажылдап турарларның дыштанылгазыынче, хостуг үезин эрттирериңче кичээнгей салыр, 2 садыгжыны, 2 поварны, хлеб бижыдар 2 кижини белеткээр. Улан-Удэниң Читаның кооперация техникумнарынче 1—1 кижини, Красноярскиниң кооперация техникумунче 2 кижини, институтче 1 кижини, Кызылдың профессионал-техниктиг училищезинче 4 кижини өөредир, чоланчыларны, механиктерни белеткээр.

Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы деп шимчээшкинге 10 кижини хаара тудар, «Эң терминн садыгжы» деп ат дээш чарышка бүгү коллективти киргиштирер.

Өвүр райпозунуң коллективи социалистиг чарышче кыйгырар.

«Тыва суг-тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунуң 1986 чылда СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

Будүрүлге хемчээлин өстүрериниң болгаш күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүн темпилерин бедидип тургаш, продукциязының бот-үнезин планга хамаарыштыр 0,5 хуу чиигедир болгаш оон түңнелинде 11,3 мун рубльдиң кампилгазын алыр.

Ийи хүн камнаш алган материалдар-биле ажылдаар. 16 мун киловатт-шак электри, 230 гигакалорий чыдыг энергиязарын, 40 тонна чижектээн одаар чүүлдү, 8 тонна кара металлдарны, өске-даа материалдарны кампаш алыр. 15 мун рубль экономиктиг ажыктыг чаа техниканы ажыглаашындан алды кижини хол-биле кылыр ажылдан хостаар.

Күш-ажылды организастаарын экижидер талазы-биле хемчегерин алыр. Чеден кижи кирип турар он бригаданы бригада керээзинче, алдан үш кижиниң шалыңы күш-ажылга киржилгезиниң коэффициентизин барымдаалан толаарынче шилчидер.

Бирги категориялың 1100 мун рубль түңнүг продукциязынга аттестациязын эрттирер. Чаа хевириниң дөрт продукциязын будүрериң шиитпирлер.

Ажыл шагының чидиринин 130 кижиге хүнче эвээжедир. Оон иштинде прогулдарны 27 хуу, администрациязының чөптээрели-биле ажылдан чоруурун 11 хуу, кадрларның үвер-кирер чоруун 5 хуу кызырар.

150 кижиниң экономиктиг өөредилгеже хаара тудар, 30 ажылчыны холушкак мергежилге өөредир.

Социалистиг чарышче «Тудуг кезекгери» комбинатты кыйгырар.

Кыштаглаашкын—шалыпчы фронт

МАЛЧЫНГА ДУЗА

«Бардык» совхозтуң хоочун хойжуу Мачал Көкович биле оон өг-бүлезиниң ээзин, Аксы-Барлык кедээ Советтиң депутады Көк-кыс Шанчылановна Монгуш оларның кыштавында ажыл-иш бо хүнерде чыныштыр. Ында хойнуң массалыг оолдаашкыны түүктеп, чугула кампания үезинде ажыл-ишчи өг-бүле бедик харылсалгабиле ажылдап турар.

Кодаида төрүүр 266 хойну бо кыштаглаашкыныче эки белеткелдиг киргеп. Чоокку хүнерге чедир оолдаан 210 хойнуң хураганнарыны шуптузук оңча-менди камгалап ап, малчыннар оларны дүн-хүн дивейн, сагыш човангыр аъдаап-хайгаарап турар.

Малчыныың кыштаанда чоокта чаа Аксы-Барлык садбырының түскай эртемниглерин хой бригадирн Алдын-оол Күжүгеттиң удуртулгазы-биле шефтеп чеде бергеннер. Олар чаңчыс хүн дургузунда хой кажаазын коптарып, көрженин черге чыып, дузалашканнар. Салбыра ветсанитар С. Долзат, мал эмчизи О. Хомушку, хуу чоидан мал садып. хүлээп алыр агент Д. Хомушку, өскелер-даа шефке идепкейлиг киришкен.

Ш. КУУЛАР.
Барыын-Хемчик район.

Рейд ДАРЫЙ ЭДЕР

Кыштың эң берге үези бо. Хүн келген тудуп соок дыңзып турар. Ажыл-иш кайдадаа бачым. Жданов аттыг совхозтуң Ак-Тал сүт-бараан фермазынга эртенги саалдо соонда келдивис. Инектерни даштым ажык кажааже чаа киирген, буза мректан илдең болду. Чамдыктары силгиленген, а чамдыктары хавзимарын бөле базыпкан турлар. Ынгыржак дег арган-даа инектер бар.

Узуп коошпаларда силос төп каан. Инектер баштай аңаа үннерлежи каапкаш, ыңай-бээр тарадыр кылаштажы берди.

— Хүнүүң-не чиир чүвеэм оң: силос-ла, силос. Үргүлчү ыңгыр боорга, пат-ла хаанып ап ган инектер дир ийин. Сүдүвүстүң шымары база бакырап тур, оон чылдагаанны база силосте боор — деп, ферманың хоочум болгаш мурнакчы саанчылы Валентина Серендик чугаалады.

Кышкы үеде малды шын чемгерери — чүгле продукция алырынга эвес, а малдың күш-деңгелин тударынга кыштаглаашкынны чедиишкининг эртгеринге чугула чүүл. Ындыг турбуже Жданов аттыг совхозтуң түскай эртемниглери бөдүүн мал чемни сөөртүрүн озалдадып турарлар. Бо чылын саваң безин хей болган, оны фермаче сөөртүп четтикпейн турар. Хүнүүң-не чаңгыс трактортерге долбас саваң экижер, оолу хей инекке чүү-даа болбас. Мындыг байдалды совхозтуң кол зоотехниги В. Бакаа-даа, бригадир Р. Даспаамчык-даа эдип шыдаавайн турар. Бо харылсалгалыг ажылдакчылар болган удуртукчулар дарый дээштиг хемчегерин албас болза, сүт бүдүрери эвээжээр, арган малдар хореар хире апарган.

Хөлчүкте үш чүс молдурга бар. Оларның байдалы база таарыы. Молдургаларга бөдүүн мал чемни аңаа тө каап берип турар. Шагжалар барлаа болза, ажыглал чок турар. Суур чоогунда сараатгар хуу малдың дою болган. Мал чеминге камнаалга чок болурга, частың берге үезинде чүүнүң-биле мал чемгерериң? Ол дүтайын салбыр эргелекчизи Сотпа Сүге-Маадыр билбес эвес болгай.

Совхозтуң хойжу кодаимары Хемдерге, Сүүгү, Могай мичлар турар. Молдурга Биче-оол доозукчу чылда чүс баш хойга онаалтыр 80 хураганны доруктурган, а совхозтуң бо көргүзүү деңгүп-ле 35 хураган болган. Оон кодаимында бо хүнерде төрүүр 400 хойнуң 285-и төрүпкен, алдыңган төлү шупту онча.

— Эрте төрээн хойларның күжү шыырак, сүдү база элбек. Чамдык хураганнар төтпейн тур. Сүткүр хойларны хоогжурай бербезин дээш, саваң тур мем — деп, өгүүн херээжеп ээзи Анчымаа Дойгаковна чугаалады.

Тодуг хураганнарның шыырааа, омаа ажжок, дешкилежип-даа турар. Төрээн хойларны тургузуу азырап турар. Шагжада сиген, ногаа саваңы долу. Коошпаларда сула болган дус база четчир. Сугну база чылыдып берип турар. Эки ажаалда болган чемгерилге деп чүве ол, оон ачызында мынча мал тодуг, семис болган силиг. Артамыктыда Сергей биле Алдыкмыс Ооржактарның малының кыштаглаашкыны база эки байдалдыг. Ында 313 хой төрээн, шупту-зуның чаш төлү менди, сакманчылар Екатерина Шожаң-оол, Делгер-оол Байлаң-Кара ажылынга кызымак.

Соок-Ой-Аксында комсомолчу хойжу Амдрей Доргарның кодаимындан 15 хураган өлген. Малчыннарның чугаазындан алырга, чарба шагдала төнген, ол дугайын совхозтуң түскай эртемниглерн билир. А малчыннар боттарының чарба чедип алыр талазы-биле хемчег албаан, маңап орар. Ниитининг емүүзүн ээзу-биле көөрү, харылсалганы бедидери негеттинин турар. Ынчаннас болза, эртекен чылдагы шыкаш, шала часкаар кажаалар хос калыр.

Мал эмчилериниң чедир ажылдавайн турарын чамдык кодаимнардан илдең: дарый мал бо-ла көстүр. Ылангыя Комбу Кызыл-оолдуң кодаимында байладып дораан экижидери кол мал эмчизи У. Чымыжыктан негеттинин турар. Малчын боду база кыштагның өрыг-силиин сагыр, кодаины бокталдырбас, бажың-балгатты хириктирбес ужурлуг.

Дадылыгда Геннадий Натпит-оолдуң сигени, сулазы болгаш саваңы четчир. Ындыг турбуже оон кадарган хою арган, сүдү эвээш. Мындыг байдалдың тургустуунуң келгени малчыннның бодундан хамаарылгалыг: кым-на олурлай, шүүлгеп эвес, үргүлчү кызымак ажылдан турар болдур, оон малы семис болур ужурлуг. Мындыг кижилериң үржүүндан малдың хорамчазы база улгадып турар. Кыштаглаашкын эгелээдеп бээр өлген улуг хой бээзи 350 ажа берген.

Кыштаглаашкынның түлүк үези бо. Ынчалза-даа мынчага чедир кыштагларда дозуңнар, плакаттар чок. Аалларда турлук фермада, бригадада агитхуудус көзүлбес. Көжер кино болгаш автомагазин база сураг барган. Бо четпестерни дарый хемчеглерни ап, эдерн совхозтуң удуртукчуларындан негеттинип турар.

РЕЙД БРИГАДАЗЫНЫҢ КЕЖИГҮННЕРИ:

Д. ШУЛУУ — улусчу контролёр.

Б. КЫРГЫС — кедээ Совет депутады.

К. ЧӨРЕВЕ — «Шынның» корр.

ТИИЛЕКЧИЛЕР ИЛЕРЭЭН

Чээн-Хемчик районнуң хереглекчилер иниилелиниң колдентинин съезд мурнуңу чарыжынга идепкейлиг киржип турар. Күш-ажылчы маргылдаага бирге черни планын 105,7 хуу күүсеткен Г. Монгуш эргелекчизин Чадаамбда № 3 хээ-чем садыы тиилээн. Ийиги, үшкү черлерде Хемдергейде холушкак баранналар садыы, хоорайның гастроному болган.

Үлетпүр баранналар садыгларының, столованыларының болгаш автомагазиннер аразында чарышты база түзүлээн.

К. АРТАА.

ФЕВРАЛЬ 15-Е — КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

СУББОТНИККЕ БЕЛЕН

Самагалдайда Очур-оол Андреевич Шивит-оолга удуртқан № 1070 КМК-ның ажылчыларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаш албан-хаанчыларының ниити хураанынга хүлээп алганы он ийиги беш чылдың баштайгы чылының социалистиг хүлээлгезинде онзагай черни СЭКП-ниң эдлечелиг XXVII съездизинге алдар болдурган коммунистиг субботникти эрттирериниң планы эдеп турар.

Ол хүн ниитизи-биле ук коллективтен сезеи кижи ажылче үнер. Олардан бежен дөрт кижи боттарының ажылдаар черлеринге, а үзерби алды кижи (тускай артемниглер, бригадирлер) база-ла тус-тус объектилеринге долу хүн ажылдап хүнзээр. Ол хүн тудугжулар ниитизи-биле дөрт муң сес үүс бежен рубльдиг тудут-монтаж ажылдарын кылыр, беш үүс үзерби рубльдиг продукциязын будүрер.

Будүрүлгениң мурнакчы ажылчыннары — кран башкарыкчызы Александр Даржай биле чоланчы Артур Бадарчы субботник хүнүнде боттарының камнап алганы кывар-чаар материалы-биле ажылдаар.

Субботник хүнүнде долу күш-биле, бедик будүрүкчүлүг ажылдаан, беш чылдың фондузунче үүс бежен рубльди шилчидерин тудугжулар шиитпирлээн.

Бистиң корр.

БУДУРУКЧУЛУГ АЖЫЛДААРЛАР

Таңды районда Тываның кадыг ажыл-агый дуржулга станциязының «Сосновское» дуржулга будүрүлге ажыл-агый черинің коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизин күш-ажылчы чедиишкининг-нерлиг уткуур дээш февраль 15-те бүгү чүртке артер коммунистиг субботникке ол коллективтиң видыгаштан белеткел ажылдарын эгелээн.

Ажыл-агыйның бүгү адырларынга будүрүлге хураалдары болуп артикилээн, участок, цех, бригада бүрүзүнүң кызыр ажылы тодаратынган, участок бүрүзүнде харымсаалгалыг кижилерни томуйлаан. Автопарктың чоланчылары болган механизаторлары субботник хүнүнде хей ажылды кылырын планнаан, дугуруушкан. Чоланчылар ол хүн ең будүрүкчүлүг ажылдан, улус ажыл-агыйының ялзыбүрү чүүктерни соортурлер.

Ында мурнакчы чоланчылар С. Петраков, М. Даваров, В. Логачев, О. Чечен-оол олар ол хүн боттарының камнап алган кывар-чаар материалдары-биле ажылдаарлар. Механизаторлар техника септелгезинин ажылын улам шинкычыдып, ажылдың будүрүкчүлүүн өске хүнерден артык бедидерлер.

Механизаторларның Н. Чукин, П. Ивановка удуртқан бригадалары субботник хүнүнде хөрээн болбаазырадыр техника септелгезинге долу күш-биле ажылдаан, септелгени эки шынарлыг чорударын хүлээгеннер. Чоланчылар, механизаторлар, септекчилерден субботник хүнүнге 200 хире кижи ажылче үнгеп, ажылдан алган акчазын он ийиги беш чылдың фондузунче шилчидер.

Бистиң корр.

ШАҢНАП, МАКТААН

Районнуң Культура бажыңы ол хүн онзагай аян-шинчилиг турган. Анда мурнакчылар слёдунга районнуң улус ажыл-агыйының мурнакчылары, чаржын турар кожавыс — Эрзин районнуң төлөөлекчилери чыыларн.

Он бирги беш чылдың болган оок доозукчу чылының планнарын база социалистиг хүлээлгелерин күүседиринго боттарының күш-ажылчы телептиг үлүүн киирип, партияның ам болур съездизинге утказыштыр социалистиг чарыштың мурнуку одуругларында киргеп коллективтерни, тус-тус мурнакчыларны слётка демдеглээн.

1985 чылда мал ажылының продуктуларын күүдүнеге садарын көвүдеткеп Х. Чүргүй-оол аттыг совхозту (директору Н. Ч. Ооржак, партком секретары С. М-С. Донгак) тиилекчи деп саналаш, партия райкомунуң, райкүүскомунуң, кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының профсоюзунуң райкомунуң, ВЛКСМ райкомунуң шилчинир Кызыл тугун 200 акша шаңналы-биле кады тывыскан.

Ол шыкаш төрүүр үүс хойга онаалтыр 92 хураганны камгалап алган «О. Шынна» совхозтуң № 1 хойжу бригадазын (бригадири Л. Биче-оол) бригадалар аразында чарышка тиилекчи деп көргеш, партия райкомунуң, райкүүскомунуң, кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының профсоюзунуң болгаш комсомол райкомнарының шилчинир вымнелин база коммунистиг күш-ажылдың коллективи деп атты тывыскан. Фермалар аразында чарышка «Чодураа» совхозтуң Хараал-Тей сүт-бараан фермазы тиилекчи болуп, район организациялырының шилчинир Кызыл тугун болгаш чеден акша түңнүг шаңналыг алган.

«Чодураа» совхоз (директору М. С. Арапчор, парткомсекретары С. Ш. Чайбар) эрткен чылын мал чеми белеткээр планнарын ажыр күүсеткеш, чер ажылының талазы-биле чарышка тиилекчи болган. Ынчангаш үстүүде район организациялырының хүндүлел бижии болгаш 200 рубль түңнүг шаңналыг тывыскан.

«Кызыгаар» совхозта Д. Буду-Савааның удуртқан звенозу 600 тонна тараа будүрер планын эрткен чылын 2475 тоннага күүсеткеш, хүндүлел бижии база үүс акша түңнүг шаңналга телептиг болган.

Социалистиг чарыштың мурнакчыларын слётка шаңнап, мактаан. «Чодураа» совхозтуң хойжуу И. С. Данзуруң төрүүр үүс хойдан 112 хураганны менди ап өстүрген. Аңаа алдаржыдып, районнуң күш-ажылчы ап. дар түгүн кедүртеп. Мергежилиниң аайы-биле район чемпионнарының ленталарын сес кижиге тывыскан. Хөй болук мурнакчыларга Улус ажыл-агыйының чедиишкининерининг делгелеазының хүлер медалын. «XI беш чылдың гвардейжизи» көрек демдеглээн, өртектиг белектерни тывыскан.

Р. ЧАВЫНЧАК.
Тес-Хем районнуң кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының профсоюзунуң секретары.

В. М. Евтешинни Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Партия организациязынга үр чылдарда үре-түңнелдиг ажылы дээш база төрүттүүген хүнүнден бээр 50 харааны-биле холбаштыр СЭКП обкомунуң партийжи-организастыг ажыл киидизиниң эргелекчизи Василий Миронович Евтешинни Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1986 чылдың январь 30.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ БАЗЫМНАРЫ

1985 чылда Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң түңнелдериниң дугайында

Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң дыңнадыы

Тыва АССР-ниң ажылчы чоннары он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир болгаш СӨКП-ниң XXVII съездинге чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш социалистиг чарыштыг калбартып тургаш, республиканың улам ыңайгы экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин эрткен чылын хандырган.

Улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң кол көргүзүглериг дараазында саннар көргүзүп турар:

	1984 чылга хамаарыштыр 1985 чылда хуусаа
Үлетпүр продукциязы	105,1
Көдээ ажыл-агыйның нийтә продукциязы	103,2
Нийтә ажыглал транспортунуң бүгү хевирлериниң чүк сөөртүүгүнүң	106,9
Күрүнениң капитал салымышкынарының күсели-биле кол фондуларыңы ажыглалга киргени	135,9
Күрүнениң капитал салымышкынары	107,5
Ажылчыннар болгаш албан-хаакчыларның саны	101,9
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү: үлетпүрге	103,8
тудугга	105,1
Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажда ортуман шалыңы	100,6
Күрүне болгаш кооператив садыңның үүрмектеп садар бараан саарылгазы	98,5
Чоңга ачы-дуза чедирилгезиниң нийтә хемчээли	106,7
Акшаландырымышкымының бүгү хевирлериниң күсели-биле чуртталга бажыңнарының нийтә шөлүн ажыглалга киргени	123,1

1985 чылда үлетпүр продукциязың сайгарарының, малды, сүттү, чүргени күрүнеге садарының, нийтә ажыглалдың автомобиль болгаш хем транспортуу-биле чүк сөөртүүгүнүң, чоңга ачы-дуза чедирериниң талазы-биле планнар күүсеттингеп.

ҮЛЕТПҮР

Продукция сайгарарының талазы-биле 1985 чылдың күрүне планы 104,8 хуу күүсеттингеп. Кылыгларның дыка хей хевирлерии будүрүп үндүреринің онаалдалары күүсеттингеп Үлетпүр продукциязының нийтә хемчээли 1984 чылдыңга деңнээрге 5,4 хуу өскен.

Үлетпүрүнүң чамдык адырларыңа будүрүүшкүн өөгүдезиниң темпилери мындыг болган:

	1984 чылга хамаарыштыр 1985 чылда будүрүүшкүн хемчээлиниң хуусаа.
Электроэнергетика	104
Одаар чүүл үлетпүрү	111
Металл болбаазыратканы	105
Ыяш болгаш ыяш болбаазыралдыр үлетпүр	105
Тудуг материалдарының үлетпүрү	110
Чимек үлетпүр	103
Аъш-чем үлетпүрү	103

1985 чылдың даалгаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн планнаң ажыр 1 хуу бедилер болгаш бот-үнезин 0,5 хуу немей чигседир дээш социалистиг чарыш будүрүглериниң ажыктыгының өөгүдезинге идигин берген.

Күш-ажылдың будүрүкчүлүү 3,8 хуу бедирээн, ооң күсели-биле продукциязының немей өөгүдезиниң 72 хуузу алдыңган.

Үлетпүрге нийтизи-биле болгаш будүрүглериниң хей чурузузуна күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң өөгүдези ортумак шалың өөгүдезинден ажыг болган.

Күш-ажылдың будүрүкчүлүү планнаң ажыр бедилер болган продукциязының бот-үнезиниң немей чигчелир талазы-биле хүлээп алдыгаң социалистиг хүлээлгелер күүсеттингеп.

Түс-түс будүрүглериниң, министерстволарның, ведомстволарның үлетпүр ажыл-чорудулгазының көргүзүглерии маңаа көргүзүүрге мындыг:

	Продукция сайгарар планны күүсеткен хуузу	1984 чылга хамаарыштыр 1985 чылда хуузу	
		Будүрүүшкүн хемчээлиниң талазы-биле	Күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң талазы-биле
«Тыва даг-дүгү» комбинат	109	110	107
«Каа-Хем» хөмүр-даш разрези	112	111	103
Тываның электри четкилери	102	104	102
«Тыва кобальт» комбинат	101	102	103
«Тудуг көзектери» комбинат	100,9	114	106
«Шагонартжилстройүнүң» ҮБК-зы	119	131	111
Кызылдың эът комбинады	107	104	101
Кызыл-Мажалыктың эът комбинады	104	105	102
Сүт комбинады	104	104	96
Тараа продуктулар эргелели	103	91	98
Аъш-чем үлетпүрүнүң министерствозу	99,9	101	91
Даарыңыга фабриказы	103	100,1	105
Алгы заводу	85	117	115
«Тыва тудуг материалдары» каттыжымышкыны	100,5	100,5	103
«Тыва суг тудуг» трестиң ДБК заводу	102	104	111
«Тыва көдээ тудуг» трест	100,5	107	108
Ыяш ажыл-агый министерствозу	103	104	102
Тудуг көзектериниң болгаш конструкцияларының заводу	104	104	106
Одаар чүүл үлетпүрүнүң министерствозу	110	105	103
Чүрт үлетпүрүнүң министерствозу	105	111	111
Автосептеглиг заводу	106	110	110
Сельхозтехүрком	100,7	103	103
Парлалга болгаш полиграфия хевектериниң талазы-биле күркомитет	101	102	101

Чүрт үлетпүрүнүң (ийи черден удуртуп башкарылгалыг) талазы-биле продукция сайгарарының чыл планы 103,8 хуу күүсеттингеп. Будүрүглериниң хемчээли эртеп чылдыңы-биле деңнээрге өскен, күш-ажылдың будүрүкчүлүү бедирээн. Чоннуң хереглел бараанарын будүрүп үндүреринің талазы-биле планы 103,7 хуу күүсеттингеп.

Продукцияның эң чүгүлээ хевирлерии республиканың нийтизи-биле будүргени:

	1985 чылда будүргени	1984 чылдаавышка хамаарыштыр 1985 чылда хуузу
Хөмүр-даш—муң тонна	1028	111
Чылыг энергизы—муң гигакалорий	729	99,2
Ыяш сөөртүлгези—муң кубометр	273,6	97
ооң иштинде тудуг ыяжы—	236,9	95
Дилиг материалдары—муң кубометр	115,3	91
Мебель—муң рубль	1683	110
Культура-амыдырал болгаш ажыл-агый ужур-дузалыг барааннар—муң рубль	2893	108
Тудуг чугайы—тонна	3357	109
Тудуг туйбузу—млн. кезек	25,1	179
Конструкциялар болгаш чыып эптээр темир-бетон кылыглар—муң кубометр	53,6	126
Сорттуг даг-дүгү—муң тонна	114,1	110
Хем идиктер—муң эжеш	93,1	94,9
Кидиг идиктер—муң эжеш	68	113
Даварагыг кылыглар—муң рубль	1727	92
Эът (коң эът)—тонна	10158	106
Колбаса кылыгларе—тонна	1515	101
Чалаң сүт продукциязы—муң тонна	21,2	106
Мал саржаа—тонна	525	97
Кондитер кылыгларе—тонна	1170	111
Эзиртпес суксуннар—муң дал.	203	127

Хөмүр-даш тывыжының, сорттуг даг-дүгүн, шой шуткулгазың, мал саржаан, колбаса кылыгларың, чалаң сүт продукциязың, кондитер кылыгларың, эзиртпес суксуннарны будүреринің талазы-биле план ажыр күүсеттингеп.

Ооң-биле чергелештир, тудуг туйбузун, чыып эптээр темир-бетонның конструкцияларын болгаш кылыгларың, киже болгаш хем идиктерин, даварагыга үлетпүрүнүң продукцияларын, культура-амыдырал болгаш ажыл-агый ужур-дузалыг барааннарны будүрүп үндүреринің, ыяш сөөртүлгезиниң талазы-биле план күүсеттинмээн.

Чамдык будүрүглелер продукция сайгарарының, күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң, бараанның продукциязының богүнезиниң талазы-биле планнарын күүсеттээн. Продукцияны чорудуп бээриниң керээлиг хүлээлгелери 98 хуу күүсеттингеп. Оларны күүседириниң талазы-биле улуг хожуудашкыннарны «Тудуг көзектери» комбинат, пиво заводу, алгы заводу, «Тыва суг тудуг» трестиң ДБК заводу, мебель фабриказы, «Тыва тудуг материалдары» каттыжымышкыны, «Тыва көдээ тудуг» трестиң будүрүглелери болдурган.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ

Көдээ ажыл-агыйның, республиканың бүгү агроүлетпүр комплексизиниң ажыл-ишчилери аъш-чем программазын күүседир дээш чамдык ажылдарны кыяын чорутканнар.

1985 чылда көдээ ажыл-агый продукциязының нийтә хемчээли 117,4 миллион рубль болган, ол дээрге, 1984 чылдаазындан 3,2 хуу хей. Үнүш ажылының нийтә продукциязының хемчээли 1984 чылдыңга деңнээрге, 5 хуу, мал ажылының продукциязы—2 хуу өскен.

1984 чылдыңга деңнээрге, республикага тараанның нийтә чылдаазы 26 хуу өскен, Тараа культураларының ажүктүкүү 2,7 центнерге бедирээн. Чиңге-тараанның нийтә чыылдазы 1,5 катап өскен. Картофельди 1984 чылдыңга деңнээрге, 4 хуу хейиңү республика алган. Ногаа будүрүп үндүрери эрткен чылдыңга деңнээрге, эвээжээн. Суггатыг черлерден 1984 чылдыңга деңнээрге, тараа культураларың 25 хуу, силос культураларын 2 хуу хейиңү ажаан алган. Нийтиниң малында 1985 чылда 273 муң тонна сивосту, 185 муң тонна сигенин, 7,7 муң тонна сиген даагыны белеткээн. Сенажты 114 муң тонназы салган азы 1984 чылдыңга деңнээрге, 24 хуу хей.

1986 чылдың дүжүдүн алыры-биле республиканың ажыл-агыйларың 53 муң гектар шелдүң күскү аңдарылгазын чоруткан, күзүн чажар культураларың 11 муң гектар черде тараан. 114 муң гектарга чайгы чер аңдарылгазын кылган.

1985 чылда совхозтарның болгаш Дуржулга станциязының шелдеринче 335 муң тонна органиктиг чемишчидилгелерии сөөртөн. Ол—1984 чылдыңга деңнээрге, 30 хуу хей-дүр. 1 гектар тарылга шелүүге дээштиг будүмөчке шинчилдерге, 45 килограмм минералдыг чемишчидилгелерии ургап, а 1984 чылда 47 килограмм тургап. Амгы үеде совхозтар болгаш Дуржулга станциязы часкы тарылгага белеткел ажылдарын чорудуп турарлар. Ажыл-агыйларның хей кезии тараа культураларының үрезиниерн-биле хаңдырмаган. Бүгү үрезиниериниң шынары хынаттынган болгаш чогуур негелдеге чедир арыглаттынган. Көдээ ажыл-агый машиналарының септелгези чорун турар. 1986 чылдың январь 1-де байдал-биле алырга, тракторларның 73 хуузу, чүк сөөртүр автомобильдериниң 68, трактор аңдазыларының, сеялкаларының болгаш картофель олурутукчуларының 76, трактор культиваторларының 73 хуузу ажыглаттынып болур кылдыр сеңгеттингеп.

Бүгү ажыл-агыйларда малдың баш санын дараазында саннар көргүзүп турар (муң баш):

	Январь 1-де		
	1985 ч.	1986 ч.	1985 ч. январь 1-ге хамаарыштыр 1986 ч. январь 1-де хуузу.
Мыйыстыг бода мал	165,2	177,2	107
Ооң иштинде инектер	63,8	65,1	102
Хавааннар	54,9	55,2	100,5
Хой болгаш өшкү	1144,7	1146,6	100,2
Чылгы мал	32,3	34,3	106

Нийтиниң секторунда малдың баш саны 1985 чылдың январь 1-де турганы-биле деңнээрге, 1986 чылдың январь 1-де мыйыстыг бода мал 0,3 хуу, хавааннар 7,5 хуу, чылгы мал 5 хуу өскен болгаш хой болгаш өшкүнүң саны 2,1 хуу кызырылган.

Мал ажылының продукциязы ажыл-агыйларың бүгү категорияларының хайы-биле 1985 чылда будүргени 1984 чылдаазы-биле деңнээрге, мынчаар көвүдээн: эът кириг деңнии-биле 4 хуу, коң эът—7 хуу, сүт—2 хуу, чүүргелар 13 хуу. Дүк ажыл-агыйларның бүгү категорияларының талазы-биле 1984 чылдыңга деңнээрге, 2 хуу кудулаан. Совхозтарда болгаш Дуржулга станциязында бир инекке онаалтыр ортумак сүт саалдазы 9 хуу, бир дагаанның чүүргэ бээри 5 хуу өскен, бир хойдан дүк кыргын алырының хемчээли 1984 чылдың деңнели-биле хевээр болуп артпышаан.

Ажыл-агыйларның бүгү категорияларының хайы-биле мал ажылының продуктуларын күүгнеге сатканы:

	1984 ч.	1985 ч.	1984 чылга хамаарыштыр 1985 чылда хуузу
Мал болгаш куш (кириг деңзи-биле)—муң тонна	24,8	25,3	102
Мал болгаш куш (коң эъдиниң деңзизи-биле) — муң тонна	13	13,5	104
Сүт—муң тонна	30,1	31	103
Дүк—тонна	1323	1288	97
Чүүрга—миллион борбак	27,4	32	117

Сүттү, малды болгаш кушту, а ол ышкаш чүүргени күүгнеге садарының планнары ажыр күүсеттингеп. Республиканың совхозтары 1985 чылда экономика талазы-биле быжыккан, 10 миллион ажыг рубльдиң орудгазын алган.

Материал-техниктиг бааза быжыглып турар. 1985 чылда көдээ ажыл-агыйга 347 трактору (1984 чылдыңынан 8 хуу хей), тараа ажаар 263 комбайнны (азы эрткен чылдыңынан 2,5 катап хей) чорудуп берген. Көдээ ажыл-агыйга чүүк сөөртүр 676 автомобильдерии чорудуп берген. Республиканың ажыл-агыйлары 38 муң тонна минералдыг чемишчидилгелерии алган азы 1984 чылдыңга деңнээрге, 33 хуу хей. Ооң аңгыда, олар мал чеминге химиктиг немелделерии 1628 тонназы алганнар. 1986 чылдың январь 1-де совхозтарда 2,4 муң чижек эталон тракторлар бар болган. Ынчаарга 1984 чылда бир эталон тракторга онаалтыр 894 гектар черии ажылдап кылып турган болза, ам чылда ортумаа-биле 928 гектар чер онаажыр.

Республиканың көдээ ажыл-агыйында күш-ажылды организастарының болгаш ооң төлевириниң коллективти (кереэлиг) хевирлери моон соңгаар-даа хөгжүлдени алыр. Будүрүглелериниң болгаш организациялариның дузалаа ажыл-агыйлары хөгжүп турар.

Агроүлетпүр комплекизиниң адырларын хөгжүдеринге капитал салымышкынары 1984 чылдыңга деңнээрге, 8,4 хуу өскен, бердингеп капитал салымышкынарының хемчээли (ямидиг) 103 хуу ажыглаттынган.

Көдээ ажыл-агыйда Сельхозтехүркомнуң Чадаана хоорайда чылда 600 чижек септелге кылыр комплекстиг базазы, шакта 20 тонна тараа культураларын болгаш үрезиниерии ажылдап кылыр болгаш шыгжаар комплекстиг пункт «Улуг Октябрь» совхозта, 3,9 муң баш мыйыстыг бода мал, 37,9 муң баш хой, 48 муң дагаа турар кажаалар туттунган. 943 гектар суггаттыг черии ажыглалга киргеп. 61 муң гектар шелдүг одарларны суггарган, 129,5 гектарда суггарылга тудуушкуннарын эде кылган.

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА

Нийти ажыглалдың транспортунуң аңгы-аңгы хевирлери-биле чүк сөөртүүнүң болгаш ооң саарылгазының көргүзүглери мындыг:

	1985 чылда күүсеткени	Чыл планы күүсеткен хуузу	1984 чылга хамаарыштыр 1985 ч. хуузу
Чүүк сөөртүлгези — муң тонна:			
автомобиль транспорту-биле	8515	107	109
хем транспорту-биле	137	118	118
Чүүк саарылгазы — миллион тонна-км:			
автомобиль транспорту-биле	465	103	106
хем транспорту-биле	29	111	115

Нийти ажыглалдың транспорту-биле 43,9 миллион пассажирии аргыштырган, 382 миллион пассажир-километр күүсеттингеп. Пассажирлер аргыштырарының планы күүсеттингеп. 1984 чылдың-биле деңнээрге, пассажирлер аргыштырылгазы 9 хуу, пассажир-саарылга 11 хуу көвүдээн. Чиик таксомоторларның ажыктыг маңнаашкынының планы 3 хуу ажыр күүсеттингеп.

Хем транспорту-биле чүк сөөртүлгезиниң, пассажирлер аргыштырарының чыл планнары күүсеттингеп.

Агаар транспорту-биле 1986 чылдың дургузукда 240 муң пассажирии аргыштырган. Пассажирлер аргыштырарының планы күүсеттингеп. 70,3 муң гектар шелге ужар чүүлдүң дузазы-биле химиктиг ажылдар кылдыган.

Продукцияның нийти хемчээлиниң талазы-биле планны харылзаа будүрүглелери 102 хуу, хоорайларның телефон харылзаазының абонентилерин немей өөгүрер талазы-биле — 115 хуу, көдээге харылзаанның абонентилерии — 101 хуу күүсеткеп. 1985 чылда Кызыл—Тоора-Хем аразының радиорелелиг шугумун ажыглалга киргеп, Чадаана хоорайда болгаш Бай-Хаак суурда чартык автоматчыктаан харылзаанның телефон аппаратуразын тургускан болгаш ажыглалда киргеп. Ооң-биле чергелештир, харылзаа будүрүглелериниң ажылында четпестер ам-даа бар.

КАПИТАЛ ТУДУГ

Акшаландырымышкынының бүгү хевирлериниң күсели-биле республиканың улус ажыл-агыйынга кол фондуларны ажыглалга киргери 31,6 хуу өскен. Ак-Довурак хоорайда ТЭЦ-тиң күүнүн шахта 35 тонна бус бээр кылдыр улгатгырган. Кызылда 10 муң дөрбелчии метр шелдүг садыг базазын, 350 километр электри дамчыдылгазының шугумун ажыглалга киргеп.

Республиканың улус ажыл-агыйынга акшаландырымышкынының бүгү хевирлериниң күсели-биле капитал салымышкынары 1984 чылдаазы-биле деңнээрге, 6,1 хуу өскен.

Күш-ажылдың будүрүкчүлүү 1984 чылдаазы-биле деңнээрге, тудугда 5,1 хуу өскен. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн өстүргениниң түңнелиниде, тудуг-монтаж ажылдарының нийти хемчээлиниң 53 хуу өзүлдези чедип алдыган. Тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнези кудулаан.

Ооң-биле чергелештир, капитал салымышкынарыны чашкынаар, тудугларның норма ёзугаар хуусаварын өстүрер норуктар ам-даа хевээр болуп артпышаан. Кол фондуларны чамдык будүрүлге күчүлерии болгаш объектилерии ажыглалга киргериниң планнары күүсеттинмээн. Чедир кылдынмаан тудугларның хемчээли өскен.

Тудугнуң бараанныг продукциязының болгаш керээлиг ажылдарның хемчээлиниң талазы-биле планнарын, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн, орулгаиы өстүрериниң даалгаларын чамдык тудуг организациялары күүсеттээн.

ЧОННУҢ АМЫДЫРАЛЫНЫҢ МАТЕРИАЛДЫГ БОЛГАШ КУЛЬТУРА ДЕҢНЕЛИНИҢ БЕДЭЭНИ

1985 чылда ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевири айда 178 рубль болган, эрткен чылдыңга деңнээрге, 0,6 хуу өскен.

Республиканың ажаалга кассаларыңа чоннуң шыгжамырларының артышкыны чыл дургузунда 10 ажыг миллион рубльге көвүдээн. Салышкынарның саны 6 муңга өскен.

Күрүне болгаш кооперация садыының үүрмектеп садар бараан саарылгазы, нийтиниң чеменилгезиниң-биле кады, 288,0 млн. рубль болган болгаш 1984 чылдыңга деңнээрге, деңнештирген ертектер-биле алырга, 1,5 хуу эвээжээн.

Үүрмектеп садар бараан саарылгазының чыл планы 95,5 хуу күүсеттингеп.

Күрүне болгаш кооперация садыының чоңга эң чүгүлээ барааннарны сатканының нийти хемчээли мындыг:

	1984 чылга хамаарыштыр 1985 чылда хуузу
Аъш-чем барааннары	
Хлеб продуктулар	95
Эът болгаш эът продуктулары	102
Балык болгаш балык продуктулары	107
Мал саржаа	103
Үнүш үзүг	100
Маргарин продукциязы	109
Чалаң сүт продукциязы	102
Быштак	104
Чүүрга	102
Чигир	116
Кондитер кылыглары	105
Шай	110
Картофель	102
Ногаалар	95
Кат-чимистер болгаш цитрус чимиги	95
Үлетпүр барааннары	
Хептер, киштики хептер болгаш пос-талазы	101
Трикотаж кылыглар	110
Эр, херээжен кижилерге ук кылыглары	115
Хем идиктер	107
Фарфор-шил, малгаштан, шилден, демирден кылган савалар	109
Мебель	111
Соодукчулар	103
Хеп чүүр машиналар	102
Электрилиг доозун сордурукчулары	110
Шактар	104
Фотоаппараттар	91
Мотоциклдер болгаш моторолллер	82
Радиоприёмниктер болгаш радиолалар	93
Телевизорлар	88
Чиик автомобильдер	109

Чоңга амыдыралдың ачы-дуза чедирери боттандырган хемчээли 1984 чылдыы-биле деңнээрге, 6,7 хуу, ооң иштинде көдээге — 5,3 хуу өскен. Амыдыралдың ачы-дуза чедирилгезиниң чыл планы республикага нийтизи-биле 104,8 хуу күүсеттингеп, ооң иштинде көдээге — 102 хуу. Чоннуң киши самына ачы-дуза чедирилгезиниң сайгарылгазының хемчээли 1984 чылдаазы-биле деңнээрге, 5,6 хуу азы 1 рубль 19 копеекке көвүдээн.

Акшаландырымышкының бүгү дёстериниң күсели-биле 109 муң дербелчии метр нийти шелдүг чуртталга бажыңнарын тутқан болгаш ажыглалга киргеп. 1104 өөреникчи олуттуг нийти билиг школалары, школа азы четпээн уругларың 850 олуттуг албан черлери, 130 орунныг эмнелгелер, 1000 олуттуг культура албан черлери ажыглалга киргеп.

Ооң-биле чергелештир, чуртталга бажыңнарының нийти шелүн ажыглалга киргериниң планы 1985 чылда күүсеттинмээн.

Бойдус круглаырларын чогумчалыг ажыглаарының бойдус камгалалының талазы-биле хемчегериниң программазы боттанып келген. Ол суургаларга капитал салымышкынары 1,2 миллион рубль болган.

Улус өөредилгези болган культура улам ыңай хөгжээн. Өөредилгениң янзы-бүрү хевирлериниде 82,3 муң кижи, ооң иштинде нийти билигниң хүндүсү өөредилгелиг школаларында 66,4 муң, кежээки өөредилгелиг школаларында 5,4 муң, профтехучилищелерде 3,5 муң, тускай ортумак өөредилге черлериниде 4 муң, дээди өөредилге черлериниде 3 муң кижи хаара туттунган. Узаткан хүнүг школаларда болгаш балуктерде 15 муң өөреникчи бар азы эрткен чылдыы-биле деңнээрге, 3,4 хуу хей.

Школа мазыны четпээниериниң доктаамал ажылдаар албан черлериниде чээрби ажыг муң уруглар хаара туттунган.

Дээди өөредилге черлериниге 725 кижини хүлээп алган, олариың иштинден 525 кижи хүндүсү өөредилгелиг салбырларда киргеп, тускай ортумак өөредилге черлериниге 1445 кижи хүлээп алдыгаи, олариың иштинден 989 кижи хүндүсү өөредилгелиг салбырларга хүлээп алдыган.

1985 чылда улус ажыл-агыйынче 1338 специалисти чоруткан, олариың иштинден 404 кижи дээди эртеминиг, 934 кижи тускай ортумак эртеминиг.

Чоннуң эмнелге хандырылгазы калбарган. Янзы-бүрү тускай эртемнерлиг эмчилериниң саны 980 кижи четкен болгаш чыл дургузунда 0.7 хуу өскен. Саиаторийлерге, пансионаттарга, туристи базаларга 4.6 муң ажылчы чоннар болгаш олариың өг-бүлелериниң кежигүннери эмнеткен, дыштанган.

Экскурсиялар киржикчилериниң саны 64 муң ажыг болган.

Чай дургузунда пионер лагерьлериниге 12,3 муң школачылар, олариың иштинден 7,1 муңу хоорайдан дашкаар лагерьлерге дыштанган.

Тыва АССР-ниң чурттакчы чонунуң саны 1986 чылдың январь 1-де 281,7 муң кижи болган.

ТЫВА АССР-НИҢ СТАТИСТИКА ЭРГЕЛЕЛИ.

СЕТКИЛ ӨӨРҮҮР

Вжиктиг-Хая салбырының хойжу бригадазы он бирги беш чылда малдан алыр продукциязының планын бүгү көргүзүглер талазы-биле ажыр күүсеткеп. Эрткен беш чылда малдың баш саны өскен. Малды оорладыр, чидирер чорун-биле демиселдя күштәдиргенинден ооң хораар чоруу кыяырылган. Бо талазы-биле малчыннарның харымсалгазын улгаттырганы чамдык коданиарда чаа кажааларны немей тутқаанны болгаш өске-даа чүгүлээ хемчегерии ап келгеиа дээштиг болган.

«Барлык» совхозтуң бо салбырының хойжуларын он ийиги беш чылче мынчаар бажыг магадылаадыг кирип, улам соруктур ажылдан турарын көрдүвүс. Бригаданың хойжуларының нийти хуралы чоокта чаа чыылдырган. Аиаа партиниың область конференциязының делегады мурнакчы хойжу С. Баганай сес алган. Ол республиканың малчыннарының мурнунда салдыган соругларны таныштырып, ону күүседирп-биле чүнү кылып, кайчаар ажылдаза ямыа дээрии эш-өөрү-биле дугуруушкан. Хойжулар эртеп чылгы ажыл-ижии болгаи ок бирги беш чылдың түңнелдерии ханы аналиэтеп сайгарышкан. Хуралга өске-даа малчыннар боттарының ажыктыг саналдарын киирип, тус-тузунда бедиткеи социалистиг хүлээлгелерии алгылаан.

Партиниың XXVII съездазии талептиг күш-ажылчы белектерлиг үткүүр, он ийиги беш чылдың баштайгы чылын чедиишкиниг доозар дээш бригада нийтизи-биле төрүүр чүе башка онаалтыр 90 хураганны өстүрер, 18,5 тонна дүк кыргыыр планын 26 тонна чедирер, малдың баш санын 98 хуу камгалап алырын хүлээгеп. Оон аңгыда боттарының дузалаа ажыл-агыйындан 455 килограмм саржагны күүгнеге дужаар, 320 тонна сигенин 270 тонна өдекти белеткээр. Мурнакчы малчыннар О. Күжүгет, С. Баганай, К. Күжүгет, Ш. Саая, К. Ооржак олар төрүүр чүе башка онаалтыр 105—110 чедир хураганны камгалап өстүрерии даанганнар.

Бригадада 23 кодан бар. Төрүүр 3600 хойдан 1763 хой ам ооллапкан. Оон 1766 хураган алдыган, менди доругуп турар. Кыштаг бүрүзүнде мал чеми четчир. Чаш хураганнарга бээр немелде чемнер бар. Суг сөөртүлгеэн үзүктелбейн турар.

— Амгы үеде малчыннар дыка чай чок. Олариың ажыл-ижии чардыктырбазыиче сагыш салып турар бис. Оларга одаар хөмүр-даштьі, ыяштьі дүжүрүп берген. Автомагазин доктаамал чедип турар. Тускай эртемнглер чедип барып, мал-маганиның байдалын хайгаарап турар — деп, салбыр эргелекчизи Ч. С. Салчак чугаалады.

Хойжуларның чамдык коданиарына чедип, ажыл-ижибиле танышгывыс. Баргаа хойжуларывыстың малының дайгели күскү хевээр, төрээн хойларының суду элбек, хураганнары менди доругун турарын көрдүвүс. К. Ооржактың коданында 290 хой төрээн, ооң 296 хураган алдыган. Ол бо чылын чүе хойдан чүс беш хураган алыр бедиткеи хүлээлгелиг. Ооң коданында чаш хураганнарның доруга бергеннери чемге киргеи. Кадарчы хүлээлгезин ажыл-ишн-биле бадыткап, чаш төлдү менди өстүрериичe бүгү күштү салып ажылдап турар.

Дараазында мурнакчы малчыннарның бирээзи К. Күжүгеттиң аалынга келдивис. Ол оглу-биле хойларын суггарган тур. Эртенги одарже үндүреринің бетинде хойларны баштай суггарары, тоттур оттарынга хөөн киирер дээрзин адашкылар тайылбырлады. Төрүүр 305 хойнуң 250-и ооллапкан. Сакманчылар Ч. Хомушку, У. Күжүгет, Ы. Күжүгет олар эки ажылдан турарын малчын мактады.

Хойжуларның чаа өзу-биле мынчаар ажылдап турарынга сеткил өөрүүр.

Х. МОНГУШ.
Барыын-Хемчик район.

СЭКП XXVII СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

Съезд мурнунуң документилерин чугаалажып тур бис

БАШТАЙГЫ БАЗЫМ

СЭКП кежигүнү Дадзр-оол Седеновичиниң үш чыл мурнунда «Чыраа-Бажы» совхозтуп сүт-баразн фермазын эрелекчилеткен кааи. Ооң мурнунда ол анаа инек кадарын тургаи.

Коллектив удуртукчуну хүлээп алган. Бичалза-даа шинтпирлээр айтырыглар хей болган. Ылаңгыя мал бажын өстүрери хожудавааи. Эрткен чылдың көргүзүглери-биле алырга, төрүүр үүс инекке онааштыр 58 бызааны камгалап алган. Ол эвээш арткан чаш малдың бажы хорааи. Ооң алгаш кээрге, ыйыстыг бода малдың дүүю тургустунмаан.

Чаа эргелекчи кижилериң идепкейин кодүрүп, күштүг шын хувааларынче, оларның ажылдарынга таарымчалыг байландыр тургузарынче кол киичээнгейин салган. Ооң түңнели багай эвес болгач.

Ол дугайын бо коллективтиң ажыл-амыдыралынга көрүп болур. Чиже кылдыр алырга, эрткен чылдың барык бүтүү дүргүзүүнүү тудуттулар-биле кады механизаторлар инек кажааларының, бызаа азыраар черлериниң эде кылынышкынларыпга, кормоцехти кышкы үеде ажыгларынга белеткеп тургузарынга киришкеп. Эрги төлевилел-биле тутка объектилериниң иштии дериирл, ону механизастаары эвээш эвес шак-үеии, кижи күжүп, дилеп тывынгкынарыпы кереглээн.

Ам, бөгүнде, кайы-даа кажааның иштинче кире бээрге, мурнундаазындан көсүзүү-биле өскерилген. Хол-биле кылыр ажылдар эвээшээн. Өдек сөөртүр транспортёрнүң ажылдан турары соксаал чок, кол-ла үүве—үреллиишкинге таварышпайн турары. Механизацияның ол болгаш еске-даа кезектериниң кижилерге доктаамал бараан болуп турарының барымдаазы үнделиишиг. Үүге дээрге очу тудуп тургузарынга, сепгеп салырынга боттарының удуза киришкеп, ескээртеп септекчилер, эдикчилер эккеп чалап тургаш, кажаалардың дериг-херекселдерии кылып тургуспаан.

Ол чоруктуп чаагай салдары кестүп турар. Бир эвес райондаи, ооң девискээриидеп дашкаар кижилерни эккеп чалаашт, кылдыртқын болза, олар чеже-даа ёки кылдыр тудуп тургузуп каарга, кажаа иштиниң дериг-херекселдериниң ажыглалы «оруу муңгаш шыргай арга-арыгга» дөмейлежи бээр таварылгалар тургулаар. Ооң уламыидаи ону, үрели бээрге, кылыр база эдер кижи тывылбас, үрелген механизмнерии, кезектерии солуур артык кезектер дилеп тывызры бергедээр болгай.

Совхозтуң, салбырының механизаторларын фермаиың ажылынга хаара тудуп эгелээни-биле коллективтиң дүш-ажылынга чаа ескерилгенииң эгези көстүп келгеии бо. Ол улам-на боттуг болуп бар чыдар. Мурнундаа чылдарда сүт бүдүрериие, ылаңгыя кышкы саалдага саанчылар, инек кадарчылары, бызаа ажаакчылары, кочегарлар-биле чергелештир кол кижи механизатор болуп турарын бригадир бөгүн ыяк билген. Ол дээрге Дадзр-оол Седеновичиниң бодалында мооң мурнунда тодарғайлаттынмаан чаа түүл-дүр.

Үеиин чаа негелдерии ёзугаар совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчыларының, механизаторларының дувазы-биле бүдүрүлгезиниң күш-ажылын чаа байдалче киирип элгап. Бөгүнүү сүт-баразн фермазында механизаторлар барык бир звено болуп алган ажылдан турар. Ылаңгыя кормоцехтиң эдикчизи Д. С. Моигуш ажылиижиие эе-харысалгалыг чоруун көргүзүп турар.

— Дадзр-оол Моигуш — ферлада эки ажылдыларының бирээзи. Төрүүр инектериниң, бызааларының чемии, шынаида, долузу-биле ханкырып турар. Бир хүиде-де алды тонна чедир чемии бүдүрүп турар — деп. Д. С. Ооржак биске чугаалады.— Кормоцехтиң бүдүрген чемии төрүүр коданнарже база сөөртүп турар.

Трактористер Байлак Доргак, Эзир-оол Күжүгет оларның ажыл-ижии үзүктелиишкинге таварыжын көрбээн, База ол ышкаш эптекчилер Хуиашпаи Куулар, Александр Моигуш оларның харылаа турар участоктары — мал суггарар, өдек аштаар черлериниң дериг-херекселдерии туруушкун чок ажылдаи турар. Кочегарлар, кажаалар иштиниң дериг-херекселдериниң эдикчилери — чылыг. ны берип, мал чемнерии болбаазырадыр кылып, эки ажылдарынга таварымчалыг еске-даа байдалдарны фермада тургузуп турар. Оларның карак кызыл ажылчыцың түңнелиинде январьда сүт бүдүрениииң планын Шык-Бажының фермазы ажыр күүседнкеп. Саанчылар бөгүи айда 34 тонна сүттү бүдүрер турган, бөгүнде 45 тонна сүттү бүдүрген. Сүт бүдүрери кыштың соок хүиие. риинде безии немежии турар. Хоиукта саап ап турар сүттүң хемчээли — 1252 килограмм. Январь 24-ке чедир 14 инек төрөөн, оларның бызаалары онча-менди доругун турар. Өөрүнчүг үүве болза, чаш мал хоиук санында бокунуң дениэиии немеп ап турары.

Бергедер, шинтпирлээр ужурлуг айтырыглар коллективтиң мурнунда эвээш эвес. Съезд мурнунуң документилериие малдан алыр продукцияны көвүдедирии чугулаап бижээнии Шык-Бажының ажыл-ишчилери чүүлдүгүнүп, төөгүүт ужур-дузалыг ук документчилерии амыдыралынга, ажылхеректериие удуртулга болдуруп турар. Ооң бадыткалы болза, ажылды эжижидериие чүрттүң он ийиги беш чылда экономиктиг база сопиал хөгжүлдезиниң Кол углапышкынарының телевилелиинде айыттынган дүргедиринии арталарын ажыглаарының баштайгы базымарының фермада чоруп турары.

К. МОНГУШ,
О. АРАПЧОР.

Александр Иргит — Мөнгүн-Тайга районда мал ажылында чединшкинниг ажылдап турар аныяк коммуиистерниң бирээзи. Ол— Мөген-Бүреннің мурнакчы малчыны. Эрткен чылда чүс башка онааштыр 97 хураганны менди алган.

Бо хойжу он ийиги беш чылдың бирги чылында чүс башка онааштыр чүс хураганны менди алырын хүлээнип, сорук киринишкинниг ажылдап турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Делегей медээлери

КОСМОСКА БОЛГАН ХАЛАП

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Хей удаа ажыглаар «Чэллендженер» космос корэблинге таварышкан халаптың болгаш ооң иштинге чораан чаш космонавтының, ооң иштинде ийи херээжең кижиниң алгенииың дугайын америк парлалга болгаш телевидение делгерентейн-биле гайыбырлап турар. АКШ-тың парлалгазының «америк космос программазының төөгүзүнде эң-не коргунчуг аасқежик чок чорук» кылдыр тодарадып турары халаи ужудуушкуиуп бярык-ла 75-ки секундазында корабль Чер кырындаи 15 хире км бедикке чорда болган. Специалистериң бодап турарыбле алырга, хевертен болган ерттүң түңнелиинде «Чэллендженериң» суук кислород болгаш суук водород чорааны азып кааи одазга савазы часты берген. Корабльдиң бузундулары Канаверал шенекте (Флорида штат) ужудуп үнген черинден элээи каш километр черге Атлантика океанче дужуп киргеи. Бүгү космонавтылар өлген хазрани тодарэткан соонда ону дилээриниц ажылдарын соксаткан.

Корабльдиң иштинден, частымнхни болгужеге чедир кээп турган телеметриктиг информацияи каидыг-даа үреляк чүүлдериии демдеглеэвэн. «Шаттл» сериялың корабльдериниң моон соңгаргы ужудуушкуннарын болган чүүлдүң чылдагаанынарын тодарадырынга чедир соңгаарлаткан. Тайыбырлакчыларның бодан турары-биле алырга, ужудуушкуннарны элээи каш айлар эрткен соонда катаптап болур. Үреллеп «Чэллендженер» корабльдиң ортаа 1,2 миллиард долларлыг. Аэронавтика болгаш космонавтыка талазы-биле национал ассоциацияда ам «Шаттл» сериялың үш корабли арткан.

Халаптың болгаи чылдагаанын истеп хынаар түскай комиссияны тургускаиының дугайын ол ассоциацияның телеколлективиии Канаверал шенекке болгаи парлалга конференциязынга дыынаткан. Оон бодалы-биле алырга, ооң чылдагаанынарын тодарадырынга кызымаккай еерении кеерүүге болгаи информацияларны дениештирии кеарүүге элээи каш ай негеттинвер Частыныкны кончуг күштүг болган. ынчангаш чылдагаанын тып алырынга дузалаптар хире «Чэллендженериң» кандыг-бир бувуудуларын тып алырынга ол ассоциацияда чиангыжкын эвээш. Оон телеколлективиң халаптың чылдагаанынарынга хамаарыштыр даап бодаанын кылырындан ойталаан.

Болган чүүлдү тайыбырлаан тура, Си-эи-эи телекомпаниянын программазында америк эксперт Г. Уильяме ол ассоциацияда «хей удаа ажыглаар корабльлериниң ужудуушкуиуиуп техниктиг талаарын чедир еерении кербээн». «Оларны ол бузудуг-ла садыг-саарыга ужудуушкуну болдурарынга далаптырып турган. Чүгээ 30 чылын 15 ужудуушкуину боттандырып чорударын планнаап турган. Септелге ажылдакчының хуусаазы кыска, а «Шаттлдарга» үе-үе болгаи кестүп кээп турган үреляк чүүлдерии, оларны кым-даа хаңгы-биле еерении кербээн болгаи оларның бооп болур уржуктарын кым-даа еерении кербээн-даа болза, оларны улуг эвес деп чарлап турган. «Чэллендженериң» кол шимчевнкчилериниң талазы-биле чаңгыс эвес улаа айтырыг тургустунуп турган»—деп спецнаднст медеткээн. Эи-би-си-ниң репортажында айытканы ынкаш, «Чэллендженериң» ужудуучуну ол телекомпанияга интервьюзуиуң бирээзиниг «ыгдыг халаптың бооп болурунуң» дугайын сагыындырып турган.

Администрацияның баштайгы хамаарылгазының дугайын дыннадып тура, «Вашингтон пост» солуи «халаи Ак башкыга дувуреэшкинии болгаи ангадашкыны боодурган» деп бижээн. Президент Рейган национал телевиденнеге америк улуска чүве чугаалаваш, болгаи чүүлдү «ёлуглг-ла бүгү чүртка чидирип» деп адаан. Нашионал каждыдалдың неделязын ол чарлаан, Оон-биле кады администрацияның баштыны халаи болган-даа болза, Каттышкан Штаттар бодуүүн космос программазын үргулчүлээр деп, ол онзалаа демдеглээн.

ШИИТКЕЛ

КАВУЛ. (СЭТА). Афганистан Демократтыг Республиканың революстуг түскай судунуң хуралы болган, аиаа контрреволюсчу «Джамиате Ислами» болуктуң үш телэлекчилериниң херээн көрген. Султаттырган М. Акбар, А. Басир болгаи Кудратулла оларны чүртүүн элээи каш районнарынга шериг таныкыла чөрлеринче бөө-чепсектиг халдааны, тайбың хамаатыларны өлүрүп турганы болгаш душманнарга Пакистаидаи Афганистаиче бөөчепсекти экнеп турганы дээш буруудаткан. Террорисчилерниң пакистан болгаи америк инструкторларынын хайгаралы-биле дивеосия кылырының түскай белеткелии Пакистанга эрткеии иетегге үезиие илерээн. Буруу шаптыннае барымдааларның барындаи бурууданыргааир боттарын кем-бурууглуг херек үүлгеткеии дээш бурууэун билигненнер.

Контрреволюсчу дюрбеча болуктуң удуртукчузу Акбарны суд кезимчиии дээш хемчээнниге, Басир болгаи Кудратуллаиы кара-бажыңнаар кылдыр шиитткеп.

СЪЕЗД ДООЗУЛГАН

САН-МАРИНО. (СЭТА). Сан-Марииоиуң Компартиязының 11-ги съездиэи бодуиуң ажылын дооскан. Съезднге хүлээп алган түңнел резолюцииде Женевага дээди денгелге болгаи совет-америк үжуражмышкынга бединк үнелелдя бергеи, сөөртүү хаштыкы политиктиг совет эгелекчи санаалдарының эки шинчизин онзалап демдегленнээн. Боо-чепсекти эдилеэ бүдүрериниң шынар талазыбиле чаа талазынга чедирип турар болганда, космосту милитаризастаарыпың америк программазыи «звездиниң делегаттары буруу шаап киргеи.

БАЖЫҢНАРДА ЧЫЛЫГ

«Бай-Тал» совхозтуң албан организацияларының чылыдыга системазын Конфетоол Менге-Баяның удуртқаны монтажниктер эвевозуп, ыскала хуусавда эки шынарлыг кылдыр септеп дооскан. Кээр клубтуң, магазинниң, чунар-бажыңның одалгазы ажыкээн. Конторанық өрээлдерии дескн чылдары-биле бир кочегарканы ангылап кылганнар. Магазинде, клубта чаа суугуларны чаартып салган.

Звено кежигүнкери Михаил Шыдыраа, Чымба Сереи, Бугажык Ооржак, Борис Даржаа оларның кызымак ажылының түңнелиинде, кышкы үеде хей-ниити черлерниге тавармчалыг температура тургустунган.

Х. КАРА-ООЛ.
Бай-Тайга район.

Дувуренчиг медээ

МААЖЫМ ХӨӨНГЕ АЛЗЫПТАРГА...

«ИСКРА» совхозтуң удуртукчулары дарый хемчеглерни алзын

Чөөн-Хемчик районда «Искра» совхозтуң шээр мал кодаиларында. Арыг-Бажы сүт-баразн фермазында мал кыштаглаашкыныиың кажчаар чоруп турарын көре кзапталы.

Ажыл-агыйда ам-даа чедир кылдыимайн турар ажылдар хей. Чамдык малчын кодаиларда дус эвээш. Кышкы үеде малчыннар соок өглерде чурттавышпаан. Кешкендей. Балыкай Чурек-ооларның кодаиларында ийи мал чурттаар бажыңнарның ерээлдери эвээ, соңга, хаалгалары бүлүк, чежик. Як ажыл-агыйның бүгү малчынарындаи чүгле чаңгыс кодаида чунар-бажың бар.

Совхозтуң партия, профсоюзтуг комсомол организациялары малчыннарже көмөк кичээнгей салып турар. Социалистиг хүлээлгелер алышкыны эренгейлээшкинниң байдалында. Чижээ. Алдын-кыс Монгуш төрүүр үүс хойга онзаштыр 80 хураган алыр хүлээглелиг, ол ниити пландан безии кузу. Мал ажылының түскай эртеминлери малчыннарның культурлуг чурттаагазының кичээнгей салбайн, малчынарны эргивейн турар. Өглерниң иштики, даштыкы шывыглары чок, арыг шеверн чавыс, амыдыралдың чүүлгә барааннары-биле хамгырылга чавыс денгеледе.

Мал чеми урар, суг кулар шагжалар, оңгачалар чедипнес. Сигеи, суланы мал саза базып турар. Тудуг бригадалары теплактарны, кажаларының ерээлдерии шынар чок кылып турар.

Арыг-Бажы сүт-баразн фермазының кызыл-булуңунда лозуң плакаттар чайгыс-даа чок. Малчынар сөртүзүнда зооветеерелгге, позитеерелгге шуут чорувайн турар. Кодаи бүргүзүнге бызыглаттынган түскай эртеминглер доктаамал барбайн турар. Чамдык малчынпар ону ажыглап. төрүттүнгээ хураганнарны чедир дадзылаалып дутаарлаттайн турар.

Байдал ыяыг төрүттенгир турда. «Искра» совхозтуң удуртукчулары болгаш мал ажылының түскай эртеминг. лери сагыш маажым олуруп орар.

К. ТУЛУШ.

Улустарның найыралы—

литератураның найыралы

ТЫВА ЧОГААЛГА ХАНДЫКШЫЛ-БИЛЕ

Украин болгаш тыва улустуң аразында аңы-дүмезылыкшы бижиг найыралдың кескү үлегер-чижээн украин, тыва литератураларының аразында найыралчы харылзаалардан көрүп болур. Аныяк тыва литература баштайгы базымнарын кылып турган үеде-ле сураглыг украин чогаалчы Тарас Шевченконуң шүлүктерин тыва дылче очулдуруп, болдунуп республиказының сеткүүлдеринге, солунналарынга парлаткан. Тыва эки турачылар дугайында очерктерин база бижингилээн.

М. Пшеничный 1980 чылдың соонда номнарын үнүдүрүп, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнүмге кирген, чогаалдыкчы өзүлделиг шүлүкчү. Оон чогаалдары ханы хамаатыг утка-шынарлымбиле болгаш бедик уран-чечен деңнели-биле онзагай.

М. Пшеничный бо хүнкерде база биске келгеш баргаш. Тывага ам дөрт дугаар үезин турар чогаалчының хол солуглазы — Украинага үнүдүрери-биле белеткеп эгелээнин тыва чогаалдың антологиязының эчизинге чедирери болган. М. Пшеничныйның ийи шүлүкүмүн очулгазын номчукчуларга бараалгаттывыс.

Ынчан ол тыва чогаалчылар болгаш аныяк эш-өөрү-биле ужуражып танышкан, республикавыстың эртикен оруу ону ажок сонуургаткан. Оон бөөр-ле М. Пшеничный Украинага тыва чогаалды идепкейлии-биле нептередип эгелээн болгаш тыва чогаалчыларның, аныяк шүлүкчүлериниң шүлүктерин очулдуруп, болдунуп республиказының сеткүүлдеринге, солуннарынга парлаткан. Тыва эки турачылар дугайында очерктерин база бижингилээн.

М. Пшеничный 1980 чылдың соонда номнарын үнүдүрүп, ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнүмге кирген, чогаалдыкчы өзүлделиг шүлүкчү. Оон чогаалдары ханы хамааты утка-шынарлымбиле болгаш бедик уран-чечен деңнели-биле онзагай.

М. Пшеничный бо хүнкерде база биске келгеш баргаш. Тывага ам дөрт дугаар үезин турар чогаалчының хол солуглазы — Украинага үнүдүрери-биле белеткеп эгелээнин тыва чогаалдың антологиязының эчизинге чедирери болган. М. Пшеничныйның ийи шүлүкүмүн очулгазын номчукчуларга бараалгаттывыс.

БИЛИГ ДУГАЙЫНДА

Оорга-мойнум шылагыже номнар амыл,
Атом деп чүл, космос деп чүл, билип алдым.
Ол-даа камчаар, бодүүн өөттче мынчага дээр
Алйын тыппайн, буруузунуп кайгаар-дыр мен.
Бодум шагда, ниимни болуп чаяттынмайн,
Амдыы сиген эки турган чадавас мен.
Бе-ла бүгү ыяштар, иуштар, дамыран суг,
Адыңарны билбезим дээш өршээп көргер.
Чаңгыс бодум чүү-даа четпес, ынай-дыр мен.
Санскритт дыл, шумер, майя дугайында
Өйүн эртир чоргаараалдыг бодангаш чоор:
Авам ынаң ырызының сөзүн четче
Ам-даа билбес чогемчиимни мининп чор мен,
Өске чоннар төөгүзү оон эргим деп бе?

Ч О Н

Кавай болгаш ниити амзар
Хаарыкан чазап билир хөрен.
Хөөн ниирбээн, үзүк хылга
Хөңүүн өйнап шыдаар
хөрек.
Кара сагыш меге сөзүң
Камарааштың эскерип каг.
Өйлең ыызыл туяттуң өңү
Өшпезин дээш, кывар хөрек.
Амыгны-даа, кежиитп-даа
Алыс деңге көрүп чораш,
Чөннүң мөңге нүүзүлүүң
Чогум дозун билип зар сен.

Н. КУУЛАР очулдурган.

ДАЙЫНЧЫНЫҢ УРУУ ДАЙЫНЧЫ

АДА-ЧУРТТУҢ Улуг дайынынга совет улустуң фашистиг Германиязы ашкан Тиилелгезинниң 40 чылын Кызылга байырлап турган чүве. Кызыл хоорайның шериг комиссариадынга болук фронтучулар-биле ужуражыышкын болуп турган.

Ужуражыышкын соолучле хоорайның шериг комиссары фронтучуларга шаңналдар тыпсын эгелээн.

— Галина Тоңмитовна Доваадор!— деп, комиссар кыйгырыптарга, назы-хары дүгүй-даа берээ, эрес-кашпагайы хевээр, шевергин кеттингеп херээжен кижи шериг ёзу-биле сан дөрт туруп келди. Оон дайынчы эчы-хавыязын, шериг-патриоттуг кижизидилгеге салымышкынын партияның болгаш чазактың бедии-биле үнелээнин комиссар дыңнатпышаан, Ада-чурттуң Улуг дайыны орденинниң II чергезин оон хөрээнге кадап берди.

— Совет Эвилелиниге баран болуп тур мен!— деп, Галина Тоңмитовна эрес харыылаарга, анда чыылганнар адыш часкаан. Оон дугайында дыңнаан түүлдерим, архивтен номчаашын документилерде одуруглар бодумнуң көргеним чүве дег чөөн угаанымга сүрүүп эртикен...

...1942 ЧЫЛДЫҢ чыкыдама соок кыжы Совет Эвилелиниче халдаан дайынының когуу үезе чылча шавар дээш изиг күзелдең өөттүрүп шыдаваан. Тыыр Арат Республиканың улуг-даа, бичии-даа кижилери ол күзелге алнеман турган.

ТАРН-ның Тес-Хем хожуу комитединиң машинакчызы кыс Кыргыс Сыяарын база оттуг чүүлээ кыптыгын турган. Аът мичээрге кымдың ажыг, хазакка четтирер кижиниң чок, фронтуга белек чыырынга бирги эвчегде киржир Кыргыс Сыяа бир-ле чүвени тыпкан, болаан чоруур кыставыын бирээзи. Ол бир хүн кожуун комитединиң секретарының кабинединге кирип келгеш:

— Чоокта чаа ужуражылга болган але, дарга!— деп, айтырган-даа, бадыткаан-даа ыяваш «автоматтан» эгелээн. — Ада аревочилер Дөртык-Уруг, Долзатпаа, Херелмаа сутлар-биле хөрээжиннер байырлалы — Март 8-ти таварыштыр Таңды сыным эмылдыр Кызыга хазактаар деп дугуруштувус. Үе чоокшулап ор, канчаар бис?

— Орук узун-дур, 180 ажыг километр — деп, секретарь удурланыр хире болган. — Чер четпейн, орук ара ээп келиннерээ, бүжар атка киргеннер ол эвеспе.

Кыргыс Сыяа алдырар ужур чок болган:

— Дедир өгбес бис, соруглавыска чедер бис. Оруккa үш-ле хонар бис шайлаан, аалдар хөй-ле болгай, ажырбас.

ТАРН кежигүнүмге кандидат болуп киргеи Сыяада сыныш чок дээрзин секретарь билир. Өөрү база соруктуг кыстар. Чоп хаактан болбазыы? Баргаш келзиннер хөрээн Ында багай чүү боор, аныяк тура-соруктуң шыырадазы база ол болгай.

Секретарь Сыяаның чажыт бодалын кайын билген боор шиик! Ол фронтуже хөрүүлээр дугайында ТАРН ТК-жа республиканың чазаанче билдиришкин киирген чүвелиир. Оон харыызын Кызылдан барып иеген аар дээш хаанын олче үгланканын ол кайыы билир шиик.

УУЛЕ чогумчалыг болгаш. Эрес-дидим беш кыс Кыргыс Сыяаның башталгазы-биле хаактыг Кызылга хөп кирип келгеннер. Шыпаа-ла, оруккa үш хонганнар. Оларны найысыралдың чурттакчыларыдаа, республиканың удуртукчуларыдаа дыңнаан, бижээр болганнар. Ол үениң содулварынга база бижин турган. Оон туржук, эрес-дидим, шыдамык чоруу дээш Т.Ар-

Чылдар болгаш кижилер

ның Бичe хүрээл Президиумунуң Хүндүлел бижин-биле ол кыстарның шуптузуп шаңнаан.

Ол-ла чаагай сеткиилдениишкинерин ажыглап, Кыргыс Сыяа фронт чорударын дилээп билдирипкеш, киминиг чогумчалыг харыы иевээш турупкан. Кирбээн эжин-даа, баспаан чеди-даа чок. «Күзээнин чедер, сураанын тывар». Кыргыс Сыяа өске бүгү өөрү-биле кады фронтуже аттанышпкан.

Тыва Арат Республика чуртту чаагай кыс улут хоорайларны ынчан бир дугаар көргеп, демир-орук деп хөлгеге бир дугаар олурган. Барыын чүкче утлаан поездиниң купезинде сонгадып, олбо каржып-солчуп эртикен хоруларны, даглары, шыыларны, арга-элиимерни көрүп чыда. Сыяа хөйүү болзаа, шыпыраңнаан ол черни ачазының «Партизан доруу» деп аъдының сыр маяк-биле халдып ора, черинин кестүрүнге оны дөмейлеп чыткан.

Партизан доруу. Аът ады чаңгыс ай боор шыкажыгай. Куладай, Моор-Сарыг Шскир-Ой деп ышкаш ааттар. А ол аътты ады элдеп, будун Тывада чаңгыс-даа боор магат— Партизан доруу. Ону мынаар адаан чылдагаанны — адазы Кыргыс Тоңмит партизан чораан кижи-дир. 1932 чылда контрреволюстуг феодалдар Качык-Сайгалга үймээн үндүрген, оларны базарынга идепкейлиг киришкен эрттарының бирээзи Кыргыс Тоңмит.

ПАРТИЗАН адазы онзагай байырлалдар үезинде өөттүн дөрүмде кызыл аптарадан шаңнал-мактадарын, албан чеминиң тускай майымда савсынны үштүп, келген чонга көргүзе боор. Ол сааында мынаар одуруглар бөрүн Сыяа шаажи-биле билир. «Эш Тоңмит национал чаяан камгалап чораш, контрреволюстуг идегеттерге боолаткаш кергээн партизан эш болуп толээде оон дилээн ёзутаар ыяш бүт кыдыгыс боор аргазын тывар-дыр. Ол дугайын Сайыттар Чөчүлели күүседир» дээн документиге ТАРН ТК-ның удурттукчуларының бирээзин ат салган. Ынчангаш, «Партизан Тоңмиттиң доруг аалы» деп домак чоорту Партизан доруу деп атка чедиттеп.

Барыын чүкче бар чыткан шевее кыс хөлүг хүннерни база сагыынган. Партизан доруну мунар, оон эвин билир киижи — Сыяа-ла болгай. Чайын байырлалдарга-да Партизан доруунуң эртери чаңчыл апарган. «Сыяа», «Партизан доруу» деп аттар ыяштан дүшпес.

Сыяаның, оон өөрүнүн хелелеңген поездизи Сибирьни эрткеш, Уралды таарааш, Ковров хоорайга келгеш. Анда кыска хуусалда дайынчы белеткеп эртикеннеп. Өөренир чүвеге суныгдыг, эрес-дидим кыс аңаа шылгаран турган.

КЫРГЫС СЫЯАА шыырлыы шыгталданы эрес-дидимниң-биле тутка. Оон дайынчы оруунуң дугайында хөй-хөй киижи биижээн, номчукчуларга ол таныш. Ынчангаш оңу үлүглар-даа, үүглар-даа сеткилиниң ханызындан хүндүлээр. Ол хүндүткелди Кыргыс, ам адыы—Галина Тоңмитовна Доваадор болдунуп эрес-дидимни-биле, Төрээн чуртунга бергинээн-биле, киижиниг чоруу-биле чедип алган. Борта үүле партизан дайынчының дайынчы үүлүнга командылаал черинин берген характеристикадам каш одуругларны киирзе-ле четчир боор: «Кыргыс Сыяа эки турачыларның биргө отрядының (эскадронуң) дайынчызы боон, бодунуң эки туразы-биле Ада-чуттуң хостаңгылыг Улуг дайынынга киржир соруглазын Төрээн чуртту мурнукка эрес күүсеткен. Онаашкан дайынчы соруглазын эрес-дидим маадырлыг күүсеткенин дээш Совет чазак Ада-чурттуң Улуг дайыны орденинниң I чергези-биле шаңналаан. Ол Ровно, Дубно хоорайларны, Деражно, Погорелцы, Сурминчи суурларны хостаашкан. Командир Т. Кечил-оол, политика талазы-биле оралакчы М. Байысқылаң».

Кыргыс Сыяа Тывазынче чаяан кээрге, оны ТАР ордер-биле шаңналзы база тараарыга эвес. Дайынчының уруунуң маадырлыг дайынчы херектериниң бедик үлегел-дир.

Н. КҮНЧҮҮН.

Сонуургачыг

медээлер

СТАТИСТИКАНЫҢ МЕДЕЭЗИ-БИЛЕ

Статистиканың дыңнадыы турары-биле алырга, муң киижиге онаштыр 1983 чылда 29 киижи төрүттүнген болза, оон дараазында чылын ол сан 27-ге келген. Ону колдуунда Кыдатта төрүттүнүл турар киижилериниң санының хенертен кызырылганы-биле тайылбырлап турар. Ынчалзажок ол сан-түң делегейниң чурттакчылары эвээжеп турар дивейн турар, а харын чер бөмбүрзээниң чурттакчы чонунуң саны 1984 чылда 87 миллион киижиге өскен. Специалистериниң санаа турарыбиле алырга, ол сан 1987 чылга чедир 5 миллиард, а 2000 чылга чедир 6 миллиард чедир өзер. Киижилериниң төрүттүнүп турарының темпизи бо хевээр турар болза, делегейниң чурттакчыларының саны 41 чыл эртерге, ийи катап көвүдээр.

Африкада киижилериниң төрүттүнүп турары хөй. Муң киижиге онаштыр 16 киижи өлүп турда, ол дээптиң чурттакчыларының саны чыл санында үш хуу өзүп, көвүдеп турар, а Сонгу Америкада—чүгле 0.7 хуу.

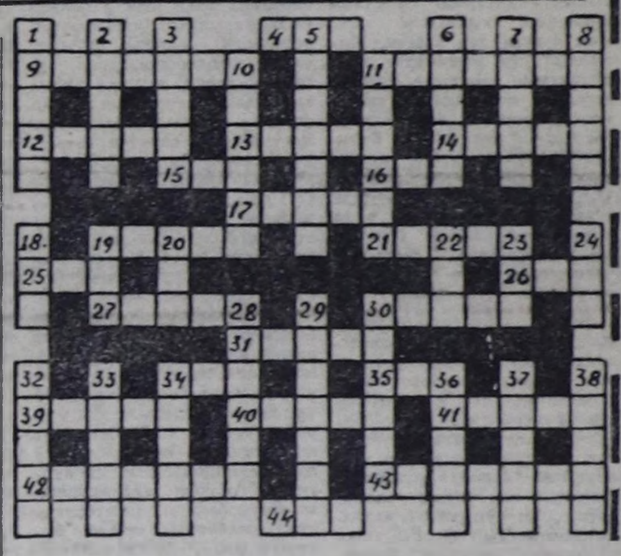
Барыын Европада бир хөрээжен киижиге ийиден эвээш эвес уруг онаажып турар. Делегейниң чурттакчы чонунуң 35 хуузу 15 хар чедир уруглар, элээдилер болуп турар, 64 хардан өрү назылыг киижилер — 6 хуу. База бир солуң сан-түң: чер бөмбүрзээниң чурттакчыларының 41 хуузу хоорайларда чурттап турар.

ЧИГИРДЕН 100000 КАТАП ЧИГИРЗИГ

Калифорния университединиң эртемденнериниң делегейде эң чигиргиг бүдүмелди тып алганының дугайында медээни америк «Интермашпил геральд трибюн» солуң парлаан. Ол — Барыын Африканың трониктиг аргаарыында өзүп турар кәтемф дээр чалак үнүштен үнген тоуматым болуп турар. Химия профессору Самгхоу Ким ол бүдүмелди чигирдеп чүс муң катап чигиргиг деп санап турар. Тоуматының чигиргиг амданы белеп читпес.

Н. НИКОЛАЕВ.

КРОССВОРД

Узуп дургаар: 1. Архангельск область хем. 2. Ганада хоорай. 3. Д. Стивенсонуң «Эртинелер ортулуу» деп номунда эртинелер ээзи. 5. Аныяктарның Бүгү-ниилел туризм төвү. 6. Антын чогаалчы. 7. Үнүштериниң, ыяштарының эртем ёзугаар ниити ады. 8. Организациядаан алыр чээли акша. 10. Минералдыг суксун. 11. Үнелиг кештиг ап. 18. Уран-дойдуларының бир хевири. 19. Америкада күүне. 20. Ыт уксазы. 22. Бедик чер. 23. Африкада хем. 24. Агыш чыдар суг. 28. Африкада күүне. 29. Атомнуг ледокол. 30. Бок үнүш. 32. Далай араатаны. 33. Чарбалап каан тараа культураларының чаңгыс ай ады. 34. Космос кораблин. 36. Мусульман чүдүлге ному. 37. М. Ю. Лермонтовтуң шүлүглеги. 38. Ход боозу.

Доора дургаар: 4. Бразилияда хем. 9. Сураглыг кино, цирк артизи. 11. Совет Эвилелиниң Маадыры, Совет Эвилелиниң Маршалы. 12. Ф. Куперниң «Зверобой» деп тоожузунда чидей аймак. 13. Моторнуң долганып турар кезээ. 14. Тывада хоорай. 15. Турцияда хем. 16. Моторлуг бичежек катер. 17. Грецияның төвү. 19. Үнелиг металл. 21. Үнелиг кештиг ап. 25. Сыядыс белүүнүң ады. 26. Даарыыкчының эдилели. 27. Тыва байырлал. 30. Туркмен ССР-де хоорай. 31. Инигө ажыглавр шанак. 34. Амыдыралга эң чугула чүүл. 35. Үе хемчээр херексел. 39. Чериид кырын, чурттарын демдеглээн чүрүк. 40. М. Гогольдуң «Тарас Бульба» деп тоожузунуң бир маадыры. 41. Ыры-хөөжүм ансамбли. 42. Коми АССР-де хоорай. 43. Италияда хоорай. 44. Азырал куш.

Б. ХӨЛЧҮК (Кызыл хоорай) тургускан.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

ПАССАЖИРЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Кызыл хоорайның чурттакчыларының хөй-хөй дилегелерин барымдаалап көргеш, «Автотехникум — завод — ХПТУ-4 — автовокзал —даараныыга фабриказы — нефтебаза — «Тыва кодээ тудугмун» УПТК-зы доктаар чөрлериг № 9 автобус маршрудум 1986 чылдың февраль 3-тен эгелеп ажыдар. «Автотехникум» доктаар чөрлеп баштайгы автобустуң шимчеп үнер үези — 6 шак 34 минута; доостур шагы — 18 шак 27 минута.

«Почта» болгаш «Строитель» доктаар чөрлериг № 10 маршруттуң рейстериниң санын 13-тен 18 чедир көвүдеткем. Автобустуң ажыыдаар үези эртен 6 шак 12 мин.-дан 23 шак 11 минутага чедер. «Строитель» доктаар чөрлеп бирги рейстиң чоруур үези— 6 шак 36 минута.

Ол ышкаш Кызыл—Сукпак маршрутка рейстериниң санын февраль 3-тен эгелээш 9-тан 11 чедирер. Некелде рейстериң чоруур үези — 13 ш. 40 мин. болгаш 19 ш. 25 мин.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 1-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Төберда. Кампаландың чөрлер». Эртем-танылбырлыг фильм. 9.05 — «Бөдүүн — нарын шыыпар». Ада-иелерге тележурнал. 9.35 — АБВГД-жиреш. 10.05 — «Калыкшыл». 10.50 — «Ылчырбелеңчек танцы-сам». Венгриядан дамчыдыкыла. 11.20 — «Канчаар дыштанып турар бис». Свердловскиден дамчыдыкыла. 12.05 — Ю. Антонов ырлаар. Таллиннден дамчыдыкыла. 12.30 — «Москвичка». Телеклуб. 13.40 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүге». 14.10 — «Чараш чүүлче орук». Домоткановоға музеи. 14.35 — Бөгүн делегейде. 14.50 — «А. Гайдарның маадырлары эвилеп». «Силерниң-биле артын көөр мен». Уран-чечен фильм. 15.55 — «Дириг амытаннар ынакчыралы». 16.55 — «Үе хүгайында» болгаш бодун хүгайында» Шүлүк чогаалының антологиязы. Николай Асеев. ССРЭ-ниң улустуң артизи М. Глузский номчуур. 17.10 — Фигурнуг чыгыралашкыла Европаның чемпионады. Эр улуе. Хостуг программа. Данилдан дамчыдыкыла. 18.00 — «Октаргай — чер чурттуглардың ада чурту». Док. телефильминиң баштайгы көргүзүү. 18.30 — «Ак дошчуган дугайында тоол». Мультфильм. 18.40 — «Делгелге мастерлерге». Фильм-концертиң баштайгы көргүзүү. А. Вознесенскийниң шүлүктерине ырлар. 19.45 — «Көрүкчүлериниң диазе-биле». «Гаврилов механиктиң ынак херожени». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Субботада кежээ». «Детектив». «Дүштүк читкен». 22.35 — Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. «Спартак» — «Динамо» (Рига). В. И. Ленин аттыг Төп стадионуң Спорт ордузунаа дамчыдыкыла. 23.15—23.25 — Мелээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Пионерия» киножурнал. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдыкыла. 9.30 — Бистиң садыыс. 10.00 — РСФСР-ниң Күрүшеңин үрер хөгжүм оркестрииниң концерти. 10.35 — «Баксан ыр». Док. телефильм. 10.55 — Бүгүдеге стадион. 11.25 — «Салгакчылар». Беш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 12.30— Ф. Шопен. Оркестрлиг фортепьянога концерт. 13.00 — «Аяи-чоруқчулар клуву». 14.00 — «Че-ве, кыстар!». 16.00 — «Бистиң өөттүктериистиң концерти. Социалистиг чурттарның ыяс чогаал ансамбльдериниң оюн көргүзүү. 16.30 — «Тоол аалдан келген». «Снегурочка». Уран-чечен фильм. 18.20 — «База катаа чордум». А. С. Пушкиниң шүлүктерин ССРЭниң улустуң артизи И. Смоктуновский номчуур. Фильм-концерт. 19.10 — Чарлалдар. 19.15 — «Кусково». Док. телефильм. 19.25 — Д. Ж. Гершвин. Рапсодия. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаптар!». «Туттунзуун-на, балыкчыгаш». Мультфильм. 20.15 — Чогаалчы болгаш амыдырал. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Эртикен чылдың кадрилиө». Уран-чечен телефильм. 22.40 —23.15 — «20—30 чылдарда совет пейзаж чуруглазы».

Кино

ФЕВРАЛЬ 1-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Жестокий ринг» 9.30, 17.00, «Ихи в смотра» 11.20, 14.10, 19.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «12 месяцев» 9.20, 13.50, «У заставы «Красные камни» 10.50, 12.20, 15.20, «Загадка уединённого мотеля» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ночные воришки» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Как стать счастливым» 14.00, 16.00, 18.00, 19.50 шактарда.

СЭКП Сут-Хөл райкому партия райкомунуң кежигүнү кодээ ажыл-агый киидизиниң эргелекчизи

Чимит Дозур-ооловна МОНГУШТУҢ

аар ааражы, 1986 чылдың январь 30-да мечениин дыңнатпышаан, оон төрелериниге болгаш чоок киижилериниге хыны кажыыдалды илергейлеп тур.

АЙ БИЛЕ ХҮН

Байыр чырыын сеарын ойнаан Алдын-Доос-хүн
Чинчи сылзыг дискеп дээрже чаптыг берди.
Сая херел бырлаңнаткан төгерик Ай
Чингир хөлче харап алган үнүп келди.
Болчаг шагы чогум бүтпээн чалыы кыс дег,
«Боозаан» Ай эзи хөлче чырыын төктү.
Бодал-сагыш ову чаптаа кыпкан-на боор.
Боодал совет чечектерим сомнаң ор мен.

Херел чырыын сеарын ойнаан Алдын-Доос-хүн
Хербис баштаң көкүр дээрже үнүп олур.
Дүнну өттүр эжиигеп ай шыпаагаан дег
Дудускектиг делгемнерже чакыыптыы.
...Аайлашпаан ийи чалыы ынакшылы
Ай биле Хүн дег база каржып-ла чор.

К. ЧЕРЛИГ-ООЛ.

ШЫН Редакциянық адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 9. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, чарымсалгалыг секретарьның 2-23-35, секретарнаттың 2-23-35, партийн аимдырал болгаш үлегер киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информанин киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45 солуг келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуг неделяда 6 катаа үнер

Чагыг № 3223.

Тыва АССР-ниң Нам үнүдүрер чер, полиграфка болгаш ном савыының херектериниң талазы-биле хүрүее комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00315.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№28 (13028) / 1986 чылдың февраль 2, воскресенье | 1925 чылда үнедилеттингеи. | Өртээ 3 көпеек.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларында

КИЖИ ТӨРЕЛГЕТЕННИҢ ААС-КЕЖИИ ДЭЭШ

Бо чылды Каттыжыкан Наңдылар Организациязының Тайбыңның делегей чыыы кылдыр чарааан. Ооң чорудар хемчегларинге Россия Федерациязының киржилгелиниң дугайында чугаа РСФСР-ниң Дээди Совединиң Даштыкы херектер талазы-биле комиссиязының хуралында Москвага январь 31-де болган.

СЭКП ТК-ның Чиигүве секретары М. С. Горбачевтуң Медеглели кижи төрелгетеңиң даймының аймылыңдан хостарынга, ядролут чепсектиг, а оң мынаң оске, оваа аймылдыг чепсектерни, 2000 чылга чедир бүрүн узуткаарыга дорт орукту аңмадыг турар деп, санал бертингер чугаалаан.

Россия Федерациязының ажылчы чоннары Тайбыңның делегей чылында чорудун турар хемчегларге идепкейлиг киржип турар. Күрүче организары, хой-ниити организациялары янзы-бүрү хемчегларни — дайынга удур митингилерни, хуралдарны, ужуражымышкыларны эрттирери, боо-чепсектиг дужүрер дээш демиселдиг турар даштыкы организациялар болгаш шинчилекчилер.-биле кады ажылдажылганы хөгжүдүлерни көрдүрүлге тускай программаны ажылдап кыгаан. Телеелеттингеи хемчеглер совет улустуң моральполитиктиг чаңгыс эвил. Төрээн чуртуңар күүдүн бызыглаарыңар, СЭКП-ниң XXVII съездиниң телеттиг утказуруунуң болгаш ооң шинчилелериниң күүседиринче угланган турар ужурлуг.

(СЭТА).

ШАЛЫПЧЫ, БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

Таңды районнуң ажыл-ишчилериниң 1986 чылда

СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

СЭКП ТК-ның май болгаш октябрь (1985 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин удуртулга кылгаш, районнуң ажыл-ишчилери даразында социалистиг хүлээлгелерни алган:

ҮЛЕТПҮР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ. Чыл планындан ажыр 13 муң рубльдиң продукциязын бүдүрер, продукциязының бот-үнезин 0,5 хуу чыгедир. Фонд эгидилгезин болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда көрдүгенинден бир хуу улгаттырар. 30 тонна хлеб-булочка кылыгларын, 40 куб.метр дилиг материалдарын немей бүдүрер. Камналгалыг ажылдаанындан беш тонна дагланы, он муң киловатт-шак электри энергиязын, бежең тонна одаар чүүлдү, бир тонна кывар-чаар материалдарны камнап алыр болгаш камнап алган кывар-чаар чүүл-биле ийи хүн ажылдаар.

КӨДЭӨ АЖЫЛ-АГЫЙ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ. Чер ажылының зона системазын, хөрөүн үрелиишкинниг удур ажылдарны долу шиитгээдир. Көдээ ажыл-агый культураларын өстүрериниң интенсивтиг технологиязын шиңгээдир, бүгү агротехниктиг ажылдарны шынарлыг чорударын хандырар. Бир гектар бүрүзүнден 12,5 центнер тарааны, 110 центнер картофельди, 180 центнер ногаанны, 160 центнер силос культураларын өстүрер. Суггаттыг черниң гектар бүрүзүнден сигенинге 30 центнер дүжүдүн алыр.

50600 тонна тараанны, 8500 тонна картофельди, 2400 тонна ногаанны, 7200 тонна сүттү, 2360 тонна эттги, 304 тонна дүктү бүдүрер. 10700 тонна тараанны, 500 тонна ногаанны, 2830 тонна эттги, 6300 тонна сүттү, 150,3 тонна арыг дүктү азы пландан ажыр 200 тонна тараанны, 100 тонна картофельди, 80 тонна ногаанны, 10 тонна эттги, 300 тонна сүттү, 0,3 тонна арыг дүктү күрүнеге садар.

Ниитиниң малынга 29,5 муң тонна сенажты, 21 муң тонна сигенин, 70 муң тонна силосты, 2,3 муң тонна витаминниг сигең дагланы белеткээр. Күскү чер аңдарылгазын бүрүн доозар болгаш октябрь биргe чедир хажаалар септелгезин доозар. Кыштаглаашкынны организастыр, эрттирер, эрткен чылга деңнээрге мыйыстыг бода малдың бажын 2 хуу, хаванарын 2,5 хуу көвүдедир. Ортумазибле чүс башка оваатыр 80-дең эвээн эвес быязыны, 85-тен эвээн эвес хураганны доруктурар. Саар инек бүрүзүнден 2020 килограмм сүттү саар, хойдан-ны 3,4 килограмм дүктү кыргыыр.

12 хову-трактор бригадазын, 8 сүт-бараан фермазын, аныяк бода мал семиртир үш фермазы, «Революциянын чалбыжы» совхозта ажыл-агыйлар аразының шөвр мал семиртир шөлүн, 6 хойжу бригаданы болгаш бир хаван фермазын бригада керээзи-биле ажылдаарынче шилчидер. 44700 тонна органиктиг, 9280 тонна минералдыг чемнишчидилгени тетер. Машина-трактор парыгының чылда ортумак ажылдан кылышкынын 2,5 хуу бедидер. Чарыгдаар хемчээлинден кывар-чаар материалдарны 2 хуу, одаар чүүлдү 3 хуу, тудуг материалдарын 0,5 хуу камнап алыр. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн пландан ажыр бир хуу беткенинден болгаш продукциязының бот-үнезин 0,5 хуу эвээжеткенинден совхозтарга 230 муң рубльдиң продукциязын немей бүдүрер, ооң 69 муң рубльдиң орулгазын алыр.

КАПИТАЛ ТУДУГ БОЛГАШ ОРУК ТУДУГ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планда көрдүгенинден бир хуу бедидер, ооң ачызында 50 муң рубльдиң ажылын немей кылыр. Тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин 0,5 хуу чингедир. Чедир түттунмаан тудугларның хемчээлин планныг оиаалдалардан ашпас туразын чедип алыр. Оруктуң улуг болгаш ортумак септелгезиниң планын декабрь 25-ке чедир доозар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бир хуу беднткенинден болгаш техниканы эки ажыглаашыдан 2 километр оруктуу септээр. Тудуг-монтаж ажылдарының дең кезиин бригада керээзи-биле кылыр. 40 тонна цементини, бир тонна кывар-чаар материалдарны, 20 муң киловатт-шак электри энергиязын, 30 кубометр ыяш материалдарны, бир тонна демирни, 5 тонна битумну, 10 муң туулбууну, 200 дөрбелчин метр дээвир шывмын болгаш 30 тонна чижек одаар чүүлдү камнап алыр.

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ ХАРЫЛЗАА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ. Чүүк сөөртүүнүң болгаш кижилер аргыштырарының планын декабрьның 30-ге чедир күүседир, 600 тонна чүүктү болгаш 8000 кижини немей дажыглаар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бир хуу бедидер, сөөртүлгениң бот-үнезин 0,1 хуу кызырар. Чолажчыларның болгаш септекчилериниң бир-бир бригадаларын бригада керээзинче шилчидер.

Харылзаанын ачы-дуза көргүзериниң планын декабрь 30-ге чедир күүседир. 1500 рубльдиң ачы-дузазын немей көргүзер.

САДЫГ БОЛГАШ НИИТИНИҢ ЧЕМНЕНИЛГЕЗИНИҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

Пландан ажыр 30 муң рубльдиң баразын садар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бир хуу бедидер, ииттикн чарыгдалдарны кызырар. Дузалаа ажыл-агыйларга 30 тонна (дн.риг деңзи-биле) эттги бүдүрер.

ЧОННУҢ АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГАЗЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ. Амыдырал хандырылгазының планын декабрь 30-ге чедир күүседир. Ооң хемчээлин, эрткен чылга деңнээрге, бир кижиге хамаарыштыр 70 көпеек, планда көрдүгенинден 5 көпеек улгаттырар. Коммунал ачы-дузазының планын декабрь 30-ге чедир күүседир.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МЕДЭЭЛЕР

МУРНУУ ОДУРУГДА

СЭКП-ниң XXVII съездиниг турасхаатткан социалистиг чарыш сөөлгү хүннерде коллектив бүрүзүнде улам өөскээн, «Ак-Туруг» совхозтуң Чаш-Тал сүт-бараан фермазының саанчылары январьның сөөлгү он хонуунда 4971 килограмм сүттү саагаш, ооң 3892 килограммын күрүнеге дужаагаи. Бо көргүзүглер он хонукта көрдүгенинден ажыл турар.

Саанчыларның социалистиг чарыжының мурнуку одуругында Татьяна Монгуш чорун турар. Ол он хонукта 932 килограмм сүттү саап, он хонук оиаалдазын ажыр боттандырган. Күш-ажылчы мартылда уламчылавышаан.

К. КЫЗЫЛ-ООЛ.

БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ЭКИЗИНДЕН

Кыштаглаашкынга Ондар Таан-оол хынамчалыг белеткекген. Ол он беш тонна сигемни боду белеткээш, Ыяш-Шашканда кыштаанга чайынна чедирип алган. Ооң кырында беш тонна көк-сула база чедирип алган. Ынчангаш ооң малынга мал чеми четчир. Кажаа кургаглаар ээдектн база он ажыг тонналы белеткеп алган.

Ондар Таан-оол — «Сүт-Хөл» совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи. Ол өөнүң ээзи Кара-кыс-биле ийилээн малды ыыштаан хүр ажырар, хой солдаашкынын организастыр эрттирер дээш шудургу ажылдап турар. Бо хүннерде байдал эки, төрөөн хойларның хураганнары шуптуу менди. Хураган доруктурарынга уруу Галя дузалажып турар.

А. ОНДАР.

КВАРТАЛДЫЫН КҮҮСЕДИР

Бай-Тайга районда одаар чүүл сайгарар конторанын коллективин Ш. С. Доржу удуртуп турар. Районнуң мурнакчы бүдүрүлгелериниң саныида киргеи. Эрткен чылын хөмүр-даш дүжүрүп сайгарарының планын 1 муң тоннига ажыр күүсеткеи. Нииткзи-биле беш чыл планын коллектив 134,6 хуу боттандырган.

Улус депутаттарының Тээли кожээ Советиниң депутады учетчик А. Салчак, тракторист О. Хомушку, тадыкыыа Б. Опакай ажылга харыысалгалының көргүзүп келген.

Бо хүннерде контора ажылдакчылары съезд ажыттынар бүдүүзүиде кварталдынын доозар бедиткен хүлээлгени алган ажылдан турар.

И. СЕДИП-ООЛ.

КАДАРЧЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

Он бирги беш чылдың планыңыг оиаалдаларын «Хадың» совхозтуң сүт-бараан фермазы хуусаадан эрте боттандырган. Январьда сүт бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар талазы-биле планнар он хонук эрте күүсеттингеи. Коллектив он ийиги беш чылдың баштайгы чыыының бирги кварталының оиаалдаларын партиниң ээлчегиг съездиниң ажыттынарынга чедир боттандырар соруига салган.

Сүттүң эвбек болуруига кадарчыларның киирии турар үлүү улут. Ында тос кижи кадарчылап турар бис. Владимир Куулар, Чанзаң Допуй-оол, Михаил Чараш-оол олар малдың ажаалдазын болгаи чемгерилгезин үргүлчү экижидип келгеннер. Сөөлгү үеде кадарчыларның корум-чуруму көскүү-биле экижээн: эзирик кижилер көзүбестээн, малдың алыр чоруу эвээжээн.

СЭКП-ниң XXVII съездиниң ажыттынар хүнү улам-на чоокшулаи орар. Коммунистермин ол улуг шуулганынга күш-ажылчы белектерниг ужуражыр дээш кадарчылар шудургу ажылдан турар бис.

С. ДАҢГАА,
инек кадарчызы.

КҮЗЕЛИВИС БОТТАНДЫ

Кызыл-дагжылар өөрүшкүүлүг белекти алганнар. Үрде маиаан күзелиивс боттанды. Чаа Культура бажыңныг болдувус. Оиу ажыдын, бистиң байырлалывыска киржиривиле наймыылалывыс Кызылдан артистер, суурлардан аалчыларывыс база чыглын келгеннер.

Өөрүшкүүлүг байырлал таварыштыр өөрүн четтиривишкинниң сестерив-даа сеглеттингеи. Районнуң культура албан черлериниң төлөөлери база четкилеп келген, чаа ажыттынын турар Культура бажыңынга түс-туста белектерив-даа тудуустулар. Бай-Талдың. Шуйнуң Культура бажыңнарының төлөөзераинің белектерни өөрүшкүү-биле хүлээп алган. Кара-Хөл Культура бажыңының боттывиитыр ураи чүүл коллективи ол хүи кызыл-дагжыларга солуи концертии Зараалаттыглар.

Чаа Культура одаанга ооиа-концерт, танцы-сам үзүктелбес болзун. Чоиалуң дыштанылгазы шынап-ла культурлуг, солуи, ажыктыг эртсин дээш бүгү чүүлдерии ылырын ажылдакчылар хүлээнип алганнар. Чорук-херек бүдүнгүр-ле болзун.

В. САЯЯ.
Бай-Тайга район.

ШАҢНАЛДЫ ТЫВЫСКАН

Эрткен беш чылда болган ооң доозукчу чылында Каа-Хем районнуң ажыл-ишчилери көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериие болган күрүнеге садарынга эки кергүзүглерии чедип алган.

Районнуң хову ажылдакчылары 1985 чылда тараа, мал чеми болгаш ногаа культураларның эки дүжүдүн өстүрген. Ол чорук 5500 тонна планныг тура, 6274 тонна тараанны күрүнеге садар, ынчангаш чыл оиаалдазын 114 хуу кылдыр күүседир арганы районнуң ажыл-агыйларынга берген.

Чер ажылдыгларның шалыпчы ижии болур-чогуурубиле үнелеп кергеи. 1985 чылда чер ажылынның продуктуларын бүдүрерии болган күрүнеге садарын күүдедир дээш социалистиг чарыштың түңнелдерин ёзуглаар Каа-Хем районга СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчнир Кызыл тугун, акша шаңналын тывыскан.

Шаңналды Каа-Хем районга тыпсырынга холбаштыр дүүн районнуң Культура бажыңынга ажылчы чоннар төлөөлекчилериниң хуралы болган. СЭКП обкомунуң көдээ ажыл-агый болгаш аътчем үлетпүрүүң киллизиниң эргелекчизи Г. А. Заркевич ол хуралга чүве чугаалаан. Ол күш-ажылчы тиилелге-биле көдээниң ажыл-ишчилериие байыр чедиргеи, республиканың аътчем производствазының программазын күүседириге болган чаа беш чылдың баштайгы чылының планнарын база социалистиг хүлээлгелерин боттандырарынга чедишкинниерин күзээн. Чер болган мал ажылынын продуктуларын бүдүрер болган күрүнеге садар талазы-биле Каа-Хем районуң чедишкинниерин ол демдеглээш, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин хөгжүдүрериие шаптыктан турар четпестерин чайладыр ужурлуг деп айытkан. Турун турар соруглаларны шиитпирлээриие күш-ажылды организастаарының мурнакчы органнары ажыглаары, организастыг чорукту, сагыыра-чуруумну ажылдаар чер бүрүзүнге быжыглаары, иштики бүгү курлавырларны ажыглап киирери чугула.

Районнуң ажылчы чоннар төлөзеленчилериие шилчнир Кызыл тукту тывыспышаан, Г. А. Заркевич олар беш чылдың бирги чылында улуг чедишкинниерин чедип алыр, СЭКП-ниң XXVII съездиниң телеттиг утказуруунуң бүгү күжүн, билиглерии болгаш дужүлгазын бээр боор деп идегелии илергейлээн.

Хуралга санал бергеннер каа-хемчилериниң күш-ажылын белии-биле үнелээниие өөрүн четтиргении, ол шаңнал улам соруктуг ажылдарынче хей-аът киирип турарын илередии, олар чүрттүң коммунистериниң улуг чымчыкка күш-ажылчы белектерлиг ужуражырын бүзүредии чугаалаан.

Февраль 15 — Коммунистиг субботник хүну

АЖЫЛДАР ТОДАРАТТЫНГАН

Тываның Көдээ ажыл-агый дуржулга станциязының «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган коммунистиг субботниккe идепкейлиг киржип, бүдүрүкчүлүг ажылдаарын шиитпирлээн. «Кызыл суббота» хүнүиде чүүү кылырын бригадалар түс-түс тодаратып алган. Техника септелгезиниң хүи нормазын ажыр күүседирип механизаторлар шиитпирлээн. А мал чемни белеткээр бригадазының кежигүннери мал чеминиң сөөртүлгезиниг ол хүи улам бүдүрүкчүлүг ажылдарын хүлээгеи. Малчыннар боттарының кол ажылындан аңгыда, коммунистиг субботник хүнүиде кажаа-хорааның аргар септелгезин чорударын шиитпирлээн.

• • •

Таңды районнуң кооператорлары партиниң XXVII съездизинге турасхаатткан коммунистиг субботникти эрттирер дээш эгелээшкинии деткип, «кызыл суббота» хүнүиде чангыс кижи дег ажылдаарын шиитпирлээн. Садыгжылар, ниитиниң чемненилгезиниң ажылдакчылары ол хүи боттарының ажылчын турушгарынга хавдырыганың бедик культуразын чедип ап ажылдаарын дугурушкан. Рэйпо баштаар черииің конторазының ажылдакчылары ийи өрээлдиг чурттарга бажыңының тудуунга ажылдадр. Ниитти ажылдап алдынар акшаның чартыын кооператорлар Тайбың фондузунче шилчидер.

• • •

«Тыва көдээ тудуг» трестиң Чадазна хоорайда № 463 көжүн чорурр механизастаттыган колониязының ажыл-ишчилери субботникке белеткел чорудар, ол хүнүң күш-ажылын организастаи эрттирер штабты тургускан. Ол штаб кылып чорудар ужурлуг ажылдарның хемчээлин тодаратkан. Февраль 15-те күш-ажылдың байырлалынга киржири-биле боттарының ажылдаар черлеринге 140 кижи келир.

Субботниктиң киржикчилери ынчан 3,5 муң рубль түңнүг ажылдарын бүдүрер.

Бистиң корр.

ФАБРИКАНЫҢ МУРНАКЧЫЗЫ

Кызылдың даараныыга фабриказының коллективин демнинг быжыг пайыралдыг, шалыпчы ажылдан турар. Ооң мурнакчыларының бирээзи — Полина Билчеймаа чедн чыл ажыт үеде даараиган. Ол планныг даалгаларын ай санында ажыр күүседип тургаш, беш чылдың шалыпчыларының одуруунда киргеи. Платьелер даараарының бо бедик мергежилдиг мастери ам съезд мурнунуң күш-ажылчы үлүүнде ажылдап турар.

Ооң-биле кады ажылдап турар мурнакчы эштери Зоя Этлик, Ульяна Вединеева болгаш ооң-даа оске шевер ишчилер база-ла шалыпчылар болуп турар.

ЧУРУКТА: Кызылдың даараныыга фабриказының мурнакчы даараныкчызы Полина Билчеймаа.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Дагдыныкчыга сөс

ӨСКЕЛЕРГЕ ҮЛЕГЕРЛИГ БОЛУР

Бо беш чылда болган ийи муң чылга чедир үеде чурттуң экономиктиг база социал хөгжүдезиниң Код улаамышкынналарының төлевилелиниде мал ажылының продуктуларын бедидериниң туруштуг өзүлдезин хандырарын, 1990 чылга чедир эът бүдүрерин чылда 21 миллион тонна чедирерин көрген. Маңаа бир курлавыр чылгы малда дээрен маргыш чок.

Партиниың XX область конференциязы он ийиги беш чылда республикага чылгының санын 28,5 муң баш чедирерин көрген. Бо дээрге белеи эвес айтырыгларның бирээзи дээрен билдингир. Бо соруланы шиитпирлээриие чер-черде партия, совет болгаш ажыл-агый организары деминг киржир, ук ажылге кичээнгейии үглалдырар ужурлуг. Ыланғыя чылгы малдың ажыын чоига чедир тайылбырлар болгаш ажыглаан турарын чедип алыры чугула.

Мен Красноярск край, Новосибирск, Кемерово, Омск областарта чоруп, оларда чылгы мал ажылының хөгжүдезин көрүп келдим. Мыя бо кожаавыс Хакас автономиуг область безин чылгы ажылынче кичээнгей бистииниден бедик. Ол черлерниң чоыу чылгы малдан орулгаиы чүгле продуктузундан эвес, а ажылдаанындан дага киирип ап турар.

Чылгы малды күрүнеге дужаарда, чогуур негелдезиниг чедир семиртип шыдаайн турар бис. Ооң уламындан күрүнеге дужаар малдың садыы көвүдеп турар. Семис эвес малдың хорамчазы база хей болур. Оон ыиай оорладырывыс болгаш самчыгдаарывыс база хей. Чүс баш бөге оиаштыр дорuктурун турар кулун дыка эвээш, ыанчангаш чылгының өзүлдезиниң оожумнаи турар чмяхаганы мында.

Аътгың ажылының дугаймында чугаа чугаа болуп аргышаан. Бистиң «Ленинги оруг» совхозта безин мындыг: «аътгын шанактаан болза, кывар-чаар материалдар камналгалыг, машина-биле тедпчелиг болур ийик. Тускай эртемнигларниң, ылангыя бригадирлериниң аът мунастазының дугаймында чугаа база хей. Чогум мунуптар дээрге аъдыдза, дериг-хереккелдерн-даа чок. Бо бүгүнү организастаи, холга албас болза, шыкпаза, совхоз бүрүзүнүң он-оон тускай эртемнигларн хүнүүне машина ап, бригадалар, малчыннарже чорун турары уламчылап турар болгай. А ол ажыл-агыйга улуг карыыге, продукциянын бот-үнезинге немере «чүүк».

Чылгы — аныяк-өскенниң ынак малы, ыыдыг турбуже, сөөлгү үеиің аныяктары малдың чорун безин ыяган биливес апарган. Ээлүүл чарыш аъды мунар оолдардан эрткен чайын мунуп чорали аъдыыныц еңүн айтыргамен, ону орта билир кижи чок болду. Аңаа чаржыныпдаа, чеченип-даа, эгенип-даа турдум. Оон чылгы малдың чавааназы кайызынга турарын айтырдым. Шуптузу «хырыында» диштилер. Чүү-даа болза, чавааныц хырыига черуурун билир, а чогум чавына чылгы малда чок дээрин билбес, анатомиязы өөренип турар хирезинде-ле. Көдээ школаларның башкылары болгаш ада-иелер ону кичээнгейге алыры чугула.

Чылгы малды өстүрер талазы-биле бистиң республикада оң ийиги беш чылда улуг соруглалар салдынган. Бо ужугла соруглаиы бо хүнерде чедишкинниг боттандырып турар ажыл-агыйлар бар ирги бе? Ындыг черлерниң дуржулгазы-биле танчыын керээ. Мурнакчыларның дуржулгазы өскелерге үлегер болур ужурлуг.

Д. КАРМА,
«Ленинчи оруг» совхозтуң инек кадарчызы, Тыва АССР-ниң аныяктарының алдарлыг дагдыныкчызы.

РЕСПУБЛИКА ЧЕМПИОНУ: ооң күш-ажылчы портреди

АК СЕТКИЛ-БИЛЕ

АМЫДЫРАЛГА түү турбас дээр. Республикага алдарлаан турган саанчы Валентина Долганина 1978 чылда хенертен күш ажаакчыны аварган. Бо болуушкунуун бүгү байдалдарын билбее улус кайган-даа турган боор, ынчанмайн, мергежээн ажылын солуп, төрээн коллективиндеп чарлыры, чаа черге шупту түвени эгезинден эгелээри амыр деп бе. Ынчалза-даа ынак ажылындан черле чарлыр ужурга таварышкан. Ам черле саанчылап болбас сеп деп, эмчилер хорааи бодунга-даа халаалыг апарган. Хайлыг, ийи холдары ыстап аарыыр, ооң ужурунда ниек саап албастай бергени ол. «Кок-Тей» совхозтуң сүт-бараан фермазында үнүп алганы хүн аргагыжы аймаараан, ам кайнаар баарын деп, үр-ле бодаар ужурга таварышкан. Эртип келген күш-ажылчы оруудаа сагжыгына кирер болган...

Валентинаның өскен черн Красноярск крайның Шушенск районда Веселый ключ (Хөглүг суг бажы) суур. Ол дээрге «Сибирь» совхозтуң сүт-бараан фермазының ажылдакчыларының сууру түве-дир. Авазы аңаа саанчылап, ачазы кадарчылап турган. Чашкы үезн бүгү эш-ажыктуу-биле демей эртип, алээди назыже кирип тура, саанчының ажылын сонуургап. ниек эмнии шөйбелеп эгелээн. Авазы уруун бодунче, бодунуң ижинче тыртып, чоорту өөредип алыр бодап турганы ол ыйнаан. Ынчалза-даа хайналаттың чаңнын аас дээрден дужуп, аныяк уругнуң чурттаагазын бир аңдара дээпкен.

Ада-иези ийилээ чок апарганнар. Кады төрээн чаңгыс акызы Василий Тываже кежүп келгеш, «Элегес» совхозка (ам С. К. Тока аттыг совхоз) трактористей бээрге, Валентина база ооң-биле кады Саян сынын ажыл келген. Совхозтуң сүт-бараан фермазынга 1955 чылда саанчылап кирип алган. Саанчылар чедишпес болганы-биле аңаа дораан ниектерни хүлээткен. Эртенинң-не, аныяк уйгу чедишпөөнде (ынчан ол чаа-ла он алды харлыг, угаан, күжү чадыккалак болгай), тура хаваап, фермаже далажыптар. Авазынга дузалажыры-биле деңзээрге тускайлаң хей ниек саары ылгалдыг, чаңчыкпаан садаалар шылаар, алды айның ширииде (ажылдап эгелээн үезн ол) ниектер база дуржулга чок уругну тоовас, чаңгыс черге туруксаваас, төвер-кагар деп баар...

ЫНЧАЛЗА-ДАА шылажып үнген. Кежээ бажыңга арай боорда калгып келгеш, моган-шылаанындан орунче кээп ужуп чыда безин, бо ажылды каапкаш, өскээр шилчий бээр деп бодаа бажыңга кирбеен. Бүгү назынында саанчылап келген авазын бодап келирге, ооң уруунга алган бо ажылды шилип алыры калган иезинге бир янзы турасказаадаа ышкаш сагындырды мйнаан.

Күш-ажылчы дадыгыышкынның амыр эвес чылдары эртип турган. Ооң соонда «Межегей» совхозка саанчылап ажылдаан. Саанчы ажылынга чаңчыкканын, ооң белеп чарлыр шыдаазын Бай-Хаакка ийи чыл хлеб быжырып ажылдап тура билген. Инектериче бир-ле билдинмес күш тырткан ышкаш, харын-даа сагыш-сеткил ийлээр чыгыы болурга, эрга ажылынче эглирип үве шинтпирлээш, 1967 чылда «Кок-Тей» совхозтуң сүт-бараан фермазынга дагыл саанчылай берген. Ынак ижиң деп билгеп ажылыңны кылырга кылыксанчыг, хол туттунгур, бут бастыныгыр, сагыш-сеткил фермаже чайгаар ыдалып турар, магалыг. Ооң чүткүл-соруктуг ажыл-ижинин үретүнелдери дораан көстүп, мурнакчыларның одуруунче кире бергеп.

1968 чылда Валентина Абрамовнаны ССРЭ-нин Улус ажыл-агыйының чедишкиннериниң делгелгезинче (УАЧД) чоруткан. Ооң бөөрле сагган сүдү савазыраан саанчыны аддар-ат, ачы-харыда оюп эртейик, кээп эгелээн. Ону УАЧД-нин алдын (1970 чылда), ийи мөнгүн (1970, 1974 чылдарда), ийи хүлер (1969, 1973 чылдарда) медальдары, өске-даа шаңнал-мактал хереченнөөн. 1973 чылда В. Долганинага Октябрь Революциязы орденни тыныскан. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, ажыл-ишке-биле долган чурттаага бергелерге дужун бербөөнш, амыдыралчы тускайлаң чоруун көргүскени дээш Валентина Абрамовнага бодунуң белектеру Л. Килин-биле ужурашкан мен. Ол ынчаа дээн чүве:

— Валентина Авраамовна ажыл-ижиниге ак сеткилдиг хамаарылгалыг кижи. Механизмнер чамдыкта үреп бөөрге безин, ажылды хол-биле кылып, бажыңынче чаналрын уттуптар. Беш чыл дургузунда күш ажаакчыларының аразында тергиин диртин турарының чылдагааны ында деп бодаар мен.

В. Долганинаның болгаш ооң кады ажылдан турар эштериниң ажаалдазында шупту 55 муң дагаа бар. Бодап көөрге эңдерик-ле аа, а чедип барып көөрге, санаттынар ужур чок хей, ийи улуг корпустарны долдур клеткаларда дагаа-ла дагаа, дагаа-ла дагаа. Бир корпуста 20 муң дагаа бар, өскезинде 35 муң. Ол чүге ыңдыг ылгалдыгыл дээрге, корпустарда тургускан күш ажаарын долузу-биле механизастаан дериг-херекселдиң күүзүнден хамаарыгалыг ки

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйымга хейна чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылын үнелеп көргенинин демдээ кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Максим Шыырапович Артаев — СЭКП обкомунуң «Агитаторнуң блокнодунуң» тарыскылгалыг секретары.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Анастасия Степановна Бердникова — СЭКП райкомунуң техажылчыны.

Надежда Арсентьевна Вихрова — чонуун амыдырал хандырылгазының районда бүдүрүлге эргелелиниң даараныкчызы.

Ирина Никитична Горелова — СЭКП райкомунуң бухгалтери.

Фома Андреевич Кобылин — Кызылдың харылзаачыл ажыглал-техниктиг харылзаа белдирииниң Сарыг-Септе иегинин электромонтёру.

Михаил Фёдорович Котельников — Кызылдың харылзаанын ажыглал-техниктиг харылзаа белдириинин Сарыг-Септе иегинин электромонтёру.

Георгий Иванович Ксенофонтов — Кызылдың харылзаанын ажыглал-техниктиг харылзаа белдириинин Сарыг-Септе иегинин электромонтёру.

Максим Николаевич Леонов — «Вурунгаар» совхозта мал хүлээп алыкчызы.

Тамара Лагбужаповна Оттук-оол — Дерзиг-Аксыда бажың-интернаттың кижизиткич башкызы.

Чечекмаа Сергеевна Салчак — Дерзиг-Аксыда бажың-интернаттың санитарказы.

Дмитрий Васильевич Яровиков — СЭКП райкомучун иштиг кылдыс эргелекчизи.

Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1986 чылдың январь 15.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден шаңнаары болза:

ВАЙ-ТАЙГА РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Серенмаа Кюжюгетовна Дажыр-оол — «Кара-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Александра Сарыг-Донгаковна Күргек — Шуйнуң участок эмнелгезиниң санитарказы.

Кара-кыс Очур-ооловна Хертек — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Анчымаа Кууларовна Хүрен-оол — Шуйнуң кадык-шылга школазының техажылчыны.

Надежда Хомушкуевна Чүдүк — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң улус өредилге киличиниң секретарь-машинакчызы.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Зоя Күжүгетовна Сагаан-райпо баштаар черинің техажылчыны.

Чечек Дүпчүр-ооловна Салчак — Тээли сес чыл школазының техажылчыны.

Чойганмаа Хомушкуевна Хомушку — «Мурнакчы» совхозтуң саанчызы.

Зоя Самбуевна Хунай-оол — райпо столованың повары.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чечек Хертековна Бады — Тээлиниң районнуң харылзаа белдириинин почтальону.

Екатерина Ховалыговна Кара-Донгак — «Тээли» совхозтуң секретарь-машинакчызы.

Сесенмаа Данзырчыевна Сарыглар — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Чечек Хертековна Сегбе — Тээли суурда ог-бүле эзэзи.

Лидия Хертековна Тастан — райпонуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

Валентина Саинчай-ооловна Хертек — «Мурнакчы» совхозтуң уруглар садының ажылчыны.

Зинаида Хертековна Хертек — Шуйнуң участок эмнелгезиниң повары.

Екатерина Сундуевна Хирлиг-оол — Тээли сес чыл школазының башкызы.

Кара-кыс Мунзуковна Ховалыг — «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Полина Киликовна Сарыг-Хуурак — «Тээли» совхозтуң ажылчыны.

Уяра Кажан-ооловна Ортаат — районнуң төп эмнелгезиниң санитарказы.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Серенмаа Окпан-ооловна Делгер — Кызыл-Мажалык суурда ог-бүле эзэзи.

Маруся Вочуковна Ывый-оол — «Барлык» совхозта ясли-садтың ажылчыны.

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Тамара Очуровна Донгак — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Зинаида Самдановна Ооржак — Кызыл-Мажалыктың районнуң харылзаа белдириинин почтальону.

Зоя Серетовна Ооржак — Ак-Довуракты АТБ-зинин дүзелал ажыл-агыйының ажылчыны.

Федора Семёновна Саая — туберкулёзка удур эмнелгезиниң санитарказы.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Ажык Сержиевна Давый-оол — «Барлык» совхозтуң ажылчыны.

Галина Мартаевна Ыргит — Кызыл-Мажалыкта аптеканың санитарказы.

Вера Манзыровна Кара-Донгак — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

Оржуннаа Тановна Хертек — «Хемчик» совхозтуң ажылчыны.

КАА-ХЕМ РАЙОНДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Галина Алексеевна Темек-Септе цегиниң электромонтёру.

Сарыг-Сеп суурда ог-бүле эзэзи.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Раиса Ыдыгмыевна Ондар — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Севил Баныковна Ондар — Кызыл-Тайга суурда ог-бүле эзэзи.

Чеди уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Күзеннаа Төмүр-ооловна Монгуш — улус депутаттарының Ишкин кодээ Совединиң күүскомунуң техажылчыны.

Юра Октей-ооловна Ондар — «Сүт-Хөл» совхозтуң ажылчыны.

Тырыннаа Лопсан-Шыраповна Ооржак — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Беш уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Марина Мээрей-ооловна Куулар — Алдан-Маадыр суурда медпунктуның санитарказы.

Дарый Уткушовна Монгуш — Ийме ортумак школазының башкызы.

Кимаа Сыгыр-ооловна Ондар — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны.

Серафима Дыртый-ооловна Ондар — Кызыл-Тайга суурда садыгжы.

Светлана Матпыржыковна Ооржак — Сүт-Хөлде ясли-садтың ажылчыны.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Алды уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Зоя Долаевовна Аракчаа — Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чечекмаа Тановна Саинчат — «Россия» совхозтуң ажылчыны.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Сес уругну божаан болгаш кижизиткен иелерни «Иениң алдары» орденниң II чергези-биле

Чайзуу Сувак-ооловна Чооду — Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң ажылчыны.

Үлаачылыг).

Делегей Медээлери

ҮШКҮ МУҢ ЧЫЛЧЕ—ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕК ЧОККА

Кижи төрелгетен үшкү муң чылче тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң байдалдарында кирип шыдаар бе. азы бистиң оранывыс ядролуг хат-шуурганга хүлөктаалыр бердириптер бе? Бүгү чүрттэ болгаш диптерде кижилерниң сагыш-сеткилин хайыктырып турар амгы үеним ол кол айтырыкка тода болгаш билдингир харыны Совет Эвилели берген. Ядролуг чепсекти бүрүн узуткаарыныц. бүгү делегейге ядролуг халап кыжаныныдан кижи төрелгетенин хостап алырының программазы ССКП ТК-ның Чиргиие секретары М. С. Горбачевтуң Медеглелинде тайылбырлаттынган.

ССРЭ-ниң политиказы шинчилиргиг, хидим, инициативачы политика-дыр деп, Польшаның болгаш Вентрианың даштыкы херектер министрлери Мариан Ожеховский биле Петер Варкони адаан. Массалыг узутказышкынның чепсээнин бүгү хевирлерин 2000 чылга чедир үе-чадалап бүрүн узуткаарының дугайында ССРЭ-ниң салдарды бот-боттарын узуткажырының кыжанындан делегейни адырып алырының аргазын берип турар төөгүдүг ужур-дузалыг инициативазыдыр деп, М. Ожеховский бодунуң чугаазында онзалап демдеглээн. АКШ-тың администрациязының «Женева бүзурумунга» таарышпас туружу болгаш тодаргай базымнары-биле холбаштыр дүвүрээн сеткилин ол илергейлээн. Ол чорук хамыктың мурнунда боо-чепсектерни космоска база эндериялирер сорулгалыг «стратегтиг камгалал инициативазы» дижир чүвени боттандырынча үгланган күжениишкинниг белеткелге хамаарыжыр. ССРЭ-ниң боттуг будүүттүг туружу дээди депиелге совет-америк ужурашкышкынны эрттиреринге таарымчалыг байдалды түргузарыңга идиг берген болгаш Совет Эвилелиниң ядролуг кыжаныгны узуткаарынче үгланган амгы улуг хемчээлдиг саналдары ол талазы-биле кол чугула шинтирлээшкиниерге калбак аргаларны берип турар деп, П. Варкони айыткан.

«Чепсегленишкинниң дүжүрериниче ССРЭ-ниң кыйтырыы оон бүзүнүт чаагай үлегерчиижо-биле — ядролуг моратория-йиниң хуусаазын узатканы-биле быжыглаттынган — деп, Вьетнамның Коммунистиг партизының ТК-зының секретары Хоанг Тунг медеглээн. Тайбыңныш салыыхүүзу дээш ССРЭ-ниң чаагай тура-соруктуун болгаш бедик харыысалгалыын онза күш-биле тургузуун турар ол тайбың саналдар делегей байдалын ханы анализзээринге үнист

КУЛЬТУРА МАСТЕРЛЕРИ—СЪЕЗДИГЕ

Совет чуртумалдыг ураң чүүдүл төөгүзүнүң алдарлыг арыннарын «Улуг орукту үе-чадаларывыс» деп чурулга делгелгезинге кергузер. Ол делгелге ССРЭ-ниң күрүнеңиң чурулга галереязының алдармга партияның XXVII съездизиниң ажылдавр хүнәәриде ажыттынар. Партияның болган улустуң амыдыралында кайгамчык улуг болуушкунга тураскаатканы, Советтер чуртувуң хей национальдыг культуразының мастерлери белеткээн хей санныг экспозициялар, шилер, концерт программалары белеткеңин турар. Январь 30-де Москвага болган пардалга конференциязынга ооң дугайын дыңнаткан.

Улуг шуулганның бүдүүзүнде бүгү эвилелдешкен республикаларның чурулга болган ураң-шевер ажылдар мастерлери үре-түңнеддиг ажылдаанар. Бистиң чуртувустуң төөгүлүг эртнең болган амгы үеэнинң дугайын чугаалап турар оларның эң эки ажылдарын «Коммунизмни тургузуп тур бис», «Мээң чуртум», «Ада-чурт, алдаржы!» деп бүгү-эвилел делгелгелеринге киирер. «Ленинчи орук-биле», «СЭКП — Ленинниң партиязы» деп плакаттар болган чуруктар делгелгезин В. И. Ленинниң Теп музейинде ажыттан.

Бистиң үеэнивис, ооң бедик идеалдары, амыдыралдың совет хевири — бо бүгүнү тода көргүзүп турар онзагай чогаалдар-биле театр коллективтериниң репертуары биһан. А. Мишариниң «Мөңгүн куда», Г. Марковтуң «Ол хүнүң медзолериндеп...» база Э. Шимниң болган оскелериңде-шилерни культура амыдыралында кескү болуушкунар болган. Новосибирскиге А. Холминовтуң «Изиг хар», Свердловскиге Г. Башниковтуң «Комиссарлар» деп эң тергиин дээш шилерни чурттуң музыка театрларының съезд мурнуңу афишазында киирилээн.

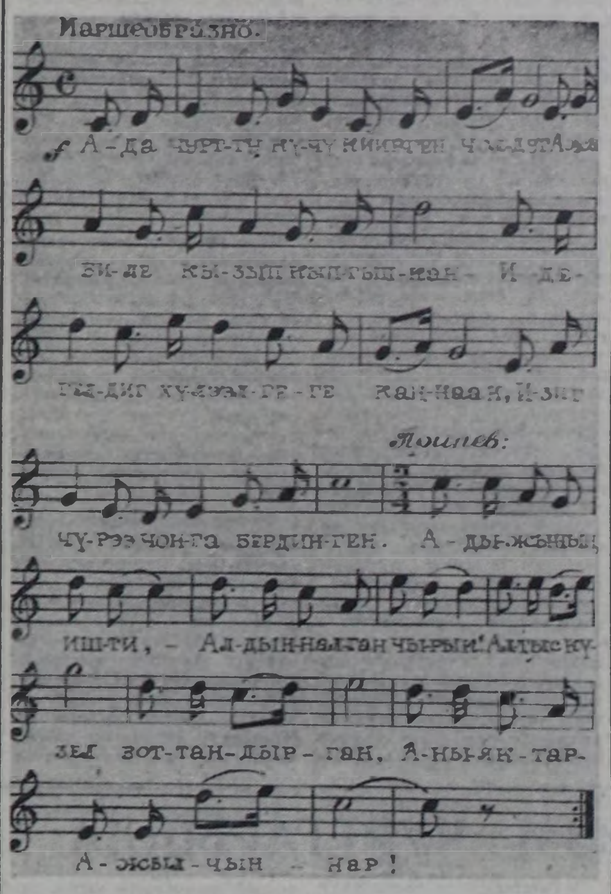
Москваның күрүне консерваториязы съездиге уткуштур болук концерттерни белеткээн. «Революцияның базымнары», «Февральда март», «Мээң XX ветким» деп театржыткан баймралдыг концерт программалары Москвага, улуг үлетпүр төптеринге көргүзер.

(СЭТА-ның корр).

Москва.

АНЫЯКТАР—АЖЫЛЧЫННАР

Сөөг А. АРАПЧОРНУУ. Аялгазы Р. КИНДИНБИЛЬДИН.

Ада-чурттуң күчү киирген
чоддуг,
Ажыл-биле кызып
кыптыкпан—
Идегелдиг хүлээлгеге
каңнаан,
Изиг чүрээ чонга бердинген—
Адыжының иштии
Алдынналган чырык,
Алыс күзел боттандырган
Аныяктар — ажылчыннар.
Амыдырал дутуунуң дыңыы
Адаларны солуп тудупкан —
Эртем-техник дешпилгенің
күжүн
Эълеп, салган, дейге
башкарган —
Адыжының иштии
Алдынналган чырык,
Алыс күзел боттандырган
Аныяктар — ажылчыннар.
Улустарының аразынга Тайбың
Угаан, сарыыл, Наймаалы
дээш —
Херлиин какпан масказының
оду
Келир салгал чолун
чаагай —
Адыжының иштии
Алдынналган чырык,
Алыс күзел боттандырган
Аныяктар — ажылчыннар.

Кызыл-Мажалык суурнуң төөгүдө шейлүп чоруй бергылаан магазиннер одуруунда улуг эвес ном магазининиң ол черниң улузу эки билир. Маңаа келген кижи янзы-бүрү литератураны сонуургап көргеш, шилип алыр. Магазинде арыг-силиг, бүгү-ле чүүлдер турар черлеринде, чылыг, чырык болган чечектер база хей.

Магазинниң садыгжылары — А. А. Хоменко (улуг садыгжы) болган ооң эжи Л. И. Рогозинская он бирги бешь чылдың планныг онаалдаларын артнеп чылдың октябрь төнчүзүнде-ле боттандыртпаннар. Наймаалдыг коллектив партияның съездизин төлептиг үткүүр дээш тураскоруктуг ажылдап турар. Чединшкининиң чажыды чүде деп бодаар силер? Номну шилип алырынга байдал таварымчалыг. Ном фондузу келген кижилериниң хереглелдерин хандырарынга таварымчалыг. Тус-тус кижилериниң болган болук-даа чагыдарны садыгжылар хүлээп ап, номчуларга бараан болурунче сагыш салганнар. Олар будурүлгелерге, малчыннар турдагларынга барып, номнарны садыглап келгеннер.

Коммунист А. А. Хоменко суурнуң хей-ниити ажыдырадынга идепкейлиг киржип турар.

В. САЛЧАК.

ЧУРУКТА: Кызыл-Мажалыкта ном магазининиң улуг садыгжызы А. А. Хоменко.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

МАРГЫЛДАА ЧАЙЫН БОЛУР

Шыдыраага делегей чемпиону Г. Каспаров биле чемпион чораан А. Карповтуң аразында негелде-маргылдааны бо чайын эрттирер дугайында шиитпир хүлээп алдынган. Ол июль 28-тен август 4-ке чедир үениң иштинде эгелээр. Ол дугайын Шыдыраның делегей федерациязының президентизи Ф. Кампоманес Люцерне (Швейцария) парлалга конференциязынга медеглээн.

Парлалга конференциязынга Каспаров биле Карпов кирипкеп. Маргылдааның ийи киржикчизи кайызынга-даа таваржыр болган шыдыраның улам ыңайгы хөгжүлдезиниң эрге-ажыктарынга дүржүп турар дугуржулганы чедип алганынга Каспаров сеткил ханганын илереткен.

Ону ФИДЕ-ниң удуртулгазы билиишкин-биле хүлээп алганынга өөрүп турар бис деп, делегей чемпиону чугаалаан.

Маргылдаа доктаатказ чурумуң ёзугаар 24 салгалыг болур деп, журналистериниң айтырыгларынга харылаа тура, Кампоманес чугаалаан. Маргылдааның эртер черинин дугайында немей дыңнадыр деп, ол чарлаан.

(СЭТА).

СЕМИНАР ЭРТТИРГЕН

Районуң чурттакчы чонунуң ортузунга лекция пропагандазының шынарын экижидер, ооң дээштинн чедип алыр сорулга-биле СЭКП Бии-Хем райкому районда «Билиг» ниитилелиниң эге организациялар даргаларының, лекция пропагандазының организакчыларының болган совхозтарның парткомнар секретарьларының ортузунга семинарны эрттирген.

Семинарга партия райкомунуң пропаганда болган агитация киллизиниң эргелекчизи Н. И. Белков: «Лекция пропагандазының ажылынын стилин болган методун эде тургузарының аргалары» деп темага, «Билиг» ниитилелиниң республика организациязының баштаар черинин харысаалгалыг секретары К. Д. Будук-оол «Билиг» ниитилел организацияларының болган лекция пропагандазының организакчыларының лекцияларының шынарын экижидер болган оларның дээштинн чедип алыр талазы-биле сорулгалары» деп темага, райониуң «Билиг» ниитилел организациязының харысаалгалыг секретары В. И. Марщанская «Районуң «Билиг» ниитилелиниң эге организацияларының организакчы ажылдарын экижидери болган лекция пропагандазының ажылын планнаары» деп темага болган еске-даа темаларга лекцияларны номчааннар.

ДАГЫР ЭРГЕК ТАЛА ТЫРТАР

Танды районда Дуржулга-будурулге ажыл-агыйының автопарыгындан редакцияга хомудалдыг чагаа келген. Чагаанның иэй-биле орукче дажажы бердим.

«Чүгүрүк саралам» мунупкаш, үр-даа болбаанда, Тандының Дуржулга станциязының автопарыгынга келдим. Чолаачы оолдар мээң келиримни билген чүве дег, чаңгыс черде белдүнүүп алган турлар. Дораан келген хереэмни тайылбырлап чугаавладым. Автопаркта механик Павел Дежнев, гараж эргелекчизи Михаил Гостюхинге олар хомудалдыг улус болду. Херектиң ужуру мындыг чүве-дир. Автопарктың механиги П. Дежнев ажыл-агыйга келген чаа машиналарны база артык кезектерни «дагыр салаа тала тыртар» дээш ышкаш, бодунуң чоок кижилеринге берип, кижилер аразынга эпчок байдал тургузуп ажылдап турар кижи болуп тур. Гараж эргелекчизи М. Гостюхин база-ла ындыг, Дежневтиң зайыпдан эртпес, ооң аксын дыңнап ажылдап турар.

Чолаачыларның чоруткан чагаазынга хамаарыштыр чижектер мындыг. Ол будурулгеде үр үеде чолаачылап ажылдап турар, эрткен чылда социалистиг чарыштың тиилекчизи болган М. Дадар-оол чаа машина алыр үеэн келиргеге, сеткилинде аажок өөрүп, чаа машина-биле хап турда хала чок амыр-ла болгай, амна малчыннарны амырадырлыр мен (ол малчыннарже суг сөөртүп турар) деп бодап, черге дегбес халып турган. Ындыг чүве кайда боор. Чолаачының күзели, даарта хүнүг өөрүшкүзүү бүтпейн барган. Будурулгеге келген чаа машинаны автомеханик П. Дежнев чоокта чаа чолаачылап эгелээн, мичалза-даа бодунуң чоок кижизи Н. Варновка берипкеп болган. Н. Варнов удаваанда ол машинаны үрей мунаш, тургузуп каапкаш, база бир мырыңай чаа машинаны мунуп алгаш чорун турары ба. за-ла П. Дежневтиң «бодунуң хөйлеңи этпге чоок» деп үлегер чугаада ышкаш, ажылчын кижилерге «сагыш салыышкынны» чаңгыс талалап чорудуп, ооң «дагыр салаазының тала тыртын» турарының херечизи болду. Чижек чаңгыс ол болган болза, чүү дээр эртик, таварылга-дыр деп-даа болур-ла ыйнаан. Хоочун чолаачы О. Чечен-оолдуң алыр деп турган машиназын П. Дежнев бодунуң чоок дунмазы М. Дежневка база хөлгаарлап берипкеп болду. Акызының берген машиназын М. Дежнев база-ла үр-даа болбаанда, үрей мунуп каан. Дежневтиң оюп эртип каапкан чолаачылары ам «хөлге» чок. Ол хирезинде чаа келген суг сөөртүр машина автомеханик Дежневтиң хөрнинин иштинде та чүге чүве турбушаан. Оны чүге «соодуп» каан турар чүве, ужуру билдинмес. База-ла Дежневтиң «бодунуң» кижизин маңаа турары ол чадавас.

Чолаачылар П. Дежневтен: — Биске чүге машина бербейн турарыл? — деп айтырыгны каш-даа удаа аңаа тургузуп келгеннер чорду. Ооң аңаа харызы бо:

— Амдыызында мен мында ажылдап турумда, силерниң кайыңар-даа чаа машина алыр хамаан чок, чаа артык кезек-даа алябас. Бир эвес силерге маңаа ажылдаары таварышпас чүве болза, билдиринишкинден бижээш, үнүп чорүй барыңар.

Мындыг таварылга болган. Чолаачы К. Күжүгет машинага артык кезектер дутайында айтырыг тургузуп чеде берген. Даргазының харызы база-ла мындыг болган: — Машина бербес мен, ажылдавас болзунза, билдиринишкинден бижээш үне бер.

А ооң кежээзинде Дежневтиң «оңнүктери» ол чолаачы гаражка турда чедип келгеш, ону кемдедир эттеп каапкан, ол эмчиге чыткаш сегин үнген.

Ындыг каржы-хажагай хамаарылга кижилериниң долу күш-биле, демниг ажылдаарынга шаптык болуп турар. База катап-ла билдиринишкин тудуп алгаш, администрацияга барып чедер, кижилер-биле чаргы-чаалы, чөрүлдээ чугаалажып олурар. Ол бижээн чүвезиниң утказын билип алырда, ооң адаанга ол бодунуң ат-фамилиязын байтык. Аксы-Силиг деп шола адын безин бижип каарыдан сестир. Бодунуң адын салырындаа сестир кижи ойлуктуг чүнү бижир ийик, ооң оозу хоп-чип, адаартал-биле долдунган болур дээрин номчукчулар билип каапкан боор.

Ак-Талда ындыг Аксы-Силиг деп шоладыг, орта ажылы чок, «турза—сыныг, тутса — күштүг, сеглезе — ластыг» деп чугаага дүжүр ойлуктуг үлегери чок кижи бар-дыр. Ону канчап орта орукче эде тыртып киирерял? Силерде ындыг кижи бар болза, адын адап, ариян кызытса чүл?

Силерниң МЕРГЕЛДЕЙ.

«АКСЫ-СИЛИГ»

Барбас-баспас черим бар эвес. Улуг-Хем районнуң Ак-Тал суурдан медээ алгаш, ында бардым, мында келдим, кым-даа эскербеди. А мээң ужуражып көрүшкеним эш кижи эскербес хире эвес эр. Турза — сыныг, тутса — күштүг, сеглезе — ластыг. Чамдык кижилериниң хүндүлкелии чаалап-даа алган дивес силер бе. Аас талазы-биле алдырар-туттурар чогу-ла шын болгулаар кижи. Бо-ла чагаа-бижик шелипкеп болур. Ынчангаш чон ону «Аксы-Силиг» деп «хүндүлеп» адай берген чүве-дир.

Тутса — күштүг дидивис. Ынчалзажок «Аксы-Силигниң» ажыл кылып, херек бүдүрүп тургакны, мактаткынын бо чоок кавыда каш чыл улаштыр ким-даа кербээ болду. Харын-даа бажыңының чанында ыт кагар ыяжы, чем болур үнүжү чок дивес силер бе.

А мында чүү болган деп болаар силер? Совхоз директору ажыл-хожуул айны-биле клубка кире берген. «Аксы-Силиг» бо-ла хөөрээн туруп тур. Ону долгандыр ажылдыгдаа, ажыл чок-даа элээн каш аныяктар, элээдилер. Чугаанын утказын ынчай бээривисе, ол суурда болган Ийи-Тал. Чодураа ол ынчаар улустуң хүндүлээри, күш-ажылдың хоочуну Василий Сенднеевич Дамдын-оолду бактаан, кочулаан туруп тур ийин. «Ол чүү деп турарынар ол?» деп, ындыг чугаасоотту доозары-биле айтыраргa, дам барып, таакпызын үштүп, «даңза солчуп, ашка кудуп» дээн ышкаш, оолдарга база үлеп туруп тур ийин.

Совхоз директору, черче ынчаш четпестерге, өөдежоктарга эптеш чок кижи болгаш томаартыр, аныяктарга «Аксы-Силигниң» ажыл-чанын, арын-нүүрүн тайылбырлаар ужурга таварышкан. Ажыл шагында хөй-ниити черилге үй-балай чулчураан, улус бактаан, ол хирезинде аныяктарга өөдежок багай үлегерин көргүзүп турганы тоолгаан. Ол эртсе ол үстүкү органнарже, парлалгаже бижигилээр. Ол бижээн чүвезиниң утказын билип алырда, ооң адаанга ол бодунуң ат-фамилиязын байтык, Аксы-Силиг деп шола адын безин бижип каарыдан сестир. Бодунуң адын салырындаа сестир кижи ойлуктуг чүнү бижир ийик, ооң оозу хоп-чип, адаартал-биле долдунган болур дээрин номчукчулар билип каапкан боор.

Ак-Талда ындыг Аксы-Силиг деп шоладыг, орта ажылы чок, «турза—сыныг, тутса — күштүг, сеглезе — ластыг» деп чугаага дүжүр ойлуктуг үлегери чок кижи бар-дыр. Ону канчап орта орукче эде тыртып киирерял? Силерде ындыг кижи бар болза, адын адап, ариян кызытса чүл?

Силерниң МЕРГЕЛДЕЙ.

Редакторлуң оралакчызы К. К. САТ.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.50 — Мультфильмнер. 9.25 — ТТ-ниң болган БР-ниң электромузыкалыг хогжум хереклелдериниң оркестриниң концерти. 9.25 — «Джульбарс». Ураң-чечен фильм. 11.10 — А. Федоров (дошулуур) болган В. Сидельников (гитара) ойнаар. 11.35 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Кедзиниң горизонтылары». Док. фильмнер. 15.40 — Ырның болган танцының Күрүнеңиң чукотскимое «Эргырон» ансамбливиң оюн көргүзүү. 16.20 — «Билир болган кылып бил». Школачыларга эртем-тайылбырлыг дамчыдылга. 16.50 — Шри Ланка республиканың национал байырлалыга — Хамаарышпас чоруктуң хүнүнүге. «Танывынар, Шри Ланка». Киноочерк. 17.05 — «Урутларга анчыгаштар дугайында». 17.35 — Классиктиг хүрешке ССРЭ-ниң чемпионады. 18.05 — «Арыгда кымның чочагайларыл?». Мультфильм. 18.15 — Курскиниң трикотаж каттыжыышкынының продукциязының шынарының дугайында. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Фигурлуг чуңгулаашкыга Европаның чемпионады. Данниядан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Кавайминдан — бүгү назының иштинде». Телефильмнериң бүгүзавилелдиң XI фестивалының шаңналткан фильми. 22.25 — «Сибирь адер-хааржаа, ойна». 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

9.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бо чоокта, бо шагда болган». Ураң-чечен фильм. 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 3 класс. Арга-арыг курлаанның бойдузу. 8.55 — «Бедик бүдүрүкчүлүг ховар пресстер». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05 — Оруе чугаа. 9.55 — Д. Кедрининиң поэзиязы. 10.35; 11.40 — Ботаника. 6 класс. Үнүштериниң өзүдели. 10.55 — Эртем болган аңмыдырал. 11.25 — «Танывынар: выхухоль». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.05 — «Башкыта — музыка кичээли. 7 класс. 13.20 — А. С. Пушкин. «Евгений Онегин». (В. Г. Белинскийниң үнелеэшкинниниде роман). 8 класс. 13.50 — ССРЭ-ниң улустуң башкызы Ю. Н. Черненконуң дугайында док. телефильм. 14.20 — А. М. Горький. «Улус аразында», «Мээң университеттерим». 11.05 — 11.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Урутларга фильм. «Питиилач болган крокодил». 18.40 — «Аныяк гвардия». Совет Арминиңиң хүрээлеңиге албан эрттиреринге аныяктарны белеткээри. 19.10 — Киножурнал. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удулар, чаштар!». «Футбол ойнаш билбес өдүрек огуу». Мультфильм. 20.15 — «Калыкшый». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Эргилде». Ураң-чечен фильм. 23.10—23.30 — Хавика фигурлуг чуңгулаашкыга делегей чемпионады. Франциядан дамчыдылга.

ЧАРЛААЛДАР

Кызылдың күрүнеңиң педагогика институдуна киреррерге физика кафедразы физикага бот-өөредилгелиг белеткел курстарын организастап турар.

Өөренирин күзээннер бодуңуң почта адрезин айтпышаан, кафедра эргелекчизинге билдиришкин чорудар.

Айтырыгларны дараазында адрестеп тодарадыр: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу 34, пединститут, физика кафедразы.

Республиканың башкылар билии бедидер институдунга методистер хөрек:

— национал школаларның орус дыл болган литература кафедразынга;

— национал болган орус школаларының орус дыл кабинеттеринге;

— музыка болган ыры, география, төөгү болган обществоведение кабинеттеринге;

— электронигуг санаага техниказының, школа назының четпээн уруглар кижизидилгезининиң кабинединге ажылдакчылар керек.

ДОСААФ-тың Кызылда техниктиг каттышкан школазы секретарь - машинакчыларчын хүндүзү курстарынга өөреникчилер чыып турарын чарлаан тур. Курстарга 8—10 класс эртеминг кижилерни хүлээп алыр. Өөренир хуусазазы — 4 ай, өөренирининң эрте — 103 рубль. Өөредилге 1986 чылдың февраль 10-дан эгелээр. I-II класстың чолаачыларының курстарынга өөредилге февраль 10-да эгелээр.

Адреси: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу 49. ДОСААФ ТКШ.

ДОСААФ-тың Кызылда техниктиг каттышкан школазы «В», «С», «Д», «Е» категорияның 1-2 класстың чолаачылар курстарынга өөреникчилер чыып турарын чарлаан тур. Өөредилге 1986 чылдың февраль 10-да эгелээр.

Адреси: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу 49. ДОСААФ ТКШ.

ПАССАЖИРЛЕРИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Кызыл хоорайның чурттакчыларының хей-хей дилегларын барымдаалап көргеш, «Автотехникум — завод — ХПТУ-4 — автовокзал — заправылга фабриказы — нефтебаза — «Тыва кедзе тудугчу» УПТК-зы доктаар чердерлиг № 9 автобус маршрудун 1986 чылдың февраль 3-тен эгелеп ажыдар. «Автотехникум» доктаар чердеп баштайгы автобустуң шимчеп үнер үези — 6 шак 34 минута; доостур шагы — 18 шак 27 минута.

«Почта» болган «Строитель» доктаар чердерлиг № 10 маршруттуң рейстериниң санын 13-тен 18 чедир көзүдеткеи. Автобустуң ажылдаар үези эртен 6 шак 12 мин.-дан 23 шак 11 минутага чедер. «Строитель» доктаар чердеп бирги рейстиң чоруур үези — 6 шак 36 минута.

Ол ышкаш Кызыл—Сукпак маршрутка рейстериниң санын февраль 3-тен эгелээп 9-тан 11 чедирер. Немелдө рейстериниң чоруур үези — 13 ш. 40 мин. болгаш 19 ш. 25 мин.

агаар

Бөгүн республикага шокар булуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Мурнуу-барының углуг хаттың күжү секундада 3—8 метр чедер. Агаарның температуразы хүндүс 18—23, чамдык районнарга 9—14, дүне 32—37, чамдыктарынга — 23-28 градус соор.

Кызылга шокар булуттаар, быскан хар чаар. Агаарның температуразы хүндүс 20-22, дүне — 33-35 градус соор.

Кино

ФЕВРАЛЬ 2-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Шкатулка на крепости» 9.30, «Жестокий ринг» 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «12 месяцев» 9.20, 13.50, «У застави «Красные камни» 10.50, 12.20, 15.20, «Загадка уединённого мотеля» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Бал сказок» 10.30, «Ночные воришки» 12.00, 13.50, 15.40, 17.30, 19.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Как стать счастливым» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00, «Чингачгук — Большой Змей» 12.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Киносборник» 14.00, «Слишком жарко для мая» 15.10, 17.00 шактарда.

ФЕВРАЛЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Пропавший без вести» 9.30, 12.00, 14.30, 17.00, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «Принц за семью морями» 11.00, 13.10, «Жестокий ринг» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Как стать счастливым» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Загадка уединенного мотеля» 14.00, 16.00, 18.00, 19.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Ночные воришки» 18.00, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, чарымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретарматтың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; кезээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-43 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуй неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3224.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Шетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00318

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 29 (13029) | 1986 чылдың февраль 4, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көнеек.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур

ШАЛЫПЧЫ, БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

Кыштаглаашкын—хүннүң айтырыы

ИЙИ КЫШТАГДА

Улуг-Хем районунуң «УТКА 25 чылы» совхозунда амгы үеде 22 кодан төрүүр хой бар. Совхозтуң малчыннары он ийиги беш чылдың бирги чылында күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип алыр, кыштаглаашкынны организастыг чорудуп, малдың чаш төлүн онча-менди доруктуруп өстүрер дээш кызымак ажылдап турар. Мал чеми кыштаг бүрүзүнде четчир. Ам кол-ла үүре—хойжу бүрүзүнүң ак сеткилдиг ажылдаары. Оларның алган социалистиг хүлээлгелерин күүседириндеп хөй-ле үүре хамаарыжыр.

Совхозтуң Иштии-Хем салбырының эргелекчизи Түлүш Балчын-оолович Суржук-биле салбырының эзозун каш хойжуларының кыштагларынга чедип, оларның кандыг байдалдыг турарын сонуургап көрдүвүс.

Хоочун хойжу Түлүш Намаевич Хавакчыктың кыштаа улуг ой бажында калбак мээстиң баарында турар. Кыштагда бажың-балган, кажаа-хораа-даа шыырак. Олар ылап кылдыгтан. Хойжунуң ажыл-ишчи байдалы оон-на кескү. Өдектиң девискээри арыг-силиг. Сиген, кек-суланы бедидир бөле сараттан алгылаан.

Хойжу өгүүң херээжен өзээн-биле сөөлгү ийи чылда аныяк хураганнар кадарарынче кирген. Назы хары уягадып бар чыдар улуска ол база ужурлуг. Хойжулап келген барык он беш хире чылының дургузунда олар төрөөн совхозунга чүс-чүс хураганнарны өстүрүп, он-оон тонна чаагай дүктү кыргып бергеннер.

Хойжу боду хураганнарын кадарып чоруй берген. Өдээнде арттырып алган хураганнарынга өгүүң херээжен өзээн Бичел Түлүшовна сиген кавп берип, чемгерип тур.

— Хүр кыштап тур бис—дээш, хойжу не өөрүшкүүтүр үлүмзүрдү: — Бо кыжын беш чүс баш аныяк хураган кадарып тур бис. Оларның күш-деңгеин черле шору.

Коммунист Б. Т. Санчай — тос уругну толептир кижилер кылдыр кижизидип өстүрген буянныг не.

— Бистиң партиявыстың удуртукчузу М. С. Горбачёвтуң Медегелеин бүгү талаа-биле үүлдүгүнүң деткип турар мен. Кижилерге тайбың дег үнелиг үүре чок. Ынчангаш аңаа харыы кылдыр могаг-шылаг чок ажылдаар бис.

Ол дег чөптүг үүре турбас. Хойжуларның кыштаанга чедер машина, трактор эруу кадыр-берт, улут-улуг дөштерлиг. Ынчангаш кыштагже сөөрткен саваң, сиген оруктар ара чайлың чыдып каар. Күчүлүг К-700 тракторлар безин кыштаг бетинде баалыкты үнүп шыдавас. Совхоз од оруктуу чоога иштии-биле үнер кылдыр чалдап кылбас болаз, мал чеми кыштагга чедип шыдавас.

Коммунист хойжу Ондар Ондаровнч Даңзы-Белектиң кыштаа улуг кара дагның баарында, сараат дег борбак хаанның чанында турар.

Хойжу боду аалында чок, хой кадарып чоруткан, Өгүүң херээжен өзээн эмчиде чыдар. Ынчалза-даа хой хүр кыштап турар. Хой оолдан эгелээн. Хойжунуң дузалакчы кадарчызы, он класс дооскан комсомолчу Мерген Даңзы-Белек өдекте хураганнар, хойлар чемгерилгезинниң ажылын харылап, сакманчыларга база дузалажып турар. Хоочун хойжунуң коданында чаа төрүттүнген чүс хире чаш хураганнар онча-менди доругуп өзүп турар.

Бо кыштагда амдыызында ийи сакманчы К. Сотпа, Ө. Бүрбү олар чаш хураганнарын сагыш човангыр азырап-өстүрүп турар.

Хойжуларның кыштагларынга совхозтуң мал ажылагыйының талазы-биле түскай эртемнилерни доктаамал кээп, боттарының дузазын көргүзүп турар. Автолавкалар база кыштагларны эргип, хойжуларны эргежок чугулаашкын-хеп, аъш-чем аймаа-биле хандырып келген.

Совхозка хой оолдаашкыны моон соңгаар улам түлүктээр, специалистерниң болгаш хойжуларның харыы-салгазы улуг.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

«Улустарның Найыралчы» орденниң эдилекчизи Демир-оол Салчакович Дотпаа — республиканың сураглыг хойжуларының бирээзи. Бии-Хемде «Саян» совхозтуң бо хойжузу он бирги беш чылдың чыл бүрүзүнде дең-деңнеги ажылдаан, чүс хойга онаалыр чүстен эвээш эвес хураганны доруктуруп, хойнан-на 3,5 килограмм дүктү кыргып ап келген.

Оон кодаанда бо чылын 390 хой бар, оларның деңгеени эки, онча-менди. Хойнуң төрүүр адакталып турар, чаш төлү онча. Сакманчылар Анатолий Иргит биле Аля Дотпаа кызымак ажылдап турарлар. Оларга Өөк ортумак школазының тоску классчылары Элеонора Салчак биле Сергей Багай-оол дузалажып турар. Оларның ажылын өгүүң херээжен өзээн Диназедмаа Маадыевна удуртуп турар.

Дөге даанда Калбак-Даш — Дотпаалардың кыштаа. Каш хонук мурнунда аңаа ветеринарий эртемнериннң кандидады Илья Дөгүүр-ооловнч Кызыл-оол чедип, хойжуның ажыл-ижи-биле танышкан.

Бо ЧУРУКТУ сакманчы А. ИРГИТ. хойжу Д. ДОТПАА. эртемден И. КЫЗЫЛ-ООЛ олар хураган байдалын көрүп турда. А. МЕЛЬНИКОВ тыртырган.

Т. СИРИП.

ШАҢНАЛГА СОРУК КИРБИШААН

Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылда болгаш ооң доозукчу чылында-даа көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрер база күрүнеге садарын көвүдедир дээш социалистиг чарышка күш-ажылчы чедишкинин чедип алган. Совхозтуң коллективи күрүнеге эът садарымның беш чыл планын 105,3, сүттүн — 104,3 болгаш дүктүн — 105,4 хуу күүсеткен. Ниитиниң малының баш саны өскен, продуктулуу бедөөн. Ол шыкаш чер ажылынга база эки түңнелдерни чедип алган — эрткен чылын бедик дүжүттү өстүрген болгаш күрүне шыгжамчырынга 4.200 тонна тараа урар планны 7.117 тонна кылдыр күүсеткен. Ол бүгүнүң түңнелинде 1985 чылда чер ажылының продуктуларын бүдүрерин болгаш күрүнеге садарын көвүдедири дээш социалистиг чарыштың түңнелдерин ёзулаар «Тиилелге» совхозка СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобллөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тудуг болгаш акша шаңналың тыпсырын шимтирлээн.

Эрткен дыштанар хүнде кодээ Культура бажыңына сл бедик шаңналды тыпсырының байырлыг хүралынга совхозтуң ажыл-ишчилериниң телээлекчилери чыылганнар. Хүралга Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр комитединиң дараазының бирги оралакчызы И. М. Сувандин үүре чугаалаш. «Тиилелге» совхозтуң ажыл-ишчилеринге социалистиг чарышка чедишкинни дээш байыр чедирип, республиканың аъш-чем программазын, он ийиги беш чылдың планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедишкинниг күүседир дээрзинге бүзүрелдя илереткен. И. М. Сувандин бедик шаңналды тывыскеш, төрөөн Коммунистиг партиязының XXVII съездизин олээ күш-ажылчы чаа-чаа чедишкинниер-биле үжуражыр дээрзинге бүзүрелин илереткен.

Хүралга сөс ап, үүре чугааланнар оларның күш-ажылын бедик-биле үнелеңнин дээш өөрүн четтиришкинин илереткен болгаш совхоз коллективиниң өмүүрээнден он ийиги беш чылдың баштайгы чылындан эгелээш, шалыпчы ёзу-биле ажылдаарын, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуурун бүзүреткеннер.

(БИСТИҢ КОРР.).

ХҮР, МЕНДИ

Кышкы үеде ниитиниң малын сут-биле хандырарының чугулазын «Хөндертей» совхозта суг сөөртүр машина човаачызы Николай Монгуш эки билир. Чоокта чаа ооң-биле хойжу коданнар кезин чораан, бо аныяк човаачының ажылынга кызымаан болгаш ак сеткилдиин эскерзин. Малчыннар оны ажок хүндүлээр.

Барган аалдарывыстың хойлары түлүк төрүн турар болду. Ак-Баалыкта Монгуш Чылбак-ооллуң хоюнуң хөй кезин төрүшкеп, чаш төлү мендн. Сат Шуудан, Саная Анай, Кара-Сал Серен-оол сакманчы хүлээлгезин үлегерлиг күүседип, малчынга ёзулуг дузалакчылар болуп турарлар. А Кара-Өдекте пенсионер Ондар Чечекмаанын хойлары база түлүк төрүн турар. Бо коданда сакманчылар — хойжунуң оглу Виктор, уруу Саар болган кеңи.

Малчыннарның чугаазы-биле алырга, кыштаглаашкын бо чылын чогумчалыг: мал хүр, чаш төл мендн.

О. ХЕВЕК-ООЛ.

Өвүрден медээлер

ТӨЛҮ МЕНДИ

СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылчы чедишкиннерлиг үжуражыр, он ийиги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын күүседир дээш «Коммунизмче орук» совхозтуң Улаатай хойжу бригадазының ишчилери шалыпчы ажылдап, бо хүнгерде малдың чаш төлүн мендн доруктуруп алырынче бүгү күштү моңнээн.

Бригадала 1805 хой төрээн ооң хураганнары мендн доругуп турар. Хойжулар Тыва АССР-ниң Дээди Соведининң депутады Монгуш Күзеңмаа, Базыр Сесер-оол, Доңгак Оюн-оол ам безин төрүүр үүе баш хойта онаалтыр 80-деп өрт хураганны мендн алган.

Төрээн хойларга, чаш хураганнарга бээр сиген, көксула, дус нодан бүрүзүнде четчирн-биле бар.

РОССИЯ: беш чылдың түңнелдери

РСФСР-ниң ТСЭ-ниң дыңнадыы

Россия Федерациязының амылчы чөвү СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүсеткишаан база СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты камбартнаш, он бирги беш чылдың двостур чылында улус ажыл-агыйының экономиктиг болгаш социал үлам ыңайгы хөгжүлдезинн, ажылдың шынар көргүзүглерин эңижидерин, чөнүнүң амыдырал деңнелнн бедидерин хандырган. Ол дугайын 1985 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинниң Күрүне планының күүселдезинниң түңнелдериниң дугайында республиканың Статистина эргелелиниң дыңнадыында чугаалаан.

Үлетпүр продукциязын сайгарарының, мад ажылының кол продуктуларын күрүнеңиң садың алырының планын күүсеткен. Ниити өртем үнези 105 миллиард рубль кол фондуларны ажыглалга киргеп.

Ниитидеңдиг күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн өстүрериниң темпилери удаткан. Национал орулганың бүгү немей өзүлдези ол факторнуң күсели-биле хандыртынган.

Материалдыг курлавырларны ажыктыг кылдыр ажыглаан. Одаар үүлгө болгаш энергиига улус ажылагыйының хереглелиниң өзүлдезинниң дең кезиин оларны камнаанының күсели-биле хандырган.

Бүдүрүшкүнүн болгаш кылыя үндүрүп турар продукциянның техниктиг деңнели бедөөн. Кадрларның күш-ажылчы идепкейи өскен, ажылдан үнер-кирер чоруу өзөөжөн. Күш-ажылды оргемизастаарының болгаш аңаа идиг бөөрикиң депшиглелиг хевирлери улам ыңай нептерөөн.

Улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарын сайгыраңгайжыдарын уламчылаан, үлетпүрге, көдээ ажыл-агыйга, транспортка болгаш чонуң амыдырал хандырылгазынга экономиктиг шенелдерни калбартыр талазы-биле хемчегнерни боттандырып келген.

Ниитизи-биле улус ажылагыйының хөгжүлдезинниң түңнелдери таарымчалыг болган-да бол, чамдык адырларга планның онаалдалардан улуг хожудашкынны болдурган, ол чорук, чижээ, 18 автономнуг республикаларның, крайларның болгаш областарның үлетпүрү продукция сайгарарының планын күүсетпээнинге чедирген.

Үлетпүрге продукция сайгарарының чыл планы 100,4 хуу күүсетпнгеп. Кылыгларның эң чугула хевирлериниң хөй кырузуун планын үлүдеринниң онаалдаларын ажыр боттандырган. Үлетпүр продукциязының ниити хемчээли 1984 чылдынга деңнээрге, 3,6 хуу үгнаган. Бүдүрүшкүн хемчээлиниң немей өзүлдезиниң темпилери чылдың ийиги чартынында барык ийи катап өскен.

Газ, химия болгаш нефтехимия үлетпүрү, машина тудуушкуну, металл ажылдан кылыры элээн бедик өзүлдезин чедип алган. Культурамыдырал болгаш ажыл-агый угланмышкынныг бараанарны бүдүрери 1984 чылдынга деңнээрге 5 хуу көвүдээн.

Үлетпүрге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 3,5 хуу өскен. Бүдүрүшкүнүн барык бүгү немей өзүлдези күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн өстүргенинниң күсели-биле алдынган. Ниитизи-биле үлетпүрге болган дыка хөй министерстволар талазы-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң немей өзүлдезин ортумак ажыл талевирининң бедиишкинин мурнады чоруп турган.

1985 чылда чамдык министерстволарның 1036 бүдүрүлге каттыжмышкыннары, бүдүрүлгезин ажыл-агыйны чорударының чаа байдалдарынга ажылдаан. Эрткен чылдың хамаарышкан үеннге деңнээрге, оларның хөй нуруузу керээ сагыпга-чурумун экижиткен. Каттыжмышкыннарның болгаш бүдүрүлгелериң 60 ажыт хуузу продукциязын чорудуп бөөрикиң керээлиг хүлээлгелерин бүрүн күүсеткен.

Газты, демир рудазын казып тыварының, металл кезер станоктарны, үлетпүр роботтарын, приборларны, автоматчыдылганың болгаш саналга техниказының чепсектерни, чиик болгаш аъш-чем үлетпүрүге ажыглаар технологтуг дериглелерни, тракторларны, тараа ажаар комбайнларны, экскаваторларны, сорулгелерин ажыглалга киргеп. Улус ажыл-агыйынга ашыналандырышкынының бүгү үнер дөстериниң капитал салышкынынар 111 миллиард рубль болган. Күрүнеңиң болгаш ажыл-агыйлар аразында тудуг-монтаж организацияларының күүсеткен керээлиг ажылдарының хемчээли 4 хуу үлгаткан.

Ооң-биле кады капитал салышкынынарны быдарадыры ам-даа ажып эртнимээн, кол фондуларны болгаш ажык каш бүдүрүлге күүлерин ажыглалга киргеримниң планнары күүсеттинмээн.

1985 чылда чонуң чаагай чоруун улам ыңай эңижидерн хандыртынган. Национал орулганың дөртүүн кезиин хереглелге ажыглаан, а чурттарга башкынарынга болгаш социал-культура тудуунга чарыгдалдарны барымдаларга чонуң чаагай чоруунга дорту-биле национал орулганың бештиң дөрт кезиин чоруткан, чурттакчы чонуңуң бүттүг орулгалары өскен.

Улус ажыл-агыйының күш-ажылдакчыларының күш-ажылының төлевирин улам ыңай бедидер талазы-биле төнчүттүнген хемчегнерни боттандырып чорудары уламчылаан.

Республиканың чурттакчы чону хереглелдиң ниитилеп фондуларындан 85,2 миллиард түңге төлевирлерни болгаш чингелделерни азы 1984 чылга деңнээрге 3,6 миллиард рубльди хөйүү алганнар.

Күрүне болгаш кооператив садының организацияларының үүрмектеп садар бараан саврылгазы 184,4 миллиард рубль болган. Үүрмектеп садар бараан саврылгазының чыл планы күүсеттинмээн, аъш-чемниң болгаш үлетпүр барааннарынга чурттакчы чонуңуң өзүп турар хереглели республиканың чамдык районнарынга долузубиле хаңдыртынмаган.

Арагалаашкын болгаш алкоголизм-биле демисел талазы-биле боттандырып чорукан хемчегнерниң түңнелинде 1985 чыладың ийиги чартынында арзга-водка кылыгларын садары улуу-биле кызырылган. Ооң-биле кады миннералдыг суглавны, алкоголь чок суксумнарны, квасты болгаш чимис соктарын бүдүрери болгаш чонга садары өзээн улгаткан.

Чурттакчы чонга чедирип турар ачы-дуза чедирнишкинниң хемчээли 1984 чылга деңнээрге 5,4 хуу, ооң иштинде көдээ черлерде 5,1 хуу өскен. Планны ниитизи-биле РСФСР-де болгаш көдээ черлерде күүсеткен.

Акшаландырышкын ы ң бүгү үнер дөстериниң күсели-биле 1,2 миллион чаагайыттынган квартираларны тудкан, оларның ниити шөлү 63 миллион дөрбелчин метр, ооң иштинде көдээ черге 18 миллион дөрбелчин метр болган, 5,6 миллион кижиниң чурттаага байдалы экижээн. Чурттаага башкынарын ажыглалга киргер талазы-биле беш чыл планнынг онаалдаларны күүсеттинмээн.

Улус өөредилгези болгаш культура улам ыңай хөгжүлдени алган. Чурттакчы чонуңуң медицина хандырылгазы болгаш оларның организастыг дыштанылгазы экижээн.

Республиканың чурттакчы чонуңуң саны 1986 чылдың январь 1-де 144 миллион кижи болган.

• • •

Россия Федерациязының күш-ажылчы коллективтери партияның тайбыңга макшылдыг политиказын деткивишаан, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур, 1986 чылдың планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседир талазы-биле идепкейлиг ажылды чорудуп турар.

(СЭТА).

«Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынның бүдүрүлге коллективтериниң 1986 чылда

СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

Каттыжмышкынның бүдүрүлге коллективтери боттарының бар арга-курлавырларын санаап көргеш, 1986 чылда дараазында социалистиг хүлээлгелерни алганнар:

барааныг продукция бүдүрериниң чыл планын декабрь 29-та күүсеидир болгаш планнан ажыр 150 муң туйбуну бүдүрер. 25 муң рубльдиң продукциязын сайгарар, чылда 31 миллион туйбуну, 143 муң кубометр рудалыг эвес материалдарны, 2 муң тонна чугайны бүдүрер;

бүдүрүлгени организастаарын эжижиткенниң болгаш ажыл шагының чидириглерин эвээжеткенниин ачызында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнаанындан бир хуу бедидер, продукциянның бот-үнезин 0,5 хуу чавызадыр;

бүдүрүлгенниң технологиязын сайзырангайжыткаңының ачызында туйбуның ортумак маркязын 102,9 чедирер;

он ийиден эвээш эвес чэзрытқчы саналдарны шиңгээдип алгаш, 20 муң рубльдиң экономиктиг ажыын алыр;

56 муң киловатт-шак электри, 50 тигоналорий чылыг эмергизазын, 150 тонна чижегледеп саналп одаар чүүлдү, шупту 10 муң рубль түңнүг чиг этти, материялдыг болгаш одаага-энергетиктиг курлавырларны камнап алыр;

ажыл шагының чидириглерин 455 кижи-хүнге кызырар, кадрларның үнер-кирер чоруунуң коэффициентизин 4,2 хуугга кызырар;

күш-ажылды организастаарының бригада керээзи-биле 210 кижиниң хаара тудуп, 13 керээлиг бригадаларны тургузар;

Кызыл-Мажалыктың туйбу заводунга столованың түзер болгаш чүнер өрөөлдерни ялтыдар, Элегес-Аксының хаяа материалдарының заводунуң ажылдакчыларынга 18 аяа чурттаар бажыңнын, 110 орунныг уруглар садигинниң тудуун эгелээр;

техниктиг эде дериглеги чорудар, технологиямы сайзырангайжыдар, бүдүрүлгенниң культуразын бедидер.

ТОДАРАТТЫНГАН

Кызылдың пассажир АТБ-зиниң коллективи февраль 15-те СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган коммунистиг субботник эрттирер дугайында эгелээшкинни ийи-биле деткээн.

Субботникке шупту 526 кижи киржир, олардан 451 кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаарлар, 20 кижи камнап алганы материалдар болгаш одаар үүлдүбиле ажылдаарын хүлээнген.

АТБ-ниң ажыл-ишчилери беш чылдың фондуузунче 1700 рубльди шилчиидер.

Н. КУУЛАР.

Часка белеткел

ДТ-75-ТЕРНИ КАЯА СЕПТЭЭРИЛ?

Техника септелгезинде беш звено ажылдап, механизаторларның ажылдазарынга таарымчалыг байдалдарны совхозтуң дирекциязы, партия, профвилел организациялары тургускан.

Партияның өөлчеглиг съездизинге уткуштур социалистиг чарыштың түңнелдерин ай,квартал санында үндүрүп, мурнакчыларга шаңнал-макталдарны тыпсын турар. Январьның бирги чартынының түңнелдери-биле хоочун механизатор Д. Д. Монгуштуң удуртканы көдээ ажыл-агый машиналары септээр звено, С. Ч. Ооржактың удуртканы тракторлар септээр звено туста бирги черни эөлеп, шаңнаткан.

Совхозта бар дугуйлуг он алды тракторунуң ону септелгеде. ДТ-75 маркалыг тракторларны септээр талазы-биле улуг бергедээшкиннер тургустуган. Эрткен чылын ажыл-агыйның илчирбелиг 11 тракторунуң түңгө үжү ажылдаар аргалыг болган. Районнар аразының Чадаамада «Сельхозтехника» каттыжмышкыны артык кезектер чок дээш 8 трактору септелгеге хүлээп албаан.

Часкы тарылганы кыска хуусавда, бедик агротехниктыг деңнелге эрттирер дизе, тракторлар септелгезин шыңарыг доозары негеттинер. «Шекпээр» совхозтуң илчирбелиг тракторларының септелгезин кылыр талазы-биле азрый хемчегнер адырын үе неген келген.

Ш. КУУЛАР.

Барыын-Хемчик район.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Съезд мурнунуң материалдарын чугаалашкан хүралга Хандагайтының хеп садыының эргелекчизи З. Д. Куулар саналбергеш, партияның шуулганы ажыттынар хүнүнге чедир бо чылдың ийи айының бараанын садыр планын күүседирин хүлээнгеп. Сеглээн сезүн эөлээрн-биле садыглаарының культуразын бедидер, хереглекчилерниң негелде, чагыгларын хандырар хемчегнерни ап келген түңнелинде январьда 28 муң рубльдиң бараанын садыр сайгарар турган, планын хуусаа бетинде күүсеткеш, даалгадан ажыр үш муң рубльдиң бараанын саткан.

Т. ХЕРТЕК.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур

Съезд журнунуң документилерин чугаалалажып тур бис

ТӨЛЕВИРЛЕРНИ КОНТРОЛЬДААР

СЭКП Программазының чаа адилгелиниң төлевилелиндө совет улустуң чалгай чоруун улам ыдай бедидер, ажылчы чонларның, олардың ог-бүдүлериниң кежигүнериниң кадыкшылыл быжыглаар, күрүнеңиң социал страхованиеннің тыңсын турары пособиелериниң, пенсияларның болгаш чингелделериниң дугайында хоойлуну профсоюзтар организазы, олардың ажылчыннардан, албан-хаалчылардан тургустунган хей саннығ активи күүседип турар. Ылангыя хей-шинтиге, активке даянып турар черлерде бо ажыл чогумчалыг дээрзин практика бадыткаан. Олар социал хандырыгланың болгаш ажылчы чоннарның кадыкшылын кзмгалаарының айтырыглары шинтипрлээриге профсоюзтар организазыларына чогуур дузалу көргүзүп турар. Ыядыгларга Мөнгүн-Тайга райпозунда кол бухгалтер К. Ламажыкты, республика ишкилезинде эмчи, профобличөвүлелдиң штаттан дашкаар бүзүреткен вичзин А. Баравованы, Респотребсоюзтуң юридиктиг кичзинниң эргелекчизи Р. Борисованы, Кызыл-Мажалык суур Советиниң күүскомунуң кол бухгалтери Ю. Очур-оолду болгаш еске-дээ он-он кижилерни адап болур.

Ындыг-дээ болза, контроль-хынаяда ажылдарны, оон түңнелдерни чогумчалыг деп чүтаалаары зм-дээ эрте дээрзин айтыр оныар. Профэвилелдерниң чаңдык комитеттериниң ревизия комиссиялары боттарынга онзагаан ажылды ак сеткили-биле күүсетпейн турар. Бүдүрүлелерде болгаш организазияларда социал страхованиеннің акша-хөреңгизин чарыгдаан туралын хынаар ажыл доктаамал эвес. Ревизия комиссиаларының /хей кезии актыларынга түгле отчёттуг сан-түңүн көргүзер, а пенсияларны болгаш пособиелерни төлээнин хынаяс чоруктар бар. Ол мшкаш страхованиеге дадыларын санап турарын база контроль-давайн келген.

Мындыг кошкак ажылдың түңнелиңде эрткен чылын профвилелдериниң область чөвүлели 419 бүдүрүлгенин болгаш организазиаларны хынаап, пенсияга болгаш пособиеге 452,4 муң рубль түңүт артык төлөшкинин үндүргенин илеректеп, оон-биле кады ажылдан турар пенсионерлерге пенсияларны болгаш пособиелерни 2,4 муң рублуг чедир төлевээн болган.

Социал страхованиеннің акша-хөреңгизин чарыгдаарда доктаатгынган хоойлуну кажыдар тавариглаар бар. Социал страхование комиссиязының шинтипри чокта бюдлетеньерин төлөөри-биле хүлээп ап турар тавариглар база эрткен чылын тургулаан. А бүдүрүлгего эвес, ог-бүдүге кемдээшкиниге тавариткан үеде ону ылап хынаяйн, баштайгы хүндел өгелеп пособиезин төлеп турган фактылар база бар. Үзүктелиишкин чок ажыл стажын санап, пособиеннің хемчээлин үндүрүп, хүнде ортумак шалыңны түңнеп турар үелерде кижи бүрүзүнге онзаштыр орулганы санап тура, частырыглар база кылгылаан.

Мындыг четпестер күрүне хөреңгизин ажыр төлөөр ааы чедир төлевес чоруктарга чедирип турар. Ындыг турбуже министерстволарның, ведомстволарның, үстүнде турар албан черлериниң бо айтырыгларынга контролю кошкак дээрзин бо фактылар бадыткаар. Эрткен чылдың февраль айда Тывиның профобличөвүлелдери республиканың Сан-хөө министерствозу-биле кады пенсионерлерге төлеп турар пенсияларны болгаш күрүнениң социал страхованиезиниң пособиезин хынаар контрольду тургузарының хемчеглерин ажылдан кылгаш-даа болза, мындыг хажыдышкыныар үзүп турар.

Профвилел комитеттери доктаатгынган дүрүм ёзугаар төлевирдеп хажыдышкыныарны илередип тыпкап, арттыр алгаш түңүт страхование дадыларындан эвес, а бүдүрүлгениң азы организациялың агар самыдан тыптырар ужурлуг. Ол дугайында үстүнде турар албан черлерниге дыңнадырга-даа, оон удуртукчуларын олче кичзөнгей салбас чоруктар бар. Шак ындыг байдал-биле пенсияларга болгаш пособиелерге артык төлевирни Агроүлетпүр комплексиниң организациялары 153,6 муң рубльге, Чырыдыышкын министерствозу— 23,3 муң рубльге, Респотребсоюз — 14,5 муң рубльге, Чонның амыдырал хандырылга министерствозу —15,2 муң рубльге болдурган.

Ындыг фактыларны болдурбас дээ контроль-хынаалдың аппарадының ажылын экижидер, ревизия комиссиялардың ажыл-чорудулгазын идепкейжидер дээш тодаргай хемчеглерни алыр херек. Социал страхованиеге талазы-биле комиссиялар пенсияларны болгаш пособиелерни канчаар төлеп турарын доктаамал хайгаарлаага алыры чугула. Бо бүгү социал страхованиеннің акша-хөреңгизин канчаар болгаш чөн ажылгаар талазы-биле эки түңнелди бээр.

Оон аңгыда акша-хөреңгизин канчаар чарыгдаар туралын ажылчы чон мурнуңга дыңнадып, чурттакчыларның кадыкшыл байдалдарының база путёвкалар хуваалдазының дугайында медээлеп турары база артык эвес.

Ш. БАКЧАП,
Тыва профобличөвүлелдиң күрүнениң социал страхованиеге кадзизиниң инструктору.

Удуртукчу-биле интервью

ЧААРТЫЛГАЛАР КӨВҮДЭЭР

Почта, телеграф, телефон болгаш радио, телевидение бөгүүгү бистиң амыдыралывыстың чарылбас кезээ апарган. Улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге-даа, чонның амыдырал байдалын экижидеринге-даа харылзааның адырлары улуг рольдуг дээрзи билдингир. Оон идей-политиктиг кижилиидилгего салдары эвээш эвес. Политиктиг болуушкуннарны чон радиодан дыңнап, телевизордан көрүп турар. Солуннарны ынчукчуларга чедирерлер — почтачылар.

Харылзааның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң начальныгы В. Г. Левченко республикада харылзаа адырларының ажылының беш чылда түңнелдерин, олардың моон ыңай хөгжүлезиниң дугайын «Шын» солун редакциязынга ужуражылга үезинде чугаалаан. Солуннуң ынчукчуларын сонуургадыл турар чиндык айтырыгларга оон харыызын парладывыс.

— Телефончудулга талазы-биле кандыг ажылдар кордүнүп турарны? Чурттуң чаңгыс аай автоматчыткан системазынче канаар шилчиннирия?

— Хоорайлар аразының телефон харылзаазын экижидер сорулга-биле чаа дериглерни бисте база тургускан. Эрткен чылдан өгелеп информациияны сан-биле дамчыдар системаны 120 телефон каналдарынга кылган. Автоматтыг болгаш чартык автоматтыг телефон станциияларны Кызылга болган дөрт район төптеринге тургускан соонда, телефонистер чурттуң еске хоорайларын боттары кожуп ап турар апарган. Москва болгаш Сибирьның улуг хоорайлары-биле телефон-автомат харылзаазын тургускан. Чаа радиорелелиг шугумнарны чаартып кылган соонда, хоорайлар аразының телефон каналдарының узуну беш чыл дургузунда 18 муң километрге ескен. Радио-телефон харылзаазы ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер. Оны эмчи, милиция машиналарынга, диспетчер албаныгга ажыглаар. Хоорайда кайызы-даа муң номерлиг үш АТС-терни ажыглалга киирген. Суурларда 2300 номерлиг он сес, оон иштинде Бай-Хаакта, Тоора-Хемде 500 номерлериг станциялар туттунган. Радиореле шугумнарны Балгазын — Сарыг-Сеп, Кызыл-Мажалык — Тээли аразынга тудар. Кызылда 5 муң номерлиг АТС-ти, Кызыл-Мажалыкта 800, Чаа Шагаан-Арыгга 1500 номерлиг станцияларны бо чылын доозар. Республикага хоорайлар аразының автоматтыг телефон станциязын бо чылын тудуп эгелээр. Аппаратураларны ийги квартарда тургузуп эгелээр, 1987 чылда ону ажыглалга киирген соонда, бажыңнардан чурттуң еске хоорайларынче чурттакчылар боттары долгантар апаар. Бо чаартылгалар районнарны база оюп эртпес. Найысылалда 150 километр телефон каналдарын тутказ, 50 километрни солуп чаартказ, 6-гы подстанцияны 4 муң номер чедир алгыдар. Мурнуу микрорайонга келир беш чылда чаа станция тудары планнаттынган. Кызылда 1727 өг-бүлелер, оон иштинде даймының болгаш күш-ажылдың 410 хоочуннары, бажыңнарында телефонныг болган.

— Чагыг хүлээп алыр столдуң ажылынга хамаарыштыр хомудалдар бар. Бо талазы-биле кандыг хемчеглер төлевилеттинниң турарыл?

— Телефонист кижи шакта беш чугаалажышкын кылып шыдаар. Бистиңде кымга дүрген, кымга оожум бээрин тавариштырар стол чок. Чагыглар шакта чэрби чеде бээр болгаш оларның ажылы күжениишкиниг. Чагыг хүлээп алырының үезин 45 секунда турда, телеграфистерден хөй доора айтырыглар салыр чоруктар тавариткан турар. Чагыткан номерни үезинде кошпас, контрольдаас, харын-даа каржылаңы бээр чоруктар бары шын. База-ла кадрларның дугайында айтырыг турун келир.

— Кызыл районнуң төвү, суурлары-биле харылзажыры берге...

— Районну аңгылаан соонда, коммутаторларны тургускан. Оларның ажылында четпестерни зм дээрезинде эдип шыдавас бис. Чаа АТС туттунарга, районну хоорайга кожарын өөренип көргеш, түңнелдиг шинтипрлеп болур.

— Хол-биле долгаар телефоннар кажыл? Ону каяан солуурул?

— Ниитизи-биле Сүт-Хөл, Мөнгүн-Тайга райониларда хол-биле долгаар 480 телефоннар бар. Мугур-Аксыга эрткен беш чылда-да көрдүнген чаартылгалар, райкүүском бажың үндүрүп бербезин-биле боттанмаан. Сүт-Хөл районга 1986 чылда районнуң харылзаа бажыңын тудар, станция тудуу 1987 чылда эгелээр. Бай-Тайгада станциниың дериглери эргижирээп, ону эде дериирн көрдүнүп турар.

— Бажыңнарга телефон салыры канчаар шинтипрлеттинин турарыл?

— Бо айтырыгны көдээ, хоорай дивейи, комплекстиг шинтипрлээр үе келген. Кызылда ам-даа дөрт муң кижи телефон салдырарын дилеп турар. Телефон киирерде болгаш оон ажылынын шынарын экижидерге, харылзаачыларга бергедээшкиниер таварыжып турар. Тудуг организациялары техниктиг нелделерин тоол көрбээнинден чаа дужаатгынган объектилерже кабельдер кииртинмээн болур ийикпе азы бар шугумнарны үзе соп, үреп каапкан боор. Чаа Чаа-Хөлдүң, Чаа Шагаан-Арыгның тудукчуларында мындыг четпестер турганындан телефончудулга айтырыгы шинтипрлеттинмейн турар.

Эрткен чылын Кызылга магистральдыг болгаш станциялар аразында кабельдерни алды удаа үреп, 33 муң рубльдиң когаралыг тудуглар чедирген. Оон түңнелинде ай чыгыы телефон ажылдавастаан турганы ол. Ылангыя үлетпүр зоназынга хөй номер салып болур турда-ла, негелде күүсеттинмээниден салдынмаан. Үлелге кабельдерни магистральдыг шкафтарга чедир кошпаанындан, еске-дээ черлерде телефон кииртинмейн турар. Чагыкчы — Министрлер Чөвүделиниң чанында капитал тудуг эргелели Московская кудумчузунда бажыңнарже туспузунда чүгле 20 эжеш кабель киирер кылдыр телевизээни-биле еске чурттакчыларның чагыын хандырар арганыс чок болуп турар. Үрелген кабельди катап эдерге-даа шынары куду болур. Бо чылдаган-биле телефонга кожа чугаалар туруп келир. Ылангыя кышкы үеде кабельдер чыпшыр дона бергенде, ону эде кожары берге.

— Телевидениеде «Москва» системаны кажан ажыглап эгелээрин? Ийиги программаны кажан бүгү районнар көрүп эгелээрин? Үшкү программаны кажан көрүп эгелээр бис? Ийме, Сүт-Хөл Терлиг-Хая суурларның чурттакчылары телевизор шокараңнады көргүзер деп турар, оон чылдагаанын үдел?

— Республикада 696 километр радиореле шугумнары, космос харылзаазының 48 телеретрансляторлары тургустунган. Кызылда, Чадаанада радио дамчыдар станцияларны чаартып, күчүлүг дериглерни салган. Биргө программаны чонның 95 хуузу, ийигизин 63 хуузу көрүп турар. «Москва» системазын эрткен чылын суурларга шенеп тургускан. Ийиги программаны космос системазындан дамчыдар, бо системаны эң ырак Тожу, Мөнгүн-Тайга районнарга тургузар. Кол туруп турар айтырыг-дериглерниң өртээн кым төлөөрил? Агроүлетпүр комплексиниң удуртукчуларыбиле моону шинтипрлээри чугула. Үшкү программаның телевизелини ажылдан кылган, беш чыл төнчүзүнге чедир ол боттаны бээр.

Телевизорларның багай көргүзүп турарының чылдагаанын аңгы-аңгы. Чамдык дамчыдыгларның ажылынга база ол хамааржып болур. Телевизорнуң боду үрелип калганда, антенна тургустунмаанда багай көргүзүп болур. Адаттынган суурларга хамаарыштыр хынаа көөр бис.

— Радионуң Сүт-Хөл, Каа-Хем, Тес-Хем, Тожу районнарда багай ажылдан турарының чылдагаанын чүдел? Чүге чылдан чылче бо четпестер катаптан турарыл?

— 61 радио белдирлер 74,8 муң, оон иштинде көдээде 30,5 муң точкаларны хандырып турар. Электрик дамчыдар шугумнарының чагылаарында шейдүнген эрги радио шугумнары үрелишкиннерге таварыжып турар. Ындыг шугумнарны септеэри болдунмас. Чагылар ирээш, ийлеинги дүшкен. Радио кииртинмээн черлер база бар. Харылзаа дүрүмү-биле тускай радиобелдирлер кылырын ажыы эвээш болганы-биле ворааш, Агроүлетпүр бүдүрүлелериниң болгаш совхозтарның дузазы-биле суурларже радиофидерлерни киирерни шинтипрлээри кончуг чүгула болуп турар. Радионуң ажылын экижидер дээш, чер-чергө партия, совет органнар биске деткимчени көргүзери күзенчиг.

АЖЫЛЫН ТҮҢНЭЭН

Районнуң кооператорлары он ийиги беш чылдың баштайгы чылының күш-ажылчы волгозынче кирип тура, эрткен ажыл-агый чылында канчаар ажылдазының түңнээн. Эрткен чылын Эрзинниң кооператорлары шинтиин-биле багай эвес ажылдаан. Ол дугайында чугаа райпо коллективиниң шинти хуралынга болган болгаш социалистиг чарыштың тиилекчилерин ачаа шаңнап-мактаан. Эрткен чылдың социалистиг чарыжының мурнуку одуругунда садыгжылар Н. Дамба, С. Маадай, автомагазин эргелеңчилери У. Бичеоол, В. Уржук олар чоруп турарлар.

Мурнакчыларга «Эң эки садыгжы», «Эң эки повар», «Эң эки чолаачы» деп аттарны тывыскан.

Райпонуң чолаачылары Д. Лопсан, В. Назын олар эрткен чылын эки ажылдаан. Машина-техниказынга олар кончуг канмыглар. Чүүк чок ыңай-бээр чоруурун ажыглаар дээш сорулга багай эвес күүсеттинген. Ол чорук кывар-чаар материалдарны камнап алырынга идигжит болган. Таныжылдар, ыочегарлар аразында социалистиг чарышты үндүрерде, оон бүгү негелделерни бөренип көрген. Хүлээлгеп ажылынга харыысалгалыын көргүспүшаан, ажылдаар черни арыг-мевер тургузуп. одаар түүлдүң, электри энергиязының канналгазын чедип алган кочегар С. Мижит, таныжылдар Ш. Кыргыс, Ч. Оюн олар чарыш тиилекчилери болган.

Коммунистиг күш-ажылдың шалынчызы атты райпода үжеп үш кижи чедип алган турган. Эрткен чылдың түңнели-биле ол атка тос кижи төлептиг болган.

Үстүнде ады киргеи мурнакчылар ажыл ажылды кызымаа-биле, садыл алыкчыларга төлептиг бараан болуп турары-биле чедип алганнар. Олардың ажылының дружиглазыны районнуң кооператорларының аразынга нептередир деп турар.

Ниити хураага кооператорлар бо чылдың социалистиг хүлээлгелерин чүгаалажып көргеш, хүлээп алган. Он ийиги беш чылдың баштайгы чылының бараан сарыглазының планын декабрь 30-де күүсеткеш, пландан ажыр 24 муң рубльдиң бараанын чонга садарын кооператорлар хүлээлгеп. Садыглаашкының культуразын бедидип, садыл алыкчыларга читтиг, тварымчылыг байдалды тургузар сорулга-биле Эрзин суурда универмагка быжыглыны тургузар. Оон-биле кады ажыл-агый бараанларының магазинниге садыл алыкчы садыл алганы шилип кестирип ап, мебельни эптедип ап болур арганы апаары көрдүнген. Ниитизиниң чемненилгезиниң белеткел конторазының ажылакчылары база бедидикеп социалистиг хүлээлгелерни алган. Кожазы Тес-Хем районнуң кооператорларын социалистиг чарышка олар кыйгырган.

Я. СОЯН-ООЛ.
Эрзин район.

ЧЕДИИШКИННИГ ЭРТТИРЕР

«Дөң-Терезин» совхозтуң хойжулары СЭКП-ниң Программазының чаа адилгезинин, Уставка өскерилгелериниң база 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол уламышкыларының төлевилелдерин үүлдүгеүүн детпиишиннин, хой бүрүүнден-ие хураган дээш күжениишкиниг ажылдан турар.

Олар ажыы үеде «1985—1986 чылдарның кыскы үезинде мал кыштаглаашкының чедиишкиниг эрттирер, мал продуктуларын бүдүрерин болгаш садыл алырын көрүдедир талазы-биле Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының дугайында» доктаалды күүседир талазы-биле эрес-шыдаргу ажылдап турарлар.

Бо хүннерде совхозта хой оолдаашкыны массалыг үргүлчүлеп турар, ажыл-агыйның төрүүр чедиг коданызга 1933 баш хойнуң 679-у, азы 31 хуузу оолдаткан, чаш төлү мекдиң доругун турар. Январьның 15-те медээ-биле алырга, совхозтуң хоочун хойжузу Адыя Ооржактың кадарган төрүүр коюнуң 110-у, Карын-оол Ооржактың хоюнуң 127-ни, Тарат-оол Ооржактың хоюнуң 90-ы, Иван Монгуштуң кадарган хоюнуң 37 хуузу оолдашкан болган еске-дээ малчыннавда терээн хой саны хүн бүрүүде ковүдеп турар.

Он совхозтуң девискээрзде малчышнарның хандырылгазы эки. Мал чемининг курлавырлары, ылангыя сиген, сула, дүс кыштаг бүрүүзүнге четчирип-биле дүжүртүлгени, сугну малчышнарже беш автомашина-биле үзүктелишкин чок чедирип турар. Суг сөөртүп турар чолаачылардан Кызыл-оол Ооржак, Александр Ооржак олар кызымак, чүткүлдүг ажылдан түрүп.

Совхозтуң парткому. Ам көдээ Советиниң күүсекчи комитедя мал кыштаглаашкының организаттыг эрттиререе-биле суурлуң агитквартирязында тус-тус малчыннарга бижыглап каап, олар малчышнарының кажааларын чыыглаарынга, өдээн контарарынга болгаш еске-дээ ажылдарга дузалажып турар. Чылгыларге, Сайлыг-Өдекте Нина Ооржак удурткан «Шөнне» агитквартираның чурттакчылары боттарының бижыглаттынган малчыннары Борис Ооржактың, Иван Монгуштуң, Чүчүк Куулариның кажаалларының өдөөн колтарын бергеннер.

М. ООРЖАК.
Барыын-Хемчик район.

ДЕМНИГДЕ КҮШТҮГ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының бөдүүн рудалан даг-дүгү арыглаар цехиниң № 4 эвлүзө СЭКП-ниң XXVII съездизин телептиг уткууру-биле комбинатта калбарган социалистиг чарышка өгелекчи болган.

Эвлүзөниң күш-ажылчы эки түңнелдерин чедип алырынга цехте тургускан дериг-хереккелдерни, технологтуг дерилгелерни чеп ажыглаан, оларның тварыштырылгазым шын чорутканы улуг салдарлыг болган. Күш-ажылды организастааны эки, бо өөлчөг 1982 чылдан бээр бригада керозин-биле ажылдап турар, оон уламыдан күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, коллективтиң найыралы быжыглыг, ажылдан үнер-кирер чорук эвээжзөн. Эвлүзөниң улуг мастери Сергей Куулар эш-өөрүүнүң ажылын билдилиг удуртун келген. Регулировщик Сергей Хомушку, электрослесарь Борис Комиссаров болгаш еске-дээ дуржулгалыг ажылчыннар мында бар. Эвлүзөниң партбөлүк организакчызы, регулировщик Чайкина Өлзей СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегадызына соңгуткан.

Эвлүзөниң коллективи он ийиги беш чылда бодунуң мурнунда салдыгаан сорулгаларын күүседирииге бүзүредит ажылдап турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.
Барыын-Хемчик район.

МУРНАКЧЫ БРИГАДА

Алгы заводуиуң ишик дегинде бродни даарзп турар бригада чыл планын ноябрь айда дооскан. Январьның планын 22-ниң хүмүнде күүседипкен. Планга немей 1 муң эжеш ишик даарвар хүлээлгени алган, ажылчыннар кызымак ажылдап турар.

Бригада съездиге уткуштур бедиткен хүлээлгени алган. Ийи айның планын февраль 25-ке чедир күүседир сорулга салдынган. М. С. Ондар, А. Н. Бодриков, Н. Л. Чадамба болгаш бүдүрүлгениң хоочуннары Г. И. Гавричен-ко-биле Т. С. Бекшаева хүн нормазын доктаамал ажыр күүседип турарлар.

Бистиң корр.

ТУРАЛЫГДА КЫШТАГЛААШКЫН

Бай-Тайга районнуң «Кара-Хөл» совхозунуң малчыннары эрткен чылын чүс биш малга онаштыр ортумаа-биле 71 хураганны болгаш 44 анайны камгалап алганнар. Бо чылгы кыштаглаашкын бүдүүзүнде болган боттарының хуралынга малчыннар ол көргүзүүлерин ажыок куду деп түңнеп, бедиткен күзелгелерин алганнар. Хүлээлге алдынган болганда, ону күүседир апаар. Ынчангаш ажыл-агый кыштаглаашкынга мык белеткенген. Ынчалза-даа чедир шинтипрлээр ужурлуг айтырыглар зм-дээ хей дээрзин ажыл-агыйның Туралыг хойжу бригадазының элээн кап кыштагларынга чедип, кыштаглаашкының байдалы-биле танышкап, билдинвис.

Бир дугаарында Хову деп черде хойжу Александр Күжугеттиң кыштаанга четтинвис. Өгнүң херээжен ээзи, сакманчы Тамара Дүвеновна бис-биле амыр-менди солушкан дораан, совхозтуң кол зоотехниги Д. Ч. Хертекке эвээш эвес негелде салып, дилег кылды:

— Бригадириивис Мандак Ооржакка чүнү-даа чугаалаар кларга, оозун черде боттандырбас боор кижи-дир. Ам одаар ыяжывыс төнүп турар, бригадирге шагда-ла ол дугайында дыңнадып, машина дилээн улус болгай бис. Мынчага чедир сураг. Кандыг-даа айтырыгның күүседеди колдуунда-ла мындыг боор-дур. Электри шимчедикчиин ажылдадыр бензин база төнүп турар, ону сүрүп база суур кирер бе? Мынчаар ажылдаар болза, черле берге-ле чүве-дир. Даңгаавола движок ажылдадыр эвес, лампа база кыпсыр апаар, а керосин база чок. Бодап көөрге, шинтипрлээри-даа ындыг берге эвес айтырыглар-ла-дыр. Кыштагларга өөрөн ишкир саналдардан белеткээш, кыпар чүүлдү түскай машина сөөртүп эккеп турза кандыг боор. Хой оолдаашкыны шагда өгелезеда, мынчага чедир эм чок бис. Мал эмчизи Уранa Хертек маңаа кээп турза-да, эм эккелбес боор-дур. Эм чок чоруп чоруур эмчини кижи кана көргеп боор. Ам харыя, ершээл боон, аарыг-зржык шынарын хынаарын хүн бүрү боттандырып, онаашкан ажылынга харысалгалыын, кызымаккайын көргүскеп.

ЧУРУКТА: лаборант комсомолчу Эмма Меңниг-оол ажыл үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ТАЙБЫҢ ДЭЭШ

Ленинчи Коммунистиг партиявыстың болгаш Совет чазаавыстың делегейге тайбың дээш могаг-шылаг чок демиселиниң түңнелинде, ийи улуг күрүнениң баштыңчыларының Женевага ужуражылгазының чогумченыг болуп эрткенинге кижи канчаш сөрүзээл.

Дайын халавындан өлүмчидиниң, бертик-бежелдиг, аш-чуттүң болу бөзүн кызаам-биле көрдүм. ССРЭ-же фашист Германияның оор ёау-биле халдаан үезинде бодумнуң интернационалчы хүзөлгем күүседип. тыва эки турачы эш-өөрүм-биле од дайынга кирштим.

Хын дээш чалыы назынында дайзынның чакпыл огунга балыглаттым. Оон бөзр үе хөй эртсе-даа, октүң хоразы мени ам-даа хилинчектевишаан.

Тайбың турда — кижи өзер, амыдырал чечектелир, келир үе бүзүрелдиг.

Фашизмни ажыг шыдаан совет улустуң Улуг Тиилелгезиниң 40 чыл ооруда хөлбаштыр тыва эки турачыларның хосташкыны украин хоорай, суурларны барып көөр аас-кежикке таварыштым: Дайынчы оруувус ам танытпаанмае. Тайбыңның күжү ол.

Чеден ажыг чыл бурунгаар Алаш, Ак чурттуг ядыы араттың ог-бүлезинге төрүттүнүпүн. Ол мынчар амыдыралдың сайыралын көрүп келдим. Каре-Даш ам үлегерлүг болуп хуулду.

Күш-ажылчы назынының үзеп ажыг чылын даг-дүгү казып тыварынга бараалгаттым.

Партия, чазак дайын кыржикчилериниң амыдыралчуртталгазын эвилиндер талазы-биле доктаамал сагыш салып турар. Оон бетинги чидэвинге бодумну киирейн: күрүнеден амыдыралга четчир пенсияны ап чор мен. Ак-Довуракты төвүнде дөрт өрээл, чылыг, чырык бажында чурттап ор мен. Уламыс Нальчикче ужуттар мен. Эвилел ужур-дузалыг курортка дыштанып халас путёвканы үр чылда алырдан келген коллектививиниң профсоюзел комитединиң шейлөө берди. Ынчангаш тайбың дээш бистиң төрөөн партиявыстың, Совет чазаавыстың могаг-чок демиселинге сеткил-чүрээн ханызындан өөрүп четтиргенимни илередип чор мен.

М. ТОГУЛ,
Ада-чурттуң Улуг дайынының кыржикчизи, эки турачы.

КАМГАЛАЛ-МАССАЛЫГ АЖЫЛДЫҢ АЙЫ

Камгалал-массалыг ажылдың Бүгү-эвилел айның эгелээнинге тураскаадткан темалыг кежээни ДОСААФ обкому организастап эрттиргеп. Анаа Ада-чурттуң Улуг дайынының кыржикчилери хоочуннар А. Г. Гончаров, А. Г. Ефимов, А. Н. Попов, школаларда шеригниң эге белеткелиниң удуртукчулары, ДОСААФ эге организацияларының даргалары, шериг назылыг аныяктар, Кызыл гарнизонуның дайынчылары кыржикеп.

Ук ажылды чорудуп тура, партия Төп Комитединиң үндүрген доктаалдарында салдынган сорулгаларга дүүштүр — социалистиг Төрээн чуртту камгалаарынче, семөмчилерди бедидеринче кичээнгейни угландырган. Шериг албаның эрттиреринге аныяктарның белеткелиниң деңнелин бедидерин, чуртакчы чонну шериг болгаш шериг-техниктиг билиглериниң эге үндезининерин өөрениринче хвара тудар, спорттуң техниктиг болгаш шериг-дузалал хевирлерин хөгжүдер талазы-биле ажылдаары негеттинер.

Кежээге келген хоочуннар саналдап, аныяктарга ажык-тыг чагыг-сүмелерин бергенер.

— Бодумнуң үе-черген фронтучу хоочум эштерим-биле бир дөмей, аныяамда шеригнин эге белеткелин ДОСААФ бөлгүминерине киржип тургаш, өөренип алгам мен. Ол биликлер биске дайын чылдарында кончуг дузалаан — деп, ДОСААФ-тың Кызыл хооркомунуң даргазы Алексей Григорьевич Ефимов чугаалаан, шериг назылыг аныяктарга өөредилгеге, спортка, ДОСААФ школазынга шериг-техниктиг мергежилди чедип алырынга чедишкинилерни күзээн.

Кыжгаараажының чиик эвес, ынчалза-даа хүндүлүг хүзөлгезиниң дугайында бичелейтенант Павел Ермичёв чугаалап тура, ол өөредилгелиг тергиинин болуп, тускай мергежилди чедип ап, класстыг специалист апарганын, а бо. хүнүң биликлерин ам аныяктарга өөредип турарын тейлябырлаан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуну, чазактың хөй санныг орден, медальдарының эдилекчизи А. Г. Гончаров шериг назылыг оолдарга кыымак өөренирин, мыкытыг хүзөлгезин эрттиреринге белеткеннип, боттарының күш-дамыр хадыгыышкынынга чүткүлдүг болурун сүмелеп, чедишкинилерни күзээн.

Камгалал-массалыг ажылдың аймында салдынган сорулгаларны боттандырар дээш ажыл уламчылап турар.

Н. КОРОТАЕВ,
ДОСААФ обкомунуң даргазы.

ОДАКЧЫ

Дарыг-Даҗы Сат Чадаананың автобүдүрүлгезинде чөрбөн чыл одакчылап ажылдап турар. Тускай курстарны эрткен кижиге безин одакчыларның мергежилиге ижигип алыры берге. Баштайгы чылдарда ол каш золчег эртиргеш-ле, халаажырап турган. Ол чылдан чылче ажылын онзагай билип, аңаа хандыкшыл берген.

Үр чыл одакчылаан ажылчын хөй-ниитя ажылынга база идепкейлиг киржип турар. Арат төлөзөн, агитатор хүзөлгезинге ак сеткилдиг күүседип келген. Коммунист Д.-Д. Сат одалга системазын чаартыр дугайында айтырыгны тургузуп, бо ажылды кыдырынга киришкен. Кыымак ажылы дээш чаңгыс эвес удаа шаңнадып келген.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

Делегей медээлери

КНО-НУҢ ЧИҢГИНЕ СЕКРЕТАРЫНГА ЧАГАА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Лесотонуң шериг чөвүделиниң удуртукчузу Дж. Лекханья Мурнуу-Африка Республиканың хөделиишкиннериниң түңнелинде тускай догуиилаан күрүне болур од чурттуң айтыыл чок чоруурунга кыжаныышкынының тургустунун келгенинче делегей шинтилеижилгеенииң кичээнгейни угландырган.

КНО-нуң чиңгине секретары Х. Перес де Куэльярга чоруткан чагаазында амгы түрүгустунун келген онза байдалды тааржыдыр шинтирлээринге дуза көргүзеринче КНО-ну ол кыйгырган. Январь 1-ден эгелээш Преторияның ёзу-чуруму Мурнуу-Африка Республиказынга бүгү талалан бүзөлеткен болгаш далайже үнер чөри чок ол чүртка хамаарыштыр экономиктиг блокаданы киирген. Ооң түңнелинде Лесотода нефть продуктуларының, аъш-чемниң болгаш медикаментилериниң курлавырлары барык тонген.

Мурнуу-Африка Республиканың чазаа Лесотодан Мурнуу Африкадан дескеннер, ыяшгыл Африканың Национал Конгрезиниң (АНК) төлөлекчилери үнүп чөрбөнда кыызгаарны хаарыышкын дугайында шинтирлээринге чарлаан деп чугаада айтыкан. Ынчалза-даа делегей дутуржуушкуннары-биле дүүштүр оларга хамаарыштыр болуунуң хүзөлгелерин Лесото күүседир деп ол документинде айтыкан. Мурнуу-Африка Республиканың негелдээн турбуже аңаа чаңгыс-даа дескеннерни бербес.

УДУРЛАНЫЫШКЫН

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның даштыкы хереқтер министри И. Мальмеркага баштаткан Кубаның делегацизынга хамаарыштыр Мурнуу-Африка Республиканың расисчи эргечагыргаларының хөделиишкиннери-биле холбаштыр Кубаның даштыкы хереқтер министерствозу ында медеглел кылган. Үш хонук дургузунда Преторияның ёзу-чуруму ол делегацияның Лесотодан үнүп чоруурунга шаптыктап келген. Ооң-биле мурнуу-африканчы ёзу-чурум делегейниң юридиктиг нормаларын долуу-биле тоон корбөөнни база катап көргүскен.

Кубаның делегацизи Лесотонуң ниймсылалы Масерудан Зимбабвениң чазаанның үндүрүп бергени тускай самолёт-биле ужуп үнген.

Революсчу Никарагуага кадык камгалалының системазын хөгжүдеринге Совет Эвилелиниң улуг дузалаачылыы көргүзүп турар. Сомосожу ёзу-чурум Сандинозу революцизига ядарацгай чорукту, аарыгларны болгаш хөй алдынуг чорукту салгап кылдыр арттырып каан. Республикага улусчу чазактың эрге-чагырга келгенинге соонда кадык камгалалының чаңгыс ая системазын тургузуп эгелээн болгаш чурттакчы чонга медицина хандырылгазын жижидеринииң программазын хүзөөн алган. ССРЭ-деп Никарагуаже эмнер, медицинаның дериг-херекселдерин эккеп, аныяк республиканың янзы-бүрү черлериниң совет эмчилер ажылдап турган. Чикандегада совет госпиталь ам үш чыл дургузунда ажылдап турар. Ооң ажылдакчылары он-он муң никарагуажылар эмнеп каан.

ЧУРУКТАРДА: карак эмчизи Валерий Черноусенко; революцияның аныяк камгалакчылары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Февраль 4—ССРЭ биле РСР-ниң аразынга Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында керээ чарганының (1948 ч.) хүнү

СОЦИАЛИСТИГ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

Тараа сөөртүр демир-оруң вагоннарын 20 муңну кылып белетизээр деп совет чагытын руммя машина тудукчулары чедиишкиннииг күүсетпеп. ССРЭ-ниң Аъш-чем программазын боттандырары-биле дөрт холбашкан ол чагыг Мурнуу-Украина АЭС-ти тударынга Румыниянның киржилгезинге кирер кыйдынган, ол станнын румын эштерге электри энергиязын бөзөр. Ынчалза-даа вагонлар (НВА) кылын үндүрген.

НАЙЫРАЛДЫҢ ЭГЕЗИ

Арадты шаандан бөзөр-ле шеверлер хоорайы деп адап турган. Ооң кайгамчык чараш тудулгары, амгы үеде архитектуразы ооң адын мынчар алдаржыткан.

Арад ол ат-алдарын ыдыктым-биле камгалап, ону баймын турар. Ортаакы түс чылдарының дузалакчы мастерлериниң кылганы кадагларының берттеринде оларның аттарын сиилбин бижээн мыштыг ыдыктым-биле камгалап арттырган. Өөредилгеин дооскаш, аныяк ус-тывышчу ол мынче бодунуң таныязын сиилбеэн кадагны кинр кадаап, биликни немеп алырыбиле ырак чурттарже чорупгар чүве-дир. 3—4 чыл болганда ол өөн келгеш, ажылдап алган акшазы-биле бодунуң бүдүрүлгезин ажыдып алыр. Мастер эки ажылдаар болза — алдарга, макталга чедер, а багай болур болза— ооң кадаа-даа чиде бөзөр, аңаа бүзүрел-даа өжөр.

Амгы үеде Румынияда кижи амыдыралының кол өзөө — үе-биле шинчээшкин болуп турар. Үеин мында кылын турар кайгамчык шактар саналр, а шинчээшкинни —вагоннар дузазы-биле кылып.

Европада вагон кылыр эң улуг бүдүрүлгеге эвес, баштай Лесная кудумчузунда шимээн-даваң чок аллеяга келгеп мен. Чаңгыс одуруг кылдыр тургускан, кырында кызыл сылдыстар сиилбээн плиталарны эскерип кагдым. Оларның хөй кезиинде кижи ады бижиттинмээн. Орус, румын, венгр, болгк дылдарда «Аны-дунна хөөрө» деп сөстерни бижээн. Ахлеының өске талазында 1944 чылдың күзүнүнде хоорайны фашист ажелекчилерден хостап турган, аны-тыным берген совет дайынчыларының, румын солдаттарының болгаш офицерлериниң хөөрү бар.

Элээн каш ай мурнунда Страда Пэдурийде Арадтың вагон тудар заводунуң парткомунуң эгелээшкинниин ёзугаар ажылчыннар, техниктер, инженерлер, школачылар болгаш студентилер маңаа боттарының хостуг үезинде келгеш хөөрүг көрүм-чуруимнут кылдыр кылган чүве-дир. Олар фундаментилерни чаартты кылып, үрелген даштарны солуп, мында орнукпуттуган маадырларының аттарын архитектураны ооң адын мынчар алдаржыткан.

Арад ол ат-алдарын ыдыктым-биле камгалап, ону баймын турар. Ортаакы түс чылдарының дузалакчы мастерлериниң кылганы кадагларының берттеринде оларның аттарын сиилбин бижээн мыштыг ыдыктым-биле камгалап арттырган. Өөредилгеин дооскаш, аныяк ус-тывышчу ол мынче бодунуң таныязын сиилбеэн кадагны кирр кадаап, биликни немеп алырыбиле ырак чурттарже чорупгар чүве-дир. 3—4 чыл болганда ол өөн келгеш, ажылдап алган акшазы-биле бодунуң бүдүрүлгезин ажыдып алыр. Мастер эки ажылдаар болза — алдарга, макталга чедер, а багай болур болза— ооң кадаа-даа чиде бөзөр, аңаа бүзүрел-даа өжөр.

Амгы үеде Румынияда кижи амыдыралының кол өзөө — үе-биле шинчээшкин болуп турар. Үеин мында кылын турар кайгамчык шактар саналр, а шинчээшкинни —вагоннар дузазы-биле кылып.

Европада вагон кылыр эң улуг бүдүрүлгеге эвес, баштай Лесная кудумчузунда шимээн-даваң чок аллеяга келгеп мен. Чаңгыс одуруг кылдыр тургускан, кырында кызыл сылдыстар сиилбээн плиталарны эскерип кагдым. Оларның хөй кезиинде кижи ады бижиттинмээн. Орус, румын, венгр, болгк дылдарда «Аны-дунна хөөрө» деп сөстерни бижээн. Ахлеының өске талазында 1944 чылдың күзүнүнде хоорайны фашист ажелекчилерден хостап турган, аны-тыным берген совет дайынчыларының, румын солдаттарының болгаш офицерлериниң хөөрү бар.

Элээн каш ай мурнунда Страда Пэдурийде Арадтың вагон тудар заводунуң парткомунуң эгелээшкинниин ёзугаар ажылчыннар, техниктер, инженерлер, школачылар болгаш студентилер маңаа боттарының хостуг үезинде келгеш хөөрүг көрүм-чуруимнут кылдыр кылган чүве-дир. Олар фундаментилерни чаартты кылып, үрелген даштарны солуп, мында орнукпуттуган маадырларының аттарын архитектерден тып, чечеелерни тарып турганнар... Львовтан келгеп совет специалист Владимир Игнатьевич Савицкий аңаа хөй күжүн үндүрген, ол ИВА-да тараа сөөртүр вагоннар хүлээп ап турар, заводтуң партком секретарының оралакчызы Виктор Капавей хөөрде тураскаадтар Тиилелгезиниң 40 чылынга корпустуг болуун дээш бүгү чүүлдерни кылган.

Бо ажыл түгле патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгеге салымшкыны эвес болган, ол ажыл —дирит кижилерге сагындырыг база болган. ИВА-кың бүдүрүлгези, ооң кижилери, чаңчылдары, келир үеге оларның бүзүралы мында меңээ дыка билдингир, чоок аварган.

ЗАВОД БОЛГАШ КИЖИЛЕР

Беш чыл эртерге Арадтың вагон тудар заводу чүс харлаар. ИВА чылдың-на дөрже үндүүштелдир өзүп орар. Эртем-шинчилел болгаш технологтуг төп-биле кады администрация бажының шилдең болгаш бетондан дөзр шаар тудуп үндүрүпкеп. Эвилдиг кылыр чаа цех база туттунуп турар. ИВА-ның марказын кадаа чүс муң ажыг вагоннар делегейниң бүгү диптеринде демир-оруктап маңажын турар эвес. Бухарест метрозу-биле чер адаанда база чорун турзр.

Заводта бир сан мееи дыка кайгаткан: дунаалаан тиилериң хемчээли чыл дургузунда экватордан 36 катаи узаи турар! Чартык автоматтыг дунаалаашкынны, эвлигир шуушпурузга шугумун шинчээдип алган чорук күшажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш кылыгларының шынарын дыка бедиткен деп румын эштер тайылбырлады.

Техниканың күжү мыдыг-ла болгай, мынчаза-даа Петру Алиодиканың удуртканы дунаалаал-монтаж цехиниң ажылчыннарынга, техниктеринге болгаш инженерлеринге четтирдим дээр аңаар. Оларның ак сеткилдиг күшажылы совет чагытны хуусаадан эрте, бедик шынарлыг күүседнр арганы бергеп.

Янзы-бүрү вагоннар кылырынга бистиң чурттарывыстың кады ажылдажылгазынбиле холбашкан дыка солуу чүүлдер бар. Румынияда вагоннарны үш чөрже — Арадта, Турну-Северинада болгаш Каракалада кылып турар. Ол заводтар румын, болгаш болгаш совет бүдүрүлгелер-биле кооперация харылзаазын кылбаа-биле ажыттавышаан, чагыгчылының төлевилелинге йзугаар ажылдап турарлар. Чижээ, ол-да тараа сөөртүр вагоннарны кылырда ССРЭ-зин кээп турар дугуйларны, ПУРшуң шуткаан кезектерни, БУР-нуң кылыгларын ажылдаан. 105 тонна күчүлүг вагон-самосвалды кылырынга он ажыг совет болгаш румын бүдүрүлгелер киришкен. Экономиктиг ажылдың дешилгелиг аргаларын ажыттаан чорук румын вагон тудучуларынга идиг берип турар.

— 1946 чылдан эгелеп чүк сөөртүр вагоннар кылып эгелээнивистен бөзр ССРЭ бистиң доктаамал болгаш өң хөй чагыг киирер чагытчыныс апарган. Мен бүдүрүлгеде 22 чыл ажылдап тур мен, бистиң заводувуска ажылдап, чаа техниканы, дешилгелиг дериг-херекселдерни, ажылдың мурнакчы методтарын шинчээдип алырынга дузалажып турган совет специалистерниң дыка хөйун танымыр мен. Мындыг эки чаңчылдардан бодунуң ажыктыын бүгүдээ корутөкеп кады ажылдажылганың чаа хевирн тыптып келген.

Бис чагытларны хуусаанында, харын-даа эрте күүседир дээш оралдажып турар бис. Бистиң вагонларывыстың кайнаар, кайынга тараа сөөртүрүн билбес мен. Ынчалза-даа СЭКП-ниң XXVII съездиниң төлептиг уткуур дээш ажылдап турар совет кижилериниң чедишкиннерииге румын ажылчыннарының, техниктериниң болгаш инженерлериниң күш-ажылчы үүлүүнүң киреринге бүзүрээр мен—деп, Арадтың вагон тудар заводунуң директору Михай Бурлаку чугаалаан.

Геннадий АВАЛОВ,
ПМА-ның тускай корр.
Арад—Бухарест.

ПЕДАГОГИКА КОНГРЕЗИ

ГАВАНА (СЭТА). «Педагогика-86» эртем конгреси бодунуң ажылын вооскан. Ооң ажылынга 20 ажыг чурттардан 3,5 муң хире делегат киришкен. Олар педагогика ажыл-чорудулгазы-биле холбашкан хөй айтырыгларны, а ол ышкаш Латин Америка болгаш Кариб бассейниниң чурттарында өөредилге системазының хөгжүдезининң талазы-биле чугула айтырыгларны чугаалажып көргеннер. Конгресстиң киржикчилериниң үзүмүн алган резолюциязында ол кавыга чырыдыышкын системазын доктаамал сайзырангайжыдары, империалистиг тергиндеги чок кылыры дээш демиселди күштелдиреринииң эргежок чугулазын онзалап демидегеннер. Конгресстиң түңнел хуралцызга Кубаның Компартиязының ТК-ның Бирги секретары, Республиканың Күрүне Чөвүделиниң болгаш Министрлер Чөвүделиниң Даргазы Фидель Кастро чүве чугаалаан.

ЧЕРГЕ ЫНАК БООРГА...

◆Очерк◆

Үжеи хар ажа дүжүп чоруур хире назылыг агроном шкафтан папка эккеп, көктеп каан саазыиларыи ыдай-бөзр андара-дүндере кагтылаап, харылады:

— Минералдыг чемнигниидилгелерни эвээштп берип турар-дыр, чыл бүрүде 1200 тонна, ону культура бүрүзүнге холаап, кады чаштырып турар бис. 15000 га ажыг тарылга шөлүнге эвээш түн-дур ийин. Тарылга эзлчештирилгезинде турар ниити шөл 25.900 га ажыг болгай. Совхозтуң мал-маганыныи органиктиг чемнигнидилге бөзрининг арга-шинээзи, ам дээреде бир чылда 5000 тонна өдек. Тараа шөлүн хаттаи камгалаарының чугула аргазы болур чаагай чок андазыиизр-биле чөөни үлүредип, чер үрелиишкиниигге удур дилиидектер кыдыыр чарыи турар бис. Оларның аразы үжеи метрден ашпас. 15—20 чыл болгаш кургап, кадып-даа каар болза, тараа шөлүн хаттаи камгалап турар. Чер шыгыдрынга хар суун шыи ажылгаар соруята-биле 9000 га хире черге далбыйлаашкынны чоруттувус. Ажыглап турар үрезиивис колдуунда бирги класстыы. Күчүлүг техниканың болгаш бедик мергежилдиг механизатор кадрларның ачызында тараа чажылдазын беш, ырак дээрге чеди хонукта доозуптар апардывыс. Күскү ажаалдаиы агаар эки болза он беш, бораң, чашкыныыг болза чөөрби хонукта доозуп тур бис. Бригада керээи-биле ажылдап турар авеноларын бирээзинде-ле 16-дан 25 чедир механизаторлар быжыгдаттынган. Ажылдың хемчээли-биле техника, а шөл хемчээли-биле кижи саны хуваатгынган. Силос болгаш тараа комбайинары четчир, күчүтеивер «К-700» чеп тракторлар 22, «Т-150»—сес, ам-даа немей алыр бис!

ДИРЕКТОРНУҢ чайлыны бергении ажыглап, ооң ажылдаар ерээлинге кеидим. Эртенгииии сес шак. Делгем эгиннерлиг, узуи шилгедек дурт-сынныг, сииреш маға-боттуг, эвилеи-эзлдек ажыы-чаңкыг, топтуг-томаанныг директор В. О. Оюи бо. Ажылга кызымак чүткүлдүүи, кижилер-биле ажылдаарының хыии тыва бергении ооң ажылдап турганы ажыл-агыйлары — «Сүт-Хөл», «Большевик» совхозтарның ажыл-ишчилери-дээ билир.

Вадим Орамбалович ажылдаар черинден тура халаап, хол тудуп, өөлдек мендилештп. Ол аразында телефои кыыгырт дээп. Кижиии ооңбиле чугаалажы берди. Чугаанның аяиы келир чылдың планнарының дугайында.

Чугаа ар ашаар хире. Кабинетти долгаидыр көргүм. Улуг болгаш чырык соңгарлыг делгем өөрөл. Стоя чанында тумба хевирлиг дэвискиде совхозтуң шаиатакан туктары, хаиада аскан вымпел аянныг, чараш. Дубтан бүткеи хүрең өңдүг столдар, сандайлар, ном шкафы, өске-дээ дериг-херексел. дер шупту-ла чогуур туружунда, каас-шииик, арыг-силиг.

Вадим Орамбалович Оюи он чеди чыл бурунгаар, 1968 чылда, Москвага Тимирязев аттыг көдээ ажыл-агый академиязының агрономия факгырын чедишкиниг доскаш, баштайгы күш-ажылчы базыиарын болгуиуң төрүттүнгеш, өскеи черн Элегестеи эгелээш, ооп улаштыр чоруткан деп чүвени ооң бодундан дыиаан мен. Ооң ажылының херечилери туктар: РСФСР-иың Министрлер Чөвүделиниң болгаш ВЦСПСтиң шилчнир Кызыл тугуи 1982 чылдың түнелп-биле; СЭКП ТК-ның, ССРЭ-иин Министрлер Чөвүделиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ Төп Комитединиң шилчнир Кызыл тугуи 1983 чылдың түнелп-биле алган. Ол тук 1984 чылдың түнелп-биле катап арткан. Үш дугаары —СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-иин Министрлер Чөвүделиниң, профобларчөвүделиин, ВЛКСМ обкомунуң тугуи Совет Тываның дөртеи чыл ооң таварыштыр тывыскан. Директорга ең дээди бүтүрел — ону ССРЭ-иин Дээди Соведиинің депутадынга сонгааны.

Директор чугаазын хоозуптарга:

— Бо совхозка ажылдап эгелээринерге кандыг бергедер турду? Ону канчап ажыл арткеш, улуг чедишкиннерже дестелип, өзектелип үндүнер — деп, сонуургадым.

Вадим Орамбалович кончуг тода харылай-дыр:

— Кижилер-биле ажыл — чедишкиннериниң үндезинии. Кадрлар-биле ажылды кошкадырга арагалаар, ажылга хөөи чок, шак үзер, хөй-ниитиниң корум-чурумуи үрээр — алгыш-кыгыш, шош-содаа кылыр чоруктар үнер. Баштай партком, кәдээ Совет, профэвилел болгаш комсомол комитеттериниң удуртукчулары-биле чыглып, олариың-биле сүүлешкеп, тускай эртемниглерии, хөй-ниитии организацияларының удуртукчуларын киирштирип тургаш, чоокку болгаш мраккы хуусаалардa кылыр эргежок чугула ажылдарының даңзызыии тургускан, тодаргай хемчеглерии ажылдап кылган бис. Оны колективтер аайы-биле. кижилериниң чурттап турар черлериниң аайы-биле чыыштар кылып таныштырып, улустуң санал-оналын алгаш, бүгү чурттакчыларның чыыжын кылып, хачы чугаалашкаш, ону хажык чоокка күүседириниң негелдеелерии боттандырганывыстан байдал корум-чурумга-даа, ажыл-агыйга-даа бир янзы аларган чүве.

— Специалистер, ажылчыннар четчир бе, школа-биле харылзаалар кандыгыя?

— Удуртур кадрлар чедеи дөрт кижи, оларның чөрбөи бежии дээди, өскелери тускай ортумак эртеминг, ажыл-агыйны эки билир кижилер. Бир чамдыктары депшип, өскээр ажылдап чоруткуладыдаа. Агроном турган П. С. Кара-Сал «Шамбалыг», бухгалтер Ч. У. Монгуш «Хүлүг хурал» совхозтарның директорларында ажылдай бергенер. Ажылчыи күш четчир. ажылдавайн турар кижи чок. Механизаторларның, саавчыларның, малчыннарның класзын бедидери-биле чергелештир тус черинің аныяктарын боттарывыстың базаларывыска өөредип ап турар бис. Школа-биле харылзаа быжыккан. Бүдүрүлге кичээлдерии эртем айны-биле база-ла совхозтуң базаларында тускай эртемниглер эртиреп турар. Школа реформазының негелдеэзии ёзугаар дээди эртеминг зоотехиик Раиса Белек-ооловна Ховалыг «Мал ажылының үндезининери» деп эртемчин башкылаашкынын фермала эрттиреп турар.

— Совхозтуң ажылчыннарының, албан-хаакчыларының шалыиы бедик —деп, директор уламчылады.— Чижээ механизаторлар ортумаа-биле айда 400-450 рубльдя ажылдап аар. Чурттакчы чонуң ортумак назыны 35 хар. Суурда яслн-садик, школа, эмнелгс бар. Участок эмнелгезинде дээди эртеминг үш кижи ажылдап турар.

— Вадим Орамбалович, аныяктарга үлегер-чижек болуп турар ат-алдарлыг, орден-хавмалыг хоочуннарыңар арбын борр аа?—дидим.

— Чугаа чок—дээш, ол стол хааржаандан саазынар ужулгаш, бирээзинге хоктай хонуп, бирден-бирээ чокка адап эгеледи.— Василий Оюнович Янчат—Социалистиг Күш-ажылдың Мчадыры, Ленин болгаш Октябрь революциязы орденнериниң эдилекчизи; Баяидоо Балзанович Ондар — Күш-ажылчы Алдар ордениин ийнги болгаш үшкү чергетининң эдилекчизи; Доржу Сааевич Даидар...

— Он ийнги беш чылда «Тиилелге» совхозтуң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезинге күрүне инвеспзиибиле 8,2 миллион рубльии бергеи. Ол чүл дээрге чыл бүрүде 1,6 миллиондан ажыг түңнеге янзы-бүрү ажылдарны кылзын дээп онза чугула даалга-дыр. Чер ажылының дүжүткүрүи бедидери, бок үиүттерии ашгары, өдекшидии чемгерери, курукгуруи дыштандырары... Черже чүүл чок дээр! Черии суггарар, хумгалаар, камиаар болза, чүге бедик дүжүт бербес боор! Бо талазы-биле чамдык ажылдар кыядыныи турар. Ынчалза-даа тарна бүдүрериие угланышкынының ажыл-агый болгачза бистиң совхозка эртем-техниктиг дешилгеге, мурнакчы дүрмүлгага даянып турган, кижилериии черге хамаарылгазын ажыидери, ооп алган дүжүтүү ажаан кадагалзар, шын ажыглаарынга ниитиней херек. Малдың уксаазын экижидип, ооң продуктулуг чоруун бедидерн база улуг соруглга. Он бирги бөш чылда 2959 дербеччии метр чурттапга шөлүи ажыглапга киирип, механизаторларывыстан эгелээш малчыиларга чедир бажың-балгатгыбиле хандырывыс. Чурттапга шөлүү-биле хандырыпга айтырыны бистиң совхозка долуу-биле шинтирлеттиигеп. Малчыиларывыс чылчырыык бажыиларда чурттап турар, барык шупту малчыиар чүвэр-бажыңныг.

КУЛЬТУРАГА, бүдүрүгеге улуг ужур-дузалыг чаа тудулгар немежнр. Бүгү чурттапга бажыиарывыче изнит, соок сугиун дамчыдылгазын киирер, ол төпчүткеи системалыг болур. 180 орунныг уруглар садыи суурнуң ужу-бежинга 90-90 орунныг кылдыр тудар. Спорт залдыг төптү, хаваи фармазын тударынга, малчын туралгар электрижидерииге, тараа, минералдыг чемнигнидилгелер складтарын, чемгөөриге цехтерии, тарза арыглаар пуиктуиу тударынга муң-муң рубльдп күрүне тускайлаан. 1990 чылда бүгү кудумчулар бүрүи асфальтылаттынар. Келир чылдан эгелээш маңаа КМК-ның базазын тудар. Бо-ла бүгү ажылдарны кылыры-бүле бистиң совхозту Алтай крайның тудугжулары шефке алган...

«Улус ажыл-агыйында чедип алган чедишкиннер — ол чүгле экономиктиг эвес, харын-даа бистиң ап чорудуп турар угланышкынывыстың шынының дугайын хереченер турар ён чүгүла мораль-политиктиг түүлел болур» деп, СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң ССРЭ-ниң Дээди Советиниң эртткү сессизнзынга чугаазын сагыыпшаан, директор-биле байырлаштывыс. Эң ыгл чүве кижилерде чедишкиннериниң чажыгы кижилер-биле ажылда деп түңнелпи «Тиилелге» совхозтуң удуртукчулары кыяган. Ынчалзамае вогга чок, кижи дугайында сагыш човаашкыи бирги зерле — ажыл-агыйжы чедишкиннериниң чажыды чыла.

В. ЧҮДҮК.

КЫМ КҮШТҮГҮЛ?

Чалын хар эрип, оът-сиген шыкыраара бергенде, суур чоогунда холчугешке куштар келир.

Крр-крр, кря-кря, сыий-сыийт кылдыр эткилеп, хүнгедир-де алгыржып, маргыжып келирлер.

Чыгыраап Өдүрек чылдын-на үзлаар хымргымыштарынын аралындан азар сывырлып үнгеш, эштип чорупкан. Ол улуг күш-даа үнүдүбейн, чалгыг аайы-биле аңаа салдап чораан. Хепертен-не хирт-харт дээн соонда, ооң мырынай-ла хаайынын кырыбиле бора-хокпеш янелик сүрүп, хиотилеңир ужуп эрткен.

— Кря-кря, анчыынны сээн, Бора-хокпеш. Бичии-даа хамыр-тыш чок ынай-бээр салдырадыр ужуп-ла турар. Чүү адам ямытан сен. Бо хире мазалыг чылыг хүнде, мен ышкаш-сугга амырап, аяттыныы чытсынза. Хүнгедир далдырт-кайнып келиринге, ол хенизиг чалгынарын канчан үстүп калбас чүвел? Бичиңгээ аңаа турбас болгаш арган, хенизиг чудурук дег боор сен. Сен хөөкүйже күш-шыдал бедик кайда боор, кря-кря, ха-ха!

— Чик-чирик! Чиктиннин, Өдүрек. Шимчээшкинден түрекпинер хиргедир сен. Шимчевес болза күш-шыдал кайын кээнил. Сенин харын кайгаладыр мен. Канчап аңаа-ла хүнгедир калбай берген сугга салдап хүнзээр чүвел. Чалгаа амытан эвес сен бе?

— Кря-кря! Кыпсынчыынны. Бора-хокпеш! Күштыдалдыг мен дээр чыгыы. Азыргаңчыг хиреде ааспырак кулугур.

— Чик-чирик, чиктиннин, Өдүрек! Кым күштүг эвес, кыжын көргей бис аан.

Өдүрек чайны оттүр хөлге салдап, чаг немеп ап, а бора-хокпеш бичии-даа аңаа олурбайн, ынай-бээр ужугып, уя тудуп, күрт-сээк тудуп чип чайлааннар.

Күс дүшкен. Даглар баштарымда харның соок тыныжын хат эккеп, хол эрии дошталып эгелээн. Өдүрек сооктан дезип чоруур дээш дегерии берген. Ону эскерип каап, бора-хокпеш ооң айтырып-тыр:

— Чик-чирик! Кайнаар дегерии бердиң, Өдүрек?

— Кря-кря, кыш келди, чылыг оранче деспес болза хоржок. Даван-дадам дона берди. Сен хөөкүй та канчаар ийик сен.

— Чик-чирик, кыймынайнып шимчеп чораан амытанга кыштың соогу коргунчуг эвес чоор. Кымның күштүү кыжын көстүр, көрбес сен бе, че дүргеп дес, ооң башка дошка олура донуп каар сен.

В. ТАНОВ.

ДАГ

В. ХМЕЛЬНИЦКИЙ.

Даг ынчан бичии хевээр турган, ынчангаш ол улуг-ларының сес-домаан черле хамытпас. Улуг-улуг даглар бичии дагжыгаштыг ududуп каап, боттары хүн ашкыже-ге чедир ханаланы бергеш, чаңгыландыр чугаалажып-ла турардар.

«Магалыг-ла-дырлар!— деп, бичии даг иштинде боданган. — Ажырбас оң, демей-ле өзүп кээр мен...».

Улуг даглар шуптузу-ла кымга-даа билдингир. харыдаа ат-сураглыглар. Дагларда шинчилел экспедициялары ажылдап турар, кадыр-бергерже альпинистер аяттының үнүп, даглардың шыпшык баштарынга туктарны-даа азып каар болган.

Хенаңг дагжыгаш— ол амдаа бичии хевээр дивес сигер бе!—Ынчалза-даа ол көңгүс өске чүвеге адаарган турган.

Улуг даглардың моңгеде ак чайт апарган чыдар менги баштарынга адаарган турган. Чүге ыдыг деп бодаар сиңдер?

Улуг даглар ышкаш хүнүүн-не мороженое чиген болзумза деп ол адаарган турган.

БИЧИИ УРУГЛАРНЫҢ ЧУГААЛАРЫНДАН

Беш харлыг Ай-Херел азаазы-биле телевиденииниң неделя программазын киоскиден садып алгаш, көрүп органнар. «Киоскиде үгбай телевизорга чүү болуруун каңчаң билип алганы ол чоор» деп, ол кайгап айтырган.

Кожаазында беш кат туйбу бажының даштын чугайлап турган. Чүгле үстүңү ийи каъдын чугайлаан, шала кылдыган бажыңче көргеш: «Сарыг хөйлең кедип ап-тыр бо бажың» дээн.

Таваккa мүн кудуп бээрге, уруу чүгле чартының ижер мен дээн. Чылдагаанын гайтыларга «Сен дег семирий берзимзе хоржок» деп чарыылаан. Сен арган болурунга чараш эвес, ажы чемнең, уруум, деп көңүдерге, «Улус сени уруунга чем бербейн турар деп бодай бээр бе» дээн.

Крандан суг дамдылап тургаш: «Ой, звай, карааның чажы төктүп тур, хомудай бергени ол-дур» деп, ол хөлчок хөлзеп чугаалаан. Крандың хаптарга, ховлап кылдыганын бажыңче көргеш: «Сарыг хөйлең кедип ап-тыр бо бажың» дээн.

Телефон үрели берген соомда, үр болган. Хепертен кыңгырадыр эде бээрге, Ай-Херел оргаш: «Чаа оттуп келди ой, үйгужу-ла-дыр» дээн. Телевизор шокараңнады көргүзерге: «Чүге теректериң турар чоор» деп шугулдаан.

Кырган-аваазы-биле кады оргаш, бир-ле ойнараан тыппайн шаг болган. Өрээдерде черле чок. Ону тып бээрии кырган-аваазындан дажээрге: «Мен көрбедим, бодуң көрүп көр деп» харыылаан. «Харам болбас чоор» деп, ол кырган-аваазын сургаан.

Чуруттунуп олуруп-олуруп, Ай-Херел хемертен: «Мен чогумда канчаң чурттап чоржуң ирги сен, садык-даа барбайн, чалгаарап орган боор сен аа» деп, бодуңуп бодалын илередип чугаламган.

А. ХОВАЛЫГ.

ДИЛГИ БОЛГАШ ДОҢГА

Тараа шолүнге ажыллап турар аразында бир кадай кижи сүттүг доңгалын сигеп аразынга чажыра каап каап, хүнзээн. Сүттүг доңгага дилги кедеңгирлеп чедип келгеш, доңгаже мойнун суп киирипкеш, амданныг сүттү сыра шаап аңгыр эвеспе. Дойлап алган кажар дилги ам на чамар-дыр деп бо-ла. Ындыг амыр дээр силер бе: хайныг, бажы чинге моюнгуг доңгалга үштүнмастаан. Кажар дилги доңгалыг бажын ыңай-бээр чайып, чугаалаттыңып базып турган: «Болзуң ам че, доңгажыгаш, ам черле болзуң, мээни чандырып көр, баштактаның алдын ышкажыл, болзуң че!».

Канчаарга-даа доңга ону салбас бооп-тур. Дилги амгы хорадай берген: «Каргыштыг кулугур, эп-чөп-биле хоржок болзунза, сени сугже дүлүүтер эртик мен!».

Дилги хемге маннап келгеш, доңганы сугже дүлүп эгелээн. Доңга-биле кады дилги күжүр база сугже дүжүп киргеп-дир оо.

(Уругларга тоол номундан).

Хураганнар аккыр чараш
Кускактанкам, чассыдар мен—
Авалары меңи таныаш.
Аажок сөөрүүр, маңнажып кээр.

КАТТААР ДЭЭШ

Бир-ле чайын Ваня колхозка чедип келген.

— Арыгже барып, каттаар бис бе?—деп, өөрү оолдар оон айтырганнар.

— Кайным каттаарыл?—деп, Ваня айтырган.

— Арыгдан.

— Силериңиң арыңарда магазин бар чүве бе?

— Ийе, бар!— дээш, оолдар каттырышканнар.

Ваня оолдар-биле кады арыг кирии чоруун каан. Уруглар черде чаттырган өт-сигеп аразында честек-катты чымчаглеңнер. Ваня чүнү-даа эскербейн, магазин дилегзиниң чоруун берген. Честек-кат ооң буттарының адаанда чыдар, ол боду ол катты таптай базып турарын безин билбээн.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

МАРГЫЛДААЛАР

Кызылдың шидыраа клубунуң бирги черии дээш маргылдаа болуп эрткен. Дуржулгалыг бирги разрядчылар А. Сулеймавов, О. Доңгак олар маргылдаанның баштайгы чартымында ескелерии мурнап турган. ооңнуң соолгу кезээнде В. Терасенко биле В. Монгушка уттургулапкан.

Пассажир АТБ-ниниң чолаачызы В. Тарасенко эң соолгу салгыда В. Монгушту уткаш, 7 санны алгаш, клубтуң чемпионну болган.

Н. ШИШИГИН.

• • •

Районнуң коллективтер аразынга мячилиг хоккейге маргылдаа Бай-Тайгага Тээли суурга болуп эрткен. Баштайгы үүнде 8 команда ойнаан болза, дараазында үүнде район төвүнүң. «Мурааччы», «Тээли» совхозтарының болгаш Бай-Талдың шымрак командалары шаңналдыг черлер дээш маргышканнар. Түңнел ооңга район төвүнүң болгаш «Тээли» совхозтуң командалары чемпион ат дээш турушканнар. Маңаа төөтүң командалы шылгараан.

А. ХОМУШКУ.

• • •

Кызыл районнуң коллективтер аразынга волейбол маргылдаазы Кара-Хаак суурга болуп эрткен. Херээжен болгаш эр улустан бирги черии Баян-Колдуң, ийи-гизии Шамбалыгның, үшкүзүн «Кара-Хаак» совхозтуң командалары чедип алгылааннар.

Б. КҮНГАА.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ФЕВРАЛЬ

4. Вторник

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — Эртем неделяда спорт. 9.15 — «Уругларга анчыгаштар дугайында». 9.45 — «Эргеи чылдың кодуриле». Уран-чечен телефильм. 10.55 — «Вапловтуң сыңдызы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.45—11.50 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50— «Эртеминиң болгаш күш-ажылдың эвилеши». «Аар болгаш транспорт машина тудуумда эртем-техникиниг дешилгее». Эртем-тайылбырлыг телефильмниң баштайгы көргүзүү. 15.30 — Латви ССР-ниң Күрүненииң танцының «Дайле» ансамблиниң концерти. 16.15 — Школачыларга хлеб дугайында. 16.45 — Литература чогаалдарын экранга үндүрээни. «Калбак-карз кадыын је». Уран-чечен телефильм. 18.15 — «Сагаан сес— керткен ыяш». Шиитпирлиг дээштен. Иргинниң Тула область отчёт-сонгуулдалыг конференциязының материалдарындан. Дамчыдылгага партияның Тула обкомунуң бирги секретары Ю. И. Литвинцев киржип. Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы Г. В. Пряхин чорудар. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — СЭКП-ниң XXVII съездизиниг делегадыларга уткуштур. Узбек ССР-ниң телевидениезиниң программазы. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Совет уран чүүлдүң ырыындары». Он сериялыг док. фильмниң баштайгы көргүзүү. «Литература болгаш театр». 3-кү фильм. 22.50 — Эртем неделяда спорт. 23.20 — 23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чепсек кыылкчызы Федоров». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 2 класс. Харда истер. 8.55—«Белен кезектериниң комплекс-механизастаттынган склады». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05; 13.00 — Француз хыл. 9.55 — «Арбыя информацияларда кижи». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05—КПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Хостуг үениң культуразы. 10.35; 11.40 — Ботаника. 5 класс. Бурунуң үжүр-дүзазы. 10.55 — «Келир үениң заводтары». 11.10 — Шыдыраа школазы. 12.05— Төөгү. 4 класс. Баштайгы беш чылдарның тудугларын. 12.35 — Зоология. 7 класс. Куштар кайда чурттап турарыл? 13.35 — Төөгүнүң арыннарын. «Материяның өндүр чаагайы». 14.15 — М. Стельмах. Чогаалдарының арынларындан. 15.00 —«Москвичка». Телеклуб. 16.10 — 16.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.15— «...Он алды харлыг болгаш ооң улуг назы».

КЫЗЫЛДАН

19.00 — «Шыраанам». Тоолдарны боттарывыве чогаадып тур бис. Дамчыдылгага Кызыл хоорайның школачыларын киржир. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Медээлер. 19.50 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Валя угбай чугаалап тур...» 20.15 — «Кыш... кыш». Музыкалыг дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Кызыл дипкурьерлер». Уран-чечен фильм. 23.05— «Ада-чурттуң оглу». Эртем-тайылбырлыг фильм. 23.30 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. «Спартак» — «Динамо» (Москва).

5. Среда

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45— «Аяы-чорукчулар клубу». 9.45 — «Кызыл дипкурьерлер». Уран-чечен фильм. 11.20— А. Никозаев — «Трио». 11.40 — 11.45 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Сезен чылдарның коммунистери». Док. телефильмнер. 15.40 — Ф. Э. Дзержинский аттыг дивизияның бот-тывыңгыр ансамблиниң оюн көргүзүү. 16.05 — Бистиң корреспондентилериввис чугаалап тур. 16.35 — Социалистиг чурттарның док. фильмнери. 17.05— РСФСР-ниң алдарлыг чогаздыкчызы, Москва хоорайның чаартыкчылар чөвүделиниң Совединиң даргазының оралакчызы В. А. Смирнов-биле школачыларның ужуражышкыны. 17.50 — Фотоконкурс. «Объективте — Төөгөн чурт». 17.55 — «Ады фюзеляжта». Ленинчи болгаш Кыргыс шаңналларының лауреады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры авиаконструктор О. К. Антоновтуң амыдыралының болгаш ажылының дугайында эртем-тәйылбырлыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — СЭКП ТК-ниң телевидениезиниң чугаалажып туо бис. 19.15— Делегей болгаш аныяктар. 19.50 — «Сергей Лазоңуң амыдыралы болгаш өлүм чогу». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы — «Бурунгаар, чүгле бурунгаар». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Во орус чер дээш». «Сергей Лазоңуң амыдыралы болгаш өлүм чогу» деп үш сериялыг уран-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 22.45—23.00 — Бөгүн делегейде.

НЯЙГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Кандыг-даа эжикче сокта-ла». Док. телефильм. 8.35; 9.35 —Төөгү. 10 класс. Великобритания. 9.05; 12.30 — Немец дыл. 10.05— КПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Планеталар. 10.35; 11.40 — Ниити биология. Организмниг делегейниң эволюциязының барымдаалары. 11.05 — «Бөдүүн— нарын шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — Бойдус эртеми. 2 класс. Хоорайга болгаш кодээге кышкы күш-ажылы. 13.00 — Эстетиктиг кижизидилге. Хостуг үениң культуразы. 13.30— Сээң лениичи библиотекаң. В. И. Ленин — «Чарыштың канчаар организастаарыл?». 13.55 — Драматургия болгаш театр. Б. Шоу. 14.40 — Школаларга физиология болгаш гигиена дугайында. Түрек канчаар ажылдаарыл. 15.10 —П. Мериме — «Клара Газульдуң театры». Телешии. 16.40 — 16.45 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильм. 18.25 — «Орус дыл өөренип турар бис». Национал школаларның 3 классының өөренikчилериниг телешкола. 18.40 — Уругларга фильм. «Узук кудуруктуг хаван оглу». 19.10 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Эрги ойнаарак». Мультфильм. 20.15 — «Музыка киоскузу». 20.45 — Хаакка фигурлуг чуңгулаашкынга делегей чемпионады. Франциядан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — ТТ-ниң болгаш ВР-ниң Үлегерлиг ниити ырызының концерти. 22.45 — 23.35 —«Ону шыдаар силер».

6. Четверг

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 9.45 — «Сергей Лазоңуң амыдыралы болгаш өлүм чогу». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы — «Бурунгаар, чүгле бурунгаар». 2-ги сериязы — «Во орус чер дээш». 11.55 —12.00 —Медээлер. 14.30 —Медээлер. 14.50—Чурттуң телестудияларының док. фильмнери. 15.50 —Л. Бернстайн. «Ынакшывае кижи» деп балетке музыка. 16.20 — Шыдыраа школазы. 16.50 — Евгения Алтухова ырлаар. 17.10 — СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегадыларының чаартыкчылар чөвүделиниң дарганының оралакчызы Б. А. Смирнов-биле школачыларның ужуражышкыны. 9.30 — «Павловск дугайында сактышкыннар». 10.00— Делегей болгаш аныяктар. 10.35— «Сергей Лазоңуң амыдыралы болгаш өлүм чогу». Үш сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 3-кү сериязы— «Часкы үениң комиссарлары». 11.40 — 11.45 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50— «Кижи болгаш бойдус». Док. фильм. 15.30 — Улустуң аялгалары. 15.45 — Орус чугаа. 16.20— Бүгүдеге стадион. 16.50 — Уругларга фильм. «Анна ноян кадайының билээзи». 18.15 —Бистиң садывыс. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Арага ишпее чорук — амыдыралдың негелдези». 19.30 — «Кандыг бис?» деп бөлүктеп «Силерниң уруунар Александра». Телешии. Автору — В. Озышанский. 21.00— «Үе». 21.30 — Балет артистериниң коңсерти. 22.30 — Док. фильм. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00 — 23.35— «Ленинградтың акварельдери». Фильм. концерттиг баштайгы көргүзүү. А. Дольский киржир.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чараш болгаш тывызыксыг». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 4 класс. А. П. Бородинниң музыказында маадырларның овур-хевири. 9.05; 13.10 — Англи дыл. 10.05— КПТУ сургуулдарынга. Ниити биология. Амыдыралдың эгезинде. Чер кырынга амыдыралдың тыптып келгени. 10.35; 11.40—Төөгү. 7 класс. Степан Разинниң удуртулгазы-биле таравчын дайыны. 11.05 —В. В. Маяковский — «Мээң Америкаңы ажыктакпыным». 12.10—Физика. 7 класс. Электри илчирбелерии чыыптур бис. 12.40 — Төөгү. 9 класс. В. И. Ленин.— Октябрьның баштыңчызы. 13.40— Совет чуруглга уран чүүлү. Кукрыниксларның чогаадыкчы ажылы. 14.10 — Драматургия болгаш театр. 15.00 —15.05 — Медээлер. 18.00— Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.30 —«Ажык чагаа». «Оорларны сойгалап илередир». ИХМ-ниң улуг истекчизи В. Х. Сарыглар-биле интервью. «Силерниң чагыыкар ёзугаар ужуражылга». Гнесиннер аттыг училищениң доозукчуларының-биле ужуражылга. Январь айда редакцияга келген чагаалариның сайгарылгазы. 19.00 — Док. фильм. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 —Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Аскыр-даваажыгаш». Мультфильм. 20.15 — Чүү? Кайа? Кажан?» деп клубтуң аалчылары. Дамчыдылга арынарында. 22.50 — Медээлер. 22.55 —00.00 —Планетаның ритмнери. Даштыкы эстрада артистериниң киржилгези-биле музыкалыг дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Шуптузуң билип алыксаар мен». Киножурнал. 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30— А. Блоктуң ады-биле холбашкан тураскаалдыг черлер дугайында док. телефильм. 10.00 — Пианистериниң Ф. Шопен аттыг 11-ги делегей конкурстарының лауреады Т. Пикайзен ойнаар. 10.20 — «Черде, хөрде болгаш далайда». 10.50 — Баскетболга ССРЭ-ниң чемпионады. Эр улус. «Жалынчыс» — Строитель» (Киев). 11.30 — Свердловскиниң телестудиязының программазы. 12.30 — Дзюдо хүрешке улустар аразының маргылдаазы. Тбилиси-деи дамчыдылга. 13.00 — «Салгакчылар». Беш сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 14.05 — «Аяы-чорукчулар клубу». 15.05 — Совет Эвилелиниң ийи дактыр Маадырлары, ССРЭ-ниң ужудукчу космонавтылары Г. Гречко болгаш В. Джанибеков-биле школачыларның ужуражышкыны. 15.50 — Хаакка фигурлуг чуңгулаашкынга делегей чемпионады. Франциядан дамчыдылга. 16.20 — Мультфильмнер. 16.45 — Москваның музыка башкыларының. «В. М. Васнецовтуң башкыларында». 18.05 — «Тимлекчилер». Хоочун харылзаалчылар-биле ужуражышкыны. 19.30 —«Антарктиданы шилип алдым». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!», «Мартышкага байыр». Мультфильм. 20.20 — Чимк атлетиканга ССРЭ-ниң чемпионады. 21.00 — «Үе». 21.35—23.50 —«Покровтуң хаалгалары». Уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2-ги сериялары.

8. Суббота

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Яблонька» ансамблиниң оюн көргүзүү. 9.00 — «Бөдүүн— нарын шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 9.30 — Хуулгазының чүве чок хуулгазыны. 10.00 — «Кадыкшыл». 10.45 — «Любовь Тимофеева». Фильм-концерттиг баштайгы көргүзүү. 11.20 — Аймың чок шимчээшкин. 11.50 — Архитектор Л. Руднев. 12.20 — Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге. Казаныңың (Москва область) медицина албан черлериниң ажылының дугайында. 12.50 — Фотоконкурс. «Объективте — Төрээн чурт». 12.55 — «Хоорай болгаш элээдеи уруглар». Пенза хоорайның аныяктар клубунуң дугайында. 13.30—«Биилингир-даа болза, элдептиг». 14.30 — Бөгүн делегейде. 14.45 — Айтырыглар — дажээшкиннер — шиитпирлер. Чонның амыдыралының денелиниң өзүлдези — СЭКПниң экономиктиг политиказының дээди соруглазы. 16.45 — «Үе болгаш болуунуң дугайында». 17.00 — «Дем каттыжылгазы». 17.30 — «Совет Эвилелинде. Киножурнал. 17.40 — Мультпликациялар дугайында тоолдар. 18.40 — Концерт. 19.25 — «ТТ-ниң экранында эң баштай». «Амыдырал чараш». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Чүү? Кайа? Кажан?» деп клубтуң аалчылары. Дамчыдылга арынарында. 22.50 — Медээлер. 22.55 —00.00 —Планетаның ритмнери. Даштыкы эстрада артистериниң киржилгези-биле музыкалыг дамчыдылга.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Эргилде». Уран-чечен фильм. 9.50 — Аавының школазы. 10.20 — ТТ болгаш БР-ниң симфониа оркестриниң концерти. 11.00— Литва телестудиязының программазы. 11.55 — Чарлаалдар. 12.00 — Орус чугаа. 12.30 — «Салгакчылар». Беш сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 13.40— Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 14.10 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 15.10 — «Киночарлаа». 16.10 — Чимк атлетика таалазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. 16.55 — Делегей болгаш аныяктар. 17.30 —Коньки чарыжының спортка делегей чемпионады. Хөрээжеңнер. Голландиядан дамчыдылга. 18.05 — Делегейниң музыка культуразының эртиезинден. 19.10 — Коньки чарыжының делегей чемпионады. Хөрээжеңнер. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Даарта база даарта болур». Мультфильм. 20.20— Баскетболга ССРЭ-ниң чемпионады. Эр улус «Жалынчыс» — ЦСКА. Каунастаң дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кайгамчык улустарның амыдыралы». «Жуковский». Уран-чечен фильм. 23.00—23.45 — Баскетболга ССРЭ-ниң чемпионады. Хөрээжеңнер. ЦСКА — «Динамо» (Новосибирск).

9. Воскресенье

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —«Үе». 8.45 — Ритминг гимнастика. 9.15 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 9.25 — «Спортлотоңуң» 6-гы тиражы. 9.35 — «Будильник». 10.05 — «Совет Эвилелинге бараан боор тур мен!». 11.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35 — «Аяы-чорукчулар клубу». 12.35 — «Музыка киоскузу». 13.05—Кедээдеи дамчыдылга. 14.05—Уругларның «Ералаш» киножурналы. 14.15—«Ооң мурнуундагы...» суд очериги. 15.05—Орус улустуң хөгжүм херекселдериниң оркестриниң оюн көргүзүү. Мурвуу-Сахалинскиден дамчыдылга. 15.30 —Аэрофлот хүнүнге. Док. фильмнер: «Аэрофлоттуң чалгынчары-биле», «Ооң бедии», «Ужудукчу Веселовскийниң ориентирлери». 16.15 —«Тоол аалдан келген». «Мюнхаузениң ужуралдары». Мультфильм. 17.20 — «Силерге, хоочулар». 18.05 —«Делегей панорамазы». 18.50 —«Шайбадан, шайбадан». Мультфильм. 19.15 — «Чаа чылдың көргүзүглери». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кайгамчык улустарның амыдыралы». «Жуковский». Уран-чечен фильм. 23.00—23.45 — Баскетболга ССРЭ-ниң чемпионады. Хөрээжеңнер. ЦСКА — «Динамо» (Новосибирск).

КИНО

ФЕВРАЛЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Пропавший без вести» 9.30, 12.00, 14.30, 17.00, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «Принц за семью морями» 11.00, 13.10, «Жестокий ринг» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Как стать счастливым» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Загадка уединенного мотеля» 14.00, 16.00, 18.00, 19.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Завещание туркского аги» 18.00, 20.00 шактарда.

агаар

Республиканга биче булуттаар, хар чагбас, сопгу-барын чүкче хаттың дүргеи секундада 3—8 метр. Дүне 35—40, чамдык районнарга 24—29 градус, хүндүс 18—23, чамдык районнарга 9—14 градус соор.

Кызылга биче булуттаар хар чагбас, хаттың күжү кошкак. агаарның температуразы дүне 35—37, хүндүс 21—23 градус соор.

Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, чарымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35 партийжи амыдырал болгаш үлеттүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; колэ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3225.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының дерекгериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

ТС—00021.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 30 (13030) | 1986 чылдың февраль 5, среда | 1925 чылда үнделип эгелээн. | Өртээ 3 копеек.

РОССИЯГА ШАҢНАЛ

Бүгү-эвилелдиң социалчеткы чарыжынга чедип алган бедик түңнелдери, 1985 чылдың планнарын чедиишкиниң күүседкени дээш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчимир Кызыл тудуп республикага тыныскаанынга турацкавткан РСФСР-ниң областарының, крайларының болгаш автономнуг республикаларының ажылчы чоннарының төлээлекчилериниң хуралы февраль 3-те Москвага болган.

Шилчимир Кызыл тудуп ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының ораалакчызы И. С. Силаев тыныскан.

1985 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң түңнелдериниң болгаш республиканың күш-ажылчы коллективилериниң 1986 чылда планын болгаш хүлээп алган социалистиг хүлээлгелерин күүседириниң талазы-биле соруглаларының дугайында изеткелди СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротников киллган.

Россия Федерациязының ажылчы чоннары эртекки чылда ажылдың шынар талазы-биле көргүзүглерин экижилерин чедип алган, чоогуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнели өскен дээрзин илередилге болгаш саналдарга демдеглээн.

Оон-биле кады хей-хей бүдүрүлгелериниң болгаш организациаларының ажыл-ишти четпестер болгаш ажыгларын тыныскаан курлавырдар бар деп демдеглээн. Эртем-техниктиг дешилгенин дүрүлдиринниң үндезинниге экономиканы интенсивтиг хөгжүдениң орууниче шилчидер талазы-биле партияның айтымышкынарын боттанды рып чорудар талазы-биле шүпшеп чоруктар бар. Чамдык бүдүрүлге черлери продукция чорудуп бөөр талазыбиле керээлиг хүлээлгелерин күүсетпейн турар болгаш куду шынарлыг кылыгзарчы бүдүрүп үндүрүп турар РСФСР-ниң министерствотары болгаш ведомстволары, автономнуг республикаларның Министрлер Чөвүлелдери крайкүүскомнар, облкүүскомнар, Москваның болгаш Ленинградтың хоорайкүүскомнары СЭКП ТК-ның апрель болгаш октябрь (1985 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин үдүртүлге болдурган, улус ажыл-агыйының бүгү адырларын интенсификастаарының темпилерин бедиктиргенче, ам ол чоокку уеде продукциянын шынарын экижилерикке үндезилеп өскерилгелерни чедип алырынче күжениишкиннерни үндүрер хүлээлгелиг. Ажыл-агый механизмин боллаш эргелеп башкарылгалыг бүгү системазын сайгырап-гайжыдарынче утпангаш партияның шүгүмүн шиитпирлиндиге чорудары, партияның XXVII съездизинге төлептиг уткууру дээш Бүгү-россия социалистиг чарыжының түңнелдериниң дугайында доктаалды хүлээп алган.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели 1985 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база он бирги беш чылдың онаалдаларын чедиишкиниг күүседири, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткууру дээш автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, автономнуг областарның, хоорайларның, автономнуг округтарның, хоорай болгаш кежээ районнарның, каттыжылышкынар, бүдүрүлгелер, организациялар, албан черлериниң, колхозтар болгаш совхозтар коллективилериниң Бүгү-россия социалистиг чарыжының түңнелдерин чугаалажып көргеш, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүсетпишиваан, улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге, оон материал-техниктиг базазын быжыглаарынга республиканың ажылчы чоннары чаа чедиишкиннерни чедип алганын демдеглээн.

Бүгү-россия социалистиг чарыжының тиилекчилери:

ТЫВА АССР-ДЕН

Ак-Довурак хоорай.
Барыын-Хемчик район.
ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз.
Кызылдың куш фабриказы.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш ВЦСПС Бүгү-россия социалистиг чарыжының тиилекчилеринге ниити байырны чедирбишаан, 1986 чылдың болгаш он ийги беш чылдың планнарын чедиишкиниг күүседир болгаш ажыр күүседирингe, бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг күүү-шыдалын улам ыяап быжыглаарынга республиканың бүгү ажылчы чоннары ажылдың бедик темпизин чедип ап, боттарының күжүн болгаш билиин киирер дээрзинге бүзүрелиин илергейлеп тур.

Россияның ажыл-ишчилери 1986 чылдың планын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чедиишкиниг күүседир болгаш ажыр күүседири-биле бүгү эвилелдиң хүлээлгелерин чугула күүседирин киллырынга СЭКП Төп Комитединиң, ТК-ның Политбюрозуң хуралдың киржикчилери бүзүретпиттер.

Хуралдың ажылынга СЭКП ТК-ның секретары Л. Н. Зайков, РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. П. Орлов, СЭКП ТК-ның, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ның, эвилелдешкен болгаш республика организацияларының харыысалгалыг ажылдакчылары киришкен.

(СЭТА).

ПАРТИЯ ОРГАНИЗАЦИЯЗЫНЫҢ СЕКРЕТАРЫ

Партия эге организациязы күш-ажылчы коллективтиң политиктиг өзээ. ССРЭ-ниң Конституциязында айытпан оон малбак эргелерин боттандырарынга ол идиг бээр хүлээлгелиг. Орта берген планныг онаалдаларны күүседиринге таарымчалыг байдалды тургузар, ниитининг херээнге оон салыышкынын улгаттырар, коммунистерниң, ажылчы чоннарның идеологтуг, политиктиг талазы-биле нижизидилгезин экижидер дээш партия эге организациязы улуг харыысалгалыг болуп турар. Ынчангаш партийни организастыг болгаш идей-нижизидилгелиг ажылдың чаңгыс аай болурун хандырар, хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин организастаар, контрольду күштелдирер, даандырган ажыл-херек дээш коммунистерден негелдени шыңгыырадыр, коллективтериниң ишчилериниң күжениишкинин, чогаадыкчы инициативазын оң ийги беш чылдың планныг онаалдаларын чедиишкиниг күүседиринче, СЭКП-ниң эдлчеглиг XXVII съездизин төлептиг уткуурунче угландырарын чугула айтырыг болур.

Шак ындыг белен эвес, харыысалгалыг болгаш хүндүлүг ажылды бирги эдлчегде партия эге организациязының секретары баштаар үмүрлүг. Партия эге организациязының дайынчы арга-шинээзи, коллективте мораль-политиктиг байдал, хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдези олардан улуу-биле хамаарыжыр. Бөгүн партия эге организацияларының секретарьларындан негелде болгаш харыысалга улам-на улгадып турар, оларны СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң, партия Уставынга өскерилгелериниң төлевилелдеринде киирген.

Республиканың партия эге организацияларынга эртнен өтчёт-соңгулдалыг хуралларга, оон удуртукчуларында политиктиг, негелделиг, идепкейлиг, организанчы дүрүмдүлгелиг нигилерни коммунистер соңгуп алган. Оларга «Күш-ажылдың хөстүү», «Алдан-Маадыр», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтарның партком секретарьлары О. М. Сединин, Д. Х. Ондарны, О. А. Сатты, партия эге организацияларының секретарьлары Кызылдың улептүр садыында Н. Д. Снегиревааны, № 3 АТБ-де А. Г. Фомичевти, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чурттаалга-коммунал ажыл-агый эргелеринде Н. П. Лапинаны, «Төре-Хөл» совхозтуң Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазында В. С. Хөнайны болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болуур. Олар элээн наш чылдарның дургузунда партия организацияларын удуртуп, оон дайынчы арга-шинээзин, коммунистерниң авангардчы ролүн бедидер, оларның амыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң айтырыгларын шиитпирлээринге идепкейлиг киириштирер дээш доктаамал ажылдап келгенинден үстүнде адаан коллективтер багай эвес көргүзүглерни чедип алган.

Ындыг-даа болза амыл-агый, культура тургузуушкунунуң айтырыгларынче, идеологтуг, политика-нижизидилгелиг ажылдарже ханылап кирбес, коммунистерниң башкарыкчы ролүн бедидерин хандырбас, шүгүмчүелди болгаш бот-шүгүмчүелди калбартпас, четпестер-биле эптеш чок демиседи чөрүптес, администрациянның база аппаратының амыл-чорудулгазын контрольдаар комиссияларның ажылын идепкейжидер хемчеглерни албас чамдык партия организацияларының секретарьлары барын эртнен өтчёт-соңгулдалыг партия хуралдарынга иберетпен. Үстүнде адаан болгаш өске-даа четпестер «Хөндергей», ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг, «Искра», «Ак-Чыраа» совхозтарның, Кызылдың алгы заводунуң, чер ажылдары кылыр тудуг эргелелиниң, Шуурмактың ыяш белетизээ пунитузунуң партия организацияларының секретарьларынга турганым коммунистер шүгүмчүлээн.

СЭКП ТК-ның апрель, октябрь (1985 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин, партияның XX область конференциязының докталын амыдырапга боттандырары-биле улус амыл-агыйын интенсификастаарынга, эртем-техниктиг дешилгенниң чедиишкиннерин шиңгээдиринге, амыл-агый механизмин эдс тургузарынга, нижи факторун идепкейжидеринге үндезилээш, улус амыл-агыйының социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир дээш партия эге организацияларының секретарьларын организанчы болгаш политиктиг ажылының стилин болгаш арга-методтарын сайзырапгайжыдарын үе негеп турар.

Социал-экономиктиг хөгжүлдени дүргедедириниң, бүдүрүлгени интенсификастаарының, күш-ажылдың бүдүрүчүлүүн бедидериниң, продукцияның шынарын экижидериниң, камналга чурумун нүштелдериниң, сагыага-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаарының сорулгаларынга дүгжүп турар кылдыр нижизидилге амылының утказын, хевирлерин, арга-методтарын сайзырапгайжыдар үмүрлүг.

Политиктиг, амыл-агыйны сорулгаларны шиитпирлээринге, амылчы чонну нижизидеринге партия эге организацияларының организанчы, коммунистерниң авангардчы ролюн, даандырган амыл-херээ дээш харыысалгазын бедидер, оларны дамчыштыр коллективне партийни салдарны, партия хүрээлелиниң шынар талазы-биле өзүлдезин хандырар, аңаа амылчын өзекти быжыглаар, партия нежигүнүнүң адын бүгү талалыг бедик кодурер, партияның шиитпирлерин, уставчы хүлээлгелерин күүседир дээш коммунист бүрүзүнден негелдени күштелдирер херек. Партия хуралдарының ролүн бедидер, аңаа партия амылының чугула айтырыгларын ханы болгаш бүгү талалыг чугаалажып коорун, хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин хандырар апаар.

Партия эге организациязының секретарының арга-дүрмүлгазы улуг-даа болза, бүгү айтырыгларны чааскаан шиитпирлээри берге, шинчангаш комитет, партбюро нежигүннерин, коммунистерни, активтерни аңаа идепкейлиг киириштирер. Партия организациязының секретары идепкейлиг, организанчы, нижилерниң саналдарынга, негелделеринге дыңнангыр, шыңгыы негелделиг, мурнанчы дүрмүлганы, чаа чүүлдерни нептередир дээш турмуг, четпестерге эптеш чок нижи болур. Моңу чедиишкиниг шиитпирлээри оон амыдыралчы арга-дүрмүлгазындан, партияның иштини болгаш даштыны политиказының айтырыгларын эки сайгарып билириниден улуубиле хамаарыжыр. Ындыг болганда, СЭКП Кызыл хоорному, райкомнар, партком оларның өредилгезин организастап турган, арга-дүрмүлгазын солуштурар, мурнанчы дүрмүлганы нептередир үмүрлүг.

СЭКП ТК-ның апрель, октябрь (1985 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин, партияның XX область конференциязының докталын күүседир, партияның XXVII съездизинге төлептиг үмүражыр дээш Тываның коммунистери, бүгү амылчы чоннары политиктиг болгаш күш-амылчы бедик кодурлүүшкинүнүг ажылдап турар. Амгы уеде партия эге организацияларының секретарьларының сорулгазы болза улус амыл-агыйының бүгү адырларына удуртулганы эжижидери, партия организацияларының амыл-чорудулгазын сайзырапгайжыдары болур.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады, Эрзин районда «Чаа орук» совхозтуң директору Доржу-Белек Балдырович Чопуйнуң дутайында «Директориуң бир хүнү» деп очеркти солуунуң 2-ги арнындан помчуур силер.
ЧУРУКТА: Д.-Б. Б. Чопуй. В. САВИНЫХТЫҢ фотозу.

335 КИЖИ АЖЫЛДААР

СЭКП-ниң XXVII съездизинге өлдар болдурган коммунистиг субботник хүнүнде Бай-Тайгада «Мурнакчы» совхозтан 335 кижи ажылдаар. Совхозтуң ажыл-ишчилери күш-ажылдың байырлалынның хүнүнде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан. 1600 рубльдиг ажылын кылыр деп дугурушкан.

«Кызыл субботаның» хүнүнде чодаачылар, трактористер 150 тонна ямзы-бүрү чүүктү сөөртүр. 160 кубометр тудуг материалын белететкээш, ак черже үндүр сөөртүр, 2 километр хемчөлдиг эрги буга унналарында үнген харагнарны аштаар. Совхозта тургускан коммунистиг субботник эрттирер штаб бо хүннерде белеткел ажылдарын калбартқан. Ол хүн ажылдаан акшазындан 620 рубльди Тайбың фондузунче шилчидер деп шиитпирлээн.

ФЕВРАЛЬ 15- КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

А. КАНЧЫЫР.

БЕДИК ШАҢНАЛ-БИЛЕ

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЛЕРИ

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели 1985 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база он бирги беш чылдың онаалдаларын чедиишкиниг күүседири, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткууру дээш Бүгү-россия социалистиг чарыжының түңнелдериниң дугайында доктаалды хүлээп алган.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели болгаш Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели 1985 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының база он бирги беш чылдың онаалдаларын чедиишкиниг күүседири, СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткууру дээш автономнуг республикаларның, крайларның, областарның, автономнуг областарның, хоорайларның, автономнуг округтарның, хоорай болгаш кежээ районнарның, каттыжылышкынар, бүдүрүлгелер, организациялар, албан черлериниң, колхозтар болгаш совхозтар коллективилериниң Бүгү-россия социалистиг чарыжының түңнелдерин чугаалажып көргеш, партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин күүсетпишиваан, улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге, оон материал-техниктиг базазын быжыглаарынга республиканың ажылчы чоннары чаа чедиишкиннерни чедип алганын демдеглээн.

АЖЫР КҮҮСЕДИР

СЭКП-ниң XXVII съездизинге өлдар болдурган коммунистиг субботникче «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң ишчилери организастыг үмүгеш, эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдаарын шиитпирлээн. Олар боттарының тудуп турар үлетпүр болгаш социал хандырылганың чамдыкта үзүктели бээри ажылга удуг шаптараазыннынг дээрзин билир бис. Эрткен чыдың декабрь эгезинде брус келбейн турганын М. Лопсаң чижек кылдыр чугаалады. Ындыг чоруктар хей удаа болгулаан. № 2 КМК-ның ажылында четпестер хей. Дүрзүлгелиг бригадирниң болгаш-биле ажылды организастарын экижидери чугула болуп турар. Ол шынар-да улуг объектилерни база тудушкан.

Күш-ажылдың сагыага-чурумун быжыглаар талазы-биле хемчеглерни бригадир, коммунист тудугжулар чорудуп келген болгаш КМК-ның тудугжу бригадаларының аразында эки сагыага-чурумнуг бригада болуп турар. Эрткен чылын бо найыралдыг коллектив 6 кижи-хүнүн чидирген болгаш моон соңгаар чылдагаан чок черге ажыл шагы шуут үспезин чедип алыр сорулганы салган. Ол ындыг болур үзүрдүг-даа, быжыг сагыага-чурум — бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың үндезини болгай.

Көдээ тудугжуларның ажылында чедир ажыгластырымайн турар курлавырлар, шаптараазыннар база бар. Тудуг материалдары-биле хандырылганың чамдыкта үзүктели бээри ажылга удуг шаптараазыннынг дээрзин билир бис. Эрткен чыдың декабрь эгезинде брус келбейн турганын М. Лопсаң чижек кылдыр чугаалады. Ындыг чоруктар хей удаа болгулаан. № 2 КМК-ның ажылында четпестер хей. Дүрзүлгелиг бригадирниң болгаш-биле ажылды организастарын экижидери чугула болуп турар. Ол шынар-да улуг объектилерни база тудушкан.

Күш-ажылдың сагыага-чурумун быжыглаар талазы-биле хемчеглерни бригадир, коммунист тудугжулар чорудуп келген болгаш КМК-ның тудугжу бригадаларының аразында эки сагыага-чурумнуг бригада болуп турар. Эрткен чылын бо найыралдыг коллектив 6 кижи-хүнүн чидирген болгаш моон соңгаар чылдагаан чок черге ажыл шагы шуут үспезин чедип алыр сорулганы салган. Ол ындыг болур үзүрдүг-даа, быжыг сагыага-чурум — бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың үндезини болгай.

Көдээ тудугжуларның ажылында чедир ажыгластырымайн турар курлавырлар, шаптараазыннар база бар. Тудуг материалдары-биле хандырылганың чамдыкта үзүктели бээри ажылга удуг шаптараазыннынг дээрзин билир бис. Эрткен чыдың декабрь эгезинде брус келбейн турганын М. Лопсаң чижек кылдыр чугаалады. Ындыг чоруктар хей удаа болгулаан. № 2 КМК-ның ажылында четпестер хей. Дүрзүлгелиг бригадирниң болгаш-биле ажылды организастарын экижидери чугула болуп турар. Ол шынар-да

«Тыва кобальт» комбинаттың 1986 чылда СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

Бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагыага-чурумун быжыглаар, эртем-техниктиг дешилгенниң чедиишкиннерин ажыглап турган, он ийи беш чылдың баштайгы чылының болгаш ниитизээ-биле беш чылдың планын долдур болгаш ажыр күүседир.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн планнаан ажыр 1,0 хуу өстүрер, бараанның продукциязының бот-үнезин 0,5 хуу чигедир.

Ажылды эртемге үндезилеп организастаанындан 100 муң рубльдиг орулгаазын алыр. Чаа техниканы, технологиияны бүдүрүлгеге ажыгларын чедип алыр.

Материалдыг чиг эт болгаш энергия курлавырын хумагалыг ажыглап турган, 300 муң киловатт-шак электри энергиязын, 50 кубометр ыяштыг, 3 тонна аммиактыг камнап алыр.

30 кижиниң ажылчын мергежилге өөредир, 70 кижиниң мергежилгин бедидер.

Ийи айның планын февраль 27-де күүсеткеш, планнаан ажыр 16 муң рубльдиг бараанның продукциязын бүдүрер.

Совхозтарга шеф дузазын көргүзер. Комбинаттың болгаш суурнуң чагайжыдылгазынга киржир.

ЧАА ЧАА-ХӨЛДҮҢ ЧАЯАКЧЫЛАРЫ

Кызыл—Тээли аразының улуг оруундан Ак-Туруг суурнуң чанында «Чаа Чаа-Хөл» дээш айтыкчы демдектиг айы-биле эптеш, асфальтылыг оруктан халдып олурарга, удаваанда элээн улуг суур көстүп келир. Он ийи чыл бурунгаар оон хову турган черде ам ийи аал чурттаар делгем бажыңнарлыг, шевергин кудумчулар чыскаалыпкан, ямзы-бүрү албан черлериниң, организацияларының бажыңнары тургулапкан. Чаа Чаа-Хөл суур ол-дур. Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөлбээ шыва адыр үмүрлүг Чаа-Хөл, Үрбүн, Кара-Тэл суурларының чурттакчыларын боже көжүрүп көөп турар. Мында тудуг ажылдарын «Красноярскгэстудуг» эргелелиниң № 2 КМК-зы (начальныгы П. В. Вальк) чоруткан турар.

Суурнуң кыдыында чаа тудуп турар бажыңнар-ла хей. Оларның бирээзинниң чанынга халдып чеде бээривиске, Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Маадыр-оол Лопсаңның бригадазы ажылдап турар болду. Республиканың ат-сураглыг тудугжуларының бирээзи, эрес каракгарлыг, узун эвес дурт-сынныг, шимчегир болгаш чугаакыр кижи болду. Маадыр-оол Егорович-биле-даа, еске-даа тудугжулар-биле хөөрежип, бригаданың ажыл-ижи-бүле танышкан мен.

20 кижи составтыг комплекстиг бригада шалыпчы ёзу-биле ажылдап, он бирги беш чылдың планнаг онаалдаларын эрткен чылдың үшкү кварталының түңнелдерибиле күүседипкен. Чылда оч ийи аал чурттаар бажың тудар хүлээлгезин ноябрь айга чедир он ийи бажың кылдыр боттандырган. СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылчы белек кылдыр немей ам-даа ийи бажыңны тудуп, чурттакчыларга хүлээдирип бригаданың коллективи хүлээнген. Сөглээн сөске ээ болуру-биле бир бажыңны эрткен чылда-ла дужаапкаш, ам бирээзин тудуп четтигипгери-биле хей-иът киргеп ежилдап турарлар.

Бригаданың күш-ажылчы чогуур үнелелди ап турарын демдеглээр херек. Улуг-Хем районнуң тудугжу бригадаларының аразында социалистиг чарышка 1985 чылдың бирги ийиги. үшкү кварталдарының түңнелдери-биле тиилекчи деп санадып, шаңналмактаалды ап келгеннер. Тудуг ажылы сайзырапгай районнуң эң дээре тудугжулары диртири дег ат-алдар кайдал.

— Бригадада колдуунда аныяктар бар—деп, М. Лопсаң чугаалаан. — Олардан КМК тургустуларын билеч. 1974 чылда маңаа ажылдап келгиндерден мен, М. Дамдын-оол, С. Эрелчин, Н. Монгуш — дөртелээ бис.

3 коммунист, 8 комсомолчу ескелерге үлегерин көргүзүп, ажылдап турар. Михаил Дамдын-оол, Найдан-оол Монгуш олар байлак арга-дүржулгазын аныяктарга дамчыдып берип келген идепкейлиг дагдыныкчылар. Чаа Чаа-Хөлдүң тудугжулар чорудуп келген болгаш КМК-ның тудугжу бригадаларының аразында эки сагыага-чурумнуг бригада болуп турар. Эрткен чылын бо найыралдыг коллектив 6 кижи-хүнүн чидирген болгаш моон соңгаар чылдагаан чок черге ажыл шагы шуут үспезин чедип алыр сорулганы салган. Ол ындыг болур үзүрдүг-даа, быжыг сагыага-чурум — бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың үндезини болгай.

Көдээ тудугжуларның ажылында чедир ажыгластырымайн турар курлавырлар, шаптараазыннар база бар. Тудуг материалдары-биле хандырылганың чамдыкта үзүктели бээри ажылга удуг шаптараазыннынг дээрзин билир бис. Эрткен чыдың декабрь эгезинде брус келбейн турганын М. Лопсаң чижек кылдыр чугаалады. Ындыг чоруктар хей удаа болгулаан. № 2 КМК-ның ажылында четпестер хей. Дүрзүлгелиг бригадирниң болгаш-биле ажылды организастарын экижидери чугула болуп турар. Ол шынар-да

Көдээ тудугларда

булуңнарындан маңаа ажылдаары-биле келген аныяк оолдар хей болду. Чижээ, Вадим Донгак Өөрүдеп, Павел Кызыл-оол Бии-Хемдеч келгеш, тудугжунуң мергежилгинге бо бригаданың хоочумнарының дузазы-биле өөренгеннер. Эрткен чылдарның дургузунда бригаданың составынга хей-ле аныяктар күш-ажылчы дадыгыштыкының баштайгы үе-чадазын эртип, улаштыр өөренип, еске черлерге-даа ажылдаары биле чоруп турганнар.

Чаа Чаа-Хөл суурну тудуп тургузарынга М. Лопсаңның бригадазының киргеп үлүү улуг. Эрткен үениң дургузунда бригада, бети дээрге чүс хире чурттаалга бажыңнарын тутканын бригадир сөглиды. Оон ынай, № 2 КМК-ның конторазы, 80 олуттуг столовая, КМК-ның ажылчыннарынга 60 кижи чурттаар ийи кат ниити чурттаалга бажыңы чижектинг хаяа Дамдын-оол, Найдан-оол Монгуш олар байлак арга-дүржулгазын аныяктарга дамчыдып берип келген идепкейлиг дагдыныкчылар. Чаа Чаа-Хөлдүң тудугжулар чорудуп келген болгаш КМК-ның тудугжу бригадаларының аразында эки сагыага-чурумнуг бригада болуп турар. Эрткен чылын бо найыралдыг коллектив 6 кижи-хүнүн чидирген болгаш моон соңгаар чылдагаан чок черге ажыл шагы шуут үспезин чедип алыр сорулганы салган. Ол ындыг болур үзүрдүг-даа, быжыг сагыага-чурум — бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың үндезини болгай.

Көдээ тудугжуларның ажылында чедир ажыгластырымайн турар курлавырлар, шаптараазыннар база бар. Тудуг материалдары-биле хандырылганың чамдыкта үзүктели бээри ажылга удуг шаптараазыннынг дээрзин билир бис. Эрткен чыдың декабрь эгезинде брус келбейн турганын М. Лопсаң чижек кылдыр чугаалады. Ындыг чоруктар хей удаа болгулаан. № 2 КМК-ның ажылында четпестер хей. Дүрзүлгелиг бригадирниң болгаш-биле ажылды организастарын экижидери чугула болуп турар. Ол шынар-да

— Чамдыста бир бригаданың бистин коллективтиң тудугжузу Ю. Сандакпан солаан соонда, ында ажыл эжижий берди. Нижилерин таваржыр чертеринге тургузары чугула — деп, М. Лопсаң чугаалаан.

Ол сөстерни оон бодуунуң эрткен күш-ажылчы оруу-даа бадыткап турар. Районнуң мурнакчы тудугжу бригадазының күш-ажылчы чедиишкиннеринде оон удуртукчузунуң киргеп үлүү элээ эвес. Хол-биле түтүп, сөс-биле үглап баштап турган, бригадир эш-өөрүнүң эки ажылдарын чедип ап келгеп.

Социалистиг чарыш — чедиишкиннериниң кол үнер дээш, даянып быраты дижир бис. Ынчалза-даа оон дээштин долуу-биле чедип ап турар бис бе деп айтырыг харыы бээр мурнунда элээ бодаза эки. М. Лопсаңның бригадазы «Шагонартижстрой» трестиң № 18 КМК-зының Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу И. Карповка удуртқан бригадазыбиле чаруштыг ажылдап турар. Ынчалза-даа чаруштың түңнелдерин үндүрүп турары эрең-сүмей, ийи бригаданың аразында ажыл-ишчи карылзаа, дүржулга солчуушкуну шуут чок. Районнуң дээре даян тудугжу бригадирлери бот-боттарын тамышпас-даа. Социалистиг чаруштың кижизидикчи, мобилизакчы утка-шынары бо таварылгада долузу-биле чедип алдынмайн турар-дыр.

Бичe механизациялың херекселдерни ажыглазарын иептеретпейн турар, хол-биле кылыр ажылдарының хемчээлин ам-даа хей. Бети дээрге, электридиг хирээ безин чок. Оске бир четпес чүүл — тудугжуларның хостуг шагында пыяын чүүлдер тывылбазы. Ол дугайын М. Лопсаң көмүдал чугаалады. КМК-ның удуртулгазы тудугжуларның амыдыралынче бүгү талалыг сагыын салыышкинны кылза эки, күш-ажылдың сагыага-чурумун-даа эжижидериниң, черле шагын коллективти бүдүрүкчүлүг ажылче моонизорининг арга-курлавырлары ында болгай.

Маадыр-оол Лопсаңның бригадазының ажыл-ижи-биле таныжарга ындыг-дыр. Ам эрес, кежээ тудугжувар СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төлептиг уткуур, тудуг ажылдарының хемчээлин көвүдедип, кежүрүлгезин аттрегедир сорулгалыг ажылдап турарлар.

Н. КУУЛАР.

Национальная краевая ... отдел

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады

ДИРЕКТОРНУҢ БИР ХҮНҮ

◆Очерк◆

Кышкы дан халазы агаргалак, чоок чүктә шолбан удам-на чырып келген. Ай ажарынче чоок шулап, көөрде астыда бергем бар чораан. Дүне хар чаап, алзок дыңзыг дүвүлеп, халып хонган. Бажыңнар херимниң баарын дургаар чаа чаган хар хөртүктели бергилээн. Ажыг чывар тыңгылаан, мындазында соок мурнуку хүнүнден дыңзый бергем, телефон удазыны сырыа малдыр дагжан тургам. Кудумчуда амдызында кижилер-даа көзүлбес, ынчалзада-даа өртежилериниң бажыңнарының соңгалары чырып, ыжы бурунайны бергилээн.

Кедээр хову шөл, шат-даглар ажылдыр Улуг-Хайыракан эктинде сылдыстар чүктепкен, ынаар-ла ай чырыында чоргаар чаагайы-биле харап тургам.

«Малчыннар коданнарынче оруктарны дутпай хар хөртүктелдир хадып кваплам боор. Бо хүнүмде кедээ дагларда чамдык аалдарга мал чеми чедирер болгай» — дээн, «Чаа орук» совхозтуң директору Доржу-Белек Балдырович Чопуй боданмышаан, контораже бар чораан.

Ол конторага чедип кээрге, черле өөренген чаңы-биле таныжып үткүй кылаштаар келгем:

— Экии, дарга!— деп, оны мурнаттазы-биле ыяктап-на мендилээн:

— Экии, силер экии! Кандыг хондыңар, оон-моон медээлерден чүү?

— Тайбың чаагай. Сонгаар ашкан машиналар дыка орай келдилер.

Директор кабинединиге кирип келгеш, чырыктыг выпсынкаш, неделя планындан бо хүнүң кол айтырыларын билир-даа болза, база катап көруп олургаа. Мурнунда стол кырында телефон дагжай бергем. Дораан-на туданы сегирлеп алырга, каш чылдар иштинде хөй катап дыңнап келгеми, ажыктарны үш—партияның Эрзин райкомунуң бирги секретарының үнү болган.

— Экии, эки. Авай Чигжитович! Ындыг-дыр, бидим, дарга. Немелде планны дүүн дужаапкан бис... Амдыызында экн тур бис, ындыг-даа болза малчыннарның бараан хандырылгазы чер аргалбас ийин. Партком секретары боду чеде бөөр дээн кижи. оон улай мурнуу хонуже чоруур. Мен ажыыды айлапкаш, сонгу дагларда малчыннарга четкеш көөр мен....

Удамаанда партком секретары, бригадирлер болгаш чорук чоруур дээн еске-даа кижилер чедип келгилээн. Хой бригадирлери Байыр-оол Севилбаа, Алдын-оол Соян, Кинаа Ыңаалай, Михаил Дамба боянып бода мал бригадири Семён Сакты-Сюрюн олар ынчы байдалды кысказы-биле илеткей кавыкаш, боттарының түс-туста негелде-хереглелдерин тургускамар. Ажылга мергежөзөн, харылаан ажылдарының эзэн болу берген кижилер артык хой чүве-даа чугаалап турбас, дораан-на ажыл керекте кириттерлер. Оларның негелдези-даа шыңгыы, хой чылдарда ажылдан келген аргадуржулгалыг-даа, хар-назын талазы-биле директорүң бодуядан улуг эштер болгулаар. Ылаңгыя Алдын-оол Соянович Соян ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады чораан, шырак дээн бригадир. Оларның ачызында сеңгүг беш чылдарда бригада бүрүзү терүүр түс хойдан сезөндеө ору курагнарны онча-менди өстүрген болгаш дүк кыргын алыр планны күүседип келген. Бо бригадирлериң бир онзагай чүвези малчыннарның амыдырал-чуртталгазынче кичээнгейлиг болуур.

— Бистиң бригадаже сиген соортур машиналарга база бирээдей немепсе кандыг ирги—деп, Ыңаалай дилээн.

— Амдыызында машина берип шыдавас мен, оон орнунга ынаа каш адаанар айтырган болзуңарга күзеллиим. биле чөшпээреөр ийик чүү Кинаа Бадыл-Хөөевич.

— Таварышкан шынак, терге бар турган чүве болза, бистиң бригадага ынаа каш адаанарны алган болзувусса. Доржу-Белек Балдирович — деп, Алдын-оол бригадир чугаага киржи берген.

— Хамык ужур белен чүвелерни үлежири эвес, бодувуска кылып ап болгу дег курлавыр күжүвүстү дилеп тып, ону шын ажыглазарывыс-та — деп, директор сүмелээн.

— Бистиң совхозта чеже ажылчын аът, тева бар ирги, Семён Сотпаевич? — деп, ол чугааны сонуурган олурган бир эш бода мал бригадирилеп айтырган.

— Совхозта 404 ажылчын аътты, 75 аданны ажыглан болуур — деп, ол харылаан.

Бригадирлер директор-биле дугуржуп айтырыларын шинтипрядип алган, ажылынче далаштыг аътталыпкамнар.

Келген кижилер-биле чугаалажып, еске айтырыгларны харылаары-биле партком секретары — Николай Дирчинчап конторага артып калган, а директор гаражже чоруткан. Чолаачылар болгаш трактористер кээп эгелей бергеннер. Хөй кезиниде-че чоокта чаа школа дооскан аныяк оолдар. Ынчалза-даа хоочун чолаачылар — кирбей кара салдыг мөге-шыырак эрлер-даа бар. Директор механизаторлар чыглып кээрге, олар-биле хүнүң сорулгазын кысказы-биле чугаалашкаш, кимниң чүү кылырын, кайнаар чоруурун тодарадып, айтышкыны бергилээн.

«Чаа орук» совхозтуң партком кабинединге дыка-ла эрте келдивис. Келген ажылчөзөмниң секретарыга чугаалаш, он бирги беш чылда күрүне планнарын совхоз канчаар күүседиккени танывын көрдүвүс.

Совхозтуң ажыл-агыйының кол адыры мал ажылы. Беш чылда мал бажын чүзүн айыл-биле өстүрениң болгаш мал продуктуларын бүдүрер база садарыының күрүне планын 1985 чылдың октябрь эгезинде ажыр күүседиккен. Беш чыл планы-биле алырга, инекти 161 баш, хой болгаш өшкүзү 1255 баш хөйүү күүседиккен. Мал продуктуларын садарының талазы-биле — эштен 1097 центнер, сүттү 1055 центнер, дүктү 22 центнер ажыр сеткеп. Он бирги беш чылдың соолгузу — 1985 чылда тараа дүжүдүн багай эвес ажаан алган болгаш совхоз бодунга үреэнинге четчирип-биле уруп алган. Бир гектардан ортумаа-биле 12,3 центнер дүжүт ажаан алдынган. Малга бөдүүн чем белеткээри 3150 тонна планныг, а күүседкени 3278 тонна.

Совхоз 1980—1981 чылдарга чедир карылгалыг ажылдан турган, а сөөлгү чылдарда азы бөш чылдазы-биле ырыг орунга 292 мун рубль болган.

Беш чылда совхоз бодунуң күжү-биле 2504 мун рубль капитал салышкынын шингээдип ап, 300 олуттуг, таныы болгаш спорт залдыг, библиотекалыг улуг Культура бажыңын, 20 автомашина киреп гаражты, 60 урутлар чурттаар интернатты, 7488 хой киреп кажаанны, 100 инек киреп механизастаттыынган кажаанны ажыктарга киирген. Чүс километр электри шугумун тургузуп, 1430 дербелчин метр чурттарга шөлүн база ажыглазга киирген.

Совхозта ажыл-агый болгаш культура амыдыралының дутайында партком секретары-биле чугаалажып олурар аравыста, директор ажылагый кижилерни айылап баш-карыпкаш, район төвү кирген, сүт-бараан фермазында электри дамчыдылгазында ажыглаар бир чүгүле кезекти тып эккелген болду.

Дөртен хар-даа четпээн хире ажок аныяк, ортумак сыныыг, кыдаштаа турда чиигы кончуг, кижиже чазын чаагайы-биле көөр, шевергин ырыы-шырайлыг. Директорну даштындан көөрге ындыг.

СЭКП-ниң съезадининиң делегадызына сөңгүтканы дээш ынаа байыр чедирдим.

Чугаалажып олурар аравыста бешки каш-даа кижи келди. Бижикке ат салдырарлар-даа бар. хуузуумда айтырыглыг дилег кылыр-лар-даа бар. Оон кижилерге деңзизи 344 килограмм, хоймуң 41 килограмм болган. Ажыы-биле чугаалаарга, дыка куду деңнел-дир. Дүк кыргылдазы эки-ле дээнде бир хойдан ийи килограмм чедер. Моом соңгаар мал бажы өстүреринге малдың уксаазынче кичээнгей салбас болза бурунгаар базым болдунмас. Чоокку чылдарда кол-ла соруулга—малдың продуктулуун бедидерин чедип алыры—дед, директор тайылбырлады.

Орук аайы-биле кашдаа малчын коданнарга баргылалывыс. Аалдарның кедээзинде одарларда чашты берген кодан-кодан хойлар, ак харда төпкем чиичилер-ле. Аътты кижи, мт. тар көзүлгүзөөр.

Доржу-Белек Балдировичиниң таныыг көрүп чоруурга, баштай-ла ажылдан турар улустуң амыдырал-чурттазагзын, сеткил-хөөнүн билип алыр хевирлиг кижи болду. Оон соонда оларның ажылын көрүп, хынаар. Ол аразында чоокта чораан кандыг чегпестерни эскергенин, кандыг даалга бергенин черле утпас. Бодуңуң азаан чүвезин күүседиринің база эзэн болуп турар. Барган-на черинге улуг, биче кижилерге: «Кылын турар ажылыңарның ёзулуг эвлерин мен деп чүвени утпайн көрүңер. Оон-биле амыдыраа чоруур болгай силер, күрүне мурнуну хүлээлгенер-даа ол—деп, аңаа чугаа, аяк-шай аразында сагындыра каапкар.

Сөөлгү аалдан ырак эвесте, эзимде тудуг ыяжы белеткеп турар бригадага бардывыс. Хүнүүң бир кол сорулгазы—ыяш белеткелин директор боду көөрү турган. Эзим эдээде ажык шелде белеткээн тудуг ыяжы кезек-кезек овааланы берген чыдыр. Чудук сөөрткен трактор-даа келди. Балды, хирээдаа дагжаар. Ажыл чапсарыкың аразында бир үе хар-назыңыг, борбак кара шырайлардыг эрлерге ужураштывыс. Оларның бригадири кылдыгган ажылының сан-түңүн, кымның канчаар ажылдан турарын допчулай чугаалап берген. Олар чугаалажып турар аразында белеткээн чудуктарны сонуургап көрдүм. Важың болгаш мал кажаалары кылыр, херим чагыларынга таарыштырган ыяштарны айлайы-биле чып белеткээн. Чудуктарның чоон уштарындан үзе кескенин токпак-ыяш кылдыр чарып, овааланган кавы. Кестинген шиви будуктарын мал чемниге ажыглазары-биле бава белеткеп каан мындыг.

— Даарта чудук сөөртүр машиналар келир эвесте — деп, директор чоруп тура, база катап сагындырды.

Чүм харда ан истери-даа бар. Арай ишкөрдеп көөрге, бөрү истери-даа арбын. Чоокта чаа орукка бир улуг бөрүнү директор боду ужургашын-даа көөрей-дир.

— Бөрүлер төвелерже-ле чоокшулап турар хевирлиг. Ол хирээнде тевежилер шыырак болгаш чаңгыс бодагандаа бөрүге алыспайн турлар — дээш, Доржу-Белек Балдирович бурунгаар көре берди. Орукта хемде чыраа, таа баштаан, кедээр шокар караганнар аразында ак-ак, хоорсарыг тевелер дээрге өгбелээр чүве. Урук туткан аътты кижи шаап бар чор. Директорүң машиназын танып каап, удур халдып келди. Тевежиниң дузалакчызы аныяк эр болду.

— Түрлүг, чаагай, коргун. чуг-даа сүрүлүг кижи-дир сен. дупмам — деп баштактандым.

— Малдан өөренип бээрге, коргунчуг эвес-ле чүве-дир, ыяш. Дее ол улуг ак бууранын көрүнөрем, киргинээп эгелээни ол-дур — дейдир.

Чушкуузунда кара чүүгүт, чогдурушүң узун дүктери болгаш соңгу мөгени ак хыраа, дош болу берген улуг-ла ак буура бистерни көрүп каап. энгининери бөле сывырып, дискеткенип олура дүжүп, диштери кыжырткайнып, чаарган чакпас чоруп тур.

— Совхозтуң тевези каш ирги?

— Шупту 272 баш тева бар. Оларның чамдызы бригадаларда, фермада болгаш малчыннар аалдарында.

Чоруп орувуста орукка дарга чугаалай-дыр:

— Мээң ада-нем чоокка чедир-ле тева малдан чораанмар. Бо чораан төвелериниң хөй кезии оларның холу-биле өстүргени бодагаммарыдыр. Мен база оларны авыраажып чордум ийин.

Бо аныяк директорүң допчу намдары боду ышкаш аныяк. Эзинниң ортумак школазы, техникум, шериг албаны, оон соонда тудугга прораб болгаш тудуг бригадазы. Оон соонда совхоз директору. Оон бир онзагай чүвези кижилер-биле ажылдап билири, организаккчы таланттыгы. дыр. Кижилер дугайында айтырыгларга кончуг кичээнгейлиг. Ажыл-агыйның кижилериниң амыдырал-чурттазагзын экижидери дээш сагыш салып чоруур. Амыдырал амыдырал-ла болгай, чонуубиле өөрүшкүүү-даа, мунгаралды-даа денге үлежир. Берге чүвеге таварышкыннар аңаа идегээр. Бо дээрге удуртукчуүң хууда кижизиг бедүүн шынары — билии болгаш культуразы-дыр.

Эр кижиниң ажылдап, амыдырап-чурттаарынга эдериишкен эжи хереэжеи кижи база улуг хамаарыжлгалыг. Зоя Санаевна дуржулгалыг, шырак башкыларның бирээзи. Оон ачызында өг-бүленин бүгү кежигүннери — уруглары-даа, ада-не ал-боттары-даа эртембилигин амыдыралдың чарылбас кезөө кылдыр көрүп чоруруу ол. Д.-Б. Б. Чопуй паотининың дээди школазында бот-өөредилге-биле өөренип турар. Уругларының дөрт кижи шупту школада — үшкү, ледиги, тоску, онгу классчылар. Өөредилгези эки.

«Чаа орук» совхоз школага дузалаар талазы-биле база ажылдарны кылган. Школаның бүдүрүлге бригадазынга ийи аалиштыг чурттаар бажыңны болгаш өске-даа тудугларны тудуп бергем.

Эрзин девискээри чер ажылын сайзырадырынга кужурлуг. сай-даштыг хөрээнүүг. элезининг курлаг ховулар болгаш таарымча чок. Ындыг-даа болза, кайы шагдан бөөр кижилер чурттаан келген черии кижилерниң угаан-бодал болгаш күш-ажылы-биле чаартып сайзырадыр ужурлуг.

«Чаа орук» совхозтуң директору республиканың удуртур албан черлериниге каш удаа чедип турган, Тес унунда Кожээлиг-Булуң деп черге суттарылга системазын тургузарын чөпшээредип алган. Ажыл эгелей берген. Сорулга — 300 гектар ажыг терии сут-биле хандырар, колдуунда ногаа аймаан аңаа өстүрер.

Ол-ла чораан, сүт-бараан фермазынга келдивис. Чүс инек киирер механизастаттыынган улуг кажаага бардывыс. Кажазының делгем, чырыы, чылтыы-даа маргылыг, ынаар бир өрээлде чөрби ажыг чаш бызаа шөлээп турлар. Бир өрээлде төрүүр дээн инектерии үзүп каап, оларны дүвүретпезин-биле бакылап көрдүвүс. Саанчылар-даа, бызаа ажаакчылары-даа сеткилин оорушкүлүг, ажылын кыжып чоруп турлар. Ынчалза-даа мында бир четпес чүве чылыг сүт дамчыдылгазы ажылдавайн турар. Директор оңу көргеш, сантехниктерни катап келдирген. Олар дериг-хереклелиг дергизээн келгенивер. Директор шыңгыы чүгаа кылып, ажылды хынаан көрүп турда, кежээ дүшкен. Сааида эгелээр мурнунда, инида ажылдан турар улус-биле база чугаалажып четтигликкен.

Ол суурга келгеш, бажыңнига кире дүжөрүнче чалады. Улуг кара каракгарлыг, хилиң ышкаш бажының дүгүн ааныыг дырап алган аныяк хереэжен кижи ажиккее-ле эвлээр-биле үткүп келди.

— Культура бажыңында чон чыглып эгелеп тур. Чогаалчы К. Кудажы келген, школага база чорду. Солун чугаа болур болгай, ийик-хевиниң солуй кедип, аттинип ал, Доржу — деп, кадайы далаштырды.

Совхоз директору-биле орук айлаш кады чораан. чон аразынга хөй түүлдерни көрүп чордум. Кылыр ажыл амыдырал дег төөчү чок. Коя чүве кижи бүрүзү харылаан ажылының эвэн болуру. Кижилериниң күжүн организастаары. Партияның салган сорулгазын хүн бүрү күүседирии, ону деткиири болур. Мурнакчыларның дуржулгазынга даалыры болгаш ону нептередирии. Д.-Б. Б. Чопуй бо бүгүнү бодуңуң ажылынга удуртулга болдуруп чоруур кижилериниң бирээзи-дир.

А. АРАПЧОР.

Съезд мурнунуң документилерин чугаалажып тур бис

МАЛЧЫННАР ОРТУЗУНГА МАССА-ПОЛИТИКТИГ АЖЫЛДАР

Бо хүнүмде партия идеология ажылдакчыларының мурнунда кижи факторуң хамы өөренип көөр, идей-политиктиг, күш-ажылчы, мөзү-шынар кижизидилгезиниң чаңгыс аай болуур чоруун, кижи бүрүзүүнүң амыдырылга идепкейлиг туруштуг болуруи чедип алыр сорулганы салып турар.

Партияның ол принципиалдыг айтышкынын Өвүр районуңуң партия организациялары ажыл-чорудулгазынга удуртулга болдуруп, будүрүлгениң кол адыры — мал ажыл-агыйлыг районга малчыннар ортузунга массаполитиктиг болгаш тайылбыр ажылын улам экижидип чорударыиче, оон дээштир болуруи чедип алырынче доктаамал кичээнгейни салып турар.

Районуң мал ажылынга ниитизи-биле 680 ажыг кижи ажылдап турар. Партия райкомуның агитас-пропаганда болүү, профилактика төвүлелии оске хөй-ниитти организациялары-биле кады сүт-бараан фермалары, малчын бригадалар төптеринге үүшүкүнүрни кылып, кижилер ортузунда ажыыды чорудуп, партияның иштики болгаш даштыкы политиказын чонга тайылбырлап, масса-политиктиг ажылдарны чорудуп турар.

Малчын бригадалар төптеринде, сүт-бараан фермаларында 10 кызыл-булуң дерип кылдынган. Совхозтар төптеринде партком секретарьларына удурткан 4 агитколлектив, 4 политинформаторлар болүү ажылаап турар. Мал ажылдыларының ортузунда кижизидилге ажылы ол төптерни дамчыштыр чоруп турар. Районуң идеология ажылынның күжү-биле чон ортузунга СЭКП ТК-ның апрель, октябрь (1985 ч.) Пленумнарының, партияның съезд мурнуңуң документилерин, ССРЭ-ниң Тайбың программазының сорулгаларын, СЭКП-ниң XX область конференциязының материалдарын таныштырып, тайылбыр ажылын чоруткан. Кызыл-булуңнарга саанчылар, малчыннарның хуралдары болуп, социалистиг чарышты чарлап, оон негелделерин хүлээп ап, ону анализтеп көрүп, түңнелдерни үндүрүп, тиилекчилерни тодарадып, оларны шаңнап, мактап турар.

Кышкы үе малчыннарның, саанчыларның, кадарчыларның политиктиг болгаш экономиктиг билиглерни шимгээдип ап, мергежилии бедидериниң база үезии. Кызылбулуңнарда кышкы өөредилге чоруп, малчыннар мурнакчы дуржулганы шиңгээдип ап, оларның ортузунда аттестацияны кылып, кижилериниң ажыяга хамаарыягазының, амгы үениң негелдезимге дүүштүр ажылдаарының дугайында чугаалу чорудуп турар. Чүгле коммунистиг күш-ажылдың 15 школазында 400 малчын хаара туттунган.

Малчыннар малдың баш санын өстүрер, оон продуктулуун бедидер, продукциның шынарын экижидер дээш шудургу ажылдал, чамдык эки түңнелдерни чедип ап турар. Он бирги беш чылда болгаш эрткен 1985 чылда мал ажылын хөгжүдер талазы-биле республиканың районнарының аразында социалистиг чарышка киришкеш, бистиң район СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Төвүлелиминиң, профобщөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатканы өвүржүлерни улам хейаът киририп, ам-даа бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче хүлээндирип турар. Бистиң районнан хойжулар Б.-С. Доңгак, Б. Валчыма, К. Ховалыг, чылгычы Н. Доңгак, сарлыкчылар Б. Санчы, Н. Тумат, комбайнер А. Ооржак олар боттарының малыпчы күш-ажылы-биле республикада мурнакчыладының одуруунда киргеп.

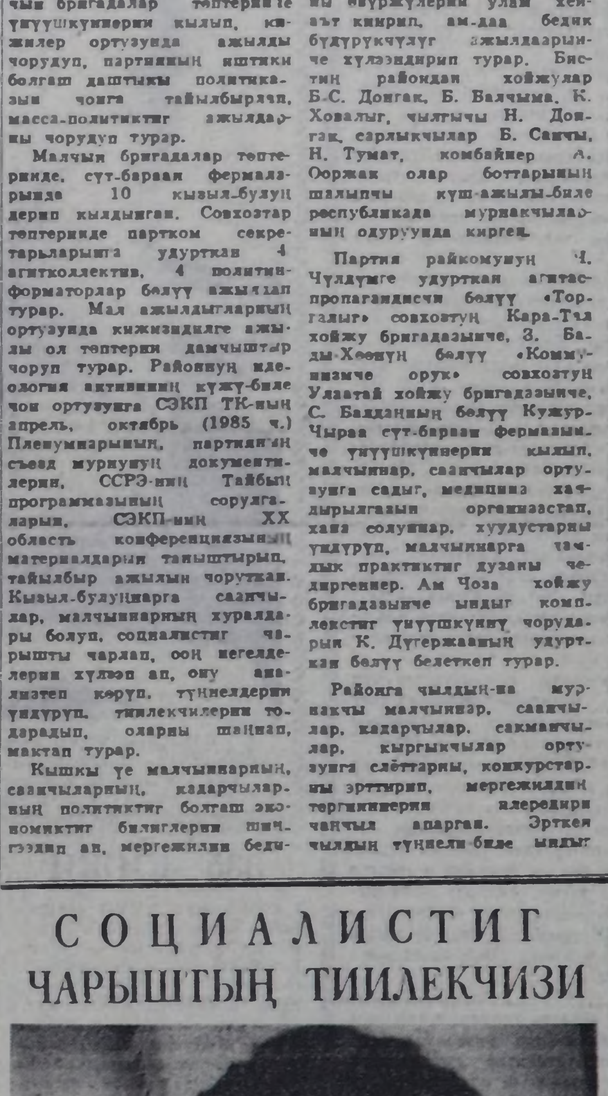
Партия райкомуның Ч. Чүлдүмге удуртқан агитас-пропагандисчи болүү «Торгалыг» совхозтуң Кара-Төл хойжу бригадазынче, З. Бады-Хөөнүң болүү «Коммунизмче орук» совхозтуң Улаатай хойжу бригадазынче, С. Бавданның болүү Кужүр-Чыраа сүт-бараан фермазынче үүшүкүннерни кылып, малчыннар, саанчылар ортузунга садыг, медицина хаңдырылгазын организастап, хаяа солуннар, хуудустарны үндүрүп, малчыннарга чаңдык практиктиг дузаны чедиргеннер. Ам Чоза хойжу бригадазынче ындыг комплекстиг үүшүкүнүү чорударын К. Дүгержаавның удурткан болүү белеткеп турар.

Районга чылдың-на мурнакчы малчыннар, саанчылар, кадарчылар, сакманчылар, кыргыкчылар ортузунга слёттарны, конкурстарны эрттирип, мергежилиин тергиннирии алередирип чаңчыл апарган. Эрткен чылдың түңнели-биле индыг слёттарга кыргыкчы Сарыгоол Иргит, сакманчы Даваа Монгуш, саанчы Диваамаа Монгуш болгаш өскелер-даа боттарының мергежилиинің тергиннирии болганнар. Дыка хөй мурнакчыларны хүндүлел самбыразынче, хүндүлел депгелеринче кирер бижип, хүндүлел бижиктер, ортектиг белектер, халас дыштанып путёвкалар-биле шаңнаан. «Коммунизмче орук» совхозтуң Улаатай хойжу бригадазынга, «Ак-Чыраа» совхозтуң Сарыг-Хөл сүт-бараан фермазынга СЭКП райкомуның болгаш райкүүскомнуң шилчиир Кызыл туктарын, «Ак-Чыраа» совхозтуң Чалааты хойжу бригадазынга хүндүлел бижиктн тывыскан. Аныяк малчыннарның өөредилгези, олзрның хоочуннарының дуржулгазын шиңгээдип алыры база өзүгаар чоруп турар. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыннары, Ленин болгаш Октябрь Революциязы орденнериниң эдилекчизи Намбар-оол Монгуш, Хүндүлелдиң Демдээ орденниң эдилекчизи Осур-оол Тумат. Улустарның найырааы орденниң эдилекчизи Бадыы-Сүүр Доңгак олар болгаш еске-даа мурнакчылар аныяктарга дуржулгазын харам чокка дамчыдып берип, малчыннар өөредилгезиниге идеяжейлиг киржип турарлар.

Ажылчы чонну марксизм-ленининниң идеяларынга боттуг ажыл-херектер, шынныг сес-биле кижизидер, экономиканы болгаш социал айтырыларны, будүрүлге болгаш иниитилел херектерни углап башкарарынга ажылчы чонниң улам калбак киржилгезин чедип алыр, ону политиктиг чыридышкын, идейлиг дадыгшынныг-биле холбаштырар сорулганы СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленуму идеологияга ажылдакчыларындан негээн. Ынчангаш бис ол углаңныышкынны амыдыралга боттандырып, СЭКП-ниң XXVII съездизин күш-ажылчы чеднишкиннерлиг уткуур-биле малчыннар ортузунда масса-политиктиг, идейкижизидилгелиг ажылды улам тодаргай чорудуп, чон ортузунга кижизидилге ажылының оруктарын дилеп тып турар бис.

Э. МОНГУШ,
СЭКП Өвүр райкомуның прошганда болгаш агитация кылдазының эргелекчизи.

СОЦИАЛИСТИГ ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЗИ

ЧУРУКТА: аныяк коммунист Марина Бараан Тожу районда «Тоора-Хем» совхозтуң Кок-Чарда комсомолчу-аныяктар сүт-бараан фермазының мурнакчы саанчызы. Ол эрткен чылда чөрби ажыг инектерден сүт саар планның даалгазын ажыр күүседиккеш, саанчылар ортузунда социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Ооң ажылдан турар фермазының ажыл-ишчилери эрткен чылдың планныг даалгазын ажыр боттандырган.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Часка белеткел

СЕПТЕЛГЕНИ ДҮРГЕДЕДИР

Сөөлгү чылдарда районуңуң ажыл-агыйлары бедик бүдүрүкчүлүг техниканы: чүүк машиналарын, тракторларын, тараа, силос комбайнарын, кедээ ажыл-агый машиналарын хөй-биле ап турар.

Бо хүнүмде тракторларның 80 хуузу, чүүк машиналарының 54,3 хуузу ажылдап турар, а артканнары септелгеде. Амгы үеде районуңуң техника септелгезинде бежен ажыг механизатор бар.

Септеттингеи техниканың шынарын хынаар тускай комиссияның кежигүннери совхозтарже үнүп, хынаалдаарымы чорудуп турар. Хынаалдар ажыл-агыйларның техника септелгелеринде четпеотер хөй-биле илереттинип, эде кылыр ажылдар хөй дээрии көргүскен.

Техника септелгези «Тоолай» совхозта еске ажыл-агыйларымыңдан эки чоруп, андазым, сөөлкалар бүрүү-биле септеттингеи. Септекчилер Борыс Иргит, Бухгалтер Ногай, Оңчот Седен-оол, Сергей Чозуту олар хүн үлүүн доктаамал ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунда чоруп турарлар.

«Бай-Тал» болгаш «Мурнакчы» совхозтарда техника септелгеан оожум, септээн техниканың шынары куду, септекчилериниң күш-ажылын четпес организастаан. Оларда социалистиг чарышты эрелгей чорудуп, тиилекчилерни шаңнап, мактавайн турар. Ынчангаш од ажылагыйларның инженер-техниктиг ажылдакчылары септелгеии чогуур хуусаазында, шынарлыг чорударынче кичээнгейии күштелдирери негеттинии турар.

С. ИРГИТ.

ЧАҢГЫС-ДАА БАШТЫ ХОРАТПАС

Республиканың эң ырак будуңу — Монгун-Тайга районуң «Моген-Бүрен» совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи Хүлер-оол Йргитович Делгер-оол ниитиниң малыы кадарын өгленнеден бөөр чөрби ажыг чыл боор турар. Эрткен он бирги беш чылдың чыл бүрүзүнде малдың чаш төлүн камгалап алыр талазыбиле көргүзүглерни бедик боот колгеи. Мурнакчы хойжу терүүр 100 хойдан 100 хураганы менди камгалап, чыл уксаалыг хой бүрүзүнден 1,6 килограмм дүктү он бирги беш чылдың дооскучу чылында кыргын алган.

Хойжуның коданында терүүр 323 хой бар. Мурнакчы хойжу Х. Делгер-оолдуң кадаргап мал сүрүү менди кыштап турар. Бо хүнүмде оон коданында хой чаа-ла оолдап эгелеен. Ваштай төрүттүнген хураганнар онча-менди доругуп турар. Эрткен чайын-на 8 тонна сигенин бодуңуң күжү-биле белеткээп, кыштаанда сөөртүп чедирип алган. Кадыг, ширии агаар бойдустуг Мөңгүн-Тайга кыш берге эртерии, малдың күш-дегелин бакшыраадып болур дээрзин мальчын эки билир. Ынчангаш мал чемин хумагалыг ажыглап, одар-белчирии, суггаты тааршытыр организастаан.

СЭКП-ниң өлчеглиг XXVII съездизин талелтиг ажылынын-биле уткуур, малдың чаш төлүн чаңгыс-даа баш хоратпас дээш хойжу улам кызымак ажылдап турар.

Х. ЧҮЛЬДҮМ.

ОНЧА-МЕНДИ

Бай-Тайгада «Бай-Тал» совхозтуң хойжузу, улус депутаттарының район Совединиң депутады Кызыл-оол Хертекович Сандыктың коданында хой оолдавашкыны эгелээн. Оон кыштаа Дагаан-Тээлиниң хүнүзерек талазында даг баары черде. Ол шээр ёалга таарымчалыг болгаш ында оът-сиген-даа эки үнген. Ниитиниң малыы кыштаа хүр ажырар дээш кыштаглаашкынга малчын эки белеткенген. Кыштаанда мал чеми четчир кылдыр дүжүттүнген. Чаш хураганнарга чем каап бөөр шагжалар, деспилер болгаш сут кудуп бөөр оңгачалар четчир. Малга бөөр сулба, чарбаны сөвхоз малчынының кыштаанга сөөртүп чедирип берген.

Мурнакчы хойжу К. Сандык 1986 чылда социалистиг хүлээлгени ап тура, төрүүр 100 хойдан 95 хураганны менди камгалап алыр, бир хойдан 2 килограмм 900 грамм дүктү кыргын алыр, 15 тонна сигении бодуңуң күжү-биле белеткээр, 5 тонна одекти болуп алыр дээп бедиткен хүлээлгени алган. Ол сөглээн сөзүгне ээ болур дээш хой оолдавашкынынга эки белеткелдиг киргеп. Ам оон коданында төрээн 200 ажыг хойнуң хураганзаары онча-менди доругуп турар. Малдың чаш төлүн менди азырап өстүрериге ийи сакманчыны база быжыглаан.

Х. КАРА-ООЛ.

ХӨЙ УРУГЛАРЛЫГ ИЕЛЕРНИ «ИЕНИҢ АЛДАРЫ» ОРДЕННЕР БОЛГАШ «ИЕНИҢ МЕДАЛЫ» МЕДАЛЬДАР-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң

Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүүр. Этези № 28 «Шында».).

Чеди уругну божаан болган кижизиткен иези «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Урана Намчаловна Кончук — Самагалдайның районнуң харылзаа белдирииниң оператору.

Алды уругну божаан болган кижизиткен иези «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Мара Магаевна Кандан — Самагалдай суурда хлеб быжырар черинің пекары.

Беш уругну божаан болган кижизиткен иелери «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Сипренмаа Казаковна Бичеоол — Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң ажылчыны.

Ирина Самчатовна Дажаа — чоннуң аймдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң кол бухгалтери.

Чечекмаа Самбуевна Монгуш — Самагалдай суурда ог-бүле эзи.

ТОЖУ РАЙОНДАН

Чеди уругну божаан болган кижизиткен иези «Иениң алдары» орденниң III чергези-биле

Зинаида Борисовна Ендан — Ий ортумак школазының башкызы.

Алды уругну божаан болган кижизиткен иези «Иениң медалы» медальдың I чергези-биле

Чечекмаа Оюн-ооловна Бюдет — Ийниң кадыкшылдыга школазының ажылчыны.

Беш уругну божаан болган кижизиткен иези «Иениң медалы» медальдың II чергези-биле

Ханды-Серен Чанзановна Арнак — Тоора-Хем ортумак школазының ажыл-агый эргелекчизи.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОНДУ.

Кызыл хоорай, 1986 чылдың январь 30.

Совет милицияның кижилери

ХӨЙ-НИИТИНИҢ ДУЗАЗЫ-БИЛЕ

«Инспектор чедип келгендир. Бараалыкар, тамыштырып каайн» — дээш, иштики херектер киидизиниң начальнигиниң орлакчызы В. Ш. Саая бисти Руслана Дээрбековна Монгуштуң ажылдаар ёрээлиге эдертип келди Өвүр райкүүскомунуң иштики херектер киидизиниң назы четпээнинер херектериниң талазы-биле инспекторуу. милицияның лейтенантызы-биле ужуражып тамыштывыс.

Руслана Монгуш маңаа комсомолчу путёвка-биле ажылдап келген. Анмак инспекторунуң ажылын сонуургаварывыска, ол мынча дээди:

— «Верге» кижизидилгелиг деп санап турарывыс уруглар-биле ажыл хөй талалыг. Ол чүгле ооң-биле кызыгаарлаттынмас, ог-бүлелер, ада-иелер-биле база ажылдаар апаар. Ынчангаш хөй-ниити-биле харылзаалыг болуру биске эртежок чугула. Демниг ажылдап турарывыс хөй-ниити организациязынылыс, хөй-ниитичи кижизидикчилериивис бар. Кижизидилге ажылын олардың күжүге даянып чоруду турар бис.

Инспекцияның хөй-ниити дузалакчылары шынап-да хөй. Демниг, харылзаалыг ажылдың чедип алганы эки илден. Үчүнде уруглардың, оолдарның школадан хостуг үезин канчаар эрттирип турарын хайгаарап сорулга-биле рейдилерни доктаамал кылып турар. Инспекцияның ажылдакчыларындан аңгыда, аңаа комсомолчу оперативтиг отрядтарның, хөрээжениер чөвүделарининг кежүүнери, комсомол райкомунуң ажылдакчылары, хөй-ниитичи кижизидикчилер киржип турар. Чоннуң чүүрттап турар черинің ажыл-биле тургустуунган депутаттар бөлүктериниң дузазын инспекто демдеглээр болду. Ол таварыкга эвес. Округтарда чүүрттап турар ажылдилерниң кижизидилгези, корум-чуруму, өөредилгези-биле холбашкан айтырыглар база депутаттың кичээлгейинде турар болгай. Микрорайонунуң эмдыралын, өскүзеде байдалды олар кымдан артык билир. Ынчангаш Руслана Дээрбековна кодээ Советтер күүскомнарыла ажыл дилеп, сүмележип-даа бо-ла чеде бээр. Оң чижээ Хандагайты кодээ Совединден көрүп болур. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Р. К. Монгуш удуртқан депутаттар бөлүктери кижизидилге ажылын чоннуң чүүрттап турар черинің ажыл-биле улам өжүктиреринче улуг кичээнгейни угландырып келген. Өг-бүлениң, ада-иениң, кожаларының уругларга, оларның бүгү талалыг кижизиттиниерине, мергежин шилип алырына үлегер-чижээнин, салдарының дугайында чүгле микрорайонларның чүүрттакчыларынуң хүраандарына турғустуунуп турар.

Албан черлеринде, организацияларда, күш-ажылчы коллективтерде хөй-ниитичи кижизидикчилер бар. Инспекцияның хайгааралында уруглары оларда быжыглаан. Яваш-бүрү мергежилдиң кижилери хөй-ниити ол даалгазын багай эвес күүседип турар. Иштики херектер киидизиниң ажылдакчылары кижи бүрүзү харылзаар участоктуг болгай, ындыгда болза назы четпээнинер хөрээниң талазы-биле инспекцияның ажылынга доктаамал дузалажып турар. Киидистиң коммунистери —хөй-ниитичи кижизидикчилер. Партия организациязының хүраандарына ол айтырыгчы чугаалажып турар. Инспекциянга ол талазы-биле чүгле болуп болуур. Уругну азы оолду кижизидикчиге бижилаан каары-биле ажыл кызыгаарлаттынмас. Сагыш-сеткилиин, бот-боттарын эки билчип алзын дээш кижизидикчи биле элээдинин катай келдиртип, олар-биле ажык чугаану бо-ла кыла бээр. Сагыш-сеткилиниден ажык чугаа уругнуң чүгле омуургалдыны, хандыкшыздыын билип алырынга чидиг бээр. Ону барымдаалап, кымны кайы болгумге, секцияга киирерин дугуржур, сүмелеер. Спорт школаларының тренерлери А. Монгуш, Э. Дострай, иштики херектер киидизиниден В. Саая, М. Монгуш болгаш ооң-даа өскелер хөй-ниитичи кижизидикчи хүлээлгезин эки күүседип турар.

Спортчу оюннарны сонуургаар, аңаа хандыкшыдыг оолдар спорт школазында хүреш секциязында барып турар. Руслана Дээрбековна уругларның спорт школазының ажылын сонуургап чеде бээр. Бо удаада база ол аңаа барып чораан. Инспекторуң маңаа чүге, кайдыг айтырыглыг келирин тренерлер биляр. Спорт-биле өөнүктешкен оолдарның корум-чурумунуң, ажыл-чанының, сонуургалының эки талаже өскерилп турары илден. Ындыг-даа болза барып, тренер-башкылар-биле сүмележип, чугаалажыры артык эвес. Оолдарны тренерлери бо удаада база мактаан. Башкылардан, ада-иелерден уругга хамаарыштыр сеткиже эки сөс сагыш-сеткилге өөрүүчүг дыңналыр. Ындыг таварылгада чайгаар-ла «Эр-хей» дириине бээр.

«Оол азы уруг чүге оорганын бээрил, сагыпга-чуруму чүге багай апаарыл, кижээдин чүге үзе бээрил?» дээн айтырыгга харыыны тыварыбиле учёттуг уругларның бажыңнарынга барып, ада-иелер-биле ол беседаларжып турар. Уруг-дарыының кижизидилгезинче кичээнгей кошкак, өөредилгезин хайгаарабас ада-иелер-биле чугаа шыгыны-даа болгулаар.

Инспекцияның ажылын чүгаалажып олура, учёттуг турар уругларны хайгааралга алганының чылдагаанын чүдээл деп айтырыгга инспектор-биле кээп докгаадывыс. Элээди кижи чүге учёттуг алдынгаыл? Ооң чылдагаанын Р. Д. Монгуш чамдык чижектерге көргүзүп тайылбырлады. Оор херек үүлгеткен оол бар, тодаргайлаарга, аңаа киришкен. Ортумак школа доозуп турган назы четпээн оолду өскээр «эдертип», хөй оорлаарынга оңу киириштирген кижилерин илереткен. Ийи школа аразынга чоруп тура, чыда-мында-даа башкылар коллективтериниң кичээнгейин чок кааның чижээн инспектор база көргүстү. Өскүс ол эол кайы-даа талдан хайгаарал чок артканындан, кем-керек үүлгеткен. Инспекцияның ажылдакчылары ажылын мындыг чүүлдерни болдурбазынче угландырган. Профилактиктиг ажылды эки болдурарын мында ынчангаш чугулалап турар. Назы четпээнчерге совет хөйлу-дүрүмге хамаарышкан лекцияларны чомчуурун, беседа чорударын организастап турар. Аңаа ыдыктыг хөйлу-дүрүм ажылдакчыларының чдеп-кейлиг киржип турарын Р. Д. Монгуш демдегледи. Иштики херектер киидизиниң ажылдакчылары Е. Ш. Сат, Ч. К. Түлүш, М. Т.-Н. Ховалыг районнуң улус судунуң ажылдакчылары болгаш ооң-даа өскелер хөйлу-дүрүмну ада-иелерге, уруглар-га тайылбырлап берип турарлар. Инспекция хөй-ниитиниң күжүге даянып, ынчаза ажылдап турар.

В. КУУЛАР.

Делегей медээлери

Болуушкуннуң изи-биле

ХАЛАПТЫГ ЧАСТЫЫШКЫН СӨӨЛҮНДЕ БОДАЛДАР

Американың Каттышкан Штаттары улуг кажыдалга таварышкан, ол чүрт ыдыг кажыдалга таварлыш көрбээден бээр үр үе эртикеп. Хөй удаа ажыглаар «Чэллеңджер» деп корабльди космосче угландыр бо чылдың январь 28-те салып үндүргеч сөөлүнде 75 секунда болганда ол корабльдиң часты бергени, аңда чораан америк чеди астронавтыларының өлгени— ол дээрге космостуң чүгле америк шинчилекчилеринге, космос кораблытче таварышкан халап эвес, харын-даа эң хөй санныг кижи өлүмге таварышкан улуг халап-тыр.

Америк чеди астронавтыларының өлгени-биле холбаштыр кажыдалдың сактышкыны ёзулалын американнар бүгү чүртте кылып турар. 1984 чылда чайгы Олимпиадада болган Лос-Анджелестиң улуг спорт шөлүнге Олимпиадаының одуп база катап кыпсыпкан, бо удаада өөрүшкүнүң эвес, а кажыдалдың одуп кыысканы ол. Нью-Йорктуң биржазының залдарынга бүгү шинчээшкинни бир минута дургузулда соксаткан. Хьюстонуңу кудумчуларынга автомашиналарның карак шилдерни хүндүс кыысын алгаш, чоруп турган, ол дээрге — АКШ-та кажыдалдың демдээ-дир. А Конкорд (Нью-Гэмпшир штат) хоорайда школаның башкызы Криста Маколиффтиң космосче ужудуушкунуунга тураскаал кылдыр Эвтаксилге (Индиана штат) эгелээн чыскаал кажыдалдың чыскаалы кылдыр дорааи шилчий берген.

«Чэллеңджериниң» ол ужудуушкуну— «Шаттл» хевириниң хөй удаа ажыглаар космос корабльдериниң 25-ки ужудуушкуну болган. Ынчангаш ол ужудуушкунге онза кичээнгейни салган турган. «Шаттл» хевириниң корабльдери ынаныштыг болгаш техника талазы-биле чедир сайзырангайжыттынган деп, АКШ-тың администрациязы бүзүретишпээн, ол корабльдерге тус-тус америк хамаатыларының ужудуушкун кылып болгурун 1981 чылдың августа чеп-шээрен каан. АЭД-тың космос программазында чүүрттүп хөй-ниитизиниң сонуургалын удаттырар, космоска эртем шинчилелдерни, ылаңгыя дайын сорулгаларынга шинчилелдерни кылырынга америк компаниаларының арбын акша-хөрөңгелерин бээрин чазак чедип алыр болдаан. Америк хөрээжен башкы кижилериниң ажыктыын, чугулазын тодаргай көргүзерин, бөдүүн шеледелерни кылырын безин планнаан турган. Маколиффтиң космос делгемнеринге ужудуушкунун болгаш оон дедир ээп келирин америкаңаар маңаа турганнар.

Массалыг информациянның ёмерик чепсектеринде халаптыг болуушкуннарны кезээде өскүдүр көргүзер кылдыр чаңчыккан чүткүүл-биле «Чэллеңджериниң» частыышкынын хүн бүрүде чүс-чүс катап көргүзүп, чүүрттүн чоңгунуң угаан-бодая болгаш салгыш-сеткил кажыдалын улам-на ханыладып турар. Корабльдиң хенертен болган коргунчуг частыышкынын, оон орнунга ак-көк дээрге онур-кевир чок булуттуң тыптып келгенин хөй миллион американнар телевизорларны дамчыштыр көрүп турар. А халаптыг частыышкынны көргүскен соонда — ужудуушкунунуң мурнуу чарынга астронавтыларның, оларның өг-бүлелериниң өскингүнериниң, чоок кижилериниң, өңнүктериниң өөрүшкүдүг, хүдүмзүргүүр арын-шыырайлары телевизорлар экраннарынга көстүп келир. Ындыг хамчыдылгаларны көөрге, кижиниң көрээ дакпажап, салгыш-сеткили кударап келир. Халаптыг болуушкунну өскүдүр көргүзүп, ковчаа сүрген кажыр кижилериниң холунда телекамераларның объективтери чидиг бижек-биле дөмей болуп, кижилериниң чүректерин козин турган мышкаш сагыш-дырар.

Таварышкан халап-биле холбаштыр кажыдалдың сагыш-сеткилин чымчадырын америк телекөрүүчилер чүгле орааттынпаан эвес, харындаа улам-на ханыладып, өскүдүп турар. Телекөрүүнүң америк хөй көрүкчүлерин чыыдырар төөн ажегерээн, човаар сеткил болган кээргел чокка мынчаар кылын турар. Америк башкыларның медеглээнии ёзугаар алырга, сөөлгү хүннерде хөй школачылар удуп чадаан, олар уламаран, дембөөреп турар, чамдыктары харын-даа угаан-сарыылын оскунар чыгай берген. Хөй кончаның кинрин ажыр дээш кажыдалды мынчаар ханыладыры, өскүдүн эргежок чугула болганы ол бе?

...«Чэллеңджериниң» космосче угландыр ужуп үнгени Флорида штатта Канаберал мутулдурга чедир делгем далай девискээрниге диизэшкиниерин эрик камгалалының шериг корабльдери кылын, часты берген космос корабльниң бузуидуларын, ертгенин калган кезектерин тып ап турар. Өлген астронавтылардан чүү-даа чок. Болдунган халаптыг частыышкынның чылдагаанын илерединин дег кандыг-даа чүве амга чедир тывылбаан.

НАСА-ның комиссиязы тургустунган. Ооң эгелээн истелгези алзаа каш айнар дургузунда, харын-даа чча ажыг үеде безин үргүлчүлеп магат чок. «Шаттл» хевириниң корабльдериниң ужудуушкуннарын болдунган халаптың чылдагаанын тодаргайлаттынмаан шаанда кылбас деп турар. АКШ-тың космос шинчилелдериниң бүгү программазында улуг согуушкун таварышкан, ол согуушкунуңу уржуктарын чайладыры дораан чедип алдынмас деп, америк специалистериниң хөй мурузу саналап турар. Рейганның администрациязының бүгү делегейгее мактанар дээш «супертехнологиязынга» (супер дээрге — тергин, дээди дээш утказыг латин сөс) улуг корабль дээри ол таварышкан. Чижээ, америк «Шаттлдарга» ужудуушкуннар кылырынга бодунуң ужудукчуларын шилиприниниң болгаш белеткээринииң программазын соңгаварладырын Германияның Федеративтиг Республиказының чазаа дораан-на шинпирлээнинер.

Халаптыг частыышкынга жок халаптың болдунган чылдагаанынга хамаарыштыр даап бодаашкыннар эмгежок. Чижээ, корабльдин шимчелекчилеринге (моторларынга) олаар чүүлдү дамчыдып бээр системага үреливишкин турган боор деп бодал база тыптып келген. Корабльдин фозелажын (самолёттуң эзы космос корабльниң бүгү кол кезектерин тудуштурган корпусту фозелаж дээр) эчи-зиниге чедир септеевйн, эзи хынап кербейн, ужудуушкунче элекке командылакпан түңнелиниде «Чэллеңджер» доңуп, доштелган урмуунда үреливишкин болган чадавас боор деп, чамдык специалистер бээл санап турар. Хөй удаа ажыглаар корабльдериниң ужудуушкуннарын көөдедиргече НАСА-ның удурткулдарын албадаакын америк парлалга демдеглеп турар. Чижээ, бо чылын космосче 15 корабльдерни салын үндүрери планнаттынган, а 1990 чылга чедир чыл бүрүзе 24 «Шаттлдарны» космосче ужудары көрдүүнеп турган. Ынчаар даажыкпа, ол хире хөй кылдыр чүге планнаан турганын? деп айтырыгны хөй специалистер ам сакып турар.

АКШ-тың шериг ведомствозуу америк администрациязының «сыыдыс дайынзырыының» программазын боттап, дыраарынга, ылаңгыя космостуң согуушку чаа чепсектерин, шимончу спутниктерни космос делгемнеринче салын үндүрериниге «Шаттл» хевириниң корабльдерни чылдадыр ажыглаар деп шалдаа шинпирлээнии демдеглээр херек. Халаптыг частыышкын болуп, «Шаттл» хевириниң корабльдериниге истелгеи, хымалдаиы эгелеп, оларның ужудуушкуннарын соксаткан-даа болза, Чер чоогунун космос делгемнерии милитаризастаарының темпизин кыысырбайн, эске аргаларны АКШ-тың хамгалал министерствозуу ам бодап, дилеп эгелээн.

Боо-чепсектериниң эндере бүдүрүүшкүнүн болгаш пентеродун тургузуушкунун космосче шинчилериниң айыылдыг планнарынга «Чэллеңджериниң» халаптыг частыышкыны согуушкунуу таварыштырган. «Сыыдыс дайынарыының» программазы АКШ-тың бодунга болгаш бүгү делегейге пайы хире аар уржуктарны, халаптыг таварыштырып болуруи хамыр бодап өөрүүнче хөй америкаларны бо чылдың январь 28-те болган халап албадынкан. Сураглыг тайылбырлакчы Мэри Макгрори мынча деп бижээн: «Ракетага удур космоска тургузар камгалалдың системазын хандырарынга ажыглаар дээш «кедергей сайзырангай» ол-ла технологиа «Чэллеңджерни» алургении президент бодап көөр болза, эки-дир... Ол программага ам хөй кижилер — ылаңгыя Черниң айтырыын шинпирлээрин Черниң бодунга тывар херек деп санап турар кижилер удам-на чиглиниг турар апарган».

А. ЛЮТЫЙ, СЭТА-ның корр.

Мурнуу-Африка Республиказының Ловюнда алчын черинің бажыңының чанында ангыа студентилер Преторияның расисчилериниң апартеидке удур маадырлыг демиселчи Бенджамин Молоизеии шаажылааны-биле холбаштыр удурланыышкынының массалыг чыскаалын кыгаанвар. Полиция ук чыскаалдың 300 хире киржикчилерни тудуп хоругдаан.

ЧУРУКТА: чыскаалдың киржикчизин тудуп хоругдап турары.

Рейтер—СЭТА-ның телефотозу.

П Л Е Н У М

ВАРШАВА. (СЭТА). Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының Төп Комитединиң волчелиг плениуму ында ажыттынган. СЭКП-ниң ам болур XXVII съездизин бүгү делегейниң ажылчын шимчээшкининиге, планетаның депшилгелиг болгаш тайбынга ынакшылдыг бүгү күштеринге кончуг улуг ужур-дузалыг болуушкун болур деп, эге сөзүүге ПКАП ТК-ның бирги секретары, ПУР-ның Күрүне чөвүдениинің Даргазы В. Ярузельский демдеглээн. ПКАП ТК-ның аңаа болган пленумунга түңнел сөзүүге, хеделиишкиннериниң ол дидим программазы чиик эвес-даа болза, кижи терелгетенин ядролуг халаптың айылынган чайладырының боттуг оруун тодарадып турар деп, ол оиалап демдеглээн.

Польшаның дээди өөредилге черлериниге специалистерни белетиксринге марксизм-ленининамның ролюн бедитишаап, иниитилел эртеминерии башкылаарын чайгылыш чөвка сайзырангайжыдарының эргежок чугулазын илеткелчи айыткан. ПУР-ра өөредилге системазын улам ынай хөгжүдериниң айтырыгларын ПКАП-тың XX съездизиниге белеткел үезинде калбаа-биле чугаалажып көөр дээп, Т. Порембский чугаалаан.

ДОЛУ ДЕТКИИШКИН

ВАРШАВА. (СЭТА). Бо чүс чылдың төнчүзүнге чедир ядролуг чепсектиң бүгү күралавырларын чок кылырынче угланган Совет Эвилелиниң санаалдарының онза чугула ужурдузалыын Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-ның бирги секретары В. Ярузельский демдеглээн. ПКАП ТК-ның аңаа болган пленумунга түңнел сөзүүге, хеделиишкиннериниң ол дидим программазы чиик эвес-даа болза, кижи терелгетенин ядролуг халаптың айылынган чайладырының боттуг оруун тодарадып турар деп, ол оиалап демдеглээн. Социализм, тайбың болгаш демнилеу чарылбас болуруи база катап бадыткап турар ол улуг төөгүлүг эгелекчи саналды долузау-биле деткип турар бис деп, поляк удуртукчу онзалап демдеглээн.

ПУШТУННАР ДЕП КЫМНАРЫЛ?

Тайылбыр булуңу

«Совлгү медээлерден дыңналарга, Афганистан биле Пакистан кызыгаарының аразында чүрттеп турар пуштуннар деп улустарны Пакистанның чагырыкчы чазаа дорамчылап, дүшкеп-на черге бооган олүрүп, күш деген, хилиичектеп турар боор-дур. Пуштуннар деп кымнарыл, оларның күүрүне турғузуу бар бе, кайы чүрттүң хамаатылары, оларны кандыг бүрүүлүг болганы дээш дорамчылап турарыл?

Мындыг айтырыгларлыг чагааны Чөөн-Хемчик районда Теве-Хая суурнуң чүрттакчызы О. Куулар редакциязже чоруткан. Ол айтырыгга лектор К. Буян-оолдуң харыылыы парлаарывыс.

Афганистан биле Пакистан аразының шаг-шаанда-даа бээр-ле хөйлу-дүрүмге үндезилеп турғустуунган кызыгаары чок болуп келген. XIX эктиң төнчүзүнден бээр англи колониазаторлар афган чагырыкчыларыны албадап, «Дюранда шугуму» ыыпын чоруткан. Ол «шугум» Британ империя-биле аңаа чагыртпаан Афганистанның аразында кызыгаарны көргүзер ужурлуг турган. Ынчалзажок ооң соонда бактаап турғустуунган афган чазактарының кайызы-даа ол шугумну Индия-биле кызыгаар кылдыр хүлээп албаан. Ол-ле «шугумну» шаг-шаандан тура афган-пакистан кызыгаарының ийи талазында чүрттеп, кыш-чай чок артсыннар ажылдыр аргыжып турар хөй-хөй пуштуннар дээр көшкүн амыдыралдыг аймактар база-ла кызыгаар кылдыр хүлээп албаннар. Пуштун аймактарының чүрттеп турар черлерин таварты дорт кежип чоруткан чогум-на ол афган-пакистан кызыгаар «Дюранда шугуму» ажыг үеге чедир шинпирлеттинмээн айтырыг болуп турар.

Апрель революциязыга чедир Афганистанның болгаш Пакистанның чазаа шаг-шаандан тура аза-өгбелериниң чаңчылдарын ёзугаар хостуг чоруп турар ол көшкүн аймактарының автономиуг бот-башкартынын турарынга кандыг-даа удурланыышкын чок чеп-шээрежип турганнар. Афганистанга революция сөөлүнде чогум-на ол девискээрлер Американың Каттышкан Штаттарының аңмак республиказа удур агрессия халдавышкыннар чорудар чери апаргаан. Бай феодалдар, чүрттүң иштики бодгаш даштыкы дайзыннары империализтиг бөлүктериниң деткимчезин ажыглап, Апрель революциязының чаалап алышкынынарынга удур чарлаваан дайынны өскүдүр үндүргеп, ол бөгүнге чедир уламчылап турар. Пакистан Афганистанга удур үүлгедиглерин ол пуштун аймактарының чүрттап турар девискээрлерин дамчыштыр чорудуп. оларның бот-башкартынар хостуг эргезин үреп, күштеп-күчүлээшкинге, хан төгүүшкүнүнге бораи турар.

Барынын чүк чүрттарының тускай албан черлери Пакистан чазактың ёзу-чуруму-биле бир баг болуп алгаш, пуштун аймактарының чүрттап турар черлериниде шериг чагерьлерин, шериг складтарын, базаларын тургузуп, колдуунда шупту чыгыы үүжүк-бижик билбес пуштунмарының ортузунда антиафган, антисовет пропагандаиы чорудуп турар. Америк империализм Пакистанның иштики реакциялыг күштерн-биле сүлчээлежип алгаш, пуштунларны афганнарга удур тургузуп, Пакистан шериг күштериниң агентилери ында бүгү-ле дерзин үүлгедиглерин ажыы-биле чорудуп турар. А Америкиның Каттышкан Штаттары болгаш ооң эвилелчилери ол девискээрге боттарының кара сагыштыг үүлгедиглерин боттандырары-биле бүдүн чартык миллиард доллары ажыглаан болуп турар.

Бо тайылбырга база бир немеп каар чүүл болза, пуштун аймактар оларның чогум херек кырында дайзыннары кымнарыл деп чүвени билип, револючу Афганистанның пайырал, кады ажылдажылга, кызыгаар камгалалының дугайында санаалдарын хүлээп ап, Афганистанда болуп турар дайынны соксадырының чугулазын деткип турар апарганнар. Олар боттарының чүрттап турар черлерин, ыдыктыг кызыгаарларын камгалаар, ол кызыгаарларны дамчыштыр хуиманнарының «олум каравиннарын»-да, үүлгедикчи болгаш чалча шериг күштерин-даа эрттирбезин шинпирлээнинер.

Мусульманнарының аразында кады ажылдажылгазы, чаңгыс аай чоруу чок. Оларның бир чамдыктары Кабул талазынче чайлып, бурунгаар депшилгениң шын оруун шилип ап турарлар, өскелери мее-хоозун пропагандаиың аймынга кирип, реакциялыг каргыс күштериниң талазынче кирип турар. Пуштун аймактар олардың «Дюранда шугумунун» аразында үзе киридирген болуп турарлар. Оон чылдагаанны — ол «шугумунун» бир талазында мусульманнарының шынчы, өске талазында мусульманнарның чайгычак болуп турарында эвес. Оон чылдагаанны өске. А «Дюранда шугумунга» хамаарыштыр чугаалаарга, ол чоок-хавы девискээрде чүрттап турар, бурунгаар депшилгече улам чүткүлдүг бар чыдар чаа иниитилел күштерни-биле эрги, келир үезии дүмбей-карангы иниитилел күштериниң аразында чидиг демисел чоруп турар. Пуштун аймактар боттарының келир үезии кандыг-даа хан төгүүшкүнү, даштыкыдан кандыг-даа холгаарлаашкыны чокка боттары шилип алыр ужурлуг...

Н. А. Добролюбовтуң төруттунген хүнүнден бээр 150 чылына

УЛУГ РЕВОЛЮСЧУ-ДЕМОКРАТ

Николай Александрович Добролюбов 1836 чылдың февраль 5-те (январь 24) Нижний Новгородка дыка кижиниң өг-бүлезинге төруттунген. Ол кыска-дыка бол, чырыткылынчак амыдыралды чурттап эрткен. XIX вектиң орус иниттилел шимчээшкинниг револючу дайынчы болгаш хаңы бодалчы болуп шылгараан. Добролюбовтуң идея талазы-биле быжыглырыга А. Н. Радищев, декабристер, А. И. Герцен, Н. Г. Чернышевский болгаш В. Г. Белинский улуг салдарлыг болган. Оон ажыл-чорудулгазының кол түүлдери литература критиказы болгаш публицистика турган, олардың кол утка-шынары болза, хаанның эрте-чагыргазы болгаш крепостной ёзуну хүлээп көрбези, демократтыг революция, чурттуң экономика база культура талазы-биле хөгжүдези, чонуң калбак эртем-билиглиг болуру дээш демисел болуп турган. Добролюбов студент чылдарындан-на револючу-демократчы быжыг бүзүрелдиг, политиктиг үзел-бодалы, философчу-материалисчи мировоззрениези хевирлеттинген кижи апарган. Оон ажыл-чорудулгазының кидим түлүк үези Россияга 1859—1861 чылдарның революстуг байдалының үезинге таварышкан. Ынчан Добролюбов орус критиканың болгаш публицистиканың чоргаараалы апарган түүлдерин бижээн: «Роберт Овеи болгаш иниттилел реформаларының талазы-биле оон орлардажыышкыннары», «Москвадан Лейпциг чедир», «Обломовщина деп чүл?», «Дүмбей тергинделде чырык херел», «Дүмбей тергиндел» болгаш өске-даа. В. И. Ленинниң литература-критика ажылдарын белии-биле үнелеп чораан, оларда автор чонуң гаалчыларының көргүскени боттуг амыдыралга база бир мөзүлеш овур-хевирлерге даанып алгаш, кара туразында чорукту база крепостной ёзуну килең-биле сойгалап, демисеттпес болгаш идепкей чок чорукту буруу шаап, орус амыдыралга болгаш литературага чаа маадырыш— ёзулуг ажылдакчының болгаш демиселчиниң —тыптып келгенин чайлаш чогум айтып турар. Бодунуң талантызының байгы-ла күжү-биле Добролюбов литератураның реалисчи база улусчу болур принциптерин, оон бедик хамааты мөзүлүг болурун камгалап турган. «Эзоп дылы»-биле бижээн оон түүлдери кедергей сойгалакчы күштүг. Янзы-бүрү критика жанрларын болгаш сатира аргаларын (мактап шоодары, фельетон, кыжырган өттүүглер) ажыглаарынга ол ажок мергежээн турган. Маркс оны «Лессинг болгаш Дидро-биле өңнежир» чогаалчы деп саналап чораан. Николай Александровичиниң литература ажылдары орус критикага, эстетикага, публицистикага бадалбас исти арттырган. Хөй-хөй революсчу салгалдарының кижизидилгезинге дузалап келген оон чогаалдары бо хүннерде-даа бодунуң ужур-дузазын чидирбээн.

Саннар, фактылар

⊙ 1848 чылдың сентябрьда Добролюбов шажыт семинариязынга өөренип кирген. Бодунуң губерниязының үлегер домактарын, улустуң ырларын чыып бижип турган. Шүлүктер, чечен чугаалар, рецензиялар, шиилер бижип эгелээн, Горациийниң номнарын очулдурган.

⊙ Ол аныяк назынындала шажынны шүгүмүүлекти ёзу-биле көөр апарган. 1853 чылда, сөөлгү классха турган, семинариязы каггач. Петербургта Кол педагогика институдунга төөгү-филология факультединге киргеи, ынаа 1857 чылга чедир өөренген.

⊙ 1854 чылдың декабрьда ол башкы политиктиг шүлүүн — «Н. И. Гречиниң 50 чыл юбилейинге» деп шүлүктү бижээн.

⊙ Студентилеп турган, Добролюбов чажыт болгүм удурту берген. ол институттуң реакцылыг администрациязынга удур демисежип турган. Автор хаанның эрге-чагыргага удурланганы илереп турар диилим революстуг шүлүктерин бижээн.

⊙ 1855 чылдың сентябрьдан эгелеп ол хол-биле бижээн солуң үндүрүп эгелээн. оон ады — «Дидир-хидир. литературлуг, анекдоттуг, чүгле кезик-чамдыы политиктиг солуң». Ол Добролюбовтуң белгүмүүнүң солуну болуп турган (19 номер үнген).

⊙ 1856 чылда ол Н. Г. Чернышевский-биле таныжып алган. олар найыралдыг өңнүктер апарган, кады ажылдан желээнер. ол чорук Добролюбовтуң идея талазы-биле дадыгарынга дузалаан.

⊙ 1856 чылча Добролюбов парлалгага эң баштайгы чүүлүн бижээн. 1857 чылдан эгелеп ол «Современниктиң» редакциязынга доктаамал ажылдай берген, журналдың редактору Н. А. Некрасов критика - библиография киллизин удуртуруп аңаа дааскан.

⊙ 1858 чылда ол литература-эстетика, философия болгаш төөгү талазы-биле үзел-бодалдарын илергейлээн түүлдерин бижээн: «Орус литератураның хөгжүлдезинге чончу болурунуң киржилгезининг хемчээли», «Улуг Петриүң хаанналашкынының баштайгы чылдары», «Дээрги Жеребцовтуң чогаалдыл алганы орус цивилизациязы».

1859 чылдың жазында журналга «Свисток» («Эдиски») деп сатира киллизин кестүп келген. ону Добролюбов бодап тыпкан болгаш үнделгээн. Ол Петербург болгаш Москва солуп-сеткүүлдериниң авыластыг ле-берөлчыыр чоруун сойгалап, ону бижип бергеи.

⊙ Добролюбов социалист-утопист турган. Ол Россия тараачыл община дамчыштыр, капитализмни оюп эртпеш, шуут социализмче ойлачип болур деп санап чораан.

⊙ Ол орус революстуг поэзиязга шылгараңгай сатирик-шүлүкчү болуп киргеи.

⊙ 1860 чылдың майда Добролюбов өңнүктериниң барык-ла албадаан чыны сүмезин ёзугаар даштыкмже эмнедип чорупкан. 1861 чылда ол кадыын экижиндидаа албайн, төрээн чурттунче чанып келген. Петербурггка литература ажылын ол уламчылаан.

⊙ Н. А. Добролюбов 1861 чылдың ноябрь 29-та (17-де) мөчээн. Оон орнукшулдаашкын иниттиниң чыскаалы болуп бергеи.

ДЭЭШТИИ ДЭЭШ

Ниитти билиг школазының реформазының негелдемелерин амыдыралга боттандырары бүгү чонуң хүндүлүг болган харыысалгалыг хүлээлгези. Ол ажылга бистиң Бай-Даг ортумак школазының башкылары чамдык боттуг ажылдарыны чорудуп эгелей берген.

Кол сорулгавыс — өөренирчилерге быжыг болгаш хаңы билиглерни бээри, кичээл бүрүзүн дээштиг эрттирери. Маңаа эртемнер аймы-биле методиктиг каттыжышкынарының ролю улуг. Аңаа башкылаашкынының чаа аргаметодтарын, депшилгелиг аргаларын өөренип, мурнакчы дүржүлгаяы иептередир ажыдыг чорудуп турар бис. Чижээ: орус дыл, математика башкыларының методкаттыжышкынынарынга (удуртукчулары М. О. Куулар, Б. С. Ондар) ажык кичээлдер эрттирери, ооң коллективтиг сайгарылгазы, кичээлдерге өөредилге-көргүзүг, техниктиг хереклерни ажыглаары, аңгы-аңгы темаларның онзагай талаларын тускайлап көөрү чаңчыл апарган. Орус дыл башкылары М. О. Куулар, Я. С. Димчей, У. С. Лойгу, математика башкызы В. С. Ондар оларның кичээлдер эрттирери солун, тайылбырлаары чедимгир болуп турары ажы, ону мактап турар бис. Ооң аңгыда эге классчар башкылары Н. Н. Мунзук, С. К. Куулар, Г. Л. Монгуш, хоочун башкылар Б. С. Ондар, С. Д. Балаа, И. А. Мижидол, Ч. К. Оюн дээш өскелериниң-даа ажылы мактал-дыг, оларның мурнакчы дүржүлгазын өске башкылар өөренип ап турар. Ниитизи-биле реформа негелдезин ёзугаар 20 башкы ажык кичээлдерни эрттирген. Ийиги чартык чылдан эгелеп шупту башкылар кичээлдерни ажык кылдыр чарлаан болгаш диспут, лекция дээш чижектиг кичээлдерни эрттирери көрдүнген.

Бирги чартык чылда 20 класстың 17-зи 100 хуу өөредилгени чедип алган. Өөредилге чылының эгезинде хоочун башкылардан дагдыныкчылар чөвүледи тургустуган. Дагдыныкчылар аныяк башкыларының кичээлдерниге олуржуп, арга-сүмезин кадып келгенниң түңнелинде эки ажылдыг аныяк башкылар ажылынга кызымаккай чоруун көргүзүп, кичээлдер эрттирериге, классчан дашкаар ажыл чорударынга мергежип турарлар. Эртемнер аймы-биле башкылар кичээлдерге техниктиг хереклерни ажыглап турар, ооң аңгыда өөреникчи бүрүзү күш-ажыл кичээлдерниге ыяш, демирден, картон савазындан кылыглар кылыр хереклер-биле, күш-культура кичээлдерниге хереглээри-биле волейбол, баскетбол, лыжа, коньки дээш чижектиг хереклер-биле хандырылган.

Школада 10-гу класстың өөреникчизи Сержимаа Омакка удуртқан өөреникчилерниң бот-башкарылгазы багай эвес ажылдан, неделя санында тематиктиг рейдилерни чорудуп, хаяа солуннарыны үндүрүп турар. Номнар, дневниктер эдилелиниң талазы-биле, кичээлден озалдаар чоруктар читкен, номнар, дневниктериниң эдилели экижээн.

Сөөлгү 4 чыл дургузунда школадан үнүп чораан өөреникчилер чокка ажылдан турар бис. Бо талазы-биле боттуг дузаны Бай-Даг кедээ Советиниң күүскому (даргазы Г. Ч. Тойбаа) чедирип турар. Ылаңгыя кичээл үезер, озалдаар өөреникчилерниң ада-иезин күүскомга көрүп, дарый хемчегларын ап турары дээштиг.

Класстан дашкаар кижизидилге ажылы мурнакчылдарга бодаарга эки ажылдап турар. Суббота санында тематиктиг кежээлер, утренниктер эртип турар. Ылаңгыя «Алдыы күс», орус дыл, тыва дыл, математика неделялары, кежээлери кончуг солун эртken.

Школа биле совхоозтуң харылзаазы быжыг. Өөреникчилериниң чайгы дыштанылгазын чогумчалыг организастаарынга, бүдүүлге бригадазын тургузарынга совхоозтуң директору Б-Д. Б. Чопуй боттуг дузаны чедирип турар. Эрткен чайын 120 кижи составтыг бүдүүлге бригадазы 4 звено болуп ажылдаан, 7200 хойну кыргаан, 200 бени 2 ай дургузунда саап, бир тонна сүттүг, хымысты кылгаш, совхоозка дужаагаан, 96 тонна сигенни кезип белеткээн, 600 тонна пресстээн сигенни сараттаан.

Амгы үеде хоочун киномеханик Д. Н. Чамзырай 6 өөреникчини киномеханикте өөредип турар, 15 өөреникчи чолаачылар курстарында өөренип эгелээннер.

Кыдыңын турар ажылдарбиле чергелештир чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа бар. Долу шынаарлыг билиглерни чедип алыр дээш ам-даа кызымак ажылдарны негеттинип турар.

Школаның башкылар коллективи хөй-ниитининг күжүнге даанып алгаш, келир үеде бүгү тала-биле сайзырайтгай, төлептиг салгалды кижизидер база СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг күш-ажыл-биле уткуур дээш хөй-ават киргеи ажылдан турар.

Б. СЕҢГИН.
Бай-Даг ортумак школазының директору.

ЧОГААЛГА ХАНДЫКШЫЛДАН

«Торгалыг» совхоозтуң Культура бажыңының чогаал кежээзи болуп эрткен. Кежээни совхозта партком секретары Б. Натпит ажыттыкаш, ажыл-агыйның эрткен бес чылда чедиишкиннерин база ноон соңгааргы сорулгаларын, ол шыкаш торгалыгжыларының партиячи XXVII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш кедүрлүүшкүнүүт ажылдап турарын чыылгаанарга допчулап тэныштырган. Чогаалчы В. Серең-оол ук кежээге киришкеи. Чаңгыс чер чурттуг чогаалчызының чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының дугайында сайгарылганы совхозта библиотека эргелекчизи П. Төвүт-оол кылган.

Чогаалчы В. Серең-оол сэс алгаш, литературэ дугайында бодаларын, чогаадыкчы планнарын чугаалавышаан, сөөлгү үеде бижээн чаа шүлүктерин номчаан. Эң ылаңгыя «Хөлгелиг чырык шүлүктер» деп ниити аттыг болук шүлүктерин чон сонуургалыбле хүлээп алган.

Торгалыг ортумак школазының директору, хоочун башкы Д. Сүндүп бодунуң чугаазынга, школачыларны чогаалче сундуладыр, аныяк үимерни үстүкү классчарга-ла тодарадып тыварының чугулазын айыткан.

Торгалыг чүгле Тыва АССР-ниң улустуң чогаалчызы Степан Сарыг-оолдуң, хоочун драматург Виктор Кок-оолдуң, чогаалчы Доңгак Бегзиниң, Тулуш Кызыл-оолдуң болгаш өскелериниң-даа төруттунген чери болурундан аңгыда, тыва чогаалга хамаарышкан төөгүүг чер анартан деп, совхоз директору А. С. Куулар чугаалаан. — Бистер бо чыл-ыын К. Кудажы, М. Кенин-Лопсан, С. Козлова, А. Даржай база украин шүлүкчү М. Пщеничный болгаш өскелериндаа маңаа турар бис. Ынчангаш, Торгалыг суурнуң чараш булуңунга чогаадыкчы бажыңын ажыдар шиитпирлиин совхозтуң директиязы, кежээ Совет, партия, профэвилел база комсомол комитеди хүлээп алган — дээш, ол уламчылаан. Ол бажың литературлуг музейжиги болдурундан аңгыда, чогаалчы кижиниң ажылдаарынга таныштыр дериттингеи өрээлдиг болур. Чогаадыкка бажыңын кылыр белеткел ажылы апрель айда болур коммунистиг субботникте эгелээр.

Чогаал кежээзинге ыры база чаңгыланып турган. Бот-тывынгыр артистер В. Чымбалак, Б. Белек, Т. Куулар, Е. Куулар, В. Серем олар тыва шүлүкчүлериниң сөзүнге ырларны күүсеткен.

Бистиң корр.

ХАРЫЫЛАР

Январь 18-те үнген № 15 «Шында» парлаттынган кроссвордка харыыларны республиканың бүгү районнарындан болгаш Кызыл хоорайдан 80 ажыг бижикчи редакциязже чоруткан. Бижикчилериниң кол нуруузу кроссвордту шын тыпкан.

Оларның чамдыызын адаарга мындыг: Бай-Тайга районуң Бай-Тал ортумак школазының башкызы З. М. Маадыр, Кызыл-Даг суурнуң чурттакчызы А. К. Хертек база Шуй болгаш Тээли ортумак школаларының өөреникчилери шын харыыларны бергеи.

Чөөн-Хемчиктеи эң хөй саннаг 11 бижикчи шын харыыны бергеи. Оларның арасында Чадаанада септелге-тудуг участогунуң механиги С. Ы. Хорлуу, хоорайның чурттакчылары А. С. Ооржак, С. Д. Күжүгет, «Чыраа-Бажы» совхозтан У. Э. Куулар болгаш оон-даа өскелер бар.

Улуг-Хем районуң Чаа-Тал сүт-бараан фермазының ажылчыны М. М. Кызыл-оол, Эйлиг-Хем суурдан М. К. Сенджажы, Арыг-Узуу суурдан З. Д. Солдуп; Эрзин суурдан тудугжу С. И. Дайаа, Бай-Даргдан О. Чопуй; Мөңгүүн-Тайга райкүүскомуну иштинки херектер килдизиниң ажылдакчызы И. Д. Хертек болгаш Мугур-Аксы ортумак школазының болук өөреникчилери: Тес-Хем райондан Самагалдай суурнуң чурттакчызы И. К. Сарыг-оол, Барт-Даг суурнуң чурттакчылары А. К. Санаа, А. Д. Чооду; Тожу районуң Азас школазының өөреникчизи В. Бараан болгаш өске-даа районнардан мында ады киргээн хөй саннаг бижикчилер шын харыылааннар.

Оң мшкаш районнарның аңгы-аңгы школаларындан хөй саннаг өөреникчилер кроссвордту тыварынга идепкейлиг киришкеннер.

Узун дургаар: 1. Дуруна. 2. Адыг. 3. Элик. 4. Амырга. 6. Соок. 7. Сөөк. 8. Торга. 13. Серге. 14. Быдаа. 15. Хек. 16. Паш. 20. Ирбиш. 21. Малчын. 23. Ымырaа. 24. Инек. 25. Курт. 27. Буга. 28. Сыра.

Доора дургаар: 5. Кундус. 7. Селеме. 9. Дуюг. 10. Кара. 11. Карак. 12. Азас. 14. Баяа. 15. Хап. 17. Терге. 18. Алдын. 19. Киш. 21. Мөге. 22. Аңчы. 24. Иябек. 26. Клуб. 28. Сыын. 29. Дыргак. 30. Торлаа.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

САЙЫРАДЫРЫНЫҢ АРГАЛАРЫ БАР

Тоора-Хем суурга районуңуң школачыларының ортузунга бирги чер дээш хостуг хүреш маргылдаазын райкүүскомуун улус өөредилге киллизинниң болгаш комсомол райкомуның хүндүлел бижиктерин тывыскылаан. Республика маргылдаазынга киржири-биле районуңуң спорт комитеди организастап эрттирген. Маргылдаага Тоора-Хем, Азас, Ий ортумак школаларының командалары ниитизи-биле 72 спортчу күжүн шенешкен.

Ук маргылдаага Азас ортумак школазының командазы (тренери ССРЭ-ниң спорт мастери Александр Кундан) багай эвес белеткелдиин көргүзүп, бирги черни бүзүрелдиг-биле чаалап алган. Ийиги черде Ий ортумак школазы (тренери национал хевирге спорт мастери Дадар-оол Лоовай) үнген. Тус-тузунда боттарының деңзилерниге шаңналдыг черлерни алгылаан мөгелерге районуңуң улус өөредилге киллизинниң болгаш комсомол райкомуның хүндүлел бижиктерин тывыскылаан. Республика маргылдаазынга киржири-биле районуңуң спорт комитеди организастап эрттирген. Маргылдаага Тоора-Хем, Азас, Ий ортумак школаларының командалары ниитизи-биле 72 спортчу күжүн шенешкен.

Ук маргылдаага Азас ортумак школазының командазы (тренери ССРЭ-ниң спорт мастери Александр Кундан) багай эвес белеткелдиин көргүзүп, бирги черни бүзүрелдиг-биле чаалап алган. Ийиги черде Ий ортумак школазы (тренери национал хевирге спорт мастери Дадар-оол Лоовай) үнген. Тус-тузунда боттарының деңзилерниге шаңналдыг черлерни алгылаан школаларда тренерлер Азас школазында тренер ССРЭ-ниң спорт мастери Александр Кундан, Тоора-Хем школазында спорт мастеринге кандидат Виктор Шыырап, Ий школазында национал хевирлерге спорт мастери Дадар-оол Лоовай моон соңгаар бистиң районга хостуг хүрешке шыырак мөгелерни белеткеп болурунуң аргалары барын көргүскен.

Хостуг хүреш бистиң районга 5—6 чыл бурунгаар элээн сайзырап, районга болгаш суурларга маргылдааларны удаа-дараа эрттирип, республика маргылдаалары-ла киржип турган. Сөөлгү чылдарда тренер кадрлар чогундан секциялар болгаш маргылдаалар колдуу болбастаан. Февраль айда улуг улус ортузунга маргылдааны организастаарын планнап турар.

Үстүүде адаанын тренерлерге даянып, спортчу секцияларны организастап, оларга деткимче-дузаны удуртукчуларның талазындан көргүзээри күзенчиг.

Республиканың «Урожай» ниитилели бистиң тренерлеривиске болгаш черле ниитизи-биле районга хостуг хүреш талазы-биле практиктиг дузаны чедирип, арга-сүмезин берип, семинар эрттирерни өөренип көөрү күзенчиг. «Хүреш» агитбригада республиканың бүгү районнарын кезээн, Тожу районга келбээн, ынчангаш бистиң районуңуң хүрешке сонуургалыгларын болгаш чурттакчы чону идегеп, манап турар.

В. АМБАРЖИ,
маргылдааның кол судьязы.

ҮНҮҮШКҮННҮ КЫЛГАННАР

Красноярскиниң кедээ ажыл-агый институдунуң Тывада филиалының студентилери база башкылары Чөөн-Хемчик районче үнүүшкүнүү чоокта чаа кылганнар. Үнүүшкүнүүң кол сорулгазы профуглакмышкын талазы-биле ажылды чорудары. Институтче киреринге күзээн аныяктарга болгаш школа доозукчуларынга ажыктыг агрегүмелерни бээри база кедээниң ажыл-ишчилери-биле сыры харылзааны тургузары.

«Большевик» совхозка Шеми ортумак школазының спорт залынга чыылган аныяктарның болгаш школачыларның мурнунга кафедра эргелекчизи Г. А. Забелина институтта кедээ ажыл-агыйның кандыг тускай эртеминглерни белеткеп турарын база моон соңгаар келир үеде перспективаларын болгаш студентилерниң амыдырал байдалын тодаргайы-биле чугаалап таныштырган.

Спортчу ужуражылгалар база болгулаан. Хол бөмбүүзиге эр улустуң, херээжен күш-культуржуларының командалары ойнаан. Шупту ужуражылгаларга студентилер тиилеп алганнар. Дараазында тыва хүрешке 32 мөгениң хүрежи база болган. Белеткел салбырының студентизи К. Вежендей шүүлген. Ортумак школаның 10 «б» класының өөреникчизи М. Шолбан үжүүрлешкен.

Түңнелинде, чылгаан аныяктарның өмүүзээнинден совхозта спорт чөвүлелиниң даргазы В. Кара-Сал база школада күш-культура башкызы М. Монгуш ужуражылга солун болганын демдеглеп, өөрүп четтиргенни илередип, студентилерниң өөредилге болгаш спортка моон-даа соңгаар чедишкиннерлиг болурун күзээннер.

Дараазында хүнде район төвү Чадаана хоорайга № 1 школаның 9 болгаш 10 классетарының өөреникчилери-биле ужуражылга беседазы чоруткан. Районуңуң төп Культура бажыңының спорт залынга чыылганнарга беседаларны чоруткулаан. Хол бөмбүүзиге хоорайның школаларының башкыларының (эр улус) база районуңуң иштики херектер килдизиниң шиилиндек командалары студентилер-биле ойнааннар. Кайыдаа оюн студентилериниң тиилелгези-биле доозулган. Херээжеи командалардан Чөөн-Хемчик районуңуң шиилиндек командазы студентилер. Түңнелинде шиилиндек 16 мөгениң хүрежи болган.

Кедээ ишчилериниң ажыл-амыдыралы-биле таныжып, спортчу солун ужуражылгаларны кылгаш, институттуң студентилери эвээ чаныы келгеннер.

К. МОНГУШ.
Кызыл район.

МАРГЫЛДАА ДООЗУЛГАН

Кызыл районуң школачыларының арасында «Ак тергениң» шаңналы дээш хөл шыдыраага маргылдаа болуп эрткен. Маргылдаага районуң алды школазының пионер дружиналары киришкеи. Ниитизи-биле 30 аныяк шыдыраачы команда аайы-биле шаңналдыг черлер дээш ойнааннар.

Бир хүн үргүлчүлээн маргылдаанның түңнелинде командаайы-биле бирги черни Сукпактың деминг болгаш шыырак командазы, ийиги-зин — Көк-Тей, үшкүүн Кур-Чер ортумак школаларының шыдыраачылары эзлээннер. Оолдардан хууда бирги черни, а тиилелгени Сукпак школазының өөреникчизи Петя Оздонаев, эң бичии шыдыраачы Алдынбек Калиндуу ийиги черни ап, чедишкиниг ойнааннар.

Э. ТЕЖИТ.

ФЕВРАЛЬДА

8—9 хүннерде Гаага (Нидерланды) хоорайга херээжеиннер ортузунга конькиге маңнаарының делегей чемпионады эртер. 500, 1500, 3000, 5000 метрлерге маңнаар.

22—23 хүннерде Каруидзава хоорайга (Япония) эр, херээжеи спортчулар ортузунга кыска дистанцияларга конькиге маңнаарының делегей чемпионады болур. Оңу 1970 чылдан бээр чыл саныда чорудуп турар. Эр-даа, херээжеи-даа спортчулар 500 болгаш 1000 метрге чаржыр.

17—23 хүннерде ГФР-де Кёнигзей деп черге эр кижилер ортузунга бобслей (маңнак кырынга чыдып алгаш бедик чердеи дүртеи бадары) талазы-биле делегей маргылдаазы болур.

ЧАРЛААЛДАР

Автотранспорттуң чүдүрттүнериниге үр үеде турарын кызырар соруглга-биле «Каа-Хем» разрези январь 27-деи эгелээш ажыл хүнинериниде хөмүр-даштыг хереглекчилерге дүм-хүн иштинде, суббота хүнинериниде 24 шакка чедир, воскресенье хүнинериниде 16 шакка чедир чүдүрүп чорударын организастап тургускан.

ДОСААФ-тың Кызылда техниктиг каттышкан школазы «В», «С», «Д», «Е» категорияның 1—2 классчын чолаачылар курстарынга өөренирчилер чыып алырын чарлап тур. Өөредилге 1986 чылдың февраль 10-да эгелээр.

Адрези: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу 49, ДОСААФ ТКШ.

ДОСААФ-тың Кызылда техниктиг каттышкан школазы секретарь - машинакчыларның хүндүскү курстарынга өөренирчилер чыып алырын чарлап тур. Курстарга 8—10 класс эртеминг киржилерин хүлээп алыр. Өөренир хуусаазы — 4 ай. өөренирининг өртээ — 103 рубль. Өөредилге 1986 чылдың февраль 10-дан эгелээр. I—II классчын чолаачылар курстарынга өөредилге февраль 10-да эгелээр.

Адрези: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу 49, ДОСААФ ТКШ.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 5-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.45— «Анычорукчулар клубу». 9.45 — «Кызыл дипкурьерлер». Урамчечен фильм. 11.20— А. Николаев — «Трио». 11.40 — 11.45 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Сегең чылдарның коммунистери». Док. телефильмнер. 15.10 — Ф. Э. Дзержинский аттыг дивизиниң бот-тывынгыр ансамблиниң оюн көргүзүү. 16.05 — Бистиң корреспондентилеривис чугаалап тур. 16.35 — Социалистиг чурттарның док. фильмнери. 17.05— РСФСР-ниң алдарлыг чогаадыкчызы, Москва хоорайның чаартмакчылар чөвүлелиниң Советиниң даргазының оралакчызы Б. А. Смирнов-биле школачыларның ужуражылгызы. 17.50 — Фотоконкурс. «Объективте — Теөөгү чурт». 17.55 — «Ак фюзеляжта». Ленинчи болган Күүүне шаңналдарының лауреады, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры авиаконструктор О. К. Антоновтуң амыдыралының болган алкымының дугайында артем тэйылбырлыг фильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — СЭКП ТК-ниң телевилетээрии чугаалажып тур. 19.15— Делегей болган ачыктар. 19.50 — «Сергей Лазовуң амыдыралы болган өлүм чогу». Үш сериялыг ураң-чечен телефильм. 1-ги сериязы — «Бурунгаар, чүгле бурунгаар». 21.00 — «Ye». 21.35 — «Бо орус чер дээш». «Сергей Лазовуң амыдыралы болган өлүм чогу» деп үш сериялыг ураң-чечен фильмниң 2-ги сериязы. 22.45— 23.00 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Кандыг-даа ажыкче сокта-ла». Док. телефильм. 8.25; 9.35 —Төөгү. 10 класс. Великобритания. 9.05; 12.30 — Немец дыл. 10.05— КПТУ сургуулдарын. та. Астрономия. Планеталар. 10.35; 11.40 — Ниити биология. Организмниг делегейниң эволюциязының барымаалдары. 11.05 — «Бодүүн — нарын шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — Бойлус эртеми. 2 класс. Хоорайга болган көдээге кышкы күш-ажыл. 13.00 — Эстетиктиг кижизидилге. Хостуг үениң культуразы. 13.30— Сээң ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин — «Чарыштыг канчаар организастаарыл?». 13.55 — Драматургия болган театр. Б. Шоу. 14.40 — Школа тыларга физиология болган гигиена дугайында. Чүрек канчаар ажылдаарыл. 15.10 —П. Мериме — «Клара Газуллдың театры». Телешки. 16.40 — 16.45 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильм. 18.25 — «Орус дыл өөренип турар бис». Нэшиональ школаларчың 3 классының өөреникчилерниге телешкола. 18.40 — Урутларга фильм. «Узук кудуруктуг хаван оглу». 19.10 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төөгү». Медээлер. 19.55 — Чырлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг узуңар, чаштар!». «Эрги ойнаырак». Мультфильм. 20.15 — «Музыка киоскузу». 20.45 — Хаакка фигурлыг чуңгулаштыкмга делегей чемпионады. Франциядан дамчыдылга. 21.00 — «Ye». 21.35 — ТТ-ниң болган БР-ниң Үлегерлиг ниити ырызының концерти. 22.45 — 23.35 — «Ону шыдаар силер».

Редакторуңуң оралакчызы
К. К. САТ.

Кино

ФЕВРАЛЬ 5-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Пропавший без вести» 9.30, 12.00, 14.30, 17.00, 19.30 шактарда. «ПИОНЕР»: «Золотой ключик» 9.30, «Зеленые пеночки» 11.10, 13.10, «Киноклуб»: «Говорит 01» 15.00, «Жестокий романс» 17.00 18.50, 20.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Загадка уединённого мотеля» 15.00, 17.40, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Счастье по случаю» 14.00, 16.00, 18.00, 19.50 шактарда.

агаар

Республикага бичө булуттаар, агаарның температуразы дүне 36—41, чамдык районнарга 25—30 градус, хүндүс 18—23, чамдык районнарга 9—14 градус соор.

Кызылга бичө булуттаар, дүне 38—40, хүндүс 22—24 градус соор.

Автооруктарга быскан харчаар, көстүүр 2—4 километр.

Редакциянның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторуң 2-24-63, редакторуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, чарыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлегер киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45 солуң келбеңи барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуң неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3226.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00024.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың февраль 6 четверг № 31 (13031)

1925 чылда үндезилеттингеп.

Өртээ 3 көпеек.

Эвилелдешкен республикаларның компартияларының съездилеринде

ИНТЕНСИФИКАЦИЯ БОЛГАШ ДЕПШИЛГЕ ОРУУ-БИЛЕ

МИНСК. Партияның салын турары чаа сорулгаларның дугайын Белоруссияның Компартиязының ажылын ооң чаа доозулган XXX съездизиниң делегаттары чугаалажып көрген болгаш республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң, чурттуң улус ажыл-агыйының чаңгыс ай комплексизиге ооң киржилгезин улаттырарының херезинге дидим, эртемге үндезилеп, дарый хемчеглерни алырын олар негээнер.

Съездиниң ажылының түңнел хүнүзинде 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыларының төлевилелиниң дугайында илеткелди чугаалажып көргеш. Аңаа санал бергенер экономиканың интенсивтиг хөгжүлдениң оруунче шилчилгезиниң орун-тарын тодаргай анализеткен, ажыл-агыйны чорудулгазынга партийжи удуртулганы үндезинин-биле эде тургузарының, ооң чаа үе-чадазыынче шилчиринниң эргежок чугулазын айытканнар.

Продукциянның шынарын бедидериниң айтырыгларынче чугула кичээнгейни съездиге углавидырган. Шынар башкарылгазының талазы-биле партия, совет, ажыл-агый органнарының, эртемниң болгаш бүдүрүлгениң угланыышкыларын каттыштырып турар чидиг механизмни чоокку үеде ажылдап кылыры көрдүнгеп.

ТАШКЕНТ. Кижиге кичээнгей, кижи факторун идепкейжидери — доктаттынган планнарның чедишкинниг күүседиви дээш, эртем-техниктиг денгилгени дүргедедири болгаш экономиканы интенсификастаары дээш демиселдиң кол өзөө болур дээрэни Узбекистанның Компартиязының болуп эртнеп XXI съездизинге делегаттар демделгеп.

Бо беш чылда республиканга улуг хемчээлдиг социал программаны боттандырар апаар. 37 миллион дербелчин метр чурттарга башкыларын тударын, үүрмектен садар бараан саварылгазын, ачы-дуза чедирилгезинин хемчээлин дыка улгаттырары көрдүнгеп. Коммунал ажыл-агыйның ачы-дуза чедирилгези, улус өредилгези, кадык камгаланы улам хөгжүүр.

Эрегжейлээр чорукка чаңгыс-даа хүнүү үе арттырбайн турар дээрэни съездиге санал бергенер чугаалаанар. Ону партияның улуг негелделеринге, чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң дүргедедириниң программыг негелделеринге дүүштүрбүшаан, он ийнги беш чылдың баштайгы хүннеринден эгелээн долу күш-биле ажылдап кирер керек.

БАКУ. Азербайджанның Компартиязының XXXI съездизиниң түңнел хүнүзинде делегаттар 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыларының дугайында илеткелди чугаалашканнар. Ону Азербайджан ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Г. Н. Сеидов кылган. Эртемниң болгаш техниканың чедишкиннерин будурулгага калбаа-биле ажыглавышаал, он ийнги беш чылда үлетпүр бүдүрүшкүнүнүң хемчээлин 22—25 хуу көвүдедирин чедип алыр. Нефтичилер далайга, республиканың төп болгаш барыын районнарынга шинчилел болгаш ажыглал ажылдарын калбартырлар. Электроэнергетиканга, нефть болбазырадыр болгаш химия үлетпүрүнге ажыглаар күчүлерин ажыглалга киндерер. Ол-ла бүгү сорулгаларның түңнелдезин чедип алырда, экономиканы удуртурунга партийжи удуртулганың деңнелин бедидери, улус ажыл-агыйын удуртуруп эде тургузар аргаларны долузу-биле ажыглавы чугула дээрэни делегаттар саналдарынга демделгээнер.

ТАЛЛИП. Он ийнги беш чылда күш-ажылдың бүдүрүшкүлүүнүң үштүң ийи хуузун эртемниң болгаш техниканың чедишкиннерин бүдүрүлгеге ажыглаанындан чедип алырының сорулгазы салдыган. Ону Эстонияның Компартиязының XIX съездизиниң делегаттары санал-харынга чугаалаанар. Съездиниң түңнел хүнүзинде делегаттар 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыларының төлевилелиниң дугайында илеткелди чугаалажып көргеннер. Ону ЭССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Б. Э. Сауэ кылган. 1985 чылдың-биле деңнээрге, беш чылда национал орулгазы бүдүрерин 17 хуу көвүдедирин талазы-биле сорулга салдыган. Ам-чем программазын боттандырарының айтырыгларынче кол кичээнгей салдыган. Ол бүгү сорулгаларны боттандырар дээш, партия организация бүрүзүнүң дайынчы шинчизин бедидери, онаашкан ажылды дээш удуртукчу бүрүзүнүң харыысалгазын улам бедидери чугула дээрэни санал берген делегаттар чугаалаанар.

* * *

Ол компартияларның ТК-ларының организастыг айтырыгларын чугаалашкан Пленумнары болуп эрткилээн. Компартиялар ТК-ларының бирги секретарьларынга: Белоруссияның — Н. Н. Слюньков. Узбекистанның — И. В. Усманходжаев. Азербайджанның — К. М. Багиров. Эстонияның — К. Г. Вайно олар сонгуткан.

(СЭТА).

ДРУЖИННИКТЕР

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгиие секретары М. С. Горбачев ынча дээн: «Корум-чурумну болгаш сагыга-чурумну быжыглаар дугайында айтырыг бегүн оңза чугула боон турар. Ол дээрге, хүннүң эргежок чугула негелдези деп совет кижилер делгеми-биле корүп турар. Аңаа бүдүрүлгете база хандырылга адырынга, хөй-ниити амыдыралынга база хууда амыдыралга, күш-ажылчы чер бүрүзүнге, хоорай, суур бүрүзүнге корум-чурумну сагыры кирер. Чуртка ындыг корум-чурум тургустувазын дээш бүгү күштерни салыр бис». Чурттакчылыг черлерге хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар, ажылдың участок бүрүзүнге быжыг сагыга-чурумну, организастыг чорукту чедип алыр дээш шинчээшкин чуртта калбаган. Ынчангаш ниитиң ажыл-бүрү хевириниң хажыдымышкыннары-биле, ажыл-агыйжы эвес, тетчеглекчи чоруктар-биле демиселди совет кижилер бо хүннерде кажаңгызындан артык күштелдирген. Ниитиниң корум-чурумун быжыглаар херекке чоннуң киржилгези калбаган. Салдыган ол сорулгаларны амыдыралга боттандырарынга эки тура улусчу дружиналар база идепкейлиг киржип турар.

Бистиң республиканың хоорай, суурларында 15 мун дружинниктерни каттыштырып турар эки тура улусчу 997 дружина бар. Оларның ажыл-чорудулгазы идепкейжээн. Хөй-хөй ажылчыннар, албан-хаакчылар хамаатты ол хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, корум-чурумну милиция ажылдакчыларының-биле кады эгин кожа туруп, быжыглап турар. Милиция ажылдакчылары биле дружинниктерниң кады дежурныйларын практикалаанны чер-черде эки түңнелдиг болуп турар. Үениң негелдези, харылзаалыг ажыл хөй-ниитиниң корум-чурумун быжыглаар черекке оларның харыысалгазын бедиткен болгаш олардан негелдени күштелдирген. Оларның чамдыктарының ажылы «Хүндүлелдиң Демдээ» орден, «Хөй-ниитиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле тергиин эки албаны дээш» деп медаль-биле демделеттингеп.

Ниитиниң корум-чурумун быжыглаар, арагачыларга болгаш маңгысталчак амыдыралдыг кижилерге оршээл көргүспес талазы-биле алдынып турар хемчеглерге эки тура улусчу дружиналар идепкейлиг киржип келген. «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырарынга олар боттарының биче эвес салымышкынын киргип турар. Хөй-ниити черлерниге, кудучуларга дежурныйларындан аңгыда, эзиртир суксуннарны сазарының чурумун хажыттап, арага аймаан боду кылыр чоруктарны илередир сорулгалыг рейдилерге олар милиция ажылдакчылары-биле кады киржип турар. Дружинниктериниң киржилгези-биле илереттингеп хажыдымышкыннар бар.

Бүдүрүлгелерде, албан черлеринде, организацияларда тургустунган улусчу дружиналарның ажылын идепкейжидерине, ооң дээштиг болуруп чедип алырынче партия организацияларының, чер-чер Советтериниң кичээнгейни доктаамат угландырып турар. Ол хемчеглер эки тура улусчу дружиналарның ажыл-чорудулгазын экижидер арганы бээр. Ниитиниң корум-чурумун быжыглаарын ажыл-агыйның ооң айтырыглары-биле кады чугула деп корүп, шинтиирлеп турар коллективтер бар. Кызыл хоорайның үлетпүр баараннар садыының, «Тыва сеңгелге тудуг» трестиң, Тываның геология-шинчилел экспедициязының, Эрзин районда Бай-Даг суурнуң, Чөөн-Хемчик районда «Искра», «Чыраа-Бажы» совхозтарының дружинниктериниң багай эвес ажылын демделээри чугула. Бо ажыл-агыйларда, бүдүрүлгелерде партия, профсовилел организациялары, кедээ Сэ-веттериниң күүскомнарының ажылынче чогуур кичээнгей салып, ол айтырыгны деминг шинтиирлеп турарының түңнели ол.

Социалистиг өөрүү-хөреңгини камгалаары — улусчу дружиналарның ажыл-чорудулгазында чугула бир айтырыгларның бирээзи. Ону ниитиниң, хамаатыларының хууда малын оорлаар чоруктарга хамаарыштыр көрүп көрээлиер. Мал оорлары-биле демиселге дружиналар база киржир ужурлуг. Республиканың ажыл-агыйларында мал оорларын илередип, тударынга идепкейлиг киржип турар дружиналар бар. Чижээ, Улуг-Хем районда Жданов аттыг, Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтарның дружинниктери мал оорлаан дугайында келген медээниң изи-биле хайгаралдарже доктаамал үнүп, оорларны кыңчыктырбайн турар.

Ынчалзажок чугула бо ажылга дружинниктериниң киржилгези ам-даа кошкак, олутпай, шүшпеп чоруктар чамдык черлерде бар. Чер-чер Советтериниң күүскомнары, улусчу дружина штабтарының начальниктери, командирлер бо айтырыгны кичээнгейге алыры чугула. Дружинниктерни машина-техника-биле өй-шаанда хандырарын чер-чер Советтериниң күүскомнарының талазындан чогумчалыг шинтиирлээр. Маңаа харылзаалыг, деминг ажылды чеңип алыры чугула.

Корум-чурум камгалалының хөй-ниити пунктулары улусчу дружиналарның чоннуң чурттап турар черлериниң аайы-биле ажыл чорудулгазын организакчы тевү болуп турар. Ооң чижээн Кызыл хоорайның № 4 микрорайонда корум-чурум камгалалының № 3 хөй-ниити пунктузундан көрүп болур. Ында тургустунган хөй-ниитиниң чөвүлели, эш хуу суду, дружинниктер участоктуң улуг инспекторунуң удуртулгазы-биле деминг ажылдан турарлар.

Ниитиниң черлеринге хайгаарадыр чорударындан аңгыда, дружинниктер бот-башкарылгалыг еске-даа хөй-ниити организациялары-биле кады ниити чурттаганың чаңгыс ай негелделерин, хоойлу-хүрүм хажыдар чоруктарны болдурбазыынче угланган профилактиктиг ажылдарны чорударынга база киржир хүлээлгелиг.

Ниитиниң корум-чурумун быжыглаар херекке чер-черде дружиналарның киниритирип турар үлүг бар. Ынчалзажок оларның ажылы чөнүң негелдезинге ам-даа дүүшпес болгаш дең-дески ажыл чедип алдынмаан. Дежурныйлаашкынче үнериниң графигин сагывас, хажыдар ийикке, азы көрдүнгеп үеэн четпээнде, дежурныйлаашкынны ара каапкаш, чамдыкта чүгле демделедип каап, тарай бээр чоруктарның бары чажыт эвес. Чамдык хемчеглерни чүгле ёзу барымдаалап, отчёттарга көргүзер дээш чорудуп турар.

«Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырар дээш республиканың хоорай, суурларында кандыг ажылдар кылдынып турарын редакцияның почтазында бижикчилерниң чагаалардан номчуп болур. Негелде, чурум чаңгыс ай турзажок, эзиртир суксун садарының чурумун хажыдар, арага аймаан боду кылыр, ниитиниң черлеринге эзирик көстү бээр кижилерниң барын чамдык чагааларның авторлары дүвүрел-биле дыңнадып турар. Милиция ажылдакчыларының, улусчу дружиналарның ындыг хажыдымышкыннарны анаа эрттирип турары канчап-даа таарышпас. Бо ажылга деминг күш иеттиннер. Хажыдымышкыннар-биле демиселзэ эштеш чон болур ужурлуг, үениң негелдези-даа ынчал.

Улусчу дружиналарның ажыл-чорудулгазын идепкейжидип, дээштиг болдурар сорулга-биле чер-черде партия болгаш совет органнар, профсовилел база комсомол комитеттери оларның ажылынче улам хандылап, оларның одуруун быжыглаарынче улуг кичээнгейни угландырары чугула. Чер-чер Советтери дружиналарның ажылын удуртурунуң арга-хевирлерин улам сайырангайжылыынче, оларның материалдыг хандырылгазынче кичээнгей салыр ужурлуг.

Барыын-Хемчик район | **XXVI ◆ СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР ◆ XXVII**

«Бардык» совхозтуң Бижиктиг-Хая салбырының хойжузу Окпан-оол Адыйевич Күжүгет эрткен он бирги беш чылда эки көргүзүглерин доктаамал чедип ап келген. 1984 чылда төрүүр чүс хойга онаштыр 142 хураганы камгалап ап, өстүрген. Ынчан ол космонавтылар хоорайы Звездный чедип, Гагарин аттыг вымпелди болгаш тураскаал демдекти алган. Эрткен чылдың түңнелдери-биле ол район чемпиону деп атка төлептиг болган. Чоокта чаа ол Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: О. Күжүгет.

«Шекпээр» совхозтуң малчыныары Кап-оол Доржуевич болгаш Алефтина Аймыжыевна Ооржактарның кодакында совхозтуңуң ийи чүзүн малы турлаглаан. Олар 300 өшкүнү болгаш 100 ажыг сарлыкты кадарып турарлар. Ол бир талазында берге-даа, өске талазында эптиг-даа. Ийи чүзүн малды ийи аңгы кадарар, а ынчалзажок олар чылдың кайы-даа үезинде кайызы-даа кадыр-берт чердерге деңге тааржыр. Оларның дуржулгазының түңнели чоорту биляинер.

ЧУРУКТА: элий өстүрериниң талазы-биле район чемпиону А. Ооржак. О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Барыын-Хемчик районнуң ажылчы чонунуң 1986 чылда

СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

СЭКП ТК-ның апрель болгаш октябрь (1985 ч.) Пленумнарының чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң угланыышкының боттандырып, партиямның съезд мурнунуң докумеентилерин изин-биле чүүлдүгүнүп деткивишаан, районуң ажылчы чоннарын даравында социалистиг хүлээлгелерни алган.

Эртем-техниктиг денгилгениң үндезинниге мурнакы технологияны ажыглаар, калганга чурумун күштелдирер, бүдүрүлгелерни удуртуруп болгаш организастаарын эде тургузарының угланыышкының боттандырарын, бижыг сагыга-чурумну болгаш организастыг чорукту чедип албышаан, үлетпүр продукциязын бүдүрериниң болгаш сайгарарының 1986 чылдың күрүне планын декабрь 29-та күүседип.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүдүүн планда көрдүтеннидэн 1,5 хуу немей өстүрер, продукциянның бот-үнезин планнаттынганындан 0,6 хуу чигедир, ооң ачызында 150 мун рубльдиң немелде арыг орулгазын алыр.

Күш-ажылчы коллективтерге ажылчын туруштарының аттестациязын 70 хуу, «Тыва даг-дүгү» комбинатка —100 хуу чедирер. Чыл ирээндэн ажыр 460 мун рубльдиң продукциязын — 2400 тонна даг-дүгүн, 200 кубометр демир-бетон кылыгларын, 300 мун квт-шак электри энергиязын, 50 мун туйбубуну, еске-даа кылыгларын бүдүрер болгаш сайгарар.

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатка эленчизинге чедир ажыглаттынган дээрбелеп үүрмектээр машиналарны солуур, бедик бүдүрүкчүлүг 90 кезек машиналарны болгаш дериг-херекселдерни тургузуп, ажыглалга киргеш, шиңгээдир, арыгаал фабриказынга электри энергиязының үчёдунуң болгаш чарыгдалын саналарының системазын тургузуп, ажыглап эгелээр.

Камналга болгаш хумагалал чурумун күштелдиргеш, чылда ийи хүнде камнап алдынган чиг этке, материалдарга, одажа-энергетика курлавырларынга ажылдаар. Бердинген онаалдалардан ажыр 1550 мун квт-шак электри, 2 мун гкал чылыг энергиязын, 300 тонна чижеглээн одаар чүүлдү, 4 тонна бензинни, 25 тонна кара металлды камнап адыр.

Капитал тудугга чаа техниканы, мурнакчы дуржуганы ажыглап, тудуг материалдары-биле хандырылганы экижиткеш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1 хуу немей өстүрер, тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин 0,5 хуу чигедир.

Ак-Довуракка 60 аал чурттаар бажыңны, ТЭЦ-тың № 8 котёлун, «Барлык» совхозка 140 орунныг уруглар садын, «Шекпээр» совхозка 624 өреникчите школаны, совхозтарга 550 дербелчин метр шелдүг чурталга бажыңнарын, 2000 баш хой кирер кажааларны ажыглалга киирер. 20 мун туйбуну, 30 кубометр тудуг ыяжын камнап алыр. Кызыл-Мажалыкта 1000 номерлиг АТС-ти ажыглалга киирер.

Чонга ачы-дуза чедирилгезин 3 мун рубляже немей көргүзер. Мебель, чуруккаеталга кылыр цехтерни немей ажыдар.

Кедээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериниң он бирги беш чылдың чылда ортумак бүдүрүлгезинге хамаарыштыр 2,5 хуу ээлүдезин чедип алыр.

Күрүнеге 1660 тонна эттиг, 1340 тонна сүттүг, 107 тонна арыг волокнога санаттынган дүкүт садар. Бедүүн болгаш чудуктуг мал чемнерин белеткээрни көвүдедир. 6100 тонна сигенин, 3800 тонна семажты, 21300 тонна силостуг, 1120 тонна витаминнуг сиген далганын белеткээр азы чем единицазынче шилчидерге, 1985 чылдың деңнелинден 10 хуу хөй болуруи чедип алыр.

Төрүүр чүс баш малга онаштыр ортумак-биле 75 бызаанны, 80 хураган, анайны, 75 кулунну, төрүүр улуг хавандан-на 8 хаван оглун камгалап өстүрериң чедип алыр.

Март 1-ге чедир бүгү культураларның үрезиннерин тарыыр кондициязынга чедир арыглаар, часкы тарылгага керектиг кедээ ажыл-агый техниказының септелгезин доозар.

Күрүнеге садар мыйыстыг бода малдың деңнезин 280 кг., хой, ешкүмүүн—40, хавайнының — 100 кг. чедирер.

Мыйыстыг бода малдың ниити баш санын совхозтарга 1070, шээр малдының—70200, чылгының — 1000 баш чедирер.

Кедээге шеф дузазының талазы-биле Кызыл-Мажалык ажылчын суурнуң чурттакчылары 400 тонна сигенин белеткээр, картофельдиг болгаш ногаалларның 90 гектар дүжүдүн ажаажыр. Ак-Довурак хоорайның чурттакчылары 500 тонна сигенчи белеткээр, 90 гектар картофельди болгаш ногааларны ажаажыр, сүт барааи фермаларынга болгаш хойжу бригадалар төптеринге 15 кызыл-будуңнарны септээр болгаш каастап дериир.

УЛУГ-ХЕМДЕН МЕДЭЭЛЕР

* * *

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур алган социалистиг хүлээлгезин «Ак-Туруг» совхозтуң Чаш-Тал сүт-бараан фермазының коллективи чедишкинниг күүседип турар.

Ажыл-ишчи коллектив январьның ийи он хонуунуң түңнели-биле план ёзугаар 8 тонна сүттү күрүнеге садар тургаш, ону 8,163 тонна чедир күүсеткен. Саанчы Ф. Наваждан саар инекгеринден 1040 литр сүттү саап алыр тургаш, ону 1104 литр чедирип, социалистиг чарышка тиилекчи болган. Комсомолчу саанчылар Ч. Маадыр-оол биле Т. Монгуш олар база дудак чок ажылдааннар. Фермаиың 9 саанчызының бежи планны ажыр күүсеткен.

Ол-ла совхозтуң № 3 база № 4 хойжу бригадаларында хой оолдаашкыны үргүлчүлеп турар. Кыштаглаашкыныың эгезинден тура малчыннар Арапчор Дагба, Тыртый Монгуш улуг малдың баш санын чаңгыстыг-даа хоратпаан. Чаа төрүттүнгеи хураганнарны хойжулар А. Сат, П. Күдер, А. Арапгаң, Т. Калзан, П. Лопсаң олар онча-менди азырап өстүрүп турар.

* * *

«Ак-Туруг» совхозтуң тараажылары болгаш суггатчылары он ийнги беш чылдың баштайгы чылында терең культураларының болгаш сугтаттыг шөлдериниң сигенининң дүжүдүн бедидер сорулга-биле бир деминг ажылдап турар. Мацаа мындыг тодаргай чижекти көрүп болур. Кызыл-Даг салбырында аныяк суггатчы Валерий Чанчып удурткан звено бо хүннерге чедир 50 гектар шөлдү дошталдырган. Суггатчылар ам-даа чүс ажыг гектар шөлдү булукталдырып дошталдырар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

ККП-НИҢ III СЪЕЗДИЗИ АЖЫТТЫНГАН

ГАВАНА. Хөй миллион кубалардың кичээнгейни политиктиг бедик кодурлуушкүнүң байдалында Кубаның Коммунистиг партиязының III съездизи ажыттынган изиг-сыылалдың Конгресстер ордузуиче угланган. Ооң ажылыкта Хосталга ортулуунуң барык 515 мун коммунистерни төлээлээн 1784 делегат киржип турар.

Шуулганның делегаттары Кубаның Компартиязының II съездизиниң соонда эрткен беш чыл дургузунда партиның болгаш бүгү чурттуң кылган ажылдарын анализтеп көөр болгаш социалистиг тургузуушкунуңун чаа сорулгаларын төлевилеп тургузаллар. 1986—1990 чылдарда чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң кол угланымышкыларын, партия Программазының төлевилелин, партия Уставынга чамдык өскерилгелерни, бүгү республиканың амыдыралының яңы-бүрү талаларынга хамаарышкан еске-даа чүүлда документилерни чугаалажып болгаш чаа сорулгаларны улам бедидер черге чедирер ажылдарын талдап турар.

Съездиге ажы-дуңмалыышкы коммунистиг болгаш ажылчын партиялардың, дешилгелиг еске-даа партиялардың болгаш организацияларының Европаның, Африканың болгаш Латин Американың национал-хосталгалыг шинчээшкиннерииниң 200 хире даштыкы делегациялары олуржуп турар.

Съездиниң президиумунда Кубаның Компартиязының ТК-ның Бирги секретары Фидель Кастрога баштаткан Компартияның ТК-ның Политбюро кежигүннери, СЭКП-ниң делегациязының баштыңы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Е. К. Лигачев, шуулганда келген даштыкы еске-даа делегацияларның баштыңнары олуржуп турар.

Съездини Кубаның Компартиязының ТК-ның ийнги секретары Рауль Кастро ажыттыкан.

Съездиге отчёт илеткелди ёш Ф. Кастро кылган.

А. ВОРОПАЕВ,
А. КАНИШЕВ,
О. КОЛЕСНИКОВ.
СЭТА-ның тускай корреспондентилери.

ТУКТАРНЫ ТЫВЫСКАНЫ

Совхозтарның 1985 чылда чер ажылының продукцуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле социалистиг чарыжының түңнелдери-биле мурнуу зонадан тиилекчи болган «Мерен» совхозка СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң, профоблчөвүүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун Тыва АССР-ниң Агропүлетпүр комитединиң даргазының үнүш ажылының продуктуларын бүдүрериниң болгаш болбазырадырының айтырыгларының талазы-бя-ле оралакчызы И. Г. Лавренко тывыскан.

Кызыл тук-биле шаңнаткан совхозтуң ажыл-ишчилериниң мурнундан байырлыг хуралга чыглып келген төлээлерден кол агроном А. Б. Сан-Хоо, хову бригадазының бригадири А. С. Допчут, кол мал амчызы М. М. Монгуш сес ап, чүве чугаалааннар. Олар боттарының саналынга бедик шаңнал дээш өөрүп четтиргенин илереткеш, доозукчу чылда чедип алган чедишкиннерин улам быжыглаавышаал, чаа беш чылдың баштайгы чылының планнарын оналалдарын, социалистиг хүлээлгелерин бүрүн күүсеп-хир дээш күжениишкинниг ажылдаарын бүзүреткеннер.

* * *

Тыва АССР-ниң Агропүлетпүр комитединиң даргазының оралакчызы И. Г. Лавренко ол-да хүн он бирги беш чылда болгаш 1985 чылда мал ажылын хөгжүдер талазы-биле совхозтарның социалистиг чарыжының түңнелдери-биле мурнуу зонадан тиилекчи болган «Чаа оруу» совхозка СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң, профоблчөвүүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун байырлыг байдалга тывыскан.

Партия райкомунуң бирги секретары А. Ч. Монгуш хуралды ажыттыкан. Хуралга ажыл-агыйның күш-ажылчы коллективтериниң төлээлекчилери киришкен. Санал бергенер оларның күш-ажылдың бедик-биле үнелээнинге четтиргенин илереткеш, 1986 чылда оон-даа бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээгеннер.

Национально-краеведческий

СОРУЛГАЛАР УЛАМ УЛУГ

Бзрмын-Хемчик районуң ажылчы чону СЭКП-ниң XXVII съездизиңе чедир артқан қыска хуусавда аңаа алдар қылдыр алған социалистиг хүлээлгелерни чедир болған ажыр күүседир дээш улам бедик политиктиг болған күш-ажылчы кедүргүүшкүнүг ажылдан турар. Районуң ажылчы чону СЭКП-ниң XXVII съездизиңе партия ТК-ның киирип турары ужур-дузалыг документтерни төлевилелдерни улуг сонуургалдыг таныжып, бүрүн чүүлдүгүүлүп детпип турар. СЭКП ТК-ның Чиңгиис секретары М. С. Горбачевтуң Медегелиин Чер кырыяға амыдыралдың, тайбыңның программазы дең санап, ону бөтөлдирары дээш туржуп турарларга үлүн қадыы турар.

Районуң түс-түс ажылагый, будүрүлге коллективтери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң соонгары Пленумнарының шиитпирлерни күүседир дээш өрткен он бирги беш чылдың дургузунда, ылаңгыя сөөлгү үш чылында чедиишкиниг ажылдан келген. Социалистиг чарыштың калбарткаңмың, күш-ажылчы коллективтериниң идепкейиниң бедиктиниң, партия, совет, профсоюзтар болған ажыл-агый организаторларының организакчы ажылының түңнелиниде районуң улус ажыл-агыйы планныг даалгаларын кол-кол экономиктиг көргүзүглер планы-биле чедир болған ажыр күүседир аргалыг болған. Эрткен чылын үлетпүр будүрүлгезиниң хемчөлиниң планы 107,1 хуу күүсеттингген, ол 1984 чылдың-биле деңнеңге немей өөрүдө 7 хуу четкен. Сөөлгү үш чылда планныг даалгаларны ажыр күүседип келгени беш чылдың планны үлетпүрге 101,3 хуу боттандырар аргаңы берген.

Районуң үлетпүрү эрткен чылын планнаң ажыр 8600 тонна сорттуг даг-дүгүн, 360 кубометр эңгээр демир-бетонну, 1250 кубометр дичиг материалдарын, 50 тонна арматураны, 35 тонна хлеб-булочка қылыгларын будүрүп үндүргеп.

Республиканың эң улуг будүрүлгелериниң бирээзи — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың сөөлгү чылдарда дең-деспи болған чедиишкиниг ажылдан турарын айтыр аңаар. Ол сорттуг даг-дүгү будүреринең планын бир ай бурунгаар, а беш чылдың даалгазын декабрь 12-де күүсеткен. Ол чедиишкин будүрүлгезиниң, ажылды организастаарын өскүзиттиккенииң, коруи-чуруумну быжыглаң, будүрүлгениң техниктиг деңнелиин болған күш-ажылдың будүрүкчүлүүш бедиткенииң, күчүлериниң ажыглалын өскүзиттиккенииң, материалдыг болған одалга-энергетика курлавырларының камналгазын боттандырын келгенииң ачызында чедип алдыңган.

Ооң мурнунда чылдарда хөжудашкыныг болуп келген будүрүлге — «Шагонартжстрой» трестиң Ак-Довуракта үлетпүр будүрүлгелер комбиназы бо чылын барааныг продукция будүреринең планын 119,4 хуу күүсеткен. Ооң аңгыда Ак-Довуракның хлеб заводунуң, районуң мяш ажыл-агыйының болған өскедаа будүрүлге коллективтерин планныг даалгаларын күүсеткен.

Үлетпүр будүрүлгелерге чүүл өрткен чылын безин баразыг продукцияның бөтүнезин 6,3 хуу чиигеткен, ол дээрге 1 млн. 220 муң рубль түңүг экономиктиг ажыктыг. 1985 чылда 1700 муң квт-шак электри, 8780 ажыг гокалорий чылыг энергиязы, 1870 тонна чижегээн одаар чүүл, 126 тонна дизель одаар чүүл, 68 тонна бензин, 20 тонна кара металл, 60 тонна цемент болған өске-даа чиг өт болған материалдыг курлавырлар камнаттынган.

Районуң көдээ ажыл-агыйы өрткен беш чылда баа көскү бурунгаар базымны қылгзн. Совхоотар беш чыл планының даалгаларындан ажыр 252 тонна ыттл, 215 тонна сүттү, 20 тонна дүктү (арыг волокчога саналарга) күрүнеге сатқан. Ажыл-агыйларның тарылга шөхдери калбарган, бо чылын 3760 тонна дүжүт ажаатынган. Чер ажылының зона системазын шиңгээдип киирер талазы-биле «Барлык», «Шекпээр» совхоотарда тодаргай ажылдар боттанып келгеч. «Барлык» совхоотуң ажылнчилери районда эң дээре көргүзүглерни чедип алган. Көдээ ажыл-агый продукциязын күрүнеге сөдер талазы-биле планныг даалгаларын ажыр күүседип, мал бажы өстүреринең көргүзүглерин база боттандырган. Беш чыл дургузунда шээр малдың бала саны ында 10,7 хуу өскен.

Районга капитал тудуг өрткен беш чылда сайзырап, будүрүлге, социал-культура тудуглары ажыглалда киргеп. Чонуң амыдырал хөндүрмелгазы, кадык камгалалы, улус өөредилгези, улус ажыл-агыйының өске-даа адырлары будүрүлгаар базымны қылган.

Ол бүгү чедиишкиниер түстүе күш-ажылчы коллективтериниң, олардың мурнуку одуруунда чоруп турар шалынчыларның, чаартыкчыларының қызымаккай күш-ажылы-биле чедип алдының келген. Олардың чижээнге «Тыва даг-дүгү» комбинатта СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегадыга сөңгүткен регулировщик Ч. Х. Өлзей, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады слесарь А. Хертек, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиндө бригадир В. Савыя, № 42 тудуг эргелелинде З. Салчак, «Барлык» совхозта хөжүү О. Күжүгет, «Хемчик» совхозтуң саанчызы Г. Саая, чылгычы О. Салчак, сарлыкчы К. Хомушку, «Суттат» каттыжылышкында суттатчы Ч. Кара-Сал, хлеб бижырыкчызы Х. Дүдүкпен, даражыкчы И. Маткар, «Сельхозтехникада» слесарь К. Саая, садыгчы Г. Хомушку болған он-он мурнакчылар чедиишкиннерге төлептиг үлүүн киирип, шалынчы ажылдарынга үлегер көргүзүп турарлар.

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиң болған ВЦСПС Ак-Довурак хоорайны болған бистиң районну Бүгү-россия социалистиг чарыжының тиилекчилери деп санаап, шиичинир Кызыл туктар-биле шаңнаның ажылчы чон улуг өөрүшкү-биле үткаан болған аңаа харыы қылдыр улам шалынчы ажылдазрын шиитпирлээп.

Ажыл-агый чорудулгазының интенсивтиг арга-методтарыиче шилчилгеже кол киичээнгейин үглап, организакты ажылдың деңзелиң бедидери, продукцияның шыварын экижидери, бот-үнезин чиигедирн дээш шудургу ажылдарны негеттиниң турар. Кызыл-Мажалыктың эът комбинады шиитпир-биле беш чылда деңдески эвес ажылдап, продукцияның бот-үнезин аартаткаң, күш-ажылдың будүрүкчүлүүш өстүрерин чедип албаан болгай. Бо будүрүлгениң коллективи чаа беш чылда ол чет-пестерни чайладыр дээш эң шиитпирлиг хемчөглерни аңаар хүлээлтелиг.

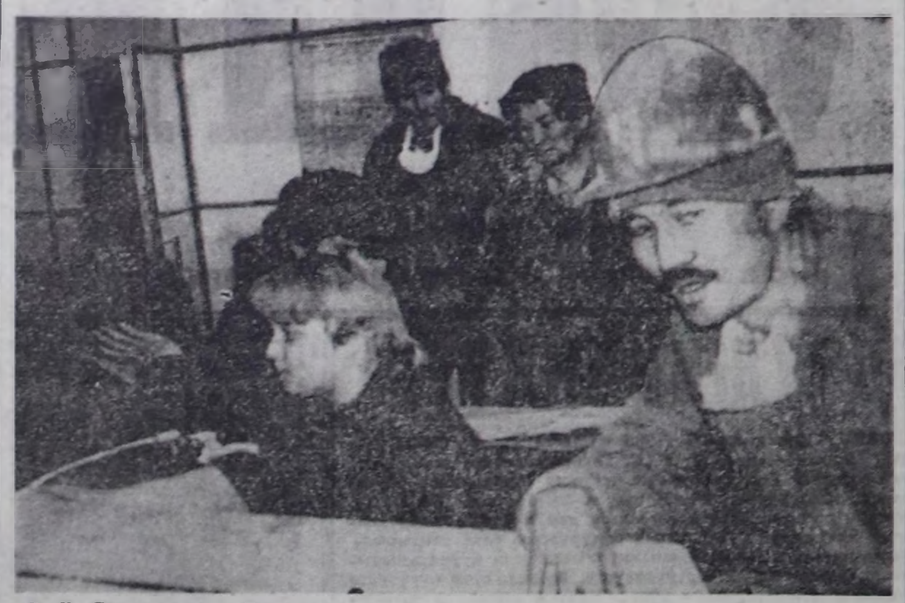
Районуң агроүлетпүр комплексиниң мурнунда улуг сорулгалар салдынган. Чер болган мал ажылының продукциязын будүрериниң аргаларын болған курлавырлардың эң долу ажыттавары чүгүла. Чер ажылынга зона системазының негелделерни шыңгыы сагып, чемиишчидилгелерни норма өзүгаар чогуур хуусавазында шөлдерге төгерн үнүштерни аарыглардан бочған хоралавкчылардан камгалавары, куруктуруга, тарылга өөлчештирилгези болған өскедаа агротехниктиг хемчегларни долу чергелиг боттандырары чүгүла. Мал ажылынга мал бажының өзүлдезинче, ооң продуктулуунуң бедиирнче, продукцияның шынарыиче кол киичээнгейни углап, бүгү ажылдарны аңаа чагырты чорудар апвар.

Нинтизи-биле районуң совхоотары өрткен беш чылда карылгалыг ажылдан, продукцияның бот-үнезиниң чиигедезни чедип ап шыдавааң. Ынчангаш үлетпүрге-даа, көдээ ажыл-агыйга-даа чарыдалдарның чөптүүн үнелеп көрүп, продукцияның бот-үнезиниң чиигедиринең курлавырларын дилеп тывары оиза чүгүла. Капитал тудугну шапкым хөгжүлдениң оруунче шилчидери — партия, совет органнарының бир киичээнгей салыр чүүлү боол турар.

Районуң улус ажыл-агыйының кандыг-даа адырын ап көөр болза, ол ийиги беш чылда сорулгалар, ооң мурнунда беш чылдыңга бөдаарга, улам улуг болгаш улам күжениишкиниг ажылдаарын негеп турар. Маңаа удуртукчудан эгелээш ажылчынга чедир кижи бүрүзүнүң чогаадыкчы ажылы, ам болур СЭКП-ниң XXVII съездизиниң салыр сорулгаларын медереп билири, ону боттандырары дээш бүгү күжүн, билинн, энергиязын бараалгадыры негеттиниң турар.

С. ИЛЬЕНКОВ,
улус депутаттарының Барыын-Хемчик район Советиниң күүскомунуң даргазы.

«ТЫВА ДАГ-ДҮГҮ» КОМБИНАТТА

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың сөөлгү чылдарда эки ажылдап, планныг даалгаларын болгаш хүлээлгелерни доктаамал ажыр күүседип турарының дугайы кижи бүрүзүгө баалдынгыр. Эрткен чылын комбинат 8500 тонна сорттуг даг-дүгүн планнаң ажыр будүрүп сайгарган.

Бо чылдың январь айда комбинат 8500 тонна сорттуг даг-дүгүн будүрер тургаш, ону тос муң тонна қылдыр боттандырып, планны 105,9 хуу күүсеткен. Продукция сайгарылгазының планы база ажыр, 110,9 хуу күүсеттингген. Будүрүлге болгаш күш-ажылдың будүрүкчүлүүшүн өзүлде тем-шилери планнаттынганындан элээн улуг — 6-10 хуу чедип турар.

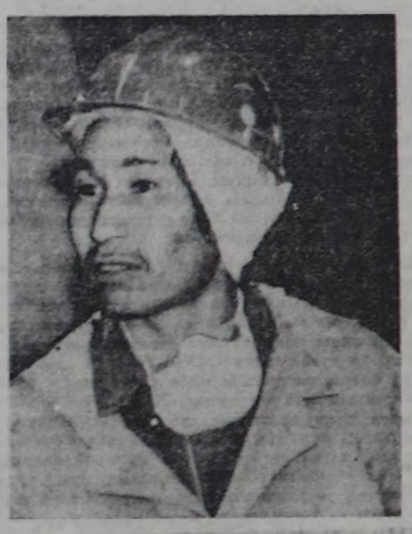
Ынчалзажок бо бүгү чедиишкиниерни дыңнап өөремин калган кижилер ол бүгүнүң артында чүү чүве чаштынып артын каарын бодавайн барып болур.

Комбинаттың арыглал фабриказының бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехиниге улуг-хүнде эртен эрте баргаң бис. Ында эртенгиниң 6 шакта улуг мастер Сергей Куулариың № 4 волчөө ажылдаа турар болду. Мастер С. Куулар, бо-ла волчегде ажылдап турар СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады регулировщик Чайкина Хомушкуевна Өлзей оларга ужураштывыс.

Арыглал фабриказында, түрмектеп-сорттаар комплексте, хөөрем чок, муң-муң кезек дериг-херекселдер тургуступ-гаң, түс-түста технологтуг шугумнар айың-биле ажылдап турар болгай. Олар доктаамал туруушкун, үрелиишкин чок ажылдаар деп чүве кайыын турар. А үрелиишкиниер, туруушкуннар болбазыны дээш, технологтуг шугумнар болур-чогуурү-биле ажылдазын дээш, а ындыг тавармялгалар туруп кээрге дүрген, шынарлыг эдер дээш хей кижилиг коллектив шудургу, кызымаккай ажылдан турарын олар-биле чугаадап билдивис.

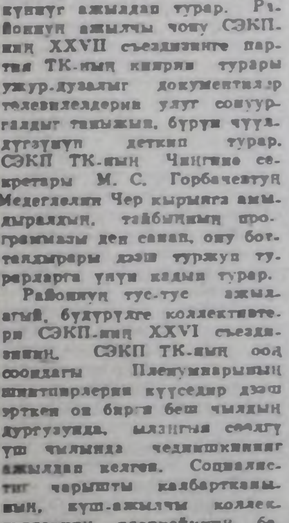
«Тыва даг-дүгү» комбинаттың планныг даалгаларын, хүлээлгелерин ажыр күүседип турары фабриканың, рудниктиң, транспорт цехиниң, дузалал албаннарының кижилеринде, оларның эрестиг, харысалгалыг ажыл-ижинде.

ЧУРУКТАРДА: бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехтиң башкарылга пункузунда; № 4 волчегиниң слесарьларының бирээзи Эрес-оол Монгуш.

ХОЛ ДЫҢЗЫГ АЖЫЛДААР БИС

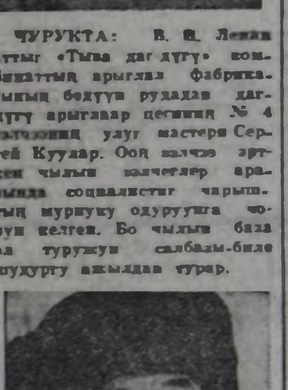
«Тыва совхоз тудуг» каттыжылышкынның Кызыл-Мажалыкта № 741 КМК-зы беш чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планын 116 хуу күүсеткен. Нинтизи-биле 19652 дорбелчин метр чурттаарга банынарын он комплектив беш чыл иштинде тудуп, ажыглаарга киирген. Беш чыл планындан ажыр ийи квартираныг 10 чурттаарга банынын, 620 ажыг хей-ашкүге машазыны, өске-даа тудугларны ажыглалга киирген.

ЧУРУКТА: В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглаа фабриказының бөдүүн рудадан даг-дүгү арыгаавар цехиниң № 4 волчөөниң улуг мастери Сергей Куулар. Ооң волчөө эртken чылын волчөлер арасында социалистиг чарыштың чыдыгыны мурнуку одуруунга чорун келген. Бо чылын база ол туружун салбадыг-биле шудургу ажылдан турар.

ЧУРУКТА: «Барлык» совхозтуң суттатчызы Шыдараа Хомушку. Ол чаарбы ажыт чыл суттатчылаң, суттатты чергелеп бедик дүжүттү алыры дээш ажыл-ишке телептиг үлүүн киирип келген.

ЧУРУКТА: «Хемчик» совхозтуң механизатору Амыр Кара-Сал. Ол сөөлгү чылдарда күчүлүг Т-150 тракторлуун «ядының тудуу», хону ажыдарынга шалынчы ажыл-ижи-биле сурагжаан.

Ол бирги беш чыл бистиң КМБ-ның коллективинге улуг шылгалдалбрның үези болган дээр болза, частырыг чок. Баштайгы чылдарда механизастаан колонна планныг онаалдаларын чедиишкиниг боттандырар дээш социалистиг чарышты калбартып, чарыштың негеттелерни хойжу бурузунге чедирип, ону таныштырып, күш-ажылчы маргылаанның түңнелдерин доктаамал үндүрүп, мурнакчы малчыннарны шаңнап, олардың ажылының дүржулгазын иентередип келгенивистиң түңнелиниде районуң хойжу бригаларының аразында эрткен чылдың социалистиг чарыжында тиилекчи боол үнгеш, партия райкомунуң, райкүүскомнуң, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профсоюзтар райкомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчинир Кызыл тугу-биле салбырның хойжу бригазының шаңнатканы бистерни улам хей-аът киирген.

Мал ажылынга хей чылдарда ажылдап каапкан, нинтизин малын өстүрер талазы-биле чылдың-на бедик көргүзүглерниг ажылдап турар малчыннар бисте хей. Боттарының кызымак ажылы-биле совхозтуң алдын сыкпайн ажылдап чоруур мурнакчыларывыска чоргаарланып турар бис. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Серемма Дашовна Содунам, ооң ооңун ээзи Дандычы Содунам эрткен чылын төруур 100 хойдан 115 хураганны менди камгалап, доруктуруп өстүргеш, бир хойдан 3,1 килограмм дүктү кырып алды. Эрес-оол Хертектиң көргүзүглери база бедик. Төруур 100 хойдан 112 хураганны камгалап алган, менди доруктуруп өстүргеш, бир хойдан 2,8 килограмм дүктү кырып алган, чарыштың тиилекчилериниң аразында киргеш. Хойжуларывыс Өктээ Хомушкуюп, Мачал Монгуштуя, Шойбек Сарыгларының көргүзүглери база-ла бедик болган. Даалыргаан ажыл-херек дээш ээ-харысалгазы бедик шак мындыг малчыннар турда, ажыл-иш бүлүгүүр-даа болур.

Кыштаглаашкын — малчыннарның ажылынга чымыштыгүе. Бистиң салбырның малчыннары моңу эки билир. Ынчангаш кыштаглаашкынга ниитилеп үлүг дүзаны көргүзүп турар.

МАЛ БАЖЫН ӨСТҮРЕР ДЭЭШ

Районнуң совхоотарындан мал бажын өстүрер талазы-биле эң түңнелдерни «Барлык» совхоз чедип алган. Ол совхозтуң Аксы-Барлык салбыры эрткен чылын төруур чүс хойга өнааштыр 85 хураганны камгалап, өстүргеш, район иштинге социалистиг чарыштың тиилекчизи болган.

Бистиң совхозтуң Аксы-Барлык салбырының хойжуларының партияның ээлчегларын шүүлгээнин тедептиг ажылжыг-биле үткүүр, нинтизи-биле он бирги беш чылдың болгаш доозукчу чылдың планныг онаалдаларын чедиишкиниг боттандырар дээш социалистиг чарышты калбартып, чарыштың негеттелерни хойжу бурузунге чедирип, ону таныштырып, күш-ажылчы маргылаанның түңнелдерин доктаамал үндүрүп, мурнакчы малчыннарны шаңнап, олардың ажылының дүржулгазын иентередип келгенивистиң түңнелиниде районуң хойжу бригаларының аразында эрткен чылдың социалистиг чарыжында тиилекчи боол үнгеш, партия райкомунуң, райкүүскомнуң, көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профсоюзтар райкомунуң болгаш ВЛКСМ райкомунуң шилчинир Кызыл тугу-биле салбырның хойжу бригазының шаңнатканы бистерни улам хей-аът киирген.

Салбырның хойжулары 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Бол угланышкынарның төлевилелинде мал ажылының продукциязын будүрериниң туруштуг өзүлдезин хандырар, малды өстүрериң база семиртирин организастаарын сайзырангайжыдар, чайгаар үнген мал чемн үнүштүг черлеринн аргаларын хой ажылын болгаш эътнар мал ажылын хөгжүдериниге долу ажыглаар, одарларга малдың семиртилгезин калбартыр деп айыткаңын чүүлдүгүүлүп, деткип турар.

Партияның XXVII съездизиниң чылы болур база он ийиги беш чылдың баштайгы чылы—1986 чылга Аксы-Барлыктың хойжулары малдың баш санын өстүрер, малдан арбын продукцияны алыр, кыштаглаашкынны организастаар эрттирер талазы-биле бедиткен социалистиг хүлээлгени алган ажылдап турар. Бо чылдың баштайгы ийи айларында төрээн хойларының чаш төлүн чангыс-даа баш хоранаан. Чаш хураганнарның ажаалга, чемгерилгезин чорударынга сакманчыларны бижыглаан. Олар хураганнарны дорукгуруп азыраарынга малчыннарга улуг хузаны көргүзүп турар.

Районда эрткен беш чылда будүрүлге социал-культураның элээн хей тудугларн ажыглалга киргеп. Олардың бирээзи — Кызыл-Мажалыктың суг заводу эрткен чылдың февраль айда ажылдап эгелээн.

— Эрткен чылын заводтуң ажыглалга киргеп үезинде ажылдаары дыка берге турган. Дериг-херекселдер, механизмнер таарыжып ажылдаттынмаан, коллектив чаа-ла тургустунган, будүрүлге харылзаалары бижикпаан үеде чүү турбас дээр. Эдигин ажылдаттынмаан механизмнер боля туруп алыр, эки билир бедик мергежилдиг ажылчыннар база чедиишпес, ажылдап тура-ла өөренип, бот-боттарывысты билчип ап турдувус. Үнер кижилер үмүп-даа турду — деп, Кызыл-Мажалыктың суг заводунуң мастери Светлана Митыпова чугаалады. — Ам байдал экижээн. Бо чылдың эгезинден тура барык туруушкун чок ажылдап тур бис. Хүнде-ле 6-6,5 тонна чалаң суг продукцияны будүрүп, сайгарылгаже чорудуп турар бис. Суг, сливки, 20-30 хуу үскүр сметана болгаш творог... Ак-Довуракның, район төвүнүң столоваларынче, уруглар албан чергелеринче, эмнелгелерже, магазиннерже олар кирип турар.

Хей эвес кижилиг-даа бол, ында күш-ажылчы коллектив быжыглыг тургустунуп келген деп болур. Чижээ, аппаратчица Руфина Григорьева Абаканның № 51 ПТУ-зун дооскаш келген. Ол ышкаш Барчын-оол Ооржак, Борис Хомушку болгаш өскелер-даа хүлээнин ажылдаан участоктарында ажигнп, кызымаккай чоруун көргүзүп турарлар.

Кызыл-Мажалыктың суг заводу районнуң совхозтарындан, «Тээли» болгаш Чөөл-Хемчик районнуң ийи совхозундан суг хүлээп алыр қылдыр хуваалдалыг. Ол эрткен айда 124 тонна сүттү совхоотардан хүлээп алыр тургаш, 233 тонналы хүлээп ап, ооң ачызында бараанныг продукция будүреринин планын 160 хуу, сайгарылгазының 143 хуу күүсеткен. Ол дугайын биске Тываның суг комбинадынга чугаалап берип тура бистиң маңаа турарывыстан үсчок эки ажылдадылар, бир эвес ол олчаан ажылдаардар болза, эр-хейлер болур ийик деп мактадылар. Ийе, Кызыл-Мажалыктың суг заводу январьда чаңаң суг продукциязының планын барык будүн катап ажыр күүсеткен болгаш ассортимент талазы-биле планнарын боттаидырган.

Чаа завод, чаа коллектив мынчаар эдигип, улам шуудан ажылдаары күзенчиг.

М. САЯЯ.

ЧУРУКТАРДА: аппаратчица Руфина Григорьева, слесарь Б. Ооржак биле электрик Б. Хомушку.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ЧАА ЗАВОДТА

Идеология ажылының практиказындан

ИДЕПКЕЙЛИГ ТУРУШТУГ БОЛУРУНГА КИЖИЗИДЕР

Партияның XX Тыва область конференциязы хей-хей партия организацияларының идеологтуг, масса-политиктиг ажылдың төвүн күш-ажылчы коллективтерже чоокшуладып шыдавайн турар, ажылчы чон ортузунда идеология ажылы СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң кижи факторун идепкейжидер дугайында негелдезинге дүүшпейн турар, өөредилгенің чорун турары болган соң шыпары дээш контрольду ыяка хей партия комитеттери негелдеге чедир тургусшаан деп демдеглээн.

Идей-политиктиг кижизидилгенің бүгү хевирлерин бистиң хүнеривистиң нэн сорулгазы болур чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң дүгеледирлери-биле харылзаалыг болур ужурлуг.

ТайҢы районнуң партия комитеттери, идеология кадрлары чон ортузунга идеология ажылын үениң негелдезинге дүүштүр эде тургузар, ажылчы чонуңу чогаадыкчы идепкейин кадырер, идей-политиктиг, күш-ажылчы, өөрү-шынар кижизидилгезиниң чаҢгыс аай болуру чедип алырынга родион, бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга кирижиниң хевирлерин сайгарып чугаалашкан.

Дуржулгалыг пропагандистер А. Советкин, З. Филиппова, А. Тыкеев, В. Оюн болган ескө-даа пропагандистер политиктиг, экономиктиг өөредилге кичээлдериниг коммунистиг бүзүредилги, амыдыралга идепкейлиг туруштуг болурун чедип алырынга боттарының үлүүн киирип, кичээлдерин дыннаачыларга солуп, ажыктыг кылдыр эртирип, кижилериниң ажылга харымсалгалыг, бижиг сагылга-чуруумуг, бодунга болган кады ажылдан турар эш-өөрүүге бедик негелделиг болурун чедип алыр сорулганы салып турарлар. Олар политкичээлдерин чорударының планын эде тургузуп, оны чогаадыкчы ёзуубиле көрүп, кичээлдерге удуртукчуларының, пускай артемкижизидилгези кошкак ог-бүлелерге барып чедип, брага кылырынга хандыкшылдыг ог-бүлелерин кээп, суурга административтиг комиссиянын болгаш эш хуу судунуң хуралдарын эрттиргилээн.

Идеологтуг ажылдың амыдырал-биле холбаазының дугайында чон ортузунга чорудуп турар кижизидилге ажылдарының ниитизин калбак шептерелдя алган чаҢгыс аай политхүнер, СЭКП райкомунуң, партия активиниң болгаш профилактика төвүделиниң күш-ажылчы коллективтерже үүгүшкүнүнер, сүтбараан фермаларынче болган малчын коданнарже комплекстиг үүгүшкүнүнер, янзы-бүрү көрүлде-конкурстар, удуртукчуларның отчёттары хереченил турар. Ынаыг үүгүшкүнүнериҢ үезинде партия, совет ажылдакчылар чөр-черлерге баргаш, масса чон-биле ужуражып, оларның негелде, хомудалдарын өөренип көрүп, кижилериниң салган айтырыгларынга тодаргай харыны берип, бар четпестерин чайладырының оруктарын айтып турарлар. Чижээ, СЭКП райкомунуң секретары Е. К. Ажиниң удуртканы агитас-пропагандачы болук. Элегээс сууже сөөлгү үүгүшкүнүнүҢ үезинде ажыл кылбайн чурттап турар кижилер-биле беседе кылып, уруг-дарыының өөредилге-кижизидилгези кошкак ог-бүлелерге барып чедип, брага кылырынга хандыкшылдыг ог-бүлелерин кээп, суурга административтиг комиссияның болгаш эш хуу судунуң хуралдарын эрттиргилээн.

Бүдүрүлге планының күүселдези, чонуҢ амыдырал хандырылгазын экижидеря, хоорай, суурлар чаагайжыдылгазы, кижилерниҢ хостуг үезин чөп ажыглаары дээш кандыг-даа ажыл-херекти чедишкинниг шинтпирлээри пропагандист, лектор, политинформатор кижиниҢ бүзүренчиг, хей-аът кирирнчи сөөгү чокка чорбайн турар. Партияның XXVII съездизинге алдар болдурган социалистиг күнөөлгелериниҢ салым-чаагай шинтпирлеттинин турар бо хүнерде эрги ёзуу-биле, карак чаап, өрөнгейлеп ажылдаар чоруктан дарый уштунуп, масса чонуҢ ортузунга кижизидилге ажылдың чаа, бедик чадаже кодуруп, бүдүрүлгечи ажыл-херектерин шинтпирлээрде агитация болгаш пропаганда ажылының бүгү хевирлерин шудургу ажыглап, кижи бүрүзүниҢ харымсалгалыг болур чоруун чедип алыр, өскээр чугаадаарга, амыдыралга идепкейлиг турушту кижизидер хөрек.

Б. СЕДЕН-ХҮҮРАК.

Делегей болуушкуннарының допчулалы

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИ

Стокгольмда болган Венада шуулганнарының ажылын делегейниҢ хей-ниитизи ам онза кичээнгей болгаш сонуургал-биле хайгаарап турар. Чылдагаана билдингир: СЭКП ТК-ның ЧиҢгине секретары М. С. Горбачевтуң чоокта чаа парлаттынган медегелери ол шуулганнарының мурнунда турар сорулгаларны шинтпирлээринге күүлүг идиглиг күштүг тургускан. ССРЭ-нин ол чугаалажымышкынаарга туружунуң болгаш дугайында чөптүг чорукче болган хостаганже чүткүл салып турар бүгү кижилер ам болур соңгулдалар үезинде коммунистерниҢ лозуңнарының адаавга каттыжарлар деп бүзүреч резолюцияда илергейлеттинген.

Парижке болган парламга конференциязынга чүве чугаалаан тура, ФКП ТК-ның Политбюро кежигүнү М. Вечсан коммунистерниҢ саналдарын биллир чоруктуҢ чурттаа улам өөрүп орарын демдеглээш, соңгулда мурнуунуҢ кампаниязы ФКП-ниҢ эртнен чылдың сентябрьда болган национал конференциязының айтышкынныларынга дүүштүр чоруп турарын оттаалап кижилерниҢ чаҢгыс чер чурттуларының бирээзи А. Хоналыг хей-ниитизиниҢ черинче эзирик чорааны дээш буруудаан. Хажыдыышкын дээш ону 50 рубльже штрафтаан. Совхозтуң гараж эргелекчизи А. Сат арагаже сунду-луг, бажыңынга эзирик ыыт-шимээн үндүрүп, ог-бүленин херээжен ээзинге хол даало чараш эвес аажы-чаҢнаг. Судка чүве чугаалаан кижилер ооң ажылынга харыысалгазының чавызын база чугаалап турганнар. Ооң чижээ — гаражта септелге чогулдан машиналар шимчевейн турар. ЧаҢгыс чер чурттуларының шыҢгыы сөөгү, чагыг-сүмеэн аныяк кижиге өөредиг болуру чугаажок.

Чөөн-Хемчик районнуң улус судунуң хуралы болган. Арага аймаан боттары кылып турган кижилерни чон мурнуунга тургузуп келген. Доржу Монгуш брага кылып турганы дээш буруудаттырган. Ону белеткеп кылырынга уруу база киржип турган. Буруузуп мииниип, моон соңгаар, ону катаптаавыш адашкыларының чон мурнуунга ажааның барымдаалаш, оларны үжем-үжеп рубльге штрафтаан. Коммунист А. Монгуш школа котельнаазында от салып турар черинчоруктап ол хемчегларниҢ ээштиин багай эвес болуп турар болгаш чамдык кижилер оон чогуур түнелдя үндүрүп турар. Хуралдың соон дарый хей-ниитизиниҢ суду эгелээн. ЧаҢгыс чер чурттуларының шиитколиниг турганнарының бирээзи А. Хоналыг хей-ниитизиниҢ черинче эзирик чорааны дээш буруудаан. Хажыдыышкын дээш ону 50 рубльже штрафтаан. Совхозтуң гараж эргелекчизи А. Сат арагаже сундулу

Балгазынның № 2 профтехучилищезинде

ЧУРУКТАРДА: Балгазынның № 2 профтехучилищезинин сургууну, ленинчи стипендиат Татьяна Котельниникова, танцы бөлүмү кичээл үезинде, совхоздарже санмамчылап аттанып турар бөлүк сургууддар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

БИСТИИНГЕ КЭЭП ӨӨРЕНИҢЕР

СЕТКИЛИМГЕ ТААРЖЫР

Балгазын — мээң төрөл суурум. Ада-нем база совхозта ажылдап гуралдар, авам эмчи сестразы. Сески класс соонда бо профтехучилищеде өөренип кирген мен. Мээң күзелим — калбак мергежилдиң тракторист-машинизи болуру. Ийиги курста өөренип тур мен. Бодумнуң бөлүүмде кыстардан чааскаан өөренип турар мен, кыс кижиге мээң шилип алган мергежилим таарымча чок деп санавайн турар мен. Мергежилим сеткилимге тааржыр. Шупту-ла ажылдар чиик, арыг болзуп дээрге база херек бүтпес. Тракторларны чүгле оолдар башкарар бе? А кыстар канчап барган! Оны база бис шыдаар бис.

Теорияга чедип алган билиглеримни практика кырында ажыглап, өртекен чайын төрөл совхозумга практика эрттирип турдум. Бүгү чүүлдерге чоорту чаңчыгары, өөренири чугула болбайн аан. Дагдыныкчыларывыс бистерге дузалажып, келир үеде мергежилиистиң чажыттарынга өөредип-даа турдулар. Училищениң бөлүк сургууддары совхозтарже сакмавчылап чорупкаанар.

Училищеде өөредилгеминиң ажыктыг, солуң дыштаныла-биле, комсомолчу ажыл-херектер-биле хөй-баштырып турар мен. Бисте уран-шевер холдар белгүмүде хөй уругдар өөренип турар бис. Даа-разрыга, аргырынга бистиң өөредип турар. Ыры-хөгжүм ансамблиниң киржилгези-биле дыштаныла кежээлери база солуң. Бот-тывыгыр уран чүүл бөлүмнери доктаамал ажылдап турар.

Р. ОСТАШЕНКО,
Балгазынның профтехучилищезинин сургууну.

Ада-нем малчын улус. Оларның үгүл салган, малчынап-даа болгай-ла мен. Ынчалза-даа мени өске мергежил сонуургадып турар. Механизатор болуру меңээ онзагай сонуургалдыг болган. Тараа ышкаш үнелиг байлак кайдал! Оны өстүрүүн тарыырынга үлүг-хуузун киирип чоруур кижилерге чоргаарланыр мен. Бистиң Каа-Хем районда ат-сураглыг механизаторлар-даа хөй. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, СЭКП-ниң XXV съездизин аттыг совхозтуң механизатору Д. Д. Давча база-ла профтехучилище дооскан деп билир мен. Чүгле алдар-ат дээш өөренип турар кижи деп бодавайн. Харын ажыл кижини кааптаар болгай деп бодалды илерекседи.

Балгазынның № 2 проф. техучилищезинде өөренип тур мен. Сески классты Сарыг-Сеткүл № 2 школазынга дооскан мен. Ада-нем «Бүрен» совхозта малчынар. Училищени доозар үем үдавас. Келир үениң механизатору болурунга башкыларым мени билиглерге өөредип, хостуг үе-шактыг чеп организастаарыниче-даа сагыш салганнар.

Училищениң материалдыг базазы амдыызында терминиң эвес-даа болза, бистер сургууддар өөредилгевиске кызып, янзы-бүрү бөлүүмнерде, секцияларда идепкейлиг киржип турар бис. Районга, республикага-даа спортчу маргылдааларга киржип турдувус.

Училищениң эки өөредилгелиг, хөй-иниту ажылдарынга идепкейлиг сургууддары чылдың-на ыңай-бээр экскурсиялап чоруп, дыштанып турарлар. Өөредилге чылының бирги чартыы доозулган, ооң түңнели-биле эң эки өөредилгелиг, бижыг сагыжга-чурумнуг, хөй-иниту ажылынга идепкейлиглер наймыылаа Москваже экскурсиялап чоруткаанар. Шупту 27 кижи иниту үлүлиштеден Москваже чоруткан. Мен бодум моон мурнуунда-ла Москваже чорааш келген мен. Эрткен чылын Болгарияже база чорааннар.

Училищеге өөренири солуң-дур. Янзы-бүрү бөлүүмнер, спортчу секциялар бисте бар. Бисте иниту база (оран-бажың аймаа, спорт залы дээш еске-даа) чер үлбас-даа болза, боттарывыс хол салдынмайн, маргылдааларга киржип, аңаа белеткенип, секцияларда кычээлден турар бис. Биске бичии-даа бол тускай спорт з а л ы турган болза, шынап-ла кайы хире эки болур ийик. Күш-культура кичээлдерни Балгазынның кодээ Культура бажыңының спорт залында эрттирип турар бис, спортчу секциялар эрттирерин чөпшээрекпен. Кышкы үеде шыпа соогу база кончут.

Бот-тывыгыр уран чүүл бисте элээн кескү черни эзлеп турар. "Профтехучилищелер аразының көрүүдезинге бирги черни ийи удаа эзлээн бис. Бодум база шында киржип турар мен. Сыгыт-хөөмейге сонуургалдыг мен.

Эки өөредилге, хөй-иниту-ча идепкейлиг чорук дээш эрткен өөредилге чылында ССРЭ-ниң профэвилелдериниң стипендиязын ап турдум.

В. АРТНА.
Балгазынның профтехучилищезинин сургууну.

БААЗАНЫ БЫЖЫГЛААРЫ ЧУГУЛА

Балгазынның № 2 профтехучилищези. Тываның ажыл-агыйларынга ажылчын кадрлар белеткээринге үлүг-хуузун хөй-ле чылдарда киириштирип келген. Тургустурганнан бээр 30 чыл ажып турар! Ам училищеде калбак мергежилдиң трактористи-машинистеринден аңгыда, чолаачыларны, мал эмчилериниң дузалакчылары операторларны белеткеп турар. Училищеле 400 хире сургууль өөренип турар. Сургууддарның өөренип, дыштанып турар байдалдарын көрүп, таныжып, чоокта чаа анда чораан бис. Башкылар-биле, сургууддар-биле ужуражып, училищеде бөгүнгү ажыл-херектер-биле таныжып сонуургаан бис.

Сургууддарның өөредилгеге сонуургалын бедидери-биле янзы-бүрү хевирлиг ажыл-дарын чорудуп турар. Тус-тус эртемнер айы-биле неделяларны организастаан. Училище башкы кадрлар-биле колдуунда хандырыптынган, дашпыкы дылды специалист башкы чогу-биле өөретпейн турар. Информатика кабинедэн тургускан. Өт-бүле амыдыралының этиказы болгаш психологиязы деп чаа эртемнин база бо чылын өөредип эгелээн.

Профугланыышкын ажылын чорудуп турар. Училищениң башкылары тус-тус районнарже чоруп, школалар-биле харылазыжып турарлар. Ынчалза-даа бо ажыл четпес болуп турары кескү. Оны чүден эскерип болурул? Мында колдуунда Таңды, Эрзин, Тес-Хем, Каа-Хем дээш өскедаа чамдык районнарның школаларындан сургууддар колдады кээп турар. Өөредилге чылы эгелеп турда четчелээшкинин мүн-не чүгээр чоруткан, ынчалза-даа чыл дургузуунда училищеден өөредилгезин каап чоруп турарлар база чок эвес. Бир чамдык бөлүктерден он ажыг кижи чоруткан болгулаар. Эрзин районуңу совхозтарындан келген сургууллар аалдарынче бо-ла чана бергилээр. Үр үеде кичээл үзүп чоруурлар. Байдал мындыг турда, сургууллардың ада-иезин-даа сагыш салбас. Келир үениң ажылчын кадрларын белеткээринге ажыл-агыйлар боттары-ла сонуургалдыг, өөренип турар сургууддары дээш харыысалгалыг болуру ужурлуг. Шак мындыг байдал үстүнде адаанывыс районнарның совхозтарында тургустунмаан. Чеже кижи канчаар өөренип турарын хаайыыжыда-даа какпас. Шак мындыг шын эвес практикадан кажан уштунарыл?

Училищеге шупту-ла сургууллар душ болуп келип турар дээр болза база шын эвес. Дыка хөй оолдар, уруглар күзел-чүткүлүүнүң аайы-биле келгилээнер. Ындыг сургууллар өөредилгеге-даа кызымак, бүгү-ле хөй-иниту ажылдарынга идепкейлиг болуп турарын училищеде өөредилге талазы-биле харылап турар башкы С. Г. Манеева-даа, кижизидилге ажылынын талазы-биле өөредилге эргелекчизи В. Н. Ермолина-даа чугаалап турдулар. Сески классты чаа дооскан бичии оолдар, уругларга өөренип, чурттаарынга бүгү байдал чогумчалыг болуру онза чугула болбайн аан. Эт-сепке каныыг, хайыралыг болурунче кичээнгей салып турар. Ындыг турбуже тоомча чок хөөннер бо-ла эскертине бергилээр.

Училищеде корум-чуруум үреэшкиннери барык болбайн турар, арагалаар чорук узуткаттынган. Ынчаныыже кижиниң чаа-дың шагын үзер чорук хөй, ооң уламындан бирги чартык чылда чөрбеи ажыг кижи демдек чок үнген. Өөредилге чылы дроозулгуже чедир байдал ынчаар уламчылаар болза, чеже кижи бүдүн өөредилге чылын хилиг эрттиреril? Мастерлериң, бөлүктер удуртукчуларының ролюн бедидери, олардан негелдеми күштедирери чугула-дыр.

Профтехучилищеде сургууллардың хостуг үезинче сагыш салып турары эки. Бо ажылга сургууллардың боттарының инициативчи чоруун ам-даа бедидери чугула. Хүнүүн ийиги чартының организастыг, долу, бүрүн ажыглаар айтырыг ең чугулаларының бирээзи болуп артып турар бис, спортчу секцияларга санмамчылап аттанып турар.

Профугланыышкын ажылын идепкейжидери ең кол айтырыг. Совхозтар дамчыштыр школалар-биле доктаамал, бижыг харылзааны тудар болза, училищеге өөренип киреплериниң, ооба-ла кезик чамдыкын-даа болза, ылаптыг күзел-соруглалын ёзугаар хүлээп ап болуру амыдыралга бадыткаттынары чугаа чок.

Балгазынның № 2 профтехучилищезинин материалдыг базазы багай. Амгы үениң негелделеринге дүүштүр өөредилгени чорудары берге. Лаборатория корпустары чок, общежитие эрги, тар. Спорт залы, актовый зал чок. Республиканың ажыл-агыйларынга ажылдаар ужурлуг кадрларны белеткеп турар шыырак дээш профтехучилищениң базазы кошкак, эрги болуп мынчага дээр артып турары таарымча чок болгулаар. Училищени башкы кадрлар болгаш мастерлер-биле бүрүн бижыглаарынга чурттаар оран-бажың айтырыы ең чидиг болуп артып турар. Ону база оваарып көөрү чугула.

Б. ДИРЧИН.

Эрес-дидим болган чорук дугайында

СОГУГНУ БОДУНГА АЛГАН

...Шимчээшкинге удур башкарылга чок машина — хөй тонна дедиглиг принцептиг «КамАЗ» карак-нудак чок нел чыткан. Мындыг таварылгада анда удур бар чораан машинаның чолаачызы канчаарыл? Машинаны орук кыдыынче чаа тударда — ынчан «Жигули» дугайында кайы бодаар — боду-ла хирег артса!

Ынчалза-даа милицияның «Жигулизи» аймыынче удур барган. Машина принцептиң мурнуку дугуюнга чазыг чонка кээп үскен. Он хире минута болганда, көнүгүс бүдүн турган автомобильдиң үреливп, үстүпчастын турган кыпсынчыг даалы-шимээнинин соонда, удур келген аймыл автоколоннага ийи базым четпейн чыткаш доктаай берген. Шип-шимээн. Элдепсинген чүс-чүс бичии кижилер автобустар иштинден орук кыдыынче октадыпкан «КамАЗ»-ты көрүп турганнар...

Во таварылга чоокта чаа болган, ынчан Новосибирскиден Хакасияга беш чүс хире өөреникчи келгеи турган. Аныяк туристер Красноярск крайның мурнуу чүгүнге чедип, тураскаалдыг черлер көөр, аддарлыг Шушенскоего баар турганнар.

Хакас облкүүскомунуң ИХЭ-ниң КАИ дивизионунуң улуг инспектору Н. Титенко колоннаны Шушенское чедир үдээр деп даалганы эртенинде алган, а он шак ажып турда, демир-орук вокзалындан Абакан—Кызыл оруу-биле 14 автобус үнүпкен. Оларның бирээзинде-ле дөртен хире уруглар бар. Енисейни кешпен соонда Минусинскиниң чавыс хадылары эгелээн. Колоннаның мурнунда каракторлар, чивеңнээш фонарын кыпсып алган сарыг-аккөк «жигулижигеш» маңнап чораан.

Орук-транспорт озал-ондаанның дугайында медээлеп: «Титенко Николай Павлович, 1954 чылда төрүттүнген, орус, партия кежигүнү эвес, ортумак техниктиг эртеминг, ИХМ органнарында 1975 чылдың декабрьдан эгелеп ажылдап турар. I класстың чолаачызы, ог-бүзелиг, шазы четпээн уруглуг. Албан-ажылының талазы-биле эки дириттип турар...

Барык-ла ол үеде Шушенскоениң «Транссельхозтехника» автобүдүрүлгезинден прицептиг «КамАЗ»-5380 машиналыг В. Леконцев үнгеп. Ол-Кызыл—Абакан оруу-биле Черногорскиден хөмүр-даш алыры-биле бар чыткан. Чолаачы дүргеп чоруп орган...

Минусинскиниң эрткен соонда орук арга ишти-биле эртикеп. Тайгактаар черлер көвүдээн. Ындында-ла оожум чорукту Титенко шакта 40 километр чедир оожумнаткан. Автобустар аразы чогуур чурум ёзугаар сагыттынып чораан.

48-ки километрге, Думнаа дагның эдээнге, ээр черден бедик чүүктүг үш машина көстүп келгеп. Титенконуң медээзин ёзугаар олар чоруун оожумнаткаш, орук кыдыынче зөй дүшкеннер. Оларның соонган чоруп орган В. Леконцев «Оолдар дыштаныр дээн-дир» деп бодаан, ол дөвүүчүк куду дүргедээшкинин оожумнатпайн-даа, машиналарны оюп эртип эгелээн. «Айылдыг ээр чер» деп демдекти тоовайн, удур шимчээшкин оруунче үне халдып келгеп... Чүс хире метр черде автобустар колонназын, а мырыңай чанында милиция «Жигулизин» ол хенертен көрүп каан. Аймаараанындан ол тормозун хенертен баскан. «КамАЗ» докташ дизе-даа, тайгыр асфальтыга турбаан. Прицеп кыдыында барган болгаш автопоезд дооралыпы бергеш, колоннага удур тайып бар чыткан.

Бүгү-ле чүве хеп-хенертен болган, ынчалза-даа Титенко аймыындыг байдалды дораан билгеп. Чаңгыс-ла арга бар турган —согугну чымчадыр... Ону бодунга алыр. «КамАЗ» биле колонна аразынга «чымчактаап» болур. Николай прицептиң солагай талакы мурнуу дугуюнга «дээр» бодап алган. Аргалыг болза, тайгы аарак. Ынчаар болдуунган-даа. Баштайгы согуг «Жигулининң» солагай ийинге — аас-кежик болуп, чолаачының артыы талазынга — таварышкан, ол кедергей күштүг болган: машинаны уй таварааш, он үш метр хире ырадыр шыпадапкан. Оон соонда ийиги, үшкү согуг.

«КамАЗ» орук кыдыында барган, прицеви немдикче аңдарлы берген. Чолаачы сиринейнип турар холдары-биле кабина эжинии ажыктаан...

Минусинск прокуратуразының материалдарындан: «Леконцев Вячеслав Александрович, 1950 чылда төрүттүнген, орус, партия кежигүнү эвес, ортумак эртеминг, I класстың чолаачызы, 18 чыл стажтыг. Орук-транспорт озал-ондаанның үезинде элэр турган. 1984 чылдың июльда машиналы эзирик башкарып чораан туттурган, 1 чыл иштинде машина башкарар эргезин казыдып турган. Шинтирип чорбаан. Өт-бүлеиг. Ийи уруглуг».

Колоннаның соонга үдеп чораан машина Титенкону эмнелгеге чедирген. Башта кестилчек балыглар, көректе болгаш дискекте аар кемдээшкиннер бар болган...

Николайның төрөл чери Салпа эдээнде Савельевка суур. Школага-ла чолаачы болуксаан, шеригге машина мунуп турган. Оон ээп келгеш, политехникум дооскан.

Лейтенант Титенконуң хуудa херээнде он-он өөрүн четтиришкин, хүндүлел бижиктер, шаңналдар дугайында бижимелдер бар болду... Медаль-биле, «Милицияның тергинии» демдек-биле шаңнаткан. Чоокта чаа херек үүлгедикчизин тутканы дээш анаа ИХЭ начальныгы бижиктиг шакты тыныскан.

— Маадырлыг чорук дугайын бодавааи-даа мен —деп, ужуражып чеде бээримге, ол оожум чугаалады.— Ол дугайын бижээн херээ чок. Автопоезд «хачы» болуп алгаш, бисче бадыптарга, «Икарусче» хая көрүүп четтигиштим. Бичии кижилер кортпаан болдулар,чүгле сомуургал... Чогум-на ынчан ынчаар шиитпирлээним ол. Чүгле ол дугуйну часпас-тыр деп бодап турдум. Бүгү-ле чүве ээргиштеги берген ышкаш болду. Чүнү сактып алган мен? Хей чүве-дир ийин: көрек карманында авторучка дырс дээнин...

— А бир эвес, ийинче, чымчак харже ээй тудупкан болза...

— Ол дээрге шын эвес болур ийик — деп, Николай мени үзе кирди.

Байырлажып туре, ол ынча диди: «Салгаа, харыысалга чок чорук чүге чедирериниң дугайын база катап харыы бижип көрүнер». Ол ону эки билир. Чүгле чаңгыс эрткен чылын бесин лейтенант Титенко орук шимчээшкинин хажыткан 845 таварылганы илереткен, оларның 68-и транспортту эзирик башкарып чораан таварылга. А чамдык элээр чолаачылар — чижээ, демги ол «КамАЗ» чолаачызы — база кайы хире харыысалга чок болгулаар-дыр. «Тувaавтодорнуң» Минусинскиде ДРСУ-10-ниң буруузунуң хемчээлин ким тодарадырыл, ол эргелел Абакан—Кызыл оруунга тайгак дошка чүге элезин тескейн турганыл? Орукчулар бодуңуң хүлээлгезин чүге уттуп турарыл?

Кижи бүрүзү бодуңуң хөрөзи кызыры-ла четчир. Арын-шүүлүт ёзу-биле. Ынчан өскелер согугну бодунга алыр ужурга таварышпас апаар.

А. ЩЕРБАКОВ,
«ИЗВЕСТИЯНЫҢ» корр.
Красноярск край.

УЛУГ ЧЕДИИШКИН

Фигурнут чүгүлээшкинге Европа чемпионадының түнелдерни олимпий чемпиону, спорттуң алдарлыг мастери Наталья Линичук мынчаар тайылбырлаан.

Данния, Копенгаген, Андерсен, тоолдар. «Бренбо-Хавлениниң» дожунга шынап-ла дош тоолуп көргүскен болгаш ол орус дыл кырынга болган. Чүге дээрге, ооң кол «тоолдакчылары» совет фигуристер болган. 2 алдын, 4 мөңгүн болгаш 4 хүлер медальдар — бистиң мастерлериниң «дүжүдү» болга т. Шилликдек командазы эң-не хей санныг кылдыр— 18 спортчулардан тургускан. Оларның 16-зы хүндүлел бедигээжинче үнген, а ийиги дөртку черни эзлээн.

Тиилелге бе? Долу болгаш чугаа чок тиилелге-дир. Фигурлуг чүгүлээшкинге совет школаның тиилелгезидир. Ындыг чедиишкинни чемпионаттарның бүгү түгүзүүнде кандыг-даа чурттуң фигуристери чедип ап көрбээн.

Чедиишкиннерге оожургаан болбас деп спортта ындыг хөөйлу бар. Оожургап. Бүдүүнүң тиилеттирбезинге бүзүрей берген кижиге тиилелге база-ла тоолда ышкаш, тоолчурту эвес дээрден башка, боттуг аштырыышкын болуп хуула бээр. Ынчангаш бистиң командавистиң оюн көрүзүүнүн хынамчалыг сайгарын мөзөлиңер.

Хөй командаларда улуг спортту оларның баштынналары каапкан. Бистиң шилимдек командавыс бодуңуң ынанышпыг курлавырларының ачызында, чаңчыл болганы-биле, доктаамал шыырак боон турар, а чамдык чурттарда баштынның үүнүп чоруптары оларга элээп зар болуп турар. Ол чорук биске команданың составынга шенелдер кылыр болгаш аңаа 92 чылдың Олимпиадазынга киириштиреринбиле аныяк фигуристерни киирип алыр арганы берип турар.

Чижээлээрге, эжеш үүнүгулаашкынга бистиң шилиндек командавыстың үш номерлеринің ийизин чаа үелеп чоруруларга берген. Оларның ийиги болгаш үшкү чердерни эзлээнер. Бир эвес оларның оюнуңуң шынарын көөр болза, олар эр-хейлер болганнар.

Чаңгыстап чүүгүлээрынга эр улус боттарының курлавырларын чедир ажыглап шыдаваннар. Бис олардан алдын медальды маңаа турган бис.

Эң шыырактарның миттинге бистиң чаңгыстап чүүгүлээн уругларывыс бүзүрелдии-биле киргеннер. Мурнукуну мышкаш ийи-чаңгыс дижиниң эвес, а мергежилиниң талазы-биле дең үш спортчу кыстар болган. Оларның мергежили бедик, ынчалзада оларга бистиң специалистеривис ам-даа хейну күзеп болурлар.

Бистиң танцычыларывыстың удуралакчылары чок болган. Бистиң танцы школавыстың тергини эки баазазы турда, эжеш бүрүзү болу чогаадыкчы шинчилиг, стильдиг болган, ол чорук тиилелгенің чажыды боол турар. Копенгагенниң дожунга өскелерден бис чүүү кергеп бис? Солуң чүүдер, дээскиндиргилер, базымнар, чамдыктарында солуң музыка бар болган. Ынчалза-даа ол тиилелгеге чедирип келир холукпаза болбаан — ооң адын кончут чараш тургускан композицияга чогаадыкчы сорук киришкин дээп адаар. Ооң-биле бистиң эжеп танцычыларывыс онзаланып турар болгаш мээң бодалымбиле алырга, оларның танцызы даартагы хүнүүү болур. Бистиң танцычыларывыстың мергежили киржикчи бүрүзүнүң бедик техниктиг чоруундан чүүүл-даа мурнуунда тургустуган.

Бистиң командавыста аныяктар болгаш мырыңай чаллы спортчулар хөй. Ынчангаш оларның аныяк талантызын солуннарга улуг үүкктер-биле мактаваалыңар, оларга улуг мактал хоралыг болур. Бир эвес ол шынап-ла ёзулуг талант болза, биске ону ёзулуг төлептин-биле шаңналтар арга ам-даа бар болур. Бистиң спортчуларывыстың мурнунда Женевага делегей чемпионады турул турар. Медальдар кээп адаан-демисел улам-на чидиг болуур, ынчалза-даа бистиң спортчуларывыс спортка хандыкпыладыгларга база бир дош тоолуп белекке бээр дээрзинге бүзүрээр бис.

(СЭТА).

Редакторуңу оралакчызы К. К. САТ.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 6-ДА БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 9.45 — «Сергей Лазонун амыдыралы болгаш өлүм тогу». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы — «Бурунгаар, чүгле бурунгаар». 2-ги сериязы — «Бо орус чер дээш». 11.55 —12.00 —Медээлер. 14.30 —Медээлер. 14.50—Чурттуң телестудиязарынын док. фильмнери. 15.50 —Л. Беристайн. «Ынакшывас кижи» деп балетке музыка. 16.20 — Шыдыраа школазы. 16.50 — Евгения Алтухова ырлаар. 17.10 — СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегазы. Брянск областың «Воронокский» совхозтуң механизатору Л. С. Чернованың дугайында телеочерк. 17.30 — «...Он алды харлыг болгаш оон улуг назы». 18.15 —«Эртем болгаш амыдырал». 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Док. фильм. 19.50 —«Сергей Лазонун амыдыралы болгаш өлүм тогу». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы— «Часкы үениң комиссарлары». 21.00 — «Үе». 21.35 — Док. экран. 22.35 — БССР-ниң профтехөөредилгезинин Культура орудузунуң самбалистер ансамблиниң оюн көргүзүүт. 22.45—23.05— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чылдар оттур көрүүшкүн». Док. телефильм. 8.35: 9.35 — Ниити биология. 10 класс. Уксаа салгазрының хромосомнуг теориязы. 9.05: 12.35— Испан дыл. 10.05— КПТУ сургууллардчыга. А. А. Блок. «Он ийи». 10.35: 11.40 — Зоология. 7 класс. Куштар амыдыралында сезонныг болуушкуннар. 11.00 — Уралдың сонгу чүгүнде. Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10 — Бистиң садывыс. 12.05 — География. 7 класс. Карпаттар. Крым. Кавказ. 13.05 — Совет уран чүрүлга чүүлү. Кукрыныкчыларның чогаадыкчы ажылы. 13.35 — «Бурумгу Арбаттың» тоолдары... тоолдары... тоолдары». Уран-чечен фильм. 15.20 — «Каржы тулчуушкинден тиилекчи болуп үнер». 16.00 — 16.05 — Медээлер. 18.00 — Медээлер. 18.20 — «Бо хүннериңиң почтазы». Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетов чорудар.

КЫЗЫЛДАП

18.30 — «Элээди уруглар болгаш хөөйлу». Дамчыдылганы Кызыл хоорүүскомунуң иштики херектер килдизинин пазы четпээнгер херектериниң талазы-биле чүгүлеп инспекция начальныгы Т. Е. Демкина чорудар. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азап төвү». Медээлер. 19.55 —Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг улуглар, чаштар!». «Федоранын мунгаралы». Мультфильм. 20.20 — Ритмиг гимнастика. 20.50 — Ф. Лист. Венгр рапсодия. 21.00— «Үе». 21.35 —«Понедельник —аңаа хүч». Уран-чечен телефильмнин баштайгы көргүзүү. 1-ги сериязы 22.40—23.25 — Мувейлерде болгаш делегеде заалдарында. «Кусково музей».

агаар

Республикага биче булуттар, хар чагбас, хаттың күжү кошкак, агаарның температуразы дүне 31—36, чамдык районнарга 23—28 градус, хүндүс 22—27, чамдык районнарга 15—20 градус соор.

Кызылга биче булуттар, хар чагбас, хаттың күжү кошкак, агаарның температуразы дүне 34—36, хүндүс 22—24 градус соор.

Кино

ФЕВРАЛЬ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Пропавший без вести» 9.30, 12.00, 14.30, 17.00, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Золотой клюшик» 9.30, «Зеленые цепочки» 11.10, 13.00, «Жестокий ринг» 15.00, 20.40, «Сказание о земле Сибирской» 16.50 18.45 шактарда.

«ВОСТОК»: «Загадка уединённого мотеля» 15.00, 17.40, 19.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Счастья по случаю» 14.00, 16.00, 18.00, 19.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Как стать счастливым» 18.00, 20.00 шактарда.

Шын Редакциянын адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, ажын № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, чарыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлегжүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуут кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54; кол ээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуң келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуң неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3227.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күрүве комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, ажын № 1. ТС—00027.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 32 (13032) | 1986 чылдың февраль 7, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеп. | Өртээ 3 көпеек.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур

БЕЛЭЭВИС — ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛДААРЫ

Он бирги беш чылдың планыг онаалдаларын күүседир дээш «Шаговартажстрой» трестиң Ак-Довуракта № 42 тудуг эргелелинде «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи коммунист Зинаида Салчаковна Салчактың удуртқан дуржулгалыг күш-ажылдың шеверлекчилер бригадазы кызымак ажылдаанындан бердинген даалгазы хуусаа бетинде күүседеткен, шалыпчыларның одуруунга киргеп.

Коллективтиң чыл бүрүде планны чедиишкинниг күүседиринге он беш чыл бригаданы удуртқан дуржулгалыг бригадириң кинрин турар үлүү биче эвес. Ылангыя шеверлел ажылдарын кызыг материалдарны чогуур үезинде четчелээр, күш-ажылдың сагыпта-чурумун быжыглаар, кылган ажылдың шынарын экижидер, бригада кежигүннериниң билинн, мергежилин бедидер, күш-ажылга, төлептиг ажыл-чанга кижизидер дээш Зинаида Салчаковна эвээн эвес ажылды кылган.

Амгы үеде бригаданың кежигүннери 60 ог-бүле чурттаар бажыңның шеверлел ажылдарын кылып, оны чоокку үеде дужаар соруглагы салгап, шалыпчы ажылдан турарлар.

ЧУРУКТА: бригадир З. С. Салчак.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

«Тыва септелге тудуг» трестиң Хандагайтыда септелге-тудуг участогунуң коллективиниң он ийги беш чылдың баштайгы чылында кылыр ужурлуг ажылдарының хемчээли эрткен чылдың деңнелиидеп 80 мун рубль түңге өскеп. 1985 чылда ийи аал чурттаар бажыңнарны тудар турган болза, бо чылын хүлээлге—чедп бажың.

Участоктуң ажыл-ишчилери баштайгы хүннерден-ле тура-соруктуг ажылдап январь айның тудуг-септелге ажылдарының планын 125 хуу кылдыр күүсеткеп. Николай Моигушка удуртқан тудуткуу бригада эки ажылдап, бир, ийи аал чурттаар бажыңның тудуг ажылдарын долузу-биле кылып, монтажниктерге хүлээткеп болгаш өске бажыңның хаиалдарын салып эгелээн. Сергей Сандыпка удуртқан комсомолчу аныяктар бригадазы база дуржулгалыг эш-өөрүдпем чыда калбайн ажылдап турар.

Септелге-тудуг участогунуң коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төлептиг уткуп, оон ажыттынар хүнүпге чедир бир бажыңны ажыглалче киирер хүлээлгелиг.

Н. КУУЛАР.

Мөңгүн-Тайга район

ажыл-ишчилериниң 1986 чылда СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

Мал ажылының талазы-биле

Чыл эгезинде турганымнан бода малды 2 хуу, хой, өшкүнү 3 хуу өстүрер болгаш мыйыстыг бода малды 5890, хой, өшкүнү 75400, чылгының 1920 баш чедирер. Оон иштинде төрүүр малдарның чүзүн аайы-биле: инекти 2000, хой, өшкүнү 36730, төрүүр белерни 495 баш чедир өстүрер.

Күрүнеге садар малдарның ортумак деңзизии: мыйыстыг бода малдың 180 кг, хойнуун 40 кг, өшкүнүүн 35 кг, чылгының 275 кг кыдыр дужаар. Бода малдың 70, хой, өшкүнүң 85 хуузун дээди күшке чедир семиртир. Чайлаглаашкын мурнунда хой, өшкүнүң деңзилээшкинии организастаар.

Малдан алыр продукцияны бүдүрери

Этти 1100 тонпаны, дүктү 94 тонпаны, сүттү 64 тонпаны бүдүрер. Күрүнеге 950 тонна этти, 67,5 тонна арыг дүктү, 60 тонна сүттү дужаар. Бир хойдан 1,200 кг, өшкүден 0,600 кг дүктү кыргып алыр.

Төрүүр 100 баш малга онаалтыр 80 бызаапы, 85 ийп, хураганны, 75 кулуппу камгалап алыр.

Чер ажылының талазы-биле

Чеди-Тейде болгаш Мөгеп-Бүреннің Дыттыг-Арыгда мал чеми тарыыр 320 гектар черлерпиң агротехпиказын экижидер болгаш тарылганы чорудар. Бир гектар черден 15 центнер көк-суланың дужүдүн алыр соругла-биле суггарылганы 3-тен эвээш эвес катап эки шынарлыг чорудар. Май 1-ге чедир совхозтар пиитизи-биле 400 тонна органиктиг болгаш 200 тонна минералдыг чемнпчидилгени шөлдерге төккеп турар. Ак-Чыраага ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз 1600 тонна, «Мөгеп-Бүреп» совхозу 1100 тонна, район иштинге ийи совхозтар каттыштыр 1000 тонна бадүүн мал чемни белеткээр.

Мал чемни белеткээр механизастаттынган бригадаларны ПТУ доосканнар-биле четчелеп, техника-биле немей чепселээр. Мал чемни белеткээрпиге техника септелгени июнь 1-ге чедир доозар, а өске бүгү белеткеп ажылдарын июнь 15-ке чедир бүрүн доозар. Ак-Чыраага белеткээп мал чемни декабрь 1-го чедир сөөрткеп турарын чедип алыр.

Машина-техника ажыглалы

Агроүлетпүр каттыжымышкынынга автомашиналарның болгаш тракторларның күчүзүн долузу-биле ажыглаар, бүдүрүкчүлүүн улгаттырар. Автомашиналарның ажыглалының коэффициентизин 0,65 хуу бедидер, бир чүк машиназы болгаш трактор чылда 260 машина хүнүн ажылаар. Бир автомашина чылда 80 мун тонна-километрни, бир трактор 800 чижеэкпи эталон-гектарны ажылдаап турар.

Хой, өшкүнүң 70 хуузунуң кыргылазын кыргылда агрегады-биле чоруткан турарын чедип алыр.

Мал чемпиниң белеткелиппе кедээ ажылагый машиналарын бедик бүдүрүкчүлүг ажыглаар, эдлчежин ажылдарын чедип алыр. Техниктиг дуза чедирер машиналы мал чемпиниң белеткелиппиң үезинде доктаамал ажылдадыр. Кол бүдүрүлге фондуларының ажыглалын экижидер. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн плапда көрдүгепиппеп 1 хуу улгаттырар, 2 мун квт шак электри энергиязын, 20 тонна бензинии, 25 тонна дизтоплпвону кампап алгаш, 16 мун тонна километрни кампап аягап кывар-чаар материалдарыбиле ажылдаар.

Капитал тудуг

Планда көрдүгеп капитал тудуг салымышкпиларын долузу-биле шиигээдип алыр. Тудуг материалдарын чеп ажыглаар, тудуг-монтаж ажылдарын шынарлыг кылыр болгаш кол фондуларны ажыглалга киирериниң планнарын декабрь 20-ге чедир күүседир. Совхозтар 950 мун акшаның капитал салымышкынын шиигээдип алыр. Тодаргайлаарга: 1072 квадрат метр чурттаалга шолүп, 1400 баш мал киирер 4 хой кажаазын, 1 чуиар-бажыңны ажыглалга киирер. «Мөгеп-Бүреп» совхоз электроэнергия шүгүмүпээде кылыр. 50 олуттуг уруглар садының тудуум эгелээр. 20 чаа өг маштарын болгаш хаалга, харааче, өгге таарыжыр стол, сандайларны бэзр. Совхозтарга столлар цехтерин ажыдып, өг керекселдерин кылырын организастаар.

Тудугларның шынарын «эки» болгаш «кончуг эки» демдекке дужаары-биле РСУ биле ПМК-ның тус-тус тудугжуларының болгаш бригадаларының, звеноларының арагында соцчарышты калбартыр. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз 360 мун туүйбуну бүдүрер. Тудугга бригада керээп-биле ажылдаар 4 звенону тургузар.

Сельхозтехника

Чыл планын декабрь 25-ке чедир 100 хуу күүседир. 1986 чылда 660 тонна чүк сөөртүр болгаш бараан саварылгазының планын 308 мун рубльге чедирер. Коллектив күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1,5 хуу бедидер болгаш машина-техниканың күжүн долу ажыглаар. Ажылче үнер коэффициентизин 0,7 хуу бедидер. Продукцияның бот-үнезин чиигедип турган одалга, энергетика, кывар-чаар материалдарының чарыгдалдарынга камнал-гаиы чедип алыр. Кадрларның билигмергежилин бедидериише углаттган чарышты организастап турган, өөредилге комбинаттарының курстарынче 8 кижини III класстың чолаачыларынга, Сельхозтехниканың бодунуң баазазынга II классха 4 кижини, I классха 4 кижини, 4 едесарыны белеткээр.

Совхозтар-биле чардынган керээлерни хуусаазында күүсеткеп турар.

ОРГАНИЗАСТААРЫНДАН ХАМААРЖЫР

СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган коммунистиг субботник хүнүнде Танды районда «Революциянын чалбыжыкы» совхозтуң ажыл-ишчилери 4746 рубльдиң ажылдарын кылыртар болгаш ооң 1040-ни он ийпги беш чылдың фондузунче шилчидерни шиитпиргээнер.

Ажыл-агыйның хову ажылдакчылары февраль 15-те 350 гектар шөлдүң хар мооидаан кылыр, механизаторлар техника септелгезин. ге, сазычылар 2500 кг сүттү саап алыр болгаш азырчала турар малдардан 25 центнер немелде деңзинии алыр дээш бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар.

Субботникти чедиишкиниг эрттирери ажаа баш бугдуузунде кара-чыраажилер планныг онаалдазының 85 хуузун бүдүрерни шиитпиргээн.

«Кызыл субботаа» хүнүнде коллективтиң бүгү кежигүннери — шүпту 46 кижи субботникче үнгеш, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаар.

БЕДИК БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чырва сүт-бирааи фермазының коллективи СЭКП-ниң ээлчегпиг XXVII съездизинге алдар болдурган коммунистиг субботникти февраль 1-те эрттирер дугайында Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң эгелээшкинпиэ деткээн районда база бир эгелемчилер болуур. Ферма эрткен чылдың планныг онаалдазын 101 хуу күүседи, 1984 чылдыы-биле деңнээрге, сүт бүдүрерни 24,9 хуу көбүдеткеп.

Он ийпги беш чылдың баштайгы чылының бирги кварталында ферма күрүнеге 48 тонна сүт дужаар планны, а съезд ажыттынар хүнүнүң бүдүүзүнде кара-чыраажилер планныг онаалдазының 85 хуузун бүдүрерни шиитпиргээн.

ТЫВА-ХАКАСИЯ

Бистиң республиканың болгаш Хакас автономнуг областың күш-ажылчы коллективтери, чамдык районнары болгаш Кызыл, Абакан хоорайлар аразында чарыштыг. Кадык камгалалының, улус өөредилгезиниң албан черлери сырый харылзаалыг ажылдап, арга-дуржулгазын солчуп турар. Культура ажылдакчыларының болгаш спортчуларның аразында кады ажылдажылга чылдан чылче ханылап турар.

Ол дугайында материалдарны солуннуң 2-ги арнында «Күжүүс — найыралда» деп рубриканың адаандан номчуур силер.

Тыва АССР биле Хакас автономнуг областың XI беш чылда социалистиг чарыжының түңнелдери

Туспуг алыглав зайы-биле	Тыва АССР		Хакас АО	
	план күүселдези	1980 ч. деңнээрге 1985 ч. хуу-биле	план күүселдези	1980 ч. деңнээрге 1985 ч. хуу-биле
ҮЛЕТПҮР				
Продукция сайгарылгазы	103	115	100,1	117
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	х	114	х	111
ТРАНСПОРТ				
Ниитп ажыглалдың автотранспорту-биле чүк сөөртүлгези	102	117	94	78
ТУДУГ				
Капитал салымышкынпар	84	111	91	105
Кереэлиг ажылдар хемчээли	86	140	95	114
Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү	х	124	х	116
Чурттаалга шолүп ажыглалга киирген	76	96	87	116
САДЫГ				
Үүрмекеп садар баразп саварылгазы	99	109	99,4	119
АМЫДЫРАЛ АЧЫ-ДУЗАЗЫ				
Чонга амыдырал ачы-дузазы	103	130	99,6	130
оон иштинде кадаа черлерде	102	115	99,1	128
КҮРҮНЕГЕ КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ПРОДУКЦИЯЗЫН САДАРЫ				
Мал болгаш куш	101	154	92	140
Сүт	104	117	97	108
Дагаа чуургазы	122	2,2 катап	108	101
Дүк	100,4	124	99,5	92
МАЛ АЖЫЛЫНЫҢ ПРОДУКТУЛУУ				
Бир инектеп ортумак саалда	х	92	х	104
Төрүүр дагаадан чуурга бээри	х	120	х	100,0
Бир хойдан кыргаан дүк	х	108	х	114

Ш.-К. Кочаганы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаар дугайында

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Партия организациларынга үр чылдарда үреткеп хүнүнден бээр 50 харлаазы-биле холбаттыр СЭКП Монгун-Тайга райкомунуң йпги секретары Шуруп-Кара Сатович КОЧАГАНЫ Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаннаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1986 чылдың февраль 6.

ФЕВРАЛЬ 15 КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИР

СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган коммунистиг субботникке Бии-Хем районда «Өөк» сочхозтуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары, Аржаан суурунуң албан организацияларының, школаның коллективтери ий-не идепкейлиг киржирни шиитпиргээн. Баштайгы санаашкыны ёзугаар алырга күш-ажылдың байырлалынга 1300 хире кижи киржир. Олардың кылыр ажылдарын тодарадып, адаа белеткел ажылдарын чорудуп турар.

Ажыл-агыйның малчыннары ох хүн 45 центнерден эвээш эвес сүттү бүдүрерни, ийи центнер немелде деңзии алырын хүлээгеп. Амгы үеде совхозтарда хой оолдаашкынын чорун турар, малчыннарга Аржаан оргуман школазының өөренпктилери дузалажыр. Олар кадарчылар Ш. Ооржактың, М. Монгуштуң кажааларын ашгаар, хураганнарны гижаап, чемгерерлер.

Аржаанчылар коммунистиг субботник хүнүнде 3600 ажыг рубльдиң продукциязын бүдүрер, оон 1800 хире рубльди бөш чылдың фондузунче шилчидер.

В. ШАЙМАЙЕР.
«Өөк» совхозтуң партком секретары.

БИР ДЕМ-БИЛЕ

Тыва АССР-ниң Салыг министерствозунуң автотранспорт будурулгезиниң коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизинге турасказыкла коммунистиг субботникте бир деминг, шалыпчы ажылдарын шиитпиргээн. Будурулгениң чолаачылары чүк сөөртүлгезин ох хүн турушкун чок чорударын тус-туста хүлээгеп. Инженер-техниктиг ажылдакчылар, слесарьлар машина-техника септелгезинге ажылдаар.

Республиканың Салыг министерствозунуң автотранспорт будурулгезиниң коллективи коммунистиг субботник хүнүнде деминг ажылдаан, 300 рубльди бөш чыл фондузунче шилчидер.

ЧЕЛЕЭВИС — ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛДААРЫ

СОРУЛГА — НЕПТЕРЕДИРИ

АЖЫЛЫВЫС ДЕМНИГ

Эрткен чылын ажыглазга киргеп үлетпүр баразпнар магазинииде алды кижи ажылдап турар бис. Эрткен чылчы демниг ажылдадывыс. Социалистиг хүлээлгелеривистиң кол негелдезін кедээнин ишчилериниң садыг-биле хандырылгазын экижилер дээпгаиастп багай эвес күүсеттивис. Хандырылганың культуразын белидер соругла-биле салыг алыкчыларның негелде-керегглелерин өөренип көрүп, баразнарны оны барымдаалчы чагыдарын кызып турар бис.

Мээн кады ажылдап турарым садыгжы кыстар ажылынга қызымак, үнген-көрген чонугга дыңнангыр үлүс. Партияның XXVII съездизинге уткуштур райпога калбаргап социалистиг чарышка бистиң магазинииң садыгчылары база идепкейлиг киржип турар.

Г. ДОНГАК,
Сүт-Хөл район.

1986 чылда совхозтуң ажыл-ишчилериниң социалистиг хүлээлгелери бедик. Продукция бүдүрерни 20 хуу өстүрер. Чүгле кол адырыы — мал ажылын алырга, үзүт бүдүрерни 390 тонна, дүктү—42 тонна, сүттү—320 тонна чедирер. Күрүнеге садар бода малдың бир башка онаалтыр ортумак деңзизии 340 килограммдан, хой, өшкүнү 40 килограммдан кудулатпас. Күрүнеге дужаар малдың күжүн эң семис кылдыр азыраар, бода малдыын—сезен, хой, өшкүнүүн — 50 хуу ажырар.

Малдың баш санын өстүрериче улуг кичээнгейни салыр. 1987 чылдың январь 1-ге чедир инектиң бажын 540, оон иштинде төрүүр инекти 190, шээр малдың бажын 22700, төрүүр хойну 13300, чылгыны 350 баш чедирер. Төрүүр чүс башка онаалтыр 85 бызаапы, 80 хураганны, 70 кулуппу өстүрер, бир хойдан-на 2,1 килограмм, био өшкүден-не 0,6 килограмм дүктү, саар инектен-не 1250 килограмм сүттү саап алыр.

Кыштаглаашкынның баштайгы дөрт айлары эрткеп. Чаңгыс-даа мал бажын чүдатпазының хемчеглерии партком, парторганизациялар кичээнгейге ап келгеп.

Ылаңгыя беш чыл планнарын хүүсаадан эрте күүселиппкеп, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидер дээш соргаадыкчы болгаш тывыгыр чорук-биле ажылдап турар совхозта мурнакчыларның, социалистиг чарыштың тиндекчилериниң база ол мышкаш өске-даа черлерде биске ажыглап болгу дег күш-ажылдың дуржулгазын өөренип турган, четпестерин ажып эртериниң чамдык орукгарын тыпкан. Чижөө, сүт-бараан фермазынчы Татьяна Монгуш, Февраль Намажап, хойжулар СЭКП кежигүннери Анай Хүргүл-оол, Ирина Данзырын, Владимир Халыын, Адыяа Чатпак, күш-ажылдың хоочуну Дашпза Ойбаа оларның ажыл-ижимге харыысалгалыы, чарышка бедик түңнел дээш чүткүлдүү биске биледингир. Олардың арга-дуржулгазын, үлегерин хой-хой малчыннар эдерип турар.

Мындыг таварылгалар бар болгай. Даштыкпан көөрге, фермада, хойжу кыштаглырда мал чеми-даа, сүттат-даа четчир, кажаалардың иштидда багай эвес болгулаар. Көдээ ажыл-агыйның продукциязын бүдүрерии көбүдеткеринге, улуг болгаш чаш малдың бажын камгалап алырынга бүгү байдалдар тургустуиган мшкаш. Херек кырында ёзугуг хапылап көөрге, олар-белчиирин ажыглап турары, мал чеминии белеткээрииниң технологиязы кажыы-биле хажыттынып турар. Чамдык бөдүүн чүүдерии билбезивистеп, тывыгыр эвезивистеп ажыглаавайн турар чоруктарывыс эвээш эвес. Оон уламнаан каражага дүжер, камизлга болгаш хуиагалал чок болур.

Чижек кылдыр алырга, Чаш-Тал сүт-бараан фермазынга мал чемпериниң белеткелии эвээш эвес кылдыр белеткеп ап келгеп. Ынчалдаа мал чемперии болбаазыратпайн турганындан сигении төтчеглеп турган. Ваңгыде ол байдалдан СВФ үнүп алган. Чүге дээрге кормоцехтиң күчүзүн долузу-биле ажыглап турар. Сигенчи хээндектээш коошпаларга салып бөөрге, еске чемнер-биле холуурга, малга хоолулугдаа, амданныг-даа болуп турар, мал чеми ам өдек-биле холужуп, төтчеглеттинмес апаргап. Тускай белеткеп кылган чемнериниң чаш малга, ылаңгыя анай-хураганга, кайы хире херек болуп турарын малчыннар практика кырынга көргеп.

Кормоцех, мал чемнерии белеткээр кухнялар болгаш еске-даа дериг-херекселдер сүт продукциязын бүдүрериие, мал бажын камгалап алырынга ажыктыг чоруун көргүзүп эгелей бергеп. Октябрь, ноябрь, декзбрь, январь айларда СЭКП кежигүнү Анай-оол Кунгаа, Очур Иргит, Куваскаа Монгуш, Кадыр-оол Ховалыг боттарының кадарын турар «ыйыстыг бода малының чаңгыс-даа бажын хоратпаан.

Моон мурнунда чылдырда быжаа бажы камгалап алыры чогумчалыг эвес турган. Ам бөгүүнде малдың чаш төлүн чидириг чокка ажаап турар быжаа ажакчыларының эвээш эвес. Чижөө, быжаа ажакчызы Наталья Шойдаа эрткен чылдың октябрь айдан февраль бирээге чедир ажаап турар быжааларының шүүгүзүн онча-менди камгалап турар.

Шээр малды одарга кадрары-биле чергелешпир чемелде чемперилгени хойжулар рацион ёзугаар азырап турган. Ынчангаш төрүүр хой күштүг, малдың чаш төлү оча-менди малдың турар. Чүгле СЭКП кежигүнериниң эвес, моон мурнунда чылдавода ви күш-ажылчы кергүзүглери-биле ылгалын турар хойжулар бар. Чижөө, Дыртый-оол Монгуштуң коданында хой оолдаашкыны адактал турар. Бөгүүнге алмогга төрүүр чүс хойга онаалтыр чүс хураган камгалаттынган.

Агаар-бойдустуң байдалы, деңзии алырга, бо чылын эвээш чымчак, кыштаглаашкынның чорун турары хынамчалыг-даа болза, мал бажын онча-менди камгалап алыры, сүттү бүдүрери белеш эвес болуп турар. Бир дугаар төрүүр аныяк хойларлыг коданнар база эвээш эвес. Ол бүгүнү барымдаалаан, бергедээшкиннер таварыжын болгу дег кыштаглар үргүлүүнүң хайгаралында.

Социалистиг чарыштың негелделерин ёзугаар саанчыларының, хураган ажаан алыкчыларының социалистиг чарыжының түңнелин сн хоюктан үндүрүп турар. Күш-ажылның алдар түгүл, хаиа солуннарны, көргүзүг самбыраларын чарыштың кескү чоруун калбаргыр ивээ ажыглап турар. Социалистиг чарыштың кол-ла соруглагы болза, социалистиг хүлээлгелерии күүседиринче күштүг маңпкээри, мурнакчы дуржулганы иептередири. Парткомнуң ажылы чогум-ла озче утлаигап.

Р. ХҮПАЙ-ООЛ.
«Ак-Туруг» совхозтуң партком секретары.

КҮЖҮВҮС-НАЙЫРАЛДА

ЧАРЫШТЫ ОРГАНИЗАСТААРЫН—БӨГҮНГҮ НЕГЕЛДЕНИҢ ДЕҢНЕЛИНЧЕ

Чарыштың ужуур-утказы болза, коллективтиң болгаш оң кежигүннериниң күшүн, чогаадыкчы чоруун болгаш эгелээшинии бүдүрүлгениң ажыктыын бедиеринче моожиссэри, оларның арга-ажыынга дүүштүр ажылды организастаарын, удуртуруп чаарты кооруп, идиг беришкининиң арганарын билдиниг ажыглаары болуп. Түңнел чарышты иамчаар организаставышындан хамаарыжыр. Оң дээштиин чедип алыры, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагыйга-чурушу быжыглаттынмазында болдунмас. Түңнелдериниң деңнелдии, кезинүү, ону үезинде үндүрери, мурнакчы дүрүлгээны иептередип, натаптаары чарыштың организамчыларының нигээнтейиниң төвүнге турар ужуруг.

Бистиң республикамның болгаш Хакас автономнуг областың күш-ажылчы коллективтери, чамдык районнары болгаш Кызыл, Абакан хоорайлар аразында чарыштыг. Кадык кампаалыкның, улус ээредилгезиниң албан черлери сырый харылзаалыг ажылдап, арга-дүрүлгезин селчуп турар. Культура ажылдакчыларының болгаш спортчуларның аразында иэдээ ажылдажылга чылдан чылче хамылап турар.

Чаржып турар талаалар керээлер күүселдезин бот-боттарынга дыңнадып, чедер-четпес талаларны айтып, ажылды эки-идер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылып турар. Коллаарның чарыны будүрүлгениң ажыктыын бедиеринге, продукциянның шынарын эки-идерине, камнаалга нурлавыраарын дилеп тыварынга улуг ужур-дузалыг болуп турарын айтыры чугула.

Эртем-техниктиг допшилгениң чедиишкинниерин, технологиялы будүрүлгеге калбаа-биле ажыглаар талазы-биле дүрүлгә селчүүшкүну ам-даа улампылаар. Мурнакчы коллективтериниң дүрүлгазын ээредип, ону иептередир талазы-биле хемчегерни профсоюзтар организациялары ап чорудуп турар. Оң шынаш күш-ажылчы маргыдаа Тыва АССР-ниң болгаш Хакас автономнуг областың ажыл-ишчиериниң найыралын быжыглаарынга дузалап турар.

Кызыл болгаш Абакан хоорайларның, Хакас болгаш Тыва септелге-тудуг трестериниң, өрүк тудукчуларының, садыг ажылдакчыларының, Таштып, Ермаковск, Асиис районнар-биле республиканың чамдык районнарының аразында чарыштыг эки организастаан. Будүрүлгә коллективтеринден Тываның электри четкилери Минусинскиниң электри четкилери-биле, авиабудүрүлгә Абаканның авиаторлары-биле, ЦЗС тудуг эргелели «Красноярскгэсстройнуң» № 2 КМК-зы-биле чарыштыг. Чарыштың түңнелдерин коргузуг самбыраларында долгамаан чырыдып турар. Үстүнде организацияларда партия организациялары коллективтерниң ажыл-агый чорудургазын ханы аналаптеп, адыр бүрүзүнүң сорулгаларын тодарадып, чарышты организастаарынче боттарының кичээнгейин угландырган.

Адырлар аайы-биле чарыштың негелделерин ажылдап кылган. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедиери, продукциянның бот-үнезин чиигедири болгаш шынарын эки-идери, камнаалга чуруму, күш-ажылдың сагыйга-чурушу болгаш коруи-чурум кол негелделерде кирип турар. Квартал түңнелдерин республиканың селүннарынга парлап, радио, телевидение дамчыдып турар.

Чарышты удуртурунда болгаш организастаарында чамдык четпестерни чайладыры чугула. Чамдык партия, совет, ажыл-агый органнары, профсоюзтар, комсомол организациялары чарыштың аззаттикин чедип албаан. Кадаа ажыл-агыйның, тудугунуң, транспорттуң болгаш харылзаалыг, чурттавга-коммунал ажыл-агыйның будүрүлгелери болгаш коллективтери чарышты дээштиг организаставаан. СЭКП Кызыл хоорюому, районнар эге организациялар найыралчы харылзаалларны быжыглаарынче кичээнгейни нешпаткан. Оон түңнелинде мурнунда чаржып турар коллективтерниң күш-ажылчы маргыдаазы үстүп турар. Чамдык будүрүлгелерде чарыштың түңнелин чарлаайн турары четпес. Хүнээлгени аңаа саазын кырынга эп турарлар бар. Районнар, будүрүлгелер, совхозтар, цехтер, бригадалар болгаш түс-түс ажылчыннар аразында күш-ажылчы керээлерни чарар, оларның аразында чарышты организастаар ажыл бөгүнгү негелдеге дүүштейн турар.

Он бирги беш чылдың ээзузукчу чылында чарыштың түңнели чуну көргүскенин? Үнеттүр продукциялың сайгарарының планын 105 хуу, үлеттүүде күш-ажылдың будүрүкчүлүүн 104 хуу күүсеткеш, бистиң республика тиилеңчи болган. Ниитти ажыглалдың автотранспорту-биле чүүн сөөртүрүнүң, чонга ачы-дуза чедирериниң, тудугда күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедиер талазы-биле хүнээлгелерни адырлар күүсеткен. Ынчалза-даа капитал салгыышкын шимгээдириниң, керээлер ажылдарының хемчээлиниң болгаш чурттавга тудуун ажыглалга киирериниң онаалдаларын үскен болгаш ноокавозадам бо көргүзүлгөр талазы-биле соңнап турар. Кадаа ажыл-агыйны алыр болза, республика күрүнеге эът, сүт, чуурга, садарының планын ажыр күүсеткен, а дүктүүн боттандырбазын.

Чарышты будүрүкчүлүг ажылдаарынга быжыг бира бөлдурар иезш моон-даа соңгаар хөй талаалыг ажылдарны чорудары негеттикиин турар. СЭКП-ниң XXVII съездизинң төвелтиг үтүкүүр дээш кайбарган чарышты чүгле будүрүлгө иштинге эвес, Хакас автономнуг областың будүрүлгелери-биле деминешпил, аңгы-аңгы районнар, хоорайлар болгаш коллективтер аразында ону организастаары, оң нөсүнүүн, түңнелдериниң деңнелдиим, кижизидинчи үтүказын бедиерин чедип алыры— бөгүнгү база бир сорулга ол.

Николай ДОМОЖАКОВ.

ИЗЕН, ТЫВА

Ленин, Партия, Россия дең
Чаагай сестер хереглеңнеп,
Чалбыыштаалган найыралга
Ие-чурттуң меңге чурттаар.
Улустарның найыралы
Улуг чурттуң күжүн
кайнаар.
Эрги бак шаг эстеп
калган.
Эки үе хамаалыган.
Хинчек иерүн чурттаа
чорааи
Хакас, тыва халыыкылар
Кремльдиң хамаалыында
Кавалана оруун тыпкан.
Кыргаи Сани Урал-биле,
Кызыл биле Москвамыс
Алыс моңге тереелдеңнеп,
Ак-сөөк Тыва чолуп
тыпкан.
Тиилелгезин диитер билир
Чечектелген Тыва черден
Чеиээш тыртиан Енисей
хем
Диивогорже агыы чыдар.
Хакас, тыва, орус улус
Ханы мнаак найыралдыг.
Хоюдарынаан түүлүп
алган.
Коммунизм тургузуп тур.
Ю. КЮНЗЕГЕШ
очулдурган.

МУРНАКЧЫЛАРНЫ ИЛЕРЕДИР

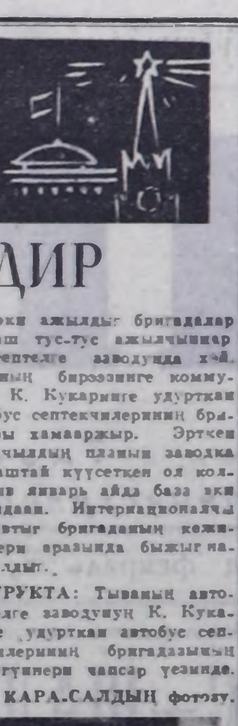
Тыва АССР-ниң болгаш Хакас автономнуг областың аразында социалистиг чарыш үлүс ажыл-агыйының, барык бүгү адырларында чоруп турар. Чарыштыг командаларның будүрүлгө коллективтери социалистиг чарыштың негелделерин айыткан керээ-дуругжуглаарны чарып, чарыш түңнелдерин квартал, чыл саанында үндүрүп турар.

Социалистиг чарыш — чедиишкиниериниң үнер дозу, дааныр бызазы деп билир бис. Чарыштың мобилизактыг, сорук киирикчи шынарларын ажыглаашының ачызында дыка хөй будүрүлгө черлери эки күш-ажылчы көргүзүүлерни чедип ап, планның онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүсеп келгеи.

Тываның хоочун будүрүлгелериниң бирээзи автосептелге заводу он бирги беш чылдың планның онаалдаларын хүүсаа бетинде күүсеп-дипкен болгаш он ийиги беш чылды база ажыл темпилерин кудулаттайн эгелээн. Завод январь айның продукциин сайгарарының планын 108,2 хуу, а бүрааның продукциин будүрериниин 100,7 хуу кыыдыр күүсеткилээн. Будүрүлгениң коллективи, хоорайның, өске будүрүлгелери-биле бир дөмей, Хакас автономнуг областъ-биле чарыштың түңнелдерин үндүрерии соңуурган-биле маиан, боттарының ажылын оон база шүүдүүнүн, аштырган-даа, тиилээн-даа тавариллада ажыктыг чүүлдерин шиңгээдип алырынга белеи.

Социалистиг чарыштың дээштиин бедидер дээ, оон негелделерии долузу-биле күүседирии чедип алыр, түңнелдер үндүрүлгезии эрең-гей чорутпас, чарыштыг будүи коллективтер, цехтер болгаш бригадаларның мурнакчы дүржулгазын иентередир, ажылчын делегациялар солчулгазын чордар ужуруг. Ам дээрезинде бо ажыл чогуур деңнелге четпейн турар.

А мурнакчы дүржулга солчуушкунунга киржии болгу

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ИЙИ ЧАЛГЫН

— Аразында социалистиг чарыштыг, акы-дүүмалыкты Хакасия биле Тываны бодап орарымга, Саяи таңдының ийи чалгыны ышкаш сагыындырар. Шынап-да буурул башкыг Саяиларның ийи талазында, ийи терел чон, чалгыларын херилеп, чаа амыдыралды тургузуп турар — деп, Хакасиянның сураглыг шүлүкчүзү, драматург болгаш артист Михаил Еремеевич Кильчичаков бир катап Тыва телевиденииеңниң чалаанын ёзугаар чогаалчы эштери-биле дамчыдыпкаа киржии чоо-раан чугаалаан.

Чечен сөстүң мастериниң чугаазы хаиы үткалыг, амыдырала шынап-ла ыыдыг. Бистер хакас эштериивис-биле чүгле экономика эвес, а культура талазы-биле база чаржып, сагыш-сеткилдя бай-лакшыдын чоруур ураи чүүл, ыры, хөгжүм талазы-биле арга-дүржулгавысты база солчуп турар бис.

А чогаалчы М. Е. Кильчичаков — бистиң доктаамал алчылаарывыстың бирээзи. Оиу Тываның чону эки бажыр. Хакас литературазының болгаи ураи түүлдүң хүиээри болуп турда, ол бодунуң чогаалчыны «Өзүмнер» деп шииизиие коллективизация үезиидө колхозка киирери суртаалдан турар хакас ашактың ролюи тергиин ойнаан. Красноярск телевиденииези Хакасияның юбилейиниг турасиаткан телефильм тыртыргаи. Ында бистиң янак шүлүкчүвүс национал хевии кедиихеи, чатхазыи ойнавы-шаан, ырлаи органын база адыш часкан хүиээи алган бис.

Михаил Еремеевич Кильча-ковка сөөлгү чылдарда бижээн партия, тайбың, ийиларда дутайында шүлүктери дээш РСФСР-ниң Чогаалчылар эвилелиниң шаидалын тыныскаиы оон чогаадыкчы ажылынга бедик үнелеп болган.

Мырыңай чоокта чаа сураглыг чогаалчы М. Е. Кильчичаковтуң детиимчеви-биле хакас чечен чогаалдың болган ураи түүлдүң бөлүк ажылдакчызары — ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелиниң кежигүнү, он беш шүлүк номнарының автору Моисей Баииов, РСФСР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, Тыва АССР-ниң алдарлыг артызы Клара Сунчугашева, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы Владимир Чаптыков, ССРЭ-ниң культуразының тергиинии Владимир Терешков олар биске алдан чораан. Оларның чугааларының чамыктары бо:

Моисей БАИНОВ:

— Тыва чогаалчылар Кыыл-Эник Кудажының «Уйгу чок Улуг-Хем» деп романын, Александр Даржайның, Юрий Кионзегештиң, Олет Сувакшиттиң шүлүктерин бистиң чонувус орус болгаш хакас дылдарда иомчуи турар. Хакас чогаалчылар СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур чамдык солуи чогаалдарны бижээн. ССРЭ-ниң Чогаалчылар эвилелидиң кежигүнү Валентина Шүлбаева чылдың-жи бүрүзүнге дыңнадып турар. Аида чедиишкиннерден сёр Эльза Кокова-биле кады хакас дыка тургузуп турар. Оон сөөлгү ажылы болур «Чурттавышаан, бодап чор, өңнүң» деп шииизии көргүчүдер солуургал-биле хүиээи алган.

Клара СУНЧУГАШЕВА:

— Абаканның музыка учи-лищезинде башкылаамышаам, концерт программаларыига идепкейлиг киржирии улам-чылаамышаан мен. Тываның хөй районнарынга бистиң «Жаркын» деп бот-тывынгыр ансамблиивистиң ыраажыты тургаш, хөй удаа чоргаан мен. Алдымче чаиа бергеш, хүндүлөөчел, чымчак сеткилдят тыва ноину болган чок-ла сактып кээр мен. Эртиеи чылын эрте-бүрүнгү Элладаның чурту Грецияга Красноярскиниң алдар-сураглыг Сибирьиин танцы ансамблиииг биле кады ойнап чораан, Саяи сыииның кырында «Жаркын» ансамблиың артистери Тываның ураи түүл ажылдакчыларының зажок чылыг уткуп ап турганын сэкпын чордум. Эрткен чылын МАР-ның Мурииуу-Гоби аймаа биле Хакасияның пайыралыига турасиаткан киижу Төп телевиденне тырттырган. Айда мен өлөн каш хакас ырларны ырладым. Оон аңгыда, хакас ырларны пластинкага база бижиттим. Мээң репертуарымда Алексей Чыргал-оолдуң, Ростислав Кенденбилдиң, Александр Лаптаидың ырлары база немешкен.

Владимир ЧАПТЫКОВ:

— Клара Сунчугашева биле меңээ Тыва АССР-ниң хүндүлүг аттарын тывысканы үлүт алдар. Ынчангаш Тыва чонуң мурииуига ырлазы, оюи-концерт көргүзери бистиң хүлээлгевис деп санап чоруур улуус бис. Силерииң «Саяи» болгаш «Аян» ансамбльдериниң чаа программаларыи белеткеп, даштыкы чурттарже безии оюи көргүзүп чорун турары бистиң өске өөрүн турар. Бис «Жаркын» ансамблии профессиоиал коллектив кылыр дугайында айтырыгны областың партия, совет органнарының мурииуига тургузуп, деткимчеии ап турар бис. Мен хууда, хакас композитор Георгий Челбораковтуң ырларын даштыкыта болгаи бистиң чуртувуска болгаи концерттерге ырлаан мен.

«Кара аяк харылыг» деп үлегер чугаа бар. Тываның телевиденнези хакас өөнүүтерге чүүү көргүскенин деп айтырыг боду-ла тургустуунун келир. Чүгле сөөлгү чылдарда ССРЭ-ниң улустуң артызы Владимир Оскал-оолдуң удуртканы тыва киритиң оюи көргүзүүнүң, делегей коч-курстарының лауреады. Тыва АССР-ниң алдарлыг артызы Надежда Красиаяның концертиниң болгаи өске-даа бистиң белеткээн программаларывыстың тырттырган бижидиялерии Хакасияның телевиденнези дамчыткан.

А. ЧАРАШ-ООЛ.
Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

УЛАМ ЭКИЖИР

Чоиүн хереглел бараанарын будүреринең, ачы-дүм чедирилгезин хөгжүдериниң комплекстиг программазы амыдырапда боттарын өгелөзүп. Бистер садыг ажылдакчыларывыс, ооң күүселдезиниг база киржир ужурлуг бис, иичангаш ол талазы-биле чүүү кылырывысты бо хүиээрде тодарадып, чугаалажып турар бис.

Аскиз районуиуң хереглекчилер ниитилелиниң ажылдакчылары эртиеи чылын багай эвес ажылдаан болгаш түрметкен садар бараан саарылгазының чыл планын чедиишкиннииг күүсеткеи.

Бо хүиээрде бистиң коллективте съезд мурииуиуң социалистиг чарыжы улам калбырган болгаш дээштии бедээи. Будүрүлгелерде, магазиннерде ооң түңнелии ай саиында үндүрүп турар. Күш-ажылчы ол маргыдаанның мурнакчыларын хейге дыңнадып, шиңгээмактан турар. Оон-биле кады Шурнакчыларның арга-дүржулгазын өскелерге чедирер, иептередир айтырыг база багай эвес тургустуган. Ол — таварылга эвес. Дүржулгадың сөөлиин, ону харын улам байдыдып, ажылга ажыглаары чугула болгай. Социалистиг чарыштың түңнелии үндүрген ол хуралдарның түңнелии кижи бүрүзүнге дыңнадып турар. Аида чедиишкиннерден өөрүнүң ажылын оон база шүүдүүнүн, аштырган-даа, тиилээн-даа тавариллада ажыктыг чүүлдерин шиңгээдип алырынга белеи.

Социалистиг чарыштың дээштиин бедидер дээ, оон негелделерии долузу-биле күүседирии чедип алыр, түңнелдер үндүрүлгезии эрең-гей чорутпас, чарыштыг будүи коллективтер, цехтер болгаш бригадаларның мурнакчы дүржулгазын иентередир, ажылчын делегациялар солчулгазын чордар ужуруг. Ам дээрезинде бо ажыл чогуур деңнелге четпейн турар.

А мурнакчы дүржулга солчуушкунунга киржии болгу дет эки ажылдыг бригадалар болгаш түс-түс ажылчыннар автосептелге заводунда хөй. Оларның бирээзииге коммунист К. Кукариие удуртказ автобус септекчилериниң бригадазы хамаарыжыр. Эрткен беш чылдың планын заводка эң баштай күүсеткен ол коллектив январь айда база эки ажылдаан. Интернационалчы составтыг бригаданың кежигүннери аразында быжыг найыралдыг.

ЧҮРУКТА: Тываның автосептелге заводунуң К. Кукариие удуртказ автобус септекчилериниң бригадазының кежигүннери чаиса үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ДУРЖУЛГАДАН ӨӨРЕНМИШААН

Тыва АССР-ниң болгаи Хакас автономнуг областың орук-тудуг эргелелериниң ажылчыиларының, инженер-техниктиг ажылдакчыларының болгаи албан-хаакчыларының аразында социалистиг чарыш, бот-боттарының дүржулгазын солчуру, найыралдыг кады ажылдажылга чаа-чыыл апаргаи болгаш чылдың чылче үлүм хамыпал, эки түңнелдерии берип турар.

Тыва АССР-ниң болгаи Хакас автономнуг областың орук-тудуг эргелелериниң аразында кады хүгүржүүн кылгаи керээ дөзүлаар социалистиг хүлээлгелерии, оон негелделерии ажылдаи кылыы, чарыштың түңнелии квартадаи аналчатеп көрүп, чылда ийи катаи үндүрүп турар. Чижээ, өртиеи чылдың иерезии бөлүгээр Хакасияның орук тудугжулары 23 км, Тываның орукчулары 36,6 км. асфальтылыг орук кылыр тургаи, ол хүлээлгелерии кайыы-даа ажыр күүсеткеннер. Тываның орук сеттелгези кылыр планның 101 хуу, Хакасияның орук-тудуг эргелели 94 хуу кылыр күүсеткеи. Кайы-даа тудуг эргелелери агар болгаи ортумак база боттарының күжү-биле кылыр сеттелге ажылдарының чыл планын күүсеткеннер. Орук-тудуг ажылының бот-үнезин чиигедир. ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер сорулга-биле кайы-даа таланың орукчулары күш-ажылдың сагыйга-чурумуи, ажылды организаставарын эки-идерии, чаартыкты санаалдарыи чогаадып кылып турардар. 1985 чылда Хакасияның орук-тудугжулары 13, Тываның — 44 чаартыкты санаалдарыи кииргеннер.

Эртиеи чылдың түңнелиибиле Күш-ажылдың Кызыл Тук орденииің эдилекчилии В. Галкиниин удуртказы Кызылдың орук сеттелге тудуг, Боом орук тудуунда ажылдап турар Л. Аконкиниин удуртказы № 1 орук-тудуг. Хандагайты — Мугур-Аксы орук-тудуунуң Хандагайты — Саглы участогунда ажылдап турар В. Ховалыгның удуртказы бригадалар социалистиг чарышка боттарының Хакасияда чаржып турар бригадаларын тиилеп, эки көргүзүгдерии чедип алганнар.

Орук тудугжулары участоктар, бригадалар аразында чарышты аналиптеп көрүп, ажылдың түңнелии болгаш шынарын аразында хынаажык. дуржулгазын солчуп турар. Эрткен чылын бистиң республиканың орукчуларының бригадирлери Абаканга барып чедип, орук тудуун оларның шынарлыг кылып чорудар талазы-биле чаа аргазын өөренгеннер. Автономнуг областың орукчулары бистиң орук тудуг эргелелиивде ол ажылды бот-оруига-чарылгалыг аргабиле чорударын шиңгээдип ап, Л. Аконкин, В. Галкиниин бот-оруига-чарылгачы бригадаларының дуржулгазын өөренгеннер.

Б. СЕДЕН-ХҮҮРАК.

Съезд мурнунуң документилерин чугаалажып тур бис

БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА-БИЛЕ

СЭКП-ниң XXVII съездизии төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарышка Жданов аттыг совхозтуң ажылчылары бедик көдүрүүшкүнүнүг киржии турар. Ажыл-агый эрткен беш чылда орулгалыг ажылдап, күрүне мурнумга планныг онаалдаарын чедиишкининг күүсеткен болгаш хожудан турарларының одуруунган үнген.

Ажыл-агыйда организастаан социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда коммунистер чоруп орар. Механизатор И. Сүрүн-оол, сааичы В. Серендик, имек кадарчызы К. Сарыг, малчын С. Байыр-оол, комсомолчулар Ш. Бора-Тараа, Д. Бичe-оол, А. Даржаа болгаш өске-даа ишчилер социалистиг чарыштың тиилекчилери. Олар планныг онаалдаларын күүседип, ашеорүнге үлегерлиин көргүзүп келгеиимер.

Партияның съезд мурнуиуң документилерин чугаалажып көөрү совхозтуң коммунистериниң болгаш ажылчы чонунуң политиктиг болгаш күш-ажылчы көдүрүүшкүнүн хайныктырган. Совхозтуң партия, профсоюзтар организациялары телевидениеден чугаалажып көөрүн организастаан. Партияның Программазының чаа эдилгезиниң болгаш партия Уставынга өскерилгелериниң телевидениеден коммунистериин ажык хуралынга чугаалажып, ол чугула документилерии олар бир үи-биле деткип, түүлдүгүүнгеиимер. Коммунистер чүве чугаалаш, үеиин бедик негелделериие дүүштүр ажылдаарын, амыдыралдың бүгү талаларынга үлегер-чижээн көргүзериин хүлээиип, боттарының санаалдарын база кииргизеп.

Чижээ, СЭКП Уставынга өскерилгелериниң телевидениеииде III эгеииң 22-ги кезээиде «Партия организациязында бактаан турар коммунистериниң чартыкпадан хөй кезии бар болза хурал күштүг» дээриниң орнунга коммунистериниң үштүң ийи кезии бар-да болза хурал күштүг дээриии коммунист Маскиров Доо санаадаан. Чүге дээрге партия эге организациязының дээди органы — хурал болгай. Ынчангаш оон ажылынга коммунист бүрүзү идепкейлиг киржир ужуруг.

Коммунист М. Вичe-оол бодунуң санаалынга база чамдык бодаалдарын илертейлээн. Ылаңгыя партияга кежигүн хүлээп алырда, күш-ажылга, амыдыралга бодунуң эки талаларын көргүскеи, дадыкаи, 21 харлаи өрү назыиыг аныктарны хүлээп алыр кылдыр телевидениеге киирее кандыгыл дел чугаалаан. Ол чорук партиямның хүрээлеиии улам быжыглаар, аныяктарның коммунистиг кижизидилгезиие улам иескү идиги-ии бөөрп чугаажок.

Хоочун коммунист Х. Чүлдүм партиямның Программазының чаа эдилгезиниң телевилеии чугаалашкан хуралга саиал бергеи, мынча дээи:

— Делегейге тайбыиыы быжыглаар, ямы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелерииие харылзаалариың лекиичи принциптерии бүрүи сагыыр, совет кижилериии амыдыралының болгаш күш-ажылының байдалдарын чайгылыи чокка эжиидер болгаи-биле, Тываның автосептелге заводунуң К. Кукариие удуртказ автобус септекчилериниң бригадазының кежигүннери чаиса үезиидө.

Районнуң хереглекчилер ниитилелиниң магазиннериниң ажылдакчылары чурттуң коммунистериниң улуг шуулганын төлептиг күш-ажыл-биле үткүүр дээш бо хүиээрде кажаигызыидан кыымак ажылдап турар.

Е. РООТ.
Аскиз районнуң хереглекчилер ниитилелиниң садыгжызы.

АМЫДЫРАЛ-БИЛЕ ХОЛБАВЫШААН

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының төлчегиниг XXVII съездизии күш-ажылчы белектиг үткүүр, ниитиниң малын кыштан хүр-менди ажырар, чаш төлду менди камгалап алыр дээш чарыш Эрзииде «Мерен» совхозтуң № 3 хойжу бригадазының хойжуларының ортузунда калбаргаи. Малчыиларның Ак-Хайыракан, Ар-Хөндей, Чөөл-Адыр, Ак-Адыр болгаи Мерен ушуида кыштагларында бо хүиээрде ажыл-иш кайныкан. Бригаданың төрүүр 2976 хою 9 кезек иодапда хүр кыштап турар.

1985 чылда чер ажылчыиың продуктуларын будүрериин көвүдедир болгаи күрүнеге садар талазы-биле республиканың совхозтарының социалистиг чарыжында мурнуу зонадаи бистиң совхозтуу тиилекчи деп санаан, СЭКП обкомуиуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүделиниң, профобличөвүделдиң болгаи ВЛКСМ обкомуиуң шилчиир Кызыл тугуи база акша шаилын тывысты. Бо күш-ажылчы чедиишкиниии чедип алырынга бистиң хойжу бригадавыстың малчыиаринының киирген үлүг-хуузу база бар көзүзиие чоргаарлаиың турар бис.

1986—1990 чылдарда боттаан 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал хөгжүдезиниң Көл утланышкыиыарының төлевилеии бистер хойжулар улуг соңуургал-биле таныжып, өөреиип турар бис. Съезд мурнуиуң бо чугула документилерии хойжу иеден бүрүзүиде амыдырал-биле холбаи өөреиирии организастаан. Коммунистериниң шүүлганынга чугаалажып көөр бо чугула документилерии бригаданың хойжуларының ниитти хуралынга тоныжып тура, ол ийиги беш чылдың баштайгы чылының планныг даалгаларын чедиишкиниииг күүседир талазы-биле бедиткеи социалистиг хүлээлгелерии малчын бүрүзүнге ылган. Мурнакчы хойжу Намдал Орус бо чылын малдың чаш хураганнарын чаңгыс-даа баштыг хоратпазын аазаан. Аныяк хойжу Наталья Саяи төрүүр 100 хойдан 90 хураганы меңээ камгалап алдыпаан, бир хойдан 2,5 килограмм дүктү кыргып, бодунуң күжү-биче 20 тонна сигении белеткеп алырын хүлээиеп, мурнакчы хойжу Мареүү Учуралды социалистиг чарышка кыйгырган.

Бригадавыстың чамдык коданнарында хөй солдаашкыны эгелей бергеи. Хөй солдаашкыны эгелээн малчын коданнарда 19 комсомолиту сакмакчылар ажылдай бергеи. Коданнарда төрээи чаш хураганнар оича-менди.

М. БЕЛЧЭЭ,
хойжу.

ЧОДУРААНЫҢ ЧОЛДУГ ОГЛУ

◆ Очерк ◆

Ооң адыл Самдан Хонду-евич Адыл дзер. Хүнге, сооңка хүрэй-кыпыл кылдыр додуга бергеи шырайлыг, дүргеи кылаштыг, назыны дөгүзе-дзе, күдер хевээр, сергээ коичуг ирейин «Чодураа» совхозта хамаан чок, Тес-Хем районда билбес кижи хевар. Чаңгыс чер чурттутлары оңу ада-ла «Адыл бригадзыр» деп адаар. Ында ужурда бар...

Ол хей чугаа-соот чок, харын-дзе шыңгыы хевирлиг ирейин мен бичизиндеп-не билир мен. Ол ёзулуг-дзе төлептиг мөөг-бүдүштүг, эриг сетки-лдиг, кижизиг кижи чүве. Кижизин арыңга мактаарга эвчок болгай. Харын ол боду-дзе чүк-мүн чок мактаныңмынарга хөңнү чок кижи, шыжыга бзер. Ынчалза-дзе Самдан Хондуевич мактадан мактаага төлептиг ийин. Ооң назыны чедеп хар шагда ашкан. Чүнү кербзен дзер силер. Дөртеп чыл дургузунда тудуг бригадзын боон ажылдаан: чаңгыс рабочта, чаңгыс сумуга... Ол дзөш чоң мурнуңга мактаныл, коларган, кеөргеттинин, шаңнал-мактал, хүнду-дзе негевоп. Негевос-дзаа... Кандыг ийик, чамдыкта ийи-бир чыл ажылдаан, чүгөөр коргузуглуг, ында күүсединнеп аныяк кижизин аттыг хөөредип, бажыңга ажыр мактай бөзр таварылгалар бар. Чок. Самдан Хондуевичиге мындыг ат-алдарының хөрээ чок. Ооң сагыш-сеткилп бодүүн, турум болган чүүлүг. Ол бодунуң хамаатты хүлээлгезин билир, узуп назынын хилис чурттаи эртпээн. Белдир-Арыг суурнуң бажыңнарында ооң дерт сиңнээн чудуп чок дизе, хөөрем болбас.

Чаш шаамда Чыргалаңдыга билирам Хонду ирей сеткилимдеп черле үнмес. Ол черле ол чер чурттуг кижи: яжыы арат, улуг ачы чорду. Ооң чолдак терлик тонунуп тайга-даскылыг, аңмеңнег, артыш-чойганыг айдыс чыдын дүүн чаа-ла таваан тыптаи дөг мен.

Мээң буду бастынмастаан, чыдар аярыг аванның сандар сөңге ол ирей аң үдэн тудуп алган бо-ла кзөр чүве. Чер четпес, аштал-суксан орган багай пешивлерге дыка-ла өөрүнчүг аалчы ийин. Ачам бар эвес. Өтте улуг эр кижи кирип кзөрге, коргуп дескелеп-дзе турар мен. А ол колчок дынзыг талыладыр каттырааш, мени хойнунга олуртуп алган, бажым суйбан олургулаар чүве. Аңчы иреңиң чоржак-чаржак чүстеринг улуг холдары таавда эргим, чылыг ийин. Ооң ол мээң бичии инай докпак сөдаалармыны базып: «Машпаадыр, бажы-курлуг, уваашежек, орта-мергеи...» деп адаап, адак соонда «сыл-бычы» дзөш, кичигелептер. Каттырып, сыстып аярап-ла орар мен. Аваң орнуна чыда, шагжок хүлүмзүрүп, карааң чодуп, ыглап-ла чыдар чүве.

Удатпаанда аваң бургаиай берген. Хонду ирей база ушкан. А мен чеди харлымдан аалдар кезип, дилеңнип, төткан черимге тос хонуп, тоган чоруп берген мен. Ол болза 1917 чылдың кыжы турган-дыр. Октябрьның Улуг революциязының бүдүүзудур ийин. Ооң чалбыжы каранғы, бүдүүлүк Таңды Тывага ам-дза келбээн турган. Каргыс шагның көргел чок дерзин, ажыг чывары, аарберге, түрег, човуланд эдилээн үези аргажок чаш, өскүс-чавыс оол — мээң кырымдыва диргелип келген. Та канчан дириг үнген чүве. Чырык чөрле эки кижилер кайы көвей. Олар мени көргеп, шыдаар шаанче дузалап, алүминүң аспаандан чарып каан. «Өскүзүнден өлбес» диижир. Төрээн чонум аразында эки кижилерниң бирээзи Хонду ирей чораан-дыр.

Ооң оглу Адыл-биле танып бис. Ашак калыр бетинде бистн танылыгырын каан турган. Адыл менден бөш хар улуг: «ака» дзөр мен. Мочек шыңгаңнарлыг, бедик дурт-сынныг, айк дег катташкак улуг карактарлыг, кырлаң кара эр-ле болгай. Ындазында эр түрүүг, чараш-дзаа кижи.

Мөнзө бодаарга, Адыл төрээн нелиг, аңы-утбалыг, демектежир чүвелериг: экти бүдүн, иштп тодуг. Ынчалза-дзаа ооң сеткилиниң бичээн кайгамчык. Кажан-дзаа, каладзаа чораан, өскүс-чавыс дүмээзы мөнзө болчун, бөрбак моңгулүүрүү-дзаа, варжыбштактыг-дзаа харам чокка дөмге үлежип чорду. Узуп Тестиң шөлдериниг байларының сигеннп кезип, эштип, чаржып, ыштап, алдын-сарыг чыжыргаиа чыны чип, ойнап, халамчиктеп өскенинис шын. Ылап-ла бүдүштүг кижи ийин.

«Кижи болуру чажындан». Адыл бичизиндеп-не узаның, чазакырында дыка сундулуг оол болган. Алазы Хонду дезин безин чазай албас чевеи чораан дижир. А оглу оң үштүүнде-ле от мнээзы, тогаа, хаяа, үлүгүрге, антара дзөш чамаас-ла чүвези чок шөвөр кижи апарган. Эзеиги төптер балажых хирезинде, сумуга ус-шөвөр-ады дыргын тарай берген. Ооң чазап кылган, утулаалап, хөөлеп каан бызаанчы, игил, доңшулуурун көөрге, шыиап-ла улуг салым-чаавының кижизиң ажылы дег. А боду кылган доңшулуурунуң ойнай бөөрге, таалапчыын канчаар оиу. Ол хиреде ырлавас, элдеп-ле кижи.

Кижизиң хуу-салымын бүрган башкы чалап хагбас, а күш-ажылга хамаарылгамдаи, иштики сагыш-сеткил тургузуундаи ол төрүттүнер. Хонду биле Дамбаа ирей-кадайның оглу Адыяның келир үеде салым-хуузу—ооң кылган доңшулуурунуң угулза, хөөзи дег чараш болуру ынчаи-на биядзие берген.

Мөңге иазын өртемчейде кала турар. Дамбаа кыргын база кызыл-дустай бергеи. Хайга хай улажып. Адыяның чаңгыс акызы база авазындаи үр болбаан. Беш үгбашкының аразында чаңгыс өр — Адыя адазының чуртуи тудуп артар апарган. Хамырыктыг адыштарлыг надыр кара холдарын бөрөөнинкеп, күжүр эр узуп орукче чоранналарның үлүг-хуузун уламчылап, амыдырап-чурттай берген.

Ынчан Тывага араттың хуиескаазы тиилзөп, эргинин бужар, дерзин төрээни дүжүргеи, хостуг эргеии ядыглар чаалап алган төөгүлүг, чалбыштыг үелер турган. Ада улуг ССРЭ-ниң колхоз, совхозтарын үлегерлеп, тыва кошкуи араттар деминг иижа эвилелдежип, ажыл-агыйларың бүдүрүкчүдүг, деп-шилгелиг хевирлеринче шилчин эгелээн.

Тестиң Кызыл-Чыраа биле Доозукиугга чурттаи чораан ийи арбан улусту эргин «чолдак-соиннар» деп адаар турган. «Чолдактарның» аразыига революция мурнуида феодалдыг тургузугга удурлажып, «кайгал-дургун» ат эдилеп, эрин-шаажы, дорамчы көруп чораан Иргит Тараачы деп кижи турган. Революция соонда ол иам кежигүүнге кирип, арбан, сумуу даргалап, коллективтиг ажыл-агыйларга улусту эвилелдеринге, суурнуң амыдыралче шилчинирин пропагандаларынга улуг салым киирген. Амгы «Чодураа» совхозтуң үндезилекчилериниң бирээзи база ол.

Тараачы Таңды аразында «Элегес күүгне ажыл-агыйы» МЧАЭ-ге албак-биле барып чораан, бодунуң арбанынга келгеш, хурал чыгаан: «Мал, чер ажылының эштежиглезинге каттышсыныысса чүл? Ооң кедилиг, ажыктыг чүве бистиң хожудангай, түрөмгө байдалывыска турбас боор»— деп сүме катаан. Ооң саиалыи Чооду Намчак, Шокар Соян, Кодакмай Сартыыл хөөш ескө-дзе хувиескаалчы араттар деткээн. МЧАЭ кежигүүнге кирикээрлериниң данзызын ол-ла дораан тургускан. Олардың аразында чаа өглеигеи, аныяк-даа бол, чонунга хүндүткелдиг апарган Самдан Адыя база бар.

Чаа каттыжышкынынны «Дыттыг-Арыг» МЧАЭ деп адаан. Ажыл-агыйга эртем-билиглиг кадрлар эргежок чугула турган. Ынчангаш 1931 чылда Самдан Адыяны эштежиглге мурнуидан Шагаан-Арыгның кодээ ажыл-агый чепсек-херексели өөреиир түр курсче чоруткан. Ол оиу чедииишкиниг дооскан. Аалыига чаныл келгеш, ажыл-агыйның сайзыралыга билиг-мергежилиг харам чокка киириштиргеи.

Тыва Совет Эвилелиниң составыига эки-тура-биле бактаан киргеиииң соонда, «Дыттыг-Арыг» биле Киров аттыг МЧАЭ каттышкаш, амгы Чыргаланды кодээ Советтиң девискээринде «Чодураа» колхоз боон организастаттыиган. Колхоз төөгү Белиир-Арыгга ынчаи ходугур өргеидда чок. Оң шаа кидис ог тиги каан, бо-ла. Суурнуң амыдыралче шилчинирде чүнү мурнай — тулуг-суур херек. Иргит Тараачы бир-ле хүи Адыяны чалап алган, чугула чугаа кылган. Чүл дзөрге, мындазында шөвөр чазаныкчы кижи тудуг мергежилии шиигээдин аитар боор деп бүзүреөни ол. «Колхоз төөгүге ораи-бажың тудар чугула соруига салыи алдывыс, бажыңдаи тутчуи керек»—деп, Тараачы Адыяга сүмелээн. Ол элээп бодаигаан, чөпшээрежиикеп.

Тудуг кылып чорбаан өргиин арат чүнү, кала, кажаар эгелээр аайын тыпнайн, эгезинде дыка бергедээн. Дөрт чугаалаарга, хамык чүвени «тик» деп сандан эгелээр аиаар. Чаңгыс чудук чонуи, ажык, кастак эптеи, саранча дугаиларды амыр бе? Ооң кадында шүүгү чүвени хол-биле кылыр: хиреелээр, өруумээр, казар, кодуртүр, чугай чуурар, малгаштаар... Ол бүгүнү база-ла ботгары өөреиип, мергежип, чамдыкта удур чогаадып аидаа тургаинар.

Маиаа Тараачы ирей улуг дузаны кергүскеи. Ол Адыяны Шуурмакта, Самагалдайда орус чурттакчыларның багжың тударын көруп алдын дзөш, чеже-дзаа аътказган. Элээп каш шыырак, туттунгур эрлерии база эвилелдежип бергеи. Бригада белеи. Чепсек-херексели колхоз четчелеп бергеи. Бригадирии, ге Адыяны колхозчулар чаңгыс үи-биле соңгуп алган. Хып дзөк аныяк эрге ол хире харамсалгалыг, чугула херекти дагаиы каарга, ол бодуи тогдуиуп, хөрөөи чайбаан. А хей-аъды кодурлуп, карак-кыяык ажылдаи кирилкеп. Ооң моган-турбазы-дзаа кончуг, эштериигө-дзаа, бодуига-дзаа иегелдезп улуг боордаи, кижилериың сетки-хеиииүи бодаи билир, эелдек — ёзулуг-ла удуртукчу, организакчы шиидрлары көстүп келгеи. Чыл-дзаа четпээнде Адыяның бригадазы элээп каи бажыңны эки шиидрлыг тутгаи, колхозка хүлээдип бергеи.

Ооң бөөр-ле бо хүиеерге чедир хоочуи тудугжу—Самдаи Хондуевич Адыя халагдаа, солуг-дзаа чокка бригадзырлеп келгеи. Амгы «Чодураа» совхозта бажың бүрүүзүидө ооң буиияыг холдарының иэи, сетки-лиииң сагыш човаашкыны арткаи.

Ол ам чедеи хөрөы мракта ашкаи. Ол хиреде ашак, алакбышкаа чиик, холу дыңзыг, карааи оккур. Ооң чылдагааны «Адыя бригадзрииң» араа деп хораи сугиу, таашы деп кок шиты амзаи, ажыглаи чорбаанында база чадавас. Ооң күш-ажылчы үлегерии, мындыг төлептиг ажыл-чаңын кым эдилексевес, дөэксевес боор. Самдаи Адыя мынча чылдарның дүргүзүидө чаңгыс-дзаа катаи ажылынче овалдап көрбээи. Ажылга кымиы-дзаа мурнаи көөр, адак соонда чоруур.

Ол хей уругларының адазы, уругларының · уругларының ыиак кыргаи-ачазы. Ону чаңгыс чер чурттуглары «Чодураның чоргаар оглу» деп турары-дзаа чөптүг. Моган биябес тудугжу, халаг чок бригадзыр чурттуига ам-дзаа баараи боон, черии кавстажыр.

Н. БАДРА.

Арага ышкыс чорук — амыдыралдың негелдези

ХОРАЗЫНЫҢ БИР ЧИЖЭЭ

Арагалаар чоруктар-биле демисеида күштелдиргеш кончуг шы. Тура-сорук чогу-биле, кошкаа-биле арага-ныг эспаанче киргеп, ажылажымыралдың арыг чаагай орүүндаи тайгаи кижилер бар болгай. Ол хамаанчок араге ижериигө суидуккеп, чаш ажы-төлүи кзапкап, кодаи-суур кезии чорун бзөр не-хөрээжиилер бар. Бо одуругларны бижип олура, болган мындыг таварылга сагышка кирди.

Долбаимаа ынчаи школага чаа-ла өөреиип киргеи. Школачы болганында ооң өөрүшкүзүи көргеи болаунарза. Күстүң каай, аяс хүиеринии бирээзиидө чаштың ол өөрүшкүзүи «авазы чок болган» дзөи медээ хөмүреэга карартыпкаи. Долбаимаа-ның «Школага өөреии бергеш, авамны кажаи-дзаа хомудатпас мен. Дуваакчызы болуп, эки өөреиир мен» деп бодап турганы бүтпээи...» Ооң бзөр хей чылдар солушкаи, а Долбаимаа школазыи доозуйкаи.

Ооң авазы часкаи. Араганың хоразы-биле не кызыидаи кезээ меигеде чарылган, уруунуң өөрүшкүзүи-дзаа үлешпээи. ажыыи, дуваачыдаа иербзеи. А урут иениң эргелели, чымчак көрүжү, чагыг-сумези чокка өөүп келгеп.

Арага-биле холбашпаан болза, аныяк ол не кызыиың бегүнгү амыдырал-чурттагазыи көрүп, өг-бүлезиің өөрүшкүзүи деиге үлежип чорбас бе. Бичии тургаш-ла дыңнааны коргунчуг ол сес Долбаимааның хереевде ааарышкылыг иетп арттырып каан.

Арагалаар чоруктуң хоразыиы бир чижэ бо-дур.

Э. САНААЖЫК.

Таңды район.

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЫР БОЛЗА

Ниитиниң чемненилге трезииің «Огоиёк» кафезиидеи ивво садып алыр дзөи кижилер үзүлбес. Дыштаныр үеиерде ооң мырыиай ыравас кижилер бар. Арагалаар чоруктар-биле демисеп күштелгеи бо үеде мындыг хажыдыышкыиыларың көскүзү кончуг болур-дур. Ооң аигыда, оларның чамдыктары ивво кудуп алыр шил сава дилеп алыр дзөш, ол девискээрде чурттагга бажыңнарының эжиктерии бо-ла соктап келир, тварымча чогу кончуг. Хей кижилер чыгыр болганда, мындыг мйнаан, ол мичаар девискээрниң бокталары кончуг.

Кафеге чемненип алыр дзөи кижилер ооң үстүр эвес, мындыг болганда, мида ивво садып турар черии бир ажыл көрөө каидыгыл?

С. ВИКТОРОВ.

Кызыл хоорай.

ЧУГААЛААРЫНГА «ӨӨРЕДИП КААН» АВТОМОБИЛЬДЕР

Репортаж

Магнитофоннар дузалы-биле «Чугаалап чоруур» метро повадизериниг болгаи троллейбустарга чаңчыгып калган бис. Мындыг чүвеии — автомобильдиң «чугаалай бөөрии» көрбээи болгаи ынчаваи бис.

Чолаачы «Волганың» шимчеликтизии хөделдирипкеп. Вистиң соовуста эжик кагдыиа берди, ооң машина иштиие шыңгыы чоон үе: «Автомобиль үрелбээи! Хал олургаалыиар». Чолаачы ак селераторну базыпты. ынчалза-дзаа диизимктеи «Хол тормозу ажылдап турар!» Овуккз машиизиың бодунуң техиикпиг байдалының шүгейиика информашиияны чаңгыс эвес удаа берип чорааиыта кайгадывыс: «Эдриииң болгаи шилдер чылыдыкчызының айтыкчылары ажылдап турар», «устүи деииели куду болгаи шимчеликтеи эмии эрттир иазээ...».

Чолаачы-биле кады олургаи иижеиерлер Ю. Зимиикий болгаи А. Коиушаиов чоруп олурувуста мыичаар тейылбырлады: бо «Волганы» ооң иштиие тургускаи чүвеиии ужуруи тып чугаалаар электроииуг аппарат киижи үшү-биле чугаалаар кылдыр өөредип каан. Машиилиың эң чугула кезектериие болгаи механизмиериие тургускаи тускай чйтыкчылар шимчээшкии үезиие автомобильдиң бүгү системаларының ажылын хайгаарап чоруур. Аппаратта тургускаи программа янзы-бүрү тәэрби ажыг хажыдыышкыиыларыиы илереди ш ыдаар кылдыр тургускаи.

Аппаратты холга тударыида-дзаа чөпшөөредилер. Ол болза хеиаиг хемчээлдиг янзыбүрү өиүүг радиоэлементилерден тургустуигаи тургузуг болур

— Дезиаи чүгле 300 грамм. Аар эвес болгаи эртек-үиези ындыг-ла үүгү эвес херексел — деп, кады чораииарның бирээзи чорааирал-биле чугаалады.

Чаа машина техиикпиг эртемнериің кандидады Э. Славиискийиии удуртулгазы-биле Горькийиии эртемдеиизрииии болгаи А. Просвириикге баштаткаи заводтуи конструктор коллективиииии чогаадыкчы кады ажылдежылгазының түңиели болур. Ындыг дүржүлгаиы өлөр кымдан-дзаа ап шылачас турганнар. Улуг ажыл-агыйының чаигыс-дзаа адырыиа ындыг аппарат чок. Ам «чугаалап турар» «Волга» соок үеде-дзаа болгаи малгаштыг оруктап 20 муи километрчи эрткеииии соонда, ооң бүлүктеп бүдүрген машиималардаи артык түүлдерии чугаалап болур.

Улуг хоорайның кудумчуларыи-биле чоруп ора, автомобильдиң системаларыиың байдалын үргүлчү дыиаап чоруур чолаачы аиза чолаачылар ышкаш иштиие чидыг күжениишкиииг болбас. Ындыг болганда, чоруурру өлөөи аймыя чок.

Шеиелде «Волганы» бир катаи доктаадыпкаи автоииспектор руль артыига олургаи кижиииң ыят чогун болгаи машиианың чугаакырын кайгаап. Ынчалза-дзаа чүвеиии ужуруи биляи каап, бодунуң ындыг аппаратуразарының дузазы-биле техиикпиг көрүлде үезиие кандыг-дзаа автомобильдерии көрүптер аидар ындыг үеиии дугайын күзеп бодаигаи. Ындыг хүи ырак эвес. Чижээ, Горький автозаводунуң машиималарыиың перспективтиг хевирлери ындыг электроииуг аппараттар-биле чепсегленгеи болур.

...Бистиң чоруувус төиер четкеи. Чаа идеяларга хамыкшаан иижеиерлер баштактаиы аарак олариың аппарады кандыг түүлдерге тазаржып болуруи чаржалажып маргыштылар. Олар транспорттуң бүгү хевирлерии адаи, лифт. харын-даа хеп чүүр машиианы болгаи бок сордурукчузуи безии эладылар. Херектии ужуру тургузуп каап программала.

Айтыкчы ажылдаи эгелеэи. Таныш үи радио дикламиктеи дыңналып тургаи эстрада аялгазын үзе киргеп. мынчаар сагындырды: «Оң талакы артыкы эжик ажык!».

«Чугаалаар» машина-биле байырлажып чарылдывыс.

Э. КЕССАРИЙСКИЙ.

СЭТА-ның корреспоидеитэи.

Делегей Медээлери

ХАНОЙ. СӨКП ТК-ның Чиигиие секретары М. С. Горбачевтуң Медеглелиидө идиш үндүрген ядролуг боо-чепсектиг ти дужүрериниң программазыи долузу-биле деткиң турарын ыытпаи артемдеииериичаиаа болган республика коиференциязының киржикчилери илереткеи. Чаа совет эгелекчи сааидар ССРЭ-ниң тайбың болгаи кижи терелгетеииииң аас-кежииииң дугайында сагыш салыышкыиын илергейлеп турар деп, коиференцианың хүлээп алган медеглелиидө демдеглээп. АКШ косиосту милиитаризастарының планнарын үидүрүп турда, Совет Эвилели ядролуг кандыг-дзаа чазылдырыышкыиларга бодуиуң чаигыс талаһыг мораторийии узуткаап, бодуиуң чагай тура-соруун база катаи кергүскеи. М. С. Горбачевтуң идиш үндүргеии ядролуг болгаш химиктиг чепсекти узуткарының программазы болза, тайбың хээи демиселге ССРЭ-ниң шилтаградыг салыышкыны болур деп конференциига онзалап демдеглээп.

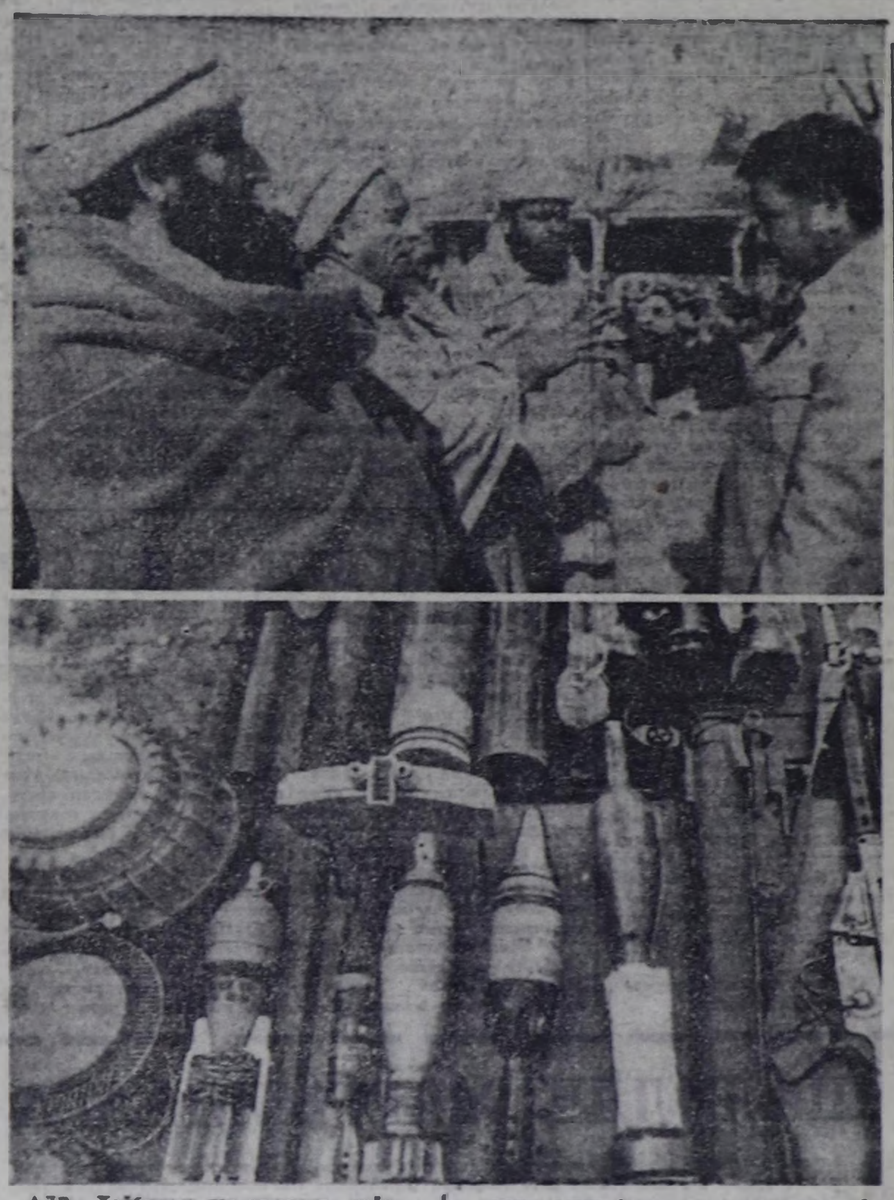
НЬЮ-ЙОРК. КНО-иуң чыиында Сирианың доктаамал төлөөлекчизи Аль-Фатталь КНО-иуң Аймыя чок чорук Чөвүлөлиииің даргазыига Израильдиң чаа дзөрбечи хеда-ярыи-биле суд органнарындаи чугула хереглиэл чүүлдерии чажырыпкаидар деп, СЭТА-ның корреспоидентиии-биле беседага ол онзадаи демдеглээп. Леоиардты ооң кылбаиы херек дзөш кем-бурууиуг деп санаан.

РИМ. АКШ-тың Демократтыг партиязыидаи сеиатор Джордж Макговери «смягчастер дайиымының» америк влаһларыи чидии-биле шүүтүмчүлээп. Америк администрацииың космос далгаиии иилитаризастаар деп турары АКШ биле Совет Эвилелиииің аразында харылзааларыи уегжүдериииң орууига шимчээы моондак боон турар деп. Римге болган парлалга коиференциязыига ол онзадаи демдеглээп. СӨКП ТК-ның Чиигиие секретары М. С. Горбачевтуң Медеглелиидө боо-чепсектиг дужүрөр талазы-биле чаа совет сааидарыи ол бедии-биле үнелеп коргеп. ССРЭ-ниң тайбың эгелекчи сааидары Америкаиың Каттыжкаи Штаттарының аяаы-бүрү бодүктериидө калбак детикиччи алган деп, ол демдеглээп.

МАДРИД. НАТО-га удур бүгү Испаниияны хаара туткаи массалыг чыскаалдар үезиидө Кол кортестерде (чурттуң парламентизииде) чазактың иштики болгаи камгалал иэ-ииииказының талазы-биле салнал-онаал солчулгазы эгелээп. Депутаттар, чижээлзөрге, Испаниияны НАТО-га киржириин дугайында айтырыг талазы-биле март 12-де ииити изцвоиал референтумиу эрттирериииң дугайында хоойлу телевизелии чугаалажып көөрлер. Сааидаашкыиыларыи чазак баштыйы Фелипе Гоисалес ажыттаи. НАТО-га хамаржырымның дугайында айтырыг талазы-биле чагырыкчы иснаи социалистиг партианың туруушуиуң есиериигеиии агартарыи ол орайдаткаи. Оппозициияга турар үезииде ол партия ол эвилелдеи үеиерии ииии туржуп турган болза, эрге-чагыргага келгеи соңгудда мурнуида бодуиуң хамаашкыиыларындаи ойталап, ол чорук «иациоиал эргеажыктарга дүүшкеи» деп сыдаи-биле НАТО-га киржири дзөи ол эм демиселиии турар.

КОПЕНГАГЕН. Данииимиң фолькетингиии (парламеит) «ииити рынок» реформазының программазыи дугайында айтырыг талазы-биле февраль 17-де ииити иациоиал референдумиу чуртка чорударының дугаймында хоойлу телевизелии чугаалажып көөрлер. Сааидаашкыиыларыи чазак баштыйы Фелипе Гоисалес ажыттаи. НАТО-га хамаржырымның дугаймында айтырыг талазы-биле чагырыкчы иснаи социалистиг партианың туруушуиуң есиериигеиии агартарыи ол орайдаткаи. Оппозициияга турар үезииде ол партия ол эвилелдеи үеиерии ииии туржуп турган болза, эрге-чагыргага келгеи соңгудда мурнуида бодуиуң хамаашкыиыларындаи ойталап, ол чорук «иациоиал эргеажыктарга дүүшкеи» деп сыдаи-биле НАТО-га киржири дзөи ол эм демиселиии турар.

КОПЕНГАГЕН. Данииимиң фолькетингиии (парламеит) «ииити рынок» реформазының программазыи дугайында айтырыг талазы-биле февраль 17-де ииити иациоиал референдумиу чуртка чорударының дугаймында хоойлу телевизелии чугаалажып көөрлер. Сааидаашкыиыларыи чазак баштыйы Фелипе Гоисалес ажыттаи. НАТО-га хамаржырымның дугаймында айтырыг талазы-биле чагырыкчы иснаи социалистиг партианың туруушуиуң есиериигеиии агартарыи ол орайдаткаи. Оппозициияга турар үезииде ол партия ол эвилелдеи үеиерии ииии туржуп турган болза, эрге-чагыргага келгеи соңгудда мурнуида бодуиуң хамаашкыиыларындаи ойталап, ол чорук «иациоиал эргеажыктарга дүүшкеи» деп сыдаи-биле НАТО-га киржири дзөи ол эм демиселиии турар.

АДР. Хайберииң даг артыныи районунда бир талазында афридн болгаи шииварн аймактарыиың боо-чепсектиг иезектериииң болгаи есиге талазында ол аймактарыиың чурттаи турар зоиазыиче халдаи киргеи пакистаи доктаамал шерииии база афган контрреволюциияның дзөрбечи болуктериииың аразында боо-чепсектиг иезилдежиишкиииер үргүлчүлеиишаап.

Иидий «Патриот» солуиуң бижии турары-биле алырга, иуштуи аймактарга удур араатаиыг халдашкыиыы ылазылалдыы-биле планнаап болгаи Вашиигтоиуң дорт айтыышкыиы-биле Исламабадтың чагырыкчылары боттандырып чорудуи турар.

Америк шүүгедеичи-бомбалакчы самолёттарны болгаш АКШ-тың берии турары пар боо-чепсектг ажыглаи, Исламабадтың ёзу-чуруму иуштуииарииың чурттаи турар суурларыиче күштүг согуушкуиларыы чорудуи турар. Чүс-чүс киижи өлген болгаи ие чок читкеп. Ол хаииыг истеи сүрүүшкүиүи сорулгазы болза — Афганистаи Демократтыг Республикага удур делегей империализмиииң болгаи реакциияның ооң күштери-биле чорукчы турары чарлаттыкмаан дзөи-бага хулиганнарга каттыжарыиче иуш. тушкарыы албадары болур.

ЧҮРУКТАРДА: Нангархар провинциялың аймактар болгаи бичс улустар хөректериииң талазы-биле департаментизиии даргазы Мухаммед Аминниң АДР-же Хайбер районуидаи дува дилеп чедип келгеи афридн аймактың телөөлекчилери-биле чугаалажып турары; Нангархар провинциияга АДР-ниң чеисектиг күштерииің душпаинардаи эжелеп алгаиы америк болгаи кыдат бүдүрүлгеииің боочепсектери.

Г. НАДЕЖДИННИҢ телефотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

АГЕНТИЛЕЛДИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ХАНОЙ. (СЭТА). Камбучиида бодуиуң интернациоиалдыг хүлээлгезии күүседип турар ыытпаи шериглер Таиландының девискээриии будуи чорууига кыжаклыи турар дзөр Таиландының чагырыкчы балүктериииң бүдүкшашкыиыы буруу шаикаи медеглелди ВИА агеитгелеи кылган. Вьетиамга удур хоп-меге кампаииязыи үезииде Таиландының өрге-чагыргалары улусчу Камбучиига удур шериг күүии ажыглаарын орайдажып турар. Кыжаиыышкыинар-биле дсткиткеи Таиландының пропагандисчи халдашкыларының бодуиуң улусчу Камбучиига удур агрессчи хөлеиишкиииерии, чижээ, полвотчуларга болгаш эске-дзаа кижер реакциоиердерге дорт шериг деткимчезии көргүзүп турарын Бангкокту чажыра. рын орайдажып турарын хереглеп турар.

КОНФЕРЕНЦИЯҢ ЭЭЛЧЕГЛИГ СЕССИЯЗЫНДА

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Жеиевааның Нациалар орлуузуида чепсегленишкиниг дүжүрер талазы-биле коиференцианың ээлчеглиг сессиязы ажыттаигаи. СӨКП ТК-ның Чиигиие секретары М. С. Горбачевтуң январь 15-де кылган Медеглелиидө совет чаа сааидарга делегаттарының улуг сонуургалдыыг сессиязының киржикчилериииң баштайгы саиалары бадыткаи коргүскеи. Медеглелди совет делегациязының ииээ-биле коиференциияга албан документизии кылыр иептереткеи.

Совет программа ядролуг боо-чепсекти эидере бүдүрерии болдурбазыи сааидаази, ядролуг чепсекти чок кылырыиче утлаигаи боттуг хемчегериииң комплекизи чидда бар деп. Кубаның телөөлекчизи Карлос Лечуга Эспа медеглээп. Швецци болгаш Мексиканың телөөлекчилерии бүгү ядролуг чаиалдырыышкыиыига мораторийии ажыдаа үш ай үзаткаиыы бедиидеп үнелеп коргеппер.

Сессиияың хураизыига ооң киржикчилериие КНО-иуң Чиигиие секретары Перес де Куэльярның чоруктаи чагаазы иомчаап. Коиференцция бо чылын бодуиуң ажыглыи тзарымчалыг байдалда эгелээи деп, ол документпде айтыкаи. Ол эки байдал чүиүи-дзаа мурнуида дзөи деииелге совет-америк үжуразыышкыиының эки түииелдери-биле хозбашкаи. Боо-чепсекти кызыгаардаар болгаш боо-чепсектн дүжүрер талазы-биле тодаргай хемчегериии ажыглаи кылгаш, коиференцция КНО-иуң саиалы-биле эрттирии турар Тайбчиның делегей чызыига улуг сазыышкыиыиы киирер деп ол чагаала онзалап демдеглээп.

АНГОЛАГА УДУР КЫЙГЫРЫГ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Сиаки-дуималышкы дузалачызыидаи ойталаваес болза, АКШ-тың президентиии Ю. дуиуң түскай айтыышкыиыыбиле ол чурт-биле америк компаииияларың эковомиктиг харылзааларыи күш чок болдурутгар.

ПРОТОКОЛГА АТ САЛГАН

ДЕЛИ. (СЭТА). Нефть үлетпүрүүиүң талазы-биле совет-иидий каттышкаи ажылчын болуктүи хуралыиың доозукгаииииың соонда нефтиии каиы тывар талазы-биле ССРЭ болгаи Иидиаиың аразында кады ажылдачыларны улам ыиай хемчүдерии баш удур көрүп турар протоколга ат салган. Ол документ ёзугаар Мурнуу Иидиада Каверн хемиин аксыча болгаи Камбей муглулуруиуң бассеиииге «кара алдын-биле» байлак черлериии шимчелеларии чорудар. Ииииже совет түскай эртемиигерии чорудуи база ССРЭ-ниң иидий нефтчилерии белеткеп дузаларыи уламчылаар. ССРЭ-ниң дузаламчызы-биле Камбей муглулуруиуң ажыглап турар нефть казар черлериии продуктулуун бездидеп талазы-биле ажылды улам кажбартып чорударыи база телевизээп.

СООДУКЧУ—ӨГ-БҮЛЕНИҢ ӨӨНҮҮ

Кухнязында соодукчу чок өг-бүле ховар. Чоокта чаа-ла ол амыдыралдың каас-коя, ховар эдилели тургаш, ам өг-бүле бүрүзүнде хүн бүрүнүң таарымчалыг эң чугула эди апарган. Чыл санында соодукчунуң чаа-чаа модельдерин элбэ-биле бүдүрүп үндүрүп турар. Оларның иштии деллем, доңурар камеразы иштинир. Чамдык өг-бүлелерде аппарат чөрби ажыг чыл үрелишкин чок ажылдан турар, а чамдыктарда ындыг эвес. Амыдыралга солуттуунмас бо хереклерди камныг, үр эдилээри элерден улуг хамаарылгалыг.

Соодукчуну үр эдилээр дизе, ону камныг шын ажыглаар херек. Теп одалга системазы — батарея чоогунга, конденсаторга агаар хостуң кээп турары-биле ханаже эмин эрттир чыпшыр тургуспас. Ону ай санында чуур, аштаар. Электри кожуундан баш үдүр адырган, эжиин ажыда салган, иштин хостаар. Доңурар камерага дош чок кылдыр эрий бээрге, чүп эгелзор. Камераның ханаларын содалыг, чылыг суг-биле чуур. А алюминий ханаларны содалыг суг-биле чуп болбас, аңаа чылыг сугга оттургеи, чымчак пес-биле чутташ, куртады чодар. Эжиктиң иштии талазында секцияларын бала содалыг чылыг суг-биле чутташ курталы чодар.

Чүп, куртады чодуп каапкаш, бир шак дүргүзүнде агаарладыр. Ол үеде конденсаторунуң доозунуи курган шётка-биле оваарымчалыг аштаар. Ону соодукчуну электри кожуундан адырып каза турда, чуурунуп мурнуунда кылза таарымчалыг. Электри-биле кожупкаш, доңурар камера дувүнге полиэтилен плёнканы азы пластмас решётканы салырын утпаңар. Ынчан продукт аңаа чыпшыр доңмас.

Соодукчуга аъш-чемни шыгжаары чуруумнуг. Аңаа продукт курлаачал. Ынчангаш оът продуктуларын целлофан хаптарга азы аксы дуглаглыг сакпыңнарга шыгжаар. Суук чем кутказ саваларның аксын дуглаар. Балык, үс аймаан савазынга эвес, а полиэтилен саваларга сугар азы плёнкага оравар. Садыгдан эккелген кораан шил саваларның паштын, фрукт аймаан чутташ, куртады чоткаш, шыгжаар. Дагаа чуургаларын аргалыр.

Чаңгыс кылдыр өрөш, эктии ажыр салып бадырыпкан чоон, кара чажы-биле чаржалаштыр мерказын (хеп даарадрда хемчээп аар хөрексел) мойнунда долгай салыпкан, чаа-ла он сес, он тос хар чедип чоруур хире кыс мидазынга эвелээ ажок утку алды. Мендилешкеш, эжик аксында технолог орар столга келдинис.

— Бир-ле черге силерни көргеи-дир мен. Та каяа чүве, сагынмас-тыр мен.

— Силерни черле көрбээндир мен...

Бичиңизинде, эге классчарга тургаш, аваазының аргыттынарын сонуургаар, шиш демирлерде дизин каза хендирни канчаптарга, чараш хөөлер үнүп көзер, олар алдында барып канчап хеп азы ураи каастаалга апаар чоор деп пат-ла кайгаар, көрбөөчде, аваазының оозун бо-ла сегири зар чүве. Спицаларны үште тыртып-даа азы илдиртелерни со тыртып-даа каяа боор. Уруунуп сонуургалын не билип тургаи. Чүгле оон өзе бөөрни маңаа тургаи...

Хостуг үеэниде ийи аваашкы аргыттынып кириптер. «Карак шеверн хаая, хол шеверн ховар боор чоор, уруум. Кыс кижи ураи, шевер болур болгай. Бодунга хол-хап, бөрт, ук аргыи аарга, черле эки-ле болгай. Демирлериин холунга хостут кылдыр тут. Хендириңни дыка дыңзыг тыртпа даап...» — дээш-ле, аваазы айтып, сургап эгелөөр. Канчаар-даа кызыдарга, демирлөр кагыптап-ла турар. Чок болза үшкү демир үштүнүп кээп дүжер. Аңаа мунган баштыг хендирлерни— илдиргелерни катап дизерн чүүдеп-даа шүүттүг. Ала чайгаар-ла дер сыстып, солагай холдуң айтыр салаазының кыры кызыл, ийи эгин шылап көөр. Ындыг чүткүлдүг кичөөлдөр ийи, үш катап болбазн, а үш, дөрт... оон-даа хай чыл уламчылаан. Каш кежөө улаштыр аргыи келген чүвезин шын эвес-тир дээш сөөп кааптарга, хомудайчының канчаар оңу!

Бичии Шончалай чедн класс тургаш, ёзулуг аргыыр апарган.

— Мөнн каяа көргөнинерни эм-на сактып келдим— дээш, арта чеңнидеи тырта кааптыы.— Хоорайның Хүндүлөл самбырazында чуруум бар чүве...

Кодээден келген терелимге хоорайны таныштырып чораш, «Найырал» кинотеатр чанында келген бис. Хүндүлөл самбырazын сонуургап тургаш, хүдүмзүрүп көрүп орар, чазык шырайлыг, борбак кара кыстың чуруунуң адаанда «Тувашвейбыт» нат-тыжышкынының трикотаж цөгинде мурнакчы аргыкчы Ш. Н. Давын-оол» деп бижип каанын сактып келдим.

Аргыыр цехте ийи бригада — комсомолчу-аныяктарныы. Он ийи кижи ийи бригада болуп алган араазында чарыштыг ажылдап турар. Тургустунга-ла алды чыл чедип турар бо будүрүлгөниң онзагай ажыл-ижии республикаңың районнарында бөлин билир апарган. Платье, свитер, пуловер, спортчу костюмнер, юбка, блузка дээш оларның аргывас-ла чүвези чок.

Трикотаж хеп ажылдап, дыштанып кедерингө эптигдаа, чиик-даа. Ылаңгыя кылагар хендир немеп тургаш аргаан платье — кандыг-даа назыда хереэжеңнерге — чараш, каас хеп.

Бурунгуларывыстың, ыяргап-аваларывыстың, аваларывыстың эргинишкө эвирип каан чүүнүден аргып каапы чөөк аржыылдарының, дүктеп аргаан хол-хаптарының, уктарының чылынга, чыл-чаанга таалап чордувус. Ол арганы ам улам-на болбазырaңгайжыдып, эртем-техниканың сайзыралы-биле чаа цехтиң бисте бараан турарынга, аңаа аргылыг хепти чагыдып ап турарывыска кым-даа көрүүр.

Каяктың — сагыш-сеткилдиң көрүннүү дижир. А хеп — чараш чүвени шилип билириниктиң онзагай көрүүчүү. Хепти кедип билириистең кижи бүрүзүнүң езы-чаңы, характери болгаш модаиы үнелеп билири ылөөр. Ынчангаш бо цехтиң чуруккчу-модельөрери, быжыкчылары, аргыкчылары чагыкчыларга дузалажып, хептиң фасонун шилиирингө, канчаар аргыдарынга сүмени берип турар.

— Чамдык чагыкчылар мынча дээр: «Мода сүрбес кижи мен, мөңээ аңаа бөдүүн платье болза ол-ла...» Бодүүн платье деп чүл? Херектиң ужуру модада эвес. Кижи модадан дашкаар чурттавас болгай. Кандыг-даа хеп мода ёзугаар даараттынган, аргыттынган боор, оон фасону ақгы-аңгы — деп, Шончалай чугаалап, цехтиң фойезинде аргаан хеп делгелгезинче дескиндир көрдү. Оон тургаш, «Чагыкчыга будүүн» деп стендинде чамдык таймылбырларыны-даа катташтады.

Үлегерлерден (модельдер) аңгыда аргыглар, даараглар хевирлерни болгаш хепке оон-даа өске немелде каастаалга коллекцияларын чыпкаан альбомнарны, журналдарны кылып, оон сонуургаанын шилип алырын чаңчап дөмөөр.

Ортуман школазыны доозупкаш, мергежилиниң зайы-биле өөренип чоруур күзелдиг.

Алды чүс алдан рубльдиң хевин будүреры — бригада кежигүнөринүң бирөөзинине айда планны ол. Шончалай Давын-оол болгаш оон кады ажылдап турары, мурнакчы аргыкчылар диртип, мактадып турары Т. Л. Кудинова (аргыкчы), Т. В. Золотухина (бригадир) болгаш оон-даа өскелер планын ажыр күүседип турар. Явон «Симак», орус «Северянка» дээр аргыыр машиналарны Шончалайның хол-биле ук аргып турган спицаларынга кагчаар дөмөөр.

«Хомудаалдар, саналдар дептерин» ажып орарга, аргыкчыларның ак сетилдиг күш-ажылы, оларның кыска үеде чедимчелиг, эки кылдыр кылып күүсеткен ажылдары база оларның эптигзелдээ дээш өөрүн четтирген сестер ында хай. Бо сестер үстүнде адаанывыс мурнакчыларга болгаш будүрүлгеде хоочун диртип турар аргыкчы Н. Н. Кызевага база тамаржыр. Ол дээрге аргыкчыларның чүгле чедимнигин дээш өөрүшкүүл эвес, чагыкчыга эки шылгарлыг күүселде дээш харыысалгазының бедии-дир деп билдим.

Шончалай — час четээ. Оон аттазы — күш-ажыкчы ортун эрте чазын үелээн Шончалай — мергежилиниң ёзулуг мастери апар чыдар. Аңаа амыдыралдың аас-кежиктиг, узун оруун күзеп каалы.

В. САТ.

ЧУРУКТА: комсомолчу аныяктарның интернационалчы бригадазы; ортузунда (солагай талдан дөрт дугаарында) Шончалай Давын-оол.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БАЖЫҢ ЭЭЛЕРИНГЕ СҮМЕЛЕР

⊙ Соңга шилиңге тиг тыптып келзе, ону оң чок лакбиле чаап каарга 2—3-даа чыл ажыг турар болгаш рамаңың иштии хевирин баксыратпас. Лакты соңганың даштыы талазындан чагга эки.

⊙ Кухнянын азы ванналың хавазын шаң каан плитка хоорлуп кээп хүшее ону катап чыпшырып ап болур; плиткада чымшимдыр кала берген цементтиин сүзүрүп каапкаш, үске эдилдирген дозу-биле чагташ, хаяга так чымшыр иштии каар.

⊙ Үске эдилдирген дону чыды белен читпес. Эжик, соңга азы шала дозулаан соонда, өрөэлге иштир 2—3 сааска дустуг сугдан салыи каңдар. Чыт удаваанда чиде боор.

⊙ Дөштү берген демирхууңну полиэтилен-биле дүргеп «дуңзаалап» боор. Конуе хевирлиг кылдыр, дүргеп полиэтилен плёнканы (шин ужуп дашкаар кылдыр) үүче сукпаш, ийи ужундан ортедиптинер. Эдилген полиэтилен ойбакты быжыы-биле дүгланнар.

⊙ Дустуг соок сугга чугган шил савалар, стакаинар кылагар, арыг болур.

⊙ Пиждак-биле дүрбүп каапкаш, дүрбүштүүн (төрка) бизи чидиг аңаар.

⊙ Ийи омаан ристи ургаш, кырынче чылыг суг кыпкаш, аксын дуглаан, са сиигин каапкаш. Оон изиг суг кутказ чун каапкаш, термос арыг болгаш чыт чок болур.

⊙ Белеи болган муңге даар бүрүзүн арттырбаңар. Үүрмектей кескен чесночку чем хайны бергөнде салыр.

⊙ Мунуун дузу аңаан... Омаашка борбак ак чигирин салгаш, мунче суптар. Чаала эстеи эгелеп чорда, омаашты чигир-биле кады үштүр. Дузалаңас болза бала катап каптаар.

⊙ Хаарар согунага чигир пудразы бызан варга, алдынналчак болгаи аңданыг боор.

⊙ Сутке хоюдун каан горчица белеи үрелбес болгаи курганаас.

⊙ Блинпер быжырар мурнунда сковородаиы дус-биле са дүрбүп каапкаар.

⊙ Яблоко-биле кады каап каарга, хааржакчыташка торт белеи катпас.

⊙ Чигир пудразы бызан каарга, сааиын чок конфетаар белеи чыпшыкшыпас.

⊙ Өл ыяп кыпкайн чыдын бөөрге, олче керосин чажарынын орнунга, кудүргей дустан бызаптыңар.

⊙ Үр эдилээниидеи карара берген серээлерни, омааштарны картофель хайындырган сугга элээн каш минуталарда суп кайдар. Оон ужулган курган аржыыл-биле курдэдыр чоруп алыңар, ыглагар оңу костүп кээр.

⊙ Өрөэлге чагай чыт үр докталаыи дең күзеэнөөрзе. сайгылгаанны кыпсыр мурнунда одеколонга азы духиго оттургеи, дүктегер эвес пес-биле чодуп алыңар.

⊙ Өнгүр пестер оңмазын дизе, оларны дустуг сугга чуур.

⊙ Оруп-дожек хереклерни чуур сугга чунар (туалетное) сабан суи каарга, оон чыды эки болур.

⊙ Хендирни пестеи оңгур оңүүн шилип алза эки. Чүгө дизе озекке долган каан турда хендир пестеи оңгур кылдыр кестүр.

ШИЛИЛДЕ МАРГЫЛДААГА

СПОРТ

Сибирь болгаш Ыраккы Чөөк чүк зоиазының хостуг хүреш маргылдаазынга киржир эрге дээш республиканың шилилде маргылдаазы Кызыл хоорайга үш хүн үргүлчүлээш доозулган. Аңаа республикизиың 13 районундан болгаш Кызыл хоорайның черлериниң шиитии-биле 156 мөге хүрешкен. Оларның иштинден 8 кижи ССРЭ-иин спорт мастери, арткаинары спорт мастериниге кандидаттар болгаш бирги разрядчылар. Зона маргылдаазынга республикадан дензи бүрүзүиге-ле чаңгыс кижи барып хүрежир, ынчангаш аңаа киржир эргенин алыры индыг-ла белеи эвес болуп турары билдингир. Чүге дээрге республикада хостуг хүрешке хандыкшылдыгларның саны 5000 ажып турар. Сөөлгү чылдарда мөгелериниң мергежилиг кескүзүү-биле өзүп, талантыглыг аныяк мөгелериниң саны база ковудеп турар.

Зона болгаш эки тура спорт иинтилелериниң шүгүмү-биле РСФСР чергелиг маргылдаалырга киржип турар мөгелер элээи кестүп келгеии өөрүнчүг. Шилилде маргылдаа чиглг демпселдиң байдалынга эрткен.

Бүгү-эвилел категориялыг судья, ССРЭ-иин спорт мастери Өргелээр Чүвүрекович Оидардан бо эрткеи маргылдаавының дугайында бодунуң бодалдарын чугаалап бөөрни диледим.

— Маргылдаа хай кижи киржикчилиг эрткеии экиир. аныяк-даа, хоочун-даа мөгелер киришкеи. Судья кижи болганында мөгелериин ам-даа кичээнгей салза чогуур талаларын айтып көрейн. Виреэде, олуруп алгаш (партерге) хүрежириигө арай кошкак мөгелер бар-дыр. Бистиң зонага (Сибирь болгаш Ыраккы Чөөк чүктүң) хүрежип келир Красноярскииин, Новосибирскииин, Якут, Бурят АССР-лериин болгаш өске-даа крайлар, областар мөгелериниң хай кезии турун-даа алгаш, партерге-даа бир дөмей эки хүрежирии билир болгай бис. Хевиече хүрежип үнер мурииида изиригиип, белетекиии алырын (разминка) чамдык мөгелериивис ам-даа чедир кылбайн турар. Изиригиип алгаш хүрежип эгелээн-биле аңаа олуруп-олуруп хүрежири ийи аигы болгай.

Оон айгыда хүрештиң тактиказынче (хүрештн шын чорудуп билири) мөгелер эвээш болгаиын көргүскеи. А зонага хүрежирде чогум-на индыг, бодунга бүзүрелдиг мөгелер хөрек болгай. Деңзи айы-биле Аркадий Монгуш (Кыа-Хем, 45 килограмм), Андрей Намдак (Улуг-Хем, 48 килограмм), Роман Сереэдар (шеряг албанында, 52 килограмм), Толбан Самдан (Кызыл, 57 килограмм), Александр Чадамба (башкы институду, 62 килограмм), Сергей Ондар (Красноярскиниң политехниктиг институдуиың Кызылда филиалы, 68 килограмм), Виктор Кара-Сал (шеряг албанында, 74 килограмм), Владимир Серем-Хуурак (Кызыл район, 82 килограмм), Александр Мижит-Доржу (Барыын-Хемчик, 90 килограмм) болгаш Орлан Кызыл-оол (Кызыл, 100 килограмм) чемпиои болгаинар.

Маргылдаанын түңнелиниде Сибирь болгаш Ыраккы Чөөк чүк зоиазынга киржир командаиың составы тодаратгыныл, аңаа белетекилдер эгелээн.

Ч. ООРЖАК.

СПОРТЧУ ЧЕДИИШКИННЕР-БИЛЕ

Тываияи хоорайга эрткеи хостуг хүрешке чурттар араазының маргылдаазынга бистиң чаңгыс чер чуртуувус, делегей чергелиг спорт мастери Александр Доржу (48 килограмм дензиие) ийиги черии алган.

• • •

Профсоюлдарның эки тура спорт иинтилелдериниң Бүгү-эвилел чавуулелиниң биогн черии дээш бокс маргылдаазы болуп турар. Ында бистиң республиказының аныяк спортчузу, № 2 школазының өөренимчизи Валентин Ховалыг РСФСР-иин шилилдек командазының составында киржип турар.

«Урожай» эки тура спорт иинтилелиниң Росчавуулелиниң биргн черии дээш 17—18 харлыг оолдар араазынга январь айда Москва областа эрткеи маргылдаага 54 килограмм дензиниң категориязынга Валентин кымга-даа аштырбайн, тиилекчи болуп үнгеш, РСФСР-иин шилилдек командазының составында киргеии ол.

• • •

Февральдың 1—4 хүнүнөринде Чебоксары хоорайга чаидарынга РСФСР-иин чемпионалы болган.

Бистиң республиканың чаидыкчылары шыырак белетекилдиин аңаа көргүскеиивер. Спорт школазының тренери Галина Огиева иинтизи-биле 2631 санны аткаш, бирги черии эвээш.

Аныяк спортчузу, Европа чемпиону Елена Тутатчикова 2595 санныг болуп, ийиги черии алган. А Людмила Захарова он дүгаар черде, оон көргүскеи саны база хай — 2535. Ынчангаш бистиң таидыкчыларывыс РСФСР-иин командазының составында киргеи болгаш март 3-те болур ССРЭ чемпионадынга киржирлер.

Тываның шыырак спортчуларынга моон соңгаар-даа чедиишкиннерии күзеп каалыңар.

Бистиң корр.

ГРИППТЕН КАМГАЛАНЫҢАР

Грипп иептеренгей аарыг. Оон тарадыкчылары аарыг кижилер болур. Аарыганда, чөдүргеиде грипптиң өөскүдүкчүзү тыныш оруу-биле ылгалып үмер. А өөскүдүкчү никробтар агаар дамчыштыр тараар. Аарыг чаа эгелеп чоруур үеде дыка халдавырлыг. Ылаңгыя уругларга дыка дөөчел. Грипп 2—3 хүн түлүктеп уламчылаар. Бо үеде баш аарыы кедерөөр, шыңгаииар, чамдыкта карак дөзү аарыыр, оон чадыл, суг думаа улажыр.

Грипп аарыы мага-боттуң органнарыига аар нарыыдашкынны арттырар. Чүрекдамыр болгаш тыныш системазында хоочулуг улуска ол дыка айыылдыг.

Челбинериидеи канчаар камгалаиырыл? Эң-не үредүлиелдиг камгалал — дадыгышкын, шимченгир болуру, янзы-бүрү хоолулуг чемнерии ажыглаары. Эң-не бөдүүн дүрүм арыг-шеверн: аарыг кижилер-биле харылзажырда арыг-шеверни сагыыр, кижи бүрүзү аңгы четтүнар болгаш думчук чодар аржыылдарлыг турар, ажылдаар черинерии болгаш бажыңнарны доктаамал ол пес-биле чодупар, агаарладыпар.

Гриппи эпидемиязының үезинде бажыңнарга эмчи дузазы чедирер балүктү организастаар, эмнелге албан черлериие шак-ла индыг хемчегнерии чорудар. Аарыг кижилер-биле харылзаалыг ажылдакчылар марля-биле аксын дуглап алыр. Бажыңга аарыг кижиниң дүкпүрер савазынга кургаг хлорлуг чугайны каап каар, аяк-савазы 1 хуу сода эзилдиргиглг сугга 15 минута иштинде хайындырып, чуур. Өрөэл иштии ийиден эвээш эвес катап ок пес-биле арыглап чодар.

Грипп түлүктеп турар үеде думчук үттерии вирустар кирбезин дээш оксалии мазъ-биле чаар. Лейкоцитерлиг интерферонну бир эвес аарыг күштүг дегеиде ажыглаарга дузалыг. Ол эмни эртеи, кежөө думчукче 2—3 дамдыны кудар. Ынчаар неделя дургузуида эмнеиир. Оон аңгыда ремантадииии таблеткалап хүиде 2 катап ижер. Оон-биле чергелештир «С» витаминии, ылаңгыя ыт-кадының хандызын ижерге дыка дузалаар.

З. МАТРАКШИНА.

Кызыл хоорайда санэпидстанциияның эпидемиологзынчызы.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРНЫҢ КИЧӨӨНГЕЙИНИГЕ

Силерге эптиг база садыгның культуразын бедидер соруга-биле Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботиигиие киириштир база СЭКП-иин XXVII съездизиите алдар болдуруп Кызылдың үлетпүр баразиларын садыының № 8 «Комиссионный» болгаш № 20 «Канцеляр баразиларын» (Дачиая кудумчуда) магазиилерден аңгыда өске бүгү магазиилер февральдың дыштаыыр хүиериияде — 9-та, 16-да болгаш 23-те 10 шактан 15 шакка чедир ажылдаар.

Кино

ФЕВРАЛЬ 7-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Приключения Буратино» 11.20, «Самая обаятельная и привлекательная» 9.30, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «Мичман Панин» 11.00, 13.00, «Киноклуб: Подросток и закон» 15.00, «Пропавший без вести» 17.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Нужна солистка» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Жестокий ринг» 16.00, 17.40, 19.20, «У заставы «Красные камни» 12.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Загадка уединённого мотеля» 18.00, 20.00 шактарда.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 7-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.45 — РСФСР-иин алдарлыг чогаадыкчызы Москва хоорайның чвартмкчылар чөгүлелиниң дыргазының оралакчызы В. А. Смирнов-биле школачыларның ужуражышкыны. 9.30 — «Павловск дугайында сактышкыннар». 10.00— Делегей болгаш аныяктар. 10.35— «Сергей Лазоның амыдыралы болгаи алуи чогу». Үш сериалыг урачечен телефильмниң башгайгы көргүзүү. 3-кү сериязы— «Часкы үениң комиссарлары». 11.40 — 11.45 — Медиелер. 14.30 — Мелөелер. 14.50— «Кижи болгаш бойдусу». Док. фильм. 15.30 — Улустуң алгалары. 15.45 — Орус чугаа. 16.20— Бүгүдеге стадион. 16.50 — Уруглarга фильм. «Аина ноян кадайының билэээ». 18.15 —Бистиң садывыс. 18.45 — Бөгүи делегейде. 19.00 — «Арага иннее чорук — амыдыралдың негелдези». 19.30 — «Кандыг бис?» деп балүктеи «Силерниң уруунар Александра». Телешии. Автору — В. Охлышский. 21.00— «Ут». 21.30 — Балет артистериниң концерти. 22.30 — Док. фильм. 22.45 — Бөгүи делегейде. 23.00 — 23.35— «Ленинградтың акварельдери». Фильм-концерттиң башгайгы көргүзүү. А. Дольский киржир.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чараш болгаи тывызыксыг». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Музыка. 4 класс. А. П. Бородиниың музыказында маадырларның овур-хевири. 9.05; 13.10 — Англи дыл. 10.05— КПТУ сургуулдарынга. Ниити биология. Амыдыралдың эгезинде. Чер кырында амыдыралдың тыптыи келгеии. 10.35; 11.40—Теогу. 7 класс. Степан Разинниң удурткулазы-биле тараачыи дайыны. 11.05 —В. В. Маяковский — «Мээң Америкаиы ажытканым». 12.10—Физика. 7 класс. Электри ялчирбелерни чыып тур бис. 12.40 — Теогу. 9 класс. В. И. Ленин.— Октябрьның баштыңчызы. 13.40— Совет чуруулга ураи үүлүү. Кукрыниксыларның чогаадыкчы ажылы. 14.10 — Драматургия болгаи театр. 15.00 —15.05 — Медиелер. 18.00— Медиелер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уруглarга фильм. 18.30 —«Ажык чагаа». «Оорларны сойгалаи илеридир». ИХМ-иин улуг истекчизи В. Х. Сарыглар-биле интервью. «Силерниң чагыыңар ёзугаар ужуражылга». Гигиениер аттыг училищениң доозукчулары-биле ужуражылга. Январь айда редакцииа келген чагаалардың сайгарылгазы. 19.00 — Док. фильм. 19.20 — Телемедиелер. 19.30 — «Аиия төвү». Медиелер. 19.55 —Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Аскыр-даваажыгаш». Мультфильм. 20.15 — Чуиу ломчуурул. 21.00 — «Ут». 21.30 — «Понедельник — аиаа хүн». Уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 22.45—00.00 —Уран чүүл мастерлери. Э. Быстрицкая.

Редакторлуң оралакчызы К. К. САТ.

агаар

Республикага биче булуттаар, хар чагбас, хат кошкак, агаарның температуразы дүне 38—43, чамдык районнарга 33—35 градус, хүндүс 25—30, чамдык районнарга 19—24 градус соор.

Кызылга биче булуттаар, хар чагбас, хат кошкак, дүне 40—42, хүндүс 25—27 градус соок болур.

ШЫН Редакциянын адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солуи келбейи барганда 2-32-75 телефоиче долгаар.

Солуи неделяда 6 катаи үнер

Чагыг № 3228.

Тыва АССР-иин Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садывының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00030.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың июль 12 суббота № 163 (13163)

1925 чылда тудезилеттингер

Өртээ 3 кежек.

ЧАЙ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГА

Чай—чылдың кайгамчыл үелериниң бирээзи, дыштанылгаты кадыкшылга аажыктыг, солуун ыыдыр эрттиреринге оңза таарымчалыг үе. Арыг агаар, хем, суглар, туристчи оруктар идепкейлиг дыштанырынга тогумчалыг. Шак мындыг магадый үеде хоорай, суурларда — кайда-даа аажылчы чоннуң хөстүг үе-шагын өргүзинастыг, солуун ыыдыр планнап чорударынче ынчаргей удаткан.

Дыштанып хуй штабтарының аажылын чер-черде партия организацияларының контрольга ап, эрттирип турар хемчеглерге өң хой кижи киржирип болгаш эки организастыг, салгап соруглугаш чедип алган турарынче сагыш салдынып турар. Хой хемчеглерни улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалының негелдеринге киргизип организастап турар. Кызыга мөге музыка баймралдарынга хой кижи киргизип келген. Профессионал баймралдарны эрттиреринге эртеп чыдаш бээр-ле элээн чурумчуктан, аңаа тус-тус коллективтериниң кежигүннери массалыг спортчу маргылдааларга, өөн-концерттерге киржип турар. Шак мындыг баймралдарга ог-бүлелериниң кежигүннери-биле киржирин чедип ап турар.

«Клуб албан черлериниң болгаш спорт тудугларының ажыглалын эки-ижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын күүсеп алгандан бээр ам таптыгда бир чыл ажып турар. Чон ортузунга дыштанылганы идепкейлиг, чаа чаңчылдарны, ёзулалдарны тарадып өөредиргеге дээш, бистиң республикага элээн ажылдарны кылып чоруткан. Ол бүгүнү арагалаашкынга удур хемчеглер-биле холбаштырган. Ооң чижээнге Каа-Хемниң «Совет Тыва» совхозтуң культура-спорт комплексизиниң баазазынга арага ишпес куданы ең баштай организастаалы эки чүүл болур. Массалыг спортчу хемчеглерни эрттирер талазы-биле Улуг-Хемде Жданов аттыг совхозтуң төөгү Ак-Тал суурунуң хөй-ниити организацияларының эки үлегерни айтып болур. Черле мынаш спортчу хемчеглерни бо районуң өске-даа чамдык суурларынга эки организастап келген.

Ажылчы чоннуң улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалының негелдеринге киргизип база бир чаа чүүл болуп турар—чечен чогаал баймралзыг дүүн Каа-Хем радиозунга элээн. Байымралдың программазы байлак, республика найысылаашның чогаадыкчы организацияларының төлөөлекчилери ведээнинг ажыл-ишчилерге ажлап чеде бергеннер. Аңаа агитбригадаларның концерттери, спортчу өөнмар, удуражылгалар болуур. Кайда-ла дыштанылганы партия организацияларны чугулага ап, инициативтиг ажылдап турар болдур, мында ажыл-херек эки чорум турарын амыдырал бадытпап турар. Чөөн-Хемнiңге Чаңдарының, Баянкол Ажаатың культура-спорт комплекстериниң ажылынга эки чүүлдер бар. Партия комитеттериниң удурулгазы-биле өске хой-ниити организацияларының демнеп каттыштырын ажылдаарга, түңнел черле эки болуур. Дыштанылгага чер-черде спорт организацияларга элээн киржилгелиг болу берген, ынчалза-даа бо херекке комсомол, ДОСААФ организацияларының киржилгезин ынчаргей удаткан.

Чер-черде дыштанылганы кайчаар организастап турарын солуунуң биижикпилерни база ыңнаашын турзаалыр. Совлгу үеже Улуг-Хемниң «УТКА 25 чылы» совхозта байдал элээн идепкейлиг. Спорт шолуун шеф-биле дерээн, күш-ажылчы коллективтериниң, млаңгыш саанчыларның, кыргыжылганың ажыл-ишчи түңнезин байырлалдарны эрттиргеп, мал чемининг белетекчилериниң тураскаадыкчы хемчеглерни ап чорудуп турар.

Тываның ажылчы чону партиниң XXVII съездизиниң шиитпирлерни амыдыралга боттандырар, социалистиг чарыштың калбарттыр дугайынга Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга СЭКП ТК-ның Кыйгырыынга харыы кылдыр улам эки ажылдаарын түзүлүп турарлар. Күш ажылдың кижилериге бараан болуп, оларның культура хандырылгазын эки-ижидеринче СЭКП ТК культура ажылдакчыларын база кыйгырган. Ынчангаш оларның күш-ажылчы үелүүн чарыштың идеологтуг хандырылгазын чогумчалыг боттандырарында.

Агитбригадалардан ыглаан культура, уран чүүлдүң бүгү ажылдакчылары культура хандырылгазынга киржир. Бо хүннерде агитбригадалар үнүүшкүннерин идепкейжидип эглээн. Бай-Хаактың Культура бажыңының «Колос» агитбригада сигенчилерге оюн көргүскен, Чагытай чоогунда чайлагларга олар база барып ойнаарлар. Барыын-Хемчиктиң «Маралыы», Эрзинниң «Хүдүмүргүг», Каа-Хеминиң «Романтиктер» ведээ йөлчилерге бараан болур үлегээлгин черле эки боттандырып келгеннер. Чайгы бо хүннерде олар ажылын улам идепкейжидер үзүрлүг.

Чайгы дыштанылганың база бир гөптери —паратар, стадионнар, спорт болгаш агитшөлдер. Аңаа чүгле спортчу хемчеглерден аңгыда, культура-массалыг ажылларны чорудары чугула. Кызылдың агитшөлдеринде безин өртип турар хемчеглер бо хүннерде шоодуг-ла көзүлбес. Чонның чурттап турар черинiң айы-биле чамдык ажылдарны чорудары күзенчиг. Чайгы бо хүннерде чүгле удыг улус эвес, харын школачылар ортузунга инженидилге ажылы-биле чергелештир инзы-бүрү хемчеглерни организастаар апаар.

Дыштанылганы организастап турарында четчестерни чок эдер болбас. Чамдык клуб албан черлеринде ажылдар эки башкарыптар специалистер-даа чедишпес, баян ойнаптар киржи безин чок дээрзин Тожуруң Ийдеп бир автор бижээн. Специалистерни өөредип, белетеп алыры түс черниң ажыл-агыйларының боттарының херээ-дир. Оны каяа-даа барымдаалап көөру черле чугула. Эрешгей ажылдап турар клуб албан черлери база бисте бар. Септелгеге сылдан алгаш, чоң ортузунга массалыг ажылды суларазып болбас. Дыштанылганың ыод организакчылары—культура ажылдакчылары боттарының ажыл-херээн бөгүнгү сорулгаларга холбаштыр ханы эде тургусканыдан, оларның тывыгыр, инициативалыг чоруулдан чайгы үеде дыштанылганы чогумчалыг организастаары хамаарыр.

«РСФСР-НИҢ СОЦИАЛ ХАНДЫРЫЛГАЗЫНЫҢ АЛДАРЛЫГ АЖЫЛДАКЧЫЗЫ» ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Социал хандырылга талазы-биле ачы-давылады база хөй чылдарда ак сетпейдиг ажылы дээш «РСФСР-ниң социал хандырылгазының алдарлыг ажылдакчызы» атты тыпсыры болуп

Тыва АССР-ден

Галина Георгиевна Семенованы — Тыва АССР-ниң улус депутаттарының Бии-Хем районнуң социал хандырылга килдизиниң эргелекчизин.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. ОРЛОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва.
1986 чылдың июль 10.

СЭКП-ниң XXVII СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР

Бии-Хем районнуң «Тываагропромэнергонуң ваттыжымышының «Саяң» совхозтуң тракторчуларының эмгенгелериниң СЭКП ТК-ның апрель [1985 ч.] Пленумунуң, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелдеринге дүүштүр, ажыл-ишкеге чедиг негелдемге дүүштүр ажылдаар дээш ыяшы турар бис.

1986 чылдың башкайгы чартык чылы доозулгаш. Бо үениң иштинде бистер, эмгенгелер эки көргүзүлгелүүшкүнге ажылдаан бис. Эрткен кышкы эки белетхемгенниристен одаага системалары үлүктелиишкин чөп ажылдаан. Ол ышкаш Сесерлиг салбырның малчын коланнары чырык-биле доктаамал хандыртынып келген. Ылангыя төрүүр хойлуг кодаанар чырык-биле хандыртынган. Часкы тарылга үениңде совхозтуң төө шаңынга Ышей-оол Кара-Сал, Роман Бай-Кара, Сүт газбозда Владимир Белекей болгаш өске-даа электриктер дериг-хереселдерни хөлге бүрүп ап чаңчыс-даа үрелишкин болдурбааннар.

Чайлаглаашкын планныга дүүштүр Сайлыг-Кара, Көк-Даш, Баян-Кол деп черлерде электрижиткен янек саар дериг-хереселдерни чедирип тургускан. Маңаа механиктер Александр Сизин, Владимир Мелекпин болгаш өскелер-даа эки ажылдааннар.

Сесерлиг салбырга хой кыргыдазын оргайдашкын организастыг эртгерип-биле хой кыргыны шүүлтүг электрик-биле ышкыдаар 74 машинаны четчелеп, дүк пресстээр ийи ставокту болгаш өске-даа дериг-хереселдерни кыска хүүлээда белеткээр бис. Хой кыргыдазын ам Каа-Хем районнуң РАУК чөвүлелиниң, ажыл-агыйлар удурткуларының, түскай эртемнигнериниң кылган частыргыларын, организастыг эвес порунуң илерээшкиниерви көрээн.

Районнуң РАУК чөвүлелиниң механизаның, материал-техниктиг хандырылга болгаш капитал тудуг килдизиниң начальныгы В. Мурыгиниң чугаалаазы-биле алырга, ажыл-агыйларда бар техника четчер саанныг болгаш хөрүндээ артык боор турар. Херек кырында байдалды ап көөрге, дүвүрел чок олурарының бичии-даа барымдаазы чок. Районда мал чемин белеткээр техниканың ажылга белениишкин чедип ашпас болду.

А чаъс-чаагыйын чок чай турар бе? Чөөн Хамык үзүр ажылды ышкаш, амгы үениң негелдеринге дүүштүр организастаарынга, мал чемнерин белеткээринге ышкаш чугула кампанияже шыгыыы белеткелдиг киреринде.

Идеология ажылының дуржулгазындан

ТҮҢНЕЛИ КАНДЫГ БОЛГАНЫЛ?

Марксисчи-ленинчи өредилге системазынга база бир өредилге чылы доозулган.

Июньум ийиги чартынга Каа-Хем, Тожу районнарынг партия, комсомол чырыдышкынының болгаш экономиктиг өредилге системазынга болуп эртилээн түлеп кичээлдер чүүл көргүскенил? «Буревэстник» совхозта марксизм-ленинизминиң үндезинилерин өөренир школага түңнел кичээлди совхозта партком секретары М. И. Полежаев дыңнакчылар-биле тус-тузунда бесеглажыышкын хевирлиг кылдыр эрттиргеш. Анаа чүүлүн амыы ажыдыралывында код айтырыгларның бирээзи болуп СЭКПниң XXVII съездизининг шиитпирлеринге дүүштүр он ийиги беш чылдың башгайгы чылынга планның онаалдарын долдур болгаш ажыр күүседиринің талазы-биле социал-экономиктиг сорулгаларны бүттүндырарынга болгаш дыңнакчы бүрүзүнүң хүүда киржилгези чүл, бодунуң хүүда амыдыралындан эгелээш оңаашкан ажылынга хамаарыштыр канчаар эде түргустунуп турарыл, ажыл-агыйда ам-даа бир болуп турар чедер, четпес айтырыглар талазы-биле чүүл бодап турарыл дээш чижектиг айтырыгларны бот-шүүмүлделиг ёзу-биле аналитиктеннер.

Тожу районнуң волитшкоолларында марксисчи-ленинчи өредилгеге хаара түттүнген 1196 дыңнакчының 94,9 хүзүүн районда партия организацииларының коммунистери эзелээн. Ырбында, кадыкшылга школазында эртеминг коммунизм школаларынга, районнуң сан-кее клиззининг, курбанкының, «Тоора-Хем», «Май 1» совхозтарда механизаторларның тодаргай экономика школаларынга кичээлдер организастыг эртиккен.

Школаларга болгаш семинарларга саналга-оналдар солчулгазын байлак ажыттаан, съезд материалдарынга беш теманы өөренгеш. Күш-ажылчы коллективтер мурнунда салдынган сорулгаларга дүүштүр съезд материалдарын ажыл-херекчи ёзу-биле тода хыйбаштырып, кичээл бүрүзүнге дыңнакчыларның бодалдарын, санаалдарын дыңнаарын пропагандистер чедип ап келгеп. Боттарынга онаашкан партийжи хамаарыштыр пропагандистер Б. С. Хүлүр, Н. Г. Кускашева, В. А. Церкун, Е. Б. Лукьянчук, Т. С. Тарғын, Л. Н. Чыргалан, В. А. Соколова болгаш оон-даа өскелер ак сеткилдиг күүседип турар.

«Май 1» совхозта код экономист, тодаргай экономика школазының удурткачызы Татьяна Кызыл-ооловна Яриналың эртирээн түңнел кичээли эң ортаен. Эртээн өредилге чылында ол школаның дыңнакчылары «Колхозтарда болгаш совхозтарда бот-орулга-чарылгага болгаш коллективтиг ворэд» деп курсту өөренгеп. Аңгы үеде бот-орулга-чарылгага совет экономиказының сайзыралының ролю бедип турар. Ол дээрге эртем-техниктиг девилгеенниң, ажыл-агый механизмнин сайзырангайжыдарының үндезининге чүртүүн социал-экономиктиг хөгжүлдезинин дүргедиринең партийжи курузу-биле холбашкан.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга ажылагый механизмни сайзыраңгайжыдарының код айтырыгларының бирээзи — бот-орулга-чарылганы хөгжүдери деп демдеглээн. Бот-орулга-чарылга принцивин күш-ажылчы коллектив кижи бүрүзүнге чедир таныбырлаары чугула деп онаалдап айтыкан. Бо хүзүлделе, бо ажыл-агыйда үш шаа, ийи ажыл-херек өзү-биле холбаштырып, кичээл бүрүзүнге дыңнакчыларның бодалдарын, санаалдарын дыңнаарын пропагандистер чедип ап келгеп. Боттарынга онаашкан партийжи хамаарыштыр пропагандистер Б. С. Хүлүр, Н. Г. Кускашева, В. А. Церкун, Е. Б. Лукьянчук, Т. С. Тарғын, Л. Н. Чыргалан, В. А. Соколова болгаш оон-даа өскелер ак сеткилдиг күүседип турар.

«Май 1» совхозта код экономист, тодаргай экономика школазының удурткачызы Татьяна Кызыл-ооловна Яриналың эртирээн түңнел кичээли эң ортаен. Эртээн өредилге чылында ол школаның дыңнакчылары «Колхозтарда болгаш совхозтарда бот-орулга-чарылгага болгаш коллективтиг ворэд» деп курсту өөренгеп. Аңгы үеде бот-орулга-чарылгага совет экономиказының сайзыралының ролю бедип турар. Ол дээрге эртем-техниктиг девилгеенниң, ажыл-агый механизмнин сайзыраңгайжыдарының үндезининге чүртүүн социал-экономиктиг хөгжүлдезинин дүргедиринең партийжи курузу-биле холбашкан.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга ажылагый механизмни сайзыраңгайжыдарының код айтырыгларының бирээзи — бот-орулга-чарылганы хөгжүдери деп демдеглээн. Бот-орулга-чарылгага принцивин күш-ажылчы коллектив кижи бүрүзүнге чедир таныбырлаары чугула деп онаалдап айтыкан. Бо хүзүлделе, бо ажыл-агыйда үш шаа, ийи ажыл-херек өзү-биле холбаштырып, кичээл бүрүзүнге дыңнакчыларның бодалдарын, санаалдарын дыңнаарын пропагандистер чедип ап келгеп. Боттарынга онаашкан партийжи хамаарыштыр пропагандистер Б. С. Хүлүр, Н. Г. Кускашева, В. А. Церкун, Е. Б. Лукьянчук, Т. С. Тарғын, Л. Н. Чыргалан, В. А. Соколова болгаш оон-даа өскелер ак сеткилдиг күүседип турар.

«Май 1» совхозта код экономист, тодаргай экономика школазының удурткачызы Татьяна Кызыл-ооловна Яриналың эртирээн түңнел кичээли эң ортаен. Эртээн өредилге чылында ол школаның дыңнакчылары «Колхозтарда болгаш совхозтарда бот-орулга-чарылгага болгаш коллективтиг ворэд» деп курсту өөренгеп. Аңгы үеде бот-орулга-чарылгага совет экономиказының сайзыралының ролю бедип турар. Ол дээрге эртем-техниктиг девилгеенниң, ажыл-агый механизмнин сайзыраңгайжыдарының үндезининге чүртүүн социал-экономиктиг хөгжүлдезинин дүргедиринең партийжи курузу-биле холбашкан.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга ажылагый механизмни сайзыраңгайжыдарының код айтырыгларының бирээзи — бот-орулга-чарылганы хөгжүдери деп демдеглээн. Бот-орулга-чарылгага принцивин күш-ажылчы коллектив кижи бүрүзүнге чедир таныбырлаары чугула деп онаалдап айтыкан. Бо хүзүлделе, бо ажыл-агыйда үш шаа, ийи ажыл-херек өзү-биле холбаштырып, кичээл бүрүзүнге дыңнакчыларның бодалдарын, санаалдарын дыңнаарын пропагандистер чедип ап келгеп. Боттарынга онаашкан партийжи хамаарыштыр пропагандистер Б. С. Хүлүр, Н. Г. Кускашева, В. А. Церкун, Е. Б. Лукьянчук, Т. С. Тарғын, Л. Н. Чыргалан, В. А. Соколова болгаш оон-даа өскелер ак сеткилдиг күүседип турар.

Школаларга болгаш семинарларга саналга-оналдар солчулгазын байлак ажыттаан, съезд материалдарынга беш теманы өөренгеш. Күш-ажылчы коллективтер мурнунда салдынган сорулгаларга дүүштүр съезд материалдарын ажыл-херекчи ёзу-биле тода хыйбаштырып, кичээл бүрүзүнге дыңнакчыларның бодалдарын, санаалдарын дыңнаарын пропагандистер чедип ап келгеп. Боттарынга онаашкан партийжи хамаарыштыр пропагандистер Б. С. Хүлүр, Н. Г. Кускашева, В. А. Церкун, Е. Б. Лукьянчук, Т. С. Тарғын, Л. Н. Чыргалан, В. А. Соколова болгаш оон-даа өскелер ак сеткилдиг күүседип турар.

СЭКП ТК-ның төлевилелин чугаалажып тур бис

КАДРЛАР БЕЛЕТКЕЛИ

Чуртка дээдиг болгаш ортумак түскай өредилгени эде тургузарының кол угланышкынкырының талазы-биле СЭКП ТК-ның төлевилелинге кадрлар белеткелининг шынарын экижидери көрдүмгеп. Культура болгаш ураң чүүл ажылдакчыларын белеткеп турар Кызылдың ураң чүүл училищезинде дөрт салбыр бар. Чылдыңда тозан кижини хүлээп алыр тургаш, бо-луктерни четчедеп ап шыдаайн турар бис. Профессионал мергежил-биле чергелештир сургуулдарның марксисчи-ленинчи белеткелинге, хамаатыны дагдынышкынынге кичээнгейни күштелдирери негеттинип турар. Хөй угланышкынның белеткел профессионал дадыгышкынга шаптыктап турар. Ол дугайын төлевилелде база айтып турар. Улусчу болгаш үрер хөгжүм херексеглериниң оркестрлериниң, танцы коллективтериниң саны эвээжеп турар. Кадрлар хереглелин тодаралыр, училищениң материалдыг базазының быжыглаар, доозукчуларны ажылга шаңктирер айтырыгларны контрольдаар ужурлуг Культура министерствозунуң харысалгазын улгаттырарын төлевилелде айткан болгай. Чер-черге доозукчуларның ажылдаарынга, чурттаарынга таварымчалыг байдал тургузарының, бот-орулга-чарылганың принциптерин, негелдезин кижи бүрүзүнге билиндиреринин талазы-биле биске ам-даа хөй үүлдерниң негеттинерин билип алган бис. Политиктиг болгаш экономиктиг өредилгениң хөй-иннин эрге ажылдаар кабинедин организастап тургускан биске хөлчок таварышкан. Ында совхоз бүдүрүлгезин хөгжүдеринге чугула материалдар, көргүүт материалдары бар. Ындыг кабинеттен бодувуска чүге организастап ап шыдаавас деп бис.

Эртээн өредилге чылында район эмнелгезинде. Ий ортумак школада эртеминг коммунизм школазы. Ырбанда-ның үлетүр ажыл-агыйында, арга-чыш ажыл-агыйында, сеттелге-тудуг участогунда. Кеш-Чар сүт-бараан фермазында болган «Тоора-Хем» совхозта коммунистиг күш-ажылы школазы кошкак ажылдаан, кичээлдер эрттирерине эрнеглей бээр чорукгар тургулаан болгаш өредилге программазының материалдарын күш-ажылчы коллективтерниң тодаргай ажыл-херектери-биле холбавайн келген.

Партия чырыдышкынының болгаш экономиктиг өредилгениң методиктиг чөвүлделерин пропагандистерге практиктиг дуза чедирер талазы-биле кошкак ажылдаан, кичээлдерге хаая олурукчу турган.

Өредилгениң дээштин оңу шын организастаанындан ол хамаарыктыр. Партия комитеттериниң, ажыл-агыйлың органнарының профсоюзтар организацииларының кичээнгейи өредилгениң чогумчалыг арга-методтарын шилип тыварынче, мурнакчы дуржулгаңы нептерединче, кичээлдин чорудунче болгаш оон шынарынче уланган турар ужурлуг. Келир 1986—1987 өредилге чылында бо-ла айтырыгларже кичээнгейни күштелдирген, амыгаштап эгелеп, шынгыы белеткелинни түңнеп кичээлдер сагындырып турар.

Н. МОНГУШ,
СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкының башкының консультанттызы.

«Россия» совхозтуң № 2 хөвү-трактор бригадазы (бригадири В. Ф. Меркушев) бо сезондан эгелеп коллективтиг керээ аргазынче шилчээн. Бригада кежигүннери часкы таңылганы районда бир дугаар доосканнар. Ам коллективтиң чамдык кежигүннери чайгы чер аңдарылгазында, -а бир чамдыызы чайгаар үнген ситеп кезилдезинде ажылдаан турардар.

ЧУРУКТАРДА: трактористер А. А. Хуурак чардырган черинең шынарын көрүп орары; И. Н. Тереитьев чер аңдарылгазында.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотолары.

Хандырылгаңар кандыгыл?

СТОЛОВАЯНЫ ХАГГАШ...

Суг-Бажы суурга бежеп олуттуг столовааны 1983 чылда ажыктаан турган. Оон-моон албан ажылы кылып, бистиң суурувуска келген кижилерге туражук, суурнуң чурттакчыларынга безин од коичуг таарымчалыг турду. Ону эрткен үеде кылдыр бижип турарыысты эскерип тур боор силер. Столовая тургаш..., а 1985 чылдың төнчүзүнде ону хаггаан. Оон бээр-ле маңаа келген чорук кижилерниңе аъштанырчеменнер чер чок болган. Бир эвес таарыштыр дерип алыр арга турган чүве болза, ажылчылар хоюн-дүжер өрээлдер-даа үндүрүп алырының аргазы бар. Столовая, ажылчылар хонар өрээлдер дутайында чугаалап турарывыс база таварылга эвес. Суурувуска калдыг-бир ажыл-херек аайы-биле болук кижилер келзе, каяа турузуп, чыттырарының айтырыы бергедей бергилээр таварылга болган-даа болгай. Байдалдан үне бээрининг аргазы черле бар-ла ыйнаан, ындыг-даа болза столовааны хагганы хомудаинчыг.

Столовааны өскээр дерээн. Совхоз огородунуң ногаазының рассадазын тарып өстүрер чери апаргаш. Ам мырыңай тудугжулар ону тудуг херекселдерин шыгжаан тулар склад кылып алган. Совхозтуң ажыл-агыйынга ол бажынны ажыглаары эргежок чугула турганы ол чүве ыйнаан деп билип турар бис. Ынчалзажок кижилерниң хандырылгазының айтырыы база чугула. Совхозтуң удурткучулары бистиң бо бодалывыска каттыжар ирги бе?

Суг-Бажы суурнуң болук чурттакчылары.
Каа-Хем район.

МАНАТПАС КЕЛИР

Хоолу-Хеминиң иштин Сарыг-Сигенде турлагга Александр Натпит-оолдуң ажыл-ижи-биле таныжып, чугаалажып турувуста, автомагазин келди.

— Кончуг-даа хүр мал-дыр. Көөргеттинип халчып турарын көрүнер даан — деп, хураганнарны чаптавышаан, чугаазын ол удамчылады.

— Малдың хүр чоруу малчының кызымак ажылында болгай. Хөй чылда малчыннаан дуржулгалыг болгаш хураганнарының склиг деп чүвезии — дивишаан, мындаа чагаан баранналарны эккелгенин Ирина Доржуевнага сагындырды. Күдер-оол Алдын-ооловна Хуурак — малчыннарның күзенчиг ажылчызы, «Ак-Чыраа» совхозтуң ырак-узак одарларынга ол бо-ла чеде бээр. Малчыннар хереглээн баранналарын автомагазиндеп садып ап турар. Күдер-оол Хуурак бижыглаттынган дивискээринде өг-бүлелериң хереглелин эки билир. Оларның чагыларын эккеп садыглаан, дараазында келирде, кандыг баранны эжээрни албан сүмележип турар. Малчыннар-биле садыглажып доошкаш, чайлагларже көже бергеп, Бурганныгда, Баян-Салаада малчыннарга барып садыглаарынга белеткеним бээрге. Күдер-оол Алдын-ооловна-биле чугаалажып, ажыл-ижин сонуургадым. К. А. Хуурак хүлээнген ажылынга кызымак, садып алыкчыларынга дыңнаигыр кижи. Малчыннарның хереглелдерин эки хандырып турары-дээ мында. Оон ангыда, ай, квартал санында алган планның онаалдазын ол доктаамал ажыр күүседип турар.

Н. ДАМДЫН.
Өвүр район.

ҮЕЗИН ЭРТТИРБЕЙН...

Сигеп болгаш оске-даа мал чемнерининң шынары оларны белеткээринең хуусаазындан улуу-биле хамаарыжыр. Чайгаар-даа үнгеп, тарымал-даа сигеннин чечектелбейн, чем тыртып эгелеевейн турда, доңгай кезин эгелээр чугула. Бир-тээ сигеннин чангыс хүүде кезин доозаар болгаңда, чечектелип эгелеевейн турда-ла кезин эгелезе ажырбас болгу дег. Ынчан сигеп кончуг чемгир шынарлыг турар.

Сигеннин эң-не кысса хуусада кезин доозар ужурлуг. Ол сорулга-биле трактордарны ийи эштектерге ажылдадыры чугула.

Чамдык ажыл-агыйларның удурткучуларының талазындан сезонну чогуур хуусазында өртиреринииң чугулазын ачезингейге албас, чүгле оон хемчээлинче кичээнгей салыр таварымчалар хаая эвес таварлыг турар. Оон хуусаалар-ын, технологиязын сагывас чорук мал чемнерининң шынарының дыка кудулаарынга болган-на чок чедирип турар. Шылгыын хойлуг бригадаларның малчыннары чыл санында 10-15 тоннадан эвээш эвес сигеннин боттары белеткеп ап турардар. Оларны сигеп белеткелининг үезинде об-шаанда организастап, өргежок чугула техника-биле хандырар айтырыгны чамдык ажыл-агыйлардың четпес шиитпирлеп турарындан малчыннар сигеп белеткелинге хөй үе-шак чарыгдан, шынары багай сигеннин белеткеп турар таварымчалар ам-даа бар.

Хөй чылдарда сигенчи бригадаларны удуртуп, бодуң холуң-биле сигеннин кезип, ажаан келгеш, сигеннин үезинде, шынарлыг ажаан алырының ажыктыышынга шуут бүзүрел келдим. Бистиң Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң сигенчи бригадаларында Седип-оол Седен-ооллуң, Борис Чоодуның, Иван Шыдарайның звеноларының сигеннин эң шынарлыг кылдыр белеткээринең талазы-биле чүгле совхозта эвес, харын районда сураагшы бергеннер. Агаар-бойдустуң байдалын, сигеннің кезер үезин шын ажыглаары, ону чечиштиг үезинде белеткеп алырының ажыктыын олар кончуг эки билирлер. Ынчангаш бистиң совхозта ажаан алдынын турар сигеннин шынары чыл келген тудум экижип турарын фактылар бадыткап турар. Шынары эки мал чемнери-биле доктаамал тургузу азыран турар малдарны эки таарыштыр чемгере бээрге, удавайн-на күш-дедгелп карапка көзүлдүр эжижи эгелеп бээрин семиртелге малчыннарны эки билирлер. Шала багайзымаар шынарлыг сигеп чедип келген болза, дораан-на эжерип каарлар.

Мал чемнерин немей белеткээринең чугула курлаврыларының бирээзи болза, будукбүрүнү кезин белеткеп алыры болуур. Хадыңның база шивининг могаан бүрүлери, халың-ның чинрбей будуктары чүгле мал чеми бөлүр шынарлыг эвес, харын-даа хоолулуг болгаш минеральдыг бүдүмелдерниң барының талазы-биле ортумак шынарлыг сигенге демнежип, а бир каротин-биле ногаан өт-сигеннин ажыл турар.

Ол шыкаш суланы хураганнар элээн доруга бээрге эки хоолдун, шыгыткаш бээрге, холчок ажыктыг дээрзин бистиң совхозтуң хоочун хойжулары эки биле бергеннер. Улуг хойларга болгаш бир хар чедир назылыг хураганнарга немелде чемге арбыдалыр ажыглаар сорулга-биле бистиң совхоз 1985 чылда дээрге дээш шөлдерни шилип тургаш, 1530 гектар суланы тараваш, га бүрүзүнден 10,5 центнерни ажаан алгаш, кодаңмарга немелде чем кылдыр берип турган. Суланы ногаан турда кезип ажаан алгаш, хойлар оолдан эгелеэр мурнунда ийи неделя бурунгаар немелде чем кылдыр доктаамал бээрн ажыктыг.

Б. ДОЮНДУП.
Тес-Хем район.

⊙ **СУМЫ.** М. В. Фрунзе аттыг машина тудуушкун каттыжышкынының ажаа-хөреңгизи-биле ажаок улуг универсаминың тудуун область төвүнде эгелээн. Фрунзе аттыг каттыжышкынын болуп боду ажыналандырар аргаже шилчээш, орулгадан алган хөреңгини чарыгдаарынга бот-тускайлаг болур арганы алган. Будурулге чери чыл санында-ла ийиги хоорай ужур-дузалыг объектилерни тударынга хөй акшаны берип турар аварган.

⊙ **МОЛОДЕЧНО.** (Минск область). Минск областың Молодечно районда «Октябрь 50 чылы» колхозта будурулгени дүргеп башкарарының төвүн тургускан. Ол төңге колхозтуң салбырлары болгаш районнуң агроүлетүүр комплексизинин албан черлери-биле дүргеп харылзаа тудар телефон болгаш радио харылзаалары бар. Ол чоруук машина-трактор парыгының сайгарлырын хандырган, фермаларда үреливишкерни дүргеп эдер арганы тургускан. Оон ачызында түңнел көргүзүглер экижээн. Ынчангаш бо колхоз диспетчер дужулгазын өөренирининг болгаш меңтередиринин даянып черле апарган. Бо беш чылың төнчүзүнде Белоруссияның бүтүн колхозтары болгаш совхозтары диспетчеризация ажылын доозар.

⊙ **ПРЖЕВАЛЬСК.** Душанбенин медицина училищезинин доошкаш, хуваалда ёзугаар республиканың коозэ районнарынга барып ажылдаар болгаш доозукчулар дипломнар-биле кады күш-культура эмнээшкининиң, спорт массажының талазы-биле медицина сестраларының шынызылгаларын база алган. Ол шыкаш ук училищени доошкаш оолдар, кыстар коозэже ажылдаар фельдшер-наркологгарының, чаа торүттүүген уругдар-биле ажылдаар медицина сестраларының шынызылгаларын алган. Амгы үеде ол училище ан-даа сес чаа мергежилдиг специалистерни белеткээринең-биле белеткел ажылдарын чоруда берген.

⊙ **ТОМСК.** Областың профессионал болгаш бот-тывынгыр коллективтери мал чеми белеткээр отрядтарын шефке алган. Обь хемниң умунда алаактарда болгаш шыналарда массалыг сигеп кезилдези чоруп турар черлерде 120 агитбригадалар чеде бергеп. Кезикчилериниң чарыжынга тускаалаткан ырлар, шүүлтер оларның программазында хөй. Сигеп шөлдериндеп көргүзүглер экижээн. Ынчангаш бо колхоз диспетчер дужулгазын өөренирининг болгаш меңтередиринин даянып черле апарган. Бо беш чылың төнчүзүнде Белоруссияның бүтүн колхозтары болгаш совхозтары диспетчеризация ажылын доозар.

⊙ **ПРЖЕВАЛЬСК.** Душанбенин медицина училищезинин доошкаш, хуваалда ёзугаар республиканың коозэ районнарынга барып ажылдаар болгаш доозукчулар дипломнар-биле кады күш-культура эмнээшкининиң, спорт массажының талазы-биле медицина сестраларының шынызылгаларын база алган. Ол шыкаш ук училищени доошкаш оолдар, кыстар коозэже ажылдаар фельдшер-наркологгарының, чаа торүттүүген уругдар-биле ажылдаар медицина сестраларының шынызылгаларын алган. Амгы үеде ол училище ан-даа сес чаа мергежилдиг специалистерни белеткээринең-биле белеткел ажылдарын чоруда берген.

⊙ **ТОМСК.** Областың профессионал болгаш бот-тывынгыр коллективтери мал чеми белеткээр отрядтарын шефке алган. Обь хемниң умунда алаактарда болгаш шыналарда массалыг сигеп кезилдези чоруп турар черлерде 120 агитбригадалар чеде бергеп. Кезикчилериниң чарыжынга тускаалаткан ырлар, шүүлтер оларның программазында хөй. Сигеп шөлдериндеп көргүзүглер экижээн. Ынчангаш бо колхоз диспетчер дужулгазын өөренирининг болгаш меңтередиринин даянып черле апарган. Бо беш чылың төнчүзүнде Белоруссияның бүтүн колхозтары болгаш совхозтары диспетчеризация ажылын доозар.

⊙ **ПРЖЕВАЛЬСК.** Душанбенин медицина училищезинин доошкаш, хуваалда ёзугаар республиканың коозэ районнарынга барып ажылдаар болгаш доозукчулар дипломнар-биле кады күш-культура эмнээшкининиң, спорт массажының талазы-биле медицина сестраларының шынызылгаларын база алган. Ол шыкаш ук училищени доошкаш оолдар, кыстар коозэже ажылдаар фельдшер-наркологгарының, чаа торүттүүген уругдар-биле ажылдаар медицина сестраларының шынызылгаларын алган. Амгы үеде ол училище ан-даа сес чаа мергежилдиг специалистерни белеткээринең-биле белеткел ажылдарын чоруда берген.

⊙ **ТОМСК.** Областың профессионал болгаш бот-тывынгыр коллективтери мал чеми белеткээр отрядтарын шефке алган. Обь хемниң умунда алаактарда болгаш шыналарда массалыг сигеп кезилдези чоруп турар черлерде 120 агитбригадалар чеде бергеп. Кезикчилериниң чарыжынга тускаалаткан ырлар, шүүлтер оларның программазында хөй. Сигеп шөлдериндеп көргүзүглер экижээн. Ынчангаш бо колхоз диспетчер дужулгазын өөренирининг болгаш меңтередиринин даянып черле апарган. Бо беш чылың төнчүзүнде Белоруссияның бүтүн колхозтары болгаш совхозтары диспетчеризация ажылын доозар.

⊙ **ПРЖЕВАЛЬСК.** Душанбенин медицина училищезинин доошкаш, хуваалда ёзугаар республиканың коозэ районнарынга барып ажылдаар болгаш доозукчулар дипломнар-биле кады күш-культура эмнээшкининиң, спорт массажының талазы-биле медицина сестраларының шынызылгаларын база алган. Ол шыкаш ук училищени доошкаш оолдар, кыстар коозэже ажылдаар фельдшер-наркологгарының, чаа торүттүүген уругдар-биле ажылдаар медицина сестраларының шынызылгаларын алган. Амгы үеде ол училище ан-даа сес чаа мергежилдиг специалистерни белеткээринең-биле белеткел ажылдарын чоруда берген.

⊙ **ТОМСК.** Областың профессионал болгаш бот-тывынгыр коллективтери мал чеми белеткээр отрядтарын шефке алган. Обь хемниң умунда алаактарда болгаш шыналарда массалыг сигеп кезилдези чоруп турар черлерде 120 агитбригадалар чеде бергеп. Кезикчилериниң чарыжынга тускаалаткан ырлар, шүүлтер оларның программазында хөй. Сигеп шөлдериндеп көргүзүглер экижээн. Ынчангаш бо колхоз диспетчер дужулгазын өөренирининг болгаш меңтередиринин даянып черле апарган. Бо беш чылың төнчүзүнде Белоруссияның бүтүн колхозтары болгаш совхозтары диспетчеризация ажылын доозар.

⊙ **ПРЖЕВАЛЬСК.** Душанбенин медицина училищезинин доошкаш, хуваалда ёзугаар республиканың коозэ районнарынга барып ажылдаар болгаш доозукчулар дипломнар-биле кады күш-культура эмнээшкининиң, спорт массажының талазы-биле медицина сестраларының шынызылгаларын база алган. Ол шыкаш ук училищени доошкаш оолдар, кыстар коозэже ажылдаар фельдшер-наркологгарының, чаа торүттүүген уругдар-биле ажылдаар медицина сестраларының шынызылгаларын алган. Амгы үеде ол училище ан-даа сес чаа мергежилдиг специалистерни белеткээринең-биле белеткел ажылдарын чоруда берген.

⊙ **ТОМСК.** Областың профессионал болгаш бот-тывынгыр коллективтери мал чеми белеткээр отрядтарын шефке алган. Обь хемниң умунда алаактарда болгаш шыналарда массалыг сигеп кезилдези чоруп турар черлерде 120 агитбригадалар чеде бергеп. Кезикчилериниң чарыжынга тускаалаткан ырлар, шүүлтер оларның программазында хөй. Сигеп шөлдериндеп көргүзүглер экижээн. Ынчангаш бо колхоз диспетчер дужулгазын өөренирининг болгаш меңтередиринин даянып черле апарган. Бо беш чылың төнчүзүнде Белоруссияның бүтүн колхозтары болгаш совхозтары диспетчеризация ажылын доозар.

⊙ **ПРЖЕВАЛЬСК.** Душанбенин медицина училищезинин доошкаш, хуваалда ёзугаар республиканың коозэ районнарынга барып ажылдаар болгаш доозукчулар дипломнар-биле кады күш-культура эмнээшкининиң, спорт массажының талазы-биле медицина сестраларының шынызылгаларын база алган. Ол шыкаш ук училищени доошкаш оолдар, кыстар коозэже ажылдаар фельдшер-наркологгарының, чаа торүттүүген уругдар-биле ажылдаар медицина сестраларының шынызылгаларын алган. Амгы үеде ол училище ан-даа сес чаа мергежилдиг специалистерни белеткээринең-биле белеткел ажылдарын чоруда берген.

⊙ **ТОМСК.** Областың профессионал болгаш бот-тывынгыр коллективтери мал чеми белеткээр отрядтарын шефке алган. Обь хемниң умунда алаактарда болгаш шыналарда массалыг сигеп кезилдези чоруп турар черлерде 120 агитбригадалар чеде бергеп. Кезикчилериниң чарыжынга тускаалаткан ырлар, шүүлтер оларның программазында хөй. Сигеп шөлдериндеп көргүзүглер экижээн. Ынчангаш бо колхоз диспетчер дужулгазын өөренирининг болгаш меңтередиринин даянып черле апарган. Бо беш чылың төнчүзүнде Белоруссияның бүтүн колхозтары болгаш совхозтары диспетчеризация ажылын доозар.

СЭКП-ниң XXVII СЪЕЗДИЗИНИҢ ШИИТПИРЛЕРИН — АМЫДЫРАЛГА

БҮДҮРҮЛГЕ ПАРТКОМУ БОЛГАШ ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН

Бистиң каттыжышкынының өңгөөр цехиге чаа экскаватор-ну үр эвээ делген корпускеп. Мурнуидагызынга бодаарга, ол машина тургузуумуи-даа, техниктиг байдалынын-даа талазы-биле онзагай таарымчалыг. Эрги модельдерден элээп бүдүрүктүүр, кымаар түүлерни дыка кымалгалыг чарыгдаар, дейзизи бешин барык үжен тонна чигей бергеп. Экскаваторнуң «ЭО-6123» деп чаа моделиэзулуг кедилиг техника.

Бисте чаа үүлүн чүгле чаңгыс ол эвес. Үш-дөрт чыл бурунгаар конструкторларының чогаткан экскаваторларындан ам чаңгыстыг-даа бүдүрүледе кылбайн турар. Бо беш чылда бистиң каттыжышкынының бүдүрүн үүлүрер экскаваторларын усгуулгазының ажыктерин улгаттырбышаан, олар кымаар түүлер чарыгдалын 300 муң тонналга кызырар. Машиналарга металл чарыгдаарын эвээжеткеш, муң-муң тонна металлды камнаар алыр.

Ийи чыл бурунгаар каттыжышкынының коллективи бүдүрүлеши үйезинин-биле чаартырын үгелээн. Эргижирээ 150 станокту амгы үениң дериг-херекселдери-биле солаан Цехтерге станок-автоматтар чартык автоматтар, санаалга программалыг башкарылга станоктары, ажыктаан кылымыш төптери немешкеп. Чоон-ну чылдарда каттыжышкын элээн хөй көрөңгини чаартыгышкынга чарыгдаар. Машиналарының амгы үеде модельдериниң негелдеринге бүдүн дүүшкеп чаа машиналарны шилгижкин тургузарынче улуг кичээнгей салдынар. Ону шиитпирлээрээнге каттыжышкының түскай конструктор бюрозу чугула ролдуг ойнаар. Парткомуң сүмезин ёзугаар ажылдакчыларның иннити сайын кезээр арттырган, каттыжышкының инженерлериниң санын администрация 130 кижиге көвүдеткен.

Чүрттүң социал-экономиктиг хөгжүдезин дүргедедир талазы-биле партиниң XXVII съездизининг ажылдан кылган угланышкынының эртем-техниктиг девилгеенниң бүдүрүлгезин интенсификастаарының бедик темпизин иеген турар. Ол дээрге чүгле ажыл-агыйжы сорулга эвес. Ону шиитпирлээрге кижилериниң медерелин болгаш сүмелерин каттыжышкынының партия комитединиң калбак хурвалынга салбырларының бүтү үлүртүкчулары олуруштургаш чугаалашкан. Оон түңнелинде чамдык саналдар боттантан, артканнары он ийиги беш чылдың цехтериниң техниктиг эде дериишкинниң планының кол үндезини болган.

Ажылдың ындыг аргаларын моон-даа сонгаар ажыглаар бис.

Эде тургустунуушкун үезинде каттыжышкынының парткому болгаш администрацииы эске-даа чугула хөй айтырыгларны шиитпирлээр. Каттыжышкынының администрацииызы парткомуң сүмези-биле чогаалымчы тускай бөлүктү тургускан. Оон составында — конструкторлар, технологтар, механиктер, ажылчын мергежилдериниң хөй төлөөлекчилери киргеп. Оларның бирээзиниң ажырынын түңнелдери солун болган деп көргеп бис. Механиктиг цехтиң ажылын өөренип көргеп. Мурнуида аңаа чыл ритээриге ажыглаар ийи-бүрү аттарлыг комплектилээр кезектерни бүдүрүп үндүрүп турган. Оларның 50-ни номенклатурадан үндүрериң чогаалымчы болуп саналдаан. Оларга дөмейлешкек кезектерни хөй-биле бүдүрерин база сүмелээн.

Бөлүктүң сүмезин каттыжышкынының үдуртулгазы хүлээп алган. Оон түңнелинде чүгле механиктиг цехке безин технологтуг 15 чаа чорудулганы иелтеретке, кезектерни белеткээрде хөй күш үнери көскүзү-биле кудулаан.

Амгы үеде каттыжышкында беш ындыг чогаалымчы болук тургустунган болгаш бүдүрүлгенің чугула айтырыгларын идепкейлиг шиитпирлежип келген.

Каттыжышкынының парткому ында бүдүрүп турар продукциинны чаартырының программазының күүселдезиниң байдалын ынчээнгейлиг төөүнде тургускан. Ынчангаш чаа чогаалым кылышкыннарны дүргедедиринге коммунистериниң ролюн бедиидеринге хамаарышкан тускай дакгаалды партком хүлээп алган. Оон күүселдезинин чорүп турарының дугайында конструктор бюрозуның удурткучузунуң информациязын партком болдуның бир хуралынга дыңнаан. Чылдажыг үе эрткен, а түңнелдер көскү апаргаш. Бо үениң иштинде каттыжышкынын грейферлиг нарын дериг-херекселдерин бүдүрүп үндүрерин чуртта бир-ле дугаарында шиигээдин алган. Ол дериг-херекселдерни бүдүрүп үндүрээш улуг өртектиг ындыг дериг-херекселдерин чуртка даштыкыдан киирер чорукту болдурбайн турар. Оон аңгыда Воронеж каттыжышкынының продукциязы даштыкы продукциядан дудак чок шынарлыг болгаш беш катап чаик үнелиг. Хоолайлар тургузарыбиле кады черни дөртен метр хире хаңы өрүмээр машинаның шенелдезин каттыжышкын чожага чаа челиишкининг эртиргеп. Сөөлгү үеге чедир ону база даштыкыдан садып ап турган болгай. Ындыг машиналарны бо чылын бөлүүбиле бүдүрүп үндүрер. Оларны демир-орук магистралының тудугжуларынче чорудар. Ол чагыгның күүселдези бо хүннерде каттыжышкынының администрацииязының болгаш парткомуң контролюнда турар.

Газ дамчыдылгазының хоолайлар тудугжуларынга чугула хереглеттинер бута казар бедик бүдүрүкчүүр машиналарны тургузарын каттыжышкын амгы үеде доозуп турар. Ону база бо чылын бүдүрүп үгелээр. Оон соонда эргижирээн бажыңнар бузарынга ажыглаар тускай дериг-херекселдерин бөлүү-биле бүдүрүп үндүрериниче кирер.

Анатолий КАРТУШИН,
Воронежтиң Коминтерн аттыг «Тяжмаш» бүдүрүлге каттыжышкынында партком секретары.

Айтырыңар, харыылап берээл

БАРЫМДААЛААР УЖУРЛУГ

Барыын-Хемчик районнуң «Хемчик» совхозта ясли-сад ажылдакчылары «Шын» солуп дамчыштыр мындыг үткаадыг айтырыгны салып, аңаа дарый харыылап бөөрүн дилединнер. Башкыларга хамаарыштыр турар коммунал хандырылганың чингелделерин ыяшнар ап болуруа? Бо айтырыгга кыска харыыны адыр ээлчи-биле профсоюлел обкомунуң даргазы М. Ч. Ооржак берген.

Коммунал хандырылганың чингелделерин дараазында категорияның ажылдакчылары алыр эргелиг. Ниити билигниг көдээ эге, сес чыл болгаш орта-мак школаларының директорлары, оларның орлакчылары, башкылар, школа библиотекарлары; ажылчын аныяктарның көдээ школаларының персоналы; кайы-даа ведомстволарның ясли-сад ажылдакчылары (эргелекчилер, кижезидикчилер); ол шын-каш тускай, дузалал школалар, уруглар бажыңнарының, кадыкшылга школаларының башкылары, шиомер водатый-лары, улус өөредилге киидис-терииниң (районнуң инспек-торлары), узаткан хүн бөлүк-терииниң кижезидикчи башкылары, шуптузу ол чинге-лдени алыр эргелиглер.

Ынчангаш көдээ черлерде турар кайы-даа ажыл-агый адырыга хамаарыжыр уруглар албан черлериниң үстүнде айыткан категорияларыга коммунал хандырылга чингелделерин көргүзер ужурлуг болуп турар.

Оттуар ыяш нормазын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1966 чылдың август 5-те хүлээп алган докгаалы-да (немелде тайылбырны бо докгаалда 1984 чылдың ап-рель 25-те киирген) дытты 12 кубометрия, хадыңны база ол хире, а теректи 14 кубометрии бөөр дээн. Оны хөмүр-дашче шилчидерге үш тонна болур, оны шак ынчаар хандырып турар. Оттуар чүүлдү башкы-ларга, кижезидикчилерге ав-густуң 25-тиң бетинде-ле сөөрт-түн берген турар ужурлуг. Чамдык улус өөредилге кил-дистеря башкыларга үш тонна хөмүр-даш талону берип каашаа, ол-ла, «сөөрүп алырын ботта-рынар билиңер» деп турары-окта шын эвес.

Үстүнде категорияларның ажылдакчыларынга чырык ажыттаарының чылда норма-зы 240 квт-шак электроэнер-гия азы 9 рубль 60 көпеек бо-лур. Оон ажа бөөрге башкылар боттары төлээр. Ол хире хем-чээлдиг электроэнергия кол-дууунда кежээки үелерде баш-кының кичээлге белеткенирин-ге, кыдыраашаа, дневник хынаа-рынга көрдүгеен. Амгы үеде көдээ черлерде чүүрттээн турар башкылар бажыңында хөй лампаларны кыпсын, амыды-рал техниказының хереккел-дерин хөйүү ажыглаң турар болгай. Электрэ чарыгдалын камнаары чүүдүл. Норма чүү-ле чаңгыс лампага доктаат-тынган.

Кайы-даа адырыңыз ясли-сад ажылдакчыларының шалыны 1987 чылдың сентябрь 1-деи эгелеп чаңгыс ай хемчээлге өзер. Бо талазы-биле тайыл-быры хамаарышкан районнуң бухгалтерияларындан мында инструкция ёзугаар айтыр-ып алырыңарны сүмелээр-дир бис.

Үстүнде аландывыс категорияларның ажылдакчыларының өг-бүленииң кежигүн бүрүзүн 9 дөрбелчин метр ажык-тыг шөлдүг халас чүрттелга шөлү-биле хандырарын база доктаатпаан.

Коммунал чингелделерин өг-бүлениң көл хевиге хандыр-ары албан эвес. Өг-бүледе чүрттээн турар хамаатыларның кайы бирээзин үстүнде санзаныр-ыс категорияга хамаажыр-ыр турар-ла болза, халас чүрт-телга шөлү-биле хандырты-нар апаар. Өг-бүлениң кайы-бир кежигүнү өске черге ажыл-дап тургаш, бүтүү-ле коммунал хандырылга чингелделерин ажыттап турар болза, ол ба-жында чүрттээн турар, чижээ, башкы кижи од чингелделерин алыр эрге чок.

Бир эвес башкы кижи бодуң-уң бажыңында чүрттээн орар болза, ол чүүле халас чырык одалга-биле хандыртынар, ба-жың хөлезиниң төлевес болгаш ону эгитпес-даа.

ДОКТААТТЫНГАНЫН ЁЗУГААР

Улуг-Хемде Жданов аттыг совхозтуң уруглар ясли-садын-да ажылдап турар ажылчыннардан шөлээ хуусаашын каш хо-нукка самаарының дугайында тайылбырлап бөөрүн диледи-ннээн чагаа келген. Бо айтырыгга чырдышыкшының, дээди школа-ның болгаш эртем албан черлериниң профсоюлел обкомунуң даргазы М. Ч. Ооржактың тайылбырын мында парладывыс.

Ясли-садтарның ажылчын-нарынга шөлээ хонуун сана-арының чүрүмүн РСФСР-ниң күш-ажыл дугайында Хоойлу-лар Кодексинде тускай док-таадың тургускан. Бистеә ону барымдаалап турар. Ол Ко-декстиң 67, 68 дугаарлыг чүүлдеринде ясли-сад ажыл-дакчыларының ажылчынна-рының шөлээзин каш хонукка кааптаар төлеп санаарын хоой-лужудуп бижип каан. Түс-түс районнарның бухгалтерия-лары ону барымдаалап, ажыл-чыннарның шөлээлерин санаар ужурлуг. Ажылчыннар бот-тары-ла ол чүрүмну боттандыра-рын иегеп, херек апарган тавар-ылгада ол Кодексти ажып көөрүн диледи болурлар.

Ясли-садтарның ажылчын-нары — поварлар, оларның дузалакчылары, нянялар бол-гаш таныылдарга шөлээзин 18 ажыл хүнү хуусаалыг кылдыр бөөрүн көрдүгеен. Ол-ла албан черлериниң хен чүүдүлери, бир эвес олар машина-биле эвес, боттары чүн турар бол-за, оларга 24 ажыл хүнү хуу-саалыг шөлээзин бөөрүн док-таатпаан. Ол ажылчын хен чүүр машинаны ажыглап ту-рар болза, аңаа 18 ажыл хү-нүг шөлээзин бөөр.

Бо болгаш өске-даа айты-рыглардың дугайын тус-тус ра-йоннарда бистиң адырга ха-маажыр профсоюлел райко-мундан айтырып, дуза диледи болур.

ӨӨРЕДИЛГЕ НОМНАРЫ

АЛМА-АТА. Республиканың «Лектеп» деп ном үндүрер чери чаа өөредилге чылынга чараштыр кылган өөредилге номнарын парлаа үндүргеен. Казах, орус, уйгур дылдарда белеткээн өөредилге номарын-ның ниити тиражы беш чар-тыг миллион экземплар боот турар. Чаа өөредилге чылында бирги классха кээр уруглаже оны-за кичээнгейин угландырган: республиканың чүрүлга ура-ан чүүлүнүң кескү мастерлери чураан чуруттар-биле ол ном-нарны каастаан.

Бүгү өөредилге номнарын ном парлаарының сайзыранга-й аргазы-биле парлаан. Ном үн-дүрүүчүлериниге саналга машиналары улуг дузаны чедирген: электрон-саналга машинала-рының дузазы-биле кыска хуу-саанның иштинде номнарның немелде тиражын парлаан. башкылар болгаш өөреникчи-дер эргежок чугула өөредилге номнары-биле бүгүн хандыр-тынган.

(СЭТА).

ДИЛЭЭШКИННИҢ, ИДЕГЕЛДИҢ ҮЕЗИ

Бистиң бөмбүрзектиң эң-не хөй чурттакчылыг чүртүмда, Пекинде сөөлгү үеде кандыг өскерилгелер болганыл? СЭТА-ның КҮР-да корреспондентиин Григорий Арсланов ол дугайын бодуңуң репортажыңга дамчыткан. Ону кыскаладыр очулдуруп парладывыс.

* * *

Шаанда Пекинниң бо Дунсяоминьсян районунда даштык-ы элчин черлерив турар квар-талче кыдаттарның баары хе-руглуг турган, ам ында шуут-ла тротуарлар ортулунда та-раачыннар помидор, чүүрга, дириг дагаалар, өдүректер, ногаан кулча болгаш чеснок сатка-ан орарлар. Идик-хей даа-раар шеверлер база-ла оларның чанында. Бажың хе-рексели кылыр кижилер база. Оларның чамдыктары аңаа-ла чадаг-тергеге дивам биле йин удуг кресвону чүдүрүптерин кайгадым. Ук тергелерин база-ла маңаа септедим ап болур. Дүүш чедир чорда, хүндүсаг-ийн шактыг дыштанылгага өө-рениң калган бүгү-ле кыдаттар ышкаш (чоокта чаа ону күрүе бүдүрүлгелериниге болгаш албан черлериниге хораап) олурган черлериниге удуглап каар. Ким-даа оларның дыжыга шаптыктап шыдавас, ким-даа оларның бараанын оорлавас. Хемзиг-ле чүве оор-лаан дээш хоойлу шынгыы кеземче онаар. Оон кадында ку-думчулап эртип чыткан кижи-лер оорлуң ырмазын сыгар. Ынчангаш ногаалыг савалар чүүларда оларга тускай орук-чуғаштарны тускайлаан, ку-думчу чүрүмүн болуу үрээл-амызын оскулганнарның чүрүк-тарын шөлдерге болгаш ку-думчу белиирзеринге азып, кичээндирип турар. Улуг амгы хоорайның амыдыралынга чаңчылын бар чыдар.

База бир онзагай өскерилге: кыдат хоорайжылар, ылангыя аныяктар, чаңгыс ай көк азы ногаан хөвең-саазын хептерин колдуунда кетрестээн. Аныяк кыдат кыстар чараш кофта-ларлыг, юбкаларлыг чорун турарын кижи бо-ла көөр. Ол дээш «шүүгүмчүлел хуралларынга» хемчээр, чаштарны кезер, ниити эзэжектерин одура шава бөөр деп ам кым-даа сезинмес апарган.

Үлетпүүлүг улуг төптерде хөй кааң бедик бажыңнар чаңчылчаан кыдат архитектуранның бир-ийн кааң бажыңнары түттүнген квартаддарже хөме базып кирип эгелээн. Оон түңелинде хоорайлар боттарының арнын, онзагай түүлүн чидирип бар чыдар. Ынчангаш, чижээ, 800 чыл иштинде Кыдаттың майысканы болуп келген Пекинге чаа түлүгларны каш-каш үс чылдар мурнунда түттүнген квартадларны хевээр арттырарын барымдаалап чорудуп турар.

Бедик бажыңнарны даштык-ы, колдуунда гоинолг капи-талдың дузазы-биле түзүп ту-рар. Ынзыг өтелыге номер хө-лезиниң база «мерседес», «то-йота», «ниссаиа» таксилерге чорууруунуң өртээ бодуун кы-дааттарга кедергей аар. Бир но-мер дээш хонукта 200-тен 1200 төлээр, а албан-хаанчының азы ажылчының айда орту-мак шалыны 100 юань-дыр. Пекинде социал талазы-биле аңгы чорук улам өзүп орар. Хүүда хереңгитеп болуп ту-рарларның оруглазы ескс хоорайжыларның ажыл төлевириндеп оравчок хөй.

«Хостуг рынок» ачыонында хүү тудуг, транспорт компа-ниилары шуут ыңдерилген. 1985 чылдың төнчүзүнде олар-да 17 миллион ажыг кижи хаа-ра туттунган, турган. Көдээде тараачын өг-бүлелерге тускай керээлер ёзугаар чер участок-тарын быжыглап турар. Оон-биле кады ниити ажыл-агый-экономика механизми өскерлип орар. Планнаашкынны болган улус ажыл-агыйын удуртуруп төнчүткеп тургаңындан ам үлетпүр бүдүрүлгелериге, оон иштинде күрүвенниң улуг-улуг бүдүрүлгелериге ажыл бот-тускайлаң болуруңче шилчип эгелээн. Оларның аразында харылзаалар базаарда садыг-жылар-биле садыл алыкчылар аразында харылзажылга-биле дөмей. Ынчалзажок, ККП ТК-ның Политбюросуунуң болгаш Секретариадының кежигүнү Ху Цилиниң чугаалаанны-биле алырга, «чүртта чиктин коичут байдал тургустугган: реформа херек дижип турар, аңаа ымы-да удурланмайн, шуптузу-ла ол дээш бадылаң турар, ын-чаңгыс ажыдың херек кы-рында тудуп, тодаргай базым-нар кылыр хээрге, кижилериниң бүтүрелп салдынын бада бээр». Ол чорук «идеологтуг болгаш теоретиктиг хөй айтырыглар-ны тывылдырган». Экономика-да чиикеп садыг кылыр, хээ-лиилиир, дашпакылар-биле бү-дүүг садыг кылыр аргалар ко-вудеп турар. Бо бүгү «рефор-маның божаңнаарынга» чедир-ген деп, Ху Цили чугаалаа тур-рар.

Ажыл-агыйның барааның-ны бедээри, хүн бүрүүнүң эргежок чугула бараанары-биле ры-нокту доллурганы, «хостуг рынокгарның» четкизин каа-бартканы, хүү хереңгитеп бо-луруп детъзээн бараан масса-зын нөөдетпеен, ниити-даа болза өртектер чингевээн, ылангыя аъш-чем продуктула-рынга хамаарыштыр. Бо чүүл хоорайжылариның, интелли-генциниңиң, чер-биле холбаа чок кижилериниң таарымнаас чорууун болдурган.

Кыдаттарның боттарының чугаалаары-биле алырга, «чаң-гыс улуг паштаң, чеменнер» система турганда, улус хөзөлик-даа болза, колдуунда деп кежиктерии ап турган болза, эко-номиктиг реформа байдала-рында кижи бүрүзү бодуң «рис-тиг паштыг» болуур ужурлуг, а оон хемчээли ямаа аңгы-аңгы. Децепзтирилгениң хөй чылдарында аңаа-ла дүн-хүн эрттирип ажылдап чаңчыл бергеен кижилер чаа чүүлдерге мыт чок-даа болза, шуут-ла удурланып турарлар.

Ажыл төлевирии улаттыргы-ны, шкалаларның хемчээл-дерии хөлүп эртпер өстүргени саарыгдага турар акша масса-зын көрдеткеп, ниити бол-ганда, инфляция болуп турар.

Чурт шимчээшкинде. Ында болуп турар чорудулгалар ба-рын болгаш чаңгыс ай эвес. Ында кылдыгын турар бүтү-ле чүүлдер мурнуку чылдарның практиказынган шуут ылгалып турар, эң ылаңгыя «улуг ха-лажыкшынның» үезин, «культура революциязының» мурнунда болган соонда үелерии бо-дааргга дика өскс. Экономик-тиг реформаны болган оон-биле холбашкын болуушкуннарны Кыдаттың удурлукчулары «сонгаган кыдат чүүлдериниг социализмни тургузарының» оруктарын диледи турарлыыс оң деп санап турарлар.

...35-38 градус чедир турар изиг сезонду дүшкеп соонда, Пекинииң болгаш өскс-даа кы-дат хоорайларның аңыдыралы кежээлерде кудумчуларже шилчий бээр. Кудумчу фо-нарьларының чырышта шашкинге, кыдат шыдыраага мар-гылдаалар чайгаар организа-ставттының эгелээр. Номнар, солуннар номчуурда улустуң хөй кезии кудумчуга үнүп кээр, оон чырыы чамдык таварыл-тарда бажыңнарынынаа экп.

...Даарта чаа ажыл хүнү эгелээр.

АЖААП АЛЫЫШКЫН

ПРАГА. Чехословакияның көдээ ажыл-агыйында хай-ымышкынныг үе — ажаап алыышкын эгелээн. Эң хөй тараа шөлдерлиг болгаш тараа эң баштай быжар Словакияның тараажылары комбайн-арны ховуларже баштай үндүрген. Мурнуу Моравияның тараажылары оларга дузалаж-ыры-биле ажаап алыышкын техниказын ынаар чоруткан.

Чоокку үеде Чехияның чер-черлериниң ажаап алыышкын техниказының чаа отрядтары Словакияга чеде бээр. Бо чы-лын ажаап алыышкын үезинде Чехиядан Словакияже йин-муң хире комбайнарны эки-пажтары-биле кады аътқарар.

ЭҢ-НЕ ЧУГУЛА СОРУЛГА

Дээди деңнелге болган совет-француз чугаалажымышкын-нарыны даштыкыда массалыг информацияның чепсектери кал-баа-биле чырыдып турар. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев биле Франциянын президентизи Ф. Миттеран чепсегленнишкинии эңдере бүдүрерии соксадырының херээже, чүүү-даа мурнунда. Депшилге чок болганындан дүвүрелии болдуруп турар делегей байдалының хамы анализии беседа үезинде кылганнар деп, солуннарның дыңнадыгларында, те-левидение болган радионуң дамчыдыылаларында чугаалап турар. Амгы үеде кижи терелгетеннің мурнунда ядролуг да-йынның айылын чайладырындан, боо-чепсекти эңдере бүдүрерии соксадырындан, чепсегленнишкинии дүжүреринден ар-тык чугула сорулга чок даярзии совет таланың бүзүреди-айтканы кичээнгей угландырарын иеген турар. Совет-фран-цуз чугаа, йин чурттуң, аразында харылзаалярны моон соң-гаар-даа быжыглаары бот-болдунга бүзүреникии болган ййн чонуңң пайыралын, Европаның болган делегейииң аймыл чок чоруун быжыглаарының херээже бараан болуп турар. Дашт-ыкы массалыг информацияга органнарының тайылбырлалында кол айтырыглар ол.

⊙ **ФРАНЦИЯ.** Франциянын президентизи-биле чугаала-жымышкыннар үезинде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Европага чепсегленнишкинии дүжүрер дугайында айтырыг-ны кол айтырыг кылдыр көргеп. Чогум-на аңаа хамаарыш-тыр ол бүгү европейжилерге, харын-даа француздарның бо-дунга чүве чугаалап, «кыргай дипке» чепсегленнишкинии дү-жүрериниң айтырыны кады шиитпирлээриче кыйгырган деп. «Монд» солуп бижээн. Амгы үениң дипломатиязының соруглазы болза, чавырлыш-кын болур ужурлуг. Ол дээр-ге, бир дугаарында. Европага хамаарыжыр. Европаның девис-кээринде 150 атомнуг реактор, чүс-чүс химиктиг заводтар бар. Ынчангаш, чижээ, 800 чыл иштинде Кыдаттың майысканы болуп келген Пекинге чаа түлүгларны каш-каш үс чылдар мурнунда түттүнген квартадларны хевээр арттырарын барымдаалап чорудуп турар.

Бедик бажыңнарны даштык-ы, колдуунда гоинолг капи-талдың дузазы-биле түзүп ту-рар. Ынзыг өтелыге номер хө-лезиниң база «мерседес», «то-йота», «ниссаиа» таксилерге чорууруунуң өртээ бодуун кы-дааттарга кедергей аар. Бир но-мер дээш хонукта 200-тен 1200 төлээр, а албан-хаанчының азы ажылчының айда орту-мак шалыны 100 юань-дыр. Пекинде социал талазы-биле аңгы чорук улам өзүп орар. Хүүда хереңгитеп болуп ту-рарларның оруглазы ескс хоорайжыларның ажыл төлевириндеп оравчок хөй.

«Хостуг рынок» ачыонында хүү тудуг, транспорт компа-ниилары шуут ыңдерилген. 1985 чылдың төнчүзүнде олар-да 17 миллион ажыг кижи хаа-ра туттунган, турган. Көдээде тараачын өг-бүлелерге тускай керээлер ёзугаар чер участок-тарын быжыглап турар. Оон-биле кады ниити ажыл-агый-экономика механизми өскерлип орар. Планнаашкынны болган улус ажыл-агыйын удуртуруп төнчүткеп тургаңындан ам үлетпүр бүдүрүлгелериге, оон иштинде күрүвенниң улуг-улуг бүдүрүлгелериге ажыл бот-тускайлаң болуруңче шилчип эгелээн. Оларның аразында харылзаалар базаарда садыг-жылар-биле садыл алыкчылар аразында харылзажылга-биле дөмей. Ынчалзажок, ККП ТК-ның Политбюросуунуң болгаш Секретариадының кежигүнү Ху Цилиниң чугаалаанны-биле алырга, «чүртта чиктин коичут байдал тургустугган: реформа херек дижип турар, аңаа ымы-да удурланмайн, шуптузу-ла ол дээш бадылаң турар, ын-чаңгыс ажыдың херек кы-рында тудуп, тодаргай базым-нар кылыр хээрге, кижилериниң бүтүрелп салдынын бада бээр». Ол чорук «идеологтуг болгаш теоретиктиг хөй айтырыглар-ны тывылдырган». Экономика-да чиикеп садыг кылыр, хээ-лиилиир, дашпакылар-биле бү-дүүг садыг кылыр аргалар ко-вудеп турар. Бо бүгү «рефор-маның божаңнаарынга» чедир-ген деп, Ху Цили чугаалаа тур-рар.

Ажыл-агыйның барааның-ны бедээри, хүн бүрүүнүң эргежок чугула бараанары-биле ры-нокту доллурганы, «хостуг рынокгарның» четкизин каа-бартканы, хүү хереңгитеп бо-луруп детъзээн бараан масса-зын нөөдетпеен, ниити-даа болза өртектер чингевээн, ылангыя аъш-чем продуктула-рынга хамаарыштыр. Бо чүүл хоорайжыларның, интелли-генциниңиң, чер-биле холбаа чок кижилериниң таарымнаас чорууун болдурган.

Кыдаттарның боттарының чугаалаары-биле алырга, «чаң-гыс улуг паштаң, чеменнер» система турганда, улус хөзөлик-даа болза, колдуунда деп кежиктерии ап турган болза, эко-номиктиг реформа байдала-рында кижи бүрүзү бодуң «рис-тиг паштыг» болуур ужурлуг, а оон хемчээли ямаа аңгы-аңгы. Децепзтирилгениң хөй чылдарында аңаа-ла дүн-хүн эрттирип ажылдап чаңчыл бергеен кижилер чаа чүүлдерге мыт чок-даа болза, шуут-ла удурланып турарлар.

Ажыл төлевирии улаттыргы-ны, шкалаларның хемчээл-дерии хөлүп эртпер өстүргени саарыгдага турар акша масса-зын көрдеткеп

Шүлүк кыдыраажындан

ААС-КЕЖИИ КАЙДАЛ ДИЗЕ...

Кежик-чолум кайда сеп — деп
Кежиглерден сураглава.
Келеп турган түлүп аайы деп,
Кежээлерде дилегзинме.
Аас-кежии кайзал дизе:
Арбай, тараа үнген шөлде.
Каш чүүн малдар оттаар
Кадыр даглар, шимааларда.
Оксевинин тереңиле.
Орүктарның үзүмүнде.

Эрестериң бүдүүжүде,
Эгиптерин мөгезинде,
Аас-кежии кайзал дизе:
Ажыл-чанның бөлүүнүнде,
Ажы-төлге ынагында.
Сеткилдериң бичезинде.
Чечен-мерген, шынчызында.
Чалбыштаалган күзелдерде.
Чалганыш чок дидимнерде.

Б. ДОЮНДУП.

АМЫДЫРАЛДЫҢ АГЫМЫ

Айдың чырык делегейнин
Азарганчыг кезии болган —
Адыш иштп чүрээм согуу
Амыр-дыш чок конгазында.
— Ажыл кылган киижи изи
Аткан даңче үткүй үнзүп,
Амыдырал мөңгежизин,
Ачылыг Чер делгерезин!
Агым хемнер, тараалыг шөл
Арыг, тайбың чечектезии—
Айым, хүнүм чырыткылаан
Амыдырал делгерезин!
Ажыттынмаан эртем оруу

Амы-тын боон чырып келген—
Ажы-төлдүң хүдүмзүрүү,
Ачкта сүт делгерезин!
Артык сеткил, кара сагыш
Аравыска турбас болзуп,
Ажы-дүнма найырлга
Ажыс күзел делгерезин!
Ачылыг бо делегейнин
Аян мөлүг кезии болган —
Адыш иштп изиг чүрээм
Ала-чурт дээш дүрелеп тур.

А. АРАПЧОР.

ИЙИ ШҮЛҮК

ИЙИ ХЕМИМ

Төрээн черим Хемчик чүве.
Төлү болган иваам деңгим.
Ужа-тура чажымдан бээр
Улгаткыже чурттаая черим.
Кырааи черим Эрзин чүве.

Кырым сынар — чараш орая
Ийи хемим найзыны-заа
Ием төрээн черим дээр мен.

• • •

ШУВАГАНЧЫНЫҢ ШУГУЛДААНЫ

Шунту улус инектерии саапканда,
Шугул чаңныг шувагапчы шуугап үнген:
«Чүү дең комчут бик-чаяанныг чүвелерил,
Сүттүг шай-даа, тарак-даа ижер сөлымы чок.
Калчап-Карам далаш чокка саап оргаш,
Кажыым шылап, майыым аарааш, туруп чадап.
Балдырындан түттүнүнкаш, чүткүүрүмге,
Байгы сүдүм арттырбайн төге тептя.
Өл чер болза, ыламга-даа чылгаткай мен
Өштүг ышкаш өдективе сиңе бердң».
Хеймер оглу Васьказы дыннап тура
«Хей-ле черге шуугааның ажыы чүү боор.
Майыктарың малгаш-биле чаңнел чор» деп.
Мая эмчи сүмезин чоп уткан сең» дээн.

А. МОНГУШ.

ХОМУСТУҢ ҮНҮ

Өске черге бир-ле дугаар келген болгаш,
Өскен-төрээн аалым-чуртум сагынгаштың,
Кадагалап шыгжап чоруур хомузумну
Камнып алгаш, куюмналдыр ойнай бердим.
Хоюг-чымчак төрээн тыва аялга-даа
Хостуг-шөлээн куттула-дыр, Өрээлимде
Сургуул өөрүм сеткил-хөңүм билген-даа дег,
Чугаа-соодун ара соксап, ыыт чок барды.
Шаар дээрде куштар хааны — чоргаар ээир
Чалгыларын дериптикеп салдап эрттн.
Катыы-хөглүг эжим-өөрүм шыкка чытыл,
Каргыраалап, хөмейлээпп дыннаны-дыр.
Хөлбең ногаан арга-зыны, хову-шөлдер,
Көгереген сүүр бедик даглар, сыннар,
Хайыралыг Тыва черим делгемнери,
Карактарга чоорту-ла көстүп келди.

Э. МИЖИТ.

КАМГАЛАКЧЫ

1. ХӨӨЛБЕКТЕ КАДЫРГЫЛАР

Балык инспектору Чат чылдың кайы-даа үезинде балык тудары хоруглуг Кара-Хеминиң Көвүктүгде кызаа мутуллурлу оруғ хайгыыл кылып бар чытқан. Мурнунда— болганчок балыкчылар дожтаар этпес. Анаа чоокшулай бээрге, хат кайы-биле, балыктың-на боор, өртезиңг чыт Чаттың дүмүрүнге келген. «Көвүктүгүң тотчеглекчи эрте базар эвес. Бо хүннерде бээр черле ижин келген боор» деп, инспектор хөлүн часпайн, иштинде бозанган.

Этпек бетинде, эрик кырында шнен хире улуг куу даштар бар. Чат • оларга ажыттай турункаш, чыт үүнче көрген. Балыкчыларны бирээзин дораан танып каан.

Каштагар куу арыннығ бредезит шывыллыг чолдак тонпуг. Дазылбай эрремче спиннингизнин октааш, катушка дүкпүртүлап, эшкелээп турган. Өскезин танывааи. Дазылбайның ыыткыр чугаазы безин тола дыннаган.

Чат Дазылбайның чанынга хенертен чеде берген. Элдеп чүве, оон база бир чыт каккан. Чугаажок, брага чыды.

— Экии эштер! Олча-ла көөй болзун!— деп, инспектор мыялыг. Ол сестер безин балыкчыларга харнгкыыг-ла болган боор. Дазылбай сыр-баш дээш, хая көрген. Таныазы эш сымыртыыш сывым эрижке кадай шанчып каашкаш, чүү болду бо дээнзиг, кайган турган.

— Экии! «Олча» деп ниилыг чүве күруг мйнаан!—Дазылбай мнча дээрге үнү сирилээш, ыяы арай долгашкак болган.

Чат ыр ботанмаан. Шыңгыы, дорт чугаалаан.

— Балыктаары хоруглуг хем болгай. Спиннинг — ол дээрге анаа сыра эвес-тир. оош-биле балыктаарын шыңгыы хоргдаан, чүгле тускай деле эвээш балык тудуп болур дээн. Кара-Хемин бялбес эвес сиңер. Дазылбай, хоруглуг хемни.

Дазылбайның спиннингизин сайырже кандыралыр сөтпаган. Чатче удур базыпкан.

— «Спиннинг». «Сыра». Чангыс безин байлаң тутпаан эрлерни чүү деп буруудадыр силер?

— Тутпаанны херек чок, четкп, сээн ол спиннингни, сымыртыыш безин Кара-Хемче көстүр аргазы чок болдур ийин мон!

Чат инспектор черле ыяыг чакнып: тотчеглекчи киижинин туткан балыын дектей барын үштүн санаар, бир эвес чамдык киижилер балыын эрыктеп келээр чажыра салып каар таварылга турар болза, оозун истеп чораашы, демги «куруг мен» дээн хөрлекчилернин чеден саргарлыр көзүлүүлүр-тер киижи. Бо удаала Чат Дазылбай сугнун оланнан каш базыы черже дазыы, чүүлүн араазында бичии хирлиг хөөлбек чанынга базып чеде бээрге,— карак-ла бо!—хөөлбек мойтугайнып-ла үнген! Хамык кадыргы!

— Бээр келинер! Чүү бо? Меге болза—бо бе?—деп. Чат айтырган.

Дазылбай кел чыда, ыят чогу-биле:

— Оо, дем маиаа турган ооллар кадыргылар үнүп шелгеш, бээр октап турган азалар ийне, оларнын боор!— деп мегелээш, харын удур ал-гырган.— Бистиң эвес! Бо эжим балыктаар деп чүве бергн биледе, ыяа үнмен-зин.

Эжи ыят чок. (Ол киижи бо ра онга ажыг чедеп келген дээрзин Чат билгеп).

— Чүге мегелээр чүвел? Силернин-дир. Ол ооллар күруг чанып чыттылар чоп.

Чат хөөлбектен он беш кадыргыны бир биижек ыяытты чаңыстап мелчүредир үнгаш. Дазылбайның адынга акт бижнир дей берген. Дазылбай көрлеп турган:

— Акт деп чүүл ол? Шөлүг эвес ий ивеш. Дүк-түмен үүргене кайнаар баар чүвел!

— Актыга ам ат салба хараын, соомдан эштерим кел чор — дөмей салыр апаар сен!— дээрге. Дазылбай ам үр шөйүп турбайн, сезингеш, адын- шөрбарлай тыртыы ийнан. Балыкты шуптузуп Дазылбай тутканы, хөөлбекче салыпканы ол. Оон дыыы база катап агаргаи. Дазылбайның боданыры эм кес кырында келген киижи. Боданыр үжүрлүг!

Таныазы эш ыят чок куду көргеш, эриже базыпкан. Төрелериниге шөлээлеп келген ол киижи олча чок-даа болган болза база берге байлалга таварышкан. Ол база буруу дүт!

2. «ДЖУНГЛИДЕ» ДУЗАК

Демги-ле инспектор Чат Кара-Хеминиң Ыргакче дан бажы шаңа-дерелге хайгыыл кылып чорупкан. Улустуң «джунгли» деп алаанны сырый кара шыргайда коданаап аъдын чедип алгаш базып орда, эптей шараан дүрүт четкп муриунда бо чыткан. Эки катпаан элезиниит малгашта аът изи «мынаар чорупту» деп сөглеп чыткании көрүп каан.

Чат черле ээзин кажараан инспектор болгаш, «моозуп ээзи дилеп чедип кээр он. а-адыр, бо киижиниң бодун четкп-биле дузактап көөрдүр» деп шиитпирлээш, демги четкини алыргаш, шнда шивилер араазында эң ыяаа коданда миштарга ол четкини биллирбес кыдыыр дузактай ацып каан. «Дөмей боже кирбин. Ыргактың балыкчыын мурнунда бодун туттунзун» дээш ынчаңган.

Чат хүдүмзүрүп каан, ууза-ан неден, чаштынып олурган. Улаваанда шыргай ишти чыжыраан соонда, аътты киижи бүзүп-бүрүнү хол-буду-биле чайлагы ягындевишаан болда хөмс келген. Ол киижи дузакка ледиргеш, аъдындан салаатыг дүжер деп чыдырда:

— Хаа, бо четкинерге, чүге ораажыы алгайыыар ол, мен дузалажыптайн шнар!— дизеге. Чат инспектор бо турган.

— Мээң эвес-тир. Болаада ооллар сыгырышкан ийик, ол чүвелер четки шөйүп, киижи кыжырып турары ол-дур — деп. Шарнир четкиге ораашкан будуи ушта тыртып чыткан. Ынчалза-даа бо турган Чат ынчаар салгаиын Шарнир бодаваан, харын эртнеи күзүн бо-ла инспекторга 50 рубльге торгатканын сагыш-таш, оон иорпан.

Инспектор ам бо кежээ кайы кажаралашкыл кылырын бодап алган. Шарнир-биле кой чугаа кылбайн, шыргайга душ боон чораанзыг чугаалаан: «Харын, бо мынчаар киижилер бар хире болду, темен ооллар боор, сыгыржып турду. Мен куду Хадын-Кажаа аалынга кире дүжейн, хөрүнү бар чүве. Ам бадыттайн— дээш, комна-биле дедир балын бар чыда, ара доктаан.

Шарнирниң арны чырыш дээн дег болган.

— Кожам Васнлийниң чыткеп аъдын дилеп чораан киижи мен. Дүрзек-ла ооллар-дыр!— деп. болуп агартынар болаан.—Четкп эки-лир, улуг каратыг.

—Кежээ инспектор Чат хойнпнчи ийи инспектор элертнп алгаш. Шарнирниң балыынын чалынга келеп турган. Шарнир имиреиин орда келгеш, аътынган душпеш: аза чүзүүи кладовшаанные книрер деп турда, инспекторлар оны тутуп алган.

Бир шоодайлаи ийи четкп (ёзулуг дерени ол: бирээзи демги шыргайга дузак боон турган четки болгаи), ооллардың чээрби калограмм хире майыг казырлы үштүп төккен. Чат шыңгыы чугаалаан: «Амаанын болбас болтур ийин. эш Шарнир! Кара-Хемден ие чыдың мйнаал бо балыкты. Хавырар бис. Ийи четкнин база Протоколга азынар салынар!».

Ынчалгаш ол черниге кажээ дег турункаи. Хоойлудаи эртнеэп— хол уңгуя салгаидаа.

— Силернн шыргайга кым дузактап дүжүргеп-дир чээ? — дээрге. Шарнирнин чүгле ийи парва үлгаткан. дүмүүнүң таиаа партайган. Арны муиктаи алаарган.

3. ДАЛАШКАН КУСКЕ

Дастүмес тотчеглекчи Дамдынга Чат инспектор мынаи дүш болуп эвес, бодунук ажылынын дайы-биле хайгыыл кылып чораан, үжүрааы берген. Шаанзаи бээр малгаш-дайыр-даа турган, чээии болза чаш ап амыраи езуп-дорүүр Байга эзимнеле эрги одагга райои тнаиде чурттаи турар Гевербеи Дамдың чаш эзирик шиштеп алган орда. Чат артынзаи базып үнүп келген. Кортаида хол эзлбес, салдыыгаида салаа эзлбес дыжир. Тевербеи хөмзии оргаы эзирик будуи сиген араазынче шивалапкаш. арткаи эъдын эзирик кежинге ораагаш, орнаагаш, төрээн кирер иишкеп. Ынчалза-даа «талашкан күске сүтга дүжер» Эът-кежии чажыра сүт четтикпээзе инспектор хөмеже келген де.

Чат чүгүрүүнү чаш амытаанын хензиивее эзии совегера бүт аланзаа бо чыткаи, рнокзачче бакылаарга. сарыгшокар эзирик кежии тода көрүлгеп. Амыр-менги, келген хөрээн-даа Тевербеиге чугаалавааи, төрээн бойдузу дээш хомудал Чаттың сеткил-сагыжын өйүпкеп.

— Хөөкүй чаш чүвеиин эъда амыр-ла чымчак мйнаан алс, шнар? Ан-мең ооллардың-га чаяан каяа чүве дег орааиа бнлгай бо. Байза иштп!

Тевербеи, чанынга чашпыг дүшкеп дег. чүгле бажы шыпшыракпазынга өйлмнкеп, үнү безнин чнде бергеи-зиг.

— Харын... — дээш шаа дүшкеп.

— Эзирнаги чүге өлүрүп? Иезин бээ мйнаа?

— Чок ийик. Харын... Эндеп болду эзирнпге барып дегген, карааваи.

Шунту чүве ам чүүл каяа дег билединге бергеп.

Даартазында конторага Тевербеи дээраи Чат биле ийнмыр инспектору Чигжитке байысаадып орган. Дер-сүт дүшкеп Тевербеи чаш ап өлүргеиө дээш торгаал төлээр. 28 дугаарлыг дүүгезии хавыртыр документиге ат салган чүве-тир.

А. НУГУУРАК.

Сонуургактарга

БОТТАРЫНЫЫНГА АЙЫЫЛ ЭВЭЭШ БЕ?

⊙ Америк паралага, радно болгаш телевидение чүрттүн бодуун киижилерин «делегеи террорнзминиин айыылы-биле» коргудуп кааиканынын түнелинде АКШ-тан даштыкы чурттарже туристеп үнүп турарларының саны дыка кызырылган. АКШ-тың бодунун иштинде туризм харын дыка иептеремгей апаргаи.

Ынчалзажок «Тайм» сетküүл чоокта чаа киижини кайгалыр сан-чурагайларны парлаан: 1985 чылда террорисчи үүлгедиглернин түнелинде АКШ-тан өске чурттарга 25 америк хамааты өлген; ол-ла чылда чүгле чангыс Нью-Йоркка 1384, Гонолулуга —36 киижи өлүрткен дээш уламчылаан данзыны парлаан.

ЭКВАТОРНУҢ ИЙИ ДУРТУ АЯН-ЧОРУК

⊙ Америк аян-чоруучулар Стивен Уильямс, Питер Уэрслин, Тимоти Янг оларның черни долганзыр аян-чоруу доостур чоокшулап орар. Хөгжүмүү, инженер, хөреңгитен бай үш киижи Джексон хоорайдан 1980 чылда дугуй кырында бичии бажыңчыгаштар кевирлнг чадаг-тергелерге аян-чорук кылып чорупкан. Бүгү оруун олар кашкезекке чаргаи: Америка, Африка, Европа, Чоожку Чөөн чүү, Индия, Кытат, Малайзия, Австралия. Олар дөртен чурттун кызыгаарын таварып эрткен болгаш амгы үеде Тавплыда, 55 муң ажыг километрнн эртип алган болгаш ам-даа 20 муң километрнн эртерлер.

Аян-чорукчуларның боттарының чугаалаанны-биле алыр-га, Гималай дагларының депискээрнинге дыка улуг бергедээшкиннерге таварышканнар. Оны олар кыжын, чамдыкта соок 35 градус чедип турда эрткен. Олар Гималайның 20 арттарын, оон иштинде бирээзи 5189 метр бедик артты ашкан.

Барган черлериниң чурттакчылары-биле харылзажырда, чүгле инженнн чорун турарлар. Олар чедп чылдыг аян-чоруун келир чылдың кезинде доозар соруулалыг. мынан оларның эрткен орүү экваторнун ийи дуртундан ажыг болур.

ГИТАРАЛЫГ «МАРАФОН»

⊙ Майкл Бакли делегейнин чаа рекордун тургусказ: «Бо-даа тергиин болдур» дээш уруурулу-биле базыпкан. Чикагода хөгжүм керекселдерниинң магазинилерининң бирээзиниң шиллиг делгиирлеринге олура, гитара ойнап 276 шак болганынын соомда, ол каш хонуң удуур эргени чаалап алганы ол. Ол бүгү үеии Майкл оожум аялгалар ойнадарын ночүт дүргеп, даштыг «рокгар» кагары-биле солуп туруп эрттүргеп. Үжеи хардыг гитара ойнакчызы хөгжүмге ойнаарының ол рекордун тургускаш. мырынай харыксырааи, солагай колдуун салааларының бажынзаи хая шуут сыстын турган. Ынчалзажок оон сеткил хаиган — чаа рекордбиле шиды оон ады «Гиннестнң рекордтар номунда» кирген, а садыгиың эълери аиаа чедп муң доллар өртеттнг онзагай электрилиг гитараны белекке бергеи.

ШЫДААР-ЛА

⊙ Нью-Йоратуң Манхеттен районунуң чурттакчызы Сара Такер болдуун бажыныың чоогуига шөлээн селгүүстеи кылаштаи чорда, чаны-биле эртнп чыткаи чадаг-тергежи оон хөлүнга түдүп чораанны хол барбазын үштә соо алгаш, ыиан-ла болгаи. Ол үптекчи үжеи харыиг Хосе Рамос оиу сүрс бээр дең бодаваан-даа, а шувагаиның оиу күдүмчү белнвээиге сыр соонда четкеп. Чүгле четкеп эвес, а түдүп алгаш, хол маңгыны-биле бажыиче чедседа үлдаан. Чедип келген волицейжилерге эттелип турган үптекчиин чүгле кара-бажыиже чорудары арткаи болгаи. Полицнл Сара шувагаиныга үптекчиин тутканы дээш четтиргеиин илереткпшаан, элеиеиснгеиин чажырып шнлдаваан, чадаг-тергелиг ийнй болган киженин киижи бүрүүн эеде аар дең бе? А Сара Такериин хары 87!

СУГГА ДҮШКЕН

Дастүмес тотчеглекчи Дамдынга Чат инспектор мынаи дүш болуп эвес, бодунук ажылынын дайы-биле хайгыыл кылып чораан, үжүрааы берген. Шаанзаи бээр малгаш-дайыр-даа турган, чээии болза чаш ап амыраи езуп-дорүүр Байга эзимнеле эрги одагга райои тнаиде чурттаи турар Гевербеи Дамдың чаш эзирик шиштеп алган орда. Чат артынзаи базып үнүп келген. Кортаида хол эзлбес, салдыыгаида салаа эзлбес дыжир. Тевербеи хөмзии оргаы эзирик будуи сиген араазынче шивалапкаш. арткаи эъдын эзирик кежинге ораагаш, орнаагаш, төрээн кирер иишкеп. Ынчалза-даа «талашкан күске сүтга дүжер» Эът-кежии чажыра сүт четтикпээзе инспектор хөмеже келген де.

Чат чүгүрүүнү чаш амытаанын хензиивее эзии совегера бүт аланзаа бо чыткаи, рнокзачче бакылаарга. сарыгшокар эзирик кежии тода көрүлгеп. Амыр-менги, келген хөрээн-даа Тевербеиге чугаалавааи, төрээн бойдузу дээш хомудал Чаттың сеткил-сагыжын өйүпкеп.

— Хөөкүй чаш чүвеиин эъда амыр-ла чымчак мйнаан алс, шнар? Ан-мең ооллардың-га чаяан каяа чүве дег орааиа бнлгай бо. Байза иштп!

Тевербеи, чанынга чашпыг дүшкеп дег. чүгле бажы шыпшыракпазынга өйлмнкеп, үнү безнин чнде бергеи-зиг.

— Харын... — дээш шаа дүшкеп.

— Эзирнаги чүге өлүрүп? Иезин бээ мйнаа?

— Чок ийик. Харын... Эндеп болду эзирнпге барып дегген, карааваи.

Шунту чүве ам чүүл каяа дег билединге бергеп.

Даартазында конторага Тевербеи дээраи Чат биле ийнмыр инспектору Чигжитке байысаадып орган. Дер-сүт дүшкеп Тевербеи чаш ап өлүргеиө дээш торгаал төлээр. 28 дугаарлыг дүүгезии хавыртыр документиге ат салган чүве-тир.

А. НУГУУРАК.

Өскүс-оол

Карагы-Хаан биле Өскүс-оол ийи моөрейлөшкеи чүвеи иргин. Эр ииек сүдүмзеи хоптпаи ижкел деп хаан чараык болган. Эртеи дораан эжелбезинзе, моөрей мээнии болур дээп.

Өскүс-оол кырган адазын оруу кырынга шуглап алгаш олурда, хаан кайы сүдүк деп келген. Караанар-биле көрүүр гүн сиңер, хаан Аңаминың үзүн аараан, тудугжу чок бергеден тур мен дээп. Хаан тура, кай эр киижи бижүүр чүве бе деп эълеписиген. Өскүс-оол оргаш, эр ииек сүттүг боор бе мичаа деп, ооң аксын дуглап каан.

Хаан эртенинде кел дээш, сарыг хүл-биле чеи аргамчы ужип эжеп деп айытқаан. Өскүс-оол чүү боор сигенин ертедиптерге. оон хүлү дүрүп каан аргамчы дег көстүр болган. Хаан ону көргеш, кайган ханнаан.

Угаангыр-сагыыгыр Өскүс-оол ынчаар тнилеп үлеп. Ак черге оон өглеп. дөлем черге малын маадап, оюн ою, чиңги чире чурттап чоруй барып-тыр оо.

Тоолду Д. ООРЖАК ытқан.

Тывызыктар

1. Моолдаи келген — Бора ужук.
Кыдаттаи келген — Кызыл ужук.
Орустаи келген — Ногаан ужук.
(Баажызы бойдуста).

2. Чоруткаи-чоруткаи — Чолу чок.
Чогум болу — Даваи чок.
Барган-баргаи — Орүү чок.
Барып-барып — Чалгыны чок.
Кескеп-кескеп — Хаиы чок.
Кешкеп-кешкеп — Изи чок.
(Баажызы элнелее).

3. Дошка халырга—тайбас.
Доңгаи бе дээрге—теовас.
(Баажызы элнелее)

Оюлар ТОЯЛУГ-ООЛ

Үлегер домактар

Досхут угаан тотканыи утбас.
Кылык улуу херекке чыгаар.
Хырын улуу өреге дүжүрер.
Шолук киижи шоодунчуг.
Шодан аът чаптанчыг.
Хопчу киижи хоюган аъттаи дора,
Чашпаа киижи чаглак чок ыяш-ла.

С. КУУЛАР.

Ак-Довурак хоорай.

ТВ

ИЮЛЬ 12-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.45 — «Хөйлу дээрге хөөлөт болгай». Уран-чечен фильм. Франция. 10.15 — Школа реформазы. Ийи чыл эрткеиде. 10.45 — «Чүүдеи болгаш чүге». Уругларга дамчыдылга. 11.10 — «Үе болгаш болуи дугайында». Шүлүк антологиязы. Василий Каменскнй. 11.25 —Бүгүдеге болгаш киижи бүрүзүнге. «Сүгиун арты» чемелгеге. экономика кнчеэлдери. 11.35 —«Шапито. Шапито». Фильм-концерт. 12.50 — Чаагай сеткилдин ооннарыы. Боңг Хоссеге хүрээ. Сүү ыяшту. 14.50— И. Пырьев. «Райком секретары». Уран-чечен фильм. 16.00 — Бөгүи делегейде. 16.10 — Мультфильмнер: «Робинзоп болгаш гамолёт». «Ак-каяа кииоз». 16.40 — Композитор И. Лученкоиуң чогаалдыкчы кежээзи. 18.45 —«Балдыңгыр-даа бол, валентпе» 19.45 — «Камгалагтыңгаи чараш чүүл». Чогаалдыкчы ажылдакчыларның үжүрааилгазы. 21.00 — «Үе». 21.35 — Чаагай сеткилдин ооннарының хүн демнстелнп. 21.50 — Чаагай сеткилдин ооннарыы. Теннис. 22.50— «Агаргаи-904» Концерт 23.50—00.05 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Чогум чүү болгаи боор?». Эртем-иептерелдиг фильм. 8.30 — Ритмниг гимнастика. 9.15 — «Эртенги почта». Хөгжүмүүр замчыдылга. 9.45 — Чаагай сеткилдин ооннарыы. Хол бомбүү (керээлеиер). Чаагай сеткил» (перед.) Сиңже шуражыкмы. 12.30 —ССРЭ-ниң чогаалчыларының VIII съездизи. 13.00 — «Амы-тыңдан артын салыы». Он сес серналыг уран-чечен фильм. «Ужуражылга». 17-ги серизазы. 14.00 — Мирей Матье ыяла-тур. (Франция). 15.00 — «Аянчорукчуларның клубу». 16.00 — Чаагай сеткилдин ооннарыы. Бокс. Мотобол. ССРЭ биле Европаның чыыты командалары ойнаар. 18.35 — «Шаанда бистер куштар чораи бис. Мультфильм. 18.55— Гала-концерт. Юпославиязаи замчыдылга 20.00—«Тамчыктыг күүнер, чаштар!». «Дезир-заан биле чараш-чечен». Мультфильм. 20.15 — «Кижи. Октаргай. Чер». 21.00—«Үе». 21.35 — 23.10 — «Ыяаштың формулазы». Уран-чечен телефильм.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Өлгаар

Республикага булуттаар. Чамдык черлерге биче чаңыстаар. Соңгу-барыын үүкче хатты дургеи секүндада 3—8 метр. Күштеи бергеизе 7—12 метр чедс бээр. Дүне агаарның температуразы 10—15 градус, хүндүс 22—25 градус чылыг болур.

Кызылга булуттаар. Чаңыстаар. Дүне агаарның температуразы 12—14 градус, хүндүс 16—18 градус чылыг.

Үкино

ИЮЛЬ 12-дс

«НАЙЫРАЛ»: «Уругларга «Сказка о царе Салтане» 9.30, «Капкан для шакалов» 11.20, 13.10, 15.00, 20.30 (үзүткеи) шактарда. «Подсудимый» 16.50, 18.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Пять тысяч за голову «Мевлуда» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 (үзүткеи) шактарда. «Максим Перепелица» 12.00 шакта.

«ВОСТОК»: «Спартак» (1, 2 серналары) 14.00, 17.10, 20.20 шактарда.

«ЛЕТНИЙ»: «Секретный эксперимент» 15.00, 17.00, 19.00 (үзүткеи) шактарда.

1950 чылдан 1976 чылдың июнь 1-ге чедир чолаачының ниизы-бүрү категорняларының шынзылгазын алган чолаачыларны Кызыл хоорайда КАИнин шылгалда-бүрүткел киндизиндем чолаачыларын бодунун хүүда карточказын, ам алырын Тыва АССР-ниин ИХМинин КАИ киидизи чалап тур.

Ол үе эртнеи соонда чолаачыларның хүүда карточкаларының калгаалалының карточказын күш нок болдуулар.

КУРАВТОИНСПЕКЦИЯ.

Тыва АССР-ниң Культура министертвозунга канцелярна эргелекчизи, ревизор-бухгалтерлер нететтинип турар.

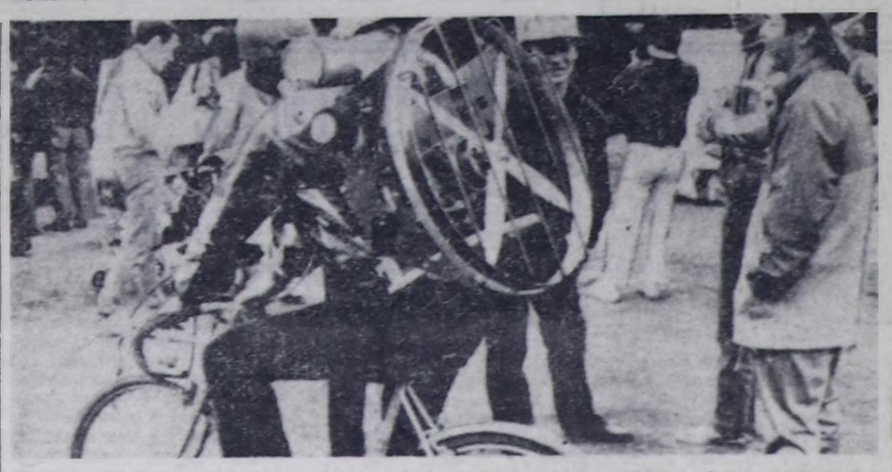
Бистнң адрезивис: Ленин аттыг шел. Советтер бажыңы, 4-ку каът. Культура министерствозу, 2-34-16 дугаарлыг телефон.

ТӨРЭЭН ТЫВАНЫҢ ДЕЛГЕМНЕРИНДЕ.
О. ОНДАРНЫҢ фотоэтюду.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ ЧУРТТАКЧЫ ЧОНУ

Черниң чурттакчы чонунуң саны бөгүн 5 миллиард киижи чедип болур деп, чурттакчы чон талазы-биле Вашингтонда институт санап көрген. Ону ёзугаар алырга, бистиң ортемчейниң чурттакчы чону дөрт-беш хүн болгаш-ла 1 миллион киижиге өзүп турар. Чыл бүрүзүнде ортумаа-биле 85 миллион киижиге өзүп турары ол боон турар-дыр. Сөөлгү 35 чылларда Черниң чурттакчыларының саны 2 миллиардка өскен, а дараазында 35 чылда ам-даа 3 миллиардка өзер. Он киижиниң тозу-ла хогжуп орар чурттарда төрүттүнүп турар болганда бистиң бөмбүрзээвистиң 5-ки миллиард чурттакчызы чогум-на аңаа төрүттүнер боор деп ол институттуң директору Вернер Фориос чугаалап турар.

Чоокта чаа Токионуң кудумчуларының бирээзинге азрочадаг-терге мунган киижи көстүп келген. Аиаа чадаг-терге мунгаш мрак чер чоруурга хей куш үнерни барымдаалаш, бир ниэы чадаг-терге кылырын од шиитпирлээн. Моторлуг хүртүүү ооргага чүзетеи алгаш ажылдадыптарга чадаг-терге болу-ла маиган орар болдап оон бажынга кирген хире. Автор бодуиуң чогаалдыынга патент алгаш, туристчи бир ниэы транспорттуң баштайгы тургузуучузу атты алырын корлап турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Редакцияның адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгаазыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киижилериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киижилериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информацня киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-28-54, коллө ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерняның 2-12-45, солуп келбейн баргаида 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3336

Тыва АССР-ниң Нон үндүрер чер, волиграфия болгаш ном садыының черлериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3337.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың февраль 9 воскресенье № 34 (13034)

1925 чылда үндезилеттингеи.

Өртээ 3 копеек.

ДҮРГЕДЕДИРИНИҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ—ЧАА-ЧАА ЧЕДИИШКИННЕРЖЕ

СЭКП ТК-ныҢ, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ, ВЦСПС-тиҢ болгаш ВЛКСМ ТК-ныҢ шилчиир Кызыл тугун Тыва АССР-ге тывысканы

1985 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын база он бирги беш чылдың онаалдаларын күүседири дээш, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төлептиг уткууру дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга Тыва АССР тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП ТК-ныҢ, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиҢ болгаш ВЛКСМ ТК-ныҢ шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Бедик шаңналды тыпсырыгга тураскаатқан республиканың ажылчы чоннар коллективтериниң төлээлекчилериниң байырлыг хуралы СЭКП ТК-ныҢ кежигүнүнге кандидат, партия об. комунуҢ бирги секретары Г. Ч. Ширшин ажытқан.

СЭКП ТК-ныҢ кежигүнүнге кандидат, ВЦСПС-тиҢ секретары В. Н. Макеевке сөс берген.

В. Н. МАКЕЕВТИҢ чугаазы

—1985 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын, он бирги беш чылдың даалгаларын чедиишкиниг күүседири, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төлептиг уткууру дээш социалистиг чарыштың түңнелдери-биле Тыва Автономнуг Совет Социалистиг республиканың шаңнатканы СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиҢ болгаш ВЛКСМ ТК-ныҢ шилчиир Кызыл тугум тыпсыр хүндүлүг хүлээлге мейзе онаашкан-дыр.

Чурттуң бүгү республикаларының, крайларының болгаш областарының чарыжының бо дээш шаңналы-биле республиканың бүдүрүлгелер болгаш совхоздар, организациялар болгаш албан черлериниҢ коллективтериниң эрес-шудургу ажылы ийи чыл улаштыр демдеглетинип турар-дыр. Ооң-биле кады ол дээрге партияның область комитединиң удуртулгазы-биле улус ажыл-агыйл планнарын чедиишкиниг боттандырарынче ажылчы чоннарның күжениишкиннерин мобилизастаары дээш хейну кылып келген партия, совет, ажыл-агый, профвилел болгаш комсомол организа-рының тодаргай угланышкынымыг улуг организакчы база масса-политиктиг ажылын үнелеп көргениниҢ түңнели-дир.

Ооң соонда эш В. Н. Макеев партия Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиҢ болгаш ВЛКСМ ТК-ныҢ эмүмээзинден хүралдың киржикчилеринге, Совет Тываның бүгү ажыл-ишчилеринге күш-ажылчы улуг тиилелге-биле база Төрээн чурттуң бедик шаңналы-биле холбаштыр чүректиң ханызындан байыр чедиргеп.

Бистиң партиявыстың, бистиң хөй националдыг улузувустуң амыдыралында кайгамчык улуг төөгүлүг ужурдузалыг болушкунга — СЭКП-ниң XXVII съездизиниге чедир санныг хонуктар арткан.

Съезд мурнунуң эң чугула документилериниң — СЭКП Программазының чаа эдиңгезиниң, Уставка өскерилгелериниң, он ийиги беш чылда болгаш 2000 чылга чедир үеде чурттуң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Коллугланышкынынарының төлевилелдерин совет кижилер чогаадыкчы ёзу-биле, сонуургалдыг чугаалажып турар. Партияның идип үндүргени бистиң инитилелдиҢ бүгү талаларының хөгжүлдезиниң темпилерин дүргедедиринич, ону шынар талазы-биле чаа бедиктерже кодуреринниҢ кайгамчык улуг программазы бүгү улустуң деткимчезин ап турар.

1985 чылда Күрүне планының күүселдезиниң паолалгада парлаттынган түңнелериден алгаш көөрге, чурттуң экономиказын хөгжүдеринге чаа улуг базым кылдынган. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле ажыл идепкейжээн, бүдүрүлгениҢ ажыктыы бөдээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өөлдезиниҢ темпилери өскен. Инитилел продукциязының материал чаргдалын эвээжеткенниҢ ачызында 3 миллиард рубль түңнүг материал-энергия курлавырлары камнаттынган. Үлетпүр продукциязының инити хемчээли 3.9 хуу өскен, ол планныг даалгаларга дүгжүп турар. Бүдүрүлге темпизиниҢ өөлдезиниҢ бирги чартык чылдаазынга деңнээргe, ийиги чартык чылда бүдүн чартык катап улуг болган.

Чурттуң Аъш-чем программазы чайгылыш чок болгаш шудургу боттанып турар. Тараанның күрүне курлавырлары чурттакчы чонның хлебке болгаш тараа продуктуларынга хереглелдерин долгуу-биле хандырып турар. Мал ажылының продукциязын бүдүреринге турасказаткан ажылчы чоннар коллективтериниң төлээлекчилериниң байырлыг хуралы СЭКП ТК-ныҢ кежигүнүнге кандидат, партия об. комунуҢ бирги секретары Г. Ч. Ширшин ажытқан.

СЭКП ТК-ныҢ кежигүнүнге кандидат, ВЦСПС-тиҢ секретары В. Н. Макеевке сөс берген.

В. Н. МАКЕЕВТИҢ чугаазы

—1985 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын, он бирги беш чылдың даалгаларын чедиишкиниг күүседири, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төлептиг уткууру дээш социалистиг чарыштың түңнелдери-биле Тыва Автономнуг Совет Социалистиг республиканың шаңнатканы СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиҢ болгаш ВЛКСМ ТК-ныҢ эмүмээзинден хүралдың киржикчилеринге, Совет Тываның бүгү ажыл-ишчилеринге күш-ажылчы улуг тиилелге-биле база Төрээн чурттуң бедик шаңналы-биле холбаштыр чүректиң ханызындан байыр чедиргеп.

Бистиң партиявыстың, бистиң хөй националдыг улузувустуң амыдыралында кайгамчык улуг төөгүлүг ужурдузалыг болушкунга — СЭКП-ниң XXVII съездизиниге чедир санныг хонуктар арткан.

Съезд мурнунуң эң чугула документилериниң — СЭКП Программазының чаа эдиңгезиниң, Уставка өскерилгелериниң, он ийиги беш чылда болгаш 2000 чылга чедир үеде чурттуң экономиктиг база социал хөгжүлдезиниң Коллугланышкынынарының төлевилелдерин совет кижилер чогаадыкчы ёзу-биле, сонуургалдыг чугаалажып турар. Партияның идип үндүргени бистиң инитилелдиҢ бүгү талаларының хөгжүлдезиниң темпилерин дүргедедиринич, ону шынар талазы-биле чаа бедиктерже кодуреринниҢ кайгамчык улуг программазы бүгү улустуң деткимчезин ап турар.

1985 чылда Күрүне планының күүселдезиниң паолалгада парлаттынган түңнелериден алгаш көөрге, чурттуң экономиказын хөгжүдеринге чаа улуг базым кылдынган. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир талазы-биле ажыл идепкейжээн, бүдүрүлгениҢ ажыктыы бөдээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өөлдезиниҢ темпилери өскен. Инитилел продукциязының материал чаргдалын эвээжеткенниҢ ачызында 3 миллиард рубль түңнүг материал-энергия курлавырлары камнаттынган. Үлетпүр продукциязының инити хемчээли 3.9 хуу өскен, ол планныг даалгаларга дүгжүп турар. Бүдүрүлге темпизиниҢ өөлдезиниҢ бирги чартык чылдаазынга деңнээргe, ийиги чартык чылда бүдүн чартык катап улуг болган.

Чурттуң Аъш-чем программазы чайгылыш чок болгаш шудургу боттанып турар. Тараанның күрүне курлавырлары чурттакчы чонның хлебке болгаш тараа продуктуларынга хереглелдерин долгуу-биле хандырып турар. Мал ажылының продукциязын бүдүреринге турасказаткан ажылчы чоннар коллективтериниң төлээлекчилериниң байырлыг хуралы СЭКП ТК-ныҢ кежигүнүнге кандидат, партия об. комунуҢ бирги секретары Г. Ч. Ширшин ажытқан.

СЭКП ТК-ныҢ кежигүнүнге кандидат, ВЦСПС-тиҢ секретары В. Н. Макеевке сөс берген.

ЧУРУКТА: СЭКП ТК-ныҢ, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ, ВЦСПС-тиҢ болгаш ВЛКСМ ТК-ныҢ шилчиир Кызыл тугун бистиң республиканың ажыл-ишчилериниҢ төлээлекчилеринге тыпсып турган үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Тыва АССР-ниҢ эң эки ажылдыг коллективтери Бүгү-эвилел болгаш Бүгү-россия социалистиг чарыжының мурнакчыларының одуруунда чурум ёзугаар кирген. СЭКП ТК-ныҢ, ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ, ВЦСПС-тиҢ болгаш ВЛКСМ ТК-ныҢ шилчиир Кызыл туктарынга инити республика-биле чергелештир Мөңгүн-Тайга район болгаш «Көк-Тей» совхозтуң коллективи төлептиг болган. Ооң-биле кады Ак-Довурак хоорай база Бай-Тайга район, Мөңгүн-Тайга районнуң ССРЭ-ниҢ 60 чылы аттыг совхозу база Кызылдың күш фабриказы РСФСР-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ болгаш ВЦСПС-тиҢ шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаткан.

Оон ыңай эш В. Н. Макеев ол мурнакчы коллективтерге бедик шаңналдар-биле хотташтыр байыр чедирип, социалистиг чарыштың түк тудукчузунуң бедик адынга моон соңгаар-даа төлептиг болурун күзээн.

Боттарының күш-ажылчы чедиишкиннери-биле, даасказан херээнге негелделиг, бедик медереддиг хамаарылгаазы-биле тергиин эки үлегер боон турар сураглыг ажылыишчилерге хаяа өөрүн ап-тыриишкинии болгаш хүндүткелди ол илергейлээн.

Оларның арааныда «Тыва дор-дүгү» комбинаттың экскаватор машинизи М. Б. Ховалыг, № 1 АТБ-ниҢ чолаачызы В. И. Баев, № 48 тудуг эргелеминиҢ комсомолчу-аныяктар бригадазының бригадири В. Б. Борбак-оол, «Х Улуг хурал» совхозтуң малчыны Б. Б. Сенди-Хуурак, «Тинлелге» совхозтуң комбайнери А. Д. Ооржак олар база бар деп, ол адаш демдеглээн.

Өртээн беш чылда чедип алган чедиишкиннерге чоргаарламышаан, ооң-биле чаа бис, бир дугаарында, он бирги беш чылда планнаан болгаш төлевилээн түүлдер долгуу-биле күүсеттинип шыдаттынмайн баргаш, ийиде, бистиң мурнувуста ам улам улуг болгаш харысалгалыг соруглалар туруп турарын миннир ужурлуг бис, деп ол демдеглээн.

«...Төлевилеттингеи бедиктерни түгле бедик бүдүрүкчүлүг, күжениишкиниг күш-ажыл-биле чедип ап бодуур. Ам болза совет кижи бүрүзүнүң, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң тодаргай ажыл-херектери оныа чугулу. Улам-на идепкейлиг хөделиишкиннериҢ үезин келгеп, бөгүнде ол кол түүл болуур» —деп, партия ТК-ныҢ октябрь (1985 ч.) Пленумунга илеткелиниге СЭКП ТК-ныҢ Чиргиие секретары эш М. С. Горбачев демдеглээн.

Партия совет улусту социалистиг инитилелдиҢ деп-шилгезиниҢ чаа-чаа бедиктеринче кыйгырып турар. СилериҢ республиканарга хамаарыштыр оларны СЭКП ТК-ныҢ болгаш ССРЭ-ниҢ Министрлер ЧөвүлелиниҢ 1985 чылда хүлээп алганы «Тыва АССР-ниҢ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир дугайында» докладынга тодаргайланган партияның XX область конференциязынга оны улам тодаргайлаан.

Ол соруглалар чедип алдынын дээш түңүн-даа мурнунда ажылдың ажыктыын бедидерни, сагылга-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаары, улус ажыл-агыйының адыр бүрүзүнде бар болуп турар боттуг күүлавырларны ооң мурнунда-ындан улам эки ажыглаары чугула. А ынчаар арга-курлавырлар бар болгаш эвээш эвес-даа.

Республиканың экономиказының бүгү талаларынга бурулгаар шимчээшкинии дүргедедириниҢ курлавырларын тодаргай болгаш шүгүмчүлекчи ёзу-биле партия конференциязынга СЭКП обкомунуҢ бирги секретары Г. Ч. ШиршинниҢ илеткелиниде сайгарган-дыр.

Республиканың үлетпүрүнде планнарын күүсеттейн турар, бар бүдүрүлге күүселерин багай ажыглап, куду шынарлыг продукцияны үүдүрүп турар бүдүрүлгелер эвээш эвес. Ажылчын кадрларның хөй болгаш намдавайн турар үнер-кирер чоруу дүвүрелдя болдурар ужурлуг. Ол дээрге дыка хөй ажыл-агыйжы удуртукчулооның болгаш профвилел комитериниҢ күш-ажылчы турум коллективтерни тургузар талазы-биле чедир ажылдавайн турарын хереченлеп турар.

Республиканың экономиказының эң чугула адырының — агроүлетпүр комплекизиниҢ дугайын чугаалаар болза, мында бүдүрүлгенин ажыктыын бедидерининг курлавырлары дыка улуг. Ол чер ажылышпа-даа, мал ажылынга-даа хамаарылгалыг. Көдээ ажыл-агыйының кол культураларының чылда ортумак дүжүттүрү (суггаттыг черлерге хамаарыштыр база), малдарның продуктулуу, оларның кадагалалы болгаш баш саның өстүрери ышкаш экономиктиг көргүзүглерни алыр болза, дорту-биле чугаалаар херек, көнчүг иуду, ол дээш республиканы макгаар арга чок. Көдээ ажыл-агый техниказы багай ажыглаттынып турар. Продукция бүдүрериниге чаргдалдар улуг; дыка хөй совхозтар кырылгалыг ажылдап турар. БүдүрүлгелериниҢ болгаш организациялариның дузалал ажыл-агыйлары шүүлеп хөгжүп турар. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, Тываның көдээ ажыл-агыйын бүдүрүлгенин интенсивтиг, бедик орулгалыг, турум ажылдап турар адыры болдурарынга дыка хөйну кылыры негеттинип турар.

Эрткен беш чылда республиканың тудугжулары чагыкчыларның мурнунга ерелиг арткан. Тускайлаан капитал салыышкыннары долу шиңгеттинип алдынмаан. Чамдык бүдүрүлге күүлелерин, чурттарга, культура-амыдырал тудугларын ажыглалга киирериниҢ даалгалары күүсеттинмээн.

Бүдүрүлгенин бүгү адырларының дең-дески болгаш туруушкун чок ажылдаары оон хамааржыр транспорт улус ажыл-агыйының хожудаашкынныг адыры боон артын турар. Ачы-дуза чедирилгези база четпес темпилерлиг хөгжүн турар.

Экономиказ бо болгаш эске-даа четпестер партияның область конференциязынга чидиг, принципиалдыг шүгүмчүлелге таварышкан. Бөгүнде оларны ажыл эртеринче күш-ажылчы коллективтериниҢ партия, совет, ажыл-агый, хөй-нинити организациялариның күжениишкинии-ери углаттынып турар.

Ол бүгү чаа беш чылда Тыва АССР-ниҢ экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниҢ темпилерни дыка дүргедедир боор деп быжыг бүзүрелдя оттуруп турар, мынаган бис бо чугула херекке силерге чедиишкиниерни күзээп турар бис деп, В. Н. Макеев чугаалаан.

Ажыл-агый тургузуушкунунга массаларның инициативазын көдүреринге социалистиг чарышты ажыглаарын экижидеринниҢ чугулазынче кичээнгейни углаары чугула деп, оон ыңай ол уламчылаан. СЭКП Программазының чаа эдиңгезиниҢ төлевилелиндe социалистиг чарышты ажылчы чоннарның чогаадылгазын хөгжүдеринниҢ, кижиниҢ бодун бадыткаарының болгаш инитилелге үнеледиринниҢ кол аргаларының бирээзи деп үнелеп турар.

Ленинчи принциптерге даянып, социалистиг чарышты организастаарын экижидеринниҢ талазы-биле шинтирлиг хемчеглерни ВЦСПС ап турар. Олар социалистиг чарышты организастаарында ужур эдерер чорукка, быдаргай болурунга удур, улам тодаргай угланышкынныг, экономиктиг үндезилелдиг болурун чедип алырынче угланган.

(Уламчызы 2-ги арнида).

КОММУНИСТЕРНИҢ МУРНАКЧЫ РОЛЮН БЕДИДЕР

Эвилелдешкен республикалар компартияларының съездилеринде

Чурттуң экономиказын интенсифинастаарынча, партия организацияларының ажылының стилин болгаш методтарын сайзырангайжыдарынче, кадрларның харымсалтазын бедидеринче болгаш бүгү участоктарга сагылга-чурумну быжыглаарынче партияның угланышкынын эки түңнелдерин берип турар. Ону февраль 6-да ажыттынган Украинаның болгаш Казахстанның компартияларының съездилеринге демдеглээн.

КИЕВ. СЭКП ТК-ныҢ апрель (1985 ч.) Пленумунуң соонда эрткен үе совет инитилелдиҢ улам дүрген хөжүүрүмге эргежок чугула байдалдарны тургузарынче коммунистерни, чурттуң ажылчы чоннарын мээңизеринче күжениишкинниг ажыл-биле демдеглеттингеи деп, делегаттар демдеглээн.

Съездиге отчёт илеткелди СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнү, Украинаның Компартиязының ТК-ныҢ бирги секретары В. В. Щербицкий кылган.

Совет Украинаның экономиказы бурунгаар улуг базымны кылган деп илеткелде болгаш саналдарда демдеглээн. Национал орулганың өөлдезиниҢ талазы-биле беш чыл планы ажыр күүсеттингеи.

Оон-биле кады республиканың улус ажыл-агыйымың чамдык адырларында болгаш областарында бүдүрүлгенин интенсификастаарынга бүгү арганы чедир ажыглаваан деп, делегаттар айыткан.

АЛМА-АТА. ШүгүмчүлелдиҢ болгаш бот-шүгүмчүлелдиҢ, ажык болгаш сонуургалдыг саналоиал солчулгазының байдалында экономиказы өргелеп башкарарын, ажыл-агыйжы болгаш партийжи политиктиг ажылды үндезинин-биле ада тургузарын боттандырып чорударынга оң-не чогумчалыг орунтарны делегаттар чугаалаанар.

Отчёт илеткелди СЭКП ТК-ныҢ Политбюро кежигүнү, Казахстанның Компартиязының ТК-ныҢ бирги секретары Д. А. Кунаев кылган.

Партияның салган сорулгаларын чедип алырынга ыңаныштыг байза он бирги беш чылда салдынган деп илеткелде болгаш саналдарда онаалап демдеглээн.

Чедип алган түүлдерни үнелеп көрбүшаан, республикада техниктиг депшилгениҢ темпилери болгаш оон дээштин бүдүрүлгенин интенсификастаарының улуг сорулгаларынга дүүшпейн турарын делегаттар принципиалдыг-биле демдеглээнинер.

Бо болгаш өске-даа четпестерни болгаш чедир кылдымаан түүлдерни чайгыдырыбиле коммунистерниҢ мурнакчы ролюн улам бедик көдүрер, партия организацияларының, күүсеттинип хүлээлгеп, күүсеттинип хүлээлгеп, күүсеттинип хүлээлгеп

ДҮРГЕДЕДИРИНИҢ УГЛАНЫЫШКЫНЫ-БИЛЕ—ЧАА-ЧАА ЧЕДИИШКИННЕРЖЕ

Г. Ч. ШИРШИННИҢ чугаазы

(Төнчүүр. Эгези 1-ги арыда).

Ынчангаш бистиң мурнуусута бо талазы-биле шуут тодаргай соруглалар турун турар. Оларны бүгү чурттуңдаа, силерниң республиканарның деңгелиите-даа дораан боттандырып эгелээри чугула.

Күш-ажыл болгаш бүдүрүлге сагыпта-чурумун моон соңгаар-даа улам быжыглаары, ажыл шагы үзөрлер, үрей кылымчылар-биле, ажыл сандарадыкчыларының-биле шинтирлиг демиселди чорудары база онза чугула. Оон-биле чергелештир күш-ажылчы кижилер дугайында сагыш салымшкынны күштедирер керек, оларга бүдүрүлге даалгаларын, уткуштур планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиргиге эргежок чугула байдалдарны тургузары, чурталга башкынарымның, школдарның, эмнелге албан черлериниң, социал-культура, амыдырал тудугларының чорун турарына, ажылчыларының болгаш албан-хаакчыларының күш-ажылчы тура-соруунга салдар чедирер еске-даа социал айтырыгларны шинтирлээрине доктаамал контрольду боттандырары чугула.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, силер чурттуң шилчинир Кызыл тугу чаа бөш чылдың баштайгы чылында социалистиг чарыштың түнелиинде база катап силерге артсын дээш, республика бүгү улустуң социалистиг чарыжының бажынга туразын дээш бүгү түүдерни кылыр ужурлуг силер деп, түнелиинде В. Н. Макеев демдеглээн.

Республиканың бүгү ажылчы чонарынга бедик шанна-биле холбаштыр база катап байыр чедирип, чаагай кадыкшылыды, хүүда аас-кежикти, бистиң өндүр улуг Төрээн чуртувустуң чаагай чоруу дээш чаа-чаа чедиишкиннерни В. Н. Макеев күзевишаан, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчинир Кызыл тугун республиканың ажылчы чонарының төлөлекчилеринге тыныскан.

Хуралга бир дугаарында «Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цехиниң ахлакчызы И. Ч. Күдер-оол сайгал бергеш, комбинаттың коллективи он бирги бөш чыл-да болгаш 1985 чылда чедиишкиннерни ажылдаан, планнын онаалдаларын күүсеткенин чыыглаашкыга дыңнаткан. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың бедик шаңналыга бистерни улам эки ажылдаарын хүлээдиргиге турар, шинчаңгаш планнын онаалдаларын күүседир, продукциниң чыыгарын өскиндер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүшүнге бедидер дээш эки ажылдаар ужурлуг бис дээн. Оон-биле чергелештир чамдык четпестерге он доктаарын. Руданың курлавырын дилеп тывариның, чурталга башкынарын тударының чугулазын чугаалаан.

«Тыва тудуг» трестиң № 49 тудуг эргелелиндө шеверлекчилер бригадазының бригадири Р. Ф. Григорович сөс алган, республиканың ажылчы чонарының күш-ажылчы чедиишкиннеринде тудугжуларның киргеи үлүү бар дээрзин чугаалаан. Капитал тудугда четпестерни ол ыяктеткен. Тудуг материалдары-биле чогуур үезинде хандырбас, хол-биле кылыр ажылдар хөй, механизациялыг тудугда оожум иен-тередин турары уламчылаавышаан күш-ажылдың сагыпта-чурумну кошкак, оон уламчылаан ажылдың темпизин оожум, объектилер чогуур үезинде ажыглалга киргбейн калгеи, ажылдың шынары куду болуп турар. Шеверлеп ажылдары чорудар объектилерни чогуур үезинде белеткевейн турарындан шеверлекчилер чамдыкта кылыр ажыл чок аңаа орар тамарыглалар барын шүүмчүлээн. Кызыкта тудуг ажылын, шаңгыя чурттанга түдүүн үндезинин-биле экижидериниң кичээнгейни салырын ол чугулаган.

Тес-Хем районнуң чонунуң амыдырал хандырыгга бүдүрүлге эргелелиниң даараныкчызы М. С. Алдын-Херел саналынга бодунуң коллективиниң он бирги бөш чылда багай эвес ажылдаанын демдеглээш, ажылчы чонларга ачы-дуза чедирилгези ам-даа чогуур негелдеге четпейн турарын чугаалаан. Нарын техника септөөр специалистер чедиишпес, дөрит-херөксөлдөр эвээш болуп турар. Он ийиги бөш чылда салдынган соруглалар улуг. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың бедик шаңналыга сорук киргеи эргелелдин ажыл-ишчилериниң оны күүседип болурунуң бүгү аргалары, курлавырлары барын ол демдеглээн.

Тывашың автотранспорт ажылдакчылары он бирги бөш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде, 1985 чылдың ноябрьда күүсеткен, оны кызымак күш-ажылдың түнелиинде чедип алганын № 2 автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачылар бригадазының бригадири В. А. Шабалин саналынга чугаалаан. Кылдыгаан түүлдер-биле чергелештир бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга шаптыктап турар чамдык четпестерни илереткен. Ылаңгыя хөй чүк чүдүрөр «КамАЗ-тарның» кывар-чаар материалдары чок, оон-биле хандырары чугула болуп турар.

Барлык-Хемчикте «Барлык» совхозтуң хойжузу К. А. Оюнан-оолга сөс берген. Биикитиг-Хая хойжуу бригадазының, бодунуң күш-ажылчы чедиишкиннерин хуралдың киржикчилеринге ол чугаалап бергеш, шаңналга сорук киргеи барлыкчылар он ийиги бөш чылда улам эки ажылдаарын, көргүзүглерин көзүдедир дээш болдулар-да хемчеглерин ап турарын дыңнаткан. Хойнуң баш санын өстүрөринге, продукциниң чыыгарын бедидерииге, уксазыны экижидериниң шинтыктап турар четпестерни айтыкан. Тарын боозадыгланның шынарын куду, оны экижидериниң районнуң агроүлетпүр каттыжышкынының төвүлелиниң кичээнгейни угландырган. Малчыннарның чурттаарына, ажылдаакчыларга, дыштанырына тааримчалыг байдалдарны тургузарынче сагыш салдынганын ам-даа кошкак, садыг хандырыгазы, эмчи дузазы четпес. Бо чылдагаанарның үрнүүдээн мал ажылынче аныяктар барбайн турар. Ол четпестерни элерии ол негээн.

Моон соңгаар эки ажылдаарны-биле республиканың сураглыг хойжузу И. П. Сафоновтуң дуржулгазын өөренирии, ийи аттыг малчынга дуржулгазын дамчыдып бөөрии, планнын онаалдазын ажыр күүседирии К. А. Оюнан-оол күлөөшкөн.

Тыва заводта бригадир В. М. Иванченко саналбергеш, коллектив он бирги бөш чылда эки ажылдаанын чугаалаан, он ийиги бөш чылда планнын онаалдаларын күүседир дээш шаңналчы ажылдан турарын дыңнаткан.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшиннге сөс берген.

—Бистиң бо хуралывыс онзагай үеде болуп эртип турардыр. Бүгү чурт, партия болгаш бүгү совет улус СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизинге идепкейлиг белеткенип турар болгай. Партияның ол шуулганы бистиң чурттувустуң коммунистериниң, бүгү ажылчы чонларының амыдыралынга төөгүдүг болуушкун болуп, совет шинтилелдиң хөгжүлдезинге чаа үе-чаданы ажыдар. Совет коммунистериниң дээди чыыжы делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң хөгжүлдезинге чугула үе болур.

Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле бүгү совет улустуң деткээни СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң утланыышкынын амыдырапга идепкейлиг боттандырар дээш шудургу ажыл-биле съездиниң үткүн турар. Сагыпта-чурум, корум-чурум болгаш организастыг чорук быжыглын турар, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге, таарымча чок еске-даа болуушкунарга удур шинтирлиг демисел улам күштелген.

СЭКП ТК болгаш Совет чазак тайбыңмы быжыглаар, делегейге кады ажылдажылганы хөгжүдер талазы-биле улуг ажылды кылып турар. Бистиң партиявыстың, Совет күрүшениң тайбыңга янак даштыкы политиказының база бир чаңнынанчак илередилболза, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң боо-чепсекти эңдере бүдүрөр чорукту кызыгаарлаар, ядролуг чепсекти бүгү делегейге бүрүнү-биле дүжүрөр талазы-биле кылган Медегелеги болур. Совет киижилер Коммунистиг партиниң иштики болгаш даштыкы политиказын изин-биле деткиишпээн, боттарының шудургу күш-ажылы-биле Төрээн чуртунуң экономиктиг болгаш камгалал күүзүзүн быжыглап турар.

Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга чедип алган бедик көргүзүглери дээш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчинир Кызыл тугу-биле бистиң республиканы шаңнаавы Тываның ажылчы чонларынга төөгүдүг болуушкун болур деп, Г. Ч. Ширшин онаалап демдеглээн болгаш 1985 чылда база көштизи-биле он бирги бөш чылда республиканың ажылчы чонарының күш-ажылын бедидиибиле үнелээнин дээш ханы өөрүн четтиринишкинниң ССКП ТК-га, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниге, ВЦСПС-ке болгаш ВЛКСМ ТК-га илереткен. Ол ышкаш ол бедик шаңналды тыпсын тура чугаалаан чылыг сестери, чаагай күзөшкиннери, кылган шүүмчүлелдери дээш өөрүн четтиринишкинниң сестерии СЭКП ТК-ның кежигүнү, ВЦСПС-тиң секретары В. Н. Макеевке илергейлээн.

Бистиң республикага шилчинир Кызыл тукту тывыскаары — биске улуг ат-алдар болбушаан, бедик харысаалганы оңаан турар деп, Г. Ч. Ширшин уламчылаан. Во дээрге бо болгаш он ийиги бөш чылдың дараазындагы чылдарында ажылдың участок бүрүзүнге, күш-ажылчы коллективтив бүрүзүнге, адыр бүрүзүнге шудургу, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарының авансызы-дыр. Экономиканга болгаш культурага бедик көргүзүглерни чедип алырынга, күрүне планнарын, социалистиг хүлээлгелерни күүседиргиге бисте улуг аргалар болгаш курлавырлар бар. Республикада байдал ажылхерекчи болуп, ажылчы чонарының политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг кодурхүүшкүнү илдең-биле кестүп турар. Партияның съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыштың, съезд мурнуун документилерни калбаабиле чүгаалажын көргүшкүнүнүң, СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин дүргедедир талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалын, а ол ышкаш республиканың ажылчыныларының база албан-хаакчыларының шалың төлевирииге немелдеглер киирер дугайында шинтирии хүлээп алганының түнелиинде күш-ажылчы кодурлүүшкүн улам бедээн.

СЭКП ТК-ның болгаш Совет чазактың доктаамал сагыш салышкынының, республиканың ажылчы чонарының шудургу күш-ажылынын ачызында бистиң республика бодунуң хөгжүлдезинге чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алган. Оон экономика болгаш культура потенциалы улгатхан, ажылчы чонарның материалдыг байдалы бедөөн. Продукцияны бүдүрөр болгаш сайгарар, оон бот-үнезин чигедир, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер талазы-биле бөш чыл планнын үлетпүр күүседиишкин. Кодээ ажыл-агый ажылдакчылары күрүнеге мал продуктулары садарының бөш чыл планнын күүседип алган. Тудугжулар кол фондуларны ажыг хөй түңне киирген. Садыгның, кадык камгалалының, улус өөредилгезиниң болгаш культураның ажылдакчылары чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Дыка хөй коллективтер бөш чылды хуусаадан эрте доосхан дугайында рапорттаан.

Бистиң республика-биле кады Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга Мөңгүн-Тайга район биле «Көк-Тей» совхоз база тилекчи болуп үнгеи. Барлын-Хемчик районнуң, Ак-Довурак хоорайның, Мөңгүн-Тайга районда ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң база Кызылдың күш фабриказының коллективтери Бүгүроссия социалистиг чарыжынга тилекчи болуп үнгеннер.

1985 чылдың болгаш он бирги бөш чылдың планнарын база социалистиг хүлээлгелерни күүседиргиге багай эвес көргүзүглерни чедип алган черлерге Г. Ч. Ширшин доктааган. Үлетпүр, садыг болгаш ,чонунуң амыдырал хандырыгга талазы-биле Тожу район, мал ажылын хөгжүдеринге — Өөүр, эрткен чылын чер ажылынын продуктуларын бүдүрөринге болгаш күрүнеге садарыкка — Таңды болгаш Каа-Хем районнар республиканың районнарының арасында чарышка тилекчи болуп үнгеннер. Ол ышкаш республиканың социалистиг чарыжынга «Алдан-Маадыр», «Чаа орук», «Сукпак», «Тилелге» совхозтарның, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, «Тыва тудуг» трестиң № 42 ТЭ-зинин, № 2 автобүдүрүлгезиниң, Кызылдың үлетпүр барааннар садыының, Каа-Хем районнуң чонунуң амыдырал хандырыгга бүдүрүлге эргелелиниң коллективтери тилекчи болуп үнгеннер.

Дыка хөй совхозтарның, бүдүрүлгелериниң болгаш организациялыының коллективтерн чедиишкиннерни быжыглавышаан, бо чылды багай эвес эгелээн. Январь айның планнын үлетпүр, транспорт болгаш хөдээ, коммунал болгаш амыдырал хандырыгга бүдүрүлгелери күүседиишкен. Эртекн чылдың январьынынга деңнөөрге эът, сүт, чуурга бүдүрөриниң болгаш садарының хемчээли өскен. Мыйыстыг бода болгаш шөер малдың толу хөй алдынган, малдың өлүп хораар чоруу кызырылган.

Экономиканы болгаш культураны хөгжүдеринде чамдык чедиишкиннер бисте бар. Ынчалда-даа болза, бисте оожургаарының барымдаазы чок. Улус ажыл-агыйының адырларынга көскү четпестер, ажыглаттынмайн турар курлавырлар ам-даа бар дээрзин В. Н. Макеев баа чугаалады. Ол четпестер чүге үнүп турарыл дээрге, партия, совет, ажыл-агый органнарының, хөй-ниити организацияларының ажылынын стилин болгаш методун оожум сайгыраңгайжыдып турарында, ол ажыл СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумумунуң негелдезинин четпейн турар. СЭКП ТК-ның бедик негелдезинин ужур-утказын чамдык кадрлар чедир билбейн, бүдүрүкчүлүг ажылдаарының, ажыл-агый, социал, культура-кижизидилге сөрүглелярын бедик харысаалга-биле шинтирлээрининг оңаа чугулазын ханы медереп билбейн турар. Ажылдың чаа, бедик түңнелдиг хевиринге дыка хөй удуртукчулар оожум шилчип-турар дээрзин дорту-биле чугаалаар ышаар.

Кичээнгейниң төвүнге турзр кол айтырыг — ол дээрге эртем-техниктиг депшиирлиг чедиишкиннерни шиңгээдип алырынга, эргелеп башкарылганың ажыктыын бедидериге, кижи факторун идепкейжидериге үндезилээш улус ажыл-агыйын хөгжүлдезиниң интенсивтиг оруумче шилчидери.

Үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң хемчээли 1985 чылдаавынга деңнөөрге 1990 чылда 23 хуу өөр. Ол өзүлдениң 70 ажыг хуузун ажылдан турар бүдүрүлгеден, 90 хуузун — күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткенинин күселя-биле чедип алыр ужурлуг бис. Үлетпүр продукциязының бүдүрүүшкүнүн бо чылын 4,3 хуу, а хүлээлге ёзугаар—5,3 хуу бедидер ужурлуг бис. Бүдүрүүшкүнүнүң хемчээлин өстүрериниң курлавыры — бирги ээлчегде улуг ажыл-агыйында бар бүдүрүлгениң кол фондуларының ажыглалын экижидериндө болуп турар. Дыка хөй бүдүрүлгелерде тургустунган күчүлер бүрүнү-биле шинтирлээрининг ажылынаан, фонд эргилдези чавыс болуп эртпишаан дээрзин чугаалаар керек. Амгы үеде үлетпүрнүң бир рубль кол фондузуна чүгле 45 копеектиң продукциязын бүдүрүп турар бис. Ынчангаш күженишкиннерни бар бүдүрүлгелериң эң шилгелиг технологиязын идепкейлиг шиңгээдин алыр, селекция-уксажыдыла ажылын көскүзү-биле экижидер болзувусса, бо адырга чаа чедиишкиннерни чедип алыр бис. Оон аңгыда бистиң мал.чыннарывыстың, хамыктын мурнунда хойжуларының ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны ам-даа тургузар, оларны улам экижидер керек.

Чер ажылынга ажыглаттынмайн турар курлавырлар хөй. Маңаа күженишкиннерни ажыл-агый бүрүзүнге чер ажылының эона системазын, кодээ ажыл-агый культураларын остүрериниң депшиирлиг технологиязын бүрүнү-биле шиңгээдин алырынче, сугтаттыг черлериниң ажыглалын экижидериниче, мал чеминиң бүдүрүлгезин хөгжүдериниче угландырар керек.

Мал кыштагладышкынны амгы үеде кидин түлүк чоруп турар. Ынчангаш ону чедиишкиниг эрттирер дээш бүгү күштү үндүрер керек. Чаа төрүттүнген малдың баш санын бүрүн камгалап алыр дээш партия, совет, ажыл-агый органнары, профсоюзтер болгаш комсомол организациялары күженишкиннерни мөөнүзээр ужурлуг. Ол ышкаш часкы хову ажылдарынга шудургу белеткенир, кодээ ажыл-агый техниказының септелгезин доозар, механизатор кадрларны белеткээр керек.

Транспорт болгаш харылзаа бүдүрүлгелериниң, коммунал ажыл-агыйда, садыгда болгаш амыдырал хандырыгазында, кадык камгалал албан черлериниң четпестерни чайладыр үе келген. Черле ынчаш, чурттакчы чонунуң хандырарының айтырыгларын экижидериниче, чонунуң хереглел бараанарын бүдүрүлгө көвүдедириниче доктаамал кичээнгейни салыр, бо черлерге тургустунган айтырыгже ханы сагыш салыр болгаш оларны шалыпкын шинтирлээр ужурлуг бис.

Камнаалга болгаш хумагалал чурумун бижыглаар, социалистиг өөчү-хөреңгинин камгалалын хандырар талазы-биле ажылды улам турушту болгаш хүн бүрү чорудар керек. Дыка хөй бүдүрүлгелерде, органнзацияларда болгаш совхозтарда ажыл-агыйжы эвес болгаш төчелекчи чоруктар уламчылавышаан. Чиг эт, материал-техниктиг, энергетика болгаш сан-хөө курлавырларының бүгү чидириглерин шуут болдурбас керек. Курлавыр камнаар технологиязының бүгү адырларга шиңгээдин алыр дээш ажылдаары чугула.

Кижилериң коммунистиг кижизидилгезин, оларның политиктиг медерелин, күш-ажылчы идепкейин, ынанчыгыя кодээдө чонунуң иштики культураның бедидер талазы-биле айтырыгларны моон соңгаар-даа сайзырақгайжыдары бистен негеттинин турар. Бистиң кадрларывыс кижилерге чоок болур, олар-биле доктаамал ужуражыр, оларның санал-онаалдарын хүлээп көөр, ажылчы чонарының негелдеглерине болгаш хереглелдерине дыңнаттыр болур ужурлуг. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди ам-даа күштелдирери чугула. Бо ажылга шинтирлиг чорук ам-даа эвээш, а чамдык черлерде эзиртир суксунарны талоннап садар апарганынга соңгурган, арагалаашкынга удур демиселди соксаткан. Ап турар хемчеглеривистиң дээжи база куду, оларның чамдыктары арагачылярже болгаш арага кылыкчыларынче угланмаан болуп турар. Арагалаашкынның болгаш алкоголизмнин удуткаар талазы-биле партияның ажыл-чорудулгазы үр хуусаалыг, доктаамал болгаш чайгылыш чок. Ону амыдырапга мичаар боттандырар керек.

Арагалаан турар коммунистерже дыңнамас фактыларны партия комитеттери шыңгыязы-биле буруу шевар, удуртуп турар коллективтеринде арагалаар чорукту болдурбас талазы-биле удуртукчуларның хуу харысаалгазын бедидер ужурлуг. Ажылчы чонарның, аныяктарның культурлуг дыштанылгазын эки организастаар, ол соруглаларга культура-чырыдыышкын албан черлерин, спорт тудугларын эң долу ажыглаар ужурлуг бис. Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди ам-даа күштелдирип, корум-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглавары-биле сыры холбаштырып турган, чорудар керек. Бо ажылда чамдык эки чүүлдер бар, ыяла-даа олар ам-даа чаржыынчыг болуп турар, бо ажыядың улуг ажыядың чүгле эгези деп санаар керек.

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын боттандырарынче доктаамал сагыш салыр керек. Бо ажылга шупту киржир, школдар болгаш училищелер коллективтеринге бүгү талазы дузаны көргүзөр ужурлуг.

Республиканың ажылчы чоннары 1986 чылдың социалистиг хүлээлгелерни хүлээп алган, ону парлалгага үндүргеи. Бистиң мурнуусута улуг ажылдар бар. Коммунист бүрүзү, бүгү ажыл-ишчилер ажыл-керекти улуг күженишкин-биле кылыр ужурлуг. Партияның съездизинге уткуштур белеткел үезинде тыныгган патриотчу эгелевискиннерни бүрүн деткиир, социалистиг чарышты узаа калбартыр керек. Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге, ажылдаар чер бүрүзүнге ажыл эң бедик темпилиг болурун, кижилериң бүдүрүкчүлүг, эгелекчи, эң улуг бүрмчелиг ажылдаарын чедип алыр ужурлуг бис. Бо чылдың февраль 15-те болур Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботнигин организастыр, эң бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле эртирер керек.

Бистиң мурнуусута тургуотунган улуг болгаш харысаалгалыг соруглаларны боттандырарының бирээзи — партия, совет органнарың, эргелеп башкарылганың бүгү звеноларының ажылының стилин болгаш методун сайзырақгайжыдары. Оларның ажыл-чорудулгазы СЭКП ТК-ның бедик негелдезинге дүүшкен турар ужурлуг. Чаа түүл, ажыл-керекчи чорук болгаш харысаалга бистиң бүгү кадрларывыстың ажылын тодаратхан турар ужурлуг-даа.

Г. Ч. Ширшин түнелиинде республиканың коммунистеринің, бүгү ажылчы чонарының өмүнээзинден бедик шаңнаа дээш СЭКП ТК-га ханы өөрүн четтиринишкинни илергейлеиишаан, республиканың ажылчы чонары он ийиги бөш чылдың даалгаларын, бистиң партиявыстың XXVII съездизинин тодарадыры коммунистиг тургузуушкунуун планнарын амыдырапга боттандырар дээш бүгү күжүн бээр дээрзин бүзүреткен.

СЭКП Төп Комитединге байырлыг чагааны республиканың ажылчы чоннар коллективтеринин төлөлекчилеринин хуралынын киржикчилери улуг кедүрлүүшкүн-биле хүлээп алган.

Тываның улус ажыл-агыйының бүгү адырларында планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни чылдың-ва ажыр күүседип турар мурнакчыларның саны ковүдеп орар, оларның байлак дуржулгазын еске ажыл-ишчилер өөренип алган, ажылынга чогаадыкчы ёзу-биле ажыглап, багай эвес көргүзүглерни чедип ап турар. Ынчангаш күш-ажылдың хоочуннарының, дагдыныкчыларының республиканың ажыл-агый, культура тургузуушкунуун айтырыгларын чедиишкиниг шинтирлээрине киирип турар үлүү улут. Онаашкан ажыл-ижиниг харысаалгалыг, хөй-ниитиниң хөрөө дээш доктаамал сагыш салып чоруур, амыдыралга төлептиг күш-ажылдың хоочуннары, сураглыг кижилер, дагдыныкчылар бисте эвээш эвес. Оларның чамдыктарын фотокорреспондент О. ОХЕМЧИК чурукка тыртырын алган.

ЧУРУКТА: (солагай таладан) Сүт-Хөл районда «Октябрь 30 чылы» совхозтуң хойжуу Х. Б. Куулар. СЭКП-ниң XXVI съездизинин делегады, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың дериглер машинизи У. Т. Монгуш. Кызылдың № 1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы, Тыва АССР-ниң транспортунуң алдарлыг ажылдакчызы А. И. Галайко, Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң хойжуу. Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Ч. Д. Монгуш.

Өөүр районнуң ажыл-агыйларында болгаш үлетпүр бүдүрүлгелерииде СЭКП-ниң XXVII съездизин шалыпчы күш-ажыл-биле үткүүр дээш социалистиг чарышы чоруп турар. Хандагайтыда даараныпта негининиң ажыл-ишчилери база ол чарышка идепкейлиг киржип, ай саныпда бедик көргүзүглерни чедип ап келген.

Аныяк коммунист Вера Доржуевна Сат — ында мурнакчы даараныкчы. Күш-ажылчы бедик көргүзүглери дээш Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле ол шаңналган. Партияның XX область конференциязының ажылынга делегат болуп киржиннеп.

ЧУРУКТА: аныяк коммунист Вера Сат.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

РЕСПУБЛИКА ЧЕМПИОНУ: ооң күш-ажылчы портреди

ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ КИЖИ

Тапты-ла үш чыл мурнунда чүве йӧнү, чаа чыл өгөөнде «Шын» солунга Иван Сафоновтуң «Харыысалга херек» деп чүүлү үнген. Аралаар, харыысалга чок, чалгаа чорукчаргаа удур ооң кижиниң сестери хей-хай мончуучуларның сеткилинге таарыышнаан. Оны кактөштеп тып алган, база катап топтап мончуп көрдүвүс. А бир эвес ооң ол чүүлүнден үзүндүлерни бо материалга бир низ кириилделер кылдыр алаа чүл деп бодап тывылган чүве. Сураглыг малчыннын овур-хевирни чуруп шенээринге база немелхе шыйыглар болбас бе?

«Терээн совхозумга хей чылдарда хой малдан бараан боон, ха-терелим, эш-өөрүм, чайгыс чер чурттугларым мурнуунга төлептиг болуруп кара чаштан кыынын келдим. Чүге дээрге човум, Терээн чурттуп мурнуунга хүзөлтем, арын-күүрүм бар. Шынны хереп, йӧн холуп кадыг хаварык йӧнү. Анаа чоргаараашкын чоруур мен. Чаңгыс-даа хүн ажыл чок, анаа олуруп шыдавас-тыр мен. Чүрээм дестүндүрбес...».

— Үгумдан Саян артында Каратуз район чурттуг мен— деп,Иван Петрович, ооң кыштаанга барганыпыста, чугаалап орду.— Аңаа бичкимделе хой кадарын өөредим. Бо совхозка келгеш чээрби чеди чыл чедер дей бердим. Уруглардыг өскен, шагда-ла кырган-ача мен. Валентина — Успенкада башкы, Надежда — Кызылда библиотекада ажылдап тур, чогум боду, углазы мышкап, база дээди эртеминиг башкы кижи. А Васям бо —дээш, коданга кээп турувуста, сараатган шанакка ситеп чүдүрүп тургаш шевергин шырайлыг, мөге-шыырак эрже айытты. — Кады хой малдан тур бис. Пенсиялаарывыга чедир аткаш каш чыл иштинде чүзээ элээн өөреп бээр оң. Оон башка канчаарыл мону... Че, харыы, чүү дээр, чүгээр-ле хевирлиг кижи бо, кол-ла чүве ажылга кылыл-дыр... Уруглар иеен, Анна Илларионовна, пенсиялай бергеш, суурда. Валгазын да, бажыңында-ла ажыл-агыйын башкарып орар мыйдыг.

— Чээрби ажыг чыл мурнунда «Революцияның чалбыыжы» совхоз Хакасиядан бир кодан меринос хой салып алган, ону кадарын кыштаан аныяк малчын Сафонов чүстен чүс бөш хураган алган деп бир солундан помчаан мен.

— Ол шын. Эң баштай маңаа изээң дугайында бижээни ол-даа боор харын. Оон ээрле бо мен — хүн бүрүүнү чымыжында. Ажыл ажыл-ла болгай, берге-даа, кандыг-даа болза кылыр херек. Малчын, хойну кижи ажылынга бердингеш болза, канчап аңаа орарыл? Ындыг арга чок. Кыжын, эрте чазын-дыр —ол үе харын билдингир: кыштаглаашкыны, хой солдаашкыны, Чайын, күзүн? Ёзулуг харымсалгалыг, чугула үе-дир деп санаар мен. Чүге дээрге хойну эки семиртир херек, болдунар-ла шаа-биле хей чем белеткеп алгай. Дыштың үжеп тонна сигенин тергелиг аыттыг чорун тургаш, кезип алдывыс. Бо мурнуу чүкте чыдар тараа шелдериндеп савааның база мичаар сөөртүвүс. Шаңдан тараа арытмычларын харын машинадан дүжүрдүвүс.

Ийет, Иван Петровичиниң чайгы, күсүү чымыжы хей. Чамдык малчыннар кандыг йӧнү? Билдингир басында мышкап, «ала чайны өттүр мырлаар». Бригадазы-биледаа сиген белеткевес, аз-боду-даа шимченмес. Ажыг кыш кээрге, ам-на девилеп, «ажылгыр кымыскаякка» чаныып чедер.

«Малчын кижиниң ажылынын чымыштыг бергезин билбес кижи кайда боор. Маңаа бот-харымсалга, сагылга-чуруун эргежок чугула. Чүгле чамдык малчыннар ону уттуп аар-дыр. Аалынга баарга, ёзду чок боор, барган черн билдинмес, а хүлээгеп хонор бичии уругларн азы оон тур. жук өске улус-даа кадарын чоруур».

Иван Петрович ындыг эвес. Дыңнаарга, бисте колдуунда кышкы кадат дугайында хей чугаа болуп турар. Чижээ, баштай коданнан мрак черлерге, мланғыяа, бедигээштериниң мурнай хөргүлтээр йӧлеринге кадарар. Оон чоорту турлагже чоокшулаар, хой төрүп эгелээн үеде кыштаг чоогунда одарларга, мланғыяа хаттан ыжык, хүнзөрек, баштай карандылаар черлерге кээр дээн ышкаш. Во бүгүнү барык хойжу бүрүзү билир. А чайын, күзүн?

— Чайын изигде хой девээлеп туруп алыр болгай. Ол ыяан-ла ындыг болур ужурдуг деп санаап турар. Ынчаар-ла ег чанынга хүнзөр. Хой-даа мичаа чаңчыгып каар. Мен болза черге элээн девээледир дыштанырыгаш, албадап одарже үндүрүп турар мен. Хойну үргүлчү шимчедир херек. Чогум семиртилге үезинде тергемге неделяга-даа четчир аъш-чемин, эт-херекселикнин салгаш, чоруптар мен. Эртен, кежээ ыяап-ла суггарып чоруур. Оътказарда черле далашпас, бир черге үр-ле тударын бодаар—дээш, бир-ле чүве сактып каан боор, хойжу хөгдүү аажок каттыра берди. Оон, баштай кеергее, ширимизмээр шырайы чазыгып, каракгары чырып, терең кирбиктери өрү чылын келген ышкаш болду, бүгү боду, бичии оолдарыңг, шимчегир апарды. — Хөктүг-ле болгай. Шаанда-шаанда, ең баштай хой кадарын эгелээнимде чүве-дир йӧнү ол, ынчан бичии оолак мен. Хоюн чоруп-ла орар, мен соонда халын-ла орар мен. Арай деп-ле хүнзедим. Кежээ пат туруптан, мал-даа аш, бот-даа аш чаның келген болбазык бис бе. Ынчан улуг хойжу мени аажок-ла сургаан чүве — уттунурбас...

Чугаавыстың бо кезээн мурнакчы хойжу мындыг сестер-биле түңнеди: «Чайгы, күсүү семиртилге эң-не чугула чүүл-дүр. Ол дээрге чүгле эки хураганнар эвес, ол— хей хураганнар-дыр. Чүге дээрге йӧнстер ыяап-ла хей болур. Үштер база. Бир чылын 30 үштер алган мен. Шын харын, эки тарын боозадылга, эдерживге база рольдур болгаш чуваажок, ынчалза-даа мал кошкак болза, эки тел дёмей-ле алдынмас».

Көрүп чоруурга, чайын аалдарның хою даштындаа-ны аңгы болгулаар. Ыракта, талыгырда, оттаан чораан коданнар аразындан улус чазыг чок таңаан орар: «Дөө ол, бараны кара-сарыг хой кымыйнымы-дыр, чалгаа, уйгужу чүве болбазыкпе».

Ол бодаалы даан билгендаа ышкаш, Иван Петрович ынчаар дей-дир:

— Чайгы чаъс хойга эки. Ынчалза-даа сооксумаар, «ак чаъс» үезинде чагланган кадарар болза эки. Чүгле кажаалап черле болбас. Мышпан одекке турган хой деңзинин дендим чидирер. Оон соонда ону эгидип алырынга хей үе негеттинер болдур йӧнү. Ол улуг каража-дыр.

«Менден чамдык улус «Иван Петрович, чежившкиннерниер чажыды чүүлеп?» деп айтыра бээр-дир. Ында чажыт чүү боор. Хамык ужур — бот-харымсалгада, сагылга-чуруумда!».

Шын харын, ол маргыш чок. Ындыг-даа болза, ажылды ыяк билип, шиңээдип алганындан, дуржулгадан хей чүүл база хамаарлыр болгай. Чижээ, силерниң бо чугаалап турар чүүлдериңерни өске чамдык малчыннар билбес-даа боон магат чок. Ындыг хевирлиг чугаа эрединис.

— Харымсалга чок кижи кандыг-даа дуржулганы кайыы тоор, эрги чүүл шүүт чок-ла болгай, а бир эвес ону ажыглаар деп бодаза-даа, дөмей-ле эчизинге чедирбес. Барза-барза, харын-даа дуржулга, ону сүмелээн кижи буруулуг боор —дээш, ол болалын элээн тайылбырлады.

Сафонов чаш хураганны соокка чоорту өөредип, дыштырып турар кижи-дир. Оон кыштаанда хой кажаалы йӧн улуг өрөөлдиг. Оларны «Г» деп үжүк хевирлиг тускаи, хат, чывар оон «сиртиче» кагар, иштин талазы ыжык. Кажаа баарында ол шелчүгештн малчын эки ажыглап билир. Дыка делгем кажаада тозан хире клетка тургузуп каан (бие ноэр мурнуусета, эртен, адашкылар оларны эптеп турган болдулар, даштын клетка кылыр шиттер улуг сава), оларның бирээзинде — пайистерлиг (?) хой: «бо дүнеки өлчевыс-тыр, эң баштайгылаары ол, ам тө кааи эгелээр эвеспе»— деп, хойжу тайылбырлады. Кажаа иштин — адаа, үстү шуут кургаг, ий-таа чылыг. Кажаанның ханаларында хүн кылаш дээр хенизиг ойбак безин чок («Энне багай чүве — өттүр кагар салгын болдур йӧнү»). Эртед хой үне бээрге, кажаанның «дүндүктерин» ажыдын, калорифер-биле үрдүрүп чылытпышаан агаарладыр. Суун электри-биле чылыдар цистерна тускай өрөөлде.

Сакман аргазы-биле хураганны канчаар ажаарын, оларны балыктеп шилчидерин, эге үеде чылыг черге, кажаага оларны канчаар суггарарын, чемгереринн хойжулар билир. А соокка чоорту дадыктырарын кана, канчаар кылырыл? Чогум айтырыг боду нарын хевирлиг. Сафоновта болза 17—20 хонгаи хураганнарны (олар чажыннан-на одавас кажаага турарын кердүвүс) демги айытканывыс шелчүгешке үндүрер, олар аңаа чем чиир, суг ижер кылдыр чаңчыгын эгелээр. Аңаа ымча минута, шак турар деп (ол дугайын кодан ээзи чугаалап орду) айытпаазы. Ол ыштын, тодаргай хүнүң байдалындан, кыштагның турар черинден, кажааны канчаар кылганындан ...дээш-ле хей чүүлдерден хамаарлыр шыкаш. А кол-ла чүве — ол бүгүнү херек кырында көөрү, түдүп-кылыры — киитиэн-биле чугаалаарга, дуржулга болур-дур. А ол бүгү эртемгее үндезилеттингеп болуру чугула, эки болган кыядыиган сүмелер херек, оларны эртемденнер кылып болгу дег, а чогум херек кырында дуржулга бо бар-дыр. Чамдык кижилер ындыг-ла ужурлуг чүве дээш, херек ажылдың кезик-чамдыын кылып турар, өске талаларын тоовас, үттүп аар, а түңнел чөгенчиг болуп чадавас. Ооң чижектерин хоочун хойжудан база дыңнадывыс. Бир кижи (адын адаксавады) хураганнарын соокка алып алган, «Сафонов дадыктыр дээн чүве» деп орган дээр.

Ындыг хевирлиг чүүлдерге хамаарыштыр Иван Петровичиниң биске чугаалаан бодалын маңаа киирери черле ёйүнде боор:

— Бир эвес харымсалга чок, кыснас болза, бир эвес кижи боду чүвеин хандыр сайгарып, өөренип билбес чүве болза, кандыг-даа эки арга, тергиин ядын дуржулга түңнел бербес. Ол чүвек кылдыр Терентий альцевтиң ажылдарын сагындырды: дуржулганың бир кезиин ужур адертип ажыглап турган кижилер улусчу академиктиң чежившкиннерниге дадамалаал үндүрүп турду чоп.

— А мээң ындыг «соок арга»-биле — дадыктырылгабиле чедип алган чүвем — чаш төлдүң янзы-бүрү аарыглардан хораваас болганы йӧнү — деп, малчын демги чугаазы түңнел аарак чугаалады.

— Хойнуң ара салырындан чидирлиг хей боор-дур, чылдагааны чүдеп?

— Бо кажааларның ажиктерин көрүнер даан, кайы-хире делгем-дир, инек малгадаа аиаа. Чаңчыкпаан хой кажаадан үнерде далажыр, иткилежир, баскылажыр чыгыы болгай — ол дээрге боос хойга кончуг аймылдыг, ара салырының бир кол чылдагааны ол-дур, ынчангаш хаалгаларны улгаттыр кылган. Кажаа иштн, мланғыя адаа ол болза, база хоржок. Боос малга силос бербейн турар мен, база тарышпас чоржук. Хөлүң эрттир хой дреблёнка чиген хой база ара салыы болур.

Черле ынчаш малды тускай чурумга, хүн чурумунга, нормага өөредип алыры эң чугула, ол чоорту черле чаңчыга боор. Чижээ, эртен хойну үргүлчү 7 шакта үндүрер мен, аңаа чедир кажаа иштинге бүгү ажылдар кылдынган турар ужурлуг, уйгу камнаан херее чок. Чемгерени, суггарары база-ла ол-ла шактарда. Кыжын болза — эртен хээндектээн саваң (мен ону «махорка» дээр кижи мен), дүштө концентрат, азы «махорка», борбаанды, дроблёнка холумаан бээр мен. Кодаида турар бо хей оңгаталарга баш бурунгаар белеткеп урун аар. Чаш малды эмзирери, чемгерени, суггарары база-ла тускай үелиг. Энне берге чүве оларны чемге кинрип алыры, оон соонда черле ажырбас. Бүгү-ле чүве чурумнуг боорга, хой, хураган безин мыттаашпас боор чүве: кидин түлүк оолдаашкын үезинде коданга кээп, дүве дыңнаалаңар даан — чижээн шимээн турбас. А чүгле улуг хой саны безин мында 595 баш эвеспе.

— Хоюңар чаа оолдан эгелеп турар-дыр, кажаан адактарыңарыл?

— Февраль 15-ке чедир-ле шуудай бээр, колдуу доостур, ам харын кедергей берге үе келгеи-не болгай — дээш, Иван Петрович шыпаа-ла далажы берди. Кежээки имиртиң дужуп орган чүве. Оглу үнүнүү. — Берүлер база болза кестүн кээр апарган. Бо эртен, чырыкта-ла, бир кожай майнан чор йӧнү мон, боолвар дээрниге ыраа кончуг...

— Сафоновта кончуг-ла үнелиг, байлак дуржулга бар. Хой ажылының ёзулуг мастери-дир — деп, партиниың Таңды райкомунуң бирги секретары В. Д. Куркутов чугаалап орган чүве.—Тускай ном-даа бижиир болза ажыр-бас. Дуржулгазының дугайын ам күзелдин-биле чугаалап турар апарган...

— Чажырып канчаар, багын чугаалаарга бачыт ардыр дээр болгай, чамдык чажыттарым улускаа чугаалаайн баар турдум. Ам бодаарга кемзинчиг-даа. Совхозтуң коммунистери улуг идегелди көргүзүп, меңи партия кежигүнүүге хүлээп алган болгай. А коммунист кижи чүгле боду мурнуку одурутга турарындан аңгыда, өскелерни база эдертир ужурлуг. Бүгү-ле чүве дээш харымсаар аан. Мен хойжу-дур мен, ындыг болгакда, хой ажылының хөгжүлдезин дээш. Партиниың область конференциязынга ол талазы-биле сорулгаларны тодаратказ, аңаа делегаттап чордум — бо дээрге малчынның бодумуң сестери-дир.

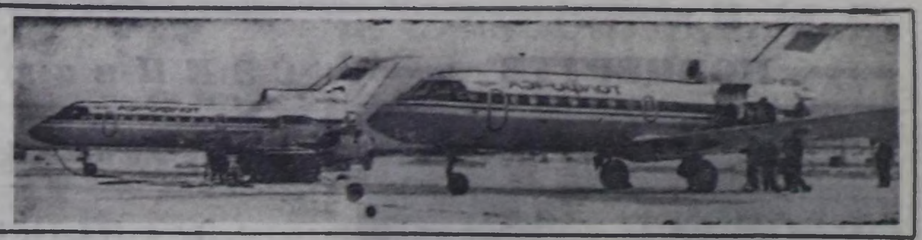
Шынаа-ла, чаа негелделер ёзугаар кижиниң психологиязының бир низ чартының турарының бир чижээ бо эвес бе? Коммунист Сафонов партийжи даалга-биле эртеки чылын кожалары — Кунгаа, Монгалбин, Бумба, Дыртый-оол оларның коданнарына быжыглаткан, оларга каш удаа барып, арга-сүмезин кадып, дузалажып келген. Дагдыңгаларының көргүзүглери багай эвес болганында оон үлүү база бары чугаажок, ону демги малчыннар бадыткап турар. Хоочунуң дуржулгазын өөренип кээп турарлар улам көүдеп орар. Мырынай чоокта чаа шамбалыгжылар чораан барган.

Бедик орден-хавыяаларның эдилекчизи, ат-сураглыг малчын Иван Петрович Сафонов сөөлгү беш чылдарда дыка бедик (а кол-ла чүве — доктаамал, туруштуг) көргүзүглерлиг болуп келген, а 1985 чылда чүс хойга онаштыр 132 хураганны, хойдаанга 4,6 кг дүктү алган. Ол — база катап чемпион.

А. ДЕМБИРЕЛЬ.

Г. МАКАРОВТУҢ чураан чуруу.

Бөгүн— Аэрофлот хүнү

УЛАМ ХӨГЖҮҮР

Агаар транспорту экономиканы быжыглаарынга, бүдүрүмчү күштерни хөгжүдеринге база чугула ужур-дузалыг адыр болур. Тываның авиаторлары сөөртүлге ажылдарын организастарын экижитткеш, он бирги беш чылда чамдык чедиишкиннерни чедип алган. Кол көргүзүглер талазы-биле беш чыл планы октябрь айда күүсеттингеп. Пландан ажыр 20 муң пассажирлерни, 37 тонна почтаны, 114 тонна улус ажылагыйының чүүктери сөөртүнген. Эрткен беш чылдарда агаар оруктарынга Л-410 маркалыг чаа самолёттары чорун эгелээн. ЯК-40 маркалыг чаа самолёду немешкен. Пассажирлер аргыштырыгазы шапкымчылар, хандырылга культуразын экижидер соруглга-биле чамдык чаа дериглерни тургускан. Билеттерни садарынга болгаш баш удур чагыдарынга таарымчалыг «Сирена-2» система ажылды дүргеп болгаш шыырлыг чорударынга таарымчалыг. Чаартылгаларның түңнелинде 1980 чыл-биле деңзээрге транспорт-биле пассажирлер дажыыр телязы-биле сөүлде темпизи 116,7 хуу, тонна-километрини 122,5 хуу четкеп. Авиацияны улус ажыл-агыйынга ажыглаары калбаргаан.

Он ийги беш чылдың баштайгы чылындан эгелеп ол бүдүрүкчүлүг ажылдарын коллектив хүзөөнүн турар. Бо чыл— онзагай чыл. Удавас ажыттынар партиниың XXVII съездизин күш-ажылчы белектерлиг утказуур соругга-биле уткуштур план хүзээп алдынган. Февраль 25-ке чедир ийи айның планы күүсеттинер. Партийжи съездиниң делегаттарын сөөртүр Красноярск баар рейс камнаан алдынган материалдар-биле ужар. Кызыл-Мажалык, Тожу, Ак-Суг ужар самолёттар база камналганың рейстерни кылыр.

Чыл планын декабрь 30-да дооскаш, планга немей 0,8 миллион пассажир-километрни, 68 муң тонна-километрни эртер, муң кижини аргыштырар, 45 тонна почта, чүүктү сөөртүр. Бо улус соругларны ужудуушкун ажылын удуртуруп, организастарын экижидип, ажыл шагынын чидирнин эвээдеши турган чедип алыры көрдүнтеп. Көрөзлит ажылдаарынче алды бригаданы бо чылын шилчидер, ийи салбыр шалың төлевирнин күш-ажылга киржилгезинниң коэффициентизин барымдаалап төлөөриче киирер. Бир кижиге хамаарыштыр ажыл шагынын чидирни муруку чылдаазындан 0,2 хуу кызырлыр.

Съезд мурнуңуң чарыжын калбартып, ону биздилиг организастаанындан январь айның планы , 27-иниң хүнүнде, хуусаа бетинде күүсеттингеп. Аэрофлот хүнүн экипажтар, салбырлар эки уткаан. Күш-ажылчы маргылдаанын мурнуку одуруунда В. А. Естигнеевке баштаткан МИ-8 вертолёттуң экипажы чоруп турар. Командирниң болу хууда беш чыл планын 1985 чылдың августа, чылдың октябрь айда күүсеткен. Ол 196 тонна кывар-чаар түүлдерни камнаан алган. Ооң хөрээн Ленинчи юбилей медалы, Моол Арат Республиканың «Найырал» орденн кластан чоруур. Коммунистиг күш-ажылдың шалынчызы өскелерге үлегерни көргүзүп турар.

Экипажтардан командирлер М. М. Амосовтуң удуртканы АН-2, В. С. Гридинниң ЯК-40 самолёттарның, М. Г. Булкинниң башкарганы МИ-8 вертолёт экипажтары, ангыаңгы ажылчыннардан бортмеханик Н. М. Дозур-оол болгаш өскелер-даа социалистиг чарышка база тиилекчи бо-хүн, профессионал байырлал. ды телептиг күш-ажыл-биле утказаннар.

Аэрофлот хүнүнде ажыктарга байлак дуржулгазын дамчыдып турар хоочуннарны демдеглээри сөөртүнүүр. Оларга техниктиг контроль кылдазының улуг инженери В. К. Кравцов, аккумуляторщик П. И. Девлашов, диспетчер А. И. Глебов, авиатехник В. В. Высадчинский, Тываның баштайгы ужудукчулары О. Х. Чимий-оол биле Х. Д. Хопуй, оон-даа өскелер хамаарлыр. Дагдыныкчымаарның детникчеэн-биле ажылчадың участок бүрүзүнге организастыг чоруктуу болгаш салгылга-турумну быжыглаар аргалыг болуп турар бис.

Эртем-техниктиг дешилгеин бүдүрүлгеге ажыглаарынче күш-ажылчы коллективтериниң кичөөнгейн углаган. Эрткен чылын чаартыкчылар 74 муң рубль орулгаиы бөөр аңдан саналдарын киирген. Авиация-техниктиг базаның коллективи эки түңнелдерни чедип алган. Базаның инженери В. А. Успасский биле участок начальныгы В. И. Зыков бакта кывар-чаар түүлдү хенгчээ херексээри чогаатхан. Оон түңнелинде ийи кижини ажыктан хостаар, үш муң литр чедир кывар-чаар түүл камнан алыр арга тургуступ-ган. Саналдың экономиктиг ажыктыы 22 муң рубль чедип турар. Слесарь В. С. Подлегаев, токарь А. Е. Хромовских олар үнелиг саналдарны киирген. Чаартыкчылар шимчөшкинин моон-даа ыяап калбартыр соругдалыг бис.

Он ийги беш чылдың башкарылгазы чылының планнын онаалдаларын чедиишкиннинг күүсеэдир ээзи авиабүдүрүлгө коллективи улам күжөнишкинниг ажыглаар. Кол углаңыныкчыларның телевилелиинде транспортту сайырадырының оруктарын айытхан. Республикага агаар транспорту база хегжүдээни алыр.

В. СКОВОРОДКО,
авиаотрядтың начальныгының оралакчызы.

ЧЕР БИЛЕ ДЭЭРГЕ

Хамааты ужар түүлдүң Красноярскиде эргелелиниң Тывада авиаотрядынга оларның профессионал байырлалы — Аэрофлот хүнүнүн бүдүүзүнде чеде берген бис. Авиаторлар эртеки беш чылдың планнын онаалдаларын көргүзүглер зайы-биле 1985 чылдың октябрь айда-ла күүседиишкиннин болгаш он ийги беш чылды база бүдүрүкчүлүг ажыл-биле эгелеп турлар болдулар.

Авиаотрядтың командирниң политиктиг айтырыглар талазы-биле оралакчызы З. Сковородко-биле сүмелешкеш, АН-2 самолёттарның экипажтарының ажылын сонуурган көөр деп шиитпирледивис. Ол база чөптүг. Учут ЯК-40, Л-410 деп самолёттар-биле деңзээрге, АН-2 бичии ышкаш кестүр-даа бол, Тываның эгаар харылзаазын дыка хей чылдарының дургузунда багай эвес хандырыгы келген ак-көк дээрниң «ажылчыны», ажыы улуг самолёт болгай. Даглыг Тываның ырак-узак районнарынче, чедери берге черлерниче рейстер кылырынга АН-2 дыка-ла таарышкан халге. А оларны «мунун» турар кижилер-биле, оларның ажыл-херээ-биле танышжалы.

Ол хүн агаар байдалы ындыг-ла эки эвес болганы-биле экипажтарның чамдыызы ужун үнерине чепшээрел манап тургулады. Хоорайның кырын болгаш ырак тайга-сыннарның баштарын бүргээн туман-булут чоорту ардын, Тываның янзы-бүрү районнарынче экипажтар чоорту ужун үнгүлеп-даа турду. Экипажтарның командири Я. Прозоров үжеп хар чез ашкан хире назылыг кижи болду. Оон-биле элээн чугаалашкаш, АН-2-лериниң ужудукчулары Тываның улус ажыл-агыйын бүгү талазыт хандырын, пассажирлер аргыштырын, чүк сөөртүн, почта чедирин, химиктиг ажылдар кылын турарын бижин алдывыс. Экижиттар чаа беш чылдың баштайгы айының планнын онаалдаларын чедиишкиннинг күүсеткеп. Эрткен чылдың түңнелдеринде В. Тюлькинниң командирлээн экипажы чарыштыч тиилекчиэн болган. Экипаж командири ужар чүүл училищезин 1978 чылда дооскаш, маңаа ийиги ужудукчу болуп ажылдап эгелээн. 1981 чылдан эгелеп командир апарган. Ийиги ужудукчу С. Подколзин аныяк, чаа үш чыл ужудуп чоруур. Олар кады ажылдаз-ла ийи чыл чеде бергеннер.

— Эрткен чылын колдуунда авиахимиктиг ажылдар кылып чайлаадывыс. Тоожу тайгазынга мөөңнели бергеи сибирьниң торгу ховаганы деп хораачы-биле демисеге ийи чайын киржип, зарыгга алыскаи арга-арыгчы эм бүдүмелдер-биле чаштырын келдивис. Ам ол хораачы барык читкен—деп, Василий Тюлькин чугаалады.

Эргелеэнин социалистиг чарыжынга тиилекчи болган дээш, бо экипажты ССРЭ-нин Улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезинче баар халас путёвка-биле шаңнаан. Олар ынаар эрткен чылдың декабрь айда четкеп келгеннер.

Өске экипажтардан О. Шатиев, В. Родионов болгаш В. Михайлов, А. Чюдюк оларның ики ажылдан турарын Я. Прозоров чугаалады. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң күш-ажылчы белек кылдыр экипаж бүрүзү бир рейсти кылып, ажылдап алган акшазын беш чылдыг фондузунче шилчидерин хүзээген. 9 экипаж ол рейстерни камнаи алганы кывар-чаар материалдар-биле кылыр.

Самолёттарны ужударынга белеткеп, оларның техниктиг ажылаадазын боттандырып турар АН-2 самолёттарының участогунуң оперативтиг эзлекче-биле база таныштывыс. Эзлегде 8 кижи бар, оларның бежи самолёттар моторларын, үжү радиоэлектрээчи харылаар. Эзлетиниң бригадири В. Шумов хамааты ужар түүлге 18 чыл ажылдаан, дуржулгазы байлак кижи болду. Радиоэлектрээчи үрелиишкин, частырыг чок ажиктарын хандырып турар аныяк ийи солдарның ажылын сонуурган көрдүвүс. Андрей Самбала, Олег Кара-Донгак оларның кайызы-даа Омскиниң ужар түүл-техниктиг училищезин доосканл, ийи-үш чыл хире ажылдап турар-даа болза, онзагаи херээ ийи биилер апарганнар.

Дээрге ужарының бетинде, черге улуг белеткелди өртөө, бүгү албаннарның ажылы тудуш харылзаалыг болур дээн үүлүн моон көрдүвүс.

ЧУРУКТАРДА: АН-2 самолёттар экипажтарының командири Я. Прозоров мурнакчы экипажтың командирлери В. Тюлькин, С. Подколзин олар-биле ужудуушкун бетинде; чер кырында аэробазының техниктери О. Кара-Донгак болгаш А. Самбала самолёт хынаары-биле бар чоруур.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

Саннар, фактылар

⊙ Чурттуң агаар оруу чижек-биле 1 миллион километрге дек.

⊙ Авиаоруктар 36000 ажыг хоорайларны болгаш өске-даа чурттакчылыг черлерни харылзаштырып турар.

⊙ Аэрофлоттуң самолёттары делегейниң 97 чурттарынче ужуп турар.

⊙ Самолёттар болгаш вертолёттар-биле аргыжылга чылда 100 миллион кижи-хүнүң камнап алырынга дузалаар.

⊙ Шөлдериниң авиакимиктиг ажаалдазы чылда 1,5 млрд. рубль орулганы бээр.

⊙ Аэрофлотта 200 ажыг Совет Эвилелиниң Маадырлары, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары, Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреаттары, ССРЭ-ниң 640 алдарлыг ужудукчулары болгаш штурманнары ажылдап турар.

⊙ Аэрофлот 1963 чылда Ленин орден-биле, 1973 чылда Октябрь Революциязы орден-биле, 1980 чылда «Алдын Меркурий» деп делегей шаңналы-биле шаңнаткан.

КОНЦЕРТТЕ

Кызыл-Мажалыкта уруглариың музыка школазыңда өөренип турар уруглар ыры болган танцы күүселделериг концертти башкыларыңың удуртулгазы-биле белеткеп алган, чоокта болган районнуң мурнакчыларыңың слёдунга уран талантызын бараалаткан.

ЧУРУКТА: ол школаның уруглары танцы күүселделеңинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Кино болгаш көрукчу

ПАТРИОТЧУ ЧОРУК ДУГАЙЫНДА

Эрес-дидим, маадырлыг чоруктар дугайында кинолар, чечен чогаал номнары аныяктарның идейлиг, мөзү-шынар кижизидилгезинге ачызалдары улуг. Ылаңгыя Төрөөн чуртувустуң эртикен үеден төөгүлүг амыдыралынга тураскаттынган киноларның ужур-дузазы улуг.

«Багратион» деп ийи сериялыг, чаа киноны «Грузияфильм» биле «Мосфильм» киностудиялар кады бүдүргеп. Ооң режиссёру — Краман Мгеладзе. Багратионуң ролүңде талантылыг грузин актер Гиули Чохонелидзе. «Дайын болган тайбың» деп книгага эрес-дидим, чамыдыкшыл чок полководчу Багратионуң ролүн база ойнаан. Ынчалза-даа ынаар баар чай бар эвес. Бо удаада маңнаа чүүл алыр-дыр.

Кирип келдим. Билет салып алыр дээримге, касса хаалгыг тур. Эр улус чүнээ черге келдим. Кижи-даа чок. Мээң-биле кады кирип келген ийи-үш оол-биле хен үштүр өрээлиг бакылаттывыс. Олуттарының чартык кезии хос.

Чунар өрөөлге кээп, таатарже чаа-ла сут кудуп ап гурувуста, чунар-бажың ажыл-дакчызы кире халып келгеш, чыртыладыр кончуттуна бердим:

— Шаазэ-чаңшээрел чок боор чүге кирип келдиңер! Үнүңер! Хоолай тунган чүчадыр. Амдыгыында шалаже сут текпенер. Дораан үнүңер!

— Кымдан чаңшээрел чаңнаар-бажыңга бар, ол ам-даа ажылдап турар — дидим.

Ол аразы ырак эвес, ынаар базыптым. Бир-тээ, төпке турган багай эвес чунар-бажыңты дүжүргек болганда, бир черде чаа улуг, делгем чунар-бажың тудуп каан боор деп өөренем-даа медээжок

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 36 (13036) | 1986 чылдың февраль 12, среда | 1925 чылда үндезилеттинген. | Өртээ 3 көпеек.

ФЕВРАЛЬ 15-
КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ФОНДУЗУНЧЕ

«Тувапарникмэхерские» бүдүрүлге каттыжымышкынның Кызылда бүдүрүлгелериниң ажыл-ишчилери февраль 15-те болур «кызыл субботага» белеткел ажылдарын чорудуп. күш-ажыл байырлалының хүнүнде кылыр ажылдарынга хувааладазын тодаратканнар. Коммунистиг субботник хүнүнде 126 кижи чаңгыс кижи дең ажылдап үнгеш, 1400 рубльдиң ачы-дузалыг кызымчыларга болгаш шайысылалдың ажылчыларынга көргүзер.

Бүдүрүлгениң мурнакчылары баш тазрар мастерлер Н. Стародумова, З. Евдокимова, Г. Тараканова анаа хүнде ажылдаанындан бүдүрүкчүүр ажылдап, бүдүн чартык вор. ажылдаан. Муриякчыларның ол эгелевчи саналдың ескe эки-сөөрү база хетирген. Чоннуң ачы-дуза чедирилгезинниң ажылдакчылары ол хүн ажылдаан акшазындан 400 рубльди он чейги беш чылдың фондузунче шилчиндер. ажылдың участок бүдүрүлгүче бадык бүдүрүкчүлүг ажылдаар деп дүгүрүлгеткен.

О. НАМАСАН.

БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

«Сүт-Хөл» совхозтуң субботник штавын кол экономист Б. Монгуш удуртуп турар. Ниитизи-биле беш чүс кижи субботникче үнер. «Кызыл суббота» хүнүнде дөрт көвүргүнү чаартып кылыр. Тудугжулар Кара-Чыраа салбырда дөрт чүс баш шиек киирер кажаанның кырын шын доозар. Автопарк коллективи 20 тонна янны-бүрү чүктерип сөөртүр. Тен шаңның ажылчыныңары малга 6 тонна чарбаны тыртарлар.

Малчын коданнарга, фермаларга ажылдаар кылдыңар. Кажаалар сентэбр, шагаалар киирер ажылдарга хей кижи киржир.

Коммунистиг субботник хүнүнде 1138 рубльдин продук. циязын бүдүрер болгаш 500 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

О. БОРАШ.

МАЛЧЫН КОДАННАРГА

«Барлык» совхозтуң Хөндеделең салбырының коданнарында хой оолдаашкыны улам чылаң турар. Совхозта херээженнер чөвүлели субботникке киирип, шефтээшкинин организастап турар. Агитквартиралар хуваатыгнаан коданнарга чедип, булуңнарды дерип кылып, дүзаны чедирип турар. Февраль айның баштайгы дыштанар хүнүнде Үстүү-Хөвүда хойжу Бичe-оол Соянның кажаазын «Дамырак», «Херел» агитквартиралары коптарын аштап бергенер. Комсомолчулар Николай Ооржак, Олег Ооржак, Кежиктиг-оол Күжүгет, Бичей Күжүгет, Виктор Соян озар болгаш ескелер-дээ үлегерлиг ажылдаңнар.

Хөнделең школазында бешки Ольга Монгуштуң удуртулгазы-биле «Аян» агитквартиразы Алдың-Хөвүда хойжу Кара-ыыс Бопуң-оолдуң кажаазының иштин коптарып берген. Шеф дузазы чедирген. нерге малчыннар өөрүн четтиришкинин илергейлеп турарлар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

УЛАМ БЫЖЫГЛААР БИС

Эрткен он бирги беш чылда бистиң коллектив ниитизи-биле багай эвес ажылдаан. Чонга ачы-дуза чедирилгезиниң беш чыл планын 102,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 101,1 хуу күүседкеш, чонга коммунал болгаш амыдырал хандырылга ачы-дузазы чедирер бүдүрүлге черлериниң аразында республика чарыжынга тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчинир Кызыл тугу-биле шаңнаттывыс. Ол — бистиң деминг коллектививистиң ажылынга үнелел. Бистиң мурнакчыларывыс кол сорулга — районнуң чурттакчыларынга амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын бүгү талабиле чедирери. Ынчангаш үениң негелдезинге дүүштүр ажылдаарывыс бистен негеттиниң турар. Көдээде турар чоннуң амыдырал хандырылгазын хоорайымындан ылгалбас кылдыр тургузарының бүгү хемчеглери бүдүрүлгеде алдының турар. Ол талазыбиле кылдынган чамдык чүүлдер мында. Совхозтар төптеринде чоидан чагыглар хүзээн алыр комплекстиг пунктуларның ажылы көскүзү-биле экижээн. Ылаңгыя Кек-Хаакта, Күндустугда пунктуларның эргеленчилери чаңгыс чер чурттугларының кинигеи чагыгларының чогуур хуусавазында эки шынарлыг күүсеттинген турарын чедип алыр дээш кылымак ажылдан турарлар. Коллективтиң күжениишкинилери халас барбаан деп чугаалап болур. Кол-кол көргүүлер талазы-биле эрткен беш чылда чамдык өөрүдүн чедип алдынган. Ниитизи-биле районнуң чурттанчы чонунга 1981 чылда 11 рубльдиң ачы-дузазын чедирген турган болза, ол көргүзүг эрткен чылдың — 14 рубль болган. Беш чылда ачы-дуза чедирилгезиниң чаа хевирлери база бисте шинчээттинин алдыптан. Эр база херээжен кижилерге бөрт даараар ажылды эгелеливис. Оон аңгыда, тыва тоннар, чеңи-чоктар, шай, дүс хавы база даарап эгелээн бис.

Бүдүрүлгеде күш-ажылдың сагыыга-чүрүмү эки. Ол — бистиң ажылывыска идигларлыг болуп турар. Бо чылдың социалистиг хүзээлгелерин ап тура, эрткен беш чылдарда чедип алган көргүзүглерибисти улам быжыглаарын хүзээнгеен бис. Ажылдың темнизин кошкатпас бис.

М. НАВА,
даараныкчы.
Каа-Хем район.

ЧЕТПЕСТЕРНИ КАТАПТАВАС

Сүт-Хөл районга эрткен чылдың коллективтиг керээ бөлүүгаар шупту 24 бригада болгаш звено ажылдап турган. Оларның иштинден хөвү ажылдакчыларының, кедерээ-летке конторазы он бирги беш чылдың даалгаларын хуусаа бетинде боттандырган.

Ажылчы чоннарның материалдыг болгаш культурлуг деңнели бедээн. Кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының айда ортумак шалыңы 1980 чылда турганындан 14 хуу өскен. Оңгу беш чылга деңээрге чонга ачы-дуза чедирилгези коммунал ажылагыйга 12,2 хуу, амыдырал хандырылгазынга 12,8 хуу өскен.

Районнуң мурнунда салдынган социал-экономиктиг сорулгаларны чедишкинниг шинтпирлээр херекке районнуң партия организациязы улуг рольду ойнап турар. Районда 23 эге, 15 бригада партия организациязы, 23 партия бөлүүг бар, беш чылда оларның саны, хүрээлеңи өзүп, шынар составы экижээн, инда 583 коммунист бактаан турар. Коммунистиңниң 65,3 хуузу материалдыг бүдүрүлгеде хаара туттунган, олар ажыл-ишке, амыдыралга үлегерин көргүзүп, планның онаалдаларын, социалистиг хүзээлгелерин ажыр күүседип келгеннер.

СЭКП райкому улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга партийжи удуртулганың стилин болгаш арга-методтарын сайзырангайжыдарынче, оон кол өзөө болур кадрлар-биле ажылды экижидеринче, оларны шилиринче, ажылга таарыштыр тургузарынче, кижилеринче, партия организацияларының даймичы аргалеттир четпестер, чедир шинтпирлеттинээн айтыгылар барын илереткен. Партияның XX область конференциязынга районда мал ажылынга четпестерни шыңгыы шүүмчүлээн.

Ылаңгыя совхозтар төрүүр чүс баш малга онаалтыр пинектерин 42 хуу, хой, өшкүнү 54 хуу чедирер. Төрүүр чүс баш малга онаалтыр 85 бызааны, 90 анай, хураганны, 85 кулунну камгалап алыр.

Чер ажылының талазы-биле. Чер ажылының культурazын бедидип, зона системазын долузу-биле шингээдип ап, агротехниктиг чүрүмнарны шын сагып турган, 1800 гектар тарылга шөлүн шингээдип алыр, аңаа 8000 тонна органиктиг, 240 тонна минералдыг чемнинчидиятелерни төгер. Гектар бүрүзүнден ортумаа-биле чаңгыс чылдыг сигеннинг 16 центнер, хей чылдыг сигеннинг 20, картофельдың 90, ногаалариның 100 центнер дүжүдүн ажаан алыр.

Ниитизиң малынга четчир саннығ бедик шынарлыг чем базазының түргүзары-биле талаңга болгаш сигеп шөлдеринге культурa-техниктиг ажылдарны чорудуп турган, оларның суггарылгазын шынарлыг чорудуп, чайгаар үнгеп сигеннин 2600 тонналы, чаңгыс чылдыг сигеннерин 2100 тонналы, хей чылдыг сигеннерин 300 тонналы, картофельдын 225 тонналы, ногааларын 50 тонналы октябрь 1-ге чедир белеткеп ажаан алыр.

Районнуң коммунистериниң, ажылчы чоннарының он бешки беш чылдың даалгаларын үрелеттинген ажылдаанындар.

Район ниитизи-биле 9538 гектар тараа шөлдүг. Сүт-Хөлчүлер оон 7225 тонна дүжүттүг алыр тургаш, оңу 7969,7 тонна кылдыр күүсеткеннер. Тараа дүжүдүн алыр талазы-биле «Октябрь 30 чылы» совхозтуң тараажылары эки ажылдап, бир гектардан-на 26 центнер дүжүттүг ажаан алганнар. Ол мынаан Карл Маркс аттыг совхозтуң алган дүжүдүг гектардан-на ортумаа-биле 19 центнер четкен. Ол ажылагыйларның арбын дүжүттүг алганында коллективтиг керээ аргазы-биле ажылдап турар бригадаларның үлүгхуузу улуг.

Коллективтиг керээ аргазы-биле ажылдап турар бригадалардан «Алдан-Маадыр» совхозта «Чер ажылының алдарлыг ажылдакчызы» аттыг эдилекчизи К. Алдын-оолдуң звенозу эки түңнелдерни чедип алган. Звено кежигүнүе. рин бир гектарга онаалтыр 20,1 центнер тараазы, 61,9 центнер хей чылдыг сигеннер дүжүдүн ажаан алган. Ынчангаш чыл түңнели-биле 4 мүң 332 рубльди шаңналга алганнар. Инда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1,5 катап өскен. Ол-ла совхозта С. Бызыпшаның удуртқан звенозу база эки көргүзүглерни чедип алган. «Сүт-Хөл» совхозтан С. Свердловтуң звенозу нэ-

УЛАМ БЫЖЫГЛААР БИС

Эрткен он бирги беш чылда бистиң коллектив ниитизи-биле багай эвес ажылдаан. Чонга ачы-дуза чедирилгезиниң беш чыл планын 102,2 хуу, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 101,1 хуу күүседкеш, чонга коммунал болгаш амыдырал хандырылга ачы-дузазы чедирер бүдүрүлге черлериниң аразында республика чарыжынга тиилекчи болуп, СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профобличөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчинир Кызыл тугу-биле шаңнаттывыс. Ол — бистиң деминг коллектививистиң ажылынга үнелел. Бистиң мурнакчыларывыс кол сорулга — районнуң чурттакчыларынга амыдырал хандырылгазының ачы-дузазын бүгү талабиле чедирери. Ынчангаш үениң негелдезинге дүүштүр ажылдаарывыс бистен негеттиниң турар. Көдээде турар чоннуң амыдырал хандырылгазын хоорайымындан ылгалбас кылдыр тургузарының бүгү хемчеглери бүдүрүлгеде алдының турар. Ол талазыбиле кылдынган чамдык чүүлдер мында. Совхозтар төптеринде чоидан чагыглар хүзээн алыр комплекстиг пунктуларның ажылы көскүзү-биле экижээн. Ылаңгыя Кек-Хаакта, Күндустугда пунктуларның эргеленчилери чаңгыс чер чурттугларының кинигеи чагыгларының чогуур хуусавазында эки шынарлыг күүсеттинген турарын чедип алыр дээш кылымак ажылдан турарлар. Коллективтиң күжениишкинилери халас барбаан деп чугаалап болур. Кол-кол көргүүлер талазы-биле эрткен беш чылда чамдык өөрүдүн чедип алдынган. Ниитизи-биле районнуң чурттанчы чонунга 1981 чылда 11 рубльдиң ачы-дузазын чедирген турган болза, ол көргүзүг эрткен чылдың — 14 рубль болган. Беш чылда ачы-дуза чедирилгезиниң чаа хевирлери база бисте шинчээттинин алдыптан. Эр база херээжен кижилерге бөрт даараар ажылды эгелеливис. Оон аңгыда, тыва тоннар, чеңи-чоктар, шай, дүс хавы база даарап эгелээн бис.

Бүдүрүлгеде күш-ажылдың сагыыга-чүрүмү эки. Ол — бистиң ажылывыска идигларлыг болуп турар. Бо чылдың социалистиг хүзээлгелерин ап тура, эрткен беш чылдарда чедип алган көргүзүглерибисти улам быжыглаарын хүзээнгеен бис. Ажылдың темнизин кошкатпас бис.

М. НАВА,
даараныкчы.
Каа-Хем район.

ЧЕТПЕСТЕРНИ КАТАПТАВАС

Сүт-Хөл районга эрткен чылдың коллективтиг керээ бөлүүгаар шупту 24 бригада болгаш звено ажылдап турган. Оларның иштинден хөвү ажылдакчыларының, кедерээ-летке конторазы он бирги беш чылдың даалгаларын хуусаа бетинде боттандырган.

Ажылчы чоннарның материалдыг болгаш культурлуг деңнели бедээн. Кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының айда ортумак шалыңы 1980 чылда турганындан 14 хуу өскен. Оңгу беш чылга деңээрге чонга ачы-дуза чедирилгези коммунал ажылагыйга 12,2 хуу, амыдырал хандырылгазынга 12,8 хуу өскен.

Районнуң мурнунда салдынган социал-экономиктиг сорулгаларны чедишкинниг шинтпирлээр херекке районнуң партия организациязы улуг рольду ойнап турар. Районда 23 эге, 15 бригада партия организациязы, 23 партия бөлүүг бар, беш чылда оларның саны, хүрээлеңи өзүп, шынар составы экижээн, инда 583 коммунист бактаан турар. Коммунистиңниң 65,3 хуузу материалдыг бүдүрүлгеде хаара туттунган, олар ажыл-ишке, амыдыралга үлегерин көргүзүп, планның онаалдаларын, социалистиг хүзээлгелерин ажыр күүседип келгеннер.

СЭКП райкому улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга партийжи удуртулганың стилин болгаш арга-методтарын сайзырангайжыдарынче, оон кол өзөө болур кадрлар-биле ажылды экижидеринче, оларны шилиринче, ажылга таарыштыр тургузарынче, кижилеринче, партия организацияларының даймичы аргалеттир четпестер, чедир шинтпирлеттинээн айтыгылар барын илереткен. Партияның XX область конференциязынга районда мал ажылынга четпестерни шыңгыы шүүмчүлээн.

Ылаңгыя совхозтар төрүүр чүс баш малга онаалтыр пинектерин 42 хуу, хой, өшкүнү 54 хуу чедирер. Төрүүр чүс баш малга онаалтыр 85 бызааны, 90 анай, хураганны, 85 кулунну камгалап алыр.

Чер ажылының талазы-биле. Чер ажылының культурazын бедидип, зона системазын долузу-биле шингээдип ап, агротехниктиг чүрүмнарны шын сагып турган, 1800 гектар тарылга шөлүн шингээдип алыр, аңаа 8000 тонна органиктиг, 240 тонна минералдыг чемнинчидиятелерни төгер. Гектар бүрүзүнден ортумаа-биле чаңгыс чылдыг сигеннинг 16 центнер, хей чылдыг сигеннинг 20, картофельдың 90, ногааларының 100 центнер дүжүдүн ажаан алыр.

Ниитизиң малынга четчир саннығ бедик шынарлыг чем базазының түргүзары-биле талаңга болгаш сигеп шөлдеринге культурa-техниктиг ажылдарны чорудуп турган, оларның суггарылгазын шынарлыг чорудуп, чайгаар үнгеп сигеннин 2600 тонналы, чаңгыс чылдыг сигеннерин 2100 тонналы, хей чылдыг сигеннерин 300 тонналы, картофельдын 225 тонналы, ногааларын 50 тонналы октябрь 1-ге чедир белеткеп ажаан алыр.

Районнуң коммунистериниң, ажылчы чоннарының он бешки беш чылдың даалгаларын үрелеттинген ажылдаанындар.

Район ниитизи-биле 9538 гектар тараа шөлдүг. Сүт-Хөлчүлер оон 7225 тонна дүжүттүг алыр тургаш, оңу 7969,7 тонна кылдыр күүсеткеннер. Тараа дүжүдүн алыр талазы-биле «Октябрь 30 чылы» совхозтуң тараажылары эки ажылдап, бир гектардан-на 26 центнер дүжүттүг ажаан алганнар. Ол мынаан Карл Маркс аттыг совхозтуң алган дүжүдүг гектардан-на ортумаа-биле 19 центнер четкен. Ол ажылагыйларның арбын дүжүттүг алганында коллективтиг керээ аргазы-биле ажылдап турар бригадаларның үлүгхуузу улуг.

Коллективтиг керээ аргазы-биле ажылдап турар бригадалардан «Алдан-Маадыр» совхозта «Чер ажылының алдарлыг ажылдакчызы» аттыг эдилекчизи К. Алдын-оолдуң звенозу эки түңнелдерни чедип алган. Звено кежигүнүерин бир гектарга онаалтыр 20,1 центнер тараазы, 61,9 центнер хей чылдыг сигеннер дүжүдүн ажаан алган. Ынчангаш чыл түңнели-биле 4 мүң 332 рубльди шаңналга алганнар. Инда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 1,5 катап өскен. Ол-ла совхозта С. Бызыпшаның удуртқан звенозу база эки көргүзүглерни чедип алган. «Сүт-Хөл» совхозтан С. Свердловтуң звенозу нэ-

МАЛЧЫН КОДАННАРГА

«Барлык» совхозтуң Хөндеделең салбырының коданнарында хой оолдаашкыны улам чылаң турар. Совхозта херээженнер чөвүлели субботникке киирип, шефтээшкинин организастап турар. Агитквартиралар хуваатыгнаан коданнарга чедип, булуңнарды дерип кылып, дүзаны чедирип турар. Февраль айның баштайгы дыштанар хүнүнде Үстүү-Хөвүда хойжу Бичe-оол Соянның кажаазын «Дамырак», «Херел» агитквартиралары коптарын аштап бергенер. Комсомолчулар Николай Ооржак, Олег Ооржак, Кежиктиг-оол Күжүгет, Бичей Күжүгет, Виктор Соян озар болгаш ескелер-дээ үлегерлиг ажылдаңнар.

Хөндеделең школазында бешки Ольга Монгуштуң удуртулгазы-биле «Аян» агитквартиразы Алдың-Хөвүда хойжу Кара-ыыс Бопуң-оолдуң кажаазының иштин коптарып берген. Шеф дузазы чедирген. нерге малчыннар өөрүн четтиришкинин илергейлеп турарлар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ТҮҢНЕЛДЕРНИ ҮНДҮРГЕН

Он бирги беш чылды «Мурнакчы» совхозтуң ажыл-ишчилериниң камчаар дооскаының түңнээн. Культура башкыныга болган ол хурал семинар хевирлиг эрткен.

Аңаа совхозтуң түс-түс адырларының беш чылда кылган ажылын тускай эртемниглер аналиэтеп, боттарының оттчедуп бергеннер.

Совхоз он бирги беш чылда кескү базымнарны кылган. Совхоз беш чылда күүне мурнунга кол-кол планның даалгаларын күүсеткен. Хойжулардан беш кижи малдың чаш төлүн бүрүн кампалап алыр, дүк кыргыыр талазыбиле беш чыл планын чедиштиккинниг боттандырган. Оларның арасында Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Ч. Кара-Донгак, район Совединиң депутады Х. Арбай-оол, Х. Калчам-оол, Б. Очур, М. Чүгдүр, сарлык кадарчылары Х. Калдар, К. Бадакай, Д. Оолак олар беш чылда малдан алыр продукциянның, малдың баш санын өстүрүнүң планнарын күүседип, социалистиг чарыштың мурнакчылары болганнар.

Экономиканың кол адыры — мал ажылында ниитизирлээ-шогуур айтырыгларның бүрүн түңнелди үндүрүп тура тодарадып, чаа беш чылда олче-күшеннишкинни иженнээрин дугуруушкан. Совхозтуң директору Кара-оол Хертектиң илеткелиниден алган көөрге, беш чылда хой, өшкү

Ниитизи-
краеведческий
отдел

«Торгалыг» совхозтуң хойжузу, Күш-ажылчы Алдар орденниң III чергезиниң эдилекчизи коммунист К. Х. Ховалыг он бирги беш чылда хураган, дүк алыр талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алган. Бо чылын төрүүр чүс баштан чүс хураганны иженди доруктурар хүзээлгени алган.

«Торгалыг» совхозтуң сарлык кадарчылары Н. О. Тумат районнуң сарлык кадарчыларының аразынга чарышка бирги черни алган. 1985 чылда район чемпиону болган. Төрүүр чүс баштан чүс бызааны камгалап алган. Амгы үеде оон сарлыктары хүр кыштап турар. 1986 чылда төрүүр чүс баш сарлыктан чүс бызааны доруктурар хүзээлгени ол алган, ону күүседири-биле ажылдап турар.

Өвүрнүң ажыл-ишчилериниң 1986 чылда

СОЦИАЛИСТИГ ХҮЗЭЭЛГЕЛЕРИ

Мал ажылының талазы-биле. Районнуң ажыл-агыйлары 1986 чылда мал продуктуларының бүдүрүлгезин көвүдедип тургаш, күүнеге 1220 тонна эттги, 300 тонна сүттүг, 87 тонна (арыг үнери-биле) дүктүг күүнеге садар. Семиртилгени шын организастап тургаш, күүнеге садар малдың ортумак деңзизин: бода малды 270 кг, хойну 40 кг, өшкүнү 36 кг чедирер.

Ажыл-агыйлар күүнеге мал ажылының «продуктуларын садарын декабрь 1-де күүседир болгаш планнан ажыр 50 центнер эттги, 500 центнер сүттүг, 10 центнер дүктүг садар. Төрүүр малдың деңзингүүрүн ниити башка онаалтыр пинекти 42 хуу, хой, өшкүнү 54 хуу чедирер. Төрүүр чүс баш малга онаалтыр 85 бызааны, 90 анай, хураганны, 85 кулунну камгалап алыр.

Чер ажылының талазы-биле. Чер ажылының культурazын бедидип, зона системазын долузу-биле шингээдип ап, агротехниктиг чүрүмнарны шын сагып турган, 1800 гектар тарылга шөлүн шингээдип алыр, аңаа 8000 тонна органиктиг, 240 тонна минералдыг чемнинчидиятелерни төгер. Гектар бүрүзүнден ортумаа-биле чаңгыс чылдыг сигеннинг 16 центнер, хей чылдыг сигеннинг 20, картофельдың 90, ногааларының 100 центнер дүжүдүн ажаан алыр.

Ниитизиң малынга четчир саннығ бедик шынарлыг чем базазының түргүзары-биле талаңга болгаш сигеп шөлдеринге культурa-техниктиг ажылдарны чорудуп турган, оларның суггарылгазын шынарлыг чорудуп, чайгаар үнгеп сигеннин 2600 тонналы, чаңгыс чылдыг сигеннерин 2100 тонналы, хей чылдыг сигеннерин 300 тонналы, картофельдын 225 тонналы, ногааларын 50 тонналы октябрь 1-ге чедир белеткеп ажаан алыр.

СУУРУВУС УЛАМ ӨССҮН ДЭЭШ

Өвүр районнуң төвү Хандагайты суур арткан партийжи съездиниң соонда үеде каракка көвүдүр өзүп келгенин чурттакчылар бистердээ, өскээртен бистиң районга алдан келгенивес-даа өскерип турар. Чээ микрорайончугаштар тыптып, Хандагайты кадрө Советиниң болган автостанциязының бажыңнары чижектиг албан черлери, организациялар ажыглалче киргеп. Бистерге —тудугжуларга бо бүгү өзүлээ хенертен, боду бүдеп бербээн, а беш чыл дургузунда кызыл келген ажылывыстың түңнеддери болгай.

Эрткен беш чылды «Тыва сентелге-тудуг» трестиң Хандагайтыда сентелге-тудуг участогунуң коллективи эрей шүшпең эгелеп, планның онаалдаларын күүседиптен келгенивисти миннир аңаар. Чогум мында бистиң бригаданың тудугжулары үргүлүү ажылдан келзивиссе-даа, бүгү участоктуң ажылы дээш кижи бүргүү харысалгалыг болгай. Ынчангаш күш-ажылдың будурукчулуун бедидер, сагылга-чуруумну эки-жидер, ажылды шын организастаар хемчеглерни участоктуң удуртулгазы алырга, оны чөпсүнүп, дөткүн, бар арга-дурумчулгавысты кады ажылдан турар эш-оорлуңуска дамчыдып берип келдивис.

Сөөлгү үш чыл ажылывыс эки-жээн, хоюудазашкынындан долузу-биле үштүнүп үгеп бис. Эрткен чылын бистиң бригадавыс тудуг-монтаж ажылдарының планын 105 хуу күүседип, планнан ажыр бир ийи зал чурттаар бажыңны чурттакчыларга хүлээткеп.

Бригадавыста сес кижи бар. Оларның дөртү коммунистер, ийизи комсомолчулар. Кол өзөк — участоктуң 1968 чылда тургустунары билек, мында ажылдан келген хөөчүн тудугжулар — Дадар-оол Ондар болган «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи Байыскылаң Карз-Сал олар. Черле ынчаш, бригаданың өске-даа кежигүннери чаңгыс черге турумчуп ажылдан турар. Аныяктарның тудуг ажылынга чаңчылын турары өөрүнчүт. ВЛКСМ райкомунуң бюро кежигүнү Роман Семис-оол болган Тарас Куулар олар чээ 2—3 чыл ажылдаза-даа, дуржулгалыг эш-оорлуңнең барык чыда кал-бас апарган. Аныяктарны бригадага киирип алырын уламчылавышаан бис, бригаданың келир үезин оларның хоюдарында, ажылчын сөлгалды өстүрүп кижизидеринде болгай.

Күш-ажылчы чедиишкинер кайыын келирив? Тудугга ол ажылды организастаарындан болган күш-ажылдың сагылга-чуруму экижидер, ажылды шын организастаар хемчеглерни участоктуң удуртулгазы алырга, оны чөпсүнүп, дөткүн, бар арга-дурумчулгавысты кады ажылдан турар эш-оорлуңуска дамчыдып берип келдивис.

Сөөлгү үш чыда ажылывыс эки-жээн, хоюудазашкынындан долузу-биле үштүнүп үгеп бис. Эрткен чылын бистиң бригадавыс тудуг-монтаж ажылдарының планын 105 хуу күүседип, планнан ажыр бир ийи зал чурттаар бажыңны чурттакчыларга хүлээткеп.

Бригадавыста сес кижи бар. Оларның дөртү коммунистер, ийизи комсомолчулар. Кол өзөк — участоктуң 1968 чылда тургустунары билек, мында ажылдан келген хөөчүн тудугжулар — Дадар-оол Ондар болган «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи Байыскылаң Карз-Сал олар. Черле ынчаш, бригаданың

«ШЫНГА» ХАРЫЫ

ТУС-ТУС ЧЕРЛЕРГЕ БАРЫП ЧУГААЛАШКАН

Чадаана хоорайның Карл Маркс, Крестьянская болгаш Рабочая кудумчуларының бөлдириинде үш чыл бурунгаар ажыглаага киргеи кудук үрелгенин, ол кудумчуларның чурттакчылары 1 километр хире черден сугнап турарын, чаңгыс борбак чүнар-бажың орта ажылдавас, чүнар таварлыгалар чедишпейн улеретке база Шеми ортумак школазында башкылар чедишпейн турарын шүгүмчүлеп чагаалары база «Искра» совхозтуң кыштагларын чай дургузуунда үштеп, кудуктарын тоймаглап, үрегдеп каптарының дугайында бижикчи Х. Вазыр-оолдуң бо чылдың январь 17-де үнген № 14 «Шын» солунга шүгүмчүледиг чүүлүн хемчег алырыбыле чорударывыска район күүсконом мындыг харынын берген.

Кудукка ажылдап турган Н. Ковалёваның ажылынга зо-харыысалга чок болганыбиле кудуктуң мотору эрттеңгеш, ажыглалдан үнген турганы шын. Үрелген моторну чаартып солаан, анда еске кижин ажылдаткан. Амгы үеде кудук үреливишкин чок турганы шын. Чүнар-бажында суг сордурар насостуң мотору бичии күштүг болгонындан изиг суг чедишпейн турганы шын. Чүнар-бажының котельнаязында бус-биле ажылдаар котёлду киргеи. Соолгу үеде чүнар-бажың ажылынга хамаарыштыр хомудалдар кирбестээн.

Шеми ортумак школазында биология болгаш география база даштыкы дыл башкылаар башкылар чедишпейн турарын шын. Школада херек эмгелекчизи Нина Чамыяновна Куулар кичээлдер эрттирип турар дээш бадыткаттынмаан. Вашкы кижининг кижизидикчи ролюнуң дугайынга ажылды башкылар коллективи чорудуп турар. Хынаалдың түңнелин школаның удуртукчулары болгаш партия организациязының секретарыбиле чугаалажып кергеи.

«Шын» солунга үнген «Тайбыңчалдаар бе» деп эгелеп шүгүмчүлеп чүүлдө факты-лар бадыткаттынган. «Искра» совхозтуң кыштагларын чайгы үеде үштеп, кудуктарны тоймаглап, үрегдээрин моон соңгаар болдурбазы-биле бо чылдың чаймынындан эгелеп таңнымалдар тургузарын совхозтуң директиназы шинитпирлеп.

Д. КУУЛАР,
улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Советиниң күүсконмунуң даргазы.

СЕНТЯБРЬДА АЖЫДАР

Чадаанаанның тудугларын чыл келген тудум немежин турар, мичиигаш элээн хөй бажыңнарны соолгу үеде ажыглалга киргеи. Объектилериниң арасында эмнелге тудуу база бар. Ол дугайында бистиң штаттан дашкаар авторбусту-туң чагаазын январь он алды-да «Шынга» парлаан.

Чагаада айтырын турарны болза, райониуң чаа эмнелгеинге дииш кылыр кабинетти ажыдар ирги бе? Чүге дээрге диижи аярыг, эмнедир ужурлуг улус хоорайда-даа, Чөөн-Хемчиктиң чурттакчылыг суурларында-даа хөй болуп турар. Амгы үеде чүгле диижи эмнедип алыр дээш, мраи-узак хоорайларже чорун турар таварылгалар бар. Аңаа шалбанның, ажыл шагының эвээш эвес үеэи чарыгдаттынын турарны билдингир. Бир эвес диш эмнээр чер биске бар болза, бегүнгү дег байдал турбас иижик.

Район эмнелгезинге дөрт-беш чыл бурунгаар диш кылдыртыр кабинет ажылдап турган, мичиигаш ол эмнедин келгеиперге хөй шак-үе чидирбее, орукка чарыгдаар шүүдел база үнмес. Чүге оны соолгу үеде кааптаны ол ирги? Ол чижектиг чагаалар «Шынның» почтазынга кээп турар. Кызылда, республиканың чурттакчылыг еске-даа черлеринде бо талазы-биле байдалдың дүүреичиг болуп турарын ол чагаалар хереч-леп турар.

Ол бүгү байдалды барымдаалап кергеш, Чөөн-Хемчиктеп келген чагаага харыылап бээрин Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунда дилээн чүве. Ук дилгеге хамаарышкан харыычы Кадык камгалал министри Н. В. Сизых бергеи: «Диш кылыр специалистериниң республикада чедишпес болуп турарындан мооң мурнунда ажылдап турган диш кылдыртыр кабинетти Чадаанага хаар ужурга таварышкан. Чөөн-Хемчиктө төп район эмнелгеинге диш кылдыртыр кабинетти бо чылдың сентябрьда аныяк специалистериниң келири-биле кады ажыдар».

БАДЫТКАТТЫНГАН

«Техниканы мичаар ажыглап болур бе?» деп шүгүмчүледиг чагаа «Шынга» парлаттынган. Ында бижип турары болза, «Кара-Хөл» совхоз 1979 чылда өрт өөрүер автомашина алган. Бир чыл хире болгаш ол үрелгеи, тургузуп каан турар хевээр.

Чагазының дугайында бижикти улус депутаттарының Бай-Тайга район Советиниң күүсекчи комитединче чорутқан. Аңаа дараазында харыыны **райкүүском** даргазы В. Сүге-Маадыр берген. Оон дыңнатканы болза, шүгүмчүлеп бадыткаттынган, өрт өөрүер автомашинизның ажылдавайн турганы шын.

Шүгүмчүледиг чагазының изи-биле чоруткаш, дараазында хемчегнерни алгаа. Машина-техниканың ажыглазылының болгаш кадагалаамының дугайында хуралды совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчыларының киржилгезии-биле эрттирген. Техника үрээн бурулуг кижилерге администратиктиг хемчегнерни оназ-гаи. Өрт өөрүер автомашинаның четпейн турган кезектерин катап тургускан.

ДОҢГУТКАН

Эрткен чылдың декабрь 17-де база декабрь 24-те «Шын» солунга үнген «Кирбээйн деп бодай бээр. Чүге?» деп эгелиг үүлге база «Хандырылгаңар кандыгыл? Чүге аңгы-аңгыл?» деп эгелиг рейд материалынга Кызыл хоорайның ниитининг чемненилге черлериниң бүдүрүлгелериниң ажылында четпестерни шүгүмчүлеп бижээн турган.

Улус депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күүсекчи комитединиң даргазының бирги оралакчызы В. И. Осипов солунга парлаттынган шүгүмчүледиг үүлдерге мындыг харынын бергеи. Ниитининг чемненилге черлериниң трезининг бот-орулгачарылгалыг бүгү бүдүрүлгелеринге, а ол ышкаш треске ажык партия хуралынга ону чугаалажып кергеи. Шүгүмчүлелде айтыкан четпестер шын болуп бадыткаттынган.

В. И. Осиповтуң редакциага дыңнадып турары-биле алырга, садыглазының чуруумун каржызы-биле хажыткан дээш автовокзалда кафеге сал-дыглап турган М. Д. Оюнну ажылынган хостаан, 50 рубльге торгаан. Буфет садыгжызы О. И. Чимиты садыглаан ажылдаарындан хостаан, еске ажыыре шилчиткеи, бүдүрүлге эргелекчизи Т. Евстифеевана дооңгуткан.

№ 3 столовазының директору Н. Т. Шульгинаны, бүдүрүлге эргелекчизи А. Д. Ондарны дооңгуткан. № 3, № 4 бот-орулга-чарылгалыг бүдүрүлгелериниң директорлары И. Б. Гончаренкону, В. К. Кыргысты, а ол ышкаш ниитининг чемненилге черлериниң трезининг директору С. П. Деевану, директориуң орал-акчызы З. С. Чульдумну, колтехнолог В. К. Синичкинаны партия хуралынга дооңгуткач.

Ниитининг чемненилгезиниң организастаарын эжижидериче утланган хемчегнерни ажылдан кылган.

ХЕМЧЕГ АЛГАН

Самагалдайның автовокзалының ишти, даштын көөрге каракка чаржыныгыы-биле, ооң септелгезин чорутпайн турарын, билет садыш турар кассирлериң каржы-хажагайын илереткеи чагааларны «Шын» солунуң редакциязы хемчегалыры-биле улус депутаттарының Тес-Хем район Советиниң күүскомунче чорутқан турган. Аңаа мындыг харыы-ны алгаш, парладывыс.

Авторнуң чагазында айтыкан фактылар шын болуп бадыткаттынган. Билет садыш алыр дээш келген кижилерге каржа-хажагай кассирлер-биле бесседаны кылган. Автовокзалдың бажыңының капитал септелгезин 1986 чылда чорудар кылдыр Самагалдайның тудуг-септелге участогунуң ажылын планында киирген. Септелге болгаш чагагайжыдыгга ажылдарын апрель айны төнчүлеидир май айның эгезинде чорудары көрдүнгеи.

А. САМОРЯДОВ,
улус депутаттарының Тес-Хем район Советиниң күүскомунуң даргазының орал-акчызы.

ЭГЕ ОРГАНИЗАЦИЯНЫ ТУРГУСКАН

Хоорайларның болгаш суурларның ажыл-ишчилериниң саналдарын, «Правда» солунуңң эгелээшкинин детквишаан, ССРЭ-ниң Журналистер эвилели болгаш Арага ишпес чорук дээш демиселдиң Бүгү-эвилел эки тура ниитилели «Ажыктыг күш-ажыл болгаш кадык чаагай аймыдыраал дээш» деп Бүгү-эвилел рейдиниң чарлаанын Тока аттыг совхозтуң ажылышчилери нам-биле чүүлдүгүүн үүнүп турар. Сагылга-чуруумуң бүгү хамыдыкшыларынга, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди массалыг, доктаамал кылдыр чорударынга бо-рейд багай эвес үре-түңнелиг бээрн чиглиниг чок.

Редакциига кээп турар чагаалардан-даа алырга, ажылагыйның ол-бо участоктарында күш-ажылдың сагылга-чуруумун үреэр база арагалаар чоруктар иогу-биле үзүлбейн турарын хереченлеп турар. Ооң бир чижээ болза, совхозтуң Кулузуп сүт-бараан фермазында коруи-чуруумну тургузар арагалаашкымын болганы алкоголизмни узуткаар, сагылга-чуруумну, организастыг чорукту бижыглаар талазы-биле партияның болгаш чазаатың салган соруглазарын боттандырып турарны четпес. Ол дугайында шүгүмчүлелдиг чагаа база келген.

Авторнуң бижип турарыбиле алырга, саанчыларның аразындан ажылынга азырнак келир чоруктар тургулаан, фермаиың эргелекчизи П. Грачев база арагага сундулуг. Арагалаар, боду үлегерчижек көргүспейн турар. Ажылынга келбейн баар чоруктар эргелекчиниң талазындан тургулаан.

Солунга келген медээ дүүреичиг болуп турар. Чагаанын соо-биле истелге кылыр, таарымча чок байдалдарга удур хемчегнер алыр кылдыр чагаа-бижикти совхозтуң парткомунче чоруткан. Кандыг хемчегнер алганын партком секретары Т. Андроненко редакциига дыңнаткан.

«Шынга» харында бижээн, күш-ажылчы коллективтиң ажылын сандарадып, арагалаан турганы дээш ферма эргелекчизи П. Грачевка материалдыг болгаш моральдыг хемчегнерни совхозтуң техсовединге оналаган. Редакциига келген чагаанны Кулузуп сүт-бараан ферманың коллективинге сайгарып чугаалашкан. База ол ышкаш Арага ишпес чорук дээш демиселдиң ниитилелиниң эге организациязын фермада тургускан.

Ниитилелдиң эге организациязы четпестерни түгле бүрүткээр эвес, а чылдагаанныры тодарадыр, оларны чайладырын чедип алыр, күш-ажылды, ажыктыг дыштенилгени билдиглиг организастаар, амыдыралдың арага ишпес хевирин бижыглаар талазы-биле ажылдарны чорудуп эгелей берген.

ДЕЛЕГЕЙДЕ БОЛУУШКУННАР ДОПЧУЛАЛЫ

XXI чус чылче—ядролуг чепсек чокка

«ТАЙБЫҢЧЕ ЧАЛАЛГА»

(Французтар ынчаар чугаалажып турар)

Ядролуг чепсектиң узуткачы аймыл халавындан кижи торелгетеиии чайладып алырының талазы-биле Совет Эвилелиниң саналдаан тодаргай программазы Франциига турун көрбээн сонуургалды хайыыктырын үндүрген. Эң-не дээш-бүрү, харын-даа болганчок-ла удурланышкан үзелдиг угланымышкынарының парлалга органнары М. С. Горбачевтуң Медеглелиниң допчулалын кескү черлерииге эгелеп парлаан, а ооң соонда аңаа делегеренгей тайылбырларыны тураскаатқан. Франциуз коммунистериниң «Юманите» солуиу ол темага турасқаатқан үүлдүң «Тайбыңче чалажыкым» деп тода эге-биле парлаан. «Чөөн болгаш Барының чүктериниң аразында чугаалажымышкынар чоруп турар бир ооң улуг айтыгларыны хаара тутқан саналдарны үндүрген, Совет Эвилели чаагай тура-соруктуң медээзии берген» деп, «Либерасьон» деидеглээн. Ооң туружук антысоветчи үзел-бодалга алмаскаи кедергей барыны үзелдиг «Котильен де Парн» безин «космос делгемии тайбың соруглаларга ажыглаарының талазы-биле бодунуң концепциязын америк «сылдыстар дайынынарыига» удурланыштыр тургуспушаан, ядролуг чепсекти узуткарының хөреен боттандырарын болгаш ону чедип алырын Москва чайгылыш чокка орааладжып турар» деп үүвеии аргажоктаи мииир ужурга таварышкан.

«Бурунгаар чаа базымны Москва кылып турар-дыр» деп, француз телевидениеиии тайылбырлакчызы онзалап демдеглээн. Бодунуң чаагай тура-соруун база дагыи базыткаар дээш Совет Эвилели ядролуг чазылдырыглага мораторийин ам-даа үш ай узаткан. Ядролуг чепсектеи кампаиялага Рейган «космос шиии» эргежок чугуда деп бадыткан турда, совет удуртукчу ооң оранчок бодүүн шиитиирлээшкинии саналдаи турар, ол шиитиирлээшкин ажжок хөй чарыгдаларны негевейн турар болгаш «стратегтиг кампалал инициативазын» мырыңай херек чок чүве болдуруп турар. Ам хамык ужур Вашингтонда деп, ол тайылбырлакчы демдеглээн.

Тайбыиның француз талалакчылары совет инициативаларга иаиг байыр чедирип турар. Национал хуралдың депутады Р. Мондаржаиның медеглээнии ёзугаар алырга, «Совет программа тайбыңнын бүгү диптерде, ооң иштинде Франциядa-дaa, талалакчыларының күзел-чүдүлдериие таарыжыр».

«Чепсегленнишкинии дүжүрер талазы-биле ким-даа сагыш аныр артын шыдавес чаа чугуда саналдар М. С. Горбачевтуң Медеглелиидe киргеи деп, тайбың дээш Француз шиичээшкинииң Национал чөвүлелиниң пазлаан медеглелиидe чугаалаан. Ядролуг чазылдырыглаларга мораторийиииң күштүг болур хуусаазын Совет Эвилелиниң үзатканы — ядролуг боо-чепсектерии эңдере бүдүрерии соксадырыпте, оларны немей өстүрерии болдурбазынче утланган тодаргай базым-дыр. Бир эвес Каттышкан Штаттар база соксадыр чүве болза, индыг чазылдырышкынынарны бүрүн хоруур дугайында хөй талалыг чугаалажымышкынарны дагыи эгелээриие таварышкан байдалдар тургуступ келир ийик, ол чугаалажымышкынарга Франция бүзә киржир ужурлуг дээ ол документтиде онзалап демдеглээн.

Тайбың дээш француз шиичээшкинииң Национал секретары Ж. де Дофин совет программаны боттуг бүдүштүг кылдыр адаан, ону бүгү чурттар, оларның аразында Франция-даа ыяк еөрениң көөр ужурлуг дээ демдеглээн. Европаны киирштир бүгү делегейге айыыл чок чоруктуу коргудушкунга эвес, харын бүзүрежилгелеге-кадыг ажылдажылгага болгаш чавырылдырылгага үндезилеидир тургусса чогуур дээ, ол онзалап демдеглээн. Ядролуг боо-чепсектерии кызырары болгаш үзуткаар чорук чүгле Совет Эвилелиниг болгаш Каттышкан Штаттарга хамаарлыр херек эвес-тир. Чогуур үе-чадазында аңаа еске чурттар, Франция база каттыжып киргеи турар ужурлуг.

Совет Эвилелиниң чепсегленнишкинии дүжүрер дугайында М. С. Горбачевтуң Медеглелиидe тайылбырлаттынган саналдарын тайбынын шыиы сеткилдиг бүгү талалакчызары таарымчалыг кылдыр үзелеп турар дээ, дайзынга удур «Чүстүң кыйгырыны» дээр салдарлыг француз организациязының зайлаштырып башкарар комитединиң удуртукчузу Ж. Сеги чугаалаан. Чепсегленнишкинии дүжүрер талазы-биле чаа совет саналдар делегейиииң бүгү улустарының чедип алыр дээш чүткүл салып турары чавырылдырышкынга, ядролуг боо-чепсектерии эңдәриидиреиии соксадырыпка идиг бүэр.

«Чүстүң кыйгырыныңың» база бир еске удуртукчузу, сураглыг француз эртемден, Парнж болгаш Женева университеттериниң профессору А. Жакарның бодал-оиалы-биле алырга, М. С. Горбачевтуң саналдары ядролуг кыжанындан делегейии чайладып алыр аргазы херек кырында берии турар боогаида, оларны чүүл-бүрү арга-биле деткирии эргежок чугуда. Боо-чепсектериин космоска иептеэзиринге шаптыктаар телзеде, бүгү-ле бозадунгу дег, харын-даа бозадунмас-даа хире чүүлдерии кылза чогуур. «Чепсегленнишкинии дүжүрериин херээиге Франциянын кылып болгу дег ролюи франциуз ядролуг чепсектериа артык чарыгдаа кылдыр саиаа турар индыг франциузтарга хамаарыштырын тур мен. Кижи төрелгетеигге аажок айыыл-дыг боо-чепсектерии ажыглаарындан ойтаналарының үлегер-чижээи бир эвес Франция кергүзүтер болза, ооң айыыл чок чоруу харын быжыгар» деп, А. Жакар медеглээн.

Франциуз компартиязының Чиңгиие секретары Ж. Марше совет программаны таарымчалыг инициатива кылдыр үнелеп кергеи. Бүгү коммунистериин чедип алыр аалыг сорулгазы — чепсек болгаи дайынчар чок плазкета, улустар аразында иглырал болгаш кады ажылдажылга. Чепсегленнишкинии дүжүрер талазы-биле чугаалажымышкынарга француз чазак идеиколлиг киржир боор деп идеелии ФКП-ниң удуртукчузу илергейлээн.

А албан бүзүлүүн Парижиниң туружу кандыгыл? Ол дугайында түңнелии француз дашкы харылзаалар министерствозуиуң чөвүзәзии барымдаа болдурган Франс — пресс агентилелдиң дыиладмындан кылып болур: «Чепсегленнишкинии дүжүрер талазы-биле СЭКП ТК-ның Чиңгиие секретары М. С. Горбачевтуң Медеглелиидe киргеи саналдарын Франция кичеигейлиг еөрении көөр». Чаа совет инициативаларга чепсегленнишкинии дүжүрер талазы-биле совет-америк чугаалажымышкынарны дыка дүргедедирии көрүп турар дээрээи дыңнадыгда чугаалаан. Ядролуг болгаш космос чепсектериниң талазы-биле Женевада чорун турар совет-америк чугаалажымышкынарга тодаргай түңнелдер чедип алдыгаи турарыга сонуургалдыын Франция база дагыи бадыткап турар деп, Франс пресс дыңнаткан.

Ю. ЛОПАТИН,
СЭТА-ның корр.
Парнж.

⊙ ⊙ ⊙

Чаа чылдан эгелээш франциузтар «Правда» солуиу боттарының төрээн дыңнының кырында ооичуур аргалыг болу бергеи. Француз журналистериң болгаш очуддурукчуларының саналы-биле Франциядa совет солуиу очулдуруп турар. «Правда» солуиуң француз дылга үзүп келгеиии чурттуң хөй-ниитизи улуг сонуургал-биле уткаан болгаш ооң башгайгы номерлери дораан тараан.

ЧУРУКТА: парижчилериң «Правданы» ооичуп турары.

АП—СЭТА-ның телефотозу.

⊙ ⊙ ⊙

СЪЕЗД АЖЫЛЫН ДООСКАН

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның Коммунистиг партиязының III съездизи ашыыи ында дооскан. Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретары, республиканың Күрүне чөвүзелиииң болгаш министрлер Чөвүзелиииң Даргазы Фидель Кастронуң кылганы отчёт илетиилери съездиииң делегаттары дыңнап, чугаалашкан болгаш чаңгыс эп-сетки-лиг үүлдүгүзүүп кергеи.

Чугула каш-даа документилерии, аларның аразында Кубаның Коммунистиг партиязының Программазының төлевилелии, партиияың Уставының чаңдын өскерилгелеп дугайында резолюциялы, 1986—1990 чылдарда Кубаның социал-экономиктиг хөгүзүдезиииң Көл угланыышкынынарын, Кубаның даштыкы политиказының дугайында резолюциияны делегаттар үүлдүг деп саназын.

Совет Эвилелиииң, социалистиг дөн наттыжыиагазының еске-даа чурттарының тайбаңны нажалап арттырарынче болгаш термоядролуг халапты болдурбазынче угланган иүменнишкинилерииге шүүлганның индирииден бедии үнелээшкинии берип турган. Ядролуг болгаш химиктиг чепсектеи бүрүи үзуткаарынче база космос делгемии милитаризастаарын болдурбазынче угланган болгаш СЭКП ТК-ның Чиңгиие секретары М. С. Горбачевтуң чөвүта чазгы Медеглелиидe төлзргай тайылбырлаттынган чаа совет инициативаларның дажоон улуг чугулазын отчёт илет-кеидe, съездиииң документилерии онзалап демдеглээн. Делегейге тайбыңны быжыглазарының кирээнге совет удуртукчуиуң хуулга улуг салыышкынын демдеглээн.

Кубаның Компартиязының Төп Комитединиң чаа составын, ТК-ның Политбюрозун болгаш Секретариадын съезд сонгаан.

Кубаның Компартиязының ТК-зының Бирги секретарыига делегейииң коммунистериг болгаш ажылчын ишчизииииң ыяларгенгей ажылдакчызы эш Фидель Кастронуу база катап сонгаан.

Кубаның Компартиязының ТК-зының ийги секретарыига эш Рауль Кастронуу сонгаан.

Съездиии хаап тура, Ф. Кастро шуулганга олурушкан даштыкы залчыларга, аларның аразында СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүиу, СЭКП ТК-ның секретары Е. К. Лигачев баштаан Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының делегациязынга хаиы ээруп четтириишкинии илергейлээн. Бомбурзектиң барыын талазында баштайгы социалистиг нуурунга оон догуиналеигеии бүгү 27 чылазының дургузунда Совет Эвилелиниң көргүзүп келген изиг ветинчезии болгаш эп-сетки-лиг тутпайн турар, бүгү талазыг дузалажыкызын ыуба удуртукчу база бедии-биле үнелээн.

Куба революциязга хамаарыштыр АКШ-тың империализминиң агрессии углалыктыиың Ф. Кастро шыңгыы шүүлгезин илерткеи.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

МАДРИД. (СЭТА). Шериг-агазар иштериниң Ливия авиакомпаниязының хамааты самолёдуи деэуп алгаш, бодукүи девискээринге хөндүрарынче ябадаан Израильдың хөделиишкиннерин иеиан чазак буруу шиикеи. Ол дугайын дыңнадып турган, ооң чурту «хамааты самолёттарга удур күштүг ажыглаарын үзүү, дуушкуиларының хостуунга болгаш айыыл чок чоруунга удурланыкчак чүүл кылдыр көрүп турар» деп. Испаниа-ның даштыкы херектер мини-стерстводунуң албан-дужаал-дыг төлевилелчин онзалаан демдеглээн. Ливияның хамаатты самолёдунга хамаарыштыр Израильдың хөделиишкиннерин иеиан «Панс» солуи «дээрбечи хөделиишкин» деп адаан.

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанга удур боо-чепсектиг чөнгээ-иөзшкиннерии Израиль дайыа-зыратгар күштелдирге бергеи. Израиль болуп шериг кижилер чурттуң муиуу эриктерии бүзәлээн. Сайда портче чоокшулаи кел чоргаан салыг судноэун израильдер доктаамчыкан болгаш аңаа үнтөк-ош үүлгедиишкиннерии кылган. Ол дээрбечи хөделиишкиннер иеиан чазак буруу шиикеи. Ол дугайын дыңнадып турган, ооң чурту «хамааты самолёттарга удур күштүг ажыглаарын үзүү, дуушкуиларының хостуунга болгаш айыыл чок чоруунга удурланыкчак чүүл кылдыр көрүп турар» деп. Испаниа-ның даштыкы херектер мини-стерстводунуң албан-дужаал-дыг төлевилелчин онзалаан демдеглээн. Ливияның хамаатты самолёдунга хамаарыштыр Израильдың хөделиишкиннерин иеиан «Панс» солуи «дээрбечи хөделиишкин» деп адаан.

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанга удур боо-чепсектиг чөнгээ-иөзшкиннерии Израиль дайыа-зыратгар күштелдирге бергеи. Израиль болуп шериг кижилер чурттуң муиуу эриктерии бүзәлээн. Сайда портче чоокшулаи кел чоргаан салыг судноэун израильдер доктаамчыкан болгаш аңаа үнтөк-ош үүлгедиишкиннерии кылган. Ол дээрбечи хөделиишкиннер иеиан чазак буруу шиикеи. Ол дугайын дыңнадып турган, ооң чурту «хамааты самолёттарга удур күштүг ажыглаарын үзүү, дуушкуиларының хостуунга болгаш айыыл чок чоруунга удурланыкчак чүүл кылдыр көрүп турар» деп. Испаниа-ның даштыкы херектер мини-стерстводунуң албан-дужаал-дыг төлевилелчин онзалаан демдеглээн. Ливияның хамаатты самолёдунга хамаарыштыр Израильдың хөделиишкиннерин иеиан «Панс» солуи «дээрбечи хөделиишкин» деп адаан.

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанга удур боо-чепсектиг чөнгээ-иөзшкиннерии Израиль дайыа-зыратгар күштелдирге бергеи. Израиль болуп шериг кижилер чурттуң муиуу эриктерии бүзәлээн. Сайда портче чоокшулаи кел чоргаан салыг судноэун израильдер доктаамчыкан болгаш аңаа үнтөк-ош үүлгедиишкиннерии кылган. Ол дээрбечи хөделиишкиннер иеиан чазак буруу шиикеи. Ол дугайын дыңнадып турган, ооң чурту «хамааты самолёттарга удур күштүг ажыглаарын үзүү, дуушкуиларының хостуунга болгаш айыыл чок чоруунга удурланыкчак чүүл кылдыр көрүп турар» деп. Испаниа-ның даштыкы херектер мини-стерстводунуң албан-дужаал-дыг төлевилелчин онзалаан демдеглээн. Ливияның хамаатты самолёдунга хамаарыштыр Израильдың хөделиишкиннерин иеиан «Панс» солуи «дээрбечи хөделиишкин» деп адаан.

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанга удур боо-чепсектиг чөнгээ-иөзшкиннерии Израиль дайыа-зыратгар күштелдирге бергеи. Израиль болуп шериг кижилер чурттуң муиуу эриктерии бүзәлээн. Сайда портче чоокшулаи кел чоргаан салыг судноэун израильдер доктаамчыкан болгаш аңаа үнтөк-ош үүлгедиишкиннерии кылган. Ол дээрбечи хөделиишкиннер иеиан чазак буруу шиикеи. Ол дугайын дыңнадып турган, ооң чурту «хамааты самолёттарга удур күштүг ажыглаарын үзүү, дуушкуиларының хостуунга болгаш айыыл чок чоруунга удурланыкчак чүүл кылдыр көрүп турар» деп. Испаниа-ның даштыкы херектер мини-стерстводунуң албан-дужаал-дыг төлевилелчин онзалаан демдеглээн. Ливияның хамаатты самолёдунга хамаарыштыр Израильдың хөделиишкиннерин иеиан «Панс» солуи «дээрбечи хөделиишкин» деп адаан.

БЕЙРУТ. Ливан паймысталдың чөөн талаиы сентоурунга Фури-аш-Шуббак районунга күштүг частымшкы болган. Ооң чоок-кавызында бажыңдарга бустуушкуннар болган, а частымшкы болган черниң чанында бешки кудар чергелеп улуг ерт эгелээн. Бейрут радиозуиуң дыңнаткаиы-биле алырга, хөй санныг кижи өлүрткеи болган балыктаткан. Ооң чоок-кавызында ол черниң парлалгазы ол өлүрүүчү хөделиишкин дээш харыысалга индыг ирги-биле Ливанда байгалды улам чидиглендиреринче чүткүл турар израиль туснай албан чергелериие онзажыр деп деидеглеп турар.

ЧУРУКТА: частымшкы болган черде.

Рейтер—СЭТА-ның телефотозу.

Дузалал ажыл-агый—ниитиге ажыктыг

ӨРЕГЕ БҮРҮЗҮ ТУДАР КЫЛДЫР

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң ажылдап кылганы чүүлүн Аъш-чем программазын күүседир дээш улус депутаттарының Балгазын кежээ Советиниң девискээринде бүүрүлгелерде, албан черлеринде коммунистер, депутаттар, ишчилер чамдык ажылдарны кылып турар. Ук Пленумунуң негелделериие дүүштүр Советтиң девискээринге турар хамаатыларының хуу мал-маганының баш санын 2 хуу өстүрери көрдүнген турган. Ол сорулга 6 хуу кылдыр күүсеттинген.

Амгы үеде балгазынчылардa 915 баш мииыстыг бода мал, 1084 баш хой болгаш ешкү, 1522 баш хаван, дөрт муң ажыг дагаа болгаш ескедaа куш аймаа бар. Ол ышкаш Советтиң девискээринде турар «Революциияның чалбымжы» совхоз малдың баш санын өстүрер талазы-биле эрткен чылдың планын чедишкиннинг күүсеткеи.

Хууда дузалал ажыл-агчыын сайзырадыр, аъш-чем продуктуларын бүдүрер талазы-биле идепкейлиг эштер Советтиң девискээринде хөй. Совхоз директору В. И. Жирнов, малчын Ч. Бумба, ажылчыннар К. Арнан, В. Сухов болгаш еске-даа эштер күрүнеге эвээш эвес түңнүг эттеи бүдүрүп сатканнар. Эрткен чылын ниитизи-биле ийи түе ажыт кижи мал саткан.

Бо бүгү-биле чергелештир дузалал ажыл-агыйын чорудуп турарында шыңгыы четпестер база бар. Советтиң девискээринде чурттап турар 889 өг-бүлениң ийи түе ажыы мал-маган тутпайн турар. Ол ышкаш ногаа болгаш картофель аймаа тарын өстүрбейн турар кижилер бо-за бар. Шлаңгыа башкылар, медицина ажылдакчылары бо ажылдан хоорлуп турар. Сой суурда малы, кужу чок хамаатылар хөй.

Дузалал ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле ажылды чорудуп тура, Тыва АССР-ниң девискээринде хамаатыларының хуузунда мал азырап тударының чурумунга хамаарыштыр Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүзелиниң чоокта чаа хүлээп алган докгаалыг база бармидаалап, мында айыттынган нормадай ажырын болбас талазы-биле хемчегнерни ап тутпаан бис. Артык мал тудуп тургаиларны ол малдарын еске хамаатыларга, күрүнеге садарын чедип алыр талазыбиле чамдык ажылдар кылдыкган. Дузалал ажыл-агыйын бодумуң хуузунда байыр сорулгага ажыглаан тургаиларын база илереткеи. Чижээ, Краснояровка ферма-ында Николай Демин 15 хаван, Мараченкада Анатолий Березин — 16 хавамны, хойжу Евдокия Семенова 85 баш шаар малды тудуп, оларны совхоз малынга белеткээн чем-биле азырап турган. Оларга шыңгыы хемчегнерни хүлээткеи.

СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитиирлериидe дузалал ажыл-агыйын үүлге хамаатылар эвес, бүдүрүлгелер, албан черлери болгаш организациялар база тудар ужурлуг дээрзин онзалап демдеглээн. Ол талазыбыле бистиң Советтиң девискээринде чамдык коллективтер чогумчалыг ажылды кылып турар. Ынчалза-даа кадыкшылга саиаторийи, № 2 орук-тудуг эргелели, участок эмнелгези, Кызыл-Арыгның туснай школазы дээш ышкаш бичө эвес хемчегнердиг коллективтер дузалал ажыл-агыйын тутпайн турар. Во чылын мал-маган азыраар, огород тарыыр ажылды бо черлер алзын кээш чогуур хемчегнерни кедээ Советтиң күүскому, депутаттар алырлар. Бо талазы-биле айтырыгларны кедээ Советтиң күүскомунуң хуралынга, сессиялаарга чугаалажып келген бис, ол ону шыңгыырадыры чугула.

А. ЗОРОВ,
улус депутаттарының Балгазын кежээ Советиниң күүскомунуң даргазы.

ДЕПУТАТ-БИЛЕ УЖУРАШКАН

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Культура бажыңынга ажыл чоп чыгыын келген. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады, «Большевик» совхозтуң мурнакчы саанчызы Маргарита Хилик-Доржуевна Монгуш-биле соңгуулчуларының ужураашышкын хуралынга ажыл-ишчилер чедип келгеии ол.

Совхозта партком секретары Т. Х. Демчик хуралды ажыктаан, депутат М. Х-Д. Монгушка сес берген. ССРЭ-ниң Дээди Советиниң сессиязынга оон ийиги беш чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планының болгаш Күрүне бюджединиң дугайында айтырыгларны тургаалашкаиын, база бодунуң депутат ажыл-чорудулгазының дугайында ол кысказы-биле илеткеи. Соңгуулчуларының чагыгларындан эрткен ийи чылда амыдыралга боттаигаи түүлдер — совхозтуң Чыргакы салбырында споот залдыг чаа школаны тудуп ажыглалга киргеи база Чыргакы—Чыраа-Бажы аразының оруун кылып эгелээн болгаш 1986 чылда ажыглалга киирер.

Ужураашылга хуралычыга саиал бергеннер Хорум-Даг салбырга гараж тударынга, ол ышкаш Хорум-Даг — Чадаана аразының оруун болгаш көвүрүүн кылырынга. Чыраа-Бажы суурга участок эмнелгезин тударынга база музыка школазын ажыдарынга дузалажырын дилеп турганнар.

О. КАРА-САЛ.

ДЫШТАНЫП ТУРАРЫВЫС

Бистиң «Совет Тыва» совхозтуң төвү — Суг-Бажы суурга чылдың кайы-даа үеэниде чонуң дыштанылгазынга тураскаатказ аянзы-бүрү байырлалдар, темалыг кежөлөр, спортчу хемчеглер үзүкүлебес. Партия организациязының удуртулгазы-биле дыштанып хүн штабы доктаамал ажылдап, дыштанылганы чөп организастарын бирги чергенинг сорулгазы кылдыр санап турар. Шынап-ла эки ажылдаш, эки дыштанары-даа албан, ол дээрге күш-ажылдың кижилериниг оныа чугула, улам эки ажылдаарынга идигин берип турар.

Мен маңаа сөөлгү дыштанып хүнүң канчаар эрттиргинисти бижикседим. Тыва улустуң шагаа байырлалынга ол хүнүң тураскаатказ. «Шагаа — чаа чаңчылдар-биле каас» деп байырлалды баш удур планнап белеткээн. Тускай комиссия ажылдап турган. Тыва улустуң чаагай чаңчылдарын чон ортузунга пропагандаларын-биле чаагай чаңчылдар неделязын суурнуң ортумак школазынга чарлап, хоочуннар-биле келир үениң аныяк салгалының аразынга «хүндү», «биче сеткил», «ак сагыш», «харысалга» ышкаш темаларга солун чугааларны чоруткан. Өөренниктилер ортузунга Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Болай-оол Салчак, күш-ажылдың хоочунналары Дамчай-оол Ондар, Седип Куулар болгаш өскелер-даа чугаа чорудуп, таныштырылганы кылганнар. Чаагай чаңчылдарны кажан-даа каап болбас, харын оларны чаа утказынарлыг болдуруп, чон ортузунга ажыглаары чугула.

Шагаа байырлалын ажылдап тура, кедээ Совет күүс-комунуң даргазы Даш-оол Төгүс-оолович Сарыглар чонуң кижизидилгезинге эки чаңчылдарының эргежок чугулазын чугаалап, чаңчылдар неделязының түңнелин үндүрген.

Бо байырлалды эрттиреринге суурнуң агитквартиралары эң идепкейлиг киришкеннер. Аъш-чемниң дээжизин агитквартира, бажың эдлери бүрүзү белеткээннер. Чем аймаан хөгеп салырындан аңгыда, ону чыыткан чонга садарын база организастаган. Маңчы-хуужуур, тырткан, куйга, тараа, чокпек, чебүреки, рулет, шиштээн эът, салаттар аймаа, янзы-бүрү канзылаар дээш чүнү чок дээр. Бо бүгү чаагай аъш-чемнин белеткеп, ону чон ортузунга сайгарын садыглаарынга «Херел», «Отчугаш», «Аржаан», «Хүлүмзүүрүг» агитквартираларының удуртукчулары Тамара Оюн, Лидия Намдак, Агарма Балчий-оол, Александра Монгуш эң идепкейлиин көргүскеннер. Хөйүң хөрээ дээш кезээде-ле сагыжы аарып чоруур, ак сеткилдиг активистерге өөрүп четтирбес арга чок.

Кедээ Культура бажыңын база бо байырлалга таварыштыр шимеп дерип каан турган. Янзы-бүрү үлегер домактар, чонуң чаңчылдарының дугайында чечен сестер база бижиттингилээн. Ол үеде янзы-бүрү спортчу оюнарга чон калбаа-биле киржип турган.

Культура бажыңынга тыва оюннар бүга-шыдыраа, 32 мөгениң хүрежи, шой кедүреря чоруп турда, даштын соокту-даа тоовайн, баг магазыны, ыяш хирээлээри, шоодайлар кедип алган чаржыры, хендир тыртары ышкаш маргылдааларга суурнуң чону маргышкан.

Спортчу оюнарының түңнелиниде кымның күштүү, аваагыры, тывыгыры билдинген.

Солун оюнарның бирээзи буга-шыдыраага 13 кижиниң аразындан тиилелгени хоочун шыдыраачы, чеден үш харлыг Чаш-оол Чап чедип алган. Ийиги черни мал эмчизи Молур Куулар, үшкүзүн өөреникчи Орлан Чадамба алган. Төвек теверинге база маргышканнар. Баг кагарынга ортумак школаның командазы шылгаран, хендир тыртарынга база ол команда тиилээн. Өске-даа маргылдааларга чыылганнар соңуургал-биле киржип, идепкейлиг чоруун көргүскеннер.

Маргылдааларының эң-не солуну — 32 мөгениң хүрежи болган. Культура бажыңында кижи-ле хөй. Эң аныяк, шырак дээнмер күштерин шенешкеннер. Аныяк мөге Александр Шимит-оол шүүлген, Виктор Дамдаа үжүүрлешкен.

Тыва чаңчылдарга тураскаатказ неделяны болгаш «Шагаа — чаагай чаңчылдар-биле каас» деп байырлалды чонга көргүштүг, солуп кылдыр организастап эрттиреринге тускай комиссия эки ажылдаан.

Шагаа хүнүнде Суг-Бажының херээжен чону амданныг аъш-чемни сайгарганындан кирген 150 рубльди Тайбың фондузунче шилчидер деп шиитпирни хүлээп алган.

К. НАТПИЙ-ООЛ.
Каа-Хем район.

• СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ

ВОЛЕЙБОЛГА ДЕМ ХЕРЕК

«Коллективтер аразынга Тыва АССР-ниң кубогу дээш волейбол маргылаазы Кызылга үш хүн үргүлүлээш, доозулган. Анаа республиканың 4 зоназының айыл-биле тиилекчи командалар киришкен. Барыын зонадан эрткен чылгы бо маргылаанның тиилекчилери (эр улус) «Вардым» совхозтуң, херээженнерден Бай-Тайга районуның «Мурнакчы» совхозтуң командалары, чөөн зонадан Эрзинниң «Нарын» совхозтан (эр улус), херээженнерден Эрзинниң «Медик», мурнуу зонадан түгле «Х Улуг хурал» совхозтан херээженнер командазы, төрт түңнүден эр улустуң Жданов аттыг, херээженнериниң «Күш-ажылдың хостуу» совхозтарының спортчулары болгаш Кызылдан херээжен болгаш эр улустуң ийи-ийи команда ойнаан.

Херээженнер командаларындан Кызылдың педагогика институдунуң командазы (эрткен чылгы чемпион) эки белеткелдиин көргүзүп, сөөлгү хүнге чедир аштырышкынга чок келгенмер.

Эр улустан баштайгы хүнде Красноярскиниң кодээ ажыл-агый институдунуң Тыва дагы филиалының командазы биле педагогика институдунуң командалары ужуражыскаш, деңге ойнап, 4 оюнда 2:2 санныг апарган. Бешки оюнда сан 14:12 болуп кодээ ажыл-агый институдунуң филиалының ойнакчылары мурнай берген. Бо таварылгада олар боттарының удуп ап болур аргазын ажыглап шыдаавайн, келир үениң башкыларынга 14:16 санга уттуреннир.

Ийи команданың кайызының-даа күжү деңнежип, дээге ойнап турар таварылгада психологтуг белеткел кол чернин эвлээр дээрзин бо оюн база катап көргүскени.

Үшкү хүнде чоокку кап чылдарының маргылдааларынга чемпион атка доктаамал кордакчы болуп келген Кызылдың пединститудунуң спортчулары база «Геолог» команда бо удаада база бирги, ийиги чер дээш ойнаанар. Институттуң ойнакчылары Марина Монгуш, Урана Байкара, Чечек Дадар-оол, Чодураа Ооржак, Кара Кара-Сал, Аина Монгуш (тренери А. М. Ондар) эрес, кашпагай ойнап, күштүг катыгларын удаа-дараа кылып турган, Тыва АССР-ниң күш-культура коллективтериниң (1986 ч.) кубогун бүзүреллин-биле чаалап алганнар.

«Геологтар» командазы боттарының аныяк удурлашкылыларынга удур деминг, кызыл ойнаанар. Бо команданың кежигүннери каш чыл улаштыр кады ойнап, чамдыктарының хар-назыны үлгатса-даа, ыяк оюнун кагбайн чоруурун ескерип, чамдык элекке-ле «кырый» бөөрлерге үлегер-чижек болуп чоруурлар. Оларга спортчу адым моон соңгаар-даа кедүрер, аныяк салгалды боттарынга белеткээрлер боор деп идеген болур.

Эр улустан сөөлгү хүнде педагогика институду биле Эрзинниң «Нарын» совхозтуң командалары ойнаанар. Келир үениң башкылары Вячеслав Ондар, Станислав Макаров-оол, Вячеслав Даржы, Станислав Ховалыг, Арсен Мовсесян, Алик Ооржак, Артем Күжүгет (тренери Х. Д.-Н. Ооржак) олар удурланыкчыларынга 3:0 (15:2, 15:12, 15:6) уткаш, коллективтер аразында республиканың кубогун чаалап алганнар. Ийиги, үшкү черлерни Улуг-Хемниң Жданов аттыг совхозтуң, Красноярскиниң кодээ ажыл-агый институдунуң Тывада филиалының күш-культура коллективтери алгылааннар.

Тиилээн командаларга хүндүлел бижиктерни, эртектиг белектерни тывыскан.

Волейбол Тывада спорттуң массалыг хевирлериниң бирээзи. Ол эки. Ооң-биле чергелештир өске хоорайларның шырак спортчулары-биле деңге ойнап, зона чергелиг маргылдааларга эки түңнел көргүзүптер бедик мергежилдиг спортчулар бисте эвээш.

Сөөлгү үеде волейболга башкы институдунда бир шырак ойнакчы тыптып келгени өөрүнчүг. Ол дээрге Ереванның № 156 школазының 1985 чылда доозукчузу, хол бөмбүүнге Арменияның школачылар аразынга чемпиону — Арсен Мовсесян-дыр.

Волейбол дээрге (шупту спортчу оюннарга) коллективтиг оюн болгай. Ийи-чаңгыс спортчулар чеже-даа эки ойнаан, өскелери арай кошкак болур болза, түңнел шоолуг эвес болуру билдингир. Ынчангаш Арсен ышкаш шырак ойнакчыларны илередип, оларны өөредир сорулганы бистиң башкыларывыс, тренерлеривис мурнуга салыр үези келген.

Ч. ООРЖАК.

КАМГАЛАЛДЫГ ЧЕР

Эртем-техниктиг депшилге хөгжээн бо үеде бүдүрүлгениг бойдуска болгаш кижиниң кадыынга хоразыы эвээжедир дээш комплекстиг ажылдарны чорудары чугула болуп турар. Кижи төрелгетениниң мурнунда туруп турар сорулга болза, бойдус курлавырларын хумагалыг, чөп ажыглаары, ооң камгалалын бөтөндырары болур. Коммунистиг партия болгаш Совет чазак социалистиг тургузуушкунуңуң бүгү үе-чадаларында чурттуң бойдус байлактарын камгалаарынче улуг кичээнгейни үглендырып келген. Бо чугула ажылды партия, совет, ажыл-агый организациларын холга алыр хүлээлгелиг. Айтырыгның харыысалгалыын болгаш чугулазын кижи бүрүзү медереп билгеп турар ужуралуг.

1976 чылда организастап тургускан Саян-Шушенскиниң камгалалдыг черии 389 муң гектар черде чаптылган. Ол Барыын Саяннарның төвүнде туруп турар. Далай деңнелиндеи 2770 метр бедик Саян сыныы долгаандыр соңгу-чөөн таладан Хан-Дээр, мурнуу таладан Хемчик сыннары-биле кызыгаарланган бо девискээрде даглар оргулаштар-биле дараалашкан. Чөөн таладан күчүлүг Енисей дагларны чара шаап баткан. Камгалалдыг черинең үштүң бир кезии арга-арыг-биле шыптыган. Ооң кол байлаа — сибирь пөжү. Кижи дегбээн пештүг арга безин мында 100 муң гектар ажыг. Пөш кижиниң амыдыралынга кончуг улуг ужурдузалыг. Хөрээн камгалаар, гидрологтуг режим тудар, агаар арыглаар болгаш өскедаа талааларын демдеглээрге, ооң ажыы кайы хире дээрзин билдинге бээр. Эзимнерде адыг, киш, дииң, янзы-бүрү куш аймаа хөй.

Мында үңүштер арга, аргахову, хову, даг болгаш даггуздра куржагларга хамааржыр. Оларның хевирлери муң ажыг. Чеди хевириниң үңүштери ССРЭ-ниң Кызыл дептеринче киир бижиттинген. 50 хевириниң сүт чемиштиглери бар. Сооставарларының 5, балыктарының 15, чер-суг амытанныларының 2, куштарының 250 хевирлери девискээрде чурттап турар. Дириг амытаннардан кызыл бөрү, ирбиш, маны, улар, хойу эвири, бүргүт, дуруна Кызыл дептерде кирген. Туризмни шуут хораан. Ажыл-агыйларны камгалалдыг зонаның ажылдакчылары контролдап турар. Саян-Шушенск ГЭС-тиң суг хөлбээ девискээриниң үгле 1,2 хуу хире-зин эвээжэр. Ол хиреде бойдус байдалынга сезонныг чайтылыышкынар черле турар. Бо өскерлиишкиннер талазыбиле шинчилел ажылдары чоруп турар. Экологтуг системаларда байдалды «Бойдус төөгүзү» деп программага чыл санында бижиир. Эрткен чылын сүт чемиштиглериниң, куш аймаанның болгаш ыяш аймаа үңүштериниң эмгелелии дооскан.

Араатан аңнарны болгаш чидип бар чыдар аңнарны хайгаараалга алган. Чамдык куштарның уяларын камгалаар ажылды суг хөлбээ келбээнде чорудары чугула болуп турар. Заповедникте шинчилел ажылдарын бистиң ажылдакчыларывыстан аңгыда ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерстволузуңуң эртем-шинчилел институдунуң, ССРЭ-ниң Эртеминер Академиязының Сибирь салбырының В. Н. Сукачев аттыг арга-арыг болгаш ыяш институдунуң, Сибирьиниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң географияның В. В. Докучаев аттыг хөрээн институттарының эртемденнери ажылдап турар. 1985 чылда заповедниктиң делегейниң бойдус камгалалдыг черлериниң четкизинче киирген, биосферлиг заповедник деп атты тыпсыр дугайында ЮНЕСКО-нуң бижиин тывыскан. Амгы үеде делегей чергелиг 247 биосферлиг заповедниктер 66 чурттарда бар. Бистиң чуртта 17 мындыг черлер бар.

Биосферлиг деп атты камгыг заповедникке тыпсырыл? Ооң негелделери мындыг. Үңүштериниң болгаш дириг амытаннарның генетиктиг курлавыры, анаа болгаш чамдык онзагай экологтуг системалар камгалаттынганда оны тыпсыр. Үр үеде ону комплекстиг арга-биле шинчилээр, өскерилгелерии доктаамал хайгаараар арга тургустунганда бо айтырыгны көөр. Биосферлиг деп атты тывыскан соонда, эртем-шинчилел болгаш тайылбыр ажылын ЮНЕСКО-нуң бадылааны «Кижи болгаш бойдус» деп делегей программазынга дүүштүр чаа программа бүзүлгээр чорудуп эгелээн бис.

Красноярск крайда институ-биле дөрт камгалалдыг чер бар. Таймыр, Төп Сибирь, «Столбы» бо үштен аңгы Саян-Шушенск заповедниги улуг девискээрде турар онзагай заповедник болур. Крайда бир дугаар биосферлиг деп атты тывысканы биске улуг харысалганы онаан турар. Чиидин бар чыдар болгаш ховартаан амытаннарны катап өстүрер, үңүштерин ажаап камгалаар талазы-биле хөй ажылдарны кылып чорудары бистен негеттинин турар. Ооң Тыва АССР-биле шуут кызыгаарлажып турары-биле бо материалды «Шынның» номчукчуларының кичээнгейинге бараалгадып турары таварылга эвес.

В. ПОПАДЬИН,
Күргенекиң Саян-Шушенск биосферлиг заповедниги-ниң директору.

«ЫНАК ЭЖИҢ КЫМЫЛ?»

Ном болгаш номчукчу

Аныяк автор Чечен Ирбижейнин баштайгы чыында ному «Ыяк эжиң кымыл?» деп ат-биле үнгеш, бодунуң номчукчуларының үнелелин ап эгелээн. Ында киргеи чечен чугаалар болгаш тоолчургу чугаалар амыдыралда болуп турар, азы болгулаан болуушкуннарга даянып бижиттингеи.

Кижиниң ажыл-ижии, ооң мөзүлшынары дужуп келгеи бергелерии ажып эртер дээш ооң чүткүлү чыындының кол хөөнү болуп турар. Эң ылаңгыя холдар дугайында чечен чугаада ава кижиниң холдарының тудунгур, ажыл-ишчи могаг-шылаг билбезии автор чептүү-биле бижип турар.

«Холдар. Аманың холдары. Чырык ертемчейде эң-не эргим, эң-не чылыг, эң-не човаг-могаг билбес холдар. Кым-даа олар-биле маргышпас, кым-даа оларны үнелеэр. Чүге дээрге кижи бүрүзү оларга азырадып, өпей ырыч дыңнап өскен».

Ол-ла чечен чугаанын кол маадыры «Кавказ уктуг ашак биле арыг тыва кадайның уруу» болуп турар. А ооң холдары амыдырал дээш, ажытөлү дээш шынчы демисеидге. Ада-иезинден салган келгел ажыл-ижии ол ыяк, беш салаазы дег билир.

Ук чыындының автору Москвада А. М. Горький аттыг литература институдун бо чылын доозар. А ооң диплом ажылы — «Ыяк эжиң кымыл?» деп бо чыынды болган.

Номчукчу кижи болганымда чогаалчының бараалгадыын бир дескн хүлээп албаан чыны, мээнии-биле алырга, тодаратса (ужур-утказын) чогуур сестерии улуг-даа, биче-даа номчукчуларга демей бөдек кылдыр сунуп турар болганда, номчукчуга билдии. мейи базар домактар, сестерии автор оваарымчалыг көөр ужурлуг.

Чечен Ирбижейнин ажылчыынар дугайында бижээн эки чечен чугаазынында тайылбыр негеттинер орус аттар барын эскерип каар бис. Олар ны чижек кылдыр көрүп көөрээлиипер:

Забойда үш кижи ажылдап тур бис. Шаалдар кыры-биле агып чыдар. Шнур сыптыг «Чурттаалганың бир хүнү» деп чечен чугаада).

Чер иштинде штрек, штольня иштинден, карьер («Чаштыышкында»). Мындыг янзылыг сестер таваржып кээрге, номчукчуга чиик кылдыр, ооң билип алырынга дуза, билиинге немере кылдыр тайылбырын берген болза улам эки ийик.

Эртем-техника-биле хойбашкан чогаалдарга аңаа хамаарышкан терминнериниң (сестериниң) хевээр ажыглаттынары чугаажок.

Үстүнде кииргенивис чамдык түрмек четпестер бар-даа болза, аныяк чогаалчы Чечен Ирбижейнин «Ыяк эжиң кымыл?» деп чыындызын улуг-даа, биче-даа номчукчулар соңуургал-биле номчуур дээрзинге бүзүреп болур.

М. ДОРЖУ.

СОВЕТ ХОККЕЙЖИЛЕР ТИИЛЭЭН

СТОКГОЛЬМ. ССРЭ-ниң болгаш Швециянын шилиидек хоккей командаларының аразында баштайгы оюн 2:1 санныг болуп, совет хоккейжилериниң тиилелгези-биле доозулган. Ол воскресеньеде Стокгольмга болган, ону ЧССР-ниң арбитри Шубрта судьялаан. Аңаа тос муң көрүкчүлер турган.

Совет болгаш швед хоккейжилериниң ийиги ужуражыышкыны 7:4 санга база-ла совет спортчуларының тиилелгезиниг-биле доозулган.

КӨРҮКЧҮНҮҢ БОДАЛЫ

Волейбол, хостуг хүреш маргылдааларын үргүлүг көөр кижи мен. Чоокта чаа болгулаан хостуг хүрештиң, волейболдуң маргылдаалары меңээ база солун болду. Ону үш хүн иштинде бут кыынга тура көрүп келдим. Биртээ билет садып киирип турар чүве болганда, көрүкчүлерге болгаш спортчуларга болдунгу дег таварымчалыг байдалдарны тургузуп турар болза, эки-дир деп бодаар мен. Залдың хос черлериниге көрүкчүлер олурар узун сайдайлардан салып каан турган болза.

Оон ыңай мындыг улуг маргылдаалар болуп турда, буфет организаставайн турары маргылдааның киржикчилеримге, ону көрүп келген кижилерге-даа харааданчыгдыр.

Совет Тывазың 5 чыл аттыг стадион дужумда Спорткорпус тудуу туттуна бээр болза, маргылдааларны көөрү көрүкчүлерге таварымчалыг болу бээр боор деп бодап турар мен.

Шалыкшыыла эгелээн тудуг, ара соксай бергени элдептиг-дир.

А. КУУЛАР.

СЕРЕМЧИЛЕЛДИГ, ХЫНАМЧАЛЫГ БОЛУР

Өрт айылының когарааи чүс-чүс, ол хамаан чок муңмуң акша-биле санаттынар. Ынчангаш ыяыг чоруктарчы болдурбас сорулга-биле өрттүң аймылын чурттакчыларга калбаа-биле база катап таймылырлары артык эвес. Чамдык чижектерии маңаа көрүп көрээлиинер. «Чодураа» совхозта мягазинге өрт болган. Ол котельная талазындан өскүн үнгеш, өрттүң чалбыжы магазинниң бир булуңун шонуп, кидии өскүн бар чорда, өртке удур кезектиг дайынчылары ону өжүрүп хемчээн алган. Ынчалзажок чалбыш, ыш-бус шонупкан улуг өртектиг торгу пестерии, хеп-сыныы чингеткеии-биле когарал дөмей-ле улуг болган. Одалга системазының байдалын доктаамал хынап база одакчы серемчилелдиг турган болза, ооң чай, лап болур турган. Ынчангаш бүгү талазы-биле серемчилелдиг болуп, өрт өжүреринге ажыглаар дериг-херекселдерии баш удур белеткеп, каяа-даа белеи тургузар херек. Өртке удур албанның дайынчылары келгижеге чедир ажыглаар чүүлдер ол болур дээрзин утпазы чугула. Ооң-биле кады одалга системаларының, чурттаалга бажыңнарында печкаларының шинти байдалын доктаамал хынап, хажыдыышкын бар болза, дарый хемчег алыры чугула. Ол ышкаш элзон, эргижирээя электри четкилерии чогуур үеэиде солуур. Бо талазы-биле байдал Берт-Дан ортумак школазында негелдеге дүүшпээ. Ынчангаш электри четкизиинде хажыдыышкыннарны эң хуусаа иштинде чайладыр даалганы оларга берген. Ол ажыл чоруп турар.

Эрткен чылдың күзүүнүнде Самагалдай аныыр ажыл-агый черииниң ыяш дилдирер цегииче өскүн кел чыткан. Өрттү өртке удур кезектиг дайынчылары доктаатказ. Ооң когарал 504 рубль болгаи. Өрт канчаи үнгенил? Самагалдай ортумак школазының өөреникчилери оолдар бөлүүлежип алгаш, аңаа турган машинадан шилге бензии аксын алган турда, таңдыыл келирге, ооң чаштынып, ыяш дилдирер пилорама здаиче хире бергенинер. Ол аразында оларның бирээзи от шапкан.

Өрт аймылының коргунчуун, от-биле ойнап болбазын уругларга база доктаамал билиидирии, сагындырары чугула. Өрт болдурбас дээр болза, кижи бүрүзү серемчилелдиг болур ужуралуг.

Ө. ЧИҢМИТ,
Тес-Хем райкүүскомуиуң ИХК-зиниң өртке удур эки тура инитилелиниң даргазы.

ЧАРЛАЛДАР

Тыва АССР-ниң Чонуң амыдырал хандырылга министерствозуиуң сентелге-тудуг участкту дараазында ачы-дуза чедирериие чурттакчы чондан чагыглары хүлээп ап турар:

1. Бажың тудары (урунду, брус, куткан бетон);
2. Дача бажыңнарын тудары;
3. Куткан бетоидан гараж тударын;
4. Чурттаалга болгаш чурттавас хуу тудугларның капитал сентелгези;
5. Квартираларны сентээри (чугайлаары, будууру, хаиларын болгаш дээвирлерии штукатурлаары, ханаларын болгаш шаланы плитка-биле кагары);
6. Чиик, кухии, уругиар мебелии сентээри болгаш кылыры;
7. Чазаныыга кылыгларын белеткээри (соңга, эжик блоктарын, гараж, херии хаалгаларын кылыры).

Айтырыгларны дараазында адрестеи тодарадыр: Кызыл хоорай, Калинии кудумчузу 140, Сентелге-тудуг участкту Телефоннары: 4-11-24, 4-10-37; Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 135, хүлээи алыр пункт, телефон 2-54-58.

Кызылдың хоорайның кооперация садыы чурттакчы чондан хаваи, инек, хой эъдии, куш эъдии, тоолай эъдии, вареньеии, ногаларын кызыгаар чокка дугурушкан өртөө-биле хүлээп ап турар. Кедээ ажыл-агый продукциязының дужаакчыларынга бүгү марканың автомашиналарын, аар мотоциклдерии, авторезинаны болгаш улуг хереглелдиг өске-даа бирааиларны, холуусаалыг мал чемии, тараа артынчыларын садар. Айтырыгларны дараазында адрестеи тодарадыр: Кызыл хоорай, Тайбың кудумчузу 13, телефон № 2-31-46.

1987 чылда материалдарга болгаш дериг-херекселдерге хереглелдиг чагыглары болгаш санаажылгазын баарынга хуусавазының 1986 чылдың март 15-те төнериии хандырылгада турар министерстволарга болгаш ведомстволарга Тыва АССР-ниң Күркавандырылгазы дыңнадыр тур.

Чагыгны чогуур үезинде чылын албаан организациялар курлавырлар-биле хандырылганы албас.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Совет Армиязының болгаш Шериг-Далай Флодуңуң хүнү чоокшулап келгеи. Кызылдың үлеттүр садыы Силерге байырлал-биле байыр чедирбишаан, байырлалга белектер садып алыры-биле Силериң магазиннерже чалап тур.

№ 5 «Детский мир» магазии 1986 чылдың февраль 11-ден 15-ке чедир оолдарга хевеи-савазындан болгаш торгу постерден даараан хөйлеңнериниң садыг-делгелгезии организастап эрттирер.

«Саян» универмаг 1986 чылдың февраль 15-тен 23-ке чедир «Шупгузуп эр кижилерге» деп садыг-делгелгеге эрттирер.

агаар

Республикага дүне, хүндүс бүргеи, аязыр, хаттың дүргеии секундада 9—14 метр. Агаарның температуразы дүне 18—23, чамдык районнарга 24—29 градус, хүндүс 16—20, чамдыктарында хүннүң иигги чартында 28 градус чедир соор.

Кызылга бүргеи, аязыр, быскан хар чаар, хаттың дүргеии секундада 9—14 метр, дүне 18—20, хүндүс 16—20 градус соор.

Автооруктарга хар чаар, дуваалар.

Кино

ФЕВРАЛЬ 12-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «О возвращении забыть» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «За околицей дракон» 9.30, 13.20, «Максим Перепелица» 11.10, 15.00, «Самая обаятельная и привлекательная» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Нужна солистка» 15.00, 16.30, 18.00, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Пропавший без вести» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 12-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.45 — «Харылаңар, горнистер!». 9.15— «Аян-чоруткучулар клуву». 10.15 — «Анаа ынакшыл». Уран-чечен фильм. 11.45 — 11.50 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Совет кч. жиге». Док. телефильмнер: «Оганерже орук», «Крым сезону». 15.40 — Н. Марецкий (домра) болгаш В. Живалевский (гитара) ойнаар. Минскиден дамчыдылга. 16.05 — Бистиң корреспондентилерии. вис чугаалап тур. 16.35 — «Экологияның хүн демдеглелли». 16.55 — СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады Мособлтудуг-18 трестиң эргелекчизи Н. И. Травкииниң дугайында очерк. 17.10 — И. Гайдн. № 49 симфония. 17.30 — «Эртем болгаи амыдырал». Кыргыс ССР-иин Эртеминер академиязы. 18.00 — Школачылар — концерт залында. 18.45 — Бөгүи делегейде. 19.00 — Улуг кижилерге мультфильмнер: «Автохандыкылдыгының дүжүү», «Ябзоко». 19.15 — «Делегей болгаи аныяктар» деп дамчыдылгага эй саииның каиспырылгазы. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Көрүкчүлериин диалог-биле». Уран-чечен фильм. «Салым-чол». 1-ги серииязы. 23.15—23.30 — Бөгүи делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Интенсификация — 90». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — География. 7 класс. Карпаттар. Крым. Кавказ. 9.05; 12.35 — Немец дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Планеталар. 10.35; 11.35 — Төөгү. 9 класс. В. И. Ленин — Октябрьиың баштыңчызы. 11.05 — «Бодүүи — парын шынмир». Ада-иелерге тележурнал. 12.05 — Л. Н. Толстой — «Дайым болгаи тейбик». Романцы чогаатказчының төөгүзү. 9 класс. 13.05— КПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижилиидиге. Кижи болгаи эт-херексел. 13.35 — Бойдус эртеми. 4 класс. Суглу ажыглаары болгаи эчи камгалаары. 13.55 — «Бодундан өгелеп. Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүлгэ. 2-ги сериязы. 15.00—15.05 — Медээлер. 18.00 — Медээлер

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Орус дыл өөреиип турар бис». Национал школаларның 3 класс өөреникчилерииге телешкола. 18.30 — Уругларга фильм. 19.00 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.10 — Киножурнал. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. «Аныктыг күш-ажыл болгаи кадык чаагай амыдырал». Тыва АССР-ниң Дээди судуунуң даргазының орааныкчызы Ю. П. Слободчиков малгыстаачактарга хей-иинтиинең судуунуң түңнелдерии тайылбырлаар. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удукар, чаштар!». «Диимм болуру белеи бе». Мультфильм. 20.20 — «Таарыштынмазының принцииии». Эртем-тайылбырлыг фильм. 20.40 — Кежээки аялгалар. Молдав ССР-иин алдарлыг артизи И. Суручану ырлаар. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Делегейиин музыка культуразының эртиневииеи». Бурунгу орус музыка. А. Аиябьев. № 3 концерт соль мажор. 22.00—23.15 — «Аидроиковтуң сезуу». «Тагильден тывыш». Телефильм.

Редакторлуң орааныкчызы К. К. САТ.

ЛЕКЦИЯЖЕ ЧАЛАП ТӨР

1986 чылдың февраль 16-да (воскресеньеде) СЭКП обкомуиуң Политиктиг чыры-дымшыкың бажыңында хүндүс 14 шакта амгы үеиик делегей харылзаалажырының чугула айтырыглары деп болуктеи «Кыпчат Улус Республиканың иштики болгаи даиттыкы политиказы» деп лекция болуур.

Лекцияны РСФСР-ниң «Виниг» инитилелиниң баштаар черииин лектору, төөгү эртемчериниң кандидады А. Т. Фоиичев иомчуур.

Киреги абонементилер-биле. Билеттерии садып турар. Бүтүү күзээи кижилерии чалап тур.

Солуи неделяда 6 катаи үнер

Чагыг № 3231.

Тыва АССР-ниң Иом үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыымың херектериниң талазы-биле күргүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—000541.

ШЫН Редакциязының адрези:

867000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң ораанчыларының 2-35-24, 2-23-54, чарысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийии аймырал болгаш үлеттүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаи совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацин киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниың 2-12-45, солуи келбейи баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 37 (13037) | 1986 чылдың февраль 13, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек.

СОВЕТ ПРОФЭВИЛЕЛДЕР — КОММУНИЗМНИҢ ШКОЛАЗЫ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң парлалга төвүнде

Социалистиг тургузуушкүнүүн бүгү үе-чадаларында профэвилел шимчээшкинин экономиканы көдүрериниң чонну кижизидериниң, оларны бүдүрүлгенин өзөн болурунга медерелдиг кижизидерииниң маанызытыг ченээ болуп турган болгаш мындыг болуп турар-дыр. Ону февраль 11-де СЭКП-ниң XXVII съездизиниң парлалга төвүге болган парлалга конференциязынга демдеглээн. Совет болгаш даштыкы журналистериниң баштайгы ужуражымышкынын совет профэвилелдер съездиден съезд чедир дээш темага тураскаадканы таварылга эвес. Бистиң чуртувустуң профессионалдар эвилелдери ССРЭ-ниң политиктиг системазының бир кезээ болуп, совет коммунистериниң шуулганын төлептиг утказуур дээш бүгү улустуң шимчээшкинниге идепкейлии-биле киржип турар.

Массалыг информациянын чепсектериниң төлээлекчилериниң мурнуга чүве чугаалаан, ВЦСПС-тиң секретарьлары В. П. Проворотов болган А. М. Субботин, ВЦСПС-тиң өске-даа харыысалгалыг ажылдакчылары «Партиянын XXVII съездизиниң — шалынчы 27 декада» деп девиз-биле эртип турар съезд мурнуун социалистиг чарыжының чорун тураарының дугайын чугаалаанар. Чиг өттү, материалдарны болгаш одалга-энергетика курлавырларын ажыттыларының даштының бүгү-эвилел көрүлдези чугула хевири болуп турган ышкаш болду.

— Чараш платьелер даараарының январьда даалгазын ажыр күүсеткен бис, ам СЭКП-ниң XXVII съездизи ажыттын. гыже чедир бирги кварталдың планныг даалгазын күүсеңер сорулгалыг ажылдан тур бис — деп, бо хүнүверде 1988 чылдың үлүүнде ажылдан турар хоочун даараакчы Ульяна Артёмовна Виденеева чугаалады.

Найырал. Бо сес фабрикада эргин дыналыр. Бригада бүрүзүнде орус болган тыва кыстар бар. Олар бижиг найыралдыглар. ажылы бүдүүтүр. Ол чаңгыс деңнинг найырадың күүү-биле фабрика планын болган бедиткен социалистиг хүлээгезин ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТА: мурнуна 1988 чылдың үлүүнде ажылдан турар Валентина Дагба.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ШҮГҮМЧҮЛЕЛДИГ ЧАГААЛАРГА ХАРЫЫ — ЧУГУЛА АЖЫЛ

Бо чылдың январьда «Шын» солунга 794 чагаа келген. Ол чагааларның 285-и солунга үнген. Нимтизи-биле алырга, артиен айларның чагаалары-биле кады штаттан дашкаар авторларның 496 чагаазын парлаан.

Эртиен чылдың баштайгы айында бистиң штаттан дашкаар авторларывыстың 610 чагаазы келген. А бо айда 184 чагаа оон хөй келген. Номчуучулар биле редакцияның араазында харылзаанның улам бымыгып турарының херечизи ол.

Бижикчилерниң, номчуучуларның көдүрген айтырыглары солуннуң кичээнгейиниң төвүнде. Нөл-нөл темалары бо: социалистиг чарыштың түңнелдери, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң дурмулгазы, коллективтерниң ажыглаттынмайн турар нурлавырлары, шиитпирлеттинмейн барган айтырыглар, нэмналга болгаш хумагалал дугайы болгаш өске-даа.

Январьда «Шынга» шүгүмчүлелдиг 68 чагаа келген. Ол чагааларның элээн намының изи-биле солуннуң ажылдакчылары чораан, оон түңнелинде «Бир чагаамың изи-биле» деп рубрика адаанга материалдар үнген. Ында көдүрген, шиитпирлээр умурлуг айтырыгларже кичээнгейни партия, совет, хөй-нимти организациялары болгаш ажыл-агый удуртунчулары салып, харыыларын берген, четпестерни эдер талазы-биле хемчегларни алган.

База ол ышкаш шүгүмчүлелдиг элээн каш чагааларны хемчег алыры-биле чер-черлерже чоруткулаан. Январьның шүгүмчүлелдиг чагааларынга харыыларны Тес-Хем райүүскомунуң даргазы У. И. Успун, надын камгалал министри Н. В. Сизых, Чоон-Хемчик райүүскомунуң даргазы Д. С. Дамдын, СЭКП Бай-Тайга райкомунуң бирги секретары А. С. Дембирел, Каа-Хем райүүскомунуң даргазы Ч. А. Удумбара, Бай-Даг көдээ Совет күүскомунуң даргазы Г. Ч. Тойбаа болгаш өске-даа эштер чөгүүр хуусаазында берген.

«Шын» солунга кээп турар харыыларның ужур-утказы иолдуунда ажыл-агыйны болгаш тодаргай. Ол дээрге — бижикчилерниң көдүрүп турар айтырыгларын, шүгүмчүлелдиг саналдарын кичээнгейге ап, күш-ажылчы коллективтерниң ажыл-амыдыралында таарымча чөк, шаптымтыг талааларны үндезинии-биле чайладыр дээш бымыг туруштуг барының бадытналы-дыр. Дораан шиитпирлээри берге айтырыглар база турар. Оларга шаг-уе болгаш кичээнгей херек. Оон уламынан редакцияга шүгүмчүлелдиг чагааларның авторларынга харыылары азалдай бээр.

Номчуучуларның, бижикчилерниң санал-өналдарын барымдаалап, кялбак хөй-нимтиниң кичээнгейинге хүнүүң чугула айтырыгларын уе-үелеп СЭКП хооркому, райкомнары, хоорайүүскомнар, наттынышкыннар, бүдүрүлгелер, совхоздар, албан черлери болгаш организациялар чедирип, оларның шиитпирлээриниң өруктарын дилеп тывар хүлээлгелиг. Чижек ындыр алырга. Улуг-Хем районда Ак-Туруг суурнуң, оон чоон-навы девискээриниң иштинде хөй-нимтиниң сагыпга-чурумун үрээр, арагаже сундулуг, харыысалга чөк нимилер-биле демисел сөөлгү үеге чедир нөшпан болуп турган. Чамдык ийи-чаңгыс кижилер көдээ Совет күүскомунуң, хөй-нимти организацияларының, ажыл-агый удуртунчуларының контрольду ышкыры тургузуп албаанын ажыглап, эзиртир суисуннарны боттары ыылыр, арагалаар, өскелерни ол багай чаңчыыже сундуладыр таварылгалар тургам.

Бо таарымча чөк байдалдың дугайында чугааны Ак-Туругнуң Культура бажыңынга суурнуң чурттакчылары-биле ужуражыышкынга СЭКП Улуг-Хем райкомунуң секретары Д. С. Ондар чоруткан. Оон түңнелинде суурда албан черлериниң, организацияларның удуртунчулары нүш-амыдың сагыпга-чурумун быжыглаар, нимтиниң корум-чурумун камгалаар талазы-биле боттуг хемчегларни ап эгелээн. Төрүттүнгөн хүннерни, байырлалдарны ыяап-ла арагалаашкын-биле демдеглээр чаңчылыннан ам-даа салдынмаан кижилерге административтиг хемчегни онаагаи, чамдык кижилерни ажыдан үндүрер-киирериниге чедир айтырыгны тургускан.

«Шын» солуннуң штаттан дашкаар авторларының шүгүмчүлелдиг чагааларынга харыылар иол нуруузунда кээп турза-даа, чамдык удуртукчулар бо талазы-биле чогуур хемчегларни ей-шаанда албайн, харыылаар умурлуг хуусаалары уздып, харын-даа «уттуп» турар. Чижээ, «Септелгени дүргедедир» деп үүл «Шын» солунга бо чылдың январь 18-те үнген. Таңды районнуң амыл-агыйларында машина-техника септелгезиниң чогуур негелдеге четпейн турарын ында шүгүмчүлеп бижээн. Бо талазы-биле мындыг хемчегларни ап чөрүдүп турарының харыысын дилээн бижикти редакция райүүскомның даргазы Т. С. Тюлюшче чөрүткен. Оон иелир умурлуг харыы саадаан.

Бо чылдың январь 22-де «Шынга» чагаа изи-биле үнген «Оруктан хайыы Ортаа-Хемче көрүүр: малчымнарның амыдырал байдалынче угланган хемчегларни алыры негеттинип турар» деп үүлге харыыны бээрин СЭКП Улуг-Хем райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Ооржактан дилээн турган. Ол харыы база саадап турар.

Шүгүмчүлеядиг чаңгыс-даа чагааны удуртукчу кижи аңаа эрттирбес, бо талазы-биле амылдаар умурлуг. Шүгүмчүлелдиг чагааларга чогуур үезинде тодаргай харыылаары амыл-агыйларда бар четпестерни дарый чайладырының, ол талазы-биле хемчегларни боттандырарының негелдези, оларның ажыл-чорудулгазының чугула иезин, чөмнүү негеляе-хереглелдерииге кайы хире кичээнгейлиниинң херечизи.

ЧАРАШ ХЭЭЛЕР ЧАЛГААН ЦЕХТЕ

Кызылдың даараныла фабриказының цеги. Ында тургускан машиналарда чүе ажыг кижи ижеглеп орар. СЭКП-ниң XXVII съездизиниге алдар болдурган чарышты бригада бүрүзүнде калбарткан. Мында ажыл-иш бир иизы аян-шинчилиг. Шевер кыс бүрүзүнүң холунда хээлиг, чечектерлиг чараш иестер өйлеп-өйлеп чалгый каап турар.

Улуг пөхтиң мурнуу талазында № 2 бригаданың даараныкчыларының эзинделхир сала каап, дараган шокар пестериниң хээлери каттышкан, терең, хөлбең иогаан сигенперлиг. ямзы-бүрү чараш чечектерлиг шынаага дөмейлешти.

Съезд мурнуунуң чарыжының тиилекчилериниң Валентина Дагбанын, Линда Хомушкунуң болгаш оон-даа өске мурнакчыларының холдарында чурумалдыг хээлер хөлбеңейнин, харын-даа чөлээште-чөдир деп темага тураскаатканы таварылга эвес. Бистиң чуртувустуң профессионалдар эвилелдери ССРЭ-ниң политиктиг системазының бир кезээ болуп, совет коммунистериниң шуулганын төлептиг утказуур дээш бүгү улустуң шимчээшкинниге идепкейлии-биле киржип турар.

Массалыг информациянын чепсектериниң төлээлекчилериниң мурнуга чүве чугаалаан, ВЦСПС-тиң секретарьлары В. П. Проворотов болган А. М. Субботин, ВЦСПС-тиң өске-даа харыысалгалыг ажылдакчылары «Партиянын XXVII съездизиниге — шалынчы 27 декада» деп девиз-биле эртип турар съезд мурнуун социалистиг чарыжының чоруи тураарының дугайын чугаалаанар. Чиг өттү, материалдарны болгаш одалга-энергетика курлавырларын ажыттыларының даштының бүгү-эвилел көрүлдези чугула хевири болуп турган ышкаш болду.

— Чараш платьелер даараарының январьда даалгазын ажыр күүсеткен бис, ам СЭКП-ниң XXVII съездизи ажыттын. гыже чедир бирги кварталдың планныг даалгазын күүсеңер сорулгалыг ажылдан тур бис — деп, бо хүнүверде 1988 чылдың үлүүнде ажылдан турар хоочун даараакчы Ульяна Артёмовна Виденеева чугаалады.

Найырал. Бо сес фабрикада эргин дыналыр. Бригада бүрүзүнде орус болган тыва кыстар бар. Олар бижиг найыралдыглар. ажылы бүдүүтүр. Ол чаңгыс деңнинг найырадың күүү-биле фабрика планын болган бедиткен социалистиг хүлээгезин ажыр күүседип турар.

ЧУРУКТА: мурнуна 1988 чылдың үлүүнде ажылдан турар Валентина Дагба.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Партийжи информация

ПАРТКОМНУҢ БААЗАЗЫНГА

СЭКП Каа-Хем райкому «Совет Тыва» совхозта парткомуң баазазынга районда партия организацияларының секретарьларының семинарын эрттиргеи. Ацаа партия, комсомол райкомнарының, районнуң «Билиг» нимтилел организациязының, Культура бажыңының харыысалгалыг чамдык ажылдакчылары база киришкеи.

Совхозтуң парткому планныг онаалдаларын күүсединче чонну мобилизастаар. оларның коммунистиг кижизидилгезин күштелдирер талазы-биле ажылды хөй-нимти организацияларыы-биле бир деминг тургускан. Партиянчң болгаш чазакшы араалаашкынның болгаш алкоголизмниң когум үзеринче угланган документилерин совхозтуң ажыл-ишчилери чаңгыс эдеткилдиг түүлдүгүүнүп, бо талазы-биле ажылды боттандырып турар. Ону күш-ажылдың. бүдүрүлгенин болгаш хөй-нимтиниң сагыпга-чурумун быжыглаар дээш ажыт-биле холбай чорудуп келгеи. Ук ажылдың ында каичаар тургустунганын семинарның киржикчилери сонуургап, тавышкан.

Олар сүт-бараан фермазынга барып, ында малчымнар бажыңында ажыл-биле гэнышкан. Ында стендилерии, хүндүлел самбыразын, фермаиың көргүзүглериң, көскү агитацияның өске-даа хевирлерин көрүүштүг кылдыр дерээн. Саанчыларга, кадарчыларга таарымчалыг чүүлдерии тургускан. Олар хостуг үезинде көөр телевизорлуг, изиг шайны ижип, боттарының үүн бүрүде ажыл-ижии түңнеп чугаалажыргына эптиг чүүлдерлиг. Коллектив партиянын съездизин төлептиг утказуруига белеткеиип, кышкы үезе мал ажылының продуктуларын бүдүрериң көөрдедир дээш күжеминшкининг ажылдап турар.

Семинарның киржикчилери совхозта культураны болгаш спортту хөгжүдеринче угланган ажилдарны көрүз. арга-дүржүлганы солушкан. Спорт залында хүреш секцияларының кичээлдерии, теннис маргылдаазын, өске-даа оюнарны доктаамал организастап турар.

Агитквартираларның ажылында арага ишпес амыдыралтурттагланы иептередирн бир көскү черии эялээн. Семинарның киржикчилери «Сайзанак», «Аян» агитквартираларга барып, оларның дүржүлгазы-биле танышкан.

Идеологтуг планнөрканы партком ай санының баштайгы понедельникте ажыл шалының соонда эрттирер. Дыштанып хүи штавы тургустуган. Бо ажылдарның дугайын совхозта партком секретары О. Б. Кара-оол, дыштанып хүи штавының даргазы гилротехник Натпий-оол Кара-оол олар чылганнарга чугаалаан.

«Совет Тыва» совхозтуң парткомуның, бүгү коллективтиң чон ортузунга идейкижизидилгелиг ажылы бодунуң түңнелдерин берип турар. Мөөңнеттингеи дүржүлганы улам байдары, өске ажыл-агыйларга иептередирн чугула дээрэнн партия райкомуиуң секретары Н. О. Төвүү семинарның түңнелинде демдеглээн.

В. ХАРЧЕНКО,
СЭКП Каа-Хем райкомуиуң пропаганда болгаш агитация кылдызының эргелекчизи.

ФЕВРАЛЬ 15 — КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

СУББОТНИККЕ БЕЛЕН

СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаатканы коммунистиг субботниккө идепкейлиг киржир сорулганы Эрзин районнуң ажыл-ишчилери салган.

Партиянын улуг шуулганынга тураскаатканы күш-ажылчы баймалыче ол хүн 2850 кижи үнер. Олардан 35 кижи үлетпүрге, 411 кижи — тудугга, 1571 кижи — совхозтарга ажылдаар. Февраль 15-те эрзинчилер 400 рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрер, 2,1 мүн рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр.

Көдээниң ишчилери ол хүн бедик көдүрүлүшкүнүг ажылдарын хүлээнип турар. Малчымнар 9 бажыңны септээр, 240 кубометр ыяшты белетизер, 200 ажыг ойгачадарны кылыр. Ол ышкаш 30 тонна үрезинии арыглаар.

Кылыр ажылдарыы район штавы бөш бүрүзүнде тодаткан болгаш түе-түе коллективтерге даалгаларын берген. Эрзинчилер февраль 15-те эң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдарын хүлээнип турар.

Х. КАРА-ООЛ,
районга коммунистиг субботниктиң эрттирер штаб начальныгының орлакчызы.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИР

Партиянын өлчеглиг съездизинге тураскаатканы коммунистиг субботниккө идепкейлиг киржири-биле белеткел ажылдарын Чөөн-Хемчикте «Хөндергей» совхозтуң ажыл-ишчилери чоруудун турар. Коллектив бүрүзүнүң ажылдаар черлериии, чүүлүүнүң бүдүрүкчүлүүн ажылдарын шиитпирлээн.

Күш-ажылдың байырлалының хүүнүнө ниитизи-биле 400 хире кижи киржир, олар ажылдаан акшазындан 435 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

П. КУУЛАР,
«Хөндергей» совхозта партбюро секретары.

ШАЛЫПЧЫ АЖЫЛДААР

1985 чылда Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга Кызыл районнуң «Көк-Тей» совхозу тиилекчи болуп үнген. СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчимир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Бедик шаңналга сорук киргеи совхозтуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары амгы үеде оң ийиги беш чылдың бирги чылының планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээгелерин күүседир дээш чарыштa хаара тутунган. Оон түңнелинде январь айның планын хуусаа бетинде күүсеткеи.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаатканы коммунистиг субботниккө ажылагайның ишчилери хынамчалыг белеткеиии турар. Күш-ажылдың байырлалынга ниитизи-биле үш чүе ажыг кижи киржир, олар боттарының ажылдаар черлериие ажылдап хүнээр. Малчымнар ол хүн 29 центнерден эвээш эвес сүттү бүдүрерии, 42 центнер немелде дөңзинии алырын хүлээгеи.

Механизаторлар часкы хоову ажылдарынга киржир техниканы септээрии уламчылаар болгаш өске-даа ажылдарын кылыр.

Совхозтуң ажыл-ишчилери субботник хүнүнде ажылдаан акшазындан 390 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

Л. НИКИФОРОВА.
«Көк-Тей» совхозтуң коя экономизи.

БЕШ ЧЫЛДЫҢ ФОНДУЗУНЧЕ

СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаатканы февраль 15-те Субботниккө Самагалдайның Сельхозтехниканың коллективии бедик бүдүрүкчүлүг ажылдарын митинг хуралында улуг көдүрүлүшкүи-биле шиитпирлеп аапаи. Субботниктиң эрттирер талазы-биле чеди кижи составтыг штабты тургускан.

Ниитизи-биле субботниккө 80 кижи киржир. 1174 рубльдиң продукциязын бүдүрер болгаш 260 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

Септелге мастерскаязындан 26 ажылчын субботниккө киржип, 524 рубльдиң продукциязын бүдүрүп үндүрер, тодаргайларга автошимчедикчилерии, өске-даа кезектерии болгаш тракторларны септээр. ямзы-бүрү ажылдарны кылчын чорудар. Беш чылдың фондузунче 100 рубльди шилчидерии планнаан.

Автопарк коллективииден субботниккө 40 чоланчы киржир, 40 тонна чүүкту сөөртүр, 7300 тонна-километрии ажылдан кылыр болгаш 400 рубльдиң орулгазын киирер. Он ийиги беш чылдың фондузунче 100 рубльди шилчидер.

Сельхозтехниканың албан. хаакчылары, садыг хандырылгазы, техниктиг ачы-дуза чедирер станция болгаш техниктиг пунктузу база үеиының албан черлери 260 рубльдиң ажылдарын кылыр болгаш он ийиги беш чылдың фондузунче 60 рубльди шилчидерии шиитпирлээнер.

М. ТИРЧИН.

УЛУГ ЧЫМЫШТЫҢ БҮДҮҮЗҮНДЕ

Хой өстүрер талазы-биле республиканың социалистиг чарыжының мурнуку одурууи Байыр-оол биле Анай Севилбаалар барык-ла чээрби хире чылдар дургузунда эалеп келгеннер. Доозукчу чылда совхоз чүс хойга онаалтыр 83 хураганны доруктурган турда, Севилбаалар 95-ти доруктурганнар. А ниитизи он бирги беш чылда олардың чүс хойга онаалтыр доруктурган хураганнарының саны 98 баш болган.

Каш хонук мурнуунда ол авалга ийи хой төрүпкеи болду. Ында кижи кайгаар чүве чок болгу дег, ыначалзажок авалдың ээзи аажок элдепсинген тур: «Уввa, чиктиин бо чүвелериин. Мээң санаа турганымдан бир неделя эрте хөстүп келген-дир азы мээң чазып турарым ол бе?»

Малчыннын дүүреп турарын көргеш, оон хонуун кажан төрүп эгелээрии болган ол чымыштың каш хонук үр. гүлүүлээрии сонуургап ай. тырдым.

— Февральдың он бештеи эгелеп төрүүр ужурлуг хөй бо. Оон мартның он беш бетинде шуптуруур. А бо ийи хой хуусаазындан эрте төрүпкеи. чогум боттарының-даа, төл. дери-даа кадык-ла чүве-дир. Эдержилгеге шуптуу деңге киргеннер-ле болгай — деп. ол чугаалады.

Чамдык малчыннарның хойлары ийи ай-даа дургузуп-ла ийи-чаңгыстап төрүүргe. ыиаар шоолуг сагыш салыр эвес. Ындыг малчыннарның аалдарындан сакмачыдар чамыксай бээр. А бо залдың хоюнуп төрүүру ай четпээ үеде доостур. Малының төрүүр үезии черииң болгаш малдың байдалынга таарыштырып алган. Оон бичии-ле өскерлирге, малчын дүүреп эгелээр.

— Беш чыл мурнуида кажаага от салбастай берген мен. Мээң ол чоруумну чамдык улус мээң чалгаамга шамнап турду. Ол дээш даргаларга безии чемелеттирип турдум. Ам харын, бүгү кажааларны от салбас аргажe шилчидип турары өөрүнүгүр — деп, хоочун хойжу Байыр-оол Севилбаа чугаалаар.

Байыр-оол чүгле хойжу эвес. а «Чаа орук» совхозтуң Тарлашкын хойжу бригадазын удуртуп турар. Ынчаш-гаш ол мал өстүрериниң кажаага от салбас аргазын өске колдиларга база иептеретken. Бригаданың көргүзүлүүн иинти совхозтуунган бедик болуп келгенинде оон салдары база бар хире.

Күш-ажылдыг эргелеп башкарарының бригада керээнбиле ажылдап турар бо коллектив, эртиен чылдың түңнели-биле, алдан үш муң рубльдиң орулгазын совхозка киирген. Ук бригада санежылганың чек системазынче киргеи болгаш машина, трактор орунга мал ажыглаар өгелээшкинии үндүрген. Ам аал бүрүзүнде аът болгаи тева бар. Сиген азы ыяш сөөргеи шинактыг тевелиг малчымнар бо-ла көстүр. Совхоз болгаш район төптериниг безии шинактыг тевелиг кижилер көскүлеп апырган. Бригаданың малчыннары чайын мал чеми белетээрде база тевелии ажыглап, сиген көөр аът машиназын азы грабльын аңаа кожунган чорүп турар.

Бригадада 272 тева бар. оларның бир чүзү — адаинар. Ынчалза-даа олардың шуптузуун эдилээриже шинчак, терге. сиген көөр машина, грабль, далбый чергелиг эт-херексел чедишпес. Каш чыл мурнунда 30 шинак алган, ам оларның уядунары элээн, шинак кылын турар чер чок. Малчыннарның хомудалы ол.

Севилбааларда болгаи өске-даа колдиларда сакмачылар хой төрүүрүнүң каш хонук мурнуида чедип келген. Олар эм-таңны, хураган демдектээр дугайларыны, ялчеектерии болгаш өске-даа чүүлдерии баш бурунгаар белеткеп ап, баштай чемнээн хойларны тодарадып, оларга немелде чемнерии берип. ажылга ижитип турарлар. Кыштагларда мал чеми четчир, чаш хураганнарга бээрии ацчылаан, сегиу чылыдып берип турар. Хой төрүүр улуг чымыштың бүдүүзүиде байдал ындыг болду.

К. ЧООДУ.

МООЛ ӨҢНҮКТЕРИВИС

Совет-моол найырал ниетилелиниң тыва салбырының ажыл планын ёзугаар МАРның Убса-Нур аймагының хөгжүм-шин театрының директору Норов Болингийн баштааны үрен чүүлүүң болган культураның балык ажылдакчылары Кызылда чедип келген.

Балукте «Унэн» солуннуң түскай корреспондентии Ногоям Суржжалийн, кинофикациянын кол бухгалтери Буянжасан Орос база библиотека ажылдакчызы Оюунчимаа Чимит олар кирип турар.

Моод залчылар кинофикация күркомитединге. ССРЭниң чүрүкчүлер эвилелиниң Тыва салбырының баштаар черинге болгаи оон-даа өске албан организацияларге барып ажылы-биле таныжыр-лар.

Бистиң корр.

МОСКВА, СТАРАЯ ПЛОЩАДЬ...

СЭКП-ниң съездизинге ажылчы чоннарның чагааларының дугайында

Съезд мурнуңуң бо хүнеринде СЭКП ТК-ның почтазын болуңуң утказының болган айтырыгларының талазы-биле байлак болган хей. Коммунистерден болган партия неминүүү әвестерден кээ турар чагаалар ажыл-биле ыдагдып турар. Олар совет кижилериниң ажыл-хөрөнгө болган ыдыктыг бодаалдарны илередип турар.

«Мээң назыным шыкаш кижилерге, а мен алдан ажыг харлыг мен, чуртувуста ол-не бичии назылыышкын эгелээш, кижи бүрүзү партия дугайында билигни ап келгеш. Шынаргаш бодуңуң чуртуңуң салым-чолуңга тоомча чок әвес кижи бүрүзү партияның ажыл чорудулгазының дәмитпин белидериниң оруктарының дугайын бодаарынче бүгү черлерде СЭКП-ниң Программазының чаа редакциязының, СЭКП-ниң Уставында эскерилгелериниң төлевилелдерин чугаалажып көрүп турары бодулуп турар. Мээң билиш турарым-биле алырга, партияның күжү чүгле ТК-ның талазындан политиктиг удуртулганың мерген ургазында әвес, харын-даа бодуңуң коллективинде коммунист кижи бүрүзүңүң авангардчы ролюнда болур. СЭКП-ниң XXVII съездизинниң чугула партийжи документилерин хүлээп алыры партия организация бүрүзүңүң ажылын үлам диргизер. идепкейжилер дворанже бээрээр мен».

Чагаалариның хей санныг авторлары партияның иштики демократизазын үлам ыкай хөгжүдүрининг чугула айтырыгларынга, СЭКП-ниң Уставынга эскерилгелериң төлевилелдинге саналдарны киирип турар. Чуртуңуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин күүседиргә-биле, улус ажыл-агыйын эргелеп-башкарарын сайзырангайжыдары-биле, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери-биле, бүдүрүп үндүрүп турар продукциниң шынарын экижидери-биле холбашкан болган эске-даа хей айтырыгларны чугаалажып көрүп турар.

Техниктиг эртемперинең кандидады коммунист В. П. Жаровтуң Москвадан бижээн чагаазында мынча дээн: «Эртем-техниктиг дешилгени дүргедидиргече партия коччуг улуг ынчаларлиг болуп турар. Ол сорулгаларны шинитпирлээри социалистиг тургузугнуң артык күштүүн долгузу-биле ажыдар, чонуң амыдырал дениелин улам бедидер арганы бээр. Маңаа коммунистерниң ролю бол-ган харылсаалгазы онза улуг. Дайын чылдарында «Коммунистер, бурунгаар!» деп кыйгырыгның дыңналын турганы шынаш, ам күш-ажылчы фронтуга коммунистер эртемнин болган техниканың чеднишкиниерин киирериниң түңнелдеринге, чогаадыкчы ажыл-шинчи күрүкка. бүдүрүлгенин кэндыг-даа онаалдаларын күүседиринге мурнуку одурүүге чортур үжүрлүг. Оон-биче холбаштыр, эртемниң болган техниканың чеднишкиниерин бүдүрүлгеге непередип киреринче углаган эгелекчи саналды (чүгле шүтүмчүлелдә эвес) кызар чоруккә бүрүүлүг кижилериң харылсаалгазының дугайында чүүлдү СЭКП-ниң Уставынга немээр болза күзенчиг болур кийик».

Чагаалариның авторлары оларның чүгле боттарының байдалынга болган салым-чолугга хамаарышкан әвес, нинитилел айтырыгларыг оларның бодаалын болган хөөнүн хаара тудуп турар. Чуртта болган делегейде боон турар болуушкуннарның саналары-биле хей кижилер тоогуңуң шимчээшкинниге, нинитилел эскерилгелеринге бодуңуң турар черин тып алырын күзеп турар. Оод дораан-на, чиигп-биле болдуңмазы билдингир.

Баштай кижи бүгү чүвенә чугаалазрын. бодуңуң салым-сеткилин чүгээлап бээрин ораалдажыр. Ол СЭКП ТК-же адаанга билирбес ат салган чагазы чорудар. «Сөөлгү үеге чедир үндарган хөөнүг чурттан тургаанымны чажырбас мен. Хөпертен мен шыкаш кыдыг кижилериң хүн-бүрүде ажылдарын соңгаварладып каш, Силерге. Михаил Сергеевич, мынчаар аңаа-ла бижиттер күзелдиң тыптып келгенин билип алдым. Мен-ээ әвес, а сагыш-сеткилге шүлүктер бижип эгелээнинде ышкаш ыдыг үеде өөрүп четтиргенимин илередим. Мооң мурнуңда мээң бажымга безин кирбөөн ыдыг чүүлдү илередип тур мен».

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинин, СЭКП-ниң Уставынга өскерилгелериниң, 1986—1990 чылдарда болган 2000 чылга чедно үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болган социал хөгжүлдезининң Кол угланышкыннарының төлевилелдерииче кол киичээнгейниң угланганы бил-дингир. Ол документилерге хамаарышкан муң-муң чагаалар СЭКП Төп Комитединге кээп турар. Оларның авторлары — ажылчылар, колхозчулар, партия болган совет ажыддакчылар, улус ажыл-агыйының түскай эртемнитлери, эртеминиң болган техниканың чеднишкиниерин бүдүрүлгеге неперединиң чаа-ла эгелекчи саналды (чүгле шүтүмчүлелдә эвес) кызар чоруккә бүрүүлүг кижилериң харылсаалгазының дугайында чүүлдү СЭКП-ниң Уставынга немээр болза күзенчиг болур кийик».

Чагаалардың авторлары оларның чүгле боттарының байдалынга болган салым-чолугга хамаарышкан әвес, нинитилел айтырыгларыг оларның бодаалын болган хөөнүн хаара тудуп турар. Чуртта болган делегейде боон турар болуушкуннарның саналары-биле хей кижилер тоогуңуң шимчээшкинниге, нинитилел эскерилгелериге бодуңуң турар черин тып алырын күзеп турар. Оод дораан-на, чиигп-биле болдуңмазы билдингир.

Баштай кижи бүгү чүвенә чугаалазрын. бодуңуң салым-сеткилин чүгээлап бээрин ораалдажыр. Ол СЭКП ТК-же адаанга билирбес ат салган чагазы чорудар. «Сөөлгү үеге чедир үндарган хөөнүг чурттан тургаанымны чажырбас мен. Хөпертен мен шыкаш кыдыг кижилериң хүн-бүрүде ажылдарын соңгаварладып каш, Силерге. Михаил Сергеевич, мынчаар аңаа-ла бижиттер күзелдиң тыптып келгенин билип алдым. Мен-ээ әвес, а сагыш-сеткилге шүлүктер бижип эгелээнинде ышкаш ыдыг үеде өөрүп четтиргенимин илередим. Мооң мурнуңда мээң бажымга безин кирбөөн ыдыг чүүлдү илередип тур мен».

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинин, СЭКП-ниң Уставынга өскерилгелериниң, 1986—1990 чылдарда болган 2000 чылга чедно үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болган социал хөгжүлдезининң Кол угланышкыннарының төлевилелдерииче кол киичээнгейниң угланганы бил-дингир. Ол документилерге хамаарышкан муң-муң чагаалар СЭКП Төп Комитединге кээп турар. Оларның авторлары — ажылчылар, колхозчулар, партия болган совет ажыддакчылар, улус ажыл-агыйының түскай эртемнитлери, эртеминиң болган техниканың чеднишкиниерин бүдүрүлгеге неперединиң

Педагогика бүлүңү

Ниити билиг болгаш профессионал школаның реформазын амыдыралга боттандырар айтырыгларны шиитпирлээринге база болур бүдүрүлгелер бичe эвес розылду ойнаар үшүрлүг. Бо талазы-биле хире-бирле арга-дуржулга чыглыш, чамдык бүдүрүлгелер бирле школаларның аразында харылзаазы чыл келген түдүм быжыглыг турар. Ооң бир чижээн «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң ан чорудун турары боттуг ажыл-херектерден корүп ап болур. Бистиң корреспондентивис К. Черевеңниң од совхозтуң директору Б. С. Седей-биле кылган интервьюзун парладывыс.

— Бадарчы Сенгиевич, школа реформазының үшүртүзалының дугайында бодуңарның бодалыңарны чугаалап көрүңерем?

— Эртем-техниктиг депшилге улус ажыл-агыйының бүгү адырлары-биле сырый холбашкан. Школа реформазы ооң негелделеринге бүрүн дүүшкен. Ынчангаш улус ажыл-агыйы-биле эң чоок кижи болганымда, ортумак школаны дооскан оолдар, кыстар совхоз бүдүрүлгезинге дораан-на ажылдап, боттарының амыдыралче эге бажыңнарын кылырынга улуг салдарны реформа чедирип турар деп санаар мен. Көрүнер дээн. Эрткен чылын бедик мергежилдиг, байлак дуржулгалыг элээн каш ажылчыннар пенсиялай бердилер. Оларны ортумак школа дооскан комсомолчулар солуду. Чижээ, Вадим Түлүш — тракторист, Николай Шактар-оол — токарь, Марина Чидараа биле Зина Узун-оол саанчы болган эскелерин-даа чоргаарал-биле адап болур.

— Совхозтуң девискизорында ийи ортумак, бир сес чыл школазы бар. Оларның-биле харылзаваар кандыгыл?

— Ажыл-биле чугаалаарга, аравыста харылзаавыс черле шору. Совхоз оларга шыдаар шаа-биле дузалаш турар. 1986 саң-хее чылында школаларывыс үүрмек сентилгезин чорударынга, кабинеттер дериптиргеге 24 муң рубльди ажыглаарывыс. Чаатты, Торгалыг ортумак школаларывыга удуг хову турлаан түдүн бердивис. Ында столовая, ниити чуртталга бажыңы, кызыл-булуң, спорт шөлү бүрүн дериптиргеп. Школалар боттарының золчөзинде совхозка практиктиг дузалы база чедирген. Мал чемгерер шагжаларны, хураганнар аңгылаар хаяа-каракгарны күшажыл ничээлдеринге өөренирилер белеткеп берип турар.

Эрткен чылын Торгалыг ортумак школазынга даараныр мастерская түдүн бердивис. Часкаар хөрүк харга хойларның даваннары тастай бээрге, чүс-чүс укчугаштарны уруглар даарап бергеннер.

— База бүдүрүлгеде бо хүннерде кандыг ажылдарны чорудун турарыл?

— Торгалыг ортумак школазының өөренирилериң дыка хөй звеноларының, бригадаларының ногаа, картофель өстүрериниң багай эвес киржилгелиг болган.

Келир чайны Торгалыгга, Чаатты, Торгалыг ортумак школазының каттышкан күшажыл дагериниң амгы тоску классчылар 40 гектар шөлге картофельди, 100 гектар черге кукурузаны, 4 гектар шөлге ногаанны өстүрерлер. Олар цитизи-биле совхозка 84 муң рубльдиң продукцилзын бүдүрер. Совхоз өөренирилерни ажыл-агыйның чедиишкиниериниң делгелтезинче баар халас 6 путёвка база бар.

Алдынын турар хемчегларивисти амдыызында школа реформазын боттандырар талазы-биле башгайгы базымнар кыдыр санаа турар бис. База бүдүрүлге-биле башкылар болган школалар коллективтериниң харылзаазы моон соңгаар улам быжыглар, алызы барып, өөредилге-кижизидилгелиг ажылдар ажыл-агый-биле дорт холбаалыг апаарынга хаяа бүзүрел турар бис.

ХАРЫЛЗААВЫС БЫЖЫГ

Школа болгаш ажыдырал

БҮГҮ ТАЛА-БИЛЕ ДЕТКИИР

Мал ажылын сайзырадгайжыдарынга, ооң продуктузуг чоруун бедидеринге эң-не чугула черни аңаа ажылдаар кадрларны белеткээри амгы үениң кол айтырыгларының бирээзи болуп турар.

Он ийиги беш чылда болган ийи муң чылга чедир үеде чурттуң хемчүлдезининг Кол уганакшыкшыларының телевилелиниде: «Өөренирилериң күш-ажыл еередилгезинге болган ортумак школаның доозукчу бүрүзү масалыг мергежилдериниң бирээзин шиитпирдин алырынга эргежок чугула байдалдарны тургузар» — деп айтыкаяын амыдыралга боттандырар дээш РАУК чөвүлели, совхозтарның болгаш школаларның удуртукчуларын кичөөнгейин уламдырып, чогуур хемчегларни ап чорудун турар.

Чыргаланды, Кызыл-Чыраа, Ү. Шыпаа ортумак школаларының 'өөренирилериң ортузунга мал ажылын өөренирииң киичөөлдерин совхозтарның тускай эрем-инглериниң киржилгези-биле чорудун турар. Бо ажылды канчаар организастап турарывыс талазы-биле бир чижектен ап көрөэлиниер.

Өөренирилерни күш-ажыл кижизидилгезинче хаяа тудун, мал ажылынга еередир ажылды Тес-Хемде «Чодураа» совхозтуң директору Маадыр-оол Сайын-Белекович Аранчор, кол зоотехник Сергей Соянович Эрендей, школа директору Оя Михайловна Дангаа олар тодаргай удуртуп турар. Олар 1984 чылда Чыргаланды ортумак школазының тоску классчыларындан боттарының күзелин илереткен 14 өөренирилиг ийи звено кылдыр тургузуп, оларга күрүөге дужаар 980 баш хойну хүлээдип бергеп. Оя ийи звеноса дуржулгалыг малчыннар Оюн Чамзын-оолду, Оюн Дашыны дагдыныкчылар кылдыр быжыглаан болгаш башкы Тыртыйпаа Максимовна Балданның удуртулгазы-биле чайгы үеде малдың семиртилгезин эки организастаанындан чаңгыс-даа баш чидириг чок, ортумаа-биле бир хойнуң дириг деңзини 52 килограмм кылдыр дээди күшке күрүөге дужаан. 9 тонна немелде деңзинин чедип алганнар.

Эрткен чылын совхоз биле школа керээни чарып, тоску классчыга 24 өөренирилерниге 2420 баш хураганнарны май айда үскеп, үш звено кылдыр тургузуп, хүлээдип берген. Оларга малчыннар Ч. Сундуйяу, Д. Лойгуяу, О. Сагаачыны дагдыныкчылар кылдыр быжыглаан. Совхоз өөренирилерге үш чаа улуг өтпеү садыын бергеп болгаш аъш-чем, прибеминнер, шапки, шымдыраа, волейбол, музыка херекселдерни, аптечкалар-биле хандырган. Неделя саянда Самагалдай, Белдир-Арыг суурларынга чүвар-бажыңнарынга чүвүн алырын организастаан. Өөренирилер хүн чурумун шын-гыы сагымрын чедип алган. Хураганнарны хүндүс кадрар, дүне хайгаараа көөр, аъш-чем кылыр кижилерни график ёаугаар хуваай тургусаан. Оларга солуң-сеткүүдерни докпаамал чедирерин, волитинформацияларны совхозтуң, школаның талазындан кылырын организастаан.

Звеноларның ажылын класстың удуртукчузу, математика башкызы Валентина Дажыевна Сояң удуртун келгеп. Оон аңгыда звено бүрүзүнге үш конуктан дежурнийлаашкынны башкыларның талазындан организастаан. Өөренирилерниң бригадазынга мал эмчиэ О. Санчиин база быжыглаан. Хойжу бригаданың бригадири В. Аралдын, школа директору О. Дангаа өөренирилерге боттуг дузаны көргүзүп, дуржулгалыг хоочун хойжулар И. Данзурун, М. Сувааның олар-биле ужуражылгаларны организастап, оларның арга-дуржулгазын еередип турганнар.

Өөренирилериң болгаш башкыларның кызымаккай ажылының түңнелиниэ май айдан август 25-ке чедир бирги звено 13,4 тонна, ийиги —11,9 тонна, үшкүзү— 6,8 тонна немелде деңзинни чедип ап, ниитизи-биле 6484 рубльди ажылдан алганнар. Хонукта ортумаа-биле 125—130 грамм немелде деңзинни чедип албышаан, күзүн хураган бүрүзүн 35—38 кг деңзиниг хүлээдип бергеп. Амгы үеде өөренирилериниң кадарып турган хураганнары дагдыныкчыларында олчаменди, хүр кыштап турар.

Өөренирилер бүрүзү хүзээ алган малының баш санын чидириг чок, мекеи өстүрүп, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдарын боттарының кол хүзээлээн деп медерел билип, төрөөн совхозунуң мал ажылын экижидиринге күш-ажылчы улуг-хуузун киирээнин дендегнээр ужуралыг. Кижи бүрүзүн комсомол райому ВЛКСМ ТК-ның «Он бирги беш чылдың аныяк гвардейжини» херек демиэ-биле шаңналаан.

— Мал ажылынга кадрларны белеткээрде, моон өгелээри ынчыг шын деп бодап турар бис. Шынын чугаалаарга, чайгы үеде малчыннарның малын болдуунда уругларны кадарып чайлаар. Ынчалзе-даа олар кыштап ажылының түңнелин көрбейн турар. Кажан түскей бригада, звено кылган, малдың быжыглаан, өөредилгени организастаан, түскей хайгаараа алырга, оларның мал ажылынга сонуургалы улгадып, кыягап ажылының түңнелин көрүп турарлар. Шунту чүве эки деп болбас, бистиң ажылывыста чамдык чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар, четпестер бар. Во үзүрге, чүгле эгези-дир. Амгы үеде совхоз-биле керээни чарып, чайгы үеде өөренирилерни мал ажылынга ажылаадырын удамчылаар бис — деп, школа директору О. М. Дангаа чугаалап турар.

Ам школаның тоску классында 18 кижи өөренип турар. Оларга мал ажылын өөренирииң киичөөлдерин зоотехник докпаамал эртгирип турар.

Шынап-ла, бо совхозтуң школа башкыларының мал ажылынга кадрларны белеткээр дээш кылын чорудун турар ажылын өске ажыл-агыйларга шептередир, мал ажылынга аныяктарны хөйү-биле ажылдадын, оларны бүгү тала-биле деткиир ужуралыг бис. Сөөлгү ийи чылдарның дургузунда районга киитиан-биле хөй ажылынче 38 комсомолчу болган аныяктар ажылдан үнгеннер. Оларның хөй кезии онашкан ажылынга кызымаккай, харымсалгалыг чорууп көргүзүп, чүгүлээдүг ажылдан турарын демдеглээри чугула. Оларга Афинов Монгалбин, Борис Карна, Владимир Балгай-оол, Даяны Алдын-кыс, Соян Борбай, Мичеел Дыртый-оол, Роза Допаан, Вероника Хүлер-оол, Александр Сумбаа, Шокар Шорс болган эскелерин-даа хамаарыштырып болур.

Мал ажылында ажылдаар берген аныяктарның амыдыраа-чуртталгазынче совхозтарның талазындан удуг кичөөнгейин салып, ай-тамдала деткип, шаңнап-мактап, дузалаар талазы-биле ажылды күштелдирип турар.

Эрткен чылын совхозтар мал ажылынга өөренирии-биле Балгазының профтехучилищезинче 13 аныяктарны еередип чоруткан.

Чазын малчыннарның еередилгезинин түңнелин үзүдүрүп, оларга разрядтарны докпаамал, шалыңарга немелде телевизирин тыпсырын организастаар бис.

Мал ажылынче аныяктарны үндүрүп турар чорук конкурс шын. Оларны бүгү талабиле деткип, арга-дуржулгаамсты дамчыдары — бистиң кол сорулгавыс. Оларның ажылдаарынга тааржымалыг байдалды тургузар ужуралыг бис. Бистиң бодап турарывыс болза, чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эртелдерни малчыннарга дүктүг тонналарны, яштакы чылыг идиктерни даарап садарын, эки быжыг, чараш санда йларны, столдарны, алк-сава шкафтарны Тыва АССР-ниң Чурт үлегүүр министерствону кылган садарын организастаар болза, ооң-ду эки деп бодап турар бис. Мал ажылынче үнген аныяк от-бүлелерге бир дугаарында негеттинер түүлгер бо-ла болгай — дээн, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Василий Александрович Аранчаанның онзагар бижин турары черле чап.

Мал ажылынче аныяктарны хөйү-биле кыаара түдүн, малактыга хойжуулар ажылды оларның шалыңчы херээ болдурар дээш ажылды үлем кажартып, аныяк малчыннарны бүгү тала-биле деткиир ужуралыг бис.

Ш. СЕРЭЭДАР,
РАУК чөвүлелиниң даргазы.

Школаларның ееренилге-кижизидилгелиг ажылынга терээн черни өөренирииниң музейлери база салдарлыг болуп турар. Бора-Тайга ортумак школазында музейниң ажылы эки, ооң удуртукчузу Александра Бораевна Монгуш.

ЧУРУКТА: Бора-Тайга ортуман школазының башкызы А. Б. Монгуш класста өөренирилер-биле турарын.

Чербинин школа-интернадында башкылар коллективи школа реформазынчы ийиги чылында боттарының мурнунда салдынган соруглаарны ийи шиитпирлээри дээш лемнег ажылдан турарлар. Оларның аразында география башкызы А. Н. Миверимхтың ажылы мактадыг.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы А. Н. Миверимх, О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ИЕНИҢ ҮЛЕГЕРИ

Республиканың школаларында үеткүү классчылар редакциязынга чагаараларны база бижинн турарлар. Тайбыңны камгалаарының темазы, ынеперни, комсомолчу ажыл-херектер болгаш оларның сонуургазазы айтырыглар-ла чок. Чөөл-Хемчик районнуң бир школазының тоску классчыларындан чоокта чаа бир чагаа келген. Ооң кол-ла утказы мынзыг: «Эжиниг Чойганмаа «аяспырак». Чанында кады олурар эки-биле чогушкаш, улаштыр ескези-биле алгыжар, кижинин хомудаар сетилгин билбес, ынеңга таварыжын сөөт-биле сөглеп, комсорлуг бөзин дүй шаантар. Чойганмаа ол чаңында чоргаарланыр. Биеке дузалап көрүкөр. Ол чаңын ында алырыл-даа чадавас...»

Өг-бүлеге кыс уругтуң кижизидилгезинге хамаарышкан материалды моон адаанда парладывыс. Кызылдың № 2 школазының башкызы, ССРЭ-ниң улустуң башкызы А. А. Алдын-оол бодунуң түүлгүлге чүгле үеткүлге айтырыгга дорт хамаарыштыр эвес, харын кижизидилге айтырыгларының дугайын ниитизи-биле чугаалаан, арга-сүмеени ада-иелерге база кадыш турар.

Кыс уругну канчаар кижизидирин? Түңүл-даа мурнуңда уругну сагыш човаачал, көөргөчөл, дузаарган кылдыр кижизидер. Авазының, ачазының турпкаанын азы кыргаш-авазының зарын ыдарын эскербес уруг болза, келир үеде оон ёаулуг-да мөзүг-бүдүштүг ава болуру чегей-даа болуп чадавас. Кыс уруг эриг, чымчак сеткилдиг-биле эргим, чараш болур. Каржы-дошкун ажыың-чаң херээжен кижиниң мөзүгүнге черле дүүшпес. Каржы ажыы-чаңныг уруг чылдар эртеге — колдуунда ол-ла чаңы-биле артып-даа калгылаар. Оон оолдар хамаанчок, ёөрү кыстар безин хая көрүү бөөрлер.

Амыдыралдың хүн бүрүдегги бүгү-ле түүлдериниң шыдамыкай, эки чүвеге бүзүүредиг болурунга уругну неэзи бодунуң үлегери, чагыг-сургаалы-биле кижизидер. Өг-бүлениң азы-кежиин не кижиден база кол хамаарыжыр дээрээн авазы уругуна биче-зинидеп-не чагып, өөргеп, үгаадыр апаар. Бодун бүгү-ле түүлдерге дыңамчалыг, кайы хамаан чок болбазынга авазы уруун чаңчыктыоар ужурлуг. Шак мынан ол кедиин барып эки ава, ёзүүлүг херээжен кижи болур. Овюрымча, кичээнгей чок уруглар тоомча чогуудан назында-даа эттинмес чазыглар-да таварыжы бериилзер. Вичин кыс уругну ыйбын-сыйбын Чажындан-на баштай оюнга, ооң соонда өг-бүлеге дузалыг күш-ажылга, даараныр-ыш-хеп сентээринге, алк-сава, шала чуурунга өөренир. Беш харлыынга чедир өөгүн илип, дүмчүк аржылыыны кыдыын сы даарап, платьезинин сөөгү берген адаан илип алыр кылдыр уругну чаңчыктырып еередин каяр болза, ол неин тергиин эки кижизидикчи башкы дээр бис.

Кыс уруг школа дооскуже чедир дүхү, арын чаар ажыл-бүрүү кремнер ажыглавас. Аныяк кижиниң арын-бажы артык чаашкынныр чокка-на чараш деп чүвеин билир херек.

Ие кижиниң кандыг-дээ байдалдарда бодун туттунун билирин, кезээде-ле шевергин чараш кеттинерин, бажын дүгүн ажаары ооң кыстарынга эки үлегер болуру чугаажол.

Чамдык от-бүвелерге ыяшдыг база болгулаар. Чагырар, дужаар ада-иелериниң уруглеры муңгаргай, шын-даа, шын эвес-даа чүвеге харын бергейн артып каар. Ындыг уруглар бажыңындан чай, гаар-ла хоюу калыр, кудумчудан эш-оюр тыварлар.

Авазы-ла эң-чоп-биле шинтирлеп алыр хире чүвеин өгүүн херээжен эзэн ажыы-кыыкы-биле уруг-дарының аттыының эгелээр. Ынчан уруглар болбазынга авазы эртеден-на кижизидер ужуралыг.

Бодундай бичин дуңмалдарын ойнадыр, оларын сагыш-сеткилиниэн эртелдин, чассыдар, чарашсыкыын ажаарыята уругну чаңчыктырарындан кыс уругнуң келир үеде ёзүүлүг не болурунуң белеткели эгелээр.

Бичин кыс уругну эр улустуң хүндүлеэринге еередир. Чамдык уруглар эр улустуң ёзүдүлевес база болгулаар. Ындыг байдал авазының үлегеринден дамчын келип чадавас. Уруглары дыңнап турда, эки-бак сестер сөглеп, адазын кижи деп санавас, хүндүлеп көрбес чорун уруглар кижизидилгезинге багай салдар халдадыр. Чамдыкта ындыг байдалдың уржуундан уруг ашакка барбас, бүгү назында часкаан артар тавырылга-даа турун чадавас.

Уруг эзэзин өзүп келгеп, бодунуң арын-бажын ажаап, хеп-сынын чараштыр кеттинип, столга шын олурун, дурт-сынын шын тудун, кылажын чазап билир ужурлуг. Угланнығ не кижи уруун ыдык-хеп-биле чула-ла каастаарын бодаваин, харын ону күш-ажылга чаңчыктырарынче өөрэ сагыш салыр болза эки. Бажың иштинге ажыл-дар кыымры-биле ада бавотык салдып азы даарап бээр, ыяшдыг ыяштай оюнга, ооң соонда өг-бүлеге дузалыг күш-ажылга, даараныр-ыш-хеп сентээринге, алк-сава, шала чуурунга өөренир. Беш харлыынга чедир өөгүн илип, дүмчүк аржылыыны кыдыын сы даарап, платьезинин сөөгү берген адаан илип алыр кылдыр уругну чаңчыктырып еередин каяр болза, ол неин тергиин эки кижизидикчи болуп ескен кижи аяспырак, эш-оюр-биле белеңне эң-найыраа чок-даа апаргылаар болгай.

Ындыг уруглар эге классчыга өөренип турган, башкызынга үргүлүү чаргылдажыр, оон ажын бүрүүдадыр, бодуак болуп артарын кызар. Ындыг уруглардың ажыы-чаңын этпес болза, үеткүү классчыга барган, коллективиниң чаңыралын бузар, «аяспырак» кижилер-даа болуу бергилээр. Оларны эде кижизидериниг үе херек.

Кижиниң мөзүг-бүдүжүн хевирлеп, оон ажыы-чаңын кижизидеринге коллективтиг ажыл улуг салдарлыг. Коллективтиг ажыл үеэниде эш-оюрүүң найыралдыг, чараш ажыы-чаңын корүп, ону оттуларын — ажыы-чаңда четпестерин эдерилиг база бир кол хевирл.

А. АЛДЫН-ООЛ.
ССРЭ-ниң улустуң башкызы.

МЭЭҢ БОДАЛДАРЫМ

Школа реформазынга хамаарыштыр ажгы-ажгы материалдарны солуннарда парлап-ла турар. Ында колдуунда ачы-дылга кижизидилге, кичөөлдеп дашкаар хостуг шактарны канчаар эртирип турарны, школачыларның чайгы ажылдарының дугайын киргеп болур. Оон аңгыда, уруглардың ураң-түүл школаларының ажылының дугайын база бижин турар.

Школа ажазы четпээ уруглар албан черлериниң ажылын көргүзери чугулалыр. Эрткен чылдың төөчүүнде «Шынга» парлаттынган түүлдерден күрүөнинг Кызылда башкы институдунуң тыва дыл кафедразының доценизи К. Март-оолдуң түүлүнде солуп айтырыгларны кодургеп. Оон ыяш ССРЭ-ниң улустуң башкызы А. А. Алдын-оолдуң «Ажылга идигыр болуру-биле» деп түүлүн номчаш, деткидим. Тыва эге классчыга өөредилге номнарын тургузарда, ооң чылда ажылдан келген дуржулгалыг башкыларны киирилтирер болза черле эки боор.

Чугаа культуразынга хамаарыштыр парлаттынын турар материалдарны черле эки деп бодаар-дыр мен. Литературлуг дылдың нормаларын ыяшгы сагырын чедип алыры чугула-дыр.

Реформа айтырыгларын тургаланыр турда, школа чаңыын интернаттарынын, дузалаал школаларның башкыларын, кижизидикчилерни анаа-ажаан киржип турарлар. Чаа түүлүү амыдыралга боттандырарда кижи бүрүзүнүң (ыдыктыг башкыларның) чогаадыкты эгелекчи киржилгезин онаа чугула деп бодаар мен.

О. СҮЗҮКЕЙ.
күш-ажылдың хоочуны.

Венгрияның найысылалы Будапешт хоорайны немец-фашист эжелекчилерден Совет Армияның хостаанының хүну

ДИДИМ ДАЙЫНЧЫ

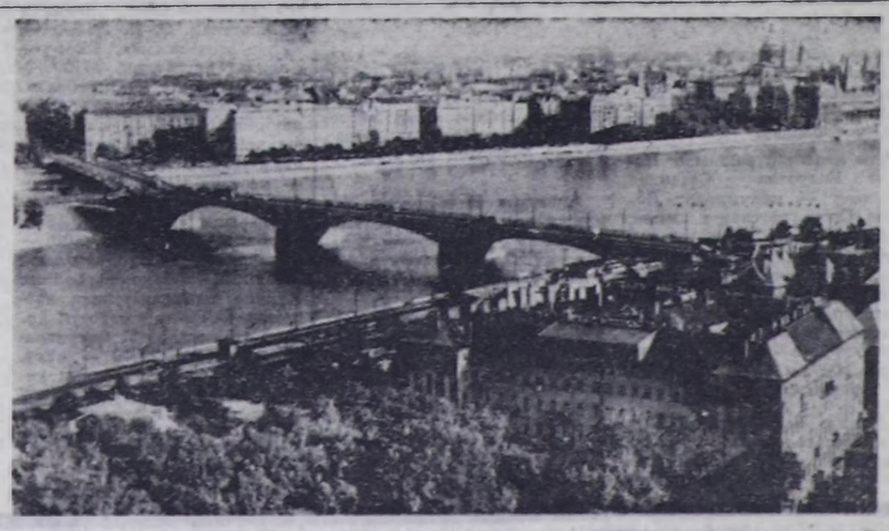
Бүдүн салгалларның салым-чолу оларның амыдыралында кеступ чоруур — ындыг кижилер бистиң амгы үениң аныяктарында бар. Ласло Надьты ындыгларывыг бирээзи кылдыр санаар чоруур мен. Ол үр үениң дургузунда колхозго бригадирлеп, агрономнап, СЭКП-ниң XXI съездизиниң адын тыныскаяы веигр кодээ ажыл-агый кооперативиниң даргазы болупда ажылдап чораан. Будапештиге, антифашистерниң болгаш хоочуннарның бүгүзевигр Чөвүлелиниге ынчан ужуражы берген бис. Ласло Надь чоокта чаа чедеп кар-лаяа. Оон чуртталгазы эрттиргеп чылдары биллиртпейн от-кензиг-даа болгай. Ол шын-чеңгир, кашпагай, ээрт хөлзыныыг. Оон бажыңын мөңгүннели бергеп сырый дүктери чолдайгы таартыгган.

Амыдыралдың хүн бүрүдегги бүгү-ле түүлдериниң шыдамыкай, эки чүвеге бүзүүредиг болурунга уругну неэзи бодунуң үлегери, чагыг-сургаалы-биле кижизидер. Өг-бүлениң азы-кежиин не кижиден база кол хамаарыжыр дээрээн авазы уругуна биче-зинидеп-не чагып, өөргеп, үгаадыр апаар. Бодун бүгү-ле түүлдерге дыңамчалыг, кайы хамаан чок болбазынга авазы уруун чаңчыктыоар ужурлуг. Шак мынан ол кедиин барып эки ава, ёзүүлүг херээжен кижи болур. Овюрымча, кичээнгей чок уруглар тоомча чогуудан назында-даа эттинмес чазыглар-да таварыжы бериилзер. Вичин кыс уругну ыйбын-сыйбын Чажындан-на баштай оюнга, ооң соонда өг-бүлеге дузалыг күш-ажылга, даараныр-ыш-хеп сентээринге, алк-сава, шала чуурунга өөренир. Беш харлыынга чедир өөгүн илип, дүмчүк аржылыыны кыдыын сы даарап, платьезинин сөөгү берген адаан илип алыр кылдыр уругну чаңчыктырып еередин каяр болза, ол неин тергиин эки кижизидикчи болуп ескен кижи аяспырак, эш-оюр-биле белеңне эң-найыраа чок-даа апаргылаар болгай.

Ындыг уруглар эге классчыга өөренип турган, башкызынга үргүлүү чаргылдажыр, оон ажын бүрүүдадыр, бодуак болуп артарын кызар. Ындыг уруглардың ажыы-чаңын этпес болза, үеткүү классчыга барган, коллективиниң чаңыралын бузар, «аяспырак» кижилер-даа болуу бергилээр. Оларны эде кижизидериниг үе херек.

Кижиниң мөзүг-бүдүжүн хевирлеп, оон ажыы-чаңын кижизидеринге коллективтиг ажыл улуг салдарлыг. Коллективтиг ажыл үеэниде эш-оюрүүң найыралдыг, чараш ажыы-чаңын корүп, ону оттуларын — ажыы-чаңда четпестерин эдерилиг база бир кол хевирл.

А. АЛДЫН-ООЛ.
ССРЭ-ниң улустуң башкызы.

Чаңын Будапешт хоорай ийи каът будаажешкинниң одуругга таварышкан.

Ынчан Ласло Надь болган оон элээн каш өөрү шаан халдан турар совет кезектеп-ниң талазынче кирерииниң аргаларын бодап турган. А оларның артында фашистээ-ниң автоматтары оорганче үзүп алган турар болган фюрерге өскерлиишкин дээш дораан-на боолан каарынга бе-леп турган.

Декабрьның төөчүзүнде ол полк чыгча шаантырган, чамдык солдаттар ынай-бээр дээш эгелээн. Венгрияның түп национал чазаа тургустуг-чы болган от чазаа фашист Германияга удур дайын чарлаан деп чүве база билдиие бергеп.

Ласло Надь бодунуң командылап турганы кезээ-биле фронт шутумун кешкеп, транспортин Альберт Кёсегиниң командылап турганы отрядынга киичээр киргеп. Ласло-нуң мурнуу чарында ол отрядка-каттыжып киргеп Бела Фаркаштың деткимчезиби-биле Ласло болган оон ееру оларның хүндүткелиин чазаал алган.

Совет Шеригниң талазынга ындым дайындаашкан веигр солдаттарның болган офицерлериң маадырлыг чорууп үнелеп көргеп, оларны ССРО-ниң чазаа дайынчы орденнер-биле болган медальдар-биле шаңнаан. Оларның аразында Ласло Надь база бар.

Юлий БАРАНОВ,
ПМА-ның колч.

ЧУРУКТА: Мангарыттың «Венгрияны көөрүг болган хоорайның төп кезээнин панорамазы.

МТИ—СЭТА-ның фотозу.

ШАЛЫҢГА НЕМЕЛДЕЛЕР ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң девискээринде турар бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажылчыннарының болгаш албан-хаакчыларының шалың төлевирлеринге немелделер киирер дугайында» доктаалынга дүүштүр шалыңга немелделер киирер чурумуунуң дугайында тайылбыр бээрин Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң даргазы С. Б. Аракчаадан дилээн бис. Оон харыызын чымда парладывыс.

Тыва АССР-ниң девискээринде турар бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажылчыннарынга болгаш албан-хаакчыларынга төлээр шалыңның кырынга немелделерни ол-ла черинге үзүдел чок ажыл стажы дээш киирер. Баштайгы чыл-да үзүк чок ажылдаарга 10 хуунуу немээр, а ажыраамда ийи чыл болгаш-ла 10 хуунуу немээр, ынчап иээрге чаа немежир иинти хуу 30-дан ашпас болур.

Немелдени ай санында, район коэффициентизин 1 болгаш хөй чыл ажылдааны дээш немелде төлевирни санавайн, 300 рубль чедир шалыңга киирер. Бир эвес шалың 300 рубльден ажып турар болза, түгле ол түүге немээр. Немелдени шалыңтөлевириниң болгаш материалдыг шаңналдың фондуларындан төлеп турер акшаны барымдаалар, а бүдүрүлгениң, организациянның чыл санында ажылдаачы дээш төлевирге (13-кү шалыңга), чаңгыс удаа төлээр шаңнал акшаларга, шөлээ акшага, хөй-иннити ажылы кылган дээш төлевирлерге оны санавас.

Бир эвес ажылдакчыга шаңнал акшаны кварталда (чылда) ажылдаанын барымдаалап төлээр болза, квартал (чыл) шаңналының түүнү отчеттуг үениң айларынга хуваап тургаш, немелдеге киирер. Дакпырлап ажылдап турар кижилерге немелделерни түгле кол ажылдап турар черинге киирер.

Үстүүде адаттыган немелделерни төлээри-биле ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның үзүктел чок ажыл стажын 1986 чылдың январь 1-ден эгелеп саналар. Бир эвес 1986 чылдың январь 1-ниң соонда ажылдап үнер болза, үзүктел чок ажыл стажын оон чаа ажылдап кирген үезинден ыңай саналар.

Бир эвес дараазында чыдагаанмардан үнер болза, ажылдакчының немелде төлевир алыр эргелиг ажыл стажы үзүлбес:

а) бүдүрүлгени, албан черии, организацияны дүжүргекде, ажылдакчының штадын кызырганда, ук ажылга ажылдаарынга кижини мергежилии, билии четпес ийикпе, кадрының байдалы таарыштыр болза, ажылдаар арганын оксунганындан дөрт ай ажыр ажылдаваан болза, ол ажылга турган кижини катап анаа киирген болза, күш-ажыл кереэзинин хуусаазы төнген соонда бүдүрүлгень, организацияны, албан черии өскээр көжүрерге ажылдаарындан ойталаан таварылгада, ол бүгүнүн соонда ийи ай дургузунда ажылга кирип алыр болза;

б) кавалир дээш ажылдаар түр хоспаан кижини катап ажылдаар кылдыр тодаратаан соонда, ол ийи ай дургузунда (ажылдаар черже көжер үезин санавас) ажылга кирип алыр болза;

в) 1986 чылдың январь 1-ниң соонда иазы-харының улгатканындан, хөй чыл ажылдаазы дээш болгаи персоналдыг пенсияже үнгеи кижилер түр-даа, доктаамал-даа ажылга кирип алыр (мурнунда, пенсияже үнген соонда каяа-даа ажылдавайн турган) болза, а бир эвес оон соонда пенсионер ийи болгаш оон хөй катап ажылдап үнер болза, мурнунда ажылдап турган черинден үнгеи чылдагаанын өөренип көрүп тургаш, иинти чурум ёзугаар көөр;

г) Тыва АССР-ниң девискээринде турар черлерже ажылдаары-биле үстүкү албан черлериниң шинтпирин ёзугаар шилчиткенде, азы бүдүрүлгелер, организациялар, албан черлери араазында шилчидер кылдыр дугурутканда, партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организациларының шинтпирин ёзугаар шилчээнде;

д) Тыва АССР-ниң девискээринде черже ашаан азы кадайын ажылдадыры-биле чорутканда, бир эвес үзүктелиишкин көжер үе чокта ийи айдан ашпаан болза. (Шилчиттирген ажылдакчыбиле кады чурттап турар өгбүлениң өске-даа кежигүннеринге бо чурум база хамааржыр);

е) Тыва АССР-ниң девискээринде турар партия, совет, профэвилел, комсомол даэш ышкаш өске-даа соңгулдалыг хөй-иннити организацияларынга ажылдаарыбиле шилчээнде, а ол ышкаш соңгулдалыг албан-дужаалдан халашкан соонда ийи айдан ашпайн бүдүрүлгеге, албан черинге, организацинга ажылдап киргенде;

ж) Тыва АССР-ниң девискээринге ажылдап тургаш, даэди азы тускай ортумак өөредилгеже, аспирантураже, ординатураже киргеш, ону дооскан соонда, ийи айдан хөй эвес үе иштинде катап республикага ажылдай берген болза, республиканың девискээринден дашкаар гурар курстарга бир чылдан хөй эвес хуусаалыг өөредип чорутканда;

з) ажылдап турган кижи шеригже келдиртикеи соонда халашкаш, үш айдан эртпейн ажылга кирген азы өөредикге черинче өөренип чоруткан (ажылдаар азы өөренир черге чедер үеии саиавас) болза;

и) үстүүде турар албан черииин шинтпирин ёзугаар бир чылдан хөй эвес хуусаада Тыва АССР-ниң девискээринден дашкаар турар черлерже ажылдаары-биле шилчиткенде, бир эвес ол хуусаа төнгенде Тывада турар албан черинче, организациякже, бүдүрүлгеже эөп келген болза;

к) бир эвес ажылдакчыны ССРЭ-ниң даштыкыда албан черинче азы бүдүрүлгезинче ажылдадып чоруткан азы Тыва АССР-ден делегей организациязынче шилчиткен болза, ынчан ажылдакчы ол черден эөп келгеш ийи ай дургузунда Тыва АССР-ниң девискээринге ажылдай берген болза (орукка чораан үезии саиавас).

Бир эвес халашкан азы өөредилге дооскан кижи заранының уржуундан ажылга кирбейн турган болза, ол дугайында шынзылга көргүзкен соонда ажылга киреринің мурнунда эртпирер турган ол хүнеерин заразн хүнеринің саныига үзадып бээр. Бо таварылгада чүгле эмнээн эмчи болгаш кол эмчи ийилээр ат салыр болгаш таңма базар.

Бир черден келгеш, ажылга кирбейн тура чурум ёзугаар эртпиргеи ийи азы үш айы шалыңга немелде төлевир бээр ажыл стажыига кирбес.

Шалыңга немей төлевир алыр эрге бээр ажыл стажыига даразында түүлдерни киир санаар:

а) ажылчыннарны болгаи албан-хаакчыларны Тыва АССР-ниң девискээринде курстарга болгаш бүдүрүлгеден дашкаар мергежилии бедидер өөредилге черлериичe өөреткен үеэи;

б) офицерлерни, прапорщиктерни, мичманнарны болгаш хуусаадан дашкаар артказ шеригlерни 1986 чылдың январь 1-ниң соонда журлавырже азы кадыының, назынының байдалы-биче, ол ышкаш шериг санын кызырганда халажыгже үндүргеи болза, бир эвес ол үеде олар үш айдан эвээш хуусаада Тыва АССР-ниң девискээринде черге ажылдай бергеледе оон ырак черлерге шериг албанынга турган үеэи;

в) Тыва АССР-ниң девискээринде шериг албанныглар, иштики хереқтер органнарының удурутукчу болгаи анча дайынчы составының бо чылдың январь 1-ден эгелеп албан хаган үезии база саиаар, а ол ышкаш 1986 чылдың январь 1-ниң соонда Кыдыкы Соңгу чүкке, аңаа деңнээн черлерге албан эртпирип турганнар халашкаш, үш айдан эртпейн Тыва АССР-ге ажылдай бээр болза оларның ол үелери.

Шериг албанын үзүктел чок эрттиргенниң дугайында шынзылганы түс-түс шериг кезектери, албан черлерм болгаш организациялар азы шериг комиссариаттары бээр.

Тываның девискээринге төлевирлиг бүдүрүлге практиказын эрттирип турган студентилерниң, сургуулдарның маңаа ажылдаан үезии база кииир саиаар.

Хосталгазын казытпайн эдип чазаар ажылдарга шинтпирген кижиге немелдээн түгле ол ажылга шинтпирер мурнунда ажылдап турган үезиге хамзарыштыр саиаар, а ол шинтпиргеш ажылдап турган үези немелде төлевир алыр стажка кирбес.

Чурттуң өске черлериниң Тыва АССР-ге тудуг-монтаж база эптеп кылыр ажылдар кылып келген кижилерге немелдеии командировка хуусаазы төнген соонда, бир эвес ол Тывага доктаамал ажылдаары-биле шилчиттирген болза, төлеп эгелээр. Немээде алыр эргеии саиаар үеге 1986 чылдың январь 1-нэ соңгуиде командировкага турган үези кирер.

Үстүүде турар албан черлериниң шинтпирны ёзугазо азы бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларның удурутукчуларының аразында дугуржулга ёзугаар, а ол ышкаш партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының шинтпирип-биле Кыдыкы Соңгу чүктүң районнарындан азы аңаа деңнээн черлерден Тыва АССР-ге 1986 чылдың январь 1-ниң соонда ажылдап чедип келир болза шалыңга немелделеии ол черлерге турган стажын барымдаалап ап эгелээр.

С. АРАКЧАА,
Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң даргазы.

СЭКП-ниң съезд мурнунуң документилериндэ совет кижилериң кадыкшылын быжыглаар дээш партиимың болгаш чазактың хаиы сагыш салышкынны сиңиишкей. СЭКП ТК-ниң октябрь (1985 ч.) Пленумунга көргеи съезд мурнунуң документилери-биле Эрзин районнуң кадык камгалал ажылдакчылары таныжып көргеш, оны моон соңгаргы ажылынга кол удурутулга кылдыр хүлээп алган. Совет кижилер каяа-даа чораш, медицина дузазын алзын дээш эмчи бүрүзү бүгү чүвени кылыо ужурлуг. Аңаа ийиги чергениң айтырыы турбас.

Районнуң девискээринде медицина хандырылгазының, хамаатыларның кадык камгалалының дугайын көрүп көрээли. Чоинуң ажыглалында чогуур дериг-хереқселдер-биле хандыртынгча 150 орунлуг, район эмнелгезе бар. Ол терапия, гинекология, туберкулёз, халдавырлыг аарыглар, уруглар эмнээр болгаш хезин эмнээр салбырларлыг. Аарыг кижилерни хүлээп алыр поликлиника, ажыл-агый төптеринде үш фельдшер-акушер пуикгузундан аңгыда, бир участок эмнелгези ажылдап турар. Медицина албан черлериниң материал-техниктиг баазазы чылдан чылче быжыглып, ортумак болгаш даэди эртеминг кадрлар-биле четчелеттингеи. Ниитизи-биле 89 ортумак, 16 даэди эртеминг эмчи быжыглаттынган. Эмчиниң дүрген дуза чедирер станцизы дүн, хүн дивес үүүшкүнде. Чурттакчы чоину эм-биле хандырар чаа аптека ажылдап турар.

Улус депутаттарының район Советиниң күүскому медицина дузазын организастваркының, чурттакчы чоиуң кадыын камгалаарының айтырыгларын кичээнгейге алган. Күүском хураддарынга район эмнелгеининиң малчыннарга дуза чедирериниң комплекстиг үүүшкүн планын бадылаи алыры чанчыл болу бергеи. Дөрт совхозтуң 13 хойжу, мыйыстыг бода малдың дөрт бригадаларынче комплекстиг үүүшкүн график ёзугаар чоруи турар. Эмнелгеде «Малчыннарже үүүшкүн» дептери чартыныи кылдыиган. Бо чылдың эгезииден бээр 13 удаа комплекстиг үүүшкүи кылганы ында демдеглеттингеи. Эмчилер бригадаларга баргаш, ореге бүрүзүнүң кежигүннерии шинчиириидеи аңгыл, медицина темазынга лекцияны иомчуур ийикпе азы беседаны кылып, эмнерии садыи турар. Эмчилер А. Х. Артаа, С. С. Норбу олар чоокта чаа «Нарын» совхозтуң № 2, 3 хойжу бригадаларынга чедип, «Мал оолдашкынының үезинде бругцелёзту болдурбазы», «Кадмкшылга хораллыг чаңчылдарга — аралаалар болгаш таакпылаар чоруктарга удур демисел» деп лекцияларны иомчаан. Малчыннарның кадынының байдалын шинчиип, оларга эмнерии сатказн. Бригадаларга тускай мергежилдиң эмчилери айда ийи катап барып турар. Олар анда баргаш, хары угда диспансерлээшкинии (аарыг-даа, кадык-даа улусту учётка алыры) чорудуп, кым-бир кижиге аарыг тодаразында ыиаа-ла учётка ап, доктаамал эмнедирии сүмелеп келген. Эрткен чылын хойжуларга 165 үүүшкүн кылдынган, 117 лекцияны иомчуп, беседаны кылган. 1913 кижини учётка алган. Оларның 431-и —чаштар.

СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Аралалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчелер дугайында» доктаалдары үнген соонда байдал көскүзү-биле экижээн. Бертиинчикемдээшкинге таварышкан болгаш хан базышкынны улуг база озал-ондакка таварыжыр кижилериниң саны кыскырылган. Эмнелгеде аралалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудар чедиг кижи составтыг комиссия тургустунган. Амыдыралдың арага ишпес хевирии пропагандалаарынга оларның киржилгези биче эвес.

Уругларның кадынының байдалын болгаш кадыкшылдыга хемчелерин чорудуп турарын доктаамал хайгаараарын хандырарынче кичээнгей салдынып келген. Коммунист, көдээ Совет депутады Т. И. Ижиний эргелекчилээнии уругларның сүт кухиязы эрткен чылын 3 муң рубльдиң чемин чаштарга белеткеп берген. Бо чылын чаштарга чемин оон-даа хөйжү белеткээр. Уругларга творог, кефир, сливки, сүт белеткеп бөрүидеи ангыда, райподан ак үс, пюре, яблоко дээш чергелиг өске-даа чулуктуг чемнерии ап турар. 0—1 харга чедир чаштар оон чемнерии халас алыр, а хардан өрү кадынының байдалы кошкак уругларга азы хөй уруглардыг улуска амыдыралының байдалын өөренип көргеш, немелде чемнерии бөрүии доктаактан. Бай-Даг, Бүлүң-Бажы, Мерен суурнуң чамдык ө-бүдөлерии чаштарынга моон немелде чемнерии ап турар.

Иелериниң болгаш чаштар-ның кадыын баш буругаар комгалаар херекке гинеколог эмчи Б. И. Эренчина болгаш акушерка Л. О. Донгактың кижрии келген үлүү улуг. Саатгыг хереөженнерии эрте учётка алыр хемчелерии доктаамал чорудуп турар. Бөжудулга бажыңының эмчилериң кызымак ажылчының түңнелиниде бөжаан иелер болгаш чаштар кадыы эки болуп, бөжудулга бажыңының эмчизи Бөмбүрүк Ижиеннага, акушерка Лидия Ооржаковнага база хоочун санитарка Галина Сояновна Аракчаага өөрүп-четтиргении илередип турарлар. Коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы бо коллектив төп эмнелгениң салбырлар аразынга чарлаттынган социалистиг чарыштың негелделеринге дүүштүр ажылдаш, бо чылын база мурнуку черии эөлээн. Ында «Аныяк иелериниң школазы» ажылдап турар. Аныяк иелерге чаштарыны канчаар ажаарын өөредип, канчаар чемгереии сүмелеп турар. Бүгү ниитии диспансеризазиига хереөженин чонуиуң бүрүи кижилгелиг болуруи чедип алыр сорулга салдынып турар. 1094 кижи эмчи шинчилгезии эрткеи. Ол ажыл ам-даа уламчылавышаан. Оон аңгыда, бо чылын элээди уругларыны учётка ап, бүрүи шинчилгеии эрттирериии планнаан.

«Чаа орук» совхозтуң № 4 хойжу бригадазының баш Кочетов сүт-баразн фермазының малчыннары-биле ужуражкын, ажыл-ижкин, амыдырал-чуртталгазын көрдүүзүс. Кайы-даа кодаиларга эмчилер график ёзугаар барып, кижилериниң кадынының байдалын шинчидип келгеннер 1-ден 13 дугаар кабинеттерге бүрүи шинчилге эрттирер». Районнуң эмчилери чонуиуң кадыын экижидер сорулга-биле шак ындыг сорулганы салган ажылдап турар. Поликлиниканың регистратуразынга келген кижи бүрүзүнүң кичээнгейии ол шевергии бижээш аскан кийгырыг дораан хаара тудар бөөр.

С. ЧООДУ.

Хаак спортунуң бүгү-эвилел неделязы чоруп тур

АНЫЯК ӨСКЕННИ ӨӨРЕДИР

Бай-Хаактың уругларның спорт школазының кол угланышкыны — хаак спорту. Спорт школазы 1972 чылда тургустунган. Бистиң школаның филиалдары Сосновкада, Хову-Аксында, Владимировкада ажылдап турар. Ниитн биниг болгаш профессионал школаның реформазында салдынган сорулгаларны боттандырар, уругларны күш-культураже, спортче хандыкшыдарын, оларның күш-дамыр дадыгышкынын сайзырадырын чедип алыры-биле бистиң школа элээн ажылдарны чорудуп келген. Сээлгү 8 чыл дургузунда спорт мастериие 14 кандидатты, бирги разрядтың 108, улуг улустуң ийиги болгаш үшкү разрядтарының 440 ажыг спортчуларын белеткээн. Спорт школаның секцияларында өөреникчи оолдар, уруглар күзелдиибиле өөренип турарлар. Оон уламыидан школачылар күш-дамыр талазы-биле кадмышырак болуп, спортчу мергежилди чедип ап турарлар.

Бистиң школаның кижизиттиргеннери спортка хандыкшылын кагбайн, сээлүнде барып тренердер азы школада күш-культура башкылары болуп ажылдап турарларыдаа бар. Бай-Хаактың спорт школазының тренер кадрлары шуптузу бо школаның бодунуң өөреникчилери. Владимировка суурда спорт школаның тренери Л. В. Казанцевтиң өөреникчизи М. Р. Черепанов ам-ында тренерлеп ажылдап турар. Хову-Аксының спорт школазының кижизиткеии спортчу И. М. Золотухина ында тренерлеп, аныяк салгалды боду өөредип турары ол.

Тренериң белеи эвес ажылының түңнели — оон өөреникчилериниң чедишкининде. Ол чугула, ынчалзада эң-не кол түүл— спортче хөй санныг школачыларны хаара тударында, азы массалыын чедип алырында болур. Эрткен кыжын республиканың кышкы спартзкиадазынга Таңды районнуң командазы тиилекчи болган. Аңаа бистиң школаның өөреникчилериниң кирген үлүг-хуузу улут. Чүге дээрге, районнуң шилиидек командазының кол өзөө бистиң спортчуларывыс болгай. Район, республика чергелиг хаак маргылдааларынга Бай-Хаактың спорт школазының тренерлери, өөреникчилери доктаамал киржип турар. Бо чылдың январь төнчүзүиде (25—26 хүииерде) республиканың бирги чери дээш аныяктар аразынга хаак маргылдаазының тиилекчилериниң аразында Таңдының спортчулары база кирген.

Биатлон талазы-биле кичээлдерни хөй-иннитчи тренерлер чорудуп турар. Ол хевирге элээн кескү түңнелдерни көргүзүп турар аныяктар бисте база бар.

Хаак спортундан аңгыда бистиң школада ча адарының салбыры база бар.

Школаның материалдыг базазы кошкак дээрии айтыр аппар. Ында турбүже, бо өөредилге чылында акшаландырышкының түүүи кызырып ваашканы таарымча чок.

Школаның коллектива мурнунда салдынган сорулгаларны боттандырары дээш күжекинишкинии ажылдап турар. СЭКП-ниң XXVII съездизиниге турескаактаан хаак спортунуң Бүгү-эвилел неделязында Бай-Хаактың хаакчылары старттарже үүүи, боттарының үлегерии ылаңгыя школачылар, аныяктар ортузунга көргүзер.

В. ФИЛАТОВ,
Бай-Хаактың уругларның спорт школазының директору.

ТӨРЭЭН ШКОЛАЗЫНДА

Барлык ортумак школазында бодувустуң беш доовукчувус башкының мергежилии чедип алган бистиң школавыста ажылдап келгенинге өөрүп турар бис.

Оларның бирээзи Ольга Хурал-ооловна Монгуш. Эртеи чылны Кызылдың башкы институдунуң физика-математика факультединн дооскан Иези бо школада ажылчыч. Аныи башкы эртемии эки билир уругларга ынак, башкылавышаан. пионер вожатыйлап ажылдап турар.

Ол-ла институтка биология, химия талазы-биле дээди эртемии чедип алган — Олег Девилдеевич база Людмила Кызыл-ооловна Куулар бисте ажылдап келгеннер. Ада-иелери совхозта малчын, ажылчын. Аныяк башкылар ажылынга кызымак, чүткүлдүү-биле мактанып турарлар.

Эге класстар башкызы Полина Кадровна Сечектиң ада-иези — малчыннар. Полина Сечек уругларга ынак, оларга хаиы билигии берип турар. Эге класстарга эртеммер зайы-биле хыналганы чоруткан бис, аңаа аныяк башкының класзы хаиы билиглиин көргүскен. Дүргэн номчуурунга эки өөредип турар. Ол ам бисте ажылдаала үш чыл болган.

Марита Владимировна Шуурук база-ла бистиң школаның доозукчузу, башкы училищезин дооскан. 6-гы класста удуртукчулап, 4—8 класстарда күш-ажыл кичээлии башкылап турар. Билия шыырак, шилип алган мергежилии хаиы билир, шевер холдар бөлгүмүн удуртуп турар.

Алевтина Биче-ооловна Хомушку эртеи чылын Кызылда башкы училищезин дооскан, күш-ажылчы оруун эки эгелеп турар.

Боттарывыстың доозукчуларывыс төрээн школазында бистиң-биле кады ажылдап турарынга чоргаарланып, оларның ажыл-херээ будуктур болурунга бүүрээр бис.

В. ШУУРУК,
башкы.
Барыын-Хемчик район.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 13
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.45— Мульт-фильмнер: «Четтирдиме», «Арыгда кымның чочагайларыл?», «Кит болгаш динее». 9.15 — «Биледингир-даа болза, элдептиг». 10.15 — «Салым-чол». Уран-чечен фильм. 1-ги серизы. 11.50—11.55 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — Чурттуң телестудияларының док. фильмнери: «Ховукуң хөолбектери», «Бир базым мурнунда». 15.30 — «Шыыраз школазы». Ак терге. 16.05 — Сээң ленинчи библиотекаң. В. И. Ленин — «Улуг эгелээшкин». 16.45 — Улустуң аялгалары. 17.00 — «Эртем болгаш амыдырал». Узбек ССР-ниң Эртемнер акademiязы. 17.30 — «...Он алды харлыг болгаш оон улуг назы». 18.15 — «Сагээн сес — керткен ыяш». Партиниың социал политиказының айтыглары. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры. Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының лауреады ССРЭ-ниң улустуң артизи композитор Г. Свиридовтуң кежээи. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Көрүкчүлериниң дилээ-биле». «Салым-чол». Уран-чечен фильм. 2-ги серизы. 22.45 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15— «Алдын ховуда хоорай». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — А. М. Горький «Хартыга дугайында ыр», «Буревестник дугайында ыр». 7 класс. 9.05; 13.05 — Испанды. 10.05 — «Кодургуушкүн». Док. телефильм. 10.35; 11.40 — Зоология. 7 класс. Куштар кайда чурттап турарыл? 11.00 — «Ыыдыг бөлүүбе?». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.10 — Авамның школазы. 12.05 — Физика. 6 класс. «Эврика» (Архимедтиң күжү). 12.35 — А. Гайдар — «Школа». 6 класс. 13.35 — «Чурукчуның кадайының портреди. Уран-чечен фильм. 15.00—15.05 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20. —Док. фильм. 18.40 — «Сылдысчыгаш». СЭКПниң XXVII съездизиниге рапортка ат салыр эргеии чаалап алган пионер дружиналарының дугайында. 19.05 — Уруглар фильм. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Леон дилги болгаш дагаалар». Мульт-фильм.

КЫЗЫЛДАН

20.20 — «Тыва: Съездиден съезд чедир». Республикага үлетпүрүүн, транспорттун, ачы-дуза чедирериниң хөгжүлдезиниң дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлакчызы В. С. Кажин-оол-биле парлалга конференциязы.

МОСКВАДАН

20.50 — «Дербент». Док. телефильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — Литература альманагы. 22.40—00.05 — «Силерни оперетта чалап тур». Останкинонуң Концерт студиязынга кежээ.

Кино

ФЕВРАЛЬ 13-ТЕ

«НАҢЫРАЛ»: «Битва за Москву» 10.00, 13.10, 16.20, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «За околицей дракон» 9.10, «Киноклуб»: «Орлёнок» 10.50, «О возвращении забыть» 13.50, 15.30, 17.10, «Самая обаятельная и привлекательная» 18.50, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Самая обаятельная и привлекательная» 14.00, 16.00, 18.00, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Пропавший без вести» 14.30, 16.50, 19.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Жестокий ринг» 18.00, 20.00 шактарда.

агаар

Республикага хар чагбас, агаарның температуразы дүне 34—39, хүндүс 22—27 градус соор.

Кызылга биче булуттар, хар чагбас, дүне 34—36, хүндүс 22—24 градус соор.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

ЛЕКЦИЯЖЕ ЧАЛАП ТУР

1986 чылдың февраль 16-да (воскресеньеде) СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга хүндүс 14 шакта амгы үеииң делегей харылзааларының чугула айтыглары деп бөлүктеи «Кыдат Улус Республиканың иштики болгаш даштыкы политиказы» деп лекция болур.

Лекцияны РСФСР-ниң «Биниг» ниитилелиниң баштаар черииң лектору, төөгү эртемнериниң кандидады А. Т. Фомичев иомчуур.

Киреры абонементилер-биле. Билеттерни садын турар. Бүгү күзээн кижилерни чалап тур.

ЧАРЛААЛДАР

Тыва АССР-ниң Чоиуң амыдырал хандырылга министерствозунуң сентелге-тудуг участогу дараазында ачы-дуза чедирериие чурттакчы чоидан чагыгларны хүлээп ап турар:

1. Ажың тудары (урунду, брус, куткан бетон);
2. Дача бажыңнарын тударын;
3. Куткан бетондан гараж тударын;
4. Чурттаига болгаш чурттавас хуу тудугларның капитал сентелгези;
5. Квартираларны септээри (чугайларын, будууру, хавыларын болгаш дээвирлерии штукатурларын, хавыларын болгаш шаланы плитка-биле кагары);
6. Чиик, кухня, уруглар мебелин септээри болгаш кылыры;
7. Чазаныига кылыгларын белеткээри (соига, ажык блоктарын, гараж, херим хаалгаларын кылыры).

Айтырыгларны дараазында адрестеи тодарадыр: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу 140, Сентелге-тудуг участогу Телефоннары: 4-11-24, 4-10-37; Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу, 135, хүлээп алыр пункт, телефон 2-54-58.

1987 чылда материалдарга болгаш дериг-хереқселдерге хереглелдиң чагыгларын болгаш санажылгазын бөөрииң хуусазының 1986 чылдың март 15-те төнерии хандырылгада турар министерстволарга болгаш ведомстволарга Тыва АССР-ниң Күрүидырылгазы дыцнадып тур.

Чагыгны чогуур үезиидe кылып албаан организациялар курлавырлар-биле хандырылганы албас.

Редакциянын адрези:

667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 8. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, чарымсалгалдыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийии амыдырал болгаш үлетпүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информацин киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54; иелээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуи келбейи баргаида 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуи неделяда 6 катаи үнер

Чагыт № 3232.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—000549

Бүгү чуртталның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың февраль 14 пятница № 38 (13038)

1925 чылда үнедип эгелээнзиттинген.

Өртээ 3 кепеек.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНДЕ

«Воздушный транспорт» болгаш «Водный транспорт» солуннарның редакцияларынга хамаарыштыр каржы чагырын дужаар болгаш шүгүмүжелээ кызар чоруктуң фактыларының дугайында айтырыгны СЭКП Төп Комитединиң чүгээлээшкин көргеш.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң соонда «Воздушный транспорт» болгаш «Водный транспорт» солуннар боттарының эрнилгаларынга эдээн хей чүгүлээ чүве ажыл-агый болган соңгаа айтырыгларны көдүрген деп хүлээп алган докталда демдеглээн. «Воздушный транспорт» солун капитал тудугда ажыл-херектиң байдалын анализ-тей көргеш, чүүк сөөртү рүнүң болгаш пассажирлер аргыштарының ажыктыгын бедидеринге, адырга эң ышкы гы дэмдиглээ болгаш хомагалыг чоруктуң сагыры ның эргежок чүгүлээшкин дугайында эки үтүн-шынарлар материалдарны парлаан. «Водный транспорт» солун сагыга-чурумну болгаш корумчурумну быжыглаары дээш бүдүрүлге херектерге. ажылчы чонну кижизидерге профвиелел организацияларының идепкейлиг болгаш дайынчы шинээжин бедидерге, ортем-техниктиг депшилгелиг чедишкинилерни ажыглаары дээш демиселди чорудуп келгеш.

Адырларга социал-экономиктиң хөңгүлдениң дүргедиринге чүгүлээ айтырыглары чырыдарынга иегеледелгей болгаш принципиалдыг чорук четпестер дээш тодаргай бүрүүлүг киржилерни, эрын-шүүр барымдаалаваан. үндезинде барымдаалыг шүгүмүжелеп турары, үк солуннарның хейнинги авторитедин көдүрген болгаш номчукчулар оларга санал-оналыын күзелдин-биле бижин турганнар.

Солуннарның барымдеелыг шүгүмүжелдиг чүүлдерин детки нирининг орнуже Хамаатының ужар чүүл министерствозунуң, Далай флодунуң министерствозунуң, РСФСР-ниң Хем флодунуң министерствозунуң база Далай болгаш хем флодунуң ажылчыннарының профвиелелиниң ТК-зының үдүртүкчүлериниң солуннарның редакторларынга болгаш шүгүмүжелдиг материалдар бижээн журналистерге хамаарыштыр кызагдаар чорукту организастеелинер. Солуннарның редакторларынга болгаш еске-даа ажылдакчыларынга үдүр эрге-хоолайга дүүшпе хемчеглерни даап болдаа чыдактар-биле ажыглап турган.

Хамаатының ужар чүүл министерствозунуң, Далай флодунуң министерствозунуң, РСФСР-ниң Хем флодунуң министерствозунуң, он шакаш Далай болгаш хем флодунуң ажылчыннарының профвиелелиниң ТК-зының үдүртүкчүлериниң талазындан Воздушный транспорт» болган «Водный транспорт» солуннарның редакцияларынга хамаарыштыр каржы чагчырын дужаар болгаш шүгүмүжелдиг кызар чорукту болдурганда дээш хамаатыг ужар чүүл министр коммунист Б. П. Бугаевти шаптыны эйтыр дээ СЭКП Төп Комитедин докталган.

«Воздушный транспорт» болгаш «Водный транспорт» солуннарның парлаан шүгүмүжелдиг чүүлдерин дээш кызагдашкын кылып турган киржилерни партийжи харыысалгага киирерин Хамаатының ужар чүүл министерствозунуң, Далай флодунуң министерствозунуң болгаш РСФСР-ниң Хем флодунуң министерствозунуң парткомнарынга дээскен. «Водный транспорт» солуннуң редакцияынга хамаарыштыр каржы чагчырын дужаар болгаш шүгүмүжелдиг кызар чорукту болдурганда Далай болгаш хем флодунуң ажылчыннарының профвиелелиниң ТК-зының үдүртүкчүлериниң харамсалгазының дугайында айтырыгны чүгээлажыл көөрүн, ол шыкаш профвиелел парлалгазының дээштиин көдүрери-биле эргежок чүгүлээ хемчегерни алыры ВЦПС-тың секретарилдиңге сүмелеп.

Министерстволарның болган одараа чагыртакан организацияларның коллективтерилге шүгүмүжелдиг болган ботшүгүмүжелдиг дедиелээ деринери-биле шиитпирлиг хемчегерни алыры, совет шинелдиң амыдыралын сайыртыгайжыдарының шылгатыгнаан эргазы болур шүгүмүжелди болган бот-шүгүмүжелди хөңгүдериниң дугайында СЭКП Уставының негелделерин күүседип турары дээш коммунистерден эң-не шыырны айтырыгны айтыптынган министерстволарның партия комитеттерине. Хамаатыг ужар чүүл министерствозунуң полиграфкомбинадтарынга даалгаан.

Бо чылдың часкы хову ажылдарынга бүгү талалыг белетеенин. машина-техника аймаан сентээрии «Кок-Тей» совхозтуң механизаторлары шалыпкын чорудуп турар. Ында механизаторлардан Виктор Ондар, Александр Чекулаев болгаш оон-даа өске сентелчилер тракторларны болгаш комбайннарны сентеп турар.

Сентелчилер СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир техника сентелгезин бүрүн доозар соруглыг ажылдап турардар. Олар К-700 тракторларның шуптузун сентеп доозар четкен. Он ажыг «Сибиряктарны» сентээри база удавас доостур.

ЧУРУКТА: «Кок-Тей» совхозта техника сентелгезинде шалыпчы ажылдап турар мурнакчы механизатор Иван Парпуш.

О. ОҢЕМЧИКТИҢ фотозу.

ШУПТУ СУББОТНИКЧЕ!

Совет улустуң кайгамчык эки чаңчылдары бар. Оларның бирээзи — коммунистиг субботниктер. Чоннуң ол массалыг күштүг шимчээшкинин Октябрь революциязының сөөлүнде чуртка хамаатыг дайыны чоруп турган берге үеде эгелээн. Бистиң ашылчын аңгывыстың ол кайгамчык чаңчылының амыдыралчы күшүү эгээртинмес. Бистер ажылчын субботниктерниң идеязын изиг күзел-биле хүлээп алгаш, салгалдан салгалче үнелеп четтинмес байлак ышкаш дамчыдып чоруур бис. Сөөлгү чылдарның ленинчи коммунистиг субботниктери чоннуң революсчу, күш-ажылчы чаңчылдарының үзүлбес хөрүлээзиин тутпушаан, акыдыралдың совет хевириниң база бир иосну демдээ апарган.

Бо хүннерде бүгү чуртта СЭКП-ниң эзлчегляг XXVII съездизинге белетеел ажылдары шапкын чоруп турар. Коммунистерниң ол улуг шуулганын күш-ажылчы чедимишкиннерниг утпуур дээш ажылчы чоннуң ортузунда чарыш съездиниң хүнү чоокшулаан тудум улам-на массалыг болуп калбарган, социалистиг чарыш чер бөлгөнде миллион-миллион ажылчылерни хаара тудуп турар, ажыл-ишчилер ак сеткилдиг, долу күш-биле ажылдаарының хей-хей тодаргай чижектерин көргүзүп турар. Ам бисте съезд мурнунуң чарышында кириишпейн турар чаңгыс-даа будурүлге, күш-ажылчы коллектив чок.

Москва, Ленинград хоорайларның мурнакчы будурүлгелериниң ажылчыннары төрээн Коммунистиг партиливиң февраль 25-те ажыттынар улуг шуулганын коммунистиг субботниктер-биле деидеглээр деп эгелээшкинин үндурген. СЭКП Төп Комитеди мурнакчы будурүлгелерниң ол эгелээшкинин деткээш, февраль 15-тиң суббота хүнүн Бүгү-эвилеядың коммунистиг субботник хүнү кылдыр чарлаан. Субботникке бөлөтнел ажылдары барын бир ай хире чоруп, кайда-даа кылыр ажылдарның хемчээли тодараттынган.

Даарта коммунистиг субботник. Бичии школачылардан эгелээш, пенсионерлерге чедир улуг, биче бүгү чон фабрика-заводтарга, хөөу-шөлдерге, шахталарга Төрээн чуртунуң чечектелишкинин дээш ак сеткилдиг, эң бедик будурүкчүлүг ажылдаар. Бо субботник хүнүнде бистиң чуртувус милиллион-миллион тонна каңны, прокатты, хөмүр-дашты, нефтиги, үлетпүр продукциязын, чоннуң хереглел барааннарын немей алыр. Субботник хүнүнде совет киижилериниң кылыр ажылдарын санаары безин берге. Чоннуң чаартыкчы күш-ажылының күчүлүг күүнүн ол субботник хүнү база бир өнзагай кылдыр көргүзер.

Бистиң республиканга база, бүгү чуртка ышкаш, коммунистиг субботниктер чоннуң күш-ажылчы бедик недүрүлүшкүүн-биле эртип турар. Чижээ, эртекен чылдың ленинчи коммунистиг субботнигинге 149 муң киижи кириишкен, боттарының ажылдаар черлеринге 45.700 киижи ажылдаан. Субботниктиң кирииничилериниң ол хүн ажылдаан ажыазындан 200 муң ажыг рубльди он бирги беш чылдың фондузунче шилчиткен. Үлетпүр продукциязын субботник хүнүнде 262300 рубльге, өөң иштинде чоннуң хереглел барааннарын 100 муң рубльге бүдүргеп. Түдүг ажылданчылары 257 муң рубльдиң ажылын кылган. Көдээниң ишчилери база эки ажылдаан.

Күш-ажылчы коллективтер Төрээн чурттуң чечектелишкинин дээш боттарының күзелээ-биле төлевир чок халас ажылдаар ажыл байырлалынче чаңгыс киижи дег, бир деминг үнер деп чүвени субботникке белеткелдер үезин көргүсшен. Республиканың ажыл-агыйлары даарта ажылдаан акшазын долузубиле он ийиги беш чылдың фондузунче шилчидерлер. Субботникке ажылдап алган акша-хөреңгини эмнелге болгаш амбулатория-поликлиниика, школалар, уруглар болгаш кадышшылга албан черлери тударынга үндүрерин ажылчы чон ажыг чүүлдүгзүнүп турар.

Субботникти бедик деңнелге эрттирип, эң будурүкчүлүг, эң шынарлыг ажылдаары бистиң хамаатыг үлээгевис болгаш ат-алдарывыстың херээ. Бо хүннерге чедир күш-ажылчы коллектив бүрүзү кылыр ажылын тодаратнан. Ам чүгле минута бүрүзүн, шак бүрүзүн халас эрттирбейн, бедик будурүкчүлүг ажылдаары-биле тодаргай организаиючы чорук херек. Даарта ажыл эгелээриниң мурнуу чартында болур ыыс-на митингилер база киижилерни улам хаара тудуп, хей-аът кииреер ужурлуг.

Дыка хей ажылчыннар болгаш аңгы-аңгы бригадалар кампал алган материалдар, чиг эт, кывар-чаар чүүлдер, электроэнергия күзү-биле ажылдаарын шиитпирээзин. Ынчангаш кампал алган материалдарны база катап санап көргеш, ындыг курааварларның күзели-биле кайы хире хемчээлдиг ажыл кылдынарын, ону тодарадыры чугула. Хей-хей ажылчыннар, эң ылаңгыя транспортчулар, ужудукчулар субботникке киириштир боттарының эзлчегелерин эртык рейстер кылып турган ажылдап ыаапканы өскелерни улам сорук киририп, даарта будурүкчүлүг ажылдаарынче кыйгырып турар.

Бүгү чуртка эртер субботнин хүнүнде бистиң калбан делгем Төрээн чуртувустуң булуң бүрүзүнге коммунистиг субботниктиң ыыйгызы чаңгыланып үнер. Республиканың бүдүрүлгелер, хөөу-шөлдер, чаа тудуглар, сүт-бараан фермаларынга байырланчыт боягаш эң будурүкчүлүг ажыл хайныр. Киижилериң чаартыкчы күш-ажылы салгалдан салгал дамчып келген чаагай чаңчылдарның күштүүн база матап багытнаар. Ол бистиң республиканың социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедиринің дугайында партияның сагыш сөөлүшкүнүнга база бир телептиг харыы болур.

ШУПТУ КОММУНИСТИГ СУББОТНИКЧЕ!

БИР ДЕМНИГ ҮНЕР

ФЕВРАЛЬ 15-
КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮ

Тыва АССР-ниң Арга-маң ажыл-агый министерствозунуң күш-ажылчы коллективтери февраль 15-те болур коммунистиг субботникче бир деминг үнүн бедик будурүкчүлүг ажылдаар. Министерствода субботник штабы тургустунган, кылыр ажылдар тодараттынган. Ол хүн шупту 880 киижи субботникке үнер, оларның 240-и боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаар. Ынш белеткелиниг, ыыштыг тайгадан үнүтүр сөөртүргүнге, дылыг материалдарны белеткээринге тей киижи ажылдаар болгаш 22 муң рубльдиң барааның продукциязын будүрер.

Он ийиги беш чылдың фондузунче 3,5 муң рубльди шилчидерни көрдүргеш.

В. ШПЕНЦЕЛЬ,
Тыва АССР-ниң Арга-маң ажыл-агый министерствозунуң план кылдызының инженери.

КИЖИ БҮРҮЗҮ КИРЖИР

Өөвүр районнуң орук септелге-тудуг участогунуң коллективи он ийиги беш чылдың биргн чылының планнығ даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедир болгаш ажыр күүседир дээш республиканың үлетпүр будурүлгелериниң коллективтери социалистиг чарыштыг калбарткаш, январь айның планнығ даалгаларын кол-коя техника-экономиктиг көргүзүүлер талазы-биле күүсеткен. 62 үлетпүр будурүлгелериниң 57-зи продукция сайгарылгазының хемчээлинии болгаш күш-ажылдың будурүкчүлүүнүң талазы-биле планнарын, а 60 будурүлге барааннығ продукция будурериниң планын чедир болгаш ажыр күүсеткен. Продукция сайгарарының январьның планын республика нинтизи-биле 105,3 хуу күүсеткен планнан ажыр 606 муң рубльдиң продукциязы сайгартынган. Барааның продукция будүреринің планы 104,2 хуу чедир күүсеттингнен, эртнен чылдың январьны-биле деңнээрге оон хемчээли 2,8 хуу өскен. Эртекен айда төнүп хереглел барааннарын 4,2 млн. рубльге будүрүп үдүргеп болгаш оон өзүлдезиниң тринизи 4 хуу четкен.

Республиканың үлетпүрү эртекен айда планнан ажыр 6 муң тонна хөмүр-дашты казып тыпкан, 0,6 млн. квт.-шак электри энергизын, 0,6 муң кубометр дилиг материалларын, 0,5 муң тонна сорттуг даг-дүгүм, 4,9 муң рубль түүлүг мебельди болгаш өске-даа продукцияны планнан ажыр будүрген.

Үлетпүр будүрүлгелериниң чедишкинниг ажылдарының үндезини болза, күш-ажылды организастаарын сайзырагайжыдары, оон будүрүкчүлүүнүң доктаатқан даалгаларды 102,9 хуу боттанган. Шалыпчы күш-ажылдың үлетпүрүнүң эртекен айда «Тыва даг-дүгүү», «Тыва кобальт» комбинаттар, сүт комбинады болгаш өске-даа коллективтер киргүскен.

«Тыва ремонтно» комбинат, «Тыва сүт түдүг», «Тыва мебельдээ түдүг» трестериниң ДБК заводтары, Ка-Хемниң, Чадаснавы, Шагаан-Арыгның болгаш Кызыл районуң ыыш ажыл-агыйлары, Улуг-Хемниң база Ырбанның ыыш үлетпүр ажыл-агыйлары, Чурт үлетпүр министерствозунуң үлетпүр комбинаттары ыышкаш будүрүлгелерде барааның продукциязының бүгү немей өзүлдези күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң бедиткенинниң ачызында чедип алдынган.

Агроүлетпүр комплекизиниң будүрүлгелериниң талазы-биле январь айда продукция сайгарарының планы 103,1 хуу барааның продукция будүреринің — 104,1 хуу күүсеттингнен.

Үлетпүр будүрүлгелериниң 14 будүрүлгени ажыл-агый чорудулгазының аза байдалдарынче шилчиткен. Кол көргүүлер айны-биле оз будүрүлгелер планнарын күүсеткен.

Эртекен айның ниити түнделериниң аңгыда көөрге шал эгээлеңде түрө бөгөй ажыл темпилер чедип алдынган. Ону чедип алырынга дыка хей будүрүлгелериниң коллективтери тодаргай бедиткен хүлээлгелерни, үлам бедик көргүүлерни чедип алырынче үглаанган планнарны ажылдап кылгаш, боттандырып эгелээнинде болур.

Доктаатқан планнығ даалгаларны күүседиринге күш-ажылчы коллективтериниң турум чорту, ажылчын кадрларының биилиг-мергежилиг ажыл шагыны чөптүг ажыглаары улуг саналдыг. Сайгарга-чурумну, организастыг чорукту быжыглаар, праг ишпес чорукту чер бөлгөнде бадыткаар талазы-биле чорудуп келген ажылдар кескү ажыынышкиннерге чедиргеп. Ажылдап турар бир киижиге ониаштыр ажыл шагынығ чидирии 1985 чылда оон мурнунда чылдаавынга деңнээрге 50 хуу кызырылган. Кадрлаашкын ажыктан үнер-киреэ чорук дыка эвээжээн.

Ынчалдажок үлетпүрүүн ажылынга чамдык шынарлыг четпестер ам-даа бар. Оларны хүн бүрүүн ажылы-биле шиитпирлээри негеттинниң турар. Чижээ, январьда түүйбу, автоэр демир-бетон кылыгаар культура-эмнидирал бараанмарын, эзиртпес сукеунаар будүреринии планнары күүсеттингнээн. Будүрүп үндүрүп турар продукциянның момент-клатура талазы-биле планчарын күүсеттингнен херээжин хүлээлгелер талазы-биле сайгарылга планнарын чедип күүсеттингнеге чедиргеп. Ынчаны-биле республиканга кереэ ёзугаар 296 муң рубль, ыш продукциязы чедир сай гартынмаан. Бо талазы-биле планнығ даалгаларын 11 будүрүлге күүсеттингнээн. «Тывастудэт материалдары» каттыжышкын сайгарылга планнығ 104,6 хуу күүсеттее-даа, керээлиг хүлээлгелер баштаар сайгарылга планын чүгле 84,7 хуу күүсеткен, алган заводучгга хамаарыштыр оз көргүүлер 103,4 болгаш 93,2 хуу «Тудуг кеперии» комбинатна — 109,6 болгаш 79,3 хуу боон турар. Кеперилиг хүлээлгелер талазы-биле планнығ даалгаларын Чадаананың, Гуранның райүлетпүр комбинаттары, пиво заводу болгаш өске-даа чамдык будүрүлгелер күүсеттээн.

Кызылдың, Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттары сайгарылга базазы, мебель фабриказы барааның продукция будүреринии планын эртекен айда күүсеттее-даа, эртекен чылдың оон-даа үезин-дээшкиден будүрүлге «көмүүжин кудулаткан. Оз чүл дээрге, бо будүрүлгелериниң планы чедип алдынган хемчээлдиг ханы сайгарып, арга-кудалыларынга долу ажыглаарының, четпестерни ажып эртеринии, бөгүн дүүшкүзүнден ээре ажылдарының хемчегерни будүрүлгелериниң удурткулары, партия, профсоюзлер организацияларының алыры эргежок чугула боон турар.

Дончуландыг республиканың Статистика эргелелиниң специалистери белеткээн.

СУББОТНИК ХҮНҮНДЕ

Ак-Довуракты автотранспорт будүрүлгези СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган субботник хүнүнде бедик будүрүкчүлүг ажылдарын бир дугаарында деткээн күш-ажылчы коллективтериниң бирээзи.

Бистиң чуртувустуң коммунистериниң улуг шуулганынга алдар болдурган ол коммунистиг субботникке автотранспорт будүрүлгезинден 472 киижи кирдир. Оон иштинден 250 киижи боттарының ажылдаар туруштарынга үлетпүр продукциязын будүрериниг, ажыктан — хоорай үзагайындылгазынга орустар сентеп, хар ашпан ажылдаарлар. Чоглаачылар од хүн хей тонна чүүктү сөөртүп, 8 муң пассажирлерни аргыштырар. Оон ынай будүрүлгениң 20 автомашиналарының хынаалаларын кылып, 4 агрегатты, хей автомашиналарны сентээр. Боттарының хынаан алган ыыыр-чаар чүүлдерин-биле ажылдаар чоглаачылар база бисте хей. Субботник хүнүнде ажылдап алган акшазын транспортчулар долузу-биле он ийиги беш чылдың фондузунче шилчидерни шиитпирээнер.

К. ШААНАК.

СОРУЛГА КҮҮСЕТТИНЕР

Бай-Тайга районуң «Бай-Тал» совхозунда хей оолдаашкыны түлүктээн. Ажыл-агыйның хойларының чартык кезии оолдапкан, хураганнары оңча-менди. Кыштагларда мал чеми четчиң-биле дүжүртүнген, суг сөөртүлгезин беш машина үзүктелиишкин чок хандырып турар. Кодан бүрүзүнде сакманчыларны быжыглаан.

Амгы үеде малчыннар Сыргыт-оол Таар-оол, Казырык Багай-оол, Совет Кунзук оларның коданнарында байдал өскелериниккеи ээре. Сакманчылар Өлчеймаа Сеңээн, Анай Маадыр, Шолбан-оол Байыр, Зоя Чапаан-оол хей хураганнарны аямаан, малчыннарга улуг дузалыг көргүзүп турардар.

Кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткел, мал-маганга тааржымчалыг кыш малчыннарның эртекен чылдымнан бедик көргүзүглериг ажылдаар дээш сорулгазынга улуг иденин берип турар.

Х. КАРА-ООЛ.

ЧЭЭРБИ ДӨРТ ЧЫЛДА

«Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырында механизатор Монгуш Чечек чээрби дөрт чыл дургузунда трактористеп келген. Хоочун механизатор тараа тарыырында-даа, мал чеми сөөртүргүнге-даа социалистиг чарыштың мурнуну одуруун эзлеп турар. Доозукчу чылда сл 1270 чижек гектар черни ажылдап кылгаш, бо талазы-биле үлүүн орнучок ажыр боттандырган.

Монгуш Чечек бо хүннерде салбырның малчыннарынга мал чеми чедирип, база-да мактадыг ажылдап турар. Ол партияның XXVII съездизинге күш-ажылчы белеткелдиг ужураажырын шиитпирээнер, хүннүң-не онаалдазын ажыр күүседип турар.

О. СЕРИН-ООЛ.

АМ-ДААА ХӨЙ

Он ийиги беш чылдың багытайгы чылы — 1986 чылдың часкы тарылгазынга киржир техника сентелгезин Бай-Тайга районда «Мурнакчы» совхозтуң механизаторлары багай эвес чорудуп турар. Машина-трактор мастерскаязында тракторлар, комбайн машиналары сентээр эвенолдар ажыындап турар.

Бо чылын ажыл-агый 20 тракторну, 4 сеялканы, 9 культиваторну, 2 Т-150-ни чаъсталдырар 4 агрегатты болгаш өске-даа комбайн машиналарын сентээри көрдүнгеп. Механизаторларның мөрүнүңе кылыр ажылдар эм-даа хей. МТЗ-50 маркалыг тракторларның түгле 2-ээн сентээри, өске артыкшыларын ыыт чеми сөөртүп турар. Т-150 маркалыг бир трактор үреглеңден бээр ийи чыл өскүп турар. Бо талазы-биле совхозта инженер-технинтиг ажылдакчылар, районда сельхозтехниика каттыжымышкыны дарый кемчег ажыр үе келгеп. Чаашкынналдырып суггарар агрегаттарның чайгыыда-даа сентелгезе кирбээн. Бульдоверлиг «С-100» деп трактор үреглеңден бээр 3 чыл болган, ону сентээринге өртүк кезектер херек.

А. КАНЧЫЫР.

ХҮН БҮРҮ БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ, ЭКИ АЖЫЛДААР

◆Республиканың үлетпүрү 1986 чылдың январьда◆

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг белектер-биле үткүүр база он ийиги беш чылдың биргн чылының планнығ даалгаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерни чедир болгаш ажыр күүседир дээш республиканың үлетпүр будүрүлгелериниң коллективтери социалистиг чарыштыг калбарткаш, январь айның планнығ даалгаларын кол-коя техника-экономиктиг көргүзүглер талазы-биле күүсеткен. 62 үлетпүр будүрүлгелериниң 57-зи продукция сайгарылгазының хемчээлинии болгаш күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң талазы-биле планнарын, а 60 будүрүлге барааннығ продукция будүреринің планын чедир болгаш ажыр күүседткен. Продукция сайгарарының январьның планын республика нинтизи-биле 105,3 хуу күүсеткен планнан ажыр 606 муң рубльдиң продукциязы сайгартынган. Барааның продукция будүреринің планы 104,2 хуу чедир күүсеттингнен, эртнен чылдың январьны-биле деңнээрге оон хемчээли 2,8 хуу өскен. Эртекен айда төнүп хереглел барааннарын 4,2 млн. рубльге будүрүп үдүргеп болгаш оон өзүлдезиниң тринизи 4 хуу четкен.

Республиканың үлетпүрү эртекен айда планнан ажыр 6 муң тонна хөмүр-дашты казып тыпкан, 0,6 млн. квт.-шак электри энергизын, 0,6 муң кубометр дилиг материалларын, 0,5 муң тонна сорттуг даг-дүгүм, 4,9 муң рубль түүлүг мебельди болгаш өске-даа продукцияны планнан ажыр будүрген.

Үлетпүр будүрүлгелериниң чедишкинниг ажылдарының үндезини болза, күш-ажылды организастаарын сайзырагайжыдары, оон будүрүкчүлүүнүң бедидери болуп. Күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң доктаатқан даалгаларды 102,9 хуу боттанган. Шалыпчы күш-ажылдың үлетпүрүнүң эртекен айда «Тыва даг-дүгүү», «Тыва кобальт» комбинаттар, сүт комбинады болгаш өске-даа коллективтер киргүскен.

«Тыва ремонтно» комбинат, «Тыва сүт түдүг», «Тыва мебельдээ түдүг» трестериниң ДБК заводтары, Ка-Хемниң, Чадаснавы, Шагаан-Арыгның болгаш Кызыл районуң ыыш ажыл-агыйлары, Улуг-Хемниң база Ырбанның ыыш үлетпүр ажыл-агыйлары, Чурт үлетпүр министерствозунуң үлетпүр комбинаттары ыышкаш будүрүлгелерде барааның продукциязының бүгү немей өзүлдези күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң бедиткенинниң ачызында чедип алдынган.

Агроүлетпүр комплекизиниң будүрүлгелериниң талазы-биле январь айда продукция сайгарарының планы 103,1 хуу барааның продукция будүреринің — 104,1 хуу күүсеттингнен.

Үлетпүр будүрүлгелериниң 14 будүрүлгени ажыл-агый чорудулгазының аза байдалдарынче шилчиткен. Кол көргүүлер айны-биле оз будүрүлгелер планнарын күүсеткен.

Эртекен айның ниити түнделериниң аңгыда көөрге шал эгээлеңде түрө бөгөй ажыл темпилер чедип алдынган. Ону чедип алырынга дыка хей будүрүлгелериниң коллективтери тодаргай бедиткен хүлээлгелерни, үлам бедик көргүүлерни чедип алырынче үглаанган планнарны ажылдап кылгаш, боттандырып эгелээнинде болур.

Доктаатқан планнығ даалгаларны күүседиринге күш-ажылчы коллективтериниң турум чорту, ажылчын кадрларының биилиг-мергежилиг ажыл шагыны чөптүг ажыглаары улуг саналдыг. Сайгарга-чурумну, организастыг чорукту быжыглаар, праг ишпес чорукту чер бөлгөнде бадыткаар талазы-биле чорудуп келген ажылдар кескү ажыынышкиннерге чедиргеп. Ажылдап турар бир киижиге ониаштыр ажыл шагынығ чидирии 1985 чылда оон мурнунда чылдаавынга деңнээрге 50 хуу кызырылган. Кадрлаашкын ажыктан үнер-киреэ чорук дыка эвээжээн.

Ынчалдажок үлетпүрүүн ажылынга чамдык шынарлыг четпестер ам-даа бар. Оларны хүн бүрүүн ажылы-биле шиитпирлээри негеттинниң турар. Чижээ, январьда түүйбу, автоэр демир-бетон кылыгаар культура-эмнидирал бараанмарын, эзиртпес сукеунаар будүреринии планнары күүсеттингнээн. Будүрүп үндүрүп турар продукциянның момент-клатура талазы-биле планчарын күүсеттингнен херээжин хүлээлгелер талазы-биле сайгарылга планнарын чедип күүсеттингнеге чедиргеп. Ынчаны-биле республиканга кереэ ёзугаар 296 муң рубль, ыш продукциязы чедир сай гартынмаан. Бо талазы-биле планнығ даалгаларын 11 будүрүлге күүсеттингнээн. «Тывастудэт материалдары» каттыжымышкын сайгарылга планнығ 104,6 хуу күүсеттее-даа, керээлиг хүлээлгелер баштаар сайгарылга планын чүгле 84,7 хуу күүсеткен, алган заводучгга хамаарыштыр оз көргүүлер 103,4 болгаш 93,2 хуу «Тудуг кеперии» комбинатна — 109,6 болгаш 79,3 хуу боон турар. Кеперилиг хүлээлгелер талазы-биле планнығ даалгаларын Чадаананың, Гуранның райүлетпүр комбинаттары, пиво заводу болгаш өске-даа чамдык будүрүлгелер күүсеттээн.

Кызылдың, Кызыл-Мажалыктың эът комбинаттары сайгарылга базазы, мебель фабриказы барааның продукция будүреринии планын эртекен айда күүсеттее-даа, эртекен чылдың оон-даа үезин-дээшкиден будүрүлге «көмүүжин кудулаткан. Оз чүл дээрге, бо будүрүлгелериниң планы чедип алдынган хемчээлдиг ханы сайгарып, арга-кудалыларынга долу ажыглаарының, четпестерни ажып эртеринии, бөгүн дүүшкүзүнден ээре ажылдарының хемчегерни будүрүлгелериниң удурткулары, партия, профсоюзлер организацияларының алыры эргежок чугула боон турар.

Дончуландыг республиканың Статистика эргелелиниң специалистери белеткээн.

1986ч. февраль. № 2

ЧҮГЕ АРТТЫР ЧАРЫГДАП ТУРАРЫЛ?

Одалга-энергетика болгаш материалдыг, чиг эт курлавырларының камналгазы хүнүң чугула айтырыгдарының бирээзи. Парлалгага, радио, телевидениеге электриэнергиязының, материалдыг курлавырларның камналгазының дугайында бо-ла бижип, чугаалап, киҥзөйгей салырын сагындырып турар. Курлавырлар камналгатчының талазы-биле ажыл бистиң районда кандыг байдалдыгыл? Анаа харыны, эрткен чылдың түңнелдеринге даянып бээрин, кыйдып көрээлипер.

Барыын-Хемчик район киитизи-биле арткан чылын электри энергиязын, чылыгны, бензинни, хөмүр-дашты камнап алыр талазы-биле планнарын болгаш социалистиг хүлээлгезин күүсеткеч. Районуң тус-тус бүдүрүлгелер, организациялар, албан черлериниң удуртулгаларының камналга чүрүмүн күштелдирер дээш чорудуп келген ажылдарының түңнелинде 8769 муң квт-шак электри энергиязы, 13 муң ажыг гигокалорий чылыг, 81 тонна бензин, 1020 тонна хөмүр-даш, 60,8 тонна дизель одаар түүлү камнап алдынган.

Курлавырлар камнап алыр талазы-биле боттарының хүлээлгелерин «Тыва даг-дүгү» комбинат, Ак-Довуракты хлеб заводу, «Шагонарттажстрой» трестиң үлетпүр-бүдүрүлгелер комбинады, № 741 КМК, Кызыл-Мажалыктың бот-орулга-чарыллалыг септелге-тудуг участогу, Ак-Довурак АТБ-зи, районнуң харылзаа белдири күүседип, эки ажылдаан.

Былыргы «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи камналга айтырыын чугулаап көрүп, бо талазы-биле дээштиг ажылдарын чорудуп турар. Комбинат 1985 чылда 10 муң ажыг квт-шак электри. 11 муң гкал чылыг энергиязын, 1359 тонна хөмүр-дашты, өске-даа курлавырларны камнап алган. Үстүнде адаттынган бүдүрүлгелерде болгаш организацияларда курлавырлар чарыгдалының хынаадазын, үчүдүн тодаргай боттандырып, чарыгдалдарының нормаларга дүгжүрүп, бир эвес хажыдыыкшынналрлыг болза, оон чылдагаанныры илередир талазы-биле хемчеглерни ап турар.

Моон-биле чергелештир районуң чамдык бүдүрүлге, организациялар коллективтеринде курлавырлар камналгазының талазы-биле ажыл сула боттанып, планның даалгалар база социалистиг хүлээлгелер күүселдеэн дээш чаршыты дээштиг организаставаанны илерээн. Чижээ, дизель одаар түүлүүң камналгазы чедип алдымаан. Районуң 19 бүдүрүлге, организация, албан черлериниң коллективтеринге электри энергиязын лимитте көрдүгениниден ажыр чарыгдаан. Лимиттен артыкка чарыгдаан электри энергиязы 2 млн. 873 муң квт-шак болуп турар. Эң хөй артык чарыгдалды (1446 квт-шак) «Шекпээр» совхоз (директору М. Монгуш) кылган. «Дөй-Терезин», «Барлык» совхоздар 442—405 квт-шактары, оң ышкаш Кызыл-Мажалыктың эът комбинады, № 3 орук-тудуг эргелели, район эмиелгези, улус суду болгаш өске-даа чамдык организациялар электри энергиязын артык чарыгдаан.

Артык чарыгдалдарны кылганы дээш 13 бүдүрүлге, организация барык 43 муң рубльге торгаткан. № 3 орук-тудуг эргелели 15440 рубльге, эът комбинады — 9225 рубльге, район эмиелгези—6389 рубльге, улус суду — 2776 рубльге торгаткан.

Районуң совхозтары эрткен чылын 890 тонна хөмүр-дашты планнан ажыр чарыгдаан. «Барлык» совхоз—580 тоннаны, «Шекпээр» —301 тоннаны артыкка чарыгдаан. Хөмүр-дашты анаа ажык дээр адаанга дүжүрүп ап, оорлаашп, суур чонунга хейү-биле чарыгдашп турар. Хөмүр-даш урар тускай складтар, ону долгандыр кылган херимнер ажыл-агыйларда чок болуп турарындан артык чарыгдал үнүп турар.

Чамдык бүдүрүлгелерниң, организацияларның, совхозтарның удуртукчулары, кэл бухгалтерлери электри энергиязының, материалдыг курлавырларның шын чарыгдалын, камналгазын ай санында контрольдаваа, боттарының коллективтеринге тейлылбыр ажылын чорутпайн, дээштиг социалистиг чарышты организаставаайн турар. Одалга-энергетика курлавырларының камналгазының, шын чарыгдалының талазы-биле комиссиялар элээн хей коллективтерде тургустунмаан, чамдыктарында одаар чүгле саазын кырында «ажылдап» турар. Ол шыкаш одалга-энергетика курлавырларының шын лимидан доктадып тургузар талазы-биле ажыл четпес.

Чарыгдалдарның учёт-от чёдүн чүрүмчүдүры база чугула. Чижээ, № 1 КМК «Барлык» совхозтуң электри шугумундан каш чыл улаштыр электри энергиязын ап кеткен.

Кышкы үеде ажылдаар черлериниң одалгазының бай ажылдап турарындан дыка хей организацияларда электрилиг чылдакчылар ол хейү-биле ажыглап турар чүруктар бар. Чырык хүндүзүле конторларда, кызыл-булуңнарда сайгылгааннар, даштын улуг күштүг прожекторлар ажыы чок чырып электри энергиязын чарыгдап турары таварышкылаар. Совхозтарда электри энергиязының үчёдү дыка багай байдалдыг. Чурттакчы чон кайы хире энергия чарыгдап турарын тодаратпайн келген болгаш чурттарга бажыңнарында сайгылгааннар, электрилиг чылдыр херекселдер дүн-хүн дивейн чырып, ажылдап турар.

«Тыва коммунэнергонуң» районда ажылдакчыларын энергия камналгазының талазы-биле тодаргай ажылдар чорутпайн келген. Чурттакчы чон ортувунга тайылбыр ажылы четпес, көскү агитация чок чыгыы.

Улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң болгаш районуң улусчу контроль комитединиң удуртукчуларны дыңнап, бо талазы-биле четпес ажылдааннарга хемчеглерни онаап келген. Камналга талазы-биле район комиссиязын тургускан.

Бо чылдың эгезинден эгелээн энергия камналгазының талазы-биле боттуг ажылдар чорун турар. Инженерлиг четпестерни чайладыр дээш тодаргай планхемчеглерни ажылдап кылып, боттандырып турар. Бо ажыыды социалистиг хүлээлгелерде киирген, ам бүдүрүлгелер, организацияларның аразында, түс-түс участоктар, цехтер аразында социалистиг чарышты бо углуг дээштиг организастазары чугула.

Х. МОНГУШ,
Барыын-Хемчик район.

ДУРЖУЛГА СОЛЧУП

«Тыва сентелге-тудуг» трестиң Хандагайтыда сентелге-тудуг участогунуң коллективи ол-ла трестиң Мугур-Аксыда сентелге-тудуг участогунуң коллективи-биле аразында социалистиг чарыштыг ажылдап турар. Чарыштыг участоктар он бирги беш чылды кайызы-даа күш-ажылчы чедишкиннерниг доосканнар.

Хандагайтыда СТУ-нуң тудугжу бригадаларының болгаш звеноларының аразында чарышка Николай Монгушка удуртқан тудугжу бригада доктаамал эки түңнелдерни чедип ап келген. 1986 чылдың баштайгы айының планчын участоктуң коллективи 125 хуу кыдыр күүсеткен. Н. Монгушка болгаш С. Сандышка удуртқан аразында чарыштыг бригадалар эки ажылдаан.

Социалистиг чарыштың бир эки талазы—дуржулга солчуушкуну. Кожа районнарда СТУ-ларының ажылчыннары удур-дедир аалдажып, ажылының дуржулгазын солчуп турар. Чоокта чаа Хандагайтыда СТУ-нуң төлээлери Мугур-Аксыга чедип, чаржып турары эш-оюр-биле ужураштыкан. Ийи талап бот-боттарынга ажыктыг чүүлдерни оон-биле ап, ажылга шыгжаанын алыр сорулганы салган.

ЧУРУКТА: Н. Монгушка удуртқан мурнакчы тудугжу бригаданың кежигүннери.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

МОБИЛИЗАКЧЫ, КИЖИЗИДИКЧИ РОЛЬДУГ

Бистиң совхозтуң ажылчылары эрткен чылын социалистиг хүлээлгелерни алгаш соонда чарыштың негелделерин, шаңнап-мактаврынын хемчеглерин ажылдап кылгаш, түңнелдерни чогуур үезинде үндүрүп келген. Чарыштың негелделеринге чүгле планныг онаалдаларының күүседдезин эвес, күш-ажылчы коллективтерниң кежигүннериниң сагыыга-чүрүмүн, корум-чүрүмүн, өөредилгезин, уругларының кижизидилгезин, хөй-нинтиниң ажылынга киржилгезин база кирген. Ол чорук чарыштың кижизидикчи ролюн улгаттырган. Күш-ажылчы маргылдаанның ачызынга совхозтуң ажылчылары эрткен чылын планныг онаалдаларын багай эвес күүсеткен, съездиге аддар кылдыр алган хүлээлгелерни күүседип турар.

Улаатай хойжу бригадазы (бригадири С. О. Шойдак) малдың чаа төлүн менди доруктурар, дүк кыргын алыр талазы-биле эрткен беш чылда багай эвес көргүзүглерлиг болганындан районуң хойжу бригадаларының аразында чарышка дээрелерниң бирээзинге киргеп. Мында Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады К. Н. Монгушка удуртқан звено эрткен чылын төрүүр үш баш хойдан 80 ажыг хураганны менди алгаш, чарыштың муруку одурунда чорун орар. Кодан бүрүзүнде мал чемнерин, дусту сөөртүп чедирген. 60 ажыг сакманчыны быжыглаан, оларның аразында чарышты организастаан. Хураганнарны менди доруктурун алырының аргалары бар.

Ажыл-ишчилерниң ортузунда социалистиг чарышты Улаатай хойжу бригадазында партия эге организациязы (секретары Монгуш Миничимаа), автопаркта партия бөлүү (организатору А. Ховалыг) эки организастаан, оон уламыдан бо коллективтерниң ишчилери эки көргүзүглерни чедип ап турар.

Чарышты организастап, оон түңнелни үндүрүп, муңшакчыларны шаңнап-мактап турарывыста четпеестер чок деп болбас, ону чайгадырының хемчеглерин партком, партия организациялары ап, күш-ажылчы маргылдаанын мобилизакчы, киҥзидикчи ролюн бедидер хемчеглерни ап турар.

Х. КЫЗЫЛ-ООЛ.
Өвүрде «Коммунизмче орук» совхозта партком сегретары.

КИЧЭЭНГЕЙ КОШКАК

Өвүр районда «Коммунизмче орук» совхозтуң экономиказы чыл келген тудум быжыглып, машина-техникалары немежип орар. Совхозта ам ниитизи-биле 40 автомашина бар. Оларны бүдүрүкчүлүг ажыглаар талазы-биле социалистиг чарыш доктаамал чорун турар.

Чолаачылырның-бедик бүдүрүкчүлүг, хей-аътыг ажылдаарынга дегген эки гаражтыг болуру таварымчалыг. Бистиң ажыл-агыйның гаражы эргижирээн-даа болза, оон ишти-дашты арыг-силиг, чылыг. Ында өртке удур болгаш ажылдың айыыл чок чоруунга хамаарыштыр янзы-бүрү плакаттарны аскан. Ол талазы-биле лекцияларны чолаачылар ортузунга номчуп, киноларны чаңгыс эвес удаа клубка организастаан келген. Бо бүгү ажылдарны инженер Анатолий Ховалыг эки чорудуп турар.

Гаражывыста таварымча чок чүүлдер чүл? Ол дээрге чүнүң-даа мурнунда гаражтың ишти тар болуп турарымда. Машиналар ам аңаа сыңыштастаан. Үреглеп машиналар чолаачылырның бажыңнарының даштында улам тетчеглеттинип турар. Үреглеп техника сентээр өрээл чок. Аңаа кандыг-даа цехтер тургузуп алыр байдал чок. Ажылдап чорун турар машиналары үрели бээрге, чолаачылар оларны гаражта машиналар аразында кылып ап турар. Ол чорук чолаачыларга шаптыктыг. Эрткен он бирги беш чылдың эгезинде чаа гараж тудуунуң чүгле хананы эгелеп каан. Ол амдаа хевээр турбушаан. Он ийиги беш чылдың баштайгы чылында ону ажыглаага киирип бээр боор дең совхозтуң прораны Б. Монгуштаан чолаачылар маңаа турар.

Совхозтуң автозаправказының ажылы оон-даа дора. Ында өрт хереклерни четтелгени чедип алырынга хорум-дагжалырның киирген үлүг-хуузу база бар.

Севилбба Абаказевна Ховалыг бо фермага 30 ажыг чыл ажылдаан хоочун саанчы. Бо эрткен үениң иштинде ферманы оон кылбаин-на ажылы чок. Кежек үеде фермаңың үчётчигинге-даа ажылдап турган. Даандыргаң ажыл-херек дээш харысалгалыг, кылган ажылын эчизинге чедирер, сагыга-чүрүмү бижыг саанчы Севилбба Ховалыгның күш-ажылчы мөзүү-шынарын көргеш, сайбырның коммунистери үлүг идегелдиг көргүзүп, ону партия кежигүнүнге хүлээп алган. Мурнакчы саанчы сүт челеттинмээн, долгандыр херим-даа чок. Автозаправкада бирээзинге-ле 5 тонна бензин кирер дөрт доскаарда тургусакан счётчигинниң бензин хемчээр хереклерни орта ажылдавас. Бензин долу турда каш литрни кутканын, харын, банка-сонка көргүзер, а долбастаарга чолаачылар бензинни демир-хуунаап кудар ужурга таварыжу. Ону ынчалдыр кударга чеже-чеже литр хайыраан бензин черже төктүп-чайлып турбас дээр. А кыйыр-чаар материалдарны совхоз муң-муң рубльбиле садып ап турар, бензин база төнчү чок хей эвес болгай. Ону каанныг, хумагалыг чарыгдарыныр кичээнгей салыр херек.

Ол ышкаш бригадирлер, тускай эртемнигнер машиналың рейске эрткен оруундан оранчок четпес километрни чолаачыларга бижип берип турар. Чижээлээргe, чүгле совхозтан Кызылга чедир ажы ажыл-агый денискээринде бир малчыныың кыштаанга четкеш келген хемчээлни бижинир дээрден башка хоорай, суур иштинии база заправка биле совхоз төвүнүң аразының километрин биживейн турар. Совхоз төвү-биле заправка аразы бисте 5 километр, ынчангаш чолаачы аңаа четкеш, дедир дээрде 10 километрни эртер. А бир айда ол эвээш дизе-ле он беш катап заправкалаар болганда бо аразынга 150 километрни эртер-дир. Мону өөренип көөрү чугула.

Амгы үеде кайы-даа ажыл-агыйларда он бирги беш чылда ажыл-ишчи чедишкиннерин, социалистиг чарыштыг түңнеп, мурнакчыларны шаңнап, мактап, багай ажылдаанларны шүгүмчүлеп турар. Ынчалза-даа совхозтуң чолаачыларының ажыл-ижи, социалистиг чарыгы түңнеттинмээн. Доозукчу чылда чолаачылар аразынга социалистиг чарышты организастап чорутканы негелделерге дүүшпес. Чыл түңнелин бээри ёзу барымдаалап «Бооранналп» үндүрген. Оон уламыдан үрелиишкиннерге таваржып турган машиналыг, ырак рейстер үимээн чолаачы социалистиг чарыштың типилекчизи болган. Инженер-техниктыг ажылдакчылар, бухгалтер аппарады чолаачыларының беш чыл дургузунда ажылдап каан ажылының түңнелин ынчаар будап каанмар.

Ам он ийиги беш чылдың баштайгы айы төнген. Бистиң чолаачыларывыс партияның XXVII съездизиин төлептиг уткуур дээш кызымак ажылдап турарлар. Бо беш чылдың эгезинден эгелеп чолаачыларның көргүзүглерини ай, квартал, чыл санында түңнеп, ол дугайын кураларга доктаамал чугаалажып турары күзенчиг. Ынчангаш автопаркта бар четпестерни совхозтуң удуртукчулары, инженер-техниктиг ажылдакчылары дарый эдэри негеттинип турар.

К. МОНГУШ.

МУРНУУ ОДУРУГДА

Бистиң республика Бүгүзавилел социалистиг чарышка типилекчи деп санаттыргаш, СЭКП Төп Комитединиң ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнатканың Чөөн-Хемчикте «Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбы рынчы сүт-бараан фермазының саанчылары, кадарчылары бедик кедүрүлүшкүнүг, удуг өөрүшкүлүг үткаан. Тываның үлүс ажыл-агыйының бүгү адырларының ажылчыларын ниитизи-биле ол бирги беш чылда болгаш оон доозукчу чылында эки ажылдаан. Күш-ажылчы бо типилелгени чедип алырынга хорум-дагжалырның киирген үлүг-хуузу база бар.

Севилбба Абаказевна Ховалыг бо фермага 30 ажыг чыл ажылдаан хоочун саанчы. Бо эрткен үениң иштинде ферманы оон кылбаин-на ажылы чок. Кежек үеде фермаңың үчётчигинге-даа ажылдап турган. Даандыргаң ажыл-херек дээш харысалгалыг, кылган ажылын эчизинге чедирер, сагыга-чүрүмү бижыг саанчы Севилбба Ховалыгның күш-ажылчы мөзүү-шынарын көргеш, сайбырның коммунистери үлүг идегелдиг көргүзүп, ону партия кежигүнүнге хүлээп алган. Мурнакчы саанчы сүт саазындың талазы-биле чылдан чылче бедик көргүзүглерни чедип ап келген.

Тыва АССР-ниң аныяктарның алдарлыг дагдыныкчызы хүндүлүг аттың адилекчиин С. А. Ховалыг бодунуң бэйлак дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип, саанчының мергежилгезинге оларны бередип келген. Оон өөренивчилерни ам башкызындаа дудак чок ажылдап, сүт саазындың талазы-биле чарыштың мурнуку одурууда чорун турар болу берген.

Мурнакчы саанчы буянныг дыштаныгзеже эрткен чылын үнзе-даа, ам-даа ынак ажылында хевээр. Ол эрткен чылын аңаа бижыглаан 18 миектеринден ниитизи-биле барык 37 тонна сүттү саггаш планныг онаалдазын дыка ажыр күүсеткен. Партияның XX Тыва область конференциязының делегады, СЭКП Чөөн-Хемчик райкомуның бюро кежигүнү мурнакчы саанчы Севилбба Абаказевна Ховалыг он ийиги беш чылдың баштайгы чылын эки эгелээн. Январь айда сүт саап алыр хүлээгезин ол дыка ажыр күүсеп алган. Партияның элчеглиг XXVII съездизиин күш-ажылчы белектиг угкуур, бо чылдың ийи айларының сүт саар планын хуусаа бетинде күүселир дээш фермаңың саанчыларының ортузунда калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одурууда база-ла С. А. Ховалыг чорун турар болу берген.

В. ХОВАЛЫГ.

ОЛАР ТИИЛЕКЧИ БОЛГАННАР

Эрзин суурда «Аъш-чем баранныры» деп кескү бижиктиг магазинде ажылдап турар Наталья Адар-ооллуң удуртқан бригадазы суурнуң, районуң чурттакчыларының хүндүткелин чаалап алганнар. Ында ыргыр Н. Адар-оол биле оон эжи Камилия Тирчинии эрзинчилер «Эң-хейлер!» дээрлер.

Бо кыстар боттарының шилип алганы садыгжы мергежилиниге бердингенинден ай, квартал планын доктаамал ажыр күүседип, райпода социалистиг чарыштың типилекчилери болуп турарлар. Кызылдың кооперация училищезинниң ол доозукчуларыбиле Алевтина Чамзыевна Тапова кады ажылдап турар. Оларның кыйгырыы бо: садыглажыкшынның культуразын докгаамал бедидер!

Бо садыгжылар чаршыкта камнап типилекчи болуп үнүп турарын? Олар баранныры көрүштүг кылдыр дедген, эртек-үнезин тода бижип, чоңмун регелделерин ханы өөренип турар. Ол ышкаш баранныры таарыштыр савалаар ажылдарны база ак сеткил-биле күүседип турар. Магазинде баранныр хей. Олар он бирги беш чылда ылаңдан ажыр 66 муң рубльдин баранныр чонга сатканнар.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниге уткуштур калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киришпишаан, бо магазинниң садыгжылары 1986 чылдың баштайгы ийи айының планын съездиниң ажыттынар хүнүнге уткуштур күүседирин хүлээнип турарлар. Олар сеглээн сезүчиге ээ болур дээрзинге бүзурээ улуг. И. СЕРЕБРЕННИКОВ,
Ресвотребсоюзтуң организас.-массалыг ажыл чорудар килдизиниң начальныгы.

• • •

Назыны аныяк-даа болза, садыгжы мергежилдиң тергиин эки шингээдип алган садыгжы Сымрел Анзай Мэрей суурда холушкак баранныр магазинниң эргелекчилеп турар. Аңаа кире бээрге, магазин ишти ырыг-силиг, баранныры көрүштүг кылдыр делгеэн, садып алыкчыларга эптиг-зөлдек С. Анзай уткуп чедип келир. Бо чүүлдер уе магазинниң ай, квартал планнарын күүседиргиге, чарышка типилекчи болурунга база идиг болуп турар.

С. Анзай садыгжы мергежилге аныяктарны өөредип, ол берге ишке чайчыктырар талазы-биле база бичe эвес салыышкынның киирип турар. А оон бодунга ара-сумени коммунист Кыргыс Ширме кадып келген. К. Ширме амгы үеде ук магазинде одажчылай ажылдап турар. ол мурнуда садыгжылап турган. Өөренижчиин С. Анзайны СЭКП-ниң кежигүнүнге кандидат кылдыр хүлээп ап турда, ол дээш хол көдүрүп бадылаан хоочун коммунист дагдыныкчызы өөренижчизинге чоргаарлаңыр.

С. ОНДАР.

ХУМАГАЛЫГ АЖЫЛДААНЫ ДЭЭШ

Күш-ажылды организастаарының дешилгелиг аргазы болур бот-орулга-чарылгалыг ажылдарын, камналга, хумагалал чүрүмүн сагыырын бистиң «Кызыл тудуг» эргелелиниң бригадалары шиитээдип алыры дээш ажылдап келген. Эргелелдиң мурнакчы беш бригадазы кеэзиг арга-биле ажылдаарыиче шилчээн. Ол дээрге А. Д Воронининиң, Ч. Ч. Доңгактың, В. Е. Дубининиың, Н. А. Панининиң болгаш Л. Ч. Казанцевтиң удурткалыы бригадалары-дыр. Ук дешилгелиг арга-биле ажылдаарында 97 кижи хаара туттунган.

«Тыва тудуг» трестиң планнаанын ёзугаар кезээлиг ажылдаар аргазы-биле 2880 рубльдиң (шинти ажылдың хуузу) тудуг-монтаж ажылдарын кылыры көрдүгеп чүве. Херек кырында эрткен чылын бодунуң күжү-биле кылыр ажылдарның 3249 муң рубльдинин (87,6 хуу) кылып бүдүргеп.

Камналгалыг болуру, кандыг-даа эки түңнелдерни чедип алыры чүгле кыымак ажылдың түңнелинде чедип алдынар. Чижээ, А. Д. Воронининиң бригадазы 500 кижи чурттаар 5028 барбелчин метр шелдүг шиитиинни чурттарга бажыңнынын тудуун чогуур хуусаадан 6 хонук эрте доозуп, «эки» демдекке дүжээган. Ол тудугга үндүрер ужурлуг чарыгдалдардан 2,4 муң рубльди камнап алган. Оон иштинде материалдарны, конструкциялаарны 1,1 муң рубльге, 22,9 муң түүйбүнү камнап алганнар. Ук бригадага камналгалыг ажылдаалыны дээш 944 рубльдиң шаңналын берген.

Материалдарны камнаар, хумагалыг, чидириг чок ажыглааны дээш бот-орулга-чарылгалыг бригадаларга шиитиин-биле 5144 рубль түңнүг шаңналды эрткен чылын төлээн.

Ынчалза-даа бо талазы-биле чамдык четпестер болгаш бергелер барын чугаалавас аналар. Бригадаларны материалдар, конструкциялар-биле хандырарында үзүктелиишкиннер, бир объектиден өске объектиже бригадаларны көжүрүп, ыңай-бээр чарыгтырып турары оларның бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга таптыктап турары чугаажок. Ол ышкаш материал чарыгдалдарынга учёттуг кошкак тургусканы, камналганың хуузу саанын чорударын эрээгей байдалда кииргени дээш өске-даа чамдык четпестер база бар.

Н. СОМОВА.
«Кызыл тудуг» эргелелиниң килдизи эргелекчизи.

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

Республика солунчарының, телевиденеенің болгаш радионуң журналистери Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орлуунчузу В. С. Кажин-оол-биле ушурашкан. Аңаа республиканың үлетпүрүнүң, транспортунуң болгаш ачы-дузаның адырларының хөгжүлдезиниң айтырыгларын сайгарып чугаалашкан. Ол ушуражымышкынының телебишилгезин тус чер теледамчыдылгазыңга дүүн көргүскен.

Он бирги беш чылда республиканың үлетпүрүнүң хөгжүлдезинге кысказы-биле доктаашаш, В. С. Кажин-оол бүдүрүлге фондулары 17,6 хуу, үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээли 14,6 хуу, күш-ажылдың бүдүрүктүлүү 14 хуу өскенин демдеглээн. Продукцияның бүгү немей өзүлдези күш-ажылдың бүдүрүктүлүүнүң өзүлдезиниң күсели-биле чедип алдыңган. Ол дээрге бүдүрүлгениң интенсификастаарының эң чугула курлавыры. А күш-ажылдың бүдүрүчүлүүн өстүрериниң факторлары бисте кайы хире ажыктыг боттанып келгенил? Күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргалары, чаа технологияны шинчээдир талазы-биле планныг даалгалар эрткен беш чылда чедир күүсеттинмээн. Бо талазы-биле «Тыва даг-дүтүү», «Тыва кобальт» комбинаттарда, даараныгга фабриказында, автосептелге заводунда, өске-даа чамдык коллективтерде боттуг ажылдар кылдыңын, эки дуржулга бар апарган-даа болза, ниитизи-биле республиканың бүдүрүлгелериниң мурнакчы технологияны шинчээдир болгаш техниктиг эде дериглге талазы-биле даалгалар 92,1 хуу күүсеттинген. «Тыва түдүг материалдары» каттыжышкынының. Арга-ыяш ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлгелери, «Тыва суг түдүг» трестиң ДБК заводу, «Тыва көдээ түдүг» трест даалгаларын 50-78 хууларга күүсеткен.

Күш-ажылды организастаарының болгаш идиг берилишкиниң депшилгелиг аргалары болур бот-оруглага-чарылганы, оон бригада керээзин шыкаш чаа хевирин бисте канчаар ажылаап турарыл? Бүдүрүлгелерде бригада коллективтериниң 70 хуузу бригада керээзинче шилчээн. Ажылчыннарының 69 хуузу чангыс аай наряд-биле ажылдаар бригадаларда хаара туттунган. «Тыва даг-дүтүү», «Тыва үзектери» комбинаттарда, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинде, Улуг-Хемиң ыяш үлетпүр ажылагыйында, суг комбинадында болгаш өске-даа бүдүрүлгелерде бригада керээзи-биле ажылче шилчиринииң шудургу хемчеглери боттанып келген. Ынчалзажок долузу-биле бот-оруглага-чарылгалыг санаашкынче чүгле 23 бригада, азы бүгү бригадаларның 3,9 хуузу шилчээн.

Бо чылдың эгезинде «Тыва автотранс» каттыжышкының бүдүрүлгелериниң бригада керээзи-биле ажылдап турар бригадаларының саны 53 азы шупту бригадаларның 33,4 хуузу четкен.

Бо бүгүден алгаш көөрге, үлетпүр бүдүрүлгелериниң бригадаларының үштүн бир кезиниден хөй кезин, транспортта барык үштүн ийи кезин күш-ажылды организастаарының болгаш идиг боорииниң бодепшилгелиг аргазын шинээдиривче хаара туттунмаан.

СЭКП ТК-ниң апрель (1985 ч.) болгаш дараазындагы Пленумнарының тургускан сорулгаларын шиитпирлээрчиге, экономиканы интенсификастаарыңга, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедиринге, эрелеп башкарылганы болгаш планнаашкынны эде тургузарыңга, сагыпта-чурумну болгаш организастыг чорукту быжыглаарыңга бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының, партия, хөй-ниити организацияларының мурнунда тодаргай ажылд

ДОСААФ-эрес-дидим чоруктуң школазы

ШЕРИГ-ПАТРИОТЧУ КИЖИЗИДИЛГЕ

СЭКП ТК-ның Чикизиге секретары М. С. Горбачевтуң чурттуң даштыкы политиказынга хамаарыштыр чаа комплексиг идеяларны кодуруп үндүрген Медеглелинде мынчаар чугаалап турар: «Делегей ареназынга эки талаже эргилде херек. Совет Эвилелиниң улустары, бүгү делегейниң улустары оны манап, ону иеген турар...» Чогум-ла Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының кижилериң амыдыралындан даймы аймылыг чайладыр дээш доктаамал иогаг-шылаг чок чорудуп турар ажылының ачызында совет кижилер дөрт он ажыг чылдарның дургузунда даймы чок арыг дээриниң алдаанга чурттап келген. Каттышкан Нацилар Организациязының шинтиирии ёзугаар 1986 чылды — Тайбиниың делегей чылы кылдыр чарлаапы база таварыга эвес.

Тайбыңны камгалаарының, даймы аймылын кижилерниң амыдыралындан чайлдырының аргазы—чурттуң камгалал күүзүүн бижыглаары. Совет Чеңсектиг Күштерге моральполитиктиг шынары дадыкпан, шериг херээниң үндезиннерии эки билир, техниктиг билии бедик аныяк салгалды өстүрүп кижизидеп, аныяктар ортузунга камгалал массалыг ажылдарны чорудары, шериг-патриотчу кижизидилгени экижидери деп партия санап турар. Аныяктар ортузунга шериг-патриотчу кижизидилгениң дээштиг болуру оза чугула херекте киржип турар өредилге черлериниң, комсомол, ДОСААФ организациязының күжүн чангыс черге моожнеп чорударындан, чер-черде партия организациязының ол ажылды чаңгыс угланышкынның чорудуп туразындан дорт хамаарыжыр.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелинде мынчаар бижээн: «Социалистиг Ада-чурттуң камгалаары, Чеңсектиг Күштериниң хүрээлеңинге шериг албаны эртпирери — ССРЭ хамаатызы кижиниң хүндүлүг эргези болгаш идыктыг хүлээлгези». Кижиниң Төрээн чурттуң камгалаарындан артык бедик эрге, идыктыг хүлээлге чок. Эртиен чыл, улуг Тиилелтенин дөртен чылы шериг-патриотчу кижизидилгениң арга-методун улам байыдып, ону практиктиг амыдырал-биле холбаарының хей-хей оруктазын ажыктап, совет чонуң маадырлыг чаңчылдарын амгы үениң аныяктарынга улам тода коргускеп.

Бистиң республикада камгалал-массалыг ажылдарның, шериг херээниң үндезиннерин өөренириниң, шериг-патриотчу кижизидилгениң ёзулуг төөгү болуп, аныяктар ортузунда тодартай ажылдарны чорудуп турар ДОСААФ, комсомол комитеттери, эге организациялар бар. Чижээ, Кызылдың каттышкан техниктиг школазы (директору Н. Г. Потехин) шериг-патриотчу кижизидилгениң ажылын эдеп тургузуп, класстар болгаш мергежилдер аймы-биле конкурстарны, маргылдаазарны, делгелте-көрүделарни, слёттаазы, хиспуттарны, конференциялар, ужуражылышкынарны доктаамал эрттирип, кескү агитацияның дериле-кааспалгазын хүнүң темазынга таарыштырар тургузуп, аныяктарны бурунгаар сорулгаже хей-аът киирип, партияның ада сагыш салыышкын сиңнеккеп чагыг-сүмеен-биле ажылдаар улуг херектерже кыйгырып турар. Ол школа эткен чылларда республиканың улуг ажыл-агыймага хей саанныг чолдачыларны, механизаторларны, өске-даа мергежилдиг кижилерни белеткээн. Ынчангаш школаның ДОСААФ Төп Комитединиң Хүндүлүг бижин-биле шаңнаткаңы таваныта эвес.

Сарыг-Сеңгиң техниктиг-спортчу клубунда суурнуң аныяктарын хаара тудуп, спорттуң техниктиг, шериг-дузалал хевирлериже маргылдаалары, кросстарны доктаамал эрттирип, аныяктарны шериг херээже белеткээр, оларның техниктиг бодалны сайзырадыр, техникага ынакшылды, күштәнмер дадыгышкынны, бижыг тура-соруктуг кижизидер ажылдарны эки шынарлыг чорудуп, спорттуң ол хевирлеенинң массалыын чедип ап турар. Кызыл, Каа-Хем, Бай-Тайга районнарның ДОСААФ, комсомол комитеттери аныяктар ортузунга кижизидилге ажылының чамдык дээштиг аргаларын хилеп тып, чурттуң төөгүзүже болгаш алдар-лыг хүннерге тураскаткан камгалал-массалыг ажылдар эйларын эртпиреринге дуржулгазын улам байлакшыдып, аныяктарга Совет Чеңсектиг Күштериниң хүрээлеңинге албаи эртпиреринге чугула шынарларны кижизидип турар.

Совет чонуң фашистиг Германиязы Ада-чурттуң Улуг хайыынга тиилээнинең 40 чыл ооргга тураскаткан даймы-чы, күш-ажылчы алдарның черлериже хей кижи киржикчилиг 135 походтар болгаш спортчу үнүшкүннер, Совет Эвилелиниң болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары-биле 225 ужуражылышкыннар болган. Республиканың шилиндек командаларының киржикчилерги спортчуга шериг-техниктиг хевирлериниң 18 зона маргылдааларынга Россия Федерациязының, мотокросс болгаш дельтапланер спортчуның 12 маргылдааларынга Бүгү-эвилелдиң шаналдыг черлери дээш киришкилээн. Ол бүгү хемчеглер кижикчилерниң сагыш-сеткилинде болгаш угаан-бодалдарында ханы нетя арттырып, оларның дадыгып-бижыгарынга салдаалыг болганы чугаажок.

Ынлыг турбуже, бо ажыл чамдык черлерде ам-даа негелдеге четпес.

Сут-Хол, Тес-Хем, Чөөн-Хемчик районнарның ДОСААФ комитеттери шериг-шпатриотчу кижизидилге ажылын кошкаткан, спорттуң техниктиг, шериг-дузалал хевирлериниге аныяктар ортузунда маргылдаалар саанныг чоруп турар, шеңиг албаны эртпирер ооллариың белеткели сула, эмчи шинчилгеэн болгаш оларга эмчи дузалы чедирери кошкак тургустуунган. Ынчангаш олар шериг херээ эртпиреринің мурнунда кадыкшылының байдалын эмчи комиссиязы шинчип турар үеде чедир эмнеттинизөөн янзы-бүрү аарыгларының үржүүдүн холуттурар ужурга таваржып турар.

Аныяктарга шериг биилгелерин системалыг, бүгү талалыг өөредириниң чугулазының дугайында ленинчи чагыглавны аныядралга боттандырып чорудары амгы делегей байдалының дүшкүүлүг үезинде улам чугула ужур-дузалыг болуп турар. Шериг-патриотчу кижизидилгени үениң негелхезинге дүүштүр тургузары партия, комсомол, камгалал институттарының ажылының чугула кезээ. Улуг педагог В. А. Сухомлинский Төрөөн чуртту камгалаары кижиниң ийи дугаар мергежили болуп ужурлуг деп чугаалаан. Ол хамы утказыг бодалзы аныяк кижи бүрүзүнүң угаан-мекереелинге чедирериин биетер шинчу кагы бозалыр ужурлуг бис.

ШУПТУ КИРЖИР

Бүгү-эвилелдиң камгалал-массалыг ажылдар аймының ажыттынганынга тураскаатказ кежээ Кызыл районнуң төвү — Каа-Хем суурда «Мир» Культура бажыңынга болуп өрткен. Кежээни ВЛКСМ райкомунуң секретары Ю. О. Ондар ажыткан. Анда партия, совет, профэвилел болгаш комсомол организацияларының төлээлери аймының болгаш күш-ажылдың хоочуннары, өөредикчилер, суурда ДОСААФ коллективтериниң төлээлери киришкен.

Бүгү-эвилелдиң камгалал-массалыг ажылдар аймының ужур-дузазының болгаш сорулгаларының дугайын чугаалап, оон-биле кежээниң киржикчилерин танытыпкан тура, ДОСААФ райкомунуң даргазы Ю. А. Дробицких районнуң ажылчы чонунуң болгаш эрыкчәр ортузунга шериг-патриотчу кижизидилге ажылынга зокталган.

СЭКП-ниң эдлегликг XXVII съездизинге алдар болдурган бо ажыл-херекке идепкейлиг киржири — ДОСААФ эге организацияларының үүдэлгези.

А. ДОЛБАЕВ.

СУВОРОВЧУЛАР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Кышкы дыштанылгазының үезинде Свердловск, Уссурийск хоорайларда Суворов училищелериниң курсантылары төрээн хоорайы—Кызылга чораап барганнар.

Ук хоорайларда суворовчу училищелерде өөренип турар курсантылар, Виктор Соломахин, Александр Кизялов болгаш оон-даа өскелер-биле ужуражылга ВЛКСМ обкомунга болган. Курсантылар боттарының училищелериниң ажыл-херектериниң, оларның төөгүзүнүң болгаш ол хоорайлар дугайында солуп чугаанны кылган болгаш Төрөөн чуртунуң камгалалынга негелде келир үеде үлүг кириштирер суворовчуларның политиктиг болгаш дайынчы белеткелиниң дугайын сомуургатканнар.

Суворовчу Виктор Соломахин өөренип турганы № 15 школага кээп, үстүкү класстарның өөреникчилери оолдарга бәзә солуп беседаны кылып берген.

Чаңгыс чер чурттуларывыс чайгы дыштанылгазында кээрге, ыдыг ужуражылгадарны пионер лагерьлеринге эртпирерии республиканың шериг комиссариадының офицери М. Жиң санаядаан. Саналды ВЛКСМ обкому детксээн.

Камгалал-массалыг ажылдарга, шериг-патриотчу болгаш интернационалга кижизидилгеге суворовчулар-биле ыдыг янзыдыг ужуражылгалар өөредир болур.

В. САТ.

ЧУРУКТА: суворовчулар-биле ужуражылышкын үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

• Шериг-профессионал угланыышкынга •

КИЧЭЭНГЕЙ САЛЫР АЙТЫРЫГЛАР

Аныяктар ортузунга шериг-патриотчу кижизидилгениң нияти системазынга кол черни шериг-профессионал угланыышкын болгаш оларның шериг өөредилге черлериниче өөренип киргеринге белеткел ажылдары ээлээр.

Чурттуң камгалалыр күүзүүн быжыглаар дээш Коммунистиг партияның ажыл-чорудулгазынга шериг кадрлар белеткели онзагай черни эзлеп келген. Моральполитиктиг болгаш күш-ажылчы шынар талазы-биле база ол ышкаш нияти биилиг дениелинге болгаш культура сайзырылга негелде келир үениң офицерлеринден улам бедик орар үеде совет аныяктарның дээре дээш төлөолекчилерин шериг училищелеринге курсант кылдыр шилиир четчелээшкинге негелдени база шыпгыыратказ. Офицер мергежилдиң ат-алдары, социалистиг күрүшенин чепсектиг камгалалынга офицер кадрларның киирип турар үлүг-хуузу, оларның шериг-патриотчу кижизидилгезинге ролю бедээн. Ортумак шериг өөредилге черлерии дээри кылдыр эге тургускаңының ужур-дузазы улуг. Курсантыларга болгаш шериг албаныларга тускай хептиг шынары, хевири эжижээн. Үстүкү курстар курсантыларынга казармадав дашкаар чурттаа болур эргези бергеп.

Шериг училищелерге четчелээшкин айтырыын комсомол болгаш оон-даа өске хей-ниити организациялары деминг шиитпирлеп турар апарган. Ол Кызыл хоорайда чогумчалыг боттаныр турар. Хоорай школаларында шериг-өөредилге черлериче улаштыр өөренип кирип турар доозукчулар бар. Эрткен чылын шериг училищелериче республикадан өөренип киргеп 14 доозукчуның 12-зи —Кызыл хоорайдан. Он бирги беш чыл дургузунда республиканың бүгү школаларыидзи өөренип киргеп 50 кижиниң 11-и үндезин чурттакчыларның төлөөлери болган.

Кызыл хоорайның шериг комиссариадының, хоорайның улус өөредилге киидизиниң, ВЛКСМ хоркомунуң шериг-патриотчу кижизидилгеге хей талалыг деминг ажылының түңнели моон көскү. Өөреникчилер ортузунга шериг-патриотчу кижизидилге болгаш камгалал-массалыг ажылдарга Кызылдан № 3 школа (директору В. И. Веденкин, шеригниң эге өөредилгезиниң удуртукчузу Г. Н. Гиедой), № 4 школа (директору Л. Н. Деменская, шериг удуртукчузу Ю. В. Полев), № 14—(директору Л. А. Галактионов, шериг удуртукчузу Л. С. Суздальцев), ол ышкаш № 1, 11, 15 дугаар школаларның башкылар коллективтери идепкейлиг киржип келгеп.

1985 чылда № 3 школадан К. Гладков, Ж. Соловьев, С. Вилижанин, № 4 школаның доозукчулары В. Иргэшев, В. Сидеев, В. Чебров, С. Дуняков, В. Юрков, № 15 ортумак школадан В. Краснопёров, А. Захаров шериг училищелеринче өөренип киргеп.

Кызыл хоорайның шериг комиссариады хоорайның улус өөредилге киидизи-биле кады өөредилге черлериче шеригниң эге белеткелиниң талазы-биле социалистиг чарыш организастап, ону чыл саанында түңнеп турары ооруун. Өөреникчилер болгаш сургуул аныяктар ортузунга шериг-патриотчу кижизидилгеге болгаш камгалал-массалыг ажылдарга кынрип турар улуг улуг-хуузу дээш үстүнде адазының коллективтерге Тыва АССР-ниң шериг комиссариадының хүндүлел бижиктерин болгаш эртектиг белектерни тывыскылаан.

Шериг эге өөредилгезиниң удуртукчуларының методиктиг каттыжышкынын хоорайның шериг комиссариадында офицер Г. И. Дарохов биле хоорайның № 11 ортумак школазында шеригниң эге өөредилгезиниң удуртукчузу В. К. Левашов олар башкарып, кол кичээнгейни шериг-профессионал угланыышкынче угландырган.

Чеднишкиниерге мооидак болуп турар четчестер базә бар. Районнарда аныяктар, школачылар ортузунда шериг-патриотчу кижизидилгеге кошкак, камгалал-массалыг ажылдар куду деңнелде. Эрткен чылын шериг училищелеринге районнардан чүгле ийи кижи өөренип киргеп: В. Афанасьев— Тандыдан база А. Герман— Каа-Хем райондан. Эрткен чылын Улуг-Хемден, Бии-Хемден офицер болуксаар аныяктар тургап-даа болза, киреринии шыгландаларын тудуп шыгаваннар, а чамдык күзелдиглер кадыкшылының талаазы-биле негелдеге дүүшпес болган. Күзел турза-даа, шыгланда дужаап шыдавас боормеи дээш, коргаргар база бар. Чижээлээрге, Эрэнч чурттуг Демир-оол Артыза шинчалды. Киреринден коргуп тургаш, шеригже келдирта берген. Шериг албанын эртпиреп, улаштыр Омскиниң нияти шериг командылая училищезинче кирип алды. Ол ам дөртүү курста.

Кижи шериг албанныг кижи кылдыр төрүттүнмес. а кижизиттирер. Төрээн чуртун камгалаар ыдыктыг мергежилдиг болуруи күзээннер чурттап турар черинииң аайы-биле шериг комиссариаттарындан сүме ап баары күзенчиг.

М. ЖИҢ, офицер.

«УЖУДУКЧУ БОЛУКСААРМЕН»

«Эргим редакция! Шериг ужудукчу болуруи күзеп чоруур мен. Кайы училищеже өөренип болур мен, сүмелеп көрүңер...»

Р. САТ.

Кызыл хоорай, № 15 школа».

Ындыг чагаазлар аныяк ажылчыннардан, ортумак школа өөреникчилериилеп редакцияга бо-ла кээр. Үстүкү класс өөреникчилерга чамдык кыс уруглар шериг баар күзелии илередип, кайыын арга-сүме алырын-даа бижээн боор. Олар чүгле ужудукчулар эвес, харын түскай эртемниг, мергежилдиг офицер болуруи база күзеп чоруурлар.

А. Ф. Мясников аттыг Ленин, Кызыл Тук орденнерлиг Качинскиниң дээди шеригавиация училищезин (400010, Волгоград хоорай, 10), Кызыл Сылдыс орденниг, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры С. И. Грицевец аттыг Харьковтуң Дээди шеригавиация училищезин (310028, Харьков, 28) болгаш оон-даа өске училищелерни дооскан соонда, шериг ужудукчу болуп болгр сен, Руслан.

Шериг ужудукчулар, офицерлер болурун күзеп чоруур оолдарга, ол ышкаш шериг албанынга кыс уруглары ап болуур ярги бе деп айтырыгга харыы маиап турар кыстарга дорт болгаш тодаргай харыы алыры-биле чурттап турар черииниң аайы-биле шериг комиссариаттарынга баарын сүмелеливис.

АДЫГЖЫНЫҢ ДЕМДЕКТЕРИ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу 1942 чылда «Тергиин адыгжы», «Снайпер» деп хөрек демдектерии доктаадып тургускан.

«Тергиин адыгжы» демдек бурунгу орус камгаланыр хереклеринге дөмейлештирилгеи. Ооң ийи талазын кожаа-биле ораап кааи бүрүлерииг дүб будуу хүрээлээн. Ооң үстүнде диагоналылары 35 болгаш 22 мм, ромб тургузуп турар. Ромбуну долгандыр кожаа-биле ораап кааи бүрүлерииг дүб будуу хүрээлээн. Ромбунуң ортузунда кызыл өңде дис баштай одурупкан адыгжы спортчунуң хүрээзү. Демдектиг бажында кызыл беш-адыр, оон кудуидур «ДОСАРМ СССР» деп бижии бар. Эң адаанда кожаадан «Чемпион» деп бижээн.

В. ЖМИПКОВСКИЙ, ССРЭ-ниң спорт мастери.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЯА, КАЖАН, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

ФЕВРАЛЬ 15-ТЕ

Хоорайның харылзаа белдирииин алуву
12.00—Танцы бөлүмүнүң кичээли.
«Красноярск тудуттранспорт» каттыжыышкынынын автобазазының кызыл-булуңу
8.00—Куруениң «Саян» ансамблиниң бөлүк эртистериибиле ужуражыышкын.
Чехов кудумчузунда №, 48 тудуг эргелелиниң ниити чурттазга бажыңының кызыл-булуңу.
17.00—М. Джалильдиң 80 чылынга тураскаатказ литература кежээзи.
Улуг-Хем кудумчузунда № 17 бажында № 48 тудуг эргелелиниң ниити чурттазга бажыңының кызыл-булуңу
19.00—Куруениң «Саян» ансамблиниң бөлүк артистериибиле ужуражыышкын.

ФЕВРАЛЬ 16-ДА

«ЕНИСЕЙ» Культура бажыңы
9.00, 14.00—Быжарминиң болгаш даараазрының курстары.
14.00—А. Бартоиуң чогаадыкчы ажылының литературалыг таймылбыры.
15.00—«Шевер холдар» бөлүмүнүң кичээли.
17.00—Уран даараныга курстары.
19.30—Дискотека.
«КОЛОС» Культура бажыңы
13.00—«Подвиг» киноклуб—Кызыл гарнизонуиуң дайынчылары-биле ужуражыышкын.
19.00—Танцы кежээзи.
Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгы
10.00—биллиард залы ажылдаар.
11.00—офицер автоматтар, шыдыраа өрээлдери, хаак базазы ажылдаар.
Кодээ ажыл-агый техникумунуң актовый залы
16.00—агитбригзаның концерти.
Пионерлер бажыңы
11.00—Интернационалчы найырал клубунуң хуралы.
Чуковский аттыг библиотека
10.00—«Найырал» киностатрынга 2 классчын өөреникчилеринге «А. Барто—уруглarга» деп утренник.
Крупская аттыг библиотека
16.00—«Кижи. Техника. Депшилгe». Долгелге-көрүлде.
«Бригантина» деп уруглар клуву
11.00 — Титов кудумчузунда № 36 хоккей ойнаар черге доош кырына хөглүг ооннар.
«Кызыгаарже» деп уруглар клувунга
13.00—Рыцарьлар маргылдаазы.
«Искатель» деп уруглар клуву
12.30—«Хөглүг кичээл».
Аныяк натуралистер станциязы
11.00—биологтуг ооннар хуиу.
«Совет Тываның 5 чылы» стадион
12.00—кубок дээш мичилиг хоккейге чартык финал ооннары.
Ресспорткомитет
16.00—Конькилээринге өөредилге кичээли.
«Тайга» станциының хаак базазы
10.00—Хаакты хелемнеп ажыглаары
12.00—хоорай школаларының башкылар коллективтериниң ГТО нормаларын дужаары.
«Хербис» хаак базазы
10.00—Хаакты хелемнеп ажыглаары. массалыг чугулаашкыны
«Кызыл» ресторан
11.00—Чигирзиг чемнер хуиу.
№ 3 столовая
8.00—маичы хуиу.
Театр
Февраль 15-те 19 шакта—Дискотека
Февраль 16-да Челябинскиниң «Уральские сувениры» филармониязының концерти

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 14-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —«Ут». 8.45—Школачылар концерт залында. 9.30 — «Амданныг тоол». Мультфильм. 9.45 — «Ойна, сибирь гармону». Новосибирскиден дамчыдылга. 10.35— «Салыычол». Уран-чечен фильм. 2-ги сериазы. 11.45—11.50 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Сезен чылдарның коммунистери». Док. телефильмнер: «Шынчызы», «Бистиң тараачыныыыс». 15.40 — Орус чугаа. 16.10 — «Эрмитаж. Итали катап тургузуушкунуиуң уран чүүлү. 16.40 — М. Карлович. Оркестрлиг скрипкага концерт. Польшадан дамчыдылга. 17.10 — Уругларга фильм. «Чаан болгаш хендиргиеш». 17.55 — Од черниге шиитпирээр. Омск областың партия болгаш совет организацияларының ажылынның дуржулгазының дугайын. 18.40 — Бөгүн делегейде. 18.55 — «Уран чүүл мастерлери». ССРЭ-ниң улустуң артизи Н. Мордвинов. 20.10 — «Тайылбырлар». 1-ги дамчыдылга. Дамчыдыганы чогаалчы Ю. Семенов чорудар. 21.00 — «Ут». 21.35 — «Тайылбырлар». 2-ги дамчыдылга. 22.45 — Бөгүн делегейде. 23.00—23.45 —Кежээки ааслаар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бис кады дежисээр бис». Док. фильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 4 класс. Баштайгы беш чылдың тудугларының. 9.05; 12.15 — Англи дылы. 10.05 — КПТУ сургууллардынга. Физика. Полупроводниктерии ажыглаары. 10.35; 11.40 — Төөгү. 7 класс. XVII вектиң орус культуразы. 11.05 — Н. Тихоновтуң поэзиязы. 12.45 — М. И. Глинкаиың музыказы. 13.30 —Р. Бредбери. Чогаалдарының арыынарындан. 14.15 — «Оларның аттары уттундурбас ужуразут...». Декабристерии кадайлары. 15.00 — 15.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Док. фильм. 18.35 — «Партия дугайында сес». СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаатказ поэзиянын телефестивалы. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төөгү». Программада: Медээлер. «СЭКП-ниң XXVII съездизинге утказутур». «Февраль 15-те — шупту коммунистиг субботникче!». 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуцар, чаштар!». «Өлүг дагыны дугайында тоол». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.15 — Аймыя чок шимчээшкин. 20.45 — «Тренажёрлар» Эртем-тайылбырлыг фильм. 21.00 — «Ут». 21.35 — Симфония музыказында танцы ритминери. 22.20 — 23.50 — «Театр болгаш үе».

Редакторүнүң оралакчызы К. К. САТ.

1986 чылдың февраль айдан эгелеп хоорай рынокгунуң девискээринде № 1 магазинге (даймы киржикчилериниң садону) Ада-чурттуң Улуг болгаш хамаатты дайынарының киржикчилеринге, дайынга мөчээннериниң ог-бүлелеринге болгаш персоналдыг пенсионерлерге аъш-чем баразинарыбиле хандырарының дараазында чүрүмүн Кызылдың аъш-чем садыы доктаадып тургускан:

1. Ай бүрүзүнүң 1-деи 14-ке чедир № 1 магазинге бүжыглаттынган бүгү киижилерни четчир болгаш чугула хереглелдин баразинары-биле хандырар.

2. Ай бүрүзүнүң 15, 16 болгаш 17 хүнүнде Ада-чурттуң Улуг болгаш хамаатты дайынарының инвалидтерии хандырар.

3. Ай бүрүзүнүң 18-тен 31-ге чедир Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилерии, дайынга мөчээннериниң ог-бүлелерии болгаш персоналдыг пенсионерлерии хандырар.

Кино

ФЕВРАЛЬ 14-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 9.30, «Битва за Москву» 11.00, 14.10, 17.20, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Тайна корабельных часов» 9.30, «О возвращении забыть» 11.00, 13.50, 15.30, 17.10, «Самая обаятельная и привлекательная» 18.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Самая обаятельная и привлекательная» 16.00, 18.00, 19.40, «Мантия черная и белая» 14.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мертвые бросают тень» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

ШЫН Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторүнүң 2-24-63, редакторүнүң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, чарыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуу киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54; коозэ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниың 2-12-45, солун келбең баргазы 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3233.

Тыва АССР-ниң Нам үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле үүрлүг комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин бескеди Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—000552.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 39 (13039) | 1986 чылдың февраль 15, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек.

Бөгүн—коммунистиг субботник хүнү. Шупту субботникче!

ШУПТУ ДЕМНИГ АЖЫЛДААР

Наймыладың ажылчы хүнү, бөгүн бүгү совет кижилер-биле бир демей, партияның ам удавас ажыттынар XXVII съездизинге тураскаадыкан коммунистиг субботникче бир демниг үнер. Будурулгелерге болгаш организацияларга кижи бүгүдези бөгүн эң будурүкчүлүг ажылдаар, чүге эвес шынарлыг продукцияны будурер. Дыка хей ажылчынар камнап алган чиг эдиг материалдары, электровергиниин күжү-биле ажылдаарлар.

Москва, Ленинградтың мурнакы будурулгелериниң эгелээшкинин бир-ле дугаармында хоорайдан Улуг-Хем үлетпүрүнниң ажыл-агый коллективи. № 1 автобудурулге, № 14 механизация эргелель деткээш-ана ажыл хүнүнге деннээрге, улуг хемчээлдиг ажылдарны кылырын хүлээнгеннер. Ук күүн-ажылчы коллективтер он-нийиги беш чылдың баштайгы айының планның онаалдаларын чедиишкиннеринге, күүсеткеннер. А № 1 АТБ-ниң 104 чеварышы бөгүнгү субботникке киришкиннер рейстерни кылып, удуг, адыл-агыйының ямы-бүрү хемчээлдиг чүүлүтерин сөөрткеп.

Баштайгы саналчыларнар бүгү-даар алырга, хоорайның ажылчы-инчилеринден 42440 кижи субботникке киржип, ямы-бүрү ажылдарны кылыр. Оларның шаа-тындан 15 мүң кижи болгаш-ның ажылдаар черлерикте ажылдаарлар.

Хоорайның үлетпүр будурулгелериниге бөгүн 4465 кижи ажылдаар. 191 мүң рубльдың үлетпүр-продукциязын будурер.

Хоорайның транспорт будурулгелери субботникти үдүүлеге онаалтыр. Өртээ субботниктен 24000 тонна чүүлүтү хейиу сөөртүрлер. Тудуг организацияларының ажыл-ишчилери ажыгдалга киирер кол тудугларга ажылдаарлар. «Тыва тудуг» трестиң хейзи хей ажылчыннары «Тудуг кезектерин» комбинаттың удуг панельдерлеп бөлүм тудар шеңгеге тудуг ажылы кылыр. Ол ажылга хоорайның албан черлериндеп хей-хей кижилер кээп тудалажыр. Иштикпе керектер министерствозундан 150 кижи ажаа ажылдаар. хоорайның культура клиппизинге, «Тыва суг тудуг» трестиң, прокуратуранын ажылдакчылары чурттарга бажынналарының тудуглары-рынга ажылдаарлар. Субботник хүнүнде 85 мүң рубль түнүт тудуг-монтаж ажылдарын кылыр.

Иштикпе-биле хоорайның күн-ажылчы коллективтери Коммунистиг партияның XXVII съездизинге тураскаадыкан күүн-ажылчы бөйүрелдиг эки деллегасчыларын, субботникти бедик деңнелге эртиргеринин бүгү бараимдазы бар.

А. ГРИГОРЬЕВ,
хоорайның субботник штабының даргазы.

КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРНИҢ КИРЖИЛГЕЗИ

Республиканың Агроүлетпүр комплексиниң совхозтары СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботникпиниң хүнүнде кандыг ажылдарны кылып чорударын? Бо айтырыгга харыы мындыг.

Көдээниң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаадыкан Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботникпиниң эртиреринге дугайында мурнакы будурулгелериниң патриотчу эгелээшкинин бир демниг деткээш, маңгыстың субботник хүнүнде кажангызындан артык бедик будурүкчүлүгүн ажылдаарын хүлээнгеннер.

Республиканың мал ажылдыглары бөгүн шиитизи-биле 80 тонна сүттү саап алыр, 194 кажаанны арыглаар болгаш септээр. Ол ышкаш субботник үезинде 1908 тонна мал чемиктиг фермаларга, малчы-коданнарга чедирер, 1952 тонна чүүлүтерин сөөртүр, 1305 кубометр одаар мөңгү белеткээр, 45 тонна картофельди сорттулаар, көдээ ажыл-агыйының 74 машина-техниказын септээр, 870 тонна үредилиг ачыларнар болгаш оон-даа хей ажылдар кылдынар.

Көдээниң 36 мүң харе чурттакчылары кыска митингилериниң соонда, күн-ажылдың бажырлалынче чаңгыс кижи дегүнеш, аңаа ылгелдейлиг чиргирдер. Олардан 24 мүң кижи ажыгдалга киирер кол тудугларга ажылдаарлар. «Тыва тудуг» трестиң хейзи хей ажылчыннары «Тудуг кезектерин» комбинаттың удуг панельдерлеп бөлүм тудар шеңгеге тудуг ажылы кылыр. Ол ажылга хоорайның албан черлериндеп хей-хей кижилер кээп тудалажыр. Иштикпе керектер министерствозундан 150 кижи ажаа ажылдаар. хоорайның культура клиппизинге, «Тыва суг тудуг» трестиң, прокуратуранын ажылдакчылары чурттарга бажынналарының тудуглары-рынга ажылдаарлар. Субботник хүнүнде 85 мүң рубль түнүт тудуг-монтаж ажылдарын кылыр.

Иштикпе-биле хоорайның күн-ажылчы коллективтери Коммунистиг партияның XXVII съездизинге тураскаадыкан күүн-ажылчы бөйүрелдиг эки деллегасчыларын, субботникти бедик деңнелге эртиргеринин бүгү бараимдазы бар.

А. ГРИГОРЬЕВ,
хоорайның субботник штабының даргазы.

ШАҢНАЛ—СОВХОЗТА

Эки ажылдаарын хүлээндирип турар

Он бирги беш чылдың болгаш 1985 чылдың түнелиби-ле Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының тиилекчизи болган «Кок-Тей» совхозка СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туруң тынсыры-ның байырлыг хүралды дүүн Каа-Хем суурунуң «Мир» Культура бажыңынга болган. Ук хүралды совхоз директору Ю. А. Кривенко ажыткаш. СЭКП ТК-ның кежигүнүге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшинге сөс берген.

Төрээн чурттуң бедик шаңналын алганы дээш совхозтуң ажыл-ишчилериниге ыяк байырны чедирип, бо чылдың болган иштин беш чылдың онаалдаларын күүседиринге чедиишкиннерин ол күүзеп. Хүрал мурнуу чарыында ажыл-агыйының адырларын кезээп болганда, ол маңаа тодаргай сайгарылганы кылган. Ылаңгыя совхозтуң чедиишкиннерин демдеглээн. Ажыл-агыйның иштин продукция будурерин эртиген беш чылда көвүдээн болган оон түңү 2 миллион 156 мүң рубль четкен. Совхоз 1985 чылга чедир карыгалыг ажылдаан, оон бээр орулга көвүдеве-көвүдеве, 1985 чылда 1 миллион 413 мүң рубль болган.

— Сүт-бараан фермазын бөгүн кердүм. ярыг-сылын ажок апарган-дыр. Сүттүң бот-үйези база чиптеп турар— деп, ол чугаалаан.— Мыйыстың бода мал эъдиниң бот-үнези чиигеп орар.

Г. Ч. Ширшин оон ыяй хаван комплексизинде болган чер ажылында бурумгаарлаашкынны демдеглээн, чамдыкта фермаларда чайладыр талазы-бүле ажыктарны механизастаары кегетинип турар. Ону эдерип, оон түңелиниде бо беш чылда хаван эъдин будурерин ийи кагап улгаттырарын чугаалаан.

Чер ажылынга зона системазын шиигээдип турарын, тарылга шөлүүнүн деп кезинин чайын авдарган черже шилчиткенин механизатор Александр ЧЕРМЕНЕВ бодунуң саналынга демдеглээн. Совхоз тараа культураларын чүгле чайын авдарган черге тарыыр апарган. Оон түңелиниде тараның хүнүзүү ону беш чылда гектардан-на 4 центнер турганындан он бирги беш чылда 9,9 центнер, а доозукчу чылда 25 центнер четкен.

Селекционер-зоотехник Галина САГОЯН күрүнеге сатказ сүттүң шүптүзүнүң бирги класстың болуп турар апаргаяын чугаалаан. Сүт будурери база көвүдээн.

Хаван комплексизинин оперотору А. Г. БОЛДЫРЕВ, совхоз директору Ю. А. КРИВЕНКО болгаш оон-даа өске саналчылар бергеннер чазактың шаңналынга ээрүп, моон соңгаар улам эки ажылдаарын хүлээнип турганнар.

К. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: Кызыл туктуг тынсып турган үезинде. О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЭРЗИН РАЙОН

XXVI. СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР. XXVII

БУРУНГААР БАЗЫМНАРНЫҢ ЧЫЛДАРЫ

СЭКП Программазының чаа эдилгезиниң, партия Уставыга өскерилгелериниң болган он ийиги беш чылда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг база социал чаңчылдеринин Кол угланчыл-кынарының төлевилелдери-биле районнуң коммунистери, ажылчы чоннары таныжып тура, дараазында беш чылдың планнарын база социалистиг дүүлэлгелерин бүрүн күүседир сорулганы салганнар. Районнуң ажыл-ишчилери СЭКП-ниң XXVI съездизиниң болган партия ТК-ның оон дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылган. Ылаңгыя ТК-ның май (1982 ч.) Пленуму көдээниң ишчилериниң мурнуга улуг сорулганы салган, оон хүлээп алганы Аъш-чем программазын боттандырарынга, көдээ ажыл-агыйны кадырериниге, мал болгаш чер ажылының продуктуларын көвүдедириниге бурунгаар базымнар кылдынган. Эртээн беш чылда чер ажылынга зона системазын шиигээдип алыр, хөрүүнүү хаттан хамгалаар талазы-биле таа аргаларны, маңгыя дилиндектээр арганы ажыглап эгелээн.

Районнуң ажыл-агыйлары 7 057 га черге тараа болгаш мал чемиринің культураларын тарып өстүрүп турар. Совлгу чылларда коммунистериниң, комсомолчуларының болгаш өске-даа ишчилерниң киичээнгейин чер ажылынче угландырганының түңелиниле тараа болгаш мал чеминиң культураларының дүүлү өскен.

Бистиң районувус мал ажылдыг. Совхозтарының экономиказының кол үндезини мында. Коммунистериниң, комсомолчуларының хөй кезии мал ажылында ааара туттунган —малчынар, специалистер болуп ажылдап турар. Малдың баш санын өстүрер, оон продуктуларын бедилер талазы-биле олар боттарының бүгү күүсеништикиннерин эрткен беш чылда ушудуруп келгенинин түңелинде, совхозтарның иштин продукциязы 1980 чылда 3 млн. 555 мүң рубль турган болза, эрткен чылын барык дөрт милли-он четкен. Көдээ ажыл-агый продуктуларын садары иштин-биле 6 хуу көвүдээн. Оңгу беш чылда дыка хей ажыл-агыйлар карыгалыг турган болза, бо беш чылда орулгалыг апарган. Совхозтарның мал продуктуларының бот-үнези эрткен беш чылда дыка чиигеп. Иштизи-биле район он бирги беш чылда хүрүнеге сүт садарының планын 103,5 хуу, эътти—102,5 хуу, дүүлү — 103,8 хуу күүсеткен.

Районнуң үлетпүр будурулгеге черлери база эрткен беш чылда багай эвес ажылдаан. Сеңгелге-тудуг участогу, ажыл-агыйлар аразының № 5 көжүп чоруур мехколонназы, чоннуң амыдырал хандырылга будурулге эргелели, харылзаа белдири, чурттарга-коммунал ажыл-агый эргелели иштин беш чыл планнарын чедиишкиннинг күүсеткеннер.

Эртээн беш чыл ажылдың ажыктыны болгаш будурулгениң шынарын бедидер, хамналганың болгаш хумагалалдың оруктарын тывар дээш демиселдиң чылдары болган. Бо талазы-биле районда эвээш эвес ажылдар кылдынган. Дыка хей коллективтер чылдың ийи хүнүү хамнаттынган материалдар-биле ажылдаар дээш үлетпүрүнниң арга-курлавырларын саналып, оны ажыглап келгеннер. Эки түңелдиг болган черлер бар. Ала чижек кылдыр ажыл-агыйлар аразының көжүп чоруур № 5 мехколонназы, чоннуң амыдырал хандырылга будурулге эргелели, харылзаа белдири, чурттарга-коммунал ажыл-агый эргелели иштин беш чыл планнарын чедиишкиннинг күүсеткеннер.

Эртээн беш чыл ажылдың ажыктыны болгаш будурулгениң шынарын бедидер, хамналганың болгаш хумагалалдың оруктарын тывар дээш демиселдиң чылдары болган. Бо талазы-биле районда эвээш эвес ажылдар кылдынган. Дыка хей коллективтер чылдың ийи хүнүү хамнаттынган материалдар-биле ажылдаар дээш үлетпүрүнниң арга-курлавырларын саналып, оны ажыглап келгеннер. Эки түңелдиг болган черлер бар. Ала чижек кылдыр ажыл-агыйлар аразының көжүп чоруур № 5 мехколонназы, чоннуң амыдырал хандырылга будурулге эргелели, харылзаа белдири, чурттарга-коммунал ажыл-агый эргелели иштин беш чыл планнарын чедиишкиннинг күүсеткеннер.

Эртээн беш чыл ажылдың ажыктыны болгаш будурулгениң шынарын бедидер, хамналганың болгаш хумагалалдың оруктарын тывар дээш демиселдиң чылдары болган. Бо талазы-биле районда эвээш эвес ажылдар кылдынган. Дыка хей коллективтер чылдың ийи хүнүү хамнаттынган материалдар-биле ажылдаар дээш үлетпүрүнниң арга-курлавырларын саналып, оны ажыглап келгеннер. Эки түңелдиг болган черлер бар. Ала чижек кылдыр ажыл-агыйлар аразының көжүп чоруур № 5 мехколонназы, чоннуң амыдырал хандырылга будурулге эргелели, харылзаа белдири, чурттарга-коммунал ажыл-агый эргелели иштин беш чыл планнарын чедиишкиннинг күүсеткеннер.

Эртээн беш чыл ажылдың ажыктыны болгаш будурулгениң шынарын бедидер, хамналганың болгаш хумагалалдың оруктарын тывар дээш демиселдиң чылдары болган. Бо талазы-биле районда эвээш эвес ажылдар кылдынган. Дыка хей коллективтер чылдың ийи хүнүү хамнаттынган материалдар-биле ажылдаар дээш үлетпүрүнниң арга-курлавырларын саналып, оны ажыглап келгеннер. Эки түңелдиг болган черлер бар. Ала чижек кылдыр ажыл-агыйлар аразының көжүп чоруур № 5 мехколонназы, чоннуң амыдырал хандырылга будурулге эргелели, харылзаа белдири, чурттарга-коммунал ажыл-агый эргелели иштин беш чыл планнарын чедиишкиннинг күүсеткеннер.

Эртээн беш чыл ажылдың ажыктыны болгаш будурулгениң шынарын бедидер, хамналганың болгаш хумагалалдың оруктарын тывар дээш демиселдиң чылдары болган. Бо талазы-биле районда эвээш эвес ажылдар кылдынган. Дыка хей коллективтер чылдың ийи хүнүү хамнаттынган материалдар-биле ажылдаар дээш үлетпүрүнниң арга-курлавырларын саналып, оны ажыглап келгеннер. Эки түңелдиг болган черлер бар. Ала чижек кылдыр ажыл-агыйлар аразының көжүп чоруур № 5 мехколонназы, чоннуң амыдырал хандырылга будурулге эргелели, харылзаа белдири, чурттарга-коммунал ажыл-агый эргелели иштин беш чыл планнарын чедиишкиннинг күүсеткеннер.

ЧУРУКТА: муриавчы тудугжу С.-М. САМБУУ.

Бай-Даг суурда Культура бажыңы.

ПЛАНДАН АЖЫР ҮШ ТОННАНЫ САЙГАРАР

«Тыва газ» будурулге эргелелиниң коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төлептиг утказуур дээш чарышта киржип, социалистиг хүлээлгеэн алган ажылдан хүрер.

Хүлээлгеде съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир газты хереглекчилерге садыл сайгарарының планын долуу-даа-биле күүседир болгаш пландан ажыр 3 тонна газты сайгарары көрүнгеен. Кампалга чурумун сагымырөө күштелдиргеннинден 1,1 мүң квт. шак электри энергиязын, 1 тонна хөмүр-дашты, план бүгүлер чидириглерин экономиктеннинден үүрүк газты 0,6 тонналы камнаң алырыл, чидириглерин 0,8 мүң рубльге кызырарын, ажыл шагының чидирилин болдурбазын чедип алырын коллектив шиитпирлээн.

СЭКП-ниң ээлчеглиг XXVII съездизин төлептиг утказуур дээш бүгү чурттаа кал-бараан бедик нөөрүлүүшкүн эргинчилерин база хаара тудткан. Районнуң коммунистери, бүгү ажылчы чоннары чаа беш чылда шиитпирлиг базымнарлыг киргеп, бар четпестерин чайладыр дээш бүгү хемчеглерин ап турар. СЭКП ТК-ның Чиигине секретары эш М. С. Горбачев октябрь (1985 ч.) Пленумунга төлевилеттинген бедиктерин чүгле күжениишкиннинг, бедик будурүкчүлүг күш-ажыл-биле чедип ап болур дээрзин айтыкан. Совет кижи бүрүзүнүң, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң, партия организациязының бүрүзүнүң ажыл-херектерин тоорагай ужур-дузалыг деп демдеглээн. Районнуң коммунистери, бүгү ажылчы чоннары ол негелдемнерин удуртулга болдурун, чаа беш чылда чаа-чаа чедиишкиннерлиг бүгүр дээш ажылдап турар.

А. МОНГУШ,
СЭКП Эрзин райкомунуң бирги секретары.

«ЧАА ОРУК» СОВХОЗТУҢ СОЦИАЛИСТИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕРИ

Он бирги беш чылдың болгаш дооскуучу чылдың түңелдерин-биле «Чаа орук» совхоз СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл туруң-биле шаңналткан. Ук совхозтуң ажыл-ишчилери, бедик шаңналга хей-аът киргеп, 1986 чылда социалистиг хүлээлгелерин алган.

Кыштаглаашкынны организастыг эрттиргеп, чүе башка ойлаштыр 85 авай болгаш хураганны, 80 кулуунуу, 75 бызаанны база эдилги бүрүүлээн бодаганны доруктурар.

Күрүнеге садар мыйыстыг бода малдың ортумак деңнээни 380, хойнуун 43, чылгы малдың 270 килограмм чедирер. Күрүнеге 500 тонна эът-тя, 135 тонна сүттүү, 31 тонна (арыг) дүктү садар.

Иштинин малынга 3160 тонна сиген, 350 тонна сеңаажы белеткээр. Малчын бүрүзү 20 тонна сиген, 10 тонна едекти, 8 кубометр одаар мыштыг белеткээр.

Көдээ ажыл-агый культураларын өстүрериниң интенсивтиг технологиязын шиигээдир. Гектардан-на 11 центнер тараны, 90 центнер картофельди, 117 центнер богааны өстүрер, 4000 тонна органиктиг, 120 тонна минералдыг чемиичидилгелерин чажар. Машина-трактор парыгымың чылда ортумак ажылдан кылымышкынын 1,5 хуу бедидер. Чаргыдаар хемчээлиниден ывар-чаар материалдарны 1,5 хуу, одаар чүүлүү 2 хуу, тудуг материалларын 0,5 хуу камнап алыр.

Күш-ажылдың будурүкчулүүн планнан ажыр бир хуу бедиткенинден болгаш продукциянын бот-үнезин 0,5 хуу чиигеткенинден 20 мүң рубльдың продукциязын немей будурер.

Малчыннарның амыдыралын ижилер, чыштагларже 20 километр электри шугуумун шөйлер. Классчыг малчыннарны немей белеткээр. Социалистиг чарышче «Нарын» совхозтуң ажыл-ишчилерин кыйгырар.

Национально-краеведческий отдел

Он бирги беш чылда районнуң мөзөө ишчилери иӱрүнеге сүт садар планын 103,5 хуу, эътти — 102,5 хуу, дүнту 103,8 хуу күүсөтмеи. Онгу беш чылды 375 муң рубль өрүлгэлыг доскан. Чер ажылының зона системазын шингээдип эп, депшилгелиг аргаларны ажыглаанының түңнелинде черниң берничези дына бедзэн.

ЧААРТЫЛГАНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ

Партияның эрткен съездизиндеи бөөр бистиң Ленин аттыг совхоз элзэн хөгжүлдеш алган. Оон уламындан чонтуң амыдыралы экижээн. Чаа чуртталга бажыңнары түгэе суурда эвес, малчыннар турлагларында база ковудээн. Телевизор көөру, гэлка ваштаныры болгаш электри-биле хеп чуруу чанчыл болуп бар чылар. Ажыл төлевиир бөөнн дыка өскен. Ви дээрге СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шиитпирлерчи амыдырала боттандырганыпаан чедип алган чедиишкиннеривис-тир.

Чамдык бергелер турза-даҥ, малдың баш саны өзүлделиг болгон. Мал ажылының продукциязының ковудеп турар ужуру мында. Чижээлзэрге, совхозтуң ишчилери беш чылдың эге чылында күрүнеге 237 тонна эът саткан болзувусса, доозунчу чылда 309 тоннаны саттывыс. Сүт бүдүрери база чоорту ковудеп кел чоруур күрүнеге 1982 чылда — 75,6 тонналы, 1983 чылда — 79,4 тонналы, 1984 чылда — 88,4 тонналы, а эрткен чылын — мырынай 105,9 тонналы саттывыс. Эң берге онаалда — күрүнеге дүк садары — база ажыр боттанган. Чер ажылында база бурукгаарлавашкын бар. ылаңгыя мал чемн бүдүрери дыка ковудээн. Совхоз төвүүге мал чемн болбаазырадыр цехти тургусканы — беш чылдың чаартылгаларының бирээзи.

Эрткен съездиниң соонда камнадга, курлавыр дээш демисел кескү иептерелди алган. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериге болгаш продукциянның бот-үнезин чиигедириге оон хамаарылгазы улуг. Аңаа идигни күш-ажылды эргелеп башкарарының депшилгелиг аргазы бөлүр бригада керээзи берип турар. Удуртукчуларында, ажылчыннарында-даа харыысалгазын бедидериге, черле иегелделиг болурунга ол база салдарлыг. Оны ажыл-иштиң түңнелдери бадыткап турар.

Беш чылды соолзүредир бистиң совхозта түүйбу кылыр бүдүрүге цеги база ажыттынган. Ол ажыл-агыйга түгле дуазылыг эвес, хөрөн, оруга база берип турду. Съездилер аравында болган чаа түүлдерни оон-даа хөйүү адап болур. Мында Тестн кежер көвүрүт тудуунуң эгелээнии чүтаалавры чугула: мооң мурнында Үчететиде хову-трактор бригадызынче азы Төре-Хөлде малчыннарже баары кончуг берге турган. Эрзин хемнн кежир чаа көвүрүгнү тутканы ажылга база чогумчалыг.

Бодум хөйүү кижи мен. Он чеди чыл дургузунда бо малды малдап келдим. Амыдырал-чурттагам-даа, алдар-адым-даа хөй ажылы-биле тудуш. Хойжулаан үш бөш чылымның кайызын-даа күш-ажылчы чедиишкиннерлиг дооскулядым. Тоску болгаш онгу беш чылдарда Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле болгаш «Күш-ажылчы шылгарал дээш» медаль-биле шаңнаттым. Район болгаш кодээ Советтериниң депутадынга чыш санында соңгуттурун келдим. Эрткен беш чылда Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгуттурганымны чоннуң улуг идегели кылдыр санаар мен. Партияның XX область конференциязынга СЭКП-ниң области организациязының ревизия комиссиязының кежигүнүне соңгуттурдум. Бо бүгүнү мактанып дээш эвес, Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың бөдүүн малчын кижиже кайы хире сагыш салып турарын демдеглээр дээш чугаалап тур мен. Чүгле бо эвес, а халас путёвкалар, немелде төлевирлерни, янзы-бүрү шаңналдарны болгаш чиигелдерни база ажылчын кижиге көргүзүп турар болгай.

Бо чылдан эгелеп немелде төлевириниң бир янзы хевирин шиитпээдим ачеледивис. Эрткен съездиниң соонда ол база малчыннарга чаа болуушкуннарның бирээзи-дир. Бо немелде төлевирни кончуг чүтула деп бодаар мен. Чүге дээрге оны чаш хураганны кезинден ангылаарынга чедир 20 килограммдан эвээш эвес деңзилиг кылдыр сөмирткенде бөөр. Деңзи ухаткан тудум, төлевир ковудеп турар. Чижээлзэрге, 27 килограммдан өрү деңзилиг хураган бүрүзү дээш 2 рубль төлевир алыр: 300—400-түэки семиртир болза, 600—800 рубльди немей ап болур.

База бир чаа түүлүүе — малды от салбае кажаага эстүреринге шилчээнивис. Чылдың суугу сентээрии, туулбу тыптынарын, шой садарын болгаш одаар чүүл сөөртүрүн, оон соонда дүшүн чок одаарын бодап көөрге, маңаа янзы-бүрү чарыгдалдарның камналгазы улуг. А кол чүве— мал остүөерииге тааржымчалыг байдалдарның тургустунары. Черче ынчаш, эртем-техниканың чедиишкиннериниң, мурнакчы дүржүлганың болгаш күш-ажылды эргелеп башкарарының депшилгелиг аргаларының амыдырала ажыглаттынын турарынга көрүвес аргам чок.

Он бирги беш чылды бодум хуумда багай эвес доостум: төрүүр чүе хойга онааштыр чыл бүрүде ортумаа-биле 96 хураган алдынган, хойдан-на 1,8 килограмм дүк кыргыттынган. Бо көргүзүглер мээң онаалдамдан, социалистиг хүлээлгемден болгаш совхозтуң планындан ажып турар. Чогум доозукчу чылда, сорулгам боттанган-даа болза, көргүзүүм арай хирелиг: чүстен 82 хураган, хойдан 1,7 килограмм дүк.

Бистс, ылангыя бодумда, четпестер ам-даа хөй. Ол дутайын партияның область конференциязының индириидеи база чүтаалаан мен. Малдың уксавыш экижидериинң, продуктулуун бедидериинң, аныяктарны мал ажылынче эвилелдээрииин, малчыннарның амыдыралын экижидериинң айтырыглары чогуур деңнелге чедир шиитпирлеттинмейн турар. Аңаа коммунист болгаш депутат мээң киржилгем база сула. Чаа беш чылда моон түңнел үндүрүп, эки ажылдаар мен.

Н. ӨӨВЕЙ.
Ленин аттыг совхозтуң хойжузу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады.

Амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң баазазы быжыкан. Оон уламындан ажылчы чонтуң хандырылгазы эминээн, эрзинчилэр 15 хевириниң ачы-дузазын ап турар апарган, а эртнен беш чылда 9 хевир бар тургам. Кадрларның билии, мергежилэи бедзэн. Нарында, Мөренде, Кызыл-Сылдыста комплекстиг хүлээп аяшкынын пунктулары ажыттынган.

Ук бүдүрүлгениң коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ажыттынар хүнүнге утку-куштур чылдың баштайгы ийи айының планын күүседирин хүлээнген.

ИЙИ АЙНЫН— ФЕВРАЛЬ 25-ТЕ

Эрткен чылдың октябрьда парадлагга «1986—2000 чылдарда чонтуң херегжел барааннарын бүдүрерин болгаш ачы-дузаа чедирилгезинн хөгжүдеринин Комплекстиг программазы» үнгеп. Ону боттандырар талазы-биле кайдыт сорулга салдынгаимы база эрткен беш чылда чедиишкиннерии чүтаалаан бэрии бистиң корреспондентивис Эрзинниң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргеледнин начальныгы С. Т. Аммырбиттен дилээп. Сонн Төмүровичиниң харыызын мында парадлавывыс.

— Комплекстиг программада ачы-дузаа чедирилгезинии шынарын экижидери, хандырылганың культуразын бедидерн болгаш депшилгелиг хевирлерии иептерелдиг, ачы-дузаа чедирилгезинин чаа-чаа хевирлерии организастаарын дээн шынаан эң чүтулга айтырыгларны көдүрүп турар. Ону коллективке бүрүн танышкаш, моон соңгааргы кылыр ажылдарывыстың дугайында шынгыы чүтааны кылган бис. Бйрги эллчегде эргеледнин бүдүрүлге базазазын быжыглаары, кадрларның билиг-мергежилин, оларның ажылынга харыысалгазын бедидери чүтула болуп турар. Ол талазы-биле чамдык хемчеглерии ажылдан кылган бис. Чонтуң амыдырал хандырылга министерствозу болгаш оон каттыжымышкынары-биле дугуржур, сүмележир үүлдер хөй. Нинтизи-биле чугаалаарга, ук программа амыдырал хандырылга ажылдакчызы бүрүзүнүң сагыш-сеткилинге дыка таарышкан, моон соңгаар эң шудургу ажылдаарын хүлээндирген.

Келир үеде ажылды тодарадырда, эрткен үезин аналиэтеп, сайгарар болгай. Он бирги беш чылда бистиң коллектививистиң чедип алган үүлдери эвээш эвес дээрзин демделээри чүтула. Чурттакчы чонга онгу беш чылда 9 хире хевириниң ачы-дузазын көргүзүп турган болза, ам 15 четкен. Аргаан хеп кылыглары, эр болгаш керээжен улустуң уныы идиктерин болгаш ескелда үүлдерни эрткен чылдарда кылып эгелээн бис.

Чаа беш чылдың эгезинге келгеш, эрткен беш чылдазынче хая көрүп, чедип алган үүлдерии көөрге, бүрүнгаар базымнар илдеки-биле кестүп келяр-дир. Чижээ, беш чыл эгезинде чүгле 800 рубльдин идиктерии септеп турган болзувусса, оон соолгу чылында 1700 рубльдин апарган, 900 рубльдин идини даарап турган болза, ол 8 муң 400 рубль четкен. Радиотелеаппаратуралар септелгези 1100 рубль турганындан 3.300 рубль четкен. Оң шыкаш чүрүк тырттырары, баш дүгү таарары, эттеен хөлезите бөөрн дээн шыкаш хевирлерии чонга хөйүү көргүскен бис.

Эргелелдин ажылчыннарының ажылдан үмер-кирер чоруу эрткен беш чылда дыка кызырылган дээрзин база чугаалаар апаар. Ол дээрге оларның ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургусканындан болгаи. А. Максыр, С. Дажимба, К. Идам, Т. Бадарчы, С. Конзайоол, Е. Аракчаа дээн шыкаш амыдырал хандырылга ажылдакчызының бедик хүлээлгезиниң, оон ат-алдарының, чонга ажык-дузазының дугайында аныяктарга чедиигир кылдыр тайылбырлап, боттарының арга-дуржулгазын дамчыдып берип турар кижилериң ачызында база коллектив турум болуп турар.

Бүдүрүлгениң коллективиниң кол сорулгазы — кодээнии ишчилериигге бараан болуру. Неделя санында совхозтарже үнүүшкүнчерни кылып, малчыннарга чедип, оларның септеэр, даараар, химнктиг аргабиле аштаар идик-хевии чыш хүлээп алгаш, дараазында үнүүшкүн үезинде чедирип берип турарывыс чанчылчаан. Ол дээш районнуң малчыннары биске өөрүп четтиргеиии илергейлеп турар, а ол дээрге эң бедик шаңнал болуур.

Комплекстиг программаның негелделериигге дүүштур бо чылын болгаш нияти беш чылда кылыр ажылдарывысты тодаратка бис. Амгы үеде эргелел коллективиниң эң кол сорулгазы — СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир ийи айның планын бүрүн күүседирии.

Партияның удаазс болур съездизиин бүдүрүлгениң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан хаакчылары төлептиг күш-ажылчы белектер-биле уткуур, оон шиитпирлерии амыдыралга боттандырар дээш бүтү күжениишкиннерии үндүрер.

ЧУРУКТА: ишик дааракчызы Конзай-оол Самдан.

КОЛ ӨЗЕК— КОММУНИСТЕР

Чурттакчылыг черниң өөрү, сайзырап орарын ескелерден сонгай эскерер кижилер тудугжулар. Кончап ыдыг болду, оларның дуазазы-биле сонгал-культура тудугларн тутунуп турер болгай дижирнер чедирее. Сиперниц чиганнишкиннер бир удаа шын, тудуг — тудугжуларывыя холунда. Ынчалза-даа ында ыыдыг чылдагаанныр бар.

Тудугжулар бир бажыңның таваан салгаш, ону бүрүн двоскужого чедир эрткен үеии дыка бачым дээн саналар, чиидыкта материал өөрүште ону дыка-ла үр тудуп келгеи дег сагындырар болгай. Бир бажың дээш күш-даа, черии-даа хөй үнер. Ону дужаарын соонда сагыш оожургаар бе? Чок. База бир чаа объект өгелеп алыр. Ынчан турда хонуктар, неделяар, айлар эрте бөөр. Бир кончаагаш, дыштанып хүнде. хостуг, шолаан базып ораан, топтан көөрүнге суурун дыка немешкеи болур. Оя чаартылгаларга сээн үлүүн киргеи деп бодап кзарнге, сагыш-сеткилге дыка өөрүнчүг.

Бистиң Эрзинде ажылазгылйлар аразының көжүн чөрүүр механизастаттынгы № 5 колонналының тудугжулары чүгле он бирги беш чылда бөзин эвээш эвес тудугларны кылган. Бо дугайында эрткен чылды түңнээн хураага чугаалажып, кылган ажылдарывыска чоргаарданмын тургувус. Шынап-да тудугжу кижи балаябас иеге эрттүрар дээрзин ынчан база катап медерен билдивис. Эрткен беш чылда чедиишкиннериивис чүл?

Бирги эллчегде тудуг-монтаж ажылдарының беш чыл планын 120 хуу күүсөткеиивис болур. Ону чедип алыр дээш будүрүлгеиии удуртулгазы, партия болгаш профэвилел организациялары организаивачы болгаш масса-политиктиг ажылды күштелдирип келген. Мурнуку чылдаода күш-ажылчы чедиишкиннериивис «Росколхозстрой» нүө», «Тыва совхоз тудуттажыыышкынының шиилчир кызыл туктары-биче үелелеттингеп. Ол чедиишкиннерге тудугжулар үлам сорук киргеи ажылдап турүр.

Кызыл турар ажылгыстың хемчээли чыл саныида өзүп турар. Ону бадыткарыбиле даранзында сан-чурайны көргүзейн: беш чылдың эгезинде 970 муң рубльдин тудут-монтаж ажылдарын кылгаи болза, эрткен чылын 1200 муң рубль четкеи. Бо көргүзүтиү колоннядэ ажылдакчыларының саны барык өстүрбейн чедип алган бис. Кол тудут кылыр кижилер хевээр артхан, ажылдарынга шиитпир-биле таарымчалыг болуун дээш харын хөй эвес кижилиг бир дузаадал бригаданы тургузун алган бис. Олар тудугжуларга мяш белеткеп берип, үлүг үүлеии будүрүп турар. Оларның ачызында боттарывыс. тың күжүвүс-биле кылган ажылдарывыстың хемчээли өскеи.

Мехколоннада кадрларның хөй кезии мында доктаамал ажылдап турар, турум кижилер болуп турар. Оларга тудугжулар Ламажап Сенги, Оюн Байыр-оол, эрткеи чылдагы район чемпиону Дамдын Түмен, фолазчы, шотчя болүүнүң удуртукчузу Кандоол Янзоо, Монгүш-оол Кандай, беш чыл планын дүүсаадан эрте күүсөткеи Юрий Ламажап болгаш өскелдээн-оон кижилер адаи болур. Бо вшгериің шудургу күш-ажылының ачызында эрткеи беш чылда 700 олуттуг школаны, 9173 дербелчин метр чурттагга бажыңнарын. 400 олуттуг Культура бажыңын болгаш өскелдаа объектилерии ажыглалга киргеи.

СЭКП ТК-ның апрель болгаш октябрь (1985 ч.) Пленумнарын бистиң мурнуувуска тодаргай сорулгаларны салган. Бирги эллчегде партияның эллчеглиг XXVII съездизиниң үткүттүр социалистиг чарыштыг улам калбартырыы. Мында мехколоннаның паотия болгаи профвилел организациялары улуг ролдуу ойнаар. Ук Пленумнарның шиитпирлерии ажыдырага боттандырар, съезд мурнуиуи документилерии танышкар болгаш чугаалажыр ажылдарга кол черии коммунистер аллвон. Бистс чээрбн коммунист (беш чыл мурнунда он ажыг кижи турган), оларның шынчы дуазалакчылары 16 комсомолчу бар. Олар планныг онаалдалар, социалистиг хүлээлгелер күүсөлдезинге кол өзек болуп турар.

Чаа беш чылдың бирги чылының баштайгы айы дооазыган. Оон түңнели база көрүнүүг. Коллектив январьда бодуиуи мурнуида салган сорулгазын чедишкиннии күүсөткеи. Ынчалза-даа оожургаары ам-даа элек. Чаа беш чылда хөй-хөй тудугларны кылыр ужурлуг бис. Бистиң күш-ажылыыстың түңнели — районнуң сайзырагының чедиишкиннииниң көрүнчүү. Хөгжүлде тудут-сууртал саналыр болгай. Ол бүгүнү кежүн чоруур мехколоннаны тудугжулары эки медерел билип, чаа беш чылда чаа-чаа сорулгаларны салган ажылдап турар.

А. ДОНГАК.
ажыл-агыйлар аразының № 5 көжүн чоруур мехколоннасында мастер, партия ге организациязының секретары.

ХАНДЫРЫЛГА ЭКИ БООРГА...

Планныг хаалгалар болгаш социалистиг хүлээлгелер күүсөлдези. Сөглөөн сөске ээ болуру. Бо дээрге — ажыл-ишчи кижиниң амыдыралының кол сорулгазы ол. Кандыг-даа күш-ажылчы коллективиге кижи бүрүзү планныың хүлээлгезиниң дугайында хүн бүрү бодап чоруур болгай.

Бо үүлдүн өске талазы база бар. Ол чүл дээрге— улус ажыл-агыйының адыр бүрүзүиде кижилериин ажылдарынга, чурттаарынга, дыштанырынга байдалдар. Ол байдалдар таарымчалыг турда, ынчан сөглээн сөзүүге кым-даа ээ болур ужурлуг.

Оон бир чижээн көргүзери-биле Эрзин районда «Чаа өрүк» совхозтуң Кочетов аттыг сүт-бараан фермазындан көрээли.

Ак хар эжингеи ховуиуң адаа талазында. Тарлашкын хемниң аксында сүт-бараан фермазы. «Тарлашкын» биле «Кочетов» деп сөстерии дыңнаан. Тывага улусчу революция өөскээн, оон тиилээи чылдарны кижи бодап келир. Арат чоннуң хостуг келир үези, чаагай чоруу дээш демисежин чораан кижилериң аттары амгы салгалдың турасхавылында артхан. Адаларның төлептиг салгакчылары — күш-ажылдың маадырлары бөгүи «Чаа өрүктээ», кызыл партизаннар командириниң адын эдилээи фермада хөй.

Коллектив-биле танышызга баштай көргүзүүлердеи өгелээри чаичыл болгай. Оиу чогумчалыг дээрзии чаңгыс-да сан бадыткады: сүт садарының бөш чыл планын ферма 107 хуу күүсөткеи, чүгле районда эвес республикада мурнакчы коллективтериң санынга киргеи. Ол чедиишкиниии чылдаавны чүдел?

Бо айтырыгны фермада партия эге организациязының секретары Б. М. Азыраага салдым. Билзетмаа Монгушевна үр-даа бодаимайн:

— Фермаңа ажылдакчыларынга таарымчалыг байдалды тургускаиында — деп харыылады.

Оиу каичаар тургускаиын сомуургап, фермаиы кезип көрдүүс-дээ. Ында 138 ииек бар, оларның 66-зын саап турар. Сүтүүр ииектерии-даа, молдурга-казыраларыиы-даа тургузу азырапда тургускан. «Сүтүүрү эки боор-дүр» деп. Б. Азыраа немедн. Мал чемн четчир. Чаа төрүттүүгеи бызааларыиы ангы малды от салбае кажаага эстүреринче шилчээнивис. Чылдың суугу сентээрии, туулбу тыптынарын, шой садарын болгаш одаар чүүл сөөртүрүн, оон соонда дүшүн чок одаарын бодап көөрге, маңаа янзы-бүрү чарыгдалдарның камналгазы улуг. А кол чүве— мал остүөерииге таарымчалыг байдалдарның тургустунары. Черче ынчаш, эртем-техниканың чедиишкиннериниң, мурнакчы дүржүлганың болгаш күш-ажылды эргелеп башкарарының депшилгелиг аргаларының амыдырала ажыглаттынын турарынга көрүвес аргам чок.

Ынча дээш, ол бичии өрээлчигешпе эдертип кирдн. Ында янзы-бүрү эмнер бар, кандыг-даа аарыг тыптып келзе, оларны болдурбазының аргаларын, демчээн алыр.

— Сөөлгү үеде «Биовит-40», «Польфаминс-О» деп эмнер кээп турар. Дыка дээштиг-дир. Ол шыкаш ииекке, бызааларга чемге холуп бөөр витаминер-биле совхоз доктаамал хандырып турар апарган — деп, ол сеткил ханышкын-биле чугаалады.

Фермаиың сөөлгү үеде кылган база бир бурунгаар базымы — саалда аппараттарын тургускаиы.

— Чаичыкпаан ииек баштайгы дээрезиниде тепкилеиир, орта сагдырбас чорду — деп. Билзетмаа Монгушевна чугаалады. — Саанчылар база чаичыгын чадап пат болгаи. Ам шупту өөреии берген бис. Кижи черле ыыдыг болгай: эки чүвеге дораан чаичыгар. Аппарат чок та каичап хол-биле ииек сааи келген улус ййик бис.

Ферма ажылдакчыларының хостуг үезиниде чыглып, хуралсутлаа эрттирер, ажыл-агый, амыдырал-чурттагга дугайын. да чугаа кылыр кызыл-булуиу бо. Концертиг ааичылар келзе — сцена белеп, ажыл-амыдырал-биле таныжыксазында — хаиаларда шуптузуп бижээш аскан. Хоочуннар Салчак Саиы-Маадыр, Шаравии Ямба, мурнакчылар Саяна Шаравии, Ирина Араичын, Алла Имажап оларның чуруктарында, аттары-даа, көргүзүглерида бар. Фермада хөй-иинтии организацияларының ажыл планы мурнунда, көдээ Совет депутады Чурук Биче-оол, район Совединии— Б. М. Азыраа деп аттар чоннуң эрге-чагырганында төлээлер силерге барааи болурунга белеи дээрзии сагындырып турар. Каминалга дугайында, сагылга-чурум дугайында, хүлээлге күүсөлдезинин дугайында медээлер, чугагайлар. Фермаиың амыдыралы адыш оюунда дег көстүп турар.

Садыг хандырылгазы кандыгыя? Ол база багай эвес. Фермада дерги садыы доктаамал бар, ол хүн бүрүнүң аъш-чем барааннарын ында садып турар. Далган, верииишель, хлеб, үс аймаан оон кажан-даа садып ап болур. А идик-хеитн, өске-даа үүлдерии райподан автомагазин чагыг ёзугаар экээр. Бо талазы-биле хомудал саанчыларда чок.

А эмчи хандырылгазы. Үиүүшкүинер үезиниде эмчилер доктаамал көөп турар дээрзии ужурашкан кижилерии чугаалалдылар. Олар ферманың ишчилерии шинчнвишаан, херек эмнерии база экжел берип турар. Фермаиың бодунда эмчи кижи база бар.

Саанчыларның болгаш өскедаа ишчилериің культурлуг дыштанылгазының дугайында база утпайн турар. Район төвүнден-даа, совхозтан-даа концерттиг ааичылар көөр, ажыл-ишчилерге турвскаатқан мырлар, шүлүктер кызыл-булуига чаигылавы бөөр. Фермада чурттап турар өг-бүле бүрүзү барык шупту телевизорлуг.

Д. ЧЫДЫМ,
«Шынның» корр.

ЧУРУКТА: фермаиың болуп саанчылары.

АЖЫЛЧЫННАР САНЫН ӨСТҮРБЕЙН

«Тыва септелге тудуг» трестин Эрзинде септелге-тудуг участогу районда «хоочун» тулуг организациязының бирээзи. Район девискээринде суулдарны сайзырадырынга оон коллективиниин 1971 чылдан эгелеп киирген үлүг эвээш эвес. Чурттагга бажыңнарының, социал-культура объектилериниң хөй кезиин участоктун тудугжулары кылган.

Күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргаларын ажыглап, мурнакчы технологияны шингээдип ап турарывыстың түңнелинде тудуг-монтаж ажылдарының хемчээли-даа, киирип ап турар орулгавыс-даа өзүп турар, бо таварылгада ажылчыннар саиыи немевейн келген бис. Он беш чыл мурнунда, участок ажыттынып турда, киирүүгеи 32 тудугжу саны мынчага ол хевээр арткан. А көргүзүглерии эрткеи беш чылдың түңнедери-биле көрүптээлиицер.

1981 чылда 290 муң рубльдин тудуг-монтаж ажылдарын кылган болза, ол эрткеи чылын 313 муң рубль болган, он муң рубль арыг орулга ап турганывыстан 66 муң рубль четкеи. Эрткеи беш чылда эмнелге комплекзининн бир корпузун, аптеканы, гаражты, аэропорт бажыныи, 2—2 ааи чурттаар 24 чурттагга бажыныи туткан бис. Бо бүгү ажылдарны эки шынарлыг кылырынга төлептиг үлүүн киргеи мурнакчыларны — Додук Бады-Моңгеии, Сүге-Маадыр Самбууну, дагдыныкчы Чымба Чамзырыиы, тудугжу Александр Бегзикейни өнаалап демделээр апаар. Чымба Чамзырын бо чылдың эгезинде комсомолчу-аныяктар бригадазын хүлээп алган.

Септелге-тудуг участогунуң ажылдакчылары бо беш чылда оон-даа будүрүкчүүт ажылдарын хүлээнип турар.

С. ХАЙЫҢ,
участок начальныгы.

ЧАА ХЕРЕКСЕЛДЕР-БИЛЕ ХАНДЫРТЫНГАН

Эмчилер, медицина ажылдакчылары көдээниң ишчилериигге төлептиг бараан болур талазы-биле беттарының мурнунда салдынган сорулгазын эрткеи беш чылда багай эвес иүүсөткеи. Районда чурттакчыларның ииэы-бүрү аарыгларлан аарыыр чоруу дыка кызырыган.

Район эмнелгезиниң материал-техниктиг баазазы база быжыкан. Беш чыл эгезинде эмнелге комплекзиниге 80 орун турган болза, ам 115 четкеи. Он муң чурттакчыга онааштыр 10 эмчи турганындан ам 19,2 эмчи апарган. Чаа төлевиилел ёзугаар туттунган аптека эрзинчилерге эки белек болган.

Эмнелгеге чаа дериг-херекселдерни база алган бис. Чижээ, хирургия салбырынга электрегулятор, ине чок инъектор дээш өске-даа эң чаа техника, диагнозту дүрген болгаш эң шын кылдыр тургузарынга чугула херекселдер келгилээн. Ол ышкаш эмчилерниң билиг-мергежилин бедидеринче база ничээнгей салдынган. Эрткеи чылын 3 ниити специализация эрткен.

Медицина ажылдакчылары Б. Зренчина, С. Чамзырын, П. Тырышкина, Л. Донгак дээн ышкаш мурнакчылар чонунга төлептиг бараан болуп турарлар.

А. АРТАА,
эмчи.

Эрзинден материалдарны Д. ЧЫДЫМ биле К. ЧООДУ белетизээн.

СЭКП-НИҢ ПРОГРАММАЗЫНЫҢ ЧАА ЭДИЛГЕЗИНИҢ УЛАМЧЫЛАДЫЫ

Совет нинтилел, бүгү делегейге чүгүлә чаа төөгүлүг үечада XX база XXI векторинг кызыгаарынче чоокшулап орар. Бо чаа үе-чадада төөгү кандыг утланымшыкынмыг, канчаар хөгжүүр дээр дугайында даап болаашкынмар, баш бурунгаар соглээшкиннер делегейниң чурттарында дыка хөй. Бистиң партиявыс, делегейниң коммунистиг шимчээшкини В. И. Ленинниң чаа үе-чадазы тодарадырының дугайында өөредиинге база оон берген түнелдеринге даянып алгаш, амгы үе-чадавыл кол утка-шынары Улуг Октябрьның эгезин салганы капитализмден социализмче, коммунизмче кижи төрелгетениң шилчириинің үе-чадазы болур деп тодарадылганы берген.

Марксизм-ленинчи методту удуртулга болдуруп алгаш, бистиң партиявыс амгы үе-чадавың характеринге шын тодарадылганы берип, аңаа дүүштүр болдуның стратегтиг утланымшыкының коммунизмче бурунгаарлаашкыныңың аргаларын болгаш кол соруглаларын тодарадып турар.

Партияның үшкү Программазын хүлээп алганының соңлуңде эрткен чәрби беш чылдарның дургузунда бистиң чуртувуска экономика болгаш социал-политика талазы-биле база делегей ареназынга улуг өскерлиишкиннер болгулаан. Программаны хүлээп алганындан бээр эрткен үениң дургузунда 1985 чылда чурттуң национал орулгазы 1931 чыл-биле деңнээрге 3,8 катап, чоңнуң боттуг орулгазы — 2,4 катап өскен. Нинтилел хөгжүлдезиниң шапкын сайзыралыныя бир кол черечизи күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүр болур. Оңгу беш чылдарның дургузунда аар үлетпүр бүдүрүлгезиниң продукциязының өзүлдезинии 75 хуузун күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткенинии түнелинде чедип алган болза, он бирги беш чылдарның 1981—1984 чылдарынга — 83 хуузун, а 1984 чылда — 93 хуузун чедип алган. Он ийги беш чылдың дургузунда национал орулганың болгаш материалдыг-бүдүрүлгенің бүгү адырларының өзүлдезин хамыктың мурнунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиидип турган чедип алырын көрген. 1984 чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң бир хуузунуң бот-үнези национал орулгаго 5 миллиард рубльге немелде орулгага зенгежин турган болза он ийги беш чылда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң деңнели оон-даа артык бээдир.

СЭКП-ниң XXII съездизи болуп эрткенинии соонда эрткен үениң дургузунда делегей ареназынга принципиалдыг чүгүлә болуушкуннар болгаш өскерилелер болгулаан. Ол өскерилелерге, бирээде, социалистиг чурттарның аразында ак-дүңмалышкы харылзаалары кажангызындаа-даа артык бижиккан, кижи төрелгетенниң төөгүзүнде көстүп көрбээн ак-дүңмалышкы чөптүг, деп эргенин күрүнелер аразында харылзааларын тургузуп, чаа социалистиг делегейни тургускан: ийиде, империализмниң кулданыглыг дарлалы бууран дүшкени-биле чергелештир боттарының косталгазын чаалап алган аныяк чурттарның делегей аймактарының шиитпирлээриниге ролю бедээн; үште, капитализмниң иинти ариизин улам ханылап, капиталистиг чурттарның аразында чөрүлээлер чидирлеиип, сөөлгү үеде шериг-үлетпүр комплексиниң агрессчи чорууя күштелгеп. Делегей байдалының дүшкүүрүг чорууя күштелип келгени-биле чергелештир капиталистиг чурттарда ажылдың бүдүрүмчүлүүнүң деңнели оон-даа артык бээдир.

СЭКП-ниң XXII съездизи болуп эрткенинии соонда эрткен үениң дургузунда делегей ареназынга принципиалдыг чүгүлә болуушкуннар болгаш өскерилелер болгулаан. Ол өскерилелерге, бирээде, социалистиг чурттарның аразында ак-дүңмалышкы харылзаалары кажангызындаа-даа артык бижиккан, кижи төрелгетенниң төөгүзүнде көстүп көрбээн ак-дүңмалышкы чөптүг, деп эргенин күрүнелер аразында харылзааларын тургузуп, чаа социалистиг делегейни тургускан: ийиде, империализмниң кулданыглыг дарлалы бууран дүшкени-биле чергелештир боттарының косталгазын чаалап алган аныяк чурттарның делегей аймактарының шиитпирлээриниге ролю бедээн; үште, капитализмниң иинти ариизин улам ханылап, капиталистиг чурттарның аразында чөрүлээлер чидирлеиип, сөөлгү үеде шериг-үлетпүр комплексиниң агрессчи чорууя күштелгеп. Делегей байдалының дүшкүүрүг чорууя күштелип келгени-биле чергелештир капиталистиг чурттарда ажылдың бүдүрүмчүлүүнүң деңнели оон-даа артык бээдир.

СЭКП-ниң XXII съездизи болуп эрткенинии соонда эрткен үениң дургузунда делегей ареназынга принципиалдыг чүгүлә болуушкуннар болгаш өскерилелер болгулаан. Ол өскерилелерге, бирээде, социалистиг чурттарның аразында ак-дүңмалышкы харылзаалары кажангызындаа-даа артык бижиккан, кижи төрелгетенниң төөгүзүнде көстүп көрбээн ак-дүңмалышкы чөптүг, деп эргенин күрүнелер аразында харылзааларын тургузуп, чаа социалистиг делегейни тургускан: ийиде, империализмниң кулданыглыг дарлалы бууран дүшкени-биле чергелештир боттарының косталгазын чаалап алган аныяк чурттарның делегей аймактарының шиитпирлээриниге ролю бедээн; үште, капитализмниң иинти ариизин улам ханылап, капиталистиг чурттарның аразында чөрүлээлер чидирлеиип, сөөлгү үеде шериг-үлетпүр комплексиниң агрессчи чорууя күштелгеп. Делегей байдалының дүшкүүрүг чорууя күштелип келгени-биле чергелештир капиталистиг чурттарда ажылдың

шимчээшкини, тайбың дээш демисел калбарган. Дөртте, делегейде дүшкүүрүг чорукту чавырылдырарынга, тайбың дээш демиселге СЭКП улуг дуржулганы чедип алган. Оон түнелинде тайбың кожа-хелбээ догуиналшкынның политиказы теория болгаш практиказ талазы-биле улам бедээн.

Партияның Программазының чаа эдилгезин ажылдап кылып тура, СЭКП ТК бо үеттүнде өскерилелерни өөренип көрбүшаан. Программаның чаа эдилгезинде тускай сорулгаларны ажылдап кылган. СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачев бодунуң илеткелинге партияның XXVI съездизиниң шиитпирлерин ёзугаар белеткеттинген СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезин ажылдап кылып тура, эрткен үениң дургузунда чедип алдынган чедиишкиннерни түңнеп көөрүбиле чергелештир келир үедеги бистиң хөгжүлдевистиң перспективаларын тодаргайлаары-биле холбашкан теория, политика талазы-биле бөдүүн эвес айтырыглар тургустунуп кээ турганыг айтыкан.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезин үшкү Программада ажылдап кылдыгган теория болгаш политика талазы-биле үндезин утланымшыкынар-биле салгаг-холбаалыг чоруун демделээри чугула. Үшкү Программаның кол утказының шынныын амыдырал херек кырында бадыткаан. Оон теоретиктиг болгаш политиктиг кол чүүлдерин чаа эдилгеде хевээр арттырып турар.

Партияның теория талазыбиле түнелдерине болгаш политиктиг утланымшыкынарына хамаарыштыр салгаг-холбаалыг чорук дугайында айтырыг — ол дээрге принципиалдыг болгаш чайгылыш чок чорукту, марксизм-ленинизмге оон шынчызының дугайында айтырыг болур.

Теория болгаш программалыг утланымшыкынарга ээ-харыысалга чок чорук партиягада, оон ат-алдарыга-даа улуг когаралды таварыштырар. Экономика болгаш политика талазы-биле таптыг чедир үндезилеттинмээн, херек кырында аммадырал-биле дүүшпейн турар чамдык үүлдерин болгаш формулировкаларны шүгүмчүлекчи ёзу-биле шлавылап эде көрбейн чыткаш, теорияны сайзыраткыры, чаа стратегияны болгаш тактиканы ажылдап кылыры бүттүнмес дээрзи билдингир. Чаартылта дугайында фразаларга оорганың алгаш, СЭКП Программазының идей-политиктиг шынарыга таарымча чогуи илергей. Үзээн хөнниерни шиитпирлиибиле ажып эртпишаан, аммадырала бадыткаттынмаан чамдык үүлдерни болгаш формулировкаларны СЭКП ТК бедик харыысалгалмы-биле эде көрген.

Салгаг-холбаалыг чорук оң болза, үүле мурнунда турган кол утка-шынарны камгалап арттырып каары эвес, төөгүге тургустунуп келген дуржулганга дүүштүр принципиалдыг үүлдерни байыдары болгаш оңу чогаадыкчы ёзу-биле хөгжүдери болур. СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинде совет нинтилелдиң хөгжүлдези болгаш делегей байдалында өскерилелер-биле холбаштыр чаа чүгүлә теория талазы-биле түнелдерни тодаратқан. Ол марксизм-ленинизмниң чогаадыкчы методу-биле дугаҗып турар.

Нинтилел хөгжүлдезиниң чедип алдынган деңнелин СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң телевилелиниде ылавылап демделээн. Инда бистиң чуртувус сайзыраигай социалиэминиң үе-чадазынче киргең деп айтыкан. Ол тодарадылга бистиң чуртувуста тургустуунда берген социалистиг нинтилелдиң удам ыяй сайзыраигайжыдарының улуг оруун эртерин, эмин эртпир далажыр, бүгү тала-биле бадытқал чок, аңаа курут аазаашкынар кылыр чоруктан хосталыр дугайында баш удур сагындырымшкын болур уждуруг. Программаның чаа эдилгезинде келир үеде кол соруглаңы ылычаар тодаратқан.

«СЭКП-ниң үшкү Программазы ооң амгы эдилгези-биле алырга — ол дээрге социализминиң план ёзугаар база-да бүгү талалыг сайзыраигайжыдарының, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедириинге үндезилээш, коммунизмче совет нинтилелдиң улам ыяй буруңгаарлаашкыныңың программазы-дыр. Ол дээрге тайбың болгаш социал деңшилге дээш демиселдиң программазы-дыр» деп айткан. Социализм болгаш коммунизм чангыс ай коммунистиг формацииниң дес-дараалашкак салгаг-холбаалыг ийи фазазы болур. Оларның аразында деңдин ылгал чок: социализминиң хөгжүлдези, ооң аргаларының болгаш артык күштүүн улам долу ажыдары, аңаа боттуг шынар болгаш нинти коммунистиг эргелерни быжыглаары дээрге-ле нинтилелдиң коммунизмче ёзулут шимчээшкини ол болур.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинде марксизм-ленинизмниң социалистиг нинтилел дугайында өөредиин улам ыяй-сайзыралды алган. Инда кижи төрелгетен деңшилгезиниң капитализмден артык күштүг чадазы болур чаа нинтилелдиң социал-экономиктиг, политиктиг, идейлиг болгаш моральдыг маргылдаа чок артык күштүүн ССРЭ-ниң, социалистиг өске-даа чурттарның дуржулганы бүзүределгин көргүзүп, буржуаз тургузутуның шиитпирлеп шыдаваазы айтырыгларга харыны берип турар... Социализм ол дээрге, «Бүгү чүвени кижиге, бүгү чүвени кижиниң чаагай чорууңга» бараалгадыр соруглалыг нинтилел-дир деп айткан.

Программаның чаа эдилгезинде социализминиң сайзыраигайжыдарының кол оруу — чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедириин онзалап айткан. Ол дээрге совет нинтилелдиң амыдыралының бүгү талаларын шынар талазы-биле чаартырынче, ооң материалдыг базазын эртем-техниктиг революциинің чедиишкиннериниге даянып үндезининбиле чаартырынче, нинтилел харылзааларының бирги эвлүгеде, экономиктиг харылзааларны сайзыраигайжыдарынче, күш-ажылдың алыс шынарында база байдалында, кижилерниң амыдыралының, материалдыг болгаш утаан-бодал негелделеринде ханы эскерилелерже, политиктиг хөй-нинти идеологтуг институттарының бүтү системазын экижидиринче угланган партияның стратегтиг угланышкыны-дыр.

Бо төөгүдүг кол соруглаларны амыдырала боттандырын чорутканының түнелинде совет нинтилел шынар талазыбиле чаа байдалче кирер болгаш амыдыралдың бүгү талаларына чаа тургузутуның кайгамчык удут артык күштүүн долузу-биле көргүзер. В. И. Ленинниң «бүрүн социализм» дугайында өөредиинің ёзулут боттанышкыны — коммунистиг нинтилелче бурунгаар улут базым.

В. БИЧЕ-ООЛ.
төөгү эртемиериниң кандидады.

ЭКИЖИИШКИН ЧЫЛЫ

Тываның «Билинг» нинтилелиниң республика организациязының баштаар черииниң президиумунуң чалаанын ёзугаар РСФСР-ниң «Билинг» нинтилелиниң баштаар черииниң лекторы, төөгү эртемиериниң кандидады Анатолий Титович Фомичев бистиң республикада аалдан келген. Ооң лекциязының темазы: «Кыдат Улус Республиканың иштики болгаш дашты кы политиказы».

Бо хүнерде совет-кыдат харылзаалар дугайында кысказа-биле мынчаар чугаалап болур: эң берге үе ажып эртинген, байдалдар чоорту, оожум, нарын хевири артпышаан, экижип орар. Чангыс сөс-биле чугаалаарга, совет-кыдат харылзаалар, эң ылангыя экономика, культура айтырыгларының талазы-биле шору чүгээртээшкиннер бар. А политика айтырыгларында харылзаалар ажок оожум чоруп турар.

Эрткен 1985 чыл ийи чурттуң аразында харылзааның элээн экижиишкиннериниң чылы болган. Бистиң чуртувус Кыдат Улус Республика-биле аразында харылзаазын кандыгбир үш дүтаар чуртка хорэ чедирбезиниң принцивии хажык чокка боттандырып турганы экижидер дээш туржуп турар. Совет Эвилелиниң болгаш еске-даа социалистиг чурттарының космосту милитаризаставас, ядролуг чепсекти бир дугаар ажыглавас дугайында саналынга Кыдаттың каттыжып турар туружун хүндүткел-биле көрүп турар бис. Бо чылын дыка үр болган «чапсар» соолуңде бир-ле дүтаар ийи чурттуң аразында парламентилер делегацияларының солчуушкуну, чазактар баштыңчыларының оралакчыларының денелиниг чурттар аразынга аргыжып, чугаа кылган база культура болган садыг харылзаалары идепкейжээн.

ССРЭ бүгү делегейге быжыг тайбыны чедип алыры улуг кыдат чонунуң идепкейлиг киржилгези чокка болдуунмас деп чүвени барымдаалап турар. Кыдаттың дашты кы херектер министри У. Сюецянь КҮР биле ССРЭ-ниң аразында политиктиг харылзаалар «үш улуг шиитпиктың» уржуундан үндезин экижиишкиннерни чедип албайн турар деп демделээн. Кыдат «үш улуг шиитпиктар» деп чүнү элдээртин турарыл? Ол дээрге Совет Эвилели биле Кыдаттың аразында харылзаны эвес, а ССРЭ-ниң үшкү чурт-биле харылзаазын элдээртин турарын билдингир.

Ядролуг чепсекти дүүжүрер дугайында соолгу чаа совет инициативаларга хамаарыштыр Кыдат Улус Республиканың дашты кы херектер министерствозунуң демделээнин мындыг: Чепсеглениишкинни дүүжүрер талазы-биле совет-америк чугаалажымшкыннарының үезинде М. С. Горбачевтуң саналарында чамдык чаа үүлдер бар-дыр. ССРЭ биле АКШ-тың шыңгыы чугаалажымшкыннарны кылып турганы, улам бурунгаар хөгжүлдени кылырын күзээр-дир бис.

Пекинде Совет Эвилели биле Кыдат Улус Республиканың чазак делегацияларының аразында садыг харылзаазының талазы-биле чугаала, жымшкыннары доозулган. Ийи чурттуң аразында 1986 чылда садыг саарылгазының болгаш оны аразында төлеминиң талазы-биле протоколда ат салдынган. Ол протокол ёзугаар ССРЭ КҮР-га машиналар болгаш дерит-херекселер, кара металл, чемиичидилге, транспорт херекселдерн, цемент, дылит материалдарн, а Кыдат бистиң чуртка үзүт продуктулары, күкуруза, чинк үлетүр продукциязы болгаш калбак хереглелдиң бараанарын бээр.

Лектор бодуңуң чугаазынга Кыдатта болуп турар экономиктиг чаартылгалар дугайында, политикада болгаш идеологияның ажылында өскерилелер, Совет Эвилелиниге бөдүүн кыдат чонунуң соңуургалының дугайында база докладар.

Совет-кыдат харылзаалар дугайында чугаалап тургаш, Кыдатка антисоветчи пропаганда долуулу-биле соксаан дээр болза шын эвес. Ынчалзаа бистиң чуртувустуң дашты кы политиказына хамаарыштыр каржы мүтүдээшкиннер эвээжеэзинии айтырыг чугула. Бистиң чуртувуска дылит чонунуң соңуургалы улаттаан. Кыдатта дыка хөй орус болгаш совет чогаалдарны очулдуруп турар.

Ол бодал болгаш Кыдат Улус Республиканың иштики болгаш дашты кы политиказының өске-даа чугула айтырыгларын А. Т. Фомичев Туран хоорай, Сарыг-Сеп, Хову-Аксының чурттакчыларынга болуунуң лекцияларынга чугаалаан, дыңнакчыларның хөй санныг айтырыгларынга тода харыларын берген.

Февраль 16-да, воскресенье-де, 14 шакта А. Т. Фомичев СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыкчы башкылыгга ол темага лекциязын ноччуур. Республиканың болгаш Кызыл хоорайның «Билинг» нинтилел организацияларының бүгү күзелдиг кижилерни солуп лекцияже чалаа турар.

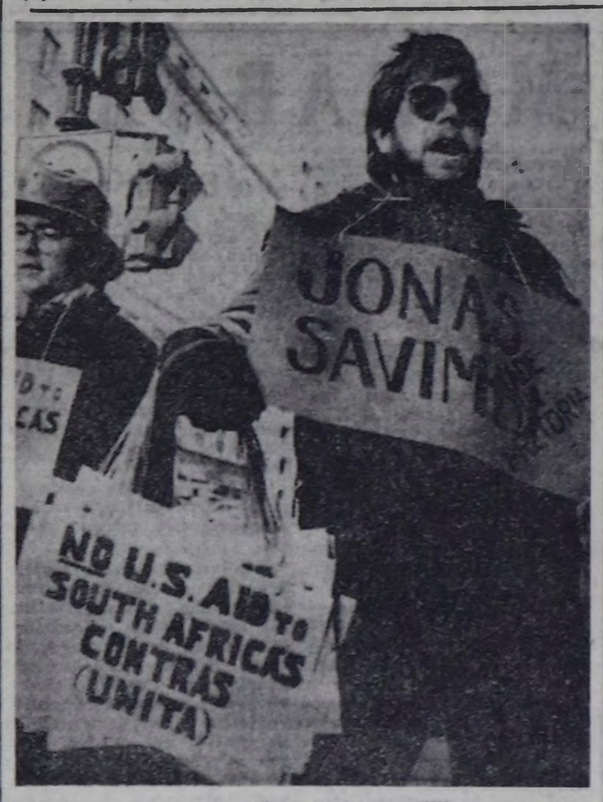
К. БУДУК-ООЛ.
Тываның «Билинг» нинтилел организациязының баштаар черииниң харысчалгалыг секретары.

Делегей медээлери

МАДРИД. (СЭТА). Гаитиниң депшилгелиг оппозиция болдуңуң удуртукчулары диктатор Дювальениң даштыкыже дескениниң соонда эрге-чагырганы бодуңуң холушта алган «национал чазак чөвүлелиниң» бүрүн эргелерни хүлээп көрбээн. Эфэ агентилелдиң дыңнатканы-биле алырга, оппозициянын удуртукчулары чөвүлелдиң башты кы А. Намфиге чуртка улустуң күзелиниге дүүшкек ёзулут демократтыг чаартылгаларны чорударының эргежок чугулазын онзалап демделээн.

Министрлериң чаа чазаанның херек кырында барык бүгү кежигүннери Дювальениң дерзии ёзу-чуруму-биле идепкейлиг кады ажылдап, хээлиэээшкиннерге киржип турган болгаш кижиниң эргелерин үреп турганынга бурулуг деп ол документиде айтыкан. Оларның чуртту эргелеп башкарар эргези чок. Гаитиниң чурттакчы чонунуң бүгү кезектерни төлээлээн чаа чазакты тургузар ужурлуг.

Дерээн ёзу-чурумнуң үезинде ханныг истеп сурүүшкүнгерни чорудуп турганынга бурулуг бүгү кижилерни тудуп хорудаарын болгаш кезиме көргүзерин, бүзээлел байдалын болгаш комендант шагын дөп-дораан дүжүрерин оппозициянын удуртукчулары

Анголада чазакка удур Унита бөлүкче АКШ-тың дузалап турарынга удурланган чыскаал Вашингтонга болган. Аңаа дээрбечилер бөлүүнүң баштыңы Савимбиниң улуг үндүткечбиле хүлээп алган. «Унитага» дузалаачы—апартеидке дузалаачы болур», «Терроржу Савимби—Мурнуу-Африка Республикажже ыяап чор» деп кыйгырыны чыскаалдың киржикчилери салып чораан. Оларның иештеретken дуудустарында Унитаның үйметчи дээрбечи бөлүү болза, Мурнуу-Африка Республиканың расисти ёзу-чурумунуң чалча төлээлекчизи болур болгаш аңаа америк дузалаачы Африканың мурнуу чүгүнге тайбыңны болгаш чөптүг чорукту ландырарының төрээнге чоруткек болуп турар деп онзалап демделээн.

ЧУРУКТА: чыскаал үезинде.
А. ШАЛЬНЕВТИҢ телефотозу.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Никарагуаның контрреволюстучуларына 100 млн. долларга шериг дузалаачызын көргүзер дугайында Рейганның администрациязының планы делегей эргезин дорту-биле үрээни болур болгаш Төп Америкага тайбыны тургузар талазы-биле контатор бөлүүнүң күжениишкиннерине удур боол турар деп. Колумбиның дашты кы херектер министри Аугусто Рамирес Окамво медеглээн. Анда парлалга конференциязында чүве чугаалаан, «еске чурттарга хамаарыштыр каргыс шагдаанын ролюн алыр» эргени кыягдаа бербээн деп демделээш, ол кавыта АКШ-тың агрессчи угланышкынын ол шүгүмчүлээн. Бир эвес АКШ-тың конгрези «контраска» дуза көргүзериң чүүлдүгүнер болза, Төп Американың айтырыгларын шиитпирлээр талазы-биле контатор бөлүүнүң ажыл-чорудулгазынга шаптыктар апаар деп. А. Рамирес Окамво онзалап демделээн.

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Төп Американың элээн каш чурттарында аян-чорук кылып чоруур. мурнунда АКШ-тың президентизи чораан Дж. Картер Никарагуаның контрреволюстучуларына 100 млн. долларны үндүрүп бээр дээн америк администрациязының планынга удурланып турарын медеглээн. Төп Америкада медициниишкиннерин тайбың шиитпирлээриниң эргежок чугулазын онзалап демделээш, ол талазы-биле бодуңуң ажылчорудулгазын идепкейжидериниче контатор бөлүүн ол кыйгырган.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Финикс хоорайга чүве чугаалап тура, Никарагуаже боо-чепсектиг дөрт халдаашкынны АКШ кажан-даа боттандырып чорудып болур деп, Аризона штаттың губернатоору Брюс Бэббит медеглээн. АКШ-тың детинги тарары Никарагуаның контрреволюстучу дээрбечи болуктерин сандыкожу чазакты дүжүр октап шыдавасс деп үүлдү АКШ-тың администрациязы бодуңуң планнавегээнинер. Диктаторңуң дужаалы-биле күш чок болдурган 1957 чылдың демократтыг конституциязын катап тургузарының эргежок чугулазын документиде айтыкан. Президентинин, парламентиниң болгаш эрге-чагырганың чер-чер органнарының кежигүннерин соңгууру-биле бүтүнитпинин хостуг соңгудааларын доп-дораан чорудар ужурлуг. Үлүска удур ёзучурумнуң эргелеп башкарылгазының үезинде хүлээп алдынган ара-атаанын бүтү хөөйлуларны күш чок болдурарын Гаитиниң улузу иегеп турар.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Никарагуаның контрреволюстучуларына 100 млн. долларга шериг дузалаачызын көргүзер дугайында Рейганның администрациязының планы делегей эргезин дорту-биле үрээни болур болгаш Төп Америкага тайбыны тургузар талазы-биле контатор бөлүүнүң күжениишкиннерине удур боол турар деп. Колумбиның дашты кы херектер министри Аугусто Рамирес Окамво медеглээн. Анда парлалга конференциязында чүве чугаалаан, «еске чурттарга хамаарыштыр каргыс шагдаанын ролюн алыр» эргени кыягдаа бербээн деп демделээш, ол кавыта АКШ-тың агрессчи угланышкынын ол шүгүмчүлээн. Бир эвес АКШ-тың конгрези «контраска» дуза көргүзериң чүүлдүгүнер болза, Төп Американың айтырыгларын шиитпирлээр талазы-биле контатор бөлүүнүң ажыл-чорудулгазынга шаптыктар апаар деп. А. Рамирес Окамво онзалап демделээн.

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Төп Америкада каш чурттарында аян-чорук кылып чоруур. мурнунда АКШ-тың президентизи чораан Дж. Картер Никарагуаның контрреволюстучуларына 100 млн. долларны үндүрүп бээр дээн америк администрациязының планынга удурланып турарын медеглээн. Төп Америкада медициниишкиннерин тайбың шиитпирлээриниң эргежок чугулазын онзалап демделээш, ол талазы-биле бодуңуң ажылчорудулгазын идепкейжидериниче контатор бөлүүн ол кыйгырган.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Финикс хоорайга чүве чугаалап тура, Никарагуаже боо-чепсектиг дөрт халдаашкынны АКШ кажан-даа боттандырып чорудып болур деп, Аризона штаттың губернатоору Брюс Бэббит медеглээн. АКШ-тың детинги тарары Никарагуаның контрреволюстучу дээрбечи болуктерин сандыкожу чазакты дүжүр октап шыдавасс деп үүлдү АКШ-тың администрациязы бодуңуң планнавегээнинер. Диктаторңуң дужаалы-биле күш чок болдурган 1957 чылдың демократтыг конституциязын катап тургузарының эргежок чугулазын документиде айтыкан. Президентинин, парламентиниң болгаш эрге-чагырганың чер-чер органнарының кежигүннерин соңгууру-биле бүтүнитпинин хостуг соңгудааларын доп-дораан чорудар ужурлуг. Үлүска удур ёзучурумнуң эргелеп башкарылгазының үезинде хүлээп алдынган ара-атаанын бүтү хөөйлуларны күш чок болдурарын Гаитиниң улузу иегеп турар.

БАГДАД. (СЭТА). Шатт-эль-Араб хемзе Умм-эр-Рассас ортулук удурланыкчызының шериглеринден долузу-биле хостаттынган деп Иракның кол шериг командылалы медеглээн. Баштайгы сан-түңнер-биле алырга, ол операциянын үезинде 500 чедир иран солдаттар өлүрткен болгаш хөй кижини тудуп алган. Фронтуның мурнуу участогунга ирак самолеттар болгаш вертолеттер 500 хире дайынчы ужудушкунну кылган. Басра хоорайның чөөн талазынга ийи хонук иштинде тулчуушкунуң түнелинде удурланыкчының 2500 хире солдаттары өлүрткен, он ажыт танкыны чок кылган. Ол райондa байдал ирак шеригниң долу контролюнда турар деп дыңнадытда айтыкан.

Ирак ужар үүлү Персид мутулдурнуң эриинде Генева хоорайның чоогунда Иранның нефть комплексизин бомбалаан деп, шериг төлээлекчизи медеглээн.

НИКОСИЯ. (СЭТА). ИРНА агентилелдиң дыңнадыл турарыл-биле алырга, эрткен хонуктарның дургузунда ирак шериглер Шатт-эль-Араб хемниң ирак талазында боттарының туруштарын быжыглаарын уламчылаан. Фронтуның мурнуу участогунга тулчуушкуннар үезинде удурланыкчының 5 муң ажыт солдаттары өлүрткен болгаш балыктаткан, 1200 кижини тудуп алган. Шериг-агаар күштериниң болгаш агаарга удур камгалалдың күштери 10 ирак самолетту болгаш вертолетту дүжүрткен. Хоорремшекр үүлүг ирак шеригниң ийи шаап халдаашкынын ойтур шапкан.

СУД ЗАЛЫНДАН

БОНН. Эрнст Тельманны өлүргең кижи Бухенвальд концлагерьниң таңнымы чораан Вольфганг Оттоның херээн Крефельде суд чорудулгазында көрүп турарыл ГФР-ниң хөй-нинтизи улуг кичээнгей-биле хайгаарап турар. Крефель судунуң залы барык-ла үргүлүү доллуган, оон хураларынга Рурнуң янзы-бүрү хоорайларындан келген школачылар бүдүн класзы-биле олуржуп турарлар.

Судтуң сөөлгү хуралынга ГДР-ниң суд органнарының Бухенвальдыга кем-херек үүлгеткен черии көргенинің протоколун чарлаан, ынчан 1944 чылдың август 18-те эсэсовчулар, оон иштинде Отто Германияның Комвартизының дараазын өлүргең. Бухенвальдыже баарындан Отто ойталаан. Аразында өлүрүшкүнү кылган крематорийни көрүп турда ынчан аңаа хөөржүдүлге командазынга ажылдап турган ол лагерьге хоруглаттырып турган З. Фукс ол дүне үш хатан боо бооланын дыңнаан болгаш дараазында хүн крематорийниң печказындан ооң шыгынын артынчыларын тып алган деп бадыткаан.

Хурал үезинде кадыкшомоның байдалы-биле ол процесске кээп шидаваан мурнунда хоругдаттырын тургаларның черечилелдерин номчаан. Немец коммунистерниң удуртулгузун өлүргең Бухенвальдың ужар үүлдүүн халдаанының мурнунда-ла биилеп алган бис деп, олар чаңгыс үн-биле бадыткааннар. Ооң-биле Тельман ол халдаашкынның үезинде өлген дээр дугайында Геббельстиң пропагандистериниң иште бадытқаашкыннарын буруу шапкан.

Чаңгыс-даа хоругдаттырган кижиге «хол дегбээ» деп дээр Оттоның бодуңуң бадытқаашкыны буруан дүшкен. Мурнунда хоругдаттырып чораннарның черечилелдерге ону камгалал чок кижилерни хлиечестеп турган садыст кижи кылдыр көргүскен. Элээн каш черечилелдиң көргүүр-биле алырга, Отто лагерьге хоругдаттырганнарны үзутпаар талазы-биле хөй санныг «операциялары» чорудуп турган сургаакаан «99-ку командалыг» баштап турган. Оларны өлүрүп, суттга дүжүрүп, дириите черге хөөп турган. Ол фактыны Бухенвальд концлагерьниң мурнунда танныкчы чораан Г. Зоммер бадытқаан.

В. СЕРОВ.
СЭТА-ның корреспондентизи.

ТАЙБЫҢ НЕДЕЛЯЗЫНДА

«Биске тайбың керек!» деп темалыг дыштанылга кежээн Эрзиниің Культура башкыныга эрткен

Партия райкомунуң бюрозунуң болгаш райүүскомунуң доктаалын ёзугаар Эрзин районнуң совхоздар тептеринде чурттакчылыг суурларда Тайбың чылынга турасиаткан дыштанылга кежээлерин, ураа үүл кәрүлделерин организастап эрттирип турар. Февраль айда тайбың неделязының эрттирерин чарлаан.

Кежээни партия райкомунуң ийиги секретары К. А. Мөң ажыткаш, Тайбың чылының дугайында, тайбыңның совет программазының ужур-утказының дугайында тайылбырлаан. Курунның айның чок черииниң район салбырынга начальнигн Э. Д. Куулар тайбыңны камгалаары дээш демиселдиң дугайында беседаны кылган. Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери Т. Дажимба, К. Чамзырын олар база аңаа киришкеп.

Тайбың дээш хол ужуун база чыгган, кежээниң киржикчилери 270 кижи аңаа ат салган. Тайбыңның кассазынга аңаа тургускан, кассаже 214 рубль киргең.

Тайбын дугайында мраарам, шүлүктерин бот-тывынгыр артистер күүсеткилээн. ВЛКСМ райкомунуң № 16, 18, 19 агитквартталдарының ураа үүлү коллективтери тайбың темазынга солуп концертти чыылганнарга көргүскен.

«Биске тайбың керек!» деп девизтиг урутларының чураан чурукгарының делегелгезин база кылган.

Культура башкыныя сыңышпас долдур чыылган эрзинилер ханы утка-шынарлыг белеткеттинген кежээге таарымнып, сонуургаавнар. Дыштанылга кежээни политиктиг бэлик деңнелге эрткен.

А. КОМБУ.

ДЕТКИИР, ДУЗАЛААР

Бистиң Тандa сайынуң ажыл-агыйларында, албан черлеринде, организацияларда, күш-ажылчы коллективтерде, школаларда ДОСААФ эге организациялары партия профбивилел, комсомол организацияларының-биле кады земнежин ажылдап, аныяктарны ортузунга шериг-патриотчу интернационалчы база камгалал-массалыг кижилерни те ажылын, аныяктарны Совет Чепсекиг Күштериниң хүрээлелиниге шериг хүлээлгезин эрттирериниге белеткеп ажылдарын чорудуп турар.

Эрткен чылын Улуг тыл белгенинің 40 чылынга турар хаткан ажылдар, янзы-бүрү хемчеглер хөй болгаш кеска болган. Ужуражылгалар спорттуң техниктиг болгаш шериг-дузалаа хевирлериниге маргылдаалар, конкурстер нөрүлделер коллективтеринге, школаларга болуп өө тип турган. Бай-Хаак, Межегей школаларында. Балгазының профтехучилищеже кэмгалал-массалыг ажылдар, шеригжиттиген оюннар маргылдаалар, конкурстар доктаамал чорун турар. Оңучиляще, районнуң улус ажылагыйынга хөй-хөй түрлүг эртемиглерни белеткеп турар. Культура башкыныаң клубтар, кызыл-булуңнарга шериг-патриотчу кижизиилге темазынга лекцияларга темалыг кежээлер, спорттуң оюннар. маргылдаалар өө тип келген.

Февраль ай Бүгү-эвилелдиң камгалал-массалыг ажылдар айы кылдыр чарлаттынган. ДОСААФ райкому, районнуң комсомол, спорт комитеттери шериг комиссариады-биле кады бир деминг ажылдап турган, аныяктар ортузунга спорттуң техниктиг хевирлеринге болгаш шериг албаны арттыреринге аныяктарның белеткелининң деңнелин бедаттер. Төрээн чурттуң камгалаарынче, серемчилелди бедиреринче кичээнгейни үлаңдырар ужурлуг.

Бо талазы-биле районда чамдык шору чорун турар ажылдар-биле чергелештир чедир кылдынмайн турар ажылдар ам-даа хөй. ДОСААФ болгаш комсомол эге организациялары кедээ суурларда шериг назыны четпээн оолдар ортузунда шериг-техниктиг, камгалалмассалыг ажылдарны кошпа чорудуп турар, спорттуң шериг дузалаа хевирлериниге маргылдаалардың массалыг чедип алдынмаан. Шериг албаны арттырер назылыг аныяктарның ортузунда разрядтыг спортсмениер дыка эвээш. оларның аразында комсомол өзек база өзер хамаан чок, харын-даа кудулап турар. Шеригже келдиргеннериң аразында комсомолчулар 1984 чылда 72 хуу турган болза, 1985 чылда 47 хуу чедир кудулаан.

Кочетов, Арыг-Бажы кедээ Советтериниң девискээрлериндe чурттап турар шеригже келдиртир назылыг аныяктарның отчёт-үчёду сандаргай, кадыы кошпак оолдарныч эмнедири негелде ёзугаар форбайн турар, ынчангаш шериг шинчилгезиниң үезинде олар-ның хөй кезии холуттуңуп турар.

Чамдык ДОСААФ, комсомол организациялары бодуңуң ажылын үенин негелдезинге дүүштүр- тургуспаан. Бал. газының КПТУ-да болган районнуң школаларында шеригниң эге белеткелининң программазы чедир күүсеетинмейн турар. ДОСААФ райкому, районнуң шериг комиссариады эге организациялары четпее удуртуп, школаларда шериг херээнин удуртукчуларынга практиктиг дузаны чедирбейн турар. Шериг кабинеттери чогуур негелдеге чедир дериттечмээн, «Зарница», «Орленок» деп ышкаш шеригжиттингге оюннар чылда чүгле 1—2 катап болуп турар. Үстүнде айыттынган четпестер районнуң улус өөредилгезиге, ДОСААФ, комсомол райкомун шагда-ла дүвүредир ужурлуг.

С. ООРЖАК.

ШИИТПИРЛИИ-БИЛЕ БУРУУ ШАПКАН

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). Көрей чартык ортулуктуң мурнуу чүгүнде «Тим спирит-86» деп америк-мурнуу көрей шериг өөредилгезиниң эгелээни-биле холбаштыр КҮДР даштыкы херектер министерствозунуң ында иеттеретken бижиннде Көрей чартык ортулуунга тайбың деп, Азияга болган бүгү делегейге аймак чок хорукту быжыглаары деп демисежип турарларга ажыы-биле чөптээлээн АКШ-тың болгаш Мурнуу Көрейниң агрессчи хөделиишкиннерин шиитпирлии-биле бурууу шапкан.

Ол милитарисчи оюн-тогланы чүгле «камгалал» шиитпирлээр деп көргүзериң Вашингтонның болгаш Сеулдуң ораладжып турарын документиде бурууу шапкан. Оларда ийи таладан 200 муң ажыт шеригжер киржин турар, ооң иштинде АКШ-тың

ЫНАКШЫЛДАН ЧҮРЕК ПӨКПЭЭН

Аймырал варын, солуп дижирлер-дир,
Ам-даа сиднии, шинчии, чиидии четтикпээн мен.
Амдан, чулуун аңдаңгырдап чораан боордан,
Аяк долдур чооглаан мен деп диттикпес мен.
Аймырал ынакшылды төрүп чаяан,
Ам ынакшыл—чараш, кезээде-ле аныяк—
Ынчангаштың ынакшылдан чүрек пөкпээн.
Ыдык куспак—чассыдыңнан сеткил ханмаан...
Аймырал чаңгыс назаа сыңыппас-тыр,
Ам бир чүстүн чартыны-даа бол, хаймрлан көр:
Хаңын пөкпээн кежик-чолуң оода кезиин
Харамдыгын четтираннзе, салым!—дээр мен.

Салчак МОЛДУРГА.

ОЖУК ОДУ

Өглериис изиг чүрээ
Өжүп төнмес ожук оду
Аас дээрже кодуруглеш.
Ак-көк өң боол эстп берген.
Чүртталгамны ужуктап
бээр
Шунту чырык, чылыг
ында.
Ожуктүң үш дажы ышкаш,
Орду, шивээ кайны турар.
Төрээн черим эргип келгеш,
Төлдеримге чүвү мурнай
Ачы-чолга мегейзим дээш.
Айтып бээрим ыдык
ол-дур.
Вуруп не салган саңы
Муң-муң чылдар оттуг
белип
Ажы-төлүг тыва чонну
Артыжап-ла чораан дег-
дир.
Кажан шагдан сүлдевисти
Кадагалап, дазыктырган
Оттүң орнун артавас деп
Оттулуг-ла чагып келген.
Өглериис изиг чүрээ
Өжүп-төнмес — ожук оду
Өзүп-төрүүр кежик
шаңнаар
Өлүм хүдү черле болбас.

Н. КУУЛАР.

УРУГЛАРЫМ ДААЙЫ, ТӨРЕЛИВИС

Мухтар МАГАУИН.

Совет казах чечен чогаалдың төлөөлекчиин, Казах ССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады Мухтар Магауин Алма-Атага болган Москвага үнгүлээн «Ажок дүдүскек» деп романның, тоожуларының база чечен чугаалариның автору. Оон чогаалдары ССРЭ-ниң улустарының дылдарынга болган чамдык даштыкы дылдарга очулдуртуунуң парлаттынган. Номчукчуларның кичээнгейинге Чүргүй-оол Доржуның очулгазы-биле Мухтар Магауинниң «Уругларым даайы, төреливис» деп чечен чугаазын бараалгаттывыс.

Киозже кирип шыдаавазын бис. Зоопаркче аваазы оларны эрткен неделяда чедиргеп-не болгай. Чайгарышы, мыңгыр-ты, «аза дүгүү» дээн ышкаш үен-балай чүвелерге сеткилимден хаңчүм чок книжа мен. Оларны ойнаарактар садыынга эккелдим.

Ындыг кончуг солуп оранче кирип келгеш, мээң оолдарымның каратары-даа шокараңайны берген. Машиналар, бульдозерлер, кодуртүр кранныар... Бромотранспортёрлар, ракеталар, самолёттар... Адыглар, парлар, арзылаңнар... Сарбашкынар, языты-мелегейлер, пагалар... Адак сөөлүнде херек чүвезин шилип алгаш, шимээн чок барганнар. Кайгыдаа целлофан хапта автоматтарны колдуунда дыыдып алган турлар.

Ынчалзажок оларның аажы-чаңын пат билир-ле болгай мен. Шак-ла бо дег ийи автоматты эрткен кыжын база сатка үлус бис. Ийи хүнү бадыр үзүк чок аткылажып келгеннер— бирээзин дезиптерге, өскези сывыртаар, бот-боттарын истежип, шифоньер иштинче, орун адаанче кирип, диван база сандайлар артынга чаштынып ойнап, шаанга киргеннер. Оларның кырында халыыы, сывы чок үреликтер сектери оожка чедир бажыңга чыгкылзар чүве. Кончуг кулуглар оларның-биле ойнаар турүүк, белиң көрбестер болгай.

— Автоматтар албас бис! — деп шыңгыы чугаалаан, белең үредбес ойнаарактар дилегзинип эгеледи. А эрлер-даа автоматтарын кужактапкан иезең соомдан хинылайнып, чыда калбайн базып-ла турлар.

— Ачазы, а ачазы—деп, хенертен артымда бир-ле книжи эктимче оваарымчалыг часкагылаазы, чугаалай-дыр —Садып берзиңерзе-даа каңдыг боор. Көрүүп келдим, көңгүе таныызым книжи.

— Моон соңгаар черле үревес бис деп турлар, черле үревес...

— Ол дугайын моок мурнунда меңээ чеже-даа дайгыраглааннар—дидим.

— А ам одар боттарының бәулуг-ла аксы-сөзүн берип турар улус-тур.

Кайгыын ийик тыптып келген сүмелекчимче кичээнгейлиг төптап көрдүм. Хүрең арныныг, үштүнчзк каракторлыг арган эр книжи болду. дертен хар шагда ажа берген, шаарарып көгерип бар чыдар бажының дүгү тейинда барып шүлү ак-көк апарган. Кастыктары база кажаара берген. Солагай колдуунда үрүп каан крокодил кызыдып алган, оң талазында— улуг пластмасс паровоз. Костюмунуң кыдыкы карманында, та өдүрек, та кас чүве, түгле думчуу көстүр. Биниң уругларга ёзулуг-ла ышак книжилерге санадыры ялдеп. Таныызым книжим чыда кээр-даа хире эвес.

— Садып берген болзуңарза аар?!—деп, бодунга дээн чүве дег чугаалай-дыр. Улуг книжиниң таныызындаи деткимче алгаш оолдарым шуут чагырга чок барганнар.

— Ачай, автоматты садып бер! Ача-ай, бо автоматты садып бердем—деп ийилээ күлээк уюктап-ла турлар.

— Че, ап алыңар даан! — деп, таныызым книжи база чүткүдүп-ле тур.

Чон бисче көрүп эгелээн. Уй-балай чоруктуу шинтпирлиг соксадыры херек апарган.

— Хүндүүт ыңар!— деп, уругларымның эрге-ажылының камгалакчызынче, безин эргилип көрүнмейн-даа чугаладым.— Таарыңар чүвелерни бодуңар-ла ап көрүңер. А өскелер-даа автоматтарым кужактапкан иезең соомдан хинылайнып, чыда калбайн базып-ла турлар.

— Ачазы, а ачазы—деп, хенертен артымда бир-ле книжи эктимче оваарымчалыг часкагылаазы, чугаалай-дыр —Садып берзиңерзе-даа каңдыг боор. Көрүүп келдим, көңгүе таныызым книжи.

— Моон соңгаар черле үревес бис деп турлар, черле үревес...

— Ол дугайын моок мурнунда меңээ чеже-даа дайгыраглааннар—дидим.

— А ам одар боттарының бәулуг-ла аксы-сөзүн берип турар улус-тур.

Кайгыын ийик тыптып келген сүмелекчимче кичээнгейлиг төптап көрдүм. Хүрең арныныг, үштүнчзк каракторлыг арган эр книжи болду. дертен хар шагда ажа берген, шаарарып көгерип бар чыдар бажының дүгү тейинда барып шүлү ак-көк апарган. Кастыктары база кажаара берген. Солагай колдуунда үрүп каан крокодил кызыдып алган, оң талазында— улуг пластмасс паровоз. Костюмунуң кыдыкы карманында, та өдүрек, та кас чүве, түгле думчуу көстүр. Биниң уругларга ёзулуг-ла ышак книжилерге санадыры ялдеп. Таныызым книжим чыда чарлыр-даа хире эвес. Чалгай сеткилдиг «дазйывыс» садыг иштинде-даа, даштын-даа чок.

Оолдарымны келген дораан ийилдирзин булуңга тургузуп кагдым. Кадайым-биле демнежнин мөзү-шынар дугайында дыка-ла улуг сургаал киздывыс: ужур-чурум, бодуң түгүнүң билириниң дугайында база конгут багай чаңчыл болур — чазый, чизби чорук дугаймында дээш оон-даа эскс. Таныызым книжиге хорадаанын олчаа читпээн. Сактырымга, ол мени кыжырып дорамчылаан-даа мышкаш, ынчын сүргей. Оон арны, бүгү даштыкы хевирге ам-даа үттүндүрбээн, сагыштга хевээр. Кудумчуга таварыжы берзинзе ынап-ла акпазын эгидип бээр мен.

Стадионга футбол көрүп алгаш, чонуң сыңгаарыч маңгазының тур мен. Хенертен бир-ле книжи эктимче часкай каапты:

— Че, чүл моң, дүңмакы-жым?

Магазинге ужурашкаңнын таныызым эр книжи болду. Арнында шоодуг, дорамчылалдың сохазы-даа чок. Шаг-төөгүде-ле көрүшпээни чоок эжинге душкан дег, чазык хүлүмзүүзин тур. Шүк мынчаар аажок чаагай хүлүмзүүлүг турар книжиге кажан-даа багай чүве сөглеп албас хайлыг чаңныг книжи мен. Ангадай берген мен.

Хол түтүүн мендилештинивис.

— Шынап, силериң маадырларыңар кандыг турлар? Автоматтарын үреэзээ боор-лар аа?! Меңээ аазаан улус болгай.

Мен ам-на ортылаып келген мен.

— Хүндүүт таныы!— дидим. Бодумнуң үнүмге чогуур дыңзыг аян кинрер дээримге болдунмадым. Харырын-даа маажым тевээр шыкаш дыңналдым.— Силер ынчан арай багай кылган силер... Оон ынай чогуур сөстер тын чадан каапп, илдиг берген, карманнарым үжеттинге бердим.

Хүндүүт «таныжыминың» арны хуула берген. Мээң бизээмден сегирип алгаш, хоймнуу карманын үшта тыртарын ораллажы берди. Ынчалзажок, мен дүңүп бербедим. Адак сөөлүнде, үлүг күженнишкин-биле холумчуг үшта сон экизээрге, мында оң шаа акша бар болду.

— Дүнмакыжымын, ыдчаарга кайны боор. чараш эвес чүве-дир,— деп адак сөөлүнде, чурум үреп алган өреникчи оол дег арай деп-ле сымыранды.

Чүнү чараш эвес дээрин мен эки билир-ле болгай мен. Түгле оон-биле маргымжар хөңгүм чок болган.

— Уругларывыска ойнаарак садыын бөөр көпеекти бис боттарывыс база тын ап шыдаар бис— дээш, дүре түдүн каан акшаларны оон костюмунуң карманыныче суга каапты. Оон чоруттар бөдаан мен, ынчалзажок, ол мээң холумдан катап сегирип алган. Дыңзыы дээрге кыскаш-ла. Белеп салбас деп чүвеин билип кагдым, ам канчаар содаалажыр эвес.

— Күжүрүм!— деп хинчерени-дир.— Күжүрүм, уруглarга белекке бергеним ойнаарактар ортаан эгидип бергеп, оон-биле мени дыка-ла куду көрдүң. Сен оңу, чүвеин эки үгаавас, кенеп аныяң-биле ынчангаш боон чыдавас сен... Өредеп адырыдыңар. Арын-нүүрүнер ам көөгүс арыг. Мээң-биле эп-чоксунмайн, аңаа чугаалажып болур силер. Дыңнап тур мен.

(Уланчылыыт).

ТАНЦЫЛАП, ОЙНАП-ХӨГЛЕП...

Хостуг үе-шактың ажыктыг, солуп эртпирер дээш кайында хоорай, суурларда ажыл хайнымышкынныг. Чоокта чыл чүве. Хандагайтының Культура бажыңынга чораан бис. Кежээлерде ында улус хөй янзы-бүрү болгүмнер ажылдап турар. Школачылар база Культура бажыңынга бо-ле келирлер. Культура бажыңында уран чүүл удуртукчузу танцы болгүмүнүң дичээлерни оларга эрттирип турар. Виле-на Ооржактың бо болгүмүнге хөй уруглар киржип турар.

Күш-ажылчы хүн соонда хөй-хөй хандагайтыжыктар Культура бажыңынга чыглып келир. Бот-тыныгыр уран үүлдүн концерттери доктаамал болуп турар. Чараштыр танцылап өөренир күзелдиг-лер база аазап эвес. Классиктиг танцыларны ында өөредип, школаның үстүкү классчылары дүргеп, шимченгир танцыларга өөренип турарлар. Ритминг гимнастика болгүмүнде киржип турарлар хөй.

Бот-тыныгыр уран чүүлдүн концерттеринге кадыгдаа хар-назылыглар киржип турар, ог-бүлелери-биле кадыы келирлер кайы хөй.

ЧҮРУКТАРДА: Канчымрыңга-ла ой-дур мен. оолдарының ог-бүлези: кадайы Софья күүселдеде, баанда — Эрес-оол Канчымыр-оол. Вилена Ооржактың удуртулгазы-биле школачы танцычылар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Далашкаш канчаар

Элчиген бир катап Петас-биле ужуражы берген. Чалгыныг аът ыяазында мунгаргай болган, даваннары-биле оруктап тоскуладып бар чораан.

— Кайнаар далашырын ол?— деп. элчиген сонуургаан.

— Эөмче баарым ол-дур. Ол чаа иеи бижип дооскан. Ону ном үнүүрер черге хүрген чедирери чугула, редколдегия чөвүлелиниң кежигүнерн тарай берзе канчаар.

— Далашкаш чоор сен— деп. элчиген, бүзүрел чок чугаалаан.— Мен далашпайлыр ышкажык мен, көрбес сен бе.

— Чүнү кылып тур сен ынчаш?

— Бир магазинден өске магазинче номнар дажыглаарыңга-ла ой-дур мен.

Шынап-ла бо кудумчуда ийи магазин уткуштур кержүп алган турар. Угдунмастадыр ном чүдүүрүп каан элчиген чоруп орган магазинниң эжинде «Чаа номнар» деп кончуг улуг кылдыр бижип каан болган. Өске — бир магазинниң эжинде шоолуг-ла эвес ыңдыг чарлал азып каан: «Өртээн чиигеткен номнар садар чер».

Бир үн-биле бадылаан

Ыраажы куштар хуралыңга удуртуур албан-дужаачга дешпиндилге дугайында чугаа болган.

— Чугаалап көрейн бе!— деп. бичии кушчуган сөс дилээн.

Хурал даргазы кушчуганны имдирже чалаан. Саналдаар дээш куш имдирге үнүп келгеш ыяча деп-тир:

— Арга-арыгның чинги ырыяың кол хормейстерниге хүндүүт эш хартыганы сталдап тур мен!

Залда органнар хөлзөп чугаалашкан. Албан-дужаалга дешпиттиргеп кандидаттың музыкага салым-чаяан чогуунуң хугайын чугаалаанын оралдашкан хамизаракты ында-ла олуртур идип каапнар.

«Хормейстерни дешпиткеш кажангызындан артык найырадыы байдаалга эрткен деп «Лесная газета» солуп демдеглээн.

(Шоодуг номундан).

МАНАВААНЫ БЕЛЕК

«Болган таварылга»

Хоорай вокзалында хөлегеде сандайга олуруп алгаш, солуннар номчуп ор мея. Чайты практика төнген, чанарым ол. Хире-хире болгаш күштүг динамик дамчыштыр чарлакчы эдичегиниг рейстерни чарлап турду. Чон дай-дедир чоруп-даа, кээп-даа турар, черле үзүктелбес.

Удаваанда чанымга бичии оол чедип алган, бежен хар чоокшулай берген хире хөрээжен книжи келди.

Холунда тудуп чораан сумказын черге салгаш:

— Күжүр оглумну. Түрей берген боор сен — дээш, оолдуң бажын сүйбаш, чаагынче чыттап кагды.

— Боор олурупкаш, угбай—дээш, олудумну чайлап бердим.

— Четтирдим, дүңмам — дээш, сандайга зары конгут олурупкаш, чугаалаңды. — Берге-дир. Оода сумкамның үлүү база конгут.

Бичии оол хөрээжен книжиниң чанынга кылаштап келгеш:

— Ава-ай—дээп.

— Суксап тур сен бе, оглум? Шай деп турары олдур ийин. Адыр, бо акыңга газировканы ажытырып алыпты, аа — дээш, сумказындан бир шил лимонад үштүп, менче суңду.

Лимонадты ажыткаш, оолче суңдум. Оол ийи холубиле шилди тутказ, харамдыгып иже берди.

— Оглуңарның ады кымыл, угбай?— деп айтырдым.

— Белек дээр.

— Хары кажыл?

— Ийи хар, ийи айлыг книжи.

— Аалдап чораанынар ол бе, утбам?

— Чок. Оглум аарааи. Эмчиледип чордум.

— Көрүп турарымга черле харын шаа чок книжи-дир. Бо хиреде бичии улус —дээш, чугаамны төлүрбээнимде, чоруур автобузумпу чарлап эгеледи. Солуннарымны дүре тутказ, орукка тудар сумкамны эктим ажыр каап алырымга, автобузумну бир шак саадаар деп чарлапты.

— Уйгузу кээп турар шыкаш-тыр аз. Боор кел, оглум — дээш, хөрээжен книжи олдуу хойнуңга олуртуп алыртга, оол авазының көрээнге бажын салгаш, ур-даа болбаанда удуп кагды. —Меңээ белек кылдыр берген оглумдур ийин—дээш, хөрээжен книжи бичии оолду эптиг кылдыр тудуп, бодунче удам чыыра куспактады.

— Белек кылдыр? Ындыг үнелиг белектер база бөөр боор чүве-дир аа?—деп эдепсинидим.

— Шынап ындыг чоор — дээш, хөрээжен книжи алдептиг ужуралын төөгүп эгеледи.

Ийи чыл бурунгаар (бүргет хүн турган чүве) бо-да вокзалга чанар дээш автобус маңап олур мен. Чоорганга ораан каан чаш книжи тудуп алгаш, аныяк кыс чанынга дүвү-даланып халып келди. «Оглумну тудуп олурунарам. утбакым. Билет садып алгаш келийн»— деп диледи. Мендаа чүү боор, холумга тоа тутпайн чораан эвес мен. чөпшөөрежиптим. Бонгүр чаактарлыг, аксында эмискиик суп каан бичии книжижчеш кылаш кара каратарыбиле менче ыят чок көрүп, эмискиин соруп чыдыр. Элээн олурумда, оол-даа ыглап эгеледи. Аштаан боор дээш, авазын дилегзинерпнге көөлүбеди. Оң уругнуң арыбажын база эки сактып албаан болгаш, сактыр-ла чүвем сыгырзымаар каратарын, чолдайтыр кестирип алган кара бажының дүгү, ас плащ... Турган касса чанынга барымга, база чок болду. «Кайнаар чиде боор книжи боор?»— деп боданып, оолду чайгап, аргалап эгелээримге ыяды чидип, удуй берди. Оолду тудуп алгаш, кылаштап турумда, чоруур автобузум-даа келди. Төлүп еске книжиге каапкан книжи чедипле көөр ыйнаан деп идегеп, маңап тур мен. Автобуска улус-даа олурупгу. Ам-на дүвүреп эгеледнм. Даштыгда үнгеш, вокзалды долгандыр дилеп маңадым. Көзүлбеди. Дедир вокзалче киргеш, бузфетке бардым. Ында база чок болду. «Бичии книжиниң кымга артырып каап чоруун чоор? Чоланачыны бичии маадыл көөр-дүр» дээш үнүп келиримге, автобузум алдын ырай берген бар чыдыр. Бирде автобустуң соонче көрүп. бирде холумда бичии чашпе көрүп тур мен. Хорадаарымны канчаар... Вокзалче киргеш, демги уругнуң келбейн барган чылдагаанын дилеп, боданып олурумда, чодаларым ишпейки-ле берди. Чожуй бергеш, ишелеп-кен-дир деп билип кагдым. Эпчоксунганы ол боор. арныя дырыштыргаш, шимченген соонда бичии книжим ыглайда берди. Канчаар-даа ярлаай чадаштым. Алак сөөлүнде чөгел төөгеп. Чүнү-даа кылыр аайын тыпшайн турумда, бичии уруг тудуп алган хөрээжен книжи чедип келгеш, түге ыглап турарын айтырды. Бүгү болган чүвеин чажырбайн чугаалап бердим. Ол хөрээжен книжи чүнү-даа ыяттавайн мени эдертип алгаш, «Уруглардыг мелер ерээлиге» эккелгеш, оолду эмзирип эгеледи. Эмген соонда оолдуң ыяды чигти. Хамык чөргектери ол болгай деп сактып келдим. Демги хөрээжен книжиге улуу-биле четтиргеникимни чугаалаш, дүңмам уругнуң бажыңынга оолду тудуп алгаш чоруттум.

Даартазында эртежик шилге сүт кудуп эмзирер кылдыр белеткеп алгаш, катап маңаа келдим. Хүнзедир маңаарымга ол уруг келбеди. Ынчаргга меңээ оглун артырып каапкаш, чорупкан книжи-дир деп билип алдым.

«Ам чүнү кылыр чоор?»— деп, боданып олур мен. Ооя вокзалда милиция салбырылга чеде бергеш, болган чүвеин шупгузун тө каап бердим. Шагдаа оол демги уругнуң онзагай демдектерии бижип алгаш: «Оолду маңаа артырып каар силеэ. Бис бичии уруглар бажыңынга аппарын бериптер бис»—дидп. Оолду артырып каапкаш барган-даа ышкаш болду. Чедип келгеш: «Оолду алчырым ол-дур»—дидим. «Бо кандаай улус боор силер? Азы бодуңкуң оглуңну ынчан чоруп турарың ол чүве бе?»—деп, демги-ле шагдаа оол ышкыта берди. «Чок, чок. Берип көр, өршээп көр, дүңмам» — дээримге мээң ат-сымымны, чурттап турар черимни бижип алгаш, оолдуң нени тыпты берзе дыңнадыптар бис дээш, мецээ чаш уругнуу бергеш чорудутту. Келиримге, оом ээзи удурланмас, харын мени деткип, өөрүүр деп билген мен. Ылап-ла ындыг болду. Оол бөөр ийи чыл эрттн. Оглун меңээ арттырып каап чорупкан аныяк кыстың дугайында чүү-даа дыңналбадым. дээш, хөрээжен книжи чугаазын доозуп кагды. Бичии оол чүнү-даа билбейн, авазының хойнунга чоруур автобуу келгинзеге чедир таалап удуп чытты. Авашкыларның автобузу келирге, хөрээжен книжиниң сумказын киирижи бердим, автобус шимчеп чоруптуу...

Бичии оглун каапкаш бартан аныяк кыс кайда чоруп турар ирги? Сагыш-сеткиин оглу дээш дойлуп турар ирги бе? Азы оглун уттупкан-даа чадавас боор. Ындыг не книжи ам база катап не болуп ыяадыр бе? Демги уягады берген хөрээжен книжиниң тып алган оглунга ынаан көрбеспе. Езузуг-ла не книжи деп чүве ол-дур деп бодалдарга алнып артып калдым.

Бадыы-Байыр ТАРААЧЫ.

ШИЛ ПОЧТА АЖЫЛДААВЫШААН

«Чер ортузу далай Европа, Азия болгаш Африка үш дилтиң улустарының тайбың болгаш найыралчы чоруулуг далайы болган турар ужурлуг». Болгар хамаапы Г. Икономов шак ындыг кыйгырыг-биле «боду хуузунда кампаниянны» эгелээн. Ол боду эмчи книжи. Үжен чыл дургузунда судноларга эжиилирип чоруп турар. Чер ортузу далайга сөөлгү удаа аян-чорук кылып чораап, ол эмчи иштинде чагаа суп каан каш муң шилдя сугже октаам. Шилдерде сукпан чагааларда чаагай сеткилдиг книжи бүрүүн тайбың камгалалыңче кыйгырып турар. Эмчиниң чагааларынга харылзар Чер ортузу далайның бассейнинде чурттап турар книжилерден кээп эгелээн.

ТЫВЫЗЫКТАР

1. Үш алышкының улуу улчумаа.

Шырайы чыдыг, чырык. Хелегеан хөө дег кара.

2. Ортуну олут, чыдын чок.

3. Эң хеймери эдерип-ле чоруур, кежээликтей хереп-ле кээр.

4. Оваадайның оглу кыза оң ийи.

Олар дөрт аймак: ак, кызра, көк, сарыг нештиглер.

Оон хары үш чүс алдан алды.

(Тывызыктарның баажызы —бойдуста).

Куулар САМБУУ ыткан.

Кино

ФЕВРАЛЬ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Битва за Москву» 13.10, 16.20, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «О возвращении забыть» 9.30, 11.10, 13.20, 15.00, 18.40, «Самая обаятельная и привлекательная» 16.50, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сказание о земле Сибирской» 14.00, 16.00, 18.00, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Самая обаятельная и привлекательная» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 шактарда.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 15
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Арфа квартедш ойнаар. 9.00 — «Бөдүүн—варын шынаар». Аданелерге тележурнал. 9.30 — АБВГД-жиглеш. 10.00 — Кадыкшыл академиялы. 11.00— Совет чуруглга урок чүүлү. Е. А. Кибрик. 11.45 — Бүгүдеге болган книжи бүрүзүүге. Калинин хоорайның бүдүрүлге черлериндо чонның хереглел бараанарының шынарын экижидерииң дугайында. 12.15 — «Чонның чогаадылгазы». Телетайылбыр. 13.00 — «Чалгынныг ат». Самолёттарның Кол конструктору, Социалистиг Куш-ажылдың Маадыры, Ленинчи болган Күрүне шаңналдарының лауреады О. К. Антоновтуң дугайында телевочерк. 13.30 —И. Штраус. «Цыган барон», деп операзының темазынга вальс. 13.40 — «Хоорай болган алзоды уруглар». 14.15 — Бөгүн делегейде. 14.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 15.30 — «Дем каттышкылгазы». Тележурнал. 16.00 —«Кызыл Сормово». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 17.00 — «Объективте —Төрөөн чурт». Фотоконкурс. 17.05 — Субботникпиң хүн демдеглели. 17.15 —«Ye болган бодуңуң дугайында». Демьян Бедный. 17.40 —Москва чугаалап болган көргүзүү тур. ССРЭ-ниң Күртелерадиозүүнүң солистериниң болган музыка коллективтериниң концерти. 19.25 —Мультфильмнерииң баштайгы көргүзүү. 19.45 —«ТТ-ниң экранында эң баштай». «Кичээнгейлиг көр». Уран-чечен фильм. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Субботада кежээ». «Бир катап кыжын». 23.05—23.15 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртемги гимнастика. 8.15 — «Гиссарииң камгалалдыг черн». Док. телефильм. 8.30 — Ритминг гимнастика. 9.00 — «Эртемги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — Бистиң садывыс. 10.00 — Л. Вахрушева. болган В. Зелёмийның ийи домралары ойнаар. Красноярскиден дамчыдылга. 10.20 — Литва телевиденниеннң программазы. 11.45 — Т. Миңкуллин — «Арын-нүүрде янзы-бүрү хевирлер чок». Күрүнеиниң Г. Камал аттыг татар үлегерлиг театрының фильм-шинээ. 13.25 — «Аныяк чорукчулар клуву». 14.25 — «Агроүлетпүрүнүң эртеми». Эртем-тайылбырлыг фильм. 15.25 — «Тоол аазадан келгеи». «Мюнхаузеннииң ужуралдары». Мультфильм. 16.30 — Бурунгу музыканың концерти. 17.00 — «Киноапнорама».

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботникпиге тураскаатқан телемедээлериниң тускай үндүрүү.

МОСКВАДАН

18.30 — «Цирк одун кыпсыпкан». Уран-чечен телефильм. 19.45 — Улустуң аиглалары. 20.00 —«Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Өлүг даңгына дугайында тоол». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.15 — «...Түгле чаңгыс катап чурттаар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 20.35 — РСФСР-ниң улустуң артизи А. Тихонов (дошпулуур) болгаш В. Городовская (фортепьяно) ойнаар. 21.00 — «Ye». 21.35 — БССР-ниң профтехөөредилгезиниң Культура ордузумуң цимбалистер ансамблиниң оюн көргүзүү. 21.45 — Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА — «Динамо» (Рига). 23.15—23.50 — ССРЭ улустарының VI кышкы Спартакиадазы. Бобслей. Мелеузтан дамчыдылга.

Редакторлуң орлакчызы
К. К. САТ.

агаар

Республиканың чамдык районнарынга быскан хар чаяр, хаттың күжү кошкак, агаарның температуразы дүне 31—36, хүндүс 20—25 градус соор.

Кызылга хар чагбас, соңгу барымя чүкче хаттың дүргени секундада 3—8 метр, агаарның температуразы дүне 31—33, хүндүс 22—24 градус соор.

Редакциянын адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 9. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, чарымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлеттүр киндистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуг киндистериниң 2-37-13, чагаа киндизиниң 2-41-27, информация киндизиниң 2-20-60, культура киндизиниң 2-23-54; иеезе ажыл-агый киндизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерииның 2-12-45. Солуп келбейн барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3234.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының хереглериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—000556.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 40 (13040) | 1986 чылдың февраль 16, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 кепеек.

КОММУНИСТИГ СУББОТНИК ХҮНҮНДЕ НАЙЫСЫЛАЛДЫҢ БУДУРУЛГЕЛЕРИНДЕ

СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскааткан коммунистиг субботникке

БҮГҮ СОВЕТ ТЫВА КИРИШКЕН

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының каш-на хонгаш бистиң улуг Төрээн чүртувустуң найысылалы Москвага амыттынар XXVII съездизинге совет кижилер күш-амыл байырлалын тураскаадып, дүүн коммунистиг субботник хүнүнде организастыг, бедик будурукчулуг амылдаан. Күш-амылчы коллективтерге онаалдаар баш бурунгаар тодөргайлаттынган, материалдар, чиг эт, өдөөр чүүл белетиттинген турган. Ол нурлавыяарның эвээш эвес незинин съезд мурнуңуң социалистиг чарыжын калбартып, чаа-чаа чедишкиннерни чедип ап түра камнап алган. «Кызыл суббота» киржинчилери күш-амылдың эң бедик эң будурукчулуун чедип алыр, чүгле тергиин эки шынарлыг продукцияны кылып үндурер деп лозуң-биле ажылдаан.

Бистиң бедик будурукчулуг, эки шынарлыг ажыл-иштивис Совет Тываның улам ыңайгы экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң дугайында Коммунистиг партияның, Совет чазактың ада сагыш салыышкынынга харыы болур дээрзин республиканың ажылчы чоннары билир. Эртнен чылдың болгаш он бирги беш чылдың түңнелдерин барымдаалал, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле бистиң республиканыстың шаңнааны съезд мурнуңуң чарыжынга ажылчы чонну күш-амылчы чаа-чаа чедишкиннерже, коммунистиг субботник хүнүнде улам эрес-шудургу ажылдаарынче соруун киирген. Ынчангаш Бай-Тайганың Кара-Хөлден Тере-Хөлдүң Каргы, Балыктыг чедир, Тожунуң Өвүтенден Эрзининң Качык чедир—бүгү Совет Тываның ажыл-ишчилери төрээн партиязының эзэ-чеглиг съездизинге тураскааткан коммунистиг субботникке чаңгыс эп-сетинаалиг, ёзулуг ажыл-ишчи хөөн-биле эң идепкейлиг киришкеннер.

Кызыл хоорай

Коммунистиг субботникче найысылаалың ажылчы чонуу бедик көдүрүүшкүнүгүт, бир деминиг ажылдап үнген. Бүдүрүлгелерге, бүгү күш-амылчы коллективтерге субботниктер кыска митингилер-биле эгелээн. Ындыг кыска митингилерге удыртукчулар субботниктериниң ужур-дузазымын, ооң тывылган төөгүзүнүн, ажылдап алган акша-түнүү кайнаар ажыглап турарымың дугайында чугаалап турган. Ол акша-түң совет кижилериниң амыдыралын улам экижидеринче дедир эргилип көзээ турарынга чоп чүүлдүгүнүп турар. «СЭКП-ниң XXVII съездизинге—шалыпчы 27 декада» деп кыйгырыгның адаа-биле ажылчы чонның ажылдаан ээлчээниң түңнелинде февраль 15-те субботникти эрттирер деп эгелээшкин төрүттүнген.

Дүүн субботникке түгле ажылчыннар эвес, өөреникчилер, сургуулдар, студентилер база киржип, хөй ажылды кылганнар. Субботниктиң бедик организастыг деңнелге эртерин баштайгы белеткел ажылдары көргүзүп турган. Хоорайның тудуг организацияларының хөй санныг тудугжулары — В. Борбак-оолдуң, Е. Бизяеванын, Ч. Доңгактың мурнакчы бригадалары субботник хүнүнде хоорайның мурнуу районунда ажыглалга кирер чуртталга бажыңнарының тудуунга ажылдааннар.

«Тыва тудуг» трестиң хөй ажылчыннары «Тудуг кезектери» комбинаттың улуг панельдерден бажың тудар цехинге улуг хемчээлдиг ажылды кылып хүнзээн. Ол ажылга хоорайның албан черлериниң хөй кижилер көзээ дузалашкан. Иштики херектер министерствозунуң ол хүн анаа 150 кижи киришкен. Чер ажылдары кылыр тудуг, № 48 тудуг эргелелериниң ажылчыннар күш-ажылдың байырлалынче бир деминг үнүп, долу ажыл хүнүнүң иштинде бүдүрүкчулуг ажылдап хүнзээнинер.

Ол хүн хоорайның субботник штабынга ангы-ангы бүдүрүлгелерден, тудуг, транспорт организацияларындан, күш-ажылчы коллективтерден көзээ турган медээлер ёзугаар алырга, найысылалдың ажылкишчилери чылдан чылче салгалдан салгалче дамчып келген совет улустуң субботник хүнүнде эң бүдүрүкчулуг ажылдаар, продукцияны эки шынарлыг кылдыр бүдүрер чаагай чанчылынга шиичы болуп, эвээш эвес ажылды бүдүрген. Хөй-хөй чолаачылар, ужудукчулар база ол шыкаш докгаашкын чок ажылдаар бүдүрүлгелер субботник мурнунда-ла немелде продукцияны бүдүрүп, рейстерни кылып, ээлекелерге боттарының үлегерин көргүзүп турганнар. Чүгле № 1 АТБ-деп безин 104 чолаачы субботникке киириштир немелде рейстерни кылып турган, улус ажыл-агыйының 3500 тонна демчээлдиг чүүктерин сөөрткен.

Ол хүн Кызылдың өөредилге черлериниң сургуулдары болгаш студентилери оруң харын аштап, дошталган черлер шаптылап, бажыңнар кырындан хар бадырып ажылдаан. хоорай чаагайжыдылгазынга 3000 ажыт аныктар үлүүн киргеннер.

Баштайгы санаашкыннар ёзугаар алырга, хоорайның ажыл-ишчилери 190 муң рубльдиң барааныг продукциязын бүдүрген, 83 муң ажыг рубльге тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Иниизи-биле субботникке хоорайның бүгү ажыл-ишчилериниң 42 муң ажыг кижи киржип, бүдүрүкчулуг ажылдаан. Иниизи-биле хоорай чурттакчылары субботник хүнүнде ажылдаан акшазындан 61 муң ажыг рубльди ол ийиги беш чылдың фондузунче шилчидерлер. Дыка хөй ажылчыннар камнап алган чиг эди, материалдары, электроэнергизы-биле ажылдааннар.

Субботникте кижилерни бүдүрген продукциязы, сөөртүнген ямзы-бүрү чүүк, кылдыган тудуг ажылдары, ол ийиги беш чылдың фондузунче шилчидер акша-хөреңге чурттуң экономиктиг болгаш камгалал күчүзүн быжыглаарынга, улус ажыл-агыйын улам ынай деңгүдеринге немелде болур деп чүвени кылчылар эки билирлер. Ынчангаш субботник хүнүнде олар ак сеткилдиг, төлевир чок ажылче бир деминг үнүп, бедик будурукчулуг ажылдааннар.

Ак-Довурак

Республиканың эң улуг бүдүрүлгези — В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаатқан Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботнигинге баш удур эки белеткенгеш, дүүн бедик будурукчулуг ажылдап, цехтер, эвилелдер аайы-биле планнаан сорттуг даг-дүгүн бүдүргеи. Рудникке өрүмнээр станоктар, экскаваторлар сөөскээл чок ажылдаан, күчүлүг «БелАЗ»-тар рудайы болгаш даг-массазын ыңай-бээр сөөрткеи, а үүрмектеп-сорттаар комплекске болгаш даг-дүгү арыглаар цехтерге ажыл-ишчилер сорулгатуг ажылдап, янзы-бүрү механизмнерни эки ажылдаан.

Ак-Довурак автобүдүрүлгезиниң чолаачылары «кызыл субботада» улус ажыл-агыйының 4500 тонна чүүктерин сөөрткен болгаш 7 муң хире пассажирлерни аргыштырган. Хлеб заводунга 10 тонна хлебти быжырган. «Шагонартажстрой» трестиң хоорайда үлетпүр-бүдүрүлгелер комбинадынга чыып эптээр 10 кубометр демир-бетонну, 5 кубометр дилиг материалдарын белеткээн. А тудугжулар 60 аал чурттаар бажыңнын, 10 кижи ажылдаар магазинниң, даараныгга-трикотаж фабриказының тудуунга улуг хемчээлдиг тудут-монтаж ажылдарын кылып бүдүргеи. Оларга хоорайның албан черлериниң коллективтери, школачылар дузалажып хүнзээн. Хоорайның № 2 школазының үстүкү класстарының өөреникчилери база бүдүрүзе — Ак-Довурак АТБ-зинниң септелге бригадаларының ажылынга киржип, шефтери-биле кады ажылдаан.

«Кызыл субботада» хоорайга иниизи-биле 5500 ажыг кижи ажылдаан. Ооң иштинде 240 хире кижи камнап алган материалдары, кывар-чаар чүүлү-биле ажылдап хүнзээн.

Ак-довуракчылар субботник хүнүнде ажылдап алган акшазындан 16 муң 400 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

Хову-Аксы

«СЭКП-ниң XXVII съездизинге — күш-ажылчы белээвис», «Эң бедик будурукчулуг ажылдаалывыс!» деп кыйгыры-биле «Тыва кобальт» комбинаттың болгаш Хову-Аксы суурнуң будурулгелериниң, албан, организацияларының коллективтери коммунистиг субботникке бедик көдүрүүшкүнүгүт киришкен. Партияның XXVII съездизинге аллар болдурган субботник хүнүнде шүпту 2400 кижи ажылдаан болгаш беш чыл фондузунче 4800 рубльди шилчидерни шиитпирээн.

«Тыва кобальт» комбинаттың ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары ажылче организастыг үнүп, шүпту субботникке киришкен. Ажылдап алганы 2670 рубльди олар беш чыл фондузунче киирер.

Хову-Аксының автотранспорт будурулгезиндеи 122 кижи субботникке киришкен, оон иштинде 100 ажыг кижи боттарының ажылчын турүштарынга ажылдап хүнзээн. Транспортчулар беш чыл фондузунче 500 рубльди шилчидер дээн.

Кызылдың даараныгга фабриказының Хову-Аксында негизден коммунистиг субботникке 35 кижи, оон иштинде 26 кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаан. Коллектив кежигүнери шүпту бедик будурукчулуг ажылдап, боттарының төлептиг улут-хуузун киирген.

Чөөн-Хемчик

Субботник хүнүнде Чөөн-Хемчик районуң девискээринге 11670 кижи ажылдап хүнзээн. Бо коллективтиг ажылга түгле совхозтар ажылчыннарындан безин 2300 ажыг кижи киришкен. Каяа-даа ажылдаан чонуңуң хей-аъды бедик, ажылы будурукчулуг болгаш деминг болган.

Субботникче үнериниң мурнунда будурулгелерге, ажыл-агыйларга, школаларга болгаш өске-даа коллективтерге байырлыг хуралдар болгулаан. Ол дүн үлетпүр ажылдакчылары 300 тонна хөмүр-дашты каскан, 80 тонна чүтайны өрттеткен, үлетпүр комбинадының звенозу бир өг ыяжын кылган. Үлетпүр ажылдакчылары сес муң рубльдиң ажылын будурген.

Суурлар чаагайжыдылгазынга болгаш септелгеге хөй кижи киришкен. Олар кудумчуларны, организациялар болгаш чурттакчы бажыңнар девискээрин арыглаан болгаш хеример септеп, иудуктар дошталарын аштааннар. А совхозтар ажылчыннары ол хүн көржеи хоорун, мал чеми сөөртүп база идепкейлиг ажылдааннар.

Чангыс хүнүң деминг ажылының түңнелинде 10933 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

Улуг-Хем

Күш-ажылдың байырлалынга Улуг-Хем районга 1356 кижи киришкен. Олар 15300 рубльдиң продукциязын будурген. Боттарының камнап алган чиг эди, материалдары-биле 110 кижи будурулгеге ажылдаан. Шагаан-Арыгның үлетпүр комбинады будурулгелерге хереглээр ыяш материалдарыны дилген. 200 саидай, 20 сонга райаларын кылган. 38 кубометр ыяшты сөөрткеи. Саржаг заводу чүс тонна сүттүг хүлээп ап, 300 килограмм сметананы, 60 килограмм саржагны, 100 килограмм творогту будурген.

Туңуглуулардың күш-ажылы база будурукчулуг болган. Сеңгелге-тудуг участогу ийи аал чурттаар бажыңга ажылдаан.

9900 килограмм сүттүг сүтбараан фермаларының ажыл-ишчилери будурген. Совхозтарга саваң пресстээри, шаңнарга ажылдарны чорудары, машина-техника сеңгелгеи, сиген шөлдерни булуктаалырары база өске-даа ажылдар шилиичы темп-биле уламнылаан.

Автотранспорт будурулгелери 2,5 муң тонна чүктү, 4 муң пассажирлерни камнап алган, кывар-чаар материалдары-биле сөөрткеи. Садыг, эмнелге болгаш амыдырал хандырылга организацияларының субботник хүнүнде шалыпчы ёзу-биле ажылдаан.

Каа-Хем

Коммунистиг субботникче 5,5 муң каа-хемчилер бир деминг үнтеш, бедик будурукчулуг ажылдааннар. Олардан 2600 кижи дүүн боттарының ажылдаар черлеринге ажылдап, эки шынарлыг хей продукцияны будургеннер. Районуң тудуг организацияларының ажылчыннары иниизи-биле 9 муң рубльдиң ажылдарын кылган. 87 кижи камнап алган материалдары болгаш кывар-чаар түүлдери-биле ажылдаан.

Субботникке уткуштур көдээ ажыл-агыйның ишчилери улут хемчээлдиг ажылдарны кылган. Совхозтардан 3110 кижи күш-ажылдың байырлалынга киришкен. Олар 11 центнер сүттү сактан, малдың 29 центнер немелде деңзизин алган, 75 тонна саванны сараатгаан болгаш өске-даа ажылдарны кылып будургеннер.

Район төөгүүн күш-ажылчы коллективтеринден Каа-Хем ыяш ажыл-агыйының ажылчыннары 6049 рубльдиң продукциязын будурген, ол ийиги беш чылдың фондузунче 823 рубльди шилчидер. Районуң будурулге комбинадының, Сарыг-Септиң орук септелге-тудуг эргелелиниң ажылчыннары база-ла бедик көдүрүүшкүнүгүт шалыпчы ажылдааннар.

(Уланчызы 2-ги арыда).

МӨҢГҮН-ТАЙГАЖЫЛАРГА ТУКТАРНЫ ТЫВЫСКАНЫ

Мөңгүн-Тайга районуң ажыл-ишчилери он бирги беш чылда эки ажылдаан. Мал ажылдакчылары күрүнеге планнан ажыр 269 тонна эттти, 121 тонна сүттү болгаш 35 тонна дүктү саткан. Ооң-биле кады малдың бүгү хевирлериниң баш санын өстүрериниң планын база күүсеткеи. Будурүшкүн өзүлдезин будурулге, тудуг черлериниң, организацияларның, чонга ачы-дузаа чедирериниң болгаш садыг хандырылгазының коллективтери чедип алган. Эрткен чылдың түңнелдери болгаш пятизи-биле беш чылдың түңнелдери-биле районну СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаан. Партияның XXVII съездизиниң будурузунде районуң мыдыг бедик шаңналдың алганы магалыг.

Он бирги беш чылда ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери база тергиин эки ажылдаан. Олар мал ажылының продукциязын будурериниң болгаш күрүнеге садарымның планын, малдың баш санын өстүрериниң планын элээп ажыр күүсеткеи. Совхоз РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Ажылгы чонну продукцияны будурериң улгаттырарынче, никтиниң корум-чурумун тургузарынче, көдээ чурттакчыларның амыдыралының культуразын экижидеринче сагыш салбышаан, Каргы көдээ Советиниң депутаттары беш чыл планының чылдарында идепкейлиг ажылдаан. Көдээ Совет РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле база шаңнаткан.

Бурунгу түн Мугур-Аксының Культура бажыңына болган байырлыг хуралга районга, совхозка болгаш көдээ Советке бедик шаңналларны тывыскан. Хуралга мал ажылының, будурулге черлериниң болгаш организацияларның мурнакчылары, партия, совет ажылдакчылар, совхозтарның болгаш организацияларның удурукчуларын олурушкан.

Хуралды СЭКП-ниң Мөңгүн-Тайга райкомуның бирги сехретары **О. Н.-С. Шагдыр-оол** ажыткан.

Хуралга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **В. Е. Серяков** чүве чугаалаан. Районуң ажылчы чонунга социалистиг чарышка күш-ажылчы чедишкиннерни болгаш Кызыл туктар-биле шаңнатканы дээш ол байыр чедиргеи.

Ол бедик шаңналлар районуң ажылчы чонунарынга хей күүлдерге хүлүмзиргеи турар. Чаа беш чылда көдээ ажылдың будурулгезиниң курлаварларын улам-на долузу-биле ажыглаарынче угландырар ужурлуг. А олар ам-даа эвээш эвес. Чүүң-даа мурнумда малдың бүгү төрүүр баш санының чаш төл бээрин, чаш малды бүрүн камгалап алырын чедип алыр ужурлуг. Малдың продуктулуун бедидериниң соруулгазын кызымак чедип алыр ужурлуг. Кол кичээнгейге мал ажылының улам ынай хөгжүлдезиниң, ооң продуктулуун улгаттырарының үндезинин болур мал чеминиң базазын быжыглаарының айтырыы турар ужурлуг. Чаа беш чыл—эртем-техниктиг депшилгениң дүргедедириниң, будурулгеге сайзыраңгайжыдарының беш чылы болур деп, ол демдеглээн. Партия, совет организациялар, ажыл-агый улурттукчулары, специалистер боттарының ажылын хүүнүң негелделеринге дүүштүр идепкейлиг эде тургузар, ажылны чомаарны беш чылдың планнарын күүседиринче чедишкиннинг мобилизастаар ужурлуг. Районуң улам ыңайгы социал хөгжүлдезиниң, ажылчы чоннарының амыдырал байдалдарын экижидериниң, олардың амыдырал болгаш культура хандырылгалың боттандырарының айтырыгларын шүүдүргү шиитпирээри база эргежол чугула.

В. Е. Серяков районга ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхозка, Каргы көдээ Советиге шилчиир Кызыл туктарны тывыскан.

Хуралга ССР Эвилелиниң 60 чылы аттыг совхозтуң төлөвүү **Кая-оол Бораргай**, септелге-тудуг участогунуң партия организациязының секретары **Майя Успун**, республиканың Агропромдургузунуң техника септелгезиниң талазы-биле район будурулгезиниң эргелекчизи **Алексей Доңгак**, Каргы көдээ Советиниң күүсемунуң сехретары **Аллын-ыс Ирги**, СЭКП райкомуның бирги сехретары **О. Н.-С. Шагдыр-оол** олар чүве чугаалаан.

Мөңгүн-Тайга районуң ажылчы чоннарының чедишкиннерин бедик-биле үнелээнин дээш өөрүп четтиргеннерни олар илередишаан, чедишкиннерни улам быжыглаарын, районуң экономиказының улам быжыглаарын, социал хөгжүлдезин хандырарын, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң годзурлеринге сорулгаларын күүседир дээш бүгү күжүн болгаш болбазын ёзулуг ажылдың чөмнелиг мурнунда олар бүдүрээлер.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскааткан коммунистиг субботникке

БҮГҮ СОВЕТ ТЫВА КИРИШКЕН

Кызыл район

Районуң ажыл-ишчилери субботникче деминиг үнгеш, программада көрдүнген бүгү ажылын бүдүрүнчүлүг ажылдаш чедиишкинниг күүсеткенинер. Көдээ ишчилериниң ол хүн кылган ажылдары хөй болган. «Сукпак», «Тилелге» совхозтарының ажыл-ишчилери ол хүн мал чеми сөөртүп, кажаалардың үүрмек септелгезин кылып, иштин аштап-арыглап, малдың чаш төлүн ажаан ажылдаанывар. Ол хүн ажылдан алган акшазын олар долузу-биле он ийги беш чылдың фондузунче шилчидерни шиңгирлээнинер.

«Кок-Тей» совхоз субботник хүнүнүң бүдүүзүнде Төрээн чурттуң бедик шаңналын — СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүделиниң, ВЦСПС-тиң, ВЛКСМ ТК-ниң шилчиир Кызыл тутуп, он бәш чылда Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тинлекчилериниң бирээзи болгаш, алган. Совхозтуң ажыл-ишчилери он бедик шаңнал улам хей-аът киргеш. Ынчангаш олар «кызыл суббота» хүнүнде улам бүдүрүнчүлүг ажылдаш, планда көрдүнген ажылын ажыр күүсеткенинер.

Районуң база бир мурнакчы бүдүрүлгези — күш фабриказының коллективиниң кылган ажылы база эки түннелдиг болган. Ол найыралдыг коллектиг күш-ажылдың байырлал хүнүнде 10 муң рубльдиң продукциязын бүдүргеш, 110 муң дагаа чуургазын алган.

Барыын-Хемчик

Районуң хоорай, суурларының чурттакчылары, бүдүрүлгелериниң, совхозтарының ажылчыннары, организация, албан черлериниң ажылдакчылары, школачылар партияның улуг шуулганынга алдар болдурган коммунистиг субботникче эртежи, сагыш-сеткил, көдүрүүшкинүүт үнген. «Кызыл субботага» ниитизи-биле 17,5 муң кижи киришкен болгаш 7 муң 540 ажыг кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдап эрттиргеш. Олар күш-ажылдың эң бедик бүдүрүкчүлүүн көргүзүп, боттарының политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик соруктуун илереткеш.

Совхозтарның сүт-бараан фермаларынга сагдынган сүттү сүт сөөртүр машиналарга заводка чедирип кээрге, ону болбазырадып, савалап чорудуп турган. Кызыл-Мажалыктың сүт заводунуң коллективи ол хүн 4,5 тонна продукцияны садыларже, уруглар садтарынче чоруткан.

Малчыннар кыштагларының сентелгезинге, кажаалар көрженин коптарып, чыгларынга ажылдап турган. Оларга суурдан келген дуэлакчылар, албан-хаакчылар, школачылар шефтешкен. Тудугжулар 15 муң рубльдиң тудут-тоотаж ажылдарын кылган.

Барыын-хемчиктилер субботникте ажылдап алган акшазындан 22,5 муң рубльди бешчыл фондузунче шилчидерни көргеш.

Субботник организастыг, бедик көдүрүүшкинүүт байдалга эрткен. Дыка хөй черлерге ону эгелээр мурыында митингилер болгулаан.

Таңды

Таңды районуң совхозтарының ишчилери СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган коммунистиг субботник хүнүнде бедик организастыг байдалга ажылдаан.

Ол хүн 370 тонна үрезинин арыглап белеткээн, 375 тонна мал, чемин фермаларга, колбаларга чедирген болгаш хоюдан 280 тонна савалыг мал чеминге сөөртүп алган. Кыштагларда хөй санныг кажааларны коптарып, арыглаан.

Районуң улус ажыл-агыйынга чугула 688 тонна чүктерин сөөрткен, көдээ ажыл-агый машиналарының сентелгезин чоруткан, 55 тонна картофельди ылган, арыглаан.

Районуң көдээ ажыл-агыйынга шупту 3660 кижи, ооң иштинде 2570 кижи боттарының ажылдаар черлеринге бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап хүнээнин. Беш чыл фондузунче совхозтардан 10,1 муң рубльди шилчидер.

Бии-Хем

Районуң ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскааткан коммунистиг субботникче бир деминг үнүп, ажылдың участок бүрүзүнге организастыг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаанар. Ол хүн 4320 кижи ажылче үнген болгаш оларның 3617-зи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдап хүнээнинер. 90 кижи камнап алганы чиг эт болгаш материалдар-биле ажылдаанар. Субботник эгелээриниң бетинде удут бүдүрүлге черлеринге болгаш чамдык совхозтар төптеринге митингилер эрткилээн.

Үзетпүр бүдүрүлгелери 206 кубометр ыяшты белеткеп, тайгадан үндүр сөөрткеш. Ниитизи-биле 11,1 муң рубльдиң бараанның продукциязын бүдүргеш. Эмнелге комплекизи чижектиг ажыглалга киирер объектилерге 95 кижи ажылдаан. Тудут организациялары ниитизи-биле 21,3 муң рубльдиң тудут-монтаж ажылдарын кылган.

Районуң совхозтары ол хүн 16,9 тонна сүттү бүдүрүп, мыйыстыг, бода малдың 13 центнер, хой-өшкүнүң 12 центнер немелде дезизин алган. 70 тонна мал чемин сөөрткеп, 20 тонна саваны пресстээн.

Бии-хемчилер он ийги беш чылдың фондузунче 12,5 муң рубльди шилчидер.

Мөңгүн-Тайга

СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскааткан коммунистиг субботник эгелээриниң бетинде, Мөңгүн-Тайга районуң бүдүрүлгелериниге, совхозтарыга, албан черлериниге, организацияларыга митингилер болган. Орта чүве чугаалаан ажыл-ишчилер күш-ажылдың байырлалының хүнүнде эң-не бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээгеп.

Шынап-ла, мөңгүн-тайгажылар коммунистиг субботник хүнүнде шалыпчы ажылдаанар. Аңаа үш муң ажыг кижи киришкен, оларның иштинден 1200 кижи боттарының коллективтеринге ажылдаан. 7 хой кажаазын, 3 чумар-бажынны, 1 чуртталга бажыңын туткан, 19 мал кажаазын септээн болгаш еске-даа ажыктыг ажылдарны кылганнар. Чүгле улуг кижилер субботникке киришкен эвес, школачылар база ажылдаан, олар демир кескинделери чыгаа болгаш еске-даа ажылдарны кылган.

Районуң ажыл-ишчилери хүүн 12800 рубльдиң продукциязын бүдүргеп, ажылдаан акшазындан 4700 рубльди он ийги беш чылдың фондузунче шилчидер, ол болза эрткен чылдардан хөй болуп турар.

Сүт-Хөл

Коммунистерниң улуг шуулганынга алдар болдурган коммунистиг субботникке Сүт-Хөл районуң ажылчы чоннары бедик көдүрүүшкинүүт киришкен. Байырлыг митингилер районуң ажыл-агыйларынга, албан черлеринге, организацияларга субботник эгелээриниң бетинде болгулаан.

Ол хүн ниитизи-биле 2725 кижи, ооң иштинде 1784 кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаан.

Кажааларны чугайлап, чылыглаарынга, хой кажааларының көрженин коптарарынга 412 кижи, чурттакчылыг черлериниң чаагаржыдылгазынга 309 кижи ол хүн ажылдаан. Ажыл-агыйның аңгы-аңгы адырларынга көдээ ишчилер кажангызындан артык организастыг. бүдүрүкчүлүг ажылдаан. Субботник хүнүнде районуң ажыл-ишчилери 5772 рубльдиң продукциязын бүдүргеп. Бир хой кажаазын туткан, 4 көвүргүнүң септелгезин кылган болгаш 8 гектар черни доштадыргаан.

Беш чылдың фондузунче сүтхалчулер 4146 рубльди шилчидер.

Өвүр

Бүгү-эвилелдиг коммунистиг субботнигинче өвүрчүлер бир деминг үнгеп. Районуң бүдүрүлгелериниң, совхозтарының бригадаларынга, фермаларынга цехтеринге болгаш участоктарынга, күш-ажылчы коллективтерге база школаларга ол хүн бедик бүдүрүкчүлүг, шалыпчы күш-ажылдың байырлалы бөлүп эрткен.

Субботникке шупту үш муң дөрт чүс ажыг кижи киришкеп. Оларның иштинде беш чүс чеден бир кижи боттарының ажылдаар черлеринге ажылдаан, районуң бир муң бир чүс тозан беш школачылары коммунистиг субботникке киришкеннер. Партияның съездизинге тураскааткан субботник хүнүнде ооң киржикчилери хөй-нөй продукцияны бүдүрүп үндүрүп, тудут материалдарын, одаар ыяшты белеткеп, оруктарны септеп, малчыннар коданиарынга шефтээшиннерин чоруткан, кажааларны коптарган, малдың чаш төлүн камгалап алырын уламчылаан.

Ылаңгы «Коммунизмче орук» совхозтуң коданиарынга үш чумар-бажын, сүт кудар улуг досказарларга чеди кажаанны туткан, үжен ийи кажаанның көрженин хоорган, тудут материалдарын, одаар ыяшты сөөрткеп.

Субботник хүнүнде районда ниитизи-биле 8854 рубльдиң ажылы кылдынган. Ооң киржикчилери боттарының ажылдап алган акшазындан 3713 рубльди он ийги беш чылдың фондузунче шилчидер.

Бай-Тайга

Февраль 15. Бо хүнде районуң күш-ажылчы коллективтеринге, албан черлеринге болгаш организацияларынга ажылын хайнышкынынг болган. СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскааткан ол хүнүң коммунистиг субботнигинче ниитизи-биле 5680 кижи организастыг үнген. Коллектив бүрүзү баш бурунгаар эки белеткенген болгаш ажылдың темпизин эки. Боттарының ажылдаар черлеринге 1360 кижи үлүг киргеп.

Улус ажыл-агыйының хөй янзы адырынче 1303 кижи күш-ажылдың байырлалынче үнгеп. Оларның 910-у малчыннарга ажылдаан. «Мурнакчы» совхозтуң ажылчыннары 1600 рубльдиң ажылын бүдүргеп. Чолаачылар, трактористер 150 тонна янзы-бүрү чүктү сөөртүп, тудут материалдарын белеткээш, машина оруунче чедиргеп.

Районуң транспорт ажылдакчылары 7810 тонна чүктү сөөрткеп, 2,5 муң рубльдиң тудут-монтаж ажылдарын кылган. Тудутта ажыглаар 100 кубометр ыяшты кескеш, машина оруумун чоогунче сөөрткеп. Оон-биле чергелештир 120 кубометр оттулар токпак ыяш кылдынган.

Малчыннарның кол ажылыбиле деңге субботникке бүдүргеп ижи эвээш эвес болган. Саанчылар ниитизи-биле 1310 килограмм сүттү бүдүргеп. Олар коллективтиң өске кежигүннери-биле кады кажаалариның үүрмек септелгезин кылчып, кодан девискээрин арыглаан. Хойжулар болгаш шефтеп келгеннер 600 шээр мал киреп кажаалардың көрженин хоорган. Ол ышкаш ногаан шиви будуун 20 тонналы белеткээн. Боттарының камнап алган материалдары-биле беш улут коллектив, сес бригада, 61 кижи ажылдаан. Ниитизи-биле беш чылдың фондузунче 4 муң рубльди шилчиткеп.

Тес-Хем

Тес-Хем районуң ажылчы чоннары коммунистиг субботникке ажылдың участок бүрүзүнге күш-ажылчы бедик көдүрүүшкинүүт киришкеп. Субботник эгелээр мурыында, бүдүрүлгелерге, албан черлеринге, ажыл-агыйларга митингилер болган. Ооң киржикчилерни субботникке бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнип турганнар.

Субботникке 3491 кижи киришкеп, оларның иштинден 165 кижи чурттагга бажыңнарын, кажааларны тударынга ажылдаан. Көдээ ажыл-агыйның ишчилери малдан алыр продуктуларны көвүдедириче, мал чемнерни белеткээр, ону кыштагларже сөөртүрүнче, кажааларны аштаарынче, септээринче кичээнгейин салып, биче эвес хемчээлдиг ажылды кылган.

Районуң дыка хөй механизаторлары болгаш чолаачылары күш-ажылдың байырлалының хүнүнде камнап алган кывар-чаар материалдары-биле ажылдап хүнээнин. Механизастаттынган колоннаның чолаачылары Василий Даржай биле Василий Чүлдүм болгаш өскелер-даа камнап алган кывар-чаар материалдары-биле хөй чүктү сөөрткеп.

Тес-Хемниң кайы-даа бүдүрүлгезинге, совхозунга, албан организациязынга, школазынга съездиге тураскааткан субботник организастыг эрткен, ол сүзүглүг-ле күш-ажылдың байырлалы болган.

Районуң ажыл-ишчилери ажылдаан акшазындан 4687 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидер.

Эрзин

Улуг байырлалдарны болгаш тураскаалдыг хүнерни күш-ажылчы белектер-биле уткууру совет кижилериниң чаагай чаңчылы апарган. СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскааткан коммунистиг субботник хүнүн мичаңгаш совет кижи бүрүзү онзагай бедик көдүрүүшкүн болгаш сорук киришкинбиле уткуп турары-даа таварылга эвес.

Эрзиниң ажылчы чоннары коммунистиг субботник хүнүнге бәш удур белеткеннер, бешчыл фондузунче киирер акшахөреңгини санап планнаан турган. Ниитизи-биле 10,5 рубльдиң ажылдарын кылган. Оон иштинде 400 рубльди он ийги беш чылдың фондузунче шилчидер. «Нарын» совхозтуң ажыл-ишчилери бир муң рубльди беш чыл фондузунче киргеп.

Районуң чоннуң амыдыралга хандырылга будуруглге эргелелиг болгаш еске-даа будуруглгелер 450 рубльдиң продукциязын бүдүргеп. Тудут-монтаж ажылдарын база хөйнү кылган. Малчыннарның коданиарынга барып, ачы-дуза чедирилгезинге хөй кижи киришкеп. Субботник ажыл-агый бүрүзүнге организастыг, бедик деңнелге эрткеп.

Тожу

Партияның XXVII съездизинге тураскааткан коммунистиг субботникке киржир деэш районуң будуруглгелериниң, албан черлериниң, организацияларының ажыл-ишчилери ажыл шагы эгелээриниң бетинде коллективтеринге чыглып келгеп. Аңаа кыска митингилер болган, орта чүве чугаалаан будуруглге мурнакчылары бо хүнде эң-не бүдүрүкчүлүг, камнап алган материалдары-биле ажылдаарын айыткаш, шалыпчы ажыл-ишче чыглганнарны кыйгырган.

Тожу районуң ажылчыннары, инженерлери, ныыш белеткекчилери, анчылары, албан-хаакчылары, школачылары күш-ажылдың байырлалының хүнүнде будүрүкчүлүг ажылдап тургаш, 12700 ажыт рубльдиң продукциязын бүдүргеп. Олар 700 кубометр одаар ыяшты, 670 кубометр тудут материалдарын белеткээн болгаш еске-даа продукцияны бүдүргеп. Ылаңгы «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары, албан-хаакчылары субботник хүнүнде эки ажылдаан. Ажыл-агыйдан 327 кижи күш-ажылдың байырлалынга киришкеш. 700 рубльди беш чыл фондузунче шилчидерни шиңгирлээнин.

Районуң ажыл-ишчилери коммунистиг субботник хүнүнде ажылдаан акшазындан 6750 рубльди беш чыл фондузунче шилчидер.

ЧЕДИИШКИННЕР БОЛГАШ СОРУЛГАЛАР

Хамааты ужар чүүл министриниң орлакчызы Б. Е. Павлов СЭТА-ның корреспондентизинге эртken беш чылда Аэрофлоттуң ажыл-ишчилериниң ажыл-херээниң түңнелдериниң, ооң соңгаар хөгжүдезиниң болгаш сорулгаларының дугайын чугаалап берген.

— Адырның он бирги беш чылда хөгжүдезиниң түңнелдерин кайы сес-биле чугаалаар болза мынчыл: совет кижилериниң ужар чүүл ажылгалыгга улам өөрү турар шегелделерин долу канагырарынга база бир базым кылдынган. Бистиң чурттувустуң агаар транспортуунын-даа ажыглап турар болган оңу хереглел турарларда-даа хөй. Ол дугайын азыраазында сан-чурагайлар хереглел турар: беш чыл иштинже 550 миллион ажыт пассажирни аргыштырган. улуг ажыл-агыйның дүргеч чедирер 15,5 миллион тонна чүктерни чедиргеп. Транспортуң өске хевирлери-биле деңзеге, пассажир автомобиль-биле темиржол өзүлдези чедип алдынган.

Бир онзагай чүүл — чогумна ужар чүүл чурттуң Европа кезээ шапкын хөгжүлдеглиг Сибирьниң, Кыдыкку Сонгу чүктүң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң девискээрлери-биле варыдаштырып турар транспорттуң коргевири апаргаш. Ол аравынын эң узун дөмчөлдиг шугумнарының пассажирлеринин 80 хуузу агаар оруун шилгеп ап турар. Беш чылдың дургузунда 76 чаа ужар чүүл шугумнары ажыттынган. Оларның арасында: Мурманскиден Волгоград, Донецк, Запорожье, Львов чедер, Магаданнан Кривой Рог болгаш Донецк чедер шугумнар. Камчатканда-Петропавловск ам Одесса, Сочи, Донда-Ростов чедер дөрт шугумнуг. Чаа Уренгойдан Москваже, Краснодарже, Симферопольже, Донецкиже, Нижневартовскиден — Гомельже, Краснодарже, Ленинградче, Сочиже ужудун турар апаргаш.

Чаа шугумнарны ажыдарын Аэрофлоттуң ажыл-чорудулгазының түгле чаңгыс талазы-дыр. База бир чугула талазы — эргижирээн авиатехниканы амгы үениң тазарымчалыг лайнерлери-биле солуурун болур. Эрткен беш чылда чаа техника агаарның 310 шугумнарынга немей ужудун эгелээн. Чижээ, Москвадан Магадан, Якутск Анадырь, Владивосток чедер рейстерде Ил-62 ужудун эгелээн. А Ил-86 деп улуг ишкиралыг самолёт хөй аргыжылгалыг черлерде улам калбак-биле ажыглаттынып турар апаргаш. Ил-86 Норильскиже безин ужудун турар. Ол дээрге поляр курлаанның ындыныже аэробустуң бирги рейзи-дир. Ол самолёттуң аңаа ажыглаары Ыраккы Сонгу чүктүң улуг үлетпүр төвүнүң чурттуң Европа кезээ-биле агаар харылаазын экижидер.

Аэрофлоттуң ажыл-ишчилери пассажир хандырарының шынарын бедидер талазы-биле шудургу ажылды чорудуп турар. Хоорайларда болгаш ажылчын суурларда авиабилеттер садар кассалэр саны көвүдээн. Аэрофлоттуң агентилелдериниң четкилери өскеп. Билет садарын болгаш баш удур чагырының автоматчыткан «Сирена-2» системазының чедип турар чери калбаргаш.

Чедип алган чедиишкиннерни хамаатыг ужар чүүлдүң ажылдакчылазы чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезинин Кол угланыышкынынарында тодаратгынган он ийги беш чылда салдызган улуг сорулгаларны чедип алырынга тепкиш кылдыр көрүп турар.

Улуг ажыл-агыйының болгаш чоннуң ужар чүүлге хереглелдерин долу болгаш эки шынарлыг күүседиринге ужар чүүлдүң чаа техниказын ажыглап киирери улуг роль дуг болур. Ил-96—300, Ту-204, Ил-114, Ан-28, Ан-74 деп чаа бедик ажыктыг самолёттарны ажыглап киирери көрдүмүп турар. Вертолёттар база дыка чаартынар.

Көдээ ажыл-агый ужар чүүлүнүң ужудукчуларының сураглыг «авиашкаңы» солуур Ан-3-ту четтикпейн машан турар. Оон кабиназының иштининг агаарын арыглаары көрдүнген.

Ужар чүүлдүң чаа техниказы-биле чепсегленирин — Аэрофлотка эртем-техниктиг депшилгениң кол угланыышкыны. Ол ышкаш черде турар албаннарның ажылын организастаарынче, техниктиг эде дериглезинче улуг кичээнгейин угландырар. Дыка хөй аэропорттар амгы үеде самолёттарны углаарыкыл болгаш хондурарының эң-не сайзырадыгай чепсек-херекселдери-биле дериттинген. Бо улуг ажылдарны улам-чылаар аңаар. Электронныг техника, электронныг саңнаар машиналар улам калбак-биле ажыглаттынып, агаар шугумнарын хөгжүдерин, аэропорттарны тургузарының, самолёт, вертолёт санынга негелдени тодарадырынга хереглеттинер.

Эртем-техниктиг депшилгенин дүргедедир талазы-биле СЭКП ТК-га эртken чылын болган чөвүлел хурал кадрлар-биле ажылды улам улуг кичээнгей-биле көөрүн негээн. Бо талазы-биле Ленинградта хамаатыг ужар чүүлдүң академиязы, Москвада, Киевте, Ригада институттар, ужар чүүлдүң дээди училищелери, ужудукчулар болгаш техниктер училищелери, ЭДЧ-ниң хамаатыг ужар чүүлүнүң Ульяновскиде төвү чыл бүрүде муң-муң специалистерни белеткеп.

Хамаатыг ужар чүүлдүң ажылдакчыларында телевиденнеттинген бүгү чүүлдерни боттандырарынга бүгү аргалар бар. Ол дээрге оларның келир үеде чедиишкиннериниң үндезини ол.

Бөгүнгү солуунуң бирги болгаш ийги арынарында бо чуруктарда ийи дакпыр орденниг Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республиканың найысылалы — Кызыл хоорайның үлетпүр, тудуг, транспорт организацияларының, албан черлериниң ажылчы чоннарының, дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң студентилериниң база башкыларының Москванын болгаш өске-даа черлерниң мурнакчы бүдүрүлгелериниң эгелээшкинин ёзугаар СЭКП-ниң ам болур XXVII съездизинге тураскааткан коммунистиг субботник хүнү — февраль 15-те күш-ажыл байырлалынга канчаар киришкенин көргүскен.

Чуруктарны О. ОХЕМЧИК биле В. КАРА-САЛ олар тырттырган.

Кыштаглаашкынны организастыг болгаш үлегерлиг эрттирер

МЕРГЕЖИЛИН ТЫПКАН

«Кара-Хөл» совхозтуң Турелыг хөжүү бригадазының тэвтүрлэв Кудук деп черде. Аңында аныяк малчын Мергей Оюн кыштап орар. Хөжүлээлэ чаа-ла бир чыл ажып чоруур хирезинде, ажылынга бедик харысалгазы, кызымаабиле совхозтуң удуртулгазының, кадарчы эш-өөрүүнүң бүзүрелиг чаалап апкан улус дээ кыштагының эълери Ирина Хомушку биле Мергей Оюнуң дугайында ажыл-агыйның кол зоотехниги Д. Ч. Хертектиң чугаазының бадыткалын кышаатта келгеш дорааи эскердим. Ол дугайында улуг хөй кажаазының бир ужунда тускайлаш хураган кажаазында дешкилешкен, ындазында черле сергээ аажок хураганнар, даштын кажаа баарында серп аданда тускайлап, үзүп каан төрүүр четкеп семис-шымрак хөйлар, сиген кажаазында үүжелеп бергеш турар кок-сула, ногаан сиген сараттары кескү хереглеп турду.

Кадарчының хойга сиген каап берип, ажылдап турарының эптиин, шалыпкының көргеш, ада-иези база малчыннап чоруун ирги бе деп айтыр бердим.

— Чок, бодуун ишкээр Танды район чурттуг кижи болгай мен. Ынчангаш ол черлеринде оолдарының хөй кезии дег, бичимден-не машина-техника-биле сүржүп, трактористеп, чоланчылап келгеш кижи мен — дээш, хойларынче айыткаш уламчылады. — Чүгле эрткен чылын хөй кадарып келээн болбас ийик мен бе. Чурттаагага чүү-даа турар, эрткен чылын аразы-даа ыраак эвес кыска үе дургузунда совхозтуң малчыннары, мээң кат-бем бяце каттым ийилээш аар арыгдаач чок апарганнар. Кадарып турган хойларын көөрүүскеге, чеже-даа мал болза, кээргенчии аажок, артында-ла өскүссүрей берген мышкаш болганнар. Ирабиле чугаалашкаш, оларны хүлээп алдывыс. Кайгамчык чүве, ёзулуг мергежилим бо дээрзин мынчага чедир билбейн чорааи кижи-дир мен. Шилиттиимээн мергежил-дир ийин, мынчалзадаа ёзулуг мээңнин.

Оон ол чугаазында бодунуң мергежилиниге ёзулуг чоргаарал дыңналып турду. Ылаңгыя чайгы кадат, чайлаа Чадай-Адыр дугайында чугаалап турда, аңаа ылап-ла адаарагдым. Ёзулуг мергежилин, ынак ажылын тыпкан кижиге канчап черле адаарга-вас боор.

Бо хүнерге чедир малчының хойларының чартык кезии төрээн, хураганнары онча-менди. Аныяк малчыннарга улуг дузаны хоочун малчыннар Долчанмаа Чаныраловна Хертек, Алдын-кыс Өртээловна Хертек олар көргүзүп турарлар. Олар чүгле кышкы хой оолдаашкынының үезинде эвес, чайын база каду кежүп, мал ажылының чажыттарын аныяктарга айтып берип чоруур.

— Адым-на улуг кадарым кижи-дир мен ийин. Болар чок болза, бис ийилээш чүү шүдаар бис — деп, Мерген шынна сеткилинден чугаалады.

Ажылынга бердингеп, биче сеткилдиг аныяк малчыннар Ирина Хомушку биле Мерген Оюн алызында барып ёзулуг бедик мергежилдиг хойжулар бооп, эвээш эвес күш-ажылчы чедишкинниг болурунга бүзүредип артым.

Н. БАЗЫР.
Бай-Тайга район.

ЧУРУКТАРДА: сакманчы Д. Ч. Хертек, аныяк малчын өг-бүле Мерген Оюн биле Ирина Хомушку.

Авторлуң фотолары.

КАДАРЧЫЛАА-ЛА ЧЭЭРБИ ЧЫЛ БОЛГАН

Ажыл айы-биле совхозтуң хоочуннары Борбаанай биле Лама Моңгуштарның бажыңынга кире бердим.Ында бүгү-ле чүве эмге-сескелиг. Ханада хоолап каан хүндүлел бижиктерни аскан. Бажыңның ишти арыг-силиг.

Өг-бүленің ээлериниң кайы-зы-даа мурнакчылар. Хүрелдарга шаңналдарны оларга бо-ла тывыскан турар. Өттүүд херээжен ээзи Борбаанай Моңгуштуң ажылга кызымаан чаңгыс чер чурттуглары магадаар. Лама Моңгуштуң күш-ажылчы оруу база солуп. Оон арага-хымыс ижип, шуугап торааның кым-даа көрбээн. Алыс боду топтуг-томаанның, эш-өөрзүрек, ажыл-ишчи кижи. Ол «Тиилелге» совхозтуң иңек фермазында 20 чыл ажылдаа, мурнакчыларның санынга удаадараа кирип, совхозтуң хүндүлел депгеринге кирер бижиткеп. Ленинчи юбилей медалы болгаш «Коммунисти күш-ажылдың шалыпчызы» хөрек демдээ, чемпион ленталар, хөй санныг хүндүлел бижиктер оон төлептиг ижки хереглеп турар.

Шагда бүгү-ле ажылды холбиле кылыр, иңектер үргүлүү кадатка чоруур болгай. Кыштың соогунда, чайның изинде берге-ле турган. Бо дээрге малгылыг ус-дир. Аар ажылдар колдуунда-ла механизастатыңган. Фермада үш кодаңга 600 баш саар иңек бар. Оларны октябрьда-ла тургузу азыралче киирген. Эки шынарлыг яазы-бүрү мал чеми четчир. Сентелге, чугайлаашкындан эгелээн үүрмек ажылдарны чүлдың-на боттары кылыр. Ам фермада байдал таарымчалыг. Столовая, кызыл-булун, чунар душ дээш чүү чок дээр. Лекция, беседаны түскай эртемнигнер эрттирип турар. Социалистиг чарыштыг он хонгаш-ла түңнеп, чедер-четвестерни илередир. Совхозка мал ажылчы хөгжүдериге фермаңың ажылчын бүрүзүнүң шалыпчы ёзу-биле, сагылга-чуруумнуг, бедик харысалгалыг ажылдаары вегеттивер.

Лама Моңгуш чээрби чыл дургузунда Чедериниң делгем хону шынаазынга совхозтуң саар иңектерни кадарып кел-геп. Малын каяа, кажан, кайчаар кадарары аңаа шээжи болган. Кадарчызынга иңектерни ват-ла чаңчыгып калган. Аъттанчыкаш чорупторга, оларны бажын көдүрүп, ону эдериптер.

Э. ТЕЖИТ.

ДУС-ДАГ БААРЫНДА

Дус-Дагның чогум ээлерн—малчыннар. Оларның бирээзи Кунгаа Дочуң-оолдуң ыңыгтаа дагның мурнуу-чөөн эдээде турар. «Торгалыг» совхозтуң Кара-Тал хойжу бригадазының бо мурнакчы малчынының коданында төрүүр 350 хой бар. Оларның хөй кезии оолдапкан, чаш төлүү онча.

Кунгаа Дочуң-оол өөнүү херээжен ээзи Сара Тумат-оол-биле ам он чыл ажыг хой кадарып турар. Бо үениң дургузунда бо кыштаан солуп көрбээн. Малчын ада-ие сес уругну остүрүп. кижизидип турар. Улуг-уруулдан бичизи Руслана ада-иезинге дузалажып, сакманчылап ажылдаа-ла элээн каш чыл чеде берген. совхозтуң шынрак сакманчыларының бирээзи. Ол эрткен чылын 255 хураганны менди доруктурган.

Эрткен беш чылда малчын өг-бүле төрүүр чүс хойдан-на ортумаа-биле 85 хураганны ап, бир хойдан-на 2 килограмм дукту кыргып алган.

Кыштагның турар чери эки, чүм оттуг одарлар чанында. Чайын боттары 10 тонна сигенни кезип, белеткеп алган болгаш хойларын немелде чемгерилгезин чорудуп. арыпкаларын тургузу азырап турар. Чогум бо кыштың байдалы чүгээр, хар чуга, одар-бежчинр ажык болган.

Сут сөөртүр машина болгаш автомагазин үргүлүү кээп, малчыннарны хандырып турар. Малчын өг-бүле он йийи беш чылда база чедишкинниг ажылдаар, алган социалистиг хүлээлгелерни ажыр боттандырар сорулгалыг. К. Дочуң-оол база-ла Дус-Дагда кыштап турар малчын А. Тулушту социалистиг чарышче кыйгырган.

Бистиң корр.

МАЛЧЫННЫҢ ХОМУДАЛЫ

Өвүр районнуң «Торгалыг» совхозка 23 чыл дургузунда трактористеп ажылдап келдим. Сөөлгү үеде кадыны баксыраш, эки тура-биле малчынап, совхозтуң 450 баш хураганнарын кадарып тур мен. Моон мурнунда чылдарда трактористеп ажылдааны дээш чээрби хүү немелде төлевирни, чыл төнчүзүнде стаж акшазын ап турдум. Ынчангаш бо 1986 чылдың төнчүзүнде хойжу-механизатор дээш немелде төлевир ап болур мен бе?

Оон аңгыда бо чылын совхозтан түскай хеп кылдыр кышкы чолдак тон алырымга, оон өртээн тыртып аппаргаш. 111 рубль өртектит тоону совхозтуң ажыл-агыйн эргелекчизи Эрес-оол Домбадоо 178 рубль өртектиг кылдыр бухгалтерияже отчёттап киргеп. Ону ажыл-агыйның директзиязынга-даа, бухгалтерязынга-даа дыңнадырымга, тоомчага албаан. А Эрес-оол Домбадоога чугаалаарымга, ай-шаанда чарылдашпайн, ам тоону кедип алгаш мынап турарынга чүүдээ үнмес, бодуң шорун дээш хевирлиг харыы бергеп. Ам ол 67 рубльди менээ кым эгидип бээрил?

Д. ХОВАЛЫГ,
совхозтуң Кадый-Бажы хойжу бригадазының малчыны.

«Хадың» совхоз биле Кызыл аразы каш километр деп бодаар силер? Ол оруктуң баарда-кээрде хемчээли 220 километр болуруп совхозтуң хоочуп, мурнакчы чолаачыларының бирээзи Владимир Степанович Семёнов ыяк билир. Ол оруктап ол барык хүнүүн

КАЙЫЗЫ-ДАА МАКТАЛДЫГ

чыгыы чоруп, совхозтуң сүдүн Кызылдың сүт заводунга дужаап турары ол.

В. Семенов бодуңун сүт сөөртүр машиназын ам элээн каш чыл улаштыр улуг сеткелге чок муңуп, камнып эдилеп келген. Совхозтуң удуртулгазы оон эрес-кежээ, кызымак ажылын үнелеп көргеш, хүндүлел самбыразынга киирип, хөй удаа шаңнап-мактап келгеп.

Ол мшкаш Пётр Васильевич Дүюн база мурнакчыларның одуруунда. П. Дүюн сүт сөөртүр машинанын чолаачызы, совхозтуң он ажыг кодаларын, малчыннарга бо чымыштыг үеде, эргип-кезип, сугну уаътелиишкин чок чедирип турар.

Совхозтуң бо мурнакчы чолаачылары эрткен беш чылды чедиишкинниг доозуп, шаңналмактала төлептиг болганнар.

С. ДАНГАА.
Бии-Хем район.

Часкы ажылдарга белеткел

АЖЫЛГА ШЫНАР – КОЛ КӨРГҮЗҮГ

Кыштың адак айы чоруп тур. «Хемчик» совхозтуң механизаторлары он йийи беш чылдың баштайгы хову ажылдарын эки чорударынче сагыш салып ажылдап турарлар. Ажыл-агыйның механизаторларының аразында партиятың XXVII съездиниң ажыттынар хүнүнге уткуштур часкы тарылгага киржир бүгү техниканы септеп алыр дээш соцпзластиг чарыш эрткен чылдың дөртку кварталындан эгелеп калбаргап.

Техника септелгезинде ажыт дан турар үш звено көрүүн болбазырадыр кедээ ажылагый машиналарының септелгезин колдуунда дооскан. Часкы хову-шөлче үнеринге белеп кылдыр 27 сеялканы, 7 культиватору, 9 комплект катоктуу, картофель олуртур 4 машинаны болгаш мал чеми белеткелинге, дужут ажаалаазынга киржир еске-даа техниканы септээш, белеңнинг шугумунда чыскаал тургускан.

Совхозтуң механизаторлары амгы үеде септел турары 2 сеялканы, 2 культиватору, еске-даа агар септелгеде түрээ тракторларны удаваас ажылзе үндүреринге белеп кылдыр доозарын хүлээнгенвеп.

Часкы тарылгага 22 трактору киирери көрдүүгеп. Совхозтуң болгуун трактор септээр мастерскаязынга ДТ-75 маркалыг 2, МТЗ-50 маркалыг 6 тракторуңун капитал септелгезин доозкан. Трактор септээринге механизаторлар Михаил Моңгуш, Олег Саая, Амыр Кара-Сал, Оолак Достак, Кончук Саая олар ажылынга бедик мергежилдиг, ак сеткилдиг кызымаккайын көргүзүп ажылдап турарлар.

РСФСР-ниң алдарлыг механизатору, совхозта көдээ ажыл-агый машиналарыңын механиги Саргымай Будуповна Кара-Сал, хоочун механизатор Оолак Хомушку, Реп Доңгак болгаш Василий Хомушку олар тараа чаштырар болгаш көрзүн болбазырадыр кедээ ажыл-агый машиналарын белеткеп, ажылдаарынга белеткеп турарлар.

Кызыл-Мажалыктың сельхозтехника каттыжышкынынга дутуйлуг тос трактөрүүн капитал септелгезин доозкан. Ол тракторларның чамдыкызының септелгези багай шынарлыг болганын хыналда көргүскен. Чечек-оол Моңгуштуң МТЗ-50 маркалыг трактору капитал септелгеден үнгеш, чүгле он ажыг хүн ажылдап чорда, мотору соксаан. Ол трактөрүү сельхозтехниканың МТМ-ге катап тургускаш, хөласка септеп берген. Септелгеден үнген тракторларның эске-даа кезектери үрелиг таварылгалар ам-даа бар.

Септелгеде механиктер, механизаторлар артык кезектер чогундан чамдык бергедээшкиннерге таваржып турар. Чаа үндүрген СЗС-2.1 маркалыг сеялкаларның лапалары, стойкалары тывылбайн турар. Сельхозтехникадан оны чагырга, республикада безин чок деп харылап турар. МТЗ-50 тракторга насостар, генераторлар база чедишпес.

Часкы тарылгага ажылдаар механизатор кадрлар амгы үеде четчелеттинип турар. Дөрген ажыт трактористер мергежил бедидерииң өөредилгезинде хаара туттунган. Оларның дыка хөйү бирги болгаш ийги класстың механизатору болур дээш шылгалданы удавас дужаарынга белеткенип турарлар.

Ш. КУУЛАР.
Барыын-Хемчик район.

СЕМИНАР БОЛГАН

Партия организацияларының секретарьларының оралакчыларынга болгаш лекция пропагандазының организакчыларына семинарны партия Кызыл-райкому организастап эрттирген. Лекция пропагандазының сайзырангайжыдарының кол угланымышкынары база лекция пропагандазының дээштинг болгаш шынарын бедидерииң талазы-биле районнуң «Билиг» чиитилел организациязының болгаш лекция пропагандазының организакчыларының сорулгаларының база идеология ажылының талазы-биле партия эсе организацияларының секретарьларының ажылчорудулгазының кол угланымышкынарының дугайында члеткелдерни «Билиг» чиитилелдин республика организациязының тарысалгалыг секретары К.-С. Д. Будук-оол, партия Кызыл райкомуның пропаганда болгаш агитация чүзүзиниң эргелекчизи Э. М. Кужугет, ол-ла килдистиң эргелекчизиниң оралакчызы С. Б. Маады олар кылганнар.

Бистиң корр.

БАШКЫЛАР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Республиканың башкылар билии бедидер институдунга школалардан мергежил бедидериниң курстарынга келген дыл эртемнериниң башкылары, институттуң методистери ТДЛТЭШИ-ниң дыл секторунуң эргелекчизи филология эртемнериниң кандидады Я. Ш. Хертек гыва аас чогаалының шинчилекчизи Д. К.-Ч. Ондар база Тываның ном үндүрер черинин директору, чогаалчы В. Б. Моңгуш-биле ужурашканнар. Эртемден Я. Ш. Хертек институттуң болгаш дыл секторунуң тыва дыл талазы-биле чорудуп турар ажылдарын башкыларга таныштырып, чугаалап берген.

Д. К.-Ч. Ондар тыва фольклорну улуг казылгат кижилерден дыңнап, бижиннинг дугайын чугаалап, бо ажыктыг ажылга өөренгилерин киришкирерин сүмелээн. Аас чогаалы-биле ажыл өөренгичилериниң угаан-бодалын сайзырадыр, эртемге сонуургалын бедидер.

В. Б. Моңгуш чоокку чылдарда парлаттынар номнар база методика талазы-биле литература дугайын чугаалап берген. Москвага болуп эртеп чогаалчылар съезжиниң дугайын башкыларга сонуургаткан.

М. ОНДАР.

Делегей медээлери

БЕДИК ҮНЕЛЕЛ

ТОКИО. (СЭТА). Делегейниң пайгы дайынының төнчүзүүнде америк бомбалаашкынга таварышкан Нагасакиниң болгаш Хиросиманың тергилекчилериниге СЭКП ТК-ның Чиигие секретары М. С. Горбачевтуң харыы чагаазын дамчыдып бээриниң ёзулалдарын ол ийи япон хоорайларга болган.

Нагасакиниң тергилекчизи Хитоси Мотосима ёзулалга чүве чугаалап тура мынча дээн: М. С. Горбачевтуң чагаазының утка-бодалы атомнуг бомбалаашкынының үржүктарын боттарынга көрүп эрткиргеп бистиң хоорайывыстың чонунуң эң-не мыкыгыт күзел-чүткүлдериниге таваржы, дугжүп турар-дыр. Совет инициативаларының, чижээ, 2000 чылга чедир ядролуг чепсектиг үзүткээрни чедип алыр сорулгалыг-биле Совет Эвилелиниң харыы чагаада илерегйлеттингеп боттуг бүдүштүг практиктиг базыларга белеп чоруунуң чугула ужур-дузалыын демдеглээри күзенчит-дир.

Ядролуг чепсектиг хөрүүрүнүң угланышкынынга Совет тирии ап шыдапкан деп, ол дыңнаткан. Өскерликчилериниң командылалында турар боочепсектиг бөлүктер дайын чорудулгазын соксадыр дугайында дугуржулганы үрээш, Селая департаментиниң чурттакчы чонунга удур өлүрүкчү хөделинишкиннери катап ягелей бергеннер.

Хөрүм чагаазы дээш Нагасакиниң болгаш Хиросиманың бүгү чурттакчыларынын ону-ныязындеп совет удуртулгучуга хамы өөрүн четтирипкенинге атомнуг бомбалаашкындан каражадаалнар организациязарының янон конфедерациязының даргазы Сэцдзи Ямагучи биле ол конфедерацииның база бир даргазы Сакаэ Ито илерегйлээн. М. С. Горбачевтуң харыы чагаазы база-ла чаа совет-тайбың инициативалар ыяклап, ядролуг дайын халавындан кижи төрелгетеринге адырып алыр дээш ядролуг чепсектиг үзүткээрнинг үгланышкынынга практиктиг базыларны сөс кырыга ивес, харыы херек кырыга кылыр дээр Совет Эвилелиниң чүткүдүүнүң дугайын хереченээп турар деп, С. Ямагучи деңдегээн.

НИКАРАГУАДА БАЙДАЛ

МАНАГУА. (СЭТА). Республиканың Атлантика эриниге сепаратисчи шимчээшкинни организастаарынче утланган Төп разведка эргелелиниң кем-бүрүүлүг планын Никарагуаның күрүвениң айыыл чок чоруунуң органнары сойгалап илереткен. Никарагуаның Селая департаментизинде чурттап турар мискито деп индейлерге удур массалыг терроруну чорударын болгаш америк хөлөзнеленикчилериниң Никарагуаже дорт халдап киреринн империалистиг сүлчээ баш удур көрген турган.

Рейганның администрациязы Никарагуаның Атлантика эриниде байдалды болур чогуурү-биле тургузарынга бүгүле аргалар-биле шаптыстап турар деп, Манагуага болган парлалга конференциязынга республиканың иштики херектер министерствозунуң Мурнуу Селаяда делегады Лебнель Эспиноса медегленээ. Никарагуаның үнделгин чурттакчыларының эрге-ажыктарынга өскерилген болгаш оларга көжүп каан америк «төөүлекчилериниң» айтышкынын дыңнангыр күүседип турар чамдык индей баштынчыларны америк шпион ведомство бодуңун халдакчы бодалдарынга киришкирерин сүмелээн.

КОНФЕРЕНЦИЯ ДООЗУЛГАН

МАНАГУА. Никарагуаның найысылалынга «Тайбың болгаш Төп Американың херектерни холгаарлаваазын дээш» деп лозуң-биле эрткен Латин Америкаңың болгаш Кариб бассейниниң политиктиг партиларының төлөзелекчилериниң конференциязы доозулган. Ужуражмышкынының киржикчилери Төп Америка кавызынга байдалдың чидиглелгенин, боо-чепсекти эдерер будуруп турары, делегейниң чөптүг эвес экономиктиг чурумуу, хөгжүп орар чурттарның даштынга өрезинин улгадып турары дээш харысалганы Вашингтонга онаагаанар. АКШ-тың агрессчи политиказынга удур. Төп Америкага тайбыйны катап тургузары дээш идевкейлиг демиселче боттарының чурттарынын улус массаларын мөөнүүзүнче диотин демократтыг күштерни олар ыйгырган.

Вашингтон бодуңун даштынкы политиктиг угланышкынының стратеттиг доктриназы-биле дүүштүр тургузуп турар деп, Национал хосталганың Сандинозу фронтузунуң национал удуртулгазының күүсечи комиссиязының координаторунуң оралакчызы Б.Арсе конференцияга медегленээн. Реаксилыг, милитаристчи, тергиндекчи бодалдарны удуртулга болдурун. Ам бажың «сызыктар дайынынга» белеткелдп чорудуп, Гренадаже кем-бүрүүлүг халдап киришкинни боттандырып чорутпан. Сальвадорда месилдежишкинге улам улуу-биле киржип, Төп Америкада бодуңун шериттирии ап шыдапкан деп, ол дыңнаткан. Өскерликчилериниң командылалында турар боочепсектиг бөлүктер дайын чорудулгазын соксадыр дугайында дугуржулганы үрээш, Селая департаментиниң чурттакчы чонунга удур өлүрүкчү хөделинишкиннерни катап ягелей бергеннер.

Төп Америкада кризистиг шериг күжү-биле шиитпирлээр деп Вашингтонуң маанын турар планнарын Б. Арсе шиитпирлин-биле буруу шаптаан. АКШ-тың администрациязы никарагуа-америк чугаалажымышкынынарны катап эгелээриниден ойталап, сомосочу дээрбечи бөлүктерни терроруну ажыл-чорудулгазын акшаландырары-биле конгресстеп 100 илн. долларны удурун бээрин чедип алыр деп турар.

А. ТРУШИН,
СЭТА-ның корреспондентизи.

ЧУРУКТАРДА — АНГОЛА

Чаа шиитилелди тургузарының херээнге бодуңун хамаарышпас чоруун чедип алган чылдарының дургузунда аазын улуг чедишкиннерни удусчу Ангола чедип алган. Ону ангола улус португал колонизаторлар-биле демиселге-даа, революсчу чаалап алдыкшынарны камгалап тургаш, улуг чидиргелерге таваржып-даа тура, чедип алган. Бодуңун тургустуңун келгенинин баштайгы хүнеринден эгелээш-ле республика Преторияның расисчилериниң соксаал чок халдаачыкшынарынга таваржып келген. УНИТА-ның терроржу дээрбечи бөлүктериниң дээрбеен кезектерни ажыттап, олар АУР-нуң чазаа дужуреринн болгаш чуртка эрге-чагыргага бодуңун чалчаларын олуртуп алырын оралаашкын. Луанданы эжелеп алырының хуусаалары кашдаа катап чарлап келгеннер. Ынчалза-даа иштики болгаш даштыны контрреволюциттиг бодалдары бүүрап дүшкеп.

Бөгүн МПЛА—Куш-ажыл партизиз чонну социалистиг ниитилелдиң үндезиннерин гургузарының оруу-биле бүүрелдинг баштап турар.

ЧУРУКТА: Анголаның чайысылалы Луанда. Эрикче шиитилелдиң үндезиннерин гургузарының оруу-биле бүүрелдинг баштап турар.

АДН—СЭТА-ның фотозу.

АНЫЯК АРТИСТЕРГЕ

Аныяк артистер, гнесинчилер, боттарының диплом ооң-чоргузугларын коруқчулерге бараалгадырын уламчылавышаан. Тыва театрның чогаадыкчы болуунге бо тускай мергежилиг чаа салгалдың бо чылын немешкеин республиканың культура амыдыралынга бир онзагай болуушкун. Коруқчулер олардан чаа-чаа чогаадыкчы солун овур-кевирлерни манап турарлар.

Тываның хөгжүм-шын театрынга аныяк артистерге тураскаатқан «Эки», аныяк актер»—деп кежээ болуп эртken. Анаа театрның бүгү ажылдакчылары идепкейлиг киришкеннер.

Хоочун артистер М. Мунлук, К. Мунзук, Х. Коңгар, Е. Кенденбиль, Н. Өлзей-оол, М. Рамазанова, С.-С. Баир чаа салгалдың артистерынге чагыг-сүмелерни, йөрээл сеструни чугаалап, боттарының ынак көргүзүглерни оларга ойнап бергеннер. Ол ышкаш аныяк артистер олардан чыда калбаан, башпак, хөглүг ооң-көргүзүүн чылытанарга бараалгаткан. Чаа салгалдың артистериниң тывыгыр, чогаадыкчы, уран талантылыын ол көргүзүг бадыткап турган.

Ол кежээ тускай сценарий ёзугаар хөй санныг көргүзүглерни театрның чогаадыкчы болуүнүң хоочун-даа, чалыы-даа салгалдарының артистери ойнап күүсеткен. Чижээ, театрның хоочун артистери К. Мунзук, Х. Коңгар, Е. Кенденбиль оларның «Хаймаан боттан» ойнаан үзүндүзү, «Долуманың хуулгаазыны» деп шиидеп ырыны хоочун артист С-С. Баирның молап күүсеткени болгаш өске-даа күүселделер солун, көрүштүг болган.

Кежээни театрда ажылдап турар «Чогаадылга» деп клубтуң кежигүлкери организастап эрттирген. Ындыг янзылыг кежээлерни ам-даа уламчылаары планда көрдүнген.

А. ШОЮН.

Татар совет шүлүкчү, Совет Эвилелиниң Маадыры Муса Джалильдиң төрүттүнген хүнүнден бээр 80 чыл болган

Муса Джалиль (Муса Мустафович Джалилов) 1906 чылда Оренбург областың Мустафино суурга таваачын өг-бүледен төрүттүнген. Муса алды харлыында көдээ школага өөренип кирген. Сөөлүнде барып шеңер-партия школазынга. Татарының улус ажыл-агый институдунга өөренип чорааш, 1925 чылда Казанның татар ажылчын факультет дооскан. Дээдэ эртемин Москванын Күрүне университединге чедип алган.

1919 чылда баштайгы шүлүктерин парладып эгелээн. Дайын мурнунда чылдарда ол шүлүктериниң үш улуг чыындызын парлаткан. 1935 чылда шүлүкчүнүң чогаалдары ангы ном кылдыр Москвага орус дылга парлаттынып эгелээн. Муса Джалильдиң лириктиг шүлүктериниң аас чогаалының аяны ханы сиңиккен. Ооң сөстериниң бижээн дыка хөй ырлар татар улуста неитерейгей.

Ада-чурттуң Улуг дайынынын баштайгы хүнүнерниден-не ол фронтуже чоруткан. 1944 чылдың августа Берлинниң Маобит кара-бажыңынга шаажыладып өлүткен. Кара-бажыңга бижээнин «Маобит кыдыраажы» Ада-чурттуң Улуг дайынының үезинде татар поэзиянын эң дээди чедиишкинин болгаш хөй националдыг совет литератураның дээжилериниң бирээзи.

Муса ДЖАЛИЛЬ,
Ленинчи шаннаалдың лауреады.

ЧАСТЫҢ ӨӨРҮШКҮЗҮ

Ногаарарган ховуларның кырын дургаар
Ноюрээды хүлүмзүрүп, час-даа келир.
Алаак-садта будуктар-даа херлип үнер,
Айлаң-куштуң өткүт үнү куттула бээр.
Эзим черде орук-биле базыптар сен,
Эжеш чаъжың салгын уунга бырланнажыр.
Соок шалың буттарыңны чылгавыттар,
Чоокта эвес эргимиң дээш кудараар сен.
Демир-дүзак тени мында дадаргылаан,
Деспек эзим кокпаларын өлүм долган.
Кара-баарзык булут ышкаш сүрүшсе-даа,
Кандан бүткен чалгыннарга бырашпастаан.
Бомбалар хүнче углай чазылгылаан,
Бодавыже чечек эвес, изиг ханның чыды келир.
Кадар сиген шалың суунга шыгый бербээн,
Карак чажын, кызыл ханны кижи төккен.
Өйлеп-өйлеп ыш-бус өттүр хүнче көөр мен.
Өстү-баарны өрүмээзиңге кударал бээр.
Бажым дүгүн дамды-биле өттүргештиң.
База катап чечекти мен суйбай бээр мен.
Чогум-на ынчан частың чыды тындынып кээр.
Чогум-на ынчан сагыш-чүрээм чечектелир.
Хүлүмзүреп талыгырдан кестүп кээр сен.
Күжүр ынаам, эгээртинмес мээң чазым!
Үптекчилер эрип, хыдып, халдап кээрге,
Үдешкен бис. Айыыл-халап чоок тургаа.
Октут боону эгинепкеш, ханның-чинин
Оруктарын чыда-биле аштажыр дээш чорупкан мен.
Сагыжымда күзел-бодал мөөңнеттинген—
Чаңгыс черде чыглып келген мындыг ийин.
Идегеттер уя-турлаан чылча шапкаш,
Иштим ынак эргимимни көрзүмзе аар...
Ада-чурттуе адаанзырак келбес кылдыр,
Аяс хүнче ыйба-хүл-даа ушпас кылдыр,
Карам сеин база частыг камгалашкаш,
Каичаар өөрүп, чоргаарланып турар мен ыйнаан.
Оттуг чалгыг өттүр чораап, тинлелгелиг
Оранымга ээп чана берген шаамда
Уруг эжим сеин болгаш улуг частыг,
Уран ырлыг төрээн черим көрүксээр мен.

Орузундан очулдурган М. ДОРЖУ.

Чогаалчының төрүттүнген хүнүнден бээр 80 чылынга

Агния БАРТО: «Уругларның мөзү-шынар кадыкшылын камгалаар херек»

ССРЭ-ниң Ленинчи болгаш Күрүне шаннаалдарының лауреады, чогаалчы Агния Львовна Барто (1906—1981) 80 харлаарынга четпейн чораан мөчээн. Ынчалза-даа ооң магалыг номнары, делегейниң улустарының 79 дылдарында очулдуруп үндүргени эң бичии номчукчуларга бижиттингеи ооң шүлүк чогаалдары бисте артып калган.

ПМА-ның корреспондентизи Виктория ЛАВРЕЦКАЯНЫҢ ынчан Агния БАРТОДАН алганы. парлаттынмаан интервьюзундан үзүндүну номчукчуларга бараалгаттывыс.

— Силерини-биле алырга, уруглар чогаалчызынга эң чугула чүве чүл?

— Уруглар чогаалчызы күжи урутларга таарыштыр, азы өскээр чугаалаарга. урутларның ооң-биле кады өзери ындыг идеялар турар кылдыр бижип өөренири чугула деп бодаар мен. Аңаа ёзулуг-ла өлүм чок башкы — улустуң тоолу бар болгай. Ол дээрге, ажыы-биле чугаалаарга, «хөй янзы язылыг» болгай. Чаш чылдарывыста бис ооң сюжедин, ооң соонда— тоолдуң мөзү-шынар талазы-биле талаларывыс, ооң соонда — ооң ханы утказын, а ооң-даа соонда — ооң мерген утаанының билиң алыр бис...

Бичии номчукчуну ол бүгүге өөредир, ол берге доңгу-төөгүну оларга билдингир кылдыр тайылбырлаар ужурлуг бис.

Ол — уруглар чогаалчызының ажылында эң берге чүүл дээ бодаар мен. Кударанчыг чүүлдерден урутларын дыка камгалаваңар. Ол бүгү бодалдарны. кижизиг чоруктуң урутлар боду көрүп, билип өөренир ужурлуг. Урутуңуң сагыш-бодалын, ооң сеткил-чүрээн ном хөлзедир ужурлуг. Ол — улуг кижизидикчи утказыг күш-түр.

Совет урутлар литературазының соруглазы — күчүгделге, каржы чоруккө, кижизиг эвес чоруккө удур турукчу болур кижини кижизидери болур. Бир эвес бичии урут ёзулуг кижи кылдыр өзүп келир болза, урутлар литературазы бодунуң хүлээлгезин чедиишкинниг күүсеткени ол деп саваар мен.

— Силерниң «Урутларымындан очулдурган» деп номчуларыңы бистиң чуртка-даа, дашткыга-даа каш удаа парлап үндүргени болгай. Оон утказы ханы-биле алдынганыл?

— Ол номда — янзы-бүрү чурттарның урутларының шүлүктерин. Оларның шүлүктериниң очулгазы? Чок. урутларының шүлүктерин, а оларны мен бижиттелдим. Канчап мындыгыл? Чоранның чурттарының урутларының шүлүктерин, оларны мен «улуг эвес шүлүкчүлер» деп бөштактанып адаар кижи мен. Оларның бодүүн, мичзәза-даа сагыш-сеткиллиг хамыдыдан бижиттингеи шүлүктериден делегейниң урутларының өөрүкчүзүн, салымчолун, найырал, кижилер болгаш төрээн черинин дутайында оларның бодалдарын билип ап болур. Чамдык таварылгаларда оларның сагыш-сеткили ол бүгүнү тодарадып чугаалаарындан байлак болур чүве болгай. Ынчангаш мен ол шүлүктериниң утказын хөлзөр арттырбышаан, урутларны чугаалаар бодаан бодалдарын шүлүк чевириниге көргүзериң кызыткан мен. Боттарының дашпаш өңүлүктериниң шүлүктериниге чуруктарыны совет урутларның чураамы солуп.

— Урутларның шүлүктеринде чүү силерниң сетивилицерни дүвүреттиң?

— Финляндиядан ол үш хөрлүг Тинна Линдстремниң «Кәге-бута» деп шүлүүнде мынчаар бижип турар: «Улустарны дайынче ыдалап турар демир кара куштуу ак кеге-бугалар тудуп алган... Эр-хей, ак куш!» Ында кол айтырыгны. амгы үениң айтырыын дыка ышкы бижээн! Тинна бодунуң бичии урутуг шын-на сеткилиниге бүгү улусту ыыйгырып турар. «О, кижилер, бот-боттарыңары өлүртүшпейн көрүңер! О, доктаан көрүңер!» Амгы үениң урутлары келгенге тайбың дээш дыка хөй чүүлдерни бодаа туварлар. Бичии фронтуже урутчуң бодап турарын-биле алырга, делегейде оңаа-даа дыка көөдээн, а бир эвес оларны моон-даа солуглар көөдээдир болза, ооң Парижиден чүү-даа артпас!

Мени ыыдыг чүүл дыка дүвүретпеп. Дайын аймылы, дайын белетелиге чаа-чаа чогаадыглар урутларын чүгле сагыш-сеткилин дүвүредир эвес, а аңаа харын багай тодарадыг болур. Бодап-даа көрүңер даап. коргунчуг болуушкуннар, өлүм-чидим дүгайында чамдык чурттарның урутлары кайы хире шүлүктер бижингилеппер-дир. Чүгле олар эвес, а 8 харлыг англичанын уруг Кэтрин Маргарит Адамстың бижээн шүлүү мында: «Мөчээн дижиниң хаяк. Өртенген ыыштарда от чыжырааи. Каржы ширайлар, будуктан кыскан эриннер. Амыдыралдың төнчүзү... Өлүм дижинин бүгүде үүлдершилеп чарып алган»... Милитаризмни пропагандалап турар барыын үзелдиглериниң дүвээ-чоокка-ла ындыг шүлүктерни бижип турарлар. Ындыг үүлдерни көргүзүп турар телевидениылалар урутларны сиңиччектеп, ат-алдар, маалымдыг чорук, ынакшыл дүгайында бодалдарны будалырын турар. Ынчангаш Барыын чүге урутларның кем-херек үүлгединишкиннерни урутлаага «массалыг культура» деп чүве-биле холбап турарының чыыдагааны-даа ында. Ынчангаш урутларның мөзү-шынар сеткишилин камгалаары чугула деп санап турарывыстың чажуру-даа ында.

(ПМА).

АМЫДЫРАЛДЫҢ АРАГА ИШПЕС ХЕВИРИ ДЭЭШ

МОСКВА. «Арага ишпес чорук болгаш культура» деп чаа журналдың баштайгы дугаары үнген. ону 600 муң хире тираждыг кылдыр үндүрген. Ол журнал болза, Арага ишпес чорук дээш демиселдиң Бүгү-эвилелдиң эки тура ниитилелиниң органы болур.

ЧУРУКТА: «Арага ишпес чорук болгаш культура» журналдың баштайгы дугаарының карты.

А. ЧУМИЧЕВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ХОСТУГ ҮЕНИ — ИДЕПКЕЙЛИГ ДЫШТАНЫЛГАГА

Хоорай даштынче үнгеш, ооң дедир эвп келир кадыкшыл поездизин оренбургчулар «Снежинка» деп адап алганнар. Ооң программазында — хаактап селгүүстээри, шанакка чүгүлээры болгаш аът мунары, хөглүг ооң-тоглаалар бар.

ЧУРУКТА: мынчаар селгүүстээри хоорай чурттакчыларынга чаа үүл!

В. СОКОЛОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ДАМДЫ БИЛЕ САЗЫН

Чаа беш чылче шалып шинчи киргеи кызылчылар-биле, найысылалдың будүүлелеривиле таныжылгаи үргүлүлевишаан. Аъттыг-даа, чадагдаа, автобустуг-даа хап турар мен. Ажыл-ижиниге бердингеи, ак сеткилдиг хоорайжылар сеткилимни өөртүр.

База-ла бо неделяда чүве. Хоорайның 4-кү микрорайонун магадап, ооң турут хая дег бажыңнарын сонуургап чор мен. Бир албан черинин чоланчызы Б. Кууларга ужуражы бердим. Ол хар эжер күүрек тудуп алган чор. Ажыл шагы арай эгелээлек. Ол толаачыны көргеш, сагыжымга элдеп бодал киргеи. «Руль артынга «аксы чыттыг» оргаш, машина башкарар шынзылгазын хавыртkан-дыр аа» дээп бодалдам ону кээргээр-даа, чемелээр-даа сагыштыг мен.

— Хар аштаар черде кирип алдың бе?— деп, хөй-даа тайылбыр чок айтырдым. Ийе, таныш кижизи-биле бир-ле сөстүг кижи солчур болгай, машина дутайында өжегээр ыыттавадым, кижиниң «балыг» черинге дээр эвес.

— Чок. Чолаачы хевээр мен. Час дүжүп орар болгай, бажыңым дээвириниден дамдылаар, бо кыш чылыг болганындан ам-на дамдылап эгеледи. Хар аштаар дээш шөлээ айтырып алдым.

— Кайы, хөй каът бажында квартираны орнаптың бе?

— Чок-чок, Мергелдей, кайын орнаар ийик мен. Ол-ла беш дугаар каъдымда хевээр мен. Дөрт чыл бурунгаар ажыглалга киргеи панель бажыңывыс аан. Дөрт чыл дамдылап келди.

Шынын чугаалаайн, Ол эшке бүзүревээн мен. «Чүс катап дыңнаарының орнунга чаңгыс катап көөр» деп үлегер домактыг сактып кээп, эдертиптим. Калинин кудумчузунда, № 9 бажыңның 16 дугаарлыг квартиразы бо. Кирип келдивис. Дамды даажы дыналып келди. Удуур өрээлинде-даа, коридорунда-даа дээвиридеи дамды бадып тур. Өй-ейде төк дээр, дозуп каан сава дүвүнге дүжерге даажы аажок. Дээвиридеи тудугжулар чедир дуглаваныидан ында шаараш чер бар чүве-дир.

Куулар тыңнигыр-сагыңгыр кижи болду. Дээвиридеи бэткан суг шалага дагжаашаш, удаан кижи-даа удутпас, дыштанган кижи-даа дыштанарбас боорга, удазын шорга кылгаш, бир саваже аксып каан. Өй-ейде-ла ону төп тырар. Кайы хире үе эртерге, ол сава долуп кээрин ол пат билир. Чыл-чылы-биле төп кээрге ынчанмайн канчаар.

— Чогуур черге дыңнадыр турган-дыр, түрениг эвес бе? — деп айтырдым. Куулар чүгле холуп чайып кагды. Аайын тыппадым. Оон меңээ мынча дээп:

— Чеже-даа барган мен. Түңнел чок. Амыдыралга харын-даа «ажыктыг» чүве-дир...

Ооң «ажыктыын» сонуургадым. Бо кыш эгелеп чорда, Б. Куулар даштын агаар температуразы хынаар херексел садып аар деп турган кижи-дир. Ону соксап, акшазын камнзи алган. Чүге дээрге. даштын чылыг болза, ол дамды көвүдээр — кезек-кезек апаар, а соон кээрге, хар докпаш —уруук-суурук болу бээр. «Агаар медээзин» ол. Ол шаараш черинең «ачызындаа» бажыңга кедер тапочказын база «камнап» ап турар болду, кидис идиктиг кылаштаар. Хептиг удуурга баштай эпчок турган. Бир катап төрели кижиниң анаа температуралыг бажыңынга аалдап чорааш, изиниге шыдашпайн, тос-тостуң соогунда форточка ажыткаш. соок, шык квартирага чаңчыкпаан ээлерни дыка донуурган дижир.

Ол чедир дуглаттымаан черден № 3 чуртталга-ажыглал участогу база «ажык-ол чалыг» болуп турар. Чүге дээрге, ол бажыңның беш дугаар каъдында квартиралар барык шупту дамдылаар, ол дамдыдан түвексинген чурттакчылар харыы халас, боттарының ажыл шагында шөлээ дилеп алгаш, азы дыштанып хүнеринде аштап кааптар чүве-дир. Участок оларга көпеек-даа төлевес. Ооң уламындан чүве ыйнаан, үш-дөрт чыл дургузунда чеже-даа кижи кээрге, участоктуң удуруткучулары шойт-даа дивээн, ол үттерин дуглаар каңдыг-даа хемчег албаан, нервизи дыка бижыг улус бооп-тур.

Кууларның кожалары, 18 дугаарлыг квартирада чурттап турар Халиговтар харын «бужурганчыг» улус болган. Каш чыл бурунгаар хоорккүүскомдан бээр бижип келген. Ынчалза-даа ында база бижыг нервилиг даргалар бар чүве-дир, аазаарын аазап каар, а херек кырында күүсетпес. Эзлериң билдириишкини, удуруткучуларның харыылары ам-даа Халиговтарда бар. Аштадым, суксадым дээр эвес, ас саазын амыр-дыр ийин, чүүдээ негевес, чыдар. Ынчалза-даа ында одуруглар балалбаан. Номчуптаалыцар.

Халиговтар 1984 чылдың чайынында, дээвиир дамдыларынга, эрткен кыжын дөңүп кыштаанынга мунараашш, Кызыл хоорккүүскомунче билдириишкин киргеннер. № 3 чурттална-ажыглал участогунуң ажылдакчыларының чүве тоовазын база айтыканнар. Хоорккүүском даргазының бирги оралакчызы В. Осипов алban черинің ак саазынынга «одалга сезону эгелээрге-ле бүгү квартираларны хынап көөр бис, ол-ла үеде дээвиридеи-даа, ханаиы-даа септеп каар бис» деп августа харыылаан. Кижи-ле кайгаар одуруглар. Бүгү квартираларның чылыдар-чылыттазын чүге соок эгелээрге хынаар. дээвиридеи, ханаларда тигни чүге ол үеде септеэр чүвел? Ындыг ажыдыл кыш бетинде кылыр деп бирги классчы кижи бүрүзү билир болгай, чаа арга-даа тыныглаи чадавас. Ынчангаш, Халиговтар маиааш олурупкан.

Сентябрьда одалга сезонудаа эгелээн, а кылдынган ажылдар чок, октябрьда база курут. База-ла ол дежит дээвиридеи, ханадан хыраалаш, дамдылап туруп берген. Ол-ла чылдың ноябрьда Чурттална коммунал ажыл-агый министерствозунга дыңнатканнар. 1985 чылдың бүдүүзүиде келген харыы бо. «СЭКП хоорккомунуң болгаш хоорккүүскомунуң комиссиязы силерниң бажыңыларыны хынап көрдү. Панель бажыңнарда чылыт саадавас шынарлар бар чүве-дир. Чурттална-ажыглал трези оны чылыглаар талазы-биле немелде хемчегларни алыр, чылыдыла черя силерге немелде чылыгны бээр».

Бо талазы-биле харыысалгалыг удуруткучулар дыка-ла хөй аазаашкын бээр, а херек кырында боттанмас болгаи.

База-ла ол өйде соогунга шыдап чадап каан чурттакчылар, 53 кижи. Кызыл хоорккүүскомунче база-ла билдириишкин киргеи. Оларның баштайгы аазаашкыныи-даа сагындырган, ыдыккы подъездиларде квартираларның хаиаларының доңа бергеиии, сут шала кырында хөөлбектелип чыдарын, кидис идик чок хылаштаар арга чогум. Чурттална-ажыглал трезииң-даа, оон участогунуң-даа чылыш тогун, каидыг-даа хемчег албазын бижээивер. Оларның шыгжап алган саазыиарыиың аразында оон келгеи харыы чок болду. Ону бодаарга, ол билдириишкин Улуг-Хемче салыпкан саазын хеме дег олчаан баргаи хире. Оон бээр көрүңер даап: 1984 чылдың кыжы эрткен, 1985 чылдың кыжы чаңгаи, 1986 чылдың кыжы келген. Ол бажыңның чурттакчылары шупту кидис идиктиг кылашташпышаан. Дээвиир кырында хар аштаар хүнүү дугуржуп ап турарлар. База-ла дыштанып хүнде азы ажыл үезинде шөлээ айтыргаш, ону аштаар. Оон башка квартиралар иштиниң суу «кормадан» ажа бээр. Келир часка ёзулуг белеткеиип турар кижилер (хатапталл) Кызыл-да. Калинин кудумчузунда, № 8 бажыңның чурттакчылары-дыр. Оларга час дүжүп хар эрнирге-даа, өөрүшкү келбес, час дүжүп, чаъс-чайык-даа мунгарадыр, кыжын ак хырдаа эки чүвеге чедирбес. Ол бажыңда квартиралар дутаарлары бо: 16, 17, 18, 19.

МЕРГЕЛДЕЙ.

«КӨЗҮЛБЕСТЭЭН» БИЧЕ-ТЕЙНИ

Эргим Мергелдей!

Ыракта Биче-Тей суурдан будуктут мыштың кыры-биле, булуттуг дээриң аваа-биле каш сөстүг чагаам чоруқуул ор мен.

Демир-үжүк сегирип алгаш, четпестер дутайында чоп дораан-на бижир кижи боор? деп элдепсинмейн көрүңер.

Бистиң нам, чазаавыс ыракта-даа, чоокта-даа, улуг-даа, биче-даа суурларның чурттакчыларының амыдырал деңнели бир дески чаагай болуун дээш бүтүү хемчегларын ап турарыл билир силер. Оларның ачызыының биче-тейжилер каразбиле көрүп, өөрүп четтиргенин илередип-даа турар. Ынчалза-даа чамдык ажылдакчыларнчн чүве тоомчага албазындаа чурттакчыларга арай таарымча чок байдалдар тургустуиуп келир-дир. Ону кысказы-биле дыңнадырын оралдажып көрейн.

Биче-Тей — көзүлбес хире эвес улуг суур. Кызыл-Мажалыктан база ырак эвес— 6—7 хире-ле километр черде, улут ажыл-агыйларның бирээзи болур «Шекпээр» совхозтуң төвү. Ында 200 ажыг өреге бар. Мындыг черниң садыг хандырылгазы эки тургу дег, ынчалза-даа байдал бисте хирелиг ийин.

Магазинге келген кижи бир дугаарында чүүү садып алырыл? Хлеб-ле болгай. А дус чоокта кайдыг ийик? Далганчыктаа, чигир... Ол бүгүнү суурда кара чаңгыс холушкак бараанар магазининден садыа алыр бис. А оовус ажыттынмастаар «чаңчылдыг». Кара чаңгыс садыгжызы кайдыг-бир чылдагаандан ажылынга келбес болза-ла, суурнуң чоңу хлеб болгаш өске-даа продуктулар чок артар. Сөөлгү үеде эргелекчи Чечекмаа шөлээлээп берген. ооң орнунга кижи ажылдатпаан. А аъш-чем продуктуларынга иегелде хүнүң херек болганда, биче-тейжилер Хемчик кежиp чадаг кылаштап чораап, Ак-Довуракта садыгланып ап турар. Ону райпо баштаар черн. көдээ Советтиң күүскому, дирекция — шупту эки билир, ол хирезинде кандыг-даа хемчег албас. Кара элдеп чүве аа? Бүзүревес болзукарза көрүңердээн: хүнүң-не Ак-Довуракты магазиннерниге Биче-Тей суурнуң чурттакчыларының 30-40 хуузу чеде берген турар. Олар аъш-немнн саттынып алгаш, уурук-суурук кылаштажып чаныптар. А ажыл шагының чидирим та кайы хире чүве!

Күш-ажылдың сагылга-чурумуи чер бүрүзүнге быжыглаар, ажыл шагының чидирнны болдурбас, ажыл-агыйны үидезинин-биле чаарты тургузар дутайында айтырыг амгы үеде чидит тургустунган. Ону боттандырарынга үүрмек-даа болза, бо четпес чүүл дыка шаптыктыг-дыр.

С. СЕРИҢ-ООЛ.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 17-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 — Уруглара фильм. «Чаван болгаш хендиржиттеш». 9.35 — «Киевтиң көвүүтлери». Доп телефильмниң башпайгы көргүүзү. 9.55 — «Цирк одуң кыпсыкаан». Уран-чечен телефильм. 11.10—11.15 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Сибирьде болгаш Ыракны Чөөн чүктер». Док. фильмнер: «Саяиардан Таймыр чедир». «Амурда хоорай». «Сибирьниң чылдар бижиккизи». 15.25 — Москва кедээзиниң бо болгаш даартагы хүиү. 15.55 — Тележурнал. 16.30 — «Тайбың дээш бис». Музыка-литературалыг композиция. 17.00 — «Эртем болгаш амыдырал». Белорус ССР-ниң Эртемнер академиязы. 17.30 — «Аас-кежиктиг чаш үе». Концерт. 18.00 — Амгы үе-чадаага планнаашкын. 18.30 «Орус ойнаарактар». Мультфильм. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00—Арага ишпес чорук— амыдыралдың хевирн. 19.30 — М. Глинка. — «Дооспаан сочата». 19.45 — «Чаашкыи болур». Телешининиң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Чаашкын болур». Телешининиң улаҢчызы. 22.25 — Коньки спортунуң талазы-биле делегей чемпионады. Эр улус. ГФР-дең дамчыдылга. 22.55 — М. Равель. Оркестрге хорсореографтыг поэма. Вальс. 23.15—23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Мастер-биле балык кожилериниң портредин». Доп. телефильм. 8.35; 9.35 — Бойдуо эртемн. 3 класс. Хөвүүнүң бойдузу. 8.55 — «Бичии уруглаара геометрия. Дөрбелчии дуглуут терге». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05 — Орус чугаа. 9.55—Шыдыраа школазы. 10.25 — «Шой хаалыг сээң кажааларың». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.35, 11.40 — Ботаника. 6 класс. Хөвүр үнүштерии камгалаары. 10.55 — Совет чүрүлга уран чүүлүнде коммунистиң өвүр-хевирн. 11.30 — «Тоску застава». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.00 — М. М. Пришвин — «Хүнүүң аңмазыры». 5 класс. 12.30 — «Бис тулушкан бис». А. И. Герцен, Төөгү. 8 класс. 13.15 — Нинти биология. 10 класс. Өскерилгелериниң үнүп келири. 13.45 — Совет драматургияда В. И. Ленинниң өвүр-хевирн. 14.45 — Школачыларга хлеб дугайында. 15.05—15.10 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

15.15 — «Партия дугайында сөөс». СЭКП-ниң XXVII съездиниг тураскаатқан поэзиянын телефестивалы. 19.15 — Уругларга фильм. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чараалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуглар, чаштар!». «Эмнек». Мультфильм. 20.15 — Концерт эвлима опера. 21.00 — «Үе». 21.35—23.05 — Композитор Александра Пахмутова-биле ужуражышкын.

Редакторлуң орлаичызы К. К. САТ.

агаар

Республикага булуттан, аязыр, хар чагбаҢ, хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Агаарның температуразы дүне 30—35, чамдык районнарга 20—26 градус. хүндүс 19—24, чамдык районнарга 9—14 градус соор.

Кызылга бүргеи, аязыр, хаттың күүжү кошкак, хар чагбас, агаарның температуразы дүне 28—30. хүндүс 16—18 градус соор.

Кино

ФЕВРАЛЬ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Киносборник» 9.30, «Битва за Москву» 11.00, 14.10, 17.20, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «О возвращении забыть» 9.00, 10.50, 13.50, 15.30, «Киносборник» 12.30, «Самая обаятельная и привлекательная» 17.10, 18.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сказание о земле Сибирьской» 14.00, 16.00, 18.00, 19.40. «Мантия черная и белая» 12.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Приключения Буратино» 10.30, «Самая обаятельная и привлекательная» 11.40, 13.30, 15.20, 17.10, 19.00 шактарда.

ФЕВРАЛЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Координаты смерти» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Приключения маленького папы» 9.40, «Битва за Москву» 11.10, 16.50, 20.00, «Киноклуб: «В мире приключений» 15.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киносборник» 11.00, «О возвращении забыть» 14.00, 16.00, 18.00, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Самая обаятельная и привлекательная» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

Редакциянын адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, ачы-сылгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; коозо ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45. солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катаи үнер

Чагыг № 3235.

Тыва АССР-ниң Ном ,үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00659

Тувинская ордена Трудового Красного Знамени библиотека им. А. С. Пушкина

Кр

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 41 (13041) | 1986 чылдың февраль 18, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көвеек.

ХООРАЙ КЫДЫЫНДА

КАУНАС. (Литва ССР). (СЭТА). Ында ногаа өстүрер делгем чылыдылга комбинадының тудуу дооскан. Шил шывыг адааңда 12 гектар чылыдылга черинден ангыда комбинаттың ажылдакчыларының хоорайжыгажы база туттунган — ында тос чурттарга бажыңы, ясли-сад, амыдырал хандырылга болгаш садыг черлери бар. Ол бүдүүлүге чери каунасчыларга баштайгы дүжүттүн 2.700 тонна ногаалары чорудуп бээр.

РИГА. СЭКП-ниң XXV съезжизи аттыг микроавтобус завод-дуда «Латвия» дээр электромобильди чогаадып кылган. Ол ааз автомобиль сайгарадыр кылган аккумулятор-биле хандырылган. Ол аккумулятор тос сууттуг машинаны бир чүге километр ажыг оруктуг тей биле катап долдурбайн эртер арганы бээр. Ындыг бир электробусту кылып үндүрериниң мурнундагы од ышкаш машинага үндүрүп турган демирдеи, өске-даа материалдардан 250 килограммны эвээлиг чарыттаар.

ЧИРЧИК. (Узбек ССР). Чүгле чаа өг-бүле болган аныяктарны чурттадыр дээш бажыңны Чирчикте «тергиин эки» деп демдек-биле хүлээп алган. Оларга дүлүүлер-биле калды чаа чурттакчыларның боттарының-на аттары салдынган паспорттарны база тывыскылаан. Чаа бажыңның бүгү квартираларын аныяктарга тускайлап бээр дугайында хооркүүсомоюн шиитпири билдинге берген соңда, дораан-на тудуг шөлүнге ажылдакчыларның саны кеңдей берген. Алаа келир үениң чурттакчылары хостуг минута бүрүзүнде эрттирип турган. Оларның хөй кезии тудуг трезинде ажылдап турар болгаш дашчының, монтажчының, шээжелекчиниң мергежилдериниң-биле херек кырында таныш болганнар. Чурттарга черлерин од областа улуг киириштирер арга-биле тударынга киржип турар дыка хөй бүдүүлгелер ында дуржулганы соңуурган, ажыглап эгелээн.

ТАЛЛИН. Хостуг үени амыр-дыштыг болгаш ажык-дузалыг кылдыр эрттирип болур Таллинниң ортавкы үүс чылда тутунган кезээнде база бир таарымчалыг булуң тыпты бергеи. Эрте-бүрүнгүнүң кудумчуу гаштарының бирээзинде музыка салонну баштайгы дыңнакчыларны чалап, хүлээп алган. Ында үүгле үзүрбя олбук-сандай бар. Шинчалаа-даа салонуң программазы калбак. Стереофонизут херекселдер классиктериниң болгаш амгы үениң авторларының-даа музыка чогаалдарын ол дээре уран чүүл тиктиринин болгаш ларның хүүседилгелерин шаарлыг бижиниинден аар аргаңы берип турар. Ында орган музыказы база чайгыланып турар. Ол мөшкөш эстрада аялгаларын соңуургаарларны база үзүүлеп. Сеанс бүрүүзүнде музыковедтериниң тайылбыр беседазы-биле өгелеер. Хостуг үени эрттирериниң чаа кевириниң организавчылары композиторлар болгаш артистер-биле ужуражыышкыннарны база кылыр деп турар.

ЛЕНИНГРАД. Чөөкку хүннерде ырак черже аяп-чорук кылып чорупкан делгелге Ленинградта ажыттыгаан. Оон стайылбыр бижиинде» чугаалап турары болза: «Афганистан Демократтыг Республикада совет шеригленнерин кызыгаарлаттынган кезиинде комсомол организацияларынга Ленинградтың аныяк чуруучуларының белээ».

Ында ямзы-бүрү жанрларның 120 чурулга чогаалдары чыдынган. Аңы-дыкма республикада боттарының критериниктерлиг күүзелгени эрттирип турар дашчыларга Улуг Октябрьның кавабы болур Нева эриктеринде хоорайның ойбаак хевирги чоок болбайн аан. Олар дээрге, К. Почтенныйның «Эрмитажтың сонгаларын өттүр» деп шинуг линогравюразы, В. Жилкинниң «Революсчу алдарның черлеринде», Н. Нехорошеваның «Ленинградка блокнот-биле», М. Тарасенктуң «Невада байырлал» деп чуруктары-дыр.

Аныяк чуруучуларның чогаалдарында — Карел мойнактыының хар-биле шыптынган бүлүүлери болгаш часкы Ладога, Псков шынаалыларының делгем сиген шөлдери болгаш Москва чоогунуң күскү делгемнери-даа кестүп турар.

(СЭТА).

ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛ — СЪЕЗДИГЕ БЕЛЭЭВИС

Өвүр районнуң Хандагайтыда суурда үлетпүр бараанналар магазининиң ажылдакчылары партиниң XXVII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышты калбартып, соруктарын эриишаннының ажылдап турарлар. Ол магазинниң өрээлдери чаа-чаа бараанналар-биле долдурган. Ылаңгыя улуг улустарның болгаш уругларның хептери сөй. Янзы-бүрү пестер аймаа база элбек. Садып алыкчылар бо магазинге ынчангаш хөй болур. Олар сонуургаан бараанналарын садып алгаш, сагыш-сеткилинде өөрүшкүлүг чоруп турарлар. Бараанналары элбек магазинниң садыгжыларының чарыжының мурнуку одуруумда чоруп, шалып ажылдап турар Зоя Куулар ол ажылынга чээрби ажыг чыл болган. Ол ышкаш садыг шугумунга чээрбү чыл болган мурнакчы садыгжы Аймы-оол Ёмзак болгаш оон өске-даа аныяктар бо чылдың январьның даалгазын ажыр күүсетпеш, февральда бараан саарылгазының планын база ажыр боттандырар соруулгалыг ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: Хандагайтыда үлетпүр бараанналар садының мурнакчы садыгжыты Аймы-оол Ёмзак.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

МАЛЧЫННАРЖЕ ҮНҮҮШКҮННЕР

Сүт-Хөл районуң төп эмнелгези малчыннарның медицина хандырылгазынче ынчэнгейлиг доктаамал салып турар. Кыштагларже эмчилерниң үнүүшкүннерин четверг санында чорудары доктаамалчаан. Чижээ, хирург Данчыт Успун баштаан болуктуг «Алдан-Маадыр» совхозтуң Манчүректе, Кошпесте, Баян-Колда, Чодураалыг-Сайырда, Оргу-Шөлде ыыштагларда быжыглаан. Олар хөй-жуларның күзенчиг ажылчылары.

Медицина ажылдакчылары мал ажылында чай чок чымыштаа ажыл-ишчилерниң кадыын шинчип, оларга херек эмнерин берип, аарыгларны болдурбазының хемчегларын ап турар.

Б. ОНДАР.

ТИИЛЕКЧИЛЕРНИҢ БИРЭЭЗИ

РСФСР-ниң автоорук министерствозунуң оруксептелге будүүлгелериниң араазында 1985 чылда Бүгү-россия социалистиг чарыжының түңнелдерин үндүрген.

Кызылдың орук-септелгетүдүт эргелелиниң коллективи он бирги беш чылдың доозукту чылында эки ажылдап, социалистиг чарышка үшкү черни эзлээн.

Экскаватор машинизи В. Серебряков, бульдозерист А. Трубицын, автогрейдеристер Ю. Артумаев, А. Молодых олар 1985 чылдың түңнелдери-биле «Тыва автоорук» эргелелдиң мергежил аайы-биле тергиинеринге деп атты чаалап алганнар.

Т. ДРУЖИНИНА, «Тывааптоорук» эргелелдиң күш-ажыл болгаш шалып киллизиниң начальныгы.

КАМНАЛГАЛЫГ АЖЫЛДААР

Эрткен беш чылда коммунал ажыл-агый коллективтери электри жергиизиң сайгарарының планын 101,6 хуу. чылыг эргиизиң 104,6 хуу күүсеткен.

Бир гигакалорийниң ботунези 17 көпеекке, киловатт-шактыг 0,03 көпеекке чиигээн.

Ниити чеңишкинге Кызылдың энергия болгаш чылыг районнары. Туран участогу үлүг кавырга турар. Бо чылын 370 мун киловатт-шак электри, 560 гигакалорий чылыг эргиизиларын камнал алыр хүлээлге алдынган.

Бо хүннерде коллектив партиниң XXVII съездизиниң төлептиг уткуур соруулгабиле бедиткен хүлээлгезин долдур болгаш ажыр күүседирип аазаан.

Ю. ВАТУЛИНА, «Тыва коммунэнергода» партия организациязының секретары.

ЧҮСТЕН ТОЗАН БЫЗААНЫ

«Сүт-Хөл» совхозтуң Ишкич салбырының кодан сарлыы Алдыы-Ишкин бажы Шивээлиг-Каргалдың сынаарында кыштап турар. Ол сарлыктарны совхоз эрткен чылын Байтайганың «Кара-Хөл» совхозтан садып эккелген. Алдыы Үстүү Ишкинниңиң кадыр-бөрт дагларынга чанчыгып тааржып тур. Бедик сыы оларларың тепкеш, чоруп бергенде сынаар ажып ырай бээр мал болбога, доктаамал хөй-гаараала тудуп турар бис — деп, улуг кадарчы Соскур-оол Монгуш чугаалап орар.

Сарлык кадарчылары тасскаар Алдыы-Соорнуң Бижиктиг-Хаяга көжүп чедип кээр. Ында сарлык бызааладыр хыры серилиг чадагай кажаалы тудуп каан. Төрээн сарлыкта бызаага чидиртир 10 тонна ситкини база ында соорүп чедиртип кааи.

Сарлык кадарчылары соруктуг ажылдап, кадарган сарлыктарын эзлчежин малдап турар. Партиниң XXVII съездизиниң чылы база ол ийиги беш чылдың бирги чылы болур 1986 чылда төрүүр 100 сарлыктан 90 бызааны мендиг камгалап алырын кадарчылар хүлээгеп. Алган хүлээлгезин чедишкинниг боттандырар дээш олар кызымак ажылдап турар.

А. ДОҢГАК.

БЕЛЕТКЕЛ ООЖУМ

Кандыг-даа ажылга баш бурунгаар белеткел болгаш план херек. Часкы хову ажылдырынга база ындыг. Ындыг турбуже бистиң «Хөндергей» совхоз он ийиги беш чылдың баштайгы чылынып тарылгазынга шүүлеп белеткенип турар.

Техника септелгезинче февральда кирдивис. Ынчалза-даа ажыл шуудавааи. Чүге дээрге, совхозта техника сепгээр үүлү безин чок. Оон уламындаа септекчилер хар кырынга олбо үрдүнүп, тепкиленип-аккылаанын чоруй, чылыг бажыңче бурт дээрлер. Маңаа шынар дугайында чугаалаан-даа ажыы чок.

Совхозта дарганнаар, ерунээр, демир чондурар черлер чок. Ындыг болганда ээрнил кайыын тыптырыл?

Февраль бирде механизаторлар хуралынга совхоз директору Д. Сарыглар «бо чылын картофельди ишкээр сиген шөлүнге тарыыр чүве» дидир. Хайыраан сиген шөлүн ынчаар үреп алыры черле таарымча чок хире, өске суггаттыг черлер база бар болгай. Эртеем чылын 100 гектар картофель тараан Белдир-Ховуда безин ийи үүс гектар ажыг чер бар.

Картофельдеи дүжүт албайн турарывыстып шын, оон агротехниказынче сагыш салбайн турарывыстып уржуу ол. Бо чылын база өскерилге чок: амдыгаа чедир кандыг-даа чемнишчизилге шөлде чаштынмаан.

О. ХЕВЕК-ООЛ, механизатор.

ХОЙДАН-НА ХУРАГАН ДЭЭШ

Түлүктээн

Канчаар белеткенген болдур, кыштаглаашкын ынчаар эртер. «Торгалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери бо кышка мурнукузундан дээре белеткенген. Оон уламындаа бо хүннерде мал кыштаглаашкынының байдалы багай эвес.

Совхозта мал оолдаашкыны түлүх. Ылаңгыя Кадыг-Бажы хойжу бригаданың хоюнуң хөй кезии төрүпкен. Төрээн хөйларның чаш төлү онча. Чижээлээрге. Ховалыг Кара-оолдуң коданында төрээн 220 хойдан 225 хураган алдынган. Үйнүоол Оваң. Доңгак Экер-оол, Куулар Анай болгаш өске-даа хойжулар хойдан-на хурагачны ап. социалистиг чарыштың мурнунда чоруп турарлар.

М. ЧАМБАЛ-ООЛ.

◆ ◆ ◆

Аныяктарга үлегер

Ол-ла совхозта хоочун хойжу Доңгак Бады-Суурнуң коданында төрээн 292 хойдан 295 хураган төрүттүнген. Бо көрүүг үк хойжуңуң бо чылын чүс башка онааштыр 105 хурган алыр дээш социалистиг хүлээлгезиниң күүсеттинерни бадыткап турар.

«Торгалыг» совхозтуң Чээ хойжу бригадазының бо малчыны хойдан-на 2,4 килограмм дүктү кыргыырын хүлээнгеп. Эрткен чылын ол хойдан-на 2,1 килограмм дүктү кыргаан болгаш чүс хойдан-на 109 хурагачны дорудтурган. Аныяктар оон үлегер алыр ужурлуг.

Д. НАЙГЫН-ООЛ.

◆ ◆ ◆

Шупту менди

Кызыл районнуң «Х Улуг хурал» совхозтуң малчыннары кыштаглаашкынны организастыг эрттирип турар. Малдың коданнарда бо хүннерде хой оолдаашкыны түлүктээн. Аныяк хойжу Владимир Мекпер-оолдуң кыштаа Берт-Дагда. Оон коданында 400 баш төрүүр хой бар. 200 хой бо хүннерде оолдапкан. Чээ хураганнар онча-менди дорупгун өзүп турар.

Малдың чаш төлүн чаңгыс-даа баш хоратпас, төрүүр хой бүрүзүнден хураганны камгалап алыр дээш малдың ег-бүле, оларда дузалажып келген сакманчылар кызымак ажылдап турар. Хойжуның кадарган хоюнуң күш-деңгели шыырак. Төрүүр хойларның кажаа-хораазын кургаг тургузарынче малчын улуг кичээнгейин салып турар. Хойжу В. Мекпер-оол хоюнуң кажаазының карженни чоокта чаа аштаан. Хойжуңуң коданында хой оолдаашкыны түлүктээн болгаш хүннүң-не хураганнар немежип турар.

К. МОНГУШ.

◆ ◆ ◆

Ол-ла совхозтуң хойжузу Баа-Хөө Бичиңжик төрүүр 324 хоюндан 326 хураганны бо хүннерде алган. Үк хойжуңуң хоюнуң шуптузуңуң төрүпкени ол.

Малдың чаш төлүн ажаап алырынга оглу Женя Баа-Хөөбиле Холажык Сарыгбай дузалашкан. Ылаңгыя Женя 140 хураганны ажаап, мактала чедип алган.

Т. САЛЧАК-ООЛ.

◆ ◆ ◆

Бүрүн ажаап алдынган

Шээр малды кыштап хүр ажырар, оон чаш төлүн менди доруктуруп алыр дээш Чөөн-Хемчикте «Хөндергей» совхозтуң хойжулары бо хүннерде шалыпчы ажылдап, төрээн 1810 хойнуң хураганнарын менди доруктуруп турар. Малчыннар М. Монгуш, М. Чылбак, М. Шыырап болгаш өскелерниңдее коданнарында малдың чаш төлүү онча-менди.

Малчыннарның коданнарында сыеп, көк-сула, дус четчяя-биле бар. Зооветередчилер ай санында эртип турар, аңаа хой малды өстүрериниң дөнүшгелиг аргаларын өөренип, мурнакчыларның дуржулгазын солчуру ажыктыг болуп турар.

П. КУУЛАР.
Чөөн-Хемчик район.

◆ ◆ ◆

Коданнарда быжыглаан

Бай-Тайганың «Кара-Хөл» совхозтуң малчыннарының кыштаглаашкынын эки эртип турар. Кодан бүрүзүнде малдың байдалы эки. Шупту коданнарда 4749 төрүүр хой бар. Олар хүр-меңди кыштап турар. Бо хүннерде оолдаан 2355 хойнуң чаш төлү онча-менди доруун өзүп турар. Малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыр талазы-биле хойжулар Бак-Кек Хертек, Сергей Хертек оларның көрүүгүлери эки.

Хойжу кодан бүрүзүнде ногаан сиген. көк-сула четчяя кылдыр дүжүттүген. Сакманчыларны кодан бүрүзүнде четчелээн. Совхозтуң тускай эртеминдерин болгаш активин кодан бүрүзүнде быжыглаш болгаш дежурныйлаашкынны организастаан. Суурнуң чурттакчыларын агитквартираттар аайы-биле төрүүр коданнарда хуваган. Бо ажылдың суурда хереженнер чөвүлели болгаш совхозта комсомол комитедин удуртуп турар.

Бүгүнкү коданнарда ажылдап, чурттап турар малчыннарның садыг хандырылгазынче ынчэнгейлиг угландырган. Ыраккы Сукпак, Делег-Хөлде малчыннарга бирги хереглелдиң бараанналарын совхозтуң машиназы-биле чедирип садыглаарын организастаан.

Х. САМДАНЧАП.

ХУМАГАЛЫГ ЧАРЫГДААР

— Азырап, ажаап турар инектеривистиң аксын куруг тургуспас дээш сигенни-даа, силосту-даа каап берип-де турар-дыр бис — деп, «Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа сүт-бараан фермазының бызаа ажаавчызы Сарыг-ыыс Күжүгет рейд бригадазының кежигүннериниң «фермада мал чемининг чарыгдалы канчаар түргустунганыл?» деп айтырыынга ынчаар харылаар болду. Районнуң совхозтарында кыштаглаашкын канчаар эртип, мал чемининг чарыгдалында отчёт-үчёттуң канчаар тургустунганын хынаар соруга-биле «Сүт-Хөл» болгаш «Алдан-Маадыр» совхозтарының Кара-Чыраа база Ак-Даш сүт-бараан фермаларынга, а ол ышкаш «Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак-Даш салбырының чамдык хой-жуларының коданнарынга рейд бригадазы четкен.

Барган фермаларывыстың саанчылары болгаш кадарчылары күш-ажылының хүнүү кара-дан бажында эгелеер, эртенгинии 6 шакта-ла хуумнарын туткуланган ажылдап четкилеп кээр чорду. Инектерге чем каап берип турарлары-даа бар. Эртенги саадланы доозкаш, инек кажаазын аштап киргиптерлер. Бо бүгүнү хол-биле кылыр. Ында кандыг-даа механизазиа ажыглавайн турарын маңаа айтып каалы. Шак мынаыг байдалда ажылдап турар саанчыларны чемелээр арга чок. Оларның кижи бүрүзү онаашкан ажылын ак сеткиллиг күүсеңип турар.

Хынап көргенивис фермаларда болгаш малчын коданнарда мал чеми четчир кылдыр дүжүттүнген. Инектерге сиген, саваң, силосту-даа берип турар. Чарба база бар. Инектерни болгаш бызааларны чылыткан суг-биле суггарып турар. Бир инектиң хүнде чинр чеминиң рационуун көскү черлерде азып каап.

«Сүт-Хөл» совхозтуң Маадыр-оол Ховалыг эргелекчилеп, Кара-Чыраа сүт-бараан фермазы бир дугаар барган фермавыс ол. Фермада инектерзи-биле 254 инек бар. Оларның 240-и төрүүр инектер. Фермада ажылдап турар кижи 35, оларның 11 саанчылар, 3 кижи бызаа ажыкчылары, артканнары кадарчылар, трактористер болгаш өске-даа мергежилдиг кижилери. Мында кижилериниң ажылдап, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарыны тургускан. Кижи бүрүү бажыңнарда чурттап турар. Столовая болгаш кызыл-буудуң доктаамал ажылдап турар. Дүштеки үеле фермаңың саанчылары, кадарчылары алдарынче чанмайн барып бо-дур. Оларга амданныг чемни новар Руслана Ховалыг кылып берип турар.

Бо хүннерде фермада 65 инек төрээн. Оларның бызаалары оона-менди. Чаш бызааларны 10 хоюкта неминиң сүү-биле эмзиргеш, оон соонда 15 хонук дургузунда эмискиктээн, өске болгаче шилгидер. Сиген, саваң хээндектээр ИГК-30 дээр машинаны фермада тургускан. Оон бүдүрүктүдүү — хүнде 3 тонна. Кылаг-оол Монгуш бо машинаны туруушдинмес. Ферманда дүжүртүнген сиген кайы хире боон турарын билир кижи чок болган. Мал чеминиң чарыгдалының отчётүчёдүү буланчак. Оны таптыг харылаан турар фуражир чок. Мал чемни «карак-биле» хемчээп, малга каап берип турары кайчаа-даа таарышпас. Саанчылар, бызаа ажаавчылары хүнде бир инектиң, бызаанын чиир чеминиң рационун эки билбес, аңаа-ла «сингүр-оолдап» харыылап каар. Фермаңы ажыл-ишчилериниң оруузунда зоветеринарлыг өөредилге чоруқайн турар.

Күш-ажылды организастаарының бригада керээнинде база ажыл төлевириниң депшилелиг аргазы чок системазынче Кара-Чыраавыс саанчылары, кадарчылары эрткен чылын-на шилчээн. Ынчалза-даа саанчы, кадарчы бүрүү чарыгдалаарыны санаар биилер кылдыр өөредири кегеттинип турар. Бо ажылче ынчаар мурнукла коллуузунда-ле улустуң «оюу кылдым, моңу кылдым» дээн аксын дыңнап, оны баримдалап төлевир кылып турган. Кара-чыраажылар ам депшилелиг арганың ажыктыын билип бар чыдарлар.

СЭКП-ниң элчелиг XXVII съезданиң төлептиг ажыл-ажыбиле уткуур дээш кара-чыраажылар он ийиги беш чылдың баштайгы үш айларында 70 тонна сүттү бүдүргеш, оон 50 тонназын күрүнеге садар хүлээлгеин алган. Бо ауллээлгени съездиниң ажыттыыр хүнүн таваржыштыр күүседир дээш чарыы калбарган. Саанчылар Екатерина Ондар, Клара Монгуш, Татьяна Ондар чарыыттың мурнуку одуруумда чорун турар.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак-Даш сүт-бараан фермазының коллективи кыштаглаашкынны организастыг эрттирер талазы-биле чамдык ажылдарны чарыдып турар. Фермада бижыглаан 665 баш инектиң хүр-меңди кыш ажыраар, малдың чаш төлүн менди камгалап алыр хүнү кижи бүрүүнүң харыысалгазын бодаткан. Инек оолдаашкынының үезинде дежурныйлаашкынны база организастаан. Төрүүр салбырда тургуу аймак турар инектерге сүттү чылыдып бериир турар. Мал чемни хол-биле каап берип турарындан чамдык бызааларның инектерниң оорганынга сиген артып каан турар. Мал чемни демдеглеп, ээлеп турар черлеринден сиген-даа, сеңиттү-даа «карак-биле» чемнээп берип турар.

Амдыгаа үезинде төрээн 55 инектиң бызаалары оңча-менди. Эрткен чылдың район чемпионуну бызаа ажаавчызы Чулуур Аракчаевна Доңгак бызаа кыштаар талазы-биле мергежилиг бедик.

— Азырап турар бызаалаарым өтпектеревиин дээш шекке зайындырган. оон ханзызын бызаваларга ижиктап тур мен. Чайын чайлаглан тургаш-ла шеңнеги эмдиктиг белеткен алыр хаас бис. Тыгыл каапкан сүттү чарбе-биле кады хаймидырган, бызаага бээрге, күш-деңгели-даа шыырык боор чүве ийин — деп, дуржулгалыг бызаа ажаавчызы Ч. Доңгак бистерге тайылбырлап турду. Мурнакчы бызаа ажаавчывыс ол дуржулгазын ажылдап болгу дег.

Ак-Даштың саанчыларының болгаш кадарчыларының ажылдап чурттаарынга таарымчалыг бараанналар чедир тургустунган. Ферма төөгүзе чурар-бажың чок. Ынчангаш малчыннар ай айы-биле чуңар-бажыңга кирбейн турар. Мал чеминиң хүн бүрүзүнү чарыгдалының демдеглелдейн турарын кыска даа таарышпас. Мал чеминиң чарыгдалының отчёт-үчёдүн чүрүмүдээр талазы-биле Кара-Чыраа, Ак-Даш сүт-бараан фермаларының бригадирлери, «Сүт-Хөл», «Алдан-Маадыр» совхозтарның удуртукулары боттуг темдеглелдерин дарый ап чорупкан ужурлуг.

РЕЙД БРИГАДАЗЫНЫҢ КЕЖИГҮННЕРИ:

Ч. ОНДАР, районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы;

И. ООРЖАК, РАУК совүлелиниң кол зоотехнигиниң хүлээлгезин күүсеңип турар;

М. ОЮН, «Шынның» корр.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬДУН арны

№ 2 (143). 1986 чыл, февраль

ХАЙГЫЫЛЧЫЛАРНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

1985 чылдың база он бирги беш чылдың планның онаалдаларын күүседир. СЭКП-ниң XXVII съездизинге төлептиг ужуражыр дээш республиканың ажылчы чоннары шалынчы ажылдаан түңнелинде Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тинлекчи болуп үнген, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болган ВЛКСМ ТК-ның шилчинир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Тываның ажыл-ишчилериниң бо күш-ажылчы чедишкинивинде улусчу контролёрларның киргеи үлүү бар.

Республиканың улусчу контроль органнары партиниң болган чазактың директаалдарының, совет хоолуларының күүседезин эжиндер ажылды идепкейжидеринге партия организациаларынга, Советтерге дузалажып турарлар. Улус ажыл-агыйының бүгү аңыларының планныг онаалдаларын база социалистиг хүлээлгелерин күүседиринче, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринче, продукциянның шынарын эжиндеринче, бот-үнезин чинтедиринче, күрүнениң сан-хөөнүн, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарывынче, чиг этти, электри энергизын, одаар чүүлдү, материалдарны каммалгалыг чарыгдаарывынче болган өскедее ажыл-херектерже хайгыылчылар кичээнгейин салып турар. Бо хемчегларни боттандырары-биле эрткен чылын улусчу контроль комитеттери 804 хынаалданы, бөлүктер чеди муң ажыг хынаалданы, рейдини кылган. Оон түңнелинде ажыл-агыйжы эвес, төтчеглекчи чоруктарны, албан-дузалдың соора ажыглаар янзы-бүрү хажыдыкшыварны, четпестерни илереткеш, буруудут киживлерге чогуур хемчегларни хүлээткен, четпестерни эдер дээштиг ажылдарны чоруткан. Улусчу контроль комитеттери 538 кижини хемчет алган, олардың чамдыктарын хоолду органнарынче шилчиткен, таварыштырган когаралдарның чартык-чамдыызын дедир эдигери-биле шалыңыпдан акша тырттарын шинтипрээн.

Бистиң республикада бодунуң мурнунда салдынган соруулгаларны бүгэй эвес шинтипрлеп турар улусчу контроль бөлүктери, постулары эвээш эвес. Оларга «Тиилелгеч», «Мурнакчы», «Кок-Тей», ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг, «Төргалыг» совхозтарда, Кызылдың эът, сүт комбинаттарында болган өске-дее коллективтерде хайгыылчылар хамаржыр. Оларның ажылының аргадуржулгазын иептередири, чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаары чугула болуп турар.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленуму, улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел чөвүлел хуралы, партиниң XX область конференциязы Тываның хайгыылчыларының моон соңгаар кылыр ажылының тодаргай соруулгаларын айыткан. ССРЭ-де Улусчу контроль дугайында хоолдуңуң бергеи эргелерин долу ажыглап тургаш, комитеттер, бөлүктер, постулар организакчы ажылының деңнелии, хынаалдаларның дээштиин, ажыктыын бедидерин хандырар. Бүдүрүлгелерде, организациаларда ажыл-херектиң байдалын ханы анализтеп көөр, хажыдыкшыварның, четпестерниң үнүп турар чылдагаанчары тодарадыр, оны эдип алырда чүүл кылырын айтыр, оон күүселдезин боттандырар чогуур хемчегларни алыр. Чоруткан хынаалда азы рейд бүрүзү кайы-дее күш-ажылчы коллективтиң ажыл-чорудулгазын эжиндеринге, экономиктиг база социал хөгжүлдениң планныг онаалдаларын чедишкинниг күүседиринге, четпестерни эдеринге, курлавырларны долу ажыглаарынга дээштиг салдарны чедирген турарны чугула айтырыг болуур.

Он бирги беш чылдың түңнелдеринден алган көөрге, республиканың үлетүрүнде, тудуунда, көдээ ажыл-агыйында четпестер болгаш чедир кылдынмаан үүлдер ам-дее бар болуп турар. Үлетүрүнү хөгжүдениниң интенсивтиг оруунче шилчидери оожум боттанып турар. Фонд эгиднишкинни куду болуп артпышаан, бүдүрүлгелериниң күүлери кошкак ажыглаттынып турар. Капитал тудутта улуг четпестер уламчылавышаан. Он бирги беш чылда республикага 124 миллион рубльдиң капитал салымшкынын чедир шиңгээдип албаан. Республиканың көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде чер ажылының зона системазын, тараа культураларын өстүрериниң интенсивтиг технологизын шиңгээдип албаан, суггатты чөрлериниң ажыглаалы четпес. Малдың баш санын өстүрер, продуктуюун бедидер, уксазын эжиндер талазы-биле ажылдарны четпес организастаан. Ол шыкаш автотранспорт, харылзаа, амыдырал хандырыга болган улус ажыл-агыйының өскедее адырларында чедир кылдынмаан ажылдар бар. Хайгыылчылар ол четпестерни чайладыры-биле партийжи контрольдуң органнары, улус депутаттарының Советтериниң комиссиялары, хөй-иннги контрольдуң активчилери, «Комсомолчу прожекторнуң» штабтары-биле кады дээштиг ажылдарны чорудар хүлээлгелиг. Ылаңгыя план, күрүнениң сан-хөөнүн, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээлер, ажыл-агыйжы эвес, даамдырган ажыл-херээнге ээ-харыысалга чок, социалистиг өөрүг-хөреңгинни самчыгдаар, оорлаар, камнавас төтчеглекчилер-биле шинтипрлиг демисселди чорудар ужурлуг.

Республиканың улусчу контролёрлары боттарының мурнунда салдынган хөй таалалыг соруулгаларны шинтипрлээр дээш хамааты бедик хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, каяа-дее чаныш-сыныш чок демисселчи болур дээш бүгү-ле чүүлдерни кылырлар.

ЧЕТПЕСТЕРНИ ИЛЕРЕДИР, ЧАЙЛАДЫР

«ССРЭ-де Улусчу контроль дугайында хоолдуңу хүлээп алганы-биле холбаштыр улусчу контроль органнарының ажылын улам шинай эжиндер база оларга партийжи удуртулганы күштелдирер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалы база улусчу контролёрларның Бүгү-эвилел чөвүлел хуралының шинтипрлерин, хайгыылчыларның ажылын улам массалыг болдурарынга улуг идигин берип турар. Бо чугула документилер улусчу контроль органнарының ажылын эжиндеринге партияның, чазактың сагыш салыышкынының чаа илереэшкинин болур.

Ынчангаш маңаа үдезилээш, СЭКП райкому, оон чөрчерде партия организациялары улусчу контроль бөлүктериниң болгаш постуларының организастыг тургузуун сайзырангайжыдар талазы-биле хемчегларин алган, улусчу контрольдуң кадрларын шилипри, таварыштыр тургузары, кижизидеря элээн эжиндеп.

Улусчу контроль бөлүктериниң ажылының планын партия эге организацияларынга, партком-нарга көрүп турар. Оларга даалгаларны берип, чамдык хынаалдаларга холбаштыр шинтипрлээринге улуг дузаны чедирип, 41 хыналаны кылып, түңнелин үндүрген. Комитетке 27 чагаа, билдиришкин болгаш аас-биле хомудалдар кирген. Яизыбүрү айтырыгларны тургузуп келген 51 хамаатыны хүлээп алган. Чагаа-билдиришкиннерге болгаш хуузунда айтырыглар тургүзүп келген хамаатыларга тодаргай дарыларын берип, негелделерни хандырган.

1985 чылда комитеттиң болгаш бөлүктериң чоруткан хынаалдаларынга 315 кижи кириишкен. Хынаалдаларның түңнелинде тоймаглаттынган 5372 рубльдиң техниказын катап тургускан, 8 тонна цемент, 5 тонна одаар үүгүл, 2 тонна кыпар-чаар материал, 82 тонна мал чеми дээш өске-дее үнелиг материалдар үрелип, төтчеглээшкиниден камгалаттынган. Эрткен чылдың дургузунда онаашкан ажылынга ээ-харыысалга чок, эрге-дужаалын шын эвес ажыглап, күрүне мурунунга меге отчёт-үчёттү берип, сан-хөө чурумнарынга хажыдыышкынынарны кылып турганы дээш ийи кижини хоолдудурум, 1 кижини партия организациязынче херээн көөрү-биле шилчиткен, 6 кижиниң шалыңындан 2035 рубльди тырткан болгаш 28 кижини шыгыы донгуткан.

Районнуң хайгыылчылары партия болгаш чазактың директаалдарының күүселдезин доктаамал контрольга ап, бүдүрүлге планнарының күүселдезинге, районнуң экономиказының хөгжүлдезиниң айтырыгларын шинтипрлээринге улуг дузаны чедирип, 41 ынаалданы кылып, түңнелин үндүрген. Комитетке 27 чагаа, билдиришкин болгаш аас-биле хомудалдар кирген. Яизыбүрү айтырыгларны тургузуп келген 51 хамаатыны хүлээп алган. Чагаа-билдиришкиннерге болгаш хуузунда айтырыглар тургүзүп келген хамаатыларга тодаргай дарыларын берип, негелделерни хандырган.

1985 чылда комитеттиң болгаш бөлүктериң чоруткан хынаалдаларынга 315 кижи кириишкен. Хынаалдаларның түңнелинде тоймаглаттынган 5372 рубльдиң техниказын катап тургускан, 8 тонна цемент, 5 тонна одаар үүгүл, 2 тонна кыпар-чаар материал, 82 тонна мал чеми дээш өске-дее үнелиг материалдар үрелип, төтчеглээшкиниден камгалаттынган. Эрткен чылдың дургузунда онаашкан ажылынга ээ-харыысалга чок, эрге-дужаалын шын эвес ажыглап, күрүне мурунунга меге отчёт-үчёттү берип, сан-хөө чурумнарынга хажыдыышкынынарны кылып турганы дээш ийи кижини хоолдудурум, 1 кижини партия организациязынче херээн көөрү-биле шилчиткен, 6 кижиниң шалыңындан 2035 рубльди тырткан болгаш 28 кижини шыгыы донгуткан.

1985-86 чылдарның кыштаглаашкынынче 246 кезек черде бода, шээр малды, 5 коданда чылгыны кирген. Ажыл-агыйларда улусчу контроль бөлүктери ниитиниң малының «кышкы байдалы, продуктулуу, планныг даалгалар, социалистиг хүлээлгелер күүселдези, мал чемниң кадагалалы, оон учёт-отчёду болгаш өске-дее айтырыгларга хамаарыштыр хынаалдарны чорудуп турар.

Районнуң совхозтарында улусчу контрольдуң 14 бөлүү, 9 постузунда 196 контролёр бар. Бистиң хайгыылчыларывыс кыштаглаашкынга белеткелер болгаш олу эрттиреринің үезинде совхозтарның директиняларынга, партпкомнарга идепкейлиг дузаны чедирип, план ёзугаар рейд-хынаалдарны чорудуп келгенер. Бо кыштаглаашкын эгелээнден бээр районнуң хайгыылчылары массалыг хынаалдаларны үш удаа чоруткан.

Ниитизи-биле алырга, кайыдаа ажыл-агыйда бо чугула кампанияда четпестерниң барын илереэн. Малга чем каап бээр дээштер четче эвес, бригадалар төптеринде кызыл-булуңнар дериттинмээнин, чунар-бажыннарны эки септеэзин илереэн.

Совхозтарда сүт сөөртүр 30 автомашина, 13 кудуктуң байдалын хынап көөрге, оларның чүгле чартык кезии ажылдап турар. Сүт кудар досказрларны ёй-шаанда чылыглап албаныдан яштинде сүт доңуп калгылаан, ажыглал чок чыгкылаар таварылгалар эвээш эвес.

Контролёрлар фермаларга баргаш, анда четпестерни илередип, оны чайладырының хемчеглерин саналдаан. Ылаңгыя «Кызыл тух», «Ак-Чыраа» совхозтарда мал чеми хээндектээр механизмнерниң ажылдаавайн турарын, сүт-бараан ферманарында саан турар инектерни чүгле чарба каап бергеш, чылыг сүт-биле сүттарбайн, одарладып турары хынаалдаан илерээн. Ол ышкаш хойжу бригадаларда одарларни, мал чемни ажыглап турары дыка четпес.

Ажыл-агыйларның, фермаларында, бригадаларында чемгерилге рационун четче тургуспаан. Мал ажылында зооветеринарлыг, профилактиктиг хемчегларни четпес чорудуп турар. Тускай эртемниглер малчыннарга ховар барып, ажыл-херектиң байдалын эки билсейн турарындан малдың самчыгдаттынып, өлүр чоруу ам-дее кызырылбаан.

Малчыннарның садыг, амыдырал хандырылгазында, эмчи дузазын көргүзүп турарында четпестер бар. Солун, журналдарны малчыннарга 10-15 хонгаш чедирер таварылгаларны малчыннар хомудап турар.

Контролёрларның ажылында четпестер бар. Ылаңгыя үнүшкүүнүг хынаалдаларны, районнуң улусчу контроль комитеди, чер-черде бөлүктер чорудуп тура, оон түңнелдерин бөлүктүң хуралдарынга эвээш чугаалажып турар, хүлээп алган шинтипрлериң күүселдезин четпес контрольдап, парталдага чедир чырытпайн турар. Чамдык бөлүктер боттарының хынаалдаларының түңнелдерин чүгле ажыл-агыйлар удуртукчуларынга дилиадып каарынга өйлежип турары четпес. «Торгалыг» совхозтуң Чаа-Суурда, «Коммунизмче орук» совхозтуң Боря-Шайда, «Кызыл тух» совхозтуң Саглы-Бажында улусчу контроль бөлүктериниң инициативазы ам-даа куду, ажылды план ёзугаар чорударын, хынаалдаларның дээштиин чедип албайн турар.

Контролёрларга бүзүрел, идегел улуг. Ынчангаш чугула кампания — ниитиниң малының кыштаглаашкынын хүр эрттиреринге, оон продуктулуун бедидер, мал чеминиң чарыгдалын, кадагалалын чогуур деңнелге тургузарынга дээштиг салдарны чедирери негеттинип турар.

Т. ЛИКТАН,
Өвүр районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы.

Кызылдың сүт заводунуң улусчу контроль бөлүү план ёзугаар ажылдап, бүдүрүлгезиниң чугула участоктарынга айда бир удаа рейдилерин, хынаалдаларны чорудуп турар. Социалистиг өөрүүнүң камгалалының, продукциянның шынарының, корум-чурум болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумуун камгалалының талазы-биле хынаалдаларга контролёр бүрүзү эрткен чылын идепкейлиг киришкен.

ЧУРУКТА: идепкейлиг контролёрлар Надежда Шипунова болгаш Любовь Зотова олар хынала үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КОМИТЕТТЕРДЕ

КАА-ХЕМ СУУР

«Шамбалыг» совхоз бригада керээзин ёзугаар ажылдаарын шиңгээдип алырын үш чыл үргүлүлеп келген, ынчалза-даа оон-биле ажылдап келген үш хөвү бригадазының көргүзүтлери куду боол артпышаан: бир кижиге омаштыр бүдүрген продукциянның хемчээли планнаттынганынга четпес, чарыгдалдар хөй болганындан продукциянның бот-үнезин улуг, бригадаларга быжыглаттынган трактор бүрүзү ажылдап кылыр ужурлуг эталонныг гектарын чедир кылбаан. Ынчангаш ниитизи-биле артык дүжүт-даа, чарыгдалдарниң каналгазыдаа алдынмаан.

Оон чылдагааны совхозтуң удуртукчулары болган специалистери бригада керээзин ёзу барымдаалап шиңгээдип турарында деп район комитеди демдеглээн. Бригада керээзинче шилчирин төлевилеп турда, эргежок чугула санаашкыннар чедир кылдынмаан, керээзиниң негелделери-биле бригадалар кежигүннери четче танышпаан. Керээлиг үш бригадага 12532 га тарылга шөлү, 30 трактор, 55 кижи быжыглаттынган. Шын технологтуг саналга ёзугаар оон эвээш санныг техника болган кижи бүтү ажылдарны күүседип болур. А херек кырында бригадаларның чамдык кежигүннери ажыл-бээле четче хандыртынмайн турар. Оон-биле чергелештир чер ажылының ниити культуразы азвыс, агротехниктиг чурумнар четчеэн-биле күүсеттинмээн. Чижээлээрге, бир гадан-на 12,5 центнер тараа алыр ужурлуг турда, чүгле 7,4 центнер алдынган. Бот-үнезин планнаттынганындан 2 рубль 85 көпеек аар болган.

Күш-ажылды организастаарының депшилгелиг арганы болур бригада керээзин шиңгээдип алыын эрецгей удуртуп келген совхозтуң директору П. С. Кара-Салды, кол экономист У. Ч. Чавыичыкты, кол бухгалтер С. Кс Дарый-оолду улусчу контроль комитеди шыгыы көргеи, учёт болгаш отчёттуң байдалын, экономиктиг ажылды сегидериниң ажыл-агыйының адырларын удуртуп турар бригадирлер болгаш звеноолар удуртукчуларының ролюн бедидеринин дугайында оларның дыңнадыгларын хүлээп алган.

ЧАДААНА

Район комитединиң активчилери болгаш комсомол райкомунуң прожекторлары Чөөм-Хемчик районунга хамаарыжыр Чадаанада хөй-иннги чемненнелге черлериниң ажылын кынап көрген. Олар бараан саарылгазының планын эрткен чылда 101 хуу күүсеткен-дее болза, боттарының продукция будурер планын күүседип шыдаваан. Чемненниң шынары куду, үлеп саа дынган чемненин хемчээли нормадан эвээш болуп турарының дугайында хомудалдаа хөй.

Ук хынаалдадан ол четпестер бадыткаттынган. № 1 столоваяга эът чемниң ыды порция бүрүзүнге 30 грамм, котлета бүрүзүнде 10 грамм четпес болгулаан. № 2 столоваяга эът чемненинг салдынганы 15—20 грамм эвээш болгулаан. № 3 столоваяда эът аймак база-ла ол хире дуду салдынып турар. Столоваяларда стаканнарда куду дээн компоттар болгаш чимис хандылары долбас.

Ынчангаш бир чемненгей кижиге-ле ортумаа-биле 42 көпеек өртектиг чем чедир салдынмайн турарын контролёрлар санап тодаратка, ынчаар «артыкталган» чемнер каинчап барын турарының база ол шыны эвес чорук кижига ажыктыг боол турарының дугайында айтырыгларга огулуг харыларны хөй-иннги чемненнелге черлериниң директорлары, райпонуп-даа удуртукчулары бергеш шыдаваннар.

Столоваяларның иштики, даштыкы санитарлыг байдалы бәза багай. Чижээлээрге, № 3 столоваяның чуундуу болгаш чем артынчыларын ана-ла үндүртеп турар. 3 столоваяның ийи зинде вентилияция ажылдавас. Столоваяның бүрүзүнүң хүн бүрүдегн аштап-арыглаалыкшыны чынар чок, хир-чам каракаа кескүү, чүп каан савалар, ылаңгыя омаашы, сереэ, стаканнар чоттунмаан, устүт хевээр.

Столоваяларның ажылында четпестер дутайында хомудалдарны болгаш саналдарын төм райпо баштаар черниге болгаш хөй-иннги чемненнелге черлериниң директинязына чедир илередир арга чок. Хомудалдар-болгаш сапалдар дептерлери кескүү черлерде эстиимаан азы шуут чок.

Хөй-иннги чемненнелге черлериниң директорлу З. С. Сат биле райпо баштаар черниң даргазы П. Х. Монгушту районнуң хуралга дыңнааш, оларны сагындырган.

ТООРА-ХЕМ

Тоора-Хемде район эмнелгезиниң кол эмчизи Н. И. Муругов эрге-дужаалын соора ажыглап, күрүне хөреңгизин өскээр чарыгдаанын контролёрлар илереткеш, хемчет алырын район комитединиг самалдаанар.

Эмнелгеге оттуларын-биле 200 кубометр ыяш белеткээнин дээш 202 рубльди В. С. Өзениев биле А. К. Ивановка төлеэр дугайында наряд түзүгустуунган. Херек кырында ол ыяшты белеткээнин дээш чогуур төлевирин ол-ла улус Тожумун ыяш ажыл-агыйындан апкан турган. Эмнелгенин кол бухгалтери ол наряды төлеттирер дугайында ат салырындан өйталаарга, Кол эмчи Н. Муругов ийи катап ат салган, төлеттирип бериккен. Оон соонда үш кижиниң адынга 303 рубльге база бир мөге наряд тургустунган.

Артык бижилгелер кылып, күрүне хөреңгизин кара туразы-биле самчыгдап турганы дээш район эмнелгезиниң кол эмчизин Н. И. Муруговка дөңгулданы комитет чарлаан, күрүне хөреңгизин эгидери-биле оон шалыңындан 202 рубльди тырттыраарын шинтипрлээн.

КОНТРОЛЬДА—БРИГАДА КЕРЭЭЗИ

Барыын-Хемчик районнуң совхозтарынга эрткен чылын чер ажылының продуктуларын будүрер 27, мал ажылының—7 бригаданы болгаш звеноларны бригада керээзи-биле ажылдаарынче шилчиткен.

Ынчалза-даа тургустунган ол бригадаларның болгаш звеноларның иштинден чүгле чер ажылының талазы-биле 14 бригада болгаш звено эвээш түңнелдерин алгыже чедир ажылдаан.

Күш-ажылды организастаарының депшилгелиг арганы чогуу чүге оожум иептереп турарыл?

Чаа арганы иептередириниче эргузнасчы байдал-биле кирип, тургустунган үжеп дөрт бригадага, звеногa суггаттыг гарылга шөлүүн 86,5 хуузун, азы 7365 гаңа, 1126 баш мыйыстыг бода малды хүлээдип бергеи. Оларның составынга 317 ажылчын киргеи. Ынчалза-даа ук бригадаларның болгаш звеноларның чүгле 14-үү чер ажылының продукциязын будүрер талазы-биле үнүс түңнелдерин алгыже чедир ажылдаан. Оларның иштинден чүгле 2 бригада эки түңнелдерин чедип алган, 20 бригада болгаш звено чыл иштинде чоорту сандарай бергеи.

Оон кол чылдагааны—бот-орулга-чарылгакүн болгаш коллективтиг керээниң кол принциптерин хажыткаанында. Коллективтиң тургузарда, оларга бот-орулга-чарылганың планныг даалгаларын бээрде, ёзу барымдаалаар чорукту болдургай. Администрациялардың талазындан керээлиг хүлээлгелерин хажыдып, кижилерни чардыктырып, бригадаларга быжыглаан техниканы өскээр ажыглап тургаанар. Оон түңнелинде агротехниктиг хемчеглер сагыттынмайн, ону чорударының хуусаларын үзүп, технологтуг карталар ёзугаар боттандырбаан. Ажылды четпес организастаанының уржуундан бот-орулга-чарылганың салбырларда 12 бригада болгаш звено эрткен чылын карылгалыг ажылдаан.

Оларның иштинде «Хемчик» совхозта картофель өстүрер ийи звено бир гектардан-на 105 центнер дүжүт алыр тургаш тус-туста чүгле 16 центнерни алган. Ол звеноларда бир центнер картофельдиң бот-үнезин тус-туста 45 рубль 56 көпеек болгаш 51 рубль 65 көпеек болган. «Дөң-Терезин» совхозта керээлиг бригадалар болгаш звеноларның бир гектардан-на 27 центнер картофельдин, кукурузаның 46,7 центнер ногаан массазын, 15,9 центнер чаңгыс чылдыг сигемнерни алган.

Совхозтарда коллективтиг керээни иептередири турарында мындыг байдалды билир хиреэнде Барыын-Хемчиктин РАУК чөвүлелиң (даргазы М. Б. Кара-Сал) керээлиг коллективтериниң ажылының ажыктыын бедидериниң дээштиг хемчеглерни албаан, бот-орулга-чарылганың болгаш бригада керээзиниң кол принциптерин каржызы-биле хажыткан фактыларны ёй-шаанда чайлаан.

Үстүнде четпестер улусчу контроль органнарының чоруткан хынаалдаларындан илереэн.

Күш-ажылды организастаарының болгаш ажыл төлевирининң депшилгелиг арганы будүрүлгеге иептередирини ёзу барымдаалап көргеи, керээлиг коллективтериниң дең-деңги болгаш үре-түңнелдиг ажылдарын хандырбазаны дээш Барыын-Хемчиктиң РАУК чөвүлелиниң даргазы М. Б. Кара-Салды республиканың улусчу контроль комитеди доңгуткан. Коллективтиг керээни будүрүлгеге иептередириниң тодаргай хемчеглерни ап, четпестерни чайладырынче углаган ажылды кылыр, совхозтарга методиктиг болгаш практиктиг дузаны чедирер, ажылды шыңгыы контрольдаар, үре-түңнелдерлиг ажылдарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар деп оон-дыңнадыын комитет кичээнгейге алган.

Бригада керээзи — күш-ажылды организастаарының депшилгелиг арганы, харылсалгалыг ажыл. Ону бедик иелделин-биле чорудуп, контрольдан дашкаарлатпазы күнүң чугула айтырыы болур.

Ш. ЧАШ,
республиканың Улусчу контроль комитединиң инспектору.

ТЫП ШЫДААР СИЛЕР БЕ?

● Каа-Хем суур Совединиң күүскомунун кичээнгейинге ●

Хүндүлүг Мергедей!

Силерже чагаа-бижик чоруткаш, силериниң бисее ужуражып, чедип кээриңерге арайлап бүзүревейн орар улус-тур бис. Чок. Бистиң дилээнисти силериниң күүседир дээш күзел чогуңарга эвес, а бистин тып алырыныңың бергезинге ынчангаш ыңдыг бүзүрел чок олур бис. Бодап көрүңер-даам. Аарыг-аржыыкка таварышкында бис «дүргеи дузага» бажыңнарывысты айтып бербес, эдээн ыракта магазин бар чүве, оон чаныңга утпуун алыр кылдыр болчажыр бис. Такси чагаан херээ-дее чок. Ол бабтых хүнүүн кээр чагаа, телеграмма бижиктеривис, солуч, сеткүүлдеривис та канчан тып чедип кээп турар чүве. Почтачылар каш артты ашкан, каш хемнин кешпеп ыңкаш болур боор. Доктаамал ажылдан турар кижилер-де болгаш, ужурум тыва бээр боор оң. А херектиг, бир дугаар кээп турар кижи болза азыы, улучуп чоруп-ла бээр... Силер база ыңдыг ужуралга таваржыр ийик силер.

Ам чүвениң ужурун тайылырлап көрээлиңер. Ниити адресивис ыңдыг: Кызыл район, Каа-Хем суур, Комаров кудумчузу, бажың №... Чогум-на харын маңаа хамык будалгаазын эгелээр. Чүгле № 1 чеп сан безин та каш бажында чүве, «а», «б», «в», «г» дээш чоруп-ла каар. Квартиралар база бар болгай, ынчангаш кээр адресте каяа, кымга чедер дээнин билип алыры дыка-ла улуг тывызык деп билиңер.

Оон ыңгыда демни «каш арты ашкан, каш хемнин кешкен ыңкаш болур» дидивис, чида база ужур бар. Чүл дээрге, күзүн-не бистиң кудумчувуска хой сай-довурак төкпеен. Ынчан кудумчувус чүгээр хевир кирер, машина-балгат чоруурумга таарымчалыг аваар-выр деп бодап турган бис. Кайда боор, ыңдында-ла багай кудумчу ам көөрге, улуг-улуг тейлерлиг, өңгүл-чиңгидиг, аңаа кылаштап чораан, чүү деп бүүрелчиңнер аразында кижи боор мен деп бодаар сеп. Ол-бо талаларыңче көөрүүге бажыңнар көстүр боорга, харын, суурда-дыр мен деп бүзүрээр. Ол кадында чамдык чурттакчылар, ыңдыг үй-балай чүүлдү көргеш-ле боор, хомурдаан хүүн, богун ында харда базыртыңдыр уруп ваапкам. Районнуң санэпидстанциязы мону та эскергеп, та эскербээн чүве, ыңдыг берге оруңчириктиг боорга, оюп чоруп турары чадавас.

А ниитизи-биле бистиң Каа-Хем суур өзүп-хөгжүп турар, ави-шинчилиг суур-ла болгай. Бистиң-не бо будумчувус чыдыг чүве-дир. Ынчангаш силериниң дузаңар-биле ыңдыг байдалдан ушпаар ирги бис бе дээш мону бижидивис.

Эттиме берзе, кирип моорлаңар деп чалаарыңдан черже чажам дивес бис. Өске-даа аалчыларга база ыңдыг...

Комаров кудумчузу, бажың № 1...

КУДУМЧУНУҢ БӨЛҮК ЧУРТТАКЧЫЛАРЫНДАН.

Бир чагааның изи-биле

МООН СОҢГААР КАТАПТАЗА КАНЧААРЫЛ?

«Шын» солуунуң редакциязынга Өвүр районнуң Хандагайты суурунуң чурттакчылаарындан «Хемчээн алыр үе келген» деп эгелиг чага келген. Ол чагаа имнчаар эгелээн. «Кандыг-даа чолаачы кижи бодунга быжыглаан машина-техниканы каминг ажаап, кадагалаар, күрүне, албан херээнге дээрден башка, хууда херээнге ажыглавас ужурлут. Ындыг-даа болза күрүне машиназын бодунуң хуузунда эдн-биле домей бодаар улус бары элдеп. Оон тодаргай чижээн көрээлинер. «Тыва совхоз тудуг» каттыжмышкымның Өвүрде № 6 КМК-зының чиик машина чолаачызы Баймр Хирбээ чаа бир чыл ажыр ажылдап турар-даа бол, оон дугайында чүгле КМК коллективинде эвес, а бүтүү Хандагайты суурда чугаалажып турар апарган. Хирбээниң ол хире кичээнгей төвүнде апаргаы оон эки ажылдап, улустуң хүндүткелии чаалап алганында эвес, а туралаза ажылдаар, туралавааза ажылдавас хай-чагырга чогунда. Машиназын КМК гаражынга тургуспас чаңгыс чолаачы ол. КМК-ның начальниги Т. Анчымаа база чогуур хемчегер албас»...

Чагаада Б. Хирбээ эрткен чайын, июль айда бир ай хире ажыл шагы үскен дээн. Декабрь айда шөлээнниң үезинде машиназын гаражка тургуспайн, муиуп алгаш чоруп турганын бижээн.

Бо бүтүү ылап-ла шын бе, чолаачы кижи күш-ажылдың сагылга-чурумуи ол хире үреп турда, КМК-ның удуртулгазы, ында хөй-ниити организациялары кайнаар көрүп турганыл? деп айтырыглярга харыы алыры-биле чеде берген мен.

Чагаада айыткан фактылар колдуунда бадыткаттынган деп дораан чугаалап каяйн. Шынап-ла, Б. Хирбээ бо чээн машиназын муиуп алгаш, туразында чаңнап, ажыл шагы үзүп турганы кымга-даа чажыт эвес болду. Ынчалза-даа чагаада Хирбээни бир ай хире ажылдавааи дээн болгай, а КМК-ның табелинде июль 2-деи июль 8-ке чедир ажыл шагы үскен деп демдеглээн болду. А арткан хүннерде ол прүгул кылбааны ол бе азы табельге демдеглеттинмейн барганы ол бе дээрэи билдинмес.

Бо талазы-биле кандыг хемчеглер алдынганыл тээрэни КМК начальниги Т. Анчымаа болгаш инда партия организациязының секретары Д. Димгилаа олардан айтырган мен. Харыы кылдыр КМК-га 1985 чылдың июль 9-та үнген № 120 дужаалды көргүстүлер. Ол дужаалда күш-ажылдың сагылга-чурумуи үрээнилерге удур ап чоруткан хемчеглер дугайында бижээн болду. Ында Б. Хирбээни арагалаш, ажыл шагы үскени дээш, 30 рубльге торгап, ам база ындыг сагылга-чурум үрээшкинерин катаптаар болза, ЛТП-же ийи чыл чедир хуусаалыг албадал-биле чорудар дугайында шиитпир хүлээп алырыбиле материалдарны судче дамчыдып бээрин сагындырып, сөөлгү доңгулдаиы берген деп демдеглээн. КМК начальниги Т. Анчымаа Б. Хирбээни ажылынга кызымак, үрелих, шимчевес машинаны боду септеп тургускан кижи деп үнелээр болду. Чүгле арага ижипленде чуруи үрээр, оон башка ажырбас, ажылдап турда шыдаар чолаачы дээр хөөнүүт ол чугааны удуртукчу кижиден дыннаарга элдеп. Бистиң чурттаа, бүтүү күш-ажылчы коллективтерде арагалаашкын-биле демнсел шынгыы чоруп турда, арагалаашкын, күш-ажылдың сагылга-чурумуи үрээн ажылчының камгалаи болур бе?! Бо черле шын эвес туруш-тур. Партия, профсөвилел организацияларында шыырак иегелелиг болур ужурлут.

Б. Хирбээниң машиназын КМК гаражынга туртуспайн туранын база шын болган. Өскө организациянның удуртулгазы-биле дугурушкаш, чиик машинаны Хандагайты суурда гаражка (КМК-ның дезинсекторлары суурдан элээн олаалаш черде турар) тургузуп келдирнс, ол гараж чолаачының бажыңының чанында болгаш аңаа эптеп турган дел, Т. Анчымаа тайылбырлаан. Ынчалза-даа КМК-ның өскө чолаачыларын гаражка машиназын хонудурбаан дээш, торгаарынга чедир хемчеглер ап турда, чаңгыс кижиге таарымчалыг байдалдар, тургузары черле эпчок эвес бе? Ынчангаш ук чиик машинаны КМК-ның девидкээрнинге тургузуп эгелээр дээп шиитпирни озаалап-даа бол хүлээп алганы чеп. Чурум чаңгыс аай болур ужурлут.

Декабрь айда начальник шөлээже үнгеш, чолаачызын база шөлээже үндүрүкеи. Чогум-на ынчан Б. Хирбээ машиназын тургуспайн, суур иштинге мунуп турган таварыларлар илерээн. Моон кандыг түүлел үндүргенил?

— Айтырыгны коллективтиң иниити хуралынга чугаалажып көөр бис— деп, Д. Димгилаа чугаалаан.

Кызылче ээп келгеш, хуралдың шиитпири кандыг болганы биле алыры-биле, Хандагайтыже долгаан мен. Телефонну КМК-ның профсөвилел комитединиң даргазы тудуп алгаш, хемчеглер алдынган деп харыы берди. Бо удаада сөөлгү доңгулда дээн. Сагылга-чурум үрээшкинниерни чымчак кылдыр көрүп турары оон ыдеп болду. Ам база ындыг таварыла катаптаза канчаарыл? Күш-ажылдың сагылга-чурумуи ышкыны тудуп, бо талазы-биле удуртукчуларның харысалгазын улгаттырар үе келбээн бе?

Н. КУУЛАР.

СЕМИНАР-ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ

Өвүр районнуң күш-ажылчы коллективтеринге лекция пропагандазының организаторларының бирги семинар-чөвүлел хуралы совхозтарда, бүдүүлгелерде, албан черлеринде, организацияларда болгаш өөредилге черлериниң партия организацияларының секретарьларының, «Билиг» нинтилелиниң эге организацияларының таргаларының, лекторларның киржилгезинде чоокта чаа Хандагайты суурга болган. СЭКП райкомунуң секретары З. Ш. Баты-Хөө семинар-чөвүлел хуралды эге сөзүг-биле ажыткан.

«Билиг» нинтилелиниң район организациязының 1985 чылда чорудуп келген ажылының түүнелдериниң болгаш лекция пропагандазын улам ынай күштелдирер талазы-биле сорулгаларның тугайында» илеткелди СЭКП райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчиин. «Билиг» нинтилелиниң район организациязының баштаар черинии таргазы Э. С. Монгуш кылган.

Өвүр районнуң совхозтарының, бүдүүлгеге болгаш түүлгеге садар талазы-биле районнуң колээ ишчилериниң 1985 чылда бедик көргүзүлгери дээш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профсөвилчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчилер Кызыл тугун районга тывыскан. Бүш-ажылчы чугула бо черлериниң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың дөрт үскүү чылында ажыл-ишчилериниң күжениишкинниг ажылаан. чаа беш чылдың баштайгы чылын база шалыпчы эгелээнин илеткелчи демдеглээн. Эрткен чылын район күрүнеге эът садарының планын 104 хуу. сүттү — 105,5 хуу, дүктү — 105 хуу күүседиргеи. Ол шыкаш 1986 чылдың бирги кварталында эът сүт бүдүрериниң планын күүседиринче кичээнгейни күштелдирип, мал кыштаглашкынын организастыг чорудуп турар. Чижээ, «Кызыл тук» совхоз бо чылдың бирги кварталында эът бүдүрериниң планын хуусаа бетинде 104,5 хуу күүсеткен.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле районнуң колээ ишчилериниң 1985 чылда бедик көргүзүлгери дээш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профсөвилчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчилер Кызыл тугун районга тывыскан. Бүш-ажылчы чугула бо черлериниң ажыл-ишчилери он бирги беш чылдың дөрт үскүү чылында ажыл-ишчилериниң күжениишкинниг ажылаан. чаа беш чылдың баштайгы чылын база шалыпчы эгелээнин илеткелчи демдеглээн. Эрткен чылын район күрүнеге эът садарының планын 104 хуу, сүттү — 105,5 хуу, дүктү — 105 хуу күүседиргеи. Ол шыкаш 1986 чылдың бирги кварталында эът сүт бүдүрериниң планын күүседиринче кичээнгейни күштелдирип, мал кыштаглашкынын организастыг чорудуп турар. Чижээ, «Кызыл тук» совхоз бо чылдың бирги кварталында эът бүдүрериниң планын хуусаа бетинде 104,5 хуу күүсеткен.

Мал ажылының продуктуларын бүдүрер болгаш күрүнеге садар талазы-биле районнуң колээ ишчилериниң 1985 чылда бедик көргүзүлгери дээш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профсөвилчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчилер Кызыл тугун районга тывыскан. Бүш-ажылчы чугула бо

Б. Хирбээниң машиназын КМК гаражынга туртуспайн туранын база шын болган. Өскө организациянның удуртулгазы-биле дугурушкаш, чиик машинаны Хандагайты суурда гаражка (КМК-ның дезинсекторлары суурдан элээн олаалаш черде турар) тургузуп келдирнс, ол гараж чолаачының бажыңының чанында болгаш аңаа эптеп турган дел, Т. Анчымаа тайылбырлаан. Ынчалза-даа КМК-ның өскө чолаачыларын гаражка машиназын хонудурбаан дээш, торгаарынга чедир хемчеглер ап турда, чаңгыс кижиге таарымчалыг байдалдар, тургузары черле эпчок эвес бе? Ынчангаш ук чиик машинаны КМК-ның девидкээрнинге тургузуп эгелээр дээп шиитпирни озаалап-даа бол хүлээп алганы чеп. Чурум чаңгыс аай болур ужурлут.

Декабрь айда начальник шөлээже үнгеш, чолаачызын база шөлээже үндүрүкеи. Чогум-на ынчан Б. Хирбээ машиназын тургуспайн, суур иштинге мунуп турган таварыларлар илерээн. Моон кандыг түүлел үндүргенил?

— Айтырыгны коллективтиң иниити хуралынга чугаалажып көөр бис— деп, Д. Димгилаа чугаалаан.

Кызылче ээп келгеш, хуралдың шиитпири кандыг болганы биле алыры-биле, Хандагайтыже долгаан мен. Телефонну КМК-ның профсөвилел комитединиң даргазы тудуп алгаш, хемчеглер алдынган деп харыы берди. Бо удаада сөөлгү доңгулда дээн. Сагылга-чурум үрээшкинниерни чымчак кылдыр көрүп турары оон ыдеп болду. Ам база ындыг таварыла катаптаза канчаарыл? Күш-ажылдың сагылга-чурумуи ышкыны тудуп, бо талазы-биле удуртукчуларның харысалгазын улгаттырар үе келбээн бе?

Н. КУУЛАР.

Делегей медээлери

ДЕТКИИШКИННЕР

ВЕНА. (СЭТА). СЭКП-ниң Программаның чаа эдилгезиниң төлевилели бүгү кижи төрелгетенге айылдыг өлүмбиле кыжаның турар ядролуг дайыны чайладырыпче ботпут орукту айтып турар деп, Австрияның Компартиязының «Вег унд Циль» деп теоретиктиг журиалы бижээн. Документиде делегей айтырыгларынга, тайбың болгаш социал депшилге дээш демиселге улуг кичээнгейни салган деп, журнал уламчылап бижээн.

Нинтилелдиң ийи удурлашкылыг системаларының аразында төөгүлүг маргылдааны тайбың арга-биле шиитпирлеп болур болгаш шиитпирлээр ужурлут деп түүлүг Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы барымдаалап турар деп ол түүлде айыткан. Делегейде айыл чок чоруктуң калбак болгаш ынаныштыг системазын тургузарының оруунга чайгаар болгаш эргежок чутула чада болур делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырылышкынын СЭКП шудургузу-биле деткип турар.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелинде делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чавырылдырарының, ядролуг боо-чепсектиң болгаш массалыг узуткаашкынның чедээнин өскелдээ хевирлерин долузу-биле узуткаарының айтырыгларының талазы-биле чугула саналдар бар. Оон-биле СЭКП-ниң күжениишкинниери социализмниң эчис сорулгазы — боо-чепсек чок делегейни тургузарын боттандырып чорударынче угланганы база катап бадыткаттынган деп ол түүлде онзалап демделээн.

ДАМАСК (СЭТА). Сирияның пайысчылавыга СЭКП-ниң XXVII съездизинге турускаатканы байырлыг хурал болган.

Палестинаның Компартиязының ТК-ның Политбюро кежигүү С. Ан-Наджаб олурушканнарны Ленинниң партиязының мааарлыг оруу-биле танышгырып, оон удуртулгазы-биле совет улустуң чедип алган улуг чедиишкинниериниң дугайын чугаалаан. Национал хамаарышпас чорук, демократия болгаш социал депшилге дээш оларның демиселинге Азияның, Африканың болгаш Латин Американың коммунистеринге СЭКП сорук киирикчи үлегер болтур деп, ол онзалап демделээн.

Совет коммунистериниң съездизиниң делегаттарының бадылаары СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилели улуг ужур-дузалыг документ болур деп, «Ан-Нахдж» журиалдың кол редактору Ф. Керим мелегласн. Оон кол утказы — кижиниң чаагай чоруу, бүгү ниити тайбың болгаш аймыл чок чорук дээш ажыл болур деп, ол онзалап демделээн.

Палестинаны достаарының Демократтыг фронтузунуң Чингине секретарының оралакчызы Я. Абд Раббу делегей ареназынга ССРЭ-ниң тайбыгга ынаныштыг политиказының эскерлиш чок болгаш принципиалдыг шинчизин, Советтер чуртунуң бистин планетавыска дүшкүүрлүг чоруктуу кошкадыр дээш чайгылыш чок болгаш шиитпирлиг депшелиниң бодунуң чугаазында демделээн. Империализмниң болгаш сионизмниң агрессчи чимженишкинниерине удур оларның демиселинге араб улустарга ССРЭ-ниң көргүзүп турар бүгү талаалыг дузалажымчызын болгаш деткимчезин ол онзалап демделээн.

ПОЛИТБЮРО ХУРАЛЫ

КАБУЛ (СЭТА). Афганистанның Улус-демократтыг партиязының ТК-ның Политбюрозунуң эдилгелиг хуралы анаа болган. Аңаа кызыгаар чоогунуң аймактарының дээди хуралдарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырып чорудар талазы-биле Афганистан Демократтыг Республикамың партия болгаш күрүне органнарының, ниитилел-политиктиг организацияларының ажыл-чорудулгазының түүнделерин чугаалажып көрген. Ол талазы-биле үлээн ажылдар кылдынган деп хуралга демделээн. Афган шеринниң дайынчы көделимишкинниерининг дээштии бедээн. Күрүнеииң албан черлеринге, хөй-ниитии организацияларынга ажылга ажылчыннарны, тараачыннарны, национал будүүлге эдлерии, ортумак чер эдилекчилерии, хүрээ-хинит ажылдакчыларын, аймактарның болгаш биче улустарының төлээлекчилерин киириштирер талазы-биле дээштиг базымнар кылдынган. Күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелеп башкарылганың чер-чер органнарынга сонгулдаларны чедиишкинниинабиле чорудуп турар. Келир беш чылда АДР-ниң социал-экономиктиг хөгжүдезиниң кол угланышкынналарының планын белеткээн. Чер-суг реформазың чедиишкинниин-биле чорудуп турар.

Афганистанның Улус-демократтыг партиязының ТК-ның Политбюрозу Афганистанның аныяктарының демократтыг организациязын тургускының 10 чыл оюн байырлаар, талазы-биле дөктаалды хүлээп алган.

ЧАГАА СОЛЧУЛГАЗЫ

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуаның Президентизи Д. Ортега Төп Америкада ол ийи күрүнеииң кызыгаарында Тэа разведка эргелелиниң хөлсизлеиикчи дээрбечи болуктелиниң чоңгээлиг хөделиишкинниерининг түңнелиинде нарымдай берген ийи талалыг харылзаларны болур-чогууру-биле тургузарыкке республикамыц чазаанның түүкүлдүүн бадыткаан чагааны Коста-Рикамың президентизи Л. А. Монхеге чоруткан.

Никарагуа Коста-Рика-биле бодуиуң харылзааларын тайбың кожа-хелбээ догушпаашкынының принциптериниң боягаш ийи чурттуң улустарының болгаш чазактарының эргежижиктарынга бот-боттарын хүндүлежип көөрүнүң үндезининге тургузарыкче чүткүл турар деп ол медеглелде демделээн. Ийи күрүнеииң кызыгаар чоогунда районнарында дүшкүүрлүг чоруктуң одагларын узуткаарынче угланган тодаргай саналдар ол документиде бар.

Бодуиуң харыы чагаазында Л. А. Монхе Д. Ортеганың тайбың эгелекчи саналдарын, никарагуа-коста-рика харылзааларны болур-чогууру-биле тургузарына болгаш ол кавыргына тайбынды быжыглаарынга чугула базым кылдыр үнелеп көргеи. Ниити кызыгаарга тайбың болгаш таарымчалыг байдалды тургузар сорулга-биле күжениишкинниерни уламчылаарынга белеиии илередеп, чижээ, ийи чурттуң кызыгаар зоназынче контрольду болгаш хайгаараашкынны чорударыбиле контадор болуунуң доктаамал комиссиязын чорудар дээш Никарагуаның саналын деткээн.

Ийи күрүнеииң аразында чагаа солчулгазы Төп Америкага байдалды тайбың шиитпирлеп тургузарынга эки салымшкымчы кирип турар деп Никарагуаның чазаанын мында пентеретскен медеглелиизде онзалап демделээн.

Февраль 18 – ССРЭ биле ВУР-нуң аразында Найырал, кады ажылдажылга болгаш бот-боттарынга дузалажылга дугайында керээниң хүнү (1948 ч.)

СУДНО ЗАВОДУНУҢ БАЙЫРЛАЛДАРЫ БОЛГАШ АЖЫЛ-ИЖИ

Волга-Балтий каналынга зииидириишкин эгелеп турган. Адаанда, шаюзтуң кызаазында Волганың кырындан көөргелеиидеп соок суу каравын кестүп чыткан. Эзлчет ёзугаар судиолар бетон каналларже чыпшындыр чылын кирип турган. Чартык ийак четпейн олар Рыбинск хөөлбээнден чарылган, каналдың делгемнинче үнүп кээр.

Гидротудулгаиың Шексииск районунуң кол инженери Валентин Грашенков беш далайны болгаш он-оон хеминерии чаңгыс кылдыр тудуштурган Волга-Балтий каналының төөгүзүнүң дугайын чугаалап орду. Моиу таварты кайы үүлтер кандыг чүүлтер эртпейн турар дээр! Сактып алыр кылдыр бижип арттырып алганын чүгле бо: ГДР-ниң металлургтарынга шихта чедирер «Донпуң комсомолчузуң шлюзта чоокшулап келген, нефть кудар «Волгонефть» Бремениче (ГФР) бар чыдар. Сибирииң хемчилериие Венгрияга кылган буксирии шлюз таварты эрттирип турр».

Бо таварылганы чартык чыл болгаш Будапештиге сургакчылап чораан база катап сактып кээр ужурга таварыштым.

Күс дүшкеи ол үеде Дунай база ак-көк өөүн чидиринкеи, бурулады бустадып, хүн кабааи чылчырыктадырбайн чыткан. Кызыл болгаш хөй өөүнүт туктарны хат сыдырарга хадаан. Судно болгаш краи тудуп тургузар «Ганс-Данубиус» заводка Сибирьге таарыштыр Совет Эвилелиниң чагыын ёзугаар тутка эдлеглиг судноиу сутже киирериие турасказтка байырлал болуп турган. Ол завод Обудада (Будапешт район) турар, а судно маиза тутка 150-ги буксир ол 150-ги судноиу сутже киирери вемгр судно тудуунуң 150 чыл оюи-биле холбашкаиы база онзагай.

Ол ийи санныц таажы бергеиииче судно тудукчуларының боттары улуг-ла сагыш салбаан. Оларга өске сан-түүнер кол болуп турар. Оларның-биле бүдүргелиииң кол конструктору Геза Секфи таныштырды:

— Бистиң продукциявыстың чартык кезии ССРЭ-же чоруп турар. Бис бодувустуң талавыстан Горькийже «Революциияның шимчедикчизи» заводтан кол шимчедикчилерии, палуба кырының механизмнерии болгаш электри дарыгхерекселдерии ап турар бис. Ол дээрге буксирнии барык 25 хуузу болур. Аиты үеде дегеийде бүгү хевирииң судноларынга хереглел завожеи турар. Колдуунда-ла совет чагыгчыларының ачызында бис бүдүп беш чылда ажыл-биле хандыртынган бис.

Оон соонда заводка дараавында аиаа ажыл хүнүнде барган мен. Ажылдың темпиии дыка күженнишкинниг— ай санында сутже бир судноиу киирип турар. Эрик кырында база бир буксирииң бүдүи бодуп турупкан турду. Оон иштинге каиналчы Шандор Тутор-биле танышпым. Дертеи алды харлыг каиналчы мында чээрби алды чыл ажылдап турар. Ынчангаш заводтуң төөгүзүнүң дугайында моортан артык кым чугаалай аар боор.

— Чүге мында доктаамаа ажылдап турар меи деп бе?— деп, удур айтырдым. — Бир черден өскээр шуран чоруурунга ыиак эвес мен. Бистиң коллектививис тергиин эки, шалыңывыс-даа кижи өөлелээр кире эвес — ай санында ортумаа-биле 12 муң хире форинтии ажылдап алыр (ВУР-да ортумак шалың 5510 форинт болуп турар).

Маиаа далай судноларын болгаш хемге чоруур пассажир судноларын тудуп турар үеде келген мен. Оон соонда чагыгчыларның өөгелдеии өскеришкеи. 1969 чылдан бээр Сибирьге таварлыр буксирлерии тудуп эгелээн бис. Бо — дээш, каианы сокташ, — 151-ги болур — дидя.

Судноиу сутже киирген соонда, моитаж ажылдары база уламчылаар. каш хонук

Гаитиниң наймысшалы Порто-Преисте болгаи чурттуң өскедаа хооралдарында чыскаалга киришкиннер-биле америк талалыг ёзу-чурумнуң шаамылаичы кезектериниң аразында кардың-дошкуи чесилдеишкинниер үргүлүлеп турар. Чыскаалдарның киржикчилериие удур шаамылакчылар ок-боогу ажыглап турар. Полицин болгаи «тоотоп-чакуттарының» шеригжиткеи кезектери диктатураиың удурлашкылыгларын тудуп хоруудаи турар. Гаитиде чоннуң совсавайи турар хөделиишкиннерии базар. Дювальениң буурап дүшкеи дерзии ёзу-чурумуи эрге-чагыргага арттырып алыр соруга-биле Вашингтоннуң администрациязы ол чуртче боо-чепсектиг ооруг халдап киришкиниң планын амыдап кылып турар деп. Гаитиниң коммунистеринің Каттышкан партиязының ТК-ның Чиидиие секретары Рене Теодор медеглээн.

ЧУРУКТА: Сеи-Марк хоорайның иудумчуларында чыскаалгаи чеи.

Рейтер — СЭТА-ның телефотозу.

ИДЕГЕЛДИ ШЫНЗЫКТЫРАР

◆Очерк◆

Хой кыргылдазы төнгелеп. Дүүгүи «сойдуруп» алган хойларның силии аажок мышкаш. Кыргылдага киргбээн хойлар изиргенип, кажаа хөлегезинде «шиверлеп» берген деввэтеп турда, кыргыттынган хойлар кодан кыдында оттап турган. Чайның ол үезинде хойму кыргыларындан ангида оиу чуур, хураганнарны тускай коданнар кылдыр үзер. Чамдык хойжулар мичен шөлээлээр, аржаанаар, кыргыннар аныяктарга хоюи база ол үеде хүлээдип бээр.

1964 чылда, хой кыргылдазы дооступ турда, «Ак-Туруг» совхозтуң хоочуи хойжуузу, Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Дондеи Ооржаковна Анайбан Кызыл-Даг баарынга чазаанга читкан. Чайлаглап кожериийге белеткеиип, суурдан машина ачылаар болдап оодаалга аътты кижи халдып келген.

— Экии, Ооржаковна! Малиагынар менди тур бе, энбек-хоочу чок тур силер бе?— дээ-ле, совхозта инек кадарчызы Тараачы Ак-Лама бо.

Ак-Ламаның беш-алды чыл инек кадарып келгенин-даа оон багай эвес ажылдап турарын-даа хоочуи ыяк билир. Ынчангаш аныяк кижиниң аиаа эвес херектиг келгенин ол дораан эскерип каан.

— Экии-экии, дүнмам! Эгжек кир, аалга келген кижи аяк эрии мзырар, арга киргеи кижи саат дайнаар чоор—деп, малчызын өөже чалаан.

Ажыл-иш, мал-маган, уругдарыг дүтайында чугаа чоорту шөйүлзе-шөйүлзе, хой ажылының чажыттарыиче шилгий

бергеи. Оон Ак-Лама чугаалаан:

— Ажым-биле чугаалаарга утбай, сеидеи чугула айтырыглыг келген кижи мен. Улут дуржулгалыг, арга-мергежилдиг кижи боорга, албан-биле келдим—деэш, элээи бодаиыл сра, херээн тайылбырлаан.— Ивек малдаавы, каш чыл болу бердим, утбай, ам совхозтуң директору-даа, зоотехиик болгаш бригадир-даа мени хой малда деэш түруп бердилер, каичаар кижи боор мен? Эрги ажылымга база ижите бергеи болгаш черле айыл тыппайн тур мен.

Хоочуи малчий келген «чижиниң дадагалзаа турарын билип каан. Ынчалза-даа ол өөренгеи ажылы мергежээи ижи эки болгай— деп үзе киже бербээн. Чүге дээрге ол хойжуларының чедишпээии болгаш хойжулаарының бергезии база эки билир. Оон ынай ол каяа хөреи болдур, аиаа ажылдаар деп чүвени база эки билир.

— Чоиуң үлегер домаа бар: «дүмүрүкка тулганда, бызаа сугжуу». Мен алдарлыг малчын аттыг эдилеп чоруур-даа болзумза, хой хүлээп ап турар үемде арга-дуржуттаи чок турдум. Сеи ышкаш аап. Ажылды бодуиуң холу-биле тудуп кириптерге, ажырбас боор чорду. Бис хой кадарбазывыска, кым оиу кадарарыл мичаш. Мен бодаарымга, төиуи, төрээи совхозуң сеңээ илеген хөй болгаш берге чыллазы оон бодалынга кирип, карааига база катап кестүп эртип турган мышкаш болгаи боор. Оон харымзы мындыг болду:

— Хойжу мергежилдиг «ажыттарының» дугайында кадарчыларының боттарының болгаш ол талазы-биле тускай эртемниглериниң чугаазын чеже дыиаваан, солуи-сеткүүдеи чүүлдерии чеже иомуваан дээр. Эрте-бурунгу бо мергежилдиң арга-дуржулгазыч бирдеи бирээ чоокка сайгарып каапкаи болгу дег. Ынчалзажок хууда аиаа хамаарыштыр чүиу чугаалап, немеп болурул?— Оон чугаазын ара соксап кааш, кээштезиии кезек соруп олур.

— Чогум-на, харын, иниги дуржулгага силериии хууда киирген салышкынынар чүл? Азы өскээр чугаалаарга, тодаргай ажыктыг чүүл дугайын сактып көрүнерем— деп диледи.

— Мен бодап көөрүмге, бир чугула чүве бар. Кандыг-даа малдың эъткир, сүткүр, дүткүр, үре-төлгүр болур чоруу оон семис-шыырааида, эки денгилгелиииде. Чайгы семирлгеиии шии болгаш чогуур үезиизе организастаары чугула. Ол дугайын хөй-хөй катал чугаалап, каш-каш катап бижип каапкаи чүве-дир шиа. Ол кандыг-даа маргылдаа тов, чүвеиии кара шыны дизе чогуур. Чогум-на семирглгеии каичаар организастаары үндезининдеринии үндезиии болуп турар деп бодаар мен. Бир мындыг таварылганы сактып олур мен. 1985 чылдың чазы-ында, апрель айда, бистиң районнуң бүгү малчыиларының чөвүлел хуралы «УТКА 25 чылы» совхозтуң төвү Арыг-Үзүү суурга болган. Беш чылды чедиишкиниг доозар дээш боттандырар сорулгаларны аиаа чугаалашкан. Ол чөвүлел хуралга Жданов аттыг совхозтуң директору Монгуваол Бичее-оол сес ав чүве чугаалаап, мынча дээи: «Малчыиарның аразында харыы салга чок, чалгаа кижилер амдаа бар боор-дур. Бис Ийи-Талдан эртеи батказ, Шагаатни-Арыг чанынга кээрявиске, ыида чамдык малчыиар хоюи ам-даа ажытпаан, кажаатан алгаш олурбушаан хевээр болду. А хүи дээрге 11 шак ажыл, дүүш чоокшулаан болду. Ынчаар мал малдаарга черле каичаи эки түүнел чедир алыр боор. Ол дээрге ёзулуглаа харыысалга чок чорук-тур.. «Директориуи ол шүгүмчүүлеи мээи сетказиимге коичуг-таарышкан. Чүвеиии кара шыиын чугаалаан. Хоюи эртеи эрте одарладып үндүрбес дүшке чедир кажаалап атгаш, будуи көзе теп алган шөлээи орар чай чок...

Кежээ, кызымак малчыиар хойжуулаанының баштайгы тымлида-ла хоомай эвес болуп, төрүүр чүс хойдан-на 97 хураганны оича-меида доруктуруп алган. Аиты-аиды чылдарда оларның көргүзүлгери оолдаа бедик. Чижээ, 1975 чылда чүс хойга оналштыр 107 хураганны, хойдан-на 2.7 кг дүктү, оон дараазында чылын —103 хураганны, 2.8 кг дүктү алгылаан. А ои бирги беш чылдың сөөлгү чылы — 1985 чылда күрүнеге дужаар ужуруглуг кырган хойларны кадарып кыштаан хирезиие-ле, чүске онаштыр 74 хураганны меида доруктургаш, хойдан-на 2.5 кг дүктү кыргын алган. Оо болза, совхозтуң ортумак көргүзүгдеи бедик болуп турав.

— Бистиң совхозтуң хойжулары 1985 чылдың чазынындан эгелээш, бригада керээзиие шилчээи— деп, Тараачы Монгушевич түнелиизе чугаалады.— Ол черле дээштеи чүве шыкаш-тыр. Ам хамыкла чүве хойжуиуң бодувыл хамааржыр апарган: мал ёзиии белеткээри, өдек-кыштаан сеитээри, хойиу тарыи бодаарлыры малчыиның хорулуузиези. Мен ол бүгүлеиилды чылдың-на бодуи кылып ап чаңчыкаи кижи мен. Бригада керээзиие шилчээиле ол чүүлдер улам-на улуг ужур-дузалыг болу бергеи. Совхозче көрүп алгаш, аиаа ыиаиче орар малчын турбас ужуруг

Кол-ла чүве эвээш чарыгдалга үндүргеш, бедик көргүзүүге чедип алыры. Бистиң Кызыл-Даг салбырының хойжу бригадазыи алды звено кылдыр үзүп каан. Керээ ёзугаар ажылдаар болгаида, звено бүгү чүвеии боду харымнар. Хойиу тарын бооздыр техниктери белии звеноларга боттары тускайлаи белеткеп алган, өскээргеи техиик маиап олурбас, ажыр-дыр. Ажылдың бедик үре-түңнелдиишкиие звеноиуң малчын бүрүүзү сонуургалдыг болганда, улустуң ажылдазы шилиокпа, кыныыпак апаар чүве-дир.

Ак-Лама биле Хүргүз-оол — чүгле мурааккы малчыннар эвес, харын хөй ажы-төлдүү азырап өстүргеи үлегерлиг өг-бүленнің ээлери. Тараачы Монгушевич Кызыл-Даг кодээ Советтиниң депутадынга чаңчыл удаа эвес сонгуулуи келген. А Анайбан Ховалыговна коичуунист. Малдыр-ие, Улуг-Хем ээйи Советиниң депутады. Ынчангаш бо малчыннар бүгү талазы-биле үлегерлиг кижилер дээрии тодаргай-дыр.

— Мен бодум хуумда бо кыжыл бир дутаар ооллаар тогду хойларның төрүттүгеи чурагаанарын бүрүи чеидя каптаган алыр сорулгаиы салган мен. СЭКП-ниң XXVII съездизиии төлептиг утказуур, чаа, ои ийиги, беш чылдың баштайгы чылында-ла бедик көргүзүүлерии чедип алыр дээш, кызымак шудургу ажылдап тур бис — деп, мурааккы хойжу түнелиизе чугаалады.

К. АРАКЧАА.

Москвага, Уран чүүл ажылдакчыларының Төп бажыңынга, Вологда областың ажылчыларының найысылалдың уран чүүл мастерлери-биле ужуражымышкыны болган. Анаа Вологда чоогумуң сураглыг кижилери, СЭКП-ниң XXVII съездиниң делегаттары, бүдүрүлгениң мурнакчылары, эртеминиң, культураның ажылдакчылары, профессионалдыг болган бот-тывынгыр уран чүүл коллективтери ужурашкан. «Дүргедээшкин, деңнээ, уран чүүл» деп девиз-биле эртеги ужуражымышкынны партияның XXVII съездизинге турасаалаткан.

ЧУРУКТА: вологда чогаалчы, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады, ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады В. И. Беловтуң автограф берип турары.

С. МЕТЕЛИЦАНЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЫШТАНЫЛГА КЕЖЭЭЗИ

«Бистиң суурувус болгаш оон кижилерив» деп темалыг Тээли кодээ Советиниң организастааны дыштанылга кежээзин районуның Культура бажыңынга эрттиргеи. Анаа солуп, утка-шынарлыг дыштанылга кежээлери бо-ла болу бээрн өөрүнүүт.

Суурууң хоочуи чурттакчызы Иргит Араптанович Седип суурууң төөгүзүү-биле чыыгаанарны таныштырган. Күшажылдың хоочуиларыг, суурга улуг назылылар Доңгул Кыгай-оол, Сандан Салчак, садыгжы Сергей Артына, эмчи санитарказы чораан Кинмей Хертек болгаш оон-даа өскүлер боттарының солуп сактымышкыннарын чугаалап бергеннер.

Улуг депутаттарының район Советиниң күүсекчи комитединиң даргазы В. Х. Сүге-Маадыр Тээли суурууң он йиги беш чылда болгаш 2000 чылга чедир үеде хөгжүлдезиниң планнары-биле кежээниң киржикилерин таныштырган.

Культура бажыңының фойезинге делгээн фото-чурукталарда район төвүүң төөгүзүүнден чамдык үүлдер көргүстүнгеи. Баштайгы туттуунган бажыңнар-биле сөөлгү чылдарның чаагайжыды кылдынган тудуттарын инда деңнеп көргүскенин чон сонуургаан.

Кежээниң түнелинде боттывынгыр артистериң концерти болган.

Б. БАРБА.

УРУГЛАРЫМ ДААЙЫ, ТӨРЕЛИВИС

— Эргим тала! Канчаар-даа далашсыңза демей-ле автобусче кирип шыдавас сен. Чоп сыныр чөрүп турда, сеңээ бир төөгү чугаалап берейн.

— Чугаалаңар даан— деп тоомча чок харылады.

— Ада-ием бичии турумдала чок апарганнар — деп, ол чугаазын эгеледи.— Ындыгдаа болза түргедел деп чүвезин көрбээн мен. Мендеи ыракта улуг, кара чайгыс-ла кадыг төрээн утбам бар. Ол мени азырап алган. А честем ачамны солаан. Өөредилгемни хайгаарап, мецээ дузалажыр талазы-биле ол калган ачамдаидаа артык кижи болган.

Утбам-биле чурттаалакта сес чыл чеде-даа берген болза, чүге-ле йиик ажы-тал чок улус. Черле ынчаш, коичут чаагай сеткилдег кижи болган-на боор, честем мецээ төрээн ачамдан артык ынак турган. Оңгу классты доозуптарымга, мени Алма-Атаже бодуу алгаш чорупкан. Ол үеде ындыг коргунчут конкурстар бар эвес. Университеттиң студеитизи апарган мен.

Аңыдырал ол үеде берге-ле чүве. Ынчалзажок, студент чыдарымда база элег-түрел көрбээн мен. Честем ай санында акша чорудар. Утбам база бүдүү ййи-чангыстан немей бээр. Оон аңгыда стипендиям. Бажымның сарыг суу катпаан аныяк, теиек үем чүве. Аңыдырал—хүнүзеректээн аяс дээрле.

Үш дүтаар курсту доңгүпдаңгып доозан чылым ол. Чайгы дыштанылгамда чамыпкан мен. Төрелдерим чайлаже көже берген болган. Ласкежии боон, орукташ тергелиг улус-биле туттуунуп чораан, чеиип келдим. Кел чыдар улустуң бараанын ыракта-на көрүп кааш, утбам, честем үткүп үнүп келгеннер. Уругуе-ле мидыг улус чүве. Бо удавда оларның ыяжыядаа, шимчээшкинде, арын-ыяш бмнда бир-ле тамыязым чаа чүве бар. Таваар базып оргун ол йиң кижиин эрте халаажы, йиң азы үш хире харлыг бирле оолчуган тергеже чүгүрүп олур. Дүже халмаам, ол коргуп тура дүшкеш, дедир мдыг берди. Чүгле ынчаш сактып келдим. Кыжын бир чагаазында дүнмалыг апарганымны утбам дыннатканда болгай. Честемниң ырак төрели кижиниң чаа кылаштап чоруур эң хеймер оглуи азырап алгаинар. Адын Абзал дээр. Оон дүгайын чагаа саннында бижиг турганнар. Бир катап харыында оон адыжы-биле бүтүгешкеи саазынга долгандыр шгыбып чураш чорудупканнар. А мен дээрге оиу херекке алгаан-на болгай мен, харын-даа дүңмамның бар-чогун уттуткан мен.

Улуг кара карактарлыг, бажының тейин чүдээш, чулчургайында дүктерии өрүп каан, кызыл шаровар кеткеи бичии оолчуган, өгже кирип кээривиске-даа, мендеи дезер, чагдавас, хоржок. Чүгле шай ишкеи соолуиде чемоданымны ажыда бээримге, хойнумга олурүпкаш, чемоданым иштинге бакылай берди.

Белек чок черле кээп көрбээн мен. Бо удаада чемоданым база долуу: чесгемге—костюм утбамга—платье, оон аңгыда шай, яизы-бүрү чигирчимес. Чүгле оларга эвес, кожаларга безин чедер. Эндере үшүүп-ла тур мен, адак соолуиде чемоданның дүвүиде чүгле бодумиың идик-левиилерты. Чемоданны дуглааш, орун адаанче киип идиптер бодай бердим. Ынчалзажок, хойнумда олурган дүңмам:

— Шина... — деп шулукиаи, ыламзыраи-оляе чүткүүр, хоржок.

Ужуруи билип чадааш, тобтаи көрдүм. Оон карактарын идегел, маиаашкын-биле дөлган, оожургадым, соксадыр болза дораан ыглап бадырмытар.

— Шина!.. бир-бип...

Чүрээм шимирт дээн. Ма шина! Ол ойнаар машина тулеп турган! Шупту улусту белек-селек-биле көртүп, амырат каш, бодумиың бичии хемиг дүнмамны уттуп алганым ол мынажыл.

— Кыштадыр маиаан кижи болгай, акым мецээ машина экжеп бээр деп, байгы бодалында ол—дээш, утбам улуг тыныи кагды.

Чесгем хейде-ле дүвүреп, черде ойнаракгарыны, чыыг берди. Кожалар тараи чаныи эгелээи.

Ол хүи, бир-ле дугаар, өгде хары кижи кылдыр бодуиу белиип каан мен. Чогум ындыг оиза өскериилеп чүве-даа чок. Утбам эрги чаңы-биле мени чумдулеп, аяк-сава кырындала турар. Чесгем база-ла, ол хевээр.

Ындыг берге муңгак сеткилбиле утбам, чесгем суггга ййи азы үш хүи хире чурттадым. Далаш дерээи бар хевиимге бүзүрээиер боор — кым-даи чоруурумга удурламмаан. Чесгем, эрги чаңы-биле чемоданымны база карманырым дээр ышы-бүрү белек-селээп суп Сергеп. Утбам база-ла тыда калбаан.

Бүгү-ле чүве эрги хевээр. Чесгем ай санында акша чорудар. Акша алгаш-ла чагаа бижиир турдум. Чүгле, чагаа бижээи санымда-ла, чайгыгаштыг бичии дүнмамның дүгайында айтыыр дээш диттии чадаан мен. Олар база-ла чүиу-даа бижиивээиер. Эргиде дет чылыг сестерлиг чагаалар кээп турган. Та чүге чүве, оон чоорту чагааларның келири ховартап эгелээи. А кыжын, ййи-үш ай иштинде, чангыстыда-даа албаан мен. Ындыг-даа болза акшаны үзүткелдирбейн чорудуп тургаинар.

Чайгы сессия дооступ, четтиктерим маиап тургаиым дыштанылга-даа келген. Экзамеи иерге бир-де дугаар эки белеткеиип, багай эвес дүжаагымгадым-даа. Черле ынчаш, ынчаш ол соолгу катаи аалче чоранымның соопга, ажык-чанымның өөредилгемиің-даа шору өскерлип, эмиижиксей бергеиин бодум эскерип каан мен. Төрээи черзеримни сагыиганым, чаныксаанын ажок. А эң-не кол чүве—шиза мени бичии дүнмаи маиап турар. Чоподаиым долдур обнаяктар садыл алган мен. Машиналар безин беш, алды иизы. Дүүмам дүмүүу-биле шүүдүлеиишаан, ынча хей дулгүүрлээр соортур, чиик база чүүк машиналарының яразында ойнап олурарын бодап келиримге, өөрүүүт хөлпоз.

Кежээликтей бергеидс, эзлымга чедип келдим. Мени үткүп үиген кижи-даа чок.

Чесгем-даа, утбам-даа өөнде. Утбам өз көрээи чүшкүрүп, суугу кыдымында, чесгем бүгбиле үреледикеи чүүк баарында олур. Каймызы-даа кемүрүе, кирмысай бергеи ыыкаш. Хевертеи дете кирип келиримге ййи кижиин серт ыиимнп, кежүй бергеишиг, шимээи-даа чок. Өт ишти эзизиргей-ле чүве.

Чүрээм соолаш дээи.

— Абзал кайыл?

Утбам эпчок туруп келгеш, эдээи силгип чоруй мемден кусиактаныыкаш, ыглай-ла берди. Чесгем база туттуиуп шыдавайн барган. Чүү болганым билип каан мен, үжүлгиивистиң үё-ховуурун, ыы-сыын кожалар үр-ле ыыиаваи-наи боор.

Дүүмам кыш оргузунда-ча бужар думаадан аараш чүл апарган болган. Утбам биле чесгем ажыг-шүүдүгеи шүүтлээ карара кадып калган. А боттарының чидиримн, мени дүүретпес дээш, дыцыатаваччары ол. Оон үш-ле харлыг назынының чангыс хүүдүи — машина. Дүүмамга ойнаар машиналыиы белекке садыл аппарып берип, оиу аас-кежиктиг кижи кылып каары мецзеи хамаарыжыр турган... дээш, тамыязым ыиаи ызыи ыяттаайн бирды.— Ол таварылганың соолуиделе бичии чиитарның карактарынче кээр апарган мен—дел, үиү орталанып, үламчыладым.— Олзының чүиү күзеп турарын дораан эскерип каар мен. Уругга аас-кежиктиг шаңнаар дизе чай чүве хереэ бе ынчаш, чүү дел бодаар силер? Көнгүс эзээш. Ындыг «бичии чүве» дээш оларның чаш сеткилиин балыглап, сорбуловидырган хереэ бар бе...

Чон эзээшей берген. Ыиай-бзар көрзүүүп эгелээнимин эскерип каааш, дораи-на. — Хей чугаа-биле силерниң үеиеериң эрттирип каапткы, бурууттуг болдум, аа. Бүгү-ле чүвеге силерге эиии күзедим—дээш, ол дүрбе-не коичут базып чорупту. Хап көрүмейи-даа. турган «Шүүрүсче» кирип олурупкаш, чоруй барган.

А мен «Маиаиар!»— деп безии чугаалап четтикпейн, аазадып туруп кагдым.

Бажы көргеижже чедир бичии уруг боол артып калгаи, ол танывазым кижимии оон соонда көрбээи мен. Чүүге оолдарым ол кижиии утпаавиар. Кандыг-бир ойнаарак «көрүп каапш, чарашсымгайн, бот-болуүже көрүпкеш, шиаплап «Бистиң даайывыс —төрелиивис аартта садыл бээр»—ижиирлер. А ол мичаиғы авгоматтары ам-даа чаа хевээр... үреввиимер. Амдыгаа чедир ойнап турарлар. Бодуиуң даайытөрелиивге оолдарым аазаавнар-ла болгай.

(Эгези № 39 «Шында»)

ФЕВРАЛЬ 18

ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртеиги неделяда спорт. 9.10 —Б. Можаев. «Чаашкы болур». Телешии. 11.10—11.15 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.45— «Көшкеии оожургадыры». Док. фильм. 15.00 — «Гжелиииң тенчу чок өнери». Телеочерк. 15.40 — Бистиң корреспоидеитилериивис чугаалап тур. 16.10 — Б. Чайковский. Оркестрлиг кларистыг концерт. Ленинградтан дамчыдылга. 16.25 —«Ийи ужуражышкын — ийи портрет». Телеочерк. Горький хоорайдан дамчыдылга. 16.50 — «Чүден база чүге». Уругларга дамчыдылга. 17.30 — Н. Грибачёвтуң поэзиязы. 18.15 — Эртеиги неделяда спорт. 18.45 — Бөгүи делегейде. 19.05 — СЭКП-ниң XXVII съездизиигге уткыштур. Украии ССР-ниң телевидеиевизииң программазы. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Совет уран чүүлүң арыилары. Литература болгаш театр». Он серииглыг телефильм. 5-кы фильм. 22.50—Күрүшеиң төө ковцерт залында «Ялта» ээнсамблының концерти. 23.20 — 23.40 — Бөгүи делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртеиги гимнастика. 8.15 — «Мээң кышкы садыым». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 5 класс. Бурууиу Грециияның театры. 9.05; 12.40 — Француз дыл. 10.05 — КПТУ сургуулларыига. Эстетиктиг кижизидилге. Куш-ажылда эстетиктиг эге. 10.35; 11.40 — Музыка. 5 класс. «Снегурочка». Н. А. Римский-Корсаковтуң операзы. 11.05 — «Эртем болгаш амыдырал». Узбек ССР-ниң Эртеминер академиязы. 12.10 — Физика. 9 класс. Газтарда болгаш вакуумда электри тогу. 13.10 — Совет чүрүлга уран чүүлү. Б. И. Пророков. 13.40 — М. А. Шолохов — «Оожум Дон». 14.25 — Партия дүгайында рассказтар. «Бүгү чазактарның болгаш чүгленип сорулгалары». 15.10 — 15.15 — Медээлер. 18.00 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Док. фильм. 18.45— «Съездиге мииллиои белек». Кызыл хоорайның пионер отрядтарының ковкурс чыжыының ужуражышкынындан репортаж. 19.05— Уругларга фильм. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуиар, чаштар!». «Бичии оол болгаш Карлсои». Мультфильм. 20.15 —«...Он алды харлыг болгаш оон улуг назы». 21.00 —«Үе». 21.35 — «Василий Бортниковтуң ээп келгеии». Уран-чечен фильм. 22.55 — Фехтование талазы-биле делегей маргылдаазы. «Таллиииң хылыжы». Таллиидеи дамчыдылга. 23.30 — 00.45 — Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. «Спартак» — ЦСКА.

ФЕВРАЛЬ 19

СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40—«Василий Бортниковтуң ээп келгеи». Уран-чечен фильм. 10.00 — Аян-чоруктулар клубу. 11.00—11.05 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Киевтиң Кызыл туктуг». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 15.40 — А. Халиков ырлаар. Душанбеден дамчыдылга. 16.05 — Мультфильмнериың баштайгы көргүзүү. 16.35 —Объектив. 17.10— Ийи домраар ойнаар. Л. Вахрушева болгаш В. Зелёный. Красноярскиден дамчыдылга. 17.30 — «ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы—СЭКПниң XXVII съездизиигге». Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 18.30 — Композитор В. Агапкииниң чогаалларындан концерт. 18.45 — «Космос дамчыштыр чугаа». Ленинград — Сиэтл аразының телекөрүүтү. 19.55 —, «Өөнүктерни шилип албаса. Дөрт серииглыг уран-чечен телефильм. 1-ги серииязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Өөнүктерни шилип албас». Дөрт серииглыг уран-чечен телефильм. 2-ги серииязы. 22.45 — 23.05 — Бөгүи делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртеиги гимнастика. 8.15 — «Зарубиннер». Док. телефильм. 8.35; 9.35 —Информатиканың болгаш саналга техниказының үидезиннери. 9 класс. Алгоритмнер тургузары. 9.05; 12.40 — Немец дыл. 10.05 — АБВГД-жиғүш. 10.35; 11.40 — А. П. Гайдар — «Школа». 6 класс. 11.05 — Бистиң садывыс. 12.10 — Музыка. 7 класс. М. П. Мусоргский. 13.10 — КПТУ сургуулларыига. Эстетиктиг кижизидилге. Куш-ажылда эстетиктиг эге. 13.40 — География. 7 класс. Уралдың бойдузу. 14.10 — «Бойдус эртеми» деп дамчыдылганың иочтазы. 14.40 — Сээи леииии чи библиотекаи. 14.40 —В. И. Ленин — «Совет эрге-чагырганың эвилеглиг сорулгалары». 15.10 — 15.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Орус дыл өөреиип турар бис». Национал школаларның 3 клазының өөреиикчилеринге телешкола. 18.30 — Уругларга фильм. 18.40 — «Реформаның оруктарында» деп СЭКП-ниң XXVII съездизиите алдар болдурган социалистиг чарыштың тиилекчилериинд дугайында. 19.10 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.20—Телемедээлер. 19.30 «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуиар, чаштар!». «Бичии оол болгаш Карлсои». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.20 — Спорт дугайында дамчыдылга. 21.00 —«Үе». 21.35—22.55 — «Тайбыиыиың, ыяжышылдың болгаш хүшажылдың поэзиязы». Эвилелдер бажыңының Колоииалыг залынга кежээ.

ФЕВРАЛЬ 20

ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — «Өөнүктерни шилип албас». Дөрт серииглыг уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2-ги серииглары. 10.50 — 10.55 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50— Чурттуң телестудияларының док. фильмнери: «Кожаламыштыр». «Краснотурьинск». 15.25 — «Д. Шостакович. Чедиги симфония. Документилер. Сактыышкыннар». 16.15 — «...Он алды харлыг болгаш оон улуг назы». 17.00 — Бистиң садывыс. 17.30 — Соглээи сес— керткеи ыяш. 18.00—Футболга ужуражышкын. Мексиканың шилиидек командазы— ССРЭниң шилиидек командазы. Мексикадан дамчыдылга. Чапсарда (18.45) — Бөгүи делегейде. 19.45 —«Ыраккы Чүкө чук». Киножурнал. 19.55 — «Өөнүктерни шилип албас». Дөрт серииглыг уран-чечен телефильм. 3-кү серииязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Останкинода аныяктар кежээзи». Ю. А. Андропов аттыг «Ростсельмаш» будурүлге каттыжышкынының ажылдакчылары-биле ужуражышкын. 23.20 —23.40 — Бөгүи делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртеиги гимнастика. 8.15 — «Ыяштың дириг сеткилиз». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Физика. 6 класс. «Эврика» (Архимедтиң күүзү). 9.05; 12.40— Испан дыл. 10.05 – С. Орловтуң поэзиязы. 10.35; 11.40 — Л. Н. Толстой. «Дэйим болгаш тайбың». Романы чогаатканының төөгүзү. 10 класс. 11.05 — «Бөдүүн—нарын шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — Төөгү. 10 класс. Экономиктиг дузалажылга чөвүлели. 13.10 —Электроника болгаш биз. 13.40 — «Офицердер». Ураи-чечеи фильм. 15.10 — 15.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Док. фильм. 18.40 — «Челээш». СЭКП-ниң XXVII съездизиите алдар болдурган социалистиг хүлээгелерии Тываның комсомолчу-аныяктар коллективтеринің күүсеткенииің дугайында. 19.10 —Киножурнал. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. «СЭКП-ниң XXVII съездизиигге утыштур». «Күш-ажылга алдар». Социалистиг чарыштың тиилекчилериинд дугайында репортаж. СЭКП-ниң XXVII съездизиииң делегады «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының регулировщиги Ч. Х. Өлзейиің дугайында киночурумал. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуиар, чаштар!». «Бичии оол болгаш Карлсои». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.15 — «Сергей Есенииниң төрээи чуртуиуң ырлары». РСФСР-ниң улустуң артизи И. Кутузовтуң удурутулгазыбиле ТТ-ниң болгаш БР-ниң үлегерлиг орус иитти ырызы күүседир. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.00 — «Бир эвес дайзың дүжүп бербес болза...» Ураи-чечеи фильм.

ФЕВРАЛЬ 21

ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — «Кызыгаарлар». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 9.00 — «Өөнүктерни шилип албас». Дөрт серииглыг уран-чечен телефильм. 3-кү серииязы. 10.05 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.05 — 11.10 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Орус шөл. Дунмазы». Док. телефильм. «Сезеи чылдарның коммунистери» деп бөлүктеи. 15.50 — Үрер хөгжүмүүн «Серенада» кииитеии ойнаар. 16.20 — Орус чугаа. 16.50 — Уругларга фильм. «Далай аңыраа». 18.00 — Съездиге чүүл-биле келир бис. Дамчыдылгага СЭКП ТК-ның кежигүнү партияның Владимир обкомуның бирги секретары Р. С. Бобовников киржир. 18.30 — Улустуң аилалары. 18.45 — Бөгүи делегейде. 19.00 — Ол черинге шиитпирлээр. Омск областың партия болгаш совет организацияларының ажылының дуржулгазының дугайында. 2-ги дамчыдылга. 19.45 — П. Чайковский — «Бодалдар». 19.55 «Өөнүктерни шилип албас». Дөрт серииглыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 4-кү серииязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Кинопанорама». 23.20 — Бөгүи делегейде. 23.35 — 00.00 — Г. Беседина ырлаар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртеиги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — К. Г. Паустовский — «Мещер талазы». 4 класс. 9.05; 12.40 —Англи дыл. 10.05 — «Эртем болгаш амыдырал». Киргиз ССР-ниң Эртеминер академиязы. 10.35; 11.40 — В. П. Катаев — «Чаңгыс парус агарып чор». 5 класс. 11.05 — «Латвия — мээи бажыным». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.10 — Ниитги биология. 10 класс. Хайнак үнүштериниң генетиказы. 13.10 — Совет туристаал болгаш портрет скульптуразы. 13.40 — «Билиг — күш». Тележурнал. 14.10 — Орус литератураның патриотчызының эге бажында». 15.10 — 15.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.30 — «Аныяк гвардия». Совет Армиияның болгаш Шериг-Далай Флодуиуң хүиүнге. 19.10 — Киножурнал. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуиар, чаштар!». «Телефон». 20.20 — Баскетбол. Европа чемпионатының кубогу. Эр дүүс. «Жальгирис» (Каунас) —«Ломож» (Франция). Каунастан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Бир катап кажы». Музыкалыг дамчыдылга. 23.05 — «Чөөн Сибирь». Киножурнал. 23.15 — Хоккейге ССРЭниң чемпионады. «Сокол» — «Спартак». Киевтеи дамчыдылга. 00.45 — 01.05 — «Россияның хаак оруу». Хаак спортуиуң бүгү-эвилел неделязы.

ФЕВРАЛЬ 22

СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Ырак болгаш чоок ыр. 9.10 — «Бөдүүн —марыи шыннар». Ада-иелерге тележурнал. 9.40 — — Армии ССР-ниң алдарлыг артистери Р. болгаш К. Лисициан А. Гурилёвтиң романстарын күүседир. 10.00 — «Кадыкшыл». 10.45 — «Өөнүктерни шилип албас». Дөрт серииглыг уран-чечен телефильм. 4-кү серииязы. 11.50 — «Бүтүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». Запорожьеде чурттакчы чонга ачы-дуза чедиреринің шынарын экижитклеиниң дугайында. 12.20 —«Тиилекчилер». «Тыл—фронтуга». 13.40 — «Дыштанып билир бис бе?». Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.55 — «Хоорай болгаш элээдя уруглар». 14.30 — Бөгүи делегейде. 14.45 — «Билдиигир-даа болза, элдептиг». 15.45 — Уругларга фильм. «Диигө деп черлиг ыт». 17.20 — «Объективте — Төрээи чурт». Фотоконкурс. 17.25 — Үе болгаш бодуиуң дугайында. Шүүлүк чогаалының антологиязы. В. Луговский. 17.45 — «Кижи. Чер. Октаргай». 18.30 — Мультфильмнер. 19.05 — СЭКП-ниң XXVII съездизиигге уткыштур. РСФСРге тураскаатка программа. 20.05 — «Россия дугайында ыр». Музыка-шүүлгелдиг көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Россия дугайында ыр». Музыка-шүүлгелдиг көргүзүүнүң уланчызы. 23.05 — Коиьки спортуиуң талазы-биле делегейиің чемпионады. Японнядан дамчыдылга. 23.35 — 23.45 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртеиги гимнастика. 8.15 — ССР Эвилелиинд Күрүпеиің үлегерлиг Улуг театрының үрер хөгжүм оркестри обтаи көрдүм. Оон карактарын идегел, маиаашкын-биле дөлган, оожургадым, соксадыр болза дораан ыглап бадырмытар.

— Шина!.. бир-бип...

Чүрээм шимирт дээн. Ма шина! Ол ойнаар машина тулеп турган! Шупту улусту белек-селек-биле көртүп, амырат каш, бодумиың бичии хемиг дүнмамны уттуп алганым ол мынажыл.

— Кыштадыр маиаан кижи болгай, акым мецээ машина экжеп бээр деп, байгы бодалында ол—дээш, утбам улуг тыныи кагды.

Чесгем хейде-ле дүвүреп, черде ойнаракгарыны, чыыг берди. Кожалар тараи чаныи эгелээи.

Ол хүи, бир-ле дугаар, өгде хары кижи кылдыр бодуиуң белиип каан мен. Чогум ындыг оиза өскериилеп чүве-даа чок. Утбам эрги чаңы-биле мени чумдулеп, аяк-сава кырындала турар. Чесгем база-ла, ол хевээр.

Ындыг берге муңгак сеткилбиле утбам, чесгем суггга ййи азы үш хүи хире чурттадым. Далаш дерээи бар хевиимге бүзүрээиер боор — кым-даи чоруурумга удурламмаан. Чесгем, эрги чаңы-биле чемоданымны база карманырым дээр ышы-бүрү белек-селээп суп Сергеп. Утбам база-ла тыда калбаан.

Бүгү-ле чүве эрги хевээр. Чесгем ай санында акша чорудар. Акша алгаш-ла чагаа бижиир турдум. Чүгле, чагаа бижээи санымда-ла, чайгыгаштыг бичии дүнмамның дүгайында айтыыр дээш диттии чадаан мен. Олар база-ла чүиу-даа бижиивээиер. Эргиде дет чылыг сестерлиг чагаалар кээп турган. Та чүге чүве, оон чоорту чагааларның келири ховартап эгелээи. А кыжын, ййи-үш ай иштинде, чангыстыда-даа албаан мен. Ындыг-даа болза акшаны үзүткелдирбейн чорудуп тургаинар.

Чайгы сессия дооступ, четтиктерим маиап тургаиым дыштанылга-даа келген. Экзамеи иерге бир-де дугаар эки белеткеиип, багай эвес дүжаагымгадым-даа. Черле ынчаш, ынчаш ол соолгу катаи аалче чоранымның соопга, ажык-чанымның өөредилгемиің-даа шору өскерлип, эмиижиксей бергеиин бодум эскерип каан мен. Төрээи черзеримни сагыиганым, чаныксаанын ажок. А эң-не кол чүве—шиза мени бичии дүнмаи маиап турар. Чоподаиым долдур обнаяктар садыл алган мен. Машиналар безин беш, алды иизы. Дүүмам дүмүүу-биле шүүдүлеиишаан, ынча хей дулгүүрлээр соортур, чиик база чүүк машиналарының яразында ойнап олурарын бодап келиримге, өөрүүүт хөлпоз.

Кежээликтей бергеидс, эзлымга чедип келдим. Мени үткүп үиген кижи-даа чок.

Чесгем-даа, утбам-даа өөнде. Утбам өз көрээи чүшкүрүп, суугу кыдымында, чесгем бүгбиле үреледикеи чүүк баарында олур. Каймызы-даа кемүрүе, кирмысай бергеи ыыкаш. Хевертеи дете кирип келиримге ййи кижиин серт ыиимнп, кежүй бергеишиг, шимээи-даа чок. Өт ишти эзизиргей-ле чүве.

Чүрээм соолаш дээи.

— Абзал кайыл?

Утбам эпчок туруп келгеш, эдээи силгип чоруй мемден кусиактаныыкаш, ыглай-ла берди. Чесгем база туттуиуп шыдавайн барган. Чүү болганым билип каан мен, үжүлгиивистиң үё-ховуурун, ыы-сыын кожалар үр-ле ыыиаваи-наи боор.

Дүүмам кыш оргузунда-ча бужар думаадан аараш чүл апарган болган. Утбам биле чесгем ажыг-шүүдүгеи шүүтлээ карара кадып калган. А боттарының чидиримн, мени дүүретпес дээш, дыцыатаваччары ол. Оон үш-ле харлыг назынының чангыс хүүдүи — машина. Дүүмамга ойнаар машиналыиы белекке садыл аппарып берип, оиу аас-кежиктиг кижи кылып каары мецзеи хамаарыжыр турган... дээш, тамыязым ыиаи ызыи ыяттаайн бирды.— Ол таварылганың соолуиделе бичии чиитарның карактарынче кээр апарган мен—дел, үиү орталанып, үламчыладым.— Олзының чүиү күзеп турарын дораан эскерип каар мен. Уругга аас-кежиктиг шаңнаар дизе чай чүве хереэ бе ынчаш, чүү дел бодаар силер? Көнгүс эзээш. Ындыг «бичии чүве» дээш оларның чаш сеткилиин балыглап, сорбуловидырган хереэ бар бе...

Чон эзээшей берген. Ыиай-бзар көрзүүүп эгелээнимин эскерип каааш, дораи-на. — Хей чугаа-биле силерниң үеиеериң эрттирип каапткы, бурууттуг болдум, аа. Бүгү-ле чүвеге силерге эиии күзедим—дээш, ол дүрбе-не коичут базып чорупту. Хап көрүмейи-даа. турган «Шүүрүсче» кирип олурупкаш, чоруй барган.

А мен «Маиаиар!»— деп безии чугаалап четтикпейн, аазадып туруп кагдым.

Бажы көргеижже чедир бичии уруг боол артып калгаи, ол танывазым кижимии оон соонда көрбээи мен. Чүүге оолдарым ол кижиии утпаавиар. Кандыг-бир ойнаарак «көрүп каапш, чарашсымгайн, бот-болуүже көрүпкеш, шиаплап «Бистиң даайывыс —төрелиивис аартта садыл бээр»—ижиирлер. А ол мичаиғы авгоматтары ам-даа чаа хевээр... үреввиимер. Амдыгаа чедир ойнап турарлар. Бодуиуң даайытөрелиивге оолдарым аазаавнар-ла болгай.

ФЕВРАЛЬ 23

ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Ритминг гимнастика. 9.10 — «Эртем болгаш техника». Киножурнал. 9.20 — «Спортлотонуң». 8 ки тиражы. 9.30 — «Будильник». 10.00 — «Совет Эвилелиигге баразан боол тур мен». 11.00 — «Эртеиги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.30 — «Аяворучулар клубу». 12.30 — Музыка киноскузу. 13.00 — «Кежээниң шагы». 14.00 —Чүү комчуурул. 14.45 — Совет черге ужуражышкыннар. 15.00 — «Улуг дайза дугайында иолог». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 16.05 — Бөгүи — Совет Армиияның болгаш Шериг-Далай Флодуиуң хүиү. 16.20 — «Тиилелгеиің ырызы». Концерт. 18.00 — Делегей панорамазы. 18.45 — ТТ-ниң экранында эң баштай». «Бирги аътты шериг». Ураи-чечеи фильм. 1 болгаш 2-ги серииглары. 21.00 — «Үе». 21.35 — Москвааның үлегерлиг хореография училищезиниң сургуулларының концерти. 22.40 — Чиик атлетикага Европаның чемпионады. Испаниядан дамчыдылга. 22.50 — Коньки спортуиуң талазы-биле делегейиің чемпионады. Японнядан дамчыдылга. 23.20 — 23.30 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Эртеиги гимнастика. 8.15 — «Бир эвес дайзың дүжүп бербес болза». Ураи-чечеи фильм. 9.35 — Авазының школазы. 10.05— А. Хачатурян. Оркестрлиг скрипкага концерт. 10.40 — Ленинградтың телестудиязының программазы. 12.05 — «Директор». Ураи-чечеи фильм. 2-ги серииязы. 13.20 — Орус чугаа. 13.50 — «Тиилекчилер». Сибирь болгаш Демир дивизияларының тоочуиларының ужуражышкыны. 14.45 — «Чүү? Кайда? Кажан?» деп клубтуң аалчылары (дамчыдылганың арыиларындан). 16.10—Силерниң бажыңнарда чечектер. 16.40—Космос дамчыштыр чугаа. Ленинград — Сиэтл аразында телекөрүүт. 17.50 — Чурукчулар дугайында рассказтар. 18.25 — Делегейиің музыка культуразының эртинезиидеп. 19.00 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 20.00 — «Тамчыктыг удуиар, чаштар!». «Илбичи Бахрамның салгалы». Мультфильм 2-ги кезээ. 20.15 —Биатлон талазы-биле делегейиің чемпионады. Норвегиядан дамчыдылга. 21.00 —«Үе». 21.35 — 23.10 — «Экранда — киикомедиа». «Автомобильдеи киичээи».

Редакторлуң оралаччызы К. К. САТ.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 18-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Из жизни Потапова», 18.40, «Координаты смерти» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сказ

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың февраль 19 среда № 42 (13042)

1925 чылда үндезилеттингеш.

Өртээ 3 көпеек.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленумунуң дугайында ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

1986 чылдың февраль 18-те Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң Пленуму болган.

Пленум дараазында айтырыгларны чугаалашкан:

1. Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелиниң дугайы.

2. СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезин бүгү партияның болгаш бүгү улустуң чугаалажып көргениниң кол түңнелдериниң болгаш ону СЭКП-ниң XXVII съездизинге көөр кылдыр киирериниң дугайы.

3. СЭКП Уставынга өскерилгелерни чугаалажып көргениниң түңнелдериниң болгаш партияның өскерткен Уставының төлевилелин СЭКП-ниң XXVII съездизинге көөр кылдыр киирериниң дугайы.

4. 1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының дугайында СЭКП-ниң XXVII съездизинге илеткелдиң дугайы.

5. «1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланыышкыннарының» төлевилелин бүгү улустуң чугаалажып көргениниң түңнелдериниң болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизинге ол төлевилелди көөр кылдыр киирериниң дугайы.

Ол айтырыглар талазы-биле эштер М. С. Горбачевтуң болгаш Н. И. Рыжковтуң илеткелдерин дыннаан. Пленум киирген илеткелдерни, СЭКП Программазының чаа эдилгезиниң, партияның өскерткен Уставының болгаш Кол угланыышкыннарның төлевилелдерин чүүлдүг деп көрген болгаш ол документилерни Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының ам болур XXVII съездизинге көөр кылдыр киирериниң дугайында шиитпирни хүлээп алган.

Пленумга организастыг айтырыгларны көрген.

Пленум эш Б. Н. Ельцинни СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат кылдыр соңгаан болгаш партияның Москва хоорай комитединге ажылдаары-биле шилчээнинге холбаштыр СЭКП ТК-ның секретары хүлээлгезинден ону хостаан.

Пленум эш В. В. Гришининиң пенсияже үнгенибиле холбаштыр СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү хүлээлгезинден ону хостаан.

Пленум эш К. В. Русаковтуң кадыкшылының байдалы-биле пенсияже үнгенинге холбаштыр СЭКП ТК-ның секретары хүлээлгезинден ону хостаан.

Оон-биле СЭКП ТК-ның Пленуму бодунуң ажылын дооскан.

СЭКП-НИҢ ТӨП РЕВИЗИЯ КОМИССИЯЗЫНДА

Февраль 18-те СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының хуралы болган, анаа Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизинге комиссияның отчёдун болгаш СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының дугайында чаа Дүрүмнү чугаалажып көрген болгаш чүүлдүг деп санаан.

ТУКТАРНЫ ТЫВЫСКАН

Бүгү-россияның социалистиг чарыжының түңнелдиби-биле Барыын-Хемчик район болгаш Ак-Довурак хоорай РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнаткан. Ол бедик шаңналдарны тыпсырынга тураскаатканы байырлыг хурал дүүн Ак-Довуракта Культура ордузунга болган. Байырлыг хуралга районуң болгаш хоорайның будүрүлгелериниң, совхозтарының болгаш организацияларының мурнактылары, партия, совет, профсоюзтар болгаш комсомол ажылдакчылары, күш-ажылчы коллективтериниң удуртукчулары, хөй-ниитиниң төлөөлекчилери олурушкан.

Хуралды СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары **Б. С. Нурзат** ажыктаан.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы **Ч.-Д. Б. Ондар** хуралга чүве чугаалаан, районуң болгаш хоорайның ажылчы чонарынга улуг чедиишкин-биле — эрткен чылдың болгаш ниитизи-биле беш чылдың планнарын чедир болгаш ажыр күүседкеин-биле байыр чедиргенин.

Совхозтар беш чыл планынга немештир 252 тонна эттиг, 215 тонна суттуг, 20 тонна дуктуг саткан. Малдың баш санын база өскен. Районда тараа, картофель, ногаалар будүрери база элээн өскен. Төрээн чурттка 495 муң ажыг тонна сорттуг даг-дүүтүн берген В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүүтүн» комбинаттың коллективи эки ажылдаан. Районуң болгаш Ак-Довурак хоорайның өскедаа будүрүлгелериниң болгаш организацияларының ниитизи чедиишкинге үлүг үлүг. Оларны төлептиң-биле үнелеп көргени болза, беш чылдың сөөлгү чылының түңнелдери-биле РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туктары-биле шаңнатканы болур.

Ч.-Д. Б. Ондар районуң болгаш хоорайның ажылчы чонарынга бо бээ чылда шиитпирлээр сорулгаларына тодаргай доктаавас, Партия, совет, ажыл-агый органнарының удуртукчуларының интээгейинниң төвүге көдээ ажыл-агыйның болгаш үлетпүрүң продукциязын будүрерин көөдедири турар ужурлуг. Бо сорулгаларны күүседиринге көдээ ажыл-агый будүрүлгезин интенсификастаары болгаш эртем-техниктиг депшиглиниң чедиишкиннерин шалыпкыя, билдиглиг ажыглап киирери чугула. Бо талазы-биле районда болгаш хоорайда эвээш эвес түүлдер кылдыныр турар. Моон соңгаар-даа улам шудургу ажылдаары, күрлавырларны долу ажыглаары, көдээ ажыл-агый специалистериниң, инженер-техниктиг ажылдакчыларның, ажылчыларның инициативазын көдүрери, улус депутаттарының черлер Советтериниң күүскомнарының экономика айтырыгларын ийделкейлиг шиитпирлээрин чедип алыры эргежок чугула.

Ажыл-ишчилерниң боттарының дээнган хөрээ дээш харыысалгазын бедидери, сагыга-чүрүмүн болгаш ниитиниң корум-чүрүмүнүң үрээшкинкери-биле шынгыы демиселди чорудары, арагалаашкынны болгаш алкоголизмниң үзүлтээр талазы-биле партияның болгаш чазактың шиитпирлериң амыдыралга шудургу боттандырары эргежок чугула.

Партияның XXVII съездизинге үткүштүр республиканың ажылчы чонарын бедик көдүрүүшкүнүүр чорун орар. Ол болуушкынга алдар болдурган боттарының хүлээлгелерин хөй коллективтер, оон иштинде Барыын-Хемчиктиг болгаш Ак-Довуракпыг коллективтери чедиишкиниг күүсеткеннер. Чедип алган чедиишкиннерин бижиглээры болгаш көөдедири эргежок чугула. Он ийиги беш чылдың эгелекчи чылы чедиишкиниг болгаш СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында төлевилеттингеш республиканың улам ынайгы экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планнарым күүседиринге эки үндезинин салган турзун дээш бүгү чүүлдерни кылыр ужурлуг.

Районуң болгаш Ак-Довурактың ажыл-ишчилеринге чаачаа күш-ажылчы чедиишкиннерни Ч.-Д. Б. Ондар күзээш, оларга шилчиир Кызыл туктарны тыпсып берген.

Хуралга Кызыл-Мажалыктың № 741 КМК-ның бригадири **Ш. С. Күжүгет**, «Тыва даг-дүүтүн» комбинаттың бедик сорттуг рудазын даг-дүүтү арыглаар дегинин № 5 эдиглээнин улуг мастери **Л. И. Шаламова**, «Хемчик» совхозтуң саанчызы **Л. С. Саая**, районда чурттакчы хөнүүн амыдырал хандырыга будүрүлге эргелелиниң даараныкчызы **И. Ш. Чүле**, Ак-Довуракпың хоорай Совединиң күүскомунуң даргазы **Х. Ч. Сарыглар**, СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң бирги секретары **Б. С. Нурзат** олар чүве чугаалаваннар. Районуң болгаш хоорайның күш-ажылчы коллективтериниң чедип алган чедиишкиннерин чаа беш чылда көөдедирин, СЭКП-ниң XXVII съездизинин сорулгаларын чедиишкинниг күүсеттир дээш бүгү чүүлдерни кылырын үзүгеткеннер.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскааткан Тывага коммунистиг субботниктиң түңнелдери

Республиканың ажылчы чонары Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниктиг болгаш күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүүр, байдалында, өөрүшкү-маңнайгыг ажылдаан үнгенивес. Оон эгелээринде мурнуу чарымда үлетпүр будүрүлгелерге, совхозтарга болгаш өөредилге черлериге митингилер эртип, оларга ажылчы чоннар субботник хүнүнде организастыг, эң бедик будүрүүшүлүг ажылдаарынга боттарының белеинин илередип тургаанар. Будүрүлгелериниң, организацияларының болгаш албан черлериниң, бригадаларың, эзелгелериниң, цехтериниң мунээниинден ийи ай планнарлаа СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ажыттынар дүнүнге үткүштүр күүседир хүлээлгени оон-оон ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар ап турганнар.

Коммунистиг субботникке киитизи-биле 145300 кижи, олардан боттарының ажылдаар черлериниге 52700 кижи ажылдап кирипкеннер. Шалыпчы ажылдың хүнүнде 244 100 рубльдиң продукциязын кылып үндүрген, оон ниитинде 113900 рубльдиң чонунуң хереглеп баараанарын будүргеп. 300 тонна даг-дүүтүн будүргеп, 650 тонна хемүр-даштыг каскан, 4000 рубльдиң даараглыг кылгыларын, 636 эжеш кидиис база хем идиктерин кылган, 471 кубометр дээлиг материалдарын белеткээн, 291800 рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын күүсеткен, 227 кубометр эптээр демир-бетон конструкцияларны болгаш керектерни будүргеп. Улус ажылдың 33500 тонна ажыг чүктерни сөөртүп чедиргеп.

Агроүлетпүр комплексизиниң ажыл-ишчилери шалыпчы ёзубиле ажылдаваннар. Олар субботникти мал кыштаглаашкынын организастыг эрттиреринге болгаш часы хову ажылдарынга эки белеткеринге ажыглаваннар. Сүт-баранн фермаларынче болгаш хөйжүлар кыштагларынче 1903 тонна мал чемин сөөрткен, 870 тонна үредзиин болбаазырадып кылган. 194 кажаанны, 74 комбайн болгаш трактурну, өске-даа көдээ ажыл-агый техниказын септээн.

Субботник хүнүнде 2470 кижи, 8 будүрүлге черлериниң, совхозтарның коллективтери, 24 цехтер, участоктар болгаш эзелгелер кампаан алган чиг-эт болгаш материалдар-биле ажылдап турган.

Хөй санныг студентилер, өөренип турар аныяктар, организацияларның болгаш албан черлериниң ажылдакчылары чурттакчылыг суурларның чаагайжыдылгазынга ажылдап, түс-чүс тонна демир артпычыларны болгаш макулатураны чыгтаннар.

Он ийиги беш чылдың фондузунга республиканың ажылчы чоннары 209400 рубльдиң ажыл төлевирин кирип саназаннар, ол болза 1985 чылдың апрель 20-де чоруткан субботниктиниден 10000 рубль хөй болган. Беш чылдың фондузунга эң улуг салыышкынны Кызыл хоорайның, Барыын-Хемчик, Танды, Бии-Хем, Улуг-Хем болгаш Каа-Хем районнарның ажылчыннары болгаш албан-хаакчылары киргеннер.

ЧЕДИИШКИННЕРГЕ ДОКТААВАС

1985 чылдың он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын күүседир. СЭКП-ниң XXVII съездизини төлептиг уткууру дээш Бүгү-россияның социалистиг чарыжынга Кызылдың күш фабриказы тиилеп болуп үнгеш, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туту-биле шаңнаткан.

Эрткен беш чылда коллектив эвээш эвес күш-ажылчы чедиишкиннерлиг болган. Дагаа чүргаза будүрериниң беш чыл онаалдазын 135 хуу. эттиг 146 хуу күүсеткен. Эрткен чылын, 1980 чыл-биле деңнээргe, чүүргa будүрүлгези 2,3 катап, эт 1,9 катап көөдээн. Күш-ажылдың будүрүмчүлүү ийи катап улгатkан. Бо күш-ажылчы чедиишкиннерни чедип алырынга мурнакчыларның киирип турар үлүү эвээш эвес. Оларга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, республика чемпиону, күш ажакчыны В. А. Долганнаа, операторлар М. В. Монгуш, Н. Ы. Монгуш, дагаа оглунуң ажакчызы Е. И. Ророт болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Эрткен беш чылда будүрүлге элээн чаартынган. Чаа корпустарны тутkан. Оон ачызында 1984 чылдан бээр цехтерни күш-ажылды организастаарының депшиглиг аргазы — көрээлиг арга-биле ажылдаарынче шилчиткен. Фабриканың инчиларының ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны туруузарынче дирекция киҥээнгейин салып турар. Он ийи ог-бүле чурттаар бажыңны, 140 оруниут үргулар садын болгаш өске-даа объектилерни ажыглалда киргеп. Ажылчыннарның күш-ажылының сагыга-чүрүмү эжиҥээн, мергежили бедээн. Бо бүгүнүң ачызында, планныг онаалдалар болгаш социалистиг хүлээлгелер чедиишкиниг күүсеттингеп.

Күш фабриказынга РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун тыпсырынга тураскаатkан коллективтиң бүнырлыг хуралы дүүн болуп эрткен.

1985 чылда болгаш он бирги беш чылда эки ажылдаан. Бүгү-россия социалистиг чарыжынга шылгараан. РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл туту-биле шаңнатканы-биле холбаштыр күш фабриказының коллективиниге СЭКП обкомунуң секретары **В. В. Дунаевский** изиг байырны чедиргеп.

В. В. Дунаевский фабриканың күш-ажылын чедиишкиннерин чугаалаан, чедир кылдымаан ажылдарже, он ийиги беш чылда коллективтиң сорулгаларынга доктаагап. Технологияны, күш-ажылдың сагыга-чүрүмүн эжиҥдиринге, киҥи факторум идепкейжидиринге, мурнакчыларның арга-дүржүлгазын иептередиринге киҥээнгейни салган. Кадрлар-биле ажылда четвестерден 156 кижи фабрикадаан үнген, оон уламнаан немелде деңзп, күштүң баш санын менди камгалал алырының чамдык көргүүлерге кудулаан. Үстүнде адаан болгаш өске-даа четпестерни эдер дээш, партия организациязы, дирекция, профсоюзтар комитеди тодаргай хемчегларын алыр ужурлуг.

Коллективке РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугун В. В. Дунаевский байырлыг байдалга тывыскаш, он ийиги беш чылда күш-ажылды чедиишкиннерни, чаагай кадыкшылды, аас-кежиктi күзээн.

Байырлыг хуралга күш ажакчыны **В. А. Долганнаа**, бригадир **Л. Л. Пичугина**, чолаачы **С. Күжүбаев**, фабриканың директору **Л. П. Килин** чүве чугаалаан, коллективтиң күш-ажылын бедии-биле үнелээнин дээш өөрүп четтиргенин илереткеш, он ийиги беш чылда күш-ажылчы чедиишкиннерни улам көөдедир дээш шалыпны ажылдаарын хүлээнгеннер.

БИСТИҢ КОРР.

СЭКП-НИҢ ПРОГРАММАЗЫНЫҢ ЧАА ЭДИЛГЕЗИН БЕЛЕТКЭЭР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ СЭКП ТК-НЫҢ КОМИССИЯЗЫНДА

СЭКП Программазының чаа эдилгезин белеткээр талазы-биле СЭКП ТК-ның Комиссиязының хуралы СЭКП ТК-ның Чиргиче секретары эш М. С. Горбачевтуң даргалаашкынывыбиле 1986 чылдың февраль 17-де болган.

СЭКП ТК-ның октябрь (1985 ч.) Пленумунуң шиитпиринге дүүшүүр СЭКП Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин ниити партияга болгаш бүгү улустуң чугаалажып көргениниң түңнелдерин үндүрген.

Төлевилелди эрткелдеткен республикаларның, компартияларының съездилеринге, край, область, округ, хоорай болгаш район конференцияларыга, партия эге организацияларының болгаш күш-ажылчы коллективтериниң чуралдарынга чугаалажып көргеи деп хуралга демделеп, Оларга он-он миллиондаа коммунистер болгаш партия кежигүү эвестер кирипкеп. Партияны болгаш күрүнениң төп органнарынга, солуннарга, радиога болгаш телевидениеге хөй санныг чагаалар болгаш телеграммалар келген. Никитаи-биле коммунистер, бүгү ажылчы чон СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң чүүлдерни, чурттуң социал-экономиктиг үлетпүшкүнүн, партия съездизиниң күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннер-биле утkуур күзелдерүүн болгаш дээштеп көргээн хөй санныг саналдарны болгаш эдилгелерни киирген.

Чугаалажып көрүшкүн үезинде киргеп саналдарны бырымдаалап көргеш, ажылдап кылган телевилелде элээн өскертилгелерни болгаш немелдерни киирген. СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң ылавылаттынган телевилелин СЭКП ТК-га чугаалажып көөру-биле киирер шиитпирни хүлээп алган.

МОСКВАЧЫЛАРНЫҢ ШАЛЫПЧЫ ЭЭЛЧЭЭ

СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган 1986 чылдың февраль 15-те коммунистиг субботникке пайысмалдың ажылчы чоннары боттарының организастыг болгаш бедик будүрүүчүлүг ажылдыбиле улус ажыл-агыйының хөгжүлдезин дүргедир дээш партияның угланыышкынын чаңгыс үн-биле чүүлдүгүүдүнүн, партия съездизиниң күш-ажылчы чаа-чаа чедиишкиннер-биле утkуур күзелдерүүн болгаш 9,9 километр дээмир-орук шутумун септээн. Будүрүлгелериниң бөраан станцияларынга болгаш орустарынга 3300 вагонларның чүгүрүн дүмүрген. Автомобиль ажыл-агыйының будүрүлгезин улус ажыл-агыйының 648 муң тонна чүгүрүн сөөрткен.

Хоорай ажыл-агыйының, эртем болгаш культураның албан черлериниң, садыгчыл, ниитиниг чеменгилгезиниң болгаш ажы-дуза чедиргелиниң ажылдакчылары субботникке идепкейлиг ажылдаавайнар.

Күш-ажылчы коллективтер беш чылдың фондузунче 27,1 миллион рубль ажыл төлевирин болгаш ырыг орулганы шилиптеп.

(СЭТА).

СЭКП Тожу райкомунуң бюро кежигүнү, район Совединиң депутады Леонид Түлүшович Сайчай-оолдуң удуртканы мал чемин белеткээр эвенозу эрткен чылын болдуун чемнер белеткээриниң даалгазын ийи катап ажыр күүседип, 4 муң тонна мал чемнерин белеткээн.

«Тоора-Хем» совхозтуң механизаторлары амгы үеде мал чемнерин фермаже болгаш малчын турлагларже сөөртүп чедирер ажылда хаара туттунган. СЭКП-ниң XXVII съездизин совхозунуң төлептиг утkуурумга үлүү кирип турар.

ЧУРУКТА: «Тоора-Хем» совхозтуң механизатору Л. Сайчай-оол.

А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

Идеология ажылының практиказындан

БҮГҮ ХЕВИРЛЕРИН АЖЫГЛААР

Районуң коммунистерни, бүгү ажыл-ишчилерни СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуурунче, партияның алдынышкынарын амыдыралга боттандырарынче мобилизоттаарышка политиктиг болгаш экономиктиг өөредилге чүгүла рольду ойнап турар. Өөредилгениң бүгү хевирлерни практиктиг амыдырал-биле холбаары, амыдыралдың хүн бүрү идип үндүрүп турары нарын болгаш улуг айтырыгларын шийтирлээрде ооң дээштини чедип алыры, ажыл-терактерге кижи фактору бедик көдүрери, кижиниң күш-ажылчы, хөй-ниитчи идепкейни бедидери — бүгү партия организациларының, өөредилге үдуртукчуларының, пропагандистерниң ажыл-чорудулгазының утка-шынары чыдыг болур ужурлуг.

Районуң партия комитеттери, чер-черде партия эге организациялары политөөредилге кичээлдерин эртттиринниң стиль, методун эде тургузуп, кижилер ортузунга ажыл төрүдарынын чогаадыкчы арга-ларын дилеп тып, коммунистерниң, комсомолчуларның бүгү ажылчы чоннуң идей-политиктиг деңнелин бедидер, утаан-бодалын байлакшыдаар талазы-биле чөзүп эвес ажылды кылып чорудуп, ажыл-ишчилерни съезд мурнунуң социалистиг чарыжынга идепкейлиг киржип, аңаа кижи бүрүзү үлүг киргип, ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң шынарын экижидериниң курлавырларын дилеп тыварынче мобилизастап турар.

Ол бирги беш чылдың болгаш 1985 чылдың түңнели-биле мал ажылын хөгжүдериниң талазы-биле республиканың совхозтарының аразынга социалистиг чарышка киришкеш, бистиң районуң «Чаа орук» совхозтарының СЭКП обкомунуң Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң профоблчөвүлелдиң болгаш В.ЛКСМ обкомунуң шилчир Кызыл туктары-биле шаңнатканы эрзинчилерин улам хей-аът киририп, ам-даа бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээдирип турар. Совхозтарның партия организацияларының политөөредилгени практиктиг амыдырал-биле холбаарынче кичээнгейни угландырып, партия өөредилгезиниң айтырыгларын хураалдарга доктаамал чугаалажып, удуртукчуларының, пропагандистерниң отчёттарын дыңнап, дуржулга солчулгазын чорудуп турар.

Партия өөредилгезин эки деңнелге тургузуп, ооң дээштин чедип алырынга чүгүдаа мурнунда пропагандист кижи кол рольду ойнаар дээрзи бялдынгыр. Районуң пропагандистери ажылчы чоннуң идепкейни кедүрер, оларның идейлиг дадыгышшынын хевирлээр, ажылдың идеологтуг хандырылгазын боттандырарын чедип алырының хереэзинге боттарының үлүгүн киирип турарлар. Пропагандистер «Чаа орук» совхозтуң директору Д-Б. Чопуй, «Нарын» совхозтуң директору М. Дүтер, Ленин аттыг совхозта кол экономист Р. Күнүүжап, «Мөрен» совхозтуң кол мал эмчизи М. Монгуш, урутларның уран чүүл школазының директору В. Эренчин олар үр чылдарда пропагандистиң белен эвес ажылын ак сеткилдиг чорудуп турарлар. Партбюро хуралдарынга, семинарларга партком, партия эге организация секретарьларының, политчырыдышкын кабинеттериниң эргелекчилериниң планын чугаалажып, оларның отчёттарын дыңнап, политөөредилгени шынарлыг чорударының арга-методун чугаалажып турар.

Чон ортузунга ажыл чорударының, идеологтуг ажылды амыдырал-биле холбаарының, малчыннарже, чоннуң чурттап турар черлеринче коллективтиг үңүшкүнер, чаңгыс аай политхүннер дээш ышкаш хевирлери бисте эки түңнелди берип турар. Ындыг үңүшкүнерниң үезинде удуртукчу ажылдакчылар кижилериниң негелде, хомудалдарын өөрүнүп көрүп, четпестерин чайладырының арга-ларын чон-биле сүмележип турар.

Кылып чорудуп турар ажылдар-биле чергелештир кижизидилге ажылында, бүдүрүлгениң идеологтуг хандырылгазын боттандырарының четпестер бар. Районда партия организацияларының ажылчы чоннуң идей-политиктиг кижизидилгези бүдүрүлгеши ажыл-херек т е р-б и л е кошкак харылзаалыг болуп турар хемчегериниң дээштин чедип албайн турар бүдүрүлгелер, ажыл-агыйлар бар. Мал ажылдыгларының ортузунга аттестация, оларның мергежилии бедидер ажыл кошкак чорүп турар. «Мөрен», Ленин аттыг совхозтарда, КМК-5 тудуг организациязында политкичээлдер яазы-бүрү чылдагаанар-биле үстүп турган. Үстүнде адаанывыс совхозтарның сүт-бараан фермаларында, малчын коданнар төптеринде кызыл-булуңнар четче дериттинмээн. Бо чорук малчыннар ортузунга өөредилге чорударынга улуг шаптыкты таварыштырып турар.

Он йиҥги беш чылдың социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезинин эге чадазы шинтпирлеттинип турар бо хүнде бо болгаш өске-даа четпестерни дарый чайладып, чон ортузунга идеология ажылын чаа бедик чадаже көдүрүп, агитация болгаш пропаганда ажылының яазы-бүрү деткүлерни долу ажыглап ажылдаары идеология ажылдакчыларындан, партия организацияларының секретарьларындан негеттинип турар.

Д. ДАМБА-ХУУРАК.
СЭКП Эрзин райкомуның пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

«АвтоЗАЗ»: СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНИҢ АЖЫТТЫНАРЫНГА УТКУШТУР ЧАА МАШИНА

УКРАИН ССР. «АвтоЗАЗ» каттыжышкынының кол будүрүлгези болур «Коммунар» автозаводтуң коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ажыттынарынга чедир «ЗАЗ-1102» дээр чаа автомобильдерниң баштайгы болүүн кылып үндүрери хүлээзиген.

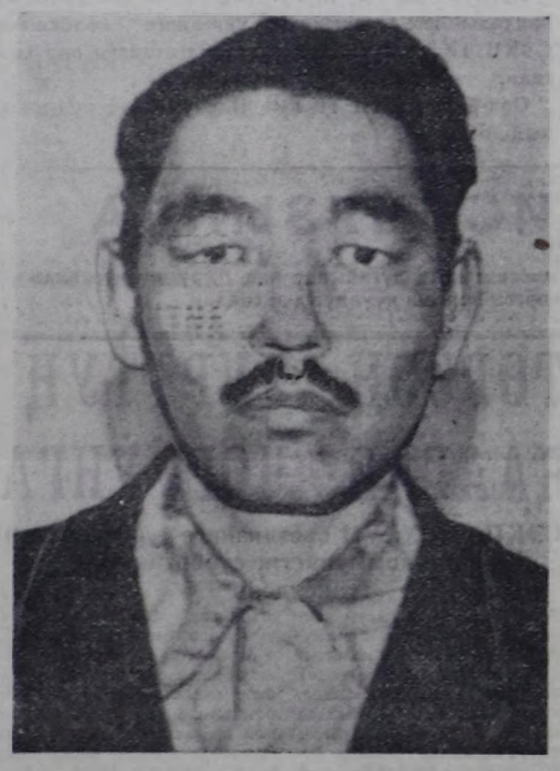
Чаа автомобильдиң кузову аянныг-чараш, ишти делгем-чырык, каастап шимээн. Машинаның мурнуку дугуйларын база тыртар кылган. Эң дүрген чоруурү шакта 140 километр. Шакта 90 километр маңнаар болза, 100 километрге-ле 4,8 литр кывар чүүл чарыгдаар 50 аът күштүг шинчедикчилиг болгаш ол чаа «Запорожец» волимерлерни база алюминий холумактарын хойну ажыглаанындан эрги хевирден 110 килограмм чиик. Ол бичии хемчээлдиг автомобильдиң кузовунуң ең таарымчалыг хевирни шилип алырынга электрилиг самалга машиназы дузалаан.

ЧУРУКТА: «ЗАЗ-1102» «Запорожецтиң» чаа хевири.

А. КРАСОВСКИЙНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

РЕСПУБЛИКА ЧЕМПИОНУ: ооң күш-ажылчы портреди

МАКТАЛГА ТӨЛЕПТИГ

Кижи болуру чажындан, аът болуру кулунундан деп тыва улустуң үлегер чугаазы бар. Ол Ногай-оол Макыштаевич Доңгактың бодунга, ооң ажылынга дорт хамааржыр дизе частырыг болбас.

Ногай-оолдуң ада-иези малчын улус, ынчангаш ол мал аразынга өскен, оларны ажаарынга, кадарарынга, чемгерерниге бичезинден-ле чаңчылып, өөренген, ёзулуг сагыш-сеткилинден бердинген ынак хереэ болу берген. Ада-иези, төрелдери бичии Ногай-оолдуң малга ынаан, оларны ажаап-тежээринге кызымаан эскерип көрүп, мактаар чораан.

—Бистиң оглувус келдир үеде ёзулуг-ла малчын болур кижи — деп, ооң ада-иези кожаларынга бо-ла мактап, чугаалаан орар. Оны дыңнаан, ол үзам-на соруқ киреп турган.

Шынап-ла, ада-иезиниң эки кижизидилгезинин, бодунуң эрестинден, кежээйиден, кызымаандан ол төлептиг кижи болуп өзүп келгеш, малчыннай берген.

Совхозка чээрби хире чыл малчыннап келгениниң үезинде, планныг омаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерин чылдын-на багай эвес күүседип келген. Арга-дүржулгалыг, эрестиг, кежээ малчынга соолгу чылдарда чылгы кадарар даалганы совхозтуң директорунуң доктаамал комиссиязының даргазы С. К. Күжүгет доктаамал комиссияның ажылының дүржулгазын годдугай чижектерге көргүзүп турган, чылгыларга чугаалаан. Депутат хүнүнүң кирчиннилери район Советтиң депутады, Кызыл-Мажалыкта № 2 ортумак школаның башкызы В. К. Монгуштуң оңдугунга ажыл-чорудулгазының дүржулгазы дыңнаан.

Чылгычының ажызынга кандыг бергелер таварышпас дээр боор. Кыштың чыккылама соогу, чаймың изин, хаттыг-часыгыр, харлыг-шуургаанныг, туманныг дүннер, хүннер... Хүлээзигени күштүг болгаш-биле ниитининг малынган чаңгыс баш-даа хоратпас дээш, бодуның эрестин, кашпагайы, бергелерге үидаравазы, торулбазы-биле оларны шыдажып эртип келген, даандырган ажыл-херекти ак сеткилдиг күүседип чорууру.

Чылгычы Н. М. Доңгактың валынга чедип, ооң ажылы, аммыралы-биле чоокта чаа таныскан бис.

Чылгы малды өстүрер, ооң алыр продукциязын көвүдедир, ажыл-агыйга оларны ажыглаарын экижидер дугайында чүгүла хейгелерни республиканың соолгу үеде ап эгелээн, ону амыдыралга боттандырары-биле «Торгалыг» совхозтуң директизязы чылгы малды өстүрериже киҥээгейни салып турар. Ынчангаш бо төлептиг ишчинчилгычы кылдыр томуйлаанын ол.

Чылгының одарын, суттадын, дыштанылгазын шын таварыштырарынче чыдыг дөрт эзлиҥээнде киҥээгейни малчын салып турар, ол болза малдарның семиринирине, күш-чамы баксыраазынга дузалаар. Чылгы малдың күжү шыырак, семис болурга, бээр продукциязы албек, төлү ботқур болурун чылгычы ажылының дүржулгазындан биллеп. Ооң уламындан одарларны үргүлүү солуур, кара суттан суттарын турар. Чайын серинн, оттуг Тээли тайгазының Сарыг-Хөлче чылгызын боттаннаан кадарын үндүре бээр. Аңаа баргаш, одарын, суттадын шын таварыштырар. Хүннүң-не чаңгыс черге кадарбас, ону солуур, ооң-биле кады чаастыг, хаттыг, аяс хүнде каяа одарладырын билир, ынчан малдың семиринирин эки болур. Күскү семиртилгенни база чугулалап көрүп турар. Ынчангаш кадар оттуг Чоза-Хемге кадарып күзээр.

Чылгының кышкы одарын чи ажыл-херек т е р-б и л е кошкак харылзаалыг болуп турар хемчегериниң дээштин чедип албайн турар бүдүрүлгелер, ажыл-агыйлар бар. Мал ажылдыгларының ортузунга аттестация, оларның мергежилии бедидер ажыл кошкак чорүп турар. «Мөрен», Ленин аттыг совхозтарда, КМК-5 тудуг организациязында политкичээлдер яазы-бүрү чылдагаанар-биле үстүп турган. Үстүнде адаанывыс совхозтарның сүт-бараан фермаларында, малчын коданнар төптеринде кызыл-булуңнар четче дериттинмээн. Бо чорук малчыннар ортузунга өөредилге чорударынга улуг шаптыкты таварыштырып турар.

Он йиҥги беш чылдың социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезинин эге чадазы шинтпирлеттинип турар бо хүнде бо болгаш өске-даа четпестерни дарый чайладып, чон ортузунга идеология ажылын чаа бедик чадаже көдүрүп, агитация болгаш пропаганда ажылының яазы-бүрү деткүлерни долу ажыглап ажылдаары идеология ажылдакчыларындан, партия организацияларының секретарьларындан негеттинип турар.

Д. ДАМБА-ХУУРАК.
СЭКП Эрзин райкомуның пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

Чагаалар допчулалы

ЧОГУУР ХЕМЧЕГЛЕР АЛДЫНМААНЫНДАН

Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң дүргедедириниң утланыышкынын республиканың ажылчы чоннары ханызы-биле чүүлдүгүзүп турар. Күш-ажылчы коллективтерниң, оларның кежигүннериниң политиктиг, күш-ажылчы идепкейни бедээн, партияның салган соруглазын чедиишкинниг күүседир дээш шалынчы күш-ажыл калбарган. Ол дугайын редакциязынга кээп турар чагаалар херечилеп турар. Ажылагый болгаш культура тургузуушкунунуң, күш-ажылдың байдалын, совет кижилериниң аммыдыралын экижидериниң, сагылга-чүрүмнү болгаш корум-чүрүмнү бижыттырарының айтырыгларын солуунуң штаттан дашкаар авторлары чугулалап турар.

Садыгда болгаш аммыдырал хандырылгада, аъш-чем бараанары-биле чоннуң хандырып турарында улуг четпестерниң барындан хөй санныг хомудалдар болгаш шүгүмчүелдер Бай-Тайга, Сүт-Хөл, Өвүр, Тес-Хем районнардан база бар. Чүге дээрге аъш-чем-биле чоннуң канчаар хандырып турарының дугайында район баштаар черлериниң отчёттарын кылырын кезек-кезектеп практикалавайн турар. Улусчу контроль, комсомолчу прожектор» олутпайланчак байдалда, хөй-ниитн организациялар-ының хана солуннарын, бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларның кескү агитациязын ажыглап турары эвээш.

Тес-Хем районнан келген чагаада бижээнин: «Чодураа суурнуң садыынга эртекен чылын чээрби килограмм колбаса келген. Оны будун суурга канчаар үлештирерил? Самагалдайда байдал база-ла ындыг». Аъш-чем хандырылгазын экижидерин, бо талазы-биле хемчеглерниң түңнелдиг болурун бижиктиниринин чагаалары онза чүгүлелап турары ол. Бо айтырыгны боттуг кылдыр шинтпирлээри респотребсоюзтуң удуртукчуларындан, райполар баштаар черлериниң даргаларындан негеттинип турар. Ынчалза-даа чаа ёзубиле ажылдаарынга тывынгыр, тудуингур болгаш чогаадыкчы эвес болуп турарын «Шынга» келген шүгүмчүелдиг чагааларга, солуунга үнген шүгүмчүелдиг парлалгаларга чамдык харылзар көргүзүп турар.

Өвүр райпозуның садыг четкизинге аъш-чем ассортиментизин элбекшидер талазы-биле кандыг хемчегерни ап турарының дугайында харылзан бээрин дилээн чагаа-бижиктэ респотребсоюзтуң баштаар черинче чоруткан, харыы чогуур ай-шаанда келген-даа болза, тодаргай эвес, кончут эрентей болуп турар. Респотребсоюзтуң баштаар черинің даргазының оралакчызы Х. С. Монгуштуң бижээнин ол харыда демдеглеп турары болза, «...Чондан садып алган эът, ус-саржат аймаан Хандагайтының, районда еске-даа суургларның чурттакчыларынга райпо баштаар черинің магазиннеринден садар ужурлут, ол бараанларның үзүктел чок садыглаашкынын аъш-чем аймаан Өвүр райпозуның белеткел конторазының кайы хире хемчээлиг кылдыр курлап алганындан хамааржыр».

Ол дугайы кымга-даа билдингир, ынчангаш ону онзалап демдеглеевээн-даа болза ажырбас турган. Аъш-чем-биле хандырылганы экижидер талазы-биле кандыг хемчеглерни райпо баштаар черн чорудуун турарыл, ол чугула ажылдарга респотребсоюзтуң баштаар черинің талазындан кандыг дуза көргүзүп турарын «Шынга» харымда бижиивейн турар.

Респотребсоюзтуң баштаар черинің ажылынын стилинде айтышкын бээр угланышкыы хөй, боттуг ажыл-чорудулга кылыры, арга-сүме чедирери эвээш болуп турарын харында дараазында одуруглар көргүзүп турар: «Садыглаашкында бар четпестерни элерни Өвүрүнүң райпо баштаар черинде дааскан, респотребсоюзтуң Кызылда садыг базазы райпонуң чагыларын ёзугаар аъш-чем бараанарының четчир ассортиментизи-биле ол райпонуң хандырарының чогуур хемчеглерни алыр ужуралуг». Садыг базазының арга-шинээ, районда чоңдан садып алыр аъш-чемниң курлавырлары кайы хире болуп турарын көрүнип көргени база билдинмейн турар.

А. МОНГУШ.

ЧАҢЧЫЛ ЁЗУГААР

№ 2 бригаданың төвү. Ону Үнегети-Арзы деп адаар. Ол хойжу бригада «Мөрен» совхозка хамааржыр. Малчыннар ай санында төпке чыглып кээп, ажылының түңнелин аңаа чугаалажып сайгаржыры чаңчыл болуу берген. Эрткен айның төңгүүзүнде чышкыра бригадир А. Х. Сандак хойжуларның ажыл-ишкин болгаш малдың ыдыр чүүлдүр чарланы кымга-даа өөрүнүүр. Бистиң партия, чазаавыстың ол дээш чорудуун келген хемчеглери улуг. Аңаа харыы кылдыр бистер чүүле эки ажылдаавыс-биле, бижиг сагылга-дүрүмүүс-биле болгаш ак сеткилдиг күжүүдүлү үидүрүп турган, тайбының бижыттыраар ужуралут бис дең, ол демдеглээн. Хойжулар эш-өөрүүнүң саналдарынга катчын, ниитининн малын онча-менди кыш ажырарын хүлээзигенер. Хойжуларның бо хуралыга «Чаа-орук» совхозтуң «Тарлашкын» агиткультбригадазының боттарының туспа саналдарын база бергилээн. Бригаданың үндезилекчилерининг бирээзи, мурнакчы малчын Ч. С. Ыналай саналынга удаваас болуур СЭКП-ниң XXVII съездизинге эки ажыл-биле ужуражып, кыштың ажылдаар ужуралут бис дээн. Ниитининн малын кижи бүрүзү хүр-менди ажырар дээш бүтү күжүн мөңгүзээр апаар. Бо чылды тайбының чылы кылдыр чарланы кымга-даа өөрүүн

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур

ШЫНАР БАШКАРЫЛГАЗЫ: ЧАА ҮЕ-ЧАДА

СЭКП ТК-ниң Политбюрозу тускай практиктиг хемчеглерни ажылдап кылыр деп шинтпирлээнин үлетпүр ажылчынары болгаш тускай эртеминглер соңуургал болгаш сеткил ханымшкын-биле уткаан, оларны херек кырында күүседирри шынарымның дээди категориязы-биле демдеглеттинер кылыгларын бүдүрери көвүдедир, материалдарның, машиналарның, дериглерниң, чонуун хереглел баразаннарының чаа хевирлерин шинчээдип алырының талазы-биле даалгаалары чүгле күүседир эвес, харын-даа ажыр күүседир арганы баар.

Күш-ажылдың чепсек-херекселдериниң болгаш хереглел баразаннарының шынарын бүдидери дээрге эртем-техниктиг улуг айтырыг болуп турар, ол эвээш эвес социал ужур-дузалыг деп. Күрстандарт дарганың оралакчызы И. Исаев СЭТА-ның корреспондентизинге чугаалаан. Ажыл-агый тургузуушкунунуң аңгы-аңгы үеладаларында үндүрүп турар продукциянның шынарын, дериглериниң болгаш хемчээр херекселдериниң байдалын, технологтуг чорудулгаларның дээштии болгаш оларны кайы хире сагып турарын, бүдүрүгенин ден-дески ажылдап турарын, техниктиг контроль аппаратының, чиг эт, материалдар, комплектилээр кылыглар берип турар черлериниң ажылчы күүнүң дуржулгазы-дыр.

Эки шынарлыг продукцияны бүдүрери организастыг, техниктиг болгаш экономиктиг хемчеглерни боттандырганының ачызында чедип алдынар. Өскээр чугаалаарга, партия профзавилел, комсомол организацияларының күш-ажылчы коллективтериниң комплекстиг дүүштпес чиг этти болгаш материалдарны, комплектилээр кылыгларны болгаш технологтуг дериглерни бүдүрүлгеге ажыглаарын чөпшээреп турар кижилерге база хемчег көргүзер апаар.

Бистиң планнарывыстың күүселдезинге кижи факторунуң ужур-дузазы улуг деп. И. Исаев демдеглээн. Бүдүрүлге командирлеринден болгаш организакчыларындан негелдеги шыгыраашкын тура, продукцияны шуут бүдүрүп турар экижидер соруулганы салган болгаш ону канчаар чедип алырын айыткан. Партиянын даалгазын күүседир бүгү аргалар бисте бар. Ол дээрге — күүндүг эртем-техниктиг база бедик мергежилдиг ажылчынар, коммунистиг тургузуушкунунуң дуржулгазы-дыр.

Эки шынарлыг продукцияны бүдүрери организастыг, техниктиг болгаш экономиктиг хемчеглерни боттандырганының ачызында чедип алдынар. Өскээр чугаалаарга, партия профзавилел, комсомол организацияларының күш-ажылчы коллективтериниң комплекстиг дүүштүрген ажылы-биле.

Чедиишкиниг болурунга министерстволар болгаш бүдүрүлелер улуг рольдуг. Олар бо хүнмерде-ле үндүрүп турар продукцияның шынарын, дериглериниң болгаш хемчээр херекселдериниң байдалын, технологтуг чорудулгаларның дээштии хире сагып турарын, бүдүрүгенин ден-дески ажылдап турарын, техниктиг контроль аппаратының, чиг эт, материалдар, комплектилээр кылыглар берип турар черлериниң ажылчы күүнүң дуржулгазы-дыр.

Эки шынарлыг продукцияны бүдүрери организастыг, техниктиг болгаш экономиктиг хемчеглерни боттандырганының ачызында чедип алдынар. Өскээр чугаалаарга, партия профзавилел, комсомол организацияларының күш-ажылчы коллективтериниң комплекстиг дүүштүрген ажылы-биле.

Эрткен он бирги беш чылдың планның онаалдаларын эки көргүзүглер-биле күүсеткен коллективтер көдээ Советтиң девискээринде бар. Чижээ, районнуң бот-орулга-чарылгалыг сеттелге-тудуг участогу, аныларал хандырылга бүдүрүлге эргелели, районнуң оралга хандырылга черн, аптека коллективи, чурттал-коммунал ажыл-агый бүдүрүлгеге эргелели беш чылдың планныг даалгаларын хуусаадан эрте боттандырган. Ол бүдүрүлге черлериниде күш-ажылдың сагылга-чурумунуң быжыкканы — эки ажылдың үндезинин тургусканы ол.

Тээли суурда хөй-нинтн ажылдарынга киржилгезин идепкейлиг, планнаан дежурнийлап, дружинниктер үнер хүнүн үспес, доктаамал киржин турар коллективтер бар. Оларга райпо, аныларал хандырылга бүдүрүлге эргелелининг, ВЛКСМ райкомунуң болгаш өске-даа коллективтер хамаарыр.

Арагалаар чоруктар-биле демисселди күштелдирип, партия, чазак тускай доктаал, шинтпирин үндүрген соонда, районда байдал көскүзү-биле эжиккээн. Кудумчуларга, хөй-нинтн черлериниң өзирик кижилерни моон мурнунда бо-ла көрүп болур турган. Ам байдал шуут өскерилген. Нинтн районда кем-херек үүлгедир. хулиганнаар чоруктарның саны көскүзү-биле кызырылган. Арага-дары ижип алгаш шош-содаа үндүрүп чораан чамдык кижилер ам оон түнел үндүрүп турарлар. Ынчалза-даа районда бажың-балгат ишти, чоонуң хуу болгаш күүненнин өмүр-хөрекшизинче хол чедип, оорлаар, сымчыгдаар чоруктар бар болуп артышаан. Оларны ылередир хемчеглерни четпес боттандырып турар.

Организация бүрүзү дежурнийлаашкынче үнерде, автомашиналарлыг болуру чугула турда, чамдык коллективтер дежурнийлаашкынче чадаг үнүп турарындан, кандыг-бир оныа болгу дег медээ келирге, олче чедип шыдаавас болуп турар. Барып көөр, хынаар ужурлуг черлерни хайгааралга алырын чедип кылбайн турар. Шинтпирип чораан кижилер-биле, назы четпестер-биле кижизинитлиг ажылы ам-даа чогуур негелдеге четпес.

Эзирттир суксуннарның кандыг-даа хевирлерин боттарыбүдүрүп кылырын хораан турда-ла, ону сагывас, кылып бүдүрүп турар улустар бар. Оларны хынап тудар хемчеглерни алырын «күштелдирерин слетка санал бергениер чугаалап турган. Кандыг-даа ажылды дем-биле кылырга үүле бүдүүгүр болгай. Ынчангаш Тээли суурда корум-чурум жижип, кылып чорудуп турар ажылдарның дээштии элээн бедээн.

И. СЕДИП-ООЛ.
Бай-Тайга район.

Хамааты камгалалы

КАМГАЛАНЫРЫНЫҢ АРГАЛАРЫНГА ӨӨРЕДИР

Совет чонуун кол болгаш эң бедик соруглазы — коммунистиг тургузуушкунну чедип алыры, чер планетага тайбыңчы камгалаары. Бистиң соксаш дивес бурунгаар хогжүлдевисти чедип алырының кол негелдези—дайын айылыш болдурбазы. Коммунистиг партия совет чонуун тайбың аныдыралыш камгалаар дээш болдуваар-ла бүгү чүүлдерни кылып, чурттар аразында кады ажылдажылганың тайбың политиказын чорудуп, дайын чепсээн эңдере бүдүрерни соксадыры дээш демисселди доктаамал чорудуп турар.

ССРЭ-ниң хамааты камгалалы чурттакчы чонну болгаш улус ажыл-агыйын массалыг узуткаашкынының чепсээнден камгалаар талазы-биле тайбың үеде чорудуп турар ниити күрүне камгалалының системазының чарылбас кезээ болур. Хамааты камгалалының янзы-бүрү хемчеглерни чорударының кол соруглазы—чурттакчы чонну массалыг узуткаашкынының чепсээнден камгалаарының болгаш удурланыкчаның халдаашкынының үезинде болган үреливишкиниерниң уржуктарын катап тургузарының аргаларына өөредир.

Хамааты камгалалының өөредилгези улус ажыл-агыйының объектилериниң бодунгы база ол шынаш янзы-бүрү курстарга эрттип турар. Улус ажыл-агыйының объектилериниң боттарынга болур ыдык өөредилгениң үш хевири бар: удуртукчу составты, командалар составын база ажылчынар болгаш албан-хаакчыларның ортузунда шеригжитээзи ниити составты хамааты камгаланыр херээнге өөредир. Эрткен чылын Кызылга болуп ажар хамааты камгалал системазының өөредилге курстары организастыг эрткилээн. Ыдык курстарга колдуунда үүле ажыл-агыйларының объектилериниге чурттакчы чон ортузунга хамааты камгалалының өөредилге курстарын эрттирер удуртукчуларын өөреткен.

Ол белеткел өөредилгеге Тывалың геология-шинчилел экспедициязы, тараа сайгарылгазының базазы, эът комбинады, хлеб заводу, Кызыл үзеттүр садыы, нефть базазы дээш ыдык организацияларның удуртукчулары күрүне ужурдузалыг ол чугула херекти харысаалгалыы-биле көрүп, өөредилге курстарын эки организастап турарлар.

Ынчалза-даа хамааты камгалалын ийнги чергенинг айтырыы ыыдыр көрүп, хамааты камгалалының айтырымнче кошкак кичээнгей салып турар удуртукчулар база бар болуе турар. Республиканың автосеттелге заводу, «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелели, мебель фабриказы, туулбу заводу, 81 дугаар тудуг эргелели хамааты камгалалының өөредилгезин ыраакга четпес чорудуп турары илерээн. Камгалал бөлүктериниң, тырызаанның, материал хандырылганың, ерт ажыреринің командазының курстар өөредилгезин чоруп турар үеде аэропорт «Тыва кодээ тудуг» трест, республиканың хереглекчилер эвилели, № 1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң удуртукчулары ол өөредилге курстарынче боттарынын бөлүктерин чоруткайн барган таварылгалар база бар болуп турар. Ону канчаар бирили, удуртукчу ажылдакчыларның хамааты камгалалының херээн тоон көрбейн турары ол бе?

Бо өөредилге чылында боттарының хамаарышкан объектилерниге ажылчынар болган албан-хаакчылар ортузуна хамааты камгалалының өөредилгезин организастап чорудар ужурлуг элээн каш бөлүктерниң өөредилгезин чоруткан. Ол бөлүктериниң өөредилгези организастыг эрткен, хамаарышкан бүдүрүлге черлериниң, күш-ажылчы коллективтериниң удуртукчулары боттарының төлээлерни четче чорудуп, объектилериниде хамааты камгалалының өөредилгезинин шынарын экижиткен, кичээлдерни практиктиг амыдырал-биле холбап эртиргип турар. Январь айда Кызыл хоорайга болган район теңнерине школаларның 2—6 класстарының класс удуртукчуларының урулгаларны хамааты камгалалыкка болган патриотчу, интернационалчы кижилиделгеге өөредирининг курстары болуп эрткен. Дараазында улус ажыл-агый объектилеринде командалар бөлүктериниң өөредилгези эртер. Бүдүрүлге, ажыл-агыйларның удуртукчулары ол курстарже бөлүктериниң командирлерни четче чорудар ужурлуг.

Бо күрүче ужур-дузалыг чугула херекти бүдүрүлге, ажыл-агыйларның удуртукчулары бедик харысаалга-биле көрүп, хамааты камгалалының кичээлдерни доктаамал шынарлыг чорударын, чонуу массалыг узуткаашкынының чепсектеринден камгаланырының бүгү аргаларын билген турарыга, кижилерни камгалалдың чепсенхерекселдерни ажыглап билиринге өөредир ужурлуг.

Д. БЕЛОУСОВА.

Делегей медээлери

ҮЕНИҢ ЭҢ ШЫҢГЫЫ НЕГЕЛДЕЗИ

ПРАГА. ЧКП ТК-ниң Чиигиже секретары Густав Гусак ЧКП-ниң Прага хоорай партиорганизациязының отчёт-соңгулдалыг партия хуралыгга чүве чугаалап турган, ядролуг ядыыл-халапты баш удур болдурбазы, делегейниң бүгү айтырыглары тайбың арга-бile шинтпирлээри — үениң эң шыңгыы негелдези болуруп медеглээн.

Бөмбүрзектиң чамдык районнарында дайын месилдежиишкиннериниң чалбыыны улам хөрлээлел, кижи төрелгетенинің догжүлдезин увурквары-биле кыжаның келген массалыг узуткаашкынының боо-чепсээ делегейде даглаидыр мөөнеттиигеп деп. Чехословак удуртукчу үргүлүглээн. Совет Эвилели чогум-на инчангаш бөмбүрзектиң келир үези дээш харысаалганы медереп бялгеш, калбак хемчээлдиг программаны саналлаан. Оон эмне сорулгазы — 2000 чылга чедир ядролуг чепсенти күштерниң бажыңга турганынын айтыглаарын, а ол ышкаш ук алды чурттуң күрүне болгаш чазак баштыңнарының денелиге чаа чөвүлел хуралды эртгирип болурунуң аргалазын ол ужуражмышкында чугаалажып көрүп турарын айтыкан.

САН-ФРАНЦИСКО. Босчепсекти эңдере бүдүрер чоруктуг болгаш ядролуг дайынның кыжаныышкынын америкаанар амгы үеде бужар-чүдеп практиказынга удур үргүлүг соксаал чок чыскаалдарның болур чери апарган. Колдуунда-ла набысылалдың бүдүрүлгелериниң болгаш албан черлериниң ажыл-ишчилери ол чыскаалдарның киржикчилери боон, херээженнер ажылдаар черлерин ковудедирин, оларның ажыл төлевирин бедидерин болгаш ажылдаарынга таварымчалыг байдалдарны хандырарын негеп турарлар. Олар «бүдүрүлгени рационализастаары» дээр чүүлге удур демисселдин турар, чүге дээрге, ыыдыг арга бир-ле дугаарында херээженнерге согуглуу таварыштырын, оларны ажылдан үнеринин дугайында «диплом» биллирииишкинни «эки тура-биле» бижиринге албадап турар.

ЧУРУКТА: япон найысылалдың херээжен ажыл-ишчилериниң күш-ажыл министерствозунуң бажыңының чанында черде олурар удурламышшының илередиишкини.

Б. ЗУБКОВТУН фотозу.
(СЭТА-ның фотохрониказы).

ХАНЫ ДҮВҮРЭЭШКИН

МАНАГУА. (СЭТА). Төп Америкада АКШ-тың шериг туружуунуң улам күштелип турары-биле холбаштыр Никарагуаның чаа ханы дүвүрээшкинии илереткеен. Республикының ДХМ-ниң контадор бөлүүнүң кежигүнү чурттарның даштыңы херектер министрлеринче чөвүткан бижинде Коста-Риканың соңгу зоназында Никарагуа-биле кызыгаарже, хамаатты тудугларны кылырыбиле» чылдагаанаваш, 200 хире америк шериг албанныгларны чорудар дээш Пентагонуун шинтпири ол белүктүүн тайбынче чүткүлүн АКШ-тың долузу-биле тооп көрбейн турарының дугайында хереченилиишаан, ол кавының девискээринде частып үнүп болур аймылдыг бойдалды улам-на шынгыралырынга чедирерин айтыкан.

Төп Американың чурттарының бот-боттарының аразынга илегелдин быжыглаарынче ыыдүүнүң чорутканы хөй-нинтнинің санал-оналын айтырганының түңнелдери көргүскен. АКШ-тың чурттакчыларын оныа дүвүредип турар айтырыглының ишкинде ийнге черде ажыл чок чоруктуң болгаш экономиктиг чаа кудулаашкынының турарын олар илереткеннер. «Меркьюри нюос» солуп ол түңнелдерни таймылбырлаашкы, улам-на хөй америкаанар делегейде дүшкүүрлүг чорукка дүвүрээшкинии илередип турар апарганын демдеглээн. Эрткен чылдың январының ортан үезинге чедир ол сан 30 хуу чедир өскенин санал-онал алынышкыны хереченил турар. (СЭТА).

ГАИТИ УЛУСТУҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА УДУР

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Дювальенің ёзу-чурумуу солакы эрге-чагыргалар гаити улустуң күзел-соруунга дүүшкейн турар. «Национал чазак човүлелиин» Дювальенің дөрт талазынга турган кижилерден тургустунган. Оларны Вашингтон эрге-чагыргага киирип кааи. Гаити коммунистериин каттышкан партиязының (ГККП) ТК-зының чиигиже секретары Рене Теодор ол дугайын медеглээн.

Ол америк «Дейли уорлд» солуунга интервьюзунга «национал чазак човүлелиининг» алды кежигүннериниң дөртү оон баштыңы А. Намфи-биле кады «Бэби Докгуң» ёзу-чурумуунуң үезинде чеңсектиг күштерниң бажыңга тургаанарын айтыкан. Олар гаити улустуң ядыраң-түрегдээни болгаш эргешөлээзи чогу дээш дөрт харысаалганы чүктеп турарлар. Порт-о-Пренсте «эрге-чагырганың солушканын» Р. Теодор ооруузунуут меге чорук-тур дег. чугаалаан. Вашингтон Дювалье ёзузунуң диктатуразын Гаитиге Дювальенің боду чокка кампалап арттырарының аргазын шагда-ла дилеп турганын ол демдеглээн.

АКШ Гаитиге демократияны деткип турар кылдыр бадыткаарын Вашингтон ам кээп орайдажып турарын ГККП ТК-ның чиигиже секретары демдеглээн. Ынчалза-даа ол делегейниң хөй-нинтнинің гаредип черле шыдавас. АКШ-тың империализмни диктатуразыны 29 чылдың иштинде чугаа чокка деткип келген. Гаити бүгүн херек кырында 300 ажыт транснационал америк корпорацияларга эжелеткен чурт боон, хевээр артып турар. Гаитиге бир эвес улусчу чазак эрге-чагырганы холга алыр болза, гаити ажылчы чоннарны мөлчүүр чоруктуун узуткаттынар апаарын Ак бажың былиа турар. Чогум-на оон ужурудан америк империализм Гаитиниң херектериге каржызыбиле холгаарлап, улустуң ишинээшкинии кошкадырын, Гаитиге мурнуидагы-ла «күрүм-чурумну» апаарын эрге-ажыктарга таварыштыр быжыглап, тургузарын оралдажып турар-дыр.

Гаити коммунистериниң удуртуунуң чорутканы хөй-нинтнинің санал-оналын айтырганының түңнелдери көргүскен. АКШ-тың чурттакчыларын оныа дүвүредип турар айтырыглының ишкинде ийнге черде ажыл чок чоруктуң болгаш экономиктиг чаа кудулаашкынының турарын олар илереткеннер. «Меркьюри нюос» солуп ол түңнелдерни таймылбырлаашкы, улам-на хөй америкаанар делегейде дүшкүүрлүг чорукка дүвүрээшкинии илередип турар апарганын демдеглээн. Эрткен чылдың январының ортан үезинге чедир ол сан 30 хуу чедир өскенин санал-онал алынышкыны хереченил турар. (СЭТА).

ДЭЭШТИИ БЕДЭЭН

Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези

«Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырарын-не утлангаан хемчеглер Тээли кодээ Советтиң девискээринде алдынып турар.

Тээли суурда эзиртир суксун садарын чурумчуткан болгаш ону талонналан садар кылдыр тургускан. Оон чурумуунуң күүселдезинга кодээ Советтиң күүсекому контрольда алган. Район төвүүнүң эки тура улусчу дружиналарының чоокта чаа болуп эрткен слёдунга хөй-нинтнинің корум-чурумун, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарын, арагалаар чоруктар-биле демисселди күштелдирери-биле кылдынып турар болгаш ам-даа чедир кылдынмайн турар ажылдарны хевээр анализтеп чугаалашкан. Район төвүүнүң албан-организацияның черлериниде, коллективтерде эки тура улусчу дружиналар, комсомолчу оперативтиг отрядтар корум-чурум тударын райкүүсекомуун ниитики херектер кылдызынинң ажылдакчыларыбиле кады чорудуп, арагалаар болгаш хулиганнаар чоруктар-биле демисселди күштелдирген. Хөй-нинтнинің черлеринге корум-чурум быжыглаарыбиле чорудуп турар ол хайгааралдарның дээштии элээн бедээн.

Арагалаар чорук-биле шынгыы, эптеш чок демисселди тургусканының чамдык түңнелдери амыдыралда көстүп эгелээн. Коллективтерде күш-ажылдың сагылга-чурумуу быжыккан, прогул кылыр чоруктар эвээшээн.

Ажыл-агыйны утлап башкарарынга, саадынган сорулгаларны күүседиринге быжыг корум-чурум болгаш организастыг чорук кол рольдуг. Кайы-ла ажыл-агыйда, бүдүрүлге коллективинде сагылга-чурум эки тургустунганыл, ында күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедик, бердинген планныг онаалдалар күүсеттинин турары билдингир болгай.

Эрткен он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын эки көргүзүглер-биле күүсеткен коллективтер көдээ Советтиң девискээринде бар. Чижээ, районнуң бот-орулга-чарылгалыг сеттелге-тудуг участогу, аныларал хандырылга бүдүрүлге эргелели, районнуң оралга хандырылга черн, аптека коллективи, чурттал-коммунал ажыл-агый бүдүрүлгеге эргелели беш чылдың планныг даалгаларын хуусаадан эрте боттандырган. Ол бүдүрүлге черлериниде күш-ажылдың сагылга-чурумуунуң быжыккаңы — эки ажылдың үндезинин тургусканы ол.

Тээли суурда хөй-нинтн ажылдарынга киржилгезин идепкейлиг, планнаан дежурнийлап, дружинниктер үнер хүнүн үспес, доктаамал киржин турар коллективтер бар. Оларга райпо, аныларал хандырылга бүдүрүлге эргелелининг, ВЛКСМ райкомунуң болгаш өске-даа коллективтер хамаарыр.

Арагалаар чоруктар-биле демисселди күштелдирип, партия, чазак тускай доктаал, шинтпирин үндүрген соонда, районда байдал көскүзү-биле эжиккээн. Кудумчуларга, хөй-нинтн черлериниң моон мурнунда бо-ла көрүп болур турган. Ам байдал шуут өскерилген. Нинтн районда кем-херек үүлгедир. хулиганнаар чоруктарның саны көскүзү-биле кызырылган. Арага-дары ижип алгаш шош-содаа үндүрүп чораан чамдык кижилер ам оон түнел үндүрүп турарлар. Ынчалза-даа районда бажың-балгат ишти, чоонуң хуу болгаш күүненнин өмүр-хөрекшизинче хол чедип, оорлаар, сымчыгдаар чоруктар бар болуп артышаан. Оларны ылередир хемчеглерни четпес боттандырып турар.

Организация бүрүзү дежурнийлаашкынче үнерде, автомашиналарлыг болуру чугула турда, чамдык коллективтер дежурнийлаашкынче чадаг үнүп турарындан, кандыг-бир оныа болгу дег медээ келирге, олче чедип шыдаавас болуп турар. Барып көөр, хынаар ужурлуг черлерни хайгааралга алырын чедип кылбайн турар. Шинтпирип чораан кижилер-биле, назы четпестер-биле кижизинитлиг ажылы ам-даа чогуур негелдеге четпес.

Эзиртир суксуннарның кандыг-даа хевирлерин боттарыбүдүрүп кылырын хораан турда-ла, ону сагывас, кылып бүдүрүп турар улустар бар. Оларны хынап тудар хемчеглерни алырын «күштелдирерин слетка санал бергениер чугаалап турган. Кандыг-даа ажылды дем-биле кылырга үүле бүдүүгүр болгай. Ынчангаш Тээли суурда корум-чурум жижип, кылып чорудуп турар ажылдарның дээштии элээн бедээн.

И. СЕДИП-ООЛ.
Бай-Тайга район.

КҮШТЕЛДИРЕРИН ДУГУРУШКАН

Саглының кодээ Культура бажыңынга суурунуң чурттакчы чонунуң хуралы болган «Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын амыдыралга боттандырар дээш кодээ Советтиң девискээринде кандыг ажылдар кылдынып турарын анаа чугаалашкан.

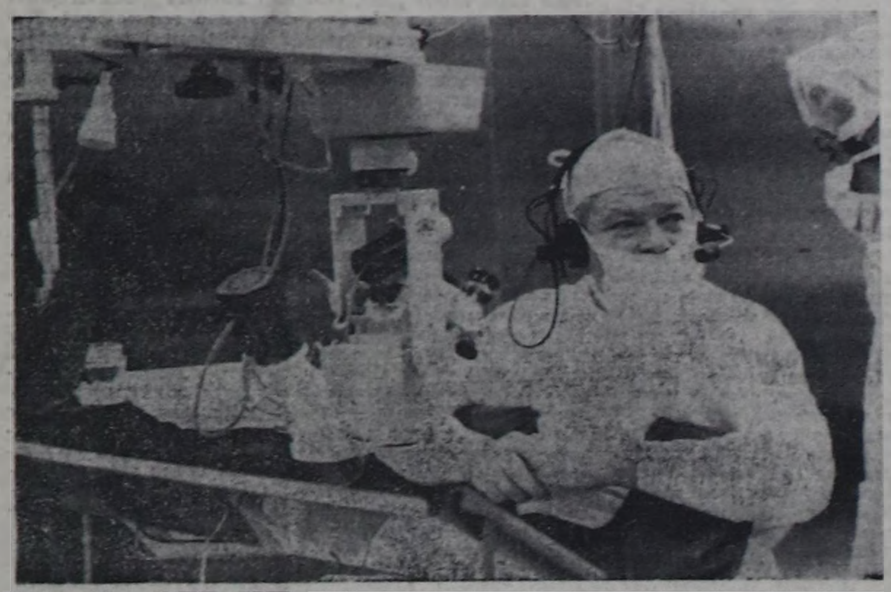
Арагалаар чорук-биле демисел чорул турза-даа, ол хемчеглериниң дээштии чавыс демнелде. Суурда дружинниктерниң ажылы кескү эвес. Магазинге эзиртир суксун садып турар үеде оларның дежурнийлап туралы көзүлбес, оларның ажылын тургусканы ниитизи-биле негелдеге дүүшпес. Оон-биле кады арага аймаан боду бүдүрүп кылыр кижилерни илередир, оларга чогуур хемчег онаар ажыл Советтиң девискээринде ам-даа кошкак. Чурттакчыларның - хуралында санал берип, чүве чугаалаан кижилер чугула бо ажылда чедир шинтпирлеттинмейн чүүлдерни айтып, чүнү кылза, кандыг хемчеглер алза эки дээрзин чугаалап турганнар. Бижыг корум-чурумну чедип алыр соруулга-биле ажылды деминг, дээштиг чорударын суурвуң чону санаалдап турган. Арагалаар чоруктуң хораэын олар бодумуң суурунуң амыдыралында, чижектерден безин билирлер. Ындыг чүүлдерни моон соңгаар болдурбазы күзенчиг.

Д. ООРЖАК.

ЧОННУҢ ХУРАЛЫНГА

Хандагайты суурнуң чурттакчы чонунуң чоокта чаа болуп эрткен ниити хуралынга арагалаар чоруктар-биле демисселди күштелдирериниң, хөй-нинтнинің корум-чурумун, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының айтырыын чугаалашкан болгаш ам ол талазы-биле чүнү кылырын чоокта дугуржуп сумелешкен. Хуралга санал бергениер үеттүле айтырыг талазы-биле кылдынып турар чамдык чүүлдерни дем-деглевишаан, кол-лавчээгейни чедир шинтпирлеттинмейн турар айтырыглар же утландырган. Чижээ, профилактиктиг хемчеглерниң дээштии чедип алырын чугулалап турганнар. Хөй-нинтнинің корум-чурумун, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарыларының айтыр

ЫНДА ЧЫРЫК ӨРТЕМЧЕЙНИ КӨӨР ААС-КЕЖИКТИ БЕРИП ТУРАР

Москвада карактың микрохирургиязының эртем-шинчилел институдунга карак аарыларын эмнээрининг онзагай аргаларыы тыпкан. Кылымал хрусталиктиң салыры, кылымал шырыкманы ажыглаары, карактың ырак-чокка көрбезин эдип, таарыштырары дээш шыкаш, ындыг бүгү-зе чаа арганар ССРЭ-ниң МЭА-зының корреспондент-кежигүнү профессор С. Н. Федоровтуң удуртканы эмчилер коллективиниң ажылының ачызы-биле делегей офтальмологиязының практиказынга кирген.

Профессор Федоровтуң болгаш оон институдунуң ажылдакчыларының кол соруглазы — «Кижи бүрүзүнге — кайгамчыктыг көөр карак дээш!» демисел боон турар. Олар бистиң чуртка болгаш даштыкыга-даа хөй-хөй черлерге барып, бот-тарымның эртем-билиглерин, дуржулгазын, институтка-ла тывылган бүгү чаа түүлдерин харам чокка иептерип турар.

Москвада карактың микрохирургиязының ЭШИ-ниң ажылы соңсаал чокка калбарып турар. Амгы үеде безин чыл санында-ла 23 муң хире кижи аарыг карактарын эмнеттеш азы карааның көөрүн дыка эжиктеш, үндүр бижидип, чанып турар. Хирургтарның ажылының бүдүмчелиг, бүдүрүк-түлүгүн эжиктиң, белидер болгаш кылган кезээ эмнээшкинерининг шынарын белидер арганы бээр автоматчыттынган опе-рациялары ЭШИ-ниң специалистери калбаа-биле ажыглап турардар.

ЧУРУКТА: С. Н. Федоров операция мурнунда.

П. НОСОВТУҢ фотозу.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Чанызы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

АДАКЕЛЕР УНИВЕРСИТЕДИ

Самагалдай ортумак школазының эге класстарында уруглары өөренип турар адакелерге кижизидилге темазынга лекция, беседалар төрудар тускай университетти организастаан. Университетке кичээлдерге чүгле кижизидилге темазынга эвес, харын кадыкшылга, медицина, юридиктиг темаларга беседаларыны чорудуп турар. Эге школаның өөредилге эргелекчизи Валентина Кызылзевна Натсак бо ажылды эки удуртуп турар.

Д. МИЖИТ.

УЛУУН КИИРИШТИРБИШААН

Тээлиде уругларның музыка школазының өөреникчилери болгаш школаның башкылар коллективи чоннуң культурлуг дыштанылгазынга үлүүн киириштирип турарлар. Бирги чартык чылдың академиктиг концертин эки эрттирдивис. Ам часкы конкурстарга эки киржир дээш ажылдап турар бис. Школачыларның концертилерин районнуң ажылчыларын соңсуургал-биле көрүп турардар.

Ч. ЧЫМБА.

Бай-Тайга район.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ ЧЕДИШКИННЕРИ Д Э Э Ш

ССРЭ-ниң улус ажылагайының чедишкиннериниң делегелгезинге республиканың кайы-даа ажылагайларынга мурнакчылары дожтаамал барып турарлар. «Хөндергей» совхозтуң болук материалдарны бо-лза парлаар. Ында Леонид Чалдамбиның, Кызыл-Эмин Кудажының, Олег Сувак-биттиң, Владимир Серей-оолдуң шулуктерин киргеп.

А. КОНДРАТЮК

УКРАИНАДА ПАРЛАП ТУРАР

Украина биле Тываның арааны ырак-даа бол, майгаралчы харылзаалар дожтаамал болгаш быжыг. Ровно областтың «Красное знамя» солуун тыва шулуктерниң чогаалдарындан бөлүк материалдарны бо-лза парлаар. Ында Леонид Чалдамбиның, Кызыл-Эмин Кудажының, Олег Сувак-биттиң, Владимир Серей-оолдуң шулуктерин киргеп.

А. КОНДРАТЮК

ЧОННУ ХЕЙ-АЪТ КИИРЕР

Партияның XXVII съездизин төлептиг күш-ажылчы чедишкиннерлиг утказувушаан, бүгү совет улус хей-аът киргеи көдүрлүүшкүнүүг ажылдап турар.

Тыва чогаалчылар, чуруукчулар, композиторлар, музыкантылар болгаш артистер ол кайгамчык хайнышкының ажылышке боттарының чогаадыкчы мергежилиш чонга бараалгадып турарлар.

Он бирги беш чыл доозулган, он ийги беш чылдың эгезинде боттарывыстың эртеки чылдарда кылган чогаадыкчы ажыл-иживисти түнелевишаан, чаа сорулгаларны салыр ужурлуг бис.

Тываның Композиторлар эвилели тургустунганындан бээр 8 чыл болур. Тывага бо эвилелди тургусканы —тыва хөгжүм чогаалының сайзыралынга онзагай өөрүнүүг болуушкун болган. Оон херечензи чүл дээрге, эвилел тургустунган соонда. Ленин, партия болгаш Төрээн чурт, найырал дугайында, күш-ажыл, тайбың дугайында база аныяктарга, уругларга тураскаатканы хөйүүн болгаш өске-даа ырлар, чаа-чаа симфониялар, поэмалар болгаш кантаталар эртеки пленумнарның концерттеринге күүсеттингеи болгай. Музыка чогаалының тематиказы болгаш жанрлары элээн сайзырап бар чылдар.

Эртеки чылдарда бот-тывынгыр авторлар-биле семинарларны эрттирип, оларның чаа чогаадыкчы ырлары-биле комиссиялар санында танылжып, чедер, четпезин дыпаа, дузалап турган.

Музыка чогаадылгазы нарын болганындан бистин бот-тывынгыр авторларывыс колдуунда ырлар жанрынга бижип турар. Чер-черлерге болгүмнер тургузары база нарындан турар дээрзин демдеглээр апаар. Чүге дизе болгүмнерге тускай эртеминг башкылар негеттинип турар. Ынчангаш аныяктар-биле болгуу ажылын черле өөренип көрзе чугула.

Бистиң чогаадыкчы ажылывысты симфония оркестри, Тыва филармониниң «Саян» болгаш «Аян» ансамбльдери, хөгжүм-шын театрының артистери болгаш республикада бот-тывынгыр уран чүүл болгүмнери күүселдин-биле пропагандалап, чонга бараалгадып турары бистерге өөрүнүүт.

Тываның Композиторлар эвилели дөрт пленумну эрттирип, «Тывада хөгжүмнүг чай» деп музыка фестивальдарын үш удаа организастааны тыва музыка сайзыралынга чогаадыкчы деткимчезин бергелин база демдеглээр апаар.

Ол пленумнарга болган фестивальдарга алдар-сураглыг композиторлар Ян Френкель, Марк Фрадкин, Людмила Лядова, Владислав Казенин, Ширбани Чалаев, Леонид Израйлевич дээш өске-даа талантылыг авторлар киришкеннер.

Эрткен чылдарда ажылывысты кысказы-биле түнээрге ындыг-дыр.

Партияның XXVII съездизинге уткуштур бистиң профессионал болгаш бот-тывынгыр авторларывыс боттарының чогаадыкчы мергежилиниң аайы-биле симфония музыказын, хөйүүн ырынга болгаш солистерге янзы-бүрү чаа чогаалдарны бижип турарлар. Тыва АССР-ниң улустуң артизи, Композиторлар эвилелиниң баштаар черинниң даргазы Ростислав Кенденбиль «Байырлалдыг увертюразы» болгаш ырларны. Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи, дирижёр-композитор Борис Нухов «Өртемчейни камгалаар бис» деп позторияны (шудуглелдиг музыкалыг) болгаш ырларны. Тываның комсомол шаналының лауреады Хүреш-оол Дамба — «Коммунистиг партияга бүзүреллиг бис», аныяк композитор Владимир Тока белүк хейүүн ырларын бижээнзер.

Мен бодум симфония оркестрине «Тыва равсодиямы» болгаш тыва эки турачылар дугайында К. Кудажының сөзүнге «Эзирлер», «Мөңге чүлаа» деп ырларыны пианы ырга таарыштыр чогаатқан мен.

Рапсодия деп чүл деп айтырыг туруп келир бөөр. Рапсодия дээрге ыраажы дүзи сөс болганда, ыраажының ыры деп бодүүнү-биле тайылбырлап болтур. Рапсодияны тыва улустуң «Шуюм», «Дыңгылдай» деп аялгаларыны сайзырадып бижээн мен.

Үстүнде адаанывыс композиторларның чаа чогаалдарын бистиң бо чайын болтур V пленумдан база радио, телевидение дамчыштыр долгузу-биле ынчай бээр силер.

Бистиң сорулгавыс болгаш четпестеривис дугайында кезек бодаалдардан чугаалап көрейн.

Бирээде, симфония оркестринге улуг, биче хемчээлдиг хөгжүмнү бижип турзувуссадаа, чогаадыкчы мергежиливвис ам-даа кошкак болуп, бедик идеялыг, ханы утка-шынарлыг чогаалдарга дыңнамайн турар бис. Ындыг болганда бот-өөредилгени утпайн, бот-негеделеги күштелдирери чугула.

Нийде, тематика болгаш жанрларывыс элбекшин турзадаа, амыдыралдың кол-кол темалары: күш-ажыл, тайбың дугайында патриотчу, интернационалчы ырлар, музыка аймаа ам-даа ховар.

Үште, ниитги ырга (хорга), ансамбльдерге болгаш ыраажыларга бижээн чогаалларывыс сан-түк талазы-биле арбын-даа болза, соолгу үеде оларның тургузуу, бүдүжү чангыс аайлаттынып бот-боттарынга дөмейлешкек болуп бар чыдар апарган. Ону коччуг кичээнгейлиг өөренип көрөе чугула.

Оон ыяш хөглүг, каттырынчыг, шоодугуг ырлар база чидип турар болгай.

Дөрте, бистиң эки болгу дет чогаалдарывыс база-да чогуур негелдезинге четпейн турары билдингир, ана хей күүседиачи музыкант кадрлар негеттинип турар.

Беште, чаа чогаадыкчы ырларны болгаш хөгжүм аймаан чидап-биле шүүмүүлежир, бот-боттарын деткижер аяыл дыка кошкак чорун турар. Бо талазы-биле бистиң музыковедчивис мытташтайн олурарын хемудаачыг. Шынарлыг шүүмүүлел — шынгыы базым негээр-ле болгай.

Композитор болуру — улут аас-кежик. Чонга билдингир чараш, чонну ажыл-ишке хейаът киирер таланттыг чаа-чаа чогаалдарны бижиири — хүндүлүг хүлээлге.

А. ЧЫРГАЛ-ООЛ,
ССРЭ-ниң улустуң артизи, Тываның күүзүнге шаналының лауреады.

Улус өөредилгези

ЧЕР-ЧЕР СОВЕТТЕРИ БОЛГАШ ШКОЛА РЕФОРМАЗЫ

СЭКП Программазының чаа эдилгезининг төлевилелинде мынча деп бижиттингеи: «ССРЭ-де тургустуган ёзулуг улусчу школа бүгү хамаатыларга билиглерже эжиктеи ажыктаан, массалыг бижик билбес чорукту төөгү талазы-биле эң кыска хуусаада узуткаар, бүгү-ниитиин ортумак өөредилгезинче шилчиир арганы берген».

Бижик билбес чорук-биле демисел чорударынче кыйгырган лозуннар чартык чүс чыл бурунгаар Совет чуртка, шынап-ла, онзаланыл турган, а ам чурттакчы чоннуң бүгү-ниитин бижик-билиглиин чугаалаваска, ажылчы чоннуң 60 ажыг хуузу долу ортумак болгаш дээди эртеминг.

Совет инитилелдиң хереглелдери, чижээ, чуруттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинин дүртедедириниң эргежок чугулазы болгаш аныяктарны күш-ажылга кижизидери, бүгү-ниитти профессионал билигже чоорту шилчиирин боттандырары школа реформазында чугула айтырыгларның бирээзи болуп турар. Амгы үениң аныяк кижизи ортумак эртем чедип алырындан акыда, профессионал белеткелди будүрүлгеге келгеш, мергежилиниң аайы-биле дораан ажылдап киривптер кылдыр чедип алган турар ужурлуг.

Школа реформазын ол талазы-биле төп күрүне органнары болгаш эртем төптери — Педагогика эртемнериниң академиязы, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы углап баштап турар. Олар школаларның чаа программаларын болгаш өөредилге номнарын белеткээнинер. Школалар амгы үениң санаалга техниказы-биле чевсеглеиин турар. Оон-биле кады реформаны амыдыралга боттандырар херекке күрүне эрге-чагыргазының органнары — улус депутаттарының Советтериниң ролүн болгаш харыысалгазы дыка-бедээн.

ССРЭ-ниң Дээди Соведи бүгү деннелдин Советтеринге аныяктарның бүгү-ниитин профессионал билигже шилчилгезин хандырар, башкы кадрларны шилиир, таарыштыр тургузар айтырыгны шиитпирлээринге школаларга боттуг дуза чедирер чугула ажыл-чорудулганы дааскан. Школачыларның күш-ажылының хевирлерин тодарадырын, күш-ажыл кичээлдерин улус ажыл-агыйының кадрларга хереглелин барымдаалап организастаарын, школа дөозукчуларының ажылга кирип алырына дуза чедирерин чер-чер Советтериниң дагзын турар.

Чер-чер Советтериниң мурнунда бедүүн эвес сорулгалар салдынган. Бирээде, ниитти билиг школаларын болгаш профессионал өөредилге черлерин өөредилгеге эргежок чугула чаа техниктиг дериг-херекселдер-биле дериир. Нийде, кичээлдерни амгы үениң эртеминиң болгаш техниказының сайзыралының дедиглеинге дүүштүр эрттирип болур садым-чанының башкыларын белеткелин организастаар. Үште, уругларны школага 6 харымнадан өөредип эгелээринче шилчиир. Дуржулгадан алырга, ол сорулгаларны чер-чер Советтери колдуунда багай эвес боттандырып турар.

Оон чижээн Хабаровск крайның чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазындан көрүп көрээлинер. «Каш башкы каяа мергежилин бедидерил?» деп айтырыгны край Советиниң күүскому чүвү-даа мурнай тодаратқан. Оон түнелинде башкыларның өөредилгезин Амурда-Комсомольск болгаш Хабаровск хоорайларның дээрге өөредилге черлеринге организастаан. Башкылар аңаа сиалга техниказының талазы-биле лекцияларны дыннаан болгаш башкылаашкынның чаа методиказын шиитээдип алганнар.

Школаларны четчир саннаг ЭВМ-нер-биле канчаар хандырарыл? Хабаровск край Советтер бис». Национал школаларның 3 классының өөреникчилеринге телешкола. 18.30 — «Реформаның оруктарында». СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарыштың тиилекчилеринга дугайында. 19.10 — Делегэ байдалының дугайында беседа. 19.20—Телемедээлер. 19.30 «Аян тевүү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Бижин оол болгаш Карлсон». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.20 — Спорт дугайында дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35—22.55 — «Тайбынмыл, ынакшылдыг болгаш хүндүлүг ажылдың поэзиязы». Эвилелдер бажының Колонналыг залында кежээ.

Уругларны школага алдыг харлыышкын эгелеп өөредириниче шилчилгеин чорудуп турар үеде нарын айтырыглар турустуган. Кичээл эрттирер класстан аңгыда, уругларга ойнаар, удуур өрээлдер база турар ужурлуг. Оон-биле кады аъш-чем уруглар садтарында шыкаш болур ужурлуг. Мындыг байдалды дораан тургузуп алыры берге болуру чугаажок. Оон-биле кады уругларның сайзыралы аңгы-аңгы болур болгай. Ынчангаш школалар алдыг харлыг уругларның шупту-зуун эвес, амдыызында оларның белеткелин көрүп үлүзээн эгелээн. Уруглар садтарында кичээлдерин школа программазы-биле эрттирер улут болуктерин база организастаан.

Красноярск хоорайның Октябрь районунда ол айтырыгны ынчаар тургускан. Ында бо өөредилге чылында үш школада болгаш бир уруглар садында алды харлыг 127 уруг өөренип турар. 1987 чылда алды харлыг уругларны өөредилгеже шүүмүүзүн хаара тудар соруглаа-биле чаа школалар тудугларының тудуун дүргедеп турар.

Юрий ТОДОРСКИЙ,
юридиктиг эртемниң кандидады.
(ПМА).

СОРУЛГАЛАРНЫ ЧУГААЛАШКАН

Кызыл районуң кадык камгалал ажылдакчыларының активиниң хуралы болуп эрткен. Активке район эмнелгезиниң эргелекчизи А. Н. Зайцев оон бирги бөш чылдың түнелиндеги болгаш чаа 1986 чылдың сорулгаларының дугайында илеткелди кылган. Эмнелге участоктарының, медпунктуларының аразында социалистиг чарыштың түнелиглерин ол хуралга база үндүрген. Эмнелге участоктарындан бирги черни Чербинин эмнелгези, «Тиилелге» биле «Тере-Хөл» совхозтарының эмнелгелери ийиги, үшкү черлерни алганнар.

Эмнелге пунктуларының аразындан социалистиг ырышка Шамбалыг, Терлиг-Хая суурларының болгаш Көк-Тей совхозтуң сут-бараан фермазында эмнелге пунктулары шаңналдыг черни эзлээнмер.

Районуң кадык камгалал шугумунга хөй чылдарда эки ажылдап келгеин дээш Чербинин эмнелге участогунда медсестра Тамара Сымчаан-оол, Элегес-Аксының эмнелге пунктузунуң медсестразы Тамара Яшевко, «Тиилелге» совхозта пунктуның улуг эмчизи Доймаа Күжүгет болгаш район эмнедгезинде рентген кабинединиң лаборантызы Вера Вьюн оларны өртектиг бараанар-биле шаңнаан.

Ук хуралга 1986 чылда районуң кадык камгалал ажылдакчыларының мурнунда салдынган сорулгаларны чугаалашкан болгаш социалистиг хүлээлгелерин алганнар.

Ч. СҮЛДҮМ.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 19-ТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40—«Василий Бортниковтуң ээп келгени». Уран-чечен фильм. 10.00 — Аян-чорукчулар клуву. 11.00—11.05 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Киевтиң Кызыл туктуг». Док. телефильмиин баштайгы көргүзүү. 15.40 — А. Халиков мырлаар. Душанбеден дамчыдылга. 16.05 — Мультфильмиерниң баштайгы көргүзүү. 16.35 —Объектив. 17.10— Ийи домралар ойнаар. Л. Вахрушева болгаш В. Зелёный. Красноярскиден дамчыдылга. 17.30 — «ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы—СЭКП-ниң XXVII съездизинге». Эртем-тайылбырлыг фильмиин баштайгы көргүзүү. 18.30 — Композитор В. Агапкинниң чаагаалдарындан концерт. 18.45—«Космос дамчыштыр чугаа». Ленинград — Сиэтл аразынга телекөвүрүү. 19.55 —. «Өңнүктерни шилип албас». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Өңнүктерни шилип албас». Дөрт сериялыг телефильм. 2-ги сериязы. 22.45 — 23.05 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Зарубиямер». Док. телефильм. 8.35; 9.35 —Информатиканың болгаш саналга техниказының үндезиннери. 9 класс. Алгоритмер тургузары. 9.05; 12.40 — Немец ыыл. 10.05 — АБВГД-жигеш. 10.35; 11.40 — А. П. Гайдар — «Школа». 6 класс. 11.05 — Бистиң садывыс. 12.10 — Музыка. 7 класс. М. П. Мусоргский. 13.10 — КПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Күш-ажылда эстетиктиг эге. 13.40 — География. 7 класс. Уралдың бойдузу. 14.10 — «Бойдус эртеми» деп дамчыдылганың почтазы. 14.40 — Сээк лениниа библиотекан. 14.40 —В. И. Ленин — «Совет эрге-чагыргаиың эдлеглиг сорулгалары». 15.10 — 15.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Орус дыл өөренип көр». Салтанак» 9.50. «Что с тобой происходит» 11.00. «Битва за Москву» 12.30. 15.40. 19.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Двойной обгон» 14.00. 16.00. 18.20. 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «О возвращении забыть»: 14.30. 16.20. 18.10. 20.00 шактарда.

ЧАРЛАЛДАР

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕИНИНГЕ

Совет Армиязың болгаш Шериг-Далай Флодуның хүнү чоокшулап келген. Кызылдың үлетпүр садыы силерге байырлал-биле байыр чедирбишаан, байырлалга белектер садыы алыры-биле силерни магазинивисте чалап тур.

«Саян» универмаг 1986 чылдың февраль 15-тен 23-ке чедир «Шуптуузун эр кижилерге» эрттирер.

• • •

Силерге эптиг болуру-биле база садыг культуразы бедидер соруга-биле № 8 «Комиссионный», № 20 «Канцелярия бараанары» (Дачная кудумчуда) магазиннерден аңгыда Кызылдың үлетпүр бараанарыын садыымны бүгү магазиннери февраль 23-те 15 шакка чедир ажылдаар болгаш аңаа хүннерде магазиннер шуптуузу 20 шакка чедир ажылаар.

ДОСААФ-тың Кызылда техниктиг каттышкан школазы секретарь-машинаачылар курстарынга өөреникчилер чыл алырын үргүлүлеп турар.

Айтырыгларыны дараазында адрестен тодаргайлаар: Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1 «В», телефон 6-14-80.

Айтырыгларыны дараазында адрестен тодаргайлаар: Кызыл хоорай, Интернациональная кудумчузу 49, телефон 2-27-75.

агаар

Республиканга агаарның температуразы дүне 31—36, чамык районнарга 23—28 градус, хүндүс 13—18, чамык районнарга 3—8 градус соор.

Кызылга биче булуттаар, хар чагбас, агаарның температуразы дүне 33—35, хүндүс 13—15 градус соор.

Редакторнуң оралакчызы К. К. САТ.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Координаты смерти» 9.30. 11.20. 13.10. 15.00. 16.50. 18.40. 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Сказка о царе

ШЫН Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, чарыысалгазы секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийдин амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; коозо ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45 солун келбейн барганза 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап чыгар

Чагыг № 3237.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00325.

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 43 (13043) | 1986 чылдың февраль 20, четверг | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кезек.

ТАНДЫ РАЙОН

XXVI•СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР•XXVII

БИСТИҢ СОРУЛГАЛАРЫВЫС КҮҮСЕТТИНЕР

Районнуң экономиказында кол черни көдээ ажыл-агый эвелеп турар. СЭКП райкому бодунуң ажыл-херектерин Аъш-чем программазын бөттандырарының хемчеглерине угландырып турар. Ол бирги беш чылдың дүдүзүнда районнуң көдээ ажыл-агыйынга бөттуг чаартылгалар болган. Беш чылдың эгезинде турганы-биле деңнээрге, кол фондулар 29 күү-өскен. Совхозтарның материал-техниктиг базазы элээн быжыккан. Ол чылдар дургузунда ажыл-агыйлар 64 тракторну, янзы-бүрү 200 автомашинаны, тараа культуралары ажаар 137 комбайнны болгаш өске-даа техниканы интизи-биле 8 млн. рубль түгне алган.

Эрткен беш чылда " районда көдээ ажыл-агый талазы-биле «Суглат», «Сельхозтехника» болгаш «Сельхозэнерго» каттыжыышкынар тургустунган. Оон-биле чергелештир «Революцияның чалбыжы», «Россия» совхозтарның 3400 гектар черлерни суггарарынга ажыглаар Балгазының суггарылга системазының тудуу чорун турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде чүгүле черни чер ажылы эвелеп турар. Оны канчаар чоруткаңмаң деңнелиидеп өске бүгү ажыраарының хемчүлдези дөрт хамаарылгалыг. Чогум-на мичиңгаш СЭКП райкому, райкүүском, партия болгаш көдээ ажыл-агый органнары черлерни ажыктыг ажыглаарынче, чер ажылының зона системазын шингээдиринче кол кичээнгейни угландырып келгеннер. Оон ачызында эрткен ийи чылда тараа болгаш мал чеми культураларның дүжүктүү элээн бедээн. Чер ажылының дүжүктүрүн бедиктеки болгаш янтаң-биле продукция бүдүрериң көдүдектеки 1984 — 1985 чылдарда район күрүнеге тараа садарының планын бүрүн күүседиринден хандырган.

«Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйы дилиндектей тарыыр системаны болгаш черни ажылдап кыдырының хөрөзү камгалалын өске агротехниктиг арганар-биле холбап ажыглаарын шингээткен, тараа культурелерының сөөлгү үш чыл дургузунда багай эвес дүжүүдүн ап келген. Оон аргадуржулгалыг механизатору А. Ф. Горбанюк баштаан № 3 бригадазы бүгү беш чылдың чыл бүрүзүнде тараа культурадарының бедик дүжүдүн алган. Бригада доозукчу чылда 3422 гектар шөлүүрүн гектар бүрүзүнден 19 центнер дүжүттү алган.

Бичалза-даа шөлдериниң дүжүктүрү ам-даа эвээш. Беш чыл дургузунда ортумаа-биле деңнээрге, кол фондулар 29 күү-өскен. Совхозтарның материал-техниктиг базазы элээн быжыккан. Ол чылдар дургузунда ажыл-агыйлар 64 тракторну, янзы-бүрү 200 автомашинаны, тараа культураларны ажаар 137 комбайнны болгаш өске-даа техниканы интизи-биле 8 млн. рубль түгне алган.

Эрткен беш чылда " районда көдээ ажыл-агый талазы-биле «Суглат», «Сельхозтехника» болгаш «Сельхозэнерго» каттыжыышкынар тургустунган. Оон-биле чергелештир «Революцияның чалбыжы», «Россия» совхозтарның 3400 гектар черлерни суггарарынга ажыглаар Балгазының суггарылга системазының тудуу чорун турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде чүгүле черни чер ажылы эвелеп турар. Ону канчаар чоруткаңмаң деңнелиидеп өске бүгү ажыраарының хемчүлдези дөрт хамаарылгалыг. Чогум-на мичиңгаш СЭКП райкому, райкүүском, партком болгаш көдээ ажыл-агый органнары черлерни ажыктыг ажыглаарынче, чер ажылының зона системазын шингээдиринче кол кичээнгейни угландырып келгеннер. Оон ачызында эрткен ийи чылда тараа болгаш мал чеми культураларның дүжүктүү элээн бедээн. Чер ажылының дүжүктүрүн бедиктеки болгаш янтаң-биле продукция бүдүрериң көдүдектеки 1984 — 1985 чылдарда район күрүнеге тараа садарының планын бүрүн күүседиринден хандырган.

«Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйы дилиндектей тарыыр системаны болгаш черни ажылдап кыдырының хөрөзү камгалалын өске агротехниктиг арганар-биле холбап ажыглаарын шингээткен, тараа культурелерының сөөлгү үш чыл дургузунда багай эвес дүжүүдүн ап келген. Оон аргадуржулгалыг механизатору А. Ф. Горбанюк баштаан № 3 бригадазы бүгү беш чылдың чыл бүрүзүнде тараа культураларның бедик дүжүдүн алган. Бригада доозукчу чылда 3422 гектар шөлүүрүн гектар бүрүзүнден 19 центнер дүжүттү алган.

Бичалза-даа шөлдериниң дүжүктүрү ам-даа эвээш. Беш чыл дургузунда ортумаа-биле деңнээрге, кол фондулар 29 күү-өскен. Совхозтарның материал-техниктиг базазы элээн быжыккан. Ол чылдар дургузунда ажыл-агыйлар 64 тракторну, янзы-бүрү 200 автомашинаны, тараа культураларны ажаар 137 комбайнны болгаш өске-даа техниканы интизи-биле 8 млн. рубль түгне алган.

Эрткен беш чылда " районда көдээ ажыл-агый талазы-биле «Суглат», «Сельхозтехника» болгаш «Сельхозэнерго» каттыжыышкынар тургустунган. Оон-биле чергелештир «Революцияның чалбыжы», «Россия» совхозтарның 3400 гектар черлерни суггарарынга ажыглаар Балгазының суггарылга системазының тудуу чорун турар.

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинде чүгүле черни чер ажылы эвелеп турар. Ону канчаар чоруткаңмаң деңнелиидеп өске бүгү ажыраарының хемчүлдези дөрт хамаарылгалыг. Чогум-на мичиңгаш СЭКП райкому, райкүүском, партком болгаш көдээ ажыл-агый органнары черлерни ажыктыг ажыглаарынче, чер ажылының зона системазын шингээдиринче кол кичээнгейни угландырып келгеннер. Оон ачызында эрткен ийи чылда тараа болгаш мал чеми культураларның дүжүктүү элээн бедээн. Чер ажылының дүжүктүрүн бедиктеки болгаш янтаң-биле продукция бүдүрериң көдүдектеки 1984 — 1985 чылдарда район күрүнеге тараа садарының планын бүрүн күүседиринден хандырган.

«Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйы дилиндектей тарыыр системаны болгаш черни ажылдап кыдырының хөрөзү камгалалын өске агротехниктиг арганар-биле холбап ажыглаарын шингээткен, тараа культураларның

ЧЕДИИШКИННИГ ДООСТУВУС

Ажыл-агыйның бүтү күш-ажылчы коллективтери он бирги беш чылдың болгаш доозукчу чылдың планныг онаалдаларын, социалистиг күлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткеннер. Сүт-бараан фермаларының коллективтери күрүнеге сүт садарының беш чыл планын 1985 чылдың сентябрьга чедир бүрүн күүседип алган болгаш чыл төнчүзүнге чедир планнаан ажыр 620 тонна сүттү сатпаан. Ажыл-агый эрткен беш чылда күрүнеге эт садар планын, декабрь 1-ге чедир күүсеткеш, чыл төнчүзүнге чедир немей — 115 тонна эттиг сатпаан. Хову-трактор бригадаларының механизаторларының ак сеткилдиг, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаанының түңнелинде тараа культураларының эң бедик шынарлыг үрезинин садары иландан ажыр күүсеттинип келген. Ол мынаш хой чылдыг болгаш чаңгыс чылдыг хитеширинің, картофельдың үрезиннерин белетээрининг соруглазы база күүсеттинген. Ажыл-агый республиканың совхозтарынга эки уксаалыг аныяк малды өстүрүп бээрин бүрүн боттандырган.

Нииттиниң малының баш санын өстүрериң, ооң баш санын камгаларын экижиткенивистиң түңнелинде малдың бүтү чүзүн айың-биле биш саны немежип орар. Тодаргайларга, мыйыстыг бода — мал он бирги беш чылдың эгезинде турганынга деңнээрге доозукчу чылдың төнчүзүнде 498, хой 1800 чыл-ты мал 110 баш хой болган.

Ак сеткилдиг, кызымаккай күш-ажылы-биле коллективинде эш-өөрүне хүндүткелдиг, ажыл-агыйның ёзулуг-ла чоргаараалы болган ажыл-ишчилер бисте хой. Чижээлээрге, Күш-ажылдың Кызыл Тук болгаш «Хүндүлелдиң Демдээ» орденнериниң эзилекчизи, дуржулгалыг механизатор А. Ф. Горбачюк бригадазының кежигүннери-биле кады агаар-бойдустуң таарымча чок чылдарында-даа черии болбаазырадырының деңшилгелиг арганы чеп ажыглап турган, тараа культураларының бир гектар шөлүнден-не беш чылдың чыл бүрүзүнде 17—18 центнерден эвээш эвес дүжүттүг ап келген. С. М. Гимаев бригадирлээн төп сүт-бараан фермазының коллективи доозукчу чылда бир саар ниекте-не ортумаа-биле 2374 кг сүттүг саап алган, республиканың сүт-бараан фермаларының аразынга тиилекчи болган а биске улут чоргаараалы болдурбушаан, он ийнги беш чылда ооң-даа бүдүрүкчүлүг ажылдаарын даайдырып турар. Эрткен беш чылдың баштайгы чылдарында, чижээлээрге, дорт чыл мурнунда ол коллектив районда хожуданнай фермага савадып, бир ниектен ортумаа-биле чүгле 1760 кг сүттүг саап алган. Сөөлгү чылдарда коллективке күш-ажылдың сагылга-чурумун экижиткенинг, кадарчыларының кадарчыларының ажылдаар, чурттаар бәйдалдарын экижиткенинин болгаш В. Н. Курзакова, Н. А. Волошина, Ч. С. Оюн дээш эскерлер-даа дааган ажылынга харысалгалыг савачыларының кызымаккай ажыл-ижинил ачызында ферма мурнакчыларының одуруунга кирип, коммунистиг күш-ажылдың бригадазы атты чаалап алган. Аңаа өөредилип эрткен беш чылда фермага улут чаартыллалар болган: дезинсекээрии херимнээн, мал эмнээр тускай черии кылган, столовая, хен чүүр чер, кызыл-булун ажылдап турар, удавас мал ажылдыларының тускай бажыңын тудары көрдүүнген.

Мурнакчыларны ядап тура, М. З. Родькин баштаан картофель өстүрүкчүлериниң звеносунуң дүтәлинде чүгаалаарны база чугула. Коллективтиг көрээ ёзугаар ажылдап турар үш кижиден тургустунган бо звено доозукчу чылдың түңнелдери-биле картофель өстүрер звеноларга аразында социалистиг чарышка республикада эң дээре көргүзүглерни үзүп алган. Звеноның кежигүнери хүлээгеп ажыл-херээн медереледи-биле көрүп, Дуржулга станцизиның эртем ажылдакчыларының ажылдан кылган технологтуг сүмелерин шын ажыглап келгенинин түңнелинде чаагай дүжүттү ап турар.

Он бирги беш чылда коллективтиг керээ аргазы-биле ажылдаарынче ийи хонуу бригадазын, картофель өстүрер звенону, Хадың-Аксы сүт-бараан фермазы шилчээш, ол талазы-биле багай эвес дуржулганы чедип алганнар. Он ийнги беш чылда ажыл-агый бүрүү-биле коллективтиг керээ аргазы-биле ажылдап эгелээрин шилчээн.

Ажыл-агыйның ажыл-чорудулгазында эрткен беш чылда чедип алган чал түүлдерини биргээ а. хой кижилиг тудуг бригадазын тургузуп алганывыс. Ол бригада кыска хуусаада мал тургузар кажаа-хораалары немей тударын болгаш эде кылырын, чурттага тудулгаын тударын дүргедедир арганы бээр.

Ажыл-агый он бирги беш чылдың сөөлгү ийи чымында хову ажылдарындан 826 мун, мал ажылында сүт бүдүрүлгезинден 834 мун рубльдиң арыг орулгаларын алган. Кадрларның, шлаңгыя тускай эртемнигленің ажылдан үмер-кирер чоруу сөөлгү чылдарда дыка кызырылган.

Он ийнги беш чылды эгелеп тура, эрткен беш чылда чедип алган чамдык чедиишкиннерибиле чергелештир чедир кылбаан түүлдеркинс, четтеррикс барып миннир апаар. Олар колдуунда мал ажылынга хамаарыкчы турар. Ийи хой-жу бригадавис дүк кыргыч-рынын планныг онаалдаларын чылдың-на күүседип шыдаваа дирсктору.

А. ПОРОЖНЕВСКИЙ,
«Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйның

«Революцияның чалбыжы» совхозтуң хойжузу Иван Петрович Сафонов хой ажылында 40 чыл ажыг ажылдап келген. Эрткен чылын республиканың хойжуларының аразында социалистиг чарышка И. П. Сафонов тиилекчи болган. Ооң ажылының көргүзүү бедик: хойдан-на 4,6 килограмм дүктү кыргып ап, төрүүр чүс баштанна 132 хураганны дорукторган.

Мурнакчы малчын Иван Петрович Сафоновтуң шаңнал-мактаалы хой, Ленин орден, Күш-ажылдың Кызыл Тук орден, медальдар, дипломнар. Хүндүлел бижиктер. 1973 чылда Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, а 1984 чылда — РСФСР-ниң кедээ ажыл-агыйының «алдарлыг ажылдакчызы аттарны ап-ла тыскан.

ТЕМПИЗИН КОШКАТПАС

Чаа беш чылдың баштайгы чылы эгелээн. Бригадавыстың эрткен беш чылда кылган ажыл-херектерин өөрге мынды. Бригада он бирги беш чылдың планныг онаалдаларын, социалистиг күлээлгелерин ажыр күүсеткен азы беш чылда тудуг-монтаж ажылдарын 1 млн. 155 мун рубльге кылган. Коллектив кежигүнелери район төвүнде эмнелге комплекизинин, 280 орунлуг уруглар садының тудуунга киришкен болгаш совхозтар төп-терингe чурттакга бажыңнарын тудушкан.

Туткан бажыңнарывыс чүгле «эки» болгаш «сонгуг эки» деп үмеледелиг дужааттынары дээш кижи бүрүзү чүткүлдүг ажылдап турар. Доозукчу чылда Межегей суурга тудуп доосканывыс чурттага бажыңы «сонгуг эки» демдекке үмелеткен.

Бригада он бирги беш чылды, эгезинден тура коллективтиг керээ аргазы-биле ажылдап турар. Шупту алды кижи ажылдап турар бис. Аравыста хоочунар-даа, аныяктар-даа бар. Хоочун тудугжу Александр Сайбель — аныяктарга үлегер-чижээн көргүзүп, аргадуржулгазын дамчыдып чорууларының бирээзи. Сөөлгү он ай дургузунда ажылдап озалдаар, ажылга үмейн баар чоруктар чаңгыс-даа болбаан.

Амгы үеде Қочетово суурда ийи ааз чурттаар бажың тудуунда ажылдап турар бис. Он ийнги беш чылда база-ла темпивис кошкатпайн ажылдаарын үлэээдивис.

В. БАЛДИН.
№ 585 КМК-да бригадир, РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу.

БҮДҮРҮКЧҮЛҮГ АЖЫЛДААР

Совхозтуң тараажылары эрткен беш чылдың сөөлгү чылдарында бүдүрүкчүлүг ажылдаанар. Тараа культураларын тарып өстүрериниң технологтуг аргаларын чедимчелиг ажыглап келгенивистиң түңнелинде, бистиң бригадавыс доозукчу чылда бир гектар черден-не ортумаа-биле 13 центнер дүжүт алыр социалистиг күлээлгезин ажыр күүседип, 15,3 центнер эки шынарлыг тараазы өстүрүп ажаган. Он ийнги беш чылда ооң-даа бүдүрүкчүлүг ажылдаарын күлээвгеп бис.

Беш чылдың баштайгы дүжүдүнүң магадылалын тургузар дээш шөлдеривистиң күсеү сүттадын ой-шаавда чоруткаш, ам органиктиг чемишчидилгенин төп турар бис.

Бо хүнперде бригаданың механизаторлары малчын кодаңнарже, сүт-бараан фермаларынче мал чемиерии сөөртүрүнге киржип турар, а чамдыктарывыс техника септелгезинде ажылдап турарлар. Часкы таарылгага киржир техника аймаан шуптузун белеңнинг шугумунга тургускаш, ам комбайнар сентелгезин доозун тур бис.

Мээң чаа удуртуп эгелээн бригадам коллективтиг керээ аргазынче шилчип турар. Коллектив кежигүнери чаа арга ёзугаар ажылдаарынга соңуургалдыглар.

В. ГОЛЬЦОВ,
ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозта хову-трактор бригадазының бригадири.

АЖЫР КҮҮСЕТТИВИС

Бистиң Кулузуп сүт-бараан фермазының саачылары, кадарчылары социалистиг чарышка идепкейлиг киришкенинин түңнелинде эрткен беш чылдың чыл саныңда сүт саарының болгаш ону күргүнеге садарының планын коллектив багай эвес боттандырып келген. Доозукчу чылдың түңнелдери-биле республиканың мурнакчы фермаларының одуруунче үзүп, бир ниекке онаалтыр 1850 кг сүт саап алыр социалистиг күлээлгезин 1958 кг кылдыр ажыр күүсеткен.

Кандыг-даа ажылга кол күш — кижи. Фермавыста саачыларның, кадарчыларның күш-ажылы механизастаттынган, амыдырал хандырылга байдалдары эки. Делгем чыгыыл кызыл-булумувуска чыгыыл келгеш, ажыл-ижиивиске хамаарышкан айтырыгларны чүтаалажып, арга-дуржулгавысты сөлчүп, зоовет-өөредилгени эрттирип, лекция, беседаларны дыңнап турар бис.

Коллективте он алды коммунист бар. Олар ажыл-ишке кол өзек болбушаан, чаа ажылдап келгеннерге байлак арга-дуржулгазын күзелдинбиле дамчыдып берип турарлар. Коллективте күш-ажылды организастаавы болгаш сагылга-чурум эки, саачыларның, кадарчыларның идепкейн улуг.

Бо хүнперде бисте чаа беш чылдың бирги квартализын социалистиг күлээлгелерин съезд мурнунда күүседир дээш чарыш калбарган.

О. МОНГУШ,
мурнакчы саачы, фермада партия эге организациязының секретары.
С. Тока аттыг совхоз.

«Россия» совхозтуң мурнакчы саачызы Кара-кыс СУВАК бедиткен күлээлгени ап, партиниң XXVII съездизи ажыттынар хүнүн таварыштыр феврализиң планын күүседирии шинчпирээни. Бодунга быжыглаан ниектеринден ол амгы үеде хүнүң-не 130-140 литр сүттү саап ап турар. Саачыны эрткен чылын ниектен-не 2350 килограмм сүттү саап алган.

«Коммунизмниң төреели» совхозтуң хоочун хойжузу Сергей Макарович ЛАПЧАА малчынмар ортузунда социалистиг чарыштың кап удаа тиилекчизи болуп келген. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң төлептиг үткүүру-биле төрүүр 100 хойдызына 90-даа эвээш эвес хураганны алырын ол күлээнген. Ам ооң коданында хой ооллаашкыны түлүктээн, хураганнарны ончаның сиди дорукторуун түүжүп.

АЧЫ-ДУЗА ЧЕДИРИЛГЕЗИ КАЛБАРАР

Бай-Хаакта аймдырал хандырылгазының бүдүрүлге эргелеп 1986 чылдың эгезинден ажыл-агый чорудулгазының экономиктиг чаа негелделериниң шинчээнин алырынче кирген. Чонуң аймдырал хандырылгазы райошуң улус ажыл-агыйының чугула адырларының бирээзи болгай. Ында ажыл-херек кавчаар чоруп турарының дүтәлинда бүдүрүлгенің начальныгы Анна Васильевна Макарова-биле бистиң корреспондентивис Н. Ооржак бесседилешкен.

— Кодыңның чонуңга ачы-дуза чедирилгезин экижиддер, ооң хевирлериң калбартыр талазы-биле эрткен беш чылда эргелеядың ажыл-чорудулгазында кандыг чаа түүлдер болганыл, Анна Васильевна?

— Бистиң бүдүрүлгеде социалистиг чарыштың девизи — «План — хоойлу, күүседир — дүзээлгевис, ажыр күүседири — алдар-ат». Ында девиз кижилерни ажыл-ишчи чүткүлдүг болдуруп, онаашкан планывыстың күүседезин дээш бот-харыысалгавыс күштелдирип турар. Моральдыг идик берилишкинден аңгыда, ажылдаарывыска таарымчалыг байдалды тургузарывыс — ажыл түүшелдерин чедиишкиннерининг чугула факторларының бирээзи болур. Бо талазы-биле эрткен беш чылда бистинде алзаа ажылдар кылдынган.

Даарымыга цехтиң мастерскаязын 1984 чылда ийнги разрядче шилчиттиг. Аймдырал хандырылга комбинадчының эрга бажыңын алгыдып, сентелге ажылдарын кылган. Ында амгы үеде берт, чеңек платьелер даарап нектер болган кызыл-булун бар. үшеттериниң шалу улгатқан.

Эрткен чылдың төнчүзүнде аймдырал хандырылга комбинадының чаа бажыңынче көштүвүс. Ында радиотелевизиялар-туралар сентээр цех, чүрүк тырттырар салон, баш таарар чер, хөлөзилел пунктузу болган администрация, контора аппарады кирген. Бо дээрге, кижилериң ажылдаарынга байдалдарының экижээн-дии. Ол мынаш Кочетово, Владимировка суурларда комплекстиг күлээп алышкынның чаа, пунктузун ажыттан. Үк пункт «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйының чорудуун көрүдерем.

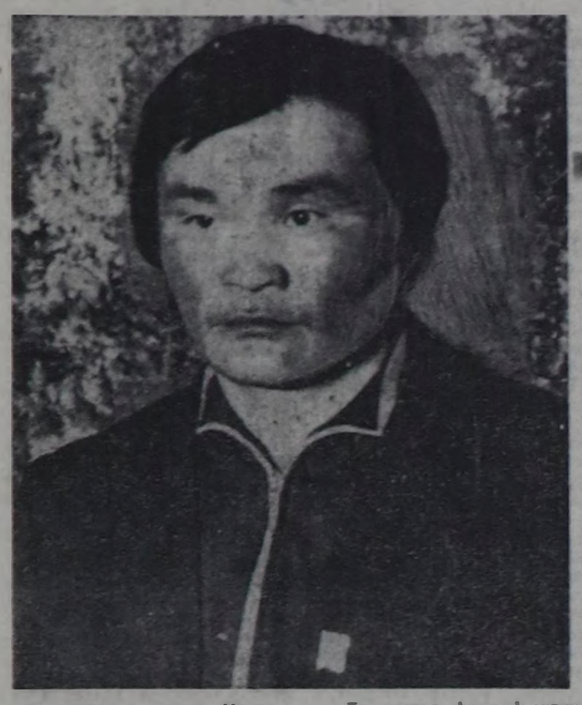
— Баштайгы чылда ачы-дуза чедирилгезиниң планныг онаалдазын декабрь 29-та күүседир, чыл планындан ажыр ачы-дуза көргүзерии 600 рубльге сайгарар, продукциниң 1200 рубльге бүдүрүп үндүрер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгүн планнаттынганындан ажыр 1 хуу бедидер болгаш ооң-даа аныяктар коллективтиң ажылдан бригаданың көргүзүүлери бедээн. Цех планын үргүлчү ажыр күүседип турар, сагылга-чурум экижээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү улгатқан. Чүге дээрге, кижи бүрүзүнүң ажылдан алган акшазы — ажылдаан шагындан, разрядындан болгаш күш-ажылчы киржилгезиниң коэффициентизиниден хамаарыжар апарганы онаашкан ажылы дээш кижилериң харысалгазын бедидип турар,

— Он ийнги беш чылды ачы-дуза эгелеп турарындарны сонуургадып көрүдерем.

— Баштайгы чылда ачы-дуза чедирилгезиниң планныг онаалдазын декабрь 29-та күүседир, чыл планындан ажыр ачы-дуза көргүзерии 600 рубльге сайгарар, продукциниң 1200 рубльге бүдүрүп үндүрер, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүгүн планнаттынганындан ажыр 1 хуу бедидер болгаш ооң-даа аныяктар коллективтиң ажылдан бригаданың көргүзүүлери бедээн. Цех планын үргүлчү ажыр күүседип турар, сагылга-чурум экижээн, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүг

РЕСПУБЛИКА ЧЕМПИОНУ: ооң күш-ажылчы портреди

ТУРУГ БАЖЫНДА ЫР

МӨГЕН-БҮРЕНДЕ дескиче ховар. Шуптузуп чалым хаалар бүргээш, кадар оътпуг мээстер долгап. Ол мээстерниң аразы-биле шапкы агыныг хемчигештер чаржып бадып чыдар. Олар чазым, хар эрип турда, маңын дүргедеп, шулураап ырызын улам ангкедип эгелээр. Чай дүжүп, Мөген-Бүреннің сөөм четпес кадар оъду өң кирип турда, аксын тыртка аът дег, маажым маңнат аппар. А күскээр, шартылаалар даглар аразынга аян тудуп, тей кедээзинде хүнүң хереллери чер кырын шонуп турда, ол хемчигештер көстүр-көзүлбестеп, харын-даа чамдыктары чер иштинче киргилей бергилээр. Соолганы-даа билдинмес, тур када чашты бергени-даа билдинмес.

Мөген-Бүреннің ол ойзагай каас-чараш бойдузунга эргеленип, ол кадыр даглармын, көкна оруктарның, шулураап хемнерниң өпей ырым дыннап өскен, ол ырга үдеттиргеш, бодумуң хостуг үнүп туруглар бажында ырлап чоруур аныяк оолга дужар, ооң-биле хөрежир, бодумуң дутаймында хөй эвес сөстерим дыннаар аргалыг болган мен. Ооң чыллагааны — 1985 чылдың республика чемпионнарының дазызынга «Алексей Тажы» деп атты номчаанымда. Алексей Тажыны алдап, сураң чораап ол ойзагай бойдусту көргеним, ажылгыр оол-биле танышканым ол.

Алексей Тажы — 29 харлыг. Ол сес классе дооскаш, ада-иезинниң аалынга сарлык кадаржын эгелээн чүве-дир. Ооң акызы Данил-даа, угбазы Шура-даа ада-иезин салган сарлыкчы болбаан. Алексей база-ла ол мергежилге артарын бодаъайн чораан. Шериг бергже чедир дуза чылаш, ооң өске мергежил шинии алыр бодаан. Сарлыкчының ажылы чымыштыг. Ол кыштың тос-тос соогунда тайга-даскылче үнер, хаялар аразынга кадар от чулуп чиир мал. Ону шыдаар-ла кижи кадарар.

Алексей шынап-ла шеригден халашкаш, автошколага кирип алган. Чартык чыл эрткенде ол чолаачының шынызыгазын холга туткаш, төрээн совхозу «Мөген-Бүренге» машина башкара берген. Ачазы чок апарган, а авазы Чалгаараевас Эренэновна база суурга көжүп келген. Иезиниң эң-не даяныр кижизи Алексей арткан. Ооң улугларга өөренирин өөренип, ажылдаары ажылдап чоруткан. А бичиилери Кан-оол биле Анчымаа школага өөренип турганнар.

Алексей руль артынга үр болбаан, алды ай хире болган. Бир хүн малчыннарга сула чедирер деп турда, совхоз директору Саая Кара-оолович Шыдыраа ону бире када маназарын дилээн. «Бөгүн баар аалдарың ырак эвес-тир, четтиге бээр сен, мея ажылды шынкарыптайн, ооң хөрежир бис» дээн. Хоочун партия, совет, ажыл-агый ажылдакчызы шеригден чаа келген «балдыр бээжекэ-биле чүнү хөрежир боор деп, Алексей дчка боданган.

Үр-даа болбаанда Саая Кара-оолович ону кабинединче чалаан. Ооң-каткылыг, омак-сергек чаңы-биле Шыдыраа дарга ооң авазының кадыксылын, угбазының, акызының кайда өөренип турарын сонуургаан-даа. Ооң адак соонда директор мынча дээн:

— Сээң амыдыралыңны ёзу барымдаалап эвес, шын сеткил-биле сонуургап ордум. Чүге дээрге, сенээ нарын ажыл дагзыр дээш. Өг-бүледе байдалың эки-дир, ам чүгле бодуңдан хамаарыжыр.

— Кандыг ажыл, дарга?

— Сарлык кадарар кижи херек. Дүшкен кижиге ону хүлээдип болбас болгай, ооң ажы-чанын билир кижи херек. Боданың, шилип көөрүвүске, сен тааржыр-дыр сен. Албадаъайн тур бис, багай эвес чолаачы сен, аван-биле сүмележип көр.

Дарганың саналын мезин шын-сеге деткээн:

— Ийлээ кадарар бис, оглум. Дузалакчылаар мен. Үргүлүң сарлык аразынга өөреген кижиге суурга орарга шыкаң шыкаш чүве-дир. Турут, хая бажыңга үнүп алгаш, чоргаар эзир шыкаш октаргайны одурту кайган орарга, магалыт болбазыкпе.

Ол 1979 чыл турган. Мөген-Бүреннің шоравинарының аразында тырып каан шыкаш кезек-кезек харларың шылбыртыннан эрип чыткан үезин. Алексей 300 баш быжаа түлээп алгаш, Сарыг-Хову деп черже көжүп үнүпкен. Ынчан ооң сеткилинге даглыг черинң ырызы өөскүвээн, сарлыкчы деп атка белеткеммээн, ажыг-шүжүт көрген иезин часкарып, кезек малчыннаарын бодаан. Суурже кирип, катап руль артынга орунтарын бодаан чораан.

— Ийи-үш чыл ажылдашкаш, катап чолаачылай бээр мен. Чаа машина дилээр мен —деп, ол дешкилешкен бызааларын соонче көрүнүшаан, бодаан чораан.

Үенің маны билдинер эвес. Ол часты, чайны өттүг кадарган бызаазы күзүн элээн доругуп, молдурга чеде берген. Келир чылында —хуманнаар. Ол 300 баш сарлыын Алексей санавас, шүптүзүп аназа танныр. Одаржан кел чорда, ончалай көрүптер: мал бүрүзү боду чоруур одуруглуг, туруштуг болгай. Бирээзи чок болза-ла, Алексей дораан эскерип каар.

Үе ЭРТКЕН тудум Тажы азыраан малынга улам хамдыгшаан. Аас-сес чок адыгүзүүн мал безин кижиге эргүм апаар. Ооң суурже көжүп кирер дээш бодалы чоорту ырап бар чыткан.

1982 чылдың когурумнуг газын Алексей кажан-даа утпас. Ынчан сарлыын эң баштай оолдатканы ол. Сарлык апрель айда төрүүр болгай, хүн караа чымчап, хүн дурту узап турда аан. Ынчалза-даа ол үеде Мөнгүн-Тайганың бойдузунуң ширнин чаңы хевээр турар. Ам арта сарлыкка чылыг кажаа тудар эвес. ол ажык өдекке төрүүр мал. Быжаазы чаш, ылгырган болур. Ол дораан-на сиринейиндир доюп эгелээр. Алексей ону дораан-на кидис-биле шуглаптар. Ооң башка сосска алзыр, ырлыр, хораар. Мурнунда Алексей чеже-даа быжаа хүлээп ап турган болза, бо удаада элээн сүрээдеп турган. Чүге дээрге, совхозтуң анаа бүзүрээш хүлээткен малынның толуң ажаап турары бо. Харыысалга ында.

Кидис чавынчактаан бызаазыны он шаа хире хомук доруктурар. Ол үеде ооң кидизин ап кагбас. Кажан буттарынга быжыг туруп, иезининң эмиин боду эзэртер, ооң туржук, дешкилей каапты турар апаарга, ам адырар. Бо хүлээлгени Алексей башгайы чылдарында авазы-биле кады күүседип келген. Оглуның ажылгырын Чалгаараевас Эренэновна тергиндээки бүлир болгаш аңаа идегээн-даа.

Тажы сарлык кадарып эгелээнден бээр черле куду көргүзүглүг болуп көрбээн: 1982 чылда төрүүр чүс баш сарлыкка онааштыр 90 быжаа алган, дараазында чылын — 95, 1984 чылда — 97, а эрткен чылын — 100 болган. Чемпион атка чедир эрткен беш чылда ооң тудуп келген шылгалдазының түнели бо. Ынчаш бедик көргүзүглерин канчап чедип алганын ооң сонуургадым.

— Та —дээш, Алексей эътин кысты. — Ажылдап-ла турар кижи мен, ойзагай чүве-даа чок.

Ынчаш ол чаңгыс ажылдакчылары киришкен эге организацияларга болгаш райпартконференцияларга отчёт-сонгулдалыг кампания үезинде ажыл-ишти чок, шүүлгүлдиг саналдаашкынар, партияның политиктиг чедишкен чоруунун болгаш дайынчы арга-шинээ-ниң бедээминиң, инитилеглиң аммыдыралынга ооң авангардчы ролюнуң күштелгенинің дугайын чугаалап турар-дыр деп, «Руде право» солун бижээн. Бүдүрүлгелерде, кодээ ажылагый кооперативтеринде болгаш күражыл-агыйларда, дээди өөредилге болгаш албан черлериниде коммунистер өөң келген чугула сорулгаларны ажыл-херекчи чугаалажып, бүдүрүлгени организастап турарында четтестерин үзүткээр, партияның болгаш күрүвениң сагыпга-чурумун быжыглаар талазы-биле тодаргай саналдарны киирип турар.

1986 — 1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир үеде ЧССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Кол угланымышкынарының төлевилелиин солунларга парлаанын республикааның коммунистери болгаш бүгү ажылчы чоннары улуг совуургал-биле уткаан. ЧССР-ге социалистиг туругзуушкунуң сорулгаларын аммыдырапга идепкейлиг бот-таңдыраринге чехословак коммунистерин болгаш республиканың бүгү ажылчы чоннарын күжү четчир. Чугула сорулгаларны шинитирлээрин СЭКП-ниң Төвкинчи ёзу-биле көөр чорду, СЭКП-ниң XXVII съездизинге совет улустуң белеткелиниң үезинде парлаттынган документилер бистерге сорук киирикчи чижек болуп турар деп, олар бесседаларга чугаалап турар.

Коммунистер чугаалажып көрүп дээш ЧКП-ниң Уставының төлевилелиин саналдаттынган ескерилгелер-биле солунларга парлаанын бодуңуң XVII съездизинге партияның белеткелиниң үезинде улуг болуушкуның сорулгаларын аммыдырапга идепкейлиг бот-таңдыраринге чехословак коммунистерин болгаш республиканың бүгү ажылчы чоннарын күжү четчир. Чугула сорулгаларны шинитирлээрин СЭКП-ниң Төвкинчи ёзу-биле көөр чорду. СЭКП-ниң XXVII съездизинге совет улустуң белеткелиниң үезинде парлаттынган документилер бистерге сорук киирикчи чижек болуп турар деп, олар бесседаларга чугаалап турар.

Коммунистер чугаалажып көрүп дээш ЧКП-ниң Уставының төлевилелиин саналдаттынган ескерилгелер-биле солунларга парлаанын бодуңуң XVII съездизинге партияның белеткелиниң үезинде улуг болуушкуның сорулгаларын аммыдырапга идепкейлиг бот-таңдыраринге чехословак коммунистерин болгаш республиканың бүгү ажылчы чоннарын күжү четчир. Чугула сорулгаларны шинитирлээрин СЭКП-ниң Төвкинчи ёзу-биле көөр чорду. СЭКП-ниң XXVII съездизинге совет улустуң белеткелиниң үезинде парлаттынган документилер бистерге сорук киирикчи чижек болуп турар деп, олар бесседаларга чугаалап турар.

Акы-дуңма партиялар—съездилериниң бүдүүзүнде

ЧССР: чон болгаш партия чаңгыс эптиг

Чехословак коммунистер мартта болур болгаш чуртту политиктиг аммидыралынга кол болуушкун болур боттарының XVII съездизинге уткуштур улуг чедишкиннерлиг бар чорүүр. Чедиги беш чылдың (1981—1985 чылдар) дээжикчу чылы — 1985 чылда ЧССР-ниң улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң түнелдерин ЧКП-ниң социал-экономиктиг политиказы боттандырарынга дыка улуг салыышкын болган. 1984 чылдыынга дегиизээрге, национал орулга 3,3 хуу, үлүтүр продукциязының темпээри — 3,4 хуу немей өскен. кодээ ажыл-агый бүдүрүшкүнүүнүң планы ажыр күүсеттиниген. ЭДЧ чурттарыбиле, хамыктың мурнунда — Совет Эвилели биле ЧССР-ниң экономиктиг болгаш эртем-техниктиг харылзаалары база кады ажылдажылгазы калбарып, хамылаан. Бодунуң социалистиг хөгжүлдезинге республика бурунгаар улуг базымны кылган.

Ынчалзажок, чедип алган чедишкиннериниң дугайын чугаалап тура, чехословак коммунистер партия эге организацияларынга отчет-сонгулдалыг кампания чоруп турарының үезинде болгаш районнарның партия конференцияларынга кол киҥээнгейин чаа негелдемеже үлегидыргап. Чурттуң экономиказының мурнунга ол негелдемер бүдүрүлгени интенсификастаарынче ЧКП-ниң стратегтиг үлегимышкининиң боттандырарын, күш-ажылдың улустар аразынга социалистиг хуваалдазынга ЧССР-ниң идепкейлиг киржилгезин көрүп турар.

Бөгүн партия организацияларының ажылчынар болгаш бүдүрүлгелер коллективтеринге боттарының ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдар талазы-биле тодаргай сорулгаларны шинитирлеп, четтестерин илередип, күш-ажылдың ажыктыын болгаш продукциянын шынарын бедидер, эртеминн болгаш техниканың чедишкиннерин шингээдип алыр, оларны практикага дүргеп вептередир талазы-биле тодаргай саналдарны киирип турар дээрээн партия эге организацияларынга отчет-сонгулдалыг кампания болгаш райпартконференциялар долу хемчээлге бадыткаанын ужуражмышкынарга беседалар үезинде чехословак коммунистер демдеглеп турар.

ЧКП ТК-ның Президиумунуң кежигүннери, ЧКП ТК-ның секретарылары, партияның төп аппаратының харыысалгалыг чүгле социалистиг чурт бодуның ужур-дузазының талазы-биле ол хире улуг, тайбың-га ынакшылдыг принципиалдыг программаны саналдап болурун Г. Үмистон айыткан.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Медеглели чүгле совет улустуң эвес, харын база делегейде бүгү-ле улустарның, олардың-биле кады америк-даа улустуң эрге-ажыктарынга дүгжүп турарын АКШ-гаа Компартиязының национал даргазы айыткан. Ооң политиктиг кол күжүү болгаш азынчаар-даа ажаок улут хаара тудукчу чоруу чогум-на мында боор турар. АКШ-тың дайын белеткелдерин, ылаңгыяда ооң космосту милитаризастаар айыылдыг планнарын дүвүрээшкин-биле көрүп турар дээш хөй америкавиларга совет саналдарының сорулгаларын болгаш утказы-даа эки билдиңгир.

БҮГҮДЕГЕ ТААРЖЫР

Делегей медээлери

СОФИЯ. (СЭТА). АКШ-тың Компартиязының национал даргазы Гемри Үинстон кавбак хемчээлдиг совет тайбың үнелээн. Ол «Работническо дело» солунга парлаттынган интервьюзунга ССРЭ-ниң чаа саналдары кижи төрелгетенин эң коргунчуг чепсек — ядролуг чепсектен чайладып, хостаарының ёзулуг тодаргай болгаш боттуг оруун ажыдың турарын онзалап демдеглээн. СЭКП ышкаш ындыг улут партияның удуртуп турары

ЧОННУҢ МАССАЛЫГ ЧЫСКААЛДАРЫ

ГАВАНА. (СЭТА). Ында кээп турар медээлерни ёзугаар алырга, Гаитиде чоннуң массалыг хөлзээшкиннери созсавайн, олар чуртта эрге-чагырганы алган «Национал чаазы чөвүлелин» эде организастаарын негеп турар. Ооң составында Гаитиниң диктатору турган Дювальениң чалча дузалакчылары турган дыка хөй кижи киргени билдингир. Гаитиниң хөй-ниитизиниң калбак бөлүктери чуртту политиктиг бүгү күштериниң кирер ужур-дуу ёзулуг демократтыг чазакты тургузары дээш демисежип турар.

Эрткен чылдың ноябрьда Гаиаң хоорайга массалыг хөлзээшкиң кыптыгып үнген түнелиниде улустуң көөр хөөн чок ёзу-чуруму дүшкен. Ол черинң полициязы армиянын болгаш полициянын чуртта үргүлчүлеп турары истеп-сургүшкүнүүр үүлгедишкиннерине удур улустуң чаа-чаа чыскаалдарын тарады сывырган.

Гаити коммунистериниң катышкан партиязының (ГККП) ТК-зының чиңгине секретары Рене Теодор Преиса Латина агентилелге катерызозунга ангы шериг-хамаатты ёзу-чуруумну дүжүр октаар сорулга-биле Гаитиге партизанарын Кубаның девискээриниден дүжүргеп дээр хоозун дамчыыр чугаалаан ыын эвес деп буруу шапкан. Ындыг хөп-мегечи шүүлдээшкининиң америк пропагандазының талазындан неперээнин ол айыткан.

ЧАЖЫТ УЖУРАЖЫЫШКЫН

МАНИЛА. (СЭТА). Февраль он чедиде президент Ф. Маркос-биле АКШ-тың президентиныкан ында чеде берген тускай төлээлекчизи Ф. Хабибтиң ужуражмышкыны чажыт байдалга болган. Дараазында Вашингтониуң төлээлекчизи оппозиция баштыны К. Акиноо-биле болгаш католиктиг хүрээ-хиитиниң баштыны кардинал Син-биле база ужуражмышкынны эрттирер. Солуниуң бижип турары-биле алырга, Хабибтиң ында барганының үнүс соругзазы — бот-боттарынга удур талааларны эптештирерин болгаш «национал чаңгыс эптиң» каттышкан чазаан тургузарын, президент соңгулдаларының түнелдерин күш-ажыктыг болдурун, чөпшээрешпес көрүктү чедип алырын болур.

Филиппинига февраль 7-де болган бадылаашкынарының түнелиниде Ф. Маркосту Национал ассамблея (парламент) чуртту дараазында алды чыл хуусаалыг президентизи кылдыр чарлаан. Оппозиция соңгулдаларының тускай түнелдерин хүлээп алырындан ойталаан болгаш чуртка «хамаатыларның чагыртпазының» инити-национал кампаниязын организастаарын күзеп турарының дугайын чарлаан.

АРААТАНЗЫГ ҮҮЛГЕДИИШКИН

МАНАГУА. (СЭТА). Төө разведка эргелелиниң Никарагуаже чажыды-биле киргени сомосажы өлүрүкчүлерн араатанзыг үүлгедишкинин кылганнар. Чоокта чаа олар соңгу кызыгаар чоогунда Сомостилью суурнуң чанында кандыг-даа буруузу чок кижилерже халдаап, үш херээжен кижини болгаш Швейцариянның хамаатызы Маурисио Демерин өлүргенинер. Ол 37 харлыг интернационалист үш чыл иштинде Никарагуага ажылдап, тараавыларының кооперативтерин тургузарынга дузалап келген. Хөлезилекчилер оруска кедээшкен кылганы, херээженнер болган урутларлыг эртип бар чораан автомашинаже халдаан. Өлүрүкчүзер оларның дуңмаа билир-даа турган болза, автомашинаны гранаталар-биле хөме шаап, ону автоматтар-биле боолааннар.

ЧАДЧЕ ФРАНЦИЯНЫҢ ХАЛДААШКЫНЫ

ПАРИЖ. (СЭТА). Чадче Франциянның боо-чевсектиг халдан кирииишкининиң түнелиниде Африканыц төвүнде айыылдыг байдал тургустуг-ган. Нджаменадан Франс пресс агентилелдиң дамчыдыш турары-биле алырга, Чадтың найысылалынче Төп-Африка Республикадан, Габоиндан болгаш Камерундан француз шерит самолёттар үргүлчү көөр турар. Этелээр чери Франция болуп турар «агаар көвүргүш» дамчыштыр шеригнерин, ракета техниказын, артиллериинин экжеп турар. Ам безин 200 ажыг командлосту чедирип экжелген. Чоокку үеде Чадка 1300-тей эвээш эвес солдат болгаш шүүргедекчи самосёттар келир деп турар.

Чадтың национал чаңгыс эптиң шилчилге чазаа «Уадэ-Дум районун француз ужур чүүлдүң улай-улай бомбалап турарын шинитирлиг буруу шаап турар» деп. НЧШЧ-ниң медеглелиниде айыткан. Чадта ооң эргелери бар деп бадыткап турар Франциянның көдеиишкиннери Чадта боол туурар шиткы месилдежишкининиң интернационалчымдарынга Парижтиң доктаамал утлаышкынынга дүжүр турар болгаш улустарның бот-башкартынар эргезин үреп турарын болур. «Чадтың айтырыларына тайбың шинитирлээр дугайында кандыг-даа саналдарга ын харыыны бээрикге болунуң белеткелиниң» НЧШЧ бадытпаан.

Франциядa НЧШЧ-ниң төлээлекчизи Чадтың хамаатыг чурттаачы чонун бомбалаашкынга таварыштырып турар оларның аэропорттарын Франциянның шерит ужар чүүлүнүң ажыглаарынга шаптыктаарынче Африка күрүмелериниң чазактарын киитырган.

Чадче интервенция болза муруида-ла планнаан көдеиишкин болур деп, ында айтып турар. «Момд» солунуң демдеглээни-биле алырга, Төз-Африка Республикага халдап киришкин күштерин баш удур моопээн турган. Ооң-биле холбаштыр Чадта хөдеиишкиннер Вашингтониуң Африкада неоколониалисчи операциларының чамдыызы болур деп, чамдык таиылбырлакчылар саналап турар. Чадче француз шеригнерин Ливиямның эриктериниң чоогунда АКШ-тың 6 флодунуң каттышкан эскадразы чөнгээлиг өөредилгелерин чорудуп база АКШ-тың администрациязы Ливия ыын демдээ болуп турар.

Улуг хоорайның индустризы өндүр чаагай Акропольдуң бурунгу тураскаалдарынга хоралыг салдарлыг болуп турар. Атмосфераже үлетпүрүүң, будүрүлге черлериниң үндүрүп турары хоралыг чүүлдери кислота-биле каттышкаш (Афинынга кислоталыг чашкыынар ховар эвес болур) мраморуиуң кымрым үреп бакырадып турар. Соолгу дөртен чыл дургузунда долгандыр турар бойдус ооң туруп келген 24 муң чылдарындан артык когараалды чедиргени дең, тускай эртемнигдер санап турар.

ЧУРУКТА: Акропольда Парфенон дугаиының чанында.

С. ГЕВОРГЯННЫҢ фотозу.

ОБЪЕКТИВТЕ—АФИНЫ

Архитектуранын бурунгу тураскаалы — Акропольдуң бедик кырындан грек найысылалдың каталаттынмас хевири көстүр. Амгы үеде Акропольду камгалап алырының айтырымынче улуг киҥээнгейни салып турар. Ооң темазынга семинарларны болгаш конференцияларны гураскаалдып турар. Грециянын Культура болгаш эртем министерствозунуң чанында Акропольдуң тураскаалдарын чаартыр талазы-биле тускай комитетти тургускан, ол ам катап тургузуушкун ажылдарын баштап турар. Оң ажылдар ам-даа дооозулбаанда безин бурунгунуң тураскаалдары хөй санныг туристерни кедиргип турар. Акрополь мурнукузу мыкаш Афинының үнелиг эртинези, Грециянын демдээ болуп турар.

АКШ. Күчүлүг чаңныктар, дүргенн чамдык черлерге шакта 160 километр чедип турган шуурганныг хат болгаш оларның болдурганы казыгтылар Мексика мугулдурунуң чоогунда мурнуу талакы америк штаттарга болган. Бойдустуң халавы чурттагга бажыннарынга улуг когараалды таварыштырган. Хөй-хөй районнарда электрозмергин хандырылгазы үредген. Техаста улуг эвес Томболл хоорай улуг когараалдыг болган, ооң чурттакта бажыңнарының 90 хуузу долузу-биле узуткаттынган ыйыкке аажок үредген. АП агентилелдиң дыннатканы-биле алырга, ооң-оон кижи балыгланган.

ЧУРУКТА: Хьюстонда аэропортка турган самолеттарны шуурган чоогунда чыдар хөлге чедирге бергенин көргүскен

ЮПИ—СЭТА-ның телефотозу.

Шээр мал оолдаашкыны

Өвүр районда «Коммунизмче оруң» совхозтуң Хам-Дытта хойжу бригадазында ниитизиниң-биле алырга 6533 шээр мал кыштаглап турар. Оларның иштинде төрүүр хой — 3502. Ам бо хүннерде 887 хой оолдаан, чаш төлүг мендн. Олег Седен-оолдуң, Севил Донгактың, Бичелдей Моигуштуң кодаиларында төрээн хураганнар эки дөрүгуп турар. Өскедээ малчыннарда байдал багай эвес. Кандидатка Донгак, Кыдат-оол Хураганчык, Оля Донгак, Зоя Базыр-оол олар чаш хураганнарны кымнак азырап, тургузуп каан рацион езугаар хураганнарны чемгерип турар. Ылаңгыя комсомолчу Оля Донгактың ажылдап турары макталдыг. Аныяк сакманчы төрээн совхозуига үш чыл улаштыр хураганнарны өстүрүп берип, сакманчылап ажылдап турар.

М. ДАМЧАЙ-ООЛ.
хойжу.

• • •

Бай-Тайга районда «Бай-Тал» совхозтуң Даштыг-Тей хойжу бригадазы кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткеннеш, хой оолдаашкынын организастыг эрттирип турар. Ам бригаданың кодаиларында хой оолдаашкыны доостурунуң кырында келген. Малчыннар Казырык Багай-оолдуң төрүүр 293 хоюидан 240 хой, Хаванооң Өнер-оолдуң 325 хоюидан 225 хой, Бачылай Иргиттиң 278 хоюидан 182 хой оолдаган бөлүш хураганнары менди дорүүп турар.

Бригадада 30 сакманчы малдың чаш төлүн кызымаккай ажаап, дорүктурүп турар. Олардан ыкемонер Чаршичык Мандыл, аныяк сакманчылар Кара Дамбаа, Борис Иргит, Марина Өнер-оол болгаш өскелер-даа макталдыг ажылдап турарлар.

Хойжуларның амыдырал хандырылгазынче совхозтуң удуртукчулары, тускай эртемнигнерни чугула киҥээнгейни утландырган.

Х. КАРА-ООЛ.

Таңды район | **XXVI • СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР • XXVII**

СУУРЛАРГА, КОДАННАРГА ЧЕДИР

«Библиотека талазы-биле чоннуң эки хандырары дээш» девизтиг социалистиг чарышка Таңды районунуң 30 библиотеказы, ооң иштинде Культура министерствозунуң 15, школаларның 11 болгаш өске ведомстволарның 4 библиотеказы киришкен.

Районнуң библиотекалары 17723 номчукчуну хандырып азы чоннуң 83 хуузун хаара тутткан. Ооң иштинде ниитилел-политиктиг номнарның номчукчулары 17 хуу, көдээ ажыл-агыйның 6 хуу болуп турар.

1984 чылга дениээрге, 1985 чылда школа библиотекаларының ажылы эвилээн. Сөөлгү үеде чоннуң ном номчуурунче хаара тударынга көдээ черлерде библиотекаларның ажылы идепкейээн. «Өжүп чоруур 228 библиотекада 3253 номчукчу хаара туттунган болгаш инити номчукчуларның 21 хуузу чедип турар.

Улуг Тиилелгениң 40 чыл оюнга алдар болдурган шериг-патриотчу кижизидилге темаларынга элээн ажылдарны библиотекалар организастаан.

Таңды районунуң төвү Бай-Хаакта Культура бажыңының ажылдакчылары чоннуң культурлуг дыштанылгазын солуун кылдыр организастаарынче сагыш салып турарлар. Партияның XXVII съездизинге тураскаатказын уран чүүл көрүлдезинге ол суурда үлетпүр бүдүүлге коллективтери идепкейлиг киржип, концерттерни белеткеп, ажылчы чонга уран талантызын барааладып турар.

ЧУРУКТА: Культура бажыңының ажылдакчылары Сергей Дамчан, Владимир Ондар, Женя Оюн концерт белеткелинде.

Солун утка-шымарлыг кежээлер, номчулга конференциялары болгаш диспуттар болуулаан. Анаа дайынның болгаш күш-ажыллыг хоочуларының, шеригге мыкытыг хүлээлгезиин эрттиргеш келген аныяктарбиле ужуражылгаларының база чоруткулаан. Ол ышкаш «Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан», «Дайынның кадыг-берге чылдарында», «Чоннуң мөнге сактымышкынында» деп темаларга номнар делгелгелерни кылгылаан. Шериг-патриотчу темаларга хамаарышкан номнар айын организастап эрттиргилээн бис.

Идей-политиктиг, шериг-патриотчу кижизидилге темаларынга ажылдың кол соруглазы болза, буржуаз идеологияга удур чоннуң, ылаңгыя аныяк өскенин кижизидиринің ыяларын бедидери болур. СЭКП Төп Комитединиң «Культура албан черлерни болгаш спорт тудугларын ажыглаарын улам экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» болгаш арагалаашкыны болгаш алкоголизмни узуткаар дугайында докладтарның негелделеринге дүүштүр районнуң партия, совет, комсомол болгаш хөй-ниитин организациялар-биле кадыг библиотека ажылдакчылары эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан. Чоннуң культурлуг дыштанылгазын болгаш хостуг үезин организастаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп, «Арага ишпес чорук—амыдыралдың негелдези» деп кыйгырыгның адаа-биле ажылдал келгеи. Библиотекаларда «Арага дээрге — кадыкшылдың дайзыны», «Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези» деп темаларга номнар делгелгезин организастаан.

Күш-ажылчы коллективтерге амыдыралдың совет девирин, ооң чедиишкиннерин, көргүскен лекция, беседаларны, тайылбыр ажылын кылып келген. Чер-черлерге чаа номнарның көрүлде-делгелгезин, «Медээлер хүнүм», «Специалист хүнүм» эрттиргерин доктаамал турумчуткан.

Чонга чаа медээлер чедиреринге библиотекаларның өжүк-дузазы өскен, көжүп чоруур пунктуларның саны көвүдээн, кижилерни ажылдап турар черлеринге ном-сеткүүлбиле хандырарын чедип алырын оралдажып келген бис.

Таңды районунуң төпчүткен библиотека системазы суурларда салбырлары-биле кадыг малчынарга ном чедиреринге докладтаамал организастап турар. Малчын кыштагларда, фермаларда «Малчының булуудузы» дерип қылгылаан. Оон кадыгчылар, саанчылар боттарының ажилынга херек номнарын бижидип ап, мурнакчы дуржулга-биле танышып, ону эрелеп турарлар. Малчынларның 175 библиотека пунктузунда 2303 номчукчу хаара туттунган.

Таңдының Дүрген суурда ийи кат, делгем өрээлдериг Культура бажыңында он үш муң ажыг ном фондулуг библиотека доктаамал ажылдап турар. Ол суурнуң ажыл-ишчилеринден муң ажыг кижи оон номнарны бижидип ап, номчуп турарлар.

ЧУРУКТА: ол суурнуң библиотеказының идепкейлиг номчукчуларындан тудугжу Борис Тиннмей, тракторист Александр Журавин.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Суур болгаш кудумчу бажырлалдарының, арага чок куданы эрттиреринің чаа чаттчылдарын, массалыг хевирлерин неперединн оралдажып тұрар бис.

Чоннуң аас чоогаалын хөй ажыглап, танцы, ыры, хөглүг оюннар-биле эртер арага ишпес кудаларны Кочетово, Сосновка, Хадың суурларга организастаан. Хоочун чүрттактылар цаак ындыг байырлалдарга киржип, суурнуң төөгүзүн, солун кижилерниң дугайында, Ада-чүрттүң Улуг дайынының берге чылдарының дугайын сактышкынынарны аныяк өскенге күзелдин-биле чугаалап берип турар.

Районнуң шупту библиотекаларында «Мээң Тывам — мээң чоргаараалым», «Бистиң республикавыс — келир үеде» деп булуцнарны дерээн. Солун кижилер-биле, ацгы-аңгы профессияның специалистериниле ужуражылгаларны кылып, Тываның улус ажылагыйынга чугула профессияларының, ылаңгыя көдээ ажыл-агыйның номнарын чонга таныштырарывыс чаңчыл болган.

Ада-чүрттүң Улуг дайынының киржикчилериниң слёдун эрттиреринге библиотекалар кол черни эзлээн. Дайын киржикчилериниң дугайында материалдарны, хана солуннарны кылып үндүргүлээн. Анаа шериг хүлээлгезин эрттирер дээш турар болгаш эрттирген аныяктарның киржилгези чаңчыл болган. Ол-ла бүтү ажылдар патриотчу, интернационалчы чорукка кижизидеринге улуг ужур-дузалыг.

1985 чылдың библиотекалар аразының социалистиг чарышжыга уругларның болгаш көдээ черлериниң библиотекаларындан Балгазын школазының, Сосновканың болгаш Элегес ортумак школазының библиотекаларны тиилекчилер болгулаан.

СЭКП-ниң XXVII съездизинң төлептиг уткуур дээш районнуң төпчүткен библиотека системазы, салбырлары чон ортузунга идей-политиктиг ажылдарны калбаа-биле чорудуп, 1986 чылдың социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседир дээш библиотека ажылдакчылары бүтү күжүн харам чокка бээрлер.

М. ДОМАРЕВА.
төпчүткен библиотека системазының директору.

Таңды районуң Межегей ортумак школазының башкылар коллективи партияның XXVII съездизинге алдар болдурган чарыштыг школаның класстарының ортузунга калбартып, өредилге-кижизидилгелиг ажылдарны солуп кылдыр организастаарынче сагыш салып турарлар.

Ол школада өөренип турар уругларның хөй кезии узаткан хүнүнүң кичээлдеринде болгаш оюнмарында хаара туттунган. Ында чүс ажыг уругларның бөлүү кирип турар. Кичээлдер эрткен соонда школачылар Межегей суурнуң столоваязындан бөлүү-биле чемненнип база алырлар.

ЧУРУКТА: Межегей ортумак школазының башкызы Ранса Болатовна Монгуш узаткан хүнүнүң уруглары-биле.

КИЧЭЭНГЕЙНИ КҮШТЕЛДИРЕР БИС

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Төвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чоруун улам ыяай кидүрер дугайында» докладаалын үндезин кылгаш, районга күш-культура, спорттуң улам хөгжүдер дээш Таңды районнуң спорт организациялары чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

Амгы үеде районда 30 күш-культура коллективтеринде 9 муң ажыг кижи хаара туттунган, ооң иштинден хөй-ниитичи тренерлер, спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге судьялар болгаш ажыл-агыйларда 8 кижи спорт инструкторлары болуп ажылдап турар.

Хаакгаары, хаакка маннавышаан кара боолаары, ча адары болгаш хостуг хүреш дээш кышкаш спорттуң хевирлери массалыг болуп, неперешгей апарган.

Партияның Таңды райкомунуң бюрозунуң болгаш райкүүскомнуң каттышкан хуралынга районга кышкы, чайгы Спартакиадаңы эрттирер дугайында айтырыгны эрткен чылдың декабрь айда чугаалашкан. Анаа районуң шилиндек командазының Тыва АССР-ниң XIV кышкы спартакиадазының түнелел оюнмарынга киржириниң дугайында айтырыгны база чугаалажып көргеи.

Спартакиаданы организастап эрттиреринің талазы-биле оргкомитеттиң составында партия, совет, комсомол организадан, спорт организацияларындан харымсалгалыг кижилерни бажыглаан. Ону эрттирериниң чүрүмнары болгаш кылып чорудар ужурлуг спортчу хемчеглериниң планы ажылдап кылдынган.

Районга бо кышкы сезонның дургузунда 14 маргылдаазы организастап эрттирген, анаа ниитизи-биле 1500 кижи киришкен. Ол маргылдааларның түнелиниден Тыва АССР-ниң кышкы XIV спартакиадазынга болгаш республика маргылдаазынга киржир районнуң шилиндек командазын тургузуп турар бис.

Январь айда Бай-Хаак болгаш Дүрген суурларга республиканың кубогунга ойнаар эрге дээш волейболга 3 районнуң зона маргылдаазы болуп эрткен. Анаа Эрзинниң, Тес-Хемниң, Таңды районнуң болгаш Хову-Аксы суурнуң командалары киришкен.

Амгы үеде районнуң ажыл-агыйларында ГТО-нуң кышкы хевирлерииниң дужаалдазы чорудуп турар.

Чамдык кылдыгаан хемчеглер-биле чергелештир ам-даа чедир кылдынмайн турар ажылдар хөй деп миннип чугаалаар апаар. Районга болгаш суурларга маргылдааларның киржикчилериниң хөй кезии-ле — школачылар, а ортумак назылыг болгаш улуг кижилер анаа кончуг эвээш киржип турар. Ол ышкаш ГТО дужаалдазында база ындыг. Ол бүгү хөй-ниитичи инструкторларның, күш-ажылчы коллективтерде партия, комсомол болгаш профэвилел организацияларының кошкак ажылдап турары-дыр.

Районнуң спорт школазында, «Сосновское» дуржулга-будуруге ажыл-агыйында күш-культура спорт-массалыг ажылдарны элээн идепкейлиг чорудуп келген база оларда спорт дериг-херекселдери элээн бар. Будуруглелерде организацияларда, ажыл-агыйларда спорт баазазы колдуунда кошкак, спорт херекселдери, хептери чедишпес. Бо талазынче будуруглениң, ажыл-агыйларның удуртукчулары база сагыш салыры чугула.

А. ХУРАГАН-ООЛ.
райкүүскомнуң спорткомитединиң инструктору.

Уран чүүлдүң кижилери

ШЫНДАЗЫННЫҢ СЫГЫРГАЗЫ

Келир үеде Николай Өлзей-оол алдар-сураглыг артист болу бээрин ооң бичии, элээди чылдарында боду-даа, төрелдери-даа бодавайн чорааң. Чүге дизе, ынчан араттар театр, уран чүүл деп сөстерни дыкнавааң-даа. Бай-Тайгадан, ында меңгилердеп эгезин тыпкаш, шапкым Хемчикче агып кирген Шынаазын хемниң Улуг-Хөвүдә Ортаа-Өдекте кыштагта 1916 чылдың февраль 20-де ядыы арат Өскүүң самдар өөгеге дыдыраш баштыг оол төрүттүнгеи. Оолдарының хеймери боорга, адазы оңу бодуунуң чаныдан ыратпазын болап, шору эр боон дорутуп кээрге-ле, дүштүк кыстан кудалааш, өгдеи өпейтпи бээрин күзеп чорааң. Тывага өөскээн хувискаалдың тайлымы-биле акылары Ортуи-Назын, Бадын-оол-биле ол чаа амыдыралдың тевиин чоорту билип, үениң маны-биле деңге базып эгелээн. 1930 чылда, тыва бижик үнген соонда, ону ол тускай бөлүмнерге өөренип апкан.

1932—1934 чылдарда Кара-Хеминиң Кара-Белдир алдын уургайынга аныяк Өлзей-оолдуң ажылдааны — ооң дадыгып быжыглырынга, биликиним бедиринге эргелделиг уе болган. Маңаа орус дылды шору өөренип алган, өске нацна кижилер-биле найыралдың ёзуун бир-ле дугаарында хаяы медереп билген.

Чаяаттынган салым-чаяан кижиниң элээди, аныяк чылдарында боду-ла деже теп үнүп кээр. Ынчангы Хөл сумузунга болгулаан байырлалдарга, чоннуң чыыткан черлеринге аныяк Өлзей-оолдуң хөөмейлээрин, каргыраалаарды база игилдээрин, ырлаарды өскелерден ылгалып тургап.

Барып-барып бады келгеи.

Бажы бедик Бай-ла Тайгам... —дээш, төрээн черниң дүтайын соруктуг бадыргылаптарга, чыылган араттар: «О-ош, о-ош! ырлаар-ла төл-дур, үнү Шындазынның сыгыргазы-ладыр. Кезинзиде барып Өскүүң хеймер отлу кончуг кижи болуур боор» — деп бо-ла чугаалажы бээр.

— Мээң артист болуп, театр уран чүүлүнче оруктуу изеп тывырымга улуг дузаны чедирген кижи — ынчангы ТАРның Культура яамызының сайыды Седип-оол Танов — деп. Николай Өскеевич сактып чугаалаар. Театр ёзургуулуунга өөренир кижилер шилип ап чорааң ол сайыт Хөл сумузунга келгеш, ынчангы дуктуг тоонуг, хураган кежи бөртүүг, хап идиктиг көдээ ооллу шылгааш, ооң келир үеде артист болу бээрин эндевээн. 1937 чылдың төөчүзүнде Өдзей-оолдуң уран чүүлче орду ыяшаар эгелээн. Тыва театрның хоочун үидезилекчилери Карыкыс база Максим Мунзуктар, Виктор Көк-оол, Александр Лаптан, Владимир Монгалбин, Мария Баир, Хомушку Карааол. Оюн Лагба дээш ооң мурнунда чылдан эгелеп анаа ажылдап, өөренип эгелээн эш-өөрү-биле кады Кызылга театрның бозагаяын ооң ий башгай арта басканы ол.

Театр галазы-биле шымрак биличиг, дүрмүлгелиг режиссёр, башкы — Иван Яковлевич Исполнитин 1940 чылдың күзүнүде Тываға келгени-биле хөгжүм-шин театрының ажылынга чаа ус-чада эгелээн. Ооң саналыбиле ёзулуг артистерни белеткеер уран чүүл студиязын ажыткан. Сценага шилерни бедик профессионал дейлелдиг белеткеп эгелээн. Оларның баштайгызы — Д. Фурмановтуң «Үймээн» деп шинзи болган. Анаа контрреволюстуг ак дээрбечи офицер Петровтуң ролюн ойнаарын Өдзей-оолга даасхан. Белеткелдер үезинде Иван Яковлевич чоорту-ла ооң өзагай салым-чаяанын эскерип каан. Шин үнүп эгелээнде, Өдзей-оол сценага селемезин, хол боозун астып алган, савыва хөрөвтээштиг, эң кажар-оптуг дайзын кылдыр көстүп келген, көргүкчүлер ажоок соңуургаан. А башкызы Исполнев:

— Ойнап турарың эвээн-дир, Өлзей, ынчалзажок кандыг-даа шинии бооп турар үезин, маадырның даштыкы овур-хевирин, иштинги сагыш-сеткилин шлаптыг тып алыр, ону көргүкчүге ол-ла хевээр ламчыдар дээш кезээде тывыгтыр ёзуубиле, дүн-хүн чок шудургу ажылдаар апаар — деп чаяаң.

Бир эвес тыва театр тургустунгамнаң эгелээш, сөөлгү чылдарга чедир алыр болзувусса, Өлзей-оол театр сценазынга делегей болгаш орус классиктериниң база совет авторларының он-он шилерине ойнап, янзы-бүрү маадырларның овур-хевирлерин бот-боттарынга дөмейлешпес, амыдыралдаазы дег кылдыр чогаадыкчы ёзу-биле тургускан. Кажан В. Көк-оолдуң «Самбажык» деп шинзинде Алдын-маадырларның баштыкы Сан-чүл оол, «Айдың күзеде чалбыраашпас» деп киноларда чамдык ноң рольдарны Николай Өскеевич чедиишкиннер ойнап куусеткилээн. Ол школалардан Өдзей-оолду колтоочуларының политиктиг организакчызы, читтестерге эртеш чок дайынчы, соңгу чүктүң аваангыр-кашпагай ачызы, эрес-дидим, хоочун фронтучу, арга-мышты, бойдус байлактың хайыралдыг камгалакчызы болуу бергеи турарын чөөр бис.

Совет Тывазының 40 чылыгга тураскаатказ биктың республикалык конкурсунда 1984 чылдың күзүүнүде Москвага эртип турган. Нейыскылалдың ажоок улуг поэзиязы — муң-муң көрүүчүлер долдур олурукан. Улуг концерт улаштылавышаан, чарлакчы РСФСР-ниң алдарлыг Тыва АССР-ниң улустуң артизи Николай Өлзей-оол «Кайгамчык» тыт Интернационалдың ырлаарын чарлаан. Сценага узун, шымырак, делгем хөреңгү, алдан шагда-ла ашса-даа, андада аныыксыл кижи үнүп келгеш, үзүп, хоюг болгаш чоог өткүт үнү-биле ону бедик тура-соруктуг күүседеен. Адыш часкаашкыны ёзулмирел үнген.

Николай Өскеевич 50 чыл хире чогаадыкчы ажылының үезинде концерттерге киржип, төрээн чонунга аян тудуп, мырай келген. Ооң концерт репертуарында колдуунда-ла улустуң ырлары. Төрбен Тываның кайы-даа булуңнарында база нацна Якутияда-даа, пайысылаг — Москвагада, кожаларывыс — Бурятияга, Даг-Алтайынга, Хакасияга, а аңы-дупма Моолдуң Тыва-биле кожа аймактарынга — кава-даа сценаларга ол күштүг өткүт үнү-биле бедик соруктуг ырлаптарга, ону чүгүс көргүкчүлер өөрүшкү-биле үзүп алыр.

Партияның күрээлениишге 50 ажыг чыл болган хоочун коммунист, артист бо хүнгерде 70 харлапса-даа, ам-даз Тыва филармониязының артистери-биле ол-бо хоорайларга, суурларга болгулаан концерттерге ей-йидө ырлап, чонга ак тударын уламчылавышаан.

— Уран чүүлге хөй чылдарда ажылдап, төрээн чонумга бараан болуурун кезээде бодумнуң ол бедик партийам хүлээлгем кылдыр санап келгеи мен, а ол моон соңгаарда-ныыдыг болуп артар —деп, Николай Өскеевич чугаалап турар.

С. ШОЯГУ,
журналист.

ҮНҮШТЕР ЧУРУКТАРЫ

Москва университединиң гербарийинде үнүштериниң 70 муң чуруктарын чыып тургускан. Өөредилге номнарын, энциклопедияларны чуруп каастаарынга оларны херегдеп турар. Кызыл дептериниң ийиги үндүрүлгезин белеткээринге ол чуруктарны база хөй ажыглаан.

— Чурукта бо чечек ийи үүс чыл ашкан — деп, МКУ-нуң гербарийининң эргелекчизи В. Павлов тайылбырлап турар. — Россияга 1769 чылда үндүрүп турган «Сибирьниң үнүш аймаа» деп номдан ону алган. Ооң автору сураглыг натуралист болгаш аян-чоруулу Иоган Гмелин.

«Москва губерниязының үнүш аймаанын чуруктары» деп дөрт том энциклопедия шагдала конгут ховар апарган. Оөң автору — орус ботаник Д. П. Сирейщиков совет үеде МКУнуң гербарийининң кадагалакчызы апарган. Энциклопедияга херек муң ажыг чурукту ол кылган. Оларның шупгузу бар.

Бо коллекцияның эң баштайгы чуруктары эрткен үүс чылдың ортаа үезинде кеспүп келген. Ону чыткан кижи Россияга аптека херээнин организакчызы В. К. Феррейн. Ол ону бодуунуң ажыл-херээнге ажыглап турган.

Үнүштер чуруктарын чүрттүн дээди өредилге черлериниң студентилери болгаш эртемденнери ажыглап турар.

Н. КОСАРЕНКО,
СЭТА-ның корр.

ӨДНҮҮ БОЛГАШ ДАГДЫНЫКЧЫЗЫ

Шылгарангай совет балетмейстер Л. Якобсонуң хүүда архиви Күрүнениң төп театрының А. Бакрушин аттыг музейиниң коллекциязынче киргеи.

Чүрттүн ийи — Москваның Улуг болгаш Ленинградтың С. М. Киров аттыг театрларыбиле мастерним бедиен чыл үргүлчүлеп келген чогаадыкчы ажылы сыныгаранда 1956 чылда «Спартакты» сценага тургусканы улуг болуушкун болган. Ону ССРЭ-ниң Улуг театрынга база көргүзүп чедиргеи.

Л. Якобсон дыка хөй шылгарангай күүседиичилерниң болгаш хореографтарның ониуң болгаш дагдыныкчызы.

(СЭТА).

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 20-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — «Өйнуктерни шилип албас». Дөрт серияллыг уран-чечен телефильм. 1 болгаш 2-ги сериялары. 10.50 — 10.55 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50— Чүрттүн телестудияларының док. фильмнери: «Кожалаашыгыр». «Краснотурьинск». 15.25 — «Д. Шостакович. Чедиги симфония. Документилер. Сактымышкынынар». 16.15 — «...Ол алдыы харлыг болгаш ооң улуг назыы». 17.00 — Бистиң садыыс. 17.30 — Сөгүлээн сес — керткен ыяш. 18.00—Футболга ужуражылышкын. Мексиканыи шилиндек командазы— ССРЭ-ниң шилиндек командазы Мексиканың дамчыдылга. Чавардга (18.45) — Бөгүн делегейде. 19.45 —«Ыраккы Чөөн чүк». Киножурнал. 19.55 — «Өйнуктерни шилип албас». Дөрт серияллыг уран-чечен телефильм. 3-ку серииязы. 21.00— «Үе». 21.35 — «Останкинода аныяктар кежээзин». Ю. А. Андропов аттыг «Ростсельмаш» будуруглге каттыжылышкынының ажылдакчылары-биле ужуражылышкын. 23.20 —23.40 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Ыяштың даяыг сеткили». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Физика. 6 класс. «Эврика» (Архимедтиң күүнү). 9.05; 12.40— Испан дыл. 10.05 – С. Орловтуң поэзиязы. 10.35; 11.40 — Л. Н. Толстой. «Дүйнү болгаш тайбың». Романы чогаатказының төөгүзү. 10 класс. 11.05 — «Бөдүүн—ырын шыннар». Ада-иелерге өгелеижирикал. 12.10 — Төөгү. 10 класс. Экономиктиг дузалажылга чөвүлели. 13.10 —Электроника болгаш бис. 13.40 — «Офицерлер». Уран-чечен фильм. 15.10 — 15.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.20 — Док. фильм. 18.40 – «Челээш». СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган социалистиг хүлээлгелерни Тываның комсомолчу-аныяктар коллективтериниң күүсеткенинин дугаймында. 19.10 —Киножурнал. 19.20 — Телемөгөлер. 19.30 — «Аяш төвүү». Программада: Медээлер. «СЭКП-ниң XXVII съездизинге утка-тур». «Күш-ажылга алдар». Социалистиг ёаомыштың гиилекчилериниң дугаймында репортаж. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады «Тыва даг-дүгү» комбинатының ырыглал фабриказының оргулировщиги Ч. Х. Өлзейниң дугаймында кижочурумаал. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштарым». «Бичии оол болгаш Карлсон». Мультфильм. 2-ги кезээ. 20.15 — «Сергей Есениниң терээн чүрттүүн ырлары». РСФСР-ниң улустуң артизи Н. Кутузовтуң удуртулгазыбиле ТТ-ниң болгаш БР-ниң үлегерлиг оруе иишти ырызы күүседир. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.00 — «Бир үнес дайзын дүжүп бербес болза...» Уран-чечен фильм.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 20-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Бьется сердце» 9.30, «Рейс 222» 11.00, 13.50, 16.40, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Олинная шкура» 9.30, «Зимородок» 11.20, 13.50, 15.30, 17.10, 18.50, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Битва за Москву» 14.00, 16.50, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «О возвращении забыть» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Самая обаятельная и привлекательная» 18.00, 20.00 шактарда.

агаар

Республикага бүрген, аизыр, хар чагбас, сиигү барыыл чүкен хаттың дүргени секундага 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне 29—34, хүндүе 15—20 градус, чамдык районнарга 5—10 градус соор.

Кызылга бииг булутгаар, хар чагбас, хаттың күжү кошкак, дүне 32—34, хүндүе 15—17 градус соор.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Час чоокшулап келген. Квартиралар, бажың чанының участоктарыи сеткээр үе келир. Күш-ажыл эки болзун дээш № 9 «Тудуг материалдары» магазин (Маяковская кудумчуу, 91) 1986 чылдың февраль 20-ден 22-ге чедир тудуг материалдарының делгелге-садыын чорудар.

Делгелге-садыгга идепкейлиг киржириниге чалап тур бис!

ШЫН Редакциянын адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үлетпүр киллистерииниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистерииниң 2-37-13, чагаа киллизиинин 2-41-27, информация киллизиинин 2-20-60, культура киллизиинин 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиинин 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериинин 2-12-45. Солун келбейн баргалда 2-32-75 телефоиче болгаар.

Солун неделяда 6 катап унер

Чагыг № 3238.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00327

Тувинский институт языка, литературы и истории
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 44 (13044) | 1986 чылдың февраль 21, пяница | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көпеек.

СЭКП-ниң XXVII СЪЕЗДИЗИНГЕ УТКУШТУР

ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛЫВЫСТЫ— ПАРТИЯНЫҢ СЪЕЗДИЗИНГЕ

НАЙЫРАЛДЫГ УЖУРАЖЫЫШКЫЫШ

СЭКП ТК-ниң Чиигиие секретары М. С. Горбачев ССРЭ-де албаның найыралдыг аян-чорууп кылып келген ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПУР-ның Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы З. Мессмер-биле февраль 19-та ужурашкан.

ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-ның Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы В. Ярузельскийниң ажылга чедиишкиннерлиг болуруңга чылыг күзээшкиннерин М. С. Горбачевка З. Мессмер дамчыткан. Бодунуң ээлчээнде М. С. Горбачев В. Ярузельскийге, польша удуртулгага Полыпага социализмниң быжыглаарының оруунга улам бурунгаар шимчээшкинниң күзээн. Совет болгаш польша улустарының үндезин эрге-ажыктарыга дүжүп турар ПКАП-биле бүгү талалыг харылзааларын ханылдырышле болгаш быжыглаарынче СЭКП-ниң чүткүлдүүн ол демдеглээн.

Совет-польша кадыг ажылдажыгланың калбарын база чаа хевирлер-биле байлаксын туурары беседа үезинде демдеглээн. Совет болгаш польша улустуң нол эрге-ажыктарыга дүжүп турар, ийи чурттуң ниитизи-биле социалистиг демократтыг-ла экономиктиг хөгжүдезин дүгеедир арганы берип турар ЭДЧ кежигүнерге чурттарның эртем-техниктиг депшилгезиниң, комплекстиг программазын боттандырып ворудар талазы-биле ажылды улам-на дүргеп чорударының эргежок чугулазын онзалаар демдеглээн.

Делегей айтырыгларын көрүп турар үеде, СЭКП ТК-ниң Чиигиие секретарының бо чылдың январь 15-те кылган Медеглелиниде Черге азролуг чепсекти амгы чүс чылдың төнчүзүге чедир үзүткаарының программазын долуулуңнаре детпин турарын польша таладан шеретпкен. Ядролуг аймакты баш удур чайладыр, Европага болгаш бүгү делегейге-дээ тайбыңнаш быжыглаар талазы-биле социализмниң өске чурттарыбле, тайбыга маңаашкылдыг бүгү күштер-биле деминг кадыг ходелин тургаш, күженнишкиннерин улам улгаттырарынче ийи таланың шиитпирлиин онзалап демдеглээн.

Беседа чүректиң халыжымдаа болгаш чугаалашкан бүгү айтырыглар талазы-биле бот-боттарыңа билиринниң байдалынга эртпкеи. Совет болгаш польша улустарының арагында бүгү талалыг кадыг ажылдажыгланы, ак-дуңмалыышкы найыралды быжыглаарынче чайгылыш чок чүткүлдүүн ол ужуражыышкын бадыткаан.

(СЭТА).

ХҮЛЭЭНГЕНИН— ЫЯАП-ЛА КҮҮСЕДИР

1985 чылдың база он бирги беш чылдың планныг онаалдаарын күүседир дээш, СЭКП-ниң XXVII съездизинге күш-ажылчы чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш Тываның ажылчы чоннары шалыпчы ажылдаан түңнелиннде, Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжыңга тиилекчи болуп үнгеш, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Бедик шаңналга сорук киргеи республиканың ажылчы чоннары он ийиги беш чылдың планныг онаалдаарын күүседир дээш чарыштыг калбартып, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүгеедир херекке боттарының салыышкынын киирери-биле 1986 чылда социалистиг хүлээлгелерин алган. Республиканың, чамдык районнарның, күш-ажылчы коллективтерниң хүлээлгелерин соңуңарга парлаан.

1986 чылда үлетпүрүңү ажыл-ишчилерни күш-ажылдың будурукчулуун планнан ажыр 1 хуу бедидерин, продукцияның бот-үнезин планнаттынганындан 0,5 хуу чиигедирин, үлетпүр продукциязын планнан ажыр 1,6 миллион рубльге будурүп үндүрерин болгаш сайгарарын хүлээнгеннер. Даг-дүгү, даараныла ыылыглары будурериниң, хомүр-даш назын тыварының, чылыг база элektrи энергиязын ажылдап үндурерининг ийи айның планнарын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир күүседирин аазаан.

Капитал тудугнуң амыптыын, шынарын бедидериниң, тудуг будүрүлгезин эргелеп башкарарын база организастаарын эжиидерин хүлээлгеде айытнан, ылаңгыя бригада кервээзин кептередип тургаш, тудуг-монтаж ажылдарының будурукчулуун бедидер, бот-үнезин чиигедир соруга салдынган.

Кервээниң ишчилери бо чылын 31 муң тонна тараазы, 8 муң тонна картофельди, 6,1 муң тонна ногаалларны, 25,6 муң тонна этти, 32 муң тонна суттуг, 1305 тонна (арыг үнери биле) дүмүг, 41 миллион чүүргааны нүрүнеге садарын хүлээнгеи.

Транспорттуң, харылзаанның, садыгның, ниитиниң чөнмеиилгө черлериниң, чоннуң амыдырал хандырылгазының, улус ээредилгезиниң, медицина албан черлериниң ажыл-ишчилери база бедиткен социалистиг хүлээлгелерни алган.

Тываның ажылчы чоннарының 1986 чылда алган хүлээлгелеринде салдынган сорулгалар улуг, ону күүседип болуруңуң бүгү ярталары болгаш нурлавырлары бар. Партия, совет, профсвиилел, комсомол, ажыл-агый организларының амгы үеде кол сорулгазы болза күш-ажылчы коллективтерниң, ниити бүрүзүнүң күженнишкининиң хүлээлгелерни күүседирин-че ээвакпээр, күш-ажылдың сагыпга-чурумун быжыглаар, организастыг чорукту эжиидер, күш-ажылдың будурукчулуун бедидер, чарыштыг дээштиг организастаарын сайзыраңгайлыдар ужурлуг. Ыяаңгыя ниити факторун идепкейлидери эң-не чугула айтырыг болур. Хүлээлгелерни күүседири ниити бүрүзүнүң ак сетиилдиг, будурукчулуг ажылдаарындан хамаарлыр дээрзин билген турары, эки ажылдаан тудум-на амыдырал улам эжиидирин бүгү улус билген турары чугула. Ынчангаш ниити бүрүзү алган хүлээлгезин бедик харыысалгалыы-биле күүседир дээш ажылдаарын чедип алыр. Коллективтиң бүрүзүнүң, ниити бүрүзүнүң социалистиг хүлээлгелерин чараштыг биижээш иесиң черлерге азар, ооң күүселдезин чарыштың негелдезин ёзугаар чогуур үезинде үндүрер, тиилекчилерни шаңнап-мактаар, күш-ажылчы маргылдааның түңнелдерин ажыл-ишчилерге дыңнадыр, көргүзүг самбыраларынга, хана салгынарга, агитхуудустарга биижир, ооң-биле чергелештир чарыштыг организастап турарында бар четпестерни илередир болгаш ону чайладырының хемчеглерин алыр.

Республиканың мурнанчы коллективтериниң ажылының дүржүлгазындан алгаш иоорге, кайда-ла партия, профсвиилел, комсомол организациялары, удуртуучулар чарыштыг организастаарының дээштиг хемчеглерин ап, хүлээлгелер күүселдезин хынап турар болдур, ында планныг онаалдалар чедиишкинниг күүсеттинип турар. Оларга Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилери Моңгун-Тайга район, «Көктей» совхоз, Бүгү-россияның чарыжыңга шылгараан Барыын-Хемчик район, Ак-Довурак хоорай, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз, Кызылдың күш фабриказы болгаш республиканың чарыжыңга бирги черни алган коллективтер хамаарлыр. Чарыштың тиилекчилериниң болгаш республика чемпионнарының дүржүлгазын өөренир, ону ажыл-ишке чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаар хемчеглерни СЭКП Кызыл хоорному, райкомнар, парткомнар, партия эге организациялары алыры чугула, хүлээлгелерни чедимишкинниг күүседиринге, курлавырларны илередиринге, ажыл-ишти эжиидеринге ол дузалаар.

Он бирги беш чылда болгаш 1985 чылда чамдык бүдүрүлге, тудуг, садыг, амыдырал-хандырылга коллективтериниң, совхозтарның партия, профсвиилел, комсомол организациялары, удуртуучулары алган хүлээлгелерни күүседири-биле дээштиг хемчеглерни албаан, чарыштыг кошпак организастаан. Ооң түңнелиннде эрткен беш чылда 20 миллион рубльдиг үлетпүр продукциязы чедир бердинмээн, тудугжулар 140 муң дөрбелчин метр чурттарга шөлүн ажыглаага киирбээн, тос район мал ажылының продукциязының кол хевирлерин садарының планнарын күүсеттээн болгай.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң шиитпирдеринге дүүштүр СЭКП Кызыл хоорному, райкомнар, парткомнар совет, профсвиилел, комсомол, ажыл-агый организларының удуртуучуларындан даандырган ажыл-херээ дээш негелдени күштелдирер, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге бедик амылышчи байдалды тургузар, күш-ажылдың сагыпга-чурумун быжыглаар, организастыг чорукту эжиидер, социалистиг хүлээлгелериң күүселдезин организастаар хемчеглерни алыр умурлуг. Ол ышнаш социалистиг чарыштыг дээштиг организастарынче, ооң массалыг, хөйге иесиң, түңнелдерниң деңнештирилгелиг, амыптыг дүржүлганы материаттарының аргазының дугайында ленинчи принциптерни күүседиринче киичээнгей салыр херек.

1986 чылдың социалистиг хүлээлгелерин долдур болгаш ажыр күүседиринче ажылчы чоннарның күжүн мобилизастаары — амгы үеде эң чугула соруга.

АЛДАН-МААДЫРНЫҢ ХОЙЖУЛАРЫНДА

Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак-Даш салбырының малчыннары ниитиниң малын хүр кыш ажырар дээш кыштаглаашкынны организастыг чорудуп турар. Хову-Бажында, Арыскында болгаш Оваалыг-Сайыр-Аксында кыштагларда малчынгарның коданнарында хой оолдаашкыны бо хүннерде түлүктээр. Хойжу бүрүзү маадың чүш төлүн менди камгалап, доруктуруп өстүрер, чаңгыс-даа баш чаш төл хоратпас дээш кызымак ажылдап турар.

Сергей Дүлей-оолович Моңгуш он ийиги беш чылдың бирги чылында төрүүр 100 хойдан 90 ыраганны менди камгалап, доруктуруп өстүрер, бир хойдан 1,6 килограмм дүктү кыргып алыр социалистиг хүлээлгелиг. Ам ооң кадарган хоюның чартык кезии оолдапкан. Малының кодамында пиитиин-биле 396 төрүүр хой бар. Хүндө-ле 7—8 хой төрүүр. Хой оолдаашкыны түүктей бергеи-биле малчынга 5 сакмакчы дузалажып чедип келген. Хойларга болгаш чаш ыраганнарга бөзүр мал чемжери кыштагда дүжүртүлгеи. Хойларны болгаш чаш ыраганнарны чемгереринииң эвиимүн хойжу ог-бүле шын сагып турар.

Арыскында кыштап турар хойжу Алдын-оол Моңгуш төрүүр 231 хойну кадарып турар. Малчынның коданында хой оолдаашкыны адакталга турар. 240 төрээн хоюның ыраганнарын ойна-менди камгалап алган. 1 тонна чарбаны, 1 тонна суланы чоокта чаа дүжүргеи. Чаш ыраганнарны чылыг сүт-биле суттарарын организастаан. Партияның XXVII съездизиниң чылында хойжу А. Моңгуш Чечектиг хойжу бригаданың хойжузу Секемоол Оргдарны социалистиг чарышка кыйгырган. Чарыштыг эжиш ажар, чаш төлдү бүрүн кыштап алыр, кыштаглаашкынны хүр эрттирер дээш ол кызымак ажылдап турар.

Наадын Моңгуштуң кадарган хою 398. Олар шупту төрүүр хойлар. Малчынның кодаргап хойларының күш-деңгели шыырак кыш ажыы турар. Совхозтуң мурнакчы хойжузу Наадын Мацнайович Моңгуштуң хоюнуң оолдаашкыны база адактадып турар. Төрээн 309 хойнуң 5-и ийистээн. Чаш ыраганнарны азырап өстүрериие малчынның өттиген чылын он класс доосказ уруу Уран дузалажыт сакманчы хүлээлгезин ак сетиилдиг күүседип турар.

Ак-Даш салбырының удуртукчулары, специалистери хой оолдаашкынының үезинде малчынгарга дежурнийлаашкыны организастаан. Олар бир хонгаш-ла халажып төрүүр кодаларда байдалды өөренип, хой оолдаашкынында чедер, четпес чүүлдерни эдип алыр талазы-биле дарый хемгелерин ап турар. Малчынгарга сүт сөөртүлгезинде ажылдап турар чолаачы Очур Ооржакты хойжулар мактаар. Ол малчын кодаларга сүүнү үзүктелиишкин чокка сөөртүп эккеп берип турар.

О. НАМАСАЙ.

ЧЕР ЧООГУНУҢ ОРБИТАЗЫНДА— «ТАЙБЫҢ» ЭРТЕМ СТАНЦИЯЗЫ

СЭТА-ның дыңнадыы

Космос делгемнин шинчилээриниң программазын ёзугаар Совет Эвилелиидеи 1986 чылдың февраль 20-де орбитаның «Тайбың» эртем станциязы салып үндүргеи.

«Тайбың» станция коштунчурунуң алды кезектерлиг чаа туттунчуулукчу системазы-биле хандыртынган болгаш эртеминиң база улус ажыл-агыйының сорулгаларынга таарыштырган ускай орбита модульдарлыг доктаамал ажылдаар башкарылгалыг комплекстиг тургузарының база блогу болур. Станцияда башкарылганы боттандырар ажылдарны, ооң иштинде системаларының болгаш эртем аппаратураның ажылын шенээрин планнаан. Ооң-биле чергелештир спутник ретрансляторларының дузазы-биле станцияның ужудуушкунуу башкарарын сайзырадын шеңээр. Ооң сооида эртем аппаратуразы-биле чергеглээн ускай модултарны база блокларын көрүп турар.

Амгы үеде чер чоогунуң космос делгемниидө орбитаның ийи совет — «Тайбың» болгаш «Салют-7» станциялары ажылдап чоруп турар. Телеметрлиг деминдешкиннерниң ёзугаар алырга, ол ийи станцияның иштинде системалар-чогумчалыг ажылдап турар.

Совет Эвилелиниң делиискээринде болгаш ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының эртемнинчилел судаларында тургустуган хайгаарал станцияларының дузазы-биле Москва чоогунда ужудуушкун башкарар төптеп «Тайбың» болгаш «Салют-7» станцияларның ужудуушкунуун башкарар болгаш олардан келген медээлерни сайгарып ажылдаар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизинге алдар ыылыг орбитаның «Тайбың» станциязын салып үндүргеи чорук космос делгемнерни шинээдиринге чаа базым болуп турар.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ СОРУК-БИЛЕ

Тыва АССР-ниң Агроүлетпүр комитединиң Бии-Хем районнар аразында «Сельхозтехника» каттыжыышкынының машина-трактор мастерскаязынга чеде бээривиске ажыл-иш кидиң түлүк хайыыкан тур.

МТМ-ниң кылып турар ажылдары янзы-бүрү: бүгү республиктеден бээр экелп турар «ГАЗ-53», «ЗИЛ-130» маркаларлыг автомобильдерниң, дизельдиг трактордарның моторларын Бии-Хем районнуң ажыл-агыйларының комбайнарын сеткээр.

Автомобиль моторларын сеткээр участокка киреривиске, дээвиирде азып-даа каан, тускай столдарда салып-даа каан моторлар хөй болду. Бо участокта 5 моторист ажылдап турар. Олар январь айда 30 мотор сеткээр планын 32 кылдыр күүсеткен. Ийи айларның планын СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ажыттынар хүнү — февраль 25-ке чедир боттандырар соруглаиы күүседиптеринге сеткекчилер бүзүрелдиг. Виктор Незванкин, Петр Байкалов ышкаш дүржүлгалыг мотористериң ажылдап турарын шалыпкым, сеткелгезиниң шынары эки.

— Бо чылдың планы эрткен чылдаазындан өскен. Ынчангаш бар арга-курлавырларывысты шүгаүүп, күш-ажылдың будурукчулуун бедидер бис—деп, В. Незванкин эш-оруунуң өмүнээниидеи чугаалады.

Ооң ол чугаазынга дизельдиг трактолар моторларының сеткекчизи Отчугаш Маады таарыштырган олур. Аныыкдаа болза шыгмызы аттыг көстүр электрослесарлыг адын Виктор Белячиков дээр. Ол бодуңуң дагдыыкчызы, бо мергежилге эрткен чылдың август айдан бээр өөредип келгеи башкызы Иван Золотухинбиле кадыг ажылдап турар. Харысалгалыг ажылга Виктор-ның чоорту чалчыгып кел чыдары МТМ-ның келир үези бүзүрелдиг ажылчын холдарже чоорту шилчип бар чыдар деп бодаалы тыныдырды.

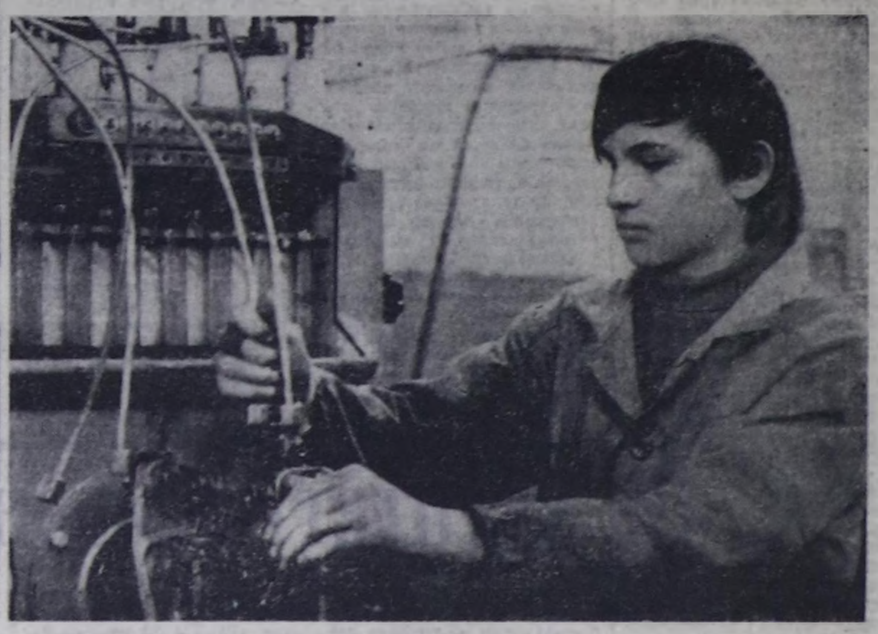
Комбайн сеткээр участокта колдуунда ажыл-агыйлардан келген механизаторлар ажылдап турар болду. Сеткеледе үш комбайн бар. Эрткен айда 10 комбайнның аттар сеткелгезии кылган. Плав ёзугаар ийи айда 10 комбайнның капитал сеткелгезин ажыыр турган, ынчалза-даа ажыл-агыйлардан комбайнарны чүгле аттар сеткелгезин кылдырары-биле чорудуп турар.

МТМ-ниң өске-дээ участокторун эртий кезии, сеткелгениң байдалы-биле таныышкан бис. Ниитизи-биле түңнээрге, машина-трактор мастерскаязының коллективи он ийиги беш чылдың баштайгы чылында бодуңуң мурнунда салдынган сорулгаларны багай эвес күүседип эткеи берген деп болур чорду. Ону ажылдың көргүзүүлери-дээ, ужуражкан кижилеривистиг күш-ажылчы соруудаа бадыткадыы.

ЧУРУКТАРДА: МТМ-ниң автомобиль моторлары сеткээр участогунда: аныың электрослесарь В. Белячиков, токарь Р. Уваден.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ЧААРТЫЛГАНЫҢ ЭГЕ БАЗЫМНАРЫ

Эртинелиг Дус-Дагның мурнуу-чөөн талазында чаттылган Көндей ховузу-биле тутсуп олурарга, үр-даа болбайн орук дагже үнүп эгелээр. Дус казар ужуражже аппар чыдары ол. Баштай бичии ажылчын сууржугаш кестүп келир. Ооң ырак эвесте ужуражның болду. Экскаваторшик Андрей Сарыглар Бай-Хаактың «Сельхозхимиязындан» келген «КамАЗ» биле «ЗИЛ-130» деп машиналарже дусту чүдүрүп турган черинге тевирышкан бис. Чолаачылар Н. Журавин болгаш В. Букатов олар дус сөөртүп, айда ийи-үш чедир рейстерни кылып турарын чугаалаан.

1984 чылдың декабрьда маңаа чораанын-биле деннээрге, элээн эскерилгелер бар болду. Ынчан чаңгыс экскаватор бар чүве, ам ийи апарган. Бирээзин кыжын ажыллавас. Чайгы үеде, дус ужуражның калбартып эгелээрге ажылдаар. Ажылчын сууржугашта барык ажылдарга киирер четкен ийи аал чурттаар бажыңның тудуун база эскерген мен.

Бо бүгү ужуражның чаартылгазының эгезии-дир. Партияның XX область конференциязының материалдарында республиканың хөгжүлдезин дүргедедириниң сорулгаларының аразында Дус-Дагдан дус тывыжы чылда 30 муң тонна чедер азы амгы деңгелиннден үш катап көвүдээр деп айыткан.

Бо сорулганы күүседири-биле ужуражның чаартылгазын төлевилеп, ону 1988 чылга чедир боттандырарын планнаан. Дус-Даг ужуражы ырак-узак черде турар болганда, хамыктың мурнунда, ында ажылчыннарның ажылдаар, чурттаар байдалдарын эжиидери эргежок чугула. Дериг-херекселлер, машина-механизмнер дус тывыжын үш катап улгатырарынга четчир күүдүг, ынчалзажок амгы үеде дону ажыглаттынмайн турар. Сорулга болза, ажылчын сууржугаштың алгымын, беш машина кирер гаражты, столовая биле чолаачылар чурттаар бажыңны, контораны, чүнар-бажыңны, чурттарга бажыңнарын тудары болур. «Каа-Хем» хомүр-даш разрезинин удуртулгазы тудугжу бригаданы болуп, ажылдаары-биле бээр эрткен чылда-ла чорутказа. Үстүнде айтканывыс чаа бажың оларның кылган ажылы-дыр. Бис ужуражга кээп түрүүстә бригадир П. Потехиндеп айгы тудугжулар тудуп материалдарын эккеп вар дээш, разрезче чорутпан болдулар. Ынчалзада автотранспорт чогундан 4 тудугжу Кызылда, а бригадир Дус-Дагда ажыл чок олуруп турган. Өске четпес чүүл — тудугжуларга оолга-ла түгээр деп болур ажылдаар байдалдарының тургустунмаанында. Ижер сут безин чүүле чем кылырынга өйлежип турар, а чымар-бажың изиидеринге, хеп чуурумга чедишпес. Ужуражның автобузу шагда-ла үреген, ам разрезте сеткелгеде турар, артып калган чаңгыс чүк машиназы шупту ажылдарны кылырынга четтикпес. Чогум дус-чулар (таныылдан өске) Чаа-Суур, Торгалыг суурларда чурттан турар болгаш бээр көөрде, дедир чанарда албан машинага орар. Дизель хөделдиргичлиг станцияның электриги база Чаа-Суурда чурттап турар, ол чоруй баарга сууржугаш карактылай бээр, а мында ажылдап турар тудугжуларга ол черле канчыдаа таарышпас. Ынчангаш тудуг материалдарының сөөртүлгезин организастаары, транспорт айтырыын шиитпирлээри негеттинип турар-дыр. Кызылга келгеш, «Каа-Хем» хомүр-даш разрезинин начальнигы В. Смагин-биле харылпажып, бо айтырыгларны канчаар шиитпирлеп турарын сонуургаан мен. «Тыва сельхозхимиянын» транспорту-биле тудуг материалдарын Дус-Дагже чорудункан, автобусту сеткээрии дүргедедир бис деп, харыыны ол берген.

Ужуражның коллективи моон мурнунда Чалаанадан көжүп келеп ажылдавар кижилер турган болза, ам начальнигы Б. Домгактан эгелээш түе черниң чурттактыларындан чыгдынган. Кадрлар айтырыы ам дээредиишде дүвүрел үндүрбейн турар. Бир тээ ажылчыннар от-бүлезин-биле ужуражның сууржугашкына доктаамал чурттан шыдавас болганда, эң ооң Чаа-Суур суурга оларга чурттаарга бажыңнарын тудары көрдүнгеи. Ол бажыңнарны база-ла П. Потехиннид бригадазы, ажылчын сууржугашка кыпыр ажылдарын тоңдурупкеш, тудар.

Ужуражның улуг эвес — 14 кижи составтыг коллективи быжыг найыралдыг, чаа соруглаарны күүседип шыдаварынга

Партийжи амыдырал

ШЫНАР СОСТАВЫН ЭКИЖИДЕРИ-БИЛЕ

«Партияга хүлээп алышкын болгаш СЭКП кежигүнүге кандидаттарны кижизидер талазы-биле Киргизиниң партия организациязының ажылының дугайында» СЭКП Тоо Комитединиң докладында күүседиишаан, партияның Мөңгүн-Тайга райкому партияга кирип турарларның шынар составын экижидер, рекомендация бергенчерниң харымсалгазын бедидер дээш чамдык ажылдарны кылган. Кандидат стажын эртиреп дээрге партияга кирип турар кижиниң политика, ажыл-агыйбы, мораль талазы-биле мөзүн-шынарын хынап көрүп болгаш кижизчилери болур. СЭКП ТК-ның докладының райониүн партия эге организацияларының хуралында чугаалажып көрүшү, ында салган сорулгаларны амыдырапга боттандыгары-биле хемчеглерни ажылдап кылган. Хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдезин сыварыгбиле СЭКП райкомуның бюрозунга «Мөгеп-Бүреп» совхозтуң партком партияга хүлээп алышкын болгаш аныяк коммунистерни кижизидип турарының, талазы-биле ажылчының дугайында айтырыгны чугаалашкан. Орта кылдынган ажылдар-биле чергелештир чечиктерни айткан.

Партия эге организацияларны хөй иеруузунда материалдыг бүдүүлгеде ажылаап турарларны партияның хүрээлеңиише киирип ап келген. 1984—1985 чылдарда СЭКП кежигүнүге кандидаттарга 42 кижини хүлээп алган, оларның арасыидан ажылчыннар 69,5 хуу, комсомол дамчыштыр киргеннер 77,1 хуу болуп турар.

ССРЭ-ниң 60 чыл аттыг «Мөгеп-Бүреп» совхозтарның партик организацияларының СЭКП-ниң хүрээлеңиише киирерлерни чаңгыстап шилип алыр талазы-биле политиктиг болгаш организаторлуг ажылды ескелерден шынарлыг чоруткан. «Мөгеп-Бүреп» совхозтуң парткому 1984—1985 чылдарда партия кежигүнүнүң кандидадынга 10 кижини хүлээп алган оларның 8-зи ажылчын.

Партияга кирип турарларның шынар составын экижидерни, күш-ажылчы коллективтериниң ажыл-херээнге партийжи салдарны күштелдирери-биле райбомуң партия организациязы кол мергежилдиң кижилери — механизаторларны, хөйжуларны сарлыкчыларны партияга хүлээп алырын көвүдеткен. Эртиеп чылдың он айларында кол мергежилдиң он үш ажылчының партияга хүлээп алган.

СЭКП райкому бюро хуралдарынга хүлээп алышкын айтырыгларны көөрүнге негелдеии күштелдирген, рекомендацыиь Сергей коммунистериниң хөрымсалгазын бедиткен. 1984—1985 чылдарда партия хуралдарынга кандидат стажын эртиреп турарының дугайында 17 кижиниң отчёдун, партия кежигүнүнүң кандидадынга кирип турарларга рекомендация берген 7 коммунистиң отчёдун дыңнаан. Аныяк коммунистер партийжа даалгаларлыг. Оларның дыка хөбүн партия эге организацияларының секретарьларынга партком, бюро, администрацияның ажылын контрольдаар комиссияларның кежигүнүнерине сонгаан, чер-чер Советтерниң депутадынга 4, комсомол эге организациязының секретарында 4, ВЛКСМ комитеттерниң бюро кежигүнүнде 9 кижи соңуткан. Районда аныяк коммунистерниң школазы ажылдап турар, кичээлдер түрлай программа ёзугаар эртип келгеп.

СЭКП райкомуиуң, партия организацияларының чорудуп келген ажылының түңнелиинде дыка хөй аныяк коммунистер, партия кежигүнүге кандидаттар күш-ажылчы чеднишкинерьи чедип ап, партийжи даалгаларны ак сеткилдиг күүседип турарлар. ССРЭ-ниң 60 чыл аттыг совхозтуң № 1, «Мөгеп-Бүреп» совхозтуң № 2 хойиу бригадалары (удуртукчулары коммунистер Н. А. Саая, Д. Ш. Иргит) төрүүр чүс баш хойга онаштыр хөй хураганы дорукторуп алган. Хойжулар коммунистер Б. Д. Тейиин, Ч. Н. Тарын-Баэыр, Э. И. Доржу, М. Д. Бичс-оол төрүүр чүс баш хойга онаштыр 90-дан 100 чедир хураганы мекди дорукторган.

Ооң-биле чергелештир СЭКП райкомуиуң чамдык партия эге организацияларының партиниң XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумуиуң шиитпирлерии, «Партияга хүлээп алышкын болгаш СЭКП кежигүнүге кандидаттарны кижизидер талазы-биле Киргизиниың партия организациязының ажылының дугайында» партия ТК-ның докладын күүседир дээш ап чорудуп турар хемчеглерни четпес, партияга хүлээп ап турар күжилерниң шынар составын ханы агализтевейн, партия хүрээлеңиниң өзүлдезиниге кошкак салдарны чедирип турар.

СЭКП райкому, партия эге организацияларының, СЭКП ТК-ның негелделериниге дүүштур аныяк коммунистерни кижизидер талазы-биле ажылды ооҗум эде тургузуп турар, рекомендацик бергеннериниң ролюи көдүрер хемчеглер ам-даа кошкак. Ооң уламыидан чамдык четпестер болуп турар. Райкүүскомиуң культура калдизиниде партия организациязы СЭКП кежигүнүге кандидат стажын А. С. Мандараа эртип тургаш, бодуиуң шиитпирлел-политиктиг биликии бедиткээрии дээш партия кежигүнүге хүлээп алдаан. «Мөгеп-Бүреп» совхозта аныяк коммунист А. Т. Бойкаа кем-керек үүлетпеген, пай үндүртпеген.

Парткомнар бо чугула партийжи ажылда байдалды амдаа хандыр аналитеп көрбейн, мүрбакчы ажылчыннарны комсомолдарыны партияга шилип алырынче партия организацияларынъ ажыл-чорудулгазын кошкак уландырып турар.

Партия эге организацияларының кандидат стажының ужурдузазын бедидер, партияга хүлээп ап турарларның шынар составын экижидер талазы-биле чорудуп турар ажылының дугайында айтырыгны СЭКП райкомуиуң бюрозунга, партия хуралдарынга СЭКП кежигүнүге кирип турарларга рекомендация берген коммунистерниң отчёдун ээлээш дыңнап келген.

Партия кежигүнүге, СЭКП кежигүнүге кандидадынга кирип турарларга комсомол организациялары рекомендациязын бээр, ол улуг рольдуг болгаш харымсалгалыг болур. Ындыг турбүже олар чүгле рекомендация бээри-биле кызыгаарлаттынбаан, партияга киреррелерниң ортузунга белеткел база кижизидилге ажылын кошкак чорудуп турар.

Партияга киржип турарларның шынар составын, политиктиг биликии бедидер, кижизидегеин экижидер дээш СЭКП райбюзу парткомнар партия эге организацияларыи доктаамал ажылды чорудар хүлээлгелиг.

С. БАЯН,
СЭКП обкомуиуң партийжи организастыг ажыл кылдызының инструкторы.

Партия чыыжының делегады

КАЗАК КУР ЧЕРНИҢ ХООЧУНУ

КАЗАХ ССР. «Харьковский» совхозтуң механизатору, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң депутады Камшат Байгазиновна Доиембаеваны Кустанай областың коммунистери партийжи дээди чыышка боттарының делегады кылдыр үшкү удаа соңгуп алганнар.

Күүдүг трактордуң чүгеннеп мүнген ол баштайгы казах херээжен болган Камшатың доңчу намдары — ескелерге үлегерчижек боон турар. Ооң соруктуг ажыл-ижи, нарлаалгага, радиога болгаш телевидениеге хөй санныг чүүлдери, чугаалары, аныяктар-биле ужуражыышкыннары болгаш беседалары кодээге кадрларны бижыглаарынга дыка дузалаан турар.

Бодунга онаашкан партийжи болгаш хөй-ниитижи-даа хүлээлгелерии Камшат Байгазиновна кажан-даа ак сеткилдиг, ажыл-херекчи ёзу-биле күүседип турар.

Ажылдаанда ол — чарыштың кезээде-ле мурнуну одуруунга турар. Ол бирги беш чыл төнгенде — мурнакчылар-биле кады Доиембаеваның адын база алдаттынган. Ленинградчы трактор тудукчуларындан белек кылдыр алганы бодуиуң «Кировец» деп трактору-биле К. Доиембаева беш чыл иштинде планда көрдүнгенинден ажыр үш муң гектар черни болбазыраткан, чеди тоина ажыт кывар-чаар материалдарны болгаш техника септелгезиниден бир муң рубльдү кампаи алган.

ЧУРУКТА: бажыңга дыштанылга минуталарында Камшат кырган-авай уруунуң уруу бичии Асия-биле үргүлүү кады турар.

В. ДАВЫДОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ПОЛИТИНФОРМАТОР БОЛГАШ АГИТАТОР

Ийи чыл бурунгаар харылзаа салбырын эргелекчилээри-биле Александр Дагбалдай ажылдап киргеп. Келгеп, чагыг кылган кижилерге эптиг-эвилдек, бодуиуң мергежилин эки билир. Почта талазы-биле кандыг-бир айтырыглар тургустуиуп кээр болза, тайылбырлаар, харылзаар.

Харылзаа салбыры кижи саны-биле алырга эвээш коллектив. Ынчалза-даа ооң кайы-хире чугулазы кымга-даа билдиңнир. Монтёрлар Маадыр-оол Агыы Борис Серен, малчыннарга почта тарадын чедирер күш-ажылдың хоочуну Чүдүүн Хертек ажыл-херектериие бедик херыслалгалыг. Малчыннарның почтачызы чүгле солуун-сеткүүл чедиктери-биле бодуп кызыгаарлавас. Ол — политинформатор болгаш агитатор.

Александр Дагбалдайның удуртканы коллектив бо хүнерде шалыичы ёзу-биле ажылдап турар.

Ч. ЧООДУ.

«ШЫНГА» хаайы

ХЕМЧЕГЛЕРНИ АЖЫЛДАП КЫЛГАН

«Дагыр эргек тала тыртар» деп эгелиг шүгүмчүлелдиг материал бо чылдың февраль 2-де «Шын» солуунуи «Мергелдей» булукунга парлаттынган. Ол материалда Таиды районда Тываның «Сосновское» дуржулга-будурүлге ажыл-агыйының автопарыгында чамдык четпестерии шүгүмчүлеп бижээн.

СЭКП Таиды райкомуиуң бирги секретары В. Куркутовтуң база Тываның «Сосновское» дуржулга-будурүлге ажыл-агыйының партком секретары М. Бакуровтуң биске дыннатканы: «Солуида бижиттинген фактылар бадыткаттынган. Чаа келген машиналарның үлелтезии профэвилел комединиң киржилтези чокка, хейге көскү эвес кылдыр чорудуп турганы шын. Будурүлгениң гараж эргелекчизи П. Дежиевтиң талазындан чамдык чолаачыларга хамаарыштыр ажыл-чагы каржы-хажагай турганы база шын.

Кол инженер А. Тас-оол, профэвилел комитединиң даргазы А. Ажи, гараж эргелекчизи П. Дежиев чолаачыларның күш-ажылын кошкак организастап, ажылчыннар ортузунга социалистиг чарыштың көскү чорууи чедип албайн келгеп. Күш-ажылчы коллективтер дугаймда хоойлуда көрдүнген ажылчыннарның эргелери долузу-биле ажыглаттынмайн турган.

«Шын» солуунга парлаттынган «Дагыр эргек тала тыртар» деп эгелиг чүүлге хамаарыштыр будурүлгениң партком хуралынга сайгарын чугаалашкан, чолаачылар ортузунга кижизидилге ажылын кошкатканы, кол инженер болган гараж эргелекчизиниң ажылын контрольга албайн турганы дээш «Сосновское» дуржулга будурүлге ажыл-агыйының директору коммунист А. Пораженевскийни партия хуралынга шынгыы сагындырган. Партком секретары М. Бакуровтуң администрацияның болгаш профэвилелдер организациязының ажылынга контрольду кошкатканын айткан.

Чолаачылар ортузунга социалистиг чарыштың хейге көскү болур чорууи чедип албаны, цех комитединге Күш-ажылчы коллективтер дугаймда хоойлуда көрдүнген дүрүмнерии долу ажыглаар талазы-биле дуза чедирбээни дээш профэвилел комитединиң даргазы А. Ажини шынгыы сагындырган. Чолаачыларга каржы-хажагай чорууи дээш гараж эргелекчизи П. Дежиевти ажылындан хостаан.

Партком чолаачылар болгаш автопарктың ажылчыннарының ортузунга кижизидилге ажылын күштелдирер талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылган.

Советтер амыдыралы

ЧОННУҢ ЧЫЫЖЫ

Чоннуң чурттап турар черииң айыы-биле эртии турар хуралдар, чыыштар чаа түүл эвес. Ук айыы-биле, ооң негелдези-биле ол хуралдарның үзка-шынары база чаартының турар. Ол — күрүне эрге-чагырга органының чурттакчы чоннуң айылының дээштиг бир хевири. Чурттакчы чоннуң ол хуралдарынга хүннүң чугула айтырыглары — ажыл-агый болгаш социал-культура тургузуушкунуүнүң, чурттакчылыг черлериниң чаагайжыдылгазы, хөй-ниитиниң корум-чуруму күш-ажылдың сагыпга-чуруму, уруглар кижизидилгези болгаш өске-даа чамдык айтырыгларны сайгарып чугаалажып турар. Практиктаан алган көөрге, ол чыыштарның болгаш аиаа хүлээп алдынып турар шиитпирлериң дээштиг болуруу — пугаага киржип турар кижилериң идепкейиидеп, сонуургалыидан улуг хамаарыжыр. Ажык бадылаашкын-биле хүлээп алдынган шиитпирлериң күүселдезии ол микрорайоиуүң, кварталдың, кудумчуиуң чурттакчыларының шупгузунга хамаарыжыр. Ынчангаш аиаа хамаатылар, албан черлери, организациялар идепкейлиг киржип ужурлуг. Ооң ангыда, ындыг чыыштарның, хуралдарның киржиичилери күүсеи болгаи хөй-ниитии организациялариига, албан черлериие, организацияларга, албан-дужаалдыг кижилерге кандыг-бир айтырыгны тургузуп, азы аиаа хамаарыштыр санал-оналарын киирип болур. А ол черлер ол санналдарны ай хуусаадан орай эвес үе иштииде сайгарып көрүп, ол талазы-биле алдынган хемчеглерии чер-чер Советтериниң күүскомунга дыиналыр.

Бистиң республикаиың улус депутаттарының чер-чер Советтери чоннуң чурттап турар черииң айыы-биле ажылчы чоннуң хуралдарын эрттиреринче база улуг кичээнгейии утпаларын турар. Эртиеп чыл болган 447 чыиныиа 1496 айтырыгны чугаалашкан. Аиаа күүскомиарның, бот-башкарылгалыг хөй-ниитии организациялариың, милицияның участок инспекторларының ажылының отчёттарын дыиналп; дузалал ажыл-агыйжы, ниитиин корум-чуруму-биле, соңгуүчулариың чагыгларының күүселдези-биле холбашкан айтырыгларны чугаалашкан. Хамаатыларның чыыштарынга 72 муң ажыг кижи киришкеп. Ол — ажыл-амыдыралдың айтырыглары шиитпирлериниге ажылчы чоннуң идепкейлиг киржилгезиниң бадыткалы.

«Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы биле хемчеглер дугаймында» СЭКП ТК-ның докладыиы амыдырапга боттандырар дээш чер-черлерде кандыг хемчеглер алдынып турарын, ол ажылды дээштиг болдурун, күштелдирер дээш чүиү кылза эки дээрзин чурттакчылар ол хуралдарга чугаалажып турар. Арага ижериге сундулут, мангысталчак амыдыралдыг кижилер-биле, күш-ажылдың сагыпга-чурумун хажыдар кижилер-биле чугаа аиаа шиитны болуп турар. Ол чыыштарны организастап эрттиреринге Советтериң активи, депутаттар, милиция ажылдакчылары, будурүлге мурнакчылары идепкейлиг киржип келген. Шак ындыг чыыштарга хөй-ниитиниң корум-чурумуи үрээп, социалистиг ниити чуртталганың дүрүмнерии 9 хажыктан 900 ажыг кижини сайгарып көрген, 300 кире херекти эш хуу судтарынга көөр кылдыр шилчиткен. Хажыдымшын кылган 245 кижиниң херээн хоойлу-дүрүм органнарынче киирген. Хуралдың киржикчилериидеп хажыдымшын кылган кижиге негелде улут. Ол хемчеглериниң дээштии амыдырапдан көрүп болдур бис. Чаагыс чер чурттуларының мурнуиуга сөөүп берип, ооң чогуур түиел үидүрген кижилер бар.

Чурттакчыларның ол чыыштары ажыл-агыйда, амыдыралчуртталгада четпестерии чайладып алырынга идиглиг болуп турар болгаш чамдык удурткучулар ооң түиел үидүрүп турар. Чоннуң хуралдарынга удурткучуларның отчёттарын алырын практикалаарын чугула. Ооң бир чижээ бо. Өвүр районуиуң Торгалыгга болгаи чурттакчыларның ниити хуралынга «Тыва автотравс» каттыжымышкынның болгаи Харылзаанның будүрүлге-техниктиг эргелелиниң удурткучулары отчёт берген. Өвүр районда харылзаанын болгаи пассажирлер аргыштырылгазының багаймынга хамаарыштыр Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутаттарының кылганы негелделериниң күүсеттиишиң турарын олар аиаа чугаалашканнар. Чурттакчы чоннуң негелдези-биле Торгалыг суурга чедер автобустуң шимчээшкиниии база харылзааны экижиткен. Чыыштарның дээштиг болууру бо чижектен безин көскү-дүр. Чурттакчы чоннуң хуралдарының шиитпирби республикаиың 67 чурттакчылыг черлериниде ээлиртир суксуннар садарын хорааи. Ол-ла арга-биле Эрзин районуиуң хереглекчилер чамдык иидеиинде автомагазиниериниң малчыннар хандырар талазыбиле ажылын экижиткен. Турган хоорайның чаа кудумчуларының бирээзиниге сут дамчыдылгазын тургускан болгаи чуртталга бажыннарынга септелгеии чоруткан. Ооң-биле кады чоннуң санал-оналарын барымдаалап, Чөөн-Хемчик районуиуң Хөндергейде школаның өөреиичилериниң изиг чем-биле хандырылгазын, «Тыва» совхозта столоваяның ажылын, Чадаанаиың хлеб заводуиуң будүрүи үидүрүп турар хлеиииң шынарын экижидер хемчеглер алдынган. Улут-Хем районуиуң чурттакчылыг черлериидеи чуртталга бажыннарының бүрүи дугаарлаашкының база чоннуң чымчыкының шиитпира-биле чоруткан. Чаа Шагаан-Арыгда уруглар клубуи, Чаш-Тал сут-бараан фермазын радиожударын база-ла шак ынчаар чоруткан болуп турар.

Улус депутаттарының черчер Советтериниң күүскомнарының чанында арагалаар чоруктар-биле демисел чорудар база административтиг комиссиялар хамаатыларының чыыштарынга ажылының отчёттарын берген.

Хуралдарның түиелдиг, дээштиг болуру аиаа белеткелден улут хамаарыжыр. Аиаа Советтериң доктаамал комиссиялары, депутаттар болуктери, востулары, специалистер, хөй-ниитии организацияларның удурткучулары киржир.

Бай-Тайга районуиуң чурттакчыларының ниити хуралдарына белеткелди бүгү талалыг чорудуп турарындан, ол чыыштар дээштиг болуп турар.

Чер-чер Советтериниң күүскомнарының ол талазы-биле ажылында чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар, четпестер бар. Чамдык Советтер чурттакчы чоннуң хуралдарының шиитпирииниң күүселдезии ам-даа кошкак контрольдап турар. Хамаатыларның аиаа киирген чамдык үлелиг санал-оналы боттаныышкын чокка сеазын кырынга артын каап турар таварылгалар бар. Чурттакчы чоннуң хуралдарының, чыыштарының дээштиии чедип алыр сорулга-биле чүл эгезинде болур хуралдарга чоннуң чурттап турар черииң айыы-биле эртер ол хуралдарының чылда планын чугаалажып, бадылап алыры чугула. Чурттакчы чоннуң хуралдарынга хүлээп алган шиитпирлериниң күүселдези дээш албан черлериниң, организацияларының, будүрүлгелериниң, удурткучуларыи боттуг хемчеглерии алыр ужурлуг. Ажылдың чугула бо хевирии чер-черге калбаа-биле ажыглап, ооң дээштиии чедип алыры чугула.

А. БАРКОВ.
Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумуиуң организастыг кылдызының эргелекчизи.

СЕПТЕТТИНМЭЭН ТЕХНИКА, МЕГЕ МЕДЭЭЛЕР

Каттышкан рейд

«Шын» болгаи «Улут-Хем» солуунарының каттышкан рейд бригадазының «Улут-Хая» совхозтуң конторазынга кол инженериң хүлээлгезии күүседип турар Х. Хушлан «Ажыгбиле чугаалажарга, часкы тырылгага техниканы чүе дуу белеткеп алыр сорулгавысты күүседип четтиккейн баар магатчок апардывыс. «ЮМЗ-6» маркалыг трактордуң септээриниң аргазы шуут чок, а кодээ ажыл-агыйның кожуг машиналарының септелгезии кольдуунда дошкуи тур бис» деп чугаалады.

«Улут-Хая» совхоз машина-техника талазы-биле бүрүи чеиесегленген ажыл-агыйбайлыг болду. Чүгле «Т-150» дээр күүдүг тракторларының саны ында 16. Ынчалза-даа оларның ийиси» өвек чок болганындан кижига-даа бир аиаа турар. Ооң-биле чергелештир «К-700» деп ийи трактор база-ла септелге маиа тутбушаан. Бир эвес байдал бо хевээр турар болза, часкы тарылгаже киреги берге-тур сургускан. Септеп, үзеп, дадара бээр кезектерии гудронна каан. «БИГ-3» 30 илиирии бүрүи септээш, чыскаалдыр тургускан.

Арыг-Бажы салбырының септелге мастерскаязының херии иштииде кожуг машиналарын дуржулгалыг септекчилер Дажымба Шивит, Балдан Шивит, Бора-Тараа Солуүүда суглар шагда-ла септеп каан.

— Кожуг машиналарынмың септелгезии эрте дооскан-даа болзувусса, четпестер ам-даа бар. Совхозта билдиилиг демир фондурукчузу чок. Бодуиуң херээн кожуг эки билир мастерден өөредип алган болзувусса бо хензит херекселди дилеп сураглаш турбас ийи бис — деп, механик хомудан, бөске оозуи көргүстү.

Септелге херимииң иштии-де кожуг машиналарындан ангида комбайинар, тракторлар ажык дээр адаанда дүүү-харга боруишкан турар.

«Найырад» совхозтуң машина-трактор мастерскаязында ажыл-иш хайынмкан. Ийи комбайи, илчирбелиг дөрт трактор септээш механизаторлар чай чок ажылдаан тур.

Баштай душкааимыс хоочуи механизатор Иван Дадый тургаш:

— 12 комбайи септээр бис. 8-ти доостувус. Март 1-ге чедир артканнарын доозар бис — деп бүзүрелдиг чугаалады.

— Илчирбелиг чеди трактормуи бежии септеп доостувус. Ам мастерскаяга ийи трактор артар. Оларны СЭКПиниң XXVII съездизиниң ажыгтынар бетииде доозар бис — деп, аныяк механизатор Олег-май Үлзер-оол демделеди.

Машина-трактор мастерскаязында септекчилериниң ээ-харымсалгазы белик. Септекчилер араазында социалистиг чарыштыг, ону оп хомуктап түиеп турар. Төрээи партииизстиң элчелиг съездизии тепленттиг күш-ажыл-биле утпуруруее кийгырган дозуидар болгаи көскү агитацииииың өске-даа хевирлерии, чүгле дашты эвес, иех бүрүзүиде көргүскеп.

Совхозтуң кодээ ажыл-агыйның машиналарының механигы С. Д. Дамбаиы чугаазын ёзугаар алырга, кожуг машиналарының септелгези бүрүи доозулган. Ынчалза-даа Терезиигде 15 сеилканың автоматтарны чок болганы илереэи. Карак чаап шын эвес медээ бергеиииң ажыы бар бе?

«Ак-Туруг» совхозта байдал ажыок нарын. Күүдүг ийи «К-700» үш чыл дургузуунда септелге чок, тоймаглаттынган.

Часкы тарылгага хереглээр кожуг машиналары хову турлаавда сандарай берген чыдар. 42 сеилканың чүгле чартыиы септээш аттыг болган. Өскелериие хол дегбээи. «БИГ-3» илиирлериің саны 46. Ол хире хөй илиир онча-менди тургудет, ынчалза-даа 34 илиир курзук, дадарык. Оларның артык кезектери хар адаанда чыдар. Кижи бодаварга, часкы сезои доостурга кожуг машиналарын үзеп-чаап, септеп эмгелеп алган турар ужурдут турбүже, ажыл-агыйжы эвес чоруктуп түиелиинде үзелиг техника үрелип, тоймаглаттынып чыдар.

— Септекчилер ийи-чангыс келгилээр. Ажылга 11 шакта келгеп. 2 шакта чаиа бээрлердир. Хову турлаавда столоваядаа, удуур, дыштаныр өрээлдер-даа бар. Та чүиү болап турар септекчилер бо? — деп, таиимыя ирей Намнай Наксыл сеткилии согледи.

«УТКА 25 чылы» совхозта шыпшын-на чүве. Машина-трактор мастерскаязында кезек механизаторлар аиаа-ла таакпылаан, ажыл-ишчи шинчи-даа чок. Ынаар бир хос өрээлде кожуг машиналарының септээриниң графигии аскап. Ол ёзугаар бо чылдың январь 1-ге чедир септелге ажылдары доостур ужурлуг. Ындыг турбүже, Ээр-Хавакта хову-трактор бригадазынга баарлыыска кеигүс ээи чер болду. А чүс харда 9 сеилка хомдуие берген тур. Оларның бистери-даа, үредии дамчыыр хоолайжыгаштары-даа чогулу. Сеилкалардан ырак эвесте чалгыи чок 9 ангазын, 4 үлдүредикчи чайгы довурда хевээр, чамдык кезектери далдаргылаан кагтылаан чыдырлар.

Хову турлаавдан, машина-трактор мастерскаязындан инженер-техниктиг ажылдакчыларны тыпладывыс. Совхоз конторазынга кээриивске, профком даргазы М. Х. Данык кожуг машиналарының септекчилериниң арасында социалистиг чарыштың түиелии үидүргеи дужаал көргүстү. Ында Ээр-Хавак бригадазының үш септекчизии тиилекчилер деп санаан, акша-шаиналыига киирген.

Хову турлаглариида, септелге мастерскааларында байдал ындыг турда, РАУК-түң Шагаан-Арыгда септелге будүрүлгези (райсельхозтехиика) көскү рольду ойнавайн турар. Ук будүрүлге (эргелекчизи В. Н. Кожевников) эртиеи январь айда 19 муң рубльдиң продукциязын сайгарар тургаш, ону доңгуп-де 2,3 муң рубль чедирген. Көдээ ажыл-агый машиналарын артык кезектер-биле хандырар сааыг кылдыя (начальиигы Н. А. Мельничук) совхозтарның чагыглариың чүгле чартыиы күүсеткеи.

Ооң-биле чергелештир Кызылга септээш трактолар ажыл-агыйларга келгеш, үрдээ ажылдавайн үрелип тураринын фактылары бар. Чижээ, Жданов аттыг совхозка септеп берген «Т-150»-иин мотору шуут ажылдавас, «Күш-ажылдың хостуу» совхозка бир «К-700» септелгеден үнген, ында-бүрү четпестерии үргүүдеи амдыгаа чедир аиаа турар.

Районуи-даа, Кызылдыда септелге будүрүлгелериниң коллективтери эртем-техниктиг деиилгеии бүрүи ажыглап, аргаларны болгаш курлаварларны тып, ол ийиги беш чылдың баштайгы чазында көдээ ажыл-агый техниказын бедиктээриие боттуг дузаны көргүзер үжурлуг.

РЕЙДИНИҢ КИРЖИКЧИЛЕРИ:

В. ЛЮБЧИЧ,
районуң улусчу контроль комитединиң кежигүнү;

М. МАЛБЫК-ООЛ,
Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору;

М. МОЯ,
«Улут-Хем» солуунуң корреспондентизи;

К. ЧӨРЕВЕ,
«Шын» солуунуң корр.

ӨӨРҮ ХҮНДҮЛЭЭР

Мушаук Хүр-оол Өвүр районуиуң «Торгалыг» совхозка тудугжулап ажылдаа-ла 12 чыл ажыи турар. Совхозтуң мурнакчы тудугжуларының бирээзи. Чүгле эрткеи чылда безии ол Чаа-Суур салбырының Ирбистей ажыг бригадазының чүлээр-биилээнирлиг, малчыннар чурттаар бажыннарыи, ийи ажыг кежааларын тутчуурунга киришкеп.

М. Хүр-оол бодуиуң дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип чоруур. Ооң өөретиилеп Ч. Маадыр-оол, В. Түлүш олар база эргимнекчыларындан дудак чок ажылдаар шевер тудугжулар апарган. Кижээ болгаш бичс сеткилдиг бышаачыны ялыберт хундулээр.

Н. ДАМДЫН.

АЛГЫ ЗАВОДУ: шиитпирлээр ужурлуг айтырыглар

1. БРАКТЫ КЫМ БОЛДУРГАНЫЛ?

Тыраның соок кыжында кижиҥ идик чокка берге-ле. Ылаңгыя даштыгаа ажылдаар малчыларга, тудугжуларга чыл дыр хеп негеттинер. Республиканың магазиннеринден эки шынарлыг кидис идик садып алыры бергедээш дээрзин номчукчулар наш чыл улаштыр бижип келген. Чагааларының чамдыкшыла тайылбырын курсадыг инспекциязының, Республикадан дашкаар соортуп турар хиреде, бисче Свердловск областтан, Татариядан идиктер кээп турар. Орук чыгыдалдары безин улуг болгай. Чыл эгезинден тура завод шынгыы контрольда. Продукцияны садыг организацияларының, курсадыг инспекциязының ажылдамчылары шилип, хынаан ап турар. Декабрьдан эгелеп бүдүрүлге бут кырыга туруп келген деп болур.

Чоокта чаа кидис өөр ийи, ону дерер ПР-4 деп станокту тургускан. Котельнаяның капитал септелгезин дооскан. Дыдар машиналардан үнген дүк дес дараалаштыр тургускан станоктар дамчып белететтинер. Өйүл, эге хевир кирип, хемчээл аайы-биле эптеп, кургадып турда, продукция хөй кижиниҥ болуп дамчып эртер. Ажылчын бүрүзү технологтуг сагыыра-чурумчу, стандарттар хемчээлин хажыттайн, харыысалгалыг ажылдаан болза, хептээр салбырже үрей кылган чиг эт кирбейн барып болур. Борта идиктиҥ сорттан, хемчээл аайы-биле ылгап, деңнеп, тамалаар ажыл кылырының орнуҥа эде кылышкынар турун келирин цех начальнигиҥ демделеди. Ажылды колдуун механизастаан-даа болза, эге хевир кирерин, ээрин хол-биле кылып турар. Бо ажыл база кижи бүрүзүниҥ мергежилиндеп, ажылга хамаарылгазындан ужуктаар дээрзин билдингир.

Шынарны экижидип алырына шаптыктап турар чүүлдерин ыыттавайн баар аргажок. Идик кылыр дүк технологтуг негелде ёзугаар сес кезектеп тургустунар ужурлуг. Оларның шынарындан продукцияның кандыг болуру база хамаарылгалыг. Ындыг турбуже, кээп турар дүктүң шынары айттынгаңындан ораиичок куду болуп турар. Ону хынаар лаборатория заводта чок. Күскү, часкы дүктер, инек, өшкү дүктери куду шынарлыг азы чоогу эвээш болуп турарын ажылдакчылар чугаалаалыр.

Сөөлгү айларда эвээш санның эгидишкинер чүгле идиктиҥ бажы-биле хончузу тудушкан черинде борбактар дээш болган. Абаканнаң эгиткен сес эжеш идик. Куппор фабриказының будургени деп марказындан таныттынган. Ынчангаш бажы мөрбүтүр, деңжик идиктер бистин эвес деп, идик кылып турар цех ажылчыннары бүзүретти. Алгы заводунда идик баштарының хептери борбак эвес, чүге кылдыр база өйдүмейн турар деп тайылбыр алдывыс. Садыгжылардан харын хөй санныг чагыглар заводка кээп турарын демделедилер.

Үрей кылышкын сөөлгү кацы айларда эвээжээн-даа бол, оон мурнунда заводта контролёрларының, садыг организацияларының бүрүүзү-биле газинче шынар чок идиктер үнүп турганын демделээр апаар. Ол дугайын авторларның бижин турары-даа чеп. Чүгле бо завод мынча хөй багай идиктер үндүрүп турган бе? Шынап-ла, еске заводтардан база хевир чок идиктер кээп турбаан бе? «Ростекстильторг» базазының директору В. Н. Дерягина 1985 чылда Татариядан 126 муң, Свердловскиден 72 муң, ынтызы-биле 198 муң рубльдиң продукциязы алдынган деп тайылбырлады. Ону кайы садыг организациязы алгаш, кайнаар чорутканы дээрзи билдинмес. Кымның бүрүүзу-биле садыг алыкчы багай идик кеткенил дээрзи билдинмес. База ажылдакчылары келген идиктиҥ садыпкан бис, кымның бүдүргени, кайнаар барып турары бисче хамаан чок деп харылаар.

Респотребсоюзтуң даргазы Ю. С. Катков, ында садыг базазының кидис эргелекчизи Ч. Ф. Бескровная чүгле алгы заводунда бараан ан турганын, переглеле дүүшпес идиктиҥ наш удаа дедир эгиткенин чугаалады. Оон-биле чергелештир 240 муң рубльдиң продукциязын завод кедир бербээн. Садыг министерствозунуң үлетпүр барааннарын сайгарар киллиэн кидис идиктиҥ чүгле 12 хуузу республикаже кирер соортуягенин дыңнаткан. Хоорайларны болгаш чамдык районнарны хандырып турар болза үстүнде адаанывыс районнарже идик чорутпаан.

Нинтизи-биле будүрүлгенин ажыктыын бедидерниге инженер-техниктиг ажылдакчыларның ролюн бедидериве киҥээйгей салыр турган. Кол инженер, механик, хандырылга, техниктиг контроль киллиэнниң ажылдакчылары үр уеде чок турган ийикже азы солчуп турган. Ажылчыннар дажыыр автобус чок. Заводтуң ажылдакчыларының үрүглары тургузар албан черн чок. Хөй чыл ажылдаан будүрүлгениң мурнакчыларын деткинер, ядыг берииккининиҥ аргаларын эде көөр, чарыштыг кижизидикчи ролюн бедидер айтырыглары киҥээйгейге албайн келген. Ажылчыннар четчелээшкинни сөөлгү ийи чылда чоруттунзаа-даа, идик кылыр цехке ам-даа он ажыг кижи негеттинип турар.

Будүрүлге — садыг —хереглекчи. Бо үш бот-боттарыңга хамаарылгалыг звенолар аразында кайы хире харылзаалыг, кайнаар негелдете чагыртып турарыл, чоонуң эки шынарлыг хереглел барааннарыбиле хандырары моон хамаарлыр. Эр, херээжен улуска, бичии ургулларга каш, кайы хире хемчээлдиг идик херек дээрзин садыг организациялары тодарадып, чоонуң хереглелии өөренип көөр ужурлуг. Олар будүрүлге-биле харылзааны тудуп, шынар чок продукция садып алыкчының холуҥче кирбезин дээш хемчеглерни алыр хүлээлгелиг. Будүрүкчүден негелде кылырыңга эптеп кылыр, кымның кылган бараанын ан турарын тодарадыры артык эвес. Кызылдың алгы заводунуң продукциязын шынгыы хынаап эгелээнин дег, өскээртен кээп турар идиктиҥ шынарын контрольдаары негеттинип турар.

А. ХОВАЛЫГ.

Тайбың дээш демисел— даартагы хүнче чүткүл

ШААМ-БИЛЕ АЖЫЛДААР МЕН

Дайын-чаага киржип, дэйзын-биле тулушпаан-даа болзумза, оон кеминг уржуктарын билир мен.

1941 чылдан 1979 чылга чедир садыг шутумунга ажылдап чордум. Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Тожуга база-да садыгга ажылдап турдум. Амгыны дег төктүн чыдар барган, аъш-чем кайда боор. Бир шайны сес кижи, бир хлебтиң чы, дөрт кижи үлежип, оларның тогланчызын безин үлежип аар чүве. Дайын соонда, Сүт-Хөлдүң Алдан-Маадырга база-ла ындыг турду. 1950 чылда СЭКП кежигүнүге киргим. Намның кандыг-даа даалгазын даллараал чок күүседен чордум. Ам алдан сес харлыг, күрүземниң пенсия дузаламчызы ай саныңда ап, чыргалар чурттап чор мен. Паразиль, чазак бо хире азырап турда, хол-даяк хелеспеп олуртунмас боор-дур. «Алдан-Маадыр» совхозтуң дүк хүлээп алыр складында ажылдавышаан мен. Совхоз өртээ чылын күрүнете дүк садар планын доллу күүсетти. Нинтизи-биле беш чылда — 108 хуу ыяшлыг ботгавидырдым.

Делегейниң депшилгелиг бүгү чону, оон иштинде совет улус тайбың дээш бо хире бедик кодурлүүшкүнүг турүүн турда, кыргаа мен дээш кымныңга көрүп орар арга чок. Шаам-биле кылган ажылым — тайбың дээш демиселге үлүгү ол.

Б. ДОҢГАК,
пенсионер.

Сүт-Хөл район.

КИЖИ БҮРҮЗҮ КИРЖИЛГЕЛИГ

Көдээ Культура бажыңынга Ак Эриң суурунуң чурттакчы чонурүм митингизи болгаш. Темазы — тайбың. Митингиге партком организациязының секретары С. С. Салчак Коммунистер партиязының. Совет салаттың тайбың политиказыныл, делегейге быжыг тайбының кампгаар дээш совет улустуң демиселиниң дугайында чүве чугаалаан.

Митингиге саналбергенмер хөй болган. Совхозтуң бухгалтери Ш. М. Сенди: «Коммунистер партиязының болгаш Совет салаттың тайбың политиказын деткиннишаан, совхозтуң бүгү ажылчыннарын бир хүнде ажылдаан шалыңын Тайбың фондузунче шилиндеринге киирдимиз — дээш. Ону «Кызыл-гаар» совхозтуң ажылчы чону Сүрүн хүлээп ап, февраль бирни тайбың хүнү кылдыр ажылдаан.

Ак-Эриң школазының эки өөреникчизи Белекмаа Хөлегдей школаның бүгү өөреникчилериниң мурнундан чүве чугаалаан, хөй-ниитин ажылынга өөредилгеге киржилге, чүгле «4—5» демдектерге өөренири — тайбың дээш демиселиниң ол дээн.

Мынаар митингилер, хуралдар удаа-дараа болуп, Тайбың фондузунга салыышкын бистиң суурда өөүп турар.

Р. ДАНДАА.
Тес-Хем район.

ҮЛҮҮВҮС БОЛУР

СЭКП-ниң төөгүлүг XXVII съездиниң күш-ажылгы чечиилелиниг үлүүр дээш кижи бүрүзү бо хүннерде бедик чедурүүшкүнүг ажылдан турар. Ук съездиге төөгүлүг үш дээкүметтиниң хүлээп алыр болгай. Мындыг улуг болуушкынүң бүдүүрүлде болгаш оон соонда-даа бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылынынг — тайбың дээш демиселге үлүгүвүс ол.

Ада-чурттуң Улуг дайынының кирпичинин кижи болгаш дайын үржүүн көргеш, улус аймак-аттыынга оон карама-көралыы билир мен.

Өөреникче «5» демдек, таваамыга чаңгыс машак, маачыныга чаңгыс баш мал, тудугжуга чаңгыс надаг чидирип чок ажыктаары, күш-ажылдың сагыта-чурумун, коруи-чурумну кара-даа бижиглаары — тайбың кампгаларынга үлүгүвүс болур дээрзин медерел билир ужурлуг бис.

М. СҮНДҮЙ,
дайын хоочуну.

ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕК ТУРБАЗЫН

Дайын халавындан кижи төрелгетенин чайладыр дээш бистиң ленинчи партиязыс, Совет чазаазыс улуг күжениишкинни үндүрүп турар. Ону бүгү совет кижилер, делегейниң тайбыгга мынчыладыг бүгү чону билир болгаш деткип турар. Дайын дең чүл, оон уржуу кандыг болуруп дээрзин бичии уруглардан өөрүп шүүп билир. Тайбың — ону кампгалаар дизе, чүүл ранчыларын дээрзин кижи бүрүзү медерел билгеп турар кылдыр тайылбыр ажылын келиссадарлар, школалардын эгелеп ам-даа шынгырадырзы күзенгир. Ылаңгыя школаларга тайбың кичээлдерин ааы класс шактарын эрттирип, өөреникчилерге тайбың дээш демиселе (сыныг чепсек) — тергиин өөредилге, быжыг сагыта-чуруун дээрзин билиндирери чугула дең бодаар мен. Хей-биле кады хөөрээр, ажык чок шүүгаазывыр турбас ужурлуг.

Т. ДОҢГАР,
күш-ажылдың хоочуну.
Эрзин район.

Делегей Медээлери

ЯДРОЛУГ КЫЖАНЫЫШКЫННЫ УЗУТКААР

ВАРШАВА. СЭКП ТК-ниң Чыңгыыр секретары М. С. Горбачевтуң саналдааны 2000 чылга чедир ядролуг болгаш химиктиг чепсекти бүрүү-биле узуткап, чок кылырының программазы дайын айыылчы эвээжедиргиге чедирер. Совет Эвилелиниң болгаш социалистиг дем каттыжыышкынының бүгү чурттарының ол талазы-биле чайгылыш чок чүткүлү чөөн чүк биле барыын чүктүң араазында дүшкүрүүр чорукту кошкадырының боттуг арталарын тургускан деп, ПКАП ТК-ниң Политбюро кежигүнүзүнге кандидат, ПУР-ниң даштыкы херектер министри М. Ожехогский «Жиче Варшавы» солунга интервьюзунга чугаалаан.

Польша улустар аразының ынаа чок чоруун амыдыралчы ёзу-биле сонуургап турар деп, ол демделээн. Чогум-на оон ужурунда ол социалистиг дем каттыштырылгазының күрүнелериниң тайбың стратегиязын ажылдап кылырынга, Варшава керээзиниң киржикчизи күрүнелериниң дугуруштугаш политиказын амыдыралга боттандырын чорударынга идепкейлиг киржип турар.

АЛЖИР. Чоокку 15 чыл иштинде чер бомбуразээниг кырыкаа ядролуг чепсектиг бүгү хевирлерни чок кылырының совет планы АКШ-ның талазындан чаагай күзел-соруктуң чок боол турарының шуут тодарай боол турары-биле деңнээрге, практика кырында калбак, боттуг программа-дыр деп, неделя санында үшер «Ревалюсьон Африкэн» солун бижээн.

Совет Эвилелиниң ядролуг чепсекти үзуткаар талазы-биле саналдаан планы улуг сонуургалды болдуруп, ылаңгыя Европада ортумак ыракшылдың ракеталарының айтырыгларының талазы-биле чугаалаан эгелериниге боттуг арганы ажыдып турар. Ядролуг шенелгелерге мораторийни узадыр дугайында ССРЭ-ниң шыптирин социалистиг партия сеткил ханышкыны-биле уткуп-үлээп айган.

(СЭТА).

УЛУГ САЛДАРЛЫГ БОЛУР

ЭРЕН. (СЭТА). СЭКП-ниң ам-даа улус съездизи бүгү кижи төрелгетенииң салым-хуузунга улуг салдарны чедирер делегей амыдыралының эң улуг болуушкыну болур. Индивидуал найысылалыга болган массовый митингиниң киржикчилери ол дугайында медеглээнивер. Чаа ийиглелерди тургузарынга, чер ээрлыга тайбыгны кампгаларынга оруу-биле Совет күрүнезиниң, СЭКП-ниң кылган базын бүрүзү-ле бүгү делегейге эң калбак чүүлдүгүүшүүшкүнү күзээ болдуруп турар.

ТӨЛӨЭЛЕКЧИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ПАРИЖ. (СЭТА). Франциянын шерит күжү-биле хоолгаарлакшыны Чадта чүгле иштики месилдежиишкинни чүүлтаар аразыга сегирежи алмажыны болдуруп турар деп, Национал чаңгыс эптиг шилчилге чазаанның Парижте төлөэлекчизи медеглээн. Шилчилге чазаа-биле Нижаменаның ёзу-чурумунуң аразында дорт чугаалажышкынналры ылаш турган, тургустунган айтырыгны чүгле мынаар шиитпирлеп болуруп ол чугаалаан.

АГРЕССИЯНЫ КАЛБАРТКАН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Мурнуу Ливанның хосталган районнарынче шүүгүп кирип келген израиль шеригер агрессиязының хемчээлин калбартып турар. Ында кээп турар медээлерни ёзугаар алырга, интервентилерге таныларны, үгер-бооларны, ужар үүлдү болгаш вертолёттарны калбак-биле ажыглаан турар. Тайбың ливан чурттакчылар аразында алтеп кижилерниң саны хей. Израиль шеригер

ГАЛЛЕЙНИҢ КОМЕТАЗЫНГА УТКУШТУР

Галлейнин кометазынче автоматтыг ийи совет станцияларның ужудушкунун делегейнин бүгү эртемденнери кичээнгейлии-биле хайгаарап турарлар. Станциялар-биле үргулчуның харылзаазын тудуп турар. Космос шенелдезин белеткээринге совет эртемденнер-биле кады Болгарияның, Венгрияның, ГДР-ниң, Польшаның, Чехословакияның, Австрияның, Францияның болгаш ГФР-нин специалистери киришкеннер.

1986 чылдың март 6 болгаш 9-та станциялар Галлейнин кометазының өзээнден 8,5 болгаш 7,5 мун км ырак эртерлер. Станцияларда тургускан аппараттарының дузазы-биле кометаның газ болгаш доозуңнаачак картын, ооң өзээн комплекстиг өөренип көөр, кометаның чуруун алыр.

ЧУРУКТА: Черже дыңнадыгларны берип турар ужуп эртер аппараттың чуруу; Космос шинчилелдериниң институдунуң директору академик Р. З. Сагдеев.

В. БУДАННЫҢ фотозу. СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЫШТАНЫЛГА КЕЖЭЭЗИ

Шүй суурнуң Культура бажыңынга күш-ажылдың хоочуннары болгаш аңгы-аңгы мергежилдин мурнакчыларыбиле Шүй ортумак школазының үстүкү класстарының өөренчиктериниң ужуражылга кежээзи болуп эртиел.

Суурнуң херээженнер чөвүлелиниң даргазы С. С. Сорҗу кежээни ажыткаш, хоочуннарга, мурнакчыларга сөс бергеш. Мал эмчизи Д. Х. Сүрүа, башкы М. Салчак, кадарчы С. Л. Хертек, эмнелге ажылдакчызы С. Кочза, тракторист Х. В. Самдан, херээжен чөлаачы К. Ч. Хажыт, колхозтуң үндезилекчилериниң бирээзи Б. Х. Чимит олар бот-тарының күш-ажылчы намдарындан солуп күүлдерни, чагыг-сүмезин аныяктарга чүгээлап бергеннер.

Дараазында айтырыглар организастаазы эки болган.

С. МАЙНЫ.

Школа реформазын — амыдыралга

ТЫВА ДЫЛ КИЧЭЭЛДЕРИНГЕ ОЮННАР

Чөөнтө чаа Кызылдың № 2 школазынга хөөрайның ие болгаш үстүкү класстарының тыва дыл башкыларының методиктиг каттыжымышкыны болуп эртикен. Ацаа келген башкылар № 2 школаның тыва дыл башкыларының эрттиргең ажык кичээлдеринге олурушкаш, оларны бүгү тала-биле сайгарып чүгээлашкан. Ниитизи-биле № 2 школаның эге-даа, үстүкү-даа класстарның тыва дыл башкылары үениң негелдезинге дүүштүр чаа ёзу-биле ажылдап турарын демдеглээн. Ылаңгыя ССРЭ-ниң улустуң башкызы Арыя Араптановна Алдын-оолдуң 2-ги классха «Демдек аттарынга» эрттирген катаптаашкын кичээли үнелеп алган.

Никти биилиг болгаш профессионал школаның реформазында төрээн дыл башкылаашкынының шынарын экижилдериниң бир чүгүлә айтырыпп — оюн аргаларын кичээлдерге, ылаңгыя эге школага ажыглаарын тодаргай айтыкал болгай. Реформаның бо салган соруглазын А. А. Алдын-оол амыдыралга боттандырып турар дээрзин ооң эрттирген ажык кичээли херечилеп турар. Демдек аттарын каталтарынга мындыг оюннарны киргизип ажыглаан:

«Хапта чагаа» деп оюн. Үш одурутка үш чагаа хаптарны белеткээш, ол чагаа хаптарының иштинде айтырыглар белеткеп каан. Ол айтырыгларны одурут бүрүзүнден бир өөреникчи үштүп аарга, ону одурут бүрүзүү харыылаар. 1-ги өөреникчиниң үштүп алган чагаазында айтырыг: Аванар кандыг кижил? (демдектерин чүгээлаңар). 2-ги өөреникчиниң айтырыы: Клазынар кандыгыл? Үшкүзүнүң. Мячик кандыг-дыр? Уругларның харылыры: Аваң кижизит, арыг-силиг, ажылгыр угаанныг, томаанныг, чараш, дыыраш баштыг, сарыгзымаар, семис, чолдаш, аныяк: клазывыс арыг делгем, чырык, тараш. Мячик кып-кызыл, бооборбак, бичии. Нарын демдек аттарының шын бижилгезин уруглар-биле сайгарып чүгээлашкан.

Класстың идепкейжидер соруглага-биле самбырада үш койгунчугаш (үш одурутка) азып каан. Ол койгунчугаштарының кайызы мурнай финишке чедер болдур, ол одурут тиилээнин ол боор. Бирги оюнның түңнелиилде, үш койгунчугаш үжелээн деңге бир сан алганнар.

«Ильчирбе» деп оюн. Бо үеде уругларны тыныгыр, сагыгыр чорукка өөредип турар. Одурут бүрүзү демдек аттары адаар, кайы одурут хөйү соксаал чокка адаар-дыр, ол тиилээн боор, а бир эвес доктаай берзе, ол ильчирбе үстүн калганы ол боор. Ынчангаш ол одурут аштырган болур. Бо оюнга одурут бүрүзү эки ажылдаан, удурланышкак уткалыг демдек аттарын тывынар дээрге, башкының бичии дузазы херек апарган, ынчалза-даа уруглар шын тыпкынар. Койгунчугаштар база-ла деңге маңнашпышаан.

«Ооң читкен» деп оюн. Читпеп ослдуң азы урутуң демдектерниң адаарга, ону класстан тыгыр. Чижээлээрге, уруг чүгеп. Урут 7 харлыг, чолдак болгаш арганымаар, бижы ыыдыраш, кара хүрең платьелиг ак фартуктуг, кызыл бантыктыг характерни кара, кыдырык.

Кандыг өөнер бар-дыр? Янзы-бүрү өөнүг саазынарны чагаа хавында суп каан, ону ушта тыртып алган книжи бүрүзү өөнүн тодарадыр, нарын демдек ады кылдыр эде тургузар: кызыл-кып-кызыл, сарыг-сап-сарыг, көк-ак-көк. Шын бижилгезин тайылбырлаар.

«Кым дүргенна?» деп оюн. Башкы янзы-бүрү чүве аттарын чуруктардан көргүзерге, уруглар коючут дүргеи кожуласаак тып, ямей чүгээлаар. Оюн бүрүзүнге түңнел үндүрер, эки ажылдаан одурутка койгунугаштыг санын немээр.

Бо оюннарның дузазы-биле демдек аттарын каталтай алган чурук-биле ажылдап эгелээнер. Чүруктар өнек. Ишек дугайын чүгээлашкан (сүткүр, эштикир, ажыктыг, бызаалыг, семис, шилги, акыык). Күшкүлеп болбас дугайында кижилерге ажылын чорутқан.

Ава-биле тескен айтырыглар кызыгаатай, түңнээш, башкы дедектер салган. Койгунчугаштар финишке деңге маңнажын келгеннер. Шынап-ла, кичээлдиң кайы-даа кезээнде уругларның ажылдавыны, идепкейи дең болган. Класстың өөреникчилериниң сес курлавыры байлак, чүгээлээ сайзырайган, бот-боттарының харыызынга коючут кичээгейлиг болган. Чүгээлээнга четпестерин уруглар сеткилдери эскерип каан, эдээ чүгээлаары чаңчыл болган.

Бир эвес башкы бүрүзү чаа аргалар-биле, үстүнде көргенивес ышкаш, чогаадыкчы ажылдаар болза, төрээн дыл башкылаашкынының шынарын экижилер дугайында реформаның айтырыын амыдыралга боттандырып турарывыс ол болур. Шак мынаар ажылдаары—дуржулгалыг-даа, ынчаш-даа башкыларның дорт үлегерлиг.

К. МАРТ-ООЛ.

Кызылдың педагогика институдунуң тыва дыл кафедразының доцентки.

Культура болгаш амыдырал

ЧЕХОВ КУДУМЧУЗУНДА ТЕАТР-СТУДИЯ

«Чехов кудумчузунда театр-студия» — мындыг бижиктиг Москваның Ленинин комсомол аттыг театры-биле кожа бажында бижээш аскан. Ынчалза-даа ол улуг театр-биле кожа турбушкун бот-тывынгыр коллективтиг ажылынга улам ыяшкан берип турар.

Студия тургустунга-да оң бир чыл болган. Баштай ол Москваның химия-технологтуг институдунуң Михаил Шепенкога болгаш Тамара Басманага удуртқан ойнаарак-шин театры турган. Студиязыллар актёрнуң ажылын болгаш ойнаарактар-биле ажылдаа (кижи дурту хире улуг ойнаарактар-биле) каттыштыр шенеп турганнар.

— Кандыг-бир чаңгыс аай хевирни дилээнинден хөрээ чок деп чүве ооң соонда бииливе берген — дел, Михаил Шепенко чугаалады. —Ойнаарак чокдаа шиилерни салып эгелей берген бис. Ындыг чедишкинеривистиң бирээзи — Уильям Сароянның «Эй, кым бир кижи!» деп шинзин салганывыс болур. Ооң соонда бистиң репертуарывыска Александр Вампиловтуң «Ангел-биле 20 минута дургузунда», «О, мээң Орус чургум!» (орус чогаалчыларның шүлүктеринден) деп шиилер немешкилээн. Ол шиилер-биле бистиң улусчу театрывыс школаларже, институттарже, бүдүүлгелерже үнүп турар аварган...

Алды чыл мурнунда чүгүле болуушкун болган — студиявыс Чехов кудумчузунда чаа бажыңче көшкен. Ында бүгүле чараш чүүлдерни — көрүкчүлер залында хананы дургаар барельефти, сценаны, бүгү кластарлаарны болгаш оонда оскө чүүлдерни студияжыларның холдары кылган. Ону шыңгыыл-биле болгаш сагыгыр чорук-биле кылганы солуп.

Чехов кудумчузунда студиядан келген кымнарын ол? Коллективтиң кол үндезини—ам ыла 40 шаа кижи бар—Москваның өөредилге черлериниң студентилери болгаш доозукчулары. Мында школачылар, аныяк ажылчыннар, албан-хаакчылар база бар. Оларның ортумак назыны — 25 хире.

— Студияга хүлээп алырының кол негелдези — кижиниң ол ажылга салым-чаяанныы, коллективке ажылдап шыдаар мөзүзү. Ылаңгыя сөөлгүзү дыка чугула. Чүге дээрге, студиядa бүгү ажыл-иш — кижи бүрүзүнүң кирип турар үлүгүдеп кол хамаарыжы болгай. Бир эвес студия кежигүнери шунту киржип турар болза (ында чүгле режиссёр болгаш элээн каш актёрлар эвес), ынчан ёзулуг-ла шин белеткеттинер апаар.

— Чүү деп бодаар сиер, ындыг коллектив силерде тургустуна бергени ол бе?

— Бүгү чүүлдерни өөренип көргеш, колдуунда-ла тургустуна бергени ол деп чугаалап тур мен. Чаңгыс аай үзел-бодалдыг коллективти тургузар — эң эгезинде-ле бистиң салган соруглавыс ол. Ол күзел дээрге, бүгү театр каттыжымышкынарының күзели болур чүве болгай. А биске ол эң чугула үжүр-дузалыг. Студияның тургустунуп келген чылдарының дургузунда хөй чүүлдер кылдыңган, моон сонгаарда-даа хөй чүүлдерни кылыр апаар.

Чижээлээрге, актёрларның кижизидилгезинiң дугайында айтырыгны ап көрээли. Бир талазында, бис — театр-дыр бис, шиилерни ойнап турар бис, оларның чамдыкызын өртектиг салып турар бис, а оскө талазында, студияжыларның аттарының шын бижилгезин уруглар-биле сайгарып чугаалакан.

Класстың идепкейжидер соруглага-биле самбырада үш койгунчугаш (үш одурутка) азып каан. Ол койгунчугаштарының кайызы мурнай финишке чедер болдур, ол одурут тиилээнин ол боор. Бирги оюнның түңнелиилде, үш койгунчугаш үжелээн деңге бир сан алганнар.

«Ильчирбе» деп оюн. Бо үеде уругларны тыныгыр, сагыгыр чорукка өөредип турар. Одурут бүрүзү демдек аттары адаар, кайы одурут хөйү соксаал чокка адаар-дыр, ол тиилээн боор, а бир эвес доктаай берзе, ол ильчирбе үстүн калганы ол боор. Ынчангаш ол одурут аштырган болур. Бо оюнга одурут бүрүзү эки ажылдаан, удурланышкак уткалыг демдек аттарын тывынар дээрге, башкының бичии дузазы херек апарган, ынчалза-даа уруглар шын тыпкынар. Койгунчугаштар база-ла деңге маңнашпышаан.

«Ооң читкен» деп оюн. Читпеп ослдуң азы урутуң демдектерниң адаарга, ону класстан тыгыр. Чижээлээрге, уруг чүгеп. Урут 7 харлыг, чолдак болгаш арганымаар, бижы ыыдыраш, кара хүрең платьелиг ак фартуктуг, кызыл бантыктыг характерни кара, кыдырык.

Кандыг өөнер бар-дыр? Янзы-бүрү өөнүг саазынарны чагаа хавында суп каан, ону ушта тыртып алган книжи бүрүзү өөнүн тодарадыр, нарын демдек ады кылдыр эде тургузар: кызыл-кып-кызыл, сарыг-сап-сарыг, көк-ак-көк. Шын бижилгезин тайылбырлаар.

«Кым дүргенна?» деп оюн. Башкы янзы-бүрү чүве аттарын чуруктардан көргүзерге, уруглар коючут дүргеи кожуласаак тып, ямей чүгээлаар. Оюн бүрүзүнге түңнел үндүрер, эки ажылдаан одурутка койгунугаштыг санын немээр.

Бо оюннарның дузазы-биле демдек аттарын каталтай алган чурук-биле ажылдап эгелээнер. Чүруктар өнек. Ишек дугайын чүгээлашкан (сүткүр, эштикир, ажыктыг, бызаалыг, семис, шилги, акыык). Күшкүлеп болбас дугайында кижилерге ажылын чорутқан.

Ава-биле тескен айтырыглар кызыгаатай, түңнээш, башкы дедектер салган. Койгунчугаштар финишке деңге маңнажын келгеннер. Шынап-ла, кичээлдиң кайы-даа кезээнде уругларның ажылдавыны, идепкейи дең болган. Класстың өөреникчилериниң сес курлавыры байлак, чүгээлээ сайзырайган, бот-боттарының харыызынга коючут кичээгейлиг болган. Чүгээлээнга четпестерин уруглар-биле сайгарып чүгээлашкан, чогаадыкчы ажылдаар болза, төрээн дыл башкылаашкынының шынарын экижилер дугайында реформаның айтырыын амыдыралга боттандырып турарывыс ол болур. Шак мынаар ажылдаары—дуржулгалыг-даа, ынчаш-даа башкыларның дорт үлегерлиг.

К. МАРТ-ООЛ.

Кызылдың педагогика институдунуң тыва дыл кафедразының доцентки.

ДУРЖУЛГА СОЛУШКАН

Чөөнтө Өвүр районуң «Коммунизмче орук» совхозунга кожаавыста МАР-нчи Усба-Нур аймакта «Социализмче орук» кодээ ажылагай каттыжымышкынының делегациязы арга-дуржулга солуушу-биле аалдап чораанывар. Делегацияның составында «Социализмче орук» кодээ ажыл-агый каттыжымышкынының даргазы Цэгмэд Цэвээнрэгдэн, каттыжымышкының коо зоотехниги Сайдай Намсамбуу, мурнакчы малчын, аймактың депутады Баяр Даваадын олар кирип турар.

Үк делегация «Коммунизмче орук» совхозтуң Улаатай хойжу бригадазының малчыннары Базыр-оол Сесер-оол, Доңгак Кызыл-оол, Намбар-оол Куюкмаа, Кызыл-оол Монгуш, Аржай-оол Монгуш оларның колаинарынга барып, ажыл-ижи, аймдырал-чуртталгазы-биле таныжып, арга-дуржулганы солушканнар.

Хүндүлүг малчы, мурнакчы Баяр Даваадынның инициативазы-биле «Социализмче орук» кодээ ажыл-агый каттыжымышкынының Бургастай хойжу бригадазы биле «Коммунизмче орук» совхозтуң Улаатай хойжу бригадазы арасында социалистиг чарышка кыйгырыгны салып, дуржулганы кылып, керээни чарганнар. Бригадаларның төлээлеря социалистиг чарыштың негелдерин база дугуруушканнар.

Малчылар совхозта кодээ ажыл-агыйның түскай эртемнилерин-биле чугаалажып, мал, чер ажыл-агыйының талазында арга-дуржулгазын солушканнар.

Делегация Солчур ортумак школазынга база аалдап барып башкылар, өөреникчилер коллективи-биле пайыралдын бесселзын кылганнар. Малчылар ол школада моол-совет пайыралга тураскаатка булуңду улут соңуургал-биле киргеннер, тураскаалга Усба-Нур аймактың сүлде-демдээн чураан вымпелди бергеннер.

Кежээ совхозтуң чаа Культура бажыңынга моол-совет пайыралга тураскаатка пайырал кежээни болган. Кежээге «Коммунизмче орук» совхозта партия комитединиң секретары Кыыл-оол Ховалыг моол-совет пайырал дугайында беседаны кылган. Ол кежээ МАР-ның Усба-Нур аймакта «Социализмче орук» кодээ ажыл-агый каттыжымышкының база Өвүр районуң «Коммунизмче орук» совхозту моол-совет пайырал ынтылелиниң кедигүүнге хүлээп алганының дугайында херегжелдерни төлээлерге тывыскан.

Пайырал кежээнге совхозтуң аныяктары болган Солчур ортумак школазының башкыларын аалчыларга солуп хоорлерни бараалгатканнар.

Т. МОНГУШ.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Февраль 22-де Хөгжүм-шин театрынга «Съездиге рапорттаттур бис» деп темалыг дыштанылга кежээзи. 18 шакта.

Февраль 23-те Тыва заводтуң будүүлүге мурнакчыларының слёду. В. Беловтуң «Над светлой водой» деп шинзи. 12 шакта.

Февраль 22-де «Енисей» Культура бажыңынга «Звездочка» клубтуң эстетиглиг кичээли. 10 шакта. «Съездиге рапорттаттур бис» деп ааспурналы. 14 шакта. «Собеседник» клубтуң «Служу Советскому Союзу» деп баймалыг хуралы. 18.00 шакта.

Февраль 23-те литература-музыкалыг «Листая страницы» деп композиция. 14 шакта. «Умелые руки» бөлүүминиң кичээли. 15 шакта. «Песни военных лет» деп дискотека. 19 шак 30 минутада.

Февраль 22-де «Колос» Культура бажыңынга «Ритмы наших друзей» деп дискотека. 19 шакта.

Февраль 23-те СЭКП-ниң XXVII съездизиге турасказтаан «Творчество детей» деп делгелге. 12.30 шакта. Улусчу ТЮЗ-тун артистериниң концерти. 13 шакта. Фотохамдыкшылдыларының бөлүүмү. 14 шакта. Ак-Довурак хоорайның «Центр Азии» деп ансамблиниң концерти. 17 шакта. «Музыкальный калейдоскоп» деп дискотека. 19 шакта.

Февраль 22-де пассажир АТБ-зиниң клубунга «А ну-ка, парни!» деп конкурс-кежээ. 16 шакта. Февраль 23-те шидыраага маргылдаа. 11 шакта.

Февраль 23-те № 3 АТБ-ниң клубунга шидыраага блин-маргылдаа. 10 шакта.

Февраль 22-де «Тыва тудуг» трестиң клубунга дискотека. 19 шакта. Февраль 23-те «Енисей» Культура бажыңының агитбригадазының ойн көргүзүү. 19.30 шакта. Таңды программазы.

Февраль 23-те мебель фабриказының кызыгбулуңунга Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Фэодунуң хүнүнге турасказтаан темалыг кежээ. 18 шакта.

Февраль 23-те урал чүүл училищезиниң залынга ураң чүүл школазының өөреникчилериниң «Аяның композитор» деп конверти. 11 шакта.

Февраль 22—23-те байырлал залынга темалыг кежээлер. 18 шакта.

Февраль 23-те «Монгулек» аалчылар бажыңының залынга «Радость» ансамблиниң концерти. 11 шакта. Хаакка республиканың маргылдаазының киржикчилеринге дыштанылга кежээзи. 19.30 шакта.

Февраль 22-де «Херел» спорт залынга волейболга республиканың бирги чери дээш маргылдаа. 10 шакта.

Февраль 22-де көдээ ажыл-агый техникумунуң спорт залынга бокска «Спартак» институдунуң хоорай чөвүлелиниң бирги чери дээш маргылдаа. 18 шакта.

Февраль 22—23-те «Тайга» станциязынга хаакка «Пионерская правданың» шаңналы дээш республика маргылдаазы. 10.30 шакта.

Февраль 23-те автоэргелелдиң ажылдакчыларының арасынга хаак маргылдаазы. 12 шакта.

Февраль 22-де «Хербис» даанга көдээ ажыл-агый болгаш чырыдыышкын ажылдакчыларының профэвилел обкомунарының шаңналы дээш хаак маргылдаазы. 10 шакта.

Февраль 22-де Культураның болгаш дыштанылганың паргынга садык ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң будүүлгелер арасынга маргылдаа. 10 шакта.

Февраль 22-де «Хүреш» стадионга конькиге массалыг чүңгулаашкыны. 23-те конькиге школачылар арасында маргылдаа. 11 шакта. Мячилиг хоккейге Эрзин суурнуң болгаш Кызыл хоорайның спортчуларының арасында маргылдаа. 14 шакта.

Автоорук техникумунуң хоккей шөлүнге бирги курсчуларын маргылдаазы. 11 шакта.

Февраль 23-те Кочкл-оол 7 «г»-де хоккей шөлүнге автомоделизмге республика маргылдаазы. 11 шакта.

Февраль 22—23-те «Тайга», «Хербис» станцияларының болгаш паркының хаак бавзалары чалап тур.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 21
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 8.40 — «Кыыгаарлар». Док. телефильмниң башгайгы көргүзүү. 9.00 — «Өнүктерни шилип албас». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 10.05 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 11.05 — 11.10 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «Орус шев. Думмазы». Док. телефильм. «Сезен чылдарның коммунистери» деп болуктеп. 15.50 — Үрер хөгжүмүнүң «Серенада» квинтедин ойнаар. 16.20 — Оруе чугаа. 16.50 — Уругларга фильм. «Далай анчазы». 18.00 — Съездиге чүүл-биле келир бис. Дамчыдылгага СЭКП ТК-ниң кежигүнү партининың Владимир обкомунуң бирги секретары Р. С. Бобовников киржир. 18.30 — Улустуң ажылгалары. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — Ол черниге шинтиирлээр. Омск областың партия болгаш совет организацияларының ажылының дургузлгазының дугайында. 2-ге дамчыдылга. 19.45 — П. Чайковский — «Бодаллар». 19.55 «Өнүктерни шилип албас». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 4-кү сериязы. 21.00 — «Уе». 21.35 — «Киноэпоха». 23.20 — Бөгүн делегейде. 23.35 — 00.00 — Г. Беседина урлаар.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильм. 8.35; 9.35 — К. Г. Паустовский — «Мещер талазы». 4 класс. 9.05; 12.40 — Англия дыл. 10.05 — «Эртем болгаш амыдырал». Киргиз ССР-ниң Эртемнер академиязының 10.35; 11.40 — В. П. Катаев — «Чангыс пируе агарып чоор». 5 класс. 11.05 — «Латвия — мээң бажыңым». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.10 — Ниити биология. 10 класс. Хайнак үүлүтериниң генетиказы. 13.10 — Совет тураскаал болгаш портрет скульптуразы. 13.40 — «Билиг — күш». Тележурнал. 14.10 — Орус литератураның патриотизминиң эге бажыңда». 15.10 — 15.15 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 18.30 — «Аныяк гвардия». Совет Армениязы болгаш Шериг-Далай Фэодунуң хүнүнге. 19.10 — Киножурнал. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия тевүү». Медээлер. 19.55 — Чаңгыдаа.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удухар, чаштар!» «Телефон». 20.20 — Баскетбол. Европа чемпионатының кубогу. Эр улус. «Жальгирис» (Каунас) —«Ливорно» (Франция). Каунастан дамчыдылга. 21.00 — «Уе». 21.35 — «Бир катап ыяшкы». Музыкалыг дамчыдылга. 23.05 — «Чөөн Сибирь». Киножурнал. 23.15 — Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионаты. «Сокол» — «Спартак». Киевтен дамчыдылга. 00.45 — 01.05 — «Россиянның хаак оруу». Хаак спортуның бүгү-эвилел неделязы.

Садып алыкчыларның кичээнгейинге

Кызылдың үлетпүр садыны Москва хоорайның Ленинчи комсомол аттыг автозаводунуң будүргени 7500 рубль өртектиг «Москвич»-2140 автомашиналарны хостуг садып турар. Кызыл хоорайда чурттап турар хамаатыларга автомашинаны 4 чыл хуусаалыг чыминиг садып турар.

Айтырыгларны дараазында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай, Октябрьская кудумчузу, 29, № 15 кабинет (үлетпүр баазанныр садының садыг кылдыры)

КЫЗЫЛДЫҢ УРАН ЧҮҮЛ УЧИЛИЩЕЗИ

музыка салбырының белеткел бөлүүнге өөренирин күзээр кижилерни хүлээп алырын чарлап турар. Белүүтүң кичээли февраль 1-де эгелээр.

Училищениң турар черн: Кызыл хоорайның Ленин кудумчузунда № 2 бажын.

ДИРЕКЦИЯ.

1987 чылда материалларга болгаш дериг-хереклерге хереглеэдиг чагыгларын болгаш саазыкчыгаын бөрүнүң хуусазының 1986 чылдың март 15-те төнерин хандырылгада турар министерстволарга болгаш ведомстволарга Тыва АССР-ниң Күрхандырылгазы дыңнадып тур.

Чагыгны чогуур үеэнинде кылын албаан организацияларнар курлавырлар-биле хандырылганы албас.

Кызыл хоорайның ооөеранна садыы чурттакчы чондак хавар, ишек, той уъдиа куш эъдин, тоолай ъдын, өөренъенъ погаалаарны кызыгаар чөөкө дугурушкаа өртээ-биле хүлээп ап турар. Көдээ ажыл-агый продукциязының дужаакчыларынга бүгү марка-ның автомашиналарын, аар мотоциклдерни, авторезинаны болгаш улут херегделиг оскө-даа баранналарны, холукаавлыг мал чемин, тараа артмычыларын садар. Айтырыгларны дараазында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай, Тайбың кудумчузу 13, телефон 2-31-46.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 21-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «У застава «Красные камни» 9.30, «Рейс 222» 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Ослиная шкура» 9.30, «Зимородок» 11.20, 13.50, «Координаты смерти» 15.30, 17.10, 18.50, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Битва за Москву» 16.50, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «С любимыми не расставайтесь» 15.00, 17.00, «Жестокий романс» 19.00 шактарда.

агаар

Республикада биче булуттаар, хар чаңгас, хаттың дүргеи секундада 2—7 метр. Агаарның температуразы дүне 29—34, күндүс 13—18 градус, чамдык районнарга 4—9 градус соок.

Кызылга биче булуттаар, хар чаңгас, хаттың дүргеи секундада 2—7 метр, дүне 32 — 34, күндүс 13—15 градус соок.

Шын редакциянын адрези: 667000. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 9. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-35, партийин амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3239

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00331

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың февраль 22 суббота № 45 (13045)

1925 чылда үдезилеттинген.

Өртээ 3 көпеек.

ЧАҢГЫС ААЙ КОМПЛЕКСТЕ

«ЭРТЕМ-ТЕХНИКА-БҮДҮРҮЛГЕ-86» ДЕЛГЕЛГЕ АЖЫТТЫНГАН

Эртемниң идеяларын, төлевилел ажылдарын болгаш оларны бүдүрүлгеге боттандырын чорударын чаңгыс аай комплекске каттыштырып дүүштүрери эртем-техниктыг дешилгени дүргедедириишге үндезин белеткел болур. Ынчангаш февраль 20-де ССРЭ-ниң Улус ажыл-агый чедиишкиннериниң делгелгезинде ажыттынган «Эртем-техника-бүдүрүлге—86» деп съезд мурнунуң улуг делгелгезин организастарывыска ажыл-чорудулгазы түүнү холбаалыг 80 министерстволар, академиялар, ведомстволар киришкиннер.

Дүргедедириниң мурнакы утланымышкынының талазыбиле ийи мүң ажыг көргүзүт чүүлдери болган технологиялар эртемни шинчилел бүдүрүлгешиниң хереглелдеринде, а бүдүрүлгени эртемче шинчирлин-биле утландырарын-биле холбаштыр эртемниң сорулгаларын көөр дугайында партияның ээ чүгүла негелдези боттандырып турар.

Делгелеге көргүскен ол чүүлдер телевизэйриндең, тогаалырындан, бүдүрүлгениң технологтуг белеткелиндең эгелээш продукцияны бүдүрүп үндүреринге, хынаарырыга, сөөртүүгө болгаш склалдың шыгжаарыга чедир бүгү ажылды автоматчыткан бүдүрүлгениң чамдык кезээ болуп бергени таварылга эвес.

Даартагы хүнүң бүдүрүлгезиниң оюур-левирл бөгүнгү ажыл-херектерден үндезилеттинип турар. Автоматчыткан ажылдаар өөр. нарын кылыгларны чыырының роботчуткан технологтуг комплекнин, программның башкарылга хереглибиле ажылдаар станок, плёнкаларны агаар чок черге кылырының технологиязы, кылыгларны быжыктырарының лазерлиг херекселя — бо бүгү чаа чүүлдер делгелгеде көргүстүнген.

Болгаш-кымнын үндүрген хой саннын чаа материалдар база бар. Композициялыг материалларны ажыктыг ажыглаарының мындыг бир чижээ бар. Амгы үениң самолёдунда пластиктен хыналган ийи муң ажыг кедилерни ажыглап турар. Оон үжүрүнде лайнериниң деңзизи барык ийи тонна чиргей берген. Материалдарны ажыглаарының коэффициентизи ийи ажыг катап улгатканы. Машиналарны белеткел кылырынга күш-ажыл чарыгдазы дыка кызырынган. Оон-биле кады чылда олар чүүлдүң чүс ажыг тонна камналгазын ап турар.

Эртемниң болгаш бүдүрүлгениң каттыжымышкынының дүржүлгазы бүгү талалыг, сонуургалдыг өөренил көөрүн чедип турар. Ынчангаш делгелгениң ажылынын планында эртем-техниктыг болгаш пропагандисел темдеглериниң комплексизи, оон иштинде СЭКП-ниң XXVII съездизиниң дозугаттарынга болгаш ажылчыларынга. Москваның болгаш наймылал областының партияжыл-агый болгаш комсомол активиниг тускай маршруттарын болгаш экскурсиларын киирген. Мурнакы бүдүрүлгелериниң—«АвтоВАЗ-тың», «Криогенмаштың» ЭБК-ның хүнерин эрттирерин телевилээн. Эртемденнериниң ылгелделерин, янзы-бүрү байырлалдарның, оларның аразында Эртем үүнүн эрттирин чорудар. Бүдүрүлгелерже үнүүшкүүр делгелгелерин, школаларның болгаш профтехучилищелериниң өөреникшилеринге тускай программаларын белетээн.

(СЭТА-ның корр.).

Москва.

КРЕМЛЬ ХАНАЗЫНЫҢ ЧАНЫНГА

Февраль 20-де Москвага Билдинмес солдаттың дөөрүүнүн чанында чаа тураскаал блокталарга Маадыр-хоорайлар Мурманскиниң болгаш Смоленскиниң делегацияларының наймылалга эккелгенин ол хоорайларның ыдыктыг довуратарын суккан хаараакчыларны байырлыг байдалда салган.

Ол комплекстиң тураскаал блокталарынга Ленинградтың, Киевтиң, Минскиниң, Волгоградтың, Одессаның, Севастопольдуң, Новороссийскиниң, Керчиниң, Туланың болгаш Маадыр-шивээ Брестиң черле-рииниң ыдыктыг довуратарының шыгжаттынган. Ам ында Запольярьениң дайынчы камгалакчыларының Мурманскиде тураскаалының чанындан болгаш Смоленскиде Өлүм чок чоруктуң тейкидея совет дайынчыларының ханы төгүлген черлериниң довурааи база эккелген.

Александр садынга Москваның ажылчы чонарынын технологчилерге-чыглыг келген. Тураскаал чоогунга шеригниң хүндүлүг таңмылыны чискаан тургускан. Билдинмес солдаттың хөөрүнге чечектер салган.

(СЭТА-ның корр.).

БҮРҮН АЛЫР

«Нарын» совхозтуң Бора Нүрзетке удуртқан № 4 хойжу бригадазында 23 кодан бар. Оон хойжуларын бо чылдың мал кыштаглаашкынын, мурнакы чыздарда дег, чедиишкинниг эрттирип турар.

Оларның мурнунда свалдынган кол сорулга — хой бүрүзүнден алдынган хураганны бүрүн камгалап алыры, малдың баш санын менди кыш ажырары. ол чедиишкиннерни СЭКП-ниң съездизинге тураскаадыры.

Бо бригаданың малчыннары эрткен беш чылда багай эвес ажылдаан. Төрүүр чүс баш хойга онаалтыр 90 ажыг хураганны камгалаан, мал бажын 97,6 хуу камгалап алган, бир баш тыва хойга онаалтыр 1,7 кг дүктү кыргып алган. Ол дээрге ында мурнакчылар А. Хумбуңнуң, А. Мыкпанның, Я. Ишкининиң болгаш өске-даа хойжуларның күш-ажылчы чедиишкиннериниң түңнели-дир.

Ук бригадавың коллективи бо беш чылда оон-даа бедик көргүзүтлерни чедип алырынга бүзүрел улуг. Чүге дээрге, оон кежигүннери күш-ажылды организастаарының деп-шилгелиг аргазы — бот-орулга чарылганы эрткен чылын шинчээдип алган. Ук арганы ажыктыг ажыглаар болза, көргүзүглер доктаамал бедиир дээрзин билдингир. А олар оны эң ажыктыг ажыглап, күш-ажылга чедиишкиннерни көөдедир дээрзинге бүзүреп турар бис.

Ч. САЯЯ,
кодээ ажыл-агый ажылдакчыларының профзивилел райкомунуң даргазы. Эрзин район.

Часкы тарылгага белеткелди бүгү талалыг чорударынче Тандыда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң механизаторлары улуг кичээнгейни салып турар.

Ол ажыл-агыйның техника септээр мастерскаяларында бо хүнерде ажыл хаймышкынныг. Септекчи звеноларның ортузунда социалистиг чарыш калбарган. Тракторлар моторлары септээр звено ол чарыштың мурнуу одуруунда.

ЧУРУКТА: моторлар септээр механизаторлар Аркадий Лебедев. Алексей Лебедев алышкылар биле Май-оол Оюн.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ПЛАНДАН АЖЫР

Тыва АССР-ниң Чуртталга - коммунал ажыл-агый министерствозунуң бүдүрүлге коллективтери СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг утпуур дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, багай эвес түңнелдерни чедип ап келгеннер.

«Тыва газ» бүдүрүлге эргелелиниң коллективи съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир ийи айларның планын күүседир бедиткен социалистиг хүлээлгезин февраль 15-те боттандырган. Ол — эргелелдиң бүгү ажылдакчыларының сорук киришкинниг, деминг ажылының түңнели болган. Февраль төнчүзүнге чедир «Тыва газтың» коллективинден ылаңдан ажыр 35 тонна газты сайгарар.

«Водоканал» эргелелдиң коллективи ийи айларның планын февраль 20-де күүседкен болгаш ай төнчүзүнгө чедир пландан ажыр 21 муң кубометр сутну сайгарар сорулгалыг.

Министерство-биле министерствоның бүдүрүлгелери ийи айларның планындан ажыр 12 муң рубльдиң ачы-дузазын чедирер.

В. СЕННИКОВА.
Тыва АССР-ниң Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң план кылдазының экономизи.

ЭКИ АЖЫЛДААННАР

Чурттуң коммунистериниң улуг шуулганымга тураскаадыкка «СЭКП-ниң ЛЫЛЫҢ күш-ажылчы КЫЛЫҢ XXVII съездизинге — шалынчы күш-ажылчы 27 декададаа» районнуң чонунуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң коллективи багай эвес ажылдаан.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылын бүдүрүлгениң ажыл-ишчилери күш-ажылчы бүзүрелдиг базым-биле эгелээнин январының бүдүрүлге көргүзүглери бадыткап турар. Январь айның планы бүгү көргүзүглер талазы-биле 150 хуу боттанган. Ийи айларның планныг онаалдаларын съездиге уткуштур күүседир дээш сөзүн коллектив быжыы-биле тудуп турар.

Съезд мурнунуң социалистиг чарыжында цехтер, бригадалар, совхозтар төптеринде чагыларының комплекстиг хүлээш алыр пунктуларының ажылдакчылары идепкейлиг киришкен. Даараныла цегининиң бригадаларының даарзынакчылары, чурук тырттырар цех күш-ажылчы ол маргылаавың мурнуну одуруунда чорун турар. «Кара-Хөл» совхозта К. Ооржак эргелекчилээн пунктунуң ажылдакчылары съездиниң күш-ажылчы белектелгиг уткуп турар болгаш кодээ чонунуң амыдырал хандырылгазын улам экижидер дээш кызымак ажылдап турар. Оларга деңнештир ажылдап турар комплекстиг пунктулар база бар.

Амыдырал хандырылга бүдүрүлге үндезилеттинип турар. Автоматчыткан ажылдаар өөр. нарын кылыгларны чыырының роботчуткан технологтуг комплекнин, программның башкарылга хереглибиле ажылдаар станок, плёнкаларны агаар чок черге кылырының технологиязы, кылыгларны быжыктырарының лазерлиг херекселя — бо бүгү чаа чүүлдер делгелгеде көргүстүнген.

Болгаш-кымнын үндүрген хой саннын чаа материалдар база бар. Композициялыг материалларны ажыктыг ажыглаарының мындыг бир чижээ бар. Амгы үениң самолёдунда пластиктен хыналган ийи муң ажыг кедилерни ажыглап турар. Оон үжүрүнде лайнериниң деңзизи барык ийи тонна чиргей берген. Материалдарны ажыглаарының коэффициентизи ийи ажыг катап улгатканы. Машиналарны белеткел кылырынга күш-ажыл чарыгдазы дыка кызырынган. Оон-биле кады чылда олар чүүлдүң чүс ажыг тонна камналгазын ап турар.

Эртемниң болгаш бүдүрүлгениң каттыжымышкынының дүржүлгазы бүгү талалыг, сонуургалдыг өөренил көөрүн чедип турар. Ынчангаш делгелгениң ажылынын планында эртем-техниктыг болгаш пропагандисел темдеглериниң комплекстиг, оон иштинде СЭКП-ниң XXVII съездизиниң дозугаттарынга болгаш ажылчыларынга. Москваның болгаш наймылал областының партияжыл-агый болгаш комсомол активиниг тускай маршруттарын болгаш экскурсиларын киирген. Мурнакы бүдүрүлгелериниң—«АвтоВАЗ-тың», «Криогенмаштың» ЭБК-ның хүнерин эрттирерин телевилээн. Эртемденнериниң ылгелделерин, янзы-бүрү байырлалдарның, оларның аразында Эртем үүнүн эрттирин чорудар. Бүдүрүлгелерже үнүүшкүүр делгелгелерин, школаларның болгаш профтехучилищелериниң өөреникшилеринге тускай программаларын белетээн.

(СЭТА-ның корр.).

Москва.

ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР КҮҮСЕЛДЕЗИ

Каш хонук бурунгаар бистиң № 3 автобүдүрүлгеге ээлчеглиг «Чаңчыл» кестүп келген. Ында «КамАЗ» чолаачылары Илья Петрович Байбородин, Алексей Васильевич Клименко, Василий Петрович Тюрнев, Игорь Григорьевич Рыженков, Алексей Михайлович Казанцев олар партияның XXVII съездизинге тураскаалган социалистиг хүлээлгезин — бо чылдың ийи айларының планын күүседкенин дыңналдым, шалынчы ажылдаанчыларга байыр чедирген.

Оон улаштыр съезд мурнуунуң хүлээлгелерин күүседкенниң саны хүн бүрү немежип турар. Дүүнге чедир АТБ-де 20 ажыг чолаачы ийи айның планын ажыр күүседкен. Ол дээрге документ ёзуланып өйүп чоруур айтырыгларны бистерге тө каап берди.

Шынап-ла, Борбак-Тейде шаңда чажар шыларынга чедир арыглап каан 85 тонна кызыл-тас үрезинин хар адаанда, куштар дою болуп, үреливе чыдар. 125 тонна сула үрезининиң салым-хуузу база-ла ындыг. Сула үрезининиң шыларын бөгай, чажарынга тааршыпас. Сүт-хөлчүлер оны «кара сула» деп адап алган. Херек кырында иштн карарын калган, аарыг сула-дыр ийин, 450 тонна тараа урар складты чедир тулуп алган чүве болза, ынча хой тараа хар адаанга үрелип чытпас турган ийин.

Алдан-Маадыр салбырының агроному Михаил Сарыглар, трактор-хову бригадазының бригадири Маска Ооржак олар Борбак-Тейге чедип келген турдулар. Дүжүттүң болгаш черин ажыглаарының салым-хуузун холда тудуп орар харысалгалыг специалистер М. Сарыглар, М. Ооржак олардан чемишчидилге кайы хире барын, оны канчаар кадагалап турарын сонуургап айтырган бис.

— 460 тонна чемишчидилге (нитроамофос, мочевина) бо шаңда дүжүртүнген. Олар саазын хаптарлыг. Шыгжаар черивис чок. Ынчангаш хар адаанда чыдып турар ийин — деп, оларның харызы мындыг болду.

Улуг өртектиг чемишчидилгени хар адаанга чыттырарга болур бе? Чеже хире акшаның чемишчидилгези хар адаанда үрелип чыдар эвес дээш, рейд бригадазының кежигүннери санап көрген бис. 1 тонна чемишчидилгениң өртээ 46 рубль болурга, 21 муң 160 рубль өртектиг болган. «Алдан-Маадыр» совхоз чүгле чемишчидилгени багай кадагалап турарынган ол хире улуг каражага онаажыр турар-дыр деп түңнел үндүрген бис. Хар адаанда чыдып турар улуг өртектиг чемишчидилге хар эриирге үрелип эгелээр дей берген. Шак мындыг ажылагыйжы эвес чорук дээш «Алдан-Маадыр» совхозтуң удурткучулары харысалга хүлээр ужурлуг.

Бо шаңда 1973 чылда тутқан тараа кургадыкчызы ажылдавас, аңаа турар. Ол шакта 10 тонна тараа кургадыр. «Сес чыл бурунгаар бир машина тараа урунтарымга, ол тараам чиде бер часкын-на болгай, бичии өртең чүве үнүп келген ийин» деп, шаңдың эргелекчизи Б. Ооржак рейд кежигүннериге чугаалап олурду. Күрүенниң хой түңнүг акша-төгерини чарыдап турган кылдыртқан кургадыкчы аңаа-ла «делгелге» боон, ажыл чок турарынга совхозтуң удурткучулары бурууглуг.

Ол-ла совхозтуң Бора-Тайга салбырының Шөлде-Тей трактор-хову бригадазын Оюу Шойдан удуртуп турар. Шаңда шөлдү колдуунда-ла сула долган. Сула үрезини бөктуг, мынчага чедир арыглаттынмаан, хар адаанда чыдып турар. Шаңда элеш-караш дээр кижи-даа көөрлбес, чүгле куш-каштар долган. «Кандыг-даа куш келир, куш ораны болган шаңдыр ийин. Оода чадаарда сериден-даа туттуруп бербес даргалар ышкажыл» — деп, бо шаңда 16 чыл таңнылдап турар С. Ондарның бистерге чугаазы мындыг болган.

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң Кара-оол Монгуш удурткан Ак-Шат трактор-хову бригадазының ажыл-ишчилери эрткен чылын бир гектардан ортумаа-биле 26 центнер дүжүттү өстүрүп алган. Совхозтуң тараа шөлү Ак-Шаттың ховулары болганда, оон ажаап алган дүжүттү бригаданың төвүнде шаңда дүжүргеп. Тараа шөлү бичеэвес, оны алгыдыр тударга-даа, тараа сыммаан. Шаңда 524 тонна кызыл-тас урдунган. Үрезиниге хереглээриле 60 тонна кызыл-тасты Кызылга сайгарылга баазазындан орнап алган. 250 тонна арбайны үрезин кылдыр арыглаап, хымалдазын эрттирген. Ол 2-ги классты үрезинерни, үнүүлеп 97 хуу.

Мал чеминге хереглээр тарааны арыглаарывыче февраль 14-тен эгелеп киргеп. ОПВ-20 дээр ийи машинаны тараа арыглаар кылдыр тургускан. Хүнде ийи машина 40 тонналы арыглаар. 14 кижи тараа арыглаашкынын он беш хонук иштинде доозар сорулганы мурнунда салган ажылдап турар. Чадагай черде 10 тонна арбай чоокта чаа чаггап харның соонда шинп, өртеминп эгелээн. Арыглаар ужурлуг 150 тонна арбай хар адаанда чыпшыпаан. Кызыл-Хадың деп черде дүжүрттүнген чемишчидилгени, шыгжаар чер чок болганындан, база-ла ажык черде төп каап, хар адаанда хөндүнген.

Рейд бригадазының илерткен четпестерни үстүнде ады киргеп совхозтарның агрономнарының база олуртпай чоруубиле тайылбырлаар апаар. Чажар шыларынга чедир арыглап каан үрезин эвээш, немешпейн турар. Үе далаштырып келген. Ынчангаш үрезин белеткелинде тургустунуп келген берге байдалдан ушпунуп, бо ажылды дүргедедири негеттинип турар. Районнуң агроүлетпүр каттыжымышкынының удурткучулары айтыкан четпестерни эдип алыры-биле дүрген хемчет алыры эргежок чугула.

Рейд бригадазының кежигүннери:

Ч. ОНДАР,
районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы:
Р. ООРЖАК,
чер тургузукчузу-инженер;
М. ОЮН,
«Шынның» корр.

ПОЛЬША ААЛЧЫ МОСКВАДАН ЧОРУПКАН

ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Польша Улус Республиканың Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Збигнев Месснер февраль 20-де Москвадан чорупкан. Ол бистиң чуртувуска Совет чазактың чалаапы-биле албанныц найыралдыг ажы-чоруун ыглыг чораан.

Аэродромга самолёт чадазының чанынга аалчыны СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги орадакчызы Г. А. Алиев, албанныц өске-даа кижилери үзүмнер.

(СЭТА).

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Февраль 10-да-ла районнуң 7 киноустановкаларының үжү баштайгы ийи айларның планын күүседкенер. Тодаргайларга, Бичэ-Тейде, Кызыл-Мажалыкта киноустановкалар, социалистиг чарышка мурнап турар. Районнуң кино четкилериниң ажылдакчылары алган хүлээлгезин күүседикеш, улам соруктуг ажылдап турар.

М. ООРЖАК.

УРЕЗИН ХАР АДААНДА

Рейд

Хову-шөлдерже үнер үе, хүн келген түлүм-на чоокшулап орар. Көдээ ажыл-агыйның тускай эртемналгары, чер ажылының шинчилери болгаш механизаторлар кыштың бо сөөлгү хүнеринде дүжүт дээш демиселлиг харысалгалыг үе-чадазынга күжениишкиннииг белеткенип турар. Он ийиги беш чылдың баштайгы чылында бедик дүжүттү алыр дизе, часкы хову ажылдарынга бүгү талалыг болгаш ажыл-агыйжы ёзулиле белеткекир херек дээрзин Сүт-Хөл районнуң совхозтарының чер ажылдакчылары база-ла экн билир.

Күзүн эрте дүшкеи доңат тараанның чажар шыларынга багай салдарлыг болганы чугаажок. Үрезин арыглаарын ажыл-агыйжы ёзу-биле көөр херек деп чүвеин ук совхозтарның удурткучулары, агрономнары, трактор-хову бригадаларының бригадирлери экн билгн дег. Ынчалза-даа ыналдага киргеи ажыл-агыйларның шаңларында тараа кандыг-даа шимчээшкин чок, хар адаанда чыдып турар, харын, бора-хөкпештер хүнезинин болу бергеинн рейд кежигүннери көргеи.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң Борбак-Тейде трактор-хову бригадазының төп шаңының эргелекчизи Бады-Нара Санаа-евич Ооржак:

— Бо турар улуг складты 1973—1974 чылдарда студентилериниң түдүгжү отряды тутту. Оны шала тутқаш, олар чоруур черлеринче чоруй барган, ындыг чүве. Чайыл чаастыгда, чазын хар эриирге, кыры дамдылаар. Кырында хар эриирге, склад иштн хөл апаар чүве-ле болгай. Ынчангаш аңаа тараа шыгжаар арга чок. Складтың эжиктери безин чок ийин. Чеминдилге склады база-ла ындыг. Бо бүгүнүң үржуулдан тараанны ажык черге кадагалаар ужурга таварыш турар бис — деп сагыш-сеткилин өйүп чоруур айтырыгларны бистерге төөлээп берди.

Улуг өртектиг чеминдилгени хар адаанга чыттырарга болур бе? Чеже хире акшаның чеминдилгези хар адаанда үрелип чыдар эвес дээш, рейд бригадазының кежигүннери санап көрген бис. 1 тонна чеминдилгениң өртээ 46 рубль болурга, 21 муң 160 рубль өртектиг болган. «Алдан-Маадыр» совхоз чүгле чеминдилгени багай кадагалап турарынган ол хире улуг каражага онаажыр турар-дыр деп түңнел үндүрген бис. Хар адаанда чыдып турар улуг өртектиг чеминдилгени хар эриирге үрелип эгелээр дей берген. Шак мындыг ажылагыйжы эвес чорук дээш «Алдан-Маадыр» совхозтуң удурткучулары харысалга хүлээр ужурлуг.

Бо шаңда 1973 чылда тутқан тараа кургадыкчызы ажылдавас, аңаа турар. Ол шакта 10 тонна тараа кургадыр. «Сес чыл бурунгаар бир машина тараа урунтарымга, ол тараам чиде бер часкын-на болгай, бичии өртең чүве үнүп келген ийин» деп, шаңдың эргелекчизи Б. Ооржак рейд кежигүннериге чугаалап олурду. Күрүенниң хой түңнүг акша-төгерини чарыдап турган кылдыртқан кургадыкчы аңаа-ла «делгелге» боон, ажыл чок турарынга совхозтуң удурткучулары бурууглуг.

Ол-ла совхозтуң Бора-Тайга салбырының Шөлде-Тей трактор-хову бригадазын Оюу Шойдан удуртуп турар. Шаңда шөлдү колдуунда-ла сула долган. Сула үрезини бөктуг, мынчага чедир арыглаттынмаан, хар адаанда чыдып турар. Шаңда элеш-караш дээр кижи-даа көөрлбес, чүгле куш-каштар долган. «Кандыг-даа куш келир, куш ораны болган шаңдыр ийин. Оода чадаарда сериден-даа туттуруп бербес даргалар ышкажыл» — деп, бо шаңда 16 чыл таңнылдап турар С. Ондарның бистерге чугаазы мындыг болган.

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң Кара-оол Монгуш удурткан Ак-Шат трактор-хову бригадазының ажыл-ишчилери эрткен чылын бир гектардан ортумаа-биле 26 центнер дүжүттү өстүрүп алган. Совхозтуң тараа шөлү Ак-Шаттың ховулары болганда, оон ажаап алган дүжүттү бригаданың төвүнде шаңда дүжүргеп. Тараа шөлү бичеэвес, оны алгыдыр тударга-даа, тараа сыммаан. Шаңда 524 тонна кызыл-тас урдунган. Үрезиниге хереглээриле 60 тонна кызыл-тасты Кызылга сайгарылга баазазындан орнап алган. 250 тонна арбайны үрезин кылдыр арыглаап, хымалдазын эрттирген. Ол 2-ги классты үрезинерни, үнүүлеп 97 хуу.

Мал чеминге хереглээр тарааны арыглаарывыче февраль 14-тен эгелеп киргеп. ОПВ-20 дээр ийи машинаны тараа арыглаар кылдыр тургускан. Хүнде ийи машина 40 тонналы арыглаар. 14 кижи тараа арыглаашкынын он беш хонук иштинде доозар сорулганы мурнунда салган ажылдап турар. Чадагай черде 10 тонна арбайны чоокта чаа чаггап харның соонда шинп, өртеминп эгелээн. Арыглаар ужурлуг 150 тонна арбайны хар адаанда чыпшыпаан. Кызыл-Хадың деп черде дүжүрттүнген чеминдилгени, шыгжаар чер чок болганындан, база-ла ажык черде төп каап, хар адаанда хөндүнген.

Рейд бригадазының илерткен четпестерни үстүнде ады киргеп совхозтарның агрономнарының база олуртпай чоруубиле тайылбырлаар апаар. Чажар шыларынга чедир арыглап каан үрезин эвээш, немешпейн турар. Үе далаштырып келген. Ынчангаш үрезин белеткелинде тургустунуп келген берге байдалдан ушпунуп, бо ажылды дүргедедири негеттинип турар. Районнуң агроүлетпүр каттыжымышкынының удурткучулары айтыкан четпестерни эдип алыры-биле дүрген хемчет алыры эргежок чугула.

Рейд бригадазының кежигүннери:

Ч. ОНДАР,
районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы:
Р. ООРЖАК,
чер тургузукчузу-инженер;
М. ОЮН,
«Шынның» корр.

ДЕЛЕГАТТАРНЫҢ МОСКВАЖЕ ЧОРУПКАНЫ

Партияның Тыва область организациязындан СЭКП-ниң XXVII съездизинче соңгуткан делегаттар — СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Серяков, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының бөдүүн рудадан даг-дүгү арыглаар цехиниң регулировщиги Ч. Х. Өлзей. Эрзинде «Чаа орук» совхозтуң директору Д.-Б. Б. Чопуй олар дүүн Москваже чорупкан.

Оларны Кызыл аэропортунга СЭКП обкомунуң болгаш Кызыл хооркомунуң секретарьлары, бюро кежигүннери болгаш килдис эргелекчилери, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң харысалгалыг ажылдакчылары удээн.

ЧУРУКТА: СЭКП-ниң XXVII съездизинниң делегаттарын үдеп турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Национально-краеведческий отдел

РЕСПУБЛИКА ЧЕМПИОНУ: ооң күш-ажылчы портреди

АНЫЯАНДАН АЖЫЛГЫР

Сезончут ажылдар үезинде социалистиг чарыштың тиилекчизи болуру, бодунуң коллективинге безин — белен эвес черек. А чемпион ат алыры? Ылангыя совхоз, район азы республика чемпиону болуру түү хире бергел? Ынчан оң-эң эвес, а чүс-чүс, харын-даа мун-муң кижиниң, арта-ла, арга-дүржүлгелиг болгаш ат-сураглыг, орден-хавыяалыг улустуң ажыл эртери негеттинер. Мында чүгле быжыг, тура-соруктуг болгаш ажылгыр чижилер шыдажыр. Ол кижилериң безин чүгле чаңгызы, оң-не шыдамны чемпион болур.

А республика чемпиону Алексейни көөрүмге, көрүнден мактаар чүвезиг чок болду: бичежек, комсомол назылыг, ажаалдага ийи удаа киришкен ажилде дүржүлге база хире-лиг. Ынчалзажок ол — 1985 чылдың республика чемпиону. Арта-ла, дүжүт ажаалдазының талазы-биле!

«Тиилелге» совхозтуң механизатөсү Алексей Дарь--Сүүвеч Ооржактың күш-ажылчы базымы чолаачыдан эгелээн. Ол терээн совхозунга, шеригдеп халажып келгеш-ле, чолаачылап киришкен. А ол мергежилдү, күш-ажылга алыышыдан ынак болгаш, школага-ла шиңгээдип алган. Ынчан чолаачы шынзылганы школадан бербес боорга, совхозта өөредилге комбинадының кежээки курузун, оңгу класска чергежештир өөренимшээн, доозуп алган.

Аныяк чолаачының ажылга хызыыпаа, кижизин чоргаа дораан бүдүүже берген. А Чедер хову-трактор бригадазының бригадири, хоочун механизатор, Күш-ажылчы Алдар орденниң ийиги болгаш үшкү чергелериниң эдилекчизи, мынчаа ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Дандар Доржу оолдуң черге ыяап болгаш хову ажылынга түүдүүн эндеткинин баш бурунгаар чайладып-даа, септеп-даа билир — деп, бригадир бир катап аңаа чугаалаан. Сагыш алырыгыр оол дагдыныкчызының затырылгага, чайгы чер аңдарылазынга болгаш мал чемининиң сезеткелинге дүн-хүн чок ажылдап турган хирезинде, бичии-ле үе тыштыр санында сентең, үргүлүү оралдажып кургаш, бут кырынга тургузуп алган.

1984 чылдың дүжүдүн ажаарыкке Алексей комбайнер болуп киришкен. Күскү үеде эң-не дүжүдүт кижи—комбайнер, мырлаажок оң харысалгазы кончут улут. Оны аныяк комбайнер эки билир, харын, оң уламындан аңаа девидениин аажок болган: сактырга, холду туттунмас, буду бастынмас-даа мышаш. А чүректиң даажы моториүүндан дудак чок. Оожургап алырын билип турза-даа, комбайнны дорт болгаш чогуур дүргедээшкин ёзугаар чорудары-биле чергелештир кезер бистерин бедидери азы чавызадыры бачымнадын кээрге, чамдыкта башпай чүүү канчаптар аайы тывылбастай бээр. Комбайнның оңгул-чингил черлерге шураары, бистиң довуракче кадалыры болгаш тарааны сып баштай кестирери оон эгелээр. Ындыг ажылда шынар чок. Бүдүрүкчүзү чавыс, чидириг улут. Тарааны бастырар черин эки таварыштырып шыдаваанындан база чидириг тыптып турган: бирде тараа кажаңналдыр чуурлуп калган, чамдыкта мажак бүдүн үнүп кээр.

— Күш чедиес-тир мен, хамык тараа черде калды дээш муиграп-даа турдум— деп, Алексей хүлүмзүрүп ор. — Өске мергежилим чок эвес, оон кеперес чаңгыс классчыларым хирург Вячеслав Ондар, культура институду дооскан Зоя Монгуш шыкаш, өөренип аппаа болгай-ла мен.

Ынчалзажок Алексей бодунуң ооруңуп — бир-ле дугаарында бригадир Дандар Доржумуң, хоочун тараажылар Лүндүп Кыял-сөлдүң, Бады-Хөө Кыял-сөлдүң, Сарыглар Очур-Саттың болгаш оон-даа өскелериниң — дузазы-биле бергелерин ажып эрткен болгаш, харын, сезон нормазын ажырып, шаңнал-макталга безин четкен.

Он бирги беш чылдың доозугаа чылының дүжүдү «Тиилелге» совхозка, ылангыя Чедер бригадазынга, кажаңгызындан-даа бедик болган. Ол бригаданың 160 гектар кезек шөлүүнден бир гектарга оналаашыр 45 центнер кызыл-тае алынган. Ындыг чаагай дүжүттү ажаажыр дээш, Алексей суурже ховар кирип турган. Үйи-чаңгыс чанып кээрге, алды харлыг Орлан биле үш харлыг Аяазы бижиргээр.

Алексейниң дузалакчы чок, чааскаан ажылдан турганын онзалаң демдеглеп каайн. Чүге дээрге ол дүн-хүн дивейн тараа кестиреринден аңгыда комбайнның бүгү ажаалдазын база ажып, үзеп-чаап, эрилдерин дыңыдып, үрелиишкиннерин септеп турган. Ынчалзажок ол, чаа СКД-6-ның сезонда кестирер нормазы 320 гектар, бастырар нормазы 450 тонна турда, 750 гектарны кестирип, 1530 тонналы бастырып шыдаан. Оон чааскаан чеже норма күүсеткенин азы каш гектарның орнунга ажылдаанын саналары берге эвес.

Республикада эрткен чылын оң хире ажылдаан комбайнер чоп. Социалистиг чарыштың негелдезинги ёзугаар бүрүн дериг-керекселдиг аътты совхоз директөрү, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Вадим Оюн узуп-дыныдан Алексейге тускуп берген.

К. ЧООДУ.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегаттары

АЖЫЛ-ИШЧИ МААДЫРЛЫЫ-БИЛЕ АЛДАРЖААН

Бүдүрүлгенниң мурнакчылары (чуруктa) В. М. Ярыгин болгаш В. И. Кузьмина олар Москва областың партия организациязынга СЭКП-ниң XXVII съездизинге делегаттар кылдыр соңгуткаанар.

Социалистиг Күш-ажылдың ийи даалыр Маадыры Владимир Михайлович Ярыгин металлургия дериг-керекселдери бүдүрер «Электростальтяжмаш» бүдүрүлге каттыжымышкынында 33 чыл иштинде токарь-карусельщик болуп ажылдап келген. Сураглыг токарь чүгле бедик шынарлыг продукциниы бүдүрүп үндүрүп турар. Ол участоктуң коммунистери В. М. Ярыгинни он удаа партгруппорг кылдыр соңгуп келген. Владимир Михайлович сагыпга-чуруун айтырыгларынче, мурнакчы дуржулганы кептередириниче эң улуг кичээнгейин салып турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткууру дээш социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, Владимир Михайлович чүрттүп партия шуулганының ажыттынар хүнүнге чедир үш айның нормазын күүсеткенин аңдээген.

Большевскиниң Май 1 аттыг ховеү аргымыр фабриказының аргыкчызы Валентина Ивановна Кузьминаның күш-ажылчы бүгү амыдыралы ажыл-херекти чогаадыкчы көөрү-биле онзалаанын турар. Эрткен беш чылда ол он чылдың онаалдазын күүсеткен. Ол чедишкинниң ийи муң беш чүс ажыг өөргиништерге ажылдап турган чедип алган, ол болза адырда нормадан ийи катап ажып турар. Бедик мергежилдиг аргыкчы ажыдап келген чылдарында эвээш эвес аныяк аргыкчыларны бодунуң мергежилгиге белеткээнин-биле сураглаан, олар ам ботгары-ла хой станоктарда ажылдап турар апарганнар. В. И. Кузьмина Күш-ажылчы Алдар орденинң бүгү үш чергелери-биле шаңнаткан.

Н. АКИМОВТУҢ болгаш В. СОБОЛЕВТИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

БЕШ ЧЫЛДЫ—ДӨРТ ЧЫЛДА

Барыын-Хемчик районда № 741 КМК-ның тудугжулары он бирги беш чылды чедишкиниг дооскаш, партияның XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш шалыпчы ажылдап турар.

Күжүгет Санчитович Шойдар-оолдуң удуртказы 23 кижилиг комплекстиг бот-оруглачарылгалыг бригаданың ажылажкы үчүе районда эвес, а республикада мактанчыг. Чамдык саннарны алаш, кылган түүлерин чугаалап бээрин бригадир К. Шойдар-оолдан дилеңиз.

— Бистиң бригада он бирги беш чылда 2 млн. 200 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планыны 1984 чылдың ноябрь айда күүсеткен. Иштин беш чыл планындан ажыр 602 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылын кылып, беш чылда планывысты 124 хуу күүсеттивис. Он бирги беш чылдың сөөлгү чылында бизиң «Хемчик» совхозка ийи аал иштин чурттаар 4 бажыңнын, 340 хой киреп кажаанны, «Барлык» совхозка ийи аал иштин чурттаар 2 бажыңнын, 140 уруглар турар садтың тудуунга 113 муң рубльге ажыл кылып турган, 196 муң рубльдиг тудуг-монтаж ажылдарын кылдывыс—деп, бригадир чугаалай-лыр.

Шынаа-да, бо бригаданың кежигүнери чурттаалга бажыңнарын кыска хугуазада тудар талазы-биле мурнакчы арга-дүржүлгени бир дугаарында ажылаавайнар. Олар ажылдың дүргеп темпизин-биле кадыг күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, шынарын бедидеринче кол кичээнгейни салып турар.

— Ам бистер бажыңны тавааңдан эгелеп туткаш, хүлээдип, дүлүгүрүп бергижеге чедир бүгү ажылдарыны боттарывыс кылыр бис. Бо чорук ажылга шаптыштаашкыны болдурбас — деп, Күжүгет Санчитович чугаалады.

Бригаданы ийи звенога үскеп. Олар тудуг ажылын шуушпуруулга аргазы-биле чорудуп, мурнакчы арганы ажылган турар. Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Кушискаал Ооржак удурткан звено тудуг ажылдарын доозуптарга, ийиги звено — монтаж ажылдарын чорудуп эгелээр. Ону дүржүлгелиг тудугжу Содуң-оол Монгуш удурткан турар. Ийи звено аразында чарыштыг.

— Айда, хүнде кылыг ажылдывыстың хуваалдарын баш бурунгаар тургузуп алыр бис. Хүн бүрү кылган ажылывысты кежээ түнеп, чугаалажыр бис. Коллектив аразында шайыралыг, демнит. Бо бүгү ажылыште чедишкиннерге улуг дузалыг деп бодаар мен—деп, бригадир чугаалады.

Бригадада сагыпга-чуруун бижыг. Ол шыкаш шынар дээш демиселе — коллективтиң хүн бүрү соруглазы апарган. Бо бүгү база-ла ажыл-ишчи чедишкиннерге улуг салдарлыг.

Бригаданың күш-ажылчы чергелериниң эдилекчизи, мынчаа ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Дандар Доржу оолдуң черге ыяап болгаш хову ажылынга түүдүүн эндеткинин баш бурунгаар чайладып-даа, септеп-даа билир — деп, бригадир бир катап аңаа чугаалаан. Сагыш алырыгыр оол дагдыныкчызының затырылгага, чайгы чер аңдарылазынга болгаш мал чемининиң сезеткелинге дүн-хүн чок ажылдап турган хирезинде, бичии-ле үе тыштыр санында сентең, үргүлүү оралдажып кургаш, бут кырынга тургузуп алган.

1984 чылдың дүжүдүн ажаарыкке Алексей комбайнер болуп киришкен. Күскү үеде эң-не дүжүдүт кижи—комбайнер, мырлаажок оң харысалгазы кончут улут. Оны аныяк комбайнер эки билир, харын, оң уламындан аңаа девидениин аажок болган: сактырга, холду туттунмас, буду бастынмас-даа мышаш. А чүректиң даажы моториүүндан дудак чок. Оожургап алырын билип турза-даа, комбайнны дорт болгаш чогуур дүргедээшкин ёзугаар чорудары-биле чергелештир кезер бистерин бедидери азы чавызадыры бачымнадын кээрге, чамдыкта башпай чүүү канчаптар аайы тывылбастай бээр. Комбайнның оңгул-чингил черлерге шураары, бистиң довуракче кадалыры болгаш тарааны сып баштай кестирери оон эгелээр. Ындыг ажылда шынар чок. Бүдүрүкчүзү чавыс, чидириг улут. Тарааны бастырар черин эки таварыштырып шыдаваанындан база чидириг тыптып турган: бирде тараа кажаңналдыр чуурлуп калган, чамдыкта мажак бүдүн үнүп кээр.

— Күш чедиес-тир мен, хамык тараа черде калды дээш муиграп-даа турдум— деп, Алексей хүлүмзүрүп ор. — Өске мергежилим чок эвес, оон кеперес чаңгыс классчыларым хирург Вячеслав Ондар, культура институду дооскан Зоя Монгуш шыкаш, өөренип аппаа болгай-ла мен.

Ынчалзажок Алексей бодунуң

Амгы хүнүнерде бригада «Дөң-Терезин» совхозта ийи аал иштин чурттаар ийи бажыңнын харын уттан тудуп турарлар. Февраль айда 40 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылырын хүлээнген, улам соруктуг ажылдап турарлар.

Х. МОНГУШ.

ХҮЛЭЭЭЛГЕЛЕРИН КҮҮСЕТКЕН

Таңдыда «Россия» совхозтуң мыйыстыг бода мал фермаларында ниитизи-биле 2560 баш бода мал кыштап турар. Ниитининг малын кыштап хүрмеңди ажырар, оон продуктулуг чоруун бедидер дээш ажыл-агыйының ажыл-ишчилерн кызымак ажылдап турар. Фермаларда мал чемининг 15—20 хонук иштинде четчир курлавырын тургускан. Мал чеми белеткээр цех доктаамал ажылдап турар. Малды чылыг суг-биле суггарарын организастаан. Мал чемни тарадып үлээри, кажаалар иштин аштаары дээш чижектиг хол-биле кылыр ажылдарны механизастаан.

Кыштаглаашкынының чымыштыг үезинде малчынарны эртен болгаш дүште фермага чемгерерин база организастаан. Саанчылар болгаш кадрчылар ортузунда социалистиг чарышты дээштиг организастаан, оон түңнелин доктаамал үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап турар. Ферма бүрүзүнде профбөлүктер, улусчу контроль бөлүктери, бригада чөвүлели тургустунган.

Тыва АССР-ниң алдарлыг механизатору, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчизи Е. С. Бороваков удурткан төп сүт-бараан фермазының ажылшынчилери партияның XXVII съездизинге алдар болдуруп алган социалистиг хүлээлгезин ажыр күүсеткен. Саанчылар сүт саап алыр хүлээлгезин ажырган. Бызаадан хонукта немелде деңзин алыр план базаа-ла күүсеттингеп.

Саанчылар К. Сувак, Р. Кама, Г. Орешкова, Б-С. Наксыл, инек кадарчылары Д. Иргит, С. Сюрюн, С. Дапылдай, бызаа ажаакчылары Р. Бизетмаа, А. Санчат съездиге алдар болдуруп алган хүлээлгезин чедишкиннинг күүсеткеш, чурттуң коммунистериниң шуулганын күш-ажылчы чедишкиннерлиг үткуп турар. Мыйыстыг бода мал комплексизинде бызаа кадарчылары Б. Хуурак, Б. Бырай-оол, С. Сульдуй-оол хонукта түс-түзүнде 1080, 953, 778 грамм немелде деңзин алган.

Механизаторлар часкы гарылгага белеткелди хуусаа бетинде дооскан. Яңзы-бүрү марканың 21 тракторларының капитал болгаш үүрмек септелгезин эки шынарлыг чоруткан. 6 комбайнны, кой саанныг аңдазыннарны, илиирлерни, сеялкаларны, лущильниктерни холдан үндүр септеэн. Хоочун механизатор М. Халбаажык удурткан техника септеэр звенода аныяк механизаторлар И. Терентьев, С. Иванов, В. Аршанов чарыштың тиилекчилери болган.

Х. МААДЫР.
совхозта профзавкомның комитединиң даргазы.

АЛГЫ ЗАВОДУ: шиитпирлээр ужурлуг айтыглар

2. УДУРТУКЧУЛАР ҮЛЕГЕР КӨРГҮСПЭЭНДЕ

Чоннуң хереглел барааннарын бүдүрер хүлээлгезинги чартык чүс чыл күүседип келген алгы заводу эрткен беш чылда хожудаашкынныг ажылдаан. Ай, квартал планнары чамдыкта деңгүп-ле 40 хуу чедип турган. Экижишкинче бурунгаарлар хамаан чок, сезен чылдар эгезинде 124 муң кидис идик бүдүрүп турганындан эрткен чылын 68 муң чедир кудулаан. А төлевилел күүгүзү 140 муң.

Технологтуг чорудулгалар бүс чокта болдунмас болганда, котельнаяның ажылын экижидери чүтүлә сорулгаларның бирээзи турган. План күүседезинде үзүктелишкиннерни оон үш котёлдары колдуу орта ажылдавайн турганы-биле тайылбырлап болур. Канализация болгаш вентиляция системаларын эде кылын, хой чаартылгаларны эрткен чылын кылган. Чылыг дамчыдар чаа трассаны тутқан, башкарылга белдиринде аппаратураны солаан. Идик кылыр цехте чырыкты экижиткен. Немей ийи вентиляторну тургускан. Барык бүгү технологтуг дериглерни чаартқан. Чогум-на бо бүгү ажылдар кылдынганы-биле бо чылдың баштайгы айында план-күүседиптерге дээш болур.

Техниктиг эде дериишкиниг заводтуң директорунуң, инженер-техниктиг ажылдакчыларының үлүг улут болуур үзүрлүт. Сөөлгү беш чылда бүдүрүлгеге үш директөр солушкан. Кол инженер болгаш өске-даа специалистер ажылга доктаавас. Кадрлар солчуушкуну заводтуң ажылын экижидер арганы бербээн. Олардан негелде бөгүн кажаңгызындан артык улгатқан болгай.

Ажылчыннар-биле чугаа үезинде, алты заводтуң удурткучуларынга хамаарыштыр таварзынмас хөөнүер турун келген болгаш кадрлар шилип алышкынынга доктаал, ону сайгарып көөрү артык эвес деп билдим.

Бүдүрүлге технологиязын эки билбес, специалист эвес кижилерниң ажыл-агыйжы болгаш өске-даа талааларын чедир өөренип көрбейн турганы-биле удурткучулар изымырнайн турар. Өске талазынга удурткучу чаа-ла ижингип, ажылдың уг-шиин биле бергенде, ону солуурү база күзенчиг эвес.

1953 чылдан эгелеп ажылдаан коммунист Г. И. Гавриченко каш-даа директор-биле ажылдап келген. Оларның аразындан он беш чыл директорлаан Г. И. Сафиулин шымрак ажылдаанын ол демдеглээн. Чүге? Идик кылыр талазы-биле специалист, черле ажылды эки билир кижи турган деп бадыткады. А. Ф. Жаров, Л. В. Чемков олар ийи-үш хире чыл ажылдаан. Сөөлгүзүнүң кызымаан айтып, ону чүге солаанын билбес-тир бис деп, хоочун ажылчын уламчылады. 1985 чылдың июль 20-ден эгелеп директорга томуйлаткан Ю. П. Черкуновтуң дугайын ол мынчаар чугаалады: «Хамык ажыл күш-ажылчы коллективтен эгелээр болгай. Директорну мен цехке көрбээн мен. Кайдаазы-даа билдинмес, чиде бээр кижи деп чугаа чорун турар. Чаа удурткучунуң бүдүрүлге ажылынга киржилгезин бөгүн түнээри берге. Үлегер көргүспейн турар болганда, ажылды өрү көдүрер деп бүзүрээр барымдаа турбас, ол чигаинчиг-зе».

Солуунну бодунуң сүмелекчизи, дузалакчызы деп саналаш, ажылчыннар удурутулганын кошкап турарындан база катаал хожудаашкынче эглип келир чадавас бис деп дүвүреп, четпестерни чугаалап турарлар. Бурунгаарлаашкынга шаптыктыг түүлерни дарый эдерингe олар сонуургалдыг. Цех начальныгы М. И. Казанцев, партия организациязының секретары Т. И. Сёмина, мастер Я. Ооржак, ажылчыннар И. Түлүш, Р. Бодрикова удурткучубиле кол специалист бирде бирээзи, бирде өскези ажылга келбейн турганы-биле чамдык бүдүрүлге айтырыглары контрольдан үнүп турар деп санап турарлар. В. П. Воропаев цехке аксы чыттыг турганын олар билир. Кол инженерни арын-түүрүлге мындыг чорук кайчан тавржырыл? Коллектив кежигүнери удурутулга бо шин-биле турар болза, ажыл сандаравар деп түңнелдя кылып турар.

Ноябрь, январь айларда болган партия болгаш коллективтиң хуралдарынга Ю. П. Черкуновтуң ажылга тоомча чок чорууун шүтүмчүлеп турган. Профком даргазы З. П. Табенкова чоокта чаа ажылдаан болган директорунуң прогулдан турганын эскербээн.

Ю. П. Черкунов хөй удаа ажарын турган, а эмчи шынзылганын чамдыкта эккелбейн турганы база бар. Ноябрь айның табелинде 10, 11, 12 болгаш 22, 25, 26, 27 хүнүнде ажаан дугайында «б» деп демдеглелдя 8 кылдыр директор боду эдип каан. Документ эдери, ажылдаваан хүннер ээдээ анаа акша алыры оон түүрүнге дүжүр бе? Тос хүнүнүң чүгле ийизин ажаан деп өткенин табель тургускан Т. А. Алимасова-даа, бухгалтерия-даа мыт чок эрттиргеп. Январь айның табелинде директор биле кол инженер В. П. Воропаев оларның аттарының дужунда 30, 31 хүнүнерин база карартыр өткен. Чылдагаанны та чүү, кым-даа билбес. Өске-даа шокарлаашкыннар бар. Хамаатыг камгалалыгның инженери Н. Т. Хунажык ноябрьда чээрби хонук прогулдаан. Удурткучулар күш-ажылдың сагыпга-чуруунун хажыдып болуру бе, шынаа?

Адаанывыс эдилгелер заводка таравай барган деп чугаадаары берге. Оон кадында чыл эгезинде ажылчыннарның шалыны январь 7-ден 17-ге чедир озалдаан. «Январь 13-тен 16 чедир оңу дутуржуп, Москваже албан ёзугуунуң командировказынче чоруптум» деп Ю. Черкуновтуң бижээни дужаалды көрдүвүс. Табельде 13-тен 20-ге чедир прогул. Чедер черинге четпейн, Красноярскиге саадаш, дедир 20-де келгеш улаштыр аавааң. Ужуп шыдаваанының чылдагаанын-даа тывызык хевээр.

Ю. П. Черкунов моон мурнунда «Тыва көдээ тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунуң директорунга ийи чыл чыгыы ажылдаан. Тудуг материалы бүдүрери-биле ийик кылыры ылгалдыг болбас аргажок. Чаа бүдүрүлгениң оңзагай талааларын дорааң биле алыры болдунмаан-даа турган чадавас. Инженер-техниктиг ажылдакчыларның идевкелиг, хөй-иштин организациялыг ажыктыын бедидеринче, продукциниң шынарын экижидеринче моонун шыдаваанны чаа-ла ажылдаан кайы-даа удурткучу херек болуп турар. Оон ийиги беш чылды эки эгелеп алган коллектив моон-даа сонгаар темпкин кошкатпас дээш бүгү талалыг хемчегларын алыры негеттинип турар-дыр.

А. ХОВАЛЫГ.

ДААЛГАЗЫНГА ХАРЫСАЛГАЛЫГ

Республиканың Улусчу контроль комитединиң Хүндүлел самбызының кичээнгейин Чөөн-Хемчик районнуң төп эмнелгезинин уругларның консультациязының фельдшери Валентина Байыр-ооловна Монгуштуң чуруу бар. Ол даярга коллективинде бүдүктелдиг кижилериң бирээзи. Четвестерге эвтеп чок, ажылынга кызымак, кижизин чоруу-биле ол мындыг күндүткелдиг чаалап алган.

Райөнүң эмнелге коллективинде идевкейлиг кижилер хөй, ээдээ болгаш ортуунда эртем-шинчилиг аразындан шилгеп алган, контроль болгуунуң даргазынга сонгудары дээрге, шынаа-да, идегел-дыр. Кол болуктуң ол 1981 чылдан эгелеп даргазаан. Бо аразында Валентина Монгуш даалгавын ёзулуурда хокумнист ёзу-биле күүседип келген. Оон удурткан болуу чыл дургузунда тургускан перевозчиктиг планын ёзугаар ажылдап турар. Ону партбюрога бадыладылар. Анаа үндезилүүн, квартал санында планнарны база үш-үш кижиге составтыг он постуну билдирлиг башкарып ажылдап турар. Ынчангаш эмнелгениң бүгү-ле салбырларынга толептиг кижилерни киирген.

Болуктуң ажылының эки болуун келгеп бир чылдагаанны ону кончутаа санында-ла мынаа-ла түрлеп турарынга деп, эмнелге коллективиниң кежигүнери чугаалажыр.

— Силерниң болуктуң хайгымчыларының сорулгазы чүү иргил? — деп, Валентина Байыр-ооловнадан айтырар болбуюсса, ол боданмайн-даа:

— Коллективтиң кежигүнерин бедик медереллиг сагыпга-чуруулга кижизидери — деп, ол харыылаар.

Коллективтиң кежигүнери эртем-билдиглиг-даа болза, оларның ногазында сөөг биле ажылаар, азыы-чаңы карышкан улустар олаан-да турар.

Коммунист В. Б. Монгуштуң удурткаш кол болуук чыл санында-ла 13—15 кыналдаын эртиргип келген. Эрткен чылын 13 удаа хыналданы ышкаш, оларның оңуу болуктуң кежигүнери эмнелгеге ажыл сагыпга-чуруумуу быжыглаарынга дыка-ла ажыттыг апарганын болуп даргазы сеткилиниң хынызындан өөрүп чугаалаар.

Контроль болуктуң ажылга дээштиг болурга, ында-мында четпестер дугайында медээлер ында бо-ла кээр. Шак мындыг медээлерни болуук дораан-ла ыяап ыяаар.

Чадавана эмнелгезинде улусчу контроль болуу ай санында-ла мөөрүн бир хыналдаанга хөй-иштин организациялыг ажыктыын бедидеринче, продукциниң шынарын экижидеринче моонун шыдаваанны чаа-ла ажылдаан кайы-даа удурткучу херек болуп турар шак мындыг удурткучу херек болуп турар. Оон ийиги беш чылды эки эгелеп алган коллектив моон-даа сонгаар темпкин кошкатпас дээш бүгү талалыг хемчегларын алыры негеттинип турар-дыр.

А. ХОВАЛЫГ.

Чылдар болгаш кижилер

«...ОРУУҢ ЧАСПАЙН ЧОР, ОГЛУМ»

Ооң бажыңы сураглап чорааш чеде бердим. Делгем эгиннерлиг, калбак хүрең ырыңыг, чеден хар ажа берген кижи мени эвилең уткуп, бажыңче киргерин чалады.

Семён Начыновичиин кижи көөрге, ол хире назылыг дээр ужур чок, адак-бышкаа чиик, сергек көстүр. Аныяанда мөгеда чораан шинчилиг кижи. Ооң амыдыралчы оруун сонуургап чугаалажыксаш келген херээмни чугааладым. Семён Начынович менче чазыы ажок көргүгеш:

— Сонуургадыптар хире онзагай чүвем чок ийин. Эш-өөрбиле бир демей партиямга, чонумга бараан болуп келген мындыг мен—дидя.

— Чогум-на ол дугайын чугаалаан берип көрүңер, Семён Начынович. Аныяандарда мөгеле чораан боор силер аа — деп, чугааны улам ханыладып айтырдым.

— Аныяк шаамда алдан дөрт мөгелериниң ужу-кыдынга олургулап каап, хүрежип чоргуладым — деп баштактаны аарак эгеледи. Хоочунның ооң мыкай чугаазын дыкпан олуурарга намдары солуп кижилериниң бирээзи болду.

...Мөге Начынның оглу Самдан аныяк шаанда О. Шыпаага шалык хүрээзинге моол бижикке өөренип эгелээн, Сумуның аныяктары-биле ону өөренип эгелээрде он дөрт-ле харлыг турган.

1930 чыл. Тываның национал үжүк-бижин чогааттынып тургустунганы ол үениң аныяктарынга улуг өөрүшкүнү сөөлбеп, аныдыралдың делгем оруумче оларны киирген. Самдан өске эш-өөрү-биле кадмытыва бижикке улуг хандыкшыл-биле өөренип, ону шинчээдип ап, бижик-билиглиг кижи апарган. 1932 чылда сумунуң чонун бижикке өөредиринге киржип эгелээн. Ынчан чоонуң бижикке өөренип алырынче сонуургалы бедик көдүрүлүшкүнүүр, чаа амыдыралче чүткүлү хайныышкыныңыг-даа турган. Саазын, карандаш хөвар-даа турза, кижилер чугажак калбак ыяштарны үс-биле чаап алгаш, ону үлге боран ап, аңаа бижип өөренип турган. Улуг, биче кижилерниң хурал-суглаа, кичээл дээнде идепкейлиин чүү дээр. Аныяктар, араттар суму төвүнге аяттыг, чалаг, чамдыызы бугa. шарыызын безин мунгулап алгаш, ырлыг, шоорлуг чыл-лып келгилээр. Бо бүгүнү Семён Начыновичиг сактып чугаалаар болду.

Чаа амыдыралдың оруунче шыминып киргеи аныяк оол сумуның идепкейлиг аныяктарының бирээзи апарган. Үжен чылдарның эгезинде-ле ол аревэ үүрү даргалай берген. Сумуның аныяктарын кижи бүрүзү бижик-билиглиг болзуун дээш организастап, эш-өөрү-биле бир деминг турганнар.

«Чонуң чоон оруун часпайн чор, оглум» деп, адазының чагыын оглу үтпаан. Аныяк Самданның амыдыралчы оруу идепкейлии-биле эгелеп, биче эвес бергелерии ол ажып эртип, чаа амыдыралдээш демиселге бодуның үлүүн киирип-тирген.

1937 чыл. Араттың революстут шеринiиң хүрээлениче ол аъттанып, шеригиiң биче даргалар школазынга өөредиледен эгелээш офицер составынга чедир депшээн. Самдан аңаа взвод, рота, эскадрон-даа командирлээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Семён Начынович Кызыл хоорайның ополчен шеринiиң штаб начальнигинге ажылдаан. Ополченнерни дайынчы мергежилге, кадыт-бижыг коруы-чурумга өөредип, оларны чайның изииңде, кыштың соогунда аъттыг, чалаг, хаактыг ыракузак кожуунарже походтадып ладыктырып тургулаан. Ооң эш-өөрүүдеп Бай-Тайга чурттуг Хомушку Чуруң, Тес-Хемден Алдын-Херел Соян, Чооду Күрседи олар болгаш өскелер-даа фронтуга эрес-дидим тулчуп чорааш, менди-чаагай, тиилелгелиг чаның, келгенниин дутайын Семён Начынович чоргаарланып сактып орар.

Семён Начынович чоонуң шерии-патриоттуг кижизидилгезиниге үлүүн киирип, партия, советтер ажылынга хөй чылдарда ажылдаан. Амгы үеде персоналдыг пенсионер Семён Начынович Самданны Тес-Хемниң Самагалдай суурунуң аныяктары бо-ла ужуражылгалаарже чалаар. Ооң сактыышкынnарын, чагыг-сүмелерии дыннаарга солуп, кижизидикчи утка-шынарлыг.

Д. САЛЧАК.
Тес-Хем район.

СЕКРЕТАРЬЛАР ӨӨРЕДИЛГЕЗИ

СЭКПi Улуг-Хем райкому Шагаан-Арыг хоорайның партия эге организацияларының секретарьларының семинарын эрттиргеи.

Партия райкомунуң үшёт секторунуң эргелекчизи Т. Кукарииниң «Коммунист бүрүзүбиле тус-тузунда ажыл», инструктор С. Сагаанның «Партийжи документилер-биле ажыл», инструктор Н. Сарыгларның «Социалистиг чарыштыг организастаарының дугайында» иллетке-лерии семинарның киржикчилери дыннаан.

Партия эге организацииязының секретарьлары ажылының дүржүлгазын солушкан, семинар оларның моон соңгаар чедишкинниг ажылдаарынга дузалаар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

МАШИНА БАР, ЧОЛААЧЫ ЧОК. ЧҮГЕ?

Ажылчы чоонуң амыдырал хандырылгазын экижидериниче партия болгаш чазак улуг киҥээнгейни салып турар.

Ындыг турбуже Самагалдайда чоонуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелиниң удуртукчулары даандырган ажыл-херекти экижиделиниң дээштиг хемчеглерин албайн турар. Мында чүгле чаңгыс чижекти бижирр болваи мен.

Эргелелдиң ажылдакчыларынга чоонуң чагыгларын хүлээп алырынга, ону чедирип бээринге эптиг, дүргеи болзуун дээш УАЗ-472 машинаны бергеи. Аяа дыка өөрээн бис, мынчалза-даа ол үр болбаан. 1985 чылдың сентябрьда машина көзүлбейн барган.

— Эргелелдиң машиназы кайда чоор? — дээн, чоонуң айтырыглары көөдээн.

— Машина үрелбээн, ажылдаар чолаачы чок болганындан эргелелдиң начальнигы И. Х. Декпиш-оолдуң бажыңының хериминиң иштинде тургузуп каан — деп харыыны олар алган.

— Чүге чолаачы чогул, мындыг мергежилдиг улус чок чүве бе?—деп, айтырыгга харыылаар кижи эргелелде чок болган.

Чамдыктары мынча дээр:

— Машинаны эргелелдиң ажыл-агыйынга чеп ажытлавайн келгеи, начальник бодуның хуу херээн кылыр азы төрелдеп чорун бээр, мынчалдыр дүн-хүн чок ажылдаары чолаачыга дыка берге. Бо черниң улузу оны билир, ооң уламындан чолаачы тывылбайн турар.

Бо болза шинтпирлеттиниң шыдавас хире айтырыг эвес. Райкүүском (даргазы И. Успун) оны билир хирезинде, чүге шинтпирлевейн турарыл? Эргелелдиң начальнигы И. Х. Декпиш-оол даандырган ажылхерээнге чүге харыысалга чок болуп турарыл? Ооң түңелиинде чоонуң чагыгларын хүлээп алыр, ону чедирер, үнүүшкүнner кылыр, ынай-бээр аргыжар арга чок.

Т.КУНГА.
Тес-Хем район.

Үнелелди алган

Москвада «Литературное обозрение» журналдың бо чылдагы бирги номериниң чогаалчы Моңгуш Кенин-Лопсанның 1984 чылда Тываның ном үндүрер черинге орус дыл кырынга үнгеи «Голоса» («Үннер») деп шүлүктер номунуң дугайында рецензия парлаттынган. Ооң автору — Москва чурттуг аныяк критик Виктор Зуев.

В. Зуев М. Кенин-Лопсаның шүлүк чогаалының төрээн чери болгаш улустуң аас чогаалы-биле ханы харылзаалымын, олар-биле тудуш хинiиин онзалап айыткан. Шүдүкчүүнүң кичээнгейиниң төөгүнде күш-ажылдың маадырларының — Саян-Шушенск ГЭС-тиң тудугжуларының, Тываның хоову шелдериниң суггатчыларының база туруп турарын критик демдеглээн. Ол ышкаш Совет Эвилелиниң Маадыры, Сибирь чурттуг кыс Мария Цуканованга тураскаатткан «Мария Цуканова дугайында ыр» деп шүдүглелдиң эки талаларының дугайында В. Зуев бижээн.

Ниитизи-биле бистиң чаңгыс чер-чурттуувус чогаалчының бо ному ук рецензияга төлептиг үнелелди алган. Ол тыва чечен чогаалга хандыкшылдыгларны өөртпес арга чок.

БИСТИҢ КОРР.

Делегей Медээлери

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур

ИДЕГЕЛДИГ ҮЛЕГЕР БОЛУР

ВАРШАВА. Совет коммунистериң чүткүлдерин, бодалдарын болгаш идегелдерин илерге-йлээн СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилели Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының X съездизинге белеткелдиң үезинде бистиң партиявыска идегелдиг үлегер болур деп. «Депшилгениң болгаш тайбынның программазы». СЭКП-ниң XXVII съездизи» деп номга Польша-совет найырал ниитилелдиң кол баштаар черииiң даргазы, «Нове дроги» журналдың кол редактору С. Вровьский бижээн.

Ленининиң партиязы бодуның XXVII съездизинге белеткелди ажылчы чоонарының бедик идепкейиниң байдалында доозуп турар-дыр деп, автор айыткан. Съезд мурнуңун «ол документилерге, хамыктын мурнуңда СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилели бүгү партияның болгаш бүгү улустуң ажыл-херечи болгаш чогаадыкчы байдалга эртиен чугаалажын чорүүшкүүнүүң кол ниитизиг-бинге турган. Ол бүгү үүлдер СЭКП-ниң чугула документизии боттарының бодалдарының болгаш күзел-чүткүлдериниң илерели кылдыр көрүп турар совет кижилериниң аажок улуг сонуургалдыының болгаш кедүрүүшкүнүүн дугайын хереченип турар.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезиниң төлевилелин Польшада бүгү талалыг өөренип турары ПКАП бодуның сорулгаларын ылап тодарадын алырынга идип берип. Совет күрүне-биле харылзааларны бижыктырарынга болгаш ханыладырынга дузалап турар. Ындыг харылзаалар чоокта улусчу Польшаның чеминшкининг хөгжүлдеви болгаш аймак чок турар байдалы болдунарда ужур чок деп автор демдеглээн. Польшаның Каттышкан ажылчын партиязы СЭКПниң тайбынга инанышылдыг таштыны политиктиг утланышкыны. ССРЭ-ниң бижыг тайбының болгаш социал депшилгеин хандырарынче утланган калбак хемчээлдиг ботуут будуштуг инициативаларын бүрүн детпин турар.

Социалистиг күрүнелер-биле найыралды болгаш каазы ажылдажылганы хөгжүдериниң база бижыктыларының сорулгаларын бирги черже кедүрбүшаан, совет коммунистер социалистиг экономиктиг интеграцииның ханыладырын, будүрүлгеин интенсификастаарының болгаш эртем-техниктиг депшилгеин дүргедедириниң кол адырларынга чыдуңда социалистиг чурттарның күжениишкиниерин каттыштырарын онза ужур-дузалыг кылдыр көрүп турар деп. С. Вровьский онзалап демдеглээн.

АЛДАРЛЫЫ-БИЛЕ КҮҮСЕТКЕН

СОФИЯ. СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар кылдыр алган күш-ажылчы хүлээлелерии Силистрениң «Стомана» заводунуң коллективи алдарлыы-биле күүсеткеи. Ивановоиуң машина тудуушкун заводунуң болгаш Софияның металл кезер станоктар комбинадының базазынга советболгар будүрүлге каттыжышкыны тургустунган эртиен чылдың төнчүүнде силистреиичилер совет коммунистериниң шуулганын таварыштыр металл кезер станоктарга кезектерии автоматтыг арга-биле бээр болгаш технологтуут шугумаан оларны сөөртүр сорулгалыг чаа дериглелериниң башгайы болуун будүрүп үндүрген турар деп сөзүн бергенвер. Заводтуң баштайгы продукциязын совет чагыгчыларга мында-ла чорудуп бергеи.

Ону хойбаштыр болган митингиге «Стомана» заводтуң ажылчыларын болгаш специалистери ССРЭ-ниң болгаш БУР-иүң тус-тус будүрүлгелериниң аразында будүрүлге таварылзаалары хөгжүдер чорудуп совет болгаш болгар улустарының аразында ажыдуңна найыралды база каазы ажылдажылганы улам ынай бижыглаарынга ажок улуг ужур-дузалыны айытканнар.

СЪЕЗДИГЕ ТУРАСКААТКАН ДЕЛГЕЛГЕ

ХАНОЙ. СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаатткан фото-чурук делгелгезиниң Ханойда чаа ажыттынганы Вьетнам Социалистиг Республиканың политиктиг болгаш культура амыдыралынга улуг болуушкун болу берген. Өнүүт болгаш оң чок фото-туруктар галереязы коммунистиг тургузуушкунга совет улустуң чедишкиниерии, оң бирги беш чылда, съезд чурүнүүн күш-ажылчы эвлээшиг ажыл-ишчи коллективтериниң чедишкиниерии вьетнам кижилерге таныштырар. СЭКПниң болгаш Совет күрүнеиин бүгү делегейге тайбыңнын тоожүп турар.

Совет фото-журналистериниң бедик мергежилдиин, делгээн фото-ажылдарының тематиказының байлаан, оларның бедик ураи-чечеи болгаш идейлиг деңиеддиин делгелгеии байырлалдыы-биле ажыдып турда чүве чугаалааннар демдеглээн. Келгеи кижилериниң онза сонуургалдыг болуп турар.

ЭҢ ЧУГУЛА БОЛУУШКУН БОЛУР

ДЕЛИ. «Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизи чүгле Советтер чуртунга эвес, харын өске-даа күрүнелерге база эң чугула болуушкун болу бээр» деп, Индияның «Нэшнл геральд» солуну демдеглээн. Социал-экономиктиг хөгжүлдеии дүргедедир талазы-биле калбак хемчээлдиг сорулгаларны Совет Эвилелиниң шинтпирлээри янзы-бүрү талалыг совет-индий харылзааларчы калбартырынга чаа идиигии бээри чигзиниг чок деп, ол соодуу онзалап демдеглээн.

Ийи чурттуң аразында найыралдың болгаш кады ажылдажылганың бөгүи үе-шаг-биле хынаттынган харылзаалары, тайбының быжыглаарынче угландыр СЭКП-ниң чорудуп турар чайгылыш чок шугуму Азиига болгаш бүгү делегейге тайбыңнын база доктаамал, оожургалдыг турар чоруктуу фактору болур. Совет коммунистер шуулганының ажылын ынчангаш Индияга ажок улуг кичээнгей-биле хайгаарап. соңуургаар апаар деп, «Нэшнл геральд» солуи айыткан.

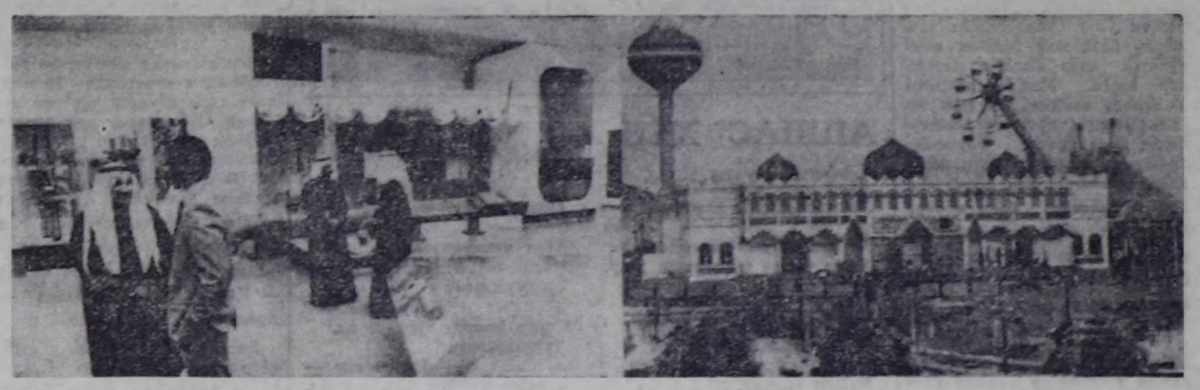
ЛИМА. СЭКП-ниң XXVII съездизи социализмниң улам ынайгы хөгжүлдезиниң болгаш коммунизмче бурунгаарлаашкынының херээнге чаа чедишкиниерии чедип алырының оруктарын тодарадыр. Ол дугайын Перуиуң салдарлыг «Ой» солуну редакция чүүлүнге бижээн. Чоонуң чаагай байдалын чайгылыш чок бехятпишаан. Коммунистиг партия биле Совет чазак чурттуң экономиказын эртем-техниктиг болгаш организастыг принципиалдыг чаа деңиелге көдүрерии кол соруга кылдыр бодуның мурнуңда тургузуп турарын ол демдеглээн.

БҮЗҮРЕЛДИГ КӨРҮП ТУРАР

Совет кижилер келир үезинче бүзүрелдиг көрүп турар, оларның чаа улуг-улуг ажыл-херектер манап турар.

(СЭТА).

Кувейт күрүнеиің национал байырлалынга уткуштур

Февраль 25-те кувейт улус бодуның чуртунуң төөгүзүнге тураскаадыг хүнүү — Национал хүнүн демдеглээр. Чээрби беш чыл бурунгаар Персид мугулдурунуң эрииңде туруп турар бо араб күрүне Англияның протекторадындан хосталгаш, хамаарышпас чорукту чедип алган.

Кувейтиниң кол байлаа — нефть. «Кара алдыныңң» курааырларының талазы-биле навиталистиг делегейде ол кол черлериң бирээзин эзлеп турар. Кувейт нефтиин садып ап турарларының аразында Япония, АКШ, Барыын Европа чурттары бар.

Хамаарышпас чорукту чаалап алганының соонда өртиен чылдар дургузунда Кувейтиниң хевир-шинчизи, ооң тургузуу улуу-биле өскерилген. Ол күрүне ам Чоонку Чөөн чүктө садыг болгаш сан-хөө операцииларын чорудуп турар чугула төп болу берген. Ында өөредилгениң болгаш кадык камгалалының системазын сайзырангайжыдарынга болгаш хөгжүдериниге, национал кадрларны белеткээриниче улуг ниитизигейин салып турар.

Кувейт Чоонку Чөөн чүк айтырыын чөптүт болгаш бүгү талалыг шинтпирлээри дээш быжыы-биле туруун. Израильдиң халдаашкыннарынга таварышкыннарга дузаламчыны чедирип, бодуның хоойлу ёзугаар национал эргелери дээш палестин улустуң демиселин детпин турар.

1963 чылда дипломаттыг харылзааларны тургуснаны-биле эгелээн совет-кувейт харылзаалар чыл келген тудум хөгжүп болгаш быжыгып, экономика, садыг болгаш өске-даа талаларга ийи талының кады ажылдажылгазы калбарып турар.

ЧУРУКТАРДА: Ахмадиде нефть музейинде; «Араб Дисней-лендиниң» — кувейт найысылалда тургускан туристчи улуг комплекстиң девискээринде.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ДОПЧҮЗУ-БИЛЕ

ПРОФЭВИЛЕЛ СЪЕЗДИЗИ БУДАПЕШТ. (СЭТА). Будапештиде тудугжуларның профэвилелиниң ордузунга венгр профэвилелдериниң XXV съездизи болуушун ажыглыы доозкан. Ооң ажызынга барык-ла дөрт миллион ажылчы чоонарны төлээлеп турар 800 ажыт делегаттар киришкеи. Профэвилел шуулганының киржикчилериниң аразында Венгр социалистиг ажылчын партиязының Чингине секретарыиың ораалакчызы Карой Немет, ВУР-иүң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Дьердь Лазар болгаш өске-даа венгр удуртукчулар турган. Съездиниң делегаттары эртиен беш чылда венгр профэвилелдериниң ажыл-чорудулгазының түңелдерии чугаалажып, келир үеде сорулгаларыы төлевилеп, профэвилелдиң удуртукчу органнарын сонгаан.

ШУУРГАННЫҢ УРЖУКТАРЫ

ДЕЛИ. Махараштра деп индий штаттың эрих чоогунда районнарынга кестүп корбээн шүүтүт шуурган болган. ПТИ агентилелдиң дыннадып турары-биле алырга, бойдуг халаавыдан он ажыт кижи өлген, хөй санныг чурттакчылар бадыглаган. Эзээн каш үүн гектар черде көдээ ажыл-агыйның культураларының дүжүүн шуурган чок кылып, чурттакчылыг 80 ажыт суурларга эзээн улуг материалдыг когаралды таварыштырган. Штаттың чазаа халаяка таварышкан районнарының чурттакчы чоонуга дүргеи дузалаамчыны көргүүн турар. Ынаар чөй санныг аъш-чемин, эмнеериң болгаш эргежок чүүлүдерии чорудуп берии турар.

ЧАЗАКТЫ ЧААРТКАНЫ

ЛОНДОН. Ирландиияның премьер-министри Гаррет Фитцджеральд чазактың чаартылгазын чорутkан. Чазактың 15 кежигүннери ооң составында хевээр арткан-даа болза, оларның хөй кезиин чаа алдынгужаалдарже шилчиткеи. Камгалалдың чаа министри Патрик О'Тул болган, мурнуңда ол Гэль районнарның ишки ажыл-агыйынның болгаш балык өстүрер ажыл министерствозуң баштап турган. Мурнуңда сайзөө министри турган Алан Дьюкстуң юстициия министерствозунче шилчиткеи. Ооң эрлеп турган черии мурнуңда үлетпүр, садыг болгаш туризм министри чораан Джон Брутон эвлээн. Даштыкы херектер министри Питер Барри бодуның ажылынга хевээр арткан. Брэтан хөреңгитеи бөлүктериниң улуг салдарлыг органы «Файнэншл таймс» солуунуң болган турары-биле алырга, нолланд чазактың чаартылгазы Фитцджеральдың чазактың туружун быжыглап алыр дээн чүткүлүбиле болган.

БУЭНОС-АЙРЕС. Делегейниң экономиктиг чаа чурумуун тургузарын самнадап. Барыын чүктүң сайзырангай чурттарының протекционисчи политиказынга Аргентинаның президенттизи Рауль Альфонсин удурланган. Эн-би-си деп америк телекомпаниига интервьюзунга өөрелиг чурттарны чаңгыс черге доктаарынче болгаш ядаранган чорукче албадап турар, оларның хөгжүүр аргазын чок кылып турар дашттыкы өөрелиг чоруктуң айтырыгларын политиктиг көөрү негеп турар бис деп, президент медегээн.

Р. Альфонсин АКШ-ты болгаш Европаның экономиктиг нитилежилгезин Аргентинаның садыын хөгжүдериниге багай салдарны чедирип турар политиканы чорудуп турар деп бүрүдаткан.

Барыын чүктүң сан-хөө төрелгитеиеркиге шыгыы негелдеии кылыр болгаш оларга удур коллективтиг хөдөлмүшкиниерии кылыр үе келгеи.

(СЭТА).

Кым-даа, чүү-даа уттундурбаан

КЫРГАН-АВАМ ЧОРГААРАЛЫ

Төөгү эртемнериниң кандидады Ю. Л. Аранчыныың «Алдан-Маадырларының тура халыышкыны» деп номун Тываның ном үндүрер чери чоокта чаа парлап үндүргеи. Ук номну хаяы сонуургал-биле номчаан, бодалдарым номчукчулар-биле үлежикседим.

Тура халыышкыының кол өзээ болуп турган 68 кижиниң дамзызын номуң 86-гы арнында чыскаап киргеи. Оларның аразында Урдумай Кара-Донгактың дугайын бижикседим. Урдумайның уругларының эң улуу, бистиң кырган-аваавыс Хенче Донгак, 1944 чылга чедир уруг-дарымының аразында чурттап чораан, 84 харлыында мөгээн.

1942 чыл. Кызыл Шеригге бөлек дузаламчы чыылдазы улам күштелеген. ТАРН ТК-ның төлээзи Лопсан-Кенден Чымаажыевич Ооржак ол күзүн Кызыл-Мажалыкка чедип келгеи. Нам, аревэ кожкомарының активин чыылдыргаш, арбан, сумуу кезиири-биле аътказды.

Ак сумузундан үнгеш, Алаш-та кырган-аваам аалымдан чемненип, аъттарывыс аңаа дыштаидырып аар дээш, өөрүм-биле хаптым.

— Ак, Алаш, Шекпээр қыры — бо даглар мынчаар Алдан дургунарының шаанда шивээлеп чоруп турган черлери, оларның чиге бастырып каан көкпа оруктары бо-ла ыйнаан — деп, Лопсан-Кенден дарга бистиң мурнуувуста ынай-бээр харатчыныр чортуп ор.

— Егар аалывыста эң улуг нарылыг кижи Хенче кырган-аваам. Сезен ушчок ашкан кижи. Алдан дургуннар деп кыныяктарынга улуг өөрүшкүнү сөөлбеп, аныдыралдың делгем оруумче оларны киирген. Самдан өске эш-өөрү-биле кадмытыва бижикке улуг хандыкшыл-биле өөренип, ону шинчээдип ап, бижик-билиглиг кижи апарган. 1932 чылда сумунуң чонун бижикке өөредиринге киржип эгелээн. Ынчан чоонуң бижикке өөренип алырынче сонуургалы бедик көдүрүлүшкүнүүр, чаа амыдыралче чүткүлү хайныышкыныңыг-даа турган. Саазын, карандаш хөвар-даа турза, кижилер чугажак калбак ыяштарны үс-биле чаап алгаш, ону үлге боран ап, аңаа бижип өөренип турган. Улуг, биче кижилерниң хурал-суглаа, кичээл дээнде идепкейлиин чүү дээр. Аныяктар, араттар суму төвүнге аяттыг, чалаг, чамдыызы бугa. шарыызын безин мунгулап алгаш, ырлыг, шоорлуг чыл-лып келгилээр. Бо бүгүнү Семён Начыновичиг сактып чугаалаар болду.

Чаа амыдыралдың оруунче шыминып киргеи аныяк оол сумуның идепкейлиг аныяктарының бирээзи апарган. Үжен чылдарның эгезинде-ле ол аревэ үүрү даргалай берген. Сумуның аныяктарын кижи бүрүзү бижик-билиглиг болзуун дээш организастап, эш-өөрү-биле бир деминг турганнар.

«Чонуң чоон оруун часпайн чор, оглум» деп, адазының чагыын оглу үтпаан. Аныяк Самданның амыдыралчы оруу идепкейлии-биле эгелеп, биче эвес бергелерии ол ажып эртип, чаа амыдыралдээш демиселге бодуның үлүүн киирип-тирген.

1937 чыл. Араттың революстут шеринiиң хүрээлениче ол аъттанып, шеригиiң биче даргалар школазынга өөредиледен эгелээш офицер составынга чедир депшээн. Самдан аңаа взвод, рота, эскадрон-даа командирлээн.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында Семён Начынович Кызыл хоорайның ополчен шеринiиң штаб начальнигинге ажылдаан. Ополченнерни дайынчы мергежилге, кадыт-бижыг коруы-чурумга өөредип, оларны чайның изииңде, кыштың соогунда аъттыг, чалаг, хаактыг ыракузак кожуунарже походтадып ладыктырып тургулаан. Ооң эш-өөрүүдеп Бай-Тайга чурттуг Хомушку Чуруң, Тес-Хемден Алдын-Херел Соян, Чооду Күрседи олар болгаш өскелер-даа фронтуга эрес-дидим тулчуп чорааш, менди-чаагай, тиилелгелиг чаның, келгенниин дутайын Семён Начынович чоргаарланып сактып орар.

Семён Начынович чоонуң шерии-патриоттуг кижизидилгезиниге үлүүн киирип, партия, советтер ажылынга хөй чылдарда ажылдаан. Амгы үеде персоналдыг пенсионер Семён Начынович Самданны Тес-Хемниң Самагалдай суурунуң аныяктары бо-ла ужуражылгалаарже чалаар. Ооң сактыышкынnарын, чагыг-сүмелерии дыннаарга солуп, кижизидикчи утка-шынарлыг.

Д. САЛЧАК.
Тес-Хем район.

Үнелелди алган

Москвада «Литературное обозрение» журналдың бо чылдагы бирги номериниң чогаалчы Моңгуш Кенин-Лопсанның 1984 чылда Тываның ном үндүрер черинге орус дыл кырынга үнгеи «Голоса» («Үннер») деп шүлүктер номунуң дугайында рецензия парлаттынган. Ооң автору — Москва чурттуг аныяк критик Виктор Зуев.

В. Зуев М. Кенин-Лопсаның шүлүк чогаалының төрээн чери болгаш улустуң аас чогаалы-биле ханы харылзаалымын, олар-биле тудуш хинiиин онзалап айыткан. Шүдүкчүүнүң кичээнгейиниң төөгүнде күш-ажылдың маадырларының — Саян-Шушенск ГЭС-тиң тудугжуларының, Тываның хоову шелдериниң суггатчыларының база туруп турарын критик демдеглээн. Ол ышкаш Совет Эвилелиниң Маадыры, Сибирь чурттуг кыс Мария Цуканованга тураскаатткан «Мария Цуканова дугайында ыр» деп шүдүглелдиң эки талаларының дугайында В. Зуев бижээн.

Ниитизи-биле бистиң чаңгыс чер-чурттуувус чогаалчының бо ному ук рецензияга төлептиг үнелелди алган. Ол тыва чечен чогаалга хандыкшылдыгларны өөртпес арга чок.

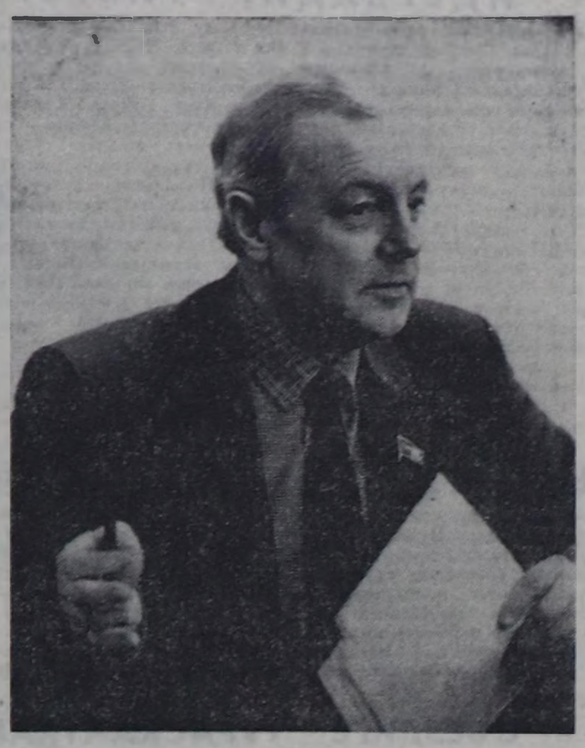
БИСТИҢ КОРР.

ӨӨРҮП ЧЕТТИРДИВИС, ЭШ АРТИСТ...

ЛЕНИНГРАД. В. Дозорцевтиң «Хүлээп алмышкынга келген соодгу кижи» деп чаа шинээниде оралакчы министр Казминниң ролюнда ССРЭ-ниң улустуң артизи Кирилл Юрьевич Лавров ойнап турар. Хөгжүм-шинниң М. Горький аттыг Улуг театрының коллективи бо шинни СЭКП-ниң XXVII съездизинге турасказаткан.

Мөзү-шынар шилилгезинниң айтырыгларын шиитпирлээринге артист бодунуң көрүкчүлеринге чүгле сценага эвес, харын амыдыралга база дузалажып чоруур. Кижилер оон чоок өнүү мшкаш дуза дилеп, азы арга-сүме айтырып чеде бээрлер.

Артистиң чаңгыс чер чурттугларының депшиткеин ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутадының хүлээлгезини ол эки күүседип турар. Чоокта чаа Кирилл Юрьевичиниң партияның XXVII съездизиниң делегадызына соңгаан.

Хөгжүм-шинниң М. Горький аттыг Улуг театрының сценазынга ойнаан рольдарының иштинден «Катап номчаап» деп шинде Владимир Ильич Ленинниң овур-хевирин Кирилл Юрьевичиге эп-не эргим. Бо рольду ойнааны дээш артиске Ленинни шаңналды тывыскан.

ЧУРУКТАРДА: «Катап номчаап» деп шинден көргүзүт. ССРЭ-ниң улустуң артизи К. Ю. Лавров В. И. Ленинниң ролюнда, РСФСР-ниң алдарлыг артизи А. Ю. Толубеев Шадрининиң ролюнда;

ЛЕНИННИҢ ЧУРУУ

Кижиниң амыдыралынга өөрүүгүт-даа, муңгараачыг-даа, улуг-даа, биче-даа уттундурбас болуушкуннар тургулаар. Чурттап эрткен амыдыралымдан көшкүн чоруур шаавыста таварышкынным хензиг бир болуушкунну бо-ла сактып келгилээр мен.

1940 чыл үезин-ле боор. Ол-бо талаларын илчирбеленчек бедик, чавыс даглар хүрээлеэн кавайланчак черде эрги кыштагда кара ат

Кышкы дүн узун. Өөвүс яшти хөй улус чораан. Чаг үзүмге кылган деңнистиң бүлүрүгүн чырыын ажыглап, кажыктаар, азы тоолдажыр, тывызыктажыр болгаш кандыг-бир солуун чүүлдер чугаалажыр турган өзс. Мынаң мен кажыктаан улустуң анаа-ла магадап көөр, солуун чугааны чүгле таалап дыңнаар — бичии мен. Ачамга элдеп-зэмин айтырыглар салыргына ынак мен. Чамдыкта, та ылап-ла турганы ол, та черле анчыгзынып чалгаараанны ол: «сам болзун» дээрге соксап каар мен.

Улуг акым биле авамга деңнээрге ачам черле илдик чок номчуур кижи түве. Өөвүске каш номнар-даа, солуннар-даа тургаш. А мен хөй-ле элдептиг адыр бодыр үжүктериниң чаңгылыл-даа билбес мен. Мынаңгаш оларымың чүгле чурүктарын кайгаарынга өй турдум... Чүү-даа канчаар, ачамның солуун чугааларын ажок топтап дыңнаар мен. Бүлүртүң чырыкка демир суугунуң ол-бо талаларында армынар шала-була куурарыг көстүп орда «Ленин», «Партия», «Октябрь», «Революция» деп сөстерин эң-не саштай ачамдан дыңнаан мен. Мынаң оларның хаяа утказынга мээң угааным четпеэдаг турган. Мынчалза-даа чаа болгаш ол сөстер онзагай дың-валыр, дораан доктаады шаап алгаш аксымдан дүжүрбейн турган мен. Ачам дыңнаанын болгаш номчаанын кышкы кежээлерде, пашта бидаа каргыдыр хайның турда, боданып-боданып тавпар хөөреп олурлулаар кижи.

Ынр-ле чугаалап олурда, кижи адыл дыңналбайн, чугаа шейлүп бар-ла чыдар боорга:

— А ол улуг угаанныг кайгамчык кижиниң ады кымыл, ачай?—деп, шыдаммайн айтыра каптым.

— Владимир Ильич Ленин! —катап-катап тода, оожум адагылады.

Сүүс сес адап көрбээн эмдик дылымны ол дораан-на чаажыктырып эгеледи. Башдай Владимир Ильич деп ийи сөстү адаарынга элээн-не бергедээн мен.

Оон эгелээш-ле Владимир Ильич Ленинни чырык чер кырында бүгү-ле ядыы кижилерниң шиичи өңнүү, бо делгем орам-делегейниң кайы-даа булуңунда чурттаан бүгү-ле бодуун кижилерже буянныг угаанының эгээртинмес чырыткызын харам чокка чажып турар эң-не ак сеткилдиг, эң-не кижизиг кижи деп чоорту биле берген мен.

Мындыг таварылганы сактыдыр мен. Ада-маңаа «чырыдышкын кичээли», «хурал-суглаа» дээш-ле ачам аалдаңын азыраап чоруп каар тургаш. «Ижер-тырттар чүве үзүлдү» — дээш, өйде-өйде шыпаа кирип садыглаар-даа чоруктуг кижи. Бирээ-ле катап эртежик каш борбак доңурган торлаалар таалынаан алгаш, шынааже шошкудуп кирип кагды. «Чүнү-ле экскээр ярги?» — деп, аанакайын, чараш, хылыргай шокар саазынналрлыг конфеталарны коонуг кордап, Хараар-Тейже үне маңнаап-ла белге оруукче көрүп каап тура хүнзегилээр мен. Ам-на, кежээликтей, дүвүлүг хат, эниг ыт ышкаш, сыгайбайдыр үрүп турда, ачам шөгжее хыраалай берген бо кедиг! Дораланы база-ла хыраатпаг шыпкан. Ыаттан дүжүп чыыр-да маң-биле баргаш, «Чүнү эккелдиң, ачай?» — деп айтырып тура, солуннар-биле кылынадыр ораагаш, курунда астып алганы, хоолай дег, бир-ле чүвени көре тыртып кагдым.

—О-ой, эжеш, оорганда чүү ол, ачай? — деп дөстүмнейн айтырдым.

— Адыр, оглум, аңаа дегбе, үрели бээр, Өттеге баргаш көөр сеш — деп, тудар дээш дап берип чорумда, соксадып кагды.

Мээң контур-ла күзээним чараш, ямданныг чаагай чигирлерын ачам база утпаан болду! Оларымның оода бирии аасче кижи каап четтиклейн чыткашла, улус-биле кады демги хоолайлаачак саазында халып чеде берген тур мен. Ону ачам болуу камнын сүргей часкаш, чада тудупту! «Мээң чассыг, хеймер оглум бо-ла билир боор» дээнзиг, оон дораан-на: «Кымдыр бе, оглум?» — деп мынгыт.

— Ела-ди-мир Иль-и-ч Ленин — деп часпас дээш кызыл-кызып үзүктелдир адап-ла дүжүрдүм.

— Шын-дыр, оглум, эр-хей, оон хевир-дүрзүзүн чугаалап бергеи болгай мен але — дээш, мээң чирбээштиг бажымны оожум чыттап кагды.

Шүптүвүс магадап көрдүвүс. А мен оон соонда ол чурукту ырактан-даа, чоокдан-даа топтап көрүп-ле турдум. Кылагар саазында, артында-ла өңнүг, аярт чүве дег! Шынап-ла ачамның чугаалаанны ол олчаан кижи болду. Кижилерин эргелеткен дег, чымчак көрүштүг, часык чаагай арын-шырайлыг кижи болду.

Ленинниң чуруун хоолааш, ханага, дер бижыкка камнын сүргей чалап азып алган бис. Кирген кижиже удур көрүп орар. Ону көрүп, бодап орарга, бистин самдар кара өөвүс иштин чүүдеп-даа чырык чаваг апартаизыг, Ленинниң дирэг боду хүнүң алдын хереелдерик-биле кады моорлап кирип келгеш, бистин-биле ажыт-чыжыт чок хөөрежип олургаизыг болган.

Э. КЕЧИЛ-ООЛ.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 22-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Ырак болгаш чоок ыр. 9.10 — «Бодүүн —ырын шынар». Адаелерге тележурнал. 9.40 — — Армян ССР-ниң алдарлыг артистери Р. болгаш К. Лисициан А. Гурилёвтиң романстарын күүседир. 10.00 — «Кадыкшыл». 10.45 — «Өнүктерни шилип албас». Дөрт сериялыг уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 11.50 — «Бүгүдээге болгаш кижи бүрүзүнге». Запорожьеде чурттакчы чонга ачы-дуза чедирериниң шынарым экижиткенинин дугайында. 12.20 —«Тиилекчилер». «Тыл— фронтуга». 13.40 — «Дыштанып билир бис бе?». Эртем-тайылбырлыг фильм. 13.55 — «Хоорай болгаш элээди урулар». 14.30 — Бөгүн делегейде. 14.45 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 15.45 — Уругларга фильм. «Дээго деп черлик ыт». 17.20 — «Объективте — Төрээн чурт». Фотоконкурс. 17.25 — Ye болгаш бодунуң дугайында. Шүлүк чогаалының антологиязы. В. Луговский. 17.45 — «Кижи. Чер. Октябрь». 18.30 — Мультфильмнер. 19.05 — СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур. РСФСР-ге турасказаткан программа. 20.05 — «Россия дугайында ыр». Музыка-шүлүглелдиг көргүзүг. 21.00 — «Ye». 21.35 — «Россия дугайында ыр». Музыка-шүлүглелдиг көргүзүгүнүң уланчызы. 23.05 — Конькн спортунуң талазы-биле делегейниң чемпионады. Японнядаан дамчыдылга. 23.35 — 23.45 — Медээлер.

ИЛИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — ССР Эвилелиниң Күрүнениң үлегерлиг Улуг театрының үрер хөгжүм оркестри ойнаар. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — «Каспий тюленнь». Док. телефильм. 9.10 — — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.40 — «Док. экран». 10.40 — Ф. Шопен. Оркестрлиг фортепианого концерт. 11.20 — «Мурияку Африканың улузу-биле эп-сеткил каттыштырылгазы». Док. фильмниң башгайы көргүзүг. 11.40 — И. Штраус. «Цыган барон»деп операның темазынга вальс. 11.50 — «Директор». Уран-чечен фильм. 1-ги сериязы. 13.00 — Черде, дээрде болгаш далайда. 13.30 — «Аянчорукчулар клуву». 14.30 — Аныяктарга дамчыдылга. 15.00 — «Үйгу чок дүне». Телешининиң башгайы көргүзүг (Греция). 15.55 —Совет Арминяның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнүнге турасказаткан Совет Армиянның Теп үлегерлиг театрынга концерт. 17.25 — «Катыы бажы каткан эвес». Останкиновуң Концерт студиязынга баштактанышкыы кежээзи. 18.55 — «Бистиң үежилиривистин музыказы». Композитор Р. Шедрин-биле үжураажышкын. 20.00 —«Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Ильичи Бахраминың салгалы». Мультфильм. 1-ги кезээ. 20.15 — «Улустуң чогаадылгазы. Телетайылбыр. 21.00 — «Ye». 21.35 — 23.05 — Экранда үжуралдарлыг фильм. «Эрги аныбиле».

ӨГ-БҮЛЕ — УРУГЛАРЫ-БИЛЕ БАЙ

Москвачы Шашковтарның өг-бүлезинге дөрт кыс ийис төрүттүнгенин байырлалдыбиле демдеглеп, ада-неге тураскаалдыг медальдарны тывыскан. Телевидениеннің дузазы-биле бо өг-бүленің дугайын бүгү чурт дыңнап, биларген. Совет база даштыкы парлалгадан ийнстер дугайында 20 чыл дургузунда материалдар чыып чоруур Крымда библиотекарь Э. Серкина база өг-бүленің дугаймн билип алган.

Чер кырында ийнстер-ле хөй. Аңгы-аңгы чурттарда 70 миллион хире ийнстер чурттап турарын «Отечество» деп болгар журнал демдеглээн. Оларның аразында солуң, элдептиг-даа фактылар бар: 1900 чылдан эгелээш делегейде 23 катап чеди-сес ийнс төрүттүнгеп. Он ийнс уруглар үш удаа — 1924 чылда Испанияга, 1934 чылда — Кытатка, 1946 чылда — Бразилияга төрүттүнгеп.

Бистиң чурттувуска дөрт ийнс уруг 1911 чылда Кисловодск чанында Александровская станцияга төрүттүнгеп. Амгы чүс чылдың эгезинден бээр 16 катап дөрт ийнстер, 28 удаа беш ийнстер, алды ийнстер 12 катап төрүттүнгеп.

Э. Серкинаның картотеказында чыып турар коллекциязында хөй уруглалыг өг-бүлелерге тураскаатказп улуг кезек бар. Витебск областа Прихожихтериниң өг-бүлезинде 16 уруг өзүп турар: оларның он бири оол, бежи кыс. Белоруссияның бо областында хөй уруглуг өг-бүлелер үш муң чедип турар, а Прихожихтериң өг-бүлезинниң кежигүннерэ эң-не хөй.

Мындыг таварылгалар база бар. Бразилияда Жозимар биле Раймундо Карнауба 14 оолду, 24 кысты — шүпту 38 уругну кижизидип өстүрүп турар. Адазы уругларының аттарын солуштуруптар таварылгалар бо-ла тургулаар, а авазы уруглариың аттарын хамаан чок, ким кымның соонда төрүттүнгенин безин утпаан, шүптүзүн билир.

Эрткен үениң төөгүзүнден, парлалгадан алырга Россияга амгы Иваново областың Введенск суурга чурттап турган Я. Кириллов деп тараачының баштайгы кадайы 57 уругну божаан: оларның дөртү —дөрт ийнс, чедизи — үш ийнстер, ону ийи ийнстер кылдыр төрүттүнгеп; ийнги кадайы он беш уругну — бир катап үш ийнстп, алды удаа ийи ийнстп божаан.

Эгезинде бижээннивис Шашковтарның өг-бүлезинде дөрт ийнстер эки өзүп, доругуп турарлар, олар ам 16 айлыг апарганнар.

О. НЕЗЛОБИН.

(СЭТА).

СОЛУН МУЗЕЙ

Моршанскиниң локомотив депозуның «Тамбов колхозчузу» деп танк колонназының музейинде камгалал-массалыг ажылдың бүгү-эвилел айының хүннери эртип турар. Дайын чылдарында Тамбов черинге тывылган патриотчу хөделиишкинниң областың көдээ чурттакчыларының акша-хереңгизи-биле туткан танкыларының дайынчы оруунуң дугайын делгелгеде документилер чугаалап турар.

1942 чылдың күзүнүнде дайзының аг-шериглери Волгаже халдап турда, «Кызыл эки турачы» колхозтуң ажыл-ишчилери камгалал хереглеэнге акша-хөреңгинин эң баштай чыып эгелээн. Оларның эгелекчи саналын областың бүгү көдээ суурларының чурттакчылары деткээнинер. Ийи неделя дургузунда олар Кызыл Армиянын фондузунга 40 миллион ажыт рубльди киргеп.

Ол акша-хөреңги-биле Сталинградтан Берлинге чедир тиилелгелиг эрткен танк колонназын туткан.

Моршанскиде музей шериг-патриотчу ажыл таптерининң бирээзи болу берген. Армиянга албан эрттиреринге белеткеннп турар аныяк ажылчынар, алдарлыг эрткен үе дугайын билип алыксаан, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочунарының сактышкынарын дыңнаксаан школчулар аңаа кээп турар.

В. СТЕПАНОВ.

СЭТА-ның корреспондентизи.

Моршанск,

Тамбов область.

агаар

Республикага бүргеп, аязыр, хаттың күжү кошкак, агаарның температуразы дүне 25—30, чамдык районнарга 15—20 градус, хүндүс 8—13, чамдык районнарга 0—5 градус соор.

Кызылга биче булуттаар, хар чагбас, хаттың күжү кошкак, агаарның температуразы дүне 28—30, хүндүс 8—10 градус соор.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Рейс 222» 9.30, 12.20, 15.10, 18.00, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «Зимородок» 11.00, 13.30, «Координаты смерти» 15.15, 17.10, 18.50, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Мертвые бросают тень» 14.00, «Самая обаятельная и привлекательная» 16.00, 18.00, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Битва за Москву» 15.00, 18.30 шактарда.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ОКТЯБРЬДА САКТЫЫШКЫННАРДАН

А. В. ЛУНАЧАРСКИЙ.

Владимир Ильич-биле беседалардан кандыг-бир чүүлдү чүгле бодуң хууда эвес, а парлар дээш сактыры черле кезээде дыка берге ийин.

Ынчалза-даа Октябрьның он бир чыл оюнда револючу-большевик бүргүзүнүң амыдыралының чайынанчак точказын долгандыр дээскингеп сактыышкынарымны чиңчерлеп, шак ол уттундурбас хүннерде улут башкыңчыдан дыңнаанымны барлы шаам-биле сактып, ыяк толгаарыры оралдажыксайдыр мен.

Ынчан Улус Комиссарлар Чөвүлелиниң тургузарының хүнү турган түве. Чазактың состэвын шилип ап тура, партия ТКзы Чырыдыышкын талазы-биле Улус комиссарвадын меңээ даскагын дыңнаткан. Чаа медээ сүрээденгир-даа, мээң эктиниге онаашкан канчаар-даа аажок улут харыысалга харын мырыңай коргунчут-даа болган.

Элээп сөөлзүреди кээп көңгүс душ болуп (ол үеде бистер кызы-бүрү ажыл дээш чай-шөлээп-даа чок турган бис) Смольныйның коридорунга Владимир Ильичиниң боду-биле дужа берген мен. Ооң арыншырайының ширинии арай дежок, мени бодуңче кел деп алгаш, чугаалады:

— Мен силерге ийи-ле сөс чугаалай каптайн, Анатолий Васильевич. Че, чаа албан-хүзэглегенериниң талазы-биле чүүхөө сургаалда бээр чай-шөлээп-дээ чогулу, оон аңгыда чырдышкынын херээнде революциянын баштайгы базыынарынга хамаарыштыр угаан-сагыштың шуут бодамчалыг системазы меңээ бар деп чугаалап-даа шыдавас мен ийин. Дыка хөй чүүлдү шуут андаза силгип, эде-хере тудуп, чаа-чаа оруктар иззэр дээрэн черле билдингир. Надежда Константиновна-биле ынап-ла чугаалажыңнар чугула боор деп бодайдыр мен. Ол силерге дузалажыр дээп кижи эвеспе. Ол-бо айтырыглар дугайында боду черле хөй-ле чүүлдериниң дугайын бодап алган, бодаарымга, черле шын-на чүүлдү планнап алган кижи ол... Дээди школага хамаарыштыр Михаил Николаевич Покровский улут дузаны чедирип болур. Ынчалзажок бүгү-ле реформаларга, мен бодаарымга, ажок ооварымчалыг болур херек. Ажыл-херек дыка нарын болдур ышпе. Чаңгыс-ла чүүл ынак билдингир: дээди өөредилге черлериниң калбак массаларның, ажыктың мурнунда пролетар аныктарның киреринн көөдедир дугайында бүгү тала-биле бодаар херек.

Библиотекалар база аажок улут ажыктыг деп бодай-дыр мен. Бо дугайында бодуңар ажыдап көрүңер. Библиотека ажылдакчыларын чыыңар. Бо талазы-биле Америка дыка зын чүүлдерин кылып турар. Номтергиин улут күш. Революция соонда олче сундулушкун дыка улгаткан. Номчукчуну делгем улут залдар-биле хандырар база ном боду-ла номчукчуга кээр кылдыр шимээдир херек. Маңаа почтаны ажыглаза кандыг деп, ном тарадырының бүгү-ле арга-хевирлерин көөр апаар. Эртем-билгилериң хемчээлэ өзүп көөдээр, ынчангаш хөй чонувуска ном чедишпейн баар апаар, бир эвес номчуң... саврылгазын каш катап улгаттырбас болза, биске ном-дептер талазы-биле аштаашкын этелээр.

Бо дугайын силериңге-биле ам-даа чугаалажып, силериңе кылып ажылыңар планын канчаар тодарадып база кандыг кижилерни киириштирип болуунуң дугайын айтырыптар шак-үени удавас тып алыр боор мен деп идегедим. Ам кандыг шаг-үе-дир, бодуңар-ла билир болгай силер: эң тергиин сүтүла херекке безин он хире минутаны канчап-чоол тып аптар-дыр. Чедишкиннерни күзедим. Баштайгы тинилгеге чедип алдынган, бир эвес ооң соон дарый элээп каш тинилгелерин чедип ап шыдавас болзувусса, херек-даа багай-ла болур эвеспе. Демисел ам-даа доозулбаан, а харын чүгле шуут эгезинде турып турар.

Владимир Ильич мээң холумну дыңзыг тутканы, чаа-ла төрүттүнгеп күрүнениң чаа-чаа бодалдары, чаа тура-соруу ынчан дилеттинин тыптып турганын хөй санныг кабинеттериниң бирээзинче бодуңуң бүзүрелдиг болгаш дүрген кылажы биле базып чорупкан.

• • •

Улус өөредилгезиниң дугайында Владимир Ильич-биле мээң баштайгы чугаамны ооң аксыдан дөрт чугаа хевирлиг дамчыттым. Бо бүгү мээң угаанымга ол-ла хевээр парлаттынып артып калганы ол эвес, Владимир Ильичиниң ёзулуг сөстерин ол-ла хевээр дамчыдып турарым бо эвес дээрзии база катап айтып каайл. Канчаар-даа кызыдарымга хоржоктур, ынчалза-даа мээң угаанымга артып калган ол сөстерни ылап тодазы-биле сактып дамчыдарын оралдаштым.

С. ПЮРБЮ,

Тыванын улустуң чогаалчызы.

АШПАС ХҮН

Тыва чону өртемчейге
Тыптып, төрүп келгеннден бээр
Черинің кырын хереллиг хүн
Чеже чылда чырытпаан дээр.
Октябрайимың бүткен хүнү
Орайымдан чырытса-даа,
Мүңчулганың кара дүнү
Мунгашталдыр бүргеп чораан.
Чайын, кыжын,
Дүне, хүндүс
Ашпас хүнүү — Партияны
Арат чонның генийи
Чаяап берген, тургузуп каан.
Тулгуушкунга Партиявыс —
Сорук киирер тутувус ол.
Тудуушкунга Партиявыс —
Соксаш кымнас күжүвүс ол.

СОҢГУ ЧҮККЕ ДҮНЕКИ РЕЙС

Агаар чүдерээш, ийи хүн ужудуп чадааннар. Моон бүдүүзүнде улут хар чаггаш, хайнышкынныг ажыл-иш долган аэродром шиппинг апаргаанын көөрге чиктин-даа конлуг. Ынчалза-даа авиабүдүрүлгениң бүгү-ле албаннарынга ажыл хайнышкынныг чоруп турган. Хөй чылдарда шыгаттынган ажыл-иш бичии-даа када кошкаш дивээн.

Кышкы хүн чүгүрүүнде кире берген турда, телефон дүвүренчин кончут кыңгырт дээн. Ыраккы Соңгу чүкте Тугур суурда үш бичии урутну эмчиге дүргеп чыттырып эмнээр апарган. Дүне берге ужудуушкуну кылыр апаргаң. Агаар каан аяс турда безин бо орук-биле ужударынга ужудукчудан улуг кичээнгейлиг болуру негеттинер. Карацгы дүмбейде даглыг черлерниң кыры-биле ужудуп эртеря коичуг берге. Артында-ла Анчы далайның ийи мутулдурумун кыры-биле база эртер. Бо удаада ужудуушкун колдуунда-ла дүне болуру билдингир турган.

— Мен ушкаш келийн—деп, Ми-8-тер авиазвеноэунуң командири Олег Николаевич Хвостов сезик чок чугаалаан.

Моон дээре кижи бар бе? Ол дээрге, авиабүдүрүлгениң дээрге дээн ужудукчуларының бирээзи. Он бир муң ажыг шакты агаарга эрттирген эзирле болгай. Соңгу чүкке чурттап каапкан кижилер он бир муңну ужудуп эртер деп чүвени эки билир. Чеднишкиннери дээш Куш-ажылчы Аллар орденниң III чергезн-биле Хвостовтуң шаңнатканы оон тодаргай бадыткалы.

Вертолёттуң кабиназынга олурупку дег ийи дугаар кижи бортмеханик Василий Иванович Сукманов болган. Берге ужудуушкунда командирниң идегелдиг дузалакчызы боон шыдаар кижи шыпап-ла ол-дур деп, ужудукчулар коллективиниң удуртукчузунуң оралакчызы М. Н. Садовников чугаалаан. Сукмановтуң ужуткан шагы-даа Хвостовтуу-биле демей. Вертолёттарның кандыг-даа хевирлерииге бортмеханик боол үр үеде ужудуп каапкан, теорияны кончут эки билир.

Ийиги ужудукчунуң олудуп Буян Салчак ээлепкен. Бай-Тайга чурттуг башкы өг-бүле Сарыг-оол Савырович биле Мария Яндаевна Салчактарның оглу Буян Салчак 1982 чылда Украинаның Кременчугта ужар чүүл училишезин чеднишкининг дооскаш, Ыраккы Соңгу чүкте Николаевск хоорайда авиабүдүрүлгеге ажылдап чедип келген.

Даалгаже ужудуп үнер бетинде авиабүдүрүлгениң удуртукчузунуң оралакчызы В. П. Долматовтуң өрээлиигге кыска хүрал болган. Дүнеки ужудуушкун болурунуң дугайында бүдүрүлгениң бүгү албаннарынга сагындырган, самолёт хондурар курлавыр шөлдерни тодаратказп, агаарның байдалын метеорология албаны берген. Вертолёттуу ужудар бетинде ыяк хынап көрген. Ужудуушкун приборлары болгаш харылзаа эки ажылдап турар болза, ужудукчуга кол-ла чүве ол. Бо ужудуушкунда кижилерниң эрес-дидимги, техниканың ынаныштыы онза чугула.

Ужудукчулар кабинага кээп олургулаткан. О. Н. Хвостовтуң кичээнгейлин-ле сүргей. Вертолёт агаарже көдүрүлүп үмгеш, Тугурже углаап ужупкан. Приборларның ажылдаары-даа, харылзаанын экизиндаа кончут болган. Ужудуп чорун орда-ла дүн дүшкен. Талыгыр ыракта бичии сууржуташ чиде бергензиг. Ында кижилер дүвүреп турар-ла болгай. Дүрген дуза херек. Бичии Дениска Курганның байдалы улам-на баксырап орган.

Ынчалзажок Тугур суурда кижилер чаңгыс минута-даа халас эрттирбээн. Дүмбей каранғыда ужудукчулар суурпу эскерип каапсын, самолёт хонарынга кандыг-даа шаптараазминар турбазын дээш кижилер бүгү-ле чүүлдү кылып турган. Самолёт хонар черинн улыгадыр ораагаш, курунда астып алганы, хоолай дег, бир-ле чүвени көре тыртып кагдым.

—О-ой, эжеш, оорганда чүү ол, ачай? — деп дөстүмнейн айтырдым.

— Адыр, оглум, аңаа дегбе, үрели бээр, Өттеге баргаш көөр сеш — деп, тудар дээш дап берип чорумда, соксадып кагды.

Мээң контур-ла күзээним чараш, ямданныг чаагай чигирлерын ачам база утпаан болду! Оларымның оода бирии аасче кижи каап четтиклейн чыткашла, улус-биле кады демги хоолайлаачак саазында халып чеде берген тур мен. Ону ачам болуу камнын сүргей часкаш, чада тудупту! «Мээң чассыг, хеймер оглум бо-ла билир боор» дээнзиг, оон дораан-на: «Кымдыр бе, оглум?» — деп мынгыт.

— Ела-ди-мир Иль-и-ч Ленин — деп часпас дээш кызыл-кызып үзүктелдир адап-ла дүжүрдүм.

— Шын-дыр, оглум, эр-хей, оон хевир-дүрзүзүн чугаалап бергеи болгай мен але — дээш, мээң чирбээштиг бажымны оожум чыттап кагды.

Шүптүвүс магадап көрдүвүс. А мен оон соонда ол чурукту ырактан-даа, чоокдан-даа топтап көрүп-ле турдум. Кылагар саазында, артында-ла өңнүг, аярт чүве дег! Шынап-ла ачамның чугаалаанны ол олчаан кижи болду. Кижилерин эргелеткен дег, чымчак көрүштүг, часык чаагай арын-шырайлыг кижи болду.

Ленинниң чуруун хоолааш, ханага, дер бижыкка камнын сүргей чалап азып алган бис. Кирген кижиже удур көрүп орар. Ону көрүп, бодап орарга, бистин самдар кара өөвүс иштин чүүдеп-даа чырык чаваг апартаизыг, Ленинниң дирэг боду хүнүң алдын хереелдерик-биле кады моорлап кирип келгеш, бистин-биле ажыт-чыжыт чок хөөрежип олургаизыг болган.

Э. КЕЧИЛ-ООЛ.

«ЛЕНИНСКОЕ ЗНАМЯ» солундан.

Редакциянын адрези:

667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң эралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, чарымсалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үзетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солун келбейн баргаиа 2-32-75 телефонче болгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3240.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының черектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1. ТС—00334.

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 46 (13046) | 1986 чылдың февраль 23, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 8 көпеек.

СЭКП Төп Комитединде, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелинде, ВЦСПС-те болгаш ВЛКСМ ТК-да

Чамдык бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның инициативазы-биле СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботниги чүрткә февраль 15-те болган. Чүрттүн социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир талазы биле партияның планнарын бүгү улустуң чүүлдүзүнгенинии. СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептин-биле үткүүр дээш ажылчы чонларның, ниш бүтүүлдүүнүң чаймиинаачак хереңзин болган.

Субботникке боттарының ажылдаар черлеринге — үлетпүрге, көдээ ажыл-агыйга, транспортка, тудугга болган улус ажыл-агыйының өскө-даа адырларыга, а ол ышкаш хоорайларның болгаш чүрттакчылыг суурларның чаагайжыдыгазынга 153 миллион киржи кирипкен. Болуунуң бедик бүдүрүлгүдүг күш-ажылы-биле субботниктиң киришкилелери съезд мурнунда хүлээп алган хүлүглелерин, ол ийиги беш чылдың очаалдаларын күүседиргеге болгаш алдыр күүседиргеге чүгүле салымышкыны киргизгеннер.

Чүгле үзетпүр продукциязының ол хүн 1338 миллион рубльге бүдүрүш үндүрген. Хөй-хөй күш-ажылчы коллективтерге аңаа хүннерииниден хөй продукциязыны бүдүрүп үндүрген. Оон элээн-хөй кезиин кымматтыгтан чыт эт, материалдар болгаш оттуглар чүүлдерниң күскелиг-биле белеткеп қылган. Бедик перегрелдиг қылыгларын пландан аважыр бүдүрүп үндүрүнгенге оюн киҥээнгейин салгаш.

Субботникке киржикчилерге 200 миллион рубльдан ажылдаан болгаш ону он ийиги беш чылдың фондузунга шилчиткеп.

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК-зы партияның XXVII съездизинге алдар болдурган Бүгү-эвилелдиң коммунистиг субботникке идепкейлиг киржилээн дээш ажылчыларга, колхозчуларга, инженер-техниктиг ажылдакчыларга болгаш албан-хамыкчыларга, аныяктарга, ажылгаргы-пенсиячыларга, армиядан дөнүп кээп ажылдаарынга, районнарның болгаш хоорайларның кадык камгалал албан черлерин база школа казыгы четпээн уруглар албан черлерин база-дериинге ажыглаар.

ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛЫВЫСТЫ— ПАРТИЯНЫҢ СЪЕЗДИЗИНГЕ

ДЫШТАНЫР ХҮН

Күш-ажылчы неделя соонда, культурлуг дыштанырын, хостуг шактарны чөп ажыглаарын кым-даа күзээр. Дыштанылга идепкейлиг болгаш кижилерниң билиг-мергежилин, угаан-бодал культуразын байыткан турарынче сөөлгү үеде партия болгаш чазак онза кичээнгей салып турар. Дыштаныр хүн чоокшулап орда-ла, хоорайның-даа, көдээниң-даа хөй-хөй чүрттакчылары каяа дыштанырын, чүнү қылырын баш бурунгаар планнап, шак-үезин таарыштырып ап тураралр. Хостуг шактарда арыг агааарга хаактап азы конькилеп, өске-даа спортчу хемчеглерге киржир ийикпе бойдус-биле өөнүктежирн улуг-биче-даа кижилерге, оларның кадыкшылынга онзагай салдарлыг.

Республиканың районнарында болгаш хоорай-суурларда чоиның дыштанылгазын организастаарының материалдыг баазазы четчир. Чоиның эргезинде — клуб албан черлери, библиотекалар, кино четкилери, спорт тудуглары. Чүгле бо чылдың эргезинде безин ийи чаа культура албан чери—Бай-Тайганың Қызыл-Дагда Культура бажыңы, Эрзиниң Нарында улуг культура-спорт комплекизи ажыглалда киргеп. Ам чүгле оларны чөп ажыглаары чугула.

Республиканың чер-черде бар баазаны ажыглап турары чаңгыс аай, дең дескн эвес. Клубтар болгаш культура бажыңнары, библиотекалар, түрүм кинолар, спорт тудуглары чер болганда-ла, бүрүн долузу-биле ажыглаттынмайн турарының фактылары бар. Чүгле чаңгыс районну безин алырга, чер-черде байдал ангы-ангы. Каз-Хем районнуң Суг-Бажы суурда дыштанып хүн штавыиың ажылы тодаргай план ёзугаар, доктаамал чоруп турар. Чылдың кайы-даа үезинде кижилер идепкейлиг дыштанып турар. Культура ажылдакчылары-биле кады суурнуң хөй-ниити организациялары дыштанылгага чаа чапчылдарны, ёзулалдарны тарадып нептеретпишаан, чон ортузунда шагдан бээр турун келген эки чанчылдарга чаа утка-шынарны киирип, чогумчалыг ажыглап турары онзагай.

Ол-ла районда «Ленинчи орук» совхозтуң төп суурунда Культура бажыңының ажылы чоннуң сонуургалын хаара тутпайн, дээш чок чоруп турар. Бар чүүлдерни улам сайзырадып, чогумчалыг ажыглаар турбуже, дериг-херекселге камныг, хумагалыг болуру чедип алдынмаан. Бо бүгү кымның бүрүүзу болуп турарыл? Чүнүп-даа мурнунда культура албан черинің ажылынга партийжи сагыш салышкын кошкак-тыр. Бот-боттарындан өөренип алыр дизе, район иштинде безин бо талазы-биле ажыл-херектерни үениң-негелдезин ёзугаар тургузуп турар коллективтер барын эскербейч барып болбас.

Найысылалда «Колос», «Енисей» Культура бажыңнары чоннуң чурттап турар черинің аайы-биле ажылды багай эвес тургускан. Ылаңгыя «Колос» Культура бажыңы бүдүрүлгелерде, өөредилге черлеринде, школаларда клубтарны организастааны эки.

Ажыктыг ажыл-херек болгаш амыдыралдың кадык чаагай хевири дээш бо хүннерде бүгү чүртта хөй-ниитиниң күжү-биле рейдилерни чер болганда чорудуп турар болгаш дыштанылганы, хостуг үешкты чөп ажыглаарынче онза кичээнгей салдынган. Бо ажыл бистиң республикада база чоруп турар. Херектиң ужуру чүдел дизе, район, хоорай, суур бүрүзүнге кижилериниң ажыл-херээ-даа чедиишкинниг, ооң-биле кады дыштанылга идепкейлиг, ажыктыг болур ужурлуг. Ону чедип алырынга хөй-ниитиниң киржилгези улуг. Каяа-даа сонуургалдар аайы-биле каттыжыышкыннар, клубтар эң хөйү-биле организастаттынган, улуг кижилериниң, аныяктарның, школачыларның хостуг үези хилис эртпес, оларның угаан-бодал культуразын байлакшыдарынга бараан болган турарын чедип алыры чугула.

Үстүнде ажылдарны чедиишкинниг боттандырарынга культура албан черлериниң ажылдакчылары эң улуг киржилгелиг болуру чугаажок. Оларның инициативчи, тывынгыр, чогаадыкчы чоруундан бүгү чүүлдер хамааржыр. Күш-ажылчы неделя соонда, дыштанып хүннү кижи бүрүзү четтикпейн манап, ынчан шынап-ла күзел-чүткүлүнүң аайы-биле сеткил хандыр дыштанып, дараазындагы неделяга чедиишкинниг ажылдаарынга идигни алган турар қылдыр ажылдаары — культура ажылдакчыларының хүндүлүг хүлээлгези.

Кадык чаагай амыдырал-чурттарга дээш ажылдың чедиишкинниг болурунга республиканың районнарында болгаш Қызыл хоорайда эрткен чылдан-на тургустунуп эгелээн арага ишпес чорук дээш демиселдин эки тура иитилелдери, ооң район, хоорай болгаш коллективтерде эки организациялары эмнелге ажылдакчылары-биле кады улуг ажылды чорудуп, үлүг киирери чугула.

✦ ✦ ✦

Шожал-Даржаа Надыкоевиң Хертек чүгле бөдүүнүң совхозунда эвес, а харын районда, республикада мурнакчы малчыннарның санында. Ол эрткен чылын төрүүр чүс баш сарлыкка онаалтыр 100 бызаазы оңча-меңги доруктурган. Улуг сарлыктың баш санын камгалап алыр талазы-биле хүлээлгелерин ол база ажыр күүсеткен. Он ийиги беш чылдың баштайгы чылында ол эрткен чылдаазындан эки ажылдап, көргүүзүлгелерин улам бедидерин хүлээлгеген.

Ш.-Д. Хертек «Мурнакчы» совхозтуң малчыннарының СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг үткүүр дээш социалистиг чарыжының мурнакчыларының бирээзи.

ЧУРУКТА: Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» совхозунуң сарлыкчызы Ш.-Д. Хертек.
А. МЕЛЬНИКОВТУҢ фотозу.

✦ ✦ ✦

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ТЫП ТУРГАШ...

— Партияның ээлчеглиг XXVII съездизин Мөңгүн-Тайга районнуң малчыннары канчаар үткүп турарыл?

Бо айтырыгны Мөңгүн-Тайганың РАУК чөвүлелиниң даргазы Э. О. Саяяга салган бис. Эрес-ool Онаноевич эрткен чылын чедип алган чамдык чедиишкиннериниг - доктаагаш, кодээнин иштилериниң мурнунда кол соруулга — коммунистерниң шүүлгениың төлептиг үткүүру дээрзин чугаалады. Совхозтар күргеге 290 тонна эштти, 19 тонна дүктү, 97 тонна сүттү планнан ажыр сатканн.

Бо чылдагы байдал база багай эвес. Агаар-бойдустуң чамдык таарымча чок байдалдары бо-ла база туруп келир: чүл дээрге, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң база «Мөген-Бүренииң» чамдык девискээринде хар бо кыжын дыка улуг чагган, хамык одарларны хөме басканн. Мөңгүн-Тайганың девискээринге далбый тырттынмас, чүге дээрге ол черниң өзүлүт чымыштыг үезин мичаан турган. Кажаа иштинче кирип кээривиске, ында-мында хой терээзи, боду-даа, кадайы Домуй-даа, дузалакчыларыдаа чай чок ажылдаан турлар. Хой бүрүзүнден хураганы бүрүн камгалап алыр деп, совхозтуң мурнакчы хойжуларының бирээзи Х. Алдын-ool хүлээнгеп. Съездиге үткүүтүр алган сөзүнге ээ болуп турары ооң илдең. Хоюнуң денгилгези шымырак, хураганнар боткур. Элээн дорута бергеннери ангы кажавда дешкилежип маннашкан, бичилерин өске клеткаларда ажаан турар.

Дүүгүш хой кадарчызы Октябрь Давыдоктуң төрүттүнгеп 300 хураганы база оңча-менди болду. База-ла хой одарладыр черде хар чаттанынга ол дыка хомудап, байгы сагыжы малды оңча-менди-кыш ажыварынче угландырган. Хойжулап ажылдаа-ла элээн үр апарган ол малчын бодунуң арга-дурзулгазынга миналп, бүгү күштү салып тургаш, съезд болур чылда сеглизин сөстү эзлеп шыдаарын бүүрелеп орду.

Мугур-Шегетейде Маадыр-ool Намзырайның малчыннаан стажы 23 чыл. Ажылдап эгелээн үезинден бээр ол черле куду көргүзүлүг болуп келбээн, мал ажылынга берлингеп киржилгенин бирээзин. Оон дугайында эң чылыг сестериң «Мөген-Бүреи» совхозтуң директору Өшкү-Саар Аракчаевна Ооржак чугаалады. Чүгле он бирги бөш чылда безин төрүүр чүс башка онаалтыр 95-тен эвээшти ап көрбээн, чамдык чылдарда 107, 119 суг болуп келгеп.

— СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаатказ социалистиг чарышка идепкейлиг киржири-биле ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң мурнакчы хойжузу Кан-ool Борарганны социалистиг чарышче кыйыргап мен—деп, Маадыр-ool Иргитович чугаалады. — Бистиң районга СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Қызыл тугун тыпсып турган хураага санал берсеш, ук малчын-биле чарыш чарлаан мен. Төрүүр чүс баш хойга онаалтыр чүстен эвээш эвес хураганны алыр ужурлуг мен. Ону, мыйап күүседири — мээң хүлээлгем.

«Мөген-Бүреи» совхозтуң өске-даа малчыннары мындыг сеглиг соруктуг ажылдап, чүрттап, коммунистериниң шүүлгениың төлептиг үткүүп турлар. Олар съезд ажыттынар хүнге үткүштүр бүгү төрүүр 13.00 ажыг хоюнуң 75 хуузун ооладыр, төлүн меңдя алыр дээш соруулгазын чедиишкиниг күүседип турарлар.

Д. ИРГИТ,
М. ОНДАР.

ССРЭ-ниң камгалал министриниң

Д У Ж А А Л Ы

№ 45 **Москва хоорай.**

1986 чылдың февраль 23.

Эштер солдаттар болгаш матростар, сержантылар болгаш старшиналар!

Эштер правооргикптер болгаш миичиннар!

Эштер офицерлер, генералдар болгаш адмиралдар!

Эштер Совет Чергектиг Күштериниң хоочуннары!

Бегүн совет улус болгаш ооң Чергектиг Күштери Совет Армиязының болгаш Шериг-Далай Флодузуның 68 чыл оюн байырлап турар. Бо байырлалды Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүмеиің аммыралында шыгаранган болуушкун — СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ажыттынарының бүдүүзүнде демделеп турар.

Армиязың болгаш Флоттуң дайынчылары, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей, төрээн партизының съездизин күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик идепкейлиг чоруктуп байдалында ужуражып турар. Олар СЭКП-ниң болгаш Совет күрүмеиің иштики база даштыкы политиказын, СЭКП ТК-ның апрель болгаш октябрь Пленумнарының (1985 ч.) социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедирүче, үүрүтүн кымгалалың үлам быжыглаарынче утланган шиитпирлерин чаңгыс үн-биле чүүлдүзүнүн база деткип турар.

Коммунистиг партия, Совет күрүмеиниң ленинчи даштыкы политиктиг утланышкынны быжыы-биле эдербишаан, чергеглеиишкинии эндере бүдүрери сонсадыры, делегей байдалы ажижидери, делегейиин чаа дайынының кыжакышкының узуткаары, ССРЭ-биле АКШ-тың аразында, Варшава Керээзиниң болгаш НАТО организацияларының чүрттарының аразында тургустуган шериг-стратеттиг дең байдалды хевээр арттырар дээш шиитпирлии-биле туржуп турар.

Эштер Армиязың болгаш Флоттуң дайынчылары!

Эштер Чергектиг Күштериниң хоочуннары!

Бүгү улустуң байырлалы — Совет Армиязың болгаш Шериг-Далай Флодузуның хүүг-биле холбаштыр сиздерге байыр чедирип тур мен!

Чергектиг Күштериниң бүгү хүүда составында дайынчы болгаш политиктиг белеткелге, дайынчы мергежилдя сайзырацгайжыдыгарынга, сагыпга-чүрүмүнү болгаш организастыг чорукту быжыглаарынга мосвада сонгаар чедиишкиннерлиг болуруи күзеп тур мен.

Чергектиг Күштериниң хоочуннарынга кадыкшылды болгаш аныяктарың шериг-патриотчу кижизидилгезиниге болгаш оларны шериг албанынга белеткээриите идепкейлиг ажылдаарын күзеп тур мен.

Совет Армиязың болгаш Шериг-Далай Флодузуның 68 чыл оюн демделээри-биле дүжаарым болза.

1986 чылдың февраль 23-те, түс черинии-биле 21 шакта бистиң Төрээн чүрттүн пайысылалы — Маадыр-хоорайлар Москвага, ээлиндевиккен республикаларның пайысылдарынга, маадыр-хоорайлар Ленинградка, Волгоградка, Одессага, Севастополька, Новороссийскиге, Керчиге, Тулага, Смоленскиге, Мурманскиге, маадыр-шиирэ Брестиге, а ол ышкаш Ленинград, Львов, Довда-Ростов, Куйбышев, Свердловск, Новосибирск, Чита, Хабаровск, Владивосток болгаш Северомерск хоорайларга байырлалдың фейерверкиин ыыпсыр.

Совет Армиязың болгаш Шериг-Далай Флодузуның 68 чыл оюн делгерезиң!

Маадырлыг совет улус болгаш ооң Чергектиг Күштериниң делгерезиң!

Бистиң бүгү тиилелгелеривистиң сорук киирикчизи болгаш организакчызы — төрээн Коммунистиг партиигга алдар!

ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы С. СОКОЛОВ.

ЧӨВҮЛЕЛ ХУРАЛ ЭРТКЕН

Февраль 21—22-де Қызылга Министрлер Чөвүлелиниң хүралдаар залынга партия, совет, профэвилел, комсомол ажылдакчыларының чөвүлел хуралынга «Клуб албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыглаарын улам экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның база «Республиканың ажылчы чонунуң улустуң уран чүүлүнүң ийиги Бүгү-эвилел фестивалынга киржилгезиниң дугайында» айтырыгларыны чугаалашкан.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери СЭКП обкомунуң пропаганда болгаш агитация киидизиниң эргелекизи Л. К. Канзайның «Клуб албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыглаарын улам экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалының күүседилгезиниң дугайында», Тыва АССР-ниң культура министри А. С. Серенинң «Республиканың ажылчы чонунуң улустуң уран чүүлүнүң ийиги Бүгү-эвилел фестивалынга киржилгезиниң дугайында», СЭКП обкомунуң культура секторунуң эргелекизиң П. М. Самороковтуң «Культура-спорт комплекизиниң ажылын экижидериниң дугайында» илеткелдерин дыңнаннар.

Чугаалашкан айтырыгларга хамаарыштыр СЭКП Қызыл хооркомунуң секретары Г. Ш. Монгуш, партия Чөөн-Хемчик райкомунуң ийиги секретары Д. Н. Ховалыг, Сүт-Хөл райкүүскомунуң культура киидизиниң эргелекизи Д. М. Ак-кыс, «Спартак» эки тура спорт иитилелиниң даргазы М. Д. Бичеоол, ВЛКСМ Тожу райкомунуң ийиги секретары С. Д. Байыр-ool дуржулга солтуп, чүве чугааланнар.

Чөвүлел хуралдың киржикчилери хоорайның Культура бажыңнарынга, клубтарынга барып, ол черлериниң ажылыбиле танышкан.

Хуралдың ажылынга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондар киржип, чүве чугаалаан.

Бистиң корр.

БАЙЫРЛАЛГА ТУРАСКААТКАН

Москваның хөй-ниитиниң болгаш найысылал гарнизонунуң дайынчыларының төлээлекчилериниң Совет Армиязының болгаш Шериг-Далай Флодузуның 68 чыл оюнга холбаштыр байырлыг хуралы февраль 21-де Москвага болган.

Президиумда — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП МХК-ның бирги секретары Б. Н. Ельцин, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, ССРЭ-ниң камгалал министри Совет Эвилелиниң Маршалы С. Л. Соколов, СЭКП ТК-ның секретары Л. Н. Зайков, элээн кай министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, шериг начальниктери, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери.

ССРЭ-ниң камгалал министриниң бирги орлакчызы Совет Эвилелиниң Маршалы В. Г. Куликов чыылганнар мурнунга илеткел қылган. Совет Чергектиг Күштер төрээн партияның дээди чыыжы СЭКП-ниң ленинчи Төп Комитединиң доктаалдыр сыгыт каттыжыышкын-биле ужуражып турар деп, ол чугаалаан. Армиязың болгаш Флоттуң Адучуртка кызыгаар чок берлингеп дайынчылары Варшава Керээзиниң киржикчилерин күүдешелериниң аяк-дүүмда армиялары-биле чаңгыс аай дайынчы туруп-биле боттарының хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип, социализмниң чаалап алыышкыннарың идепкейлиг камгалап турар.

(СЭТА).

МОСКВА БОЛГАШ ПЛАНЕТА АРАЗЫНЫҢ ТЕЛЕКОВУРУУ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң хүннеринде Москваны бүгү дөмей-биле космоста спутниктер, харылзааның кабель болгаш реле кемалдары харылзаштырыптар. Планетаның ийи миллиард телекөрүүчүлери совет коммунистериниң шүүлгениың ажылының иеречилерн болурлар. «Интервидениениң» болгаш «Евровидениениң» системаларын дамчыштыр партия съездизиниң ээ чүүгүл болуушкунарының дугайында репортажты хүн бүрү дамчыдылгазы болур. Оон чоруп турарының дугайын «СЭКП-ниң XXVII съездизинде» деп оперативты медээлер үндүрүлгези дыңнадыр. Кежээ бүрүзүнде экранларга «Съездиниң хүн демделдезиң» дыңналыр.

Төп телевидение ээзээ эвес ураи-чечен дамчыдылгаларны болдүзүн. «Экран» деп согаадыкчы каттыжыышкын документалдыг киноларны, телефильмнерни, публицистика программаларын көргүзер. Шүүлгениың ажыттынар хүнүнде «Эрге-дужаалы чок кижи» деп телекиноуп баштайгы көргүзүү болур. Сураглыг командир М. В. Фрунзеге тураскаатказ Свердлов киностудиязының чаа ажылын шачаар.

Улустуң музыка коллективтериниң, чогаадыкчы ажылыбиле «Набырлалың хороводун» деп дамчыдыгга таныштырар. Ак-көк экраннарга «Ыр-86-ның» баштайгы көргүзүү болур, эвилелдешкен республикалардан хүүседиккилерниң оюн көргүзүү болур. Съездиниң делегаттарынга болгаш аалчыларынга белеткээн ураи чүүл мастерлериниң концертин Кремльдиң Съездилер ордузундан телевидение дорту-биле көргүзер.

А. КОМРАКОВ,
СЭТА-ның корреспонденттизи.
Москва.

ВЛКСМ ОБКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдышкын бажыңынга комсомол обкомунуң IV пленуму дүүн болуп эрткен.

«Комсомолга партийжи удуртулганы улам ыкөй экижидер болгаш аныяктарны коммунистиг кижизидилгезиниге оон ролюн бедидер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалының күүседилгезиниге дүүштүр Тожу районнуң комсомол организациязының ажылының дугайында» ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары В. Донгактың илеткелин анаа дыңнап, чугаалашкан.

Чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды пленум хүлээп алган.

СЭКП-НИҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНИҢ АЖЫТТЫНАРЫНЫҢ ДУГАЙЫНДА

СЭКП Төп Комитеди Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизиниң делегаттарынга съездиниң ажылышкынын февраль 25-те, эртенгиниң 10 шакта Кремльдиң Съездилер ордузунга болуруи дыңнадып тур.

Национально-краеведческая

РЕВОЛЮСЧУ ДАЙЫНЧЫ, КҮШ – АЖЫЛЧЫ АЛДАР

№ 2 (126) февраль 1986 ч.

ОТ-БИЛЕ ОЙНАВАС

Ак-көк дээрни оттуг согуп диле чоруй,
Хевертеңге кызыл чалбыш дыраш дингеп...
Ангадаан чон «Частымшкын!» деп үнү үнмеен,
Хейлиг балон корабльди буза тепкен.

Атлавды ошенныы кырындыва
Ак-көк шыгыг бузундулар тоглай бергеп.
Чедиг кижи амы-тыны, салым-чолу
«Чалленджерге» хензит када хайлы берди.

Хууда алдар, ажык-кончаа сүргеп төре
Курбустуга шенелдеин тайбыңга эвес.
«Сылдыс чазыы» кезеп турар сорулгага
Чыгаккаштың хөлүн эртпир далажыпкан.

Частырыгны чарбыыр аажок сүрээдевит
Чадчыга харыысалга онаажып тур.
Ак Бажың эдээри ынчангаштың
Алаң азып, кажымдалды чарлап турлар.

Салым-чолун долларга ойнаттырган
Чалыы эрлер, чараш кыстар часты боорга
Баш удур магадылап билбээн болгаш
Байырлыга, чедиишкиге бүзүрээнер...

Баштай ушкан ажыы шоотпас дижир чүве,
Балымырганчыг медээ мени дүвүретти.
Хөөнүйлериин ажы-толу, кадайлары
Кожкур деөрже коруп алгаш малазаавыт-дыр.

Пентагонуун ракета базазалары
Медерел чок халантыва ыйышкын-дыр.
Дадайым ол, «Чалленджер» дег бүзүрел чок
Даарта хүнге аймыл онаан хейлиг от-тур!

Халаа уңуп кажымдалдың карак чажы
Хамаатыңның үзел-шүүрүп оттурар боор.
Яядолут кыжанытта удур үн боор.
Ырак-чоокка тайбың сеткил каттыштырар.

«Чалленджерге» тавармышкан халаа аймыл —
Черде бүгү кижилерге кичээндирер.
«От-биле ойнавас!» деп бурунгуунуң
Ойзу соглээн үлегерин сагындырлы.

Куулар ЧЕРЛИГ-ООЛ.

Чаңгыс чер чурттуувус

ҮЛЕГЕРЛИГ ДАЙЫНЧЫ

Тыва АССР-ниң шерии комиссариадыныңың адрезинге 1983 чылда Өвүр районундан Совет Чепсектиг Күштерииң хүрөвелеиичиве шериг хөрөө эртирип чорупкан Хүреш-оол Куулариың шериг албаны эртирип турар кезээниң командириниден мактал чагаа келген.

Ол чагаада улуг матрос Хүреш-оол Куулариың дутайымда көмаидир мынаыг дөнүү характеристиканы берген: Х. Куулар шериг албаны эртирип турганыының үезинде бодуи ак сетиилдиг, шудургу, эптеринге дузаарган, күш-дамыр талазы-биле шыырак белетхелдиг, техникага шнак, өскелерге үлегерлиг дайынчы ыыдыр көргүскен. Улуг матрос Хүреш-оол Куулар бодуиуи мергежилии доктаамал бедидип турар, ол бирги класстың свешилизи, дайынчы болган политиитиг белетхелдиг тергииии, ии өөредилгези, шериг албаиы ак сетиилдиг эртирип турары дээш «Шериг-Далай флодуиуи тергииии» көрек демдээ-биле шагнаткан. Ол кезекте хоб-шиити ажылыиың идепкейлиг цирдикчиии, эш-өөрүүш арааидыиа хүндүтхелдиг дайынчы.

Чаңгыс чер чурттуувус Х. Куулариың шериг албаиы эки эртирип турарыига бистии чоргаараазывысты ооң ада-иези, өөреиип турган школазыиың башкылар коллективи, чоок иитери дуруи Ёвүтаар үлежирлер.

ЧУРУКТА: дайынчы болган политиитиг белетхелдиг тергииии, улуг матрос Х. Куулар.

Совет Армияның болгаш Шериг-Далай Флодунуң хүнүнге

АГРЕССИЯ КЫЖАНЫЫ БАР ТУРДА

Бөгүн ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерии тургузуп эгелээниниң 68 чыл оюн демдеглеп турар. ССРЭ-ниң камгалал министриниң орлакчызы армия генералы Владимир ГОВОРОВ биле ПМА-ның корреспондентизи Степан ФЕДОСЕЕВ беседалашкан.

— Совет шериг начальныктериниң иёнги салгалынга хамаарыжыр болгай силер. Башгайгылары — хамаатты дайынны өртеп, гитлержи фашизмбиле дайынның аар-берге чылдарында бистиң армиявысты болгаш флоттуу типлелгеже вашталаннар болгай.

— Ыыдыг харын, амгы үеде Совет Чепсектиг Күштерде хамаатты болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынларының киржикчилериниң оолдары болгаш оолдарының оолдары албан эрттирип турар, олар ада-өгбелериниң маадырлыг чаңчылдарын төлептиг уламчылап база көөдедип турар. Амыдыралын буянныг херекке — Төрээн чурттуң камгаларынга бараалгадып, ог-бүле намдарын уламчылап турарлар база хөй. Олар офицерлер, генераддар апарган болгаш армияда база флоттуа яазы-бүрү командылал албан-дужаалларында ажылдап турарлар. Бистер бодувустуң күжүвүстү, билгилериивисти болгаш дуржулгавысты Чепсектиг Күштерии бижыттыларынга берип, улустуң болгаш армияның улуг салгалдарының чаңчылдарынга шынчы болуруи, социалистиг Ада-чурттуң төлептиг камгалакчылары болуруи кызыл турар бис.

— Амгы үеде шериг-стратегтиг деп чорук үрелген болгаш Совет Эвилели шериг талазы-биле артык күштүг апарган. ол делегей дугуржулгаларын база «үрет» турар деп Каттышкан Штаттарда бадыткап турар. Бо талазы-биле чүиү чугаалаан болуруд?

— Ишткн байдалдар-биле алыр болза, совет иинтилелге армияның херээ чок. Бистеоң бар турарының ужуру болза чүгле даштыкы байдалдарда— агрессчи чүткүлдүг империализмниң туруп турарында, а ооң ыыдыг илерээшкиниерии хүи бүрү көрүп турар-дыр бис.

Совет Чепсектиг Күштер даштыкының дайзыинарындан ССРЭ-ии болгаш бүтү социалистиг дем каттыжылгазын камгалаарының чепсээ болуп турүп турар.

Амгы байдалдарда, кажан империализм делегейниң революстуг шимчээшкиниииң чорудулгазын доктаадыр, делегейниң улустарының хосталгалыг шимчээшкиии боой тудар деп орааладжып турар үеде ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерв империализмниң агрессчи күзел-бодаларын кыичыктырбазының, контрреволюцииии ескерүүртарже иеппередирии үзе шаварының, тайбыңны камгаларының күчүлүг фактору база болуп турар.

Совет Эвилелиниң Чепсектиг Күштери шиидээ-ла күчүлүг. Ынчалза-даа ол күчүг улустарының эрге-ажыктарынга дүүлпес сорулгаларга кажан-даа ажыттырынмайн келген болгаш ынчаар ажыглаттынмас-даа. Ол Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң ахы-дуңма армиялары-биле эгии кожа турүп турар.

— Амгы үеде шериг-стратегтиг деп чорук үрелген болгаш Совет Эвилели шериг талазы-биле артык күштүг апарган. ол делегей дугуржулгаларын база «үрет» турар деп Каттышкан Штаттарда бадыткап турар. Бо талазы-биле чүиү чугаалаан болуруд?

— Ыыдыг пропагандаиың сорулгазы билдингир— АКШтың болгаш НАТО блоктуң даймига белеткеннишкиниң агартыш, чажырып-чаарь. Ынчангаш саннар, фактылар будаар, азы шуут-ла метелээр чоруктарны ажыглап турар. Амгы үеде талалар аразында стратегтиг ядролут чепсектер-даа, Европада ортумак ыракшылдың ракеталарыиыңдаа, аиаа чепсектер-даа талазы-биле колдуунда деп байдал туруп турар.

Ыидыг деп чорук—ядролут чепсекти кызыгаарлаарының эргежок чүгүла үидезиии база тайбыңиы болгаш ооңургалдыг чорукту тургузарының чүгүла фактору-дур.

Фактыларның көргүзүп гурары-биле алырга, Совет Эвилели эвес, харын Каттышкан Штаттар ССРЭ-деи шериг талазы-биле артык күштүг болдуруи чедип алырын күзеп турар. Бодунуң хөделяшкиниерии чажырып-чаар болгаш агартыр сорулга-биле ол чаа стратегтиг чепсектерии калбартырынга шаптыктап турар чүүлдерге, чижээ, ракетага удур камгалал (рук) болгаш стратегтиг чепсектерии кызыгаарлар (СЧК-2) талазы-биле Керээлериии чамдык чүүлдериигe удурлаиып турар. Ол чүүлдер космостан согуг кылырының, «сылдыстар айыиларынга» белеткелдиң программазынга база шаптыктап турары билдингир болгай. Өске талаиы «чепсек чок болдурар» ядролут согуг кылыр күүжүү Вашиигтон тургузуп турар, ол дээрге «МХ» дээр стратегтиг ракеталар. «Трайдентилер» В-1В, «Стелс» дээр аар бомбардировщиктер, «Першииг-2» ракеталар, чалгыныыт муи-муң ракеталарлыр, а ол дээрге СЧК-2 Керээге дүүшпес. аиаа чоруүүп турар чорук-тур. РУК талазы-биле Керээии хажыдып космостан согуг кылыр чепсектерии, ракетага удур камгалалдың улуг хемчээлиг системазыиы чогаадып тургузуп турар.

— Каттышкан Штаттар чүге космос чепсээиге ынаиып турарыл?

— Чүге дээрге ооң ачызындаа шериг талазы-биле артык күштүг чорукту чедип алыр бодап турар. Ядролут чепсекти эидере будурүп турары аиаа артык аргаларны бербээи. ССРЭ ыидыг хөделяшкиниерге удур чогуур харыны берип келген. Ядролут харыының чайлаш чогу ыидыг дайынга тиилелгеии чедип ап болуур деп Вашиигтоннуң кордаашкыиы бууратказ. Ынчангаш АКШ-тың президентизии Р. Рейган ядролут дайынга тиилекчилер турбас деп мииир ужурга тавармышкан.

Ыыдыг байдалдарда социалистиг чурттардан шериг талазы-биле артык күштүг болур болгаш бүтү делегейге бодуиуң кузел-соруун албадаар чер кылдыр АКШ космосту шилип алган. Ынчалза-даа Вашиигтоиның ыидыг орааладжышкыныидан чүү-даа үнмес. «Бистиң шериг болгаш технология талазы-биле аргаларывысты база дагыи шеиээн херээ чок. Ол чүгле биске болгаш АКШ-ка эвес, харын бүтү кижи төрелгетеигe кедергей аар үнелиг. эптештимес аар үнелиг чүүл болур» деп М. С. Горбачев медеглээи. Бир эвес биске оиу албадаар болза, бис космоска ол чаржымышкыига чыдып калбас бис.

— Совет Эвилели ядролут бүтү чепсектерии дыка улуг хемчээлге кызырары, а соолуиде кээи оларны долузу-биле узуткаары, ядролуг халаоты чайладыры дээш туржуп келген болгаш туржуп-даа турар. Ол талазы-биле чи саналдар бо чылдың январь 15-те СЭКП ТК-ның Чиигиие секретары М. С. Горбачевтуи Медеглелиинде киргеи. Чаа совет иницнативаларының кол утказы чүл?

— Бир-ле дугаарында бүтү делегейде ядролуг чепсекти бүрүиү-биле узуткаарының шуут-ла тодаргай үеге саиал каан боттуг программаны саналдап турары-дыр. Үе-чадалап база удаа-дараалашкак ажылдап тургаш, чоокку 15 чылдар иштииде, азы бо чүс чылдың төнчүзүиге чедир. Черии ядролуг чепсектерарыглаары — ооң кол-ла утказы болур.

Чоокку 10—15 чылдарда бүтүү-ле улустарга кедергей айыылдыг чаа чепсекти космоска тургузарының ортумак, ядролуг чепсектерии узуткаарыиче киреры, адак сооида оларны шуут чок болдурары угаан-сарыылдыг болур ийик. Совет Эвилели чогум-на ыидыг оруктү саналдап турар. Бүтү кижи төрелгетеиниң кузел-соруунга дүтжүп турар өске-даа улуг хемчеглер көрдүүп турар. Чижээ. ССРЭ мыидыг чүгүла шиитпирии хүлээп алган: бүтү-ле ядролуг чазыылдырышкыиарга чаңгыс талалыг мораторийии (ооң хуусаазы 1985 чылдың декабрь 31-де төнгеи) үш айга немей узадыр. Бир эвес АКШ бодуиуң талазындан ядролуг шеиелделерии сокпадыр болза, ол мораторий ооң-даа ыиай күштүг болур деп, Совет Эвилели медеглеп турар. Оиубиле ядролуг чепсекти сайзырангайжыдарының оруу кагдыиган турар ийик.

ССРЭ-ниң ядып үидүргеи инициативалар комплексизи чепсегленнишкиниң дүжүреринің, бүзүрежилгеии катап тургузарының, улустарның тайбың келир үезии болгаш депшилгезии быжыглаарының эрге-ажыктарынга ажыл-чорудулганы бүрүиү-биле хаара туйуп турар. Оон-биле кады совет программаны кайыдаа үе-чадада боттандырары кымның-даа айыыл чок өөрүүнга когарап тавармыштырбас кылдыр тургускан. Ыиаа бүгү чүүлдерии баланысдаштырып көргеи. Чер-чердерге инспекцияларыиы киириштир, идегелдиг контрольду база санаидап турар.

Совет улустуң тудуш кежээ болур Чепсектиг Күштериии дайынчылары тайбынны болгаш Черге амыдыралдыг аймыл чок чоруун камгалаары-биле Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың чаа хемчеглерии изиг-биле чүүлдүтүнүп деткип турарлар. Бүтү совет кижилер-биле бир дөмей, олар СЭКП-ниң XXVII съездизиии төлептиг утку-ун турар, олар кандыг-даа агрессорга ойтур шавышкыиы бээрииге, социализмниң чаалаи алышкынарыи база тайбың херээи камгаларынга кежээде белеп.

(ПМА).

БЕДИК ДЭЭШТИИ-БИЛЕ

ЛЕНИНГРАДТЫҢ ЛЕНИН ОРДЕННИГ ШЕРИГ ОКРУГУ. Н кезектиң дайынчылары дайынчы өөредилгеиің кыыкы үезиидe кичээл хүиерии эң-не ажыктыг болгаш дээштиг кылдыр ажыглаарынче чүткүп турарлар. Дайынчылар класстарга болгаш өөредилге шөлдериие-даа боттарының дайынчы мергежилии бедидип, оларга бүзүреткеи техникавың материалдыг кезектерии ыяк өөреиип ап турарлар.

ЧУРУКТА: тактиктиг кичээлде. Мурнуу талазында — лейтеиант В. Н. Орлов. Ооң командылап турар кезээнии дайынчылары СЭКП-ниң XXVII съездизиииң ажыттынар хүиүиге утказытар тергиии эки деп атты чедип алырын хүлээиген.

О. ПОРОХОВНИКОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ЧОННУҢ ЧАГААЗЫ

Ооң бээр ам 42 чыл эрткеи. Ол дошкуи дайынның киидии түлүк үезиидe, 1942 чылдың февраль 23-те, Совет Армияның 24 чыл оюи тавармыштыр Тыва Арат Республикадан 37 муң ажыг кижи ат салган чагаа чоруткан. Ол чагааларда Тыва чоннуң бедик патриотчу, интернационалчы мөзүү-шынарын хаиызы-биле илереткеи. Ол төөгүлүг документтиледе шулуктээи мынаыг одуруглар бар:

Ачылыг Кызыл шеригге ыиак чор деп
Аваи, ачам айтып берип, чагып чораан.
Калбак ховуларда, бедик тайгаларда
Хамык байлаам дээдизии сеизээ бээр мен.
Сылдыс шыпкан дүне уйгу-дужумде-даа,
Сытыр даииың бажында-даа, кажан-даа бол
Улуг, маадыр акыы, Кызыл шеригии сеизээ,
Угаан-чүрээм хамызындан ыиак-тыр мен.
Арат чоииуи тулчуучузу догереэи
Акызы сээи угуи уктап, изии истеп,
Алыс шыиыг херек дээштии демиселге
Амы-тыиын бээриге белеи турлар.
Чайлагларың кырын шыпкан чечек ышкаш,
Чаагай чыргал сээи-биле кады келген.
Ыиак ада ССРЭ дээш, чыргалаң дээш
Ыдык чаага тулчурунга белеи тур бис...

Шак мыидыг хаиы уткалыг, шиитпирлиг, күштүг чагаа-бижии чорудуп тура, Тыванын оолдар, кыстары интернационалчы хүлээлгезиии күүседип, Ада-чурттуң Улуг дайынынче аъттаныптарынга белеи турганнар. Муи-муи эки турачылар фроит чоруурунга баштайгы белеткел шеригиии эмчи комиссиязын эртип алгаш, ТАРның шериг хамызының дайынчы үчёдунга кирип алган турганнар.

Ооң-биле чергелештир тулчуп турар Совет Армияга материалдыг дузаламчы — халас белектерии чыыр кампания иэиг түлүктеп турган. Чүгле 1942 чылда 9104 дайынчы, эне шилиттиитеп, кашпагай тыва аъттарны Саииыы ажылдыр фронтуже моон-моонуңбиле халаска чоруткан. Ол суй-белекти тударынга тыва чоииуң иштиидеи оиза шылгараан малчын араттарның аъттары төөгүде артып калган. Оларның чамдыызы бо-дур: Барыын-Хемчиктиң Хендергеден малчын Мугур 20 аътты, ол чаржымышкыига чыдып калбас бис.

— Совет Эвилели ядролут бүтү чепсектерии дыка улуг хемчээлге кызырары, а соолуиде кээи оларны долузу-биле узуткаары, ядролуг халаоты чайладыры дээш туржуп келген болгаш туржуп-даа турар. Ол талазы-биле чи саналдар бо чылдың январь 15-те СЭКП ТК-ның Чиигиие секретары М. С. Горбачевтуи Медеглелиинде киргеи. Чаа совет иницнативаларының кол утказы чүл?

— Бир-ле дугаарында бүтү делегейде ядролуг чепсекти бүрүиү-биле узуткаарының шуут-ла тодаргай үеге саиал каан боттуг программаны саналдап турары-дыр. Үе-чадалап база удаа-дараалашкак ажылдап тургаш, чоокку 15 чылдар иштииде, азы бо чүс чылдың төнчүзүиге чедир. Черии ядролуг чепсектерарыглаары — ооң кол-ла утказы болур.

Чоокку 10—15 чылдарда бүтүү-ле улустарга кедергей айыылдыг чаа чепсекти космоска тургузарының ортумак, ядролуг чепсектерии узуткаарыиче киреры, адак сооида оларны шуут чок болдурары угаан-сарыылдыг болур ийик. Совет Эвилели чогум-на ыидыг оруктү саналдап турар. Бүтү кижи төрелгетеиниң кузел-соруунга дүтжүп турар өске-даа улуг хемчеглер көрдүүп турар. Чижээ. ССРЭ мыидыг чүгүла шиитпирии хүлээп алган: бүтү-ле ядролуг чазыылдырышкыиарга чаңгыс талалыг мораторийии (ооң хуусаазы 1985 чылдың декабрь 31-де төнгеи) үш айга немей узадыр. Бир эвес АКШ бодуиуң талазындан ядролуг шеиелделерии сокпадыр болза, ол мораторий ооң-даа ыиай күштүг болур деп, Совет Эвилели медеглеп турар. Оиубиле ядролуг чепсекти сайзырангайжыдарының оруу кагдыиган турар ийик.

ССРЭ-ниң ядып үидүргеи инициативалар комплексизи чепсегленнишкиниң дүжүреринің, бүзүрежилгеии катап тургузарының, улустарның тайбың келир үезии болгаш депшилгезии быжыглаарының эрге-ажыктарынга ажыл-чорудулганы бүрүиү-биле хаара туйуп турар. Оон-биле кады совет программаны кайыдаа үе-чадада боттандырары кымның-даа айыыл чок өөрүүнга когарап тавармыштырбас кылдыр тургускан. Ыиаа бүгү чүүлдерии баланысдаштырып көргеи. Чер-чердерге инспекцияларыиы киириштир, идегелдиг контрольду база санаидап турар.

Совет улустуң тудуш кежээ болур Чепсектиг Күштериии дайынчылары тайбынны болгаш Черге амыдыралдыг аймыл чок чоруун камгалаары-биле Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың чаа хемчеглерии изиг-биле чүүлдүтүнүп деткип турарлар. Бүтү совет кижилер-биле бир дөмей, олар СЭКП-ниң XXVII съездизиии төлептиг утку-ун турар, олар кандыг-даа агрессорга ойтур шавышкыиы бээрииге, социализмниң чаалаи алышкынарыи база тайбың херээи камгаларынга кежээде белеп.

(ПМА).

ДАЙЫНЧЫ ТУРУШТА—КЫСТАР

Дайынчы өөредилге төнүп турган. Ооң удуртукчузу дүржулгалыг генерал өөредилгеиің түиелиинге иштииде таарывыган.

— Харылзааны кым тудуп турарыл? — деп, команда иүиктүзүүнүң дежурныйындан ол сонуургаан.

— Улуг лейтеиант Павлычева.

— Аиаа кижи бүзүреп болур — деп, генерал бадыткап каан.

...Москванын электротехиниктиг харылзаа институдуиуң бүгү студентилериие Нина Павлычеваиың Совет Чепсектиг Күштериiiң хүрээлеиииге шериг хөрөө эртирер дээш күзели башгай мырыиий-ла бүзүренчиг эвес болган: ол кыс кижиниң херээ бе? Ынчалза-даа Нина шериг албаиы эртирериие шагда-ла белеи турганың мыда хөөрлерии ажаап-каректап, чечектер өстүрүп, суттарып, оларныи келген төрелдерии утказ ап турар. Кайы чеветге, кымның чыдып турарын ол коичут эки билдирбээн. Документалдыг кино маадыры ол үтбайның адын Аржалуйс. Армия дылдан очулдуларга — «дан хаиазының чырыы». Фильмиин адын «Экии, Аржалуйс!»

В. БОНДАРЕНКО. (СЭТА-ның корр.)

ТАҢДЫ КОЖУУН АТТЫГ

Тыванын ажылчы чону дайыиның башгайгы хүиериидеи эгелээш-ле, бодуиуң интернационалчы хүлээлгезиии күүседип, социалистиг Ада-чурттуң бүгү тала-биле дузалажып киришкеи. Ол дошкуи чылдарда Тывага патриотчу шимчээшкиниің бир хевири — Кызыл Арминиы дайынчы техиика-биле чепсеглээр дээш дузаламчы акша, чылыг ядыкхеп чыыры турган. 1942 чылдың декабрьда үидүргеи ТАРН ТК-ның докгаалыида «ТАР-ның ажылчы чону маадырлыг Кызыл Армияга фашистиг эжелекчилерии чылга шавар, ССРЭ-ии гитлержи агшеригдеи хостаарынга бүгү талалыг дузаалар дээш «Тыва Арат Республика» деп авиаэскадрильяны тударынга херек дузаламчыны чыыр эгелээш» — деп бижээи.

Ынчангы үеиин солуннар арныига күш-ажылчы кижилериин ол патриотчу эгелээшкиниинии чорун турарының дугаймда үргүлчу дыңнадып турган. Ыыдыг дыиналдыларының чамдыызы номчукчуларга соиуургадып көрейн.

53 вагоига чүдүргеи 872856 акша үнелиг бир дугаар эшелоиыиу 1942 чылдың апрельже Тывадан фроитуже чоруткан. 480397 акша үнелиг ийи дугаар эшелоиыиу ол-ла тылдың августа, а 1 млн. 261800 акша үнелиг үш дугаар эшелоиыиу 1943 чылдың февральда чоруткан. Ооң сооида-даа ыыдыг дугаламчы эшелоннар Тывадан фроитуже үргүлүг чоруп турган.

Ыыдыг белектерии ажылчынар, колхозчулар, бүгү кожуунпарының болгаш сумуларының араттары үзүк чок чыыр чорудуп турганнар. Чижээ. Чадаанаиың чурттакчылары 10674 акша, 400 рубль чыыр чоруткан. Туран хоорайының ажылчы чону, «Кызыл тараачыи» колхозтуң күселиидеи 5800 акша, кижилериің хууда камналгазымдан 2000 акша дузаламчы чыткан. Сүт-Хөл кожуунның ажыл-ишчилери 2542 акша чыыр чоруткан деп бир солуида бижип турар. Шагаан-Арыг хоорайның чурттакчылары 1943 чылдың марггa дайзыиыы согарынга херек самолёт кылырынга 14209, з Таңды кожуунуиуң ажылчы чону—70000. Улуг-Хем кожуунуиуң — 82178 акшаны № 18544 агар саиче шилиттикеп.

Тывапың ажылчы чонуиуи патриотчу шимчээшкиниилеи, бедик идепкейиниң база интернационалчы хүлээлгезиие шимчызымының ачызында, самолёт тударынга херек акшатүп четчир ыыдыр чыгдыиган. ТАРН Төп Комитедиң Бише хурал Президиумуу болгаш Тыва Арат Республиканың чаза Совет чазактың адресиичe чагаа чоруткан. Ол чагаада: «Тыва Арат Республиканың малчын араттары, ажылчынар, колхозчулар, албан-хаачылары маадырлыг Кызыл Армияның 25 чыл оюига болгаш совет шеригиия немец фашистиг эжелекчилерии Сталиград чоогунда ойтур шава турарыига алдар болдуруп «Тыва чон— фроитуга» деп авиаэскадрильяны тударынга херек 661000 акшаны база 140000 рубльди чыгташ, тускай агар саиче шилчиткеп, ол иитизи-биле 1 млн. 8000 рубль болур»— деп бижээи.

Совет чазак Дээди Кол командылакчы И. В. Сталиниин ат салганы чагаазында Кызыл Армияга акы-дуңмаиың дузазы дээш тыва чонга улуубиле өөрүп четтиргеиии ылеретkеи болган. Ол чагаада мынчаар бижип турар: «...Баштайгы 764000 акшага немей «Тыва чон—фроитуга» деп авиаэскадрильяны тударынга 661000 акшаны болгаш 140000 рубльди. Кызыл Армияга ъшчем, идик-хөө аймаан база өске-даа белектерии чоруткаиы дээш акы-дуңмаа баймырыиым Тывапың ажылчы чонуиуи чедиргеии диледим».

Ол чыгдыиган акша-түү-биле Як-7б деп он самолёттуу туткаш, 133 дугаарлыг штургедекчи авиаполктуң ужудукчуларынга үлеэп. «Таңды кожуун» деп бижиктиг самолёттуу полктуң командири майор Амельченко боду алган. Артыкан самолёттарны ужудукчулар: эскадрилья командириниң оралакчызы У. Мамин звено командири И. Савонов ужудукчулар К. Силаев, Е. Сапрыкин, А. Фолькин, М. Новиков, И. Киров, В. Лещинский олар алганнар.

Чаа самолёттарның шуттузуи долгандыр кезиң кооуи ужудукчулар болгаш авиамехаиктер-биле беседаны кылганының соилукде. 133-кү штурмедекчи полктуң командири, майор Амельченко ол самолёттарны кулээдип бээр дээш Тывадан келген делегацияның баштыиы С. К. Токага:

— Эш Чиигиие секретарь, бодумга алгадым «Таңды кожуун» деп самолёттуу шенеп ужудуп көөрүмиу чоптээрел көрүнер»— деп дээи.

Бичии болганда бодуиуң хөрөөниң мастерп башкаргап самолёт көк дээрже согуннаалып ужнеш, дээди класстың ужудуушкуиларын күүседип, агаарга карын акробаттар кылгылаан сооида, машиизаии дедир кээп хоидурган. Делегацияның кежигүиерии ужудукчулар командирге таалчып чеде бергеш, холга тудуп алгаш өрү октап эгелээннер. Тываның ажылчы чонуиуи чыгган акша-хөрөнгизи-биле саткан 3746, 3838, 3872, 3827, 3829, 3918, 3905, 3847 дугаарлыг самолёттар дээрге хөй удаа дайзынга когаралды тавармыштыргандар. Полк командири Т. Ф. Амельченко, ужудукчулар В. С. Новиков, У. А Мамин дайыиның соолгу дыиериие Берлиниии дээрииге эрттиргеннер. В. И. Лещинский, С. И. Силаев, М. И. Новиков, А. И. Фолькин Курск катаклизмге тулчуушкун үезииде дайынчы даалгадан ээп «кельбей бартаннар. Е. И. Сапрыкин И Т. Савонов Белоруссияны хостаары дээш демисел үезиидe мааадырлыы-биле алгеннер. Олариын дугайында сактыныкпын совет кижилериин сеткил-сагыжынга кезээмоигезе артар.

«Тиилелгеиии солдаттары» деп домдан.

«ЭКИИ, АРЖАЛУЙС!»

Кавказ дагларының аразында бир делгем шыиаа уиунда, чоокку чурттакчылыг суурдан он шүи километр хире чергe Ростов кинохроиика студиязының документалдыг фильмиииң маадыры чаагыг бот кадай хертеи чыл ажыг үеде чүрттаи келген. Ол фильмиии баштайгы үидүрүлгезии Сонгуу-Кавказ шериг округуиуң И шериг кезээиге болган.

Бодуүн армии тараачын утбайның дутайымда ол фильм дыиа хөй офицерлер, солдаттарның сагыш-сеткилиие чаагай иетии арттырып, кижиниң берген сөөүнге, бодуиуң ажылхөрөзиге ээ болурунуң үлегерчижии көргүскеп.

1942 чылда Кавказ дээш тулчуушкун чорун турда, ол шыиаа уиунге шериг госпиталы турган, эичи сестралары чедишпес, а фильмиии кол маадыры утбай сестраларга шыдаар-ла шаа-биле дузалаимыш:

— Мен силерии кажан-даа кагбас мен—деп, балыглаткан дайынчыларга ол аваан турган. Ол утбай «кажан-даа кагбас мен» — деп сөөүнге бөгүүнге чедир шынчы болуп арткан.

Дайыи сөөлүүиүң бүгү чылдарында ол өлген дайынчылар-

БЕТИНДЕРДЕ–ХЛЕБ

Кандыг-даа чемин кылган кижа баштай амзаар. Бо хлебти Мөчек Кызыл-оол биле Ирина Монгуш быжырган, шыгаган. Ону баштай шенээр хүндүлүг даалга (чуруктa) оларга онаашкан. СЭКП-ниң XXVII съездиниң ажыттынгырының мырыңай бүдүүзүнде Кур чер суурга ажыглалга киргеи чаа пекарияга бир дугаар быжырган хлебти «Тиилелге» совхозтуң директору, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады Вадим Оюн, мында ажылчын кооперацияның даргазы Аймыжы Оюн респотребсоюзтуң хлеб быжырар бүдүрүлге киллизиниң эргелекчизи Владимир Шелудько, совхозтуң болган ажылчын кооперацияның тускай эртемнигнери, ажылчыннары болган суурнуң чурттакчылары амзаи көргеш, бедик үнелелди берген:

— Экизи!

— Амданының чагайын!

— Чылының тантының!

Улуг быжырыкчы Мөчек Кызыл-оол, өөренирнчи быжырыкчы Ирина Монгуш, быжырыкчылар Валентина Дамый, Любовь Куулар ол хүн сес чүс килограмм хлебти быжырып, школа-интернатка, садикке болгаш магазинге берген. Олар даартазында үш тонна хлеб быжырган, чамдыкызын «Шамбалыг» совхозче чоруткан. Бо хүннерден эгелээп бо нйи сов-лар- болгаш далгандан өскеже Бай-Хаактан-даа, Кызылдан-даа хлеб өөрүпеттезин. Чаа пекарня бүлочкалар, шаньки-даа кылыгларны база будүрер.

К. ЧООДУ.

Чаагай чаңчылдар

АЛДЫН КУДА: ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН

Владимировка суурда херээженнер болгаш клуб чөвүлелдериниң инициативазы-биле организастаан алдын куда чымлган чонуң сагыш-сеткилиниге өөрүчүг, кижизидиичи утка-шынарлыг эртикел.

Оларның амыдыралының үндезини — төлептиг күш-ажыл болуп келген. Иван Норжукович төрээн совхозунга чээрби ажыг чыл чылгычылап, ооң баш самын көвүдедир, чылгының ажыын көргүзер, уксазын экижидер дээш ажылга бодунуң күжүн бараалгадып чоруур. Хоочун чылгычы ам совхозтуң сураглыг кижилериниң бирээзи. Ленин орденниң эдилекчизи. Ооң калайы Маа-Сүм Кара-ооловна совхозунга хөй чылдарда ажылдавышаан, он уругну өстүрүп. кижизиткен Маадыр-не.

Аас-кежиктиг өг-бүле — Наскылдарның наймаалыг кады чурттаглазының 50 чылы чоокшулап олурган. Суурнуң херээженнер болгаш клуб чөвүлелдери оларның алдын кудазын чаа ёзу-биле демдеглеп эрттирер деп инициативазы үндүрген. Бо чылдың январының хөй кезии улуг өг-бүленiң алдын юбилейиниге белетиктелге эртикеп. Ону шүптүзүп плав ёзугаар кылган. Совхозтуң администрациязы, партия болгаш профсоюзнел комитеттери бистидетким, чеди кижи составтыг комиссияны тургускан. Наскылдарның хамык урутларын-не чалгаларны тус-тус районнарже тараткан.

Алдын куданы эрттирерин организастаарынга Культура бажыңының директору, херээженнер чөвүлелиниң кежигүүзү Ф. М. Маадыр, чөвүлелдиң өскө-даа кежигүннери идепкейлиг киришкен. Районнуң культура килдизиниң ажылдакчылары уран чүүл удуртукчузу С. Дамчан, Э. Монгуш, Г. Столбовскнх олар база ук байырлалга аалчылар болуп киришкен.

Алдын куда эрттирер хүн — воскресеньеде оң нйи шакта суурнуң чурттакчылары Культура бажыңынче шуужушканар. Кудумчутта болгаш залга музыканың хөглүг үнү аян тутка. «Бүзүрел, Идегел, Ынакшыл — ажылдыралдың шынчы айтыкчылары» деп плакатты, «Наскылдарның салгадары» деп фото-стендини залга, фойеге аскан. Фойеде дерээи аъш-чем столунда хоюг сүттүг сарыг майны салган. Сценада күрен-кызыл көжегеде «50 чыл» деп сестер. Чечектер. Сценага улуг өг-бүленiң бүгү салгалдарынга сандайларны салган, чараш дорожкаларны чаткан.

Наскылдар малчыннарга үдеп алган, аътты кеткен, чыылгыннар оларны уткаан. Тоннарын азып, шайлап алган өгбелер залче кирип, боттарының бүгү салгалдары-биле мурнуку одурутда сандайларга олурушкан. Келген чон залга сыңыыпас чыгыы.

Алдын куда байырлалының башкарыкчызы, Владимировка ортумак школазының башкызы Л. С. Адыг-Тюлюш сценага үнүп келгеш

— Бөгүн биске база бир өөрүчүг болуушкун — Наскылдарның өг-бүле тутканындан бээр 50 чылын демдеглеп турарыыс бо — деп чугаалаан, оларны сценаже чалаан. Иван Норжукович биле Маа-Сүм Кара-ооловна боттарының чоок төрелдериниң үделгезии-биле кызыл шыырлыг бичээжек стол артынга олурупкан. Херээженнер чөвүлелиниң даргазы хижи болганымда, Наскылдарга хлеб дуству сөңгээп, хөй чылдарда аас-кежиктиг чурттап келген өг-бүлеге суурнуң керээжениериниң мурнундан байыр чедирдим. «Россия» совхозтуң директору А. Н. Багайжаков, профзавкел комитединиң даргазы Х. С. Маадыр олар база Наскылдарга аас-кежиктн күзеп, чылыг сестерии чугаалавышаан, белектерии тудускан.

Ооң сооида кежээнiң башкарыкчызы өг-бүленiң бүгү урутларын, күдээлерин сценаже чалаан. Оларның эң улуу — Делгермаа Ивановна Тес-Хеминiң Самагалдайда повар, Маадыр-не, район Совединиң депутады. Ооң улуг уруу Улаи-Удэнiң культура институдунуң студентизи. Бодунуң кырган өгбелериге, ада-иезиге байыр чедирип, белектерии ол тудускан.

Наскылдарның урутлары шүптү-ла ажыл-ишчи, төлептиг кижилер. Сааразы коммунист, «Россия» совхозтуң мурнакчы саанчызы, дөрт уругунуң иези. Майзы Тес-Хеминiң «Чодураа» совхозта башкы, Мариизы коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы. Өөүр районда школа поварры, Ирина биле Наталья олар «Россия» совхозта саанчылар. а эң-не хеймер оглу Сергей Владимировка школазының өөренiкчизи. Олар шүптү боттарының ада-иезиниң алдын байырлалының хүнүнде эргим, чылыг сестерии чугаалап, белектерiн тутсун бергеинер. Наскылдарның урутларының урутлары болган оон-даа бичии салгакчылары сценаже үнүп кээп, өгбелериге кадык-шылды, үр-үр чылдарда чурттаарын, аас-кежиктн күзээнiнер. Бичии кижилер чараштыр кеттинген, урутларының баштарында ак-ак бантиктерлиг.

Юбилярларының үшкү салгалы болур дөртеи ажыг хижи сценаже үнүп келгеннер. Олар кырган-авазынга болгаш кырган-ачазынга байыр чедирген шүлүктерiн чугаалап турганнар. Сергей Дамчан биле Ээнир-оол Монгуш олар Наскылдарга «Чылгычының ырыын» аян тутка. Өг-бүленiң улуг уруу Делгермаа «Авай» деп ырыны залда олургаиларның сагыш-сеткилии хайыыктыр мырлаан болгаш аваазын бодунче чыыра тудуп кускактап, хөй урутларны өстүрүп каан иезинге өөрүшкү, чоргааралын илергейлээп. Повар уруу Мария ада-иезиниге орус дылга мырлап берген.

— Силерниң мында чугаалаан чылыг сестериңер дээш, бо хире өөрүнчүг, магалыг чаагай хүлээп алганынар дээш четтирдивис. База катап четтирдивис — деп. Иван Норжукович бүгүдеге өөрүп четтирнишкинiн илергейлеп, моогейген.

Куда ыры залга дыңналып турган. Ооң соогуда солуи концертти чыылганнар көргеиер.

Культура бажыңынга болган байырлалдың соогуда улуг өг-бүленiң кежигүнiери, төрелдери, чоок эш-өөрү юбилярларның бажыңынга барып, алдын куданың столунда делгээн аъш-чемнi чооглап, аяк шайын ижип, аас-кежиктиг амыдыралды чурттап келген ол эргим, хүндүлүг кижилериниң өөрүшкүзүн деңге үлежип турганнар.

Н. АРТЕПОВА.

Таңды районнуң Владимировка суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

РЕДАКЦИЯДАН: республиканың хоорай, суурларында, будүрүлгелеринде, ажыл-агыйларында херээженнер чөвүлелдери кандыг чаа эгелээшинер кылып, чаагай чаңчылдарны канчаар иептередип турарыл? Бо дугайын редакцияже бижиирни диледивис.

КРЕМЛЬГЕ, АЖЫЛДААР ДЭЭШ

«Москвада, Кремльдиң съездилер ордузунда Совет Эвилелиниң Коммунистиг партииниң XXVII съездиниң бодунуң ажылын эгелээ...—деп, 1986 чылдың февраль 25-те тантыг-ла 10 шакта СЭТА дыңнадыр. Кремльге ажылдаарын-биле беш муң делегаттар — чурттуң бүгү республикаларының, крайларының болгаш областарының төлээлекчилери, а ол шынаа бүгү диттериин дыка хөй чурттарының партийдиң делегацияларының кежигүннери, эң улуг телеграф агентилелдериниң, солуунарның, телевиденiеniң, радионуң журналистери чедип кирлер.

Кремльге, ажылдаар дээш...

А Кремль маңаа турар.

Ол төөгүлүг болуушкуннарга чедир каш-ла хонух арткан. Даң бажы. Кижи бүрүзүнге билдингир болган сагыш-сеткилдэн доволдурар үүл: Спасск суургазының хаалгаларындан парад чыскаалының хевин кеткен ийи солдатты эдерткен таныыл солуктузу үнүп келди. Карабиннерин эктинде салыпкан, чыртылады тода баспышаан, олар В. И. Ленинниң Мавзолейиниче утланты. Хүндүлүг таныылда турар дайынчылар, Кызыл шөл кайы хире байырыыныт, хүндүткелдиг болдур, оң дег база байырыыныт. Февраль 25-тиң эртен 10 шакта таныыл солчулгазы база-ла шуут шак мичээлдир болур.

А бөгүн бис съездиниң делегаттарының болган аалчыларының эртер оруу-биле чорупкаш магазинге берген. Олар хүннерден эгелээш бо нйи сов-лар- болгаш далгандан өскеже Бай-Хаактан-даа, Кызылдан-даа хлеб өөрүпеттезин. Чаа пекарня бүлочкалар, шаньки-даа кылыгларны база будүрер.

К. ЧООДУ.

АЛДЫН КУДА: ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН

Владимировка суурда херээженнер болгаш клуб чөвүлелдериниң инициативазы-биле организастаан алдын куда чымлган чонуң сагыш-сеткилиниге өөрүчүг, кижизидиичи утка-шынарлыг эртикел.

Оларның амыдыралының үндезини — төлептиг күш-ажыл болуп келген. Иван Норжукович төрээн совхозунга чээрби ажыг чыл чылгычылап, ооң баш самын көвүдедир, чылгының ажыын көргүзер, уксазын экижидер дээш ажылга бодунуң күжүн бараалгадып чоруур. Хоочун чылгычы ам совхозтуң сураглыг кижилериниң бирээзи. Ленин орденниң эдилекчизи. Ооң калайы Маа-Сүм Кара-ооловна совхозунга хөй чылдарда ажылдавышаан, он уругну өстүрүп. кижизиткен Маадыр-не.

Аас-кежиктиг өг-бүле — Наскылдарның наймаалыг кады чурттаглазының 50 чылы чоокшулап олурган. Суурнуң керээжениер болгаш клуб чөвүлелдери оларның алдын кудазын чаа ёзу-биле демдеглеп эрттирер деп инициативазы үндүрген. Бо чылдың январының хөй кезии улуг өг-бүленiң алдын юбилейиниге белетиктелге эртикеп. Ону шүптүзүп плав ёзугаар кылган. Совхозтуң администрациязы, партия болгаш профсоюзнел комитеттери бистидетким, чеди кижи составтыг комиссияны тургускан. Наскылдарның хамык урутларын-не чалгаларны тус-тус районнарже тараткан.

Алдын куданы эрттирерин организастаарынга Культура бажыңының директору, херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү Ф. М. Маадыр, чөвүлелдиң өскө-даа кежигүннери идепкейлиг киришкен. Районнуң культура килдизиниң ажылдакчылары уран чүүл удуртукчузу С. Дамчан, Э. Монгуш, Г. Столбовскнх олар база ук байырлалга аалчылар болуп киришкен.

Алдын куда эрттирер хүн — воскресеньеде оң нйи шакта суурнуң чурттакчылары Культура бажыңынче шуужушканар. Кудумчутта болгаш залга музыканың хөглүг үнү аян тутка. «Бүзүрел, Идегел, Ынакшыл — ажылдыралдың шынчы айтыкчылары» деп плакатты, «Наскылдарның салгадары» деп фото-стендини залга, фойеге аскан. Фойеде дерээи аъш-чем столунда хоюг сүттүг сарыг майны салган. Сценада күрен-кызыл көжегеде «50 чыл» деп сестер. Чечектер. Сценага улуг өг-бүленiң бүгү салгалдарынга сандайларны салган, чараш дорожкаларны чаткан.

Наскылдар малчыннарга үдеп алган, аътты кеткен, чыылгыннар оларны уткаан. Тоннарын азып, шайлап алган өгбелер залче кирип, боттарының бүгү салгалдары-биле мурнуку одурутда сандайларга олурушкан. Келген чон залга сыңыыпас чыгыы.

Алдын куда байырлалының башкарыкчызы, Владимировка ортумак школазының башкызы Л. С. Адыг-Тюлюш сценага үнүп келгеш

— Бөгүн биске база бир өөрүнчүг болуушкун — Наскылдарның өг-бүле тутканындан бээр 50 чылын демдеглеп турарыыс бо — деп чугаалаан, оларны сценаже чалаан. Иван Норжукович биле Маа-Сүм Кара-ооловна боттарының чоок төрелдериниң үделгезии-биле кызыл шыырлыг бичээжек стол артынга олурупкан. Херээженнер чөвүлелиниң даргазы хижи болганымда, Наскылдарга хлеб дуству сөңгээп, хөй чылдарда аас-кежиктиг чурттап келген өг-бүлеге суурнуң керээжениериниң мурнундан байыр чедирдим. «Россия» совхозтуң директору А. Н. Багайжаков, профзавкел комитединиң даргазы Х. С. Маадыр олар база Наскылдарга аас-кежиктн күзеп, чылыг сестерии чугаалавышаан, белектерiн тутсун бергеинер. Наскылдарның урутларының урутлары болган оон-даа бичии салгакчылары сценаже үнүп кээп, өгбелериге кадык-шылды, үр-үр чылдарда чурттаарын, аас-кежиктн күзээнiнер. Бичии кижилер чараштыр кеттинген, урутларның баштарында ак-ак бантиктерлиг.

Юбилярларының үшкү салгалы болур дөртеи ажыг хижи сценаже үнүп келгеннер. Олар кырган-авазынга болгаш кырган-ачазынга байыр чедирген шүлүктерiн чугаалап турганнар. Сергей Дамчан биле Ээнир-оол Монгуш олар Наскылдарга «Чылгычының ырыын» аян тутка. Өг-бүленiң улуг уруу Делгермаа «Авай» деп ырыны залда олургаиларның сагыш-сеткилии хайыыктыр мырлаан болгаш аваазын бодунче чыыра тудуп кускактап, хөй урутларны өстүрүп каан иезинге өөрүшкү, чоргааралын илергейлээп. Повар уруу Мария ада-иезиниге орус дылга мырлап берген.

— Силерниң мында чугаалаан чылыг сестериңер дээш, бо хире өөрүнчүг, магалыг чаагай хүлээп алганынар дээш четтирдивис. База катап четтирдивис — деп. Иван Норжукович бүгүдеге өөрүп четтирнишкинiн илергейлеп, моогейген.

Куда ыры залга дыңналып турган. Ооң соогуда солуи концертти чыылганнар көргеиер.

Культура бажыңынга болган байырлалдың соогуда улуг өг-бүленiң кежигүнiери, төрелдери, чоок эш-өөрү юбилярларның бажыңынга барып, алдын куданың столунда делгээн аъш-чемнi чооглап, аяк шайын ижип, аас-кежиктиг амыдыралды чурттап келген ол эргим, хүндүлүг кижилериниң өөрүшкүзүн деңге үлежип турганнар.

Н. АРТЕПОВА.

Таңды районнуң Владимировка суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы.

РЕДАКЦИЯДАН: республиканың хоорай, суурларында, будүрүлгелеринде, ажыл-агыйларында херээженнер чөвүлелдери кандыг чаа эгелээшинер кылып, чаагай чаңчылдарны канчаар иептередип турарыл? Бо дугайын редакцияже бижиирни диледивис.

«ШАЙЛААРАКТЫ» КАТАП АЖЫТСА

Каш чыл бурунгаар Кызыл хоорайга, амгы почта адазынга столовая турган. Адын «Шайлаарако» дээр чүве. Студентилеп турганда, оон чеминиярнге ынак турган бис. Орта белетиеп турган чемнериниң шынары эки болгаш ассортиментизи элбек турган чүве. Маичы, дүлүп каан эът, хан, боова... Аңаа күзелдиниис-биле келир турганывыс ынчангаш таварылга эвес.

Ол столовая ам чок. Шак мындыг столовайдан наймыылалга ам ажыдып көрзе кандыг ирги деп бодалдыг мен. Арагалаар чоруктар-биле демисеа күштелген бо үеде ол кончуг эптиг болгу дег. Национал аъш-чемниң куйлазы-даа болгай-ла. Харын солуп эвес деп бе? Ындыг болганда, аъш-чем бир янзы болуру бнлдингир. Тускайжыттынган столовая ажыдар — айтырыг белеп эвес болуру чеп. Бир эвес тургузар дугайында айтырыг туруп келир болза, ол чангыс чыл иштинде шнитпирлеттнимези бнлдингир. Ону таптыг шнитпирлээр чүве болза, чүүдээ чүве бүле бээр болгай.

Суурга ажылдап, чурттап ыат болган мен. Ынчангаш эътке дегерген малдың ханын, ижин-хырнын улус кончуг таптыг кылдыр ажаап алыр болгай. А эът комбинады эътке киргеи малдың ханын кутказ, магазиннерже өй-өйде чорудуп турар. Улус үр тургуспас-даа, хораан садып аптар боор чораан. Моон безин алгаш көөрге, ханны, ижин-хырынны хөйнү садар болза, садып алырлар күзелдин-биле алырдыр. Демги чугаалап тургаиым кузнята тыва еске чемнер-биле кады ону чүге садып болбазыл? Чажыт эвес мындыг чүве бар. Ажыл-агыйлардан эът комбинадынга хөй дужаар дээш кижилер келир. Чамдык кижилер «сизиг ханнаар» дээш хөй сүрүн келген кижилериниң бажын доскан, маиаан турар. Хөй сүреги-биле бүзүрээн кижилер малды ийи-чамгыстан «сваарып» чанчыта берген болур. Чүгле моон безин алырга, чеже хөй күрүнеже кирбейн, хуула кижилериниң хонуунга баар-дыр. Ол түүлдерин болдурбас дээш хемчеглерни чогуур органнар ам турза-даа, дөнсй-ле болу бээр-дир.

Кызылдың нинтпнiң чеменилге трезвинiң буфеттериге дүлген эътти чамдыкта сада бээр. Оон кижи сагыжыига четпес чүвези — аиаа-ла ушбаш чокка уй шаап каапканы. Ону черле бир-янзы көруп болбас бе? Ужа-төш дижик, ону чурум ёзугаар кескеш чоп садып болбазыл? Бо айтырыгларны «шнитпирлээрниге кухня дуза болбас деп бе?

К. ЛОПСАН.

Кызыл хоорай.

НАЦИОНАЛ ЧЕМНЕРНИ КЫЛГАШ, САТСА ЧҮЛ?

Алма-Атага-даа, Москвага-даа чораш көөрге, бо хоорайларның аъш-чем садыгларында казах улустуң национал чемнн курутту, эзэгейнiи даштың чараштыр чуруп каан саазын хаптарда ургаш, даштында «Курт», «Иримчик» деп бижип каан боор чораан. Бистиң тыва улустуң сүттен кылып чиптурары курут, эзэгейнiиден оон онза малгылыр чүвезн чок.

Курутту, эзэгейнiи, быштактыг база чокпелкти кылырының технологиязын тургузуп, ону сайзырадыкшыл, ол национал чемнерни будүрерни организастаавыл, чараштыр квастаан саваларга ургаш, аъш-чем магазиннерiнге садар болза, таварымчалыг хире деп санаар мен. Аъш-чемнн кылып белетиккээр талазы-биле тускай эртемниг кижилер республикада чылдыы-на немежип, чурттуң дээди болгаш ортумак тускай чередилге черлерни доозуп кээп турар-ла болгай. Республиканың Садыг министерствозу бо айтырыгны өөренип көрзе чүл? Бистиң малчыннарывыс национал чемнерни дыка эки кылып билир. Ынчангаш оларның ол дуржулгазын өөренип, арга-сүмезин айтырып, аңаа чүге даянып болбазыл?

В. САГААН-ООЛ.

БИР ДЕЖУРНЫЙЛААШКЫН УЕЗИНДЕ

Өртке удур эки тура дружиналарның ажылын чогумчалып тургузар болза, дуазы улуг. От өөскүп улгатпазында айылды баш удур чайлаткан таварылгалар бар. Оон чиэза бо № 1070 КМК-ның мурнакчы чоланчыы, комсомолчу Виктор Марчын удуртукан өртке удур эки тура дружинаның кежигүннери ол хүн эллегниг хайгаараалга тургаи. Самагалдай суурнуң кудумчуларынга дүнеккиин он бир шак ажыг турда, олар анимыр ажыл-агыйларның дөнсказыринде от кызаш кылыганнга көрүп каапнар. Чуртталга бажыңының дөнскээринде хуула чунар-бажыңының дээшкиринден чылбыыш үнүп тургаи. Дружинаның кежигүннери отту өөскүтпезинiң хемчеглерни ап турда, өрт дугайында медээ райнүүскомнуң иштинкн херектер кылдызиниң өртке удур кезээзиге келген. Дуза келген, айыыл чайлаттынган.

Ө. ЧИКМИТ

Тес-Хем район.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРИШКЕН

Магазинниң от салыр черинден өрт эгелеп бар-чыдарын кочегар эскерiп каан. Ол дугайын дарый медээлепкен. Садыгжылар магазинден ырак эвеске турар школаның башкыларындан дуза дилээп. Өрттү өөрүер башгайгы хемчеглер алдынып эгелээп. Өрт өөрүер команда медээ келген Бай-Тал суурга чедип келген. Өрт өөруучүлери биле школаның башкылары айылды дүрген чайлаңдырының бүгү хемчеглерни алган.

Өрттү өөрүерiнге башкылар Н. Саая, К. Чыдым, совхоз ажылчыннары А. Донгак, В. Шожал, Б. Кандар-оол, А. Чымба, Б. Аракчаа болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг киржип, үлүүн киприштиргенiер.

К. ХЕРТЕК.

Тай-Тайга район.

Делегей Медээлери

ЧЕПСЕГЛЕННИШКИН ДҮЖҮРЕР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КОНФЕРЕНЦИЯДА

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Чепсегленнишкиниң дүжүрер талазыбиле конференциязы акка февраль 20-де болган сессиязында ССРЭ-ниң даштыкы херектер министриниң бирги орадлачызы Г. М. Корниенко чүве чугаалаан, СЭКП ТК-ның Чигинге секретары М. С. Горбачевтуң конференциязының адынга чоруткан чагаа-бижиин номчаан.

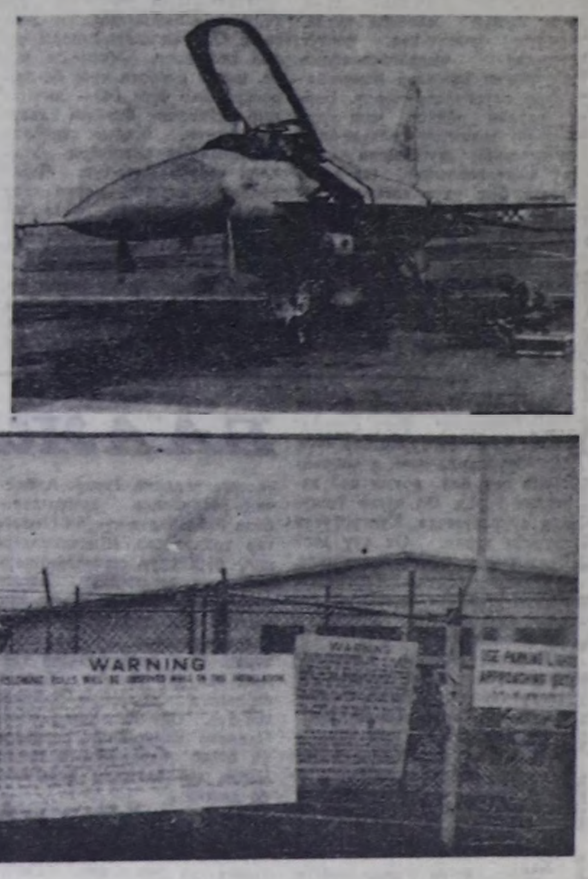
Совет удуртулга байдалды хей черге бергедептезинче чүткүүшкинi, оон-биле кады бистиң шүптүвустуң чурттан турар ресиетя эң-не харыысалгалыг, эртилдениг үе кылдыр шыны-биле үнелеп көрүп турар. Кижи төрелгеген үшкү муң чылдың эртинiнiң кырында чугаа чок, ядролуг дайын чайлаш чокка, мнаи-ла болур дээр болдал совет кижилерде чок. Улустар арасынын байдалы эниидеринче үнделеии ыглалдеии кылырының боттуг ыглалары барыпта бүзүрээр бис деп, ол чугаалаан.

Ол калбак комплекстиг айтырыглар талазы-биле Совет Эвилелиниң делегередгей санаалары СЭКП ТК-ның Чигинге секретары М. С. Горбачевтуң бо чылдың январь 15-те Медегделиивде айыткаи. Ол Медегделедиң иол кезээ ядролуг чепсекти бүгү делегейге амгы үе чылдың төөгүзүнге чедир үе-чадавас дайн-биле узуткаарының программазы боон турар.

Программада кердүнген практиктиг хемчеглерни утказын тодарадырда, оларны үечадавас дайн-биле хуваарда болгаш ол хемчеглерни арасында холбаалыг кылдыр тургузарда Совет Эвилели ол программаны боттандырарының вендыг-даа үеии кайы-бир таланың айыыл чок чоруузуга уржук чек болур удурлуун хамыктың мурнунда удуртулга болдурган.

Чепсегленнишкиниң дүжүрер талазы-биле конференциялың дугайында нйитизи-биле чугаалаар дээр болза, совет удуртулга ону чугула, оиза хевирiиң чыыны кылдыр көруп турар болгаш ону М. С. Горбачевтуң конференциязының адынга чоруткан биженде бадыткап турар дээ, оратор түүнелиинде демдеглээн. Бо конференция болуунуң мурнунда турган комитет — чепсегленнишкиниң дүжүрериниң талазы-биле комитет мшкаш, четчир санныг хей ажылдарны кылып чоруткан.

ПЕНТАГОННУҢ ПЛАННАРЫН ЁЗУГААР

Бо чуруктарны АКШ-тың шериг агаар күштериниң Тошовнуң чоогунга Йокота базазынга тырттырган. Ол база америк аг-шеригниң Ыраккы Чөөн чүкте эң чугула стратегиг объектилериниң бирээн боон турар. Ол канчаар-даа ажык улуг шериг-агаар комплексинiи долгандыр хүрээлеии ийи каът кылдыр шейген техниг сывырган-дезир кажаанның иштинде эң чаа шүүредечнбомбардировщиктериниң болгаш транспортчу ужар түүлдүң эскадрильяларын чыскаавган, мында шериг хереселдериниң хей санныг складтары болгаш шеригнер чурттаар казармалар тургустунган. Пентагоннуң планнарын ёзугаар Йокота ол чоок-кавыныы девискээрниге АКШ-тың стратегиг ужар күүл каттыжымышкыннарының ходелиишкиннерин болгаш Азиныың, Оожуң океанының девискээрниинде АКШ-тың «амыдыралчы эрге-ажыктарынга кижанымышкыны» болдунган кайда-даа «душкүүрүг черлериичээ» дүрген ходелиишкиниң жандарм күштерни ажаар-биле октарын хандырар үүлдүр. Йокота дээрге дайынзырга үеделедя ёзугаар океан ыыдында АКШ-тың Японияда тырткан шериг объектилериниң четкизиниң түгле чаңгыс белдирн боон турар Пентагоннуң ол бүгү чуртта чаптынган оон-даа өскө 140 шериг базаларының составында кирнп турар. Ында моон шеригнериниң иинти салгы 62 муң кижиден хей боон тур-рар. Ындыг-даа болза Вашингтон япон-америк шериг эвилелии улам калбартырып болгаш япон ортулуктарны моон-даа соңгаар чеосегленнишкин чедип алыр дээш Токиону алдадыышаан турар.

В. ГОЛОВНИННИҢ фотозу.

(СЭТА).

ДОПЧУ МЕДЭЭ

ХАНОЙ. Вьетнам Социалистиг Республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары СЭКП-нии ам болур XXVII съездизиң делегей ужур-дузалыг болуушкун кылдыр көрүп турар деп Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-ның секретары Хоанг Тунг медегледи. Совет коммунистериниң шүүлгаиы сайзырагай социализмниң болгаш коммунистиг тургузуушкуннуң инитилелии сайзырангайжыдарынга орук айтыкчызы чугула болуушкун болур деп. СЭТА-ның корреспондентизиниге интервьюзунга ол демдеглээн.

ЧОНУҢ АДЫН ЧЕРЛЕ СЫКПА

Чазыным оолду шеригдиве үдеп турдум.
Чедер черни орта билбес болзумза-даа,
Совет чурттуң солдады боор алдар ол деп,
Сорук киирип, чылыг холуң тудуп турдум.
Ава киживе төлү черле эргим болгай,
Айда, чылдың, чорбейн бадры берге болгай.
Үдеп келген везин уруг дуңмам чүве
Үнү шала дүвүреддиг чагып турду...
Эргеледдиг, чассымдыг-даа уламтылар...
Эргим чер аа херечи бооп артып калды.
Шериг баргаң чазының ийи холу
Чечек-чимис тарызын деп күзеп турдум.
Удур-дедир чайган холдар бүрүзү-ле
Улуг үүле бүдүрзүн деп турганзыг-дыр.
Даартаа хүнүң салымы дээш чоруп тур сен,
Тайбың чол деп чонуң адын черле сыкпа!

М. ДОРЖУ.

ЧАҢЧЫЛ

Ыраажы куш, аң-мең үнүн дыннап өскен.
Ынак черниң үнүштерин танып билир,
Ырак аалдан хоорайга келген ачам
Ыыт-даштан удуп чадааш шаг-ла болган.
КамАЗ-тарың хаалаан даажы кулак уюк
Кадыр алдеп чуулган даш-даа сагыындырар.
Шуужүп турар машиналар ыыды аңаа
Шуралгактың агымы дег ышкаш болган.
Чаңгыс-даа хүн холу курут чорбас болгаш
Сандайга ол саадан өрар ужур-даа чок.
Чыраа аъдын мунупкаштың тайга-сынга
Чылгы дозуп, малын малдап өөренген.
Хүнү-биле денге туруп өөренген,
Күжүр ачам хаваларны уткуп алыр.
Хөлөм-малым канчалтан дээш сагыышсыраар
Хонук саналп, чанайн дээштиг амыраттнас.

А. ХОВАЛЫГ.

«САЯН ДАГЛАРЫНЫҢ ТООЛУ»

Эрткен чылдың төчүзүнде Перымның Күрүне циргинге Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Клара Данчай-оол биле Валентин Данчай-оол оларның «Саян дагларының тоолу» деп чаа номерни көргүскен.

Номерни бурунгу тыва тоолчургу чугаага, үндезилеп тургускан. Тыва АССР-ниң эртем-шинчилел институду ол үениң хевин шилип алырынга, тоолда болтуушкуннарга таарышкан хээлерни болгаш оске-даа чүүлдерни катап тургузарынга дузалаан.

Оон темазы — ай-хүн хереллиг, чаагай сеткилдиг алдын даңгынаның эрлик оранының кара сагыштыг шулбузу Маңгыс-биле демиселя. Маңгыс даңгынаны каржы күштерни ажыглап турган, эрлик оранынче апаар деп турда, уругнун чиге демир кырынче үве бергени оон хүнче, хосталгаже чүткүүл хереглээр.

Клара болгаш Валентин Данчай-оолдар овур-хевирин кежу кылдыр, ыын көргүзүп шыдаан. Танцының актёр мергежилдиң дылы-биле бурунгу тоолчургу чугааны олар тоожуп турар.

Балетмейстер В. Донгак, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи композитор В. Тока болгаш чүргүкчү Н. Юша номерни партияның ам болур XXVII съездизинге тураскаатkан.

(Советский цирк») солуудан.

БИЛИГЛЕРЖЕ ЧҮТКҮЛДҮ БЫЖЫГЛАП

Өвүр районуң Торгалыг ортумак школазында бүгү арга-мергежилин, эртем-билиин, сагыш-сеткилин бичии уруг-дарыгны төлептиг кижилер кылдыр кижизидерите берип келген дуржулгалыг башкылар хөй. Хоочун башкылар-биле чергелештир аныяк башкы кадрларның коллективке кирип, мергежилин бедидип, дуржулгалыг башкыларның одуруушче немежип турары өөрүнчүг.

Феодора Даңзы-Белековна Түлүш 1972 чылда Кызылдың башкы училищезин доосказ. Барын-Хемчик районуң Аксы-Барлык ортумак школазынга күш-ажылчы оруун эгелээн. Бо коллективке ол 1974 чылдан бээр ажылдап турар.

Ф. Д-Б. Түлүш—эге классчар башкызы. Эрткен үениң дургузунда билиг-мергежилин доктаамал бедидип келгенинге ачызында мурнакчы башкыларның бирээзи апарган. Оон башкылап турары класзының өөредилгезиниң шынары 50 хуудан кудулавайн келген, 100 хуу өөредилгени чедип ап турар. Феодора Даңзы-Белековна адаалер-биле школаның аразында харылзаалы чугулалап көрүп, класстан дашкаар кижизидилге ажылын база эки шынарлыг чорудуп келген. Ол ам дуржулгалыг башкы Ч. Д. Донгак-биле кады үшкү класстарны башкылап турар.

Ф. Түлүш эки ажылы дээш Чыргыышкын министерствозунуң, райгүүскомунуң улус өөредилге килдизининг, школаның хүндүлел бижиктери-биле хөй удаа шаңналган.

ЧУРУКТА: Торгалыг ортумак школазында эге классчар башкызы Ф. Д-Б. Түлүш өөреникчилери-биле.

О. ОХЕМЧИКТИН фотозу.

НОМЧУУР ДЭЭРГЕ ТЫВЫЛБАС

Назы-харым дөгүл, чедеп ашкан-даа болзумза, ном садыи номчуурундан ам-даа чарылбаан мен. Харыя номчуур дээрге тыва дылда солуп номнар тывылбас боор-дур. Оруу дылда номнар четчир, ол эки. Бижиир чүве тыппаан кижидир деп бодаваңар. Сөөлгү үеде, шынап-ла, номчуур тыва номнар тывылбастаан. Моон мурнунда парлаттынып турган, бистиң чогаалчыларывыстың чогаалдары, очулгалар-даа ам тывылбастаан. Библиотекалардан ап номчуур дээрге база белен-не тывылбас, турган номнарны чамдык номчукчулар бижидип алгаш, харыысалга чогу-биле олчаан апларган болур.

Парлаттынып турар номнарны эвээш тиражтыг үндүрүп турар. Тиражты элээн көвүдетсе чүл? План бар-ла ыйнаан харын, ынчалза-даа номчукчуларның негелделерин өөренип көөрү чүтүл боор. Амгы үеде чонуң номга негелдези дыка улаттаан. Улуг назылыг малчыннар болгаш оске-даа мен дег кижилер бо-ла ном сураглаан чоргулаарлар.

Бистиң чогаалчыларывыстың чаа-чаа романнарын, тоожуларын, тыва дылда оске-даа номнарны бистер четтикпейн маңаан турар бис.

И. КОМБУ,
Тес-Хем район.

БИСТИҢ СУУР ХОККЕЙЖИЛЕРЛИГ

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырында спорт болгаш культура-массалыг ажылдар сөөлгү үеде өзээн экижин кел чыдар. Чонунуд культурлуг дыштанылгазының талазы-биле чамдык ажылдарны кылып чорудуп келгеп.

Кадаа советте координация чөвүлелин база дыштанылга штаның тургускан. Олар планнарын кылган, кадаа Советтиң күүсекчи комитединге бадылаадын алган, ол ёзугаар ажылды кылып чорудуп турар.

Суурнуң клубунга агитквартираллар аразынга «Авам, ачам база мен—спортчу өг-бүле» деп конкурс организастыг эрткен. Аңаа 10 өг-бүле арга-мергежилин шөнежиң маргышканнар. Түнелинде хой бригадирн Монгуш Мөңгеевич Кандан-оолдуң найыралдыг өг-бүлезин бирги черже үнген.

Суур чанында боду бүткен хем дожу чунгуу тургустунган. 1965—1975 чылдарда Хорум-Даггга шынарак хоккей командазы доктаннал турган болгаш олардың ишкинден республиканың шилилек командазынга ойнап турганнары база бар. А школачылар — республиканың 3 дакпыр чемпионнары турган.

Ам мячилиг хоккей командазын катап тургузуп, ону бешик деңелче кадагар соруглга-биле күзүп суурнуң спортчуларының хуралын кылган бис. Аңаа 30 хардан ерү болгаш оон-даа ыяшк спортчуларның ийи аңгы бөлүк командаларын тургустунус. Оон бээр-ле доктаамал белеткелди чорудуп келдивис. Январь төчүзүнде совхозувус төвү — Чыраа-Бажының республиканың мячилиг хоккей кубогунга ойнаар эрге хевш, районуң маргылдазы болган. Аңаа түгле 1985 чылдың республика чемпионоку Чыраа-Бажының хоккейжилери-биле 2:2 санга ойнаш, артканнарын удуп, бирги черни алдывыс.

Февраль айның эгезинде Хорум-Даггга суурувус ойнакчылары Кызыл хоорайның мячилиг хоккейге шилиндек командазы-биле ужурашкан.

Оюнуң баштайгы чартымында сан 1:0 болуп, аалчыларның тиилелгези-биле доозулган. Ийнги чартымда маргылдаа удам солуп болуп, оюн төверинге чедир 9 минута артканда бистиң ойнакчыларывыс 4 мячикти удаа-дараа киирип, аалчыларны 4:1 санга үттүүвүс. Командавыста Борис Куулар, Билзей-оол Саая, Алексей Монгуш, Дунгар-оол Монгуш оларның хары 40 хоорашулай берзе-даа, ыяшк эр-өөрү-биле денге ойнап, «хоочун коктуун» көргускеннер.

Мячилиг хоккейни суурга сайзырадыры-биле ажош ажылдарны кылып чорудуп турар ыда партия эге организациязының бюро кежигүнү Б. О. Саая, школа директору М. В. Ховалыг база школь ажылдакчызы А. И. Монгуш оларга спортка хандыкшылыглар өөрүп четтиргенин илергейлеп турарлар.

В. ХОВАЛЫГ,
Тыва хүрешке РСФСР-ниң спорт мастери.

ФАКУЛЬТЕТТЕР АРАЗЫНГА

Кызылдың педагогика институдунуң башкылары болган ажылчыннары кышкы дыштанылга үезинде факультеттер аразынга спартакиаданы эрттиргеннер.

Олар стол теннизинге, боо адарынга, баскетболга, волейболга маргылдааларны организастаан. Стол теннизинге соолдар маргылдаазынга бирги черни Өргелээр Ондар, ийнги черни Владимир Салчак алган. А херээженнерден бирги черни Светлана Үзүм, ийнги черни Ч. Д. Аракчаа алган.

Баскетбол болгаш волейбол маргылдаазынга физматтың командазы бирги черни, а биохим командазы ийнги черни эзээн.

Б. ООРЖАК.

«ДАМЫРАК» — КАРА-ХААКЧЫЛАРГА

Аныяк чогаалчыларның «Дамырак» каттыжышкынының кежигүннерн солуп программалыг концертти белеткээн, «Кара-Хаак» совхозка барып, суурнуң ажыл-ишчилери-биле ужуражышкынны эрттиргеннер. Бо — «Дамырактың» бир дугаар мындыг үнүшкүнү.

Суурнуң чурттакчылары клубту долдур чыглып келген. Олег Сувакиттин номнарының чыындызын клубка делген салган.

Ужуражылгага Олег Сувакит, Александр Шоюн, Надежда Эртеп, Сарыг-оол Куулар, культура ажылдакчызы Анатолий Монгуш, пединститутун студентилери Артур Хертек, Виктория Хертек. «Тываның аныяктары» солуунун ажылдакчылары болгаш оон-даа өскелер киришкен.

Чогаалчы О. Сувакит чыглаларга «Дамырак» каттыжышкынының, оон кежигүннериниң чогаадыкчы эзугдезининг дугаймда чугаалаан. көдөзинин аныяктарын «Дамыракче» чалап кыйгырган. Нээжда Эрген «Тываның аныяктары» солуунун чагаа киллизинин ажылы-биле танышгырган. Оон соонда «Дамырактың» концерти болган. Аңаа дамыракчылар боттарының чогааткан шулуктерин, шоодулуг кыска чечен чугааларын номчуп, интермедияны күүседип, тыва мырларны мрлашкынар.

Аныяк чогаалчылар моон соңгаар-даа мындыг үнүшкүнерни ай санында эрттирерин шиитирлээннер.

О. БЕЛЕК-ООЛ.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ХҮНЗЕДИР МАНААР, А АЖЫЛ ШАГЫ...

Бо удаада база Кызыл хоорайдан үмейн барганым дээш номчукчу буруудатпас боор. Чүге дээрге ажыл шагының үевлиг үези-биле холбашкан чамдык, хажыызындан көөрге, үүрмек-даа ышкаш, ынчалзадаа дыка чүтүлга айтырыглар меним доктаадыкан чүве.

Оон чылдагааны мындыг. Кижи бүрүзү бодунуң ажылдаар черинде шактын, минутаның үмезин бодап, бедик будурукчулуг ажылдаар дээш бүгү күжүн мөөнеп турда, чамдык чөптүг-даа, чөптүг эвес-даа чылдагааннардан ийи-чангыс кижилер бажыннарында олургулаар чорду. Борта аараан ийикпе, чаш уруг азырап, эзлчеглиг шөлээде орар кижилерниң дугайында көңгүс ыыттавазынар. Ол дугайында баш удур сагыындырбышаан, оске чүүлдүн дугайында чугаалап көрейн.

Үеге хамаарышкан айтырыг база аанакайын хандырылга албанының ядыры-биле холбашкан. Бо удаада база Чурталга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң будурулелериниң дугайында. Тодарттайларга, оон мурнунда «Водоканал» дээш долган турганывыс, ам оны чурталга-ажыглал трезининг бажыннарында сут аргыштырар албаны деп адаар коллективниге хамаарыштыр бичии чугаадан баштай кылып көрээлиңер.

Ол албанның ажылы-биле танышкарынче Кызылдың Кочетов кудумчузунда «дагыр бажыы» деп адаары хөй кажыңның бир подъездизинин үшкү каъдында шолчүгеште чылар хоолайлары албадаткан. Эрткен чылдың күскээр ол подъездте оң талакы чурттакчыларының беш дугаар каъдында квартираның кухнязында сут аргыштырар хоолайы чарылган, оон аттыкан сут дөрт дугаар каътче баткаш. Соң үш дугаар каътка өдүп келгеп чүве-дир. Ол каътты чурттакчыларө девидээш, үстүнде адаанывыс албанче долгаан. Оон ажылдакчылары чедип келгеннер. Хайлыг-ла чүве, ынчан суббота чүве бе азы воскресенье чүве бе?— дыштаныр хүнеринң бирээзи таваржы берген. Ындыг хүннерде ук албанның кижилери холдаяа чоруур улус-тур. Чүгле өдээлче кирген, кран хаар хереклелдит чоруур, а хоолай солуур шлант кожар дээш ышкаш чүтүлга хереклелдер ап чорбас. Бир эвес ындыг ажылдыг болзунза, чүгле ажыл хүнүнде оларны чалаар сен. Сээн ажыядап турарың хамаан чек, администрациядан шөлээ дилеп алыр апаар.

Ийет, ол факт меиң демги хөй сөстеп тургустунган албан черинге чедиргеп. Каа-Хем кудумчузунда, 24 дугаарлыг бажында бичежек контора чорду. Улуг мастери-биле чугаалашкан мен.

— Ажыл улуг-дур — деп. ол чугаалады.— Хүнде 70—80, харын-даа чүс чедир чагыг кээр-дир. Оон шуптузунга барып четтикпес-тир бис. Дүүгү хүнүң чижек кылдыр көрээлиңер, ындыг хүнүер хөй-ле болгай. 70 чагытның чүгле 42-зин күүсеттивис.

— А өскелери?

— Четтикпээнивис ол-дур.

— А олар ажыл хүнүнде силерни манап ора хүнээээн-дир але?

— Ам канчаар. Чагыг хөйдүр, үредилгикпнер база болуп турар. Даартазында манап оргай-ла, ийнги хүнүнде мяапла чедер бис.

Ам ыя үстүнде түнге даннып алгаш элээн боданып көрээлиңер. Ол хүн 70 кижи ажыл хүнүн үскен-дир. Оларның аразында боттарының бүрүүзүбиле-даа сут аргыштырар хоолайын тундуруп алган кижилер бар дийик, бүрүү чок-даа чурттакчылар тургай, а факт бар-дыр. 70 кижи хүн үскен. Ол кижилер чеже хире продукция будурүп болур турганы? Ол-даа ындыг, а «четтикпейн» барган 28 кижи ийи дугаар хүнүү база ындыг «чоптуг» чылдагаан-биле үзер ышкажыл.

А бир эвес, бо албан черинің ажылдакчылары чугулаадаа, чугула эвес-даа херекселдерин дыштанып хүнеерде ап чоруур болза, оларны манап мынча хөй кижи ажыл шагы үспези моон илдең ышкажыл. Оон эвээш болур-дур.

Ийет, сут аргыштырылгазын экижилер дээш манап турар кижилер Кызылда ол хире болуп турар. А газ манаан чурттакчыларның саны кайы хирел? Кышкы үеде 200 хире кижи чеде бээр деп, хоорайның газ албанының ажылдакчылары меңээ чугааладылар. Ол манаан кижилерге оола шак айтып бербес, чартык хүн дургузунда, харын-даа чамдык үелерде будун хүн манадыр чаңчылдар бар болгай. А оларның чамдыктарынга база «четтикпейн» барганынан келбейн баргылаар. База-ла манаар, база-ла ажылдап турар черинден шөлээ айтырар ужурга таваржыр.

Хоорайның электри четкилерининң ажылынга хамаарыштыр база хомудалдар бар. Чырык кылдыртып алыр дээш оон электриктер чалап алыры — база берге айтырыг. Яязыбүрү чылдагааннардан оон ажылдакчылар манаан кызылчылардан хүнде ортумаа-биле 14—18 кижи бажыңнарында олурар. Оларга кара-чагыс электрик хоорай автобузу-биле барып турар. База-ла чамдыкта четтикпейн баргылаар. База-ла курут манаашкыннар.

Бо чидиргилерни санап, түүнеп, бодап көөргө, баш дүүмек ышкаш, а херек кырында адыйын кээр. Бодумар-даа санаа көрүнер. Оларның аразында кандыг кижилер чок деп бодаар силер: тудугжулар, транспортчулар, хандырылга албанының ажылдакчылары... Ажылдаар черлеринге дыка ажыктыг кижилер бажыңнарында олургулаар.

Манаар черлер чүгле ол деп бодаар силер бе? Ол-ла үнеерде телевизор мастерлери чалааннар база турар, радиоэу ыыттавас өг-бүлелерниң кижилери база бар. А телефон үредп берзе, азы ону кылдыртып алыр дизинзе, манаар хүнүң шагың бо: понедельниктен пятница чедир, 8 шактан 17 шакка чедир. Кежээ азы дыштанып хүнде монтёр аалдап кээр деп бодаан-даа херээн чок. Телефон үредпеп дугайында мелээ киирер «08» албан безин чүгле ол үеде ажылдаар. Ынчангаш база-ла монтёрлар манаан он-он кижилер хүнүнүң бажыңнарында олурун турар дээрзин бо санга кадып алылымнар.

Номчукчу бир хүнде чогум чеже кижи олурун турарыл? деп айтырар боор. Оон тода саның үндүрбээн мен. Ону үвдүрери берге. Көөдеп, эвээжеп турар. Ынчалза-даа бо черлерде күш-ажылды шын кылдыр организастаар болза, дыка-ла хөй кижи боттарының ажылдаар черлеринге долу күш-биле ажылдаар арга тургустунар дээрзи билдингир ийин. Кыдымнан көөрге, түрлүг-түрлүг чылдагаанныңдан чидирип турар-дыр бис. Магазинде оосурүнүң улуг болур чылдагааны, ам дыпал хандырылга черлеринге баарынга ийи-чангыс кижиниң четтикпейн турары, тудугларының үезинде дужаттынмазы... бо-ла чылдагаанныңдан болуп турар ышкажыл. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, хөй-хөй муң рубль түңнүг чидиригни болдуруп турар-дыр бис.

—Чугаа эгелээнивис ол «дагыр бажыңче» катап эглип келиллиңер. Сут хоолайы солуур албанның ол ажылдакчылары бир хүн (база-ла ажыл хүнүнде) «четтикпейн» барганындан ол квартираның эзлерни хүнзедир манаткаш, келбээнвер. А даартазында ийи чоол хоолай тудуп алгаш келирге, ол эзлер ажылдап чоруй барганнар. Шоочалыг бажыңче кирер эвес, «чогумчалыг үе келгижеге» чедир ол хоолайларны үшкү каъттың чада шөлүтүгежинге каапкаш, чоруй барганнар. Ол хоолайлар ам ай ажыр ында чыдар. Бешки каътта дежик хоолайдан сут дамдылавышаан. Хайыраан сутчу, хайыраан дээнгирин! Сут дамчыдылгазын харылаар албанның ажылдакчылары дыштанып хүнеерде «бүрүн чепсектиг» чоруур үе кажан келир ярга? Чүгле олар эвес, оске-даа хандырылга черлери кажан ажылын үениң негелдезин ёзугаар эде тургүзар ярга? А херек кырында Ак-Довурак ТЭС-тен 30—40 тонна чедир артынчыларны (хүл, шлак, разрезтен хөмүр-даш-биле кадыкелген дашт, довурак) үндүр сөөртүр ужурга таваржып турар. Бо дээрге агаардан аваала «бооранган» салынган саннар эвес-тир. Түскай лабораториялариның хыналдаларындан алгаш көөрге, хөмүр-даштың хүлдезири норма ёзугаар 13 тонна болур тура, 32—42 хуу чедип турар.

Азы разрезтен 100 тонна «хөмүр-даштың» чүдүрүп чедирип алгаш, оон 60 тонна хирезиниң чылыын ажыглаш, 40 тонна хирезин катап-ла чүдүргеш, хөвүже бок-биле кады төп турар-дыр бис. Карааказы, карылгалны кайы хиредир, чө? Машина-балгатка тегиниң, оны чүдүрүп, өртеттиниң, оны чүдүрүп, дужүрүп турган кижилерге чеже хире акша-төгериктн артыкка күрүне төлеп турар-дыр.

Хамыктың баажызы хөмүр-даштың багында эвес, ону чүдүрүп берип, ап турарларының күрүне эрге-ажыын бодаваанда, мээн карманымга дегбээнде хамаан эвес дээр хөөнүнде эвес бе? Херек кырында эки көргенинге арыг, даш-довурак чок хөмүр-даштыг-даа чүдүрүп берип турар болгай. Бо бүгүнү канчап чидиргил, хөмүр-даш бодунуң шынарының талазы-биле негелделерге дүүжүп турзун дээш чүнү канчалза эки? Бо талазы-биле «Каа-Хем» разрезиниң удургукчулары, стандарттар талазы-биле күрхайгаарал лабораториязы, улусчу контроль органнары Мергелдейге кандыг ааваашкын бээр ирги? Баажызыг бо тывызыкка харыы болза...

С. МИНТОН.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 24-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.50 —Уруглarга фильм. «Далай аңчызы». 10.00 — «Аян-чорукчулар клуву». 11.00 — Мультфильмнер: ««Бременниң музыкантыларын». «Бремен музыкантыларының изи-биле». 11.40—11.45 — Медээлер. 14.30 — Медээлер. 14.50 — «80 чылдарның коммунистери». Док. фильмнер: «Ол дээш чурттап болур». «Михаил Чихтин хөмүрү болгаш чүлери». 15.35 —Аванмын школазы. 16.10 — Школачыларга спорт дугайында дамчыдыпта. 16.55 — «Дөжү болгаш маска». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. Апартеидке удур мурнуу-африка улустуң демиселиниң дугайында. 17.25 — Константин Федин. 18.15 — Бүгүн делегейде. 19.00 — Чиик атлетикага Европаның чемпионады. Испаниядан дамчыдыпта. 19.30 — Оренбургтуң Күрүнениң оруе улустуң ниити ырызының концерти. 19.50 — «Эрге-дужаалы чок». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 21.00 — «Үе». 21.30—Эрткен неделяда спорт. 22.00— Уран чүүл мастерлери-биле ужуражышкын. 23.15—23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Профессиялар делегейин сээн ажыткының». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35, 9.30 — Бойдус эртеми. 3 класс. Курут хову бойдузу. 8.55 — «Сибирьяк чылдар бижикчизи». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.05 — Оруе чугаа. 9.55 — Автоматчыдылга болгаш газ электрлүүзе эргелеп-башкарылга. Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — КПТУ сургуулларынга. Информатиканың болгаш санаага техниказының үндезинилери. Математика курузундан алгоритмнер. 10.35; 11.40 —Музыка. 7 класс. М. П. Мусоргский. 11.05 — Эртем болгаш амыдырал. 12.10 — Арага ишпес чорук амыдыралдың негелдези. 12.40 — Башкыта — музыка киткээлп. 7 класс. 13.40 — «Кувейт: чөчектелишкинниң артында». 14.10 — «Кара хемчигешке боолашкыы». А. С. Пушкинниң сөөлгү хүнеери. Шүлүкчүүн өлүм чогу. 15.10 — Биатлонга делегей чемпионады. Норвегиядан дамчыдылга. 15.55—16.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

17.30 — «Даймычы алдар». Чита, Бурят, Иркутск болгаш Тыва телестудияларга дамчыдылга. 18.30 — Телемедээлер. 18.40 — «Партия дугайында сөс». СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаатkан поэзияның телефестивалы. Түнел дамчыдылга. 19.25 —Киножурнал. 19.35 — «Азия төвү». Медээлер.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуглар, чаштар!». 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Үе». 21.30 — «Шанхай». Уран-чечен фильм. 22.55—23.35 — Спидвейге делегей чемпионады. Ленинградтан дамчыдылга.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 23-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «У заставы «Красные камни» 9.30, «Рейс 222» 11.00, 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30, «Зимородок» 11.10, 13.00, «Координаты смерти» 15.00, 16.40, 18.20, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киносборник» 11.00, «Мертвые бросают тень» 14.00, «Самая обаятельная и привлекательная» 16.00, 18.00, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Магия черная и белая» 10.30, «Битва за Москву» 12.00, 18.30, «Жестокий романс» 15.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Киносборник» 14.00, «О возвращении забыть» 15.10, 17.00 шактарда.

ФЕВРАЛЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Рейс 222» 10.00, 13.10, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дубравка» 9.40, 11.20, 13.00, «Координаты смерти» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Площадь восстания» 14.30, 16.00, 17.30, 19.00, «Киносборник» 11.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мужики» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Битва за Москву» 16.00, 19.10 шактарда.

АГААР

Республиканга дүне бине хар чаар. Дүне 32—37, хүндүс 23—28 градус соор.

Кызылга дүне бине хар чаар. Дүне 33—35, хүндүс 23—27 градус соок болур.

ШЫН Редакциянын адрези: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3, Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаакчыларының 2-35-24, 2-23-54, чарысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үзетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет түргүзүг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизинин 2-41-27, информация киллизинин 2-20-60, культура киллизинин 2-23-54; көдөө ажыл-агый киллизинин 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солуу «селбеп» барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуп неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3241.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садымның херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00337

Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА

СЭКП-ГЭ АЛДАР!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 47 (13047) | 1986 чылдың февраль 25, вторник | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көпеек.

ПАРТИЯ–БИСТИҢ УЕНИҢ УГААНЫ, АЛДАРЫ БОЛГАШ НҮҮРУ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизи бөгүн, февраль 25-те, Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга ажыттынар.

УЛАМ СЫРЫЙ КАТТЫШПЫШААН

Үе-шаг солчуп, төөгүлүг болуушкуннар, уттундурбас хүнмер чыл демдеглелинге кирип бижиттинип-ле турар. Төөгүмүң дугую долганмышаан. Чылдың эң-не эвээш хемнуттуг айының — февральдың 25-тиң хүнү үнүп келди. Чүгле чаңгыс айда, чаңгыс чылда эвес, а хей-хей чылдарда уламчылаар ажыл-херектиң херечизи болуру-биле ол онзагай. Кордеп, дыннадан, найда-даа ажыл-иш нажангызындан-даа артык хаймыннаан. Оон аялгазы шириин-даа, негелделиг-даа дыңналыр. Үениң судалы оон-биле деңге соннап. Кижилерниң арын-шырайында өөрүшкү болгаш даартагы хүнүнге бүзүрел чайыннаан. Амыдыралда четтикпейн корукседиң, боттарының үүле-ижин ажаа бараалгатканы онзагай болуушкунуң эгелээрин маналаан.

Амыдыралдың шак ындыг политиктиг болгаш күш-ажылчы кодурлуушкунунуң байдалында, бөгүн Москваныы-биле эртемгинниң таптыг-ла 10 шак турда, СЭТА бүгү делегейге мынча деп дамчыдыптар: «Москвада, Кремльдиң Съездилер ордузунда, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизи ажылын эгелээн...». Ажаа бүгү совет улус маңнаар-даа аалчок патриотчу болгаш күш-ажылчы кодурлуушкунунуң байдалында. Бөгүн Москваныы-биле эртемгинниң таптыг-ла 10 шак турда, СЭТА бүгү делегейге мынча деп дамчыдыптар: «Москвада, Кремльдиң Съездилер ордузунда, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизи ажылын эгелээн...». Ажаа бүгү совет улус маңнаар-даа аалчок патриотчу болгаш күш-ажылчы кодурлуушкунунуң байдалында, бөгүн Москваныы-биле эртемгинниң таптыг-ла 10 шак турда, СЭТА бүгү делегейге мынча деп дамчыдыптар: «Москвада, Кремльдиң Съездилер ордузунда, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизи ажылын эгелээн...». Ажаа бүгү совет улус маңнаар-даа аалчок патриотчу болгаш күш-ажылчы кодурлуушкунунуң байдалында, бөгүн Москваныы-биле эртемгинниң таптыг-ла 10 шак турда, СЭТА бүгү делегейге мынча деп дамчыдыптар: «Москвада, Кремльдиң Съездилер ордузунда, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизи ажылын эгелээн...».

Владимир Ильич Ленин большевиктер партиязын тургускаш, оон чаныш-сыныш чогунга, угланчы болгаш баштакчы күжүнге бүзүрээн. Ажаа тодаргай чижек кылдыр мындыг барымдааны сактып корээли. 1917 чылдың июнь 3-түң хүнү, Советтерниң I съездизин. Улуг-дедир коругшнел, шириин-шириин шыралаар. Меньшевиктер баштыңнарымның бирээзи Церетели индирде. Ол ай-баш чок чулчурбушаан, революция аштыпар, а эрге-чагырганы бодунуң колунга алтар аргашинээлиг ыдык партия Россияда чок деп, делегаттарны ол коргутнам. Владимир Ильич Ленинниң ажаа харыы кылдыр мынча дээн сөстери залга чаңгыланы бергем:

— Ындыг партия бар!

Удатпан чок, мырыңай наш айлар эртикен соонда, большевиктер партиязы чурттуң салым-хүүзү дээш харыысалганы бодунга алган. Чуртта бөөп турар бүгү-ле чүве дээш. Ол бүгү дээш харыысалганы бөгүнде-даа партия бодунда албышаан.

Партияга чон бүзүрээр. Бүзүрел боду ала-чайгаар чедип келбес. Партия оңу кежигүннериниң чаныш-сыныш чок, эрес-дидим, ак сеткилдиг, иннити ажыл-херекке бердинген чоруу-биле чаалап алган. Коммунистерниң туружу — чүгле мурнуку одуругга. Кажан чуртка берге байдал тургустунуп келген самында-ла, «Коммунистер, бурунгаар!» дээн ыйыгы бе-ла чаңгыланып турган. Боттарының хүлээлгезин кажа-даа алдарлыы-биле күүседип турганнар.

Амгы үеге хамаарыштыр алыр болза, база бисте шыңгыы. «Дүргедедиишкин», «Зве тургустунуушкун» деп сөстер негелделиг дыннанып турар. Партияның болгаш чурттуң амыдыралында СЭКП ТК-ниң апрель (1985 ч.) Пленумунуң соонда эгелээн чүгүлә үе-чадавы олар тодаргайлап турар. Бистиң бөгүнгү амыдыралывыстың бүгү адырларынче хамыпап киргем ол партийни негелделерни коммунистер, бүгү ажылчы чоннар чүүлдүргүнүүшкүн-биле детпээн. Ынчан-на, СЭКП ТК-ниң апрель Пленумунга, партияның съездизинге бүгү белетхелдиң тевии болган турар ужурлуг үениң нов аазукнары тодаргайлаттынган. Ол дээрге — чурттуң социал-экономиктиг хөгжүмдезин дүргедедири, эртем-техниктиг депшилге, сөс биле ажыл-херектиң чаңгыс аайы, азы нарышпазы, инициатива болгаш харыысалга, бодунга болгаш эш-оорунге негелделиг болуру-дур. Партияның ол ыйгырыгынга миллион-миллион совет кижилер тодаргай ажыл-херектери-биле харыылааннар. Күш-ажылчы кодурлуушкун, ылаңгыя эртикен чылдың ийиги чартыында үре-түңнелдиг болган. Бо чаа беш чыл дыка күшенишкинниг эгелээн. Январьда болгаш февраль айның бирги чартыында ажылдың түңнелдери бистиң бурунгаар базымывыс улам херии болуур дээрзин хереченип турар.

Партияның XXVII съездизинге алдар болдурган Бүгү-Эвилелдиң коммунистиг субботниги чуртта политиктиг, күш-ажылчы улуг кодурлуушкунунуң байдалынга эртикен, ажаа 150 миллион ажыг кижи киришкен болгаш съезд мурнуңу социалистиг чарлыының чугула үе-чадазы болуп, 1986 чылдың планын күүседирингге улуг салыышкынны ол киирген.

«Партия — бистиң үениң угааны, алдары болгаш нүүру». Бо ленинчи сөстер онзагай дыңналыр. Партияның ат-алдары, удуртукчу ролю болгаш салдары кажангызындан-даа артык оскен. СЭКП-ниң иштики болгаш даштыкы политиказы бүгү-улусчу будуттуг болбушаан, иннитилелдиң бүгү аңгыларының болгаш социал бөлүктериниң эрге-ажыктарын, илергейлеп турар. Ажылчын аңгы, колхозчу тараачыннар, интеллигенция улам сыры каттышкан. Бо бүгү чаңгыс эп партияның отчёт-сонгуулдалыг кампаниязының, съезд мурнуңу документилериниң чугаалажып корүүшкүнүнүң үезинде чайыннанчаа-биле илергейлеттинген.

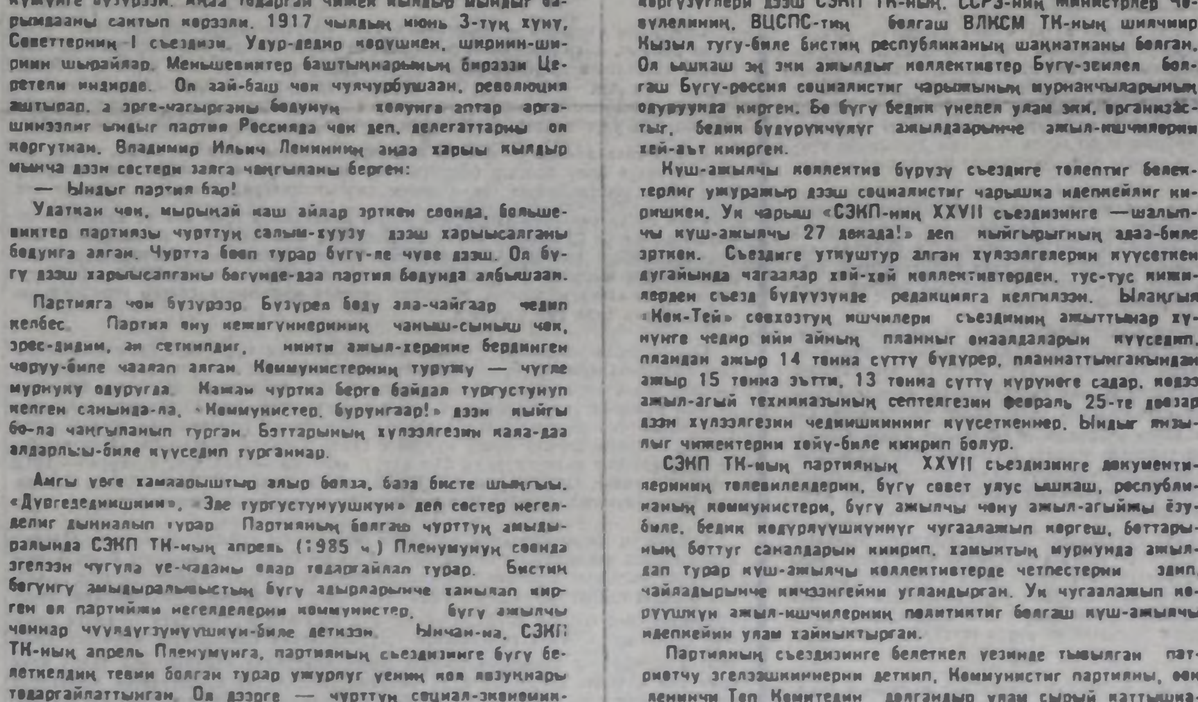
Кажангызындан-даа артык сыры каттышкан партия биле чон СЭКП-ниң съездизинге бүзүреледир базым-биле келгеми бе. ССРЭ-ниң улустарының чаңгыс аай от-бүлезинде автономнуг республикаларның эң-не аныяа — ийи дакпыр орденниг Совет Тыванның коммунистери, ажылчы чону партияның область организациязының удуртулгазы-биле съездиге утпуштур чурттуң күш-ажылчы чедишкиннеринге төлептиг үлүүн база кирген. Оон үндезилелдиг бадыткалы болза Бүгү-Эвилелдиң социалистиг чарлыынга чедип алган бедик көргүзүүлери дээш СЭКП ТК-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ниң шилчимир Кызыл тугу-биле бистиң республиканың шаңнатканы болган. Ол ышкаш эң эки ажылдыг коллективтер Бүгү-Эвилел болгаш Бүгү-россия социалистиг чарлыының мурнакчыларының одуруунда киргем. Бо бүгү бедик үнелел улам эки, организастыг, бедик бүдүрүмчүлүг ажылдаарынче ажыл-ишчилерни хей-аът киирген.

Күш-ажылчы коллектив бүрүзү съездиге төлептиг белектерлиг ужураныр дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киришкен. Ук чарыш «СЭКП-ниң XXVII съездизинге —шалыпчы күш-ажылчы 27 декада!» деп ыйгырыгның адаа-биле эртикен. Съездиге утпуштур алган хүлээлгелерни күүсетикен дугайында чагаалар хей-хей коллективтерден, тус-тус кижилерден съезд будуүзүнде редакциягa келгилээн. Ылаңгыя «Кок-Тей» совхозтуң ишчилери съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир ийи айның планныг онаалдаларын күүседип, пландан ажыр 14 тонна сүттү бүдүрер, планнаттынганындан ажыр 15 тонна этти, 13 тонна сүттү нүрүмеге садар, модэл ажыл-агый техниказының септелгезин февраль 25-те довазар дээн хүлээлгезин чедишкиннинг күүсетикеннер. Ындыг янзылыг чижектерни хөйү-биле кирип болур.

СЭКП ТК-ниң партияның XXVII съездизинге документилериниң төлевилелдерин, бүгү совет улус ышкаш, республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чону ажыл-агыйны ёзулбиле, бедик кодурлуушкунну чугаалажып коргеш, боттарының боттуг саналдарын кирип, хамытың мурнунда ажылдап турар күш-ажылчы коллективтерде четпестерни эдип, чайгадырынче ниченгейни үгландырган. Ук чугаалажып корүүшкүн ажыл-ишчилерниң политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейин улам хаймыктырган.

Партияның съездизинге белектнел үезинде тывыляган патриотчу эгелээшкиннерни детпип, Коммунистиг партияны, оон ленинчи Төп Комитедин долгандыр улам сыры каттышканын коргүспушаан, республиканың коммунистери, ажылчы чону СЭКП-ниң XXVII съездизиниң тодарадыры коммунистиг тургузуушкунунуң планнарын амыдыралга боттанды-прарынга төлептиг үлүүн кирерээр.

СЭКП ТК-ниң 1986 чылдың февраль 18-те болуп эртикен Пленумунга чугаалажып, XXVII съездиге ноору-биле кирген партияның болгаш чурттуң амыдыралында эң чугула айтырыгларны бөгүнден эгелээш ажаа чугаалажып киритпер.

МОСКВА. 1986 чылдың февраль 23-те. Кремльдиң Улуг ордузунуң Георгиевск залынга делегаттарны бүрүткээри эгелээн.

ЧУРУКТА: Тыва АССР-ниң партия организациязының делегациязы. Солагай талдан: СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. Е. Сериков, «Чаа өруң» совхозтуң директорлу Д.-Б. Б. Чөвүй, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың регулировщиги Ч. Х. Өлзей олар Кремльде.

СЭТА-ның фотозу. Чуруктү фототелеграф-биле дамчыткан.

ПАРТИЯ

В. МАЯКОВСКИЙ

«ПАРТИЯ»
деп эң-не дээди
улуг сөстү
База катап чайнаар кылдыр
албадаар деп күүседим...
...Дайынналарын шивээлеп,
кулактар дег,
частый чаштаар?
Даштай аткан
үтер-бөөлар
дииниңде дег
Оожум,
чиге кымыкларны
мөөнөсөштүргеш
Оюза күштүг,
чаңгыс аай хат —
Партия ол.
Адыштактан салаалары
сав-сав,
Ада мөн дег чудуруктуг хөл —
Партия ол.
Чаныдыва чыгай
сырый кожалаткан
Саналарның эгиннери — Партия ол.
Партия —
ажылчын аңгының хендирбези.
Партия —
бистиң ойнак,
моңге хереевис.
Партия —
мөзээ өскерилбес.
кара чаңгыс күш.
Аңгының мөзээ,
аңгының керээ.
аңгының күдүү,
аңгының алдары —
Партия дээрге ол-дур.
Партия биле Ленин —
ийнс төрээн алышкылар.
Иезн-төөгүге
кым артык үнелиптэ?
Ленин деп чугаалаштым,
Партия
деп билип ам бис.
Партия деп чугаалаштым,
Ленин
деп билип ам бис.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур

ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛЫВЫСТЫ— ТӨРЭЭН ЧУРТКА, ПАРТИЯГА

Республиканың үлетпүрүүн, агроүлетпүр комплекизинин, тудуушун, транспортунуң болгаш харылзаазының, садының болгаш чонуң коммунал-амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелериниң база организацияларының коллективтери СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг уткуур дээш калбаргаи социалистиг чарыштың үезинде алган хүлээлгелерин боттандырарының талазы-биле чамдык чедишкиннерни чедип алганнар.

Даг-дүгү бүдүрер, хөмүр даш казар, чылыг болгаш электри энергиязы бүдүрер, мяш белетхээр болгаш сөөртүр талазы-биле социалистиг хүлээлгелер күүсеттингеп. Партия съездизиниң ажыттынар хүнүнге чедир республиканың үлетпүрү инвести-биле продукция сайгарарының хемчээлиниң талазы-биле ийи айлар планын күүседипкеп. 38 бүдүрүлге коллективи продукция бүдүрер талазы-биле ийи айлар планын күүседипкеп. В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинат, Тыва электри эстивлери, «Шагонартыжстрой» трестиң үлетпүр бүдүрүлгелер комбинады, Кызылдың эт комбинады, Тыванның сүт комбинады ийи айларның планнаттынган даалгаларын күүселиннинің дугайын бир дугаарыында рапорттааннар.

Агроүлетпүр бүдүрүлгелер эт, сүт, күш чуургазы бүдүрериниң өөрүдезин хандыргаи. Мал ажылының продукциязы садары элээн көвүдээн. Өвүр болгаш Тожу районнар, 11 совхоз эт садарының квартал планын, күрүмеге сүт садарының ийи айлар планын — Өвүр район, 17 совхоз күүсеткеп. «Дөң-Терезин», «Алдан-Маадыр», «Шекпээр» совхозтар болгаш «Сосновка» дүржүлге-бүдүрүлге ажылагыйы эт болгаш сүт садарының съезд мурнуңу хүлээлгелерин күүсеткеп.

«Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжымышкыны, «Тыва сүт тудуг», «Тыва септелге тудуг» трестер тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлиниң талазы-биле ийи айлар планын күүсеткеп.

Социалистиг хүлээлгелерни автомобиль болгаш агаар транспорту чедишкиннинг-биле күүсеткеп. Тыванның каттыжыкан ужар чүүл отряды ийи айның планын пассажир аргыштырар талазы-биле февраль 20-де, чүк сайгарар талазы-биле февраль 18-те күүсеткеп.

Харылзаанын будүрүлгелери харылзаа продукциязының хемчээлин сайгарар талазы-биле ийи айлар ооваадазын хуусаа бетинде күүседип, хүлээлгелер ёзулаар 2 турганының орнунга 5 ретрансляторну ажыттынарга киирген.

Республиканың дерегленчилер кооперациязы партия съездиниң ажыттынар хүнүнге чедир үүрмектеп садар бараан саларылгазының ийи айлар планын күүсеткеп. Садыг министерствозунуң будүрүлгелери болгаш организациялары боттарының хүлээлгелерни ажыр күүседип, барааннарны 700 мүң рубльге немей сатааннар.

Чонга ачы-дуза чедирерни боттандырып чорудар талазы-биле социалистиг хүлээлгелер 1.9 хуу ажыр күүсеттингеп, оның иштинде Чонуң амыдырал хандырылга министерствозунуң талазы-биле 1.0. Чурттал-коммунал ажыл-агый министерствозунуң талазы биле 5.2 хуу күүсеттингеп.

Национально-краеведческий отдел

XXVII партия биле

АВАНГАРДЫ БОЛБУШААН

Девискээриниң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедиривиге, чурттакчыларның амыдалдарыга, чурттаарыга таварылчалыг байдалдарны тургузарыңче ажылчы чонну мобилизедеп хүзээлгө коммунистерге онаажыр. Планныг онаалдалар, социалистиг хүзээлелер күүселээн коммунистерниң идепкейлиниден, оларның даамган ажылыга бердингениден дыка хамаарлыг. «Ленинчи партия, коммунистерниң партиязы кезээде чоннуң авангардызына чоруп келген болгаш чорун-даа турар—деп, СЭКП ТК-ниң Чиргизге секретары эш М. С. Горбачев партия ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга демдеглээн. — Бөгүн ол чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң дүргедирер дээш бүгү улустуң шимчээшкинин башкаар хүзээлелиг. Ынчангаш чеокку болгаш келир үеделге ниче сорулгаларны чедип алыр дээш демисселге партия организациязы бүрүзү, коммунист бүрүзү киришкен турары неттелгинин келгең».

Мөңгүн-Тайга районда партком, партия эге организациялары болгаш бөлүктери үе Пленумнуң соонда СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткуштур боттарының ажылының стилин болгаш методун улам сайзырадыгайжыткан. Коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер, оларның өскелерге үлегерлиг болгаш эки салдарлыг чоруун бедидер дээш дээштүг хемчеглерни ап келген. Ол ажыл халас барбаан. Район эрткен беш чылда базе 1985 чылда багай эвес көргүзүглерни чедип ап, эрткен чылдың түңнели-биле СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Ол мшкаш Карты көзү Совези, ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхоз РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткаш, ол чедишкиннерге районуң коммунистериниң салымылыгы «Өгүш эвес.

Партияның Мөңгүн-Тайга район организациязының түрэлединде 380 коммунист бактаан киргең, оларның 60,5 хуузу материалдыг бүдүүлгеде. Партия эге организациязының шудургу ажылының хоочун коммунистериниң кижизидикчи салдарының түңнелинде олар сан болгаш шынар талазы-биле өзүп турар. Коммунистерниң 64,2 хуузу ажылчынар, 15,6 хуузу инженер-техниктиг ажылдакчылар болгаш улус ажыл-агыйының специалистери, оларның ийи кижиниң бирээзи-ле материалдыг бүдүүлгеде ажылдап турар.

Партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээ күштелдирер, оларның массалар-биле харылзаазын быжыглаар, коммунистерниң идепкейлиг болгаш харысаалгазын бедидер, организовчы болгаш идеологтуг ажылды эжиндер, партийжи удуртулганың хевирлерин болгаш аргаларын сайзырангайжыдар талазы-биле ажылдарже СЭКП райкому, оон бюрозу докгаамал кичээнгей салып келген.

Партияның район организациязында 2 партком, партияның эге 17 организациязы, 6 партболук бар. Оон аңгыда 9 бригададa партия эге организациязы база ажылдап турар. Партия эге организацияларының дайынчы арга-шинээн бедидер, коллективтерин болгаш хей-шинти организацияларын мурнунда тургустуткан сорулгаларны чедишкиннииг шинтирлээринге билдилиг мобилизастаар, коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер хээш чамдык ажылдар кылдыңга келген дээрзин партия организациялаарынга болган отчёт соңгудалыг хуралдар бадыт каан.

Кайы коллективте коммунистерниң авангардчы ролю бе-дик болуп турарын эрткен беш база 1985 чылларның түңнелдери бадыткап көргүскен. Күш-ажылчы чедишкиннер коммунистер удуртқан коллективтерде хей. Чижээ, районуң хереглекчилер шинтилели (баштаар черниң даргазы Б. Салчак, партия организациязының секретары М. Ламажык), чурттагга коммунал ажыл-агый эргелели (О. Намчыл, А. Хертек), сепгелге-тудут участогу (К. Донгак, М. Үсүпүң). Агроүлетпүрүүң техника сепгээр будүүлгези (А. Донгак, С. Куда) болгаш еске-даа шинтизи-биле оң ажыг будүүлгелер, ажыл-агыйлар планныг онаалдаларын түс-түс ажыр күүсеткен. Ажыл-агыйлардан ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг болгаш «Мөгең-Бүрең» совхозтарның кайызының-даа 2-2 дутаарлыг хойжу бригадалары (партия эге организациялар секретарылары К. Борарган, С. Делгер-оол) эки ажылдыг деп санадың турар.

Бо коллективтерде коммунистерниң күжүн болур-чогуруру-биле таарыштыр тургускан, олар алгының онаалдалар болгаш социалистиг хүзээлелер күүселдезин кичээнгейге ап, кижилер-биле ажылды күштелдиргең.

Партия организациязының күжү — коммунист бүрүзүнүң бот-идепкейинде, оон партийжи даалгага хамаарылгазында. Амгы үеде районуң партия организацияларында коммунистерниң 95 ажыг хуузу докгаамал даалгалдарлыг. Улус депутаттарының Советтериниң, профсоюзтар болгаш комсомол организацияларының, үлүсчү контроль болүүдүрүмниң болгаш постуларының ажылынга коммунистер идепкейлиг киржип, пропагандистер, агитаторлар, политинформатовлар болуп турар. Ыланғыы СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисселди күштелдирер талазы-биле докгаалдарын амыдыралга бөттандырарынга оларның ролю улуг.

Аңаа чижек кылдыр ажылчынчылерниң достуг үезин чөп эрттирерин организастаар талазы-биле хемчеглерин бөттандырып турарын көрээлиңер. Коммунист, партия райкомуның ажылдакчызы М. Ч. Ондар «Кажан? Каяа? Үүү?» деп викторинаны организастаарынга-да, эрттирерингге-де идепкейлиг киришкен. Үк хемчег дыка бедик деңнелге эрткен болгаш культура-массалыг чаа хемчеглерге орукту ажыктаан.

Коммунистерниң бот-идепкейлиниң, билиг-мергежилиң болгаш еске-даа шынарларын ханы өөренип көрүп тургаш, улус ажыл-агыйының нарын участоктарынче, берге черлерже шилчидип турар бис. Аңаа чижек кылдыр «Мөгең-Бүрең» совхозтуң директорунга Ө. А. Ооржактың томуйлаанывыс болур. Район төвүнге ажылдап турган бо коммунист мраксузак булунда ажыл-агыйны шинтирлиг тура-сорук-биле удуртуп эгелээн. Ол мшкаш бир бригададан өскээнинге, мурнакчы черден хожудакгай участоктарже шилчиткен кижилеривис эвээш эвес.

СЭКП ТК-ның апрель болган октябрь (1985 ч.) Пленумтарының негелделеринге дүүштүр кижи факторунче кичээнгейлиг СЭКП райкому күштелдиргең. Политхүннерни районнуң партия, совет организацияларының удуртукчулары эрттирип турар. Школа реформазы, аймактар өөредилгези-биле холбашкан айтырыглар кичээнгейден дүшпейн турар. Ажылчы коңнар оргузунда боттарының билиг-мергежилин бедидерн-биле солуп, сетүүлдер чагыдып ап турарларның саны өскен. Районнуң бир муң чурттакчыларынга онаштыр 540 сааның солуп, журнал чагыттынган. Эң хей чагылгалыг кижилерге ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң хойжуу, СЭКП райкомуның бюро кежигүнү К. С. Бораргапны хамаарыштырып болур. Ол чылдың-ны 9-тан эвээш эвес солунналарны, журналдарны чагыдар.

Бо бүтүү-биле чергелештир четпестер база эвээш эвес. Партия организациязының коллективтериниң бирээзи — партияның хүрээзелериниң быжыглаары, оон шынар составын жижидери. Чамдык эге организациялар партияга мурнакчы малчынарны, чолаачыларны, ажылчынарны хүзээп алырын чедир организастаавайн турар. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң парткому, шында бригадаларның партия организациялары сөөлгү ийи чылда чүге 2 хойжуну, 2 чолаачыны хүлээп алган.

Чамдык төлеп чок кижилерни СЭКП кежигүнүге кандидат кылдыр хүлээп ап турган фактылар база бар. Оон уламыдан кандидат стажын эртип турар үезинде-ле коммунистиң бедик адынга төлеп чогун коргусуулээнинден партияга хүлээп албаан чүүлдер тургулаан.

Совет коммунистериниң бөгүн ажыттынар шуулганынга Мөңгүн-Тайга районнуң коммунистери, бүтүү ажылчы чонары шинтирлиг базымнар-биле келген. Мал ажылдыг бо районнуң ишчилериниң хол сорулгазы — инитиинің малын кыштан мөндү ажырары, оон чаш төлүн бүрүн камгалап алыры. Олвр үк сорулгазын чедишкиннииг күүседир дээш социалистиг чарыштың түгүн улам бедик туткан. Партияның съездизиниң материалдарын чоңга калбаа-биле пропагандалаар, оон шинтирлериниң күүселдезинче бүтүү чонну мобилизастаар дээш районнуң коммунистери бүтүү күжениишкиннерин үндүрерлер.

О. ШАГДЫР-ООЛ,
СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомуның бирги секретары.

Кызыл туктуг коллективте

СӨЗҮН ЭЭЛЭЭН

Кызыл районда «Кок-Тей» совхоз — республикада мурнакчы ажыл-агыйларның бирээзи. Ол эрткен беш чылда продукциязын бүдүрериң 2 миллион ажырган. Беш чылдың баштайгы чылдарында карилгалыг тургай совхоз 1985 чылда 1 миллион 413 муң рубль өрүлталыг болган. Ол чедишкиннерин дээш «Кок-Тей» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болган ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан.

Совхозта кодыр ажыл-агый продукциязын бүдүрүп турар кол адыр — сүт-баразын фермазының бөгүнгү ажыл-ижи-биле номчуккуларны таныштыраалы.

Каа-Хем суурнуң үстүү талазында хавак кырында, делем черде ферма. Оон ажылчынарының хей кезии ында сууржуташта чурттаан турар. Биче эвес суур: үжеп ажыг ог-бүлелиг, 200 ажыг чурттакчылыг. Ында магазин, клуб бар, аңаа кино-концерт доктаамал болуп турар. А школчуларны «Кок-Тей» совхозтуң түскай автобузу Каа-Хемде школага эртеп-кежээ чедирип турар. Ол бүтүү алган көөргө, ферманың ишчилеринге ажылдаарынга, чурттаарынга таварылчалыг байдалдарны тургускаңы илдең.

Ол сагыш салымышкынга саанчылар, инек кадарчылары, механизаторлар төлептиг ижи-биле харылаан турар дээрзин ферма эргелекчизи И. П. Саган чугаалаады. Кежээки саалда эгелээлекте, оон-биле кады ферманың девискээрин кезип көрдүвүс. Саар инектерин, молдурга-хунажынарны, чаа төрүттүүген бызааларны тустус кажааларда тургускан. Чемгерилге шөлүүң арыт-силин ажок, чем үлээп соонда дораан аштап турар.

Инек саар кажаага келдинис. А бо фермага хамаарыштыр алыр болза, ол сес арай четпес инкаш. Оны бажың дээ-ле тааржыр боор. Чүге дээрге улуу ажок. 283 инекти хары утпа аңаа саан турар. Оон ишти чырык, чылыг. Инек туружунда изиг хоюдут кутkан сааны азып каан. Саалда мурнунда оларны суттарып аар.

Фермада бүтү ажылдың барык шуптузуун механизастаан. Ол инек суттарар хоюдутну база өске өрээлге хайындырар, хоолай дамчаан, ол азып каан саваларга үлеттинер. Чемгерилге шөлүүге сиген база тракторга сөөртүп экээр. Ажылчынар чүгле ондачаларже үлей салгылаар.

— Мындыг ажылдарга хей авыа-хереңги үнүп, сүттүң ботүнези аартай бербес бе? —деп, Игорь Петровичиден айтырдым.

— Харын-даа чигээн —деп, ол харылады. — Саан турар сүттүң хемчээли көвүдээн болдур ийин. Мал чемин белеткеп алган-даа болза, чемгерилгени шын эвес организастаар болза, сүт эвээш болур. А бис шын чемгерилгеже кол киңээнгей салып турар бис.

Сүттүң бот-үнезин чигедиринге бирги эвлегде оон хемчээлин көвүдедири чүгүлө харын. Оон аңгыда күш-ажылды механизастаанындан, ону хол-биле кылып турган кижилерни хостаап, өске участокче шилчиткен. Оон түңнелинде эрткен чылын бир центнер сүттүң бот-үнезин 11 рубльге чигээн.

Фермада кыпын-булунга база кирдивис. Ажыл-агыйның социалдыг-экономиктиг айтырыгларын шинтирлей каастар өрээлчигеш ол. Мурнакчыларның чуруктарын ында аскан, социалистиг хүзээлелерни оон көрүп ап болур. Хүнде саар бир инекке оналаштыр 10,1 кг. сүттү саан ап турарын ында бижээш аскан.

— Сөөлгү, эжиктеп келген көргүзүүвүс бо — деп, И. П. Саган чугаалады. — Бо чылын ону моон-даа өстүрер соруглаганы салган бис. Ол күүсеттинер ужурлуг.

Совхозтуң күш-ажылын партияның болгаш чазактың бедии-биле үнелеп, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң база ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаанынга саанчылар, инек кадарчылары аажок сорук киргең. Олар СЭКП-ниң эвлегелиг съездизиниң ажыттынар хүнүүге чедир ийи айның планныг онаалдазын күүседирин хүлээгеп турган. Сөглээн сес дүүн эвлеттинген.

Ол чаагай үүле-хереңги ферманың ишчилери, бирги эвлегде мурнакчылар будүргенер. Кайызы-даа саанчы шүүле Сергей, Ранса Байкараларының, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады саанчы Сара Арандолдуң, Алла Притворованың, бызаа ажаакчызы Лидия Войткевичиниң, инек кадарчызы Валерий Ондарның болгаш өскелериниң-даа үлүг-хүүзу улуг.

...Кежээки саалда шагы-даа келген. Саанчылар катпы-хеңгүт кээп, ажылдаар турушгарын эвлепкен. Кежээки чымыш долем черде ферма эгелей берди.

Д. ЧЫДЫМ.

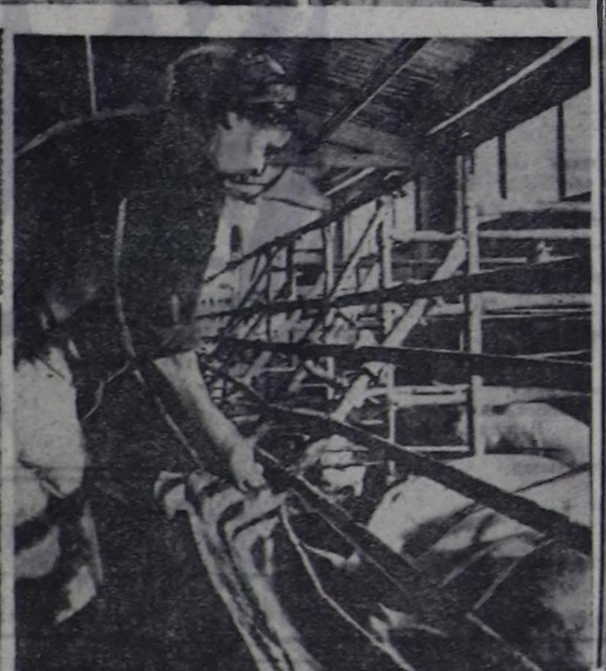
Хөгжүлдениң базымнары

СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР

ИДЕГЕЛДИ БҮЗҮРЕДИРИ-БИЛЕ

Бүгү совет улус-биле бир дөмей, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының ишчилери партияның эвлегелиг XXVII съездизиниге төлептиг ужуражыр дээш, боттарының онаашкан ажылын харысаалгалыг кылып, планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүзээлелерин күүседир дээш политиктиг база күш-ажылчы бедик көдүрүүшкүнүүт ажылдап келген. Оон түңнелинде ажыттаан фабриказа болгаш мээң ажылдап турарым № 4 эвлет даг-дүгү будүрериниң, ону сайгарарының он бирги беш чыл даалгазын хуусаа бетинде күүсеткеш, он ийиги беш чылды эки эгелээринге магадыладып тургускан.

Бо чедишкиннерим съездиге алдар болдурган социалистиг чарыштың эвлегелер, түс-түс кижилер араазында калбартып, дээштиг организастаап тургаш чедип алган бис. Шынап-да, кижи бүрүзү күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидип, сагылга-чурумну быжыглап тургаш, эки ажылдаанын мактаар болдадыг мен. Ынчангаш бистиң комбинат республиканың чарыжынга, Ак-Довурак хоорай Бүтүроссияның социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп үнген.

Бистиң фабриканың ажыл-ишчилери Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизиниң ажыттынар хүнүүге чедир бо чылдың ийи айның планныг онаалдаларын күүседирин хүлээгеш, соглээн созуун амыдыралга боттандырып шыдаан. Даг-дүгү будүрериниң, ону сайгарарының онаалдаларын хуусаа бетинде күүсеткеш, съездиге күш-ажылчы белектерлиг ужурашкан. Ол мшкаш бистиң эвлегиниң ишчилери бирги кварталдың даалгазын ажыр боттандырган, партияның улуг шуулганын төлептиг уткаан. Бо болза арыглал фабриказында партбюроюнуң ажылчыннар оргузунга съездиге алдар болдурган чарышты дээштиг организастаап, идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды күштелдирип чорутканының ачызында чедип алган.

Ленинчи партияның эвлегелиг XXVII съездизиниге делегат кылдыр Тываның коммунистери мени сонгуп, улуг идегелди болгаш бүзүредиди көргүскен. Мен ону бедии-биле үнелеп көрүп, партияның улуг хуралынга киржири бодүүн ажылчын кижиге аас-кежиин деп санаар мен. Бо хире улуг бүзүредиди коллективтивтиң, эш-өөрүмнүүн деткимчези болгаш дуузы-биле чедип алдым, олар мени өстүрүп, кижизиткен, оң дээш сеткилим ханызындан өөрүп четтиргенимни илереп бодаадыг мен.

Менээ көргүскен улуг идегелди бүзүредири-биле кандыг-даа партийжи даалганы ак сеткилдиг күүседиримни, онаашкам ажылымга ээ-харысаалгалыг болурумну, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидер, сагылга-чурумну быжыглаар дээш туржурумну хүлээнип тур мен. Ыланғыы бистиң коллективтиң ажыл-чорудулгазында четвестерни эдерп чүгүлө болуп турар. Ол болза хол-биле кылыр ажылдарны механизастаарры, чаа машиналарны, механизмнерни, болбаазырадыгай технологияны будүрүлгеге шиңгээдири, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары болгаш өске-даа ажылдар болур. Ону шинтирлээрингe идепкейлиг киржир мен.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ажылынга идепкейлиг киришкеш келгеш, оон шинтирлерин ажылчы чоннарга пропагандалаар болгаш ону амыдыралга боттандырар дээш ажылдаарымны хүлээдим.

Ч. ӨЛЗЕЙ,
В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың арыглал фабриказының регулировщиги, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады.

ДЕЛЕГАТТАР ЧУГААЛАП ТУР

АМ-ДАА ШАПКЫНЧЫЫР

СЭКП-ниң съездизи — делегейниң улуг болуушкунарының бирээзи. Аңаа чүгле тайбың, хөгжүлде болгаш амыдырал айтырыглары шинтирлеттинер болганда, хосталгага хандыкшылдыг киижи бүрүзүнүң сонуургалы улуг, мен бодаарымга, ол съезд — өөрүшкү болгаш даартагы хүнге бүзүрел-дир. Ынчангаш чурттуң коммунистериниң шуулганынга республиканың партия организациязын төлээлээрин улуг идегел, харысаалга болгаш аас-кежиик кылдыр санаар мен.

СЭКП съездизиниң ажылынга киржири — харысаалгалыг ажыл, маңаа минута бүрүзүн долу болгаш будүрүкчүлүүт ажыглаары негеттинер: съездиниң хүлээп алган шинтирлериин совхозумуның ажыл-ишчилериниге чедирер улуг ажыл мен.

«Чаа орук» совхозту удуртуруп менээ даасканнан бээр хей үе эртпээн, шынзажок ол үе СЭКП-ниң XXVI съездизиниң шинтирлерин амыдыралга боттандырары-биле холбашкан кайгамчык чаартылгаларның болгаш бурунгаарлаашкынның чылдары болган. Ылаңгыя он бирги беш чылда бистиң совхозтуң мурнакчы ажыл-агыйларының аразынче киргеш партияның салган сорулгаларын күүседириге база бир улуг-дур.

Совхозтуң директизиязы, Бай-Даг кодээ Советтиң күүскому, профсоюзтар болгаш комсомол комитеттери, хей-аяктың организациялары партикомуун удуртулгазы-биле элээп ажылдарны кылып чорутқан. Оон түңнелинде он бирги беш чылда мал бажы өстүрериниң планы ажыр күүсеттинген. Беш чылда планнан ажыр 116 тонна (бир квартал планы) эттти, 106 тонна (үш квартал планы) сүттү болгаш 2 тонна (арыг) дүктү күрүнеге садар арганыг болган бис. Ниитизи-биле күрүнеге эът садар планны 110 хуу, сүттүүн — 118 хуу, дүктүүн — 101,3 хуу күүсеттивис. Ол дугайын СЭКП обкомунга, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунга болгаш Министрлер Чөвүлелиниге рапорттаан бис.

Совхозтуң ажыл-ишчилери он ийиги беш чылды хей-аяттыг эгелээн. Оларны күш-ажылчы чедишкиниче бедик шаннаал — он бирги беш чылдың болгаш оон доозукчу чылының түңнели-биле социалистиг чарыштың тиилекчизи болуп, чаалап алганы СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугу — сорук киргеп. СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаатказ социалистиг чарышка кижи бүрүзү идепкейлиг киришкеп болгаш бирги кварталда күрүнеге эът садар планы биле ийи айларда сүт садар планы февраль 25-ке чедир күүсеттинген. Совхозтуң ажыл-ишчилери сөглээн сөзүнге ээ болуп шыдааннар. Коммунистерниң шуулганынга күш-ажылчы белээвис ол болган.

Эрткен беш чылда совхозтуң чонунуң амыдыралы дыка эжиктээн: суурда-даа, аалдарда-даа — кайда-даа чырык, делгем болгаш чылыг бажыңнар көвүдээн. Чаа Культура бажыңы болгаш школа-интернат база ажыглалда кирди. Ам Суваракаа Кочетов аттыг сүт-бараан фермазында механизастаан чаа комплексте бо чылын ажыглалга киирер. Оон ынай Тести кежер улуг көвүрүг база чайлаан бээр ажыглаттынын эгелээр. Черле ынчаш, эртем-техниканың чедишкиннерин, мурнакчы дуржулганы болгаш күш-ажылды эргелеп башкарарының деңнелгелиг аргаларын шиңгээдип турарывыс, ажыл-иштиң база амыдырал-чурттаганың хөгжүүрүнге улуг салдарлыг болуп турар. А СЭКП-ниң XXVII съездизиниң соонда хөгжүлде моон-даа шапкынчыыр дээрзинге бүзүрээр мен.

Д.-Б. ЧОПУЙ,
«Чаа орук» совхозтуң директору, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады.

ТАЙБЫҢНЫҢ ЧЫРЫТКЫЗЫ

Делегейниң бүгү кижилериниң сагыш-сеткили Москваже. Кремльдиң Съездилер ордуында эгелээр совет коммунистериниң улуг шуулганыже угланыр. Ону бөмбүрзектиң ыраакчоок булуңнарында бистиң оңшуктеривис-даа, дайзыныларывыс-даа кичээгейлиг хайгаарал, оортан келир медээлерни четтиктейн маналар. Оон ажылынга чээрби миллиярд совет коммунистериниң делегатгары-биле кады социалистиг болган капиталистиг чурттарның ажылчыл болган коммунистиг партияларының, хостаган чурттарның депшилгелиг авангардтарының төлээлекчилери ааччылар бооп кирижир.

СЭКП-ниң XXVII съездизи чугле совет улуска эвес, харын кижи төрелгетеңге төөгүдүг болушкун болур. Анаа Совет Эвилелинде социалистиг шинтилелди сайзыраңгайжыдарының болган коммунизмче улам бурунгаарлаарының чугула айтырыглары шинтипрлээр, а ол айтырыглар делегейде революсчу хөгжүлдениң чорудулгалырында Совет Эвилели мурнакчы ролдуг болгавда, кижи төрелгетеңге бүрүнүбле оның сонуургавчыг бооп турарын даштыкпа бистиң оңшуктеривис демдеглеп турар.

Ол билдингир. Чүге дээрге, АКШ-тың империалистиг бөлүктери делегейге тергиндээрининг сарыыл чок орайдажыыкчыныарындан ойталаваан, космосче дайзынырак ыйыыкчыныарындан дадагалзаваан: Гренаданың депшилгелиг эрге-чагыргазын шериг күүш-биле баскаш, чалча дээргилерни дүжүлгеге олуртканы, өлүрүкчү ханныг диктаторуның аспаандан хостаган Никарагуаже эскерликчи хөлөзылыкчилерни ыдаап, араб чурттарның нефть байлаан холгаарлаар соруга-биле Ливияның эриктеринде чоогунда шериг корабльдерни дирген, Намибияның түскай догуинаарында шаптыктаар дээш, мурнуу Африканың расистеринге өмөэржип турарын делегейниң улустары тодаргай көрүп турар. Делегейни «үлешкен, чатырар» эжелекчи политикадан Англия, Франция, Япония ышкаш капиталистиг күрүнеер ам-даа салдыкпаанны Фольклэнд (Мальвин) оргулуктарны эжелеп алгавындан, Чадта болгаш Ливанда соксавастаан мөсилдежишкинниерден безин илдең Пакистанның, Мурнуу-Африка Республиканың, Мурнуу Кореяның улустары империалистеринң чалчаларынга үкүр деп эвес демиселин үр чылдарда чорудуп турар. Афганыңның хостаган чурттарында үргүлчүлеңнээн «чаза эргилдерни» база-ла империалистеринң холгаарлаашкынындан бооп турар.

1986 чылдан эгелээш, ядролуг чепсекти узуткаар, ол соруланы 2000 чылга чедир бөтүндүрар дугайында эш М. С. Горбачевтуң Медеглелинде болган Совет чазактың оон мурнуунда-даа саналдарын, америк хөй-ниитиниң 72 ажыг хуузу чүүлдүгүнүн турда-ла, АКШ-тың президентизи Рональд Рейган ону детки рипдеп чалданып, быддамыштап, бир ай ажыг хуусаала кандыг-даа харыы бербейн келген. Делегейге бүгү төөгүге болгулаан дайзынарга он мегатонна частыр чүүлдер ажыглаан болза, ам 50 муң мегатонна ажыг атомнуг водородтуг бомбалар күрүнеериниң шыгжамырында моожеттингеп. Оларның хемжег кезиин безин чазыларын, дайылдажыр болза, бистиң бомбурзээнивис амыдырал үзүткаттынар. Чер — өлүг планета апаар — улуг айыыл диргелген. Ынчангаш тайбың дээш, чепсегленишкинни чок кылыр дээш, ыяңгыя атомнуг чепсекке удур делегейниң улустарының демисеглинге СЭКП ТК-ның Чингине секретарының Медеглели чугула идилиг болганы чугаажок. Ол демисеглче, бөттарының чурттарының деливээрлериже АКШ-тың атомнуг ракеталары шеригей диргеттингеп Италияның, ГФР-ниң база Японияның «стратегтиг камгалал шинчиативазының» (СОИ) космоска шеригт чевээр ажыглаарының аргаларын тыпар дээш планнарын Накасонэниң реаксылыг чазаа безин атомнуг бомбадан баштайгы сачыгдал-когарал таварышкан япон улустуң килеңиттеп корткаш, деткиринден ам-даа арай тыртылбышаан...

Съездиге чурттуң даштыкы политиказының айтырыглары чугула чериң эгелээр — совет коммунистериң съездизинче делегейниң кижилериниң идегел-биле көрүнүп турарының бир чылдагаавы ол.

Партияның Программазының чаа эдилгезиниң, СЭКП Уставынга өскерилгелериниң, Совет Эвилелиниң экономиказының болгаш социал хөгжүлдезиниң 2000 чылга чедир үеде перспективаларының төлевилелдерин чугаалажып көөрү — СЭКП-ниң болгаш ССРЭ-ниң \ шинтикя амыдыралының дол айтырыгларын шинтипрлээри — совет кижи бүрүзүнүң амыдыралынга дорт хамаарылгалыг, чүге дээрге, бистиң партиявыс — совет күрүнеңиң удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү — келир үеде бүгү улустуң партиязы аналар чүве болганда, совет улустарының шуптузуунуң шинти, оонбиле чергелештер түс-түе кижилериниң хуузунда эргежыктарын бүрүн кангалаар, оларның амыдыралчы негелделери долу хандырар шинчилерни съездиге хүлээп алыр.

Партияның съездизинге чугаалажып көрген, хүлээп алыры чоокчу айларда болган үр чылдарда кылыр практиктиг ажылдарының программазын совет коммунистер, чурттуң бүгү ажылчы чоннары, шыпан-ла, революсчу улуг программа-дыр деп санап турарлар. Ынчангаш бүдүрүлгениң сагыпга-чуруму бедээн, ажылдың күжениишкинин дыңзаан, ажыл-ишчилерниң угаанбодалы болган тура-соруу идепкейжээн. Чаа беш чылдың эге айларының түңнелдеринге даянган, бистиң бүрүгаар шинчээшкинивис улам дүргедээринге идеген болуруның барымдаалары бар деп, төп парлалдага бижип турар.

Партияның келир үеже үглаган улуг соруглаларын, оон экономиктиг стратегиязын, социал политиказын көдээниң ажыл-ишчилери изин-биле деткип, совхозтарның фермаларында, кадарчыларның коданнарында чүткүдүт ажылдап, күзүн чаагай дүжүттүг өстүрүп, ажаан алырынга кызымак белетеңнээн турар. Моңгун-Тайганың малчыннарының, Кок-Тейниң күш өстүрүлчүлериниң мурнакчы үлегери чоокта бадыжыгыр. Шимелиг сүт, эки шынарлыг дүк, семиис эът продуктуларын арбыдадыр будүреринің арга-дүржүлгаларын улам байыдып, кыштың соогуидан, харчамдан мал бажын хүр-меңге ажаан-тежээр, чаш анай, хураганны оолдаашкынының кедиң түлүк хүннериндеп өгелээш бүрүн чадыктырын доруктурар улуг чымын үргүлчүлеп турар.

Бистиң чедиишкиннеривис бар, хөйге көскү, чоокта чоргаарал болу берген, соруга болза: оларны улам көнүдезинри болгаш бымыктаары болур.

Съезд мурнуда болуп эртикилээн партия эге организациялырының отчёт-соңгулдалыг хуралдарында, район, хоорай болгаш область конференциялырында чүгле чедиишкиннерин демдеглээри-биле кызыгаарланмаан, ажыл-агый, культура тургузуушкунунда четкеериин, чамдык удуртукчуларның харысалга чок, созашүшпеңин, ажылдың азы тургустунуң келген айтырыгнын «ээдинче» кирбейн, кыры-биле кыдыра көөр таварылгаларны ыңгыны шүүмүүлээн. Мал чеми четпир кылдыр белететтинмээгинден хой, ошку хорамчалыг болуп, шиектер кыырап ужурунда күзүн сүт саалдазы кызырыган, транспоттуң хиреелиг ажылдаанындан тудуг материалдарны чедиртинээн, Абазада база Абаканда бараан-сарааи баваларда саалдаан... Кандыг четкеерлер бистиң ажылывыста чогул? Ындыг турбуже, үстүнде турар совхоз, будүрүлге, район азы республика удуртукчуларын мактай аарак, чашпаалаан хөөнүүт, хожудангай-дудуу түүлдерни чажырып чаар, чылдак хан шырынчаланыр аянныг, эрги чаңчылыг эдерге саналоваал бергеннер бар болган болбайн аан. Ынчалза-даа олар аштарышкынга таварышкан. Хураал-сүглаа ёзулал-байырлал хевирлиг азы ёзу эдертин белеткел чонга эртип турар организациялар ам-даа хөй: кылган ажыл-агый чегей болганындан саналоваал бөгө кижилер хөвар болгулаар, чок болза шүүмүүлеп кидереп көөрге, есес алырын кымыгаралар, бадыдингир-дир» деп чылдагаанаар болгай, база дүжүчетсиг, доңгун, ажыл чылыг, «сланскин санаар» ажылдаар, саазын «будүрер» чаңчылдар ам-даа бар.

Хамык үжүр кадрларда болганда, оларның мергежилин белиндер, харысалгазын күштелдирерә үүгүлә. Кижи фи-

Юрий КЮНЗЕГЕШ,
чогаалчы.
Тыва АССР-ниң культурезиниң алдарлыг ажилакчызы.

ЭКИ АЖЫЛДААШ...

Эрткен чылдың түңнелдеринбиле республиканың саанчыларының ортузунга эки көргүзүгүү чедип алганым—чаңгыс мөзүк чедиишкиним эвес. Инектеп-не хөй сүттү саап алыр дээш бистиң коллективтиң кижи бүргүү чүткүдүгүт ажылаан. Инектеривисти ажылагайның зоотехниктери, селекционерлери хүн бүрүде кичээнгейлиг хайгаараи турар. Кадарчыларывыс болгаш транспоттерливис даанган ажылхерээнге ак сеткилдиг хамаарылгалыглар. Бистиң фермада багай эвес байдал тургустунган: сүт комплексизин чедир тутказ, дүш доктаамал ажылдап турар, столованывыс бар. Социалистиг чарыштың түңнелдерин ай-шаанда үндүрүп, саанчыларга, кадарчыларга моральдыг болгаш материалдыг деткиниишни көргүзүп турар.

«Инектиң сүткүрү — дылында» диижир болгай. Соолгу чылдарда ажыл-агыйда мал чемнериниң базазы көөдүзөн, шынары эжиккен, шиектерге ранвон ёзугаар болбаазырадын бээрииге четчир.

Коллектив кежигүнүвеги СЭКП-ниң XXVII съездизинге үткүштүр кызымак ажылдаашкынарында үндүрүп, саанчыларга, кадарчыларга моральдыг болгаш материалдыг деткиниишни көргүзүп турар.

Харысалгалыг бо хүннерде саанчылар, республиканың ажыл-ишчилери-биле бир дөмей, Коммунистиг партиявыстың салгавы сорулгаларны бөттандырарынга идепкейлиг киржип, иүүеннишкинниг ажылдан турар.

С. САТ,
«Саян» совхозтуң механизатору.

ҮЛҮҮМ КИРЕР

Мен мынытыг хүлээлгемни эрттирип, шериг албанындан халашкам, 1982 чылда совхозтуң № 3 хөвү бригадазынга ажылдап кирдим. Бригадавыста шүүтү 20 ажыг кижи бис. Дуржулгалыг ыя-өөрүүн, бригадиривис Сергей Маадмевич Ак-оолдуң деткимче, арга-сүмелиг ан, механизаторүүн ажылынга өлүмге кижиниң ажылдан келдим.

Бистиң бригаданың кежигүнвеги хөвү ажылдарының шүүтү сезоннарынга киржир. Доозукчу чылда Т-150 трактоорунга чер чардырып, тараа тарып, оон соонда дүжүттү чидириг чокка ажаан алырынга үлүг-хуумну киприштирдим. Малга быжы чем-суурну белеткеп, сигеп, силосту четчир-биле кылын алыр дээш шүүтүвус деминг ажылдадывыс.

Ажыл-херектиң түңнели коску боорга, кижилер ажылга сонуургалдыг, күш-ажылчы маргылдаа дээштит-даа боордур. Эртиең чылгы сезонда республиканың механизаторларының арасында социалистиг чарышка мени тиилеечи деп санаанынга сетчилим өөрдү. Ынчангаш улам-на эки ажылдаарымны хүлээдирип турардыр деп санаам, он нэнги беш чылдың бирги чылының онаалдаларын, социалистиг хүлээлгелерни күүседириге бүүжүмү, билиимнин харам чокка берип, ажылдаар мен.

Харысалгалыг бо хүннерде саанчылар, республиканың ажыл-ишчилери-биле бир дөмей, Коммунистиг партиявыстың салгавы сорулгаларны бөттандырарынга идепкейлиг киржип, иүүеннишкинниг ажылдан турар.

С. САТ,
«Саян» совхозтуң механизатору.

БҮЗҮРЕЛДИГ МЕН

Мен бодум чолаачы, механик, тудугжу мергежилдиг-даа болуумза, 1982 чылдан бээр совхозка малчынчай бергеи мен. Ол чылын анайлар хүлээп алган мен. Баян-Колдуң мурнакчы малчынынарының үлегерчизээ, арга-дүржүлгазын ажыглавышаан, шээр малды малдаарынга чоорту өөренип кел чор мен. 1983 чылда башгайгы удаа оолдаан төрүүр 100 баш ошкуге онаалтыр 95 анайны, даразывидагы чылын — 97-ни, а эртиең чылын — 117 анайны алдым. Чаш мал алыр талазы-биле көргүзүүм ынчалдыр чоорту бедии келдим.

1985—1986 чылдарның ыяңгыга багай эвес белеткеңнеп болгаш, амгы үеде кадарып турар ошкүлерим байдалы экп. Шээр малга таарышкан Караг-Шаттың ыяштан орар бис. Совхозтуң директиязы, парткому, профэвилел комитеди бистиң малдаан малывысче, бистерже сагыш салып, бистиң байдалывысты үргүлчү хайгаарал, түскай эртеминглерин-даа чорудуп турар.

Он бирги беш чылды багай эвес түңнелдерлиг доосхан дээш мени Улустарның пайгаралы орден-биле шаңнаан. Совхозумнуң иинти ажыл-херээнге эвээш-биче-даа болкиргеп ол улуг-хуумну бо хире бедии-биле үнелээнин дээш өөрүн четтиргенимин илередип чоруур мен. Ол дээш улам эки ажылдаарымны хүлээнир мен. Бо онзагай чылда, бистиң партиявыстың XXVII съездизиниң чылында төрүүр чүс ошкүге онаалтыр 105 анайны доруктурун, ошкүден-не 950 грамм чоокту кыргын алырын хүлээген болгаш ол сорулгаңны чедип алырынга бүзүрелдиг мен.

Б. СЕНДИ-ХУУРАК,
Хызыл районнуң «Х Улут хурал» совхозунуң ошку кадарчызы.

КЕЗЭЭДЕ БЕЛЕН БИС

Мен 1932 чылда Улуг-Хем районнуң Эйлиг-Хем аалын уургайынга ажылдап тургаш, нам кежигүнүүге кирген мен. Ам 54 чыл иштинде ооң хүрээленинде чурттап, ажылдап чор мен. Ол үеде амыдыралдың мурнуку одуурунга чоруур, нам кежигүнү кижиниң арыг адын кажап-даа бужартатпас, ажылга-даа, хүн бүрүнүң амыдыралынга-даа өскелерге үлегерин көргүзер ужурлуг мен деп бодап-биле база ынчаар даңгыракты бодумга катап-катап берип тургаш, кежигүнге кирген мен. Өскелерге үлегерлиг болур деп бодаар болза, бодумга бедик негелделиг болуру албан деп бодаар мен.

Дайын үезинин дошкун чылдарында-даа, катап тургузуушкуннуң-даа, тайбың иштин-даа чылдарында коммунистер кажап-даа бир дутаар одуругже үнүп, бодумга аар чүктү хүлээп ап келгеннер. Ол — коммунист кижиниң партийжи хүлээлгези. Совет Эвилелиниң, улуг Ленинниң чуртунче дайзын оор ёзу-биле халлаан үеде, өске өөрүм-биле кады билдиринишкин бижээш, дайзынны совет чурттан үндүр ойладырының ыдыктыг херээнге кириишкен бис. Ону мен бир-ле дутаарымда интернационалчы, партийжи хүлээлгемни күүсеткеним-дир деп билип, чоргаарал-биле сактыр мен.

Бистиң Коммунистиг партиявыстың Төп Комитединиң Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң Медеглелинде кижилериниң амыдыралындан дайын айылын чайладыр, үш муң чылче ядролуг чепсек чок кирер дугайында инициативазы бо хүннерде делегейниң бүгү кижилериниң, политиктиг ажылдакчыларының кичээнгейининң төвүнде туруп турар. Ол Медеглелде чүгле бистиң чурттуң эвес, бүгү делегейниң кижилериниң эрге-ажыктарынга хамаарыжыр айтырыгларны көдүргеп.

Мен дайын шөлүүге хан төгүүшкүннерин, өлүм-чидимнин, ыы-сыыны көрүп шаг болган мен. Дайынны черле кым күзээр боор. Совет Эвилелиниң идип үндүргени кижилериниң амыдыралындан дайын айылын чайладыр дугайында саналын бүгү делегейниң кижилери деткип турар. Бежен ажыг чыл иштинде төрээн Коммунистиг партиямның кежигүнү болуп келген үеминиң иштинде ооң улуг ажыл-херектериже киржип, даалгаларын күүседиригже бичии-даа бол үлүүмүү киприп чораанымга чоргаарланыр мен.

Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары ам-даа амыдыралдың одуруунда турушпушаан, ам-даа партиянның даалгазын күүседиригже белеп.

М. БАЙЫСЛАҢ,
дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну,
«Партията 50 чыл болганы дээш» дөрек демдээниң эдилекчизи.

ХООЧУННАР ЧУГААЛАП ТУР

УТПАС МЕН

Хөйүү көрүп, үзүп амыдыралды эртип, ам сезен дөртку чылыиче кирдим. Амыдыралымда уттумдурбас болуушкуннар-ла хөй. Ооң эң-ле онзагайы — 1924 чыл чүве. Чээрби чылдарның коммунистери мени боттарының хүрээленинге хүлээп ап, идегелиг көргүзүп турда, аныяк турдум.

Өскен, төрээн черим ыраккы Рязанья күш-ажылчы оруумну чээрби чылдарның аныяктарының ортузунга эгелээнин ол. 1924 чылда, комсомолдуң кыйгырыы-биле Кызыл Армияның хүрээленинче эки тура-биле аъттанырымга чедир үеде, губерниның көдээ суурунга тараачын аныяктар школазынга башкылап, оларны ужук-бижикке өөредириге киржип турдум. Ооң доозукчуларының иштинден ол ыраккы үеде Совет эрге-чагырганы быжыглаары, коллективизация дээш демиселдиң идепкейлиг киржикчилери-даа үнүп тургулаан чүве.

Амыдыралымның чогум-на ол үезин утпас мен. Ынчан, 1924 чылда, Владимир Ильичиниң мөчээнниң соонда, бүгү чуртка хаймыкан ленинчи кыйгы ёзугаар партия кежигүнүүнүң кандидадынга кирдим. Амыдыралчы идепкейлиг турушка мени өөреткен школам ынчаар эгелээн. Ооң удаваанда Кызыл Армияның хүрээленинче эки тура-биле аъттанганым соонда, 1925 чылдың декабрьда шериг хүлээлгем эрттирип тура, партия кежигүнүүге кирдим.

Берге таварылгаларда партияның дүвээнин, деткимчезин ап, ооң берген даалгаларын күүседип-даа келдим. Бир муң тос чүс үжеи чылды саактыр-дыр мен. Ынчан ортумак эртем безин чок аныяк кижи конкурстуг институтка киреги берге боорга, партияның Ленинград обкомунуң секретары турган С. М. Кировка чеде бердим. Мээң ажыл-амыдыралымны Сергей Миронович кичээнгейлиг дыңнап, чугаалашкан дүзалаан. Ынчангаш 1935 чылда Ленинградтың көдээ ажыл-агый институдун доозуп алгаш, партияның даалгазын күүседип, көдээ ажыл-агый кадрларын белеткээриге үлүүмүү киприштирдим. Киргизиида Иссык-Кульдуң болгаш Оштуң, Крымда Ялтаның, Совет Тываның пайысылалы Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумнарынга аңгы-аңгы чылдарда башкылап турдум.

Пенсияже шагда-ла үнүп, пазылаза-даа, хөй-ниитиниң амыдыралынга шыдаар шаам-биле киржип, аныяктар-биле ужуражып, коммунистиг иитилелди тургузарынга ханы билиглиг, амыдыралчы идепкейлиг, турушпуг болурунуң чугулазын оларга чагып чор мен.

Төрээн чуртувустуң пайысылалынга бөгүн ажыттынар партияның эдилгелиг съездизинге чугаалажып көөрү-биле киирер съезд мурнуунуң документилерин хоочуннар бистер база изин-биле чүүлдүгээнүн, деткип, оны боттандырарынга төлептиг салгакчылар болурун аныяктарга күзээр-дир мен.

С. НАЗАРОВ,
1925 чылдан бээр СЭКП кежигүнү,
персоналдыг пенсионер.

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ БАЗЫМНАРЫ

СЪЕЗДИДЕН СЪЕЗД ЧЕДИР

Ленинчи партиянын ачызында

А. ТВАРДОВСКИЙ.

ДЭЭДИ КҮЗЕЛ

(«Талыгырның ындында талыгыр» деп шүлүглелден)

Чымалың соонда база-ла чыл,
Чымыш соонда база чымыш.
Делгемеринң соон дарый
Делгемнер-ле кестүп келир.
Алыс орук берге-даа бол.
Амгы шагның салгын-хады
Хемневисче хөме үруп,
Хергеп пестү хере шаап тур.
Күүрүелер, хамык черлер,
Күүгүтеп чон чоокшулашкан
Тайбың чолдуг алдарывыс
Талыгырлар эргий ушкан.
Ыдыктыг дээш эрге-шөлээ
Ылап күжүн мөөнзеп алган
Оран диптер эргий ушкан,

Ортулуктар шүүтү билир.
Бо-ла бүгү чырык черде
Бодаралдыг идегел ол.
Чаанын-оттуу чамырар дээш
Чаагай күзел дээжизи ол.
Бистер дээрге, бөмбүрзекте
Билдингир-ле бистер-дир бис.
Ындыг болгаш бөгүн бистең
Ылап хөйнү иегей бээр-дир.
Оон дээдп күзел-сорук
Оруувуста, шынаа-ла, чок.
Хамык күүлдү Ленин дег,
Хандыр бодап, чурттап чор бис.

АЛГАП ТУР БИС

Карацгының дүмбейинден бистп чарып,
Каргыс төре дараалымдан бистп хостап,
Демиселдиң оттарында кацкаттымып,
Деңиелте чон вүүү болуп тургустунган —

Хүрештерге шүглүкчү,
Күзелдерге чырыткы
Удуртукчу партиины —
Улуг Ленин партиязын ырлап тур бис!

Ажыл-ишчи шыгалдага дадыктырып,
Аку-дуңма найыралга каттыштырган.
Ада-чурттуу тендиш дивес байлакшыдып.
Аштырар күш турбас кылдыр чечекшиткен, —

Хүрештерге шүглүкчү,
Күзелдерге чырыткы
Башкарыкчы партиины —
Башкы Ленин партиязын йорээп тур бис!

Тайбың болгаш хосталганы моңгежидип,
Дайын одун өжүр базып демисешкен,
Келир үе саамы-чолуп магадылап,
Кеди шиинп диптер сана бодаткан, —

Хүрештерге шүглүкчү,
Күзелдерге чырыткы
Өттүр билир партиины —
Өндүр Ленин партиязын алгап тур бис!

О. СУВАКПИТ.

КҮШ-АЖЫЛДЫ АЛДАРЖЫТПЫШААН

Партиның ленинчи национал политиказының ачызында, Тываның культура амыдыралы кыска хуусаада кескү хөгжүлдезин алган.

Партиязы алган йөрээжел ыры, шүлүк ээзээ эвес, бижиттингеп. Тыва сценага Улуг Ленининиң овур-хевири тургустунган.

Республикада амгы үеде 195 клуб, 206 турум кино четкилери, 160 библиотека бар. Кижилерни бедик мөзүшиларга, эстетиктиг чаңчылдарга аңжизидерииге, чон ортузунга масса-политиктиг ажылды күштелдирериңге олариның киржилгези улуг.

Күш-ажыл биле уран чүүл тудуш харылзаалыг. Эрес-маадырлыг ажыл-иш, коммунистериниң быжыт тура-соруу чогаадыкчы хей-аътты кодурер, ыры-шүлүк чаңгыланыр турда, ажыл будурукчулуг болур. Күш-ажылчы коллективтерде дег, чогаадыкчы эвилелдер, культура албан черлери, концерт организациялары киижизидилге ажылынга, чонуң дыштанылгазын организастаар хереке төлептиг үлүүн киириштирер дээш күжениишкинииң ажылдап турарлар.

Ол чеди чыл бурунгаар тургустунган, чонуң ыры, танцы, музыка культуразын чер болганга тарадып, көрүүчүлериниң сонуургалын чаалап алган «Саян» ансамблиниң уран чүүл удуртукчузу, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденииң эдилекчизи, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи В. С. Нанаатаев-биле бистиң корреспондентиивис ужуражып чугаалашкан.

— «Саянның» программазы хөй талалыг болгай. Кандыг күүселделерни онзалап айтып болур силер?

— Номер бүрүзү онза талалыг деп болур. «Октябрьдан төрүттүүген», «Чүректиң ыры», «Чайлагда байырлал» деп вокал-хореография көргүзүглери, «Оттуушкун», «Хамның танцызы», «Инииилер», «Аът чарыжы» деп танцылар, эпосска үндезилээн «Хая-Мерген» болгаш өске-даа күүселделер чонуң үнелелии алган. «Эзелдек шыңгыраашаа», «Барабанчылар танцызы», «Бай-ла Хемчиим», «Тева-Хая», «Декей-оо» деп ырлар ансамбльдиң алдыч фондузунче кирген. Күүселделер Төрээн чуртка, партияга шыакшыл-биле сиңиишкен, маадырлыг күш-ажылды алдаржыткан.

Программаның көрүнчүү — хөөмей-сыгыт. Игил, хомус, бызаанчы болгаш яхтага үделгелер онзагай, чараш дыңналыр.

Ыраажылар, танцычылар, хөөмейжилер, национал хөгжүм керекселериниге ойнаар хөгжүмчүлер ам-даа хереглеттиниң турар. Бистиниге колдуу Фрунзениң, Улан-Удэниң хореография, Кызылдың уран чүүл училищелериниң доозукчулары ажылдап турар. Таланттылыгларыны илередириби-ле конкурстарны эрттирип турар бис.

Чаа беш чылда чаа күш-биле четчелеттиниң, чаа номерлерии программага киирери көрдүнүп турар. РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Е. Салчак, Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери К. Оюн, С. Сүрүн, Д. Сат, Н. Даржаа, Д. Монгуш, Б. Монгуш олар аныяктарга байлак дуржулгазын дамчыдып турарлар.

— Эрткен беш чылда колкол гастрольдарынар чугаалаан көрүмерем. Ансамбльдиң амыдыралынга бо үеде онзагай чүү болганыл?

— Чылда 140 чедир концертти көргүзүп турар бис. Гастрольдарның географизы делгем. Украина болгаш Кавказ, Сибирь болгаш Ортаакы Азия, Волга чоогу, Ыраккы Чөөн чүх, Моолга, Болгарияга, Кубага болгаш Чехословакияга совет уран чүүлдү бистиң артистер төлээлеп чораан. Бүгү-эвилелдиң шалыпчы тудуглары БАМ-га, КамАЗ-ка, АтомМАШ-ка аалдап чораан бис. Чамдык артистер делегей болгаш эвилел фестиглиг көрүлделерге киржип турганнар. Эстрада артистериниң Бүгүроссия конкурузунга Надежда Куулар, «Ак дүнер» деп фестивальга ансамбль боду шаңналдыг черлерни алган. Хөрээжен улустуң танцы бөлүү Бүгү-эвилел конкурузунга тиилекчи болган. Сыгытчы Геннадий Тумат чогаадыкчы бөлүк-биле Францияга чораан. Кижи оттуүүн шыдавас ийи үнүүт ырыны күүселеткен кижи Дерсу Узаланың төрели-дир деп «Юманите», «Монд» солуннар оон күүселдезии бедии-биле үнелеп бижээн.

Эрткен чайын Японияга аалдап чордувус. Саппоро хоорайга болган совет-япон уран чүүл кежээзинге концерт көргүстүвүс. РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Надежда Куулар япон улустуң «Сакура» деп нептереңгей ырын ырлаанын зал дыка эки хүлээп алган.

Чоокта чаа чээрби киижи составтыг совет бөлүкке бистиң үш артистериивис А. Оюн, Б. Монгуш, С. Сүрүн Камбучияга чораан келген.

Ансамбльдиң амыдыралынга онза болуушкун — Аныяктарның болгаш студентилериниң Бүгү-делегей фестивалынга киришкени. Чогаадыкчы мергежил клубувуга, фольклор чогаадылгазының мастерскаязынга, «Россия — мээң ынакшылым» деп программага киришкен бис. Чамдык солистер уран чүүлдүң делегей парызынга концерттерге киришкен. Бистиң сыгытчыларывысты «Юность» радиостанциязынга бижиттикеп. Чүрттүү болгаш делегейниң чогаадыкчы коллективин-биле таныжып, тайбың дээш чаңгыланган ыры-хөгжүмге үнүвүс каткан бис.

Чайын Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүх, Сахалин, Камчатка баар бис. Амгы үеде Бүгү-россия көрүлдезинге киржириге белеткеник турар бис.

Артистер студентилер-биле, тудугжулар-биле ужуражып, еске-даа аудиторияларга музыка темазынга бесседаларны чорудуп турар. Шериглерге шеф концерттерии көргүзүп турар бис. Шеф ажылын моон-даа соңгаар калбартып, чоонун ылангыя аныяктарывыс, эстетиктиг болгаш мөзүшиларга киживидилгезиниге төлеептиг үлүүвүстү киирер, улусчу коллективтерге дузалаар соруглга бистиң мурнуувуста турун турар. Тайбын фондузунче шиитпидери-биле концерттерии организастаарывыс улам бис. Көдээ чурттаачыларның негелдезии хандырары —чүүлла айтырыгларының бирээзин. Съездиниң шиитпирлерии амыдыралга боттандырар дээш бистиң коллектививис улам күжениишкинииң ажылдаар.

Виатор ТЕЛЬПУГОВ.

УЛУГ-ХҮН ДҮНЕЗИНДЕ

◆ *Рассказ* ◆

Дүнекиниң он ийи шак.

Бир шак.
Ийи.
Үш шактың эгези...

Владимир Ильич кажан ээп кээр ирги? Ульяновтарның өг-бүлезиниң бажың ажылдакчызы Сысоева Ленининиң ынчаар эвээш удус, орта тайгыт дыштанмазынга таарзынмайн пат бооп турган. Уйгу-дыш чок чорууп чидирип алырын чугаалаар ужурга ол таваржып турган. Владимир Ильич оңу совсадын алырын аазаза-даа, ол чорук эрги хевээр уламчылап, харын ырыңай биеэзинден дорайтаан.

Бөгүнүү көрүнер дээш. Үш шак чартык ашкан. Шайны он катап чылытқан, оон соон-ла каар. Шай эки чылывааи-даа болза, Владимир Ильич Александра Михайловнаны дөмей-ле мактай тыртып каарын эки билир. Шыладанчыг, кадыг-берге ажылдың сөөлүнде ол эки чемнеиимейн-даа, кышкы орай дүне чыдып алыр.

Александра Михайловна эрги шакче көрүп каап турган. Сысоева дүне үш шак үезинде серт дээш оттуп келгеш, дашты таныры базымнар дыңмап каапп, эжикче халаап. Чүү боор? Дыңналган даваш читкем. Ол кайын эндээр ийик. Ильичиниң кыска-кыска, дүргеп базымнарын ескинии-биле оон салчаар ужуру черле чок. Кулаан эжиктиң чарык черинге чедире бергеш дыңнаалаан. Ийи кижиниң оожум чугаалашканын дыңнаан.

Бирээзин айтырарга, ескезп харылап турган.

— Доңуп тур силер бе, эш?

— Ажырбас, шыдажыр апаар, Владимир Ильич.

— Ындыг болза, мээңнии шын, соок болган шыкажыл, Мынчаптаалы. Эжиктп ажыдыптайн, мээңнинге киргеш, изиг шайдан аартаптаалы.

— Хары угда ийи стакан шиве, Александра Михайловна. Меңээ база, таныныла база. Ол доңган. Чөпшээрелди берип, эптеп-чөптеп-даа чадап кагдым, хүлээлгезинден салдыкпас-тыр. Силерге ол таваржыр-дыр бе?

— Ол оолду мен эки билир мен, ажылы дээнде карак кызыл кижи чүве, Владимир Ильич.

— Таныыр силер бе? Шынын херек, мен оны бир-ле дугаар көрүп тур мен — деп, Ленин чугаалаан.

— Ол чаа, мынчалза-даа характерин көргүзүп четтигипкеп.

— Характер дидир силер бе? Характерлиг улуска ынак мен. Аңаа стакан шайдан аппарып берип көрүнерем, Александра Михайловна.

Сысоева ийи стаканга изиг шайны кудуткан. Ленин оларны көрүп оруп-оруп:

— Бо эң чемзиг боор, мону аппарып бериңер аа — дээн.

— Кайызы-даа дөмей чүведир ийии, Владимир Ильич.

Чэ-э, соой бээр, дүргеп чедирип бериңер аа, Александра Михайловна.

Сысоева таңымылда оолче чорутқаш, саадавайн стаканда шайны хевээр экжелген.

— Ынавады бе? — деп, Ленин алгырган.

— Ынавады, Владимир Ильич.

— Чүве чугаалады бе оода.

— Чүнү-даа чугаалавады, Владимир Ильич. Бодаарымга, силер ийилээн шын кылып турар хире-дир силер. Силер доңган кижиге шай бээр дээшиңер база шын, а оон ынавайн баргапы база шын. Чүге дээрге хүндүлүг таныныла кижи шайлап турар чай чок, ону уставта айтпаван. Мээң ачам шериг чораан, мынчангаш шеригниң шыңгыы чүрүмүн билир мен.

Ийилээп элээп үр ыыт чок барганнар. Оон Сысоева чугаалаиып үнүп келген:

— Бо оол дугайында чүнү бодап олур силер, Владимир Ильич?

— Ийет, оон дугайында бодап олур мен. Александра Михайловна. Чогум-на харын мындыг кижилер-биле чаа амыдыралды тудуп тургузар керек! Доңза-даа, аштаза-суксаза-даа мындыг кижилер хүлээлгезин ак сеткилдии-биле күүседир! Ол-дур! Бо кайгамчык эвес деппе. Ол оол-биле канчап ужуражыйн, ужурашпарын ораладжып көрүнерем, Александра Михайловна, чугаалажып көор-дүр, шынапла шайдан ишкей бис...

— Удавас турар шыкажыл, бичии күн кынып көор-дүр — дээш, Владимир Ильич өрээличе чорупкан...

— Бо неделя ам төнүп тур, Владимир Ильич. Ам улуг-хүн деп билип алынар.

— Шын, шын Александра Михайловна, улуг-хүн. Ол оол-биле ужуражырга лонделыникте бе азы вторникте бе? Мээң ол дилээмин секретарыга дамчыдып көор силер, билип алыцар. Чогумна шак ындыг таныныладар ам Совет эрге-чагыргага херек.

— Ийе, ийе, чогуур ойунде ияап-ла дамчыдар мен, Владимир Ильич.

Бажың ыржым-шыыжың апаарган. Улуг-хүн эртеин ам дораан кээр деп барган. Үжен минута хире болганда-ла Владимир Ильич өрээлиниден үнүп келген. «Кум кыпгаиы» ол-ла шыкажыл.

Сысоевага чоокшулап чеде бергеш, ол мынча дээн:

— Чүгле таныныл кижилер эвес, революцияга кандыг-даа албан-дужаалдың ак сеткилдиг кижилери херек. Билдиңер бе, Александра Михайловна?

— Билдим, билдим, Владимир Ильич. Мында чаңгыс бо хүн эвес-ле болгай мен, дыка хөйнү билип ап тур мен.

— Кайгамчык-тыр, Александра Михайловна! Ажыл-херээнге бердиңген кижилер хөй болган тудум-на, күзел-соруглганың боттаныры-даа дүргеп, шаптык чок.

— Удуваан боор силер аа? Оны чугаалажыр дээш чедип келдиңер бе?..

— Ийе — деп, Владимир Ильич чөпшээрешкеп.

— Улуг чаагай херекти бүдүрерде кадыкшылды бичиидээ бол кымнаары база чугула болдур ийин, Владимир Ильич...

Сысоева шакче көрген. Согумчуташтар дүн эрткенииң сөөлгү минуталарын айты берген.

И. П. Туренкону Тыва АССР-ниң Дээди Соведиииң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар дугайында

ТЫВА АССР-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНУН ЧАРЛЫЫ

Тыва совет чуруттга уран чүүлдү сайзырадырыгга үре-түнелдиг ажылы дээш база төрүттүүген хүнүлели бээр 60 харлааны-биле холбаштыр чуруттуу Иван Петрович Туренкону Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай. 1986 чылдың февраль 21.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 25-ТЕ
ВТОРНИК
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 8.40 — Эртиеи неделяда спорт. 9.10 — Уруглarга фильм. «Мандат». 10.30 — «Чүрээмде ыр». Киноконцерт. 11.15 — Коммунизм тургузуп тур бис. СЭКП-ниң XXVII съездизиниге тураскаатқан Төп делгелге залында бүгү-эвилелдиң уран чүүл делгелгезиндеп репортаж. 11.55— «Найыралдың ырлары». Эвилелшеен республикаларның улусчу коллективтериниң оюн көргүзүү. 12.40 —«Бистиң черивис чаңгыс». Док. телефильминиң башгайгы көргүзүү. 13.05 — П. И. Чайковский. № 4 симфония. 13.50 — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизиниң ажыдыыкчыны. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдылга. Төнгенде — А. Бородин. № 2 симфония. 19.20 — «Ада-чурттуң йөрээл тур мен». Шүлүглелдиг композиция. 19.40 — «Эрге-дужаалы чок». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 21.00 — 23.50 — «Ye». Төнгенде —концерт.

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртеиги гимнастика. 8.15 — «Ак даглыг черде». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Физика. 10 класс. Чырыктың чалгыг болгаш кезектелир шынарлары. 9.05 —Француз дыл. 10.05 — Совет чуруттга уран чүүлүнде коммунистиг оөур-хевири. 10.35 — Ботаника. 5 класс. Сыптың тургузуу болгаш өзүлдези. 10.55 — Совет драматургиязы В. И. Ленининиң оөур-хевири. 11.45 — Эртемтаймылбырлыг фильм. 12.00 — А. Платонов —«Чалыны назынның эгезинде». 13.05 —П. Чайковский. № 4 симфония. 13.50 — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизиниң ажыдыыкчыны. Кремльдиң Съездилер ордузундан дамчыдылга. Төнгенде — А. Бородин. № 2 симфония.

КЫЗЫЛДАН

19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Медээлер. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуглар, чаштар!». 20.15 — Ритминиг гимнастика. 20.45 — Улустуң ыллагалары. 21.00—22.30 — «Ye». Төнгенде — телефильмнериниң II бүгү-эвилел фестивалының шаңнаткан фильми. «Ойнаарактыг кавай ыры».

ФЕВРАЛЬ 26-ДА
СРЕДА
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ye». 9.00 —В. Гавриляя. Фортепьянога ыллагалар. 9.25 — «Эрге-дужаал чок». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 10.35 — Л. Вахрушева болгаш В. Зелёный домрага ойнаар. Красноярскиден дамчыдылга. 10.55 — 11.20 — «Экипаж». Док. телефильминиң башгайгы көргүзүү. 14.30 — СЭКП-ниң XXVII съездизинде. 14.50 — «Совет книгпге». Док. телефильмнер: «Оганерже оруқ», «Мода болгаш шевелде», «Сергиевскиниң арджаи суглары» курорт. 15.45 — «Интернационал». Делегейниң пролетар гимнизиниң дугайында. 16.10 — Ленинден өөренир. «Кремльде В. И. Ленинниң кабинединя болгаш квартиразы» музейже экскурсия. 16.45 — В. Книга — «Орус миниатюралар». 17.05 — Эртем болгаш амыдырал. 17.35 —С. Прокофьев. № 3 концерт. 18.05 — «Объективте — Төрээн чурт». Фотоконкурс. 18.10 — «Кышкы хээлер». ССРЭ улустарының ырлары болгаш таңмылары. 18.30 — СЭКП-ниң XXVII съездизинде. 19.00 — Бөгүн делегейде. 19.15 — Делегей болгаш аныяктар. 19.55 — «Эрге-дужаал чок». Үш сериялыг уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 21.00 — СЭКП-ниң XXVII съездизинде. 21.15 — «Музыка кежээлериниң ариннары». 22.15—23.05 — «Ye».

ИЛИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртеиги гимнастика. 8.15 — «Шинчилел соңгу чүве бар чор». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — География. 7 класс. Уралдың бөдүүзү. 9.05; 12.55 — Немец дыл. 10.05 — Тележурнал. 10.35; 11.40 — Музыка. 1 класс. П. И. Чайковский — «Чылдың үелери». 11.05 — «Бөдүүн — ырын шынар». Ада-иелерге тележурнал. 12.10 — Г. Бакланов. Чогаалдарының арыннарындан. 13.25 — «ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы — СЭКП-ниң XXVII съездизинге». Эртем-таймылбырлыг фильм. 14.25— 14.55 — Өг-буле амыдыралының этиказы болгаш психологиязы. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.10 — «Съездиге миллион белек». Кызыл хоорайның пионер отрядтарының конкурс чыыжының түңнел ужуражышкыны. 19.10 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуглар, чаштар!». 20.20 — «Ярослав портрет». Док. фильм. 20.30 — Гандболга делегей чемпионады. Эр улуг. Югославиниң шилиидек командазы— ССРЭ-ниң шилиидек командазы. Швейцариядан дамчыдылга. 21.05 — «Бажыңның тып ээ». Уран-чечен телефильм. 22.15—23.05 — «Ye».

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ХӨГЖҮЛДЕНИҢ БАЗЫМНАРЫ

АҒААР

Республикага биче булуттаар, хар чагбас, соңгу чүктеи хаттың дүргеии секундада 2—7 метр. Агаарлың температуразы дүне 36—41, чамдык районнарга 27—32 градус, хүндүс 15—20, чамдык районнарга 7—12 градус соор.

Кызылга биче булуттаар, хар чагбас, соңгу чүктеи хаттың дүргеии секундада 2—7 метр. Агаарлың температуразы дүне 36—38, хүндүс 18—20 градус соор.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Созвездие стрелков» 16.50 (Тускай сеанс). «Из жизни Потапова» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дубравка» 9.40 11.20, 13.00, «Рейс 222» 14.40, 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Координаты смерти» 15.00, 16.30, 18.00, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Шестой» 15.00, 17.00, 19.00 шактарда.

Курунсиниң Кызылда педагогика институдуу дараазында мергежилдерге бот-өөредилелиг салбырының 1 курузунга абитуриентилерии хүлээп алыры чарлап тур: **педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказы, орус дыл болгаш литература, география.**

Киреринии шылгалдаларын ийи эдтегде чорудар: март 24-тен 31-ге чедир болгаш июнь 2-деи 14-ке чедир дараазында мергежилдерге чорудар: **«педагогика болгаш эге өөредилгениң методиказынга»** — орус дыл болгаш литературага (аас болгаш бижимел-биле), ССРЭ төөгүзүү (аас-биле), математикага (аас-биле) шылгалда дужаар. Эге класстарда башкылап турар болгаш педучилищени «эге класстарның башкызы» тускай мергежилдиг доозапнарны киреринии шылгалдазы чокка беседа чорутқанының соонда хүлээп алыр. Олар районнуң азы хоорайның улус өөредилге киидистериниң өөредири-биле чоруткан бижиин эккеп көргүзер. **«Орус дыл болгаш литератураның»** мергежилиниге киреглер — орус дыл болгаш литературага (аас болгаш бижимел-биле), ССРЭ төөгүзүүге (аас-биле), даштыкы дылга (аас-биле) шылгалда дужаар. **«География»** мергежилиниге киреглер—орус дыл болгаш литература (бижимел-биле), география (аас-биле), математика (аас-биле), ССРЭ төөгүзүүге (аас-биле) шылгалда дужаарлар.

Билдиишкиннерии март 23-ке болгаш май 31-ге чедир дараазында документилерии кошкаш киирер: ортумак эртемниң дугайында документ (боду-биле), күш-ажыл депгериниң хоолгазы, № 286 майык ёзугаар эмчи шимизилгазы, үш кижиниң ат салгаиы, ажылдап турар черииң таныязын баскан характеристика, 3Х4 см хемчээлдиг 4 фотожуруқ, оглешгенииниң дугайында черечиселиниң хоолгазы (фамилиязын солаанкарга), паспортуи боду экеп көргүзер.

Документилерии дараазында адресте хүлээп ап турар: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу 34, бот-өөредилге салбыры, кабинет № 109.

Редакциянын адреси: 667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгадыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үлеткүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап унер

Чагыг № 3243.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күруне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00045

ЛОТЕНА
им. А. С. Пушкина

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ XXVII СЪЕЗДИЗИ

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың февраль 26 среда № 48—50 (13050)

1925 чылда үдезилеттинген.

Өртээ 5 көпеек.

Дүүн, Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизи ажылын эгелээн.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң Президиуму. Индирде—СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев. СЭТА-ның фотозу. (Чуруктү фототелеграф биле алган).

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизиниң чоруп турарының дугайында

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

1986 чылдың февраль 25-те, эртенгиниң 10 шакта, Москвага, Кремльдиң Съездилер ордузунга Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизи ажыл-херекчи байдалга ажыттынган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Д. А. Кунаев, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, В. В. Щербицкий оларга залга олурганнар адыш часкаашкыннары-биле байыр чедиргеннер.

Делегаттарның болгаш аалчыларның чылыы-биле уткааны СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачев съездини ажыткан.

Съездиниң удуртур органнары — Президиумну, Секретариатты, Редакция болгаш Мандат комиссияларын делегаттар чаңгыс үн-биле соңгааннар.

Даргалаан — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, секретары Е. К. Лигачев даштыкы коммунистиг, ажылчын, революсчу-демократтыг, социалистиг, социал-демократтыг, лейбористиг болгаш өске-даа партияларның делегациялары, демократтыг хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери СЭКП Төп Комитединиң чалаанын ёзугаар съездиде чедип келгенин дыннаткан. Съездиниң киржикчилери аалчыларга чүректиң ханызындан байыр чедиргеннер.

СЭКП-ниң XXVII съездизининг дараазында хүн чурумун бадылаан:

СЭКП Төп Комитединиң Отчёду болгаш партияның сорулгалары.

СЭКП Программазының чаа эдилгезинин дугайы.

СЭКП Уставынга өскерилгелер дугайы.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Политиктиг илеткели — илеткелчи СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачев.

СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёду — илеткелчи Төп ревизия комиссиязының даргазы эш Г. Ф. Сизов.

1986—1990 чылдарда болгаш 2000 чылга чедир келир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң кол угланыышкыннарының дугайында — илеткелчи ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы эш Н. И. Рыжков.

Партияның төп органнарын соңгууру.

Баштайгы үш айтырыглар талазы-биле тускай илеткелдерни кылбас, а партияның XXVII съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Политиктиг илеткелинге оларның утказын допчулап киирер деп саналды хүлээп алган.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизинге СЭКП-ниң Политиктиг илеткелин СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Михаил Сергеевич Горбачев кылган. Илеткелди улуг кичээнгей-биле дыннаан болгаш үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыннары-биле чаңгыс эвес удаа деткип турган.

Энергия-биле, тура-соруктун чаңгыс эптии-биле бедик көдүрлүр, бурунгаарлаар деп—ленинчи чагыгны күүседиринче СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтүн илеткелиниң түннел кыйгырыг сөстерин съездиниң делегаттары болгаш аалчылары кайгамчык бир эп-сеткилдиг, диңмиттиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Оон дараазында съезд СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелин дыннаан, ону СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының даргазы Г. Ф. Сизов кылган.

СЪЕЗДИНИҢ УДУРТУР ОРГАННАРЫ

Президиум

Александров А. П.
Алиев Г. А.
Алимов Т. А.
Аманов А. М.
Автономов А. К.
Архипов И. В.
Аэромесев С. Ф.
Багиров К. М.
Баталин Ю. П.
Бирюкова А. П.
Богомяков Г. П.
Босва Л. С.
Болдырев И. С.
Вайно К. Г.
Ведерников Г. Г.
Власов А. В.
Волков Ю. П.
Володин Б. М.
Воронин Л. А.
Воротников В. И.
Гагаров Д. Н.
Геллерт Н. В.
Герасимов А. Н.
Глушко В. П.
Горбачев М. С.
Гория В. Я.
Гришкявичус П. П.
Громыко А. А.
Гроссу С. К.
Демирэян К. С.
Демичев П. Н.
Джуманова Н.
Долгих В. И.
Дрижд Н. А.
Ельцин Б. Н.
Ельченко Ю. Н.
Ермаков Н. С.
Ершов П. И.
Зайков Л. Н.
Захаренко А. А.
Зимянин М. В.
Злобин Н. А.
Исаков В. И.
Калашников В. И.
Капитонов И. В.
Карпов В. В.
Климук П. И.
Князюк М. А.
Колбин Г. В.
Колпаков С. В.
Конарев Н. С.
Коноплев Б. В.
Копиель Х.-М. О.
Коптюг В. А.
Круглова З. М.
Кузнецов В. В.
Кулиджанов Л. А.
Кунаев Д. А.
Лигачев Е. К.
Лизичев А. Д.
Лящко А. П.
Маналенков Ю. А.
Маняхин С. И.
Марков Г. М.
Марчук Г. И.
Масалиев А. М.
Маслюков Ю. Д.
Махкамов К.
Мендыбаев М. С.
Месяц В. К.
Миронов В. П.
Миронова Л. Н.
Мишин В. М.
Муравьев Е. Ф.
Мураховский В. С.
Мысниченко В. П.
Назарбаев Н. А.
Никонов В. П.
Низов С. А.
Ожиганов И. К.
Орлов В. П.
Патиашвили Д. И.
Патон Б. Е.
Петров К. Г.
Петров Ю. В.
Плетнева В. Н.
Полозков И. К.
Пономарев А. Ф.
Пономарев Б. Н.
Попов Ф. В.
Прокопьев Ю. Н.
Пуго Б. К.
Разумовский Г. П.
Решетникова А. С.
Ромазан И. Х.
Рыжков Н. И.
Рябов Я. П.
Сизенко Е. И.
Сизов Г. Ф.
Силаев И. С.
Славский Е. П.
Слюньков Н. Н.
Соколов Е. Е.
Соколов С. Л.
Соловьев Ю. Ф.
Соломенцев М. С.
Строганов И. И.
Талызин Н. В.
Таразевич Г. С.
Телепнев П. М.
Терешкова В. В.
Угаров Б. С.
Ульянов М. А.
Усманов Г. И.
Усманходжаев И. Б.
Уткин В. Ф.
Ушаков Ю. К.
Федирко П. С.
Филатов А. П.
Хренников Т. Н.
Христораднов Ю. Н.
Цуккерман И. И.
Чебриков В. М.
Черный А. К.
Чичеров В. С.
Шакиров М. З.
Шаляев С. А.
Шаталов Ю. М.
Шеварднадзе Э. А.
Шевченко В. С.
Шкабардня М. С.
Школьников А. М.
Шербина Б. Е.
Щербицкий В. В.
Юсупов М. Ю.
Яковлев А. Н.

Секретариат

Авраменко О. С.
Алешин Г. В.
Бартошевич Г. Г.
Березин А. И.
Бойко В. Г.
Вагрис Я. Я.
Воронцев М. Г.
Гончаренко Б. Т.
Густов И. С.
Демиденко В. П.
Джаббаров И.
Добрик В. Ф.
Дыбенко Н. К.
Елисеев Е. А.
Захаров В. А.
Захаров В. Г.
Игнатов В. Н.
Инжиевский А. А.
Киселев Г. Н.
Клименко И. Е.
Кочетков Ю. П.
Кубашев С.
Кулибаев А. А.
Куликов В. Г.
Литвинцев Ю. И.
Лукьянов А. И.
Лучинский П. К.
Мальков Н. И.
Михалков С. В.
Моргун Ф. Т.
Никольский Б. В.
Печенников В. А.
Прокопьев И. П.
Разумов Е. З.
Ревенко Г. И.
Рыбаков А. М.
Сазонов А. П.
Салимов А. У.
Ситников В. И.
Смирнов В. И.
Смольский П. А.
Строев Е. С.
Титаренко А. А.
Федосеев П. Н.
Франценюк И. В.
Цирамуа Е. С.
Чепурных Н. И.
Червоненко С. В.
Ширшов Г. Ч.

Редакция комиссиязы

Аксенов А. Н.
Аннчев В. П.
Афанасьев В. Г.
Волкова Л. П.
Вольский А. И.
Воскании Г. М.
Грищенко П. С.
Гусев В. К.
Замятин Л. М.
Касенова М. К.
Коновалов В. Н.
Корнин А. Г.
Костенко Г. С.
Куликов Ф. М.
Лаптев И. Д.
Лосев С. А.
Лощенков Ф. И.
Лутай И. К.
Малофеев А. А.
Медведев В. А.
Морозов И. П.
Мукашев С.
Ночевкин А. П.
Рахманин О. Б.
Степанов В. С.
Трофимов Ю. Н.
Усов В. С.
Хомяков А. А.
Шальев А. Б.
Яковлев А. Н.

Мандат комиссиязы

Антонов Н. А.
Ауельбеков Е. Н.
Багдасарян А. Г.
Баклагин В. В.
Балакнин А. Н.
Баштанюк Г. С.
Беляков А. М.
Береговой Г. Т.
Бобовников Р. С.
Борозин Л. А.
Брызга Л. Л.
Войстроченко А. Ф.
Гилашвили П. Г.
Гудков А. Ф.
Дмитриев В. И.
Ермин Л. Б.
Зорькальцев В. И.
Ивановский Е. Ф.
Кавун В. М.
Калюжная М. П.
Карлов В. А.
Качин Д. И.
Ковалев М. В.
Кручина Н. Е.
Купцов В. А.
Макаренко В. С.
Матафонов М. И.
Мирошкин О. С.
Одинцов В. Е.
Плеханов А. Н.
Плешаков П. С.
Позельский Е. М.
Посибеев Г. А.
Птицын В. Н.
Разумовский Г. П.
Рачков А. И.
Романин Д. В.
Рындина А. Н.
Рюйтель А. Ф.
Сагдиев М. Р.
Сакалаускас В. В.
Салыков К.
Татарчук Н. Ф.
Торопов В. И.
Третьяков П. И.
Уповинкий В. И.
Уланов Г. И.
Филатов О. В.
Фотеев В. К.
Черкашина В. Н.
Шарин Л. В.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ XXVII СЪЕЗДИЗИНГЕ СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ

ПОЛИТИКТИГ ИЛЕТКЕЛИ

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ

1986 чылдың февраль 25-те илеткели

Эштер делегаттар!

Хүндүлүг аалчылар!

СЭКП-ниң XXVII съездизи чурттуң амыдыралында, ниитизи-биле амгы үениң делегей байдалында шинтипирлиг ескерилелериниң үезинде чыыгган-дыр. Партияның болган совет улустуң мурнунга боттарыыстың харыысалгавысты хааны биилп турарыныс-биле ажылывысты эгелеп турар-дыр бис. Бистиң соруглавыс — амгы бо үевисти ленинчи ёзу-биле хандыр уламдырып бодаары, алыс улуг чаагай соруглаларны болгаш болдунар аргаларыңың боттуг чорууп кижи бүрүзүниң идегелдери-биле болгаш күзел-чүтүүлдери-биле ылаптыг каттыштырып болур хемчеглариң боттуг, бүтүү талазы-биле бодаттынган программазын ажылдап кылыры болур. Хөй болган он-он чылдарда бистиң бурунгаар шимчээшкиниивистиң, совет социалистиг ниитилелдиң шынар талазы-биле чаа байдалче шимчээшкиниииң хевир-бүдүүзүн-даа, темпилерин-даа XXVII съездиниң шинтипирлери тодарадыр.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезин, партияның Үставыпга ескерилгелерин, беш чылда болгаш алызында улус ажыл-агыйын хөгжүдериниң Кол утланыышкыларын съезд чугаалажып көөр болгаш хүлээп алыр. Бистиң партиывыска, бистиң күүневиске, бистиң чонувуска ол документилериниң кайы хире улуг ужур-дузалыының дугайын чугаалап турган херээ-даа чок боор. Оларда — чүге эртken үеге үнелелди берип, ийи келген соруглаларны салып турар эвес, харын келир үеделги соруглаларны база айтып турар. Чүгээ болза, Совет Эвилели XXI чүс чылче кандыг байдалдыг киреринге, делегей ареназында социализмниң байдалы болгаш туружу кандыг болу берген турарының, кижи төрелгетениың даартагы хүнү кандыг болурунуң дугайында чоруп турар.

Партияның ам күштүг болуп турар Программазын хүлээп алган үеден бээр совет ниитилел бодунуң хөгжүдезинге уламна бурунгаарлаан. Херек кырында бүтүү чурттуу чаартыг тудуп, экономика, культура, социал хөгжүлде талазы-биле аажок улуг чедишкиниерни чедип ап, чаа ниитилел тургузукчуларының салгакчыларын кижизиткен бис. Космосче орукту кижи төрелгетениг ажыдын бергеп бис. Шериг-стратегиг паритетти хандырган бис, ол чорук империализминиң ядролуг дайынны өөскүдүп үндурер дээр агрессчи планнарын болгаш аргаларын боттуу-биле кызыгаарлаан. Бистиң Төрээн чурттувустуң, делегей социализминиң делегей ареназында туруштары дыка быжыккан.

Чурттуң эрткен оруу, ооң экономиктиг, социал болгаш культура чедишкиниери — марксизм-ленинизм өөредилгиниң, социализмде салдынган, совет ниитилелдиң депшилгезиниг сиңгиин боттанган аажок улуг күчүнүң амыдыралчызының бүүрелдиг бадыткалы-дыр. Ол чылдарда — күжениишкиниг ажыл-иштиң болгаш демселдиң чылдарында боттандырын алган бүтүү чүүлдеривиске чоргаарланыр эргелиг бис! (Адыш часкаашкыны).

Чедип алдынган чүүлдерни болур-чогууру-биле үнелеп көрбүшаан, политиктиг болгаш практиктиг ажыл-чорудулгада бистиң четпестеривистиң, экономикада база социал-угаан-бодал талаларында таарымча чок чүүлдерниң дугайын, шыдыг болуушкуиларның чылдагаанарының дугайын партияга болгаш чонга шыны-биле болгаш дорту-биле чугаалаарын СЭКП-ниң удуртулгазы бодунуң үдүлгезин кылдыр санаан турар. Чүгле объективтиг факторларның харааты-биле эвес, харын хамыктың мурнунда субъективтиг байдалларның чылдагаанарының ужурунда элээн каш чылдарның дургузунда партия болгаш күрүне организмдерниң практиктиг ажыл-чорудулгалары үениң негелделериниден, боттуг амыдыралдан чыдып каан турган. Чурттуң хөгжүдезинде шинтипирлезе чоруур айтырыглар шинтипирлеп турганындан дүрген өөрүп турган. Эргелеп башкарарының хевирлериниң болгаш методтарының шүүлеп, чылыш чок чоруу, ажылга идекпей чогу, бюрократизмниң өзүп турганы — ол бүтүү чүүлдер ажыл-керекке эвээш эвес каражаны чедирген. Ниитилелдиң амыдыралының ооҗумнадыр шаптараазыннар тыптып эгелээн.

Тургустуунан байдал чаартылгаларны кылырын негеп турган, ынчалзажок төп органнарга-даа, чер-черлерге-даа чүүлдээ солуп, чаартпайн, ажыл-керекти анаа-ла эжиндип ап болур дээр бир янзы хевирлер тергинден турар апаргаң. Ынчалзажок ыңдыг чүве турбас болгай, экпер. Бине кала тура дүжер болзунза — бир верста чыдып каар сеп дижир болгай. Ынчангаш өйү келген айтырыгларны шинтипирлериниден быдаа болбас. Ыңдыг янзылыг шын эвес түүш чүткээ, күүлеге, партияга аажок улуг каражаны чедирер. Ынчангаш ол дугайын ажыт-чажыт чок чугаалап көрээли!

Ниитилелдиң социал-экономиктиг хөгжүдезинде таарымча чок болуушкуиларны дүрген-ле ажыл эртер, эргежок чүгүлээ динамизми болгаш дүргедээшкинии ол хөгжүлдеге хандыграр, келир үеде боттандырар шинтипирлер эң-не чиге болгаш харыысалгалыг, а боттуг ажыл-керектер — тодаргай соруглыг болгаш ажыктыг болзуун дээш эрткен үеден чогуур кичээлдиргиниг алыр — ыңдыг эң чүгүлээ соруга тургустуунган.

Эде көөр ужурлуг байдал чүгле иштики ажыл-керектерде тургустуунган эвес болур ийин. Ыңдыг байдал дашткы ажыл-керектерде база баа апаргаң. Амгы үениң делегей хөгжүдезинге ескерилгишиниер ажаок хаяы болгаш ыяа улуг болганындаа олар ооң бүтүү факторларын дагын-дагын эде көрүп, бодаарын, комплекстиг анализтээрин негеп турар. Ядролуг удур туружуушкуунуң амгы байдалы янзы-бүрү социал системаларның, күрүнелериниң болгаш регионнарының араазында харылзааларга чаа туруштарлыг болуруун, чаа аргаларны болгаш хевирлерни ажыттаарын хүлээдип турар.

Империализминиң өөскүдүп үндүргенн боо-чепсектерин эңдере будурер чорук XX чүс чылдың төнчүзүнде делегей политиказында: кижи төрелгетеи ядролуг айтырыгдан чайлап болур бе азы ядролуг мөсилдежишкинниң чайлап чогуунуң айтырыы улгадырынче аппар чыдар удур туружуушкуунуң политиказы тергинден үне бээр ирги бе деп айтырыгга чедирип келген. Капитал делегейи гегемонизминиң идеологизиязындан болган политиказындан адырылбаан, ооң хартавчылары социал аштырышкынының адаанын негеп алыр дээр идегелни ам-даа кагбаан, олар күш-биле тергиндел чедип алыр дээр хоозун бодалдарынга ам-даа ынанып турар. Болуп турар чүүлдерни чогумчалы-биле үнелеп көөрү чагырыкчы ангының бодалының чидип калган, чүвени чөптүг эвес көөр чоруун улуг бергедээшкин-биле ажып эртип турар. Төөгүүни бо үезинниң нарыны болгаш чидин — ядролуг чепсекти хоойлудан дашкаар кылдыр тургузар, ону болгаш кижилерни массалыг үзүткаарының өске-даа чепсектерни бүрүн үзүткаар, делегей харылзааларын экижидер соруглагы улам-на чүгүлээ болдуруп турар.

Чурттуң иштинде болгаш делегей ареназында принципиалдыг чаа байдалды. Төрээн чурттуң салым-чолу дээш бодуунуң харыысалгазын партияның ханы мелереп билир чоруунуң идерел, ийи келген чаартылгаларны боттандырар деп ооң турасоруунуң болгаш шинтипирлининиң илерели бистиң ниитилелливистиң социал-экономиктиг хөгжүдезин дүргедидир дээн апрель (1985 ч.) Пленумунуң айтыышкыны болу бергеи.

Үр үелиг, принципиалдыг соруглаларны чогаадып тургузарда, Төп Комитет ниитилел хөгжүлдезиниң эртемге үндезилеттинген теориязы — марксизм-ленинизмни чайгылыш чок удуртулга болдуруп турар. Ол теория күш-ажыл кижилериниң үндезин эрге-ажыктарын, социал чөптүг чоруктуң идеалдарын илергейлеп турар. Ооң амыдыралчы күжү — кезээ шагда аныпанда, чаа фактыларны болгаш болуушкуиларны, революсчу демиселдиң болгаш социал чаартылгаларның дуржулгазын хөгжүдер, чогаадыкчы ёзу-биле түүнээр доктаамал арга-шинээлиг бооп турарында.

Бисте удуртулга болуп турар теориявысты кана-да болгаш амыдыралдың бүтүү талаларыңга таарыышкан шаптыланган схемаларның болгаш рецептилериниң чыыжы болдурар дээр кандыг-даа оралдажыышкын марксизм-ленинизмниң алыс утказынга, мөзүзүнге шуут удурлажыышкак.

«Дээре-ле дээрге үүлге нииити соруглаларны айтып талевилээр аргалыг «формулаларны» өөрөнип шээжилээр болгаш анаа-ла каталтап туруп бээр чоруктарны Маркс болгаш Энгельс чөптүг-биле шоодуп, кочулап чорааннар, а ол нииити соруглар төөгүлүг чорудулганың онзагай үе бүрүзүнүң экономиктиг болгаш политиктиг тодаргай байдалынга дүүштүр эргежок чугүлээ ёзу-биле өскерлип турар болгай», — деп 1917 чылда В. И. Ленин бижээн. Бистиң кижи бүрүзүнүң ынк бодап алыр, чепсегленип алыр ужурлуг сөстери бо-дур, эштер.

Бистиң туруп турарывыс шак бо экономиктиг болгаш политиктиг тодаргай байдал, төөгү чорудулгазының сонет ниитилел болгаш бүтүү делегей таварын эртип турар чогум-на бо онзагай үези партиядан, коммунист бүрүзүнден чогаадыкчы, чаартылгы чоруктуу, чанчыгып калган, ынчалзажок үези шагда эрте берген билиишкиниерден үшпүүп үнерни негеп турар.

Съезд мурнунуң документилерин чугаалажып турарывыс чүзинде бистиң амыдыралывыстың болгаш партийжи политиканың бүтүү кол өзек айтырыгларының талазы-биле улуг, ажык болгаш боттуг чугаа болгаш. Бис съездиге бүтүү партияның, бүтүү чонуун мерген угаапы-биле, дуржулгазы-биле баяан келген бис. Бистиң бурунгаар шимчээшкиниивис херектиг дүргедээшкинии чедип алган турар төлээде, күүү кылза чогуурул, кандыг бираларны немей ажыглаза чогуурул дээрэи ам биске тодары-биле көскү.

Ам дыка хөй, колдуунда харын, бүтүү-ле чүве социалистиг тургузугнуң артык күштүү болгаш аргаларын, ооң экономиктиг күчүзүн болгаш социал потенциалын кайы хире ажыктыг кылдыр ажыглап, ажылдың ниитилелге эргежогаан хевирлерни, ажылдың стилин болгаш аргаларын чаартып, оларны өскерлип турар байдалдарга дүүштүр кайы-хире ажыглап шыдаарывыстан хамаарыжыр. Бистиң чүртүвүстүң күчү-шыдалын чүге шак ынчаар улгаттырып, совет улустуң материалдыг болгаш угаан-бодал амыдыралын шынар талазы-биле чаа деңнелге көдүрүп, ниитилел тургузуу болуп социализмниң үлегер-чижезиниг делегей хөгжүлдезинге тургузукчу салдарын улгаттырып шыдаар бис.

Келир үеже бүзүрелдиг көрүп турар бис, чүге дээрге, боттарывыстың соруглаларывысты болгаш оларны боттандырарының оруктарын тодаргай көрүп турар бис. Келир үеже бүзүрелдиг көрүп турар бис, чүге дээрге, чоянуң күчүлүг деткимчезинге даянып турар бис. Келир үеже бүзүрелдиг көрүп турар бис, чүге дээрге, социалистиг Ада-чурттуң эрге-ажыктары дээш, коммунистер партиязының болуп кызыгаар чок бараан болдуунуң келгени өндүр үлүг идевилааны дээш туружуп турар бис. (Үргүлчүлелдиг алыш часкаашкыны).

I. АМГЫ ҮЕНИҢ ДЕЛЕГЕЙИ: КОЛ УГЛАНЫЫШКЫННАР БОЛГАШ ЧӨРҮЛДЭЭЛЕР

Эштер! Амгы үениң делегей хөгжүлдезиниң кол утланышкыннарыңга болгаш онзагай чүүлдериниг бүтүү талалыг анализти партия Программазының төлевилелиниде берген. Келир үеде ооң илерээшкиниериниң бүтүү-ле хөй янзы чүүлдерни баш удур тодаралыр деп соруглаңы Программа салбайн түрар. Ол болдунмас чүүл болур ийин. Ынчалза-даа ыңдыг бир чүүл база шын. Херек кырында бар кол утланышкыннарны тодаргай билип тура, эртемге үндезилеттеи шын политиканы харын чорудуп болур. Болуп турар чүүлдерниң диалектиказынче, ооң объективтиг логиказынче ханы сиңгиин киреп, үениң шимчээшкинии көргүзер шын түшпелдерни кылын билирге анаа болуун эвес, ынчалза-даа мырнай эргежок чугүлээ херек.

Чүгле капиталистиг ажыл-агый дугайын чугаалаан тура, ескерилгелериниң ажырланып чоруткан бүтүү чүүлдериниң түңүн 70 маркстар безин хаара тудуп ыңдаваас ийин деп. Октябрь революциязының мурнунда-да В. И. Ленин демселээн. Ынчалзажок марксизм кол ескерлиишкиниериниң хоойлуларын ажыттаан, ол ескерлиишкиниериниң болгаш оларның төөгүлүг хөгжүдезиниң объективтиг логиказын кол болгаш үндезин чүүлдерге көргүскен» деп. Владимир Ильич удамчылаан.

Амгы үениң делегейи нарын, хөй янзы хевирлиг, шимчеягир, хаярлаачын турар угланыышкыннар сиңгиккен, чорудээлер долган. Амгы делегей, эң нарын шилип алыышкыннарының, дүүрээшкиниериниң болгаш идегел салыышкыларының делегейи-дир. Бистиң бажыңывыс болур—Черинне политика болгаш күш-даа талазы-биле ыңдыг улуг үүлеге моон мурнунда кажан-даа таварыжып турбаан. Кижи амытан ыңыча хөй үндүтүг бойдустан ап чорбаан болгаш бодуунуп-на тургузуп алгаш күүлүнүң мурнунга кажан-даа ыңдыг чогемчиг турбаан.

Ниитилелдиң төөгүзү — дүш бооп каттышкан чүүлдериниң түңү эвес, дай-баш чок «броун шимчээшкинии» эвес, харын дүрүм бүрүзүн бүүчегаарлаашкыныг чорудулга-хир дээрэ-

(Үлемчызы 3-ку арында).

ЭШ М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ИЛЕТКЕЛИНИҢ УЛАНЧЫЗЫ

ның тиилемгезиниң сосида бистиң партиявыска калбарган баштайгы улуг дискуссия-ла бадыткаан. Өске чурттарны социализмге чедире бээр арга-шинээлиг «революстуг дайынның» теориязын камгалап турган «чөөн үеледиг коммунистериниң» болгаш троцкистериниң үзел-бодалларын ынчан ниитпирлиг ойтур шапканы билдингир болгай. Ол туруш болза, «революцияларны төрүттүндүрүп тывылдырар чөрүлдээлериниң чидиглениңкиниңиң ойу келгенинде хире-чергези-биле өскүүр революцияларны «албадаарын» кажан-даа ынчан эвес деп санап турар марксизмге шуут дүүшпес болуп ийиңке» деп, В. И. Ленин 1918 чылда-ла онзалап демдеглээн. Бис бөгүн-даа быжыг бүүрелдиг бис: революцияйы өскээртен, артында-ла дайын аргалары-биле албадаары ажык чок болгаш ынчан болбас.

Капитал делегейиниң таварыжын турары айтырыглар болгаш кризистер оон бодунуң ишти ниге тыптыр, олар эрги ниитилелдиң ишткн антагонистиг чөрүлдээлериниң дүрүм сөзүгаар түнелп болур. Бо утка-биле алырга, капитализм хөгжүвүшаан, бодуна бодун чок болдурун турар. Капитализмниң хөгжүлдезиниң дорайтаа бадып турар чадазында айтырыгларның чидиглеягенин ажып эртпи чадаан, империалистиг чурттарның чагырыкчы бөлүктерин төөгүниң боду-биле өлүмге чыгаткан ниитилелдиң демей-ле камгалаар шинек чок чепсектерин болгаш аргаларны ажыглап турар.

Бөгүн совет азы коммунистиг «кыжалыт» дутайында хоозун иүүллүү хей ажыглап турарының үезинде оон соруглгазы болза, боо-чепсекти эдерс бүдүрери, бодунуң агрессия чоруун агартмиары болуп турар. Ынчалзажок дайын аргазы-биле делегейге-даа, ишткн-даа утаан-сарыылдыг шинтпирлер тывылбазы улам-на илдең болуп бар чыдар. Делегей хөгжүлдезиниң келир үезиниге хамаарыштыр ийи аңгы туруштуң үскүлежиишкиниң болгаш демисели онзагай нарын байдалдыг апарган. Кажан делегейде ядролуг чепсектиң кедерзей хей курлавырлары чыгдынган турда, кажан спецналистер чүгле кижи төрелгетенин каш катаи база каш он катаи узуткаи болурунуң дугайында маргыжып турда, дайынның болур-болбазының кес кырында турарындан, коруушкунуу кес кырындан чайлап, ийи системаның күрүнелериниң аразында харылзаалариың чогумчалыг, деппилгелиг хөгжүүрүнүң хевирлериниче херек кырында шилчип эгелээр үеиниң шуут келгени ол.

Келир чылдарда кол демисел чогум-на харын делегейин камгалап ап болур политиканың боттуг утка-шынарының айтырыгларын долгандыр калбарар дээрзи бүгү байдалдардан билдинип турар. Ол демисел нарын, хей талаларлыг болур, чүге дээрге бистиң мүриивүста делегейиниң боттуг чүүлдерн болгаш оон перспективаларын утаан-сарыылдыг ёзуубиле үнелеп көөр, бодунуң болгаш өскениң дуржулгазындан ыанығы түнелдөр үндүрер хөөн чок удурткыкы болуктерниг ниитилел турун турар. Бо бүгү — оон ишткн «камгалал системаларының» элээнинин, социал талазы-биле кыраанының көргүзүү, териидекчи күштериң политиказында улуг өскерлиишкиннер болурунуң аргазын эвээжедип, оон сарыыл чок чоруунуң хире-чергезин улгаттырып турар.

Чогум-на харын оон уржуундан социалистиг болгаш капиталистиг чурттарның, ССРЭ биле АКШ-тың аразында харылзаалардың келир үезин илап тодарадып чүгаалаары дыка нарын. Маңаа шинтпирлиг факторлар болза, делегей ареназынга күштериң дензигүүрү, тайбың күштериниң өөүлдези болгаш идепкейн, ядролуг дайыңның кыжаныыңга удур оон дээштиг турунун болур шинээлин болтур. Байдалды үнелеп көөүүге Барының чүктүн чагырыкчы бөлүктериниң реалисчи болурунуң деңнелиндеп эвээш эвес чүүлдер база хамааржыр. Ынчалза-даа бир эвес политиктер чүгле караа чок согур болурундан аңгыда, сагыш-сетки.иниден эмнектиг болур болза багай. Ядролуг дайынның шуут болдунар ужур чогуның байдалдарында күрүнелер аразының харылзаалариың дүрүмү системаларын удур туржуушкуну эвес, а тайбың кожа-хелбээ догуиаашкыи болган турар ужурлуг.

Чөрүлдээлериниң ийиги болүү — **капиталистиг делегейиниң болдуиун ишткн чөрүлдээлери.** Эрткен үе **капиталнзминиң ишти кризизиниң** хамылаавының хей бадыткаашкыларын берген. Мөлүүлү бүдүжү өскерилбээн амгы капитализм XX үс чылдың үезинде, харын-даа ортаа үезинде турганындан дыка ылгалдыг. Эртем-техниктиг революцияның салдары-биле база аиаа дүүштүр көөрге, канчаар-даа ажок өскеи бүдүрүкчү күштер-биле ишгилел харылзаалариың хуу өөүлүг бүдүжүнүң аразында чөрүлдээ улам-на чидиг болуп бар чоруур. Ол дээрге ажыл чок чоруктуң өскени, социал айтырыгларның бүгү комплекизиниң чидиглеигеин-дир. Экономиканы шимчедириниң эң неперелгей аргазы болуп турар бүгү-ле чүүлдү бүргей алган милитаризм-дир. Политиктиг институттарның, утаан-бодал адырының улам өзүп турар кризизи-дир. Бүгү-ле угланышкыныарга—ишткн болгаш дашткы политикага, экономикага болгаш культурага, кижи ренийиниң чедиишкиннерин ажыглаарынга—реакцияның човалаңгыг ыйыышкыны-дыр. Консерватизминиң чаңчылгаан хевирлери бүрүн эрге-чагырга чедип алыр дээр угланышкыныарга орнуи чайлап берип турар.

Капитализминиң кризизиниң антикоммунизм болгаш антисоветизм дээн ышкаш айыылдыг илерээшкиниинің дутайында онзалап чүгаалаар херек. Ол чүгле дашткы политика эвес. Империализминиң амгы системазында ол дээрге ишткн, политиканың база эң чүгүла угланышкыны, капитал чурттарында, делегейниң социалистиг эвес кезээиде чурттап база демисежин турар бүгү мүриаүкы болгаш деппилгелиг чүүлдерже ыйыышкын кылырының чепсээ болуп турар.

Ниити кризистиң амгы үе-чадазында база капитализм шуутээ чаңгыс черге доктаап турувутпаан, оон экономиказының өөүлдезинии, эртем-техниктиг чаа угланышкынарны шингээдип алырының аргаларының бары шын-на харын. Ол тодаргай экономиктиг, шериг, политиктиг болгаш өске-даа турушгары салбазын «болдуруп» турар, а чамдык участоктарга харын-даа социал адаан негээшкинин алыр, мүриинда чидирген чүүлүн эгидип алыр арганы берип турар. Ынчалза-даа ажылчы чон массаларының эрге-ажыктарын илергелеп турар боттуг соруглгалары база үг-шин чок капитализм оон чөрүлдээлериниң бүгү бөлүктериниң мүриинда турун көрбээн ёзуубиле холужуп тутчуруна, бот-боттарын күштелдиреринге таваржып турар. Бодунуң хөгжүлдезиниң бүгү-ле чүс чылларында кестүп көрбээн хей социал болгаш өске-даа муңгаталыышкыныарга ол таварышкан.

Хамыктың мүриинда **күш-ажыл биле капиталдың аразында** чөрүлдээлер чидиглеиип турар. 60—70 чылдарда, экономиктиг конъюнктураның таарымчалыг байдалдарында, ажылчын ангы, ажылчы чон бодунуң байдалын бичии эжижидерии чедип алыр арганыг болган. Ынчалза-даа 70 чылдарның ортаи үезинден эгелээш улам көвүдээн экономиктиг кризистер болгаш бүдүрүлгениң эзэчеглиг технологтуг эде тургузуушкуну байдалды өскерткен болгаш капитал удур шаап халдаашкынче кирер, ажылчы чонпарның социал чаалап алышкынпарының дыка улуг кезиии чок болдурар аргалыг болгаи. Амыдырал деннелиниң чамдык көргүүлериниң талазы-биле ажылчы чон хөй чыл аткаар октаттырган. Ажыл чок чорук дайын сөөлүидеги үеиниң ишткиден эң-не хөй болуп турар. Тараачыиарның болгаш фермерлерниң байдалы илейт-ле баксырап турар: чамдык ажыл-агыйлар хоозурааи, оларның эргидеги эзлери хөлеэилеиир ажылдаар кижилерниң хүрээлеяняге немежин кирип турар. Өскелери көдээ ажыл-агыйның улуг монополиялары-ның болгаш банкыларның кулданыынче кирип турар. Социал

кандыг түңнелдер үндүрерии, бодунуң эргелери болгаш социал дешилге дээш ажылчы чонның демиселиниң чөрүлдүзээи келир үе көргүзөр. Ынчалза-даа чамдык капиталистиг чурттарда политиканың, бүгү ишткн байдалдың улам ыанылап дыка барының үзелдиг болуп бар чыдарының делегей харылзааларыига база улуг айыылдыының дутайын чугаалавайн барып болбас. Ыидыг эргилдениң үржунтарын бөш бурунгаар тодарадыры берге, оларның аймылын чедир үнелевеин барып болбас.

Чүс чылдың сөөлгү он чылдары **империализм аразының чөрүлдээлериниң** чаа илерээшкиннери-биле, оларның чаа хевирлери болгаш утланышкынпары тыптын келгени-биле демдеглеттинген. Капиталпзминиң чөрүлдээлериниң ол бодуун аиғы талазы-биле чоок чорук-даа, күштер каттыштырарының талазы-биле сонуургалдыг чорук-даа, шериг, экономиктиг азы политиктиг интеграция-даа, эртем-техниктиг революция-даа чайладып шыдаваи. Ол чүүлдериниң сөөлгүзү капиталистиг будурүлгениң интернационалчыдылгазын маргылдаа чок дүргедеткен, капитализм чурттарының хөгжүлдезиниң деңнелдерии деңнештирерин-даа, шураашкын хевирлиг чорууи-даа күштелдирген. Эртем-техниктиг деппилгелиңиң байдалдарында чидиглеген конкуренция хожудап турарларга улам-на хайыра чок ядаралды болдуруп турар. Капиталистиг дагын будурүшкүнүүн байдалдарының дыка нарыидаапы, кризистерниң хей янзы хевирлери, делегейге конкуренциянын чидиглеигени империалистиг агаанпажыларны онзагай чидиг болгаш күштүг болдуруп турар. Делегей рыногуига садыг-экономиктиг деминсел «болдуның чуртүүн» күрүне-монополиялыг капитализмнериниң күчүзүиге улам-на быжыг даянырыиың, бүрүказ күрүнеиин улам-на агрессчи болгаш чүгле болдуиун хууда ажыын бодаан ролюнүн байдалында чоруттуруп турар.

Транснационал монополисчи капитал күштү дүргеи чедип ап келген. Ол ангы-ангы чурттарның-даа, делегей ажыл-агыйының ишткн-биле деннелиигe-даа будүрүлгениң будун-будун адырларын азы кавыларын сы базып, монополизастап турар. 80 чылдарның эгезинде транснационал корпорацииларының үлүүне капиталистиг делегейде үлетпүр будүрүлгезиниң үштүн бир кезиинден хөй, даштыкы садыгның чартык кезиидеи хөй, чаа техиикага болгаш технологиига патентиларииң 80 хире хуузу онзагаын тургаи.

Транснационал корпорацияларның өзээ Америкаиы болуп турар. Оон даштыкыда тургускаиы будүрүлгелер комплезинде АКШ-тың бодунда болбаазырадылга үлегшүрүүе ажылдап турар кижилериниң чартык кезии хире савиыг ажылчыиар болгаш албан-хаакчылар армиязын немей ажыглап турар. Үк комплекс чылда 1.5 триллиои доллар түңнүг бараавиар будүрерии болгаш ачы-дуза чедирерии амгы үеде хандырып турар, ол АКШ-тың ишти продукциязының барык 40 хире хуузунга дек.

АКШ-тың «сиймги экономиказының» хемчээли Барыиы Европаның ГФР, Франция, Англия ышкаш кол улуг күрүнелериниң экономиказын ийи-ш катаи ажыи турар, ол чүгле Япониимыига четпес. АКШ-тың эң улуг транснационал монополиялары — империялар-дыр, оларның экономиктиг ажыл-чорудулгазының хемчээлдерии чүгле будүн-будун күрүнелериниң ишти национал продуктузу-биле деннеп болур.

Чөрүлдээлериниң чаа доклаашкыны тывылган болгаш улам дыпзытып орар — ол дээрге **транснационал корпорациялар биле ишгилелдиң политиктиг организациязының национал-күрүне хевириниң аразында** чөрүлдээ-дир. Транснационал корпорациялар хөгжүп орар-даа, бедик хөгжүдслиг-даа капиталистиг күрүнелериниң түскай догуииаан хамаарышпас чоруун божаиадып турар. Бир эвес ажыктыг болза, олар күрүнемонополистиг таарыштырыгаиы идепкейлиг ажыглап турарлар. А бир эвес буржуаз чазактарның хөделиишкиннери оларның орулгаларынга биичи-ле шаптыктап турар болза, олар-биле чидиг чөрүлдээни кылып турар. Ынчалза-даа оон-биле чергелештир америк транснационал кедергей улуг монополиялар ол чурттуң чагырыкчы күштериниң күрүне гогемониязының, тергиидекчи күзел-үүткүлдериниң күүседиктиизи ролюи идепкейлиг боттандырып турар.

Амгы империализминиң үш кол төптериниң — АКШ-тың, Барыиы Европаның болгаш Япониияның — **бот-боттарының аразында харылзаалары** илдең болгаш чажыттырыган чөрүлдээлериг апарган. Эң чоок адаанпажыкчыларындан 60 чылдарның төнчүзүүне чедир-де экономика, сан-хөө, технология талазы-биле тергиидеп турган АКШ шыигыы шылгалдага тавариышкан. Барыиы Европа болгаш Япоиия америк өөзээржикчизии чамдык чүүлдерге кызымаатгар арталыг болгаи. Олар эң чаа техиика ышкаш америк тергиидеиии чаңчылгаан адырыига хамаарыштыр Каттышкан Штаттарга адаан кылып турарлар. Вашингтои бодунуң эвилелчилериии араазында адаан-демиселге хей күш чарыгдаваэынче үргүлүү кыйгырып турар. Ынчалза-даа америкаииар боттары доллар болгаш хуу ставкаларын овуузуиигг ажыглап тургаш, бодунуң экономиказын Барыиы Европаның болгаш Япоиияның күсели-биле немей быжыглап алырындаи кемзиимейи турда, амгы империализминиң үш төөү чаигыс дээиир адаанга канчап сыиычырыл? Империализминиң үш төөүмүи туруштарының дүүштүрүлгези кандыг хемчээлдиг чедип алдыкар болдур, ол колдуунда-да америк ыйыдыышкыиының азы ажык албадаашкыиның түнелп бооп турар, ол бир-ле дутаарында АКШ-тың бодунуи эрге-ажыктарына болгаш сорулгаларына бараи болуп турар. Ол чорук, бодунуң эзлээнде, чөрүлдээлерии ажып эртеринге эвес, а чидиглендиреринге чедирип турар.

Ыидыг чылдагаан-уржуктут харылзааның ужуруи тывыксап турар хире апарган. Элээи кап барыии-европа чурттарының чазактарында, социал-демократтыг болгаш либералдыг партияларда, калбак хөй-ниитиниң ортузунда бир-ле дугаар мынчаар ажык чугаалажып турар апарган: амгы америк политика Барыиы Европаның бодунуң аймыл чок чорууиун дутайында, болгаларын-биле шуулуун турар бе, ынчаш, «башгакчы» болур дээп бодунуң күзел-үүткүлдерии АКШ халуи эрттирип турбаан бе? Каттышкан Штаттарның партиерлары өскеиің кестүү боттуң караан солуп шыдавас деп чүвеге чаңгыс эвес удаа бүүрел көөр ужурга тавариышкан.

Дашкаар болгаш ишкээр утланышкыиларның удур-дедир демисели күштериниң деизигүүрүидө өскерилгелериниң түнелп бооп, империализминиң системазынга моон соңгаар-даа уламчылаар дээрзи чигзиниг чок. Амгы делегейиниң боттуг байдалдарында «күштүң» үш «төөүүн» экономиктиг, шериг-политиктиг болгаш өске-даа ииити сонуургалдарының тургустуигаи комплекизии бустуу бээрииге идегээри берге. Ынчалза-даа үк комплекстиң ишткиге оон эвилелчи-адаанпажыкчылары, артында-ла боттарының эрге-ажыктарынга чөрүүтүр, америк албадаалга ыыт чок чагыртыр деп Вашингтоиуи кордаарының үидезииниг болуру чөгенчиг.

Чоокку он чылдарда империалистериниң араазында чөрүлдээлери өске янзы хевирлиг апарып болуру, капиталистиг чаа «күш төптөри» тыптып кээп болуру амгы үе-чадада ол чурттарның араазында чөрүлдээлериниң база бир ылгалдыг байдалы болур. Ол чорук чөрүлдээлериниң хемчээлдиң улам улгаттырарынга, оларның улам сырый холбажырынга болгаш чидиглеиирииге чедирери чугаажок.

Империализм биле хөгжүп орар чурттарның болгаи улустарының араазында чаа, иарын болгаи өскерлиичел чөрүлдээлер болук-болуктеи тургустуиуп келген. Шаандакы колониияларны болгаш чартык колониияларны хостааны капитализтиг системага политиктиг болгаш идеологтуг күштүг согуг болган. Ол системаның он тоску веаге тургустуигаш, чээрбиги вектиң чартымыига чедир турганы мыңаш ыидыг девиери узуткаттыигаи. Кижи төрелгетенииң хей кезии боон турар ол улустарының амыдыралында оожум, берге-даа болза, достаалыр арга чок саарлыглалар боон турар. Ол чаартыыаларының чөрүдулгазы эзэзи эвес принципиалдыг өскерилгелерии болдурган, ынчалза-даа эзэзи эвес бергелерге таварышкан.

Политиктиг кажарлаашкыиларны, аазавшкыиларны болгаш садыг - хозяйственный империя, шериг кыжаныышкыиларын болгаш дорт чөнгээлерии, а хонар эвес үелерылгаларда хостагаи чурттарның ишткиэ херектериие тыгаарлаашкыиларны ажыглаи турган, экономиктиг хамаарылганың оон мурииида тургустуигаи чарылгаларның капитализм мүргүлгайында - хевээр артгырын аитар аргалыг болгулаан. Империализм аиаа үидезилээш, иеоколониалисчи мөлүүдслиниң дыка нарын системазын тазыктыр тургузуп алыр, бодунга элээи хей санныг хостагаи күрүнелерии чыпшыр дузактап алыр аргалыг болган.

Оон уржуктары аарберге болгаи. 2 миллиард ажыг кижиниң чурттап турары хөгжүп эгелеп турар чурттар херек кырында бүрүүбиле ядыы-туреиги чоруктуң девискээри болу берген. 80 чылдарның эгезинде бүгү хостагаи чурттарга чоиуп кижи бүрүүиге онаавшыр орулгаларының деңнели хөгжээи капиталистиг чурттардаазының 11 катаи күду болгаи. Сөөлгү үжеи чылдарның дүргүзүидө ол илгал кызырылбайи, харын улгадып турар. Херектиң ужуру чүгле ядыы-туреиги чоруктуң деяемештерии көргеиииде эвес боон турар. Чугаа болза, ужук-бижик билбес болгаш каранғы-бүдүүлүк, азыы-чем тоттур чивос чоруктуң болгаи аш-чуттуң, чаш урут-дарыг кедергей хей өлүң-чидип турарының, чүс-чүс миллиои кижилерии кыргыы-ыдыыр халдавырлыг аарыг-аржыктарының дутайында боон турар-дыр.

Ыидыг байдал — деппилгелиг кижи төрелгетенге бүжарчүдек чорук-тур! Оон бүрүүзү—империализмде. Чүгле будүнбудун диппере колониалдыг үптээшкиниңиң түнелиикде, ханнаар-даа аажок хожудангай чорукту арттырып каап төөгүнү эвес, харын ол ышкаш бөгүнгү практиканы-даа ап көөрге, база-ла империализм бүрүүлүг боон турар. АКШ-тың корпорацияларының чүгле сөөлгү он чылдарның дүргүзүидө хөгжүп орар чурттардан соруп үндүрүп алган ажык-кончаазы оларның чарыгдалдарындаи дөрт катаи хей болган. Ынчаарга ол-ла үеиии ишткиде АКШ-тың монополияларының Латын Американың болгаш Кариб бассейииниң девискээрлериидеи алган ажык-кончаазы чарыгдалдарындаи сес ажыг катаи хей болган.

Империализминиң системазы хөгжүп турар чурттарны үптептоиаарының, оларны колдуунда дарлап-мөлүүдүүиү күселиибиле ам-даа амыдыраашаан турар дээп көөредишкии чоокка бадыткаап болур. Оон хевирлери болгаш арталары солуүүн турза-даа, алыс шыиары биезии хевээр артаан. АКШ-ка, чижээ, нашиоиал орулганың дыка хей кезии ыидыг кончаалараың күсели-биле тургустуиуп турар. Хөгжүп турар чурттарның империалистиг күрүнелер шуутүзү мөлүүн турар, ынчалза-даа АКШ-тың [illegible] оиу эң-не ыят чоокка үүлгеп, үстүрары чигзиниг чок. Деннеишее өртектер-биле солчуушкуи, эң эргелиг эвес садыглажышкын, самбажылга өртектерии бүрүүи, кара туразында ажылаары, транснационал корпорацияларның мөлүүн соруушкуну бир дөмей үтланышкыиларлыг хөделип турар. Олар чамдыктарның ядыы болгаш түреиги чоруун, өскелериің — төреиги-байлаан улам улгаттырып, делегейиниң капиталистиг ажыл-агыйында ылгалдарны дам-на күштелдирип турар.

Хөгжүп турар чурттарның ядыы-туреиги байдалы — бүгү делегейиниң эң берге айтырыы-дыр. Африкада, Латын Америкада хей-хей мессиджиишкиниериии ёзуулут-ла үидезиилерп өске чүде-даа эвес, чөгүм-на ында боон турар. Империалистиг күрүнелериниң чагырыкчы бөлүктери боттарының иеоколониалистиг политиказын, бүгү делегейге тергиидексээиии агаалтыр дээш, «Москваның холуиун» дутайында канчаар-даа камаралап чүлүүрүп турза, чүсеиии ыиыы ыидыг-дыр.

Өрс айтырыың ап көрээлинер. Хөгжүп турар чурттардаи чыл саныида-ла үндүрүп ап турар ажык-кончаазының хемчээлии каттыштыр алыр болза, чыгны бергеи өрс-шире дээрге ол чурттарның хөгжүлдезиниң перспективаларының ыыымдаашкыиын, ыидында-ла эң аар-берге социал, экономиктиг болгаш өске-даа айтырыгларың улам чидиглеиииишкиии чайлаш чок болдурар кара чаигыс чүүл болур.

Ам туруп турар негелдерии барымдаалап, ол чурттар өрезии дедир эгидип шыдавазы билдингир болбайи ааи. Бир эвес чөптүг шиитпир тывылбас болза, ыидыг байдал улустар аразының харылзааларын социал-экономиктиг болгаш политиктиг берге үржуктарга чедирип болур. Чагырыкчы империалистиг бөлүктер ында чажыт айыыл барын көрбейи турар деп чугаалаи болбас. Ынчалза-даа оларның бүгү сагыш салыышкыны чүгле чаигыс чүүлче — хөгжүп турар чурттарның улустарын мөлүүдүрүүн, харын-даа кедергей мөлүүдүрүүн күселибиле боттарының байып ап турар амгы системазын канчаичоон түргаш камгалап арттырарынче утланган.

Оон өске база чигзиниг чок чүүл бар. Ол чурттарның триллиои ерези биле сөөлгү он чылдарда АКШ-тың шериг чарыгдалдарын-триллиои ажыг улгаттырганының араазында чылдагаан холбаазы бар дээрзи маргыш чок. Хөгжүп турар күрүнелерден чылдың-на 200 миллиард ажыг доллар соруп ап турары, ынчаарга сөөлгү чылдарда АКШ-тың шериг бюджези керек кырында база ол хире хемчээлдии — бо дээрге тавариыга боон домсйлешкеи чорук эвес-тир. Чогум-на оон уржуруидан милитаризм иеоколониалдыг кедергей мөлүүдслдиң системазын камгалап арттырарынга болгаш улам дошкурадырынга дорт соиуургалдыг боон турар.

Капиталпзминиң чөрүлдээлери чидиглеиип, оон тергииделивиң кызытаарлары кызымлап келгеиде, монополистиг капиталга социал кыжаныышкыиын ажыглаар, кол-кол буржуаз күрүнелерге социал дүшкүүрлеиииишкиии чымчадыр, ажылчы чонпарның чамдык кезектерии садып-хөлөзилээр аргаларны хандырар акша-көреигии үптеп алырынга иеоколониализмиин кирженгези улам-на улгадып бар чыдар. Ол дээрге ёзуулгала үптелеиииң үидезии болур, чүге дээрге сайзырангай капиталистиг чурттарда чамдык ыиыы ыидыг-дыр. Африкада, Латын Америкада күрүнелериидеи ажылчыиларның бир хүиде ажылдап алыр төлевирээиии элээи каш катаи ажыи турар-ла болгай.

Бо бүгү мөигези-биле үргүлчүлеп ыидаттыимас. Хуулгаазынга идегеп олуруп болбазы билдингир — байдал боду-ла чайгаар эттиие бербес. Эрги турган байдалды хевээр арттырар, монополияларның болгаш шериг-үлетүр комплекезиниң эрге-ажыктарын камгалаар, хоталган чурттарда деппилгелиг чаартыышкыиларның улам бурунгаарлаарын баш удур болдурбас дээш, АКШ-тың идеген турары шериг күжү харын байдалды чүгле нарыидадып, чаа-чаа чөрүлдээлерии өөскүдүп үндүрүп болур. Акшалыг шоодайлар дарылыг дожаарлар кылдыр хуула берип болур болгай. Ынчалза-даа капитализм моон-биле холбаштыр кедизиидс барын база-ла күш дегээриниң болгаш ыят чок үптээшкиниің политиказының ийикпе азы чөптүг негелдерии барымдаалаан кады ажылдажылга аргазының кайы бүрээзии илап алыр ужурга тавариыр. Ынчаигаш хөгжүп турар күрүнелериниң улустарының эрге-ажыктарын барымдаалаан — эң-не шиитпирлиг хемчегларии алыры чугула. **(Адыш часкаашкыны).**

База бир бөлүк чөрүлдээлериин — делегейге бүрүүбиле хамаарышкан деппилгелиңиң догуиаашкыиыиың үидезиниерииге шуут холбашкан чөрүлдээлериниң анализи чугула түңнелдерге чедирип турар. Чугаа болза, хамыктың мүриинда долгандыр турар бойдустуң, агаар бассейиниериииң болгаш океаннарның хирленишкиниин, бойдус кулавырларының эвээжеп турарының дутайында боон турар. Айтырыг чүгле эртем-техниктиг революциияның, кижиниң ажыл-чорудулгазының хемчээлдериниң калбарганының ужурында бойдус сис-

темаларынга аар үүрге онзагаын турарындан чидиглеиилейн турар. Садыг-саарылга хүштериниң кайы-хамаан чоп ажылаашкыиларынга бойдусту ажыглаарын чагыртыры чөске хире хораыг болурун. Энгельс баш-үзүр айыткан. Ииити кижи төрелгетенииң өөүү-байлаа болур бөмбүрзектиг курлавырларын хумагалыг ажыглаарын хандырар үжуруг улустар аразынга диэгтиг ажылдаар дугуржулгаларны болгаш механизмнерии турузары улам-на тодазы-биле иегеттиишкп кел чөрүүр.

Чамгыс иүүлсеиің азы бөлүк күрүнелериің күжү-биле бүгү кижи төрелгетенииң, делегейиииң бүгү-ииити айтырыгларын ииитпирлеп болбас. Бо талазы-биле бүгү делегейики ишти хемчээлиите ядыы ажылдажылга, чурттарның хей иезиииии чогумчалыг, сырый кады үелелиишкпи эргедок чүгүлә боол турар. Тала бүрүзүиүң бүрүи-дең эрелериие, тускай догуиаашкыиың хүиүүлзэриие үидезилээп, ааган хүүлзэлеэрии, делегей хоойулуарының норма-чижеэрии ак сеткилдиг күүседиреиге үидезилээп кадыг ажылдажылга херек. Бистиң чуртгап турарывыс үеиистии чөрүлдээ болбас иегелдези ыыдыг.

Капиталпзм улустарың **культуразын** ядарадып, чүс-чүс чылдарда турузуп келген утаан-бодал эртиилеерии үвеижоктадыгыи турар. Кижиии эртем-билиглеп артык өске чүүлдээ бедидир көдүрбейн турар. Ынчалза-даа кижи төрелгетеи бозуиун турун келген үезиниң өске каймызыига-даа амгыы чыыкаш, ыидыг хөөзуи-иүүлүүи болгаи иегелээшкиниің базымышкыиыига таварижыр көрбээи боор. Буржуаз пропаганда бүгү делегейдс кижилерии коичуг кажар негелеп кааи иифориация-биле хөмс знаап, бодаалдарны болгаш хөөиерии албадап, чагырыкчы күштерге таарымчалыг хамаагы болгаи социал турушту чигаатказ тараднп турар. Чоопга дыиыадыгларга болгаш өредилге системазыига кандыг-кандыг билиглерии, үнелиг чүүлдерии, моральдыг норма-чижеэтерии сиилереи хамыктың мүриинда политиктиг айтырыг болур.

Культураны камгалаарының дутайында, оиу буржуаз сандараашкыидан, черликшиларидеи камгалаарының дутайында айтырыгны ажыыдыраа бедыу-ла тургузуп келген. Ол дээрге бүгү кижи төрелгетенииң эң чугула ииити сорулгаларының биризии-дир. Империализминиң амгы үезе культура талазыбиле практиказының психологтуг болгаш ааны-сааны-ла ур хуусаалыг уржуктарының дугайын **бодавайн барып** болбас. Калчаалыг садыг-саарылганың болгаш иүүл-турулгазының иеперелдиринең иёызымышкыиыидан культураны төөгүралын, сииз-ииы ылгаар чөрүктү сүүтвалдаарын, бүгүи-бак пистиктилерии, ием-бүрүү үүлгедшчилериииң болгаш ииитилелдиң «шаардарының» аажы-чанпарыи пропагандалаарын кижи төрелгстеи хүлээп көрбес үжуруг болгаш хүлээп көрбес-даа.

Улуг хемчээлдиг болгаш нарын айтырыглар хей дээрзии көрүп тур силер, эштер. Ынчаарга оларны ииитиии-биле угаазылап шинчилээри тургустуигаи сорулгаларының улуг хемчээлиидеи болгаш хаиызындаи хоюудап турарыи көрбейи турар бис. Делегей амыдыралының өйү келген айтырыгларын шиитпирлээриииң чедишкиииии болурунуң алыс негелдеии — политиктиг дутуржуушкуиларны дилеп тывариига усии кыиырары, таарымчалыг хөделишкиннерже эң дүргеиии-биле шилчиири.

Бистер шуутү чүүлдерге күш четпес бис дээрзии, хей чүүлдер барының чүк чүүлдерииан, төөгүүи чугула оруктаалыга оон үдуртукчуларының сарыылдыг утаан-бодалын сөскүимазыидаи хамааржыр апарары ыи билир бис. Америк президент бир-ле катаи бистиң бөмбүрзээвиске өске планета чүртгулар халдаар деп кыжаныын кеп болза, ССРЭ биле АКШ дыка дүргеи дутуржуи аитар ийик деп чугаалаан. Ынчаарга ядролуг айыыл-халап кандыг-бир өске планета чүртгуларының халдаашкыиымдаан артык боттуг айыыл болбас чүге бе? Экологтуг кыжаныышкын улуг эвес чүге бе? Хөгжүп иелеп турар күрүнелериии болгаш улустарының айтырыгларын утаазылап шинчилээри, делегейиииң ииитилелдиг сорулгаларын ак сеткилдиг күүседиреиге үидезилээп кады ажылдажылга херек. Бистиң чүртгап турарывыс үеиистии чөрүлдээ болбас иегелдези ыыдыг.

Капитализм улустарың культуразын ядарадып, чүс-чүс чылдарда турузуп келген утаан-бодал эртиилеерии үвеижоктадыгыи турар. Кижиии эртем-билиглеп артык өске чүүлдээ бедидир көдүрбейн турар. Ынчалза-даа төөгү биске баш удур ыичаар чугаалаар эргеии бербейн турар. Кижи төрелгетеи дириг артар бе, азы артпас бе деп айтырыгга «артпас» дээр харынны хүлээп ап шыдавас бис. Ииитилелдиг сөөлгүдеи, деппилгелиг амыдыралга үргүлүүрүп сөөлгү тогаргай көрүп турар бис. Үсиин боттуг чүүлдерииге деннелиир шиитпирлер үндүрериие идиг бериишкиии чогум-на ында боол турар.

Бүгү бөмбүрзектиң кырыига күрүнелериниң болгаи улустарының аразында таарымчалыг, тургузуучу кады хөделишкиннериии боттандырарын төөгүүи, ииитилел деппилгезиниң чөрүдулгазы улам-на чүткүлдүү-биле негеп турар. Чүгле негеп турар эвес, харын база эргежок чүгүлә политиктиг, социал, материалдыг-даа үидезиилерии анаа тургузуп берип турар.

Ыидыг кады хөделишкиии ядролуг аймыл-халапты болдурбазыига, деппилгелиг кижи төрелгетеиииң дириг артар аргалыг болурунга херек. Ол ииити кижи төрелгетеиииң чидиглеиген өске-даа айтырыгларын бир деминг, тала бүрүзүиүң эрге-ажыктарын ёзуулаар ииитпирлээриии негеп турар. Иёи системаларның чарыжының удур тургушкуиииың болгаш делегей ииитилелжилгезиниң күрүнелериниң бот-бодуидаи хамаарылгазының, күштелип оорар, байдалының хөлбиишкиии — амгы хамаарылганың диалектиказы-дыр. Чөрүлдешкек, ынчаза-даа бот-боттарынга хамаарылгалыг, дыка хей **чүүлдери ииитилешкек делегей** чогум-на ынчаар, удурланышкактарның демиселии таварыр, бергс, барык-ла даап шиглээр деп чугаалапкы дег орук-биле тургустуиуп турар.

Коммунистер социал дешилгелиииң орулгалары иезээде оон ишткиг нарын чүүлдери-биле болгаш чөрүлдээлери-биле холбаштыр көрүп келгеннер. Ынчаза-даа — коммунистиг үелбодалдың кол ылгалыр чүүлү ол боол турар — ол болуушкуиларның төөүиде ииаи-ла кижи, оон эрге-ажыктары болгаш ажыл-ижии турун турар. Кижиии амыдыралы, оон бүгү тама-биле ажыттынарының аргалары — эң улуг үнелиг чүүл, ииитилел хөгжүлдезиниң эрге-ажыктары — чүүлеи-даа бедик деп, В. И. Ленин онзалап демдеглээн. СЭКП болуиуи практиктиг ажыл-чорудулгазынга, оиу бармындаалап турар. **(Үргүлчүлеллиг адыш часкаашкыны).**

Бүгү улустарга төлептиг амыдыраарының, ёзуулут кижизиг, материалдыг болгаш утаан-бодал негелдерии тургузары, бистиң планетавыска кижилерииң бар турарын хандырары, оон байлактарын хумагалап ажылгаары — амгы үеиии байдалдарында демиселдиң кол утланышкыиы ол дээрзии барымдаалап көрүп турар бис. Хамыктың мүриинда кол байлак — кижиниң бодуи, оон шыдаар аргаларын хумагалап көөрү болур. Чогум-на бо талазы-биле бистер капитализмниң системазы-биле маргыжарын саналдап турар бис. Быжыг тайбыиың байдалдарында маргыжарын саналдап турар бис. **(Адыш часкаашкыны).**

(Уланчызы 4-кү арыида).

ЭШ М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ИЛЕТКЕЛИНИҢ УЛАНЧЫЗЫ

II. ЧУРТТУҢ СОЦИАЛ-ЭКОНОМИКТИГ ХӨГЖҮЛДЕЗИН ДҮРГЕДЕДИРИ—СТРАТЕГТИГ УГЛАНЫЫШКЫН

Эштер! СЭКП Төп Комитединиң апрель Пленумунда чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң стратегиязы айытказы, оон-биле төөгүлүг ужур-дузалыг шинтпирин хүлээп алган. Ону партия, бүгү улус калбаа-биле деткээн болгаш бо съездиге чугаалажын көөрү-биле киргеп.

Дүргедээшкин дээш канчаар биликп турар бис? Хамыктың мурнунда экономиктиг өзүлдениң темпизин бедидери-дир. Ынчалза-да чүге ол база эвес. Оон кол утказы — өзүлдениң чаа шынарында: эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, бүзүрүлгени бүгү хемчег-биле интенсификастаарында, экономиканың структуразын чаарты тургузарында, эргелеп-башкарылганың ажыктыг хевирлеринде, күш-ажылды организастаарында болгаш идиг бээринде боон турар.

Дүргедээшкиниң үлүмнүшкин экономика талазы-биле чаартылгалар-биле кызыгаарлаттынмас. Ол идепкейлиг социал политиканы чорударын, социалистиг чөптүг чоруктуң принцибин чайгылыш чок бадыткан тургузарын баш удур көрүп турар. Дүргединишткиниң стратегиязы кинтилел харылзааларын сайзырангайжыдарын, политиктиг болгаш идеологтуг институттарның ажылының хевирлерин болгаш аргаларын чаартырын, социалистиг демократияны хамыладырын, ала-чайгаарлаашкынны, чаңгыс черге таптаашкыны болгаш консерватизмни — кинтилел депшилгезин саалдаш турар бүгү чүүлдерни шинтпирлин-биле адын эртерин бөш удур айтып турар.

Бистерге чедиишкиннерни хандырар үжүрлүг кол чүүл — массаларның дириг чогаадыкказы, социалистиг тургузугуның канчаар-даа ажоок улуг арганы болгаш артык шынарларын эң долузу-биле ажыглаары болуп үжүрлүг.

Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, эштер, чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедириң дээрге, бүгү-ле эң чоок болгаш социал, политиктиг болгаш идеологтуг, иштики болгаш даштыкы-даа айтырыгларның дүлүүрү-дүр. Совет кинтилелдиң чаа шынарлыг байдалын чүгле индиг арга-биле чораап, чедип ап болур болгаш чедип алыр-даа үжүрлүг.

а. Социал-экономиктиг хөгжүлдениң түңнелдери болгаш ону дүргедедириниң чугулазы

Эштер! Партияның программныг соруглаларын бистиң бо съездивисте тургускаш болгаш чугаалажын көөрү чурттуң хөгжүлдезиниң түңнелдерин үнелеп көөрү калбак хемчээлдиг болдуварының чугулазын негеп турар. СЭКП-ниң үшкү Программазын хүлээп алганының соонда чээрби беш чыл иштинде Совет Эвилелди кайгамчык чедиишкиннерни чедип алган. Улус ажыл-агыйының кол бүдүрүлге фондулары чедип катап улгаткан. Муң-муң бүдүрүлгелер түттүнган, чаа-чаа адырлар тургустунган. Национал орулга барык 4 катап, улеттүр бүдүрүлгези — 5 катап, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези — 1,7 катап өскен.

Бир эвес дайын мурнунда болган дайын соонуң баштайгы чылдарында АКШ-тың экономиказының деңгээлиг чедип алыры берге кылдыр сагындырып турган болза, 70 чылдарда-да бистер эртем-техниктиг болгаш экономиктиг күүч-шыдал талазы-биле аңаа боттуу-биле чоокшулап, продукциянын чамдык чүгула хевирлерин бүдүрер талазы-биле — аңа берген бис.

Ол чедиишкиннер — улустуң канчаар-даа ажоок күжениишкинниң түңнели боон турар. Олар совет улустуң амыдыралының чаагай байдалын дыка көдүрер арганы бергеп. Чээрби беш чылдың иштинде чоокуң кижи бүрүзүнге оваактыр боттуг орулгазы 2,6 катап, хереглелдиг иштилел фондузу — 5-тен ажыг катап улгаткан. 54 миллион квартираларны тудуп, ол болза ог-бүлелериниң хөй кезиниң чуртталга байдалын эжиждер арганы бергеп. Бүгү-иштиниң ортумак өөредилгезиниң шилчиишкинни боттандырган. Дээди өөредилге черлерин дооскан кижилериниң саны дөрт катап көвүдээн. Эртеминиң, медицинаның, культураның чедиишкиннерин бүгү-иштиг билир. Бир эвес социал, националдар арасынның харылзааларының талазы-биле улуг чедиишкиннериниң, демократияның улам хөгжээнимниң дугайында чугаалавас болза, чедиишкиннерин көргүзери долу эвес болур ийик.

Оон-биле кады 70 чылдарда улус ажыл-агыйынга бергелер улгадын эгелээн, экономиктиг өзүлдениң темпизи көскүзүбиле кудулаан турган. Оон түңнелинде СЭКП Программазының салганы экономиканы хөгжүдер талазы-биле соруглаар болгаш харын-даа тоску болгаш оңгу-даа беш чылдарның эдээн куду даалгаалары безин күүсеттинмейн барган. Ол чылдарга айыттынган социал программаны долузу-биле боттандырып чорудар арга чок болган. Эртеминиң болгаш өөредилгениң, кадык камгалалының болгаш чоокуң культура-амыдырал хандырылгазының материалдыг базаларының хожудаашкынны болдурган.

Ажыл-херектериниң байдалдарынга бистеп хамаарышпас чамдык факторлар салдар чедирип турган болбайн аан. Ынчалза-да олар шиитпирлиг болбаан. Кол-ла чүве экономиктиг байдалдың өскерли бергенинге политиктиг үвелээшкинни чогуур үезинде бербээнивисте, экономиканы хөгжүдениң интенсивтиг аргаларынче эртем-техниктиг депшилгениң чедиишкиннерин улус ажыл-агыйынга идепкейлиг-биле ажыглаарынче шилчидериниң эргежок чугулазын болгаш соңгаварладыр болбазын билбээнивисте болур. Бо талазы-биле кыйтырлар болгаш чугаалар хөй турган, а ажыл-херек херек кырында чаңгыс черге таптаан турган.

Экономика инерция аайы-биле колдуунда экстенсивтиг үндезинге хөгжүүрүн уламчылаш, бүдүрүлгеге немеледе кушажыл болгаш материал курлавырларын киништиреринче утмаанган турган. Оон түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өөрүдезинниң темпилери болгаш ажыктыг чоруктуң чамдык өске көргүзүглери дыка кудулаан. Ажыл-херектиг чаа тудуг тудар арга-биле эжиждер дээш ораладажымышкинниар базалсылаттынган турарының айтырыны чиңгелендиргеп. Улус ажыл-агыйы коңчуг удуг курлавырларлыг тура-ла, оларның чедиишпезинге четкен. Иниталел хереглелдери биле бүдүрүлгениң чедип алдынган деңгелиниң аразында, төлеп шыдаар негелде биле ооң материалдыг хандырылгазының аразында дүүшпес чорук тургустунуп келген.

Сөөлгү үеде күжениишкиннер кылдынган-даа болза, байдал долузу-биле эдип ап шыдаттынмаан. Үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый продукциязының хевирлериниң хөй нуруузун бүдүрери оң бирги беш чылда СЭКП-ниң XXVI съездизинге төлевилеттинген көргүзүглерге четпээн. Машина тудуумга, нефть болгаш хөмүр-даш үлетпүрүнге, электротехникага, кара металлургияга болгаш химияга, капитал тудугга дыка хожудаашкынны болдурган. Ажыктыг чоруктуң өзүлдезиниң, чонуң аммыдырал деңгелин бедидериниң кол көргүзүглериниң талазы-биле онаалдалар күүсеттинмээн.

Бо бүгү чүүлдерден эң-не шыңгыы түңнелдерни үндүрер үжүрлүг бис, эштер.

Оларның баштайгызын шын чорук түңнели деп адап болур. Эрткен үеин харымсалгалыг сайгарары келир үеже орукту арыглаар, а чидиг айтырыгларны оюп эртип, шын чүвеин чедир чугаалавазы боттуг политиканы ажылдап кылырынга моондактан, бистиң бурунгаар шимчээшкиннээске шаптыктаар. «Бистиң күжүвүс — шинны медеглээринде»— дед, В. И. Ленин чугаалаан. (Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны). Моңу барымдаалаашт, 70 чылдарда болгаш 80 чылдарның эгезинде илереп келген таарымча чок чоруктарның дугайын партия Программазының чаа эдилгезинге база катап чугаалаарын Төп Комитет эргежок чугула деп санаан. Ынчангаш бис оларның дугайын бөгүн съездиге база чугаалап турар бис.

Өске түңнел практиктиг ажыл-херектерге тодаргай соруглаг болгаш шиитпирлиг болдуруга хамаарыжыр. Бистиң мыкаш мындыг аажок улуг ажыл-агыйны интенсивтиг оруүче шилчидери — бодуун эвес, дыка хөй күжениишкиннерни, үеин болгаш эң бедик харылсаалгалыг чоруктуң негеп турар херек. Ынчалза-да чаартылгаларны эгелей бергеш, чартыкчамдык хемчеглер-биле кызыгаарланып болбас. Эң-не дидим базымнарны кылырындан чалданмайн, чайгылыш чок болгаш шиитпирлиг хөделир херек.

Кол деп чугаалап болур база бир түңнел. Кандыг-даа ажыл-херектиң чедиишкини аңаа массаларның кайы хире идепкейлиг болгаш медерелдин-биле киржин турарындан шиитпирлин-биле хамаарыжыр. Ажылчы чоннарның калбак кежектерни шилип алган оруктуң шынчыга бүзүредири, оларны мораль болгаш материал талазы-биле сонуургадыры, кадрларның психологиязын эде тургузары бистиң өзүлдевисти дүргедедириниң эң чугула негелделери болур. Сагылга-чурум болгаш организастыг чорук, даяскан ажыл дээш, оон түңнелдери дээш кижи бүрүзүнүң харылсалгалыг бедик болган тудум, бурунгаар шимчээшкин улам дүрген болур.

Бөгүн партияның, бүгү улустуң бирги чергезиниң соруглазы — экономиканың хөгжүлдезинде таарымчалыг эвес тенденциялары шиитпирлин-биле оскертири, аңаа чогуур шимчээшкинни бээри, массаларның эгелекчи самалымга болгаш чогаадыкчы чоруунга, өзүлүг революсчу чаартылгаларга делгем оруктуг ажыдары болур.

Өске орук чок. Экономиканың дүрген өзүлдези чокка социал программалар чаагай күзээшкиннер болуп артып калыр, а олар соңгаарладып болбас үжүрлүг боон турар, эштер. Совет кижилер аъш-чем айтырыын үндезинин-биле шиитпирлээр, бедик шынарлыг баразынарга болгаш ачы-дуза чедириишкиннерниге хереглелдерни хандырар, медицина хандырылгазын, чуртталга-амыдырал байдалдарын, долгандыр турар бойдусту камгалаарын эжиждер талазы-биле иниги күжениишкиннериниң түңнелдерни кыска хуусаада эскерип билгеп турар үжүрлүг.

Социал-экономиктиг хөгжүлдениң дүргедээшкини делегей социализмни быжыглаарынга улуг салымышкынны киирер арганы бээр, акы-дуңмалышкы чурттар-биле кады ажылдажылганы улам бедик чадаже көдүрер. Ол чорук хөгжүн олурар чурттарның улустары-биле, капиталистиг делегейниң күүрүелери-биле экономиктиг харылзаалар талазы-биле бистиң аргаларывысты дыка калбартыр. Өскээр чугаалаарга, дүргедээшкинче утланышкынны аммыдырагга боттандырары бистиң Төрээн чуртувустуң салым-чолунга улуг үжүр-дузалыг түңнелдерлиг болур. (Адыш часкаашкыны).

б. Экономиктиг политиканың кол угланыышкыннары

Эштер! СЭКП-ниң Программазының болгаш Кол угланышкынарның төлевилелдеринде экономиктиг болгаш социал хөгжүлдениң кол соруглары тодараттынган. Чүс чылдың төнчүзүне чедир бүдүрүлге күүзүн ийи катап улгатырын база ону шынар талазы-биле чаартышаан, национал орулганы барык-ла ийи катап көвүдедир апаар. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 2,3—2,5 катап өзер, национал орулганың үвергия чарыгдаары 4 катап база металл чарыгдаары барык 2 катап эвээжээр. Ол болза бүдүрүлгени интенсивфикастаарынче, шынарны болгаш ажыктыг чорукту бедидеринче шиитпирлиг угланышкын болур.

Оон соонда ол чорудулгаларның хамылаашкынынга үндезилээш, бүгү тала-биле хөгжээн бүдүрүкчү күштерлиг бышкан социалистиг бүдүрүлге харылсаалгалыг, таарыштыр тургустунган ажыл-агыйжы механизмниг, дээдизи-биле организастыг болгаш ажыктыг экономикаже шилчип киреринге боттандырары көрдүнүп турар. Бистиң стратегтиг шүтүмүвүс ындыг.

Ону боттандырарының кол арталары, СЭКП ТК-га июнь (1985 ч.) чөвүлел хуралынга онзалап демдеглээнин ышкаш, эртем-техниктиг депшилге, иниталелдиң бүдүрүкчү күштерин үндезинин-биле чаартыры болур. Мурнунда турган материал-техниктиг үндезинге ону канчаар-даа чаартыр болза эң чугула ескерилгелер чедип алдынмас. Оон үнер арга эртеминиң болгаш техниканың эң чаа чедиишкиннериниң, эртем-техниктиг депшилгениң авангардчы утланышкыннарынга бурунгаарлаашкынналарының, ажыл-агый механизмин, эргелеп-башкарылга системазын эде тургузарының баазазынга улус ажыл-агыйының ханы чаартылгазында деп көрүп турар бис.

1. Эртем-техниктиг депшилгеге үндезилээш, улус ажыл-агыйының чаартылгазын боттандырар

СЭКП эртем-техниктиг болгаш социал-экономиктиг эң улуг чаартылгаларны боттандырар талазы-биле коңчуг улуг дүржүлгалыг. Ынчалзажок олар чежемейнин-даа улуг болза, бистиң эрткен үеде ажылывыс бодунуң хемчээлиниң болгаш нарынмыың талазы-биле улус ажыл-агыйын чаартын тургузары дээш келир үеде бистиң кылыр чүүлүвүске деңгеежин шыдавас.

Ону кылырынга чүү херегли?

Үлүг-даа мурнунда — структура болгаш инвестиция политиказын өскертир. Ол өскерилгелериниң утказы — кол кичээнгейни сан талазы-биле көргүзүглерден шынарже болгаш ажыктыг чорукче, ара түңнелдерден эвес түңнелдерже, бүдүрүлге фондуларын калбартырындан — оларны чаартырынче, оларга болгаш чиг эт курлавырларын көвүдедириниден — оларны ажыглаарын эжиждеринче, эртем хөй ажыглаттынар адырларын, бүдүрүлге болгаш социал инфраструктураны дүргеи хөгжүдеринче утландырары.

Бо талазы-биле улус базынны амгы беш чылда кылыр. Бүдүрүлгени чаартырынга болгаш техника талазы-биле эде чепсеглээринге 200 млрд. рубль ажыг капитал салымышкынарын мурнунда оң чылда турганыңдан хөйүү чарыгдаары көрдүнген. Хемчээлдер бичии эвес, ынчалза-да илаи болгаш ажыл-агый органнары ол соруглаларга немелде арталарыны дилеп тыварын уламчылаар ужурлуг.

Стратегтиг утланышкынарда комплекстиг улуг программаларны ажыглаан кылган, оларны боттандырып чорудары эгелээн. Эртем-техниктиг депшилгени фодарадып турар, дүргеи экономиктиг үре-түңнелдя болгаш соңгаварлатпас социал айтырыгларны шиитпирлээрин хандырып турар ажылдар улам дүргеин-биле хөгжүүр. Оларны дүргеи хөгжүдерниге дыка хөй сан-хее, материалдыг, эртем болгаш күш-ажылчы курлавырларны мөөнүзер.

Чаартылганың ажыктыы, экономиктиг хөгжүлдениң темпизери машина тудуундан шиитпирлин-биле хамаарыжыры илеп. Ынчал-ла кол эртем-техниктиг идеялар боттанып бүдер, улус ажыл-агыйының өске адырларында депшилгенің тодарадып турар, күш-ажылдың чаа чепсектери, машиналар системазы тургустунуп турар. Машина принципиалдыг чаа курлавырлар камнап алыр технологиялаже калбаа-биле шилчиринин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн болгаш продукциянның шынарын бедидериниң үндезинерин салдынар.

Съездиниң делегаттары СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чоокта чаа машина тудуун улам ынай хөгжүдер дугайында докпаал хүлээп алганын билир. Херек кырында ол болза, индустрияның эң чугула секторун чаартырының иниги күүрүне программазы болур. Ону эргелеп башкарарының чаңгыс аай органын тургускан. Машина тудуунуң комплексинниң мурнунда он ийиги беш чылдың төнчүзүнге чедир машиналарның, дериг-херекселдериң, приборларның техника-экономиктиг деңгелин болгаш шынарын дыка бедидер деп соруга салдынган. Адырны чаартырынга мурнунда эрткен беш чылдаазындан 1,8 катап хөй капитал салымышкыннары көрдүнген.

Ол программаны боттандырарындан бис чогум чүү маңап турар бис? Машиналар болгаш дериг-херекселдер будуруп үндүрери 40 ажыг хуу көвүдээр, оларның шынар талазы-биле көргүзүглери эжиждир. Чаа салгалдың техниказының улгалын орар өзүлдези улус ажыл-агыйын үндезинин-биле эде чепсеглээр, оон ажыктыын өстүрер арганы бээр. Оон түңнелинде бир чылда 12 млн. хире кижиниң күш-ажылын, чүс ажыг миллион тонна одаар чүүлдү камнап алыр, хөй миллиард рубль ажыкты ап болур бис. Саналга ёзугаар алырга, чүгле «Дон-1500» деп комбайнны ажыглаваш, тарва ажаар комбайнарның парыгын дыка кызырар, 400 муң хире механизаторларны хостаар, тараанын чидирнин миллион-миллион тонналга эвээжедир.

Техниктиг чаартылганың темпилерине будуруглеин калбаа-биле электрочүүдары болгаш комплекстиг автоматчыдары ажоок улуг салдарлыг болур. Амгы үениң компьютер техниказын ажылдап кылырының болгаш массалыы-биле шиитээдин алырының элементилер базазын хөгжүдерниниң талазы-биле тодаргай опаалдалар докпаттынган. Электрон-саналга машиналарын болгаш башкарылгалыг автоматчыктан системаларны программа-биле хандырарын индустриалдыг үндезинге тургузар. ССРЭ-ниң Эртеминер академиязында бо ажылдарның эртем талазы-биле хандырылгазын опаагаа институттарны база конструктор бюроларын каттыштырып турар информатика болгаш саналга техниказының салбырын тургускан. Одалга-энергетика комплексизин үндезинин-биле чаартырының идеязы Энергетика программазында сиңниккен. Ында энергия каминаар технологиялаарны ажыглаарынче, суук одаар чүүлдү газ болгаш хөмүр-даш-биле солуурунче кол кичээнгей салдынган. Мурнакчы технологияны шиитээдин алыры, хөмүр-дашты ажык арга-биле болгаш сут күжү-биле казып тывары, нефть дериг-херекселдериниң денилелиң болгаш инаныштының бедидери, автоматчыктан системаларны чер бүрүзүнге нептередири база көрдүнген. Амгы беш чылда эртеп беш чылдаазынга деңгээрге, атомнуг электростанцияларның ийи чартык катап хөй күүзүлери ажыглалга кирер, а ол ышкаш чылыг станцияларынга эргижирээн агрегаттарны массалыы-биле солууру боттанып.

Металлургияга болгаш химия индустриязынга оларны улам-на улуг будуруктүлүг дериг-херекселдер-биле эде чепсеглээр дээш хөй чүүлдерни кылыр. Принципиалдыг чаа болгаш экижиткен конструкция материалдарын болгаш ескедаа депшилгелиг материалдарны будуруп үндүрери электрониканы, машина тудуун, тудугну болгаш улус ажыл-агыйының ескедаа адырларын хөгжүдерин дүргедедир.

Будуруглге инфраструктуразын, үүнүп-даа мурнунда транспорттуг болгаш харылсааны техника талазы-биле эде чепсеглээрин партия кончуг улуг ужур-дузалыг деп санаан турар. Чоимүүн хереглелдерни дорт хандырары-биле ажылдаан турар үлетпүрүнүң чиик болгаш ескедаа адырлары колдап хөгжүүр. Оларга хереглээр депшилгелиг дериг-херекселдерни будуреринге чүгле тускайлаан эвес, харын-даа үлетпүрүнүң ескедаа адырларын киништирер.

Капитал тудугну үндезинин-биле экижиткен, техниктиг чаартылганы боттандырып шыдавас бис. А ол чорук бүгү тудуг комплексинин индустриалдыг болгаш организастыг чаа деңгелче көдүрерин, будуруглегерни чаартырда-даа, чаа тудуглар кылырда-даа инвестиция циклин бети дизе ийи катап кызырарын негеп турар. Тудугнуң кудуку темпилеринбиле моон соңгаар эптежип болбас, оон ужун дыка хөй саннығ акша-хөрөнгө ажыглаттынмайн, улус ажыл-агыйында эртем-техниктиг дөпшилге саадап турар.

Бо бүгү хемчээлниң болгаш ужур-дузазының талазы-биле кончуг улуг соруглалар болур, эштер, оларны шиитпирлээрин алызында аланнар күүселдезиниң салым-чолун, бистиң өзүлдевистиң темпилерин тодаргайлаар. Адыр бүрүзүнге, будуруглге бүрүзүнге будуруглгени соксаал чокка чаартырынын тодаргай программазы турар ужурлуг. Ындыг болганда, төлевилеттинген чүүлдерни күүселдиң деэш план болгаш ажыл-агый организациялының харылсалгазы улуу-биле бедиир. Олче партия организацияларының ажыл-чорудулгазы база утланган турар ужурлуг.

Карак чаар чорукту, дээш чок шиитпирлер-биле боттуг ажылды солуурун болдурбазы оңза чүгула. Министерстволар болгаш ведомстволар чаартылгага сылдан алгаш, чаа тудугларны тудуп, оларны эргижирээн дериг-херекселдер-биле долдуруп, будуруглгениң дээдги техника-экономиктиг көргүзүглерлиг болуурун хандырып шыдавас улуг үнелиг төлевилелдерни ажылдап кылын турарының чаңгыс эвес фактылары сезиниг боон турар.

Ындыг чоруктуң херечизи бо-дур. Амгы үеде тепловозтар шимчедиктилерни будурүп турар Брянскиниң машина тудуунуң заводунуң эде чепсегленишкинни чоруп турар. Аңаа 140 млн. рубльди чарыгдаарын төлевилээн, оон чартыы ам шиитээдин алдынган. Күүлерниң чаартылгазы кандыг ажыкты бээрил? Депшилгелиг технологияларны ажыглаарының көрдүмнээни, ажылчынар саны ам барык-ла муң кижиге көвүдээни, фонд эргилелээниң кудулааны илереэн. А кол чүүл элээн ажыктыг модель ажылдап кылдынган болгаш хынаалданы эрткен-даа болза, чаа күүлерге эргижирээн шимчедикчини будурүп үндүрер деп турар.

Аар машина тудуунуң болгаш орук харылаза министерстволарының удуртукчуларының туружун канчаар билип болурул? Чамдык эштер оларның мурнунда турар соруглаарының кайы хире ханызын болгаш чугулазын билбейн турар. Ындыг чижектерни партияның чаартылгаже болгаш эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириниче утланышкының шаптыктан турары кылдыр эң шингымы-биле буруу шавар херек. Ындыг янзылыг болуушкунарны эң-не шынгыызы-биле көөрү чугула.

Чаартылганың эргежок чугулазы эртеминиң мурнунга чаа соруглаарны салып турар. СЭКП ооң материал-техниктиг базазын бүгү хемчеглер-биле быжыглаарын чайгылыш чокка чорудар, эртемденнериниң үре-түңнелдиг ажыл-чорудулгазынга таарымчалыг байдалдарны тургузар. Ынчалза-да чурт олардан техниканы болгаш технологияны хөгжүдериге ёзугаар революсчу өскерилгелерни хандырар ажыдыышкынарны болгаш чогаадыгаларны мэнаар эгелиг.

Сөөлгү үеде эртем-шинчилел албан черлериниң ажылының ажыктыын бедидер талазы-биле чугула хемчеглерни төлевилеп кылган. Олар эртемденнериниң ажылынга идиг бээринии айтырыларынга, эртеминиң болгаш бүдүрүлгениң аразында харылзааларның чаа хевирлеринге хамааржыр. Чоокта чаа күүлүг кол институттарны, оон иштинде академия институттарын, төлевилел-конструктор организацияларын болгаш дүржүлга-үлетпүр бүдүрүлгелерни каттыштырып турар адырлар аразының эртем-техниктиг комплекстерин тургузар дугайында шиитпир хүлээп алдынган.

Адырларның эртем-шинчилел институттарының ажылын идепкейжидер, эртем-шинчилел депшилгезин дүргедедириниге оларның салымышкынын улгаттырар талазы-биле хемчеглерни ап турар. Ынчалза-да ол ажыл эмин эрттир оожум чорун турар. Дыка хөй институттар министерстволар аппарадының уламчызы болуп артып, болганчок-ла ведомстволар эрте-ажыктарының болчүкчузу болуп, чаңгыс черде таптаашкында болгаш саазынар чогаадырында дүшүү бергеннер. Июнь чөвүлел хуралынга эртемни практикага чоокшуладырының, адырлар институттарын бүдүрүлгелер болгаш эртем бүдүрүлге каттыжымышкынарынга киирериниң дугайында айтырыгны чидин-биле тургускан. Маңаа кымның удурланып турарын, бо талазы-биле министерстволарның болгаш оларның партия комитеттериниң туружу кандыг боон турарын, амыдыралдың негелделериниге оларның канчаар харылап турарын тодарадып көөр херек.

2. Аъш-чем айтырыын шиитпирлээри — бирги чергениң соруглазы

Эштер! Эң кыска хуусаада бистиң шиитпирлээр үжүрлүг соруглавыс чүртту аъш-чем аймаа-биле бүрүн хандырары болур. СЭКП ТК-ның май (1982 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринде, ССРЭ-ниң Аъш-чем программазында айыттынган соруглаларже партияның амгы үеде аграр политиказы утланган. Оларны хүлээп алган соонда көдээ ажыл-агыйының база оон-биле холбашкан адырларының материал-техниктиг базазын хөгжүдеринге эвээш эвес чүүлдер кылдынган. Колхозтарның болгаш совхозтарның, ажыл-агыйлар аразының болгаш болбазырадмыга будуруглегериниң экономиказы быжыккан, чер болгаш мал ажылының продуктулуу бедээн.

Бурунгаар базыннар бар, ынчалза-да көдээ ажыл-агыйының хожудаашкыны оожум ажыл эртинин турар. Он ийиги беш чылда аъш-чем хандырылгазын көскү экижидерин-биле аграр секторга шиитпирлиг өскерилгелерни кылыры чугула. Көдээ ажыл-агый будуруушкуүнүүн өзүлде темпизин ийи ажыг катап көвүдедири, кижи бүрүзүнге хамаарыштыр эт, сүт, ногаа болгаш чимистерге ажылаарынга эвээш эвес немелделерни киирери көрдүнүп турар.

Ону чедип ап шыдавар бис бе? Шыдавр болгаш чедип алыр хүлээлгелиг бис. Ол соруглаларны боттандырары-биле партия агроүлетпүр комплекизининк бүгү адырларының ажыктыын бедидериниче утланган немелде хемчеглерни ап турар. Оларның кол утказы чүдел дээрге, көдээде социал-экономиктиг байдалды өскертири, оон-даа хөлө интенсификациязынга продукциянның магазылаттынган будуруглгезиниге байдалдарны тургузары болур. Ажыл-агыйның экономиктиг аргаларын, бот-тускайлаш чорукту калбартырынче болгаш боттарының ажылының түңнелдери дээш колхозтарның база совхозтарның харылсалгазын бедидерниче кол кичээнгей салдынган.

Бо ажылды кылып тура, агроүлетпүр комплекизининде будуруглге күүлерининң ажыглалының ажыктыын бедидери, улуг беримчеин хандырып турар эң чугула участоктарга күштү болгаш чепсек-херекселдерни мөөнүзери чугула болуп турар. Чүгээ болза, бирги эдилгеге черинге үнүш-дужуктуун бедидериниң, көдээ ажыл-агыйны туруштут чорударынга байдалдарны тургузарының дугайында болуп турар. Соөлгү чылдарның дүржүлгатын ёзугаар алырга, чеиишкиниң үндезинин—интенсивтиг технологияны калбаабиле ажыглаарында. Оларның ажыктыы ажоок улуг. Чүгле эрткен чылын бөзин оларны шиитээдин алган чорук 16 миллион тонна тараанны, дыка хөй еске-даа продукцияны немей алыр арганы берген.

Аъш-чем курлавырларын немеп алырының эң чедиишгир арталары—шөлдерниң болгаш фермаларның продукциязын ажаазы, сөөртүп, шыгжаан база болбазырадып тура чидирилерни болдурбазы болур. Мынча бистиң күүр арталарывыс эвээш эвес, хереглел курлавырларынга немелде 20, а продукциянын чамдык хевирлериниге—30 хуу чеде бээр. Продукциянын ол-ла хемчээлин немей будуреринге бодаарга бөзин чидириглерни чайладырынга чарыгдалдар 2—3 катап эвээш болур.

Чидириглерни эвээжедир талазы-биле ТК болгаш чазак амгы үеде улуг-улуг хемчеглерни тодараткан. Улуг будуруктүлүг болгаш бүгү хонг ажылдарын дүрген база шынарлыг кылып шыдаар техника-биле колхозтарны болгаш совхозтарны хандырар арга бээр көдээ ажыл-агыйынга машина тудуушкуну дүрген хөгжүүр. Аъш-чем будурер машина тудуун, продукцияның болбазырадырының болгаш шыгжаарының базазын быжыглаары-биле немелде чарыгдаларны база үлетпүрүүс.

Партия болгаш күрүне агроүлетпүр комплекизининга материал-техниктиг базазын моон-даа соңгаар соксаал чок хөгжүдер. Оон-биле кады дешилгенин кол шимчедикчини, оон өзээ чүгле кижи болуп турар болгаш болуп артар-даа дээрзи илдеп-дир. Амгы үеде идепкейлиг, профессионал бедик мергежилдиг, чаартыкчы ёзу-биле ажылдаарынга соңуургалчүүлүдүт кижилер көдээ ажыл-агыйга кажангызындан-даа артык херек болуп турар. Көдээниң ишчилериниң ажылдарынга болгаш чурттарынга таарымчалыг байдалдарны тургузары дээш соңуургалдының, харымсалгалының бедидериниче утланган. Тодаргайларга аъш-чем үлүүрүүнүң дугайында ленинчи идеяны амгы үениң бөйзалдарынга

(Уланчызы 3-ки арында).

ЭШ М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ИЛЕТКЕЛИНИҢ УЛАНЧЫЗЫ

лүүштүр чогаадыкчы ёзу-биле ажылдарының дутайында чугаа болуп турар.

Продукция садарының беш чылдың чыл бүрүзүнге быжыг болгаш өскерилбес планнарны колхозтарга болгаш совхозтарга доктаадып тургузары көрдүнүп турар. Оон-биле кады оларга пландан ажыр кылган чүүлдерин, а картофель, чимис, ногаа будуреринің планныг продукциязының дыка улут кезиин боттарының күзээни-биле ажыглаар аргазы берип турар. Ол чүүлдерни ажыл-агыйлар күрүшеге немей садып, колхоз рыногунга, кооперация садының дамчыштыр ол хевээр йиккие азы болбаазыраткаш-даа сайгарып, өске хереглелдерге, оон иштинде хууда дузалал ажыл-агыйынга ажыглап болур. Тараапы күрүшеге пландан ажыр садарын ховар болур материалдыг күрлавырларны немей хуваап бээри-биле болгаш шаңналдың өске-даа хевирлери-биле деткиир.

Төөчүттүгеп фондуларже продукция дужаарының быжыг хемчээлин моон соңгаар республикаларга, крайларга болгаш областарга доктаадыр, а оон ажыр будургеп чүүлдер түс черлерниң хандырылгазынга артар.

Депшилгелиг нормативтерге үндезилеттинген планнаашкынның улам чедимнелиг аргаларынче шилчиири боттандырары көрдүнүп турар. Бот-орулга-чарылганың ролю көсеүзүүле бедип турар. Үндүрген чарыгдалдарны эгиделиниң принцивии тоомчага албазы, ажылдың түнелиң дээш материалдыг соңуургалды болгаш харысалганы үреп хажыдар чорук колхозтарның болгаш совхозтарның сан-хөө-экономиктиг байдалын баксыраткан, ажыл-агыйларның өрелелиринге тедиргеп дээрзин эрткеп үениң дуржулгазы көргүснеп. Езулуг бот-орулга-карылга, будурүлгелериң орулгаларының эмнең түнелдерден хамаарыжып чорук Агроүлетпүр комплексининиң бүгү звеноларының бирги эвлечгеде, колхозтарның болгаш совхозтарның чижек-нориазы болу бээр ужурдут. Будурүлгениң чепсек-хереклелдерин, оон иштинде—черия бригала, звено, ог-бүле денделиниге быжыглаары-биле кады керээлиг болгаш кылганын барымдаалаар система калбаа-биле иентерээр.

Эгелекчи болгаш будурүкчү чорукту болдурар улуг аргалар ажыттының турар. Аъш-чем программазының даалгаларын күүседири дээш, колхозтарның, совхозтарның, ажыл-агыйлар аразының будурүлгелериниң болгаш организацияларының сан-хөө-ажыл-агый чорудулгазының түнелдерин дээш харысалганың бедидерин ол иеген турар. Ажыл-агыйжы эвес болгаш азырадыкчы хөөшеерин шинтпирлин-биле дүй шевар, чамдык колхозтарның болгаш совхозтарның ажылдап биябеин, а чамдык таварылгала эки ажылдаар тура чогун чажырарының аргазы болу берген «тургустуган байдалдарө дээр чылдагаанарга даянып чорукту үзүткеар херек.

Будурүлгени хөгжүдерин, арыг орулганы болгаш орулгаларны көвүдедирип, күш-ажылга идиг бээрин колдуунда оон бодуун күсели-биле боттандырар. **(Адыш часкаашкыны).** Колхозтарның болгаш совхозтарның ажыл-чорудулгазының деңнелиң бедидерииге идиг бээри-биле банкының чээли бээрининг чуруму шыгыы өскертиңер үжурлут.

Көзээге ажыл-агый чорударының байдалдары үндезиниң-биле өскерилп турар дээрзин көрүп тур силер, эштер. А ол чорук Агроүлетпүр комплексининиң удуртулгазының стилин болгаш методун шыгжыыы-биле өскерилиг иеген турар. Көдээниң будурүлге чорудулгазынга биляп чок колгаарлаар чоруктап адырлыр херек. Алдынган хемчеглерден чүрт боттуг бернимени алдын дээш ССРЭ-ниң Күрагроүлетпүр оон чер-черлерде организлары бүгү чүүлдерни кылыр дээрзинге идегээр апаар бис. **(Адыш часкаашкыны).**

3. Экономиканы эргелеп башкарарын—чаа негелдерниң деңнелинче

Эштер! Ажыл-агый механизмини үндезиниң-биле эде тургуспайн, социализмниң аргаларын долу ажыглаарын хандыраар эргелеп башкарылгавыы бүрүн, ажыктыг болгаш авааңгыралымкыын системазының тургуспайн экономикада чаа-чаа сорулгаларны шинтпирлээри болдуунмас.

Ажыл-агыйны эргелеп башкарарын үргулчу сайзырангайжыдын турары херек дээрзи илдең-дир. Амгы үеде байдал мындыг: кезек-кезек экижиндиккиннер-биле кызыгаарлатпышып болбис—үндезини эде тургузуушкун эргежок чугула. Оон утказы болза бистиң бүгү будурүлгевисти хөй-нийтиниң, кижилериң негелде-хереглериң хандырарынга херек кырында чагыртып, эргелеп башкарылганы ажыктыг чорукту болгаш шынарны бедидериие, эртем-техниктиг депшилгени дургедедириие, күш-ажылдың түнелдерн дээш ажылдакчыларның соңуургалын хөгжүдериие, улус ажыл-агыйының, бирги эвлечгеде, күш-ажылчы коллективтериң адыр бүргүзүн эгелекчи болгаш социалистиг тывыныр норукче угландырарында болур.

СЭКП Төп Комитединиң, оон Политбюрозу ажыл-агый механизмини эде тургузарының кол-кол угланышкынарын тодаратқан. Мындыг сорулгаларны салган бис:

— экономиканың төпчүттүгеп удуртулгазының дээштиин бедидер, партияның экономиктиг стратегизының кол сорулгаларын боттандырарынга улус ажыл-агыйының хөгжүдезиниң темпилерни болгаш пропорцияларын, оон балансылашкаан тургузарынга төптүң ролюн күштелдирер. Оон-биле чергелештир ажыл-агыйның адакты кезекгериниң оперативтиг ажыл-чорудулгазыиче төптүң холгаарлап киргир чоруу чайлаттынган турар ужурлут;

— каттыжышкынарның болгаш будурүлгелериң ботбашкартмышкынының эргелериниң хемчээлин шинтпирлиибиле улгаттырар, эң бедик эчис түнелдерни чедип алыры дээш оларның харысалганың бедидер. Оны чедип алырыбиле оларны ёзулуг бот-орулга-чарылгаже, үндүрген чарыгдалдарын эгидериие болгаш бодун бодуу акшаландырарынче шилчидер, коллективтериң орулгаларының деңнели оларның ажылының ажыктыңдан дорт хамаарыжыр кылдыр тургузар;

— улус ажыл-агыйының бүгү деңнелдериие удуртулганың экономиктиг аргаларынче шилчидир, оны кылыры-биле материал-техниктиг хандырылганы эде тургузар, өртем-түе тургузуушкуиуның, акшаландырышкынының болгаш чээли бээрининг системазын сайзырангайжыдар, чарыгдалдар кызырарының дээштиг идиг берииишкинин ажылдап кылыр;

— будурүлгениң мөөнээшкиниин, специализастаашкынының болгаш кооперастаашкынның утланышкынарын барымдаалавышаан, эргелеп башкарылгага амгы үениң организастыг структуразын тургузар. Аразында харылзаалыг адырларның комплекстерин, адырлар аразының эртем-техниктиг төптерин, ажыл-агый каттыжылгаларының янзы-бүрү хевирлерин девискээр-будурүлге тургузугларын тургузар дугайында чугаа чорун турар;

— ажыл-агыйның эргелеп башкарылгазының адыр болгаш девискээр аайы-биле чогумчалыг тулгаштырышкынын, республикаларның болгаш девискээрлериниң экономиктиг болгаш социал комплекстиг хөгжүдезин, адырлар аразының тааримчалыг харылзааларын тургузарын хандырар;

— эргелеп башкарылганың демократизазын бүгү талалыг боттандырар, аңаа күш-ажылчы коллективтериң ролюн бедидер, ажыл-агый органнарының ажылының адаанган контрольдуун, отчёттуг болгаш чарлыг-көскү болуруи боттандырар.

Социалистиг ажыл-агый механизминиң эң шинтпирлиг эде тургузуушкунуун будүүзүиде туруп турарывыс чугаажоктур, эштер. Оон күүселдези эгелээн. Агроүлетпүр комплексининиң ажылының утланышкының үстүиде чугаалаан мен. Машина тудуушкун комплексининиң эргелеп башкарылгазы сайзырангайжыттының турар. Индустрия будурүлгелери кол нуруузуида эргелеп башкарылганың ййи звеноиут системазынче шилчиттинип турар. Эртем дүржулгазы-биле шенеп көрдүгеп ажыл-агый чорударының чаа аргалары бо чылдан эгелеп бүгү будурүлге продукциязының чартык кезиин үндүрүп турар будурүлгелериин болгаш каттыжышкынларның амыдыралында киргеп. Оон шингээдип алышкының амыдырал хандырылга адырларында, тудугда, транспортта эгелээн. Күш-ажылды организастаарының болгаш идиг бээрииің коллективтиг аргалары, ажыл-агый керээзи улам-на калбаа-биле ажыглаттынып турар.

Ындыг-даа болза, ол оруктуң чүгле эгезинде туруп турар бис. Бистиң чүртүвүстүң улуг болгаш нарын экономиктиг байдалдарыңга ажыл-агый механизмин эде тургузарынга уе болгаш шудурёу күжениишкиннер негеттинип турар. Бергелер туруп болур, чазыларга таварышпас деп магадылал чок, шынала-даа амгы үеде кол-ла чүве—неицеттингеп лүржулгага үндезилеэш, ажыл-агый механизмни байдыпп база сайзырангайжытпышаан, эргижирээн азы түнгел чок болган бүгү чүүлдерни чайлатпышаан, шилип алган утланышкынче чүткулдүү-биле, базым санай бурунгаврлаары болур. **(Үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Хөй-хөй чүүлдериің чедиишкиниг, болуру **экономиктиг төп органнарның, бирги эвлчегде, ССРЭ-ниң Күрпланының ажыл-чорудулгазын эде тургузарындан** хамаарыжыр. Ол хүн бүрүиүн ажыл-агыйжы айтырыларыңдан хостаттынган, чүртүүң ёзулуг-ла эртем-экономиктиг ыгавы апаар ужурлут. Ол ажылды кылып эгелээн бис. Адырлар аразының комплекстерин удуртуп башкарар чаа органнар тургустунуп турар, операгивтиг эргелеп башкарылганың хүлээлгезининиң кол сорулгазы—хереглекчилерни негелдерииче сагыш човарынгар чөрүүн илередирип болур. Ол үлгелиг-биле чиик үлетпүрүиүн экономиктиг механизмни эде тургузуп турар-даа болгай бис. Ол адырның будурүлгелериие үстүүрген бадылап бээр даалгаларын, улуг дыка кыымолыр, оларның планнарын чүүл-даа мүриинда садыг организацияларыбиле кереэлерии үндезиниие тургустунар, а олар боттарының эдээнде чүртүвүс чоннуң чагыларыиын бүттүг хереглеерииге дүжүп турары дээш харылзаар ужурлут. Өскээр чугаалаарга, кол чүүл болза, ниити берген хемчээли эвес, а кижилере херектиг бүгү чүүлдер—баранаарның хемчээли, ассортиментизи болгаш шынары болур. **(Үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны).** Оон аңгыда, чиик үлетпүрүиүн бараанарын кылып будурер болгаш сайгарар талазы-биле адырлар аразының будурүлге болгаш үлетпүрсадыг каттыжышкынарын тургузары, оларның түскай садының калбарыры көрдүүнүп турар.

Ындыг айтырыны база шинтпирээр уезя келген. Будурүлгелериниң ажыл телевизииин фоидузуиуң хемчээлин, оларның продукция сайгарылгазының орулгаларыидан дорт шынарлыг продукцияны будурерии болгаш бээрии, чугаалап турарывыс шыкаш, чүгле складка бээр ажылды чоп кылырынга дузалаар. Мындыг арганы чүгле чиик үлетпүрге эвес, өске-даа адырларга база ажыглаар херек. Ажыы чок продукцияны будурүп үндүрүп турар будурүлгелериниң дакгылары шалыннын-даа, шаннадын-даа, өске-даа кежиктёрии долуур-биле албышаан, онзагай сагыш човаашкыи чоп олурүп турар чорук-биле бис моон соңгаар эптежии шылаяис бис. Шынап-ла, кым-даа албас продукцияны будурүп турар күш-ажылды чүге төлээр ужурлут бис. Канчаандыр-даа алырга, ол бүгү бистиң боттарывыска удур эглип кээр болгай, эштер! Ол дугайында уттуп болбас херек. **(Адыш часкаашкыны).**

Улуг, ортумак болгаш бичии будурүлгелериниң төптүт дүүштүрүлгезиниң айтырыын база бодалдыг сайгарып көөрү негеттинип турар. Дүржулгадан алгаш көөрге техника талазы-биле эки дериттинген улуг эвес будурүлгелер дыка хөй таварылгаларда боттарының ажыктыг талааларын көргүзүп турар. Олар технологтуг чаартылгаларны, негелдениң ескерилгении дүргеп болгаш ёй-шаанда өөреиип көрүп, эвээш хемчээлдиг база чангыстап санаар продукцииға хереглелдп шалыпкын хандырып, хостуг күш-ажыл күрлавырларын, ыланғыя бичии хоорайларга, эки ажыглап шыдаар. Эде тургузулганың ам база бир чугула талазының дугайында—планнаашкынга болгаш эргелеп башкарылгага демискээр аайы-биле хамаарылганы күштелдирер дугайында. Ол болза бистиң чүртүвүс ышкаш делгем, байдалдарының талазы-биле янзы-бүрү болгаш хөй национадлыг чүртке онпаратор чажык чок болгаш долу хемчээлдин-биле күүсеттинип, оларга үлетпүрүиүн экономиктиг механизмин эде тургузуп турар үеже, ол ыңай дугаарымда туе көрииң партия, совет болгаш ажыл-агый органнары, күш-ажылчы коллективтериң инда моңчеттинген күүлдериң болгаш тускайлап берип турарқурлавырларының эң ажыктыг ажылдалынче киизээшкейин улам улгаттырары эргежок чугула.

Девискээр аайы-биле эргелеп башкарылганың ооруишиин быжыглаары республика, область, хоорай, район бүрүзүиге ажыл-агыйжы удуртулгавың деңнелиң бедидерии иеген турар. Болур-чоглуру-биле ажылдап киллыкпаан, улус ажылагыйының эргелеп башкарын-биле, а харын тус черниң, оон эртем-техниктиг, экономиканы хөй капитал чарыгдаарынче чыгаар болгаш эвээш ажыктыг төлевилелдерже хаара түзүп самалдар тус-тус черлерден кирип турары ховар эвес. Будурүлгении ажыктыг чоруун бедидериниче ниичээшей салып турары чер болганда лескп эвес. Чижээ, Казахстанда кол фондуларының эң сап бүрүзиидеп ап турар национал орулга ниитпи-биле улус ажылагыйында оогумак хемчээлден үштүң бир кезээ хире эвээш. Туркменияда ыиитпел күш-ажылының будурүкчулуу 15 чыл дургузуида шүүт өспёзи. Социал хереглелерге тускайлап берип турар курлавырларның хемчээлии девискээриің экономиказының ажыктыны-биле сырый холбаарының дутайын болган дээрү чугула. **(Адыш часкаашкыны).**

Эштер! Ажыл-агый механизмиии кандыг-даа эде тургузулгазы үтүи-медерелии эде тургузарындан, эрнгии дегелеиип чаңчыккан ииээрылал болгаш практиканы адырлырыидан, чаа сорулгаларны тодаргай биллириден эгелеир деп чүве биллингир болгай. Бо чүүл чүгле-даа мүриинда бистиң эгелеп башкарылганың төп звенозунуи ажылдакчыларының, ажыл-агый кадрларының ажыл-чорудулгазыига хамаарыжыр. Оларның хөй кезии партияның чаа эгелеишкиниерии эки биллип база идепкейлиг деткип, нарын сорулгаларны дидимп-биле сегирип ап, оларны шинтпирлеринии эң эки орулгаларын дилеп база тып-даа турар. Ындыг турушту бүгү талалыг деткиирн чугула. Ыиталзажок анна ораларны, азы Гогольдун өнзы-бүрү бүтпес планнар ногаадып турган «мандырыига» демейлежип, херек кырында чүү-даа кылбайн, өскөртпейн туваларының турлуун кижи түлээп биляр арга чок. Ындыг хевирлиг ажылдакчыларның туружу-биле кажан-даа зитешпес бис. Олар-биле бистиң оруувус баштаныпас. Оон турлуун шүүтү чүве оожургап, катап-ла эрги хевирииче кире бээр боор деп эдеген олар кижилер-биле

Ынчангаш бистиң бүгү курлавыларывысты мөөнээриниң, эргежок чугулазы моон үнүа турар. Ынчангаш улуг чарыгдалар негеевс, ол хирееле дүрген болгаш кескү ажылдаар, организас-экономиктиг болгаш социал-психологтуг факторлар тургустуган будурүлге күүлдерии эң эки ажыглаарының, организастыг чорукту болгаш сагыша-чүрүмнү быжыглаарының, ажыл-агыйжы эвес чорукту ажыл эртеринин дутайында бюп турар. Курлавырлар бистин бүтаарывыстын ходдарывыста бар, солуургалдыг, ээ бүү-биле ажылаар болза, олар бедик бергемнеги берип болур.

Ажылдап турар күүлдерни керээлинер. Чүүгге кол будурүлге фондулары будуу чартык триллион рубль ашкан, ол тирелге олар чоруу аргазы-биле чер болганга ажыглаттынмайн турар. Бо чорук чамдык азырадыгга — машина тудуушкунуига, аар үлетпүрге, энергетикага, кедиз ажыл-агыйга хамаарыжыр. Иланғыя фондуларның эң идепкейлиг кезээ — машиналар, дериг-хереклелер, станоктар дээш хөй таварылгалапда анаа турар чайнык күүсүтпеин чартмы-биле ажылдап турары дүвүреишиг. Чижээ, машина тудуунда металл ажылдап кылыр станоктар бир эзлегеп бичии-ле ажыг үеде ажыглаттынмын турар. Ниитизимбиле күүлериин долу ажыглаттынмайн турарындан чүрт чыл санында миллиард-миллиарда рубль түнүт үлетпүр продукцииын чедип албайн турар. Планнаар болгаш ажыл-агый органнары, будурүлге коллективтери тургустунган күүлдер төлевилээн деңнелиинге ажылдазын дээш болдунар эргежок чугула бүгү чүүлдерни кылып ужурлут. Ол чорук чүгле аар үлетпүрге продукцииын немей соңуургалының темпилерни барык-ййи катап көвүдедир аргазы бээр ийик.

Кооперастаан керээлиг хандырылга чүрүмүнүн суна байдалут. Чижээ, бир эвес кандыг-ла-бир директивтиг көрүзүглерии орнугга экономиктиг нормативтерни ажыглаары эргежок чугула болгаш бадыткаттынган болза, ол дээрге планныг башкарылгакың принцивиинден ойталааны ол эвес, а оон гөгө-тевирлерни чүгле өскерткеин ол. Каттыжышкыннарның болгаш будурүлгелериің бот-башкарылгазын, инициативазын болгаш харысалганын күштелдиреринің эргежок чугулазының, барааның социалистиг будурүкчүлери болур оларның ролюн бедидерининг дугайында балаа моиу чугаалаан болтур.

Ажыл-агый механизминиң кандыг-даа өскерилгеин социализмниң принциптеринден ойталаашкын чыгыы кылдыр көрүксээр-түрүш иештерээни харааланыыт. Маңаа хамаарыштыр дараазында чүүлдү демделлөр апаар: ниитизи-биле социалистиг будурүлге харылзаалаарының бүгү системазынга эгелеп, эргелеп башкарылганың сайзырангайжыттыкшынының дээрзи үнелелгеии болза социал-экономиктиг дургедээшкин, социализмниң керек кырында быжыглышкынны болур ужурлут. **(Үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Ниитилел байлаалдан күш-ажылчы эвес орулгаларны ушгуу алырының кандыг-даа семөөшкиннерине үзүп өскерилиг мөөнээ турар ужурлуг деп чүве шүүт бадыткыыр. Будурүлгелеп хөлүнга товарөөшкыны-на алгаш базарын кем-терек үлетпүрүшкүнин деп саналвас сагырыктаарлар, а ол шыкаяр боттарының албан-дужаал байдалын түс өөнүүрээ хемчээлдиг орулгаларга аңгыстаарлар болгаш түс черниң хөгө-ажылын бодаар чорук-тар социалистиг өөнүүрээ дорт күштелдиреринге шаптыктарын болдурбас ужурлуг бис. **(Адыш часкаашкыны).**

Кооперативтиг өөнүүрээ дугайында айтыымга база долу тодаргай болуру дээш турүжун турар бис. Ол социалистиг будурүлгеге, кижилеишиң перегелдериң эң эки хандыраарына болуунуң артыларын ам-даа долу ажыглаваан. Дыка хөй колхозтар болгаш өске-даа кооперация организацияларын ажыл-керектиг дээштиг чорударын көргүзүп турар. Ынчангаш чөлөк аңаргын таварылгаларда кооперативтиг будурүлгелериң болгаш организацияларны тургузарын, болгаш тегжүдениң бүгү талалыг деткиир керек. Олар продукция будурүлгеринге болгаш болбаазыраткаш-даа, чүртүвүс болгаш сазыгоролга тудуушка, амыдырал ачы-дуразының болгаш сазыгга дамбаа-биле иештерээр чаагылыг.

Акша-баранын харылзаалырының хамаарыштыр баш улуг чөлүт эвес деп санаавыс, экономиканы планныг удуртуруниң практиказыиче оларны чедип үнелеп кырбес ужурлуг ажыл эгелеп уе база келгеп. Кижилериң соңуургалын, будурүлгениң ажыктыгын бедидериие оон ийдекейлиг салаар чедиргении чүгулаашкын төөп кырбеин бот-орулга-карылганы солуургалдыр, өске-даа күүселдер эвес үрүкүтарга чедирер. А оон чүгле-даа ыңай үлетпүрүшкүнин, социалистиг үндезиниг акша-баранын харылзаалырының чогумчалыг боттанын чорун турары, оон түүлелп будурүлгелериниң ажыктыгын бедидериндеп болгаш ниитилелдиг-даа коллектив кежиктиу будурүлгелерии дүмей сагыш салып хүлээлгелер.

Оон кергедеп, чидиилелеп-даа коллектив кежиктиу будурүлгелерии дүмей сагыш салып хүлээлгелер. Оон кергедеп, чидиилелеп-даа коллектив кежиктиу будурүлгелерии дүмей сагыш салып хүлээлгелер.

ЭШ М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ИЛЕТКЕЛИНИҢ УЛАНЧЫЗЫ

Ынчаарга бүдүрүлгени механизастаарынга болгаш автоматизастаарынга хөй кичээнгейни салыр керек болбайн аян. Ол айтырыгны шинтпирлеп тура, каяа-бир машиналарны болгаш дериишкиннерни кажан кайы-бир черге чогаадырын база белетеп кылырын маналап албан эвес. Хөй-хөй чүүлдерни боттарының күүж-биле кылып ап болур. Чижээ, оны Заворож областа чорудуп эгелээн болгаш хол-биле кылыр ажылдарны үш чыл дургузунда уеттүүрге 9. а тудугга — 15 хуу кызырарын чедип ап шыдаан-дыр. Өске-даа областарда, крайларда болгаш республикаларда болдунар аргалар оон эвээш эвес ден бодай-дыр мен. Күш-ажылды хол-биле кылыр ужурга таваржып турар кижилер дугайын, продукция бүдүрериниң үндүрер чарыгдалдарны кызырар дугайын бодавышаан, оны чүгле бижыг туруштуг болгаш сонуургалдыг чорудары чүгүла.

Черле ынчаш, эштер, экономиканың курлавырлары каяа-даа аажок улут. Оларның хөй-хөйүн ажыглаарывыс бис ам-даа болур-чогууру-биле эгелеп кирбээн-дир бис. Язы-бүрү деңгелдериниң удуртукчуларының элээн кезээнде психологиязы курлавырлар элбек болуп турган байдалдарга тургустуткан. Шак ынчан бистиң хөй-хөй кижилерни амдажыдып, төтчеглээр чорукка чаңчыктырып каапкан. Ынчаарга байдал шагда-ла өскерилген. Ажылчын күжү мурнуку дег элбек эвес апарган, тоона нефть, руда, хөмүр-даш бүрүзүн казып тывары база чедирери дээш аар өртек-биле төлээр апарган-дыр бис. Ол фактыларны көрбейн барын болбас, оларны барымдаалаар керек. Ынчангаш бүтү-ле чүүлдерге база кана-даа — бүдүрүлгеге болгаш амыдыралга каапаар, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи чоруктарны тоомча чок көрүп болбас. Күш-ажылга материал база эмергин чарыгдалын эвээжедип тургаш, оон бүдүрүкчүлүүн бедидеринің күселп-биле национал орулганың барык-ла бүтү немелде өзүлдезин алырын бо чылын-на хандырар ужурлуг бис. (Адыш часкаашкыны).

Ол соруга амыр эвес, ынчалзажок оны черле шинтпирлеп болур. Чүге дээрге, курлавырларга хумагалыг болурунуң дүржүлгазы чүртүп мөөнеттиннеп болгай, ынчалзажок оон тарап-вептерел турары оожум-дур. Партия, комсомол, профэвилел организацияларны хумагалыг чоруктуң айтырыгларында доктаамал кичээнгей салыр, чиг этти, электрик энергиязын, оттуглар чүүлдү камнап база чөптүг чарыгдан турар мындыг кижилерни деткиир ужурлуг. Курлавырларны арттыр чарыгдаар чорук ажык чок, а оны камнап алыры шыырак шаңнал-мактадыг турар бижыг корум-чуруумну доктаадын турузар керек. (Адыш часкаашкыны).

Продукцияның шынарының айтырыын онзалап чүгаалакгаын йөк мен. Ол дээрге бистиң чоокку болгаш улуг курлавырывыс дең чүгаалазы четпес. Бөгүн бедик шынар чокка эртем-техниктиг дешпилгени дүргедедирп болдунар арга чок. Конструкциязын чедир ажылдан кылбаанывыл, технологияны хажыктаныпла, багай шынарлыг материалдарны ажыглаанывыл, багай болбазырактанывыл үржүүндэ бистер материалдыг болгаш моральдыг улуг чидиргилерге таваржып турар бис. Машиналарның база приборларның мынаптыг болгаш инаныштыг, барааннарга база ачы-дуза чедирерине чоонуң хереглеэнин хандырары четпес болуп турар. Эрткен чылын миллион-миллион метр кв. тааварны, эжеш хөм ыдыктерни, улустуң хереглеэнинге өске-даа хөй-хөй бараанарын бүдүрүлгелерже дедир чорудун берген азы кудуку сорттарже шилчиткен. Когарал дыка улуг — чиг этти хей черге үрээш, чүс-чүс муң ажылчынарының күш-ажылының үмеи чок болган. Холуттуунар кылыглар, куду шынарлыг бараанар бүдүрүн үндүрерин шуут болдурбас шынгыы хемчеглерни алыры эргежок чүгүла. Оны чедип алырынга материалдыг болгаш административтиг салдар чедирериниң бүтү күжүн, бистиң хооһулуварывысты ажыглаза чогуур. Продукцияның шынарының дугайында тускай хооһулуну хүлээп алыры эргежок чүгүла хире.

Продукцияның шынарын үндезинин-биле эжиждер дээш эң-не улуг күжениишкиннерни салырынче СЭКП ТК-зы партия комитеттерин, совет болгаш ажыл-агый органнарын, профвилел база комсомол организацияларын, бүтү ажылчы коонуң чоокта чаа кыйгырган. Ол соруга коммунист бүрүзүнүң, совет кижи бүрүзүнүң бодунуң күш-ажылын хүндүлеп, бүдүрүлгезинин, адырлыкы алдары, бистин Төрээн чуртувустуң алдары дээш сагыш салып турар бүтү кижилерниң херээ болур ужурлуг. (Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).

Бистиң мурнуусту хөй-хөй — харыысалгалыг, күжениишкиниг ажылдар туруп турар. Беш чылдың баштайгы чылы— карак кызыл күш-ажылдың, удуртукчу база күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң ажыл-херек-биле шылгаттынарының чылы. Бистер ол шылгалданы тудуп үнер, экономиканы бүтү-ле курлавырларын ажыглалга киирер, улам ынайгы чаартылгаларның үндезинин бижыглавр хүлээлгелиг бис.

Салдынган эчис соруганы чедип алырының шинтпирлиг негелдези — совет кижилерниң күш-ажыгга ынакшылдыы болгаш салым-чаяанныы. Ам чүү хереглл дээрге, ол улуг күштүг билдилиг организастаары, мынаптыы-биле утлап-шиг-дээри болур. Бо херекке социалистиг чарыштың ролю аажок улут. Оны ажылдың шынарын бедидеринче, камналгаже болгаш хумагалыг чорукче, коллектив бүрүзүнүге, ажылдаар чер бүрүзүнге көрдүнген соруганарыны чедип алырынче утландырган турар ужурлуг. Хей-аът болгаш өөрү турар мергежил биске ынанышты чалеңгиниң болуп келген болгаш-мооң-соңгаар-даа ындыг болур дээрзинге бүзүрээр бис. (Адыш часкаашкыны).

в. Социал политиканың кол угланыышкыннары

Эштер! Социал политиканың айтырыглары, кижи дугайында сагыш салышкын бистиң партиывыстың кичээнгейниң төвүүге кезээде туруп келген.

Социал адыры ажыларның болгаш социал болуктериниң, нациларның болгаш улустарның эрге-ажыктарын, ниитилел биле кижиниң харылзааларын, күш-ажылдың база амыдыралдың, кадыкшылдың болгаш дыштанылганың байдалдарын хаара тудуп турар. Ажылчы чонуң амыдыралчы эрге-ажыктарынга хамаарыжып турар экономиктиг ажыл-чорудулганың түңнелдери чогум-на бо адырга херек кырында боттанып, социализминиң дээди эчис соруглагары бодаран турар. Социалистиг тургузуутуүн буянныг чаагай будуш-шынары, капитализмден оон шынар талазы-биле илгалдыы чогум-на маңаа эң-не калбаа-биле болгаш кесүзүү-биле илерен турар.

Социал чөптүг эвес чоруктуң кол үнер дээди — кижиниң кижи ылаңгыр чорукту, будүрүлгениң чепсек-херекселдеринге хамаарыштыр дең эвес чорукту социализм чайлаткан. Социал чөптүг чорук социалистиг ниитилел харылзааларының бүтү талаларында бар болуп турар. Социал чөптүг чорук улустуң боттуг эрге-чагыргазында болгаш хообілу мурнуңга бүтүленип бир дөмей болурунда, нацияларның херек кырында дең эргезинде, кижиниң хүндүлээр чорукта, оон бүтү талалыг хөгжүлдезинге чогумчалыг байдалдарны тургузарында илереп турар. Ол дээрге калбак социал магадылалдар: ажыл-биле хандырары, өөредилгениң, культураның, медицина хандырылгазының болгаш чурттаар орам-сабаның чедип алынары, назылап кырааннар, не база чаш дугайында сагыш салышкыны-дыр. Социал чөптүг чоруктуң принцивин амыдыралга шынгыызы-биле боттандырары — чонуң чаңгыс эптиинин, ниитилелдиң политиктиг бижыг-туруштуунуң, хөгжүлдезиң шапкынының чүгүла негелдези.

Ынчалзажок, чүгаалажын турары ышкаш, амыдырал чаңгыс черге турбас, ындыг болганда, социал адырны улам ынай хөгжүдерин чаа ёзу-биле көөрү, оон өзүп турар ужур-дузазын долу чергезя-биле үвелээрп биске эргежок чүгүла. Партияның ажылдан кылганы социал-экономиктиг дүргедээшкинче кол угланыышкын, бистиң партиывыстың программалыг эчис соруглазы — ниитилелдиң бүтү кежигүннериниң бүрүн чаагай амыдыралын болгаш хостуг, бүтү талалыг хөгжүлдезин чедип алыры оны кылырын биске хүлээдип турар.

Эрткен үениң кичээнгирин-даа социал айтырыгларга кичээнгейни бедидерин бистен негеп турар. Чурттуң социал-культура адырының материалдыг базазының өйү келген айтырыгларын чедир үвелевес чорукту төптүг болгаш черчер организарының талазындан болдуруп турган деп, партияның Төп Комитединг санаан турар. Оон түңнелинде ук базазының хөгжүлдезинге курлавырлардан түгле артыкшылдыг түүлдерни тускайлап бээр принцип тургустуткан турган. Технократтыже эмин эрттир кичээнгей салын турган чорук будүрүлгениң социал талазынга, амыдыралга, дыштанылгага кичээнгейни конпаткан, ол чорук күш-ажылды түңнелдеринге ажылчы чонларның сонуургалының кудулаарынга, сагыыга-чурумну коштадырынга база өске-даа таарымча чок түүлдерге чедирбейн барып шыдавас турган.

Материалдыг болгаш утаан-бодал амыдыралын экижиндерин кандыг оруктар-биле база кандыг аргалар-биле чедип ап турарны, ол чорук кандыг социал үржүктарга чедирери биске ыракта-ла хамаанчок түүе эвес-тир. Бир эвес хуу өнчүзүрек чоруктар, азырадыкчы хөөннер, деңнештирлиг кылыр дээр оралдажыышкыннар илереп кээп турар болза — бистиң ажылывыска оруктарны база аргаларны шилип алырында бир-ле түүе шын эвес болган-дыр, ону чайладыры негеттиннп турары ол-дур. Күш-ажылдың болгаш хереглелдиң хемчээлин контрольдаарының коштаанының дугайын, социалистиг чөптүг чоруктуң негелдерин хажыктанының фактыларының, күш-ажылчы эвес ажык-коинча тывар чоруктар-биле демиселдя күштелдирелиниң эргежок чүгүлазының дугайын коммунистер болгаш партия кежигүү эвестер съезд мурнуун документилерин чугаалажып көрүп турда, дүвүрээзинбиле чугаалап турганнар. Ол айтырыларның шыгыызын болгаш ужур-дузалыын көрбейн барып болбас. (Адыш часкаашкыны).

Чаңгыс сөс-биле, ниитилел амыдыралының бүтү талаларын хаара тудуп турар үр дуусаалыг, хандыр бодап кылган, эчис соруглалыг, күштүг социал политика херек дээрзин хөгжүдениң чедип алдынган деңнели, чаа соруглаарының масштабы идип үндүрүп турар. Планнаашкының болгаш эргелеп башкарарының органнары, төп болгаш чер-черниң ажыл-агый организацияларының социал адырының хереглелдеринче шинтпирлиг эргилдени кылыры эргежок чүгүла.

Социал политиканың соруглагары партияның Программазының болгаш Кол угланыышкынарның төлевилелдеринде бүтү тала-биле тодаретткан. Оны боттандырарының чамдык айтырыгларынга доктаарын чөпшээрен көрүнер.

I. Чоннуң чаагай чоруун чайгылыш чок бедидер, социал чөптүг чорукту хажык чок бадыткаар

Чоннуң чаагай амыдыралын шынар талазы-биле чаа чадаже шедулерп чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң перспективтиг планнарында көрдүнген. Дараазында он иийги беш чылда чурттаалга байдалдарын экижиндерниге үндүрер курлавырларның хемчээлин ийи катап көвүдедирип көрүп турар. Чоннуң кижи санынга онааштыр боттуг оруглагар — 1,6—1,8 катап бедидер. Он иийги беш чылда миллион-миллион кижилерниң оруглагары көвүдээр. Чурттаалга болгаш социал-культурта тудуушкунуң калбартырынга аажок хөй хөреңгилерни үндүрер. Планнар мындыг-дыр. Ынчалзажок кол түүлдүн — совет кижи бүрүзү чүгле күжениишкиниг болгаш үреттүнмелдиг кылдыр ажылдаар болза, ол планнар херек кырында боттуг түүл болу бээр дээрзиниң дутайын чүгаалаар керек. Кижи бүрүзү — ол кандыг-даа ажылды кылын турар болза, кандыг-даа эрге-дужаалды эзелеп турар болза, күжениишкиниг ажылдаанындан планнар боттуг түүл апаар. Бистер боттарывыс чүү кылын алмр-дыр бис, бистө бар түүлдер ол болур, бис ынчаар чурттаар апаар бис. (Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).

Күш-ажылдың соруглазын-даа, ажылчын болгаш тараачын массаларның күш-ажылга хамаарылгазын-даа социалистиг чаартылгалар үндезинин-биле өскерткен. Ол чорук социалистиг чарыштың массалыг хөгжүлдезинден онза тодаргайы-биле ялерен турар. Байлак дуржулгага даянган, партия ол чанчылдарны улам ынай хөгжүдер, күш-ажылды эң-не бирги ниитилел үлгээлгези кылдыр медереллиг, чогаадыкчы ёзу-биле көөрүүге чайгыктырар болдап турар.

Чүгле моральдыг шаңнап-мактаарын сайзырангайжыдарының эвес, харын-даа материалдыг идиг бээрни шинтпирлиг негелдези — совет кижилериниң күш-ажыгга ынакшылдыы болгаш салым-чаяанныы. Ам чүү хереглл дээрге, ол улуг күштүг билдилиг организастаары, мынаптыы-биле утлап-шиг-дээри болур. Бо херекке социалистиг чарыштың ролю аажок улут. Оны ажылдың шынарын бедидерниче, камналгаже болгаш хумагалыг чорукче, коллектив бүрүзүгиге, ажылдаар чер бүрүзүнге көрдүнген соруглаарыны чедип алырынче утландырган турар ужурлуг. Хей-аът болгаш өөрү турар мергежил немелдени калбартыр талазы-биле хемчеглерни боттандырып турар.

Чөптүг чоруктуң принцивин боттандырарынга хереглелдиг ниитилел фондуларының ролюнуң дугайында айтырыгны ажылчы чоннуң хей санныг саналдарында көдүрүн турар. Ол фондулар ам безин ажыглап турар материалдыг кежиктериниң үштүң бир кезии хире болуп турар. Ол дээрге кежик четтирериниң фондулары эвес дээрзин бадыдаадап турар бис. Ниитилелдиң кежигүннериниң эртем-биягии база культураны бир дөмей чедип алырын хандырарынга, ажы-төлдүү кижизидеринге байдалдарны чаңгыс аай болдурарынга, кандыг-бир байдалдарның ужурунан чаңгыс удаа азы доктаамал дузаламчы алыры негеттиннп турар ындыг кижилерниң амыдыралын чиктедиринге ук фондулар чугула рольду ойнап турар. Оон-биле чергелештир ол фонд мергежилдиг, ак сетиилдиг күш-ажылды шаңнап-мактаарынын, идиг бээрнинг база чепсээ болуп турар. Ниитилел фондуларын улам ынай өстүрериче база оларны улам-на үре-түңнелдиг кылдыр ажыглаарывыче угланыышкынны партия моон соңгаар-даа чорудар болвп турар. Он иийги беш чылда оларның хемчээлн 20—23 хуу үлгадыр.

Социалистиг күрүнениң чугула эрге-хүлээлгези—күш-ажылчы эвес ажык-коинча алыр чоовутар-биле демисел. Контрольдуң кошкаанының болгаш өске-даа элээн хөй чылдагаанарның уламыдан илергей-ле хуу өнүзүрек түткүдерлиг, ниитилелдиң эрге-ажыктарын тоомча чок көөр болук кижилер бар апарганы бистер бөгүн мнинир ужурлуг бис.

Ындыг чоруктарны үндезинин-биле үзүткаар дутайында айтырыгны ажылчы чон чөптүү-биле тургузуп турар/ Ол негелдерни Төп Комитет бүрүнү-биле деткип турар. (Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны). Маңгыстаучактарга, социалистиг өнүгүкүн самчыгдакчыларынга, хээли алыкчыларынга удур, бистиң тургузуувустуң күш-ажылчы будүүжүге таварышпас оруже киргеи кижилерге удур утланган немелде хемчеглерни чоокку үеде боттандырып чорудары эргежок чугула дең көрген. Үндүрүг политиказын сайзырангайжыдарының, оон ыштинде өнчү салгамырынга чөгүүр үндүрүг онзаларының дугайында саналдарны-даа болап керзе чогуур. (Адыш часкаашкыны).

Ынчалзажок күш-ажылчы эвес орулгалар алырын чоя кылын тура, ак сетиилдиг күш-ажылы-биле немелде ажыл төлевири ап турар кижилерге каразыыр чоруктарны болдуруп болбас. Харын-даа күрүне чоннуң хереглелдерин хандырарының болгаш ачы-дуза чедирериниң янзы-бүрү хевирлерин хөгжүдерниге идиг бээр апаар. Хуузунда күш-ажылчы ажыл-чорудулганы чурумчудар дугайында саналдарны киүзингейлиг көөр херек. Күш-ажылдың ындыг хевирлерп ажыл-агыйны социалистиг ёзу-биле чорударының принципгери-биле бүрүн дүүшкеп, бир болза кооператив эгелерниге, бир болза социалистиг бүдүрүлгелер-биле керээге үндезилеттинген турар ужурлуг. Ниитилел, чоп оон чүгле ажыкты алыр апаар. (Адыш часкаашкыны).

Бир эвес бис рыноктуң янзы-бүрү бараанар-биле болгаш ачы-дуза чедирилгези-биле элбекшитпес болзувусса, хүвааларда харылзааларын сайзырангайжыдар талазы-биле бүтү-ле күжениишкинер шоолуг үре-түңнелдиг болбас, а чоннуң чаагай амыдыралын бедидериниң сорулгазы күүсеттиммес болур. Улустуң хереглел бараанарын бүдүрерин база ачы-дуза чедирерин хөгжүдериниң комплекстиг программазы-даа олче утланган.

Бо беш чылда хереглелдиг чүүлдерни бүдүрерин, үүрмектеп салар бараан саарылгазын өстүрериниң бедик темпилерин хандырар, садыгланшкынны база хөй-нинги чемненилгезин организастаарын дыка экижиндер ужурлуг. Үлетпүр бараанарын бүдүрериие бүтү будүрүлгелерни хаара тудар, ажыл-агый организацияларынга, ниитилел фондуларынга материалдыг база дериглерни бүдүрүп үндүрерин хандырар сорулганы аар үлетпүрүүн адырларның мурнуунда салгап.

Ачы-дуза чедирериниң амгы үедеги адырын болдунарла дүргени-биле тургузары негеттиннп турар. Ол болза төп организацияларның сорулгазы, ынчалзажок оон эвээш эвес, а харын-даа оон хөй чергези-биле эвилелдешкеп республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, чер-чер эрге-чагыргазының бүтү-ле органнарының база сорулгазы болуп турар. Ачы-дузаны чедирип турары-биле аналар негелдениң аразында хөлчөк карышкак болуп турар чоруктарны узуткаарының шинтпирлиг хемчеглерни алган турар ужурлуг. Хамыктың мурнуунда хереглели онза дүргени-биле өзүп турар бажын күш-ажылын чиигедирп-биле, квартираларны чаагайжыдары база септээри-биле, туризм-биле, автохандырылга-биле холбашкан ачы-дузаларны көвүдедир. Ажылчы чоннарның саналдарын барымдаалап көргеш, коллективтиг сад база огород ажылын калбаа-биле хөгжүде бергеи бис. Ол ажыл-херек шимчеп эгелээн. Ынчалза-даа тургузуунуп кээр шаңтараазынарыны чайлатпышаан, ол ажылды уламчылаар херек.

Чурттаар бажың-балгат айтырыының социал ужур-дузалыы болгаш чидин ук айтырыгны-биствң шинтпирлиг көөрүвүстүү база негеп турар. 2000 чылга чедир өг-бүле бүрүзүн аңгы квартира азы бажын-биле хандырары каяа-даа аажок улут, ынчалза-даа күш четтинин болур сорулга. Бо беш чылда болгаш ылангын оон дараазында беш чылдарда чурттаалга тудуушкунуүүн база чурттаалга фондузун чаарты кылырының хемчээлдери улгадыр. Кооператив болгаш хуула чурттаалга тудуушкунуун бүтү хемчеглер-биле детки кирии эргежок чугула. Чурттаалга тудуушкунуун калбартырының улуг курлавырлары шида бар болуп турар. Аныяктар комплекстерин тудуп тургузарын детки турар черлер шын кылып турар. Аныяктарның соңуургалы болгаш энергизы бо талазы-биле-даа коичут хөй чүүлдү кылып болур.

Чурттаалга бажыңнарын үлеп-хуваарының практиказын шынгыызы-биле эжиждерининң эргежок чугулазының дутайын эвээш эвес чугаалажып турар. Ол айтырыглар калбак демократтыг үндезинге шинтпирлеттинер, хөй-нинтинин доктаамал контролюнга турар ужурлуг. Чурттаалга черинин төлевирин бүтү эзэлп турар шелдүн хемчээлдери болгаш шынары-биле мык холбаштырып тургаш, оон төлевирининг системазынга чөптүг өскерилгелерни киирер дээрзинин дугайында саналдарга кичээнгей салза чогуур. Чурттаалга тудуушкунуүүн күду шынарлыы хөй-хөй хомудалдарны болдуруп турар. Оон-биле холбаштыр чурттаалга тудуунуң шынарын боттуу-биле бедидеринге, а ол шыкаш бистин хоорайларывыстың болгаш суурдарывыстың планировказын, чаагайжыдылгазын, архитектуразын экижиндеринге идиг бээр хемчеглерни ажылдан кылыры эргежок чугула.

Эштер! Социал адырга шынарның чаартылгалары **күш-ажылдың утка-шынарынга хаяы чаартылгалар** чокта болдуунзр арга чок. Маңаа кол рольду улус ажыл-агыйының техниктиг чаартылгазы — механизация, автоматизация, компьютеризация болгаш роботизация — ойнаар ужурлуг, ол чаартылга тодаргай социал угланыышкынныг болур ужурлуг дээрзин онзалап демдеглээр бодай-дыр мен. Бо беш чылдала хол-биле кылыр күш-ажылдың үлүт-хуузун дыка эвээжедирип, а 2000 чылга чедир бүдүрүлге адырынга ону 15—20 хуу кудуздырын, хол-биле кылыр ажылдардан миллионмиллион кижилерни хостаарын төлевилеп турар. Эртем-техниктиг революцияның байдалдарынга күш-ажылды улам ынай чаартыры кижилериң эртем-биглиг болгаш профессиональ белетеллиге бедик негелдеин салып турар. Үзүктелиишкин чок өөредилгениң чаңгыс аай системазын тургузарының сорулгазы херек кырында хүнүң айтырында тургустумуп турар.

Төп Комитет сөөлгү чылдарда бо угланыышкынга чүгүлә базынарны кылган. Ниити билиг болгаш профессиональ школаның реформазы эгелээн. Реформада көрдүнген хемчеглерни херек кырынга боттандырып турарының темпилерп болгаш хамызы бистиң сагыжывыска четпейн турар деп чугаалаза чогуур. Амгы үениң бүдүрүлгезинин эртеминг үндезинерни, ону интенсификастаарыны; кол-кол угланыышкынарын өөренирин улам-на хамыладырын ажыл-херектиң эрге-ажыктары негеп турар. Ынчаарга өөреникчилерни компьютер билиглеринге өөредирин хандырары онза чүгүлә болуп турар. Өөредилгени бүдүрүкчүлүг күш-ажыл-биле холбаштырарының лемнинч принципин долузу-биле боттандырары, өөредилгенин ажыктыын бедидерин, аныяктарны боттускайлап амыдыралга болгаш күш-ажылга белеткээрин, чаа ниитилелдиң медереллиг тургузукчуларын кижизидерин үндезинин-биле эжиждерин шинтпирлин-биле чедип алырын эргежок чугула.

Дээди болгаш ортумак тускай өөредилгени эде тургузарының сорулгазын партия идип үндүрүп турар. Сөөлгү чылдарда специалистер өөредип үндүрери өзүп түрзажок, оларны белеткээриниң шынары болур-чогууру-биле бедивейн турган. Дээди школаның материалдыг базазы дыка хожудан турар. Инженер-техниктиг кадрларны ажыглаарының практиказын дыка экижидери негеттиннп турар.

Тургустумуп келген байдалды өскертириниче угланган саналдар амгы үеде белеткеттинген. Инженер ажылының салдархүндүткелин бедидерин ниитилелдиң эрге-ажыктары негеп турар. Дээди болгаш ортумак тускай өөредилгенин структуразын эде көөрү көрдүмүп турар, теория талазы-биле үндезин билиглерлиг болгаш практиктиг чанчылдарлыг, амгы деңнелге специалистерин белеткээрин хандырар. Дээди болгаш тускай ортумак школаның улус ажыл-агыйының адырлары-биле харылзааларын чаазы-биле тургузар апаар боор. кадрларны өөредиринге болгаш оларның билиин бедидеринге ол черлерниң кайызының-даа сонуургалдыын күштелдирер, оларны будүрүлгеге ажыглаарын үндезинин-биле эжиждерине ол черлерниң кайызының-даа сонуургалдыын бедидер.

Кижи бүрүзүнге, харын ниитилелге-даа кадыкшылдан артык үнелиг чүве чок. **Кижилерниң кадыын камгалаары болгаш быжыглаары** — бирги черге чугула херээ. Бистер кадыкшыл айтырыгларын делгем социал туруштардан көөр ужурлуг бис. Ол болза хамыктың мурнуунда күш-ажылдың болгаш амыдыралдың байдалдарындан, чаагай чоруктуң деңнелинден тодаратгынар. Чоннуң кадык камгалалының кончут улут ужур-дузалыы база чугаажок. Чонга эмнелге-профилактика болгаш эм талазы-биле бедик шынарлыг дуза көргүзериниге хамаарышкан хереглелдерни болдунары-биле чер болганга дүрген хандырары чугула. А ол бүтү болза кадык камгалалының материал-техниктиг баазазын, өйү келген дыка хөй эртем, организастыг болгаш кадр айтырыгларын шинтпирлээр дутайында сорулгаларны чаазы-биле тургузуп турар. Борта эвээш эвес акша-хереглиларинң негеттинери чугаажок, бистер оларны тывар ужурлуг бис.

Кадыкшылды аптекадан, садыл ап болдунмазы шагда-ла шын эскерттинген. Кол чүве — кижиниң амыдыралының хевиринде, чамдык талазы-биле алырга, болунуң хостуг үезинн кайы хире чөптүг болгаш ажыктыг кылдыр эрттирип турарында. Ол талазы-биле аргалар бар-даа болза, херектиң организастыг талазы дыка кошкаш турар. Элээн хөй чүве ниитиниң бот-идепкейиндеп, чоннуң тывыкгыр чоруундан хамааржыр турбуже, коорайларда болгаш суурларда. күш-ажылчы коллективтерде бо талазы-биле үстүкү черлерниң айтыышкыннарын болгаш дузалаторын маналап олурулгалары хаая эвес. Бистө ам безин бар — ордуларны, клубтарны, стадионнарны, парктарны болгаш өскеда — чүүлдерни бистер чүге багай ажылап турар бис? Советтер, профэвилелдери, комсомол бо айтырыгларны чүге чогуур-биле холга ап болбазын? Чурттаң турар черниниң айы-биле бөдүүн спорт шелдериниң болгаш спорт залдарының тудуун шалыпкын чорудары дээш шинчээшкинин чүге калбартып болбазын? Адактың сөөлүнде, кооперастажыга аргазы-биле спорт, турист болгаш өске-даа клубтарны чүге организастап болбазын?

Чуртта арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел калбарган. Ниитилелдиң болгаш кижиниң кадыкшылы дээш шинтпирлиг хемчеглерни боттандырып, чүс-чүс чылдарның дургузунда тургустумуп, мөптеттинин келген чанчылдар-биле демисежип турар бис. Арагалаашкын будүрүлгеден үндүр кыстыган, хөй-нинти черлерниде ол эвээжээн деп, чедип алган чүүлге меңээргениг чокка чугаалап болур. Өг-бүлелерде байдал экижээн, будүрүлге кемдээшкиннери кызырылган, корум-чуруум быжыкпан. Ынчалза-даа тургустугиван чанчылдарны эчизинге чедир сый шаварын хандырар төлээде, моон сонгаар-даа янзы-бүрү, шудургу, улуг ажылдарны чорудар керек. Маңаа кандыг-даа сулараашкын турбас ужурлуг! (Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).

Бойдусту камгалаарының болгаш оон курлавырларын чөп ажыглаарының сорулгалары бистиң мурнуусту чидин-биле тургустумуп турар. Социализм бодунуң планныг будүрүлге организастаашкыны-биле болгаш гуманныг мировоззреникезибиле ниитилел биле бойдустуң аразында аяннашкак чоруктуң тургузуп шыдавар. Бистө бо угланыышкын-биле хемчеглерниң системазы боттанып турар, харын эвээш эвес акша-хереглиларни берип турар. Боттуг түңнелдер-даа бар.

Ындыг-даа болза чамдык девискээрлерде бойдустуң байдалы дүвүрээзинин болдуруп турар. Черге, оон казымал байлактарынга, көлдерниге болгаш хемнерниге, үнүштерниге болгаш диригг амытаннарынга камнаг болуруунүң дугайында айтырыгны хөй-нинтинин, бистиң чогаалчыларывыстың тургузуп турары черле ышы.

Эртем-техниканың чедишкиннери бойдус камгалалының херээнге деңдин оожум ажыглаттынын турар. Будүрүлгелерниң чаа болгаш чаартынар тудулгарында эргижирээн төлевилелдер бердинин турар, артынчы чок болгаш эвээш артынчылыг технологтуг чорудулгалар комнаак шингээттинип турар. Казымал байлактарның рудазын болбазырадып турда, оон хөй кезии артынчы боон үнгеш, бойдусту бокталдырып турар. Бо талазы-биле экономиктиг, эрге-хооһулуг, кижизидилгелиг шынгыы хемчеглер херек. Бистер, амгы үеде чурттап турар кижилер, бойдус дээш келир салгалдың, төөгүнүң мурнуна харыысалгалыг бис. (Адыш часкаашкыны).

2. Социал-аңгы болгаш национал харылзааларны сайзырангайжыдары

Эштер! **Ангыларның, ниитилел болуктериниң харылзааларының айтырыгларын** хамызы-биле өөрөнүн көөрү марксисчилениичи партияга амыдыралчы ужур-дузалыг. Оларның эрге-ажыктарының ниитилелшкээн болгаш онзагай байдалдарын бодунуң политиказынга хынамчалыг барымдаалавышаан, Коммунистиг партия ниитилелдиң быжыг чаңгыс эвээ оон элээн чугула болгаш нарын сорулгаларын чедиишкиниг шинтпирлээрнн хандырып турар.

Совет ниитилелге авангардчы туруш ажылчын ангыга хамаарыжыр. Социалистиг бүдүрүлге системазында бодунуң туружкунуң, политиктиг дуржулгазының, бедик медереллиниң болгаш организастыының, күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейниң ачызында ажылчын ангы бистиң ниитилелливисти сырый каттыштырып, социализмни сайзырангайжыдарынга, коммунистиг тургузуушкунга кол рольду ойнап турар. Ажылчын ангының, тараачыларының, интеллигенциниң эвилелин быжыглаар дугайында доктаамал сагыш салышкын — Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының политиказының кол үүлү. Бистиң амгы үеде салып турарывыс экономиктиг болгаш социал сорулгаларны дүрген шинтпирлээр күштерни мөөнеэр аргаларывыс чогум-на мында бар боон турар.

Ынчаарга социалистиг ниитилелдиң чаңгыс эвээ дээрге, ниитилел амыдыралының хөй янзы чоруун чидирери эвес-тир. Социализмы болза сонуургалдарның, хереглелдериниң, кижилерни тывынгыр аргаларының хөй янзы хевирлерин хөгжүдүп, ол хөй янзы хевирлериниң илереэшкини болуп турар хөй-нинти организацияларының тывынгыр ажыл-чорудулгазын идепкейлиг деткип турар. Оон туржук социализм ол хөй янзы хевирлерни кижилериниң чогаадыкчы идепкейин, инициативазын, утаанарынын болгаш талантыларынын чарыжын улам ынай көдүрериниң чугула негелдези, олар чокка амыдыралдың социалистиг хевирн бадыткаттынмас, буруңгаар шинчээшкин болдунмас деп көргеш, ындыг хөй янзы хевирлерни хереглеп турар.

Ниитизи-биле чугаалаарга, айтырыг ындыг янзылыг: бир эвес бистер бүдүрүлгенин, экономиканың чарыжын, эртем ажыгзынан дыка бедик деңнелче көдүрүп шыдавас болзувусса, чурттуң социал экономиктиг депшилгезин дүргедедирининң сорулгаларын база шинтпирлеп шыдавас бис. Амыдыралдың социалистиг хевирининң хөгжүлдезин дээрге, коллективизмни, ниитилелдиң сырый каттыжыышкынын бадыткаарынга, кижиниң идепкейининң өзүүшкүнүүте эң хөй аргаларны турузары-биле.

Хөй-нинтинин кичээнгейн **ог-бүлени** быжыглаарының айтырыын бодунче хаара тудуп турар. Чаа, социалистиг ог-бүленин тургустумуп келгениие бистиң чедишкиннериивис дадагалза чок. Социализм болза херээжен кижинин экономиктиг болгаш социал дарлаадан хостаан, эр кижи-биле дең эргелиг ажылдаар, эртем чедип алыр, хөй-нинтинин амыдыралынга киржир аргаларны анаа тургузуп берген. Социалистиг ог-бүле эр болгаш херээжен кижилерниң бүрүн дең эргезинге, ог-бүле дээш оларның дең харыысалгазынга үндезилеттинин тургустумуп турар.

Ынчаарга чаа ог-бүленин хевирлеттинери — бодуун херек эвес. Бо болза нарын херек, маңаа шинтпирлээр айтырыглар бар. Сөөлгү чылдарда ашак-кадай болушкан өгленишкенериниң чарлыр чоруу эвээжээн болза-даа, ол ам-даа хөй болуп турар.

Чогумчалыг эвес ог-бүлелер эвээш эвес. Ол бүтү болза бирги ээлчедге уруг-дарыг кижизидилгезинге, база ол ышкаш эр болгаш херээжен кижилериң моральдыг байдалынга, оларның күш-ажылчы болгаш хөй-нинтичи идепкейинге багай салдарлыг. Ол болуушкунарга ниитилел кирижиге чок артын каап шыдавас дээрзи билдингир. Ыжыг ог-бүле — ниитилелдиң чугула үндезинниериниң бирээзи. (Адыш часкаашкыны).

Аныяк ог-бүлелер онза сагыш салыышкынны хереглеп турар. Өг-бүле амыдыралынга аныяктарны белеткээр херек. Өгленген аныяк кижилерге материалдыг дуза көргүзериниң, хамыктың мурнуунда чурттаалга-амыдырал айтырыгларын шинтпирлээрининң системазы эки болап кылдыгнан болур ужурлуг. Ог-бүленин быжыглаары дээш хамаатыларның харыысалгазын бедидери-биле бистиң эрге-хооһулуустуң норма-чижектерин сайзырангайжыдар дутайында саналдарны чугаалажып көөрү чугула болгу дег. Ынчаарга херек болза чүгле ында база эвес. Күрүне болгаш хөй-нинти организацияларының практиктиг ажылын ог-бүленин, оон чогумчалыг болурун бүтү талабиле бижыглаарынга идиг бээр кылдыр тургузар херек. Чугаа болза хөй-нинтинин байырлалдарын, культура болгаш спорт хемчеглерин, ог-бүле дыштанылгазын кады эрттирер байдалдарны тургузар дутайында чоруун турар. Күш-ажылчы салгалдарны калбаа-биле алдаржыдары, ог-бүленин чаагай чанчылдарын деткиири, аныяктарны улуг салгалдың дуржулгазынга кижизидери чугула. Массалыг информациянын чепсектери, литература, кино, телевидение бо түүлдерни хөйнү кылып болурлар.

Ог-бүленин элээн хөй айтырыгларын шинтпирлээринин үндезинин — **херээжен кижиге** ненин хүлээлгезин күш-ажылчы болгаш хөй-нинтичи ажыл-чорудулгаларга идепкейлиг киржилге-биле чедишкининг дүүштүрер арганы берип турар **күш-ажылдың болгаш амыдыралдың байдалдарын тургузуп бээри.** Он иийги беш чылда херээженнерге хамаарыштыр ооду эвес ажыл хүнүн азы кызыртынган ажыл неделязын, бажынга ажыл

ЭШ М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ИЛЕТКЕЛИНИҢ УЛАНЧЫЗЫ

Эштер! Хой национальдыг Совет күрүмеге национал харылзааларның хөгжүлдези коичуг улуг ужур-дузалыг. Улуг Октябрьның социалистиг революциязы бистиң чуртувуска национал айтырының шинтпирлээриниң үидезиверин салган. В. И. Ленининң көрединиге, социализмниң чаалап алмышкыныларына даянмышаан, Коммунистиг партия бо талазы-биле кайчаар-даа ажиок улуг чартыцчы ажылды кылып чоруткан. Оон түнелдери — социализминиң делегей цивилизациязын байытхан шылгаратай чедишкиниверн. Национал дарзал болган национал деп эвес эрге бохувуң бүгү хевирлери-биле болгаш илерээшкиниверн-биле кезээ мөңгеде бүрүн үзуткаттынган. Улустарның бузулбас найралы, бүгү улустарның национал культуразынга болгаш национал төлептиг чорууга хүндүзел тургустушун, он-он миллион кижилерниң медерелинде сиинкиен. Совет улус болза, экономиктиг эрге-ажыктарның, идеологияның болгаш политиктиг эчис сорулгаларның чаңгыс эви-биле сырый каттышкан кижилерниң шынар талазы-биле чаа социал болгаш интернационалдыг кинтилешкээ болуп турар.

Ындыг-даа болза бистиң чедишкиниверивис национал айтырымда айтырыглар чок дээр янзылыг бодалды болдурбаз ужурлуг. Кандыг-даа хөгжүлдете чөрүлдээлер турар, оларның бо адырга турары база чайлаш чок. Кол чүве — оларның тынтып кээп турар талаларын болгаш кызыгаарларын көөрүнде, амыдыралдың тургузуп турар айтырыгларын дилээринде, бистер чүгле теориядан эвес, бодувустуң хой чылдар дургузында практиктыстан билир бис. Ол болза ылап-ла ленининң билишкин сүүгаар ажылчы чонларның бот-эргелели, совет эрге-чагырганың алыс утказы ол. Бот-эргелелдиг эге бистиң күрүневистен дашкаар эвес, а оон иштинге, күрүне болгаш интилел амыдыралының бүгү адырларынче сиинкиен, демократтыг централизминиң утказын байыдып, оон социалистиг бүзүүжүн быжыглап турган хөгжүүр.

Партия социалистиг бот-эргелелдиң хөгжүлдезиниң кол башкарыкчы күжү болган кол магадылакчызы болуп турар. Интилелге удуртукчу рольду күүсетпкшаан, партия бодуу интилел-политиктиг бот-эргелелдиг организациязының дээди хевири болуп турар. Партияның иштики демократизмин калбартпышаан, политиктиг системаның бүгү звеноларында ажылдап турар коммунистерниң идепкейин бедитпишаан, СЭКП чонның социалистиг бот-эргелелиниң ханылаашкынының чорудулгазынга, чурттуң ажыл-херектеринге массаларның, кижи бүрүзүниң киржилгезин калбартырынга шын утланымышкынны бериип турар.

Ажылчы чонларның революсчу чогаадылгазындан төрүттүнген улус депутаттарының Советтери шаг-үениң шылгалдазын өртип, чонның бүрүн эрге-чагыргазын боттандырарынга, массаларны каттыштырарынга болгаш мобилизастаарынга бодуун амыдыралчы шинээзин, ажиок улуг арганы бадыткап көргүскен. Социалистиг демократизминиң хөгжүлдезиниң логиказы бүгү-ле төлээлекчи совет органнарның ол арталарын бүрүн долу ажыглаарының шуут эргежок чугулазының дугайында чугаалап турар-дыр.

ССРЭ-ниң Дээди Советинин, эвилелдешкен база автономнуут республикаларның Дээди Советтериниң ажыл-чорудулгазының характери чыл санында-ла улам ажыл-херекчи болгаш ажыктыг апар чыдарынга чүгле байыр чедирер апаар. Олар хоойлуудулганы улам шүүрүг сайзырагайжыдар. Бистиң хоойлуларывыс кавчаар боттавып турарын, күрүнениң орган база удуртукчу бүрүзүниң ажылы кандыг боттуг беримчелиг болуп турарын контрольдаар ужурлуглар. Дээди Советтерниң сессияларынга профэвилелдерниң, комсомолдуң, хей-иинтиниң өске-даа организацияларының санал-оналдарын, эргелел органнарының отчёттарын, улус ажыл-агыйының чамдык адырларында байдалды, регионнарның төгжүлдезин улам идепкейлиг чугаалажып көөрүп турар болза эки.

Съездиниң делегэттерниң кол кижизигейин чер-чер Советтериниң ажыл-чорудулгазынче утландырары күзенчиг. Бөгүн олар чурттуң социал-экономиктиг төгжүлдезин дүргедириниче массаларны мобилизастаарының эң-не ажыктыг звеноларының бирээзин болуп шыдаар болгаш болур-даа ужурлуг. Соцгукчулардан мандатты ап тура, эрге-чагырганың чер-чер органнары бодуның девискээринде амыдыралдың бүгү-ле талазы дээш харылсалганы бодумга ап туралар. Бир эвес ким-бир кижи ол мээш айтырымым эвес-тир деп чугаалаптын болур болза, Советтерге айтырыгны мичээр тургузары таарышпас. Чурттаар совн-бажын болгаш чыруглышкын, кадык камгалалы болгаш калбак хереглелдиг бараанчары, салыг болгаш ажы-дуза чидирер адырлар, интинин транспорту болгаш бойдус камгалалы — оларның эң-не сагыш салыр чүүлдери ол. Кажан бо айтырыглар талазы-биле ажылчы чонларның эвээш эвес чемелээшкинин дынаан турар болзувусса, ол дээрге Советтер ажыл-ишчи эвес болгаш бот-идепкейи четпес, оларның талазынан контроль ам-даа кошкак болуп чурары ол. Ынчалза-даа үидезиниң негелделерни Советтерге салбышаан, өске база бир мынаыг чүүлду көрбейн баар аргавыс чок: түе чер ужур-дузалыг чамдык айтырыгларны шинтпирлээрингe оларның арталары ам-даа кызыы, төпке чамдыкта эскертинмес. ынчалза-даа түе черлерге чедишкиниинг шинтпирлеттинин болур мындыг ажыл-херектерни аажок-ла сонучудер чүүлдер бар.

Ынчангаш ам бистер эрге-чагырганың түе чер органнарывыг бот-түскайлаң, база идепкейлиг чоруун күштелдирериче утланымышкынны шинтпирлиг тудуп турар бис, СЭКП ТК-да, ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунде база Министрлер Чөвүлелинде бо талазы-биле саналдарны ажылдап кылып турар. Оларның ужур-утказы чүл дээрге, кижилерниң хүн бүрү негелделерингe болгаш хереглелдерингe хамаарыжыр бүгү-ле чүүлдетге, үидүрүп берип турар акта-херектиниң, түе черниң арталарын болгаш курлавырларын ажыглаарынга, чонның хандырылгазының талазы-биле бүгү-ле организацияларның ажылын дүүштүрериниге база контрольдаарынга Советтер бүрүзү-ле бүрүн болгаш харылсалгалыг ээ болгаш турар ужурлуг. Бо талазы-биле оларның девискээринде турар устүкү чагыргалыг будүрүлгелер-биле Советтериң дарылгазының дугайында айтырыгны хынамчалыг чугаалажып көөр, оларның ажылының түнели дээш түе чер органнарының сонгургалын бедидер апаар.

Советтериң сессияларын улам дээштиг эртирер, докгаамал комиссиларының аналиэгээр болгаш контрольдаар ажылчорудулгазын күштелдирер, депутат негелделериниң практиказын экижидер херек. Комиссияларның сүмелерин, депутаттарның санал-оналдарын база шүүгүмүүлелдерин күүсеенчи органнар хынамчалыг чугаалажын көөр болгаш барымдаалаар ужурлуг.

Советтериң ажыл-чорудулгазын экижидер талазы-биле моон сонгаарны сорулгаларны тодарадып турар, бир эвес депутаттарының идепкейи-биле ол быжыглаттынмаан болза, оларның чангызы-даа чогуур түнелдер бербес дээрэни уттуп болбас ужурлуг бис. Партия моон сонгаар-даа күрүнениң ажыл-херектерин бедик деңнелге чорудуп шыдаар эң-не төлептиг кижилер депутаттар кылдыр сонгуткан туразун дээш, Советтериң составы докгаамал чаартырган туразун дээш улам сагыш салыр. Бо талазы-биле бистиң сонгулга практиказывска эргежок чугула өскерялтелер кирер үе база келгеп боор. Мында шинтпирлээривис ужурлуг эвээш эвес айтырыглар тургусгузуп келген.

Улустуң төлээлекчилериниң ат-алдарын быжыглаарын база оон-биле кады сонгукчулар мурнуга оларның харылсалгазын бүгү талалыг бедидерин партия бодуның хүлээлгезин деп санап келген болгаш санал-даа турар. Депутат дээрге албандужаалга кожут эвес, хүндүлүг оиза эрге эвес, Советке, чуртакчы чонның ортузунга улуг болгаш чиик эвес ажыл-дыр. Депутаттар статузунуң дугайында Хоойлу чайгылыш чокка күүсеттинген. депутат бүрүзү бодуның бүрүн эргелерин херек кырында боттандырар бүгү-ле арталарны тудуп турар. Мында шинтпирлээривис ужурлуг эвээш эвес айтырыглар тургусгузуп келген.

Улустуң төлээлекчилериниң ат-алдарын быжыглаарын база оон-биле кады сонгукчулар мурнуга оларның харылсалгазын бүгү талалыг бедидерин партия бодуның хүлээлгезин деп санап келген болгаш санал-даа турар. Депутат дээрге албандужаалга кожут эвес, хүндүлүг оиза эрге эвес, Советке, чуртакчы чонның ортузунга улуг болгаш чиик эвес ажыл-дыр. Депутаттар статузунуң дугайында Хоойлу чайгылыш чокка күүсеттинген. депутат бүрүзү бодуның бүрүн эргелерин херек кырында боттандырар бүгү-ле арталарны тудуп турар дээш, Советтериң составы докгаамал чаартырган туразун дээш улам сагыш салыр. Бо талазы-биле бистиң сонгулга практиказывска эргежок чугула өскерялтелер кирер үе база келгеп боор. Мында шинтпирлээривис ужурлуг эвээш эвес айтырыглар тургусгузуп келген.

Совет хей национальдыг социалистиг культураның чедишкинивериге бистиң чоргаарланмышкынывыс үидезиниг. Национал хевирлериниң болгаш оңзериниң байлактарын бодуунга сиидирип албышаан, ол болза делегей культурамынга эң ховар болуушкун болуп болур. Ынчаарта чугула чүве болза, национал культура бүрүзүниде бар үнелиг чүүлдерге чөптүг сонуургал национал культураларның аразында харылзажыримның болгаш чоокшулажыримның чайгаар чорудулгазындан ангылаавыр дээн оралдажымышкын кылдыр дедир төрүттүнмезинде. Кажан национал онзагай будуш-биле чагдынын алгаш, литератураның болгаш ураи чүүлдүң чамдык чогаалдарынга, эртем ажылдарынга бистиң идеологиявыска, аммыралдың социалистиг хевиринге, эртемниг үзел-бодалга чөрүшкен национализчи-реаксылыг болгаш шажынчы чаңчылдарны кем чок чүүл кылдыр көргүзерин оралдашкан таварылгаларда база бодаар херек.

Бистиң партиявыстың В. И. Ленинден салгаттынын келген чаңчылы болза, национал политиканга хамаарышкан бүгү чүүлдерге оиза сагыш човаангыр болгаш оваарлычалыг болдуру, нацияның болгаш биче улус бүрүзүниң эрге-ажыктарынга дүүжүп турары болгаш оон-биле чергелештир ол болза кандыг-даа хевириниң национал кызыы болгаш бот тогдынар чоруктарга, национализмге болгаш шовинизмге удур принципиалдыг демисел-дир. Бистер, коммунистер, мерген угаанныг Ленинниң чагыларын хамык чоокка эдерээ, оларны чаа байдалдарга чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаар, Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң бүгү улустарының аян-дүүнга найралыг улам быжыглаар дээш национал харылзаларга эң-не кичээнгейлиг болгаш принципиалдыг болур ужурлуг бис! **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Партиянның ажылдан кылган социал программазы хей талалыг болгаш черле үүсеттинин болур. Ындыг-даа болза чедишкиниң алзында кадрларның социал айтырыгларын билиринден, бистиң планнарывысты боттандырарынга шудургузундан болгаш инициативтиниден хамаарыжыр. Кижилерниң тодаргай хереглелдерниң, эрге-ажыктарының дугайында сагыш салыышкын—партия, совет, ажыл-агый организацияларының, профэвилелдерниң, удуртукчу бүрүзүниң докгаамал кичээнгейиниң кол чүүлү. Социал адырга шинтпирлиг эрилдени чедип апгар болзувусса-ла, бистиң амыдыралывыстың бөгүнгү, харын-даа даартагы айтырыглары амдыгаа чедир шинтпирлеп турганыывыстан-даа дүрген болгаш ажыктыг кылдыр шинтпирлеттинер апаар.

III. НИИТИЛЕЛДИ УЛАМ ДЕМОКРАТЧЫДАРЫ, ЧОННУҢ СОЦИАЛИСТИГ БОТ-ЭРГЕЛЕЛИН ХАНЫЛАДЫРЫ

Эштер! В. И. Ленин чаа тургузугнуң хөгжүлдезинин кол күжүн демократизмде, ажылчы чонларның дириг чогаадылгазында деп көрген. Чонга ол кымзан-даа артык бүүрел, бижик билбес кижи политикадан дашкаар турар деп демдеглевишаан, массаларның политиктиг идепкейин болгаш культуразын көдүрер дугайында сагыш салып чораан. Оон бээр барык-да чеди он чылдар эрткен. Совет кижилерин эртем-билиниң болгаш культуразының инити деңнели хемчээл чокка бедээн, олардың социал-политиктиг дүржулгазы баяан. А ындыг болганда, хамаатыг бүрүзүнүң интилел болгаш күрүне херектерин эргелеп башкарарынга киржин болур арталары болгаш күзели коичуг улуг хемчээлге өскеен.

Демократия дээрге социалистиг интилел организминиң ёзулуг сергелең чурттап болуру кадык болгаш арыг агаардыр. Ынчангаш кажан бистер социализминиң күүлүг потенциалы бисте ам-даа долу хемчээл-биле ажылаттынмайн турар деп чугаалап тура, интилел хөгжүлдезинин дүргедээшинин социалистиг демократтыныың, оон бүгү талаларының болгаш илерээшкиниерининиң улам ынай хөгжүлдези чокка бодаттынмас-даа, болдунмас-даа дээр дугайын бодап турар бис.

Ону барымдаалаш, партия, Төп Комитет социалистиг туогузугнуң демократизмин хаңыладырыче угланган хемчегларин хүлээп ап турар. Советтерни, профэвилелдерни, комсомолду, күш-ажылчы коллективтерни, улусчу контрольду идепкейлиг-дерининң талазы-биле, ажык чорукту күштелдирер талазы-биле хемчегларин маңаа хамаарыштырар херек. Ындыг-даа болза ылдынган болгаш-кылдынып турар чүүлдерни дүүн хүнүң хемчээ-биле эвес, а чаа сорулгаларның хемчээлэ-биле болгаш нарыны-биле үнелеп көөр херек. Олар. ол сорулгалар, партия Программазының чаа эдиилезинде айтып каазы-биле алырга, чонның социалистиг бот-эргелелин бүжы-биле болгаш чайгылыш чокка хөгжүдерни негеп турар.

Социалистиг интилелге, ылангыя амгы байдалдарда, эргелеп башкарары профессионалдарның кызыы болгуңуң оиза херээ болуп шыдавас. Чоң бодуңуң ажыл-херектерни боду боттуу-биле эргелеп башкарып турда, миллион-миллион кижилер политиктиг амыдыралга киржип турда, чүгле шинчаар-даа социалистиг тургузуг чедишкининг хөгжүн болур дээрэни бистер чүгле теориядан эвес, бодувустуң хой чылдар дургузунда практиказыстан билир бис. Ол болза ылап-ла ленининң билишкин сүүгаар ажылчы чонларның бот-эргелели, совет эрге-чагырганың алыс утказы ол. Бот-эргелелдиг эге бистиң күрүневистен дашкаар эвес, а оон иштинге, күрүне болгаш интилел амыдыралының бүгү адырларынче сиинкиен, демократтыг централизминиң утказын байыдып, оон социалистиг бүзүүжүн быжыглап турган хөгжүүр.

Партия социалистиг бот-эргелелдиң хөгжүлдезиниң кол башкарыкчы күжү болган кол магадылакчызы болуп турар. Интилелге удуртукчу рольду күүсетпкшаан, партия бодуу интилел-политиктиг бот-эргелелдиг организациязының дээди хевири болуп турар. Партияның иштики демократизмин калбартпышаан, политиктиг системаның бүгү звеноларында ажылдап турар коммунистерниң идепкейин бедитпишаан, СЭКП чонның социалистиг бот-эргелелиниң ханылаашкынының чорудулгазынга, чурттуң ажыл-херектерниге массаларның, кижи бүрүзүниң киржилгезин калбартырынга шын утланымышкынны бериип турар.

Ажылчы чонларның революсчу чогаадылгазындан төрүттүнген **улус депутаттарының Советтери** шаг-үениң шылгалдазын өртип, чонның бүрүн эрге-чагыргазын боттандырарынга, массаларны каттыштырарынга болгаш мобилизастаарынга бодуун амыдыралчы шинээзин, ажиок улуг арганы бадыткап көргүскен. Социалистиг демократизминиң хөгжүлдезиниң логиказы бүгү-ле төлээлекчи совет органнарның ол арталарын бүрүн долу ажыглаарының шуут эргежок чугулазының дугайында чугаалап турар-дыр.

ССРЭ-ниң Дээди Советинин, эвилелдешкен база автономнуут республикаларның Дээди Советтериниң ажыл-чорудулгазының характери чыл санында-ла улам ажыл-херекчи болгаш ажыктыг апар чыдарынга чүгле байыр чедирер апаар. Олар хоойлуудулганы улам шүүрүг сайзырагайжыдар. Бистиң хоойлуларывыс кавчаар боттавып турарын, күрүненин орган база удуртукчу бүрүзүниң ажылы кандыг боттуг беримчелиг болуп турарын контрольдаар ужурлуглар. Дээди Советтериниң сессияларынга профэвилелдерниң, комсомолдуң, хей-иинтиниң өске-даа организацияларының санал-оналдарын, эргелел органнарының отчёттарын, улус ажыл-агыйының чамдык адырларында байдалды, регионнарның төгжүлдезин улам идепкейлиг чугаалажып көөрүп турар болза эки.

Съездиниң делегэттерниң кол кижизигейин **чер-чер Советтериниң** ажыл-чорудулгазынче утландырары күзенчиг. Бөгүн олар чурттуң социал-экономиктиг төгжүлдезин дүргедириниче массаларны мобилизастаарының эң-не ажыктыг звеноларының бирээзин болуп шыдаар болгаш болур-даа ужурлуг. Соцгукчулардан мандатты ап тура, эрге-чагырганың чер-чер органнары бодуның девискээринде амыдыралдың бүгү-ле талазы дээш харылсалганы бодумга ап туралар. Бир эвес ким-бир кижи ол мээш айтырымым эвес-тир деп чугаалаптын болур болза, Советтерге айтырыгны мичээр тургузары таарышпас. Чурттаар совн-бажын болгаш чыруглышкын, кадык камгалалы болгаш калбак хереглелдиг бараанчары, салыг болгаш ажы-дуза чидирер адырлар, интинин транспорту болгаш бойдус камгалалы — оларның эң-не сагыш салыр чүүлдери ол. Кажан бо айтырыглар талазы-биле ажылчы чонларның эвээш эвес чемелээшкинин дынаан турар болзувусса, ол дээрге Советтер ажыл-ишчи эвес болгаш бот-идепкейи четпес, оларның талазынан контроль ам-даа кошкак болуп чурары ол. Ынчалза-даа үидезиниң негелделерни Советтерге салбышаан, өске база бир мынаыг чүүлду көрбейн баар аргавыс чок: түе чер ужур-дузалыг чамдык айтырыгларны шинтпирлээрингe оларның арталары ам-даа кызыы, төпке чамдыкта эскертинмес. ынчалза-даа түе черлерге чедишкиниинг шинтпирлеттинин болур мындыг ажыл-херектерни аажок-ла сонучудер чүүлдер бар.

Ынчангаш ам бистер эрге-чагырганың түе чер органнарывыг бот-түскайлаң, база идепкейлиг чоруун күштелдирериче утланымышкынны шинтпирлиг тудуп турар бис, СЭКП ТК-да, ССРЭ-ниң Дээди Советинин Президиумунде база Министрлер Чөвүлелинде бо талазы-биле саналдарны ажылдап кылып турар. Оларның ужур-утказы чүл дээрге, кижилерниң хүн бүрү негелделерингe болгаш хереглелдерингe хамаарыжыр бүгү-ле чүүлдетге, үидүрүп берип турар акта-херектиниң, түе черниң арталарын болгаш курлавырларын ажыглаарынга, чонның хандырылгазының талазы-биле бүгү-ле организацияларның ажылын дүүштүрериниге база контрольдаарынга Советтер бүрүзү-ле бүрүн болгаш харылсалгалыг ээ болгаш турар ужурлуг. Бо талазы-биле оларның девискээринде турар устүкү чагыргалыг будүрүлгелер-биле Советтериң дарылгазының дугайында айтырыгны хынамчалыг чугаалажып көөр, оларның ажылының түнели дээш түе чер органнарының сонгургалын бедидер апаар.

Советтериң сессияларын улам дээштиг эртирер, докгаамал комиссиларының аналиэгээр болгаш контрольдаар ажылчорудулгазын күштелдирер, депутат негелделериниң практиказын экижидер херек. Комиссияларның сүмелерин, депутаттарның санал-оналдарын база шүүгүмүүлелдерин күүсеенчи органнар хынамчалыг чугаалажып көөр болгаш барымдаалаар ужурлуг.

Советтериң ажыл-чорудулгазын экижидер талазы-биле моон сонгаарны сорулгаларны тодарадып турда, бир эвес депутаттарының идепкейи-биле ол быжыглаттынмаан болза. оларның чангызы-даа чогуур түнелдер бербес дээрэни уттуп болбас ужурлуг бис. Партия моон сонгаар-даа күрүненин ажыл-херектерин бедик деңнелге чорудуп шыдаар эң-не төлептиг кижилер депутаттар кылдыр сонгуткан туразун дээш, Советтериң составы докгаамал чаартырган туразун дээш улам сагыш салыр. Бо талазы-биле бистиң сонгулга практиказывска эргежок чугула өскерялтелер кирер үе база келгеп боор. Мында шинтпирлээривис ужурлуг эвээш эвес айтырыглар тургусгузуп келген.

Улустуң төлээлекчилериниң ат-алдарын быжыглаарын база оон-биле кады сонгукчулар мурнуга оларның харылсалгазын бүгү талалыг бедидерин партия бодуның хүлээлгезин деп санап келген болгаш санал-даа турар. Депутат дээрге албандужаалга кожут эвес, хүндүлүг оиза эрге эвес, Советке, чуртакчы чонның ортузунга улуг болгаш чиик эвес ажыл-дыр. Депутаттар статузунуң дугайында Хоойлу чайгылыш чокка күүсеттинген. депутат бүрүзү бодуның бүрүн эргелерин херек кырында боттандырар бүгү-ле арталарны тудуп турар дээш, Советтериң составы докгаамал чаартырган туразун дээш улам сагыш салыр. Бо талазы-биле бистиң сонгулга практиказывска эргежок чугула өскерялтелер кирер үе база келгеп боор. Мында шинтпирлээривис ужурлуг эвээш эвес айтырыглар тургусгузуп келген.

Чурттуң эргелел башкарарының черзинге **хей-иинти организацияларын улам-на** идепкейлиг киириштирерин үе негеп турар. Ынчалза-даа шак бо негелдеге дүүштүр бистиң хей-иинти чер-леривистиң ажыл-чорудулгазын алыр болза, оларның дыка хөйүнүң бот-идепкейи четпес болуп артпышаан. Чамдык таварылгаларда олар массаларга коншак даанын, хамыктың мурнуңда штаттыг аппаратның күжү-биле бюрократчы ажылдаарын оралдажып турарлар. Өскээр чугаалаарга, хей-иинти организацияларының улусчу, чогаадыкчы, бот-түскайлаң алыс утказы мракта-ла чедир боттанмайн турар.

Бисте эң-не массалыг организацияда профэвилелдерни болуп турар. Ажылчыларның, албан-хаавыларының негелделерни хандырарынга, чарыштың төгжүлдезинге, сагылга-чуруумну быжыглаарынга, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидерингe олар иинтизи-биле эвээш эвес чүүлду кылып турар. Ынчалза-даа ажылчы чонларның дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын камгаларынын-даа, күш-ажыл камгалалының болгаш ажылга оңзал-оңдак болдурбазының дугайында, кадыкшылга, спорт, клуб албан чер-леринин тудуунун база ажылынын дугайында-даа чугаа турун кээрге, профэвилел комитеттеринин дайынчы чүткүлү болгаш шудургу чоруу чамдыкта ыракта-ла четпейн турар. Шак ындыг шүүлбең чорук будүрүлгеин мурнаткаш, чамдыкта кижилерин бо-ла уттуптар ажыл-агый кижилерниге тааржып турары билдингир. Ынчаарга профэвилелдерниге социал политика. ажылчы чонларның эрге-ажыктары кезээде бирги черге турар ужурлуг. Оларның ажыл-чорудулгазының кол утказы база ында боон турар. ВЦСПС, профэвилелдерниң өске-даа органнары ону боттандырар аажок улуг эргелерлиг, бодуның болгаш күрүвенин-даа эвээш эвес хөреңгилерни тудуп турар. Ынчангаш профэвилелдеринге дааскан сорулгаларны өскээртен шинтпирлээрни маңаайн, ук эргелерни, хереңгилерни бүзүрелдыг болгаш калбак ажыглаар херек.

Келир үе бөгүн бистер кандыг аныктарны кижизидип турарывыстан дыка хамаарыжыр болгай, ынтер. Ол дээрге бүгү партияның, бүгү улустуң сорулгазы. Ол — Ленинчи комсомолдуң эң-не чугула, үидезин сорулгазы. Бистиң чуртувуста аныктар ажылгыр, эрес-маадырлыг, бодуун хайыралавас чоруктарга белең, социализмге бердингеп. Ынчалза-даа келир үеде салгалывыс улам-на угаанныг, салым-чаңчылыг, ярык мөзүүлүг болзуун дээш. Улут Октябрьның чагааны чаптуг чорувтуң болгаш хосталганың идеаддарының эстафетазын келир үеже ол төлептиг аппарзын дээш, бүгү-ле чүүлдерни кылыры улуг салгалдың хүлээлтезин-ле болгай.

В. И. Ленин коммунизмни чүгле номнардан өөренип алыры болдуунмас, харылсалгалыг ажыл-херекти даандырбайн тургаш, харылсалгалыг чорукка кижизидери болдуунмас деп айтып чораан. 80 чылдарның аныык кижилери делгем билиглиг, эртемнин, энергиязы-биле ылгалдыг. Олар, мээн бодалымбиле, кайы-бир ажыл-херекче чүткүлүүт, хей-иинти аммыдыралының бүгү-ле адырларында болуп көргүзер арганы дилеп чоруурлар. Ынчангаш комсомол ол чүткүлдү чер болгашкала—улус ажыл-агыйынга, эртемге болгаш техникага, билиглер болгаш культура-биле чевеслелиниринге, политиктиг аммыралга болгаш Төрээн чурттуң кампалалынга бүгү талалыг деткинер ужурлуг. Бо ажыл харын, еске кайгымчыдан-даа эртык, шинчилел үткалыг, чалымдарга содуң болгаш ооң-биле кады сонгукчулар мурнуга оларның харылсалгазын бүгү талалыг бедидерин партия бодуның хүлээлгезин деп санап келген болгаш санал-даа турар. Депутат дээрге албандужаалга кожут эвес, хүндүлүг оиза эрге эвес, Советке, чуртакчы чонның ортузунга улуг болгаш чиик эвес ажыл-дыр. Депутаттар статузунуң дугайында Хоойлу чайгылыш чокка күүсеттинген. депутат бүрүзү бодуның бүрүн эргелерин херек кырында боттандырар бүгү-ле арталарны тудуп турар дээш, Советтериң составы докгаамал чаартырган туразун дээш улам сагыш салыр. Бо талазы-биле бистиң сонгулга практиказывска эргежок чугула өскерялтелер кирер үе база келгеп боор. Мында шинтпирлээривис ужурлуг эвээш эвес айтырыглар тургусгузуп келген.

Чурттуң эргелел башкарарының черзинге **хей-иинти организацияларын улам-на** идепкейлиг киириштирерин үе негеп турар. Ынчалза-даа шак бо негелдеге дүүштүр бистиң хей-иинти чер-леривистиң ажыл-чорудулгазын алыр болза, оларның дыка хөйүнүң бот-идепкейи четпес болуп артпышаан. Чамдык таварылгаларда олар массаларга коншак даанын, хамыктың мурнуңда штаттыг аппаратның күжү-биле бюрократчы ажылдаарын оралдажып турарлар. Өскээр чугаалаарга, хей-иинти организацияларының улусчу, чогаадыкчы, бот-түскайлаң алыс утказы мракта-ла чедир боттанмайн турар.

Бисте эң-не массалыг организацияда профэвилелдерни болуп турар. Ажылчыларның, албан-хаавыларының негелделерни хандырарынга, чарыштың төгжүлдезинге, сагылга-чуруумну быжыглаарынга, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидерингe олар иинтизи-биле эвээш эвес чүүлду кылып турар. Ынчалза-даа ажылчы чонларның дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын камгаларынын-даа, күш-ажыл камгалалының болгаш ажылга оңзал-оңдак болдурбазының дугайында, кадыкшылга, спорт, клуб албан чер-леринин тудуунун база ажылынын дугайында-даа чугаа турун кээрге, профэвилел комитеттеринин дайынчы чүткүлү болгаш шудургу чоруу чамдыкта ыракта-ла четпейн турар. Шак ындыг шүүлбең чорук будүрүлгеин мурнаткаш, чамдыкта кижилерин бо-ла уттуптар ажыл-агый кижилерниге тааржып турарын билдингир. Ынчаарга профэвилелдерниге социал политика. ажылчы чонларның эрге-ажыктары кезээде бирги черге турар ужурлуг. Оларның ажыл-чорудулгазының кол утказы база ында боон турар. ВЦСПС, профэвилелдерниң өске-даа органнары ону боттандырар аажок улуг эргелерлиг, бодуның болгаш күрүвенин-даа эвээш эвес хөреңгилерни тудуп турар. Ынчангаш профэвилелдеринге дааскан сорулгаларны өскээртен шинтпирлээрни маңаайн, ук эргелерни, хереңгилерни бүзүрелдыг болгаш калбак ажыглаар херек.

Келир үе бөгүн бистер кандыг аныктарны кижизидип турарывыстан дыка хамаарыжыр болгай, ынтер. Ол дээрге бүгү партияның, бүгү улустуң сорулгазы. Ол — Ленинчи комсомолдуң эң-не чугула, үидезин сорулгазы. Бистиң чуртувуста аныктар ажылгыр, эрес-маадырлыг, бодуун хайыралавас чоруктарга белең, социализмге бердингеп. Ынчалза-даа келир үеде салгалывыс улам-на угаанныг, салым-чаңчылыг, ярык мөзүүлүг болзуун дээш. Улут Октябрьның чагааны чаптуг чорувтуң болгаш хосталганың идеаддарының эстафетазын келир үеже ол төлептиг аппарзын дээш, бүгү-ле чүүлдерни кылыры улуг салгалдың хүлээлтезин-ле болгай.

В. И. Ленин коммунизмни чүгле номнардан өөренип алыры болдуунмас, харылсалгалыг ажыл-херекти даандырбайн тургаш, харылсалгалыг чорукка кижизидери болдуунмас деп айтып чораан. 80 чылдарның аныык кижилери делгем билиглиг, эртемнин, энергиязы-биле ылгалдыг. Олар, мээн бодалымбиле, кайы-бир ажыл-херекче чүткүлүүт, хей-иинти аммыдыралының бүгү-ле адырларында болуп көргүзер арганы дилеп чоруурлар. Ынчангаш комсомол ол чүткүлдү чер болгашкала—улус ажыл-агыйынга, эртемге болгаш техникага, билиглер болгаш культура-биле чевеслелиниринге, политиктиг аммыралга болгаш Төрээн чурттуң кампалалынга бүгү талалыг деткинер ужурлуг. Бо ажыл харын, еске кайгымчыдан-даа эртык, шинчилел үткалыг, чалымдарга содуң болгаш ооң-биле кады сонгукчулар мурнуга оларның харылсалгазын бүгү талалыг бедидерин партия бодуның хүлээлгезин деп санап келген болгаш санал-даа турар. Депутат дээрге албандужаалга кожут эвес, хүндүлүг оиза эрге эвес, Советке, чуртакчы чонның ортузунга улуг болгаш чиик эвес ажыл-дыр. Депутаттар статузунуң дугайында Хоойлу чайгылыш чокка күүсеттинген. депутат бүрүзү бодуның бүрүн эргелерин херек кырында боттандырар бүгү-ле арталарны тудуп турар дээш, Советтериң составы докгаамал чаартырган туразун дээш улам сагыш салыр. Бо талазы-биле бистиң сонгулга практиказывска эргежок чугула өскерялтелер кирер үе база келгеп боор. Мында шинтпирлээривис ужурлуг эвээш эвес айтырыглар тургусгузуп келген.

Чурттуң эргелел башкарарының черзинге **хей-иинти организацияларын улам-на** идепкейлиг киириштирерин үе негеп турар. Ынчалза-даа шак бо негелдеге дүүштүр бистиң хей-иинти чер-леривистиң ажыл-чорудулгазын алыр болза, оларның дыка хөйүнүң бот-идепкейи четпес болуп артпышаан. Чамдык таварылгаларда олар массаларга коншак даанын, хамыктың мурнуңда штаттыг аппаратның күжү-биле бюрократчы ажылдаарын оралдажып турарлар. Өскээр чугаалаарга, хей-иинти организацияларының улусчу, чогаадыкчы, бот-түскайлаң алыс утказы мракта-ла чедир боттанмайн турар.

Бисте эң-не массалыг организацияда профэвилелдерни болуп турар. Ажылчыларның, албан-хаавыларының негелделерни хандырарынга, чарыштың төгжүлдезинге, сагылга-чуруумну быжыглаарынга, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидерингe олар иинтизи-биле эвээш эвес чүүлду кылып турар. Ынчалза-даа ажылчы чонларның дүрүм ёзугаар эрге-ажыктарын камгаларынын-даа, күш-ажыл камгалалының болгаш ажылга оңзал-оңдак болдурбазының дугайында, кадыкшылга, спорт, клуб албан чер-леринин тудуунун база ажылынын дугайында-даа чугаа турун кээрге, профэвилел комитеттеринин дайынчы чүткүлү болгаш шудургу чоруу чамдыкта ыракта-ла четпейн турар. Шак ындыг шүүлбең чорук будүрүлгеин мурнаткаш, чамдыкта кижилерин бо-ла уттуптар ажыл-агый кижилерниге тааржып турарын билдингир. Ынчаарга профэвилелдерниге социал политика. ажылчы чонларның эрге-ажыктары кезээде бирги черге турар ужурлуг. Оларның ажыл-чорудулгазының кол утказы база ында боон турар. ВЦСПС, профэвилелдерниң өске-даа органнары ону боттандырар аажок улуг эргелерлиг, бодуның болгаш күрүвенин-даа эвээш эвес хөреңгилерни тудуп турар. Ынчангаш профэвилелдеринге дааскан сорулгаларны өскээртен шинтпирлээрни маңаайн, ук эргелерни, хереңгилерни бүзүрелдыг болгаш калбак ажыглаар херек.

Келир үе бөгүн бистер кандыг аныктарны кижизидип турарывыстан дыка хамаарыжыр болгай, ынтер. Ол дээрге бүгү партияның, бүгү улустуң сорулгазы. Ол — Ленинчи комсомолдуң эң-не чугула, үидезин сорулгазы. Бистиң чуртувуста аныктар ажылгыр, эрес-маадырлыг, бодуун хайыралавас чоруктарга белең, социализмге бердингеп. Ынчалза-даа келир үеде салгалывыс улам-на угаанныг, салым-чаңчылыг, ярык мөзүүлүг болзуун дээш. Улут Октябрьның чагааны чаптуг чорувтуң болгаш хосталганың идеаддарының эстафетазын келир үеже ол төлептиг аппарзын дээш, бүгү-ле чүүлдерни кылыры улуг салгалдың хүлээлтезин-ле болгай.

В. И. Ленин коммунизмни чүгле номнардан өөренип алыры болдуунмас, харылсалгалыг ажыл-херекти даандырбайн тургаш, харылсалгалыг чорукка кижизидери болдуунмас деп айтып чораан. 80 чылдарның аныык кижилери делгем билиглиг, эртемнин, энергиязы-биле ылгалдыг. Олар, мээн бодалымбиле, кайы-бир ажыл-херекче чүткүлүүт, хей-иинти аммыдыралының бүгү-ле адырларында болуп көргүзер арганы дилеп чоруурлар. Ынчангаш комсомол ол чүткүлдү чер болгашкала—улус ажыл-агыйынга, эртемге болгаш техникага, билиглер болгаш культура-биле чевеслелиниринге, политиктиг аммыралга болгаш Төрээн чурттуң кампалалынга бүгү талалыг деткинер ужурлуг. Бо ажыл харын, еске кайгымчыдан-даа эртык, шинчилел үткалыг, чалымдарга содуң болгаш ооң-биле кады сонгукчулар мурнуга оларның харылсалгазын бүгү талалыг бедидерин партия боду

ЭШ М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ИЛӘТКЕЛИНИҢ УЛАНЧЫЗЫ

тооп көрбейи турар доктрина-биле олар чепсеглеиген. Боо-чепсектн эндере бүдүрерин сокса-дыр, байдалды экижидерин-че бистиң кыйгырывыска Вашинттонуң администрациязы дүлей-биле дөмей болган.

Азы, эрткен чүрени катап коптарган херээ бар бе? Ылаңгыя амгы үеде, кажан совет-америк харылзааларда эки талаже өскерлиишкиннериң демдектери бар хире апартаида, а НАТО-нуң чамдык чурттарының удуртулгазының хөделиишкиннериде болгаш сеткил-хеннүүде боттуг түүлдер база катап кестүп кээп турар үеде. Бис херээ бар деп санап турар бис. Чүге дизе кандыг-даа чүве боду бүде бербес дээрзин 80 чылдарның бирги чартында делегей байдалының шынгыы нарыйдаашкыны база кэтап сагындырган: тайбың дээш демисежир, күжениишкиниг болгаш тодаргай соруглалыг демисежир апаар. Дайын аймылын өөскүдеринче түткүлдүү сокса-дыр арганы, амдыызында болдунуп болур турда, бичиндаа болаа дилээр, тывар болгаш ажыглаар херек. Оны билбишаан, СЭКП ТК бодунуң апрель Пленумунуң ядролут аймылдың характерни болгаш хемчээлдерин база катап анализтеп, байдалды экижидерииге чедирип болур боттуг башмиарны тодаратхан. Бис дараазында принципиалдыг түүлдерни барымдаалап турар бис.

Бирээде. Амгы боо-чепсектиң байдалы бодуп чүгле шерингтехниктиг иепсек-биле, чижээлээрге, камгалалды — эң-не күштүү-биле тургускаш, бодуң камгалап антар деп идегелии чангыс-даа күрүнеге бербейи турар. Аймал чок чорукту хандырары кол нуруузунда политиктиг соруглга болуп бар чыдар, бичиигаш оны чүгле политиктиг аргалар-биле шиитпирээри болгаш чаяшы-сыныш чокка сый шаппас болза делегейни камгалап алыры болдунмас.

Ам ол дээрге, ядролут хайыны ышкаш, боо-чепсектн эндере бүдүрер чорукту тиилеп үнерп шүүт болдунмас деп чүвени мелереп билирп-дир. Ынаыт эндере бүдүрүшкүнү черге, а харын-даа ону космоска калбартыры, ядролут чепсектн мөөнгээриниң болгаш сайзырандгайдарының ол чокка-ла шынгыы бедик темпизин шапкынчыдаа апаар. Ынчан делегейге байдал политиктерииң угаан-сарыылынаан болгаш тура-соруулаан хамаарышпастаар шак ынаыт байдалче шилчий бээр. Техникага, шериг-технологиялыг ужур-чурумга алзы бээр. Ынаыт болганда, чүгле ядролут дайын боду эвес, харын аиаа белеткел, азы боо-чепсектн эндере бүдүрер чорук, шериг талазы-биле артык күштүг болуруже түткүл херек кырында политиктиг тиилелгелериии кымга-даа бербес.

Оон ынай ол дээрге, удурланышкак талааларның ядролут күчүзүүлүг амгы үеде деиилеи кажан-даа ажжок бедик дээрзин медереп билирп-дир. Амгызында ол олариың кайгыыга-даа бир дең аймалдыг байдалды тургузуп турар. Чүгле амдыызында ынаыт: Ядролут боо-чепсектн эндере бүдүрериң уламчылаары ол бир дең аймалды улгаттыраар болгаш дең байдалдыг чорук шериг-политиктиг түттүнүүшкүнүүң фактору болбайн баар. Оон ужурлаан, чүнчи-даа муриинда шериг талазы-биле удур түүүшкүнниариың деиилеии улам удуу-биле күдүладыры чүгүлэ. Бистиң иекте ёзулуг бир дең аймал чок чорук стратегиг балансынын эң бедик эвес, а эң чавыс деиилеи-биле магадылаттынаар. Ол балансыдаа ядролут болгаш массалыг уэутказшкынның өскө-даа технологиниң бүрүүи-биле чайладыры зогежок чүгүлэ. **(Адыш часкаашкыны).**

Адактың сөөнда, ол дээрге, бүгү күрүнелериниң арагында кады ажылдажылгазы болгаш кады хөделиишкиниериң амгы байдалдарда солуттар чүүл чок дээрзин медереп билирп-дир. Ынчангаш капиталнам биле социализмниң арагында удур түүүшкүнүүң **чүгле база шүүт-ла тайбың чарыштың болгаш тайбың маргыжылганың хевирлериие** чоруттуруп болуруниң боттуг байдалдары херек кырында тургустуганың демдеглеп тур мен.

Биске тайбың кожа-хелбээ догуиаашкын — ол дээрге ССРЭ-ниң моон сонгаар-даа чайгылыш чокка боттандывар соруглалыг политиктиг утланышкыны болуп турар. Даштыкы политиктиг стратегиязының уламчылалдың хандырбышаан, СЭКП амгы делегейниң боттуг түүлдерни барымдаалаан идепкейлиг делегей политиказың чоруудар. Бир-ийи тайбың хөделиишкиннер-биле, олар хелчок күжениишкиниг-даа бол, делегейниң аймал чок чоруунуи айтырыгларын шиитпирлей албас. Чүгле чайгылыш чок, план ёзулуг болгаш чүткүлдүг ажыл чедиишкиниерге чедирип болур.

Даштыкы политиканың уламчылалдың шлаңгыя мөөнгиеттингеи айтырыгларны сайгарып көөрде эткеи түүлдерии аиаа-ла натаптаары-биле кажан-даа дөмейлешпес. Болуиуп аргаларын үиелеп көөрде оизагай шлаптыг, түттүнүп билир чорук болгаш шиитпирлерни хүлээп алырда бедик харысалга негеттинер. Праяшпгерии болгаш туруштарны камгалаарда быжыг, тактиктиг байдалды эидевес, кайы кайызынга ажыктыг чөпшээрежип дугуржуушкунга белеи, месилдежишкиие эвес, а чугаалажыышкыие болгаш бот-боттарын билчиоиие утланган турары эргежок чүгүлэ.

Чаигыс талалыг хөй базымнарны кылганывысты билир силер—Европага ортумак ыракшылдың ракеталарын калбартып чургузарынга мораторийии киирип, олариың санын кызырып, ядролут бүгү частыышкыиларыи соксаткан бис. Делегейниң хөй күрүнелериниң чазактар баштыцары-биле ийикпе кежигүнвери-биле Москвага болгаш даштыкыга беседаларыи эрттиргеи. Дээди деңиелге совет-индий, совет-француз болгаш совет-америк ужуражылгалар чугула болгаш ажыктыг базымнар болган.

Совет Эвилели Женевага, Стожгольмга, Венага чугаалажыышкыиларга чаа түткүлдү бээрии оралдаштыпшаан, идепкейлиг күжениишкиниерии үидүргеи, оон сорулгазы—боо-чепсекти кызыгаарлаарының болгаш кызырарының эй-не чугула угланышкыиларынга ол боттуг түүиелдерии берген турарында деп көрүп турар бис. Бети дизе ийи айтырыгга: ядролуг шевелделерии соксадыр база Европа зоиазынга ортумак ыракшылдың америк болгаш совет ракеталарын уэутказарының айтырыгларынга дутуржулга чедип алдынары магат чок болуп турар. Ынчан, бир эвес дутуржуушкуиуи чедип алырынга белеи чорук турар болза, ужуражылышкынның хуусаазының дугайында айтырыг боду-ла шиитпирлеттинге бээр: бис ол талазы-биле кандыг-даа санал-ды хүлээп алыр бис. Ыичалзажок хоозуи чугаалар кылганының херээ чок. Бир эвес байдал эки талаже өскерлии болур дээр дугайында тодаргай болгаш үидезии чок эвес идегелди берген советамерик чугаалажыышкыи боо-чепсектн эидере бүдүрерии уламчыларынга болгаш дайынга материалдыг белеткелге ажыглаттыиар болза, бис база-ла аиаа олурбас бис. ССРЭниң болгаш АКШ-тың удуртукчуларындан тодаргай базымнарны, херек кырында чогуур кемчеглерии, боо-чепсектн эидере бүдүрерии кайчаар соксадырының дугайында боттуг дутуржуушкуиларны маиап турар бистиң ийи чурттуң, бүгү делегейниң улустарының идегелии шиитпидар талазы-биле Совет Эвилели шиитпирлээриие чаа ужуражылга мурнуусуда туруп турар. Оон ужур-дузазы боо-чепсектн кызыгаарлаарының болгаш кызырарының эй-не чугула угланышкыиарынга ол боттуг түүиелдерии берген турарында деп көрүп турар бис. Афганистанның чазаанның дилээнии ёзугаар ук чурттга туруп турар совет шеригдерии бис эң-не чоокку үеде Төрээн чуртуже эгидиседп турар бис. Афганистан Демократтыг Республиканың шиитии керектеринге даштыыртая боо-чепсектиг холгаарлаашкыиы херек кырында соксадыры хандырар болгаш оиу катап болдурбазын идегелдиг магадылаар политиктиг дугуржулга чедип алдынары магат чок болуп турар. Ынчан, бир эвес дутуржуушкуиуи чедип алырынга белеи чорук турар болза, ужуражылышкынның хуусаазының дугайында айтырыг боду-ла шиитпирлеттинге бээр: бис ол талазы-биле кандыг-даа санал-ды хүлээп алыр бис. Ыичалзажок хоозуи чугаалар кылганының херээ чок. Бир эвес байдал эки талаже өскерлии болур дээр дугайында тодаргай болгаш үидезии чок эвес идегелди берген советамерик чугаалажыышкыи боо-чепсектн эидере бүдүрерии уламчыларынга болгаш дайынга материалдыг белеткелге ажыглаттыиар болза, бис база-ла аиаа олурбас бис. ССРЭниң болгаш АКШ-тың удуртукчуларындан тодаргай базымнарны, херек кырында чогуур кемчеглерии, боо-чепсектн эидере бүдүрерии кайчаар соксадырының дугайында боттуг дутуржуушкуиларны маиап турар бистиң ийи чурттуң, бүгү делегейниң улустарының идегелии шиитпидар талазы-биле Совет Эвилели шиитпирлээриие чаа ужуражылга мурнуусуда туруп турар. Оон ужур-дузазы боо-чепсектн кызыгаарлаарының болгаш кызырарының эй-не чугула угланышкыиарынга ол боттуг түүиелдерии берген турарында деп көрүп турар бис. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Бис бодувустуң кургаг черде-даа, далайда-даа кызыгаарларывыстың аймал чок болуруи, өскө кандыг-даа чүрт шиитпаш, улуг ужур-дузалыг деп көрүп турар болгай бис аан. Бистиң кожаларывыс хөй, олар иизы-бүрү. Олариың чаңгызыига-даа девискээр талазы-биле иегелделиивис чок. Олариың чаңгызыига-даа кыжаиайн турар бис. Ыичалза-даа амыдыралдың чаңгыс удаа эвес бадыткап келгеии шиикаш, бистиң чурттуң-даа, бистиң-биле кожа күрүнелериии-даа иациоиал эрге-ажыктарын тоол көрбейи, Совет Эвилелиниң кызыгаарларынга байдалды чидиглендирериие чүткүүрүие туралыглар эвээш эвес.

Чижээ, контрреволюция болгаш империализм Афганистанда халыыг үүлгедиглерии кылып турар. ССРЭ ук чурттуң бодунуп тускай догуиаашкыиыи камгалаирынче уланган кужениишкиниерии деткип турар. Афганистаниың чазаанның дилээнии ёзугаар ук чурттга туруп турар совет шеригдерии бис эң-не чоокку үеде Төрээн чуртуже эгидиседп турар бис. Афганистан Демократтыг Республиканың шиитии керектеринге даштыыртая боо-чепсектиг холгаарлаашкыиы херек кырында соксадыры хандырар болгаш оиу катап болдурбазын идегелдиг магадылаар политиктиг дугуржулга чедип алдынары магат чок болуп турар. Ынчан, бир эвес дутуржуушкуиуи чедип алырынга белеи чорук турар болза, ужуражылышкынның хуусаазының дугайында айтырыг боду-ла шиитпирлеттинге бээр: бис ол талазы-биле кандыг-даа санал-ды хүлээп алыр бис. Ыичалзажок хоозуи чугаалар кылганының херээ чок. Бир эвес байдал эки талаже өскерлии болур дээр дугайында тодаргай болгаш үидезии чок эвес идегелди берген советамерик чугаалажыышкыи боо-чепсектн эидере бүдүрерии уламчыларынга болгаш дайынга материалдыг белеткелге ажыглаттыиар болза, бис база-ла аиаа олурбас бис. ССРЭниң болгаш АКШ-тың удуртукчуларындан тодаргай базымнарны, херек кырында чогуур кемчеглерии, боо-чепсектн эидере бүдүрерии кайчаар соксадырының дугайында боттуг дутуржуушкуиларны маиап турар бистиң ийи чурттуң, бүгү делегейниң улустарының идегелии шиитпидар талазы-биле Совет Эвилели шиитпирлээриие чаа ужуражылга мурнуусуда туруп турар. Оон ужур-дузазы боо-чепсектн кызыгаарлаарының болгаш кызырарының эй-не чугула угланышкыиарынга ол боттуг түүиелдерии берген турарында деп көрүп турар бис. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

СЭКП бодунуп делегей ажыл-чорудулгазының иол угланышкыиарының биозизии **Европа** чугаалажыышкыи боо-чепсектн эидере бүдүрерии уламчылаарынга болгаш дайынга материалдыг белеткелге ажыглаттыиар болза, бис база-ла аиаа олурбас бис. ССРЭниң болгаш АКШ-тың удуртукчуларындан тодаргай базымнарны, херек кырында чогуур кемчеглерии, боо-чепсектн эидере бүдүрерии кайчаар соксадырының дугайында боттуг дутуржуушкуиларны маиап турар бистиң ийи чурттуң, бүгү делегейниң улустарының идегелии шиитпидар талазы-биле Совет Эвилели шиитпирлээриие чаа ужуражылга мурнуусуда туруп турар. Оон ужур-дузазы боо-чепсектн кызыгаарлаарының болгаш кызырарының эй-не чугула угланышкыиарынга ол боттуг түүиелдерии берген турарында деп көрүп турар бис. Бети дизе ийи айтырыгга: ядролуг шевелделерии соксадыр база Европа зоиазынга ортумак ыракшылдың америк болгаш совет ракеталарын уэутказарының айтырыгларынга дутуржулга чедип алдынары магат чок болуп турар. Ынчан, бир эвес дутуржуушкуиуи чедип алырынга белеи чорук турар болза, ужуражылышкынның хуусаазының дугайында айтырыг боду-ла шиитпирлеттинге бээр: бис ол талазы-биле кандыг-даа санал-ды хүлээп алыр бис. Ыичалзажок хоозуи чугаалар кылганының херээ чок. Бир эвес байдал эки талаже өскерлии болур дээр дугайында тодаргай болгаш үидезии чок эвес идегелди берген советамерик чугаалажыышкыи боо-чепсектн эидере бүдүрерии уламчыларынга болгаш дайынга материалдыг белеткелге ажыглаттыиар болза, бис база-ла аиаа олурбас бис. ССРЭниң болгаш АКШ-тың удуртукчуларындан тодаргай базымнарны, херек кырында чогуур кемчеглерии, боо-чепсектн эидере бүдүрерии кайчаар соксадырының дугайында боттуг дутуржуушкуиларны маиап турар бистиң ийи чурттуң, бүгү делегейниң улустарының идегелии шиитпидар талазы-биле Совет Эвилели шиитпирлээриие чаа ужуражылга мурнуусуда туруп турар. Оон ужур-дузазы боо-чепсектн кызыгаарлаарының болгаш кызырарының эй-не чугула угланышкыиарынга ол боттуг түүиелдерии берген турарында деп көрүп турар бис. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Эрткен чылды эргий көргеш, иииглзи-биле алырга, делегей байдалы экижиииииң эге үидезиииери тургустуиуп эгелеп турарын эскербейи баар аргажок. Ыичалза-даа эглишкиниии эге үидезиииери эглишкиии боду эвес-тир. Боо-чепсектн эидере бүдүрери чогулчүлевишаан, ядролут дайыииың айылы аптыыдаи. Ыичалза-даа делегейниң реаксылыг күштери чүгеда күш четтирбес эвес. Делегейниң резолюсу чоруулгазының хөгжүлдези, массалыг демократтыг болгаш дайынга удур шиимчээшкиииериииң кедурлүүшкүиү **тайбыиың, угаан-сарыылдың болгаш чаагай күзелдиң канчаар-даа ажжок улуг күчү-шыдалын дыка калбарткан** болгаш күштелдирген. Ол дээрге империализмиың агрессия политиказынга удур кайгамчык улуг күш-шыдал-дыр. **(Адыш часкаашкыны).**

Бөгүи тайбыиың болгаш социал депшилгеиниң салым-чолу **социализмиың делегей системазының экономиктиг болгаш политиктиг хөгжүлдезиииң** күчүлүг базымы-биле кажангызыидаи-даа артык сырый холбашкан. Ыидыг базымны улустарының чаагай чоруу дээш сагыш салымышкыи иегеи чүвээ. Ыичалзажок ол базым социалистиг делегейиид тайбың айылыига удур демисежирии база зогежок чүгүлэ. Адак сооида, амыдыралдың социалистиг хевирииің аргаларын көргүскеии база бо болур. Бистиң ииииателиивис-даа, райоиииивыс-даа көрүп турар. Бистиң хөгжүм орда чурттарның кажчаар-даа ажжок улуг, иизы-бүрү делегейи база көрүп турар. Ол бодуиуп чүиү шилип алырын, бодуиуп оруум диилеп турар, ыичангаш социализмиың чедиишкиниеривиидеи, үеииң иегелделеривиие оон харылзаларывыи бүзүреииииидеи ук чурттарының чүиү шилип алыры хөйү-биле хамаарыжыр.

Социализм бодуиуп эң иарын сорулгаларын шиитпирлеп шыдаар дээрзиие бүзүреэр бис. Ацаа бистиң күчү-шыдалывыстың аиаа-ла каттыштырылгазы эвес, а көөдеидилгези ышкаш дээштиг, бистиң бүрүигаар иииги шимчээшкиииивистиң хүргедээшкиииие идиг берип турар улам идепкейлиг демисежилге амыдыралчы чүгүлэ чүүл боол турар. Ол дугайы социалистиг дем каттыштырылга чурттарының кады ажылдан кылган документтеринде база илеретгиигеи.

Олариың **политиктиг кады ажылдажылгазының** өзээ башкарыкчы коммунистиг партияларның демисежилгези боол турар. Сөөлгү чылда удуртукчулары-биле бистиң ужуражышкыинар болгаш делгереигей беседалар кылбаиывыс «барык, чаңгыс-даа аиы-дуималышкы чүрт чок. Ыидыг кады ажылдажылганың хевирлери база чаартыиып турар. Ооң чаа, харын мырыиай кол өзек кезээ—аиы-дуималышкы чурттарының удуртукчуларының хөй талалыг ажылчы ужуражышкыиарының албан хевирп тургустуиуп эгелеп турар. Ук ужуражышкыинар социалистиг тургузуушкүиүиүң бүгү айтырыгларыиы, ооң иштиии болгаш дашткы талаларыиың дугайында шалыпкыи, эш-хуу ёзугу-биле сүмележир арганы берип турар.

Делегей байдалы бөдүүи эвес бо үеде **Варшава Керээзиив**—ооң киржикчилериииң чаңгыс эй-сеткилдиг шиитпирии ёзугаар—уэатканы улуг ужур-дузалыг болган. Ук Керээ ийи дугаар төрүттүиген ышкаш апартан, ол чоккa бөгүи делегей политиказын шиитпирээн-биле үиелеп биливи берге. Керээниң Политиктиг Консультативтиг Комитединиң Софияга болган чөвүлел хуралын-даа ап көрүнер. Ол Женева чугаалажыышкыиарынга белеткел хевирлиг болган.

Экономикага эртем-техниктиг депшилгеиниң комплекстиг программазы хүлээп алдынган. Ооң ужур-утказы — дүүштүргеи эртем-техниктиг политикаже ЭДЧ чурттарының шилчиирп. Бис бодаарывыска, социалистиг интеграцияның штатыиың—Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң ажыл-чорудулгазынга база өскерилгелер негеттинип турар. А кол-ла чүве болза программаны амыдыралга боттандырарда, эрениген айтышкыинар бээрии, иизы-бүрү комитеттер болгаш комиссиларны эвээжеткеш, экономиктиг бираларже, инициативаже, социалистиг ажылгыр чорукче, аиаа күш-ажылчы коллективтерии киириштирериивче улуг кичээнгейии салыры чугула. Ол болза шак ындыг чаа желөөшкиниии ханы партийжи ёзу-биле хандыр көргеиивес ол болур. **(Адыш часкаашкыны).**

Эиергия, ажыл-ишчи чорук, инициатива—бо бүгү шиитпирлер үеииң иегелделеривиие дүгжүп турар, ыичангаш бис ажы-дуималышкы партияларның араазында харылзааларывыс бүгү системазынга ол бүгү чүүлдер иевтерээи түрзүи дээш түткүүр бис. Социалистиг чурттарның хамаатыларының, иизы-бүрү мергежилдериии, амгы-аигы салгалдарының ынакшылының араазында боттуг калбак харылзажылгазын СЭКП улам-на улуг ужур-дузалыг херек деп санап турар. Ол болза бот-боттарының араазында утаап-бодап байланышкыиының үнеп келү, бодаллариы, идеяларын, **социалистиг тургузуушкүиүиүң дуржулгазын** солчуруиуи аргазы боол турар. Чаңгыс эвес, а ээлээи каш чурттарының хегжүдезиивге үидезилүүзү, амыдыралдың социалистиг хевирииің бүдүжүи сайгарып көөрү, демократтыиың, эргелеп башкарарының аргаларын, кадр политиказын сайгырагайжыдарының айтырыгларын хандыр көрсиин көөрү ылаңгыя бөгүи оиза чугула. Бот-боттарының дуржулгазынга камныг, хүидүткелдиг болуру, оиу практикага ажыглаары — социалистиг хелөгейниң дыка улуг күралгаларының бирээзи-дир. **(Адыш часкаашкыны).**

Чөпше социализмиги ёотык ыыыаалазыыың бирээзи — оон өөреиил билививе. Амыдыралдың тургузуп турар айтырыгларын шиитпирлээриие өөреиип. Бистиң амгы хелөгейниң дайзынныыстың тургускаш, амгыларын оралдажып турар кризистиг байдалдарны болдурбазынга иегеиип. Социалистиг делегейниң сандаразыр, чамдык чурттарны өскө чурттарга удурланыштырар дээр оралдажышкыиларга шиитпирларынга өөреиип. Ииэы-бүрү социалистиг күрүнелериии эге-ажыктарының чаржу бээрии болдурбазынга оларны бот-боттарынга дүүштүреринге, эң-не парыи айтырыгларың безии кымга-даа чогумалыг шиитпирлерии тиваранга өөреиип.

Социализм делегейииде харылзааларны иинтизи-биле кичээнгейлиг көрүп көөрү чугула деп бодап турар бис. Дем каттыжылгазы социализминиң өскө чурттарындан кандыгбиле мооидактар-биле тускайланган деп санавайн турар бис. СЭКП бүгү-ле коммунистиг партиялар-биле, делегейниң социалистиг системазының бүгү күрүнелери-биле ак сеткилдиг, ажык харылзааларын тудары дээш, оларыиы-биле санал-сиидарын эң ёзугу-биле солчуру дээш туржуп турар. Бис бирги эдиегее социалистиг делегейниң каттыштырып турар чүүлдү өскерии көөрүиче чүткүп турар бис. Ыичангаш социалистиг бүгү күрүнелериии чооиашулажылышкыиының оруунда базыы бүрүзү, оларның араазында харылзаларда таварымчалыг өскерилге бүрүзү совет коммунистериии көрүп турар.

Бистиң улуг коидавыс — **социалистиг Кыдат-биле** Совет Эвилелиниң харылзааларының эзээи эзлиин турарының дугайын сеткил ханышкыы-биле чугаалап болур. Ыичаарга, ылаигыя чамдык делегей айтырыгларын камгаар көөрүнүп талазы-биле ылгалдар ам-даа хевээр артпышаан. Ыичалзада өскө чүүлдү — хөй-хөй таварылгаларда кады ажылдан болурунуң аргазын, үшүк чурттарга хора чедирбейи, деп эргелеп болгаш принципиалдыг үидезиивге демиит хөделиш болурунуң аргазын бис базз демдеглеп турар бис.

Оон ужур-дузазын таймылбырлаанының херээ чок. Кылат коммунистер делегейниң ийиги дайзынынга ССРЭ-ниң болгаш депшилгеиниң күштериниң тиилелгелери Кылатка улусчу революсуиыыың тиилезиивге зге базыыны берген деп чугаалаанвар. Бодуиуң эдлээиде, улусчу Кылаттың тургустуиганы социализминиң делегей турушгарыыйи бижыгарынга, дайзы сөөлүмүи эң берге чыдарында империализмиың дыка хөй дара сагыштыг сулчээлерии болгаш чөнгээлерии үзе шаварында идиг болган. Келир үеге хамаарыштыр бодап тура, ССРЭ биле Кылаттың араазында кады ажылдажылганың кирлавырлары кайчаар-даа ажжок улуг деп чугаалап болур. Ындыг кады ажылдажылга ийи чурттуң эрге-ажыктарынга дүгжүп турар болганда, бистиң улустарывыска эң-не үнелиг чүүл — социализм биле тайбың тудуш болганда, ук кулавырлар ыичангаш кайчаар-даа ажжок улуг.

СЭКП — делегейниң коммунистиг шимчээшкиниииң чарылбас иезээ. Социалистиг тургузуушкуига бистиң тиилелгевис бүрүзү бүгү шимчээшкиниың база тиилелгези боол турар дээрзии бис, совет коммунистер, эки биливи турар бис. Ыичангаш Октябрьиың ажыткаиы болгаш иээзии орук-биле бистиң чурттуң чедиишкиниигг бурумгаарлаашкыиын ханыларын СЭКП болуруи кол интернационалчы хүлээлгези деп көрүп турар. Бүгү-ле айтырыглар талазы-биле чаигыс аай үзел-бодалдыг болур чорук иерле ыичаш турбас-даа боор. Ажылчын амгы делегей хүрээлеиииге боттускайлан, күчүдүг политиктиг күш апаргында, коммунистиг шимчээшкин девиролеттиниң тургустуганы болгай. Ук шимчээшкиниың иациоиал үзлезиивге өскен партиялары тайбыиың болгаш социализмни чедип алыр деп ииитя эчис сорулганы салып турар. Ол болза оларны каттыштырып турар оизагай, кол чүүл болур. **(Адыш часкаашкыны).**

Бистиң шимчээшкиниивистиң хөй ииэылыы оон сандаргайын көөрүзүп турар деп санавайн турар бис. Чаигыс эң-сеткил чаигыс аай ииэылыг чорук-биле, бот-боттарын улуг-бике деп ылгаар хөөб-биле, өскө партияларның ажыл-херектерии чамдык партияларның холгаарлаар чоруу-биле, кандыг-бир партияның чүгле бистиң шын ёзугу үзел-бодалы-биле каиаап-даа эптежип шыдавас. Коммунистиг шимчээшкиии болдунуи ангы талазы-биле эң-сеткил каттыштырылгазы-биле, иинти сорулгалар дээш демисеилге акы-дуималышкы бүгү партияларның дем эргелиг кады ажылдажылгазы-биле күштүг боол болур болгаш күштүг болур-даа ужулуг. СЭКП чаигыс эптн ыыыаар биливи турар болгаш аиаз бүгү талазыбиле идиг бээр сорулгалыг. **(Адыш часкаашкыны).**

Сөөлгү чылдарда коммунистиг шимчээшкии дыка хөй чаа боттуг түүлдерге, сорулгаларга, айтырыгларга таварымчалыг. Ук шимчээшкии шиидар талазы-биле чаа хогжүлге чалдазымче шилчээи дээрзии бүгү чүве көргүзүп турар. Делегейге коммунистериің ажылдаар байдалдары дүрген болгаш талазы-биле өскерлии турар. Бүржуаз иинтелелдии социал тургузуунда, оон иштиие ажылчын аигының составында база дыка өскерилгелер болуп турар. Тускай догуиаан аныяк күрүнелерде бистиң өөиүктерииистиң мурнуига бадуун эвес айтырыглар туруп кээп турар. Эртем-техниктиг революция социалистиг эвес делегейде ажылчы чоиларының материалдыг байдалынга болгаш угаан-медеренлиге чаигыс аай эвес салдарны чедирип турар. Ол бүгү түүлдер Маркс, Энгельс, Ленииниң өлүм чок өөредиивиииң үидезиивге чаа боттуг байдалдарны дидим, чогаадыкчы ёзу-биле көөрүп, хөй-хөй айтырыгларны эде шиитпирээп биливи иегеп турар. СЭКП ону бодуиуң дуржулгазыидан эки биливи.

Коммунистиг шимчээшкииииң, оон мурнуига турар сорулгаларының кажчаар-даа ажжок хөй ииэылыг боол турары — база-ла биттг түүл. Чамдыкта ол чорук чөрүлдээлерге болгаш карышкактарга чедирип турар. Коммунистиг партияларның араазында ол-бо түүлдерге чамдыкта бүрүиу-биле чаигыс аай бодал турбайи баргылаарын СЭКП озалдыг деп көрбейи турар. Бүгү-ле айтырыглар талазы-биле чаигыс аай үзел-бодалдыг болур чорук иерле ыичаш турбас-даа боор. Ажылчын амгы делегей хүрээлеиииге боттускайлан, күчүдүг политиктиг күш апаргында, коммунистиг шимчээшкии девиролеттиниң тургустуганы болгай. Ук шимчээшкиииииң иациоиал үзлезиивге өскен партиялары тайбыиың болгаш социализмни чедип алыр деп ииитя эчис сорулганы салып турар. Ол болза оларны каттыштырып турар оизагай, кол чүүл болур. **(Адыш часкаашкыны).**

Бистиң шимчээшкиниивистиң хөй ииэылыы оон сандаргайын көөрүзүп турар деп санавайн турар бис. Чаигыс эң-сеткил чаигыс аай ииэылыг чорук-биле, бот-боттарын улуг-бике деп ылгаар хөөб-биле, өскө партияларның ажыл-херектерии чамдык партияларның холгаарлаар чоруу-биле, кандыг-бир партияның чүгле бистиң ыын дээр үзел-бодалы-биле каиаап-даа эптежип шыдавас. Коммунистиг шимчээшкии болдунуи ангы талазы-биле эң-сеткил каттыштырылгазы-биле, иинти сорулгалар дээш демисеилге акы-дуималышкы бүгү партияларның дем эргелиг кады ажылдажылгазы-биле күштүг боол болур болгаш күштүг болур-даа ужулуг. СЭКП чаигыс эптн ыыыаар биливи турар болгаш аиаз бүгү талазыбиле идиг бээр сорулгалыг. **(Адыш часкаашкыны).**

Тайбыиның, угаан-сарыылдың болгаш чаагай күзелиин күчү-күжүи бижыгаар дээш орадажыр чорук оиза ханы болгаш кажан-даа тайлып читпес. Ол болза кижилериии, бүгү улустарыиы эң-пайыралдыг, кожа-хелбээ кады ажылдап, чурттаар дээи күзел-чүдүүлүүи илереп-дир. Ыичалзажок кандыг-даа чүвеии боттуг ёзу-биле көөрү чүгүлэ: дайынга удур демисеилге күштериии дензигүүрү депшилге биле реакциияның араазында чидиг, өскерилиивел, удур турмуушкуиуи үезиидеи тодаргай илереэр. Национал болгаш социал хостаганың күштери-биле СЭКП-иің эң-сеткил каттыштырылгазы, социалистиг утланышкыиныт чурттар-биле, революсуидемократтыг партиялар-биле, каиа-даа каттышпазының шимчээшкиии-биле бистиң сырый дем каттыштырылгавыс өскерлиш чок артар. Совет хөй-иинти дайынга удур туржуп турар коммунистиг эвес агымнар-биле болгаш организациялар-биле, оларның иитиидеи шажывчы-даа организациялар-биле харылзаларны моон сонгаар-даа хөгжүдеринге белеи.

(Үланчызы 9-ку арыида).

ЭШ М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ИЛЕТКЕЛИНИҢ УЛАНЧЫЗЫ

СЭКП социал-демократия-биле бодунуң харылзааларын база-ла оон-биле холбаштыр көрүп турар. Коммунистер биле социал-демократтарның арасында идеологтуг чөрүлээлер хаяы, дуржулга болгаш чедиишкиннер дөмей эвес болгаш чангыс ай кылдыр үнелеттинмес дээрзи чугаажок. Ынчалза-даа бот-боттарының туруштарын болгаш үзелбодалдарын боттуг ёзу-биле көрүп, оларның-биле танысхын көөрү коммунистерге-даа, социал-демократтарга-даа ажыктыг дээрзи билдингир. Ол чорук хамыктың мурнунда тайбың болгаш делегейниң айыл чок чоруу дээш демиселди идепкейжилеринге ажыктыг.

Бис боттуг делегейде чурттап турар бис, ынчангаш бодувустуң делегей политикавысты делегей хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазының тодаргай онзагай чүүлдерин барымдаалап тургузуп турар бис. Ону хандыр анализтеп, перспективаны өөренип көргенивис биске дыка чугула түнелдин берген. **Делегейниң айыл чок чоруунуң бүгү-ниитии системазының тургузары** дээш, чер кырынга тайбынның салым-чолу дээш ылап туржуп турар чазактар, партылар, хөй-ниитии организациялар-биле болгаш шинчээшкиннер-биле, бүгү-ле улустар-биле удам сыгый болгаш үре-түнелдиг кады ажылдажылганың оруктарын дилеп тывары бөгүн кажангызындан-даа артык чугула боон турар. **(Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).**

Ындыг системаның принципиалдыг үндезиниверин мындыг чизылыг кылдыр көрүп турар бис:

1. Шериг херээниң талазы-биле

— ядролуг чепсектиг күрүнелериниң бот-боттарынга удур азы үшкү күрүнелерге удур ядролуг-даа, аңаа-даа дайынны чорутпазы;

— боо-чепсекти эндере бүдүрериң космосче үндүрбези, ядролуг чепсектиң бүгү шеверделерин соксадыры болгаш ону бүрүү-биле узуткаары, химиктиг чепсекти хорууру болгаш бот-бодунуң массалыг уничтожениин өскө-даа чепсектерин чогаадырын болдурбазы;

— күрүнелериниң шериг күчү-күштериниң деңнелдерин шингыы контроль ёзугаар, өйлүг хемчээлдерге чедир кызырары;

— шериг бөлүглежиишкиннерин тарадыры, а ону боттандырарының мурнунда, бир чада кылдыр, ындыг бөлүглежиишкиннерин калбартпазы болгаш чаа бөлүглежиишкиннерин тургуспазы;

— шериг бюджеттерин пропорциялыг болгаш деңнешкек хемчээлге чедир кызырары.

2. Политика талазы-биле

— бодунуң хөгжүлдезиниң оруктарын болгаш хевирлерин улус бүрүзүнүң тускай шилип алыр эргезин делегей практиказынга ыяап-ла хүндүлеп көөрү;

— делегей кризистерин болгаш чер-черде чөрүлдээлерин политиктиг үндезинге чөптүг шинтирлээри;

— күрүнелериниң бот-боттарынга бүзүреживрин быжыглаарыче, оларже даштыртан халдаашкыларын болдурбас, оларның кызыгаарларының бүрүн-бүдүн турарын хандырар идегелдиг магадылалдарны тургузарынче углангай хемчегларин ажылдап кылыры;

— делегей терроризмин болдурбазының делегейниң чер, аглаар болгаш далай оруктарының айыл чок болур чоруун хаара тутқан чогумчалыг методтарын ажылдап кылыры;

3. Экономика талазы-биле

— дең эвес чоруктуң бүгү хевирлерин делегей практиказынга чок кылыры, делегей интилежилгезинин чогуур шинтирлериже көрдүмээн экономиктиг блокадаларның болгаш хоруушкуннарының политиказын чорутпазы;

— өрелер айтырыгны чөптүг-биле шинтирлээринең оруктарын дем-биле дилеп тывары;

— бүгү күрүнелериң экономика талазы-биле денге айыл чок болур чоруун магадылаар делегейниң чаа экономиктиг корум-чүрүмүн тургузары;

— шериг бюджеттерин кызырганының түнелинде үнүп кээр акша-хөреңгилериниң чамдык кезиин делегей интилежилгезинин, хамыктың мурнунда, чаа хөгжүп орар чурттарның азагай чоруунга ажыглаарының принциптерин ажылдап кылыры;

— космосту шинчилээринге болгаш ону тайбың соруглаарга

Ажыл-иштиг үениң негелдезинге дүүштүр көрүп турар чижектерин эвээш эвести киирип болур. Чаа түүдүг медереп билирил, өскерлип турар негелдерге дүүштүр ажыл-агыйны идепкейлиг эде тургузары Белоруссияның болгаш Латвияның, Свердловскияның, Челябинскияның, Краснодарның, Омскияның, Ульяновскияның болгаш өскө-даа организацияларга онзагай чүүл болуп турар. Дыка хөй отчет-соңгулдалыг хуралдар, конференциялар, республика съездилери ол дугаймда хереглеп турар. Айтырыгларны ажыл-херекчи ёзу-биле тургускаш, бистиң шинчээшкиннивисти дүргедедирииң курлавырларын болгаш оруктарын дилеп тывырыга коммунистериң соңуургалдыы, соңгулдалыг органнарның ажыл-чорудулгазын үнелеп көөрде негелделии-биле ол онзаланып турган.

Ажылды эде тургузарының эргежок чугулазын чамдык кижилер, чамдык черлерде ам-даа чедир медереп билбейн турар. Шынгыы, бот-шүүтүмчүлекчи анализ кылыр, практиктиг түнелдер үндүрер чогуур хөөн тургустунмаан организациялар амдаа эвээш эвес бар боон турарын отчет-соңгулдалыг кампания база бадыткаан. Эрги чүүлге сундулуг, үени медереп билбес, хөлүн эрттир организастап өйлээр чорукче чүткүлдеп, ойзу чугаалаар чанчылдан, херектиң чогум байдалын чажырып, ону шыны-биле чугаалаармадан корган чоруктан ол болуп турар.

Бир эвес чаа езу-биле ажылдан өөренмес, эргижирээн чоруктан болгаш консерватизмден үштүнүп шыдавас болзувусса, байдалды шын үнелээр, дидим чоруувусту чидирип, ону боттуг шынны-биле көрбес болзувусса, базын-даа буруңгаарлап шыдавас бис. Харын-даа талазындан партияның ажыл-агыйны идепкейлиг эде тургузары Белоруссияның болгаш Латвияның, Свердловскияның, Челябинскияның, Краснодарның, Омскияның, Ульяновскияның болгаш өскө-даа организацияларга онзагай чүүл болуп турар. Дыка хөй отчет-соңгулдалыг хуралдар, конференциялар, республика съездилери ол дугаймда хереглеп турар. Айтырыгларны ажыл-херекчи ёзу-биле тургускаш, бистиң шинчээшкиннивисти дүргедедирииң курлавырларын болгаш оруктарын дилеп тывырыга коммунистериң соңуургалдыы, соңгулдалыг органнарның ажыл-чорудулгазын үнелеп көөрде негелделии-биле ол онзаланып турган.

Партия организациязы бүрүзүнүң идепкейлиг аймдыралының эң чугула негелдези коллективтиг чоруктуң принцииин чайгылыш чок боттандырары болур. Ынчалзажок коллегиалдыг органнар болур ыленуварның болгаш бюроларның роло чамдык организацияларда кудулаан, шинтирлерин кады ажылдан кылырын ийи-чангыс кижилериң айтышкыны-биле солун турган, индыг чорук болганчок-ла шынгыы частырыгларга чедирип турган. Партийжи аймдыралдың норма-чижээн чамдар индыг таварылгалар Киргизияның компартиязының ТК-ының турган. Үүлге моон мурнунда турган бирги секретарының эвес, харын принцип чок болгаш чаштаа чоруктуң өнемчидип турган кижилериин ажыл-чорудулгазынга принципиалдыг шүүтүмчүлердин республиканның Компартиязының съездизинге берген.

Үүлге удуртулганың коллективтиг чоруунуң принцииин шынгыы сагыыры болгаш бүгү талалыг быжыглаары айтырыгны үүлге бодуунуу-биле көөр чоруктан каңгалаар, болаичалыг, үндезининг шинтирлерин хүлээп алырынга таарымчалыг байдалды тургузуп болур. Моону эки билир удуртучу үр үеде болгаш үре-түнелдиг ажылдаар эргелиг мен деп санап болур.

Шүүтүмчүлердин болгаш бот-шүүтүмчүлердин хөгжүдериниң, көөргеттинер чорук-биле демиселди күштелдиреринин эргежок чугулазы моон мурнундазындан артыкка ам эскертинип турар. Шүүтүмчүлел болгаш бот-шүүтүмчүлел өөнкеде, боттуг байдалдың партийжи анализин чедиишкиннер дугаймда чугаа-биле солуп турар черлерде партийжи бүгү ажылчорудулга хевир-шинчиин оскунуп, сагыш амыр, чүү-даа кылып болур база кеземче чок чоруктуң байдалдарын тургузар эң шыгыны уржуктарга чедирер дээрзин чоокку үеден билир бис. Бодунуң адынга шүүтүмүлелдерин хөлүн эрттир аар хүлээп көөр, харын-даа шүүтүмчүлел кылган кижилерин кызагдаар эвээш эвес ажылдакчылар чер-черлерде, харын-даа төпте тыптып келген.

Ынчалзажок бир эвес хоорайның партия организациязына чамдык үеден бээр бот-шүүтүмчүлекчи ёзуну чедип алган болза, үүлдерин боттуг көөр чорукту оскунмаан, сагыш амыр чорук тыптып келбээн турган болза, ук түнелдер оон-даа дыка улуг турар ийик деп дорт чугаалаан болур. Хооркомнуң удуртулгазы чедиишкиннерге чагдыныл алташ, нарын айтырыгларны шинтирлээр хөөн чок турганын хоорайның партия конференциязы демдеглээн. Чогум-на ол чорук сагыш амыр чорукка чедирип, шынгыы четнестерин ирииндиктиг көөр арганы бербейн барган.

Шүүтүмчүлел болгаш бот-шүүтүмчүлел чок чоруктан ужукталган чедиимче чок үүлдер эң чидиг хевир-биле Узбекстанга иелтеркээ турган боор. Республиканың иоон мурнундагы удуртукчуларын аймдыралдан хоорулгаш, түүлге чедиишкиннерин дугаймы чугаалаарын, четнестерин чажырып, шүүтүмчүленчи кандыг-даа саналларын шүгүлдээн көөр турган. Республиканың партия организациязының сагыыра-чүрүн сулаваан, ярицин чок чорук, бодунуң хууда чедиичеэн болгаш эргедужаал сүрер чоруу кара чангыс принцивп болу бергеи киижилер алдар-ады дугаймда хоорулгаш, түүлге чедиишкиннерин дугаймы чугаалаарын, четнестерин чажырып, шүүтүмчүленчи кандыг-даа саналларын шүгүлдээн көөр турган. Республиканың партия организациязының сагыыра-чүрүн сулаваан, ярицин чок чорук, бодунуң хууда чедиичеэн болгаш эргедужаал сүрер чоруу кара чангыс принцивп болу бергеи киижилер алдар-ады дугаймда хоорулгаш, түүлге чедиишкиннерин дугаймы чугаалаарын, четнестерин чажырып, шүг

ЭШ М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ИЛЕТКЕЛИНИҢ УЛАНЧЫЗЫ

3. Идеологиянын амыдырал-биле харылзаазын быжыглаар, кижиниң угаан-бодалын сайзырадыр

Эштер! «Теоретиктиг ажыл чоокта идейлиг удуртукчу боор болбас, ол шынаш ук ажылды ажыл-херектиң негелделерин ёзуулаар башкарбайн, ол теорияның түңнелдерни пропагандалавайн база-ла мындыр удуртукчу боор болбас». В. И. Ленин бистиң шинчаар өөредип чораан.

Марксизм-ленинизм — кайгамчык улуг революстуг мировоззрение. Кижи төрелгетениң мурнунга кажан-даа салып чорбаанын эң буянныг сорулганы — Черге социал чөптүг тургузутпу тургузарының сорулгазын ол үнделевээн. Ниитилел хөгжүлдезиниң чорудуушкыну чеже-даа хөй талалыг, удурланышкак боон турза, ону чангыс аай, дүрүм ёзуулаар, эртемге үнделиген өөренирин оруун ол айтып, экономиктиг болгаш политиктиг күштериниң байдал-шынарын база кадыг хеделиишкинин шын билип алырынга, демиселдиң шын угланыышкынын, хевирлерни болгаш аргаларын шилип алырынга, төөгүлүг шиитпирлиг өскерлиишкиннерге бүзүрелдиг болурунга өөредип турар.

СЭКП бодунуң ажыл-чорудулгазынга, марксизм-ленинчи өөредиттге шынчы болуру — чыгдынган дүржүлгага үнделиллээш, ону чогаадыкчы хөгжүдерин барымдаалап турар. Бөгүн партияның теоретиктиг угаан-бодалының төөгүнде — бистиң ниитилеливистиң, ниити делегей хөгжүлдезиниң амгы, өскерлиишкиниг байдал-шынарынан үнүп келген айтырыгларның нарын комплексин туруп турар. Дүргеделлиишкинин хөй талалыг сорулгалары, ооң бот-боттары-биле холбашкан талалары — политиктиг, экономиктиг, эртем-техниктиг, социал, культурага, угаан-бодал болгаш психологтуг талалары — ооң-даа шнай ханы болгаш бүгү чүвениң хазыр түүнүн, ядыр эвээш сайгарын көөрүп негеп турар. Экономиктиг болгаш социал баш удур көөр чоруктарга, төөгүлүг ханы шынчылелдерге үнделлеттингеп шынгыы философчу түңнээшкиннер биске кончуг херек боон турар.

Бистиң философтуг болгаш экономиктиг фронтувус база ниитилел дугайында эртемивис ниитиэн-биле фактыларны амыдыралдың негелделериндеп элээн доорук боон турарын эскербес аргажок деп чугаалаксан тур мен. Ооң-биле кадыг план-ажыл-агый органнарывыс болгаш еске-даа ведомстволар ниитилел шинчилекчилерн эртемденнерниң ажыктыг саналдарын боттандырарынга чогуур сонуургалды көргүспейн турар.

Практиканың тодаргай херегледеринче ниитилел эртемнериниң калбаа-биле үнгеп турарының дугайында айтырыгны ус тургуспушаан, ниитилел шинчилекчилери эртемденнер амыдыралда болуп турар өскерлиишкиннерге боттарының хамаарыллгазын билдирип-биле илередип, чаа чүүлдерни эскерип көрүп, практиканы шын утлап-шиглеп шыдаар түңнелдерни кылырын негеп турар. Практикадач үнгеш, ханы түңнелдер болгаш сүмелер-биле байлакшып алгаш, аңаа дедир ээп көэп турар чүгле мындыр эртем утланыышкынынары амыдыралчы аргалыг болур.

Амыдыралдан хоорук, эрөнгей билиглер болгаш чүвени кезээде шынаар, өскерилбес кылдыр соора билип көөр чорук шагдан тура билиглериниң херек кырында өзүп, немежиниргге доктар-моондак боон келген. Олар угаан-бодалды доктаазып, эртемни амыдыралдан өлүг хана-биле дуглап, оон хөгжүлдезин саадаып турар. Алыс шынны үтүүлгалар болгаш бижимел айтыышкынар дузазы-биле дилеп тыппас. Ол эртем чугаалажыышкынарынга болгаш маргылдаалажырынга төрүттүнер, боттанышкын үезинде шылгаттынар. Тэп Комитет бистиң ниитилел дугайында эртемнивистиң хөгжүлдезиниң теоретиктиг болгаш практиктиг улуг хемчээлдиг түңнелдерниң бээр орук дээш туржуп турар.

Амыдыралдың бүгү талаларынга партияның бадыткап турары чогаадыкчы байдал, ылангыя ниитилел эртемнериниг үре-түңнелдерлиг боон турар. Ол байдалды бистиң экономистивис болгаш философтарывыс, юристерниве болгаш социологтарывыс, төөгүчүлериве болгаш литературоведтериве чаа айтырыгларны дидим, идепкейлиг тургузарынга, оларны чогаадыкчы ёзуу-биле теоретиктиг ажылдап кылырынга эки ажыглаар дээрзинге идегеп турар бис.

Ынчалза-даа мындыг идеялар чеже-даа хаара тудар күштүг болза, бир эвес олар массаларның социал-политиктиг дүржүлгазы-биле тудуш холбашпаан болза, идепкейлиг будун-бүрүн мировоззрениен чайгаар хевирлеп шыдавас. Мурнакчы идеяларның болгаш чаа ниитилелдиң тургузарының практиказының холбаазындан социалистиг идеология энергиязы болгаш дээштиг чорукту ап турар.

Партияның идеологтуг ажыл-чорудулгазының кол утланыышкынары СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинде тодаргайлаттынган. Оларны СЭКП ТК-ның Пленумнарыга, 1984 чылдың декабрьда болган Бүгү-эвилелдиң эртем-практиктиг конференциязыга чугаалажып көргеп. Оларның чүгле чамдыктарынга доктаап көрейн. Эң-не кол, партияның салдарының бүгү күжүзү мөөнүзүн чугула чүүл — эртип турар үевистиң чидиг байдалын, ооң ханы өскерлиишкинниг байдал-шынарын кижи бүрүзүнүң билген турарын чедип алыры болур. Бир эвес бистер массаларның күш-ажылчы болгаш хөй-ниити идепкейлиг, оларның энергиязы болгаш эгелекчи чорууун оттуруп шыдавас, кижилериниң сеткилиниге дээш шыдавас болзувусса, бистиң ишкыр-даа планнарывыс агаарга астыныр каар. Ниитилелди чаа сорулгаларже утлап-шиглээри, оларны шиитпирлээриниче улустуң, күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң чогаадыкчы күүч-шыдалын үгландырары — чүүлүн социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедериниң эң чугула негелдези мындыг боон турар. (Адыш часкаашкыны).

Угаанның болгаш шын сөс кайгамчык улуг салдар чедирер күштүг болуру маргыш чок. Харын ол политиктиг, экономиктиг болгаш социал базымнар-биле каттыжар боор болза, ооң ужур-дузазы чүс-лүс катап улгады бээр. Шаан төткен чагыг-суртаалыраашкыннардан чүгле ынчаар чайлап, кыйгырыгларны болгаш лозунгнарны амыдыралдың дириг тынжы-биле долдуруп болбас.

Сөстүң ажыл-херек-биле каржы бээри идеологтуг күжелиишкиннерни шынгызы-биле үне чок болдура бээр. Бир эвес кижи албан чергелериге, кудумчага, магазинге каржы-хажагай чүүлдерге таваржып турар болза, доңгун болгаш дүжүметтиг чорукту буруу шаап, сагыш човангыр чорук дугайында чеже-даа лекция номчуур болзувусса, ол агаарже эстей бээр. Сагылга-чурум культуразының дугайында чеже-даа беседаны кылгаш, оларны будүүлгениң, ниити чурттагының, кижилериң харылзааларының бедик культуразы дээш практиктиг демисел-биле бижыглавас болзувусса, олар ажык бербес. Социал чөптүг чорук, корум-чурум болгаш сагылга-чурум дугайында чеже-даа статьяларны бижиир болзувусса, бир эвес олар күш-ажылчы коллективтиң идепкейлиг хеделиишкиниң, хоойлуунуң чайгылыш чок ажыглаары-биле капсырлаттынмас болза, олар үре-түңнел чок артар.

Бистиң идеологиявыстың улуг шынны, политикавыстың принципиалдыын кижилер доктаамал көрүп, бялеп турар ужурлуг. Совет кижи бүрүзү бистиң идеялдарывыска болгаш үнелиг чүүлдеривиске бижыг бүзүрелдиг болур кылдыр шак ынчаар, күш-ажылды организастаарывыс болгаш чаагай чорукту хуваарывыс социалистиг ниити чурттагының дүрүмверин болгаш принциптерин ол хире ылаптыы-биле сагырывыс негеттиниң турар. Чурттаар чер, аъш-чем хандырылгазы, чонның хереглел барааннарының шынары, кадык камгалалының деңнели — бо бүгү чүүлдер кижилериниң угаан-медерелиниге болгаш хөөнүериниге шуут-ла дорт салдар чедирип турар болгай. Партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының кижизидикчи ажыл-чорудулгазы-биле холбашкан комплекстиг бүгү айтырыгларны чогум-на бо туруштар-биле көөр үжурлуг бис.

Социал-экономиктиг хөгжүлдеш дүргедериш дээш демисел үезинде идеология ажылының ажыктыын бедидериниге эң таарымчалыг хөй-ниитиниң байдалдары тургустунуп турар. Ынчалза-даа идей-политиктиг, күш-ажылчы болгаш мөзүшынар кижизидилгезин ооң дузазы-биле бөдүүшүүр-дүр деп идеген болбас. Бөгүнгү байдал чеже-даа таарымчалыг боон турар болза, ооң чөрүлдээлиг болгаш берге талалары бар дээрзин доктаамал бодаар херек. Үнелээшкиниг кандыг-даа чинчелдеш болдуруп болбас.

Ниитилелдиң угаан-медерел хөгжүлдези — кезээде нарын чорудулга болур. ынчалза-даа амгы үе-чаданың онзагай байдалы өйү келген хөй-хөй айтырыгларны база чидиглендиргеп. Бирээде, ниитилел байдалын, ооң характерин болгаш онзагай байдалын дүргедеишкин сорулгаларының улуг хемчээлдиг болганы боду тодарадып турар. Болуп турар чүүлду билип, хүлээп алырынга чамдык кижилер белеп эвес болган. Ййнде, моңу демделээри чугула: социал-экономиктиг хөгжүлдениң оожумнаан чоруу чүгле ажыл-агый удуртулгазының талазы-биле эвес, харын идеология ажылының талазы-биле шынгыы частырыгларның түңнели болган.

Бо темага хамаарыштыр чугаа-сөстер, эм эртында шын сөстер эвээш болган деп чугаалап болбас. Практиктан ап көөрге, эвээш эвес товарылгаларда шиглеттинген кижизидилге ажылдарын, пропагандаиың амыдыралдан хоорулдуруп турган, хөөзүн кампаниялар-биле солуп турган ол чүүл ниитилел байдалынга таарымча чок чорукту болдурун турган. Амыдыралчы чөрүлдээлериниң чидиглеииишкиниң эвээш эвес товарылгаларда тооп көрбейн турган, экономиканың, социал таланың база еске-даа талаларның зерек кырында байдалы боттуг үнелээшкин албайн турган. Эрткен үениң уражуктары ис чок артпас болгай. Ол чүүлдер кижилериниң угаан-медерелиниге, оларның хеделиишкиниверге болган сагыла-чурумунга илереп, уражуктарын чедирер бээр. Амыдыралдың хевир-байдалын дораан ескертип болбас, а үзазылалдың шүүлеп чоруун ажып эрттери ооң-даа нарын. Маңаа шудурту күжелиишкиннер кылыры эргежок чугула.

Ангыларның, социал бөлүктериниң, кижилериниң эрге-ажыктарын ылаптыг барымдаалаан турда, политика чугула түңнелдерни шынаш бээр. Бир эвес политика ниитилелди эргелеп башкарарынга хамаарыштыр шын болур болза, идеологияга, кижизидилгеге хамаарыштыр улам-на шын болур. Ниитилел дээрге тодаргай кижилер-дир, олар тодаргай эргеажыктарлыг, боттары өөрүшкү болган мунгалгалдарлыг, амыдыралдың ылап үнелиг болгаш үнелиг ышкаш боон турар чүүлдериниң дугайында боттары билиг, бодалдарлыг.

Маңаа толбаштыр **кижизидилгениң чугула талазы болур тус-тус кижилер-биле ажылга** доктааксал тур мен. Олче кижизигей салбайн турар деп чугаалап болбас. Ынчалза-даа идеологтуг талада безин чанчыгып калган «хемчээл» барымдаалар чорук ышка шелтыктап турар. Бо талазы-биле саннар, шынап-ла, магадады бээр. Ол-он болгаш чүс-чүс мүң пропагандистер, агитаторлар, политинформаторлар, бөлүгүмнер болгаш семинарлар, миллион-миллион тираждыг солуннар болгаш сеткүүдер, миллион-миллион «кижилер олурушкан» лекциялар. Бо бүгү чүүлдер эки болбайн аан. Ынчалза-даа карак шокараннаар бо саннар болгаш «олурушкан кижилер» аразында дириг кижи чиде бербес чүве бе? Идеологтуг статистика, бир талазында, хөй-ниитиниң улуг хүлээп көрүүшүүн чедип алган маадырлыг ажыл-шинчилерни, а йнй талазында,—антисоциалистиг моральдың вептередикчилерни бистен халегелеп, дуглай бербээн бе? Ынчангаш кижизидилге херээнге эң-не тодаргай болуру мындыг онза чугула.

Идеологтуг ажылдың боттуг онзагай чүүлү болза, ооң социалистиг болгаш буржуаз идеологиялардың удур-дедир чидиг демиселиниң үезинде чоруп турары болур. Буржуаз идеология капиталдың болгаш монополияларның кончаа орулгаларын хандырып турар идеология, авантюризмниң болгаш социал өөзэн негээр чоруктуң идеологиязы, кедиинг чок ниитилелдиң идеологиязы. Ооң сорулгазы билдингир: болдунар-ла арга-биле капитализмни мактап алгаары, ооң кижиге болгаш чөптүг эвес чорукка удур будүүжүн чаап-чажырары, амыдыралга болгаш культурага бодунуң үлегермаймын дегээр; бүгү-ле аргалар-биле социализмни бактаары, демократия, хосталга, дең чорук, социал депшилге дээш чижектиг ыидыг үнелиг чүүлдериниң утказын хажыдары болур.

Империализмниң өөскүткени «психологтуг дайының» улустарның түскай долуннаашкынын, төөгүзүн болгаш культуразын каржы хажыдып турар агрессияның, информастыг империализмниң онзагай хевири кылдыр көөрүнден өске арга чок. Ол дээрге дайынга дорт политика-психологтуг белеткелдир, ол дугайын Барының таланың авыяастап турары үзелбодалдарны боттуг дүүштүрүп көөр, идеяларны хостуг солчур дээр чүүлүнге херек кырында дүүшпес чүл болур. Кажан кижилериң империализмге таарышпас кандыг-даа ниитилелди боо хараалын дамчыштыр көөрүнге өөредип турар хеделиишкинни ооң еске үнелээр арга чок.

Буржуаз пропагандаиың салдарын артыр үнелээриниң барымдаазы чок болбайн аан. Совет кижилер даап салыр кижилериң янзы-бүрү чугааларының ёзуулуг үнезин четкирибиле эки билир, башкарыкчы монополистиг күштериниң хоралыг хеделиишкиниериниң ёзуулуг сорулгазын эки сайгарып билир. Ынчалза-даа «психологтуг дайын» дээрге кижилериин угаан-медерели, оларның үзел-бодалы, оларның амыдыралчы, социал болгаш угаан-бодал угланыышкынны дээш демисел болур дээрзин уттур эргежок чок. Политиктиг дүржүлгазы янзы-бүрү, үе талазы-биле чүс-чүс чылдар-биле саннаттынар, кажарааи, аңгы талазы-биле удурланыкчы-биле тутчуп турар болгай бис. Ол амгы үениң техниктиг чепсек-херекселдери-биле чепсеглеиген, социализмни көөр хөөнү чок кылдыр төөредип каан кайгамчык улуг аппараттыг, калбак пропагандаиың кайгамчык улуг машиназын тургускан.

Буржуаз пропагандистерниң былдамыжынга болгаш принцип чогунга бистиң идеологтуг ажылдакчыларывыстың бедик профессионалдыг чоруун, социалистиг ниитилелдиң моралын, ооң культуразын, информацияның ажыт-чажыт чок чоруун, бистиң пропагандавистың дидим болгаш чогаадыкчы чоруун удурланыштыр тургузар ужурлуг бис. Идеологтуг диверсияны сойгалап илередиргиге-даа, социализмниң бот-тугуг чеднишкиниериниң, амыдыралдың социалистиг овур-хевиринің дугайында шынчыг информацияны чедиреринге-даа шаап-халдакчы чорук херек.

Бис мөлчүдел болгаш дарлал чок делегейни тургускан бис, социал сырый каттышкан болгаш бүзүрелдиг чоруктуң ниитилелиң тургускан бис. Бис, бодувустуң Төрээн чуртувустуң патриоттары, моон сонгаар-даа бүгү күштеривис-биле ону камгалап, Ада-чурттуң байлаан көөдедип, ооң экономиктиг күчүзүн болгаш моральдыг күжүн быжыглаар бис. Совет патриотизминиң ханы дестери — ниитилел тургузуунда, бистиң буянныг идеологиявыста. Ёзуулуг патриотизм—ажылхерекчи хамааты турушта. Социализм — бедик мөзүшынарлыг ниитилел. Ак сеткилдиг, биче сеткилдиг, төлептиг, бодунга негелделиг кижи болбайн чыткаш, идейлиг кижи боон болбас. Чаа ниитилелдиң эчис сорулгаларын, принциптерни болгаш үнелиг чүүлдерни шудургузу-биле бадыткап тургускавывыс тудум-на, бистиң кижизидилгевис уламна үре-түңнелдиг болур. Амыдыралдың арыы дээш демисел — идей-политиктиг ажылдың ажыктыын, ооң социал бериишкинин бедидериниң, багай болуушкуниарының тыптып келириниең магадылаарының дээштиг аргазы болур.

Чангыс сөс-биле чугаалаарга, эштер, идеологтуг ажылдың кандыг-даа талазын алыр болзувусса, бүгү чүүлдерге амыдыралды барымдаалаар ужурлуг бис. Информация, пропаганда, ураи чүүл чогаадыкчазы болгаш бот-тывынгыр ураи чүүл, клубтарның болгаш театрларның, библиотекаларның болгаш музейлериниң ажылы ышкаш — идей-политиктиг болгаш күш-ажылчы, мөзүшынарның болгаш атеистиг кижизидилгениң бүгү хевирлери болур мындыг дириг, шимченгир, хөй талалыг херекке чангыс черге таптап турары шуут таарышпас.

Шапкын чорук болгаш өскерлиишкиннер-биле долдунган бистиң үевисте, массалыг информацияның чепсектериниң ролю улуу-биле өзер.

ТК-ның апрель Пленумунуң соонда эрткен үе бүгү партийжи журналистикага шынгыы шылгалда болган. Редакциялар коллективтери нарын, хөй-хөй таварылгаларда чаа айтырыгларны дидим-биле холга алган. Солуннарның болгаш журналдарның арыннарынга, телевидение программаларынга амыдырал боду чедишкиннери болгаш чөрүшкек чүүлдери-биле долу чыруттына бергеи, айтырыгларны ханызы-биле болгаш хамааты туруштан көрүп, четпестерни база чедир көрбээн чүүлдерни тодаргай шүүмчүлеп, ону чидии-биле тургузуп турар апарган. Экономиктиг, социал болгаш идеологтуг чугула айтырыглар талазы-биле эвээш эвес боттуг саналдар көдүртүнгеп.

Массалыг информацияның чепсектериниң дээштии амгы үеде улам-на улуг ужурдузалыг апар чыдар. Чүгле дужун хараар болгаш чер-чурт тыртыжар чорук-биле эптеш чок ниити партийжи үзел-бодалдың илередикчизи, ол үзел бодалды бадыткаарының чепсээ кылдыр Төп Комитет оларны көрүп турар. Принциналдыг бодал-биле бадыткаттынган, ажыл-херекти экижидериниң эрге-ажыктарынга дүүшкен бүгү-ле чүүлдерни партия моон сонгаар-даа деткиир. Бодамчалыг, шалыпкын чорук хөй, а үй-балай чүве хөөредип, таварылга болган чүүлдерни бижиири эвээш болган тудум-на, массалыг информацияның чепсектериниң ажылы улам үре-түңнелдиг болур. **(Адыш часкаашкыны).**

Амгы үениң техниктиг дешделиише чедир хандыртынмышаан, бисте телевидение болгаш радио дүргеи хынаүп турар. Олар информацияның пропагандаиың болгаш бистиң үгаан-бодал болгаш культура талазы-биле үнелиг чүүлдеривисти бадыткаарының чепсээ болуп, амыдыралче быжыы-биле кирген. Бо талазы-биле чамдык эки чүүлдер тодазы-биле көстүп келген—теле болгаш радио дамчыдылгалар янзы-бүрү хевирлиг болгаш амыдыралчы болу берген, моон мурнунда турган дөгейлеиген үлегерлерни ажып эртериче, көрүкүүлериниң болгаш дыңнакчыларының хөй янзы сонуургалын долуулу-биле өөренип көөрүнче чүткүл көскү апаргаи.

Информацияның болгаш пропаганданың чепсектери боттарының бар аргаларын долуулу-биле ажыглап турар деп чугаалап болур бе? Амдыызында ынчаар чугаалап болбас. Оларның ажылында эрелгейлээр чорук ам-даа эвээш эвес олчаан байдал ажып эртпиимээн, чаа чүүлдү тооп көрбес чорук чайлаттынмаан. Болуушкуиларны чогуур үезинде дораан чырытпайн, практиканда бадыткаттынып турар мурнакчы, чүүл дээш демиселди эрелгей көргүзүп турапныга кижилериниң сеткил хаммайн турар. Чамдык чечен чаһаалдарның, телепрограммаларның, кинофильмлериниң куду деңнелдиң, чүгле идейлиг болгаш эстетиктиг тода утказын саиавоска, чүвениң чараш-экизин безин барымдаалавааны чөптүг чемелээшкинни болдуруп турар. Кинопрокат, ном болгаш журнал үндүрер талазы-биле ажыл-херек шынгыы чаартылгаларны ямзырын негеп турар. ССРЭ-ниң Культура министерствозунуң Күртелерадиоиуң, Күркиноиуң, ССРЭ-ниң Ном үндүрер талазы-биле күркомитединиң информация агентилелдериниң удурлуулазы чоннуң хөй саиныг шүүмчүлелдиг саналдарындан шынгыы түңнелдерни үндүрер ужурлуг. Чётчестер ниити-даа болза, харыысалга тодаргай дээрзин идеология кадрлары доктаамал бодап чоруур ужурлуг.

Партияның **культура талазы-биле политиказының** кол сорулгазы болза, кижилериң салым-чаанын илередиргиге эң улуг делгемнерин ажыдары, оларның амыдыралын угаан-бодал талазы-биле байлак, хөй талалыг болдурары. Бо талазыбиле ажылды экижидериче утланган үндезин өскерилгелерни чедип албышаан, бүгү культура-кижизидилгелиг ажылды кижилериң утаан-бодал негелделерин улам долу хандырып, оларның эрге-ажыктарынга дүүжүп турар кылдыр чорудары чугула.

Ниитилелдиң мөзү-шынар талазы-биле экижиишкиии, кижилериң чурттан турар черниде утаан-бодал талазы-биле негелдези **литератураның болгаш ураи чүүлдүң** байдалындан улуг чергелии-биле хамаарыжыр. Бистиң литературавис чаа делегейниң тывылганын чырытпышаан, ооң бактаан тургустунарынга, бодунуң Төрээн чуртунуң патриотчу, ёзуулуг интернационалчы кижизидилгеге идепкейлиг киришкен. Ооң-биле ол бүгү улустуң херээнге бодунуң туружун, бодунуң ролюн шын тыпкан. Чоп-даа, партия-даа чогаалчының чурукчуунуң ажылын үнелээрде, база-ла моңу барымдаалаар, а литература боду болгаш совет ураи чүүл боттарының сорулгаларын база-ла моон тодарадып турар.

Үеии, ылангыя өскерлиишкиниериниң үезии, ханы бодап өөреиип көөрү ниитилел негелдези апаргында, үениң медереп бодаары иштики херегленгп апаргаи кижилерни үе боду кезээде идип үндүрер. Бистер ам ындыг үеде чүрттан турар бис. Катап-катап хөөредип, амыдыралдың хөнзиг чүүлдерни коштарып бижээн, үеге дужа-келбиже таарыштырып каан, ажык хараан, кыдыра чогаалариниң партияга-даа, чонга-даа херээ чок. Ёзуулуг ураи чүүлдүң кезээде алыс утказы болуп чораан амыдыралдың шынын, ураи-чечен ажыдыышкынынарны чогаалчыдан ниитилел манап турар.

Ынчалзажок амдыралдың шыны—ол туугай билиишкин эвес, а шуут тодаргай чүүл-дүр. Ол шын—чоннуң тиилелгелериие болгаш ниитилел хөгжүлдезиниң чөрүлдээлериниде, күш-ажылчы хүиериың маадырлыг чоруктарында болгаш хүн бүрү ажыл-херектериде, тиилелгелерде болгаш аштырыышкынарда, биргээр чугаалаарга, амыдыралдың бодунда, ооң хөй-хөй талаларында, бергелериде болгаш өндүр чаагайында. Чүгле литература — идейлиг, ураи-чечен, улусчу литература — бодунуң үезинии тургузуп келген айтырыгларын шиитпирлеп шыдаар ак сеткилдиг, күштүг, тура-соруктуг кижилерни кижизидер. **(Адыш часкаашкыны).**

Бистиң ниитилелливистиң ажыл-амыдыралының чайгаар принцини — шүүмчүлел болгаш бот-шүүмчүлел. Олар чокта хөгжүлде чок. Литература-чечен чогаал критиказынга, шүүмчүлел дээрге авторлуң бодун тогдынар, өрү көрүлүер чорууига хандырыла алыры эвес, а хөй-ниитиниң херээ дээрзин бодавышаан, кадык моральды, чемереди чай бээр сеткил тайынчылаар болгаш эрге-дужаал үндүлээр чоруктардан адырлар үе келген. **(Адыш часкаашкыны).**

Чогаадыкчы эвилелдеривистиң чанчылдары байлак, ураи чүүлдүң, чүгле ынчаш, бүгү ниитилелдиң амыдыралынга оларның ролю улуг. Ынчалзажок бо ажылга чаартылгалар херек. Оларның ажыл-чорудулгазының кол түңнели резолюциялар болгаш хуралдар-биле эвес, а чоннуң угаан-бодал амыдыралын байлакшыдып шыдаар талантылыг, онзагай, ниитилелге херектиг номнар, фильмнер, шиилер, чуруктар болгаш хөгжүм чогаалдары-биле хемчээттинер. Маңаа дүүштүр алырга, **бедик шаңналдарны тыпсыры-биле идип үндүрүп турар чогаалдарга негелдени бедидер дугайында** хөй-ниитиниң саналын шынгыы кичээнгейге алыры чугула. **(Адыш часкаашкыны).**

Угаан-бодал, культура амыдыралын удуртуру—кичээнгейлиг болуруи, чогаадыкчы чоруктуң онзагай чүүлдерни ханы билирин, литературага болгаш ураи чүүлге улуг хандыкшылды, талантыга хүндүткелди негеп турар нарын ажыл. Маңаа хөйле чүве партияның культура политиказын пропагандалап, амыдыралга боттандырып билириидеи, чогаалчының, композиторнуң, чуруккучуиуң чогаадыкчы ажылының, дилеп тывышкынарының дугайында чугаа чоруп турда, үнелел бээрде, чөптүүнден, чаагай сеткилдиг болурундан хамааржыр.

Идеология ажылы—чогаадыкчы ажыл. Ында амыдыралдың бүгү товарылгаларында хереглеттинер чаңгыс аай доктаатынган саавыыр чок, доктаамал дилеп тывышкынны, амыдыралдан хоюудан калбазын ол негээр. Амгы үениң сорулгаларын ханы билиринге, эртемге үндезилеттингеп бижыг үелбодалга, принциналдыг чорукка, бедик культурага, каиа-даа ажылдан турган, ажыл-херекти харыысалгалыг ёзуу-биле көөрүнге кижизидеп бөгүн онза чугула. **Ниитилелдиң бышкап чоруунуң деңнелин бедидери, коммунизмни тургузары—ол дээрге кижиниң медерелиниң бышкап чоруун чайгылыш чок бедидери, ооң угаан-бодал амыдыралын байлакшыдары-дыр. (Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).**

Партия бодуиуң идеологтуг активиниң билиии, дүржүлгазын, шудургу чоруун бедии-биле үнелеп турар. Партияның ажыл-чорудулгазының кол утланыышкынларының бирээзинде ооң эң харыысалгалыг даалгазын алдарлыы-биле күүседип келген болгаш күүседип-даа турар миллион-миллион партижилерге хамаарыштыр маңаа, бистиң съездивиске, эң эки сөсту чугаалаар херек. Бодуиуң үзел-бодалын хуума үлегери-биле бадыткап, ханызы-биле бодап, кижилерни дыиыап база чугаалажып билир, ниитизи-биле теория болгаш профессионал мергежил-даа талазы-биле эки белеткеттинген, бистиң үевистиң чаа сорулгаларын чедишкиниг шиитпирлеп шыдаар эштерни идеология ажылынче моон сонгаар-даа идепкейлиг депшидери чугула.

VI. ПАРТИЯНЫҢ ПРОГРАММАЗЫНЫҢ ЧАА ЭДИЛГЕЗИН БОЛГАШ УСТАВКА ӨСКЕРИЛГЕЛЕРНИ ЧУГААЛАШКАНЫНЫҢ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

Эштер! Партияның программалыг эчис сорулгалары, ооң амгы үеде экономиктиг болгаш политиктиг стратегиязы, партияның иштики амыдыралы, ажылдың стилин болгаш аргахевирин сайзыраигайжыдарының айтырыглары—Программаның чаа эдилгезинин болгаш СЭКП-ниң Уставынга өскерилгелериниң төлевилелдериниң кол утказы болуп турар бүгү чүүлдер — СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде көрдүнгеп. Ынчангаш оларның утказын делегередп чугаалаары артык боор деп бодай-дыр мен. Ол документилериниң төлевилелдерни ниитизи-биле партияның болгаш бүгү улустуң чугаалажып көргеиииың түңнелдерни үндүргеии бармидаалаш чүгле врайиивиалдыг чаиызык чүүлдерге доктаап көрейн.

Ол түңнелдер кандыгыл? Чүмүй-даа мурнунда СЭКП-ниң Программазының болгаш Уставының үндүргеи түңнелдерни бази негелделерни калбаа-биле деткээни болур. Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириие партияның угланыышкынын, ооң Программазының коммунистиг келир үеже. Чер вырында тайбынны быжыглаарынче тодаргай утлаиия коммунистер, совет кижилер деткиир. Төөгүлүг чаа-чаа сорулгалар ниитилел хөгжүлдезиниң тургустунуп келген айтырыгларының ханы анализинге үндезилеттингеп дээрзии демделеп турарлар. **(Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).**

Программаның чаа эдилгезин даштыкы чурттарның улут сонуургалын хайныктырган. Денниилелиг хөй-ниити нииза бүчүныг сетиил сиииикиеии, кижиже кичээнгейии угландырганын, улустар аразында бот-боттарын билириичче, кижи төрелгетениң тайбын кедер үезии хандырарынче чүткүлдүг кыйгының салдыктаиын демделеп турар. Делегейниң социалистиг системазының бүгү күрүнелери-биле эш-хуузуиуң быжыг харылзааларынче болгаш янзы-бүрү талалыг кадыг ажылдажылгаже ССРЭ-ниң чайгылыш чок чүткүлүү, тайбың, демократия, социал деиишилге дээш, хамаарышпас чорууи быжыглаары дээш улустарының империализмге удур демиселии оон шиитпирлээ-биле деткип турары даштыкыда бистиң өңнүктеривисти сорук кииирип турар. Буржуаздыг чурттарның угаан-сарыылдыг хөй-хөй ажылдакчылары бистиң Программавыстың тайбынга ынакшылдыг угланыышкыны, СЭКП-ниң чепсектелиииистиииң түңнелдери-биле болур-фогуур чаагай харылзааларыны тургузарынче шүтүмүи деиделеп турар.

Съезд мурнунуң документилериниң белеткели болгаш чүтүрүлүп, база ону боттандырганының түңнелиниде, чурттуң чедип алыр ужурлуг сорулгаларын тодаргайлаан Программаның негелдези хөй-ниитиниң улуг кичээнгейии чаара туткан. Бо талазы-биле янзы-бүрү саналдар киргеи. Чамдык кижилер сайзырамгай социализм дугайында тайылбырны Программаден долуулу-биле уштурун, өске кижилер ол дугайын ам-даа делгереди чугаалаар херек деп санап турар.

Бо айтырыг талазы-биле илавылап көрдүнгеи болгаш боттут туруш төлевилелде тодаргайлаттынган. Амгы социалистиг ниитилел дугайында кол түңнелдерде бистиң чуртувус сайзырамгай социализмниң үе-чадазынче киргеи дээрзии бадыткап турар. Социалистиг чурттарның акы-думмалышкы партиналарының программалыг документилериие сайзырамгай социализмни тургузарының сорулгаларын салгаиын бис база хүлээп көрүп турар бис.

Ооң-биле чергелештир сайзырамгай социализм дугайында тезис коммунистиг тургузуушкынуң сорулгаларын шиитпирлээриниң оруктарының база хуусааларының дугайында бодүүчүдүү биландиниң турганындан биске иештерээниң сагындырары артык эвес. Ынчалзажок сайзырамгай социализм дугайында тайылбырга кол чүүлдер чоорту чаигыс талалай бергеи. Болган чок-ла, чедишкиннерни көргүзери колдааш, экономиканы интенсификациияның оруктарынче шилчидери, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, чоннуң хандырылгазын экижидери, четпес чүүлдерни ажып эртери-биле холбашкан амыдыралдың тургузуп келген хөй айтырыгларны ооң эртии, олче чогуур кичээнгейии салбайн турган. Ол чорук үезии келгеи айтырыгларны шиитпирлээриие болдунган хожудаашкынынарны агартырының бир янзы хевири болган. Амгы үеде, партия социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң утланыышкынын чарлап база боттандырып турар үеде, амыдыралга ылаптыг-биле эвес, харын идеология ажылының талазы-биле шынгыы частырыгларның түңнели болган.

Теоретиктиг болгаш политиктиг бодалды чедип алган чүүлдерии бүрүткээриие эвес, а амыдыралдың янзы-бүрү талаларында шынар талазы-биле өскерилгелер-биле холбашкан социал-экономиктиг деиилгелиг дүргедедириниң оруктарыи болгаш аргаларын барымдаалап көөрүиче утландырарын тургустунуп келген байдал бистен негеп турар. Ниитилел деиилгезиниң үезиии сорулгаларын шиитпирлээрии эң чугулалап, ханызы-биле көөрүнүп дугайында чугаа чоруп турар. Программаның чаа эдилгезинде тодаргайлаттынган СЭКП-ниң стратегиязының утказы болза, өскерилгелериниң эргежок чугулазы, ниитилел хөгжүлдезиниң дең-дескн шимчээшкиниң күштелдирери болур. Социалистиг тургузуунуң артык күштери эң тодазы-биле илередиттиниң турда, мурнуну үелерден бээр артып калган айтырыгларны шиитпирлеп шыдаар шак ындыг чаа бедиктерже бистиң ниитилелливис социал-экономиктиг дүргедээшкинге үндезилээш, чогум-на олче үнер ужурлуг.

Программалыг негелделерии улам тодарадырының айтырыгларының талазы-биле янзы-бүрү саналдар база киргеи. Программа болза харын ооң-даа доңгу — партияның моон сонгаарғы сорулгаларының дугайында кыска декларация хевирлиг документ болур ужурлуг деп чамдык кижилер санап турар. Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң сорулгаларын улам тодарадып бижиирии чамдык кижилер саналдаан. Совет ниитилелдиң коммунизмче шимчээшкиниин үезинде эртер үелерии чылдар аайы-биле шын тодарадырын чамдык чагаалларда саналдаан.

Программалыг документилериң тургузарының ленинчи принциптерии, мурнунда турган чанчылдар ёзуулаар, амгы делегейге, ооң дүрүм ёзуулаар хөгжүлдезикке болгаш кол утланыышкынларынга делгереидгей тайылбырны чедип алырынче масса-чонну кыйгырып турары партияның бодунуң мурнунда сорулгаларынга тода болгаш үндезилелдиг тайылбырны Программа бээр ужурлуг. Ооң-биле чергелештир. Программа болза, эртемге шынгыы үндезилеттингеп, шуут-ла бадыткатып,

(Уланчызы 11-ги арында).

ЭШ М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ИЛЕТКЕЛИНИҢ ТӨНЧҮЗҮ

ғынган фактыларга барымдаалаттынган, экономика талазы-биле млавыалаттынган турар болган артык чүве аазавас ужурлут деп, Ленин демдеглеп чораан. Келир үениң инитилелиг салдынып турар сорулгаларын тайылбырлап тура, аныдыралга колдуунда-ла боттаны бээр кылдыр кылырынче ол кыйгырып чораан. «Аргалыг-ла болза оваарымчалыг болган ыяк кылыр херек, а берип шыдавас чүвевисти бичии-ле аазапсывысса,— ол бистиң Программавыстың күжүн кошкадыр, олар (ажылчы чон) бистиң Программавыс чүтле хоозуң бодал дээрзин каразый бээр»—деп, Ленин бижээн.

Программаның саналдап турар эдилгези ол негелделерге дүгжүп турар-дыр. Программада көрдүнген сорулгаларны чедип алырының чылдарынга хамаарыштыр алырга, ындыг үеним доктаадын тургузары бадыткаттынмаан. Эткен үениң частырыглары — биске кичээндирииг-дир. Амгы Программаның күүселдези бо чүс чылды ажып чоруй баары тодараттынган дээрзин бөгүн чүтле чугаалап болур.

Чоокку 15 чылдарда шинтпирлээр сорулгалар улам делгереди тодараттынган болган ол сорулгалар Программаның чаа эдилгезинде, ылангыя 2000 чылга чедир үеде чурттуң экономиктиг болган социал хөгжүдезиниң Кол утланышкыныларында кескүү-биле тодараттынган. Эртем-техниктиг дешилгеги дүргедедириниң баазазынга үндезилээш, улус ажыл-агыйын хөгжүлдениң интенсивтиг оруувче шилчидиргее улуг базым болур он ийнги беш чыл программалыг сорулгаларны боттандырарынга чүтүла черии эмээр дээрзи чугаажок болбайн аан.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезин белеткээр талазы-биле СЭКП ТК-ның комиссизынга келген саналдарның болган чагааларның хөй кезии социал политиканың айтырыгларынга турасказыттынган. Чоннуң чагаан чорүүн көдүрер, социал чөнгүр чорукту чер болганынга бадыткаар, социализмниң принциптеринге дүүшкей турар бүгү-ле чүүлдерден бистиң аныдыралывысты арылаар талазы-биле хемчеглерии совет кижилер чүүлдүтүзүнүң база деткип турар. Бүдүрүп кылган кежиктерии күш-ажылдың хемчээлиниг болган шыналарын барымдаалап хүвээр принципти улам долу болган шыңгыы боттандырарынче, хереглелдиң инитилел фондузун сайзырангайжыдарынче; күш-ажылдың хемчээлиниге болган хереглелдиң хемчээлиниге контролдуу күштелдиреринче, күш-ажылы-биле чедип албаан орулганы тургуспазынче база инитининиң өнүү-хереңгизии ажык-кончаа тывырынга ажылаар оралдажыышкыннарны шинтпирлян-биле үзе шаварынче, ямзы-бүрү адырларның база тус-тус черлериин ажылдакчыларының күш-ажылы дээш материал талазы-биле шаннап мактап турарында үндезии чок ылгалдарны узуткаарынче, күш-ажыл төлевириниде деңнештирер чорукту ажып эртеринче угланган саналдарны олар киирип турар. Ол саналдарның чамдыктары төлевилелде кирген. Өскелери партия, совет, ажыл-агый органнарынга кичээнгейлиг көрдүнгеи, хоойлужудулга дүрүмнериниге болган доктаалдарга, практиктиг ажыл-чорудулгага өөренип көрдүнгеи турар ужурлут.

Чоннуң социалистиг бот-эргелелии хөгжүдер талазы-биле программада көрдүнгеи сорулгалар бүгү улустуң чугаалажып көрүүшкүнүнүң үезинде улут соңуургалды хайыктырган. Социалистиг инитилелдя бүгү талалыг демократчылдар, бүгү ажылчы чоннуң экономиктиг, социал болгаш политиктиг ажыл-чорудулгаиы эргелеп башкарарынче эң хөйү-биле болгаш идепкейлиг киириштиреринче угланышкыны чангыс эп-сеткилдиг деткимчеии алган. Бо талазы-биле кылдыгаи тодаргай ажылдар база деткимчеии алган, инитилелдиң болгаш күрүнеиии ажыл-херектерии эргелеп башкарарын улам сайзырангайжыдар айтырыгларны тодарадып турар үеде, демократииның эге үүрү болур күш-ажылчы коллективтериниң аргаларын улам калбаа-биле көргүзер дугайында саналдар киирттинген. Ол саналдар өөренип көрдүнгеи.

Совет кижилерии коммунистиг идеалдарның база мөзүшиилер нормаларының, олардың чоруушкек үзел-бодалдыг кижилер-биле демиселдиң ёзузунга кижизидерии күштелдирер дугайында саналдар бистиң инитилеливистиң угаан-бодал сайзыралының дугайында сагыш салышкыныңың илерели-дир. Бедик идейлиг чоруктуң болган моральдың принциптери партийжи Программаның негелделериниң утказынга улам долузу-биле сиңиргеи кирзии дээш ол саналдарны хүлээп алыры чүтүла деп Программа комиссизы санаан.

СЭКП-ниң Уставынга хамаарыштыр боттарының саналдарын ийи миллион хире кижи киирген. Партия Төп Комитедии чугаалажып көрүүшкүнүнүң түңнелии өөренип көргеш, коммунистериниң авангардчы ролюн бедидериниче, партия эге организацияларының даймичы арга-шинээзин бедидериниче, партияның кижиин демократизизя хөгжүдериниче, партия организацияда бүрүзүнүң, ажылдакчы бүрүзүнүң ажыл-чорудулгазынга доктаамал контрольду хандырарынче угланган чамдык чүтүлелериии болгаш тодарадыылгаларын Уставтың төлевиделиниге киирерии чүтүла деп санаан.

Чамдык эштер коммунистерге негелдеии бедидер дугайында тезисти деткиишаан, ажыл-чаңы болгаш аныдыралының овур-хевирии бистиң норма-чижектеринеке болгаш идеалдарывыска чоруүкек кижилерден партиниы хоспаар дээш бо сорулгаларга дүүштүр партияның арыглаашкының чорударын саналдап турар. СЭКП-ниң хүрээлеңии арыглаар талазы-биле түскай кампания чоруткан херээ чок деп бодал бар. Бистиң партиявыс — кадык организм-дир, ол бодунуң ажыл-чорудулгазының стилии болгаш арга-хевирлерии сайзырангайжыдып, эрелгейлээр, дүжүметсиг болгаш ёзу барымдалаар чоруктарының когун үзүп, багай ажылы-биле болгаш төлеп чок ажы-чаңы-биле боттарының адын баксыраткан кижилерден хоспалбышаан, бистиң бүрүнгаар шинчээшкиниивиске моонзактыг тавталган, эргижирээи бүгү-ле чүүлдериии сый шаап турар. Партия организациялары бо ажылды моон соңгаардаа туруштут, үргүлчү болгаш чайгылыш чокка чорудар ужурлут.

Программаның чаа эдилгези, а ол ышкаш партияның Уставынга киирерии-биле саналдаан өскерилгелер Ленининиң ажылдаи кылганы болгаш практика-биле хынаттынган партия тургузуунуң большевикчи принциптерии, партийжи ажылдың стилии болгаш арга-хевирлерии, коммунистериниң ажыл-чанының мөзүү-шынар норма-чижектерии быжыглап база сайзырадып турар.

СЭКП-ниң Программазын база Уставын чугаалажып көргеининиң түңнелдери инитизи-биле дыка ыяк болган-дыр, эштер. Олар хөй идеаларны болгаш чүүдерии сайзырадыр, кыска иередингелерии тодарадыр, эдилгеии экижидер арганы бергеи. Съезд мурииүүң докүментилерии чугаалажып көорүүге ажыл-херекчи, соңуургалдыг ёзу-биле киришкеи дээш коммунистерге, бүгү совет кижилерге хамызы-биле өөрии четтириишкиниң бистиң съездивистиң өмүнээзинден илергейзерии чөпшээреп көрүнер. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Партия Төп Комитединиң бодалы-биле алырга, партияның дүржүлгазы-биле, чоннуң дүржүлгазы-биле байлакшыдып, киирген ол төлевилелдер үениң ёзузунга, чурттаи эртии турумзывыс төөгүдүт үе-чаданыи негелделеринге дүүшүп турар. Марксизчи-ленинизм өөредиитге бистиң партиявыстың шынчызыи төлевилелдер бадыткап, иштики болгаш делегей ажыдыралывыңың үндезии айтырыгларынга эртемге үндезилеттиргеи харыыларны берип, тодаргай перспектива-биле коммунистерии, бүгү ажылчы чоннуң чевеглеп турар. **(Дииимиттыг адыш часкаашкыны).**

• • •

Эштер! XXVII съездиге чугаалажып көөр кылдыр киирген бистиң улам ыдыгы хөгжүлдевистиң программалыг сорулгалары ыындыг-дыр.

Көрдүнгеи планнарывыстың боттуун чүүдеи эскерии турар бис? Социал-экономиктиг дешилгеии дүргедедириниче угланган ажыл-чорудулгавыстың түңнелдерии, коммунистериниң ажыл-чанының мөзүү-шынар норма-чижектерии быжыглап база сайзырадып турар.

СЭКП-ниң Программазын база Уставын чугаалажып көргеининиң түңнелдери инитизи-биле дыка ыяк болган-дыр, эштер. Олар хөй идеаларны болгаш чүүдерии сайзырадыр, кыска иередингелерии тодарадыр, эдилгеии экижидер арганы бергеи. Съезд мурииүүң докүментилерии чугаалажып көорүүге ажыл-херекчи, соңуургалдыг ёзу-биле киришкеи дээш коммунистерге, бүгү совет кижилерге хамызы-биле өөрии четтириишкиниң бистиң съездивистиң өмүнээзинден илергейзерии чөпшээреп көрүнер. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Партия Төп Комитединиң бодалы-биле алырга, партияның дүржүлгазы-биле, чоннуң дүржүлгазы-биле байлакшыдып, киирген ол төлевилелдер үениң ёзузунга, чурттаи эртии турумзывыс төөгүдүт үе-чаданыи негелделеринге дүүшүп турар. Марксизчи-ленинизм өөредиитге бистиң партиявыстың шынчызыи төлевилелдер бадыткап, иштики болгаш делегей ажыдыралывыңың үндезии айтырыгларынга эртемге үндезилеттиргеи харыыларны берип, тодаргай перспектива-биле коммунистерии, бүгү ажылчы чоннуң чевеглеп турар. **(Дииимиттыг адыш часкаашкыны).**

• • •

Эштер! XXVII съездиге чугаалажып көөр кылдыр киирген бистиң улам ыдыгы хөгжүлдевистиң программалыг сорулгалары ыындыг-дыр.

Көрдүнгеи планнарывыстың боттуун чүүдеи эскерии турар бис? Социал-экономиктиг дешилгеии дүргедедириниче угланган ажыл-чорудулгавыстың түңнелдерии, коммунистериниң ажыл-чанының мөзүү-шынар норма-чижектерии быжыглап база сайзырадып турар.

Хамыктың мурииүнде бистиң планнарывыс маркисчи-ленинчи эртеминиң быжыг үндезиниге тургустунуп, Владимир Ильич Ленининиң идеяларының мээртинмее байлаанга үндезилеттиинип турарында.

Социализминиң кайгамчык улуг аргаларындаи, массаларның дириг чогаадылгазындаи күштү СЭКП ап турар. Ленинчи партия төөгүнүң нарын эргилделериниң үезинде бурунгаар шинчээшкиниң шын оруктарын тывар, ажылчы чоннуң миллиои-миллиои массаларын хей-аът киирер, сырый каттыштырар болгаш организастаар арганы чаңгыс эвес удаа көргүзүп келген. Революциниң, тайбың тургузуушкуниүң, ламын шылгаалдаларының чылдарында, хайыи сөөлүндеги чиик эвес үеде шак ындыг турган. Моон соңгаар-даа ыяк ындыг болур дээрзинге бүүрээр бис. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Ажылчын аңгының деткимчезиниге идеген турар бис, чүте дээрге, партияның политиказы — оон политиказы-дыр. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Тараачыларның деткимчезиниге идеген турар бис, чүте дээрге, партияның политиказы — оларның политиказы-дыр.

Улусчу интеллигенциянын деткимчезиниге идеген түрер бис, чүте дээрге, партияның политиказы — оон политиказы-дыр. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Херээженериниң, бистиң аминтарывыстың, хоогуналарының бүгү социал бадыктеринии. Совет Төрээн чурттуустуң бүгү национальностарының болган бичии улустарының деткимчезиниге идеген турар бис, чүте дээрге, партияның политиказы — бүгү улустуң идеелдериниң, эртем-аныктарывыстың болган күзел-бодалдарының илергейзэмишкии-дир. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

Бистиң улут күрүнеевистиң күчүзүи улам-на быжыглаарынче, бистиң аныдыралывыс улам ыяк, арыг чөптүт болурунче угланган партияның стратеттиг угланышкынын медереелдиг, ак сеткилдиг бүгү кижилер, совет патриот бүрүзү деткимээринге бүүрээр бис. **(Үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны).**

СЭКП-ниң даянган күчүлүг шинтизел күштерт ол-дур. Олар партияның эдерии, коммунистериии партизызынга бүзүреп турар. **(Дииимиттыг адыш часкаашкыны).**

Төөгүнүң социал чон агыкы ийнги болган ушкы муи чылдың арагызында кызыгаарда чедип келген. Оон ындай, ол кызыгаарның артында чүү болуруп? Дээн болгаш[illegible] аажок бөгүи бистиң кодүрүп турар планнарывыс аиаа эвес, а дидим чүтүлүдүт болгаш бистиң ажыл-херектеривис социалистиг мөзүү-шынарның болган чөптүт чоруктуи кол бодалдыбызе сиңиишкеи дээрзии биилеп бис. Амгы [illegible] чылда бистиң социал, харын-даа аныдыралчы деп чүгааларывыс ийнк мен, стратеттиивис ядролуг аймыя-халаптан аныдыралды арыглавышаи, ортемчейиин кижи деп адаары онзагай чүүттеи-чызының бүгү-ле чаагай мөзүү-шынарларын сорулгаларыга чүтүла чүүл—ол дээрге ыяк ажыл-агыйын, хоогуналарының

КУЛЬТУРАНЫҢ МАСТЕРЛЕРИ—ПАРТИЯНЫҢ СЪЕЗДИЗИНГЕ

Оларның сагыш човаашкыны

БОТТУГ АЖЫЛ-ХЕРЕКТЕРЖЕ СОРУК КИРИШКИН

Съездиниң ажыл-херекчи байдалы тодаргай. Бүгү чурт оон ави-шинчизин ёзугаар шын сеткилдиг, улуг-чаагай ажыл-ишче тура-сорук кирип турар. Тыва АССР-ниң «Чаа орук» совхозунуң малчынары-даа мындыг тура-соруктуг ажылдап турар. Эзелеглиг хуралдың соолуңде өрөэлиниг ээп келгеш, төрээн суурунче телефониаарта, олар бодунуң директору, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң делегады Доржу-Белек Чопуйга ол дугайын илеткээнер. Кыштаглаашкын чогумчалыг болуп турар дээрзин чугаалаан. малчынар: хостуг үе бар апарза, РСФСР-ниң Күрагроүлетпүрүне кире дүш деп сүмелээнер.

Совхозтуң ажылчыннарының сагыш човаашкыны Чопуйну өөрткен. Оларның сүмезинге ол өөрүп четтирген, болуу-ла аңаа бодап турган. Ооң шинтпирлээр айтырыглары-ла хей. Республикада эң хей—үжен муң ажыг хойлуг ажыл-агыйда шинтпирлээр айтырыглар хей болуру чоп. Чыагы база муң ажыг, инек барык-ла ол хире.

Ол маңаа. Москвага делегаттар-биле чугаалажып тура: совхоз бүгү көргүзүглер талазы-биле беш чыл планын күүсеткенин дыннаткан. Ынчаарга ону улут күжениишкин-биле чедип алган! Амдыызында хойжулар чүге боттарының холунга мнаның болур: бүгү чүвени хол-биле кылып турар. Боттарының күш-ажылын механизастаарын олар чеже катап дилеэвэн дээр. Ынчалзажок аазаашкынар аңаа-ла сос болуп артып каан турган. РСФСР-ниң Күрагроүлетпүрү мындыг ажыл-агыйларны чогумчалыг электри шимчедикчилери-биле хандырарының үезин келген. Турлагларга мындыг түүлдер чокта берге. Электри чокта чүге кудуктардан суг үндүр сордурары болдупмас болур эвес. Мында айтырыгларның еске — социал талазы база бар. Бир эвес малчыннар турлагларында электри чырыы чок чүве болза, аныяктар хөйжулаарынче баар деп ке бичаан? Маңаа чуртталга айтырымын-даа шинтпирлээри негеттинип турар. Чуртталга болгаш еске-даа социал-культура объектилериге тускайлаң берип турар акша-хөреңгилер заңок эвээш болуп турар. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың регулировщиги, партгруппорг Чайнина Өлзейин-даа бо айтырыг база дувүреливп турар. Ол айтырыгны шинтпирлээри-биле Чайнина Өлзей еске ведомство—ССРЭ-ниң Үлетпүр-түдүг материалдар министерствозунче баар бодап турар. Даг-дүгү бүдүрүкчүлевиниң хоорайы Ак-Довуракта байдал нарын болуп турар. Чуртталга чери алырын маңаан кижилер канчаарда аажок хей, урулар садиктери база негеттинип турар. Комбинаттың коллективиниге бүдүрүлге-чуртталга байдалдарын үидезинин-биле экижидери негеттинип турар.

— Ынчаарга мен хумагалыг чоруктуң дугайын министр-биле база чугаалажыр бодап турар мен — деп, съездиниң делегады чугаалады.— Бистиң партгруппавыстың эгелээшкини-биле ванналга дээш шимчээшкин комбинатта хүн бүрү калбарып турар. Ындыг түрбүже куду сорттуг даг-дүгүн чылдыңа чүс-чүс тонналы бок төгер черже октап турар. Ону көргеш, кижиниң чүрээ сагыыр! Улус ажыл-агыйында эргежок чутула даг-дүгү—цемент плиталарны ол материалдан кылып болур болгай. Ындыг плиталарны бүдүрүп үнүрер талазы-биле немелде күүлелиң тургузар дугайында айтырыгны министерствоның мурунга республиканың партия болгаш ажылагый органнары шагда-ла тургускан, ынчалзажок ол айтырыг ам-даа шинтпирлеттинмээн болуп турар.

В. НОВОСАДЮК.
СЭТА-ның корр.

Москва.

ИДЕГЕЛ БАР

Мал кыштаглаашкының организастыг болгаш бедик деңнелге эрттирер дээш «Мурнакчы» совхозтуң ажыл-ишчилери деминг ажылдап турар. Партком, дирекция, кәдээ Совет күүскому болгаш хөй-ниитти организациялары бүгү күштү мал кыштаглаашкынынче угландырган.

Бо хүнерде кыштаг бүрүзүнде сигей, көк-сула болгаш чарба четчир. Бригадаларда ийи-ийи трактору болгаш бир-бир автомашинаны быжыглаан. Сүт сөөртүр дөрт машина кыштагларга сугнуу хүннүң-не чедирип турар. Кодан бүрүзү тускай эътеминиглериниң хайгааралында. Партком болгаш күүском кежигүннери аалдарга хуваалза ёзугаар чедип, дузаны чедирип турар.

Совхозта хөй оолдаашкыны доостур чоокшулаан. Чаш малдың хорамчазы эрткен чылдың деңнелиндеги дыка кызырылган. Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны Кара-Донгак Чагыр. Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады Хеймер Сенимит мурнакчы малчыннар Хертек Кылчаң-оол, Маңгараа Чүгдүр, Бүүдүй-оол Очур оларның чүс хойна онаалтыр алган хураганнары 95-тен 107 чедип турар. Ынчангаш көргүзүглериниң бедик болурунга идегел улуг.

К. АРБАЙ-ООЛ.

ООЛДААШКЫН ТҮЛҮКТЭЭН

Өвүр районда «Торгалыг» совхозтуң Чаа-Суур салбырының Кадый-Бажы хойжу бригадазында хөй массалыг-биле төрүп эгелээн. Ону организастыг эрттирип, хураганнарны онча-менди алырынче кичээнгейни салбырда күштелдиргеп.

Хойжу бригадазының 4682 баш хонуудан 1730 хой оолдаан. хураганнары онча. Малчыннар Кара-оол Ховалыг, Мария Доктугу оларның коданнарында хойларның хураганнары хорамча чок доругуп турар. Комсомолчу сакманчылар Михаил Түлүш, Чимисмаа Көк-оол олар түс-түзүнүң 75—80 хураганны доруктурүп алган.

Малчын коданнарны мал чемнери-биле үзүктелиишкин чок хандырып турар.

К. ДОНГАК.

ТЫВАНЫҢ ТРАНСПОРТЧУЛАРЫ—КОММУНИСТЕРНИҢ ШУУЛГАНЫНГА

«Тывавтотранс» каттыжышкынның бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары болгаш албан-хаакчылары бистиң Төрээн чүргүвустуң чайысталы Москвага ажыттынган партиянның XXVII съездизин күш-ажылчы чедиишкиннер-биле уткуп турарлар.

Каттыжышкынның бүгү коллективтери съездиниң ажытынар хүнүге чедир ийи айларның планнарын күүседир, камнап алдынган оттулар-чүүл, энергетика курлавырлары-биле ажылдаар деп бедиткен хүлээлгелерлиг ажылдааннар. Съездиниң ажыттынарының мурнуу чарында олар социалистиг хүлээлгелер күүселдезин түңнеп, мурнакчыларны, эң эки ажылдаан бригадаларны, цехтерни, автоколонналарны тодаратканнар.

Кызылдың № 1 АТБ-зинин коллективи (начальнигни Б. Н. Стрельников, партия организациязының секретары В. И. Гриневич, профбювилел комитединиң даргазы В. К. Фролов, ВЛКСМ комитединиң секретары И. С. Михеев) съездиге алдар болдуруп алган хүлээлгелерин чедиишкинниг күүсеткен. Ийи айларның планын февраль 24-те күүсеткен. Ай төнчүзүге чедир пландан ажыр 6 муң тонна улус ажыл-агый чүүгүн сөөртүрүп, 1,8 муң тонна-километрлерни ажылдап кылырын хүлээнгеннер.

Б. Н. Шеховцев, В. И. Баев, С. С. Пелченко, Е. Ф. Сафрин, А. А. Шевченко, В. В. Уланов оларның удуртканы чолаачыларның алды бригадалары съезд ажыттынган хүнге чедир ийи айларның планын күүседипкен.

Бо коллективте шупту 143 чолаачы ийи айларның сөөлдаларын күүседип, съездиниң төлептиг утказаннар.

Ак-Довурак АТБ-зинин коллективи февраль 25-ке ведир улус ажыл-агый чүүгүн сөөртүрүнүң болгаш пассажирлер аргыштырылгазының планнарын күүседип, сөөрүп эзлээн. Ш. Х. Шахмуратовтуң бригадазы ийи эзлчег-биле ажылдавышаан, эки түүцнелдерни чедип ап, социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда киргеп. Эзлчег методу-биле ажылдап турар ол коллектив 3,2 тонна дизельдиг одаар чүүлдү, 3,8 тонна бензинни, 68,3 муң киловатт-шак электри эмнеязын, 3,5 тонна хөмүр-дашты камнап алган.

Чүрттүң коммунистериниң улуг шуулганы шалынчы күш-ажыл-биле үткүүр дээш чарышка Хову-Аксы АТБ-зинин чолаачылары бедик көдүрлүүшкүн-биле киришкен. Оларның иштиндеми чолаачы В. М. Прибытко съезд ажыттынган хүнге чедир бо чылдың бирги кварталының планын күүседип, съездиниң ажылының хүннеринде үүле камнап алдынган одаар чүүлдери-биле ажылдаар. Ол ышкаш А. П. Крыловтуң, В. Т. Казанцевтиң бригадалары база бо хүннерде ийи айларның планнарын күүседипкеннер. Автобус чолаачыларындан шупту 25 чолаачы ийи айларның сөөлдаларын боттандырып, съездиге алдарыктыкан социалистиг хүлээлгелерин күүсеткеннер.

Кызыл КМК-зының коллективи (начальнигни П. Ф. Мошкарев, партия организациязының секретары Л. А. Птухина, профбювилел комитединиң даргазы А. С. Шарыпов, ВЛКСМ комитединиң секретары Г. Г. Глазнова) шалынчы ээлчегге киришкеш, чедиишкиннинг ажылдаан. КМК-ның коллективи эрткен айларының түдүг-монтаж ажылдарының планын 121 хуу күүсеткен болгаш бо айның төнчүзүге чедир пландан ажыр 51 муң рубльдиң ажылын кылырын дүлээнген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидериниң планын олар база ажыр күүсеткен. Съездиге алдар кылыр бо чылдың февраль он беште эрттиргеп коммунистиг субботник хүнүнде мында сезен бир кижи камнап алдынган материалдарны-биле ажылдаан.

Бо хүннерде каттыжышкынның автобүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының бүгү ажыл-ишчилериниң кичээнгейи майысылалда ажыттынган партиявың XXVII съездизинче утланган. Олар съездиге чугаалажып көөр болгаш аңаа хүлээп алыр кол документилерни амыдыралга боттандырарымга. Төрээн чүргүвустүң экономиктиг күүзүн быжыглаар дээш демиселге боттарының үлүүн кииреринге долу шинтпирлиглер.

С. ДУШИНИНА.
автотранспорт болгаш чазаглыг оруктар ажылдавышларының профбювилел комитединиң секретары.

ЧАРЫШТЫҢ ТҮҢНЕЛИ КӨРГҮСКЕН

Мооң мурнуда чылдарда турганнырга бодаарга, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидеринге, кәдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин көвүдеринге эң таарымчалыг байдалды СЭКП-ниң XXVII съездизинге уткыштур социалистиг чарыш тургускан. Февральдың үшкү декадазының эге хүнүнде «Ак-Туруг» совхозтуң сүт-бараан фермазы мурнакчы чамдык хойжуларын ийи айларның планнын онаалдаларын хуусаадан эрте күүседипкеп.

Чижек кылдыр алырга, Чаш-Тал сүт-бараан фермазы 29 тонна сүт бүдүрер планнын тургаш февраль 21-нин хүнүнге чедир 31 тонна сүттү бүдүргеп. Пландан хөй продукцияны бүдүрүп алганы күрүмеге сүт садар онаалданы быжыы-биле магадылаан. Ынчангаш чаштаачылар 600 килограмм сүттү күрүнеге көрдүнгенниден хөйнү саткан.

Коллективтиң удуртукчузу Владимир Дембирел. ында парторганизация секретары Анай-оол Кунгаа, профком даргазы Олчанмай Мыйтын-оол социалистиг чарыштың организастаарда күш-ажылдың мурнакчы дуржулгазын шингээдип алырынче, ажыл-херекти чаа ёзу-биле көөрүнче, күш-ажылдың сагылга-чурумун бедиперинге, ниитиниң корум-чурумун быжыглаарынга коллективтиң ролюн улам калбартырынче кол кичээнгейни утлаан.

Кымның хонукта, неделяда, бүдүн ай дургузуида кайы-хире ажылдаанын көскү агитация, көргүзүг самбиразы, мурнакчылар-биле ужуражышкын, бесеха болгаш тайылбыр ажылдарын дамчыштыр көргүзүп турар. Февраль эгезинде совхозтуң Культура бажыңынга эрткен беш чылдың мурнакчылары-биле ужуражышкыны эрттиргеп. Ол чижектиг ужуражышкыннар, арга-дүжулга солчуушкуннары хөйүң мурнунга эвээш болуп турганнындан Чаш-Талдың мурнакчы саанчылары ынчан аңаа сиена кырынга чүве чугаалаан, сүрээлеп турган. Ол-даа ажыр-бас, мооң соңгаар олар боттарының арга-дүжулгазын ескелерге дамчыдып бээрининг бүгү аргаларын база өөренип аптарлар.

Чыгдынган дүжулгадан алырга, малдың продуктулуун бедидери, кормоцехти мал чемнерин болбаазырадырынга чогумчалыг кылдыр ажыглаары эң чугула болуп турар. Бир каш эң сүткүр инектерни фермага садып алган. Чоорту ооң бажы өзер. Мурнунда чылдарда кормоцехти чогумчалыг ажытлавайн турганындан мал чемнерин инекке болбаазыратпайн берип турган. Ооң улам-мындан мал чемнери, ылаңгыя сигеп, савак төтчеттиниип, өдек-биле холужуп турган. Ам байдал үидезинин-биле өскерилгеп. Хээндектээн, болбаазыраткан мал чемнери фермада колдаан, ол хор эвес. ооң шингээдичели база ужп.

Чаа ёзу-биле ажылдаап, чаш-талчылар Наталья Шойлаа, Очур Иргит, Анай-оол Кунгаа, Кадыр-оол Ховалыг болгаш Кувискаал Моңгуш болгаш өскелер-даа кәдээ ажыл-агый продуктуларын көвүдеп турар.

СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган социалистиг чарышка багай эвес күш-ажылчы көргүзүглерин совхозтуң хойжулары база чедип алган. Чижээ, СЭКП кежигүнү Ирина Данзырын бо чылын 294 хураган өстүрүп алыр планныг. Ол бөгүнде төрүүр коданнындан 303 хураганны өстүрүп алган. Малдың чаш төлүү дорукkан, эки өзүп турар. Соок. малдың чаш төлүүге кадыг-берге хүннер ам-даа эвээш эвес чүве болганда, хоочун малчын хөй болгаш хураганның кажааларының иштин эки аштап-арыглап, оларны таарымчалыг температурага тудуп, малдың коданын, чемгерилгезин, ветеринарлыг хамдырылгазын кичээнгейлеп алган.

Өске-даа коданнарда шээр малдың кадалын, ажаалдазын экижидер, малдың төлүн ончамеңди камгалап алыр талазы-биле ажыл-ишче түлүктевишаан. Михаил Донкур, Григорий Дыңгыл-оол болгаш өске-даа хойжулар хураганнарны ажаап-өстүрүнүге эң үлегерлиг болуп турар.

Чарыштың түңнелин ёзугаар алырга, кәдээге ажыл-агыйның кайы-даа адырларының төлээлери бүгүнүң негелдезинге дүүштүр кызымаа-биле ажылдаан. Ылаңгыя чоонуң садыг, амыдырал хандырылгазын экижидер талазы-биле хемчеглерни база демдеглеп болур. Чижээ, «Ак-Туруг» совхозтуң Кызыл-Даг салбырының садыгжызы Автола Бады ийи айларда бараан сайгарылгазының планын хуусаадан эрте — февраль 21-де күүседипкен. Садыгжыларның социалистиг чарыжының тиилекчилериниң бирээзи А. Бады ол үеним дургузуида 27 муң рубльдиң бараанын чоорга сайгаргап.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн белидериниң, продукция бүдүрерин көвүдеринин бүгү аргалары, курлавырлары бар болуп турарын социалистиг чарыш көргүскеп.

А. МОНГУШ.

МУРНАКЧЫЛАРНЫҢ ОДУРУУНДА

Дырыскын Чамыяң — Улут-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Торгалыг сүт-бараан фермазында хоочунарның бирээзи. Ол эзлчег солуур саанчыдан эгелээш, дуржулгалыг саанчыларның үлегер-чижээнге өөренип, мергежилиг белидип, мурнакчыларның одуруунга киргеп.

Ол бирги беш чылдың доозукчу чылында бир инекке онаалтыр 1700 килограмм сүт саар планын ажыр күүсеткеп. Ол эрткен чылдың декабрь 26-га чедир бодунга быжыглаан инектериден 43 муң 800 килограмм сүттү саап, фермазында мурнакчыларның бирээзи болган.

Саанчы Д. Чамыяң ол-ийнги беш чылдың баштайгы чылында бир инекке онаалтыр 1800 килограмм сүттү саап алырын социалистиг хүлээлгезинге киир бижээш, соруқ киришкинниг, холу дынзыг ажылдап турар.

Дырыскын Чамыяң — сес уругну өстүрүп, кижизидип турар ве. Ооң улуг ургулары беш кижи өөредилгезин чедиишкиннинг дооскулаашл, бухгалтер, зоотехник, садыгжы, радист болуп. Кызыл Өвүр районнарда болгаш төрээн совхозунда ажылдап чурттап чоруурлар.

Хоочун саанчы, хей уруглуг ие Дырыскын Чамыяң СЭКП-ниң XXVII съездизин төлептиг күш-ажыл-биле уткаан.

Т. ОЧУР-ООЛ.

МОСКВА. Төп делгелге залында «Коммунизмни тургузуп турар бис» деп Бүгү-эвилелдин чурук делгелгези ажытынган. Ону СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаатткан.

ЧУРУКТАРДА: ССРЭ-нин Чурукчулар эвилелиниң баштаар черинин бирги секретары, ССРЭ-ниң улустуң чурукчузу, профессор Т. Т. Салахов (ортузунда) делгелге-биле совет болгаш даштыкы журналистерни таныштырып тур; чурукчу А. Лопуховтуң «Теөгүнүң базымнары» деп чуруу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

телевидение

ФЕВРАЛЬ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Ут». 9.00 — «Ас кежикке планетаны камгалап алыыл». Док. фильм. 9.20— «Эрге-дужаал чок». Уш сериалыг ураң-чечен телефильм. 2-ги сериазы. 10.35 — 11.40 — «Билдингир-даа болза, элдептиг». 14.30 — СЭКП-ниң XXVII съездизинде. 14.45 — «Эде турүүвүшкүн». Эртемтайылбырлыг фильм. 15.05 — Минскиниң күрүнениң педагогика институдунуң улустуң хөөжүм херекселдериниң оркестри ойнаар. Минскиден дамчыдылга. 15.35 — Черде, дээрде болгаш далайларда. 16.05— «Он алды хардыг болгаш ооң улуг назы». 16.50 — «Космос түс чылы. Чыл бижилгезиниң арыннары». Док. телефильм. «Төрээн чурт кайыын эгелээрил». 17.50 — «Арфаның үнү». Фильм-концерт. 18.00 — Мультфильмнер. 18.30—СЭКП-ниң XXVII съездизинде 19.00 — Бөгүн делегейде. 19.25 — С. Соловейчик — «Чылыг чер». Телеөнүш. 21.00 — СЭКП-ниң XXVII съездизинде. 21.15 — Күрүвеннің Соңгу чуктуң орус улустуң ниити ырызының конкурсы. 22.15 — «Үе» 23.00 — 01.00 — Хоккейге ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва) — ЦСКА.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Бригада шинтпирлээр». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Ниити биология. 10 класс. Хайнак уңуттерниң генетиказы. 9.05; 13.40 — Испан дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Ленин — Октябрьның баштыкчызы. 10.35; 11.40 — Физика. 9 класс. Газта болгаш вакуумда электри тогу болгаш газ. 11.05 — Авамның школазы. 12.10 — «Старшина». Ураң-чечен фильм. 14.10 — 14.55 В. Овечкин. Чогаалдарының арнынарындан. 18.00 — Медээлер.

— КЫЗЫЛДАН

18.10 — «Сонуургактарга». Чер кырынга тайбынны быжыглаарынга сөөк үлүүн. 18.35 — Уругларга фильм. 18.50 — «Спорт». Улуг-Хем районунуң Ак-Тал суурда күш-культура болгаш спорт. 19.20 — Телемедээлер. 19.30 —«Азия төвү». Медээлер. 19.55 — — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Таңчылыг удумар, чаштар!». 20.15 — Ритминг гимнастика. 20.45—В. Кунченко ырлаар. 20.55 — «Коменданттың шагы». Ураң-чечен фильм. 22.15—23.05 — «Үе».

1987 чылда материалдарга болгаш дериг-херекселдерге хереглеллиг чагыгларын болгаш самажылгазын боорининг хуусаазының 1986 чылдың март 15-те төнерин хандырылгада турар министерстволарга болгаш ведоистволарга Тыва АССР-ниң Күрхандырылгазы дыннадың тур.

Чагыгны чогуур үезинде кылып албаан организациялар курлавырлар-биле хандырылганы албас.

Кызыл хоорайның кооперация садыы чурттакчы чондан хаван, инек, хой эъдин, куш эъдин, тоолай эъдин, варемьени, ногаалларны дугурушкан өртээ-биле кызыгаар чокка хүлээп ап турар. Кәдээ ажыл-агый продукциязының дуджакчыларынга бүгү марка-ның автомашиналарын, аар мотоциклдерни, авторезинаны болгаш улуг хереглеллиг еске-даа баравинарны, холуксаалыг мал чемнин, тараа артыкчыларын садар. Айтырыгларны дараазында адрестен тодаралдыр: Кызыл хоорай, Тайбың кудумчузу 13, телефон 2-31-46.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 26-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Из жизни Потапова» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дубравка» 9.40, 11.20, 13.00. «Киноклуб»: «Подружка» 15.00, «Рейс 222» 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Координаты смерти» 15.00, 16.30, 18.00, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Площадь восстания» 14.30, 16.20, 18.10, 20.00 шактарда.

агаар

Республикага бичe булуттаар, хар чагбас, хаттың күжү кошкак, агаарның температуразы дүне 29—34, хүндүс 12—17 градус соор.

Кызылга бичe булуттаар, хар чагбас, хаттың күжү кошкак, агаарның температуразы дүне 30—32, хүндүс 13—15 градус соор.

ШЫН Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретарлаттың 2-23-85, партийжи аныяктар болгаш үлегер кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54; кәдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун неделя бергеде 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3243.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00049.

Библиотека им. А. С. Пушкина

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ XXVII СЪЕЗДИЗИ

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1986 чылдың февраль 27 четверг № 51 (13051)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 5 көвеек.

ШАЛЫПЧЫ КҮШ-АЖЫЛ-БИЛЕ

«СЭКП-ниң XXVII съездизинге—шалыпчы күш-ажылчы 27 декада» деп ыйгырыгның адаа-биле социалистиг чарышты калбарткаш. Кызыл хоорайның ажыл-ишчилери боттарының социалистиг хүлээгелерин күш-ажылчы болгаш политиктиг бедик кодуралгүш-күнүнү байдалдарынга күүсеткен. Хоорай ажыл-агыйының бүгү адырларынга иөскү чедиишкиннер эртиен чылын-ла, ниитизи-биле ол бирги беш чылда-даа чедип алдынган.

Партияның XXVII съездиниң ажыл-агыйының ажылдаш келээр хүнүнерге чедир кызылчыларның-алган хүлээгелеш чедиишкиниг күүсеттинип турар. Соглээн сезоңге эң болганын үлеттүрүнүң 9. тудуттуң 2. транспорттуң 5. садыгның 2. амыдырал хандырылганын 6 коллектиан рапорттаан. Хоорайның үлеттүрүү бо чылдың баштайгы ийи айының планынга немей 200 мүң рубльдин продукциязын бүдүргеп. автотранспорт бүдүрүлелери улус ажыл-агыйының чүгүл аландан ажыр 66 мүң тонналы сөөрткен.

Ийи айның планын февраль 24-ке чедир пайысталдың амыдырал хандырылгазының бүгү бүдүрүлелерин күүсединнеп. Тудугжулар инити шелү 7,5 мүң дөрбелиин метр чүрттелга бажыңнарын кыпчыдаарга хүлээткен. Улут-Хемниң мөңгүлүг ажыл-агыйы февраль 24-ке чедир 30 мүң рубльдин продукциязын бүдүргеп болгаш 25 мүң рубльдин сайгарган. «Тыва сеткилге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводу олча хуусаада 10 мүң рубльдин продукциязын бүдүргеп болгаш сайгарган. Тарва продуктулары сайгарар базаза, «Тудуг кезектери» комбинат, хоорайның түүйбу заводу съезд мурнуунуң күнүнерде шалыпчы ажылдаан. Кызылдың электрон станциязын, «Тыва үлеттүр тудуг» каттыжышкынның ДБК заводу, эт комбинады, хоорайның суг заводу боттарының социалистиг хүлээгелерин күүсеткеннер.

Ийи айның планын хуусаадын эрте күүседир дээш хүлээгелерин эрте күүсеткен тудуг организациялыргага № 48 ТЭ-ниң коллективи хамааржыр. Ийи айда 334 мүң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планын февраль 20-ге чедир 340 мүң рубль кылдыр күүсеткен. Ол дээрге, эрткен чылдың ол үезинге депшээрге, тудуг-монтаж ажылдарының темпизин 4,3 хуу бедиткеп болтур. М. Горбачевскийниң, П. Войтюктуң, З. Довгалтың, М. Григоровичиниң болгаш В. Боббак-оолдуң бригадаларының чедиишкинниг ажылдаа маңнап улут шеңгелге болган. Кызылдың ТЭС тудуг эргелелгенин ажылчыларының база ийи чаңгыс планын хуусаадын эрте күүсеткен.

Агаар болгаш автомобиль транспортунуң ажылчыларын бага съезд мурнуунуң хоорайтарында эки ажылдаан. Авиабудуруглелиниң коллективи техника-экономиктиг көргүзүлгер талазы-биле ийи ай планын февраль 20-ге чедир бүдүрүп алган. Олар күш-ажылчыл бүдүрүкчүлүүн 18,3 хуу бедиткен, камнаттынган кыймачаар материалдарының күүселиг-биле 23 рейсти кылган. Хоорайның № 1 АТБ-зинин, «Тыва суг тудуг» трестиң автобазазының, Чөрттелга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң тускайлыттынган автобүдүрүлелиниң коллективтери сеткээн сезүүге үе болганнар.

ҮРГҮЛЧҮЛЭЭР БИС

СЭКП-ниң XXVII съездизинге ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтүң Политиктиг илеткелзи-биле Кызылдың үлеттүр барааннар садыының будүрүлелериниң ажылдакчылары танывын турар. Олар Чер кырынга тайбының быжыглавры, совет кижилериниң амыдырал байдалын улам эңнедери дээш Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениң магатыллат чок демселеги үк илеткелде база катап тодаргай көргүскенин демдеглеп, анаа харыы кылдыр улам шалыпчы ажылдаарын хүлээнип турарлар.

Коммунистиңиң ол шуулганынга үткүштүр алган хүлээгелерин күүсеткеннер садыында чаазы эвес. Оларга № 2 садыг каттыжышкынның (директору С. Петрова), «Саян» универмагтың тоногтаж кылытлары садар салбырын (эргелекчизи Ч. Сааң), О. Давыдтай эргелекчилээн № 9 «Тудуг материалдары» магазинин, № 12, № 6 магазинилерин (эргелекчилери В. Шелько, Н. Котосова) болгаш өске-даа коллективтерин хамаарыштырып болуп. Бо көзүлдүрүлгелерниң ажылдакчылары планнуг ийи айның планын хуусаадын эрте күүсеткеннер.

Ийи айның планын хуусаадын эрте күүсеткен тудуг организациялыргага № 48 ТЭ-ниң коллективи хамааржыр. Ийи айда 334 мүң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылыр планын февраль 20-ге чедир 340 мүң рубль кылдыр күүсеткен. Ол дээрге, эрткен чылдың ол үезинге депшээрге, тудуг-монтаж ажылдарының темпизин 4,3 хуу бедиткеп болтур. М. Горбачевскийниң, П. Войтюктуң, З. Довгалтың, М. Григоровичиниң болгаш В. Боббак-оолдуң бригадаларының чедиишкинниг ажылдаа маңнап улут шеңгелге болган. Кызылдың ТЭС тудуг эргелелгенин ажылчыларының база ийи чаңгыс планын хуусаадын эрте күүсеткен.

Агаар болгаш автомобиль транспортунуң ажылчыларын бага съезд мурнуунуң хоорайтарында эки ажылдаан. Авиабудуруглелиниң коллективи техника-экономиктиг көргүзүлгер талазы-биле ийи ай планын февраль 20-ге чедир боттандырган. Олар күш-ажылчыл бүдүрүкчүлүүн 18,3 хуу бедиткен, камнаттынган кыймачаар материалдарының күүселиг-биле 23 рейсти кылган. Хоорайның № 1 АТБ-зинин, «Тыва суг тудуг» трестиң автобазазының, Чөрттелга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң тускайлыттынган автобүдүрүлелиниң коллективтери сеткээн сезүүге үе болганнар.

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

1986 чылдың февраль 26-да Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизи ажылын үргүлчүлээн.

Съездиниң делегаттары эртенги хуралга партияның XXVII съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Политиктиг илеткелин болгаш СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының отчет илеткелин чугаалажып көөрүн эгелээн.

Санал-онал солчурунга киришкен эштер болза: РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротников, Украинаның Компартиязының ТК-ның бирги секретары В. В. Щербицкий, СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң бирги секретары Б. Н. Ельцин, Ленинградта «Киров заводу» бүдүрүлге каттыжыышкынның хоюглакчылар бригадири В. С. Алешников, Белоруссияның Компартиязының ТК-ның бирги секретары Н. Н. Слюньков, Ставрополь крайда Степнов районнуң «Коммунизмче орук» колхозунуң даргазы Н. Д. Терещенко, Казахстанның Компартиязының ТК-ның бирги секретары Д. А. Кунаев, Грузияның Компартиязының ТК-ның бирги секретары Д. И. Патиашвили, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи А. П. Александров, ССРЭ-ниң прибор тудуунуң, автоматизация чепсек-херекселдеринин болгаш башкарылга системазының министри М. С. Шкабардня.

Байыр чедирип, чүве чугаалаан эштер болза: Кубаның Коммунистиг партиязының ТК-ның Бирги секретары, Куба Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Фидель Кастро Рус, Вьетнамның Коммунистиг партиязының ТК-ның Чингине секретары Ле Зуан, Польшаның Каттышкан ажылчын партиязының ТК-ның Бирги секретары, Польша Улус Республиканың Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Войцех Ярузельский.

СЪЕЗДИНИҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

СЭКП-ниң XXVII съездизи ажылын Кремльге уламчылаан. Төп Комитединиң съездиге Политиктиг илеткелин, СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезин, партия Уставынга өскерилгелерин, Төп ревизия комиссиязының отчедүн делегаттар принципиалдыг, партийжи ёзу-биле чугаалажып көөрүп турар. Ол документилер партияга, күрүнеге, бүгү чоокга канчаар-даа аалдык улуг ужур-дузалыг.

Февральдың 26-ның эртенгизиниң 10 шак. Эртенги хуралга даргалакчы СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүзү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **Н. И. Рыжков** РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы **В. И. Воротниковка** сөс берген.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачевтүң кылганы съездиге Политиктиг илеткелди чогаадыкчы марксизм-ленинизмниң шылгарангай документизин деп хөөреме чок адап болур-дур деп, ол чугаалаан. Партияның коллективтиг мергем угааны болгаш дүржулгазы ында бодараан. Амгы үениң эң-не негелделиг айтырыгларынга харыывы илеткел берип турар, тегүлүг оптимизм-биле, коммунизмниң тиилелгезинге бүүдүл-биле ол сиңиккен.

Эрткен үеде, иланғыын 80 чылдарның эгезинде, экономиктиг удуртулгага консерватизм болгаш кыйгы салышкыны сагыш амыр болгаш харысалга чок чорук, боттуг экономиктиг хоолулларын хөделиишкиннерин илерткей-ле чедир үнелеес чорук салдарлыг болуп турган деп, оратор демдеглээн. Оон түңнелиниде социалистиг калбарыр дагынаар будүрүлгенниң чугула деңзигүүрлери хаматтынган турган.

Партия эрткен үениң частырыгларындан кичээндиргени ажыглаан. Төп Комитет, оон Политбюрозу ам хүлээп ап турар шиитпирлериниң түс бүрүзүн хамыза-биле ажылдап кылдыын чедип ап, оларны боттандырары дээш бүгү-ле черлерниң удуртукчуларының каргысалгазын туруштуу-биле белеивип турар.

Оон ыңай оратор партияның кадр политиказының айтырыларынга доктаагаш, мынча үзеңги чедиишкиннерни (ёзүзүнга дүүштүр кижилерни эде утпап-шиглээри — белен эвес херек дээрзин амыдырал бадыткап турар. Эде турустунуушкунга эптежип алыры, чаа кыйгырыгларга кажер тааржып алыры дээш черлелиг фактылар-биле ускулежир ужур таваржып турар. Кол-ла чүве— ёзулуг партийжи, большевикчи стильди ажыл-агый удуртулгазының практиказынга, министерстволарның, ведомстволарның, черле-черниң Советтериниң ажыл-чорудулгазынга туруштуу-биле шиңгээдип алыры.

Бистиң чедиишкиннеривисти СЭКП Төп Комитединиң Политиктиг илеткелиниде калбаа-биле көргүскен, социал-экономиктиг хөгжүлдениң оожумаанының чылдагааннарын бүрүн дорту-биле болгаш принципиалдыг-биле илерткен дир деп, Украинаның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **В. В. Щербицкий** чугаалаан. Ядролуг чешекти үе-чадаалап, бүрүмүбиле болгаш чер болгаига узутказаарының, кижи төрелгетөөнүң сайзыралының узуткаттыкларының кыжаанын чайладыкшыл делгеренгей, тодаргай программазын база-ла илетьсилде улам ыңай хөгжүткен. Ол саналдарга АКШ-тың президентизиниң харызын ап көөр болза хараадаашкынның болгаш чөгеннишкинниң билдыгыр бодалын бистиң кижилеривис медереевейн баар ада чок-тур, түге дээрге ядролуг чепсекти дүжүрериниң үндезин айтырыын шиитпирлеэрзинин херек кырында боттуг аргазынга америк тала ий-саанныг сылдатлар болгаш неделдекчилер-биле херек кырында шаптыктап турар-дыр.

Эрткен беш чылдың түңнелдерин Украинаның Компартиязының XXVII съездизинге шүгүмчүлелдиг ёзу-биле анализтей көргеп деп, оратор улаштылаан.

Чстпестерни илереткиишаан, оларны чайладыр талазы-биле саналдарны киирбишаан, коммунистер болза, өйү келген сорулгаларны эвилел органнарында чогуур үезинде эвес ныттырлеп турган чоруктар беш чылдың түңнелдеринге багай салдарны чедиргенин дээримнин дугайын тодаргай-биле чугаалап турганнар.

Эртемниң болгаш техниканың чедиишкиннериниң шиңгээдил алырын чогуур экономиктиг үндезинге тургузарының эргежок чугулазының дугайын оратор чугаалаан.

Партияның XXVII съездизиниң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар чорук бистиң чүрттувусту экономиканы, эртемни, техниканы, культураны болгаш чонуң чаагай амыдыралын хөгжүдүрүнүң шынар талазы-биле чаа денгелиниге көдүрүп үндүрер, оон делегейге ат-алдарын, социализминиң болгаш тайбының идеяларының хаара тудукчу күжүн улгаттырар деп, Е. В. Щербицкий түңнеп, чугаалаан.

Апрель Пленуму, XXVII съездиге белеткел, съездиниң талазы ленинчи конспектилерде айтыкаңы ышкаш, партияның эң чаагай чанчылдарынга даянмышаан чорук келген болгаш чорун-даа турар-дыр деп, СЭКП-ниң Москва хооркомунуң бирги секретары **Б. Н. Ельцин** чугаалаан. Салдыгаан сорулгаларның боттанырынга, партияда болгаш чүрттө болуп турар чаргымалгаларның чөптүг шынынын: ыйысталдың коммунистериниң бүзүрээнин, ук үгланышкынын бүрүн деткип турарын партияның 26-гы Москва хоорай конференциязы бадыткап көргүскен деп, ол дамдеглээн.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу Москва конференциязының түңнелдерин чугаалажып көрген, делегаттарның саналдарын деткээн болгаш партийжи удуртулганың деңзелги шиитпирлиг болгаш үндезкил-биле эжиидерин негээн. Чамдык айтырыглар талазы-биле сеткил дүвүрээшкинин оратор база илерткеп-леэн. Съездидеп съезд чедир биеги-ле чамдык айтырыларны катап-катап чүге кодүрүп турар бис деп, ол чугаалаан. «Чаңгыс черге таптаашкын» деп өөдежок сөс болуушкунга тураскаатказ, бүгү чүрттө дег, митингилер, хуралдар республиканың үлеттүр, тудуг, транспорт, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелеринде, албан черлеринде, организациялларда болуп турар. СЭКП ТК-ның Чингине секретары эш М. С. Горбачевтүң съездиге кылганы ТК-ның Политиктиг илеткелин, бүгү совет кижилер-биле бир дөмей. Тыванын бүгү ажылчы чону бир үн-биле деткип, анаа харыы кылдыр улам эки, бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнип турар.

ПАРТИЯНЫҢ ПОЛИТИКАЗЫ— ЧОННУҢ ПОЛИТИКАЗЫ

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизинче, Кремльдин Съездилер ордузунче бүгү кижилерниң кичээнгейи угланган. Телеграф агентилелдери, парлалга, телевидение болгаш радио дамчыштыр диптерже, аңгы-аңгы күрүнелер болгаш чүрттарже оон тарап турар сөстер тайбыңнын, күш-ажылдың болгаш аас-кежиктиң бижыг идеели, ынаныштыг бүзүрели болуп, бөдүүн кижилерниң сеткил-сагыжынче, угаан-бодалынче кирип турар.

Съездиниң ажыттынганынга, төөгүлүг ол айларның ялачыг онаалдаларын февраль 25-те 101,7 хуу кылдыр күүсеткен. Эргелелдиң тудугжу бригадалары «Тыва тудуг» трестиң тудугжу бригадаларының аразында калбарган «СЭКП-ниң XXVII съездизинге— шалыпчы күш-ажылчы 27 декада» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, тиилекчилериниң одуруунче үргүлчү кирип турганнар. Чижек кылдыр, 10 декаданың түңнели-биле бирги черни алган Е. Бизяевага удуртказ шеверлекчилер бригадазын адаа болур.

Беш тудугжу бригада ийи айларның планын съездиге үткүштүр хуусаа бетинде күүседиккеннер. Ол—П. Войтюкка болгаш М. Горбачевскийге удуртказ бызаңчыларның база Р. Григоровичиге, З. Довгакка болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу В. Боббак-оолга удуртказ шеверлекчилер бригадалары-дыр. Ам бо хүнерде эргелелдиң кол ажылчын күштери № 12 бажыңда мөөнеттинген. Алды подъездиниң чүрттакчыларга съезд мурнуунда дужаагаи, арткан дөрт подъездиня бирги кварталда дужаар сорулга салдынган.

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, шеверлекчилер бригадазын коммунист Е. Бизяева сөс алгаш, тудугжулар-ның мурнуунда улут сорулгалар салдынганынын, тудуг ажылдарының шынарын экижидерининң, бедик будүрүкчүлүг ажылдаарының чугулазының дугайын чугаалаан. Е. Бизяева бодунуң бригадазының өөмүзээнинден СЭКП-ниң XXVII съездизиниң эртнин турар хүнеринде организастыг, шалыпчы ажылдаарын хүлээгеп болгаш оон шиитпирлерин амыдыралга чайгылыш чок боттандырар дээш бүгү күштү мөөнеп ажылдаарынче эргелелдиң тудугжуларын кыйгырган.

Маляр М. Сафронова- сөс ап, чүве чугаалаан. Коммунистиг партияның болгаш Совет казактың Чер кырынга тайбының быжыглаар, дайынны болдурбас дээш чорудуп турар демселиин бүрүнү-биле деткип турарын демдеглээн. Тайбың дээр аданга чүрттаи. Терээн чүрттувусту чогаадыкчы күш-ажыл-биле кыастаар күзелдиг бис деп, ол чугаалаан.

Митингиге сөс алганнар СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазын, оон ленинчи угланмышкының бүрүнү-биле деткип, съездиниң шиитпирлерин күүседир дээш бир демнеп, шудургу ажылдаарынче эш-өөрүн кыйгырганнар.

Н. КУУЛАР.

ЧУРУКТА: митинг үезинде. **О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.**

ПРОФЭВИЛЕЛ ОБКОМУН ЭДЕ ОРГАНИЗАСТААН

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел өбкомунуң пленуму болуп эрткен. Анаа организастыг айтырыларны чугаалашкан.

Республиканга агроүлеттүр комплексизин тургускаш-биле холбаштыр көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел өбкомунуң болгаш Агроүлеттүргө кирип турар өске-даа будүрүлгелериниң профэвилел организациялларының баазазынга агроүлеттүр комплексизинин ажылдакчыларының профэвилел өбкомуи тургузар дугайында доктаалды хүлээп алган. Профэвилел обкому 50 мүң ажыг кежигүнүн каттыштырып турар.

Агроүлеттүр комплексизинин ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң бирги пленуму өске ажылче шилгээнии-биле холбаштыр профэвилел обкомунуң даргазы албан-хүлээгелиидеп К. Ч. Ширииги хостаан.

Агроүлеттүр комплексизинин ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң даргазынга **А. Т. Сөгпаны** пленум сөңгээн. Пленум профэвилел обкомунуң президиумуи база сөңгээн, халыстер эргелекчилерин бадылаан.

Пленумга профэвилелдерниң область чөвүлелиниң даргазы Ш. П. Куулар чүве чугаалаш, агроүлеттүр комплексизинин будүрүлгелериндеп профэвилел организациялларының ажылынын сорулгаларынга доктаагаи.

БҮРҮНҮ-БИЛЕ ДЕТКИВИШААН

Февраль 25-те, ажыл шагы төнүп турда, мурнуу микрорайонда 165 аал чүрттаар № 12 бажыңда ажылдап турар № 48 тудуг эргелелиниң тудугжулары СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ажыттынганынга тураскаатказ митингиге чыглып келгеннер.

Митингини эргелелде партия организациязының секретары И. Сермавкин ажыдып, «Тыва тудуг» трестиң партком секретарының оралакчызы В. Станковскаяга сөс бергеп.

№ 48 тудуг эргелелиниң коллективи СЭКП-ниң XXVII съездизин күш-ажылчы чедиишкиннер-биле утпуп, ийи айларның планнын онаалдаларын февраль 25-те 101,7 хуу кылдыр күүсеткен. Эргелелдиң тудугжу бригадалары «Тыва тудуг» трестиң тудугжу бригадаларының аразында калбарган «СЭКП-ниң XXVII съездизинге— шалыпчы күш-ажылчы 27 декада» деп кыйгырыглыг социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, тиилекчилериниң одуруунче үргүлчү кирип турганнар. Чижек кылдыр, 10 декаданың түңнели-биле бирги черни алган Е. Бизяевага удуртказ шеверлекчилер бригадазын адаа болур.

Беш тудугжу бригада ийи айларның планын съездиге үткүштүр хуусаа бетинде күүседиккеннер. Ол—П. Войтюкка болгаш М. Горбачевскийге удуртказ бызаңчыларның база Р. Григоровичиге, З. Довгакка болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу В. Боббак-оолга удуртказ шеверлекчилер бригадалары-дыр. Ам бо хүнерде эргелелдиң кол ажылчын күштери № 12 бажыңда мөөнеттинген. Алды подъездиниң чүрттакчыларга съезд мурнуунда дужаагаи, арткан дөрт подъездиня бирги кварталда дужаар сорулга салдынган.

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу, шеверлекчилер бригадазын коммунист Е. Бизяева сөс алгаш, тудугжулар-ның мурнуунда улут сорулгалар салдынганынын, тудуг ажылдарының шынарын экижидерининң, бедик будүрүкчүлүг ажылдаарының чугулазының дугайын чугаалаан. Е. Бизяева бодунуң бригадазының өөмүзээнинден СЭКП-ниң XXVII съездизиниң эртнин турар хүнеринде организастыг, шалыпчы ажылдаарын хүлээгеп болгаш оон шиитпирлерин амыдыралга чайгылыш чок боттандырар дээш бүгү күштү мөөнеп ажылдаарынче эргелелдиң тудугжуларын кыйгырган.

Маляр М. Сафронова- сөс ап, чүве чугаалаан. Коммунистиг партияның болгаш Совет казактың Чер кырынга тайбының быжыглаар, дайынны болдурбас дээш чорудуп турар демселиин бүрүнү-биле деткип турарын демдеглээн. Тайбың дээр аданга чүрттаи. Терээн чүрттувусту чогаадыкчы күш-ажыл-биле кыастаар күзелдиг бис деп, ол чугаалаан.

Митингиге сөс алганнар СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазын, оон ленинчи угланмышкының бүрүнү-биле деткип, съездиниң шиитпирлерин күүседир дээш бир демнеп, шудургу ажылдаарынче эш-өөрүн кыйгырганнар.

Н. КУУЛАР.

ЧУРУКТА: митинг үезинде. **О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.**

СЭКП-НИҢ ТӨП РЕВИЗИЯ КОМИССИЯЗЫНЫҢ ОТЧЁДУ

Комиссияның даргазы эш Г. Ф. СИЗОВТУҢ илеткели

Эшгер! СЭКП-ниң XXVII съездиви болза партияның болган чонуң тургузукчу ажыл-чорудулгазына, социализмни бүтү талалыг сайырангайжыдарына болган коммунизмче орук-биле совет ниитилелдиң улам ыкай шимчээшкинниге, боттуг социализмниң туруштарын быжыглаарына, ядролуг дайынның аймылын чайладыр дээш. Чер кырынга чөптүг болган бижыг тайбың дээш депшилгелиг бүтү кижи төрелгетениид демиселиив идепкейжидеринге күүлүүг чаа идиган берген съезд болуп, бистиң партиивыстың төөгүзүште ол кирер.

XXVI болган XXVII съездилериниң аразында эрткен үеде партияның ажылының түңнелерин СЭКП ТК-ның Чигинге секретары М. С. Горбачевтуң Политиктиг илеткелинде айытқан болган чурттуң ыяшиде база делегей ареназында байдалды, төөгүниң амгы үе-чадазында ниитилел хөгжүлдезиниң боттуг чорудулгаларын болган утланымнынарын марксизм-ленинизм туруштан бүтү талалыг аналиэтээн.

Коммунистиг тургузуушкунга совет улустуң чеднишкиннерин тодаргай көргускен, бисте бар бергелериниң болган четпестериниң чылдагаанларын эң-не дорту-биле принципиалдыг илереткен, оларны ажып эртериниң түүлдерин болган аргаларын айытқан. Совет ниитилелдиң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниче чиигине утланымнынарны илеткелде чигээн-биле тодаргайлаан.

Совет коммунистериниң партиязы бодунуң чонунуң эргежыктарынга шынчызы-биле бараан болуп, Ленининиң чагаан оруу-биле оны чайгылыг чокка апнар чорууруп съездиге Төп Комитеттиң Политиктиг отчёду бүзүрелдиг хереклеп турар. Коммунистиг партияның улут херээниң күжү болган тиилеттирбес чорду — партияның болган чонуң чаңгыс эвилде.

Партия ТК-ның болган ооң Политбюрозуның кайгамчык улут ачы-хайыназы чүдел дизе, партияның политиктиг шүгүмүзүнга доктаамал салган уламчылаашкынныг чорукту түтле хандырганында эвес, харын-даа эргижирээн болган бистиң оруузуска моолдактыг бүгү-ле түүлдерни шиитпирлиг үзүткап, чоскиу болган келир үениң перспективазын тодаргай биляп шыдаар арталында болуп турар. Ол чорук партия организацияларының, коммунист бүрүзүнүң, бистиң бүгү чонувустуң бүгү ажылынга бүзүрелдиг, ажыл-херекчи болган чогаадыкчы бүүнү хандырып берип турар.

Социализмни бүгү талалыг сайырангайжыдарының болган коммунизмче улам ыкайн бүрүнгаар шимчээшкинниң, партияның келир үеде политиктиг болган экономиктиг стратегиязының кол айтырыгларын чогаадыкчы марксизм-ленинизмниң шыптарангай документизи болуп турар СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезинде эртемге үнделилеп хандыр ажылдап кылган. СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунга кодүргеи болган бистиң Төрээн чуртувустуң ажылчы чонларының бүрүн түүлдүг деп көргеин чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң дүргедедириниң концепциязы ол документиниң үндезини болган.

СЭКП-ниң Уставының төлевилелиниге ТК-ның саналдааны эскерилелер партияның айытқан илаиларын амыдыралга боттандырырынче коммунистерниң күштерин эвилелдээриниге база идиглиг болур.

Бистиң чуртувустуң келир үезин, XXI чүс чылче ооң кандыг чеднишкиннерлиг киреги 1986—1990 чылларда болган 2000 чылга чедир үеде ССРЭ-ниң экономиктиг болган социал хөгжүлдезиниң Кол утланымнынарынга партияның салган соруулгаларын чедиишкиниң шиитпирлээриизеи хамаарыжыр аваар. Ол келир үе ондур чаагай болган кайгамчык эки болур дээрзиге бистер шүүтүвүс быжыы-биле бүзүреп турар бис!

Бистиң партиявыс бодунуң политиктиг болган практиктиг бүгү ажыл-чорудулгазыга чонуң үндезин, амыдыралчы эрге-ажыктарын илергейлеп, ооң-биле сырый каттышканын, ооң кызыгаар чок деткимчезин ап турарын ол эң чугула документилериң бүгү чонувус чүтаалажып көргеин, оларны совет кижилериң бир эң-сеткилдиг деткээни тодаргай бадыткаан.

Эштер! СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязы бодунуң бүгү ажыл-чорудулгазын партияның Уставынга дүүштүр кылын келгенин комиссиязының чорукка ажыл-агыйның дугайында съездиге бадыладыры-биле кинрбишаан, дыңнадыры эргежок чугула деп санаи турар мен. Төп ревизия комиссиязының кежигүнери оларга көргускен идегелди илаиглыг шиитпирлээн ооң ажылының идепкейлиг киржин келген.

Отчёттуг үеде хүн бүрүнүң айтырыгларын улам-на операативтиг көөр болган шиитпирлээр соруулга-биле Төп ревизия комиссиязының Бюровун организастаан. Бюро бодунуң хуралдарында доктаамал чыглып, кылдыгтан ревизиялардың түңнелерин болган ревизия ажылының эскерилелдиг айтырыгларын анаа чүтаалажып көргеи.

Төп ревизия комиссиязы партияның төп органнарынга болган СЭКП ТК-ның аппаратынга херектерниң сайгарылгазынга контрольду СЭКП-ниң Уставынга дүүштүр боттандырын келген.

Төп Комитеттиң аппарады, ооң кылдыстери тодаргай болган деминг ажылдап турар деп илеткээрин чөпшээрен көрүнер. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң болган Секретариадының даалгаларын олар эки болган ак сеткилдиг күүсеавп, оларга эргежок чугула материалдарны чөгүүр үезиниде белеткеп турар. СЭКП ТК-га киргеи документилерни хынамчалыг көрүп, ында салдынган айтырыгларны аналиэтеп, шалыпкын шиитпирлеп турар.

Ажылчы чонларның чагааларын, билдиринишкиннерин болган хомудалдарын СЭКП ТК-ның аппаратынга, ооң албан черзеринге, партийжи солуннарының болган журналдарының редакцияларынга көөр талазы-биле ажылга контрольче улут кичээнгейин утландырган. Анаа холбаштыр партия ТК-ның Тулут, Садыг болган амыдырал хандырылга, Химия үлетчүр, Транспорт болган харылзаа, Нинти кылдыстерге болган эскелээ кылдыстеринге, «Социалистиг индустрия», «Советская культура» болган эскелээ солуннарының редакциялырынга чагаалар-биле ажылды отчёттуг үеде хынаан көргеи.

Хамаатыларның чагааларынче, саналдарынче болган хомудалдарынче кошкаш дивес кичээнгейин СЭКП ТК-да утландырып, ажылчы чонларның дилегтерин чүтаалажын көөрү дээш харылсалгалыг кадрларга бедик негелделерин салып турар. Партия Төп Комитединиң секретарьлары киргеи чагааларны доктаамал өөренип, ында салдынган айтырыгларны шиитпирлээр талазы-биле хемчегларин ап турар.

Хамаатыларның саналдарын, билдиришкиннерин болган хомудалдарын анализтеп, түңнеп көргеннинге үндезилээш, белеткээн информацияларны СЭКП ТК-ның Политбюрозунга болган Секретариадынга доктаамал киирип турар. Отчёттуг үеде 30 ажыг ындыг информация талазы-биле СЭКП ТК-ның докгаалдары хүлээп алдынган. Чижээ, кадык камгалалының материал-техниктиг базазының хөгжүдер, күш-ажыл хообілужудулгазын сагыыр, арагалаашкыны болган алкоголизмни узуткаар дугайында болган эскелээ түүлдерге хамаарыштыр докгаалдарны хүлээп алган.

СЭКП-ниң Программазының чаа эдилгезин, партия Уставынга эскерилелерни, экономиктиг болган социал хөгжүлдезиниң Кол утланымнынарын, партияның болган күрүнең чүтаалажын көөрү дээш кадрларга бедик негелделерни салып турар. Партия Төп Комитединиң секретарьлары киргеи чагааларны доктаамал өөренип, ында салдынган айтырыгларны шиитпирлээр талазы-биле хемчегларин ап турар.

Партияның XXVI болган XXVII съездилериниң аразында үеде Төп Комитетке 3,5 миллион ажыг чагаа киргеи. Ажыл-агый болган культура тургузуушкунунуң, социалистиг бүдүрүлгениң хөгжүлдее темилериң дүргедедириниң, ажылдың шиитпирлээр бедидериниң айтырыгларынга хамаарышкан чугула хөй саналдар чагааларда болган аас-биле дыңнадыгларда бар болуп турар.

Чагааларда тургускан айтырыгларны чер-черниң партия, совет болган ажыл-агый организацияларынга ам-даа четпес кичээнгейлиг болган эвээш сонуургалдыг көрүн турарының түңнелиниден эвээш эвес чагаалар партия Төп Комитединге киргеи. Хөй саналдар чагааларда болган аас-биле дыңнадыгларда чоруктарны, кадрларны шилеп алырында болган таарыштыр тургузарында частыргыларны, социалистиг хообілу-дүрүм үрээшкиннерни, шүгүмүүлел кыпар чорукту, социал чөптүг чоруктуң принциптерин хажыктаның ажылчы чоннар боттарының чагааларында айытқан негелделерни база шүгүмүүлелдиг саналдарны барымдаалаан көрбүшаан, Узбекистанда, Краснодар крайда, Калинин, Ростов болган Алма-Ата областарда байдалды чогумчалыг болдурар талазы-биле хемчеглер алдынган.

СЭКП ТК-ның Справка-хүлээн алышкын черн элээн улут ажылды күүсединп турар. Отчёттуг үеде анаа 120 муң кижи дилет киргеи. Хүлээн алышкын черниң ажылының практиказының дугайында айтырыгны СЭКП Төп Комитеди чоокта чаа чүтаалажып көргеи болган ооң ажылын экижидеринге утланган хемчеглерни хүлээп алган.

Ажылчы чонларның чагаалары-биле ажылдың деңнели соңсаал чокка бединр кылдыр моон соңгаар-даа бүтү-ле түүлдерни кылыры эргежок чугула. Кижилериң чугула херегледерни болган негелделерни, оларның сеткил-хөөнүн ханызыбиле билир чорук удуртукчуның, партия болган күрүне аппарадының ажылдакчы бүрүзүнүң иштики негелдези болган турар ужурлуг. Кандыг-даа кижиниң үнүн дыңнаар херек, чаңгыс-даа кижиниң салым-чолун тоомча чок көөр чорук турбас ужурлуг. Ниитилелдиң эрге-ажыктары дээш чүткүл чоруур кижи бүрүзүн деткиир херек. Бистиң чайгылыш чок ленинчи принципивис шак ындыг.

Эштер! СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязы бодунуң ажылынга партия бюджедин күүсединче киичээнгейлиг доктаамал салып келген. Партия бюджеди ниитизи-биле оруулгалары чарыгдалдардан ажып турган деп съездиге илеткээр ужурлуг. Анда кирип турар акша-херегни доктаамал өзүп турар болган бодунуң бүгү чарыгдалдарын бодунуң акша-хөрөнгизиниң күсели-биле чорудар арганы берип турар.

Амгы үеде партбюджеттиң оруулгалыг кезээ анаа кирип турар партия дадывырындан болган партияның ном үндүрер черлериниң оруулгаларындан шилчилгелерден тургустунун турар. Кежигүн дадывыры партиянның оруулгазының 57 хуузу болуп турар. Партияның кежигүн дадывырының ниитн түңүчыл санында ниитизи-биле көөдеп турар. Ол болза партия хүрээлениниң санының өзүп турары-биле, бистиң чүртувустуң бүгү ажылчы чонунуң мижаш, коммунистериниң ажыл төлевиринин, шаңналдарының болган эскелээ төлевиринің улгатканы-биле дорт холбашкан.

Кежигүн дадывырының хавырылдазынга болган партия бюджединче ооң чогуур үезиниде кирип турарынга контроль Төп ревизия комиссиязының болган чер-черниң партия организацияларының ревизия комиссиаларының ажылының улут кезиин эзлеп турар. Партия дадывырын чогуур үезиниде болган докгаатқан хемчээлге төлээри — коммунист бүрүзүнүң чугула хүлээлгелериниң бирээзи.

Ынчалзажок күш-ажылдың немелде төлевирии, шаңналдарны, литература гонорарын болгаш немелде ажыл төлевирииң эскелээ хевирлерии дадывыр хавырып турар үеде чамдыкта барымдаалавайн баар фактылар бар. Ындыг түүлдер Белоруссияның, Алтай крайның, Магадан, Свердловск болган чамдык эскелээ областарның партия организацияларынга тургулаан.

Дадывыр хавырылдазынга, үеёдүнга болган хүлээп алган дадывыр дужаарынга четпес контроль оларны самчыгдаарынга хаан эвес чедирип турар. Ындыг фактылар Ленинград хоорайның, Амур, Ярославль областарның, Марий АССРниң болган чамдык эскелээ черлериниң партия организацияларынга болган партия комитеттериниг илерээн.

Партия комитеттери партия эге организация бүрүзүнде кежигүн дадывырының хавырылдазын, коммунист бүтүдезиниң ону төлеп турарыбиле холбашкан херектерин бирдейбирээ чокка билген турарын, чогуур үезиниде хыналарын болган ревизияны чорукган турарын эргежок чугула деп бадыткаарының оныа хереэ чок. Бир эвес, чижээлээрге, Таджикистанга бир чыл дургузунда партия эге организацияларының бештиң бир кезии шуут хынаттынмаан боон турда, парторганизацияларда ажыл-херектерни оларның канчаар биляп турарының дугайында кандыг чүтаа болуруг? Чамдык эскелээ областарда болган республикаларда хөйхөй партия эге организацияларын база хынаттынмайн артып калган.

Чамдык республикаларның, крайларның болган областарның партия эге организацияларында дадывыр хавырылдазы болган үеёдү дээш контроль херээнде бар улут четпестерни партияның эрткен съездизинге демдеглээп, мичалзажок хөйхөй партия комитеттерин ооң чогуур түүлелерни амга чедир үндүрбээнин демдеглээр херек. СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде ол дугайын чөптүүбиле илерелип чүтаалаанын дег, сес-биле ажыл-херектиң аразынга, хүлээп алган шиитпирлер-биле оларның күүселдезиниң аразынга мындыг үзүктелиишкин болганы ол-дур.

Азербайджанның, Киргизияның болган чамдык эскелээ республикаларның болган областарның партия организацияларының сан-хөө-ажыл-агый чорудулгазынга чоруткан ревизиялар сан-хөө чурумунга шыңгыы хажыдышкинниарны, администратиктиг бажыңнарны болган чурттагга бажыңдарының тудуунга партия бюджединиң акша-хөрөнгизиниң чарыгдалынга, албан автотранспортунуң ажытлалынга четпестерни илереткен. Тудуп турар тудугларның өртек-үнезин, хемчээлин болгаш шөлүн улгаттырып, оларның иштики шеверлел ажылдарынга улут артык чарыгдалдарны үндүрүп турар. Ынчангаш артык чарыгдалды дуглаары-биле чер-чер бюджеттериниң болгаш ажыл-агый организацияларының элээн хөй акша-хөрөнгилерин үндезин чокка киириштирип турар.

Партия комитеттери кежигүн дадывырының акша-хөрөнгизин чарыгдаарынга болгаш партияның акша-хөрөнгизин чарыгдаарынга чурумну тургузар талазы-биле шиитпирлиг хемчеглерни ап чоруткан, а чер-черде ревизия комиссиялары ол айтырыгларны чогуур комитеттериң секретариаттарының болгаш бюроларының мурунга улам шыңгыызы-биле тургускан турары эргежок чугула деп, Төп ревизия комиссиязы санап турар.

Партбюджеттиң орулга кезээнин кежигүн дадывырының соонда ийнги үшер дөөү партияның ном үндүрер черлериниң оруулгаларындан шилчилгелер болур. Амгы үеде партия комитеттеринде 114 ном үндүрер черлер бар, оларның 78-и боттары типографиялардыг.

Бистиң партиявыстың Төп Комитеди ном үндүрер черлер ажылын улам сайырангайжылары, партияның идеологиялың материалдың базазы болур полиграфия бүдүрүлгелерин хөгжүдерин болгаш быжыглаарын улут ужур-дузалыг деп көрүп турар.

Эрткен беш чылда СЭКП ТК-ның Херектер эргелели, а ол шыкаш чер-черде партия комитеттери партияның ном үндүрер черлериниң ажылын эжижидер талазы-биле хөй түүлдерни кылган. Журналдарның болгаш номнарның тиражы, бараан продукциязының хемчээли, күш-ажылның бүдүрүктүүлү чайгылыш чок өскен. Ооң түнеллиде ном үндүрер черлериниң оруулгазындан партия бюджединче кирген акша-хөрөнги барык 80 хуу улгаткан.

1985 чылда Төп ревизия комиссиязы СЭКП ТК-ның Херектер эргелелиниң партияның ном үндүрер черлериниң бүдүрүлге килдизинин, чер-черниң чамдык партия комитеттериниң болгаш оларның полиграфия бүдүрүлге черлериниң ажылынга ревизия чоруткан. Ол ревизияның түңнели ында бар чигзиниг чок чедиишкиннер-биле кады эвээш эвес шыңгыы четпестериң болгаш чедир көрбээн түүлдерниң ам-даа барын көргускен. Чижээлээрге, партия Хабаровск крайкомунуң, Черниговн, Иркутск обкомларының ном үндүрер черлериниң солуннар бүдүрүлгелериниң тудуун оожум чорудун турар. Ном үндүрер чамдык черлерде дериг-херекселдериң болгаш бараан-материалдыг үнелиг түүлдериң нормативтерден ажыг курлавырларының барын хынала көргускен. Эрткен чылдың январь 1-де партия Пермь обкомунуң чүтле «Звезда» деп ном үндүрер чериниде ол курлавырлар 2,5 миллион рубль болган.

Партия организацияларга чагыртқан бүдүрүлге черлериниң болгаш албан черлериниң сан-хөө болгаш бүдүрүлге ажылчорудулгазы ажыл-агыйны эңмелеп чорудар талазы-биле эскe бүтү бүдүрүлгелерге болгаш албан черлериге үлегер болур ужурлуг деп, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязы санап турар.

Төп ревизия комиссиязы отчёттуг үениң дургузунда «Правда» ном үндүрер черниң бүдүрүлге болгаш сан-хөө-ажылагый чорудулгазынга ревизияны чоруткан, а ол шыкаш Төп Комитеттиң Херектер эргелелиниң чорудун турары капитал тудугда ажылдың байдалын хынаан көргеи.

«Правданың» ном үндүрер черниге чоруткан ревизия ооң коллективиниң чорудун турар улут ажылында ам-даа эвээш эвес четпестерниң барын илереткеи. Ажыл-агыйжы эвес чоруктуң, бүдүрүкчүлүү эвес улут чарыгдалдарның барын, шалың болгаш шаңнал төлевириниде хажыдымышкынларны илереткеи. Удуртулга черн бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер талазы-биле шиитпирлиг ажылды чорутпаанын ревизия база көргүскеи. Планның көргүзүлгерин ажыр күүсеткенин ап көөрге, ону элээн иургулайшында-ла бо ном үндүрер черге бадыладыр турган бүдүрүлге илаиларын эвээждиринин күселиг-биле чедип ап турган. «Правда» ном үндүрер черге кылган ревизиниың түңнелерин СЭКП ТК-ның Секретариадынга чүтаалажып көргеи болгаш ооң ажылынга көрүм-чүрүмну тургузар талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни алырын Херектер эргелелиниге дааскан. Чурттуң ном үндүрер бо улут организациязының ажыл-чорудулгазында четпестериниң чайлаттынын турарын катаа чорутқан ревизия көргүскеи.

Бистиң партиявыстың Төп Комитеди чыл саныида-ла партия организацияларының ажылдакчыларынга чурттагга бажыңнарын, административтиг болгаш санаторий-кадыкшылыга комплекстерин тударынга элээн хөй акша-хөрөнгини үндүрүп берип турар.

Төп ревизия комиссиязы 1983 чылда бо чугула участокта ажыл-херектиң байдалын хынап көргеи. Партия Төп Комитединиң Херектер эргелели тудутқун хемчээлин болгаш темпизи доктаамал бедидин, улут ажылды чорудун турарын демдеглээн. Ынчалза-даа, ниити капитал тудугда шыкаш, ында акша-хөрөнгини хөй объектилерге быдарадыр чашкаанап, тудутқун хуусаазын узадып база чамдык тудугларның баштайгы смета өртээн дыка өстүрүп турганы илерээн. Чамдык объектилерни, чижээ, Москвада гостиницаны, «Южный» санаторийни тударынга чурттуң болгаш даштыкыны шеверлел база каасталга материалдарын хөёу-биле артыкка чарыгдаанын илереткеи. Капитал тудуг ажылында бар четпестерни чайладыр талазы-биле дээштит хемчеглерни Херектер эргелели амгы үеде ап турар.

СЭКП ТК-ның чагыргазында турар өскe-даа бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларның сан-хөө-ажыл-агый чорудулгазынга ревизияларны база эрттирглээн бис.

Эштер! СЭКП ТК-ның Политбюрозу отчеттуг үеде СЭКПниң Уставының негелделериниң сагыттынын турарын, партийжи шиитпирлериниң күүселдезин дээш кадрларның харымсалгазын бедидип турарын хынаар, оларга даандырган хүлээлтелерин күүседир талазы-биле партия организацияларының ревизия комиссияларының ажылын улам ыкай идепкейжидеринче үүткүп, оларга доктаамал дузаны көргүзүп келгеи. Ол чорук контроль болгаш күүселве хыналдазының херээнге ниитизи-биле 50 муң ажыг коммунистерни — бүтү чадаларның партия конференцияларынга соңгуткан комиссияларның кежигүнерин киириштирер аргаы болдурган.

Эрттирген ревизияларны партия комитеттери идепкейливиле хүлээп көрүп, илереткеи четпестерни чайладырының хемчеглерни ап турарын чугаалаары чугула. Ревизия комиссияларының ажыл-чорудулгазын улам эжижидинге таарымчалыг байдал, ыланғыя СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң соонда тургустунган.

Ревизия комиссиялары, аңаа соңгуткан коммунист бүрүзү ажылдап турары албан-дужаалыдыын хамаарыжыра чокка, ооң ажылынга дорт киришкеп, бодунуң партийжи хүлээлгезин ак сеткилдиг күүсеткеи турарын ажыл-херектиң эрге-ажыктары иегеп турар.

Мооң мурнундагызында мижаш, отчёттуг үеде, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязы аку-дуңма партияларның ревизия болгаш контроль комиссиялары-биле ханы харылзааларны тудуп келгеи. СЭКП ТК-ның партиялар аразында харылзаалар ыланыпа дүүштүр, Төп ревизия комиссиязының делегациязы чамдык коммунистиг болгаш ажылчын партияларның комиссияларының ажылының дуржулгазы-биле тадыжкан. Оларның төлээлекчилери бистиң ажылывыстың практиказын өөренгеи. Ындыг дуржулга солчуушкуну кайы-даа талага ажыкты берип турар.

Эштер! СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязы бодунуң практиктиг ажыл-чорудулгазынга Уставты, партияның эскe-даа директивтиг документилерни, ооң эргезин болгаш хүлээлгезин, партия организациялары, партия бүдүрүлгелери болгаш албан черлери-биле ооң харылзаазын тодаргайлап турар Төп ревизия комиссиязының дугайында дүрүмну удуртулга болдурун турар. Төп ревизия комиссиязының дугайында амгы үеде күштүг боон турар дүрүмну алдап ажыт чылдар бүүнүгаар, РКП (б)-ниң XI съездизинге бадылаан. Бо үениң дургузунда ол дыка эргижирээн болгаш күжүн чидиргеи. Партия амыдыралының амгы үе-чадазының соруулгаларынга, СЭКП Төп ревизия комиссиязында ам бар дуржулгага дүүжүп турар чаа Дүрүмну хүлээп алыры эргежок чугула апарган. Ооң хүлээлгелери боттуу-биле өскерилген, ооң ажылының хемчээли өскен.

Бо бүгү айтырыгларны СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының дугайында чаа Дүрүмүн төлевилелиниге киирген, оларны съездиниң делегаттарынга тыпсыр. Ону чугаалажып көөрү болгаш бадылаарын дилеп тур бис. Чаа дүрүмну хүлээп алыры болгаш СЭКП Уставының Төп ревизия комиссиязының эрге-хүлээлгезин тодарадып турар кезээниге немелдерни киирери ооң ажыл-чорудулгазын улам ыкай сайырангайжыдарынга дузалаар.

Эштер! Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизи партияның мурунгга, чонуң мурнунга кайгамчык улут соруулгаларны салып турар. Оларны шиитпирлээрингe бүгү партия, коммунист бүрүзү, совет кижи бүрүзү эң идепкейлин-биле киржир дээрзиниге чигзиниг турбас. Ол болза, бистиң чеднишкиннеривистиң эң-не чугула, эң-не кол үндезини, чүге дизе, ленинчи партия чоя-биле хая-дамырындан тудуш, партия кезээде чоя-биле тудуш, ооң авангардында, Коммунистер баштаан чоя чүү дээш демисежир-дир, оозу кезээде боттуг чүүл болур. Анаа төөгү өөредип, анаа ленинизм өөредив турар! (Үргүлчүледдиг адыш часкаашкыны).

(Эгезе 1-ги арыда).

СЪЕЗДИНИҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

девилишкиннерн-биле чеднишкиннерин шиитпирлеп болур деп, делегат чугаалаан.

«Киевский завод» каттыжыышкынның коллективи съезд мурнунда бүгү күүселгелерин күүсеткенин съездиге оратор илеткээ. Ам кол чүүл — съезд мурнунун эвилелиниң үезинде чедип алдынган күш-ажылчы күженишкиннерни, темпилерни хевээр удамчылаарры болур.

Съездиниң хүлээп алыр документилеринге улуг Ленининиң партиязының өөрүн турар революсчу-чаартмачы күжүн, чогаадмачы чоруун көргүзүп турар деп, Белоруссияның Компартиязының ТК-ның бирги секретары Н. Н. Слюньков демдеглээн.

Республиканың партия организацияларын Белоруссияның экономиказын янгесиишкиг оруукче ам-даа шилчилгээн даярын Белоруссияның Компартиязының Төп Комитеди» биляп турар деп, оратор медеглээн. Бүгү совет улустуң күженишкиннери-биле ында тургускан бүдүрүлгенин улуг күүлүүн ам-даа долузу-биле ажыглаярайн турар. Ол чорук хамыктын мурнунда хөй кижилерниң бонусун ажылының түңнелеринге ам-даа негелделиг эвес хамаарыжып, чедип алган түүлдерге адаргеп, бичии түүлдер-биле кызыгаарларыны орадаржып, чиик ажылды алырынче үүткүп турарыбыла таймылбырлаттынар. Организастиг ажылдың эң утказын катаа тургузар соруулганы биляп көөрүнге кадрларны өөредир, ону чедип алыр дээш күштерни билдилиг хуваан биляр херек. Сөстүң ажылгерек-сизе дорнан бадыткатқаныарын чедип алыры, ажылчы-чиктерге, күш-ажылга, берелерив ажып эртериге, бедик соруулгаларны чедип алыр дээш демиселге кижиниң мөөр-шыйыарының кижизиттинген турарын чедип алыры эргежок чугула.

Бистиң социалистиг экономиказыста дүргедедиишкинниң улуг курлавырлары бар дээрнин дугайында СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң отчёдунда түңнелди бистиң колхозувустун дурмулгазы кескүү-биле бадыткаан турар деп, Ставрополь крайның Степнов районунун «Коммунизмче орук» колхозунун даргазы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Н. Д. Терещенко чугаалаан. Он беш чыл дургузунда бир колхозчуга онаштыр ажылдан кылышкын үш катаа улгаткан.

Крайда, бистиң колхозувус мижаш, тараа шөлдериниң дүжүдүн, малдың продуктулуун бедидин, ооң үндезинниге продуктуларын бүдүрериниң темпилерин өстүрүп, ажыктыын бедидип турар он-он ажыл-агыйлар бар. Ынчалзажок бистин-биле бир демей байдалдарга турган, чаңгыс черде таптан турар, харын-даа хожудан турарлар база эвээш эвес. Амгы үеде ажыл-агый бүрүзүнүң ажыктыг ажылынга боттуг аргаларны тургускан. Хожудан турар колхозтар болган совхозтар хөгжүүрүнге магадылалды боттары тургузуп алыры бүгдеге албан негелде болуру болган азырадыкчы чорукту үндезинн-биле чок кылыры күзелиг.

Өзүлделиң темпилериниң оожумнаар чорууп болдурбазы, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери республиканга беш чылдың төнчүүнде чедип алдынган деп, Казахстанның Компартиязының ТК-ның бирги секретары Д. А. Кунаев демдеглээн. Кампаниың курлавырлар хуногалаарының айтырыгларынче кичээнгейин күштелдиргеи. Республиканың чонунун бешгээ бир кезээ чаа чурттагга бажыңнарынче көжүп киргеи.

Казахстанчылар ол бүгү чедиишкиннерин эвилелдешкеи республика бүрүүн бүгү талалыг хөгжүдер дугайында партияның сагыш салымшкыны-биле, ленинчи национал политиканың тиилелгээ-биле үзүртелишкин чок холбаштырып турарлар.

Оратор ажылдың түңнелдерин шүгүмүүлелчин ёзу-биле уиилевишаан, практиктиг ажыл-чорудулгага тургулаан шыңгыы четпестерни база айытқан.

Чурттуң тараалаң черлериниң болгаш мал ажылының базазларының бирээзи болур Казахстанның ролюнче оратор онаа кичээнгейин салган. Эрткен беш чылда кодээ ажылагыйкын элээн хөй продуктуларын колдуунда-ла тараанын будуреринин болгаш бетеевелиниң талазы-биле онаалдаларны күүсединп хандыртпаан деп, ол демдеглээ. Ол чорук үүтле агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары-биле эвес, харын экономиканың аграр секторунга турган шыңгыы четпестер-биле тайылбырлаттынар.

Партияның болган чонунун мурнунга боттарының харымсалгазын бедиптишаан, партияның XXVII съездизинин салган соруулгаларын күүседир дээш казахстанчылар күштерин, дуржулгазын болган биличлерин харамнанмас деп, Д. А. Кунаев чугаалаан.

Амгы үениң байдалдарынга коммунист удуртукчунуң ролю болган ужур-дузазы өзүп турар деп, Грузияның Компартиязының ТК-ының бирги секретары Д. И. Патиашвили демдеглээн. Ооң хуузунда шыңгыы — динамизми болган бүгү талалыг, хамык чүвени биляр база коллегиалдыг, демократизми болган эвилел-эвилээ, массалар-биле харылзаалыы — социализмниң байдалдарынга эң-не долузу-биле илереп кээр болган бедик, кижизидикчи үлегер-чижек болуп турар.

Эрге-дужаалыг шын эвес ажыглап, бодунуң ажыы-чаңыбиле болгаш хөделиишкиннерибиле коммунистиң адын бужартадып турар кижилерге удур республиканың партия организациязының чорудуп турар принципиалдыг демиселиниң дугайын ол бодунун саналынга чугаалаан.

Грузияга Совет эрге-чагырганың тиилээн хүнүнден бээр 65 чыл ооң СЭКП-ниң XXVII съездизинин ажыттынган хүнүнде февраль 25-те болган дээрзин дыннаткаш, ораторнун медеглээнин болза: ам бистин республикавыс бүтү-ле эвилелдешкеи республикалар ышкаш, эрткен үелен арткан национал айтырыгы Совет Эвилелинде чеднишкининн-биле шиитпирлеттинген дээрзининг тодаргай хереченин болуп турар.

Төйбиңны камгалаар талазы-биле шиитпирлиг болгаш принципиалдыг хөделиишкинигеп дээш бистин чүртувустун бүгү чону, делегейниң кижилеринин хөй нуруузу-биле бир демей. Коммунистиг партияга хамызы-биле өөрүн четтиргеин илергейлеп турар деп, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының президентизи академик А. П. Александров онзаалап демдеглээн.

Ядролуг халаптың таварыштырын болгу дег хемчээлдерни болгаш уржуктарын эртеминиң кижилери тодаргай биляр болгаш атомнуг чеңсекте бүрүн узуткаарынын совеет программазын, бистин партиявыстың, бистиң күрүневистин тайбың дээш чорудуп турар демиселин бүрүн детким турар.

Эртем-техниктиг депшилгелеп дүргедедир дээш ап чорудуп турар хемчеглерге оратор доктааган. Ол хемчеглерниң арызында — адырлар аразының эртем-техниктиг комплекстерин тургузары чугула черин үзлеп турар. Адырлар аразынын эртем-техниктиг баиланыгы комплекстери бо тылмь ажылдан эгелээр. Эртеминң чеднишкиннерни идепкейлиг ажыглаар кылдыр бүдүрүлгенн соңуургадыр хемчеглерниң системазы эргежок чугула. Ыланғыямашина тудуушкуучу хөгжүдерине, машиналарның принципиалдыг чаа хевирлерни чогаадыр тургузарына, оларның быжыг инаныштыын бедидерине, ажылдаар курлавырларны ковудедиринге эртеминң ролюн бедидеря чугула.

Эртемдеп кижиниң ажыл-чорудулгазы ниитилелге кажан ажыктыг түүлду бээрге, ол ынгаарда сеткил ханышкыгыр болур деп, президент саналының түңнелинде чугаалаан. А кажан ажылдан кылдыгаан чугула, ажыктыг ажылдар ажыглаттынмаска, эртемдеп кижиниң сагышсеткилн ханган деп чугаалаан болур бе, ынчаш? Ынчаарга ындыг таварылгаларның аңаа бары хомуданичыг. Эртеминң тургускан бүгү-ле түүлдери бистин чүртувустун чаагай чорууруна бараан болуп, ооң күүгүзүн быжыглаан турарын чедип алыр херек.

Салынган соруулгаларны чедип алырынга улам-на шиитпирлиг болгаш күженишкиннит болур чорук, эргилеерээн бүгү түүлдерден, бот-ооңургашкындан, чаңчыккан, ынчалзажок ажыы чок болу берген майыктардан болыш аргалардан коргуш чокка ойталаары чаа байдалдарда ажылчындан министрге чедип — кижи бүрүзүниден негелгинни турар деп, прибор тудуруун, автоматизацин херекселдериниң болгаш башкарылга системаларының министри М. С. Шкабардня медеглээн.

Оратор ооң соонда министерстволуун он бирги беш чылда ажылының түңнелдерниин дугайын чугаалаан. Бистер чаа беш чылды чедип алган түүлдерни бот-шүгүмүүлекчи ёзу-биле көөрүнден эгелээн бис. К-

Көдэө тудугларда

ШАЛЫПКЫН ТУДАР ДИЗЕ...

ЭКИ ТАЛАЖЕ ӨСКЕРИЛГЕЛЕР

«Тыва агроүлетпуртудуг» хаттыжышкынының (мурнундагы «Тыва совхоз тудугга» хамаржыр) Өвүрде № 6 КМК-зы он бирги беш чылдың дозукшу чылында багай эвес ажылдаан. Бо КМК-ның ажылы моон мурнунда чылдарда эккиживейн. хожудаанналының аразынга чылдың-на санаттырып келген. 1984 чылдың төнчүзүнден эгелеп, чамдык эки талаже өскерилгелериниң кестүп келгени. күш-ажылчы чеди-лишкиннериниң кээп эгелээни ажылрын эккижип болуруп хегечилээн. Оон-биле чергелеттир четпестер. ажыглаттынмайтурар курлавырлар. чедиишкиниг ажылдаарынга өскээрген шаптыктаан чүүлдер база тургулаан. Бо бүгүнүн дүтэй 1985 чылдың январь 9-та үнген № 7 «Шын» солуунга «Бүримгаарлаар чүткүл болган шаптараазыннар деп чүүлге бижиттингген.

Оон бээр бир чыл бичии ажыг уе эрткенде № 6 КМК-га катап чедип, коллективтиг ажыл-херектерн-биле дагыны танышкан мен. КМК 1985 чылдың тудут-монтаж ажылдарының планын 100,6 хуу, бараанның продукция будүреринин планын 122,8 хуу кылдыр күүседилээн болду. План ёзүлаан дужаар турган шупту объектилерни ажыглаче киирген планнан ажыр 141 дөрбелчин метр чурттага шөлүн чурттакчыларга берген.

Бо иишкин-биле багай эвес көргүзүүлердеи аңгыда, кол будүүкчү күш болур ажылчыннар хожудаанналарын ве-хозяйствазындан адырлып, багай эвес ажылдап шыдаавын биле бергенин база демдеглеп болур.

Тус черинге мергежилдиг тудугжу кадрларын белеткээр талазы-биле элээн ажылдар кылдынган. Хандагайтыда школа тудуунда ажылдап турар бригаданың кежигүннери — аныяк ооллардың дашчының мергежилиге өөредип келгенинин түңнелинде, бо хүннерде «Өрлек» — 5 дашчы болган аная немей ам-даа өөренип тударлар бар. Өскээртен келир сезоннуг ажылчын күшке хөлүн эрттир идегевейн, боттарының тудугжу кадрларын остүрүп, белеткээри кедилиг дээрзин амыдырал болуулга өөредип турар. Оон бир чижээ— «Коммунизмче орук» совхозтуң төвү Солчур суурда Куль-тура бажыңын тутканы болган.

В. Доңгактың бригадазының тудугжулары Культура бажыңының эжик, сонга каасталгазын — марын ажылдарны эки кылып, ураң-шеверни көргүскеннер. Тудугжулар бо объектинин ажыглалга кииреринге турасхаатқан байырлыг хуралдың соонда сценаже бир дугаарында үнүп, чыыган чонга боттарының белеткээрин концертны көргүскен. Бо чаа, бир янзы эгелээшкин. Чүгле хүлээп алышкын актызынга ат салыптарга, объектиге чедир кылбаан чүүлдерни арттырып кааш бурт дээр тудугжуларбиле дөмей эвес болган-дыр деп чүве илдең-дир.

КМК-ның ыяш дилдирер цехи эрткен чылын катап «дирлиг» келген деп болур. Ол хөөредиг эвес. Үрелиг 2 ыяш дилдирер хирээлерни септеп, ажылдаткан. Тайгадан ыяш кезип, үүрмек дилиг материалдарын КМК-ның хереглелериге четчир чылдыг белеткеп ап турар болу берген. Бараанның продукция будүреринин чогум-на моон ачызында ажыр күүсеткен. Ыяш дилдирер цехтиң ажылын эжиндерининң курлавырлары ам-даа бар деп, КМК начальныгы Т. Анчымаа чугаалаан.

Эки ажылдыг бригадалар, мурнакчы ажылчыннар КМК-да бар. «Ак-Чыраа» совхозта Б. Монгуштуң болган Д. Доңгактың, «Кызыл-тук» совхозта Б. Монгуштуң, «Коммунизмче орук» совхозта В. Доңгактың удуртканы тудугжу бригадалар тудут-монтаж ажылдарының планын үргүлчү күүсединн келген. Мастерлер С. Түвет-оол, А. Хертек оларның ажылды организастап турары эки. Чоланчы, аныяк коммунист Г. Ак-кыс-оол, тракторист С. Монгуш, экскаватор башкарыкчызы В. Ажы оларның ажылы макталга төлептинг.

ШАПТАРААЗЫННАР, ЧЕТПЕСТЕР, СОРУЛГАЛАР

Хандагайты суурда бир чыл-бастаан удут тудут бар. Ол—тудуун эгелээнден бээр сес чыл ашкан 784 өөреникчи өөренир школаның тудуу. Ам оон ажыглалга кирер хуусаазын ында мастер В. Монгуш 1988 чыл диди. Мугур 10 чыл болташ туттунары, азы бо школаны тудуп эгелеп турда бирги класстың эжини ашкан уруглар чаа школаже кирбейн чыткаш, доозуп үнерлери ол. Амгы байдалды ап көөр болза, 1988 чылда безин ажыглалче киирери бергедээр хире: 8 чыл шиитпирлеер ажылын түгле чарган. Ынчангаш бо чаа, бир янзы эгелээшкин. Чүгле хүлээп алышкын актызынга ат салыптарга, объектиге чедир кылбаан чүүлдерни арттырып кааш бурт дээр тудугжуларбиле дөмей эвес болган-дыр деп чүве илдең-дир.

КМК-ның ыяш дилдирер цехи эрткен чылын катап «дирлиг» келген деп болур. Ол хөөредиг эвес. Үрелиг 2 ыяш дилдирер хирээлерни септеп, ажылдаткан. Тайгадан ыяш кезип, үүрмек дилиг материалдарын КМК-ның хереглелериге четчир чылдыг белеткеп ап турар болу берген. Бараанның продукция будүреринин чогум-на моон ачызында ажыр күүсеткен. Ыяш дилдирер цехтиң ажылын эжиндерининң курлавырлары ам-даа бар деп, КМК начальныгы Т. Анчымаа чугаалаан.

Эки ажылдыг бригадалар, мурнакчы ажылчыннар КМК-да бар. «Ак-Чыраа» совхозта Б. Монгуштуң болган Д. Доңгактың, «Кызыл-тук» совхозта Б. Монгуштуң, «Коммунизмче орук» совхозта В. Доңгактың удуртканы тудугжу бригадалар тудут-монтаж ажылдарының планын үргүлчү күүсединн келген. Мастерлер С. Түвет-оол, А. Хертек оларның ажылды организастап турары эки. Чоланчы, аныяк коммунист Г. Ак-кыс-оол, тракторист С. Монгуш, экскаватор башкарыкчызы В. Ажы оларның ажылы макталга төлептинг.

Оон бээр бир чыл бичии ажыг уе эрткенде № 6 КМК-га катап чедип, коллективтиг ажыл-херектерн-биле дагыны танышкан мен. КМК 1985 чылдың тудут-монтаж ажылдарының планын 100,6 хуу, бараанның продукция будүреринин планын 122,8 хуу кылдыр күүсеткилээн болду. План ёзүлаан дужаар турган шупту объектилерни ажыглаче киирген планнан ажыр 141 дөрбелчин метр чурттага шөлүн чурттакчыларга берген.

Бо иишкин-биле багай эвес көргүзүүлердеи аңгыда, кол будүүкчү күш болур ажылчыннар хожудаанналарын ве-хозяйствазындан адырлып, багай эвес ажылдап шыдаавын биле бергенин база демдеглеп болур.

Тус черинге мергежилдиг тудугжу кадрларын белеткээр талазы-биле элээн ажылдар кылдынган. Хандагайтыда школа тудуунда ажылдап турар бригаданың кежигүннери — аныяк ооллардың дашчының мергежилиге өөредип келгенинин түңнелинде, бо хүннерде «Өрлек» — 5 дашчы болган аная немей ам-даа өөренип тударлар бар. Өскээртен келир сезоннуг ажылчын күшке хөлүн эрттир идегевейн, боттарының тудугжу кадрларын остүрүп, белеткээри кедилиг дээрзин амыдырал болуулга өөредип турар. Оон бир чижээ— «Коммунизмче орук» совхозтуң төвү Солчур суурда Куль-тура бажыңын тутканы болган.

В. Доңгактың бригадазының тудугжулары Культура бажыңының эжик, сонга каасталгазын — марын ажылдарны эки кылып, ураң-шеверни көргүскеннер. Тудугжулар бо объектинин ажыглалга кииреринге турасхаатқан байырлыг хуралдың соонда сценаже бир дугаарында үнүп, чыыган чонга боттарының белеткээрин концертны көргүскен.

Янзы-бүрү МЕДЭЭЛЕР

ОНЗАГАЙ КОНЦЕРТ

Кызылдың музыка училищезиниң залынга партияның XXVII съездизиниге тураскаатkан концерт болган.

Анаа республиканың уран чүүл школазының өөреникчилериниң бөттарының бижээни 36 чогаалын күүсеткен. Ол ышкаш Төрээн чурт, партия, писнерия дугайында сонгаалар, вальстар, ырлар чангылаан турган. Училище сургууллариның ишти ыры Р. Кенденбилдиң «Үш херел», Д. Хүреш-оолдуң «Самзита Смит» деп ырларын күүсеткен.

Булан Маадыр, Сайлыкмаа Хертек, Анна Дембрель, Людмила Демир-оол, Айлана Кан-оол, Света Күжүгет, Наташа Самдык болгаш өскелериниң-даа күүселделеринге концерт көрүкчүлер ада-иелер, башкылар, музыкантылар болгаш өскө-даа авалчылар үнелеп бергеп.

М. РАМАЗАНОВА.

СОЛУН КЕЖЭЭ

Чыл түнелиин үндүрген хураага «Чаа орук» совхозтуң директору Б.-Д. Б. Чопуй чедиишкиннерин демделевишаан, моон сонгаарга соруглаларга, чедир кылдымаан ажылдарга докпаагаан.

«Партия — бистиң чоргаараливыс» деп ыры-биле концертти ажыткан. Уран чүүлүүн хоочун киржикчизи Нина Сакты-Сүрүнүң ырлаанын, сыгытчылар квартединиң болгаш таңцы бөлүүнүң күүселдезиниң чон сонуургаан. Ыры-шүлүк конкурстарынга кежээниң киржикчилери идепкейлиг киришкен.

Чарыштыг «Нарын» совхозтуң шыдыраачылары-биле маргылдааны база эрттиргеп. Волейболга маргылдааны база организастаан.

Б. СЕҢГИН.
Бай-Даг ортумак школазының директору.

«ЧАДАГАН»— ФЕРМАДА

Халдагайтының «Чадаган» агитбригадазы партияның XXVII съездизиниге тураскаадып, районнуң ажылагайларынче үнүүшкүнерин кылып турар.

«Коммунизмче орук» совхозтуң Кужур-Чыраа сүт бараан фермазынга бот-тывынгыр артистер солун коңцертти көргүскен. Бөлүк оолдарның күүселдезинде ырларыны, таңцы бөлүүнүң «Сакманчылар» деп таңцызы болгаш өске-даа күүселделерин көрүкчүлер сонуургаан. Коңцерттиң төнчүзүнде ферма эргелекчизи Н. Иргит агитбригадазының кежигүннеринге өөрүп четтиргенин илереткен.

Н. ТЮЛЮШ.
Өвүр район.

АВТО-ВОКЗАЛ АЖЫТКАН

Сүт-Хөл районнуң төвү Сүт-Хөл суурда автовокзалды ажыглалга кииргени чонуң аргыжылтазынга таарымчалыг апарган.

Районнуң коммунал ажыл-агыйы ажыглаттынмайн турган эрги чуңар-бажыны сеттеп, чаарткаш, анда автовокзалды ажыткан. Алдан-Маадыр, Бора-Тайга, Кызыл-Тайга, Ийме, Баян-Тала болгаш оон-даа өске чурттакчылыг суурлар чедер автобустарга пассажирлер автовокзалдың кассазындан билеттерин садып алыр. Ол ышкаш Кызыл—Сүт-Хөл аразында дорт маршруттуң билеттерин пассажирлер баш бурунгаар садып ап болур. Пассажирлер автобус манап тургаш, дыштанып олурар кылдыр самдайларны анда салгылаан.

О. БОРАІП.

МУРНАКЧЫЛАР АТ САЛГАННАР

«Партияның XXVII съездиниге рапорттаан тур бис» деп темалыг кежээге күш-ажылчы чалыпчы 27 декаданы түнээн. Съезд мөңгүнүң социалистиг чарыжынга тиилекчи болган комсомолчу-аныяктар коллективтери, студентилер болгаш өөреникчилер бөттарының рапорттарын хүндүүт аалчыларга хүлээткен.

Пассажир АТБ-зинде Ю. Малышевке үдуртkан бригада керээлиг ергаже шилчээн соонда, кескүү чедиишкиннерни чедип алган. Комсорг В. Орлов рапорттуг дайынның хоочуну М. И. Пахомовка хүлээткен.

Авиабүдүрүлгеде А. Дмитриевке үдуртkан авиатехниктер бригадазы бешчыл планның үш чыл сес айларда доозкан. Күш-ажылчы чедиишкиннериниң рапорту ВЛКСМ хооркомунуң бирги секретары Т. Перфильева хүлээп алган.

№ 48 түдүг эргелелиинде Е. С. Бизяева биле В. Б. Борбак-оолдуң шеверлекчилер бригадалары бөттарының дагдыныкчызы, партияның XXV съездизиниң делегады, А. И. Ельшовага рапорттааннар. Кайы-даа бригада чарыштың мурнуку одуруулдан дүшпейн, амгы үеде 1986 чылдың май, сентябрь айларның үлүүче киириштир ажылдан турарлар. Үткүштүр планнарын долдур болгаш ажыр күүселдеп, сезүнге ээ болганнар.

Совет Эвилелиниң Маадыры Н. Н. Макаренко Тываның электри четкилериниде комсомолчу-аныяктарның Н. Бычков баштаан токарлар бригадазының коллективиниң рапорту хүлээп алган.

№ 20 магазинде сүт салбырының аныяк садыгчылары хооркүүском даргазы Д. Л. Тимейге, «Детский мир» садының уруглар платьелерин садар кылдыныңде С. Шомбуна удуртkан бригада Тыва АССР-ниң алдарлыг башкызы Л. С. Новиковага рапорттарын хүлээткен.

Партичның XXVII съездизиниге рапортка Т. Перфильева, пассажирлер АТБ-зинде чолаачылар бригадазында комсорг В. Орлов, авиатехник С. Гиро, түдүг бригадирлери Е. С. Бизяева, В. Б. Борбак-оол, электри четкилериниде комсорг Ю. Замиский, «Детский мир» садының комсомолчу-аныяктар бригадазының бригадири С. Шомбун, № 20 магазинде бригаданың комсоругу О. Игнаточкина, Кызылдың педагогика институдунуң студентизи В. Сүдер-оол болгаш өскелердээ ат салган. Рапорттуг СЭКП хооркомунуң секретары Г. Ш. Монгуш хүлээп алган болгаш аныяктарга моон-даа сонгаар күш-ажылчы чедиишкиннерни күзеп чүве чугаалаан.

ЧУРУКТАРДА: аныяк мурнакчыларның дагдыныкчыларының рапорт берип турары.

Көдээ болгаш культура

ӨӨРЕНИП КӨӨР АЙТЫРЫГЛАР

Бот-тывынгыр композитор Борис Чамбыттың «Шынга» парлаттынган чүүлүнге, ыыда киргеп, көрүнгеп айтырыга долгуу-биле каттыжып турар мен.

Музыка башкызы кижи болганымда, ук чүүл музыкетикил-сагымнының база хеледелиппкеп, оон дугайында бодумнуң бодалымны бижиксеп-дим: чүл дээрге ыры пропагандаларынга музыкант кадрлар кол өөрии эвлээрии билир бис. Ындыг-даа болза ыры иентерлер, дейинүн ырыларын башкарар, хөгжүмүүт ансамбльдер удуртур түскай мергежилдиг кадрларның эвээш боон турарындан ажылдың деңгээли, бериимчези чавыс. Ыры-хөгжүм ансамбльдериниде дыштанылга кежээлерии эрттиреп турар хөгжүм репертуарларының деңгээли чавыс. Орус, тыва таңцы ыры үдеттелерии ийи, үш, дөрт аккордтарда кежээ дургу кулакты уяктадыр (гитараны) хөгжүм херекселиш ойнаа кээр, ынчангаш дыштанып келген аныяктарның хөлүү калып, пат эрткии калган болгулаар. Ынчангаш ыры, хөгжүм ансамбльдериниң репертуар, күүселдезиниче киржээйтей салыры үе иеген келген. Амгы эстрада хөгжүм херекселдериниң техниктиг негелделери улуг, ындыг турбуже, олче чогуур кичээнгейни салып, түскай хөгжүмчүлер-биле чепсеглээр турбуже, чамдык культура бажыңнарының хөгжүм херекселдерии школачы бичии оолдар кайы хамаан чок ойнаан, үш үдүрүм чакпыыл ырылар ырлаан турары таарымга чок.

Кызылдың уран чүүл училищезиниде бот-өөредилге салбыры ажыттынган. Ында чүүле хөгжүм херекселдериниң специалистерии белеткеп турар. Ыры чогаадын эгелеп чоруур чамдык авторларны маңаа хаара түтса. Мындыг салбырдан ук училищеге ажытса үүлдүт деп санаар мен. Баянга ойнаар тыва ырларының болбаазыратkан репертуары база-ла негеттинип турар. Бо талапы-биле ажылдың дарый кылын чорударын улустуң чогаадымга киллизин, композиторлар эвилели өөрениин керек үүлдүт боов.

Б. ООРЖАК.
Хандагайтыда уруглардың музыка школазының башкызы.

«ХӨӨМЕЙИМНИ КАГБАС-ЛА МЕН»

Теңиүткен клуб системазының директорлар семинары болуп эрткен. Оон ажылынга эртем-шинчилел институдунуң ажылдакчылары З. Кыргыс, В. Сүзүккей, Культура министерствозунуң эртем-методиктиг төвүнүң ажылдакчызы М. Кертик-оол, Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң культура киллизиниң төлээлери киришкен.

Семинар киржикчилерии Шык-Бажы сүт-бараан фермазынга концерт көргүскен. Чыраа-Бажының Культура бажыңынга болган тыва аас-чогаалының кежээзинге Бүгү-эвилелдиң улусчу чогаадылга көрүлдезиниң лауреады «Сыгырга» ансамбли киришкен. Тыва хөгжүм херекселдерии кылыр мастер, хоочун сыгытчы чораан Ак-оол Дембирелович Кара-Сал бо ансамбльди он чыл бурунгаар тургускан.

Хөөмейжилериниң аныяк салгалы база өзүп орар. Кертик Куулар, Ужар-оол Ооржак, Орлан Монгуш, Эрес-Маадыр Пастык, Эрес Куулар, Бажың-Алаактан келген Буян Куулар олар сыгыртып, хөөмейлээрге, көрүкчүлер чылыыбяле хүлээп алган. «Хөөмейимни кагбас-ла мен» деп аныяк сыгытчылар узуп-узуп баргылаан турган.

Районнуң Культура бажыңының директору А. Балчырак Тиилелгенин 40 чылынга тураскаатkан Бүгү-эвилелдиң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезиниге лауреат болганы дээш ансамблька медальды тывыскан. «Бүгү-эвилелдиң 1983—1985 чылдарда чарлаттынган көрүлдезиниң лауреады» деп хөрек демдектерии хоочун сыгытчылар А. Кара-Салга, М. Кууларга, С. Монгушка, Э. Кууларга, өске-даа бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилериниге орта тывыскан.

В. МОНГУШ.

АДАЛАРЫ-БИЛЕ КАДЫ

Кызылдың № 2 школазынга Совет Армиязының болгаш Шерит-Далай Флодуның хүнүнге турасиаатkан дыштанылга кежээзин эрткен. Анаа киржири-биле өөреникчилер адаларын чалаан.

Кежээниң бирги кезээнде, школада шерит херээнге эге белеткел башкызы В. Ф. Пустогачев аныяк оолдар шерит албанынга болгаш шерит мергежилиге боттарын каинаар белеткээр дугайында, шерит албанның офицер кижи кайдыг болур дугайында бесседээ өөреникчилерге болгаш адаларга кылып бергеп. Ол ышкаш ат-бүлүге уругларны кижизидиринге ада кижиниң үлегериниң дугайында бесседээ адалар база дыңнаанвар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчизи, эки турачы Салчак Юнторович Баймрының чугаазын уругнар сонуургаанвар. Өөреникчилер адаларга концертии бараалгатkаннар.

Теңиүткенде адалар биле өөреникчилериң арагында явы-бүрү оюнар, маргылдаалар болган. Кежээге чалгаараар кижи чок болган: чок-ла болза бот-боттары дээш «аврын», азы тиилелге дээш сүмележир-даа, чок-ла болза, мрлашкан азы таңцылаан — кайы-хөе, оюн-баштак үзүктелбейн-не турган. Шак ындыг солуун, кижизидиглиг утка-шынарлыг кежээлер кымга-даа ажыктыг.

Д. ООРЖАК.

ГТО ДУЖААЛДАЗЫ

Эрткен дыштанып хүнерде профэвилелдер обкомнарының аайы-биле күш-ажылчы коллективтер аразында хаанка маргылдаалар болгаш ГТО дужаалдазы болгулаан.

Хереглеп кооперацназының болгаш шүрүне садының ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң коллективтериниң хаанка маргылдаазы Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парытынга эрткен.

Анаа хоорайның садыг организацняларының 9 командазындан 168 кижи киришкен. Команда аайы-биле бирги черии Кызылдың аъш-чем бараанар садым, ийигизии үлетпүр бараанар садымның, үшкүзүн Садыг министерствозунуң автобаазазының командалары эвлээнвер.

• • •

Көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының профэвилел обкомунуң коллективтериниң ГТО дужаалдазын «Хербис» хаак баазазынга база ол хүн эрттиргеп.

Анаа хоорайның көдээ ажылагый адырынга хамаарыжыр 12 организациядан шүүтү 150 кижи киришкеп. Өөредилге черлериниден бирги черии № 1 көдээ профтехучилищенің командазы алган. Бүдүрүлге коллективтериндеп «Сельхозтелкүркоммүн» командазы бирги черии чедип алган.

• • •

Транспорт бүдүрүлгелериниң коллективтериниң хаакка маргылдаазы «Тайга» станцнязынга воскресеньеде болган.

Анаа эр болгаш хереэжеп командалар үш-үш бөлүккө чарлып алгаш, (бирги бөлүктүн 28 харга чедир, ийигги бөлүктүң 29-тан 40 харга чедир, үшкү бөлүк 40 хардан өрү) маргылгаанвар.

Ол маргылдаага шүүтү 178 кижи киришкеп.

Эр улустан бирги бөлүкке пассажир АТБ-зинден Евгений Даваа, ийигизинден оон чаңгыс командала эжи Дмитрий Сарыглар, үшкү бөлүктен автотранспорт эргелелиинден Валентин Парунин тиилекчи болганнар.

Хереэжеппердеп бирги бөлүкке база-ла пассажир автобүдүрүлгезинден Любовь Базыр, ийигги бөлүкке — № 1 автотранспорт бүдүрүлгезинден Эльвира Вендерлых, үшкү бөлүкке — № 3 автотранспорт бүдүрүлгезинден А. Сережкина олар бирги черлерже үнгеннер.

• • •

Чырыдыышкын, дээди школа болгаш эртем албан черлериниң ажылдакчыларының ГТО дужаалдазынга маргылдаалары база-ла ол хүнерде болгулаан.

Анаа башкы училищезиниң директору А. С. Даржаа, башкылар билии бедидер институттуң кол бухгалтери Н. П. Зуева дээп ышкаш хоочуннар киржип, аныяк-өскенге үлегер-чижээн көргүскеннер.

Ындыг аныяк маргылдаалар, массалыг хаактаашкын, ГТО дужаалдазын чоөске-даа маргылдаалар болган черлерге дыштанып хүнерде доктаамал садыглаза чогуур.

Ч. ООРЖАК.

ЧУРУКТА: садыг организациязының коллективтери культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парытында ГТО дужаалдазының үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

ЫРЫ-ХӨГЖҮМ СЕТКИЛ ӨӨРТҮР

«Азия төвү» деп ыры-хөгжүм бөлүү тургустунгандан бээр үр болбаан. Ынчалзажок дыштанылга кежээлериниң каастакчызы болган бөлүк Төрээн чурт, партия дугайында ырларын күүселип турар.

Амгы үеде тайбың тема-лыга көрүлдезиниң лауреады «Сыгырга» ансамбли киришкен. Тыва хөгжүм херекселдерии кылыр мастер, хоочун сыгытчы чораан Ак-оол Дембирелович Кара-Сал бо ансамбльди он чыл бурунгаар тургускан.

Хөөмейжилериниң аныяк салгалы база өзүп орар. Кертик Куулар, Ужар-оол Ооржак, Орлан Монгуш, Эрес-Маадыр Пастык, Эрес Куулар, Бажың-Алаакта келген Буян Куулар олар сыгыртып, хөөмейлээрге, көрүкчүлер чылыыбяле хүлээп алган. «Хөөмейимни кагбас-ла мен» деп аныяк сыгытчылар узуп-узуп баргылаан турган.

Районнуң Культура бажыңының директору А. Балчырак Тиилелгенин 40 чылынга тураскаатkан Бүгү-эвилелдиң бот-тывынгыр уран чүүл көрүлдезиниге лауреат болганы дээш ансамбльга медальды тывыскан. «Бүгү-эвилелдиң 1983—1985 чылдарда чарлаттынган көрүлдезиниң лауреады» деп хөрек демдектерии хоочун сыгытчылар А. Кара-Салга, М. Кууларга, С. Монгушка, Э. Кууларга, өске-даа бот-тывынгыр уран чүүл киржикчилериниге орта тывыскан.

В. МОНГУШ.

МАЛЧЫННАРГА ДЫШТАНЫЛГА КЕЖЭЭЗИ

СЭКП-ниң XXVII съездиниге турасиаатkан Тес-Хем районнуң Кызыл-Чыраа ортумак школазының болгаш ажылчынарының коллективи малчыннарже каш удаа шефтээшкинин кылгылаан.

Олар школа директору З. Н. Матпаагының удуртулгазыбиле Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң депутады, «Кызыгаар» совхозтуң аныяк хойжузу Галина Туматовна Адышаанын кыштаанга барып, 400 ажыг хой кажаазының кежиинин коптарып бергеннер.

Д. СЕДЕН.

Шүй суурнуң Культура бажыңынга күш-ажылдың хоочуннары болгаш аңгы-аңгы мергежилдиг мурнакчыларыбиле Шүй школазының үстүкү класстарының өөреникчилериниң ужуражылга кежээзи болуп эрткен.

Суурнуң хереэжеппер төвүлелиниң даргазы С. С. Соржу кежээни ажыткаш, хоочуннарга, мурнакчыларга сес бергеп. Мал эмчизи Д. Х. Сүрүн, башкы М. Салчак, кадарчы С. Л. Хертек, эмнелге ажылдакчызы С. Кочаа, тракторист Х. В. Самдан, хереэжеп чолаачы К. Ч. Хажыт, колхозтуң үлегерлекчилериниң бирээзи Б. Х. Чимит олар боттарының күш-ажылчы намдарындан солуун түүлгелеринден, чагыг-сүмезин аныяктарга чугаалап бергеннер.

Дараазында айтырыглар болгаш харыларын организастаанны эки болган. Яңзы-бүрү профессияларга хамаарыштыр айтырыгларга (билет өзүтkаар) малчынга онгу классчы С. Байлак, эмчи З. Д. Чалзыт дээш оон-даа өскелер чедингир, эки харыларын бергеннер.

С. МАЙНЫ.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

ТВ

ФЕВРАЛЬ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 9.00 — «Пионериянын эртени». Уругларның ураи чүүл коллективтериниң оюн көргүзүү. 9.30 — «Эргелдуваал чок». Үш сериялыг ураи-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 10.35—11.15 — Делегей болгаш аныяктар. 14.30 — СЭКП-ниң XXVII съездизинде. 14.50 — «БАМ бар. БАМ уламчылавышаан». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 15.10 — Н. Осипов аттыг Күрүнеиниң үлегерлиг оруе улустуң оркестрииниң концерти. 15.50 — Уругларга фильм. «Орлёнок». 17.05 — «Афганистанның ырлары». Концерт. 17.30 — Баскетбол. Европа чемпионнарының кубогу. «Цибона» (Югославия) — «Жальгирис» (Каунас). Югославиядан дамчыдыла. 18.10 — «Телекөрүкчүнүң спутниги». 18.30 — СЭКП-ниң XXVII съездизинде. 19.00 — Бөгүн делегейде. 19.25 — «Петялар зоопаркта». Мультфильм. 19.30 — «ТТ-ниң экранында эң баштай». «Дүблёр ходелка эргелээн». Ураи-чечен фильм. 21.00 — СЭКП-ниң XXVII съездизинде. 21.15 — «Ыр-86». 22.15—23.05 — «Үе».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Азов — балыктыг далай». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — Төөгү. 4 класс. «Улуг чурт, туруп кел». 9.05; 13.40— Англи дыл. 10.05 —КПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидиглге. Чогаадылга кичээлдерии. 10.35; 11.40 — В. П. Катаев. «Чаңгыс парус агарып чор». 5 класс. 11.05 — Шыдыраа школазы. 12.10 —«Коммунистиг партияның манифестизиниң» төөгүлүг ужур-дузазы. 12.40 — Драматургия болгаш театр. В. Розов болган оон маадырлары. 14.10—15.10 — «Билир болгаш кылыр билэ». Школачыларга эртем-тайыбырлыг дамчыдыла.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — «Кызыл телестудиязының почтазы». 18.30 — Киножурнал. 18.40 — «Ажылчы салгал». Республикаңын профтехучилищелериниң телекөрүлдези. 19.20 —Телемедээлер. 19.30 — «Азия төвү». Медээлер. СЭКП-ниң XXVII съездизинге алдар болдурган күш-ажылчы вахта. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуглар, чаштар!». 20.15 — Гандболга делегей чемпионады. Эр улус. ГДР-ниң шилиидек командазы — ССРЭ-ниң шилиидек командазы. Швейцариядан дамчыдыла. 20.50 — Ю. Шпитальный. «Аңаа байдалдар». Телешии. 22.15—23.05 — «Үе».

КИНО

ФЕВРАЛЬ 27-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Берега в тумане» 10.00, 13.10, 16.20, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дубравка» 9.40, 11.20, 13.00, **«Рейс 222»** 14.00, 17.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Координаты смерти»** 15.00, 16.30, 18.00, 19.30 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Самая обаятельная и привлекательная»** 15.00, 17.40, 19.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: **«Злой дух Ямбуя»** 18.00, 20.00 шактарда.

агаар

Бөгүн республикага бичии булуттаар, эскерлии турар кошкак хат болур. Агаарның температуразы дүне — 29—34, хүндүс — 10—15 градус соок.

Кызылга чуге булуттаар, хар чагбас, эскерлии турар кошкак хат болур. Агаарның температуразы дүне— 29—31, хүндүс— 11—13 градус чедир соор.

Шын Редакциянын адрези:

667000, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаачыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацнин киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катаннер

Чагыг № 3244.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографизы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00051.

БОТТАРЫВЫСКА АЖЫКТЫГ

Тыва АССР биле Хакас автономнуг областың ажылчы чоннары социалистиг чарыштыг. Бистиң институт биле Абаканның педагогика институдунуң аразында чаңчыл болган найыралдың харылзаалары быжыгып турар. Эртем, өөредилге болгаш культура талазы-биле боттарывыска ажыктыг харылзаалар, дурзулга солчулгазы аравыста калбарып турарын демдегээрде өөрүнүүт.

Кызылдың пединститудунуң башкылары, студентилери оларга баргаш, олар бистиниге келгеш, аңгы-аңгы темаларга эртем-практиктиг конференциялары эртиреп, шинчилел ажылларын кылып, педагогикага хамаарышкан солун айтырыгларны кодуруп, оларга шын харыны тывар дээш дылээшкиннерни кылып, деминг ажылдап турар бис.

Бо ужуражылгаларны организастаарынга Абаканның күрүнеиниң педагогика институдунуң ректору, төөгү эртемнериниң кандидады С. Үлүргашевтиң бистиң институттуң ректору, физика-математика эртемнериниң кандидады Х. Ондарның (кайызы-даа шыдыраага бирги разрядтылар) киирген улуг-хуузу улуг.

Ол ышкаш шыдыраага Хакас автономнуг областың 1985 чылда чемпионку, гимнастикага ССРЭ-ниң спорт мастери, институттуң күш-культура кафедразының эргелекчизи Л. Н. Сагалаков база бистиң институттуң ботөөредилге талазы-биле проректору, хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери О. Ч. Ондар олар найыралды бо харылзааларны быжыглаарынга эвээш эвес ажылды кылып келгеннер. Башкыларның болгаш студентилериниң күжү-биле белеткээн солун концерттерии бистер аңаа баргаш, олар Кызылга келгеш, көргүзүп турарлар.

Спортчу харылзаалариывыс база хой талалыг, шыдыраага, боо адарынга, хостуг хүрешке, волейбол азы баскетболга үш хуу ужуражылгаларын эрттиреринивис чаңчыл болган. Волейболга бүгү ужуражылгаларның түннелиинде сан шала абаканчыларның талазынче чайыл келген болзажок, шыдыраага бистиң шинээвис артык болуп, сан талазы-биле мурнап келген бис. А боодалгага болгаш хостуг хүрешке ийи таланың ужуражылгаларының түңү деңнешкеп.

Оон аңгыда амдыызында бистиң арай «шаштырып» турар чүүлүвүс — материалтехниктиг баазавыс. Өөредилге корпустарывыс, спорт залдар оларнымында дыка шыырак дериттингенин сонуургап көргүзээн бис. Ол ышкаш Абаканның институдунуң дыка эки дериттингеп спорт лагери бар боон турар.

Ынналзажок аравыста найыралчы харылзааларның улам өзүп турарынга өөрүүр бис. Өнүктериивис абаканчылардан бис дыка хөй солун чүүлдерии билип ап турар бис. Мындыг харылзааларывыс моон сонгаар-даа уламчылаар.

А. ОНДАР,
күш-культура кафедразының улуг башкызы.

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ XXVII СЪЕЗДИЗИ

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 52 (13052) | 1986 чылдың февраль 28, пятница | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көпеек.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш М. С. Горбачевтуң кылганы СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелин Совет Тываның коммунистери, бүгү ажылчы чону улуг сонуургал-биле уткаан болгаш калбаа-биле таныжып турар

ИНФОРМАСТЫГ ДЫҢНАДЫГ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң 1986 чылдың февраль 26-да кежээки хуралынга партия съездизинге СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелин болгаш СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының Отчёт илеткелин чугаалажып көөрү үргүлчүлээн.

Санал бээринге киришкен эштер болза: ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыко, Костроманың В. И. Ленин аттыг лён комбинадының пөс-таавычызы В: Н. Плетнева, СЭКП Челябинск обкомунуң бирги секретары Г. Г. Ведерников, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары И. Б. Усманходжаев, Тюмень областың СЭКП Сургут хооркомунуң бирги секретары Н. Г. Аникин, Эстонияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары К. Г. Вайно.

Съездиге байыр чедирген эштер болза: Германияның Социалистиг чангыс аай партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Герман Демократтыг Республиканың Күрүне чөвүлелиниң Даргазы Эрих Хонеккер, Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, Чехословак Социалистиг Республиканың Президентизи Густав Гусак, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Чиңгине секретары Янош Кадар.

СЪЕЗДИНИҢ ХҮН ДЕМДЕГЛЕЛИ

Февраль 26-да болган кежээки хуралга бир дугаарында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы А. А Громыко сөс алган. Оон чылдарда кылдыган түүлдерни съездиниң делегаттары, а оларнын-биле кады партия бүрүнү-биле шыңгыы үнелеп көрүп турар деп, ол чугаалаан. олар бистиң чаа-чаа чедиишиннеривистиң үндезинни база-тургузуп турар. Совет улус, бистиң эвилелчилеривис болгаш өнүктеривис, бүгү улустар киижи төрелгетеинге боо-чевексеткен үүргезинден адырар орук тыптыр дээрзин мынап турар. Советтер чурту бодунуң ат-алдарын, бодунуң политиказының бүгү салдарын тайбыңга ажыктыг кылдыр угланыдыры турар.

Бистиң улуг планнарывыс социалистиг тургузугда салдыгаш бүгү курлавырларны моөнзээрин иеген турар деп, оретсөр уламчылаан. Бистиң күүне болгаш инитилел амыдыралывыстың эң чугула түүлдериниң бирээзи улус депутаттарының Советтерни долузу-биле ажыглаар негелде болур.

Чер-чер Советтериниң сөс кырында боттарының хүлээлгелерин күүседириниң эргежок чугулазын чугаалап тура, ынчалза-даа ажыл-херектиң хемчээли чогеличиг бичии шиитпирлер хүлээп алырыгга өйлежип турар түүлдерни үндезини-биле чайладыр уе келген дээрзин съездиниң шиитпиринден демдеглээр херек.

Келген киижилерни тоомча чок көөр чорукту дыннангыр болган сагыш човаангыр болур түүлдер-биле солуур херек. Бо дээрге депутат бүргүзүнүң, күүсаом бүргүзүнүң. Совет бүргүзүнүң ажылының хоойлузу болур ужурлуг. Депутады-биле ужурашпайн барган хамаатыг турбас ужурлуг. Ынчан корум-чуруум экижирр планнар-даа күүсеттинер.

Ишгики хөөмүлдевистиң бүгү планнары, Совет күрүнеиниң планнары болгаш даштыкы бүгү херектерге бистиң стратегиявыс — ол дээрге киижиниң эртелерин эң хөнү хүмүлээлериниң, киижиниң хостуунуң, бедик гуманизмниң болгаш киижиниң амыдыраа чурттаар деп ыдыктыг эргежин туруштуг камгалаарының көрүнүү болур ужурлуг деп, А. А. Громыко түнелиинде чугаалаан.

Ындырде—Костроманың В. И. Ленин аттыг хөвең комбинадының пөс-таавычызы В. Н. Плетнева. Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң утланган орук, тургустунган сорулгаларны шиитпирлээрииниң чаа аргалары совет киижилериниң амыдралын улам экижидер база делегейге тайбыкы быжыглаар дээш сагыш салыышкын киижиниң сеткил ханыышкынын болдурар-дыр дев ол чугаалаан. Ажылчын ёзу-биле, бодүүн ёзу-биле ынча дээр мен: ол дээрге шын, чонуңун политиказы-дыр! Ону чүрээстиң ханызындан деткип тур бис.

Бистиң сорулгаларывыстың болгаш четпестеривистиң дугайында Политиктиг илеткелге ажыы-биле чугаалады. Ол дорт болгаш ажык чугааны чонуур өйүде кылган деп санаар мен. Ол дээрге ленинчи ёзу-дур. Съезд мурнунда чугаалажып турганывыс программалыг кол-кол документилер-биле таныжып тура, ону шуптувус сагыш сеткиливис ханызындан хүлээп алдывыс, чүге дээрге ында улуг сорулгаларны айткан-дыр. Ынчалза-даа мындыг түүл дүүредип тур: эде тургузуушкун дугайында чугаалап эгелевиске, ынчалза-даа бүдүрүлгени интенсификастаарының талазынче эргилдевис ам-даа оожум чорун тур. Кайда-даа эрги хевээр апрыдавышаан бис. Кижи бүрүзү — ажылчыдан министр чедир — бодуиче бодуу ханы көөр болза эки, чүге дээрге ол улут херек бистен хамаарыжыр болгай. Корум-чуруумну болгаш сагылга-чуруумну быжыглаар айтырыгга база ол хамаарыжыр. Бисте чалгаалар, арагачылар, өскеинин кужу-биле амыдыраксаарлар ам-даа бар. Чамдык киижилер бүгү күжү-биле ажылдап турда, өскелерни оларның хөлегезинде чаштып турар, а оон түрүжук олар прогулчулар, мэнгыстачактар болуп турар. А бүрүнеиинң берип турар чаагай кежиин индыглар өскелер-биле бир денге четтиргеин бодаар, чамдыкта харын күш үмүрбейн шаалыны безин ап турөр. Шиитпирлиг хөделир херек, бүгү чон ону деткип турар болганда, ол херектиң база бүгү чон сегирип алыр ужурлуг. Ынчан корум-чуруум экижирр планнар-даа күүсеттинер.

Бодунуң ажылдаар черинге, күш-ажыл ынак чоруктун, сорулгазын чедер дээш шудургу болурунуң база биче сеткилдиң үлегер-чижээн киижи бүрүзү көргүзээлинерем деп санал берген оратор кыйырган. Бистиң бүтү ажыл-херектеливистин болгаш чаартыллагларывыстың магадыллалы партийжи арын-нүүр болзун.

СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң шиитпирлери хейнинтиин медерелинге улут солдарны чедиргеи деп, СЭКП Челябинск обкомунуң бирги секретары Г. Г. Ведериков дешлеэн. Практиктиг ажыл-херектерге дүргедединшкиндээ, утаан-медерелге чаартыллалар-даа болур дээрзинге кижилер бүзүрээн.

Чаартылгаларның ледиишкиин партия эге организациларына болгаш партия бөлүүтериинге организакчы болгаш политиктиг ажылдың деннелиндеи дорт хамаарыжыр, ынчангаш оларның чогаадыкчы инициативазынга болгаш энергиязынга даянып турар бис.

Чаа техникага үндезилеп улус ажыл-агыйын чаартыр тургузугы дүргедедиишкиниң кол сыразы болур деп Политиктиг илеткелде кылган түнелии оратор деткээн. Ындыг-даа болза, эгелээн техниктиг эде дериишкин чамдык министерстволарның СЭКП ТК-ниң апрель Пленумунуң негелдеринге дүүштүр ажылдаар хөөн чогуига таварышкан деь ол чугаалаан.

Хүлээп алган планнарны күүседири дээш ССРЭ-ниң Күрүлелиишкиниң министерстволарының болгаш ведомстволарның удуртукчуларының бодхарыысалгазын бедидер херек, эргелеп башкарыгланың, хамыктың мурнунда төп органнарның аппарадын кыскыр, ону бедик мергежилдиг, эртем-билиглиг кадрлар-биле бижыглаар дээш шиитпирлиг хемчеглерни алыр херек деп, ол демдеглээн.

Партия чедип алган чедиишкиннерни большевикчи ёзу-биле негелделиг үнелеп көрүп, бодунуң ажылын эде тургузарының оруктарын чогаадыкчы ёзу-биле дилеп, бистиң бурунгаар шимчээшкиниишке шаптыктыг, эргижирээн, таарымча чок бүгү түүлдерден шиитпирлин-биле ойталап турар деп, Узбекистанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **И. Б. Усманходжаев** чугаалаан. Ол айтырыглар Узбекистанның Компартиязынга онза чугула боол турар. СЭКП ТК-ның Политиктиг илеткелинде бисче хамаарыштыр шыңгыы шүүлүүлелдя кылган, республикада ажыл-херектериниң байдалынга партийжи ёзу-биле шыңгыы болгаш принципиалдыг үнелээшкинии берген. Бис ук шүүлүүлелди бүрүнү-биле үнээп албышаан, республиканың партия организациязының ажыл-чорудулгазында четпестерге хамаарыштыр СЭКП Төп Комитединиң шыңгыы сагындырыларынга бүрүн каттыжып турар бис.

Партийжи амыдыралдың ленинчи нормаларын болгаш принциптерни чоокку эрткен үеде каржызы-биле хамыдып турганын Узбекистанның Компартиязының чоокта чаа эрткен съездизинге ханызы-биле анализтеп көргеи, кадр политиказынга, экономиканың, культураның болгаш социал адырның партийжи удуртулгазынга болгулаан хажыдыышкыннарның чылдагааннарын илереткеп. Ындыг янзылыг түүлдер моон соңгаар катаптаазын дээш чогуур хемчеглерни айыткан.

Узбекистанның улус ажылагыйының кол адыры боон келгеи, боон-даа турар болгаш моон соңгаар-даа болур, бүгү-хуралдарынга санал-оналдардан, ажылчы чонуң чагааларындан көрүп, билип турар бис деп, Эстонияның Компартиязының ТК-зының бирги секретары **К. Г. Вайно** демдеглээн. Кижилер хуралдарга санал-оналдарын, ажылчы чонуң чагаалары-биле таныжып турар хөөмүлдевистиң ажыл-агыйының стилив эде турузары, бистиң амыдыралывыста бар четпестерни дарый чайладыры дээш сагыш салыышкын сициилькениң кижи дораан эскерер-дир.

Партияның улуг шүүлүлелиишкиниң бо хүнерде чугаалажып турар айтырыглар кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы-даа, өгбүле-даа, база ажылдап турар коллективиниң-даа амыдыралынга дорт хамаарыжыры.

Бистиң коллективтиг кежигүнивер съезд мурнунуң документилерин сайгарып чугаалашкан, өөренип көргеи. Съездиниң ажыттынган хүнүнге турасказаткан митингиге мурнакчы чолаачылар боттарының санал-оналдарын база бергеивер. М. С. Горбачевтуң докулгазында «Бистиң партийжи Программавыс шуут дорт демократиялыг бүгү улус массаларының күрүнеиинң база өске-даа шиитпирлерин ажылдап кылырынга хүлээп алырынга болгаш ону күүседиргеге дорт киржилгезиниң бүгүлө хевирлерин эң-не ажыктыг кылдыр ажыглаарын айтып турар. Матаа хөй-нинги амыдыралывыс бүгү хевирлеринде ажыдап турар күш-ажылчы коллективке улуг роль оналаар...»—деп чугаалаан.

Күш-ажылчы коллективтиң ролюн улам үлгаттырар, оон эргелерни калбартыр, күш-ажыл киижиниң идейкейин бедидер дугайында бодал черле көмүт шын. Бисте бо айтырыг ам-даа практа чедир шиитпирлеттинмейн турар, а ындыг болуру, будүүлгелиг бит-тускайлаг чоруун калбартыр сорулга салдынып турда, канчап-даа таарымнас. Бо болгаш съездиниң хүн айтырында чугаалажып турар өске-даа чүүлдерни коллективке сайгарып көрүп, бир-ле дугаарында, коммунистерниң авангардчы ролюн чедип алырын дарый шиитпирлээр ужурлуг бөс.

К. ЧАМЗЫН.
№ 2 АТБ-ниң начальниги.

РОЛЮН БЕДИДЕР

Бо хүнеерде совет киижилериниң кичээнгейи, сагыш-сеткили Москвадыңы Кремльде Съездилер ордузунче утланган. Бистиң партивыс ажылчы чонуун, коллозчу тараачывырының, мурнакчы интеллигециязының төлээлекчилери-биле сүлежиин, чүрттүң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедириниң ооң иштики база дашткы политиказының дугайында болгаш өске-даа нарын айтырыгларны шиитпирлеп турар.

Бистиң партивыс — чонуун партиязы, чонуун эрге-ажыын, ооң үнделеш сорулгаларын кезээде камгалаан, ол дээш туржуп келген. СЭКП-ниң Төп Комитединиң Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң кылганы съездиге ТК-ның Политиктиг илеткелин телевиденеден көрүп, солуунардан чомучудувус. Ол илеткелде партивыс чон-биле чангыс эвилелчилеривис, бистиң партивыстың совет киижилериниң чаагай келир үезин, дайын айыылыг чайладыры, ажыл-агыйының стилив эде тургузары, бистиң амыдыралывыста бар четпестерни дарый чайладыры дээш сагыш салыышкын сициилькениң кижи дораан эскерер-дир.

Партияның улуг шүүлүлелиишкиниң бо хүнеерде чугаалажып турар айтырыглар кижи бүрүзүнүң күш-ажылчы-даа, өгбүле-даа, база ажылдап турар коллективиниң-даа амыдыралынга дорт хамаарыжыры.

Бистиң коллективтиг кежигүнивер съезд мурнунуң документилерин сайгарып чугаалажып, өөренип көргеи. Съездиниң ажыттынган хүнүнге турасказаткан митингиге мурнакчы чолаачылар боттарының санал-оналдарын база бергеивер. М. С. Горбачевтуң докулгазында «Бистиң партийжи Программавыс шуут дорт демократиялыг бүгү улус массаларының күрүнеиинң база өске-даа шиитпирлерин ажылдап кылырынга хүлээп алырынга болгаш ону күүседиргеге дорт киржилгезиниң бүгүлө хевирлерин эң-не ажыктыг кылдыр ажыглаарын айтып турар. Матаа хөй-нинги амыдыралывыс бүгү хевирлеринде ажыдап турар күш-ажылчы коллективке улуг роль оналаар...»—деп чугаалаан.

Күш-ажылчы коллективтиң ролюн улам үлгаттырар, оон эргелерни калбартыр, күш-ажыл киижиниң идейкейин бедидер дугайында бодал черле көмүт шын. Бисте бо айтырыг ам-даа практа чедир шиитпирлеттинмейн турар, а ындыг болуру, будүүлгелиг бит-тускайлаг чоруун калбартыр сорулга салдынып турда, канчап-даа таарымнас. Бо болгаш съездиниң хүн айтырында чугаалажып турар өске-даа чүүлдерни коллективке сайгарып көрүп, бир-ле дугаарында, коммунистерниң авангардчы ролюн чедип алырын дарый шиитпирлээр ужурлуг бөс.

К. ЧАМЗЫН.
№ 2 АТБ-ниң начальниги.

ЧАА СОРУЛГАЛАРНЫҢ ДЕҢНЕЛИНГЕ

Чаа-Хемчик районуң үлетпүр, тудуг организациялары СЭКП-ниң XXVII съездизин күш-ажылчы чедиишкиннерибиле утказаа. Күш-ажылчы коллективтер СЭКП ТК-ның съездиге Политиктиг илеткелин-биле таныжып, ону ишти күүлдүгүүшүнүүкүн-биле деткип, ажыл-чорудулгазынга удуртулга болдуруп турадар.

Чадаананың саржаг заводуиин айларның бараанның продукция будүрүминиң планны февраль 24-те 108,9 хуу кылдыр күүсеткеи. Чадаананы үлетпүр комбинады, дөмүр-даш разрези, ынчангаш ажыл-агыйны эргелеп башкарарынга хамаарышкаи бистиң шенелдевисти ТК-ның Политбюрозу чогуур үезинде деткээнинге, районнарның агропүлетпүр паттыжышкынарының системазын болгаш Күрагропүлетпүрүң тургузарынга бистиң киржилгелиг болганывыска бис сеткил ханыып турар бис. Ындыг байдалдарга бистиң үш чыл иштинде ажылдап келгеминге чаа херектиң ажыктыын көргүзүп турар. Ынчалза-даа аиаа канчап-даа докгаал болбас дээрзин база бүзүреп көрген бис.

Идеологтут демиселдиң чугула айтырыгларынга, чурттакчы чонуур аңгы талазы-биле каиналышкынынга К. Г. Вайно делгереңгей докгаагаи.

СЭКП ТК-ның Политбюрозуиуң инициативазы-биле делегейге бистиң чурттуң эзлеп алган идепкейлиг туружу, бистиң иштики айтырыгларывысты коргуп чогу-биле анализтээн совет амыдыралды, тайбыңче болгаш депшилгеже бистиң изиг күзел-чүтүлүвүстү дыка хөй киижиниң эки билии алырынга дузалаан.

Партия Программазының чаа эдилгезиниң болгаш СЭКП-ниң Уставында өскерилгелериин съездиге кирген төлевилелдерин бадылаарын делегат саналгаан.

Германияның Социалистиг чангыс аай партиязының ТК-зының Чиңгине секретары Эрих Хонеккер, Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Чиңгине секретары, ЧССР-ниң Президентизи Густав Гусак, Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының Чиңгине секретары Янош Кадар олар съездиге байыр чедиргеивер.

Февраль 27-де съезд ажылын үргүлчүлээн.

АЖЫЛ-ХЕРЕККЕ УДУРТУЛГА БОЛУР

Кызылдың автосентелге заводунга СЭКП-ниң XXVII съездизинге тураскаакчал митинг чаа болуп эрткеи. Партбюро секретары Е. Н. Балабанова ону ажыткаш, партия хооркомунуң бирги секретары Б. П. Свинцова сөс берген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң съездиге кылганы Төп Комитеттиң Политиктиг илеткелии Б. П. Свинцов тайылбырлап тура, күш-ажылдың будүрүкчүлүүн өстүрери, энергия, чигэт, металл, кывар-чаар материалдар болгаш өске-даа продукцияларның чарыгдалын эвээжедирр Кызыл хоорайның будүрүлгелеринге кайы-хире чугула болуп турарынга докгаагаи.

Заводтуң директору В. А. Паламарчук, формировщиктер-шүткүкчүлер бригадазының бригадири В. И. Белосток, прицептер болгаш чартык прицептер сентээр бригадазының бригадири П. И. Герасимлюк олар съездиниң чуртка төөгүлүт ужур-дузазын демдеглеп, ооң хүлээп алыр шиитпирлерин күүседиргеге белеии хадылаарын ажылдап турар эштериниң мурнуидан илергейлээн.

Будүрүлге съездиге утказыттыр алган социалистиг хүлээлгелерин күүсеткеи. Бо чылдың баштайгы ийи айларында ажыктыг-биле чүткүлдүг, онза харымсалгалыг ажылдаан. Партийжи шуулганның ажыттынган хүнүнде — февраль 25-те продукция сайгарымчыг ийи айларда планны 102,5 хуу күүсеттингеи.

Ылаңгыя шүткулга иеги продукция будүрүминиң планны 105 хуу күүсеткеш, социалистиг чарышка эң бедик көргүзүүлүг болган. Күш-ажылдың будүрүкчүлүү 123 хуу четкеи. Сергей Мартынов, Виктор Силаптыев, өске-даа шүткүкчүлер бо хүнеерде шаалыпты ажылдап турар. Күш-ажылды коммунистиг ёзу-биле көөрүнге олар бедик үлегер болуп, планны онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерии күүсединиң аргаларын болгаш курлавырларын дилеп тыварынга көскү салдарны олар чедиргеи, продукция будүрериң магадыларынга төлептиг үлүүн киргеи.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң кылганы Политиктиг илеткелде чугулалап айтып турары болза, эртем-техниктиг девшилгеге үндезилээш, улус ажылагыныың чаартылгазын боттарында. Ону ажыл-херекке удуртулга болдуруп, бо талазы-биле кылыр ужурлуг ажылдар автосентелге заводунда хөй болуп турар. Чамдык эге базымнар бар-ла харын. Чижээ, сөөлгү үеде таа техниканың болгаш технологиниинң дөрт единицазын ажылдалга киирген. Планда көрүүгеннинге немештир 4 муң рубльдиг орулгазын завод чедип ап, эртекеи чыл-биле деңнээрге продукциязының бит-тээнны 1,7 хуу чиигеткеи. Ынчалза-даа продукция будүрериң көөрүлдедириниң, шынарын жижиргериин бар арталары болгаш курлавырлары долузу-биле ажыглаттынмайн турар.

Автосентелге заводтуң будүрүп турар продукциязындан, кылып турар ажыл-хиижилеп республикавыс Кызыл хоорайның автотранспорт будүрүлгелериниң планнын онаалдаларының күүсеттеи база хамаарыжыр. Будүрүлге талазы-биле тудуш холбаалыг коллективтериниң ажыл-херектериие, боттарынга көгүмчалыг күш ажылчы байдалдарны тургузары-биле будүрүкчүлүг ажылдаары негеттинип турар.

ЧУРУКТА: митинг үези.

Тыва АССР-ниң улус ооредилгезиниң ажылдакчыларынга «РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы» хүндүлүг атты тыпсыр дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Школачыларның ооредилгезиниң болгаш коммунистиг киижидилгезиниң ачы-хавыяазы база хөй чылдарда ак сеткилиг күш-ажылы дээш «РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Леонид Александрович Галактионов — Кызыл хоорайның нинти билиг № 14 ортумак школазының директору.

Ефросинья Ивановна Губанова — Туран хоорайның нинти билиг № 1 ортумак школазының башкызы.

Марина Тулушевна Дамыкай — Улуг-Хем районда Торгалыг нинти билиг ортумак школазының башкызы.

Бидиин-Кок Монгушевна Сайын — Чөөн-Хемчик районнуң Хөндергей нинти билиг ортумак школазының башкызы.

Александра Бораевна Сарыглар — Сүт-Хөл районнуң Бора-Тайга нинти билиг ортумак школазының башкызы.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. ОРЛОВ.
РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1986 чылдың февраль 26.

КЫШТАГЛААШКЫН: айтырыглар, сорулгалар

1. САРЫГ-ХӨЛДҮҢ СААНЧЫЛАРЫ

Бо сүт-бараан фермазын Пушкин Хертек хой чыдарның иштинде бандынат, кызымак удургун келген. Сарыг-Хол комсомолчу-аныктар фермазы — районда мурнакчы фермаларның бирээзи. Ферманың коллективиниң сүт будуруп. оны күрүнеге салдар талазы-биле хемчээли «Кок-Тей», «Тинлелге» совхозтарныңнан ыракта бичии-даа болза, олар боттарының планнарын, социалистиг үдээлгелерни чыл бүрүде күүседип. районуң база совхозтуң маңналарын удаадараа ап келген. Ол дугайында ферманың кызыл-булуңунда дипломнар, хүндүлел бижиктер, Кызыл тук хереченнер турар.

Эрткен чылын ферманың коллективиниң сүт будурер планын 104 хуу, оны садарын 109,9 хуу күүсеткен. 1985 чылда 157,3 тонна шиек үдын будурген, ол көргүзүг 1981 чылдыңдан 56 тонна хой. Фермада Светлана Артына. Дарыйма Балган, Шончалай Балган мижан ажылынга кызымак хой-ниитичилер хой.

Фермада электри чок. Сарыг-Хол фермазынче электри шугуумун шойтеп, чырык-биле хандырары кажан боттанырыл? Фермада кудук коргулап сугну сөөртүп турары артык чарыгдал. Кудук айтырыны шинтирлээр уе келген.

Ук фермада турун турар шиектериниң дейзээ чиик. суду эвээш. 1985 чылда бир иненке онаалыктар 467 кг сүттү сагган. күрүнеге дужаагаи мыйыстыг бода малдың ортумак деңзизи 280 кг. Ынчаган фермага чоорту сүткүр хунажыннарны тып, өстүрери база иненгерин төрүп боозазыры — ойу келген, шинтирлээр ужуруут айтырыглар.

2. КАРГЫНЫҢ КАДАРЧЫЗЫ

Совхозтуң Каргы хойжу бригадазы чүгле районда эвес, харын республикада мурнакчы хойжу бригадаларның бирээзи. Бригада эрткен чылын төрүүр чүс хойдан-на 91 хураганны ап. дүк будурер планын 101 хуу, садарын 103 хуу күүсеткен.

Бригаданың чедиишкинниеринге хоочун малчын Константин Сүрүнгүрүүң киирген үлүү улуг. Ол ам 30 чыл ажыг үениң иштинде малчыннан турар. К. Сүрүнгүрүүң кыштаа Бөш-Даг деп черде турар. Ол чыдын-на ог-будоол-биле кыштаа-ның девискээринде шыналардан четпир мал чемин белеткеп ап турар. Совхоздан ол машина, трактор дилеп маңан орбас. Боду аъдын шанактаан, соорту ап турар. Чүгле харын совхозтуң бухгалтериязы кылган ажылдың хемчээли-биле төлевейн түүрээн малчын чугаалады.

Аңаа кыштың соогу, харның улуу-даа хамаан чок. Чайын хоюн эки семиртии алыры, четпир мал чемин белеткеп алгаш, ону чарыгдан биларя база одар-белчиирея чылдың бүгү үезинде шын хуваап биларя — оон чедиишкиниериниң үндезини.

Ол арга-сүмээни өскелерге дамчыдып көрүүр дагдыныычы. Оон уруу Нина Сынаа ам бодунда эң кадарчы. Оглу база болуудан ырак эвеспе Узун-Хол деп черде төрүүр хой кадарын турар. Бо чылын дуржулгалыг хойжу чүс хойдан-на 100 хураганны, тыва уксалыг хоюндан 1,5 кг дүктү бир баш-ка ошаатыр алыр социалистиг үдээлгелиг. Ону ажыр күүседип болуруунуң бүгү аргалары малчында бар.

Хойжу К. Сүрүнгүрүүң кодунында ам 407 баш төрүүр хой бар. Хой оолдаашкыны адактаттан. Алдынган чаш төлдү бүзүреликтиг сакымчылары — оглу Алексей, уруу Нина, кадайы Күшүүң Ханды, оглу Артур менди доруктурүп, өстүрүп турар.

3. САРЛЫКЧЫ

Совхозтуң малчымнарында мал ажылынга бердингеп, дуржулгалыг, карак кызыл ажылдан чоруур малчыннар хей. Оларның араазында сарлык кадарчызы Балчың Кенден 30 чыл ажыг үениң иштинде мал ажылында ажылдан келген дуржулгалыг кадарчы эрткен беш чылда төрээн совхозунга 587 баш сарлык бызаларын өстүрүп берген. Өгүүң херээжен ээзи Н. Бады-Хөөүүң киирген үдүт-хуузу база бар. Ол Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутадынга соңгудуп чорааи болган В. И. Ленининиң юбилей медалиниң эдилекчизи, хүндүлүт бижиктер, өртектиң барааннар-биле үргүлчү шаңнадын келген. Сарлык кадарчызы К. И. Балчыңның өгбүлеэи бо чылын төрүүр чүс баш сарлыктан-на 95 бызаны алырын хүлээгеп кызымак ажылдан турарлар.

Совхозтуң сарлыы каш чылдар мурнунда муң баш ашпайн турган болза, ам 1238 баш четкен. Чылдың-на 150—200 башты совхозтуң үзүт плапынга киирштирери-биле күүсеп дужаан турар. Совхоз оон үзээш эвес өрүлгени ап келген.

Совхозтуң сарлык кадарчыларын С. Идам, Ю. Данаа база-ла Балчың Кенден ышкан бедиткен социалистиг үдээлгелиг, тура-соруктуг ажылдан турарлар.

4. ИВИЖИНИҢ ЧУГААЗЫ

Ивиң кадарчызы Сергей Доржу чугаалыр, чазык-чаагай кижи болду. Оон-биле ужурашташ, ажыл-херээниң дугайын чугаалаа бээрин дилеливис.

— Ивиң мал, өскө азырал малларга болаарга, кодан билбес, тайга-сын чурттут мал. Ону чүгле эвес, кызымак, шудургу кижилер малдаар. Ивиниң баш санын өстүрери, оон хей анайны алыры одар-белчиирин солуурулаа, эки семиртии алырындан кол хамаарыр.

Ивиң кадарарыга кижилер белеп-не ылгавас болур. Мен ивиң кадарарыга оглум Дадар-оолду болгаш немнинг өөредип алган мен. Олар ам мээң эң кадарчыларым болуп турар. Оом ээзи Айынжы Доржу бо чылын пенсиняже үнер, чайын школа дээзар оглувус Демир-оол авазының орнуна ажылдаар.

Ивижи эжим Бичө-оол Салчак база аныяк садгалды мал ажылынга өөредип ап турар кижилериниң бирээзи. Ол 20 ажыг чыл ивижилеп турар. Ол оглу Александрны, ачизи Надежданы ивиң маллы малдаарынга өөредип алган.

Чуртаа турар черивисе чедир совхоз төвүүден, чер ара одарлаанын чорааш, 3 хонуп чедир. Хандырылгавыста четпес чүүлдер бар. Тайга-сын улуунуна курлаг сүт дыка херек, а бистер оны албайн турар-дыр бис. Бродни идиктер бага чок. Майгын бээр дугайында айтырыгны хей катап турүүзүп келдивис, амга дээш шинтирлеттинмээн деп, Сергей Шоолчурович чугаазын доостү.

Төрүүр чүс ивиден доозуукчу чылда 92 анайны алган, районда ивижилер араазында социалистиг чарышка тиилекчиниң чемпион лентазын, өртектиг белеткерни ап тура, ол төрүүр чүс ивиден бо чылын 95 анайны алырын, ивиниң баш санының хорамчазын болдурбазын үдээзиг.

* * *

«Тере-Хөл» совхозтуң мал ажылдыктары шиңгидир турасоруктут ажылдан, планның ошаалдаларын күүсеп турар. Совхоз эртеп чылын күрүнеге эът садарының планын 101,2 хуу, сүттүүн 109,8 хуу, дүктү 100 хуу күүсеткен. Мал бажын камгалап өстүрериниң планнарын база-ла ажыр күүсеткен. Ажыл-агый СЭКП Кызыл регкомунуң, райкүүскомунуң, профсоюлдар база комсомол райкомнарының шилчиир Кызыл тугун ийи чыл улаштыр ап келген.

Оон мурнунда чылдарда совхоз карылгалыг ажылдан турган болза, 1984 чылда 124 муң рубль, а 1985 чылда 317 муң рубль орулгалыг ажылдаан. Ажыл-агый орулгаиы чүгле мал ажылындан ап турар. Ол дээрге хойжуларның, ивижилериниң, саанчыларның, инек болгаш сарлык кадарчыларының шудургу ажылының түңнели-дир. Совхозтуң парткому, Шывай кодээ Советиниң күүскому, совхозтуң удурлукчулары, Кызыл райпозунуң баштаар черн малчыннарже кичээнгейин салып, боттуг дузаны чедирери чугаа.

Х. МОНГУШ.

Кызыл район.

Вера ДАМБАА (чурукта)—«Чаа оруң» совхозтуң мурнакчыларының бирээзи. Комсомолчу саанчы Сувуракда Кочетов аттыг сүт-бараан фермазында үш чыл ажылдан турар. Ол сүт саарының ийи ай планын февральдың бирги чартымында, СЭКП-ниң ээлчеглиг съездизиниң ажыттынар бетинде, күүсеп-димеен.

Коммунист Тамсын БАДАРЧЫ (чурукта) съезд мурнунуң социалистиг чарыжының мурнуку одуруунга чоруп келген. Эрзин районуң амыдырал хандырылга будурулгезиниң хоочун быжыглыын бо хүннерде ажылдың шинарын кажаттыгдыын-даа бедиткен. Даанган ажылынга харысаалгалыг болгаш хей-ниитичи болгаш бодунуң ажылы-биле чоннуң мактал-дыг чедип алган.

К. ЧООДУНУҢ фотолары.

Коммунист дугайында чугаа

АЖЫЛЫНГА БЕРДИНГЕН КИЖИ

— Он бирги беш чылда хууда планын болгаш социалистиг үдээлгезин хуусаа бетинде күүсеткен мурнакчы механизатор, хей-ниитичи коммунист бисте бар. Оны шаңнал-макталга киирер талазы-биле айтырыг шинтирлеп турар бис, берта кандыг-кандыг документилер кылза эмин? — деп, «Хемчиктиг» совхозта партком секретары У. Д. Монгуш партия райкомунуң бир ажылдакчызындан сүме айтырыг олурган чүве.

— Кым ыргы ол? — деп, партком секретарындан соңгуурган айтырдым.

— Амыр Конгарович Кара-Сал-дыр. Совхозунга он ажыг чыл механизаторлап, чыл бүрүде бедик көргүзүглерни чедип ап келди. Көрүнер даап — дээш, бөвкиодун ашкаш, механизаторлуң чыл бүрүде ажыл-ишчи көргүзүглерни чугаалай берди. — Чүгле мурнакчы механизатор эвес, совхозта партком кежигүнү, хөвү бригадазында партия эге организациязының секретарыга хей чылда ажылдаан кижи. Партия райкомунуң кежигүнү, партияның область конференциязынга делегат болуп киришкен — дээш, партком секретары оон дугайында чылыг сөстерни чугаалады.

Кара-Сал төлептиг кижи. Кан «аъдын» муңгаткан, Эрги-Барлыктың хөвү-шөлдериниң часкы, чайгы, күскү сезоннарда ажылдап, азы хурал-суглаларга саналдаан турарын хей удаа көрген кижи болгай мен.

Шынап-ла, бо мурнакчы механизатор ажыл-ишчилер хаңнаторунуң аал-оранынга чедип, оон ажыл-ишчи-биле таныжар соруга-биле Эрги-Барлыкче өртежик далажыттым. «Бичии-ле орайтаар болза, овалдаанын ол. Амыр Конгарович олут орар эвес. Кыжын малчыннарга мал чемин чедирер, одаар шын сөөртүр дээш ажылы хей кижи» деп, партком секретарынынг сүмези сагжымыта киргиледи...

— Оңгу классты доозаш, совхозтуң комсомолчу-аныктар бригадазынга ажыл-бүрү ажылдар кылып өгленээн мен. Тускай өртем чедип алырының чугулаазы биле, бодум күзелим-биле Кызылдың кодээ профтехучилищезинге киирип алгаш, өөредим — деп. Амыр Конгарович-биле беседалажып олурувуста чугаалады.

1971 чыл. Училищени доозаш аныяк ол өскен, төрээн черн Эрги-Барлыкка чедип келген. Сентээр ужуруут эрги трактору аңаа берип кааннар. Ажыл дээлде өрестир, тывыгыр оол эрги трактору бут кырынга тургузуп алгаш, башкарып киришпеп. Чер чарыг, сиген кестирип турда оон көргүзүглери чаа трактор башкарган механизаторлардан ыракта бедик болуп-даа тургулаан.

Мурнакчы механизатор ам үш удаа беш чыл планнарын чедиишкинниг доозуп турар. Бо үениң иштинде Эрги-Барлыктың делгеп хөвуларынга чеде-чеде километрлерни эрттир, чеже тонна тараанны өстүрбээн дээр. Т-150 маркалыг трактор совхозта чүгле үш. Оны дуржулгалыг, ажыл-ишчи механизаторларга быжыглаанны билдингир. Ажылдан келгеш чылдарында оон эдилээн техниказы кезээде белеңнинин шугуумуна турарын совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчылары-дыр чугаалаар болду.

Бо-ла ажылдан келгеш чылдарында ол техниканың кандыг кезектерни чазып, эптеэзин дээр. Тракторуун кайыдаа кезээнге үреливишкин болганда дуржулгалыг механизатор дораан-на билип каар. Чамдык дуржулгазы эвээш аныяк трактористер оларга бүзүрээн техниказы үреливишкин кадырга оон дуза дилеп келир. Трактору үреливишкин кижилерге Кара-Сал сагыш човангыр, танывыр-танывас-даа дивес дузалажыр чаагай сеткилдиг.

Эрги-Барлыктың малчыннарының чурттаи турар черлерин ырак. Ында оруктар кадыр-берт, ылангыя Час-Адыр, Ак-Хем ол шичаар машиналар чоруй албастай бергилээр үелер турар. Шак ындыг черлерже мергежилдиг, өөренген, дидим трактористерни чорудуп турары оларга идегел-дир. Амыр Конгарович индыгларның бирээзи. Шагның кайы-даа үезинде хаттыг, чаастыг, харлыг, шуургаңныг-даа үеде ол ындыг оруктар-биле хей удаа чоруп, оон ойгул-чиңгилиң, оон эртер чер бүрүзүн эки билир. Ынчалза-даа аңаа меңзээргенип болбас, ырак-чоок-даа чер чорааида серемчилел, хынаңча терек дээрзин ол билир.

Он бирги беш чылдың Амыр Конгарович совхозтуң хөвуда мал чемин белеткээр механизастаан трактор бригадазын удурткан. Баштайгы чылдарда чаңгыс чылдыг культураларны болгаш чайгаар үнген сигеннерни белеткеп турган болза, соңгу үш чылда хей чылдыг сигеннерни тарыл, оон хабек дүжүттү алган. Бригада беш чыл планын болгаш социалистиг үдээлгелерни ажыр күүсеткен. Тодаргайларга, беш чылда 5650 тонна сиген белеткээр планын 7380 тонна чедиргеп. Чыл бүрүде совхозтуң сиген планының алдан-чеден хуузун бо бригада күүсеткен, доозукчу чылда эң-не кызымаккайын көргүскен. Планнан ажыр 500 тонна сигенни кескеп.

Механизастаан бригадада он дөрт кижилиг. Бир деминг, ажыл-ишке дадыккан хоочунмар болгаш аныяктар ында бар. Олар чайын сигенни кескеп, сараатган, чамдык черлерге удур прессташ бригада төвүүге азы кыштагларга чедирип турарлар.

Ында херээжен трактурист О. Донгак, тракторист В. Сааи, сараат салыкчылары болгаш хол-биле сигеп кезикчилери В. Сааи, Ш. Сааи олар мурнакчылар болуп турарлар. Соңгу ийи чылда бригада бот-оруулга-чарылгаже шилгээн. Бригада 1986 чылда база бедиткен социалистиг үдээлгени алган. Оон кежигүнери чээрби кижи чедир оскен. Оларга алды чүс гектар черни быжыглаан. Оон 1800 тонна сигенни азы бир гектардан-на 30 центнер дүжүттү алырын хүлээгеннер. Ол колдуунда хей чылдыг сиген тарыыр шөл болуур.

Амгы үеде бригада кежигүнериниң хей кезии техника сеңгелгезинге киргеп. Кодээ ажыл-агый болган кожуг машиналарының септелгезин колдуу доозуп турарлар.

Коммунист Амыр Кара-Сал кызымаккай ажылдавышаан, партийжи даалгаларын база ак сеткилдиг күүседип чоруур. Хөвуда партия эге организациязының секретарыга ол ам беш чыл улаштыр соңгудуп келген. Эге организациянның үчёдүнда үжеп дөрт коммунист бар. Олар суттатчылар, трактористер, чолаачылар.

Соңгу беш чылда он ажыг мурнакчыларны партия кежигүнүнге дүзээн алган. Эге организациянның мурнунда шинтирлеве чоруур айтырыгларның ам-даа хөйүн секретарь чугаалаар болду. Ол талазы-биле чугаалы эрткен чылдың төнчүзүнде болган партия хуралдарынга сайгарып, дугуруйган. Ылангыя чер ажылын сайзыраңгайжыдары, оон үшүш-дүжүттүүрүн бедиидериниң айтырыглары айна бир кол черни эзээзи.

Бо дугайында болуунуң бодалдарын коммунист бригадир чыл төнчүзүнде болган партия хуралынга чугаалаан. Чер ажылын үндезинин-биле эжиждериниң дугайында саналын база киирген. Коммунистер Н. Сендаш, Б. Хомушку, Х. Болат олар оны деткээнер.

Коммунист Амыр Кара-Сал партияның область конференциязының ажылынга киришкеш, оон шинтирлерни болуунуң бригадазының кежигүнеринге, механизатор эш-өөрүүге таныштырбышаан, чаа беш чылдың баштайгы чылында улам эки ажылдаарынче оларны мобилизастаан турар.

М. ХОЮГ-ООЛ.

Барыын-Хемчик район.

«ШЫНГА» ХАРЫЫЛАР

Бо чылдың январь 18-те «Шынга» шүгүмчүлелдиг материал парлаттынган. Аңаа харымнар чамдык харысаалгалыг ажылдакчылардан келген. Каа-Хем РАУК чөвүлелиниң даргазы Б. А. МОРОЗОВТУҢ бижээни:

«Солунда шүгүмчүлел шунту бадыткаттынган. Оон соонда кодээ ажыл-агый эргелелги чогуур хемчеглерни алган. «Совет Тыва» совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчылары-биле хуралды эрттирген. Ук айтырыгны районуң улусчу контроль комитединге база чугаалашкан. Эргелелдиң тускай эртемнигнери совхоза бүрүзүнге хуралдарны эрттирип, техника сеңгелгезин дүргеледир талазы-биле хемчеглерни алган. Ол бүтүнүн түңнелин райкүүскомунуң хуралынга чугаалашкан».

Мындыг утказыг харымнар Сүт-Хөл райкүүском даргазы Ч. МОНГУШТАН болгаш Өвүр районуң агропүвегүүр каттыжымышкымының чөвүлелиниң даргазы Ш. КУУЛАРДАН база Чөөн-Хемчик РАУК чөвүлелиниң даргазы Х. ОНДАРДАН келген. Баштайгы ийи район часкы хөвү ажылдарынга киржир техника сеңгелгезин март бирге чедир, а Чөөн-Хемчиктиң сеңгелгелери апрель бирге чедир доозарын хүлээгеп.

МЕДЭЭЛЕР

МЕНДИ

«Чаа оруң» совхозтуң № 3 хойжу бригадазында мал кыштаглаашкыны багай ынес чоруп турар.

Бригадада комсомолчу малчын Марта Күнүүнүң недениинда төрүүр 565 хой бир. Бо хүннерде оларның чүс ажыы оолдаан. Оларның чаш төлү оңча. Сакпакчы Анисья Биликти болгаш дузалакчы кадарчы Мерген Биликти олар даалган ажылынга кыымак, ырес-шудургу ажылдап тургалар.

А. ДЕМБИРЕЛ.

Эрзин район.

ДУЗАЛААН

Мал кыштаглаашкыны, ылангыя ол үеде малдың чаш төлүн ажаап алыры— ны берге болгаш харысаалгалыг ажыл.

«Тинлелге» совхозта Татьяна Баавыдың хөнүүн төрүүру адаптаалып турар. Бида төрүттүүнен курагаларының шупгузу онча, хей бүрүзүнден-не хураган алдынган.

— Кончуг чымыштыг үеде улуг дузаны Семби Монгуш коргустү. Ол Кызылдың кодээ ажыл-агый техникумунда өөренип турар. Мен бодаарымга, ол бүзүлүг-ла бодуңга таарымчалыг мергежилдиг шилип алган-дыр — деп, Баавыа Иргитовна чугаалады.

Т. ЭРЕНСЕН.

ШАЛЫПКЫН ЭГЕЛЭЭН

Улуг-Хем районда «УТКА 25 чылы» совхозтуң Иштии-Хем сүт-бараан фермазы он бирги беш чылдың соңгу чылында 306 тонна сүттү будурун, планын бүрүн күүсеткен.

Ферманың коллективи он ийиги беш чылдың баштайгы чылын база шалыпкын мегээн. Ферманың он савычызының, инек кадарчыларының база бызаа ажаакчыларының арааинда социалистиг чарыш кадбырган.

Эрткен чылын дуржулгалыг саанчы Ранса Монгуш бир инектен-не 2150 кг сүттү саан алган, социалистиг чарыштың тиилекчизи болган. Богун саанчыларның мурнуку одуруунда Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады И. Доржу, Т. Кыргыс, Н. Хөйлаңай болгаш өскелер-ле чоруп турар.

Ында ажаакчыларындан С. Давда эрткен чылдың 31 бызаны совхозунга азыраа берген. Ол ам база 31 баш бызаны азыраа, көшүкта-ла 500 грамм немелде деңзинге ап турар.

Х. ОЙДАН-ООЛ.

КИДИН-НЕ

Бии-Хем районда «Өвүр» совхозтуң Чаңгыс-Даш бригадазының хой, өшкүлери кидин түлүк оолдаа турар. Малчын кодан бүрүзүнде саанамчыларны быжыглаан.

Кертии-оол Оюржактың коданында 200 ажыг хой оолдаан, чаш хураганнарны ажаап азыраар саанамчылар четпир. Совхозтуң хоочун, дуржулгалыг хөйжуу Шывай Оюржактың коданында хойларын өртү чедир оолдай бергеп.

Оон ыңгыда Шывайның талазында малчыннарның хөш база-ла төрүп турар. Ында чамдык малчыннарның хой, хураган түргүзар каналарны сентелге кылбазындан соок болуп турар.

Б. КУСЕЛИК.

СОҢГУ ЧҮКЧЕ УЖУДУУШКУН

Делегейде ең улуг АН-124 деп самолёттуң баштайгы ажыктан ужудуушкуну доозулган. Якутиниң алмаз тывычыларынга кәрьерге ажылдаар боду дүжүрер машинага чүгүлә бедидиерни ол чедирип берген. Неделя иштинде ужудуушкун үезинде аггарга 35 шахты эрттиргеп, 25 муң километр ырак черни эрткен. Владивостоктан Удачный суурга чедир ийи ужудуушкун үезинде 102 тонна чүктү чедиргеп.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан ең талазынче) экипаждың командири I класстың ужудукчу-шенекчизи А. В. Галушенко, I класстың штурман-шенекчизи А. П. Подгубный болган I класстың улуг бортинженер-шенекчизи А. М. Шулещенко олар. Үш Александр үш чыл бурунгаар «Русланның» ең баштай ужудуп үндүрүгеннер.

В. РЕПИКТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КӨРГҮЗҮГ УЛАМ БЕДИИР

Бай-Тайга районда «Тээлә» совхозтуң Наймырал салбырында зоотехник-бригадир Александр Доскаарның удуртканы Шөт хойжу бригадазы районуң ажыл-агыйларының хойжу бригадаларының ортузунга калбарган социалистиг чарыштың мурнуку одуруунда чоруп турар. Малдың иштии беш саның өстүрер база чаш төлүн меңзи камгалап алыр талазы-биле планныг онаалыктарны чедиишкинниг күүседир дээш малчын бүрүзү бот-харысаалгазын бедидип, социалистиг чарыштың дээштиг организастаа келгенинниң түңнелинде 1985 чылда иеску чедиишкинерни чедип алганы дээш Шөт хойжу бригадазынга СЭКП райкомунуң, райүүскомунуң болган ВЛКСМ райкомунуң шилчиир Кызыл тугу-биле каңы акша шаңналын тыпсын, шаңнаан.

Он бирги беш чылда чүс башка онаалыктыр ортумаа-биле 77 хураган камгалап алдынган. Бригада 99 муң рубльлиг ырыг орулгазын алган. Беш чылдың планныг даалгаларын бригаданың хойжулары Эшаида Серин, Чорбаа Хертек, Сендин Ооржак, Карын Чүдүк олар чедиишкиниг күүсеткеннер.

Малчыннарның ажылдан, чурттаарынга тааржымчалыг байдалды тургузарынче утланган хемчеглерни ап келген. Малчыннарның хей кезии башкыларда чурттап, чырык бээр шимчедиичилериниң дуразы-биле теледамчыдыктаарны көрүп турар аңаргап. Хереглелдиң чугуда барааннарын автомагазин човаачызы Николай Күжүгет малчыннарга чедирип салыптаан турар.

Ниитизи-биле бо бригаданың хойжу коданнарында кыштаглаашкын чогумчалыг, организастыг эртип турар. Бригаданың малчыннары кыштаглаашкынче чугула кичээнгейин салып, аңаа белеткелдерин чаагай желээрин чуруумчуткан. Хойжулар майның эгезинде-ле кажаа-хораазының үүрмек сеңгелгезин чорудуп, коржоодар контарын, кыштаг девискээрин аштап, ырыглап алырлар. Малчын бүрүзү 10—15 тонна курган сүдекти белеткээр. Чайгы үеде хойжулар делгеп олар-белчиирлиг тайгаларга, күзүн хоорзунга кадарган малын чедир семиртип алырындан, малдың байдалы кышкы үеде үүр.

Ниитиниң малын кыштаа үүр-менди ажырарының бир кол магадылалы — мал чемн. Ынчаган бригаданың малчыннары мал чемнинг белеткелиниче чугула кичээнгейин салып, четпир санныг мал чемин белеткээн, кыштагларында чедирип алган.

Кышкы үеде малдың суггарылазын эки организастаарыл-биле салбырның хөвү турлаанга сут киидер черни тургускан. Ол чылыг сугну бригадада быжыглаттынган ийи автомашина коданнарже сөөртүп турар. Сут сөөртүр хүлээлгезин Борбак-оол Кывак каш чыл улаштыр эки күүседнп, малчыннарның мантал, хүндүтелиг чедип алган.

Бригадада малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алырыбиле дежурныйлаашкынны коданда бүрүзүнде организастаан, аарыларга удур сыкыртымышкынарны, дугаарлаашкынарны чорударын шынгыыратқан. Коданнарда улуг хойжун-даа, хураганнарның-даа куш-денгелин эки. Малдың ажаалда-тежээлдезин, чемгерилгезин эки организастаар турар.

Бригадада саканчыларны баш удур четчелээн. Олар чаш малды чидирип чок бүрүн камгалап доруктурар дээш кызымак ажылдан турарлар. Мында саканчылар, коллуунда-ла, ада-иезин салгаан аныяктар. Оларның хөйү мал ажылынга ажылдап артарын шинтирлээн. Ынчаңгаш, азы дегээн, хоочун хойжуларны солуур аныяктар бо бригадада бар. Ынындыларга Эля Мавдыр-оолду, Лидия Чорбааны, Светлана Чылбак-оолду, Елена Оюнкайны, Валентина Хомушкуну болгаш оон-даа өскелерни адаары оорушкут. Үстүнде ааланывыс саканчылар хураганнарны эки ажаап, доруктурун турары дээш, 15 хонуктуң түңнелдери-биле, шаңнаттаан.

Хойжулар Мукулай Салчак, Карын Чүдүп, Чорбаа Хертек, Байыр Шоожал оларның коданнарында чаш хураганнар онча-менди алдынган. Ынчаңгаш олар социалистиг чарыштың тиилекчилери болуп, шаңналдарга талептиг болган.

Бригаданың малчыннарынын өөредилгезин айда ийи удаа 9-туу болгаш 19-туу түүнеринде эртип турар. Аңаа совхозтуң болгаш салбырның тускай эртемнигнери кичээлдерни, лекция-беседаларны, хуралдарны эрттирип турар.

Бригаданың ажыл-херээнде база бир кол айтырыг — бот-эрүүлүг-чарылгалыг бригала керээзи-биле ажылдаарынга малчын бүрүзүнүң сонуургалдыы болуп турар.

Бригаданың малчыннарында бүгү-де чүве эки чоруп турар дээр болза таарымчалыг. Бригада он бирги беш чылдың доозукчу чылында эки көрүүзүглерлит болуп, тиилекчи болзадаа, иштии он бирги беш чылдың планнарын: эрттиин-даа, дүктүүн-даа күүсетиээн. Малдың иштии бажы өскен-даа болза, төрүүр мал бажы кызырылган. Ийи бажыңны, ийи кажаанны тудар турган, бир бажыңны, бир кажаанны чедир түтпээн.

Совхозта тудуг материалдарының чок болганындан эрткен чылын Сендеп Ооржактың кыштаан сентээрде, Ак-Даг деп черге турган, ажыглаан болуур кажаанны бускаш, оон-биле сентеп кылыр ужурга таарымчаган. Бригаданың малчыннары бажың-балгат болгаш электри чырыы-биле четче хандырарын дилеп турар. Хоочун малчын, Мавдыр-ие Бии Борбай-оолдуң оонде сес кижи чурттап, ажылдап турар. Оон кыштаазга бажың тударын чугула шеттиниң турар.

Бир дугаар төрүүр кедээнарже кичээнгей салыр, хойну эрте төрүдерни чедип алыр, хураганнарны 5—6 айларда үзер, кажаа бракталашкын чоруп турда, төрүүр мал бажыңче сагыш салыр дээш ам-даа чедир шинтирлеве чогуур ажылдар эвээш эвес.

Ам бригаданың ажыл-ишчилери Кызыл-Даг салбырда Кудук болгаш «Бай-Тал» совхозтуң Мешпен-Хөл хойжу бригадаларын социалистиг чарышче киирген, бо чылын 100 хойдан 90 хураганны, бир хойдан ортумаа-биле 2 кг дүктү кыргын алырын хүлээгеп, улам кызымак ажылдан турар.

И. СЕДИП-ООЛ.

СОЦИАЛИЗМНИҢ ТӨӨГҮЛҮГ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Бүгү ыдаестаның кичэнгейи СЭКП-ның XXVII съездының болуп турар черинче— Москаже — уланган. Даштыкы чурттарның массалыг информация чепсектерининг медэлеришден алырга, СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачевтуң съездиге ыланган, бүгү делегейге дамчылыгтан Политиктиг ылеткелиң телевидение, радио дамчыштыр корун, дыңнап, ол документ-биле танышып алыр аргаңа ажылаваһай барган кижи ховар болуп турар. Чүгле бистиң ошкүтеривис эвес, харын бистин дайзынарывыс безин ол документе хамаарыштыр ыынчаар ошкалап демдеглеп турадар: совет коммунистериниң шуулганында чугаалаһын турары Совет Эвилелиниң экономиктиг болгаш сочиал хөгжүлдезиниң сорулгалары СЭКП-ниң даштыкы стратегизиин база тодарадып турар. Ленинчи партияның даштыкы политикага бирги программалыг негелдези —бижыг тайбынның болгаш хосталганың байдалдарында ажылдаарын совет улуска хандырары. Амгы байдалдарда ол негелдеп шүүседири дээрге, чүүл-даа мурнунда ядролуг дайынга материалдыг белеткелди довтадыры болур.

Чехословак радионуң хайгаракчызының демдеглээнин: СЭКП ТК-ның Чингине секретары Совет күрүненің болгаш ыынчылдың социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедиривиниң канчаар-даа аажок улуг сорулгаларын шиитпирлээринин аргаларын айыткан. Ол сорулгаларны боттандырар талазеде, совет улуска тайбың херек. Ынчангаш ССРЭ 2000 чылга чедир ядролуг болгаш химиктиг чепсектерни узуткаар дээш шудургу демисежир сорулганы салган.

«СЭКП-ниң XXVII съездиниң шиитпирлери Совет Эвилелиниң' он-он чылдарда бурунгаар хөгжүүр оруктарын тодарадыр —деп «Бе-цзт амлбевэ» (ГДР) солуп бижээн. — Чугаа болза ССРЭ XXI веңче кандыг аварган кирерал, делегей ареназынга социализемниң мөзүг-шынары болганы туруштары кандыг апаарыл, кижи төрелгетеңниң даартазы хүнү кандыг болурул дээ дугайында чорун турар».

Тайбыңны камгалаарының, чер бомбүрзээн ядролуг чепсектиң айыылыңдан хостарыңның айтырыгларынче М. С. Горбачевтуң кичээнгей салып турары чаа дайынга удур, кижи төрелгетеңниң цивилизациязының үргедээшкиниден камгалаар дээш демисел моон сонгаар-даа СЭКП-ниң даштыкы политика талазы-биле кол эчис сорулгазы бөөн артар дээрээш перечилеп турар дээр дугайын ыыттаан ВИА агентствовунуң корреспондентизи Москвадан дамчыткан. Бүгүниити удурланыышкынның, шериг мөзилдежиишкиниериниң политиказының келир үеэн чок дээр болалды Москва удурлулга болдуруң, эрткен үеже дезери келир үениң ыйгырыныга харың эвес, а харын-даа баш муңгаталыышкының ылеръээшкиниг-дир деп турар. ССРЭ делегей байдалың энижидер талазы-биле оон хамаарыжыр бүгү түүлдерин кылырыга белеп.

Делегей ареназынга СЭКП-ниң ажыл-чорудулгазыга кол утланыышкын ядролуг чепсектиң айыылыңга, боо-чепсекти эндере бүдүрериге удур, бүгү-ниити тайбыңны камгаларыры болгаш быжыглаары дээш демисел болуп артар дээр дугайын ыыдий радио демдеглээн. Тургустунуң келген байдалды бүгү тала-биле деңзигүүлеп кергеш, СЭКП бодуңуң хемчээлдериниң болгаш ушур-дузавының талазы-биле төөгүдүг программазы —амгы чүс чылдың төнчүзүге чедир массалыг узуткашкының чепсээн бүрүңү-биле узуткаарының бүдүш программазын саналдап үндүрген.

«СЭКП-ниң XXVII съездиниң төөгүдүг болуушкуң — деп фин «Соумен сосиалидемократтыг» солуп бодуңуң редакциязының чүүлүнге демдеглээн. — Совет коммунистериниң шуулганының ужурдузы совет ниитилелдиң хемчээлинден ораанчок дашкаарлап турар. Совет политиктиг удуртулганың ачыхавыязы чүгле ханы социал болгаш экономиктиг ескерилгелерже утланган хемчеглериниң ажылдан кылганында эвес, харын база ССРЭ-ниң даштыкы политиказын, илаңгыя чепсегленишкининиң дүжүреринин айтырыгларының талазы-биле политиказын идепкейжиткенинде».

Делегей байдалын энижиерине бүгү болдунар-ла чүүлдерни кылырыга Совет Эвилели белеп дээрээн Политиктиг илеткелден илереп турар дээр дугайын француз Франс пресс агентилел демдеглээн. Оон-биле чергелештир империалистиг монополияларның хөгжүн орар чурттарны молчуп турарын совет удуртукчу, барыын чүк күрүкелеринни политиказының дугайын чугаалап турган, ыыңгыны шүүлмүүлээн.

Политиктиг илеткелде кирип турар делегей байдалының анализинде капиталистиг ниитилел багай кылдыр чуруттуган дээрзин англи Рейтер агентилели дыннаткан. Шериг мөзилдежиишкининиң политиказын чорудуп турар Коттыышкан Штаттар, капиталистиг делегейниң ыынчы идеологизиязы болгаш политиказы ол документте шыңгыы шүүлмүүлелге товаржып турар. Социал ажээл иеген алышкынынга ам-даа идеген турарларның болгаш күштериң дузазы-биле социалистиг лагерьге тергиндедип чедип алырын күзеп турарларның планнарын сарышка мегелеткен чорук деп санап туварын Москва билиндирип турар.

Совет удуртукчу М. С. Горбачев үнделеп Политиктиг илеткел-биле съездиниң ажылынга ажыл-ишчи хөөнүү кирген дээр дугайын америк Ассошиэйтед пресс агентилел дамчыткан. 2000 чылга чедир ядролуг чепсекти бүрүңү-биле узуткаарының программазы кирип турар январь 15-тең совет Медеглелди Вашингтонуң канчаар хүлээп коргенинин дугайын чугаалап тура, Р. Рейган бодуңуң харын чагаазынга боо-чепсекти дүжүрериниң болгаш айыыл чок чорукту талазы-биле совет санаалдарга ниитизи-биле чепшээжиин турза-даа, оон позитивтиг чугаалары чүүл бүрү «таарыштырылгаларже», «негелделерже» дүлдүне бөөр дээр дугайын СЭКП ТК-ның Чингине секретары медеглээн. Ол бүгү Москваның бодалы-биле алырга, чепсегленишкинин дүжүреринин үндезин айтырыгларын шиитпирлээрин бектеп турар.

(СЭТА).

Делегей медээлери

РСФСР биле Афганистанның аразынга Найырал дугайында керээге ат салганындан бээр 65 чыл болган

НАЙЫРАЛДЫҢ ЧЫРЫТКЫЛЫГ ОДУ

Совет-афган найыралдың төөгүзүвүде кайгамчыктыг үндезі— РСФСР биле Афганистанның аразынга Найырал дугайында керээге ат салган үнден бээр бөгүн 65 чыл болган. Ол харылзаалар үениң шылгалдазын тудуп эрткен. Ынчангаш аку-дүңма ёзувуңун, эң-сеткил каттышкылыралзының болгаш дузалажылганың бөгүн хүн бүрү ылерээшкин ол харылзаалардан кестүп турар.

Аныяк афган күрүне-биле ажылчыннарның болгаш тараачыннарның делегейде башкайгы чуруттуң аразынга деңгээлиг, найыралчы болгаш чаагай кожа-хелбээ харылзаалардың үндезинин күрүнелер аразынга харылзаалардың Россияга Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тилгээнининг соонда делегей политиказынга бир-ле дугаарында тыптып келген чаа принциптерин болган. В. И. Ленинниң инициативазын ёзугаар 1921 чылдың февраль 28-те чардынган Найырал дугайында керээге Советтер чурту боду хаан ёзувудан уктаның арткан база хамаатты дайынның болган империалистиг интервенциниң уржуктарының түңнелинде хамылаан ажоок улуг экономиктиг бергелерге таварышкан ыидыг үеде ат салган. Ыидыг турган болзажок Афганистанга дыка улуг дуза чедирерин үк керээге көргеш.

Кожазында найыралчы чуртка 21 миллиөн алдын рубльди, 21 самолёттуг болгаш 6 муң ланчыыны, ол ышкаш Кушка — Герат —Кандагар—Кабул аразынга телеграф шугумугуна ажылгаар дериглерни дамчыдып берген, дары фабриказы тудуп алырынга детхимчеви көргүскен болгаш янзы-бүрү утланыышкының тускай эртемнигилерни чорудуп берген. Ол бүгү чүүлдер национал экономиказын хөгжүдүп болгаш чепсектиг күштерни быжыглап алырынга Афганистанга дузалаан.

Оон бээр он-он чылдар эрткен. Ол чылдарның дургузунда ыйн чурттуң аразынга экономиктиг болгаш техниктиг кады ажылдажыгга дугайында он-он дугуржулгаларга ат салган. Афганистанның национал экономиказының бүгү адырларында ССРЭ-биле кады ажылдажылганың үреттүнелдери херек кырында кестүп турар. Каш чижек мыйыг.

Кабулдуң башкы тудар комбинадын совет специалистер 1965 чылда туткан болгаш афган улуска белек кылдыр дамчыдып берген. Оон коллективиниң күжениишкиниер-биле муң-муң дөрбелчин метр чурттарга шөлдерни ажыглалга киирген, оон-он уруглар садтарын болгаш албан черлериниң бажыңнарын туткан. Кабулдуң үш чаа микрорайонларында, комбинаттың кылган конструкциялыларындан туткан бажыңнарда найысылалдың он-он муң чурттакчылары— ажылчыннар күрүне албан-хаакчылары, шериг албанныглар чурттан турар. Комбинат калбарып орар, чаа цехтерни тудуп, оон күүгүзүп улгаттырып турар — чурттакчы чоюу ам безин мыллиөн ашкан Кабулга улам-на хей чаа бажыңнар херек-ле болгай.

«Джангалак» автокомбинат — совет-афган экономиктиг кады ажылдажылганың башкайгы улуг объектилериниң бирээзи-дир. Оон продукциязы чурттга сураггаан. «Джангалактың» машиналары «Наглю» ГЭС-тиң, Нангархар можуда ирригация каналының, Кабул-Хайратон магистралының, Кабулдуң политехниктиг институдунуң, Мазари-Шарифте азоттуг семинчидилгелер заводунуң, автотранспорт бүдүрүлгелериниң тудуунга ажылдап турган. Амгы үеде ында бензовозтарны болгаш автобустарны кылып үндүрүп турар апарган. Кадза ажылагый болгаш амыдыралга хереглээр дериг-херексеглер бүдүрер талазы-биле цехтериниң продукциязы чуртта калбак хереглелдиг болуп бергеш. Комбинаттың 25 чылдың чоокта чаа демдеглеп турда афган аар үлетөүрүүн ол бөштайгы бүдүрүлгезиниң быжыглыг тургустуларынга ССРЭ-ниң дуваланчымызының аажок улуг ушур-дувалыг болганын онзалап демдеглеп турган.

Афганистань — ажыктыг казымалдар-биле байлак чурт. Ынчангаш мергежилдиг специалистер — геологтар, амгы үениң геология аппаратуразы аажок кезээле чедиишпейн келген. Чоокта чаа ажыктыг казымалдар аналитээр талазыбиле комплекстиг лабораторияны Кабулда ажыткан, ону ССРЭ-ниң деткимчезі-биле туткан. Лабораторияның бүдүрүлгезі сайбылорары совет бүдүрүлгезиниң эң чаа приборлары-биле дериттиккеп. оон кой-кой ажылдакчылары совет дээди ооредилге черлериниң өөредилгезін. «Совет специалистериниң техниктиг дуваланчымызы, тудуп үезинде болган лаборатория ажылының үезинде-даа бистериниң аразыска тыптып келген найырал кажан-даа уттуындурбас. Совет Эвилелиниң ханызы-биле өөрүп четтирдикпээ» дээ, лабораторияның ажылдакчыларының бирээзи Абдул Хамид чугаалап орар.

Совет-афган кады ажылдажылганың үш объектизи... Олар утланыышкының болган афган экономиказы хөгжүдериниг чүгулазының талазы-биле ангы-ангы байдалдыг. Ынчалза-даа оларның шүүлгүзүнде чиигыс ниити чүве бар: ол бүгү объектилерде хей-хей он чылдарның мурнунда төрүттүнүп тыныглан совет-афган найыралдың чырыткылыгчак оду хып турар.

О. КУЗЬМИН,
СЭТА-ның корр.

Даштыкыдан фотоинформациялар

Барыын Бейруттуң мурнуу кыдыында палестин лагерьлериниң районунда шүүлгүүлүг байдал кээер үстээ ыында база катаа боо-чепсектиг месилдежиишкиниер болган. Оон түңнелинде өлүрткеннер болгаш балыглаткаллар бар. Ол черниң политиктиг болукчери байдалды чаа чидиилеттелээ Израильдың болган оон ол черже таваарачыларыкын. Ынчалза байдалды тавырыштыр туругуларын болдурбазын оралаажыг турар чимэнишкиверинің үржуунда болган деп демдеглеп турар.

ЧУРУКТА: валютаның аткыловымышкынының үезинде Барыын Бейруттуң чурттавчызының хоргадаа ыорынче далажып бар чорукту.

АП—СЭТА-ның телефоту.

• • •

ЧУРУКТА: израиль дайынзыракчыларының болган оон ыяан черде талалакчыларының валютаның хераадышкынының үезинде бодунуң ада-иези-биле кады чурттаар черни оскунган ыяан бичии урут.

СЭТА-ның фотохрониказы.

• • •

Латин Америкага хамаарыштыр КНО-ның Экономика комиссиязының сангүүн-биле алырга, салыбадорларның 65 хуузу ядаранган байдалда чурттаа турар, а чурттуң чурттакчы чонунуң үүгей 20 хуузу болуп турар бай иезин национал оруганың 66 хуузун бодунга шингээдип турар. Эртеен чылын Сальвадорга инфляция 27.6 хуу четкен. Истеп-суругчу аппаратты ажаан телевизионе ковчуг улуг чарыттадаар чагырыкчы болуктуң хоолиленнеги чорук, байларның эргеа-бүтаарыга национал сорулгаң хуваарыкчыл ыяа баа системазы өскөромнаны чейлээн чеңге сандаралганынга чедиишкен турар. Түскай эртемнигилеринің башкыган хүүгээ-биле алыгга Каттыышкан Штаттарның чурттаг чорукту хүүгээ чоок санныг долларлаар Дуартеның Өзүү-чуруумунга аваа деп-ле ыыртынар аргаңа берип турар.

СЭТА-НЫҢ МЕДЭЭЛЕРИ

СОФИЯ. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачевтуң XXVII съездиге кылган Политиктиг илеткелі совет ниитилелдиң үнделезин өскерилелиг үезинде революсчу үтаанныг чоруктуң үлегери болган. Ында ыштынга айтырыгларга база ангы делегей байдалынга хаяа, философтуг анализти берген деп, болгар телевидениниң тайылбырлакчызы демдеглээн. Социалиминиң улуг аргаларын перечилеп турар совет улустуң ыончуг улуг төөгүдүг чаалаа алыышкынарын совет удуртукчу айыткан. Тайбыңны камгаларын дээш съездиге ыдаа үндүрген сорулга кижи төрелгетеңниң камгалаа алырынче чүткүдүг кыйгырыг болур.

ДЕЛИ. (СЭТА). СЭКП-ның XXVII съездиэн хөгжүү орар чурттарның улустарынга, демократтыг хөй-ниитизиниге улуг ынаныышкынны болдуруп турар деп каяа-даа каттыышпазының шимчээшкининиң өөреним туразы-биле индий институтуң директору, ИНК(И) чагырыкчы партиязын Индияның парламентизиниге кежигүнү Рамамурти медеглээн. Съездиге СЭКП ТК-ның Политиктиг отчётчудунда совет коммунистериниң боо-чепсекти эйдере бүдүрериниң онзадырынче, кижи төрелгетеңниң ядролуг халаптың айыылыдан, хөгжүү орар чурттарны транснационалдыг корпорацияларның талазындан молчугделден болгаш үптээшкиниден чайладырынче чүткүлүг база катаа көргүскен.

ГАВАНА. (СЭТА). Сальвадорда Фарабундо Марти аатыг Национал достаага фронтузуңуң отрядтары Усулутан хоорайның чоогунда хөвең болбаазырадын кылыр фабрикаже халдаашкын үезинде америкавырак ёзу-чурумнуң армиязының 60 солдадын чок кылган. Тура халыкчыларын «Венсеремос» радиостанциязының дамчыдылгазында демдеглеп турары-биле аларга, операцияны даштыкыже үндүр садары-биле белеткээн хөвеңги чок кылыр сорулга-биле чоруткан. Ону сагкаш, оон алган акша-хөреңгизин реаксыл болук дайын чорударынга ажылдап турар. Эрге-чагыргаларның мииниң турары-биле алырга, сөөлгү беш чыл дургузунда тура халыкчыларның чорудуп турары экономиктиг саботажы АКШ-ка детхимээн Дауртениң улуска удур ёзу-чурумунуң бир миллиард доллар орулгазын когараткан.

ЛАГОС. (СЭТА). Нигерияның чазаан дүжүрер сорулгаларын шиитпирлээринге бүгү болдунар-ла чүүлдерни кылырыга Совет Эвилели белеп дээрээн Политиктиг илеткелден илереп турар дээр дугайын француз Франс пресс агентилел демдеглээн. Оон-биле чергелештир империалистиг монополияларның хөгжүн орар чурттарны молчуп турарын совет удуртукчу, барыын чүк күрүкелеринни политиказының дугайын чугаалап турган, ыыңгыны шүүлмүүлээн.

Политиктиг илеткелде кирип турар делегей байдалының анализинде капиталистиг ниитилел багай кылдыр чуруттуган дээрзин англи Рейтер агентилели дыннаткан. Шериг мөзилдежиишкининиң политиказын чорудуп турар Коттыышкан Штаттар, капиталистиг делегейниң ниити идеологизиязы болгаш политиказы ол документте шыңгыы шүүлмүүлелге товаржып турар. Социал ажээл иеген алышкынынга ам-даа идеген турарларның болгаш күштериң дузазы-биле социалистиг лагерьге тергиндедип чедип алырын күзеп турарларның планнарын сарышка мегелеткен чорук деп санап туварын Москва билиндирип турар.

Совет удуртукчу М. С. Горбачев үнделеп Политиктиг илеткел-биле съездиниң ажылынга ажыл-ишчи хөөнүү кирген дээр дугайын америк Ассошиэйтед пресс агентилел дамчыткан. 2000 чылга чедир ядролуг чепсекти бүрүңү-биле узуткаарының программазы кирип турар январь 15-тең совет Медеглелди Вашингтонуң канчаар хүлээп коргенинин дугайын чугаалап тура, Р. Рейган бодуңуң харын чагаазынга боо-чепсекти дүжүрериниң болгаш айыыл чок чорукту талазы-биле совет санаалдарга ниитизи-биле чепшээжиин турза-даа, оон позитивтиг чугаалары чүүл бүрү «таарыштырылгаларже», «негелделерже» дүлдүне бөөр дээр дугайын СЭКП ТК-ның Чингине секретары медеглээн. Ол бүгү Москваның бодалы-биле алырга, чепсегленишкинин дүжүрериниң үндезин айтырыгларын шиитпирлээрин бектеп турар.

(СЭТА).

КАТТЫШКАН ДОКТААМАЛ КОМИССИЯ

МАНАГУА. Ийи чурттуң аразында кызыгаарны контрольдаар болгаш хайгаараар талазы-биле каттышкан доктаамал комиссияны тургузар дугайында башкайгы дугуржулганы Никарагуа болгаш Коста-Рика чарын алган. Ол дугайында шиитпирни контадор болуунуң төлээлекчилериниң киржилгези-биле Никарагуанын болгаш Коста-Риканың даштыкы херектер министрлериниң ораалакчыларының Манагуага болган хуралынга хүлээп алган.

Никарагуа-Коста-Рика кызыгаргынга АКШ-тың буруузубиле дүшкүүрлүг байдалдың турустунуң келгени белдингир болгай. Коста-Риканың девискээринде турун турар Төп разведка эргелелиниң хелезиленнеги дээрбечи бөлүктери Никарагуаның тайбың чурттакчыларынче доктаамал халдаашкынны кылып турар. Кызыгаарда месилдежиишкиниң америк администрациязы бүгү Төп Америкага тааруштыр шиитпирлээшкинин бергедедир сорулга-биле ол районда дайынының айыылын улам өөскүдеринге ажыглаарын ораалдавып турар.

Контадор болуунуң хайгааразы-биле каттышкан доктаамал комиссиязы тургузар дугайында шиитпирни хүлээп алганы бүгү дыптың улустарының эрге-ажыктарынга ол кавыга тайбыңны чедип алыр дээш Латин Америк чурттарының политиктиг тура сорулуңуң барыының дугайын хереченлеп турар деп, хуралдың киржилгелери-биле ужуражмышкының соонда Никарагуаның президентизи Д. Ортега медеглээн. Төп Америкага тайбыңны чедип алыры болгаш Никарагуа-биле ийи талаалыг харылзааларны болуруп турар апарган. Кадза ажылагый болгаш амыдыралга хереглээр дериг-херексеглер бүдүрер талазы-биле цехтериниң продукциязы чуртта калбак хереглелдиг болуп бергеш. Комбинаттың 25 чылдың чоокта чаа демдеглеп турда афган аар үлетөүрүүн ол бөштайгы бүдүрүлгезиниң быжыглыг тургустуларынга ССРЭ-ниң дуваланчымызының аажок улуг ушур-дувалыг болганын онзалап демдеглеп турган.

Афганистань — ажыктыг казымалдар-биле байлак чурт. Ынчангаш мергежилдиг специалистер — геологтар, амгы үениң геология аппаратуразы аажок кезээле чедиишпейн келген. Чоокта чаа ажыктыг казымалдар аналитээр талазыбиле комплекстиг лабораторияны Кабулда ажыткан, ону ССРЭ-ниң деткимчезі-биле туткан. Лабораторияның бүдүрүлгезі сайбылорары совет бүдүрүлгезиниң эң чаа приборлары-биле дериттиккеп. оон кой-кой ажылдакчылары совет дээди ооредилге черлериниң өөредилгезін. «Совет специалистериниң техниктиг дуваланчымызы, тудуп үезинде болган лаборатория ажылының үезинде-даа бистериниң аразыска тыптып келген найырал кажан-даа уттуындурбас. Совет Эвилелиниң ханызы-биле өөрүп четтирдикпээ» дээ, лабораторияның ажылдакчыларының бирээзи Абдул Хамид чугаалап орар.

Совет-афган кады ажылдажылганың үш объектизи... Олар утланыышкының болган афган экономиказы хөгжүдериниг чүгулазының талазы-биле ангы-ангы байдалдыг. Ынчалза-даа оларның шүүлгүзүнде чиигыс ниити чүве бар: ол бүгү объектилерде хөй-хей он чылдарның мурнунда төрүттүнүп тыныглан совет-афган найыралдың чырыткылыгчак оду хып турар.

О. КУЗЬМИН,
СЭТА-ның корр.

АТЛАНТ ОКЕАННЫҢ ДҮВҮНДЕН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Хөй удаа ажыглаар «Чэлленджер» корабльдиң кол шимчедикчилериниң улуг-улуг бузундуларын Атлант океанның дүвүнден ушуглаан. Ол дугайын хөй удаа ажыглаар космос корабльдериниң ужудушкуннарының программазының чаа удуртукчузу, сөөлгү үеге чедир АКШ-тың шериг-далай күштериниң космос командылалын удуртуп турган комтр-адмирал Ричард Трули журналистер-биле ужуражмышкын үезинде дыңнаткан. Шимчедикчилериниң бузундуларын специалистер корабльдин үрелиишкинге таварышкарының чылдагаалыларын тодарадыр сорулга-биле шимчилеп корун турар деп, Трули чугаалаан. «Чэлленджериниң таварышкан аймызы счаглыг эвес, а хөй янзы» чылдагаавларның түңнелинде болган боор деп айыткаш, Трули, аэронавтика болган космос делгемни шинчилеериниң национал эргелери (НАСА) космос корабльдери салып үндүрериге бүгү белеткел ажылдарын ээде ыоор ужуруг деп медеглээн.

Делегейниң херээженнер хүнү— Март 8-ке уткуштур

ЧЕР КЫРЫНГА БОЛГАШ КОСМОСКА ЯДРОЛУГ ЧЕПСЕК ТУРБАЗЫН

Кижи төрелгетеңниң ядролуг халаптан камгалаар, ХХІ чүс чылды Чер кырынга болгаш космоска ядролуг чепсек чокка уткуур—СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачевтуң Медеглелинде айыткан совет тайбың инициативаларының ол сорулгаларын бөмбүрзектиң бүгү булуңнарында миллиөн-миллиөн херээженнериниң сагыш-сеткилинге болгаш идегелиниге дүгжүп турар.

Делегейниң херээженнериниң демократтыг федерациязы 118 чурттарның херээженнер организациязының өөрүнээзиниден Совет Эвилелиниң тайбың инициативаларын деткээн.

Чүгле ядролуг болгаш масаллыг узуткашкының эскелдээ чепсектери чокка кижи төрелгетеңниң тайбының болгаш депшилгенин орүү-биле хөгжүлдезин хандырып болур дээрзин бөмбүрзектиң херээженнери эки билир. Ужур-дуруу чок чепсегленишкинин чок кылганының түңнелинде Черниң каас-чараажын камгалап ап, далайларның болгаш океаннарның хирлеңир чоруун чайладып, өлүмден арга-арыы болгаш тарылга шөлдерин камгалап, өөс-түрениң кижилерин чемгерип, аарыг кижилерни эмнеп, амгы болгаш келир үениң салгалының аас-кежиктиг болуруун хандырып болур.

Амыдыралды берип турар херээжен чон ол амыдыралды камгалаарын, ажыы-төлүүн өстүрерин күзеп чоруурлар.

Ол күзел-сорук ылангыя амгы үеде, кажан бөмбүрзектиң кырында ядролуг айыыл-халаптың аймыыл дыргелип келгенде улам улуг ужур-дузалыг болуп турар. Херээженнериниң дайынга удур демисели амгы үеде улам калбарган. Бөгүн херээжен чон тайбың талалакчыларының бүгү-делегей шимчээшкининиң мурнуку одуруунда чоруп орар. Одарның дайынга удур хемчеглериниң идепкейлиг, чогаадыкчы болгаш маадырлыг чоруктары — тайбынга ынакшылдыг бүгү кижилерни сорук кирип турар. Делегейниң тайбың марышы эрттирери, америк шериг базаларынга удурланыышкының, тайбың лагерьлерин тургузары дээш ышкаш өске-даа хемчеглери делегейниң дайынга удур шимчээшкининге улуг ролдуг болуп турар.

Тайбынның болгаш чепсегленишкинин дүжүреринин айтырыглары херээженнериниң янзы-бүрү организацияларының эң кол айтырыгларының бирээзи болуп турар. Каттышкан Нациялар Организациязының чарлаанын «Дең эрге, хөгжүлде, тайбың» деп девизтин адаа-биле чоруп турар. Херээженнериниң он чылы ол айтырыгларга чогуур дүзүнү чедирип турар.

Тайбынны камгалаарының айтырыглары КНО-ның Бүтүделегей конференциязының болгаш чазактыы эвес организацияларының шүүлганының кичээнгейиниң төвүнге турган. Бир эвес кижиниң кол эргезиамдырап-чурттаарынга эргези сагыттынып турар болза, чүгле ынчан херээжен кижиниң эргелери боттанып дээрээнге бөмбүрзектиң чүк-чүгүнден келген херээжен төлөөлекчилери чаңгыс аай үзел-бодалдыг болган. Херээженнериниң ден эргезинин дугайында айтырыгларны ол конференциягa болгаш шуулганга быжыг болгаш чөптүг тайбынның, национал хамаарышпас чоруктуң болгаш социал депшилгенің айтырыглары-биле сырый холбаалыг көрүп турган.

Социалистиг чурттарның инициативазы-биле он чылдың чоруп турганының үезинде тайбынның болгаш кады ажылдажылганың херээнге херээженнериниң киржилгезиниң дугайында Декларацияны КНО хүлээп алган. Тайбынны камгалаары, чепсегленишкинин дүжүрери болгаш улустарның аймыл чок чорууп чедип алыры ол сорулгаларның күүселлези дээш херээженнериниң болгаш эр улустуң дең эргелиг киржилгезинден хамаарыжыр дээрзин ында айыткан.

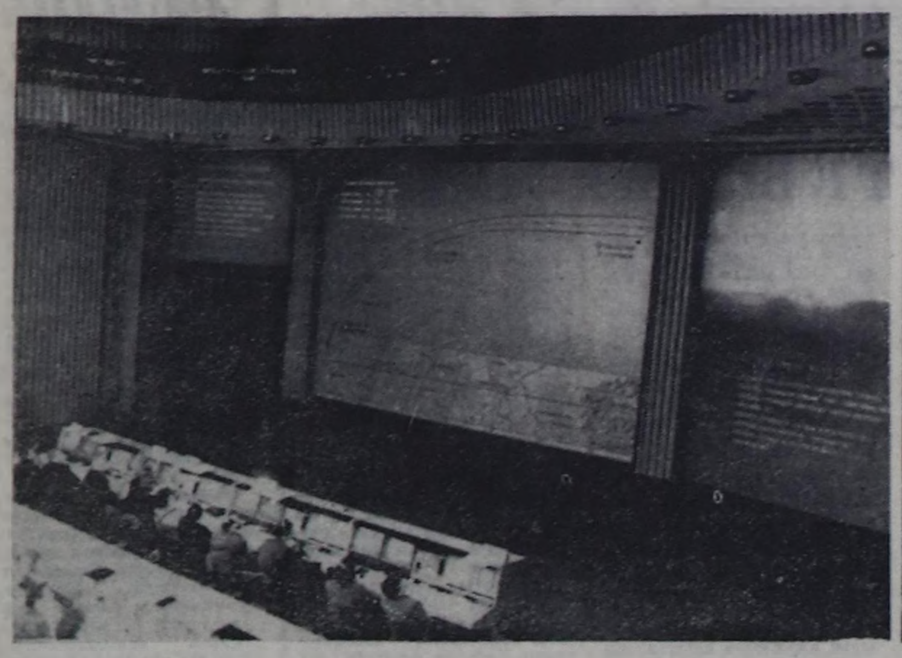
Он чылдың, оон «Дең эрге, хөгжүлде, тайбың» деп лозуңунда илереттингеп сорулгаларны 2000 чылга чедир КНОның камгалап арттырары болур. Ядролуг дайынның ыжанынга удур херээженнер шимчээшкининиң улам хөгжүүрүне ол улам дузалаар апаар.

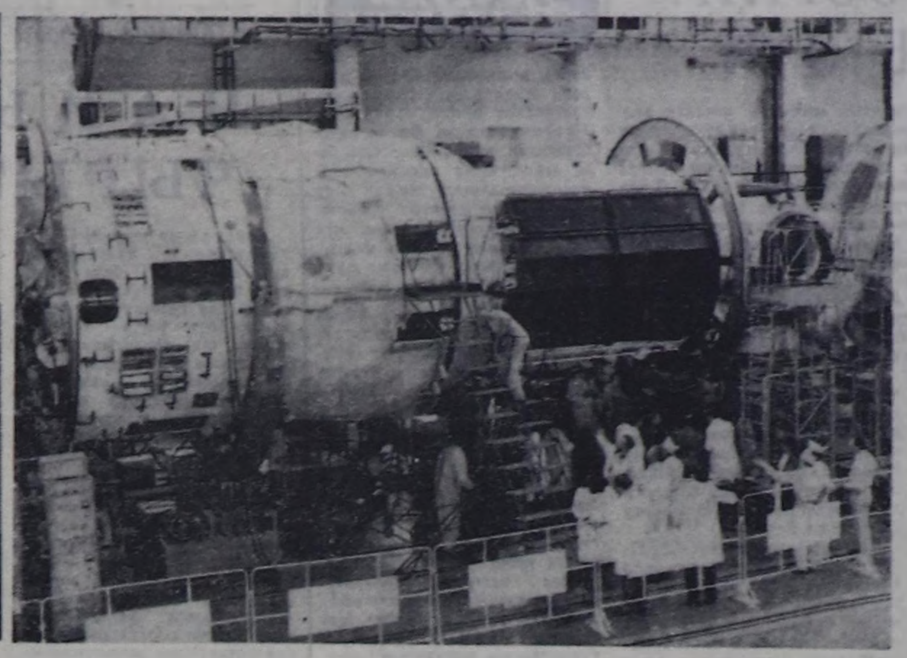
Херээженнериниң дайынга удур масаллыг хелелиишкинин бөмбүрзектиң янзы-бүрү булуңнарынга Делегейниң херээженнер хүнү — март 8-ке болгаш октябрь 25-те болур Херээженнериниң чепсегленишкинин дүжүрери дээш демисел-биле сүлчээ кылган деп бүрүүдаттырган бөлүк офицерлерге хамаарыштыр суд ында доозулган. Түскай шериг трибуналы бүрүүдаттырган 13 кижиниң күрүвеге өскерилген деп көргеш болгаш оларны боолап шиндер деп шиитккеп. База бир ийи кижиниң назымының ишкинде кара-бажыңнаар кылдыр шиитккеп.

Дээди хемчеге шиитпиргенниериниң аразында — федералдыг наймыылал двискээринин министри чораан генерал-майор Мамман Ватса бар. Трибуналдың даргазы Чарльз Нднөмуңуң айытканы-биле алырга, Ватса сүлчээнин удуртуп турган. Трибуналдың шиитпирин Нигерияның чепсектиг күштериниң чөвүдели бадылаар ужурлуг.

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Истелгенің федералдыг бюрозу дайынга удур организацияларны калбаа-биле истеп сүрүп турар деп. «Вашингтон пост» солуп бижээн. Администрацияның милитаристиг утланыышкынынга удур ээ-не шиитпирлин-биле демисежир турган дайынга удур кол организациялардаа карак салбас хайгаралды 80 чылларның эгезинде ИФБ-ниң түргүскенының дугайын хереченлеп турар

ВЕНА. (СЭТА). Вельсе дээр үетүү-австрия хоорайга ол федерал черинң дайынга удур шимчээшкининиң конференциязының киржилгезилери Австрияның фирмаларының болгаш эртем албан черлериниң «сылдыстар дайынынын» америк программазынга кандыгдаа хевир-биле киржириге удурланганнар. «Стратегтиг камгалал инициативазынга» кандыг-даа «кооперацияга» Австрияның чорудуп турары доктаамал нейтралитединге удурланыышкак. Ынчангаш чүүлдер бак сураглыг ол программаны боттандырыр чорударынга киирштирериниге удур демисел тайбынның австрия талалакчыларының кол сорулгаларының бирээзи болур деп, конференцияның киржикчилери медеглээннер.

Космос делгемин шинчилээриниң программазын ёзугаар 1986 чылдың февраль 20-де Совет Эвилелинге орбитаның «Мир» («Тайбың») деп эртем станциязын салып үндүргем.

«Мир» станция чаа система-биле хандыртынган, ында тудуштуруланың алды белдирлери бар болгаш эртемге база улус ажыл-агыйынга хереглээр тускай орбита модульдаяыг, ижки башкарар, доктаамал ажылдаар, хөй сорулгалыг комплексти космоса тудуп тургузарынга бааза блок болур.

Амгы үеде Чер чөвүнүң космиктиг делгеминде «Мир» болгаш «Салют-7» деп ийи совет орбита станциялары ужудуп чоруп турар. Телеметрия хемчээлдериниң көргүзүглерин ёзугаар алырга, ол станцияларның бүгү системалары чогумчалыг ажылдап чоруур.

«Мир» болгаш «Салют-7» станцияларның ужудуушкунунуң башкарылгазын болгаш олардан кээп турар медээлерни түүнеп сайгарарын Совет Эвилелиниң девискээринде хайгааралга станцияларының болгаш ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының эртем-шинчилел судноларының дузазы-биле Башкарылганың Москва чөвүнде төвүнден боттандырып турар.

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизинге алдар болдурган «Мир» деп эртем станциязын орбитаже салып үндүргени космос делгемин шинчээдип аяырынга чаа базым болур.

ЧУРУКТАРДА: орбитаның «Мир» деп эртем станциязының салып үндүрүүшкүнүн Ужудуушкун башкарылгазының Москва чөвүнда төвүнден хайгаарап көрүп турары: Байконур космодромунуң эптеп, шылгаар черинде. Орбитаның «Мир» деп эртем станциязын салып үндүрүүшкүнге белеткеп турары.

В. КУЗЬМИН биле А. ПУШКАРЕВТУҢ тырттырган чуруктары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ

Хөгжүм-шоу театрынга Москва филармониязының «Мелодия» ансамбліниң концерти, март 1—2-де 17 болгаш 19 шактарда.

«Енисей» Культура башкыңга март 1-де «Звездочка» клубтуң кичээли 10 шакта, «Төрээн тургузуг — съездиниң съезд чедир» (кинолекторий) 12 шакта, чогаалчы М. Бекин-Лепсанбиле ужуражылга 14 шакта, дыштанылга кежээси 19 шак 30 мин.

Март 2-де радиотелинка бөлүүчүнүң кичээли 10 шакта, хөөмей хөгжүм оркестриниң концерти 12 шакта, миниатюра театрының артистери-биле ужуражылга 14 шакта, дискотека 19 шак 30 мин.

«Колос» Культура башкыңга март 1-де уругларның уран чүүлүнге школазының башкылары-биле ужуражылга 13 шакта, ансамбль концерти 13 шак 30 мин, дыштанылга кежээси 19 шакта.

Март 2-де «Арага иштес чорук — амыдыралдың негелдези» киноклуб 14 шак 30 мин, дискотека 19 шакта.

Культураның бөлүүш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгынга шыдыраа ораалы, библиотека залы болгаш эске-аза чержер ажылдап турар. Март 2-де кошкан үш аттыг шиякка чүүлүлээшкин 12 шакта.

ПАТБ-ниң клубунга уругларның музыка школазының концерти март 1-де 16 шакта.

«Тыва тудуг» трестиң клубунга дыштанылга кежээлери март 1—2-де 19 шак 30 мин.

Даваңылга фабриказының клубунга съезд мурнунуң чарыкшының тилекчилери-биле ужуражылга март 1-де 16 шакта.

«Совет Тываның 5 чылы» стадионга мячилиг хөккейге республика чемпионадының түңнел оюннары март 1—2-де 12 шакта.

«Хербис» хаак базазынга «Буран» аъдар хар шаңаанга чүүлүлээшкин март 1—2-де 12 шакта.

«Херел» спортзалынга баскетболга «Спартактың» бирги черидээш маргылдаа март 1-де 10 шакта. Март 2-де 9 шакта.

«Моңгулектиң» залынга көдээ ажыл-агый техникумунуң доозукчуларынга дыштанылга кежээси март 1-де 19 шак 30 мин., дискотека март 2-де 19 шакта.

Харылзаа черииниң клубунга күш-ажылдың хөөмүнүнүнарыбиле ужуражылга кежээси март 1-де 18 шакта.

Н. Крупская аттыг библиотекага партияның хөөмүнүнарыбиле ужуражылга март 2-де 14 шакта.

Н. Островский аттыг библиотекага. П. А. Обуховтуң төрүттүнген хүнүнээн бээр чыл чылынга тураскаадыкан беседа март 2-де 14 шакта.

№ 3 столовайга — национал чемнер хүнү март 2-де 11 шакта.

«Кызыл» рестораңга чигиргиг чемнер хүнү болгаш ог-бүдеге чемнер март 2-де 11 шакта.

«Огонек» кафеге кондитер кылыгларының делгедеге-садыы март 1-де 11 шакта.

«Бригантина» клубтуң залынга дзюдо хүрешке маргылдаа март 2-де 12 шакта.

«Тайга» станциязынга республиканың комсомол-профсоюзтар кросстуңун түңнел оюннары март 1—2-де 10 шакта. Массалыг хаакташкын март 1—2-де 10 шакта.

ДЫШТАНЫР ХҮН ШТАВЫ.

ДИПЛОМНАРНЫ ТЫВЫСКАН

Кызылдың медицина училищезиниң 108 доозукчузунга тускай ортумак эртемниг медицина ажылдакчызының дипломун Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министриниң оралакчызы О. Х. Ондар февраль 25-те байырлыг байдалга тывыскан.

Доозукчуларга дипломнар тыпсырынга тураскаадыкан байырлыг кежээ «Моңгулек» гостиниязының залынга болуп эртken. Медицина училищезиниң директору Е. М. Блинова байырлыг хүралды ажыдып турган, бүгү чуртувустуң амыдыралында төөгүлүг улуг болуушкун болур СЭКП-ниң XXVII съездизи ажыттынганы-биле доозукчуларга, чылганнарга байыр чедирген.

Кадык камгалал министриниң оралакчызы О. Х. Ондар доозукчуларга дипломнарны тыпсын тура, партияның XXVII съездизи чоокшу кадыын камгалаар талазы-биле улуг сорулгаларны салып турарын база ону боттандырары дээш амгы доозукчулар республиканың бүгү медицина ажылдакчыларыбиле кадыг шудургу ажылдаар ужурлуг деп чугаалаан.

Тускай эртемниң дипломнарын холга ап тургаш, доозукчулар эмчиниң даңгыраан бергеннер.

Кызыл дипломнарны болгаш чурттуң дээди өөредилге черлеринче өөренип чоруур-биле бижиктерин Эра Аракчаа, Светлана Доровских, Шолбана Петрова, Ольга Руденко олар алганнар. Медицина ажылдакчыларын өөредиргиге, кижизидеригге хөй күжүн, билиин берип келген башкыларга А. М. Дикунова, З. Н. Сат, В. Е. Масонов, Н. Д. Хертек оларга болгаш оон-даа өскелерге доозукчулар өөрүп четтиргенин илерхейлээннер.

Доозукчулар республиканың аңгы-аңгы районнарынга ажылдап, чонуң кадыын камгалаар талазы-биле съездиниң шиитпирлерин пропагандалаарынга идепкейлиг киржип эгелээрлер.

Л. АРАКЧАА.

АМ-ДАА ХӨЙНҮ КЫЛЫР

Районда 13 спортчу коллективтерде 3359 кижи күш-культура болгаш спорт-биле хаара туттуунган. 1321 кижи ГТО-ның нормаларын күүсеткен. Районда ССРЭ-ниң 6 спорт мастерлери, 9 национал хевирлерге РСФСР-ниң спорт мастерлери, 15 мастерге кандидаттар болгаш бирги разрядчылар, 842 массалыг разрядтарның спортчулары бар.

Күш-культураны болгаш спортту сайзырадыр дугайында партия болгаш чазактың доктаалын амыдыралга боттандырар дээш, районнуң партия, профсоюзтар, комсомол болгаш спорт организациялары оон бирги беш чылда багай эвес ажылдаан.

Күш-культураны болгаш спортту сайзырадыры кижилерниң хостуг шагын чөп ажыглаарынга, бедик бүдүүрүкчүдүт ажылдарынга херек дадыгымшкынны алырынга улуг салдарлыг болган. Районнуң ажыл-шинчилериниң эрткен беш чылда чедишкиннеринниң бирүнер дөвү-даа ында. Хоочундаа, аныяк-даа спортчуларның аразында бүдүүлгенин мурнакчылары болуп, амыдырал, ажыл-ишке бодуун төлептиг ап чоруурлар хөй.

Районнуң спортчулары республика иштинге болгаш оон дашкаар янзы-бүрү чергелиг спортчу маргылдааларга чедишкиннерниң киржип, багай эвес түңнелдерни чедип ап келгеннер. Чайгыс чижек: эрткен чылын республиканың «Урожай» эки тура спорт нинтәлелиниң эртиргенин спорттуң национал хевирлериниң бирги чайгы спартакиадазынга районнуң көдээ спортчулары нинти команда айны-биле үшкү, оон иштинде чиик атлетикага бирги, тыва хүрешке йиги черлерни эзлээннер. Районда тыва хостуг, самбо, дзюдо хүрештер, хөл шыдыраа, чиик атлетика оныа шептерениглер. Хачыгайты суурда бокс секциязы ажыттынып, спорттуң бо хевири хөгжүп эгелээн, «Торгалыг» совхозта мячилиг хоккей сайзырангай болуп, бо совхозтуң чыныы командазы районнуң спортчу ядың камгалап, маргылдааларга киржип турар.

Шыырак спортчуларывыс-мөгелер А. Семис, О. Кызыл-оол, А. Куулар, Ю. Монгуш, шыдыраачылар М. Монгуш, Р. Монгуш, К. Ооржак, шой көдүрүкчүзү М. Доржукай болгаш өскелерниң-даа спортчу ат-суваа республикада шептерээн.

Спорттуң массалыын чедип алыр, спортчу салгалды өстүрер талазы-биле ажылдар чоруп турар. Районда ГТО нормаларын дужаар талазы-биле 11 кижи составтыг комиссияны тургускан, район төвүнде микрорайоннар аайы-биле «Аван, ачам база мен — спортчу өгбүле» деп девизтиг спортчу маргылдааларны эрттирип турар. Спортшколада, оон өске суурларда салбырларында өөренип турарларның саны, спортчу мергежилге чылдан чыгче өзүп орар. Бодуунуң мергежилгиге бердингеп башкы-тренер кадрларга, хамыктың мурнунда, Виктор Достай, Сергей Мартна, Алексей Монгуш, Шагдыр Кара-оол, Анатолий Доржу, Семен Монгуш оларны хамаарыштырып болур. Ыланггыя аныяк мөгелерниң чедишкиннерниң улуг дээрзин демдеглеп болур.

Районда спорт ажылын сайзырадыр талазы-биле ам-даа чедир кылыр ужурлуг чүүлдер, шиитпирлеттинмээн айтырыглар хөй. Бир четпестерни эдип, бүгү арга-курлавырларны ажыглап ажылдарын районнуң спорт организацияларының үлүмнүн турар.

В. БАЛЧЫЫРАК.
«Урожай» эки тура спорт нинтәлелиниң Өвүр район чөвүлелиниң даргазы.

ХОСТУГ ҮЕ: БИСТЕ МЫНДЫГ

«Клуб албан черлерин болгаш спорт тудуттарын ажыглаарын улам экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның докладында дуустур бистиң Торгалыг суурда херээженнер чөвүлели, «Күш-ажылдың хостуу» совхозта комсомол организациязы, спорт комитеди болгаш клуб чөвүлели чонуң культурлуг дыштанылгазын организастап турар.

Суббота хүнүнде темалыг кежээлерни бо-ла эрттирер. Чижээ, «Эш, ыры», «Чеве, оолдар!» болгаш өске-даа кежээлерни, спортчу маргылдааларны тыва хүрешке, хаакка эрттиргилээн. Бо бүгү ажылдарны көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы С. Данзы-Белек удуртқан дыштанып хүн штавы организастап турар.

Чаа чылдан эгелеп суурда херээженнер чөвүлели агитквартиралар концерттерин организастаан. Суурда шупту оон тос агитквартира бар. Олар суббота кежээлерин ээлчег ёзугаар түс-түс харылаар. Боттарының белеткээн концертин чонга көргүзер, суурда корум-чурумну база харылаар. Кежээлерин план ёзугаар кандыг-бир темага эрттирерин чурумчуткан.

Суурда албан, организациялар коллективтери байырлалдар хүнүнде концерттерин көргүзүп турар. Февраль 23-те ферма коллективиниң концертин чурттакчы чон көрген.

Көдээ Культура бажыңының «Аржаан» агитбригадазының ажылы элээн идепкейжээн. Ында эмчи, башкы, чолаачы, тракторист, механик даэш кандыг-даа мергежилгелиг аныяктар киржип, инициативчи, чогаадыкчы талантызын совхозтуң ажыл-ишчилеринге бараалгадып келгеннер. Олардың иштинден А. Чамзы, Ю. Чамыян, В. Натпит-оол, М. Шивит А. Тюлюш, В. Чолдак-оол, Л. Тюлюш, А. Балдан олар ыяштан аныяктарның талантызын чонуң сонуургалын чедип алган. Агитбригада Ак-Тал, Хайыракан, Ак-Туруг, Кызыл-Даг, Чаа Чаа-Хөл, Чодураа, Эйлиг-Хем суурларга концерттиг аалдап четкилээн. Олар ам партияның XXVII съездизинге тураскаадыкан темалыг концертти чонга бараалгадып турар.

К. МААДЫР-ООЛ,
Торгалыгда көдээ Культура бажыңының директору.
Улуг-Хем район.

Шыдыраа булуңу

ШЫДЫРААГА ХӨЛ ХЕРЕК

Тываның шыдыраа федерациязының мурнунда салдынган чаа сорулгалар эвээш эвес.

Тыва АССР-ниң хүүда бирги черги дээш база Кызылдың шыдыраа клубунуң чемпионун илередири-биле чоокта болуп эрткен маргылдааларның дугайында сонуургап көрүлүнер. Бир-ле дутаарында, ук маргылдааларның киржикчилериниң саны мурнукучылардыкындан хөй болганы. Тываның шыдыраа федерациязының мурнунда салдынган кол сорулгалар болза, бедик мергежилгит спортчуларны белеткээри, чонуң хостуг үезин чөп ажыглаарыга шыдыраа спортунуң ажыктыын болгаш массалыг чоруун ам-даа көдүрери болур.

1986 чылда республикага шыдыраа-шашкының фестивалиди бир-ле дутаар болуп эртер болгаш ол 3 чадага чардынарт күш-культура коллективтеригге район иштинге болгаш республикага маргылдаалар болуп эртер. Амдыызында сиу март айдан эгелээш августа доозар кылдыр планнаа турар бис.

Фестивальдың аңаа маргылдаалардан кол-ла илгалыр күүзү— оон комчуг дүрген эртери болуп болгаш киржикчилериниң саны хөй болур. Бүдүн оюнга чүгле 1 шак чарыгдаар. Фестивальды чүгле дыштанып хүннерде эрттирип болур. Эки ойнаннарга спортчу разрядтар база тыпсын.

Маргылдаалардан аңгыда чер-черлерге шыдыраанын тынтын келген төөгүзүнүн, оон өске чурттарда болгаш ССРЭ-де сайзыралының дугайында лекция, беседаларны кылып чорудар. Шыдыраанын кичээр ойнап өөренириниң дугайында оюннарны, беседаларны база организастаарны көрүдүгеп.

Фестивальды утка-шынар талазы-биле дээштиг, солуун, көргүштүг кылдыр чорударынга хоорай, суурларда шыдыраа клубтарында, секцияларында киржип турар кижилер болгаш аңаа хандыкшылыдыр кол рольду ойнаар ужурлуг. Оон аңгыда фестивальдың кааставында чиик маргылдааны эрттирип турарының таблицазынче болгаш разряд күүсеттип турарларже кичээнгейни салыр херек.

Федерациянның президиумуу март айдан эгелээш разряд тыскырыгга чүгле дептерлерниг кижилерин маргылдаалаарга киргиштирер деп шиитпир үндүрген, а судьялар аңаа спортчуунуң чедишкинин кынр бижээн турар. Разряд дужааган шыдыраачыларга хөрек демдектерин тыскыр үезин келген. Ынчалза-даа республиканың спорткомитединиве безин спортчуларга турар ужурлуг дептерлер чок бөгүн турда, районнарның спорт комитеттериниң дугайында чугаалаан херээ бар бе?

Оон аңгыда улуг-даа, бичеда хемчээлгит маргылдааларга ойнакчыларның сагыыга-чүгүмүттүче, культураныче сагыш салыр ужурлуг бис. Чижээ, республика маргылдаазынга шыырак бирги разрядчы В. Асатовтуң талазындан удурланыкчыларынга хүдүүзел чогум киргускен тавырылгалар болгулаан. Оон чылдагаанындан ол бир чыл иштинде маргылдаага киржир эртеэни казыктаан. Спортчу эвелеп-эвалек чорукту сагыыр, оюн үезинде шыдыраа хөлү, стол сөөставас, уттурзаада оюн төнгенде тиилекчиниң холуун тудуп, аңаа байыр чедирерин утпас ужурлуг.

Сөөлүү үеде чагаалажын ойнаарларның саны өскен болгаш, аңаа эки көргүзүглериг болганнарга разряд тыпсыр ажыглаан. Амгы үеде республикада ол талазы-биле Л. Забоев, В. Гребенкин, П. Берковец, С. Поляков, Х. Шойгун, М. Меңият-оол, К. Орусоол олар бирги разрядчылар. Чагаа-биле ойнаарының чедиры республика маргылдаазы 19 бирги разрядчының аразында чоокта чаа эгелээн. Ийиги разрядчыларның аразына ындыг маргылдаа бо чылдың март айда эгелээр.

Мурнукузу дег Кызылдың шыырлаа клуубу ойнакчыларга тар болуп артпышаан турар.

Шыдыраа оюну Тывада иштерээн турар болгаш Хову-Аксында, Ак-Довуракта, педагогика институдунда болгаш өскө-даа черлерде шыдыраа клубтарының ажылы багай эвес, оны удуртуп башпаарынга республиканың шыдыраа клуубун ажыдарын үе иеген келген.

Шыдыраа оюну, моон мурнунда-даа турганы дег, амгы үеде школаларда, өөредилге черлеринде кижизидилге ажылының база бир дээштиг хевири болуп артпышаан. Оон чижээрге, 1986 чылда «Актеремге» шаңналы дээш болуп эртеэн школачылар маргылдаазын киирип болуур бис. Анаа шупту районнарның болгаш Кызыл хоорайдың командалар киришкен. Чөөш-Хемчек, Кызыл, Тожу, Бии-Хем районнарның база Кызылдың школачылары багай эвес белеткелдиин көргүскенер. Шыдыраага хандыкшылыглар А. Ховаяыг, Д. Тулуш, Г. Маспык-оол, С. Хуурак, М. Силин, С. Девек, С. Поляков боттарының школаларында шыдыраа бөлүүмнерге тургузуп алган, оны удуртуп турарлар.

Чамдык спорт школаларының салбырларында шыдыраа секциязын ажыдып болурувун үези келген. Олче Чырыдыышкын министерствозу, республиканың спорт комитеди сагыш салыр ужурлуг.

Бир шиитпирлеттинмейн турар айтырымывыс— садыларда шыдыраалариың чок болуп турарыы. Шыдыраа хөлү садыларга он чыл хире үеде кестүп көрбээн. Оларның садыларга кестүп көрбээн шыдыраага хандыкшылыглар четтикпейн маңап турар.

Эгче-бурукчуда тывылган утаалыр сагыыгырларның оюну бистиң республикага улам шапкын хөгжүүр ужурлуг.

Н. ШИШИГИН,
республиканың шыдыраа федерациязының даргазы.

ЭКИЖИДЕРИ-БИЛЕ

СЭКП Тев Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-культураның болгаш спорттуң массалыг чөрүүн улам ыяш көдүрер дугайында» база «Культура албан черлериниң спорт тудуттарының ажыглаалын экижидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалдарын амыдыралга боттандырар талазы-биле чамдык ажылдарны Кызыл хоорайның спорт комитедер кылып чорутаан. Оон бир чижээнге хоорайның шыдыраа клубунуң ажылы хамаарыштырып болур.

Моон мурнунда чылдарда клубту чүгле маргылдаалар эрттирер хүннерде ажыдап, аңаа чамдыкта спортчулар чурттаар оруннар салып каан тутган болза, ам байдал ынаы эвес. Шыдыраага хандыкшылыдыгларга клубтуң эжиг дыштанып хүннерде 10 шактан 22 шакка, ажыл хүнниринде 17 шактан 21 шакка чедир ажык турары эртиг аларган. Чаа стол, сандайлар, шыдыраалар болгаш шыдыраа шактары немешкен, столдарны «өнүр шывыглар-биле шыпкылаан. Спорт инструкторун бижыглаан.

Шыдыраага сонуургалдыгларның хуралынга клубтуң 9 кижи составтыг чөвүлели тургускан.

Клуб чөвүлели республиканың шыдыраа федерациязыбиле (даргазы Н. П. Шишигин) кады 1986 чылда чорудар культура массалыг ажылдарның планын, маргылдаалардың графигин кылгаш ынаа аскан.

Дыштанып хүн санында-ла шыырак шыдыраачыларның кайы-бирээзин шыдыраага хандыкшылыдыглар-биле харыуга хөй хелге ойнаарының сеанызын эрттирип турар. Оон аңгыда олар шыдыраанын янзы-бүрү аргаларын чылгаларга тайылбырлап көргүзүп турары чаңчылчаан.

Республиканың каш дакпыр чемпиону чораан, спорт мастеррге кандидат Н. Шишигин 18 кижи-биле сеанс ойнаан, 11,5 — 6,5 санга утткан. 60 чылгы республика чемпионуу М. Хомушку 20 кижи-биле ойнаан 12:8, бирги разрядчы В. Бузыкаев 18 ойнаан 13,5 сан, Ч. Оюн 20 кижи-биле ойнаан йиги кижиге уттургаш, йиги-биле хаймыкташкаш кижи саны — 17 3 кылдыр доозулган. Шыырак шыдыраачыларның бирээзи Ч. Оюнуң көргүзүү бага эки болуп турар.

Республиканың шыырак 10 шыдыраачызының хары угда хөй хелге оюну март айда доохтур. Ынчангаш аңаа эки ойнаар республиканың шыырак шыдыраачызы март айда илерептинер. Шыырактарга улуг эки ойнаан ойнакчыларга разрядты тыпсыры база көргүзүгеп.

Ынчангаш шыдыраа ойнарлыкка күзелдиглерни Кызылдың шыдыраа клуубу күзелдин-биле манап турар.

Д. МОНГУШ.
клубтуң чөвүлел кежигүнү.

ЧЕТТИРДИМ

Ийи харлыг бичии уруум бажыңга ойнап чүгүрүп турган, оң талакы будуу-биле изиг шайлыг пашка илдиккеш, бодунее аңдарып алган. Эмчилер В. К Товарищтай, Т. Ш. Кызыл-оол, Ч. Д. Ондар олар уруумну эмиртир эмнээн. Уруум Аржаанның кадыы эм эвээ. Кижилериң кадыы даэш күжүн, билиин харам чокка үндүрүп чоруур эмчилерге өөрүп четтирдим.

А. ЧОЛДАК-КАРА.
Улуг-Хем район.

Телевидение

МАРТ 1-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 9.00 — «Бодүүн — парын шинчээр». Ада-шелерге тележурнал. 9.30 — «Кадыкшыл». 10.15 — «Улустуң чогаадылгазы». Телетайылбыр. 11.00 — Бүгүдеге болгаш кижи бурузунге. 11.30 — РСФСР-ниң М. Пятницкий аттыг Күрүнеңниг үлегерлиг оруе улустуң кижи ырмызының оюн көргүзүү. 12.20 — Чуруула уран чүүлү. Тайылбыр. 13.10— П. И. Чайковскийниң баледи. «Куу хөлүү». Күрүнеңниг Киров аттыг операның болгаш балеттиң үлегерлиг театрының шинзи. 14.30 — СЭКП-ниң XXVII съездизинде 14.45 — «Куу хөлүү». П. И. Чайковскийниң балединиң уламчызы. 15.50 — «Иркутск-биле 10 минута». Док. фильмниң башгайы көргүзүү. 16.00 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 17.00 — «ТТ-ниң экранында эң башгай». «Шериг-хову романы». Уран-чечен фильм. 18.30 — СЭКП-ниң XXVII съездизинде. 19.00 — Мультфильмнер. 19.30 — «Субботада кежээ». «Силерниң үнер үенер». 21.00 — СЭКП-ниң XXVII съездизинде. 21.15 — «База катап оперетта» Фильм-концерттиң башгайы көргүзүү. 21.55 — Док. фильмнер: «Урал хемнер», «Демерджийниң йилериндө». 22.15 — 23.05 — «Үе».

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Сибирь экранда». Киножурнал. 8.25 — Ритминг гимнастика. 8.55 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.25 — Бистиң садыыбыс. 9.55 —«Кижи. Чер. Октаргай». 10.40 — Бүгүдеге стахнов. 11.10 — «Кайгамчык кижилерниң амыдыралы». «Улуг самосед». Уран-чечен фильм. 1 болгаш 2-ги сериязы. 13.20 — Бокс талазы-биле ССРЭ-ниң чемпионады. Алма-Атадан дамчыдылга. 14.20 — Док. телефильмнер: «Органга тема» (Ленинград). «Өг-бүлеге соло» (Тбилиси) 15.10 — «Кинопанорама». 16.40 — «Делегейниң музыка культуразының эртинезинден». М. И. Глинка. Романстар Фильм-концерт. 17.50 — «Оттарлыг болгаш амыдырал»—М. Горький — «Хартыга дүтайында ыр». «Буревестник дүтайында ыр». 19.00 — «Чүк чыттыг хадылар». Док. телефильмниң башгайы көргүзүү. 19.00 — Кежээки аңгылалар. 20.00 — «Тамчыктыг чаңнар, чаштар!». 20.15 — Улустуң аңгылалары. 20.30 — «Объективте — Төрээн чурт». Фотоконкурс. 20.35 — «Бодүүн таварыш черинде киңи». Уран-чечен фильм. 22.15 — «Үе». 23.00 — 00.50 — Футболга ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо». (Тбилиси) — «Динамо» (Киев). Тбилисиден дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

агаар

Республикага биче булуттаар, хар чагбас, хат кошкак. Агаарның температуразы дүне 30—32, күндүс 11—13 градус соор.

29—34, күндүс 11—16, чамдык районнарга 2—7 градус соор.

Кызылга биче булуттаар, хар чагбас, хат кошкак. Агаарның температуразы

КИНО

ФЕВРАЛЬ 28-ТЕ

«НАРЫЯЛ»: «Зимородок» 9.30, «Двойной капкан» 17.00 (хей-навининг көрүлдези), «Берега в тумане» 11.00, 14.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Дубравка» 9.40, 11.20, 13.00, «Война и мир» 14.40, «Рейс 222» 17.40, 20.20 шактарда.

«КАЗЫЛ»: «Этот веселый Сидоров» 14.30, «Борьба» 16.30 «Любовь с препятствиями» 18.00, 19.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Координаты смерти» 14.30 16.20 18.10, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» клуб: «Семейные обстоятельства» 15.00, «Нужна солистка» 17.30, 19.30 шактарда.

Редакциянын адрези: 667000. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 3. Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54; көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуун неделяда 6 катап үнер

Чагыг № 3245.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күүне комитединиң типографиязы. Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

ТС—00057.